A MÚLT NAGY REJTÉLYEI

Válogatás
Reader's Digest

TÉNYEK ÉS TÉVESZMÉK, AVAGY MI REJLIK A TÖRTÉNELEM IGAZNAK VÉLT ESEMÉNYEI MÖGÖTT?

Az eredeti mű címe:
Wie geschah es wirklich?
Verlag Das Beste GmbH Stuttgart, 1990
A magyar fordítás az angol változatból készült:
Great Mysteries of the Past,
Reader's Digest Association, Inc., Pleasantville,
New York/Montreal, 1991

Fordította:
Defta Kármen, Dobrás Zsófia, Garai Attila,
Janáky István, Kocsis Anikó, Nemesbüki Miklós,
Rónay Krisztina, Vitray Tamásné

Felelős szerkesztő: Csaba Emese
Műszaki vezető: Porkoláb Csaba
Művészeti szerkesztő: Koppány Simon
Felelős kiadó: Hivatal Péter üzletigazgató

ISBN 963 8475 00 5
Nyomdai előkészítés: Impala Ház, Szeged
Printed in Italy, 1994

Könyvünk elé

A rejtélyeket mindenki szereti. De ha híres emberekről van szó, vagy fontos történelmi események maradnak megválaszolatlanul, sokkal érdekesebbé válik a talány, még a regényirodalom misztériumainál is izgalmasabbá. 91 történetet tartalmazó összeállításunk a drámai múltba repíti az olvasót, ahol pénzsóvárság, titkolózás és ostobaság, cselszövések, árulások, szenvedélyek és gyilkosságok befolyásolták gyakran a történelem menetét, és a rejtélyeknek olyan elképesztő szövevényét eredményezték, hogy még ma is fejtörést okoznak a tudósoknak.

A különös, megtörtént eseményeket feleleveníttő, tömör, lenyűgöző történetek és változatos képek az elmúlt évszázadok legkiválóbb és leghírhedtebb szereplői közül mutatnak be néhányat. Az inkább téma, mint időrend szerinti sorrendben egymást követő történetek mellett a bekeretezett szövegrészek a fő történethez kapcsolódó eseményeket, illetve hasonló személyeket mutatnak be. Mindez együtt izgalmat, meglepetéseket és fontos új ismeretek egész tárházát kínálja az olvasónak.

A könyv hét nagy egysége közül az első a „Nyomtalanul eltűntek" címet viseli. Megtudhatjuk belőle, hogy miként tűnt el Sir John Franklin sarkkutató expedíciójának két hajója úgy, hogy több mint száz éven át semmit sem tudtak sorsukról, hogy miért akart Mao megszabadulni valakitől, aki Vörös Kína feletti teljhatalmát megkérdőjelezte; hogy mi történt Glenn Millerrel, a híres együttes vezetőjével 1944-ben, amikor Franciaországba repült.

A „Rejtélyes halálesetek" című részben az egykori ENSZ-főtitkár, Dag Hammarskjöld, valamint Mozart és Sztálin is a rejtélyes körülmények között meghaltak közé tartozik. A „Talányos személyiségek" című rész szereplői többek közt Arábiai Lőrinc, Raszputyin, a sötét lelkű szerzetes, Lord Byron és Benedict Arnold.

„Bűnös vagy nem bűnös?" Ma is érvényes a kérdés az anarchista Saccóval és Vanzettivel, az I. világháborús kémnővel, Mata Harival és a Watergate-ügyben Nixon elnökkel kapcsolatban. Többek között róluk olvashatnak a negyedik részben. A „Félig igaz, félig legendá"-ban a történelem és az irodalomtörténet detektívjei segítenek elválasztani a tényeket a hiedelmektől Cameloti Arthur király, Drakula gróf, Lady Godiva, valamint Rómeó és Júlia legendáiban. Vajon tudott-e az Egyesült Államok a Pearl Harbor ellen készülő japán támadásról? Ki írta valójában Shakespeare darabjait? 1876-os választási veresége ellenére hogyan lett mégis elnök Rutherford B. Hayesből? Miért lőtték le a szovjetek 1983-ban a dél-koreai utasszállító repülőgépet? Szakértők mondják el véleményüket a „Megválaszolatlan kérdések" című részben is. A „Végzetes melléfogások" címmel válogatott írásokból megtudhatjuk, miért hiúsult meg Hitler 1941-es szovjetunióbeli inváziója, mi késztette Custert a számbeli fölényben levő sziú indiánok megtámadására Little Big Hornnál, és hogyan mondott csődöt Napóleon stratégiája Waterloonál.

A Reader's Digest szerkesztői a történelemnek e főcímek mögött rejtőző mélyebb rétegeiből válogatták ki a legérdekesebb eseményeket és figurákat ehhez az olvasó számára múltbeli utazással felérő összeállításhoz. Rejtélyeket, talányokat, titkokat veszünk nagyító alá, szakemberek állásfoglalásait ismertetjük, s a kérdésekre magyarázatokat, a rejtélyekre megoldásokat kínálunk – megmutatva, hogy az igazság meghökkentőbb minden fantáziálásnál.

Tartalomjegyzék

1 Nyomtalanul eltűntek

2 Rejtélyes halálesetek

3

Talányos személyiségek

Bűnös vagy nem bűnös?

5

Félig igaz, félig legenda

6

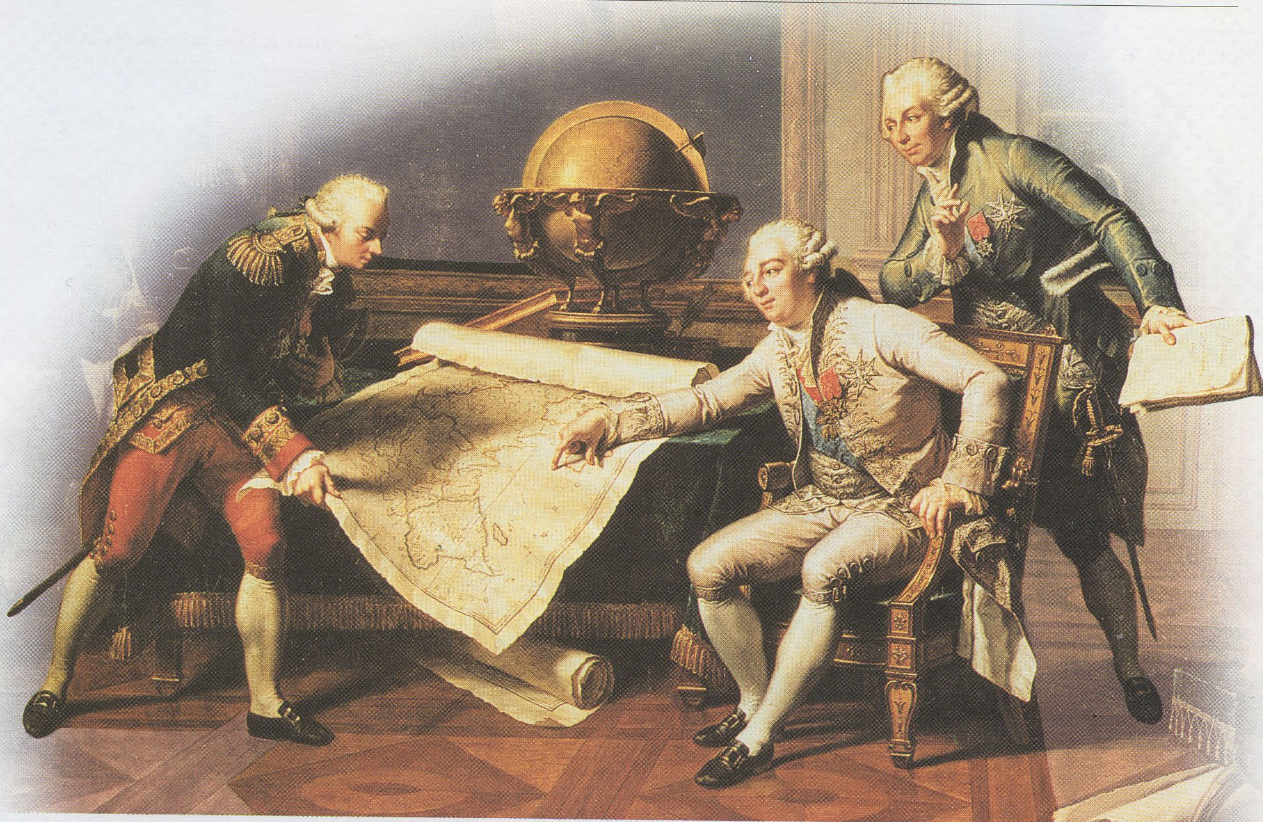
Megválaszolatlan kérdések

7

Végzetes melléfogások

1

Nyomtalanul eltűntek

La Pérouse (balra) expedíciója útvonalát magyarázza XVI. Lajosnak.

Úti cél: a Nagy Dél-tenger

La Pérouse felfedezőútját négy évre tervezték, visszatérését 1789 nyarára várták Franciaországba. Két hajóját akkor látták utoljára, amikor Ausztráliából északkelet felé tartottak; a fedélzeten tartózkodó több mint 400 ember közül senki sem került elő.

„Van szerencsém jelenteni, hogy a *La Boussole* és a *L Astrolabe* ma hajnali négy órakor északnyugati szél alatt kifutott a tengerre. Két kirendelt őrhajó kíséri őket, amíg el nem érik a nyílt óceánt. Ezzel a mai napon megkezdődött La Pérouse világkörüli útja." Így tett jelentést Jean-François de Galaup admirális, La Pérouse grófja XVI. Lajos királynak 1785. augusztus 1-jén, amikor hajója kifutott a franciaországi Brest kikötőjéből, hogy aztán az Atlanti-óceánt átszelve kijusson az akkor Nagy Dél-tenger néven ismert Csendes-óceánra.

Noha a spanyol Balboa már majdnem 300 évvel korábban felfedezte a Csendes-óceánt, alapos bejárása és feltérképezése csak ekkoriban kezdődött. A feladat oroszlánrészét a brit James Cook

kapitány három expedíciója végezte 1768 és 1779 között. La Pérouse-ék az akkor világelső hajósnemzet, Anglia mellett Franciaországnak is rangot akartak szerezni.

A veterán tengerész

La Pérouse hajós-pályafutásának csúcsán járt, amikor röviddel 44. születésnapja előtt elhagyta a bresti kikötőt. Karrierje 1756-ban, a Franciaország és Anglia közötti hétéves háború kitörésekor kezdődött: 15 évesen besorozták tengerész hadapródnak. Hazája szolgálatában 18 hadjáratban vett részt, s 1783-ban már veterán hajósként vonult vissza dél-franciaországi családi birtokára. Itt kapta a felkérést: vezesse az expedíciót, amelynek az a célja, hogy felfedezze „mindazon szárazföldeket, melyek Cook kapitány éber figyelmét elkerülték"

Mindent megtettek, hogy az expedíciót a lehető legjobban készítsék elő. A stílusosan *La Boussole*-nak (iránytű) és *L'Astrolabe*-nak (csillagmagasság-mérő készülék) elnevezett két, egyenként 500 tonnás fregattot négy évre elegendő élelmiszerkészlettel látták el. A hajók könyvtárában megtalálhatók voltak az akkori legújabb tengerészeti térképek és a korábbi expedíciók feljegyzései. Hordozható csillagászati obszervatórium is helyet kapott a fedélzeten. A bennszülötteknek szánt ajándékok és cserecikkek között volt 600 tükör, 2600 fésű, kb. 6 tonnányi üveggyöngy és 50 000 varrótű.

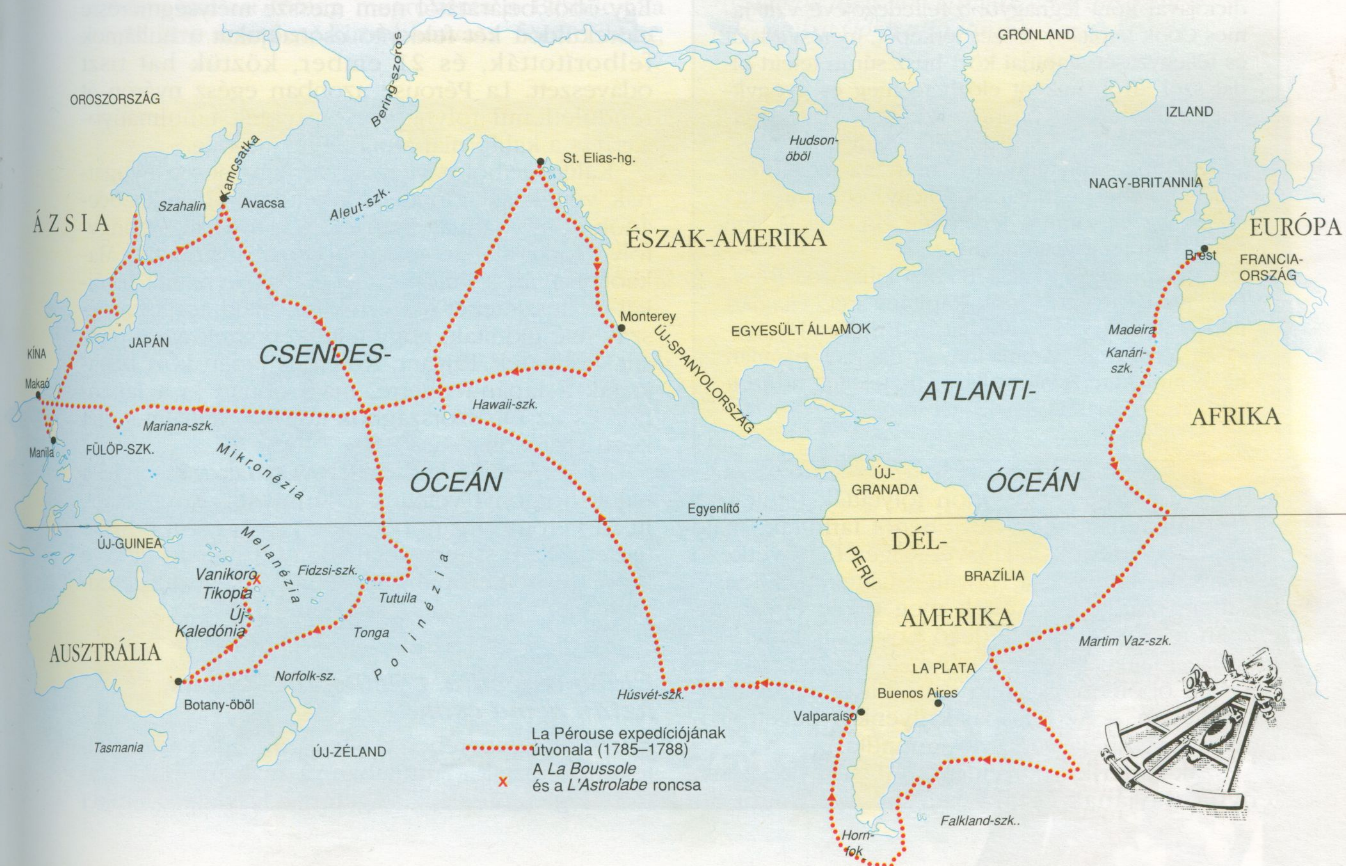
A két hajón lévő mintegy 400 főnyi legénységi helyért heves versengés folyt. A jelentkezők közt volt egy 16 éves, korzikai származású hadnagy a párizsi katonai akadémiáról, bizonyos Napóleon Bonaparte. Bár az előzetes listán szerepelt, nem választották ki, így Franciaországban maradt; mellőzése hazája történelmét illetően rendkívül komoly következményekkel járt.

Végre elérkezett az indulás pillanata. Még alig derengett az augusztusi nap hajnala, amikor a *La Boussole* és a *L'Astrolabe* a búcsúztatásra kiseregléttek éljenzésétől és tisztelgő ágyúlövésektől kísérve kifutott Brestből. Megkezdődött az utazás az ismeretlenbe.

Szerencsétlenség Alaszkában

Miután kikötöttek néhány atlanti-óceáni szigeten, 1786. január 25-én a hajók megkerülték a Horn-

Miután La Pérouse két hajója 1786 elején megkerülte a Horn-fokot, a Csendes-óceán vizeihez érkezett. Vanikorónál hajótöréssel végződő útjukat az óceánon keresztül, illetve a partok mentén az alábbi térkép ábrázolja.

Együttműködő ellenségek

A hivatásos tengerész La Pérouse pályáját jórészt az angolokkal való harc töltötte ki. Az amerikai függetlenségi háborúban véghezvitt humánus cselekedetének köszönhetően azonban mint felfedező és világjáró megnyerte egykori ellenségeinek támogatását és együttműködését.

A kanadai székhelyű brit szőrmekereskedelem fontos bevételi forrás volt, tönkretételéből a lázadó gyarmatosítók és francia szövetségeseik húztak volna hasznot. Amikor 1782-ben La Pérouse kapitány azt a parancsot kapta, hogy támadja meg a Hudson-öbölben levő angol szőrmefeldolgozó-üzemeket, gyorsan és határozottan cselekedett. Lerohanta és szétrombolta a megerősített kereskedelmi állomásokat, ám nem bántotta a zord kanadai vadonba menekült britek szállásait. Távoztakor még élelmet és felszerelést is hagyott hátra nekik, hogy átvészelhessék a közelgő telet. La Pérouse jótékonyságának magyarázatául mindössze annyit mondott, hogy embertelenség lett volna másképp eljárni.

Párizsi felettesei aligha méltányolták e nemes tettét, Angliában viszont élénken emlékeztek rá. Így történt, hogy amikor La Pérouse előállt a csendes-óceáni expedíció tervével, az angolok szívesen társultak tudományos kutatásaihoz.

Egy francia közvetítő áttanulmányozhatta az 1768 és 1779 közötti három csendes-óceáni expedíciójával kora legnagyobb felfedezőjévé vált James Cook kapitány összes térképét, mérési adatát és feljegyzését. Papírjai közt húsz sűrűn teleírt oldal szól arról, miként előzhető meg és gyógyítható a skorbut, a tengeri utazók az idő tájt legrettegettebb betegsége. La Pérouse nyilván értékesítette Cook tapasztalatait, mert az expedíció három évéből fennmaradt feljegyzések tanúsága szerint az út során a legénység egyik tagja sem betegedett meg skorbutban.

Amikor La Pérouse 1785-ben kihajózott Brestből, magával vitte Cook kapitány két, világjárt hajlásmérőjét vagy tájolóját, a Brit Királyi Társaság ajándékait. Amint írta, „a nagy és páratlan hajós emlékére szinte vallásos tisztelettel" adózott e két relikviának is.

fokot, és a Csendes-óceánon folytatták útjukat. A chilei Valparaísóban rövid pihenőt tartottak, majd április 8-án elérték a Húsvét-szigetet. Következő állomásuk Maui volt a Hawaii-szigeteken. Ellenséges bennszülöttek itt ölték meg nyolc évvel korábban a szigeteket felfedező Cook kapitányt. La Pérouse május 28-án ért partot a később róla elnevezett öbölben, de nem vette birtokba XVI. Lajos nevében. – Az európaiak ilyenkor bevett szokásai teljesen nevetségesek – mondta.

Észak-Amerika partvidékét Alaszka keskeny, lenyúló sávjának északi csücskénél, Mount St.

Az alaszkai öböl fölé magasodó hatalmas gleccserek. Itt vetett horgonyt 1786-ban a La Boussole *és a* L Astrolabe. *A rajzot Duche de Vancy készítette.*

Eliasnál pillantották meg. A partot térképezve dél felé haladtak, amikor szerencsétlenség érte őket. Egy öböl bejáratától nem messze mélységmérésre előreküldött két felderítő csónakjukat a hullámok felborították, és 21 ember, köztük hat tiszt odaveszett. La Pérouse azonban egész nyáron át rendületlenül folytatta a partvidék tanulmányozását, s a kaliforniai Montereyig jutott le.

Kaliforniából a világutazók egyenesen nyugatnak vették az irányt, és átkeltek a Csendes-óceánon. 1787 január 3-án elérték a kínai Gyöngy-folyó torkolatában fekvő portugál gyarmatot, Makaót. Ezután a Fülöp-szigeteken kijavították hajóikat és készleteket szereztek be, majd áprilisban észak felé indultak, hogy feltérképezzék Ázsia partjait. Érintették Tajvant, Korea és Japán közt behajóztak a Japán-tengerre, majd onnan ki a Japánhoz és az Oroszországhoz tartozó Szahalin-sziget közti szoroson.

Az expedíció második nyarának vége felé a hajók horgonyt vetettek a Kamcsatka-félszigetnél. Itt La Pérouse útjára bocsátott egy oroszul beszélő tisztet, De Lessepst azzal, hogy Szibérián átkelve vigye hírül Európába expedíciójuk addigi eredményeit.

Újabb tragédia, véletlen találkozás, aztán néma csönd

1787 szeptemberében a világjárók ismét a déli féltekén hajóztak. Tutuilában, a mai amerikai Szamoa legjelentősebb szigetén édesvízkészletüket

töltötték fel, amikor dereglyéiket bunkókkal és kövekkel felfegyverkezett őslakók támadták meg. Tizenkét emberüket megölték, köztük Fleuriot de Langle-t, a *L'Astrolabe* kapitányát, La Pérouse helyettesét. Negyvenhárman, felerészben súlyosan sérültek, úszva menekültek el. A franciák ezután sürgősen továbbálltak, és Ausztrália keleti partjai felé vették az irányt.

Amikor 1788 januárjának végén megérkeztek a Botany-öbölbe, meglepetésükre egy angol hajórajjal találkoztak. Ez volt a híres Első Flotta, melynek hét hajójában vagy 750 angol fegyenc – férfi, nő, gyerek – érkezett a földrészre. Ők alapították az első ausztrál kolóniát. A visszatérő angolokkal La Pérouse jelentéseket és leveleket küldött haza. Az egyikben azt ígérte, hogy 1789 júniusára otthon lesznek.

Március 10-én a két hajó északkeleti irányt véve elhagyta Ausztráliát. Soha többé nem látták őket. Később Thomas Carlyle, a skót esszéista így írt La Pérouse-ról: „Nyomtalanul tűnt el az óceán kék végtelenjében, s csak gyászos, titokzatos árnya lebeg mindannyiunk elméjében és szívében."

Meghiúsult mentés

1789 nyarán már több mint egy éve nem lehetett tudni semmit La Pérouse-ék hollétéről, Franciaországnak azonban égetőbb gondjai voltak, mint hogy eltűnt felfedezők miatt fájjon a feje. Július 14-én a párizsi tömeg megrohanta a Bastille-t, a rossz hírű börtönt, kirobbantva a forradalmat, mely az évszázad hátralevő részére felbolygatta az országot, s melynek végére Napóleon Bonaparte tett pontot azzal, hogy császárrá koronáztatta magát.

Csak két évvel később talált a kormány időt arra, hogy jutalmat tűzzön ki annak, aki hírt hoz La Pérouse-ról, és sebtiben útnak indítson egy kutatóexpedíciót a Csendes-óceánra. Joseph Antoine Bruni d'Entrecasteaux ellentengernagy két hajója 1791. szeptember 25-én futott ki Brestből – hat évvel La Pérouse bizakodó indulása után.

A Csendes-óceánon végzett kutatása közben d'Entrecasteaux számos tudományos és földrajzi felfedezést tett. 1793 májusában megálltak az Ausztráliától északkeletre fekvő Santa Cruz-szigetcsoport Vanikoro nevű szigeténél.

A legénység észrevette, hogy a sűrű erdőkkel borított hegyes sziget magasabb pontjairól füst száll fel. Talán hajótörést szenvedett európaiak jeleznek az arra járó hajóknak? D'Entrecasteaux meg volt győződve, hogy La Pérouse-ra vagy expedíciójának legalább néhány túlélőjére bukkant. Ám amikor hajói kis híján megfeneklettek

A dél-tengeri szigetek őslakói általában barátságosan fogadták a francia felfedezőket, a Szamoa-szigetcsoporthoz tartozó Tutuilán azonban rajtaütöttek az ivóvízért partra szálló csapaton. Manapság a csendes-óceáni szigetlakók lányai nyakukba akasztott virágfüzérrel üdvözlik a látogatókat (jobb alsó sarok).

Vanikoro-sziget alattomos korallzátonyain, visszafordulásra kényszerült, még egy mentőosztagot sem tudott a partra küldeni. Az admirális megbetegedett, és két hónap múlva meghalt. Ugyanez év őszén hajóit Jávánál a hollandok elfogták és lefoglalták, mivel a forradalmi Franciaország ekkorra már hadban állt Európa legtöbb országával, így Hollandiával is. A franciák nem indítottak több mentőexpedíciót.

Négy évtizeddel később: az első nyomok

1826 májusában egy Peter Dillon nevű ír férfiú a Csendes-óceán déli vizein hajózgatott. Miközben kalandot is keresve kereskedni próbált, rövid időre megállt a Santa Cruz-szigetcsoport egyik apró tagjánál, Tikopiánál. Amikor megkérdezte a bennszülötteket, honnan szerezték üveggyöngy-nyakláncaikat, előhoztak neki néhány más, szemmel láthatóan Európában előállított tárgyat is: egy ezüstvillát és -kanalat, késeket, teáscsészéket, vascsavarokat és egy ezüst kardkosarat, melyen a „J.F.G.P." monogram volt olvasható. Mint Dillon megtudta, a kétnapi hajóútra levő Vanikoro-sziget bennszülötteivel való kereskedés révén jutottak hozzá. Dillon azonnal rájött, hogy a kezdőbetűk Jean-François de Galaup de La Pérouse nevét rejtik. Ám nem tudott átvitorlázni a szigetre, mert először a szélcsend miatt kényszerült vesztegelni, aztán meg léket kapott, s vissza kellett térnie Jávára. Nyár végére sikerült támogatást szereznie a kutatáshoz La Pérouse expedíciójának túlélői után, de még egy évbe telt, amíg ténylegesen eljutott Vanikoróra.

Sok évvel azelőtt, mesélte neki egy idős őslakó, két hajó viharba került és zátonyra futott a sziget körüli korallszirteken. Az egyik azonmód elsüllyedt, legénysége a vízbe fulladt vagy felfalták a cápák. A másik hajó azonban fennakadt a szirteken, s deszkáiból a túlélők kis csónakokat eszkábáltak, melyen „sok holddal később" elmentek. Az idegenek közül ketten – afféle „főnök" meg a szolgálója – a szigeten maradtak, s pár évvel az ő érkezésük előtt még éltek. Dillon osztaga a sziget egész területén talált francia megtelepedésre utaló bizonyítékokat, többek közt egy gravírozott hajóharangot és egy pallót, melyet belevésett Bourbon-liliom díszített.

A döntő bizonyíték

1829 februárjában Dillon Párizsba utazott. Magával vitte La Pérouse balsorsú expedíciójának megrendítő relikviáit. Azonosításukat az a De Lesseps végezte, akit az expedíció első két évének jelentéseivel 1787 késő nyarán tettek partra Kamcsatkában, s akinek egy évébe telt, amíg keresztülvergődött Szibérián.

Kié a Vénusz?

Dumont d'Urville tengerkutató pályafutása során a La Pérouse-hajók maradványainak megtalálása korántsem a legkiemelkedőbb esemény.

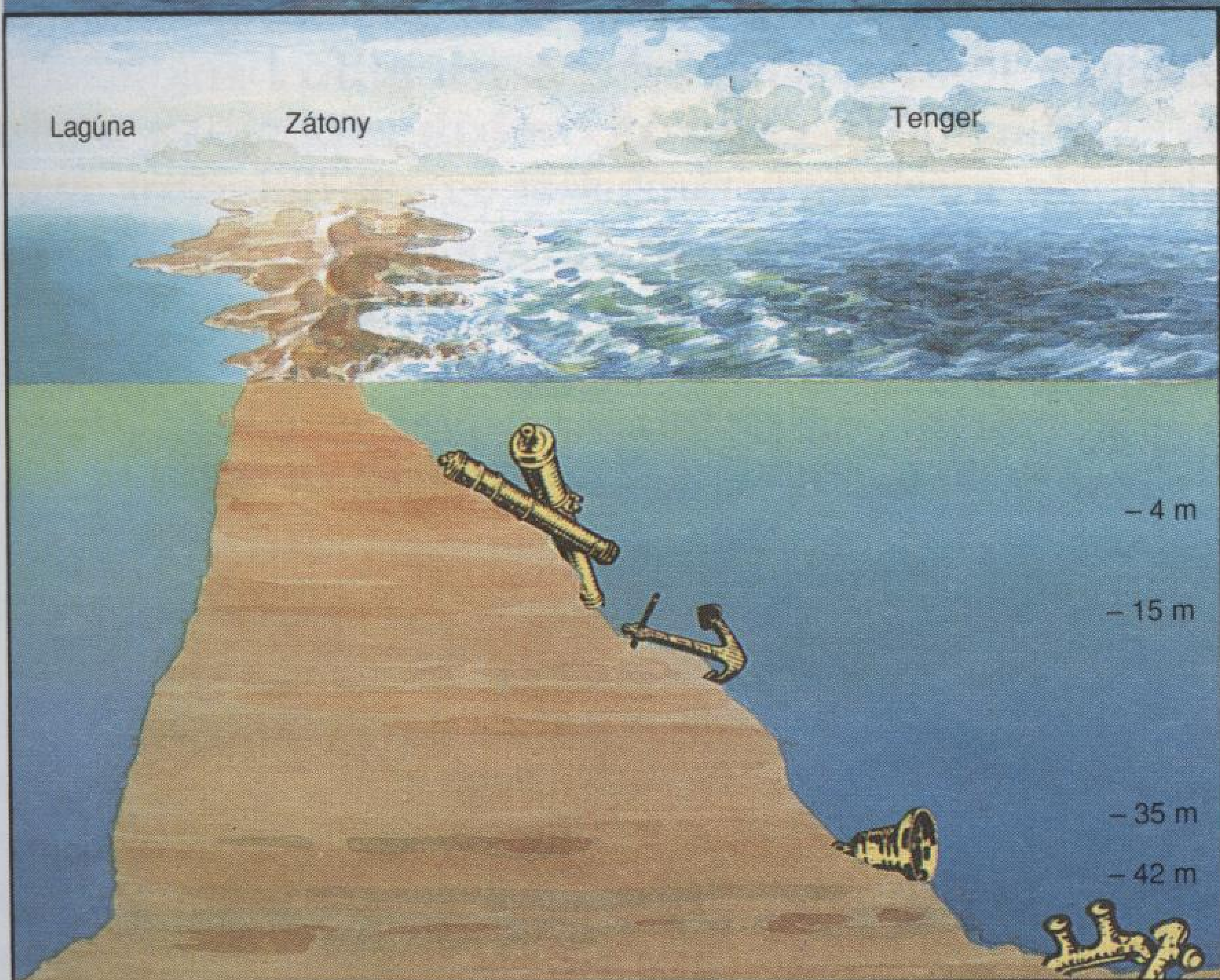
Mintegy tíz évvel vanikorói utazása előtt, 1819–20-ban a fiatal tiszt egy francia expedíció szolgálatában a görög szigetvilágban járt. Mílosz szigetén rábukkant egy szoborra, melyet akkoriban fordított ki a földből és kecskeólban tartott egy helyi paraszt. A nagy műveltségű d'Urville rájött, hogy a női alakot ábrázoló szobor Vénusz, azaz Aphrodité, a görögök szerelemistennője. Kezében almát tartott, Páris ajándékát, aki három rivális istennő közül őt ítélte a legszebbnek. A szobor értékét d'Urville azonnal felismerte, de nem tudta megvenni, mert a paraszt túl sokat kért érte. Az i.e. II. században élt ismeretlen szobrász remeke az istennő mezítelen felsőtestének lágy vonalait és az alsótestét fedő, gazdagon redőzött ruha ráncait állítja kontrasztba. A szobrot meg kellett szerezni Franciaország számára! Dumont d'Urville rávette a konstantinápolyi francia nagykövetet, hogy bízzanak meg egy diplomatát a szobor megvásárlásával, akivel együtt visszamennek Míloszra. Szerencsétlenségükre azonban a paraszt időközben eladta a szobrot egy török hivatalnoknak, s a kincs ott hevert becsomagolva. A parasztot derekasan meg kellett vesztegetniük, hogy emlékezőtehetsége működni kezdjen, hiszen a franciáknak elővételi joguk volt. A Vénuszt rejtő ládát sebtiben saroglyára emelték, s már rohantak is a partra, hogy mielőbb Dumont d'Urville hajójába rakják.

A törökök azonnal utánuk eredtek, megtámadták őket, s az azt követő verekedésben a szobor mindkét karja örökre odaveszett.

Kar nélkül is díszhely illeti a Milói Vénuszt a párizsi Louvre-ban. A legpompásabb műalkotások egyike a világon.

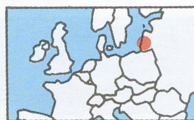
A Csendes-óceán messziről maga a paradicsom (fent). Közelebbről azonban láthatjuk a szigeteket körülvevő alattomos korallzátonyokat is, melyek Vanikoro partjainál a La Boussole *és a* L'Astrolabe *számára végzetesnek bizonyultak (balra). Jobbra az utóbbi harangja.*

Dillon felfedezéseinek híre már jóval őelőtte Párizsba ért, sőt, Jules Sébastien César Dumont d'Urville parancsnoksága alatt egy hivatalos kutatóexpedíció már el is indult a déli Csendes-óceánra. 1828 elején Dumont d'Urville horgonyt vetett Vanikoro partjainál.

A bennszülöttek megmutattak neki egy csatornát, melyet még akkor is „Alattomos"-nak vagy „Roncs-átjáró"-nak neveztek. Azon a sok évvel azelőtti viharos napon La Pérouse parancsnoki hajója, a *La Boussole* haladt elöl, s igyekezett a közeli, biztonságosnak látszó öbölbe jutni, ám csakhamar zátonyra futott a közvetlenül a víz felszíne alatt húzódó éles korallszirteken. A segítségére siető *L'Astrolabe* szintén megfeneklett. Dumont d'Urville így írt: „Matrózaink a tenger fenekén, három-négy öl mélységben szanaszét heverő vasmacskákat, ágyúkat, ágyúgolyókat és rengeteg ólomlemezt láttak." Amikor d'Urville legénységének sikerült a korallszirtek közül kimenteni ezeket a bizonyító erejű maradványokat, többé nem fért hozzá kétség, hogy La Pérouse két hajójának hullámsírját találták meg. Mielőtt elhagyták volna Vanikorót, d'Urville emlékművet állított a szigeten La Pérouse-nak és szerencsétlenül járt expedíciója 400 tagjának.

Noha további felderítőutakat is tettek Vanikoróra – az utolsót 1964-ben –, sose derült ki, s vélhetően soha nem is fog, hogy La Pérouse túlélte-e a hajótörést, ő volt-e a két francia egyike, akik Dillon 1826-os odaérkezése előtt három évvel állítólag még éltek, vagy az összetákolt csónakon néhány hónappal a katasztrófa után továbbindult.

A Csendes-óceán őrzi titkait, de őrzi La Pérouse emlékét is sok földrajzi névben a Húsvét-szigettől Hawaiin át Japánig és Ausztráliáig.

Eltűnt náci háborús kincsek

Németország összeomlásakor a náci vezérkar 7,5 milliárd dollár értékű aranyat és több ezernyi összelopkodott, felbecsülhetetlen értékű műremeket rejtett el. A szőrén-szálán eltűnt kincs egy töredéke – általános megdöbbenésre – 1990-ben egy texasi városkából került elő.

Bombákat kioldani! Ajtók zárnak! Tűnjünk innen a fenébe! – kiáltotta az Egyesült Államok Légierejének egyik fiatal bombázója 1945. február 3-án, amikor 950 bombázó 2265 tonnányi robbanóanyagot dobott le a náci Németország fővárosára, Berlinre. A II. világháború e legpusztítóbb bombázása során kétezren meghaltak, százhúszezren otthon nélkül maradtak, s egész kerületek váltak a föld színével egyenlővé. Teljesen elpusztult vagy súlyosan megrongálódott sok fontos kormányzati épület, köztük Hitler főhadiszállása.

Ezen a szombati munkanapon a monumentális, századfordulós épületben székelő Reichsbank 5000 alkalmazottja lapult rettegve az óvóhelyen, mélyen lenn a pincében. A nácik fő bankintézete a 21 hullámban érkező bombák záporában romba dőlt, de a szörnyű támadást az ott dolgozók igazgatójukkal, a világhírű Dr Walther Funkkal egyetemben túlélték. A háborús Németország pénz-

Monumentális rom a szétlőtt Berlin közepén: a német parlament, a Reichstag épülete a háború végén.

ügyi központjának elpusztítását követő furcsa eseménysorozat a megoldatlan történelmi rejtélyek egyikét indította el. Látszólag az országon átvonuló szövetségesek elől igyekeztek biztonságos helyre menekíteni a német nemzeti vagyont, de valójában a pénzéhes állami tisztviselők maguknak akarták megkaparintani a milliókat. Aranyrudakat és készpénzt rejtettek el úgy, hogy azóta se kerültek elő.

A náci Németország aranytartalékának zömét a Reichsbank páncéltermeiben őrizték. A mai árfolyam szerint értékét mintegy 7,5 milliárd dollárra becsülik, ebből mintegy másfél milliárd olasz arany.

Jól elrejtett milliárdok

Dr. Funknak elég volt egy pillantást vetnie az épület füstölgő romjaira. A vezető alkalmazottakat rögtön más városokba helyezte, hogy ott működtessék tovább a Reichsbankot, az arany- és pénztartalékokat pedig utasítására a fővárostól 320 kilométerre délkeletre levő hatalmas kálisóbányába szállították. Az elhagyatott Kaiseroda-bánya, melynek 50 kilométeres körzetében nem volt semmiféle település, 800 méter mélyen kínált rejtekhelyet a kincseknek. 50 kilométer összhosszúságú föld alatti tárnáiba öt külön bejáraton át lehetett bejutni. A száz tonna aranyból és ezer zsák papírmárkából álló náci vagyont tizenhárom vagon szállította el titokban.

Ám két hónap sem telt el, s a George S. Patton tábornok vezette 3. amerikai hadsereg veszélyesen megközelítette az érintett területet. Húsvét lévén – szinte hihetetlen módon – nem találtak elég vonatot az arany kimentéséhez, de 450 zsáknyi papírpénzt így is sikerült a Reichsbank képviselőinek elvinni. Április 4-én az amerikaiak megérkeztek. Két nappal később dzsipen járőröző katonai rendészek egy dűlőúton két menekült francia nővel találkoztak. A lakosság mozgását korlátozó parancsnak megfelelően visszakísérték őket Merkers városába. Ahogy elhaladtak a Kaiseroda mellett, az egyik nő megjegyezte: – Ez az a bánya, ahol az aranyrudakat tartják.

Április 7-én amerikai tisztek liften leereszkedtek egy 640 méter mélyen levő, sósziklába vájt barlangba, ahol az 550 otthagyott zsákban egymilliárd német márkát találtak. Miután dinamittal berobbantották a 8-as terem acélajtaját, a 45 méter hosszú, 23 méter széles és 3,5 méter mély helyiségben további hétezer, számozott zsákra bukkantak, melyekből 8527 aranyrúd, francia, svájci és egyesült államokbeli aranypénzek, valamint további bankjegykötegek kerültek elő. Dobozokat és bőröndöket töltött meg a könnyebb tárolhatóság kedvéért lemezzé sajtolt arany és ezüst. Néhány koffer haláltáborok áldozataitól elrabolt gyémántokat, gyöngyöket és egyéb ékszereket rejtett, de voltak arany foghidakkal és tömésekkel teletömött zsákok is. Némi angol, norvég, török, spanyol és portugál pénzt is találtak. Akkoriban a világ leggazdagabb rejtett kincslelőhelyének bizonyult ez a bánya, hiszen a háború végi Németország összes pénztartalékának elképesztően nagy része, 93,17 százaléka itt rejlett.

S ez még nem minden. A puha kőzetbe vájt, szövevényes alagutakban a nyomozók 400 tonnányi műremeket is felfedeztek: tizenöt német múzeumból származó festményeket és a weimari Goethe-gyűjtemény fontos könyveit. A kincseket

A borostyánterem eltűnik

Ma sem tudni semmit a „cárok borostyántermé”-nek sorsáról. A borostyánkőből díszesen kifaragott, híres bútoregyüttest 1716-ban eredeti tulajdonosa, I. Frigyes Vilmos porosz király orosz szövetségesének, Nagy Péter cárnak ajándékozta, akit magával ragadott a fényűző berendezés „elmondhatatlan bája”. A cár nem szentpétervári székhelyét, hanem egyik vidéki palotáját ékesíttette a pazar ajándékkal, sőt 24 tükörrel és gyöngyházpadlóval kiegészítve bálterem méretűvé bővítette. A II. világháború során, Oroszország lerohanásakor a németek hazavitték a bútorokat, hogy aztán a königsbergi várat gazdagítsák. Rövid ideig a nagyközönség is láthatta, majd, még mielőtt 1944 augusztusában az angolok lebombázták a várost, lehurcolták a várpincékbe.

A háború után azonban nyoma sem volt a kincsnek a kibombázott pincékben. Azt beszélték, hogy a hajót, amire a nácik a szobaberendezést menekítették, egy szovjet tengeralattjáró elsüllyesztette. Végül egy 1959-es bizonyíték szerint a borostyánterem darabjait több más műalkotással együtt egy sóbányában tárolták. Amikor azonban a nyomozók a feltételezett rejtekhely felé közeledtek, titokzatos robbanás történt, s nyomában a tárnák víz alá kerültek. A kincs megmentése lehetetlenné vált.

megerősített őrizet mellett 11 750 konténerbe rakták és 32, egyenként tíztonnás teherautón Frankfurtba szállították, ahol a későbbiekben a Reichsbank ottani kirendeltségének páncéltermeiben tárolták. Azóta is tartja magát a szóbeszéd, hogy menet közben az egyik teherautó eltűnt volna a konvojból, ám valójában sem arany, sem műtárgy nem veszett el a szállítás során.

A kincsnek nyoma vész

Hitler propagandafőnöke, Joseph Goebbels szerint Funk „bűnös hanyagsága" miatt került a nemzeti vagyon a szövetségesek kezére, holott a Führer maga hagyta jóvá a megmaradt értékek evakuálásának kísérletét. Sőt, a terv személyes biztonsági tisztjének, Friedrich Joseph Rauch rendőrezredesnek a fejében fogant. Ő javasolta, hogy a Reichsbankban maradt hivatalos aranytartalék 6,83 százalékát Bajorországba szállítsák megőrzés végett. Ezt az ötletét a Gestapótól kölcsönözte, a titkosrendőrség ugyanis már korábban elkezdte aranyrudak, ékszerek, műalkotások és bankjegyek elrejtését Dél-Bajorország és Észak-Ausztria hegyvidéki bányáiban, tavaiban és más helyeken. A Reichsbank így elszállítandó aranyrúdjai és fémpénzei – mai értékben – körülbelül 150 millió dollárt értek.

A következő hónapokban a szövetségesek bombázásai miatt lehetetlenné vált a kommunikáció, s az egyéni mesterkedések bonyolult forgatókönyvét azóta sem sikerült kielégítően rekonstruálni. A pénzt két vonatra rakták, míg az aranyrudak és az érmék elszállítását egy teherautó-konvojra bízták. Az összeomló birodalomban beállt általános zűrzavar következtében a vonatok a 800 kilométeres utat Münchenbe két hét alatt tették meg. Az út során Dr Funk munkatársa, Hans Alfred von Rosenberg-Lipinski sok táska papírpénzt rakatott le a vonatról és szállíttatott át a teherautókra. Végül már a teherkocsik vitték az összes pénzt, az aranyérméket, az aranyrudakat és a külföldi valutát a Bajor-Alpok egyik kisvárosába, miközben a vonatok Münchenbe tartottak. Rosenberg-Lipinski egy zsák külföldi valutát és öt kis dobozt „bizonyos okokból" visszatartott. Hogy mi lett a sorsuk, azóta sem tudni, de gyanítható, hogy látva a náci Németország küszöbön álló végét, a banktisztviselő a maga gondtalan jövőjét akarta ily módon biztosítani.

Példáját mások is követték. A kincsekkel megrakott teherautók a sűrű erdőkkel borított Karwendel-hegységen átkelve egy gyalogsági kiképzőbázisra értek. Úgy tudni, hogy mialatt a zaklatott tisztek azon vitatkoztak, hova rejtsék a nemzet egyre fogyó vagyonát, a Reichsbank alkalmazottja, Emil Januszewski elemelt két aranyrudat (értékük ma mintegy félmillió dollár). Később a bázis tiszti étkezdéjében levő kályhába valaki hiába próbált begyújtani, mire benézett a kéménycsőbe és felfedezte a dugulást okozó két aranyrudat. Az idősödő, mindenki által nagyra becsült Januszewski öngyilkos lett. Ekkorra a maradék aranykészletet már vízhatlan vermekbe helyezték az „erdei ház" néven ismert, magában álló alpesi nyaraló közelében. A papírpénzt három részre osztották és három hegycsúcson elásták. A két megtalált aranyrudat meg egy csomó pénzt egy helyi funkcionárius, bizonyos Karl Jacob gondjaira bízták – s többet nem is látták őket. A kincsrejtésbe bevont számos más, alacsonyabb beosztású náci – köztük kiváló katonák – sem tudott ellenállni a kísértésnek.

Több magas rangú náci hivatalnok mellett Dr. Funk is hamarosan a szövetségesek fogságába esett, de azt, hogy az eltűnt aranytartalékok hollétéről tudnának, mindegyikük tagadta. Végül az amerikai hadsereg 14 millió dollár értékű Reichsbank aranyat és 41 millió dollárnyi kormányhivatalokból származó német aranyat talált. Az „erdei ház" közelében elrejtett kincset azonban nem sikerült felfedezni, noha négy éven át szorgosan kutattak utána az amerikai nyomozók. Jelentésükben végül mindössze annyit közölhettek, hogy 3,5 millió (ma 46,5 millió) dollárnyi arany és 2 millió (ma 12 millió) dollár értékű papírpénz nyomtalanul elveszett.

Enyveskezű győztesek

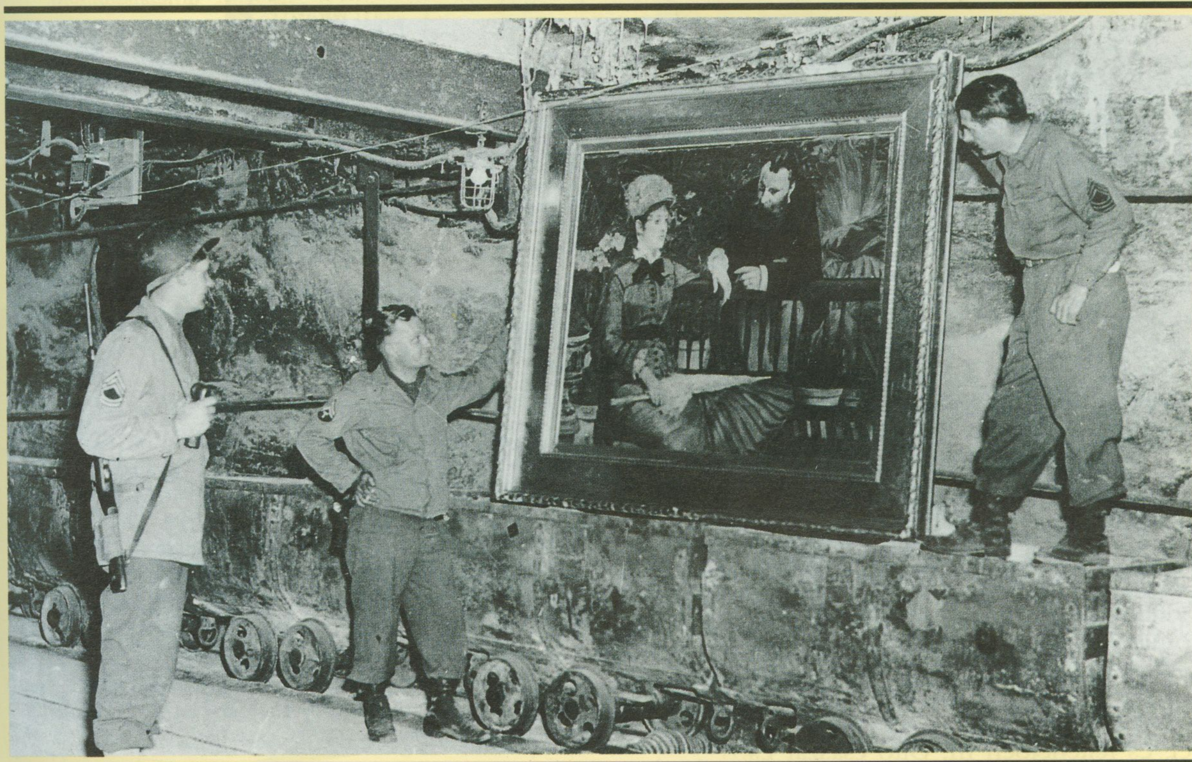
Az arany, a készpénz és a pótolhatatlan műkincsek elhelyezése során adódó váratlan alkalmakat nem csak a németek használták ki. A náci vagyont lelkiismeretesen kezelő tisztek, például Patton, elképedve tapasztalták, hogy kínosan sok amerikai katonának ragad a keze. Patton kifakadt: – Soha senki azt ne merje mondani, hogy az a kurafi Patton lopott a kincsből. ! – Háromszáz eset vált ismertté, amikor értékes műveket illegálisan hazavittek az USA-ba.

A tetteseket lopott vagyon eltulajdonításának vádjával bíróság elé állították. Börtönbe kerültek vagy megszégyenítették őket és elbocsátották a katonai szolgálatból.

1990-ben aztán döbbenten értesült a világ, hogy egy texasi mezővároskában élt ismeretlen veterán örökösei megmagyarázhatatlan okból eladásra kínáltak föl német műkincseket, köztük a néhány fennmaradt középkori műalkotás egyik legértékesebb, történelmi szempontból legfontosabb darabját.

Az 1980-ban elhunyt orchidearajongó vaskereskedő, Joe T Meador állítólag lepedőbe csavarva tartotta a négy Evangélium felbecsülhetetlen értékű, IX. századi kéziratát. Gyakran mutogatta barátainak és rokonainak, amikor azok a Dallastól mintegy 100 kilométerre levő whitewrighti otthonában felkeresték. Az 1100 éves míves arany- és ezüstkötésű, ragyogóan színezett és illusztrált kézirat a németországi Quedlinburg egyik templomából való. Váratlanul Svájcban bukkant fel, ahol

Európa művészeti örökségét lopták el

Kaiseroda bányájának fantasztikus leletéről értesülve a helyszínre utazott a szövetségesek főparancsnoka, Dwight Eisenhower és négy tábornoka, köztük George Patton. A felbecsülhetetlen értékű olajfestmények megtekintése után az őszinte, szókimondó Patton így írt: „Amiket én láttam, szerintem két dollár ötven centet érnek. Az amerikai kocsmákban pont ilyenek lógnak a falon." Mások eltérő véleményen voltak, ami nem csoda, hiszen a remekműveket Renoir Tiziano, Raffaello, Rembrandt, Dürer Van Dyck és Manet (ld. a fölső képet) festette. De ezeket is fölülmúlta Németország legértékesebb műkincse, az ókori Egyiptom uralkodónőjének, Nofretetének 3 ezer éves mellszobra. A környező bányákban még további leletekre bukkantak.

A náci hadvezérek fantasztikus mennyiségű műalkotást harácsoltak össze magángyűjteményekből és a leigázott országok múzeumaiból. Számos mű a háborús tűzvészeknek esett áldozatul, de sokat visszajuttattak jogos tulajdonosaiknak, hála az Egyesült Államok külügy- és nemzetvédelmi minisztériumaival együttműködő múzeumi munkaközösségek fáradhatatlan erőfeszítésének. S még így is néhány ezer – egy nemrég összeállított müncheni lista szerint négyezer – festmény soha nem került elő.

Korántsem új jelenség a történelemben a legyőzött ellenség nemzeti műkincseinek elrablása. Az asszír, egyiptomi, görög és római hadijelentések már említést tesznek róla, később pedig Napóleon hadjáratai és az angol gyarmatosítás során találkozunk vele. Az isztambuli Hagia Sophia-mecset impozáns vörösporfír oszlopait például a hódító rómaiak lopták el a perzsiai Perszepoliszból. Régi konstantinápolyi hadizsákmány volt a velencei Szent Márk-katedrális tetején ágaskodó négy híres ló is, melyeket azóta leszedtek az épületről, hogy megóvják őket a levegőszennyezéstől.

Az 1907-es Hágai Szárazföldi Hadviselési Egyezmény kifejezetten megtiltotta „műkincseknek bármilyen hadiövezetből való kivitelét" ám a telhetetlen nácik alaposan megszegték a tilalmat: dollármilliókat érő műalkotásokat raboltak el a meghódított országokból. Néhányat közülük kiállítottak a német múzeumokban, de a nagy részét csak titokban, Hitler szűk környezetében, a vezérkar luxusimádó tagjainak otthonaiban mutogatták. A különleges konfiskáló egységek közé tartozott a módfelett hatékony Szépművészeti Csoport 350 könyvtárossal, levéltárossal és műtörténésszel. Az ő feladatuk volt a felbecsülhetetlen értékű hadizsákmány jegyzékbe vétele és nyilvántartása, gondos becsomagolása, hogy szállítani lehessen, és gyakran ők kutatták fel a helyeket, ahová elrejtették a kincseket, amikor a Harmadik Birodalom már az összeomlás szélén állt. Szakértők szerint könnyen lehet, hogy az eltűnt műkincsek egy részének végképp bottal üthetjük a nyomát, egyszerűen azért, mert a rejtekhelyek dokumentációját a háború utolsó napjaiban elvesztették vagy megsemmisítették.

Nem várt helyen, a texasi Whitewrightban tárolták a II. világháború után az egyik német templom műkincseit, köztük ezt a felbecsülhetetlen értékű, illusztrált kézírásos Evangéliumot (lent).

váltságdíjnak is beillő „megtalálói díjért", 3 millió dollárért adták el.

„Ha van nemzeti kincs, akkor ez az!" – jelentette ki az USA-beli Német Kulturális Alapítvány főtitkára. A Gutenberg Bibliánál körülbelül hatszáz évvel régebbi kézirat értékét harminc millió dollárra becsülik. A császári udvar számára írták arany betűkkel, és feltehetően III. Ottó császár és nővére, a zárda apácafőnökasszonya, Adeleid adományozta a X. század végén a középkori város kolostorának.

Kiderült, hogy Meador hagyatéka egyéb kincseket is rejt: egy 1513-ból származó díszes arany- és ezüstkötésű kéziratot és egy IX. vagy X. századi, arannyal, ezüsttel és drágakövekkel ékesített ereklyetartót. A gyűjtemény különféle, például szív és tányér alakú flaskái között a legértékesebb lelet egy püspökfejet formázó hegyikristály-palack volt, benne állítólag Szűz Mária a hajtincsével. Arany és ezüst feszületek, I. Henrik XII. századi fésűje és számos más történeti és vallási szempontból fontos műtárgy került még elő.

A kincseket a II. világháború befejező napjaiban vitték el a quedlinburgi templomból egy bánya tárnájába, amikor a szövetséges csapatok a terület felé nyomultak. Az amerikai hadsereg feljegyzései szerint 1945 áprilisában a rejtekhelyeken leltározó tisztek „minden darabot érintetlenül, hiánytalanul" megtalálták. Pár nappal később azonban jó néhány értékes műtárgynak lába kélt. A vizsgálatot ugyan késlekedés nélkül megindították, és három éven át gyűjtötték a jelentéseket, de nem bukkantak semmiféle használható nyomra. 1949-ben Németországot kettéosztották. A keletieknek megtiltották a Nyugattal való kapcsolattartást – aki megtette, bűncselekményt követett el –, s így az egyház nem folytathatta a nyomozást.

Úgy látszik, az amerikai hadseregben akkoriban hadnagyként szolgáló Meador kaparintotta meg a tárgyakat és vitte haza az USA-ba, sikeresen végrehajtva ezzel a XX. század talán legnagyobb műkincslopását. Joe T Meador, a meghasonlott művészettörténettanár, aki személyes okok folytán kénytelen volt a családi vaskereskedésben dolgozni, barátjának egy alkalommal elmondta, hogy ezek a felbecsülhetetlen értékű, csodálatos remekművek bűntudattal és egyszersmind mély elragadtatással töltik el.

Amikor Meador halála után örökösei pénzt akartak csinálni a quedlinburgi ereklyékből, az IRS, az FBI meg más amerikai ügynökségek felfigyeltek. Nyomozás indult. Hónapokig tartó jogi csűrés-csavarás után az örökösök beadták a derekukat, és összesen 2,75 millió dollárért lemondtak a kincsekről, egymillióval többért, mint amennyi az Evangéliumért felvett első részlet volt. Bár Németország szerint az ügy ily módon kielégítően lezárult, a megoldást máig sokan bírálják.

A Tower titkai

Alig egy hónappal azután, hogy Anglia trónjának örökébe lépett, a 12 éves V Edward átlépte a londoni Tower küszöbét, ahova később öccse is követte. Soha többé nem kerültek elő. Titokzatos eltűnésük máig megoldatlan rejtély maradt.

Nem sokkal 41 születésnapja előtt, 1483. április 9-én meghalt IV Edward angol király Örökébe lépő fia még csak tizenkét éves volt ekkor Végakaratában Edward fivérét, Richárdot, Gloucester hercegét jelölte ki régensnek.

A fehér rózsás címerű York-dinasztia és a vörös rózsával szimbolizált Lancaster-ház közt majd harminc éve dúló kilátástalan polgárháború alaposan megtépázta a Brit-szigeteket. A változó kimenetelű küzdelmek sorát azóta a romantikus rózsák háborúja néven emlegetik. Mint a Yorkok bajnoka, IV Edward a korábbi három Lancaster-házi királyt trónbitorlónak kiáltotta ki, ám hatalma egyáltalán nem állt szilárd alapokon, s jól tudta, hogy fiatalkorú örökösével, Edward walesi herceggel szemben kifogások merülnek majd fel.

Richárd, aki lojális, talpraesett katonának bizonyult bátyja, IV Edward szolgálatában, hűségesküt tett a walesi hercegnek. Most, amikor hatalmi vákuum keletkezett, nem teketóriázott, hanem gyorsan magához ragadta a birodalom kormányrúdját. Április 29-én feltartóztatta a fiatal Edwardot Londonba kísérő menetet, lefogta a fiú felügyeletével megbízott anyai nagybácsit, és a hátralevő úton maga vonult unokaöccsével a fővárosba.

A londoni Tower gyászos eseményeknek, így két herceg meggyilkolásának színhelye volt.

A feltételezések szerint IV Edward fiait a londoni Towerben álmukban megfojtották. Nagybátyjuk, a púpos III. Richárd lett volna az elvetemült tettes? A trónt tőle öröklő Tudorok így ábrázolták (jobbra).

V Edward eredetileg május 4-re kitűzött koronázását végül június 22-re halasztották, és a gyermekkirályt a londoni Tower királyi lakosztályában helyezték el.

Woodville Erzsébet, IV Edward özvegye, sógora szándékait illetően rosszat sejtve, kisebbik fiával és lányaival a Westminster-apátságban keresett menedéket. Június közepén a régens azt üzente Erzsébetnek, hogy a gyermekkirály nagyon egyedül érzi magát a Towerben, és szeretné, ha testvére átmenne hozzá játszani. Ezzel sikerült az anyát rávennie arra, hogy a kilencéves yorki herceget, Richárdot elengedje.

Vasárnap aztán, a kitűzött koronázási napon nem hagyták trónra lépni az ifjú V Edwardot. Ralph Shaa, cambridge-i teológiai doktor a londoni Szent Pál-székesegyház előtt tartott szentbeszédében megkérdőjelezte az örökösödés jogszerűségét. Dr Shaa azt állította, hogy amikor IV Edward

Woodville Erzsébetet nőül vette, már volt egy törvényes jegyese, egybekelésük az akkori jogszabályok szerint tehát érvénytelen, s így gyermekeik – köztük a gyermekkirály is – törvénytelenek. Két napra rá a régens egyik leghűségesebb támogatója London jeles polgárai előtt megismételte Shaa tételeit, hozzátéve saját sirámát: – Jaj annak a birodalomnak, ahol gyermek a király

Június 26-án, rövid, bár látványos vonakodás után Gloucester hercege elfogadta a koronát, és III. Richárd néven királlyá kiáltották ki. A gyermekkirály uralma három hónapig sem tartott.

A vádlott: III. Richárd

Július folyamán időnként még látták a koronázatlan V Edwardot – akit most már megvetően csak fattyú Edwardnak hívtak – testvérével a Tower udvarán játszani. Egy korabeli szemtanú szerint ezután a fiúkat a legbelső termekbe vitték, s egyre ritkábban voltak láthatók a rácsos ablakok mögött, „míg végül mindketten teljesen eltűntek"

1483 őszére már lépten-nyomon azt beszélték, hogy a két herceget meggyilkolták a Towerben – de vajon ki tette? 1484 januárjában a francia kancellár a gyermekkirályság veszélyeire hívta fel a figyelmet – a francia király, VIII. Károly csak 14 éves volt ekkor IV Edward fiait tulajdon nagybátyjuk ölette meg – jelentette ki bennfentesen –, s a korona a gyilkosra szállt.

Közben Woodville Erzsébet, felajánlva idősebbik lánya kezét a Lancaster-házbeli trónkövetelőnek, Tudor Henriknek, szövetségre lépett Richárd ellenségeivel. 1485 augusztusában III. Richárd és Tudor Henrik a bosworthi csatatéren találkoztak. A küzdelem egyik sorsfordító pillanatában a király oldaláról valaki átállt Henrikhez, s Richárdot megölték. Az átállt katona levette a koronát a halott Richárd fejéről, s Henrik fejére helyezte. A rózsák háborúja véget ért. Anglia a Tudor-ház uralkodása alatt soha nem látott virágzás korszakába lépett.

Amint III. Richárd sem talált nyugtot a kísértő vádaskodásoktól, hogy ő ölte meg a hercegeket, úgy gyötörték most VII. Henriket a mendemondák, melyek szerint a fiúk élnek és fenyegető veszélyt jelentenek a trónra. Végül aztán elterjesztett egy „hivatalos" verziót, mely szerint a hercegeket III. Richárd parancsára dunyhák alatt megfojtották, és a Tower egyik lépcsőjének kövei alá temették. Bűnbaknak Sir James Tyrell volt éppen kéznél, akit bíróság elé is állítottak, és „közelebbről meg nem nevezett árulás" vádjával 1502 májusában kivégeztek.

Csak később közölték, hogy lefejezése előtt Tyrell beismerte a hercegek meggyilkolását. A történetet elfogadták az emberek, Sir Thomas More 1534-ben kiadott III. Richárd-életrajza révén pedig a történelemkönyvekbe is bekerült, sőt Shakespeare is ezt használta föl *III. Richárd* című drámájának forrásául.

Shakespeare gazembere

Noha uralkodása Anglia történelmében a legrövidebbikek egyike volt, III. Richárdot szinte minden tudósgeneráció újraértékeli. Hol hős, küzdő királyként ábrázolják, hol torz szörnyetegként. Századunk Richárd-társaságai nevének védelmében alakultak, ám William Shakespeare géniuszával szemben szélmalomharcot vívnak.

A két herceg meggyilkolásával vádolták már életében, de halhatatlan hírhedtséget Shakespeare szerzett csak neki száz évvel később egyik legkorábbi darabjával, a *III Richárd* című történelmi drámával, melyben a gazember főszerepét osztotta rá.

Shakespeare az 1590-es években, I. Erzsébet uralkodásának idején írta művét, s így nem csoda, hogy a történet Erzsébet nagyapja – az első Tudor király VII. Henrik – dicsőségét gyarapítja. Richárdot mint dühödt trónbitorlót festi le, aki nem habozik megparancsolni bérencének, hogy ölje meg „. két ősellenfelem. / Kik édes álmaimat megzavarják" A tettet végrehajtják, s az érzéketlen, hidegvérű Richárd nem átallja megkérni a kis hercegek nővérének kezét, holott az már ellenségének, Tudor Henriknek a jegyese. Shakespeare Richárd testi hibáját – egyik válla némileg magasabb volt a másikénál – felnagyítja, s így a drámában a király magasajnáló, púpos torzszülötté silányul, jövendőbelije szavaival: „nagy rakás idomtalanság" A darab happyenddel zárul: Tudor Henrik a bosworthi harcmezőn boldogan kiált fel: „. a véres kutya meghalt [. .] s élni kezd a béke" (A Shakespeare-idézetek Vas István fordításai.)

Elkésett temetés

1674-ben, kétszáz évvel a feltételezett gyilkosságok után, a londoni Towerben folyó építkezés során találtak egy faládát, benne két gyermekcsontvázzal. A megölt hercegek maradványainak tartva őket, a Westminster-apátságban földelték el.

1933-ban a csontokat vizsgálat céljából orvosszakértőknek adták át. Az eredmény· a két csontváz olyan korú fiúké, mint amilyenek V Edward és testvére voltak eltűnésük idején. A halál okát nem lehetett megállapítani, de az idősebb fiú állkapcsán roncsolódást fedeztek fel.

A hercegek egyik utolsó látogatója a Towerben egy királyi orvos volt, akit azért hivattak, hogy kezelje V Edward fogfájását. Az orvos elbeszélése szerint a gyermekkirály minden nap imádkozott és vezekelt, mert közeli halállal számolt. „Ó jaj! – mondta –, bár meghagyná még nagybátyám az életem, ha királyságom el is veszi!"

Peking, 1971 ősze: a hétköznapi utca békés színfalai mögött kíméletlen hatalmi harc folyt.

Politikai repülőgép-szerencsétlenség

Lin Piao hadügyminiszter volt Kína második leghatalmasabb embere, az öregedő Mao Ce-tung hivatalosan kijelölt utóda. Vajon türelmesen várta-e beiktatásának napját, vagy katonai puccsal akarta magához ragadni a hatalmat?

Leszállt az est a pekingi Tienanmen térre. Elhallgattak az egész délután katonazenét harsogó hangszórók is: egyetemisták és iskolások ezrei gyakoroltak a Kínai Népköztársaság megalakulásának 22. évfordulóján, két és fél hét múlva, október elsején tartandó ünnepségre. De most már kihalt és csendes volt a tér

Hirtelen motorok dübörgése hasított az est nyugalmába. ötven fekete limuzin húzott be nagy sebességgel a térre és állt meg egymás után a Népek Nagy Csarnoka, a legfontosabb kormányülésekre fenntartott épület előtt. A kocsikból sorra szálltak ki a kínai kormány és a mindenható Kommunista Párt vezető személyiségei – ám a hadügyminiszter, Lin Piao nem volt köztük.

Később, ugyanazon az éjszakán egy Trident típusú sugárhajtású gép szállt fel a tengerparti nyaralóhely, Pejtajhe melletti, Pekingtől mintegy 270 kilométerre keletre fekvő repülőtérről. A jet északnyugati irányba haladt, átrepült a Mongol Népköztársaság és Kína határán, majd hajnali fél három körül lezuhant. A roncs belsejében kilenc, félig elszenesedett holttesten kívül olyan fegyvereket, dokumentumokat és berendezéseket is találtak, melyekből kiderült, hogy a gép a Kínai Légierő tulajdonát képezi. A kínai kormány kérésére

a holttesteket a szerencsétlenség színhelyén temették el.

Az október elsejére kitűzött ünnepséget, melyen egyébként Lin Piao közvetlenül Mao Ce-tung pártelnök mellett foglalt volna helyet, magyarázat nélkül lefújták. Lin és néhány más, magas rangú katonai parancsnok nevét a kormányellenőrzés alatt álló sajtó többé nem említette.

Ezek voltak az 1971. szeptember 12-ről 13-ra virradó éjszaka történései a megfigyelők egykorú beszámolói alapján. De vajon volt-e összefüggés a kínai vezetők késő esti ülése, a másnap hajnali repülőgép-szerencsétlenség és az ünnepség lefújása között? Az eseményeket követő években napvilágot látott történet ma sem egészen érthető, legalábbis a Kínán kívüli világ számára nem.

Hatalomvágy

Lin Piao, a Csang Kai-seket 1949-ben legyőző kommunista erők veterán katonai parancsnoka 1959-ben kapta meg a hadügyminiszterséget. Hét évvel később a Kommunista Párt alelnöke lett, 1969-ben pedig hivatalosan is Mao elnök utódjának jelölték. Fényes karrierjét a Mao iránti teljes elkötelezettség jellemezte. Neki tulajdonítják például az *Idézetek Mao Ce-tung elnöktől* című összeállítást, ismertebb nevén a „kis vörös könyv”-et, melyet a féktelenül tomboló diák-vörösgárdisták hordtak maguknál az 1965-ben Mao által kirobbantott Nagy Proletár Kulturális Forradalom alatt.

A Kulturális Forradalom Kína ifjúságát mozgósította a kommunizmus védelmében és a *„párton belül* a kapitalista útra tért vezetők” ellen. Ennek eredménye volt az államfő, Liu Sao-csi elmozdítása, miközben Maónak mint a Kommunista Párt fejének teljhatalma megerősödött. Amikor a politikai nyugtalanság már véres polgárháború kitörésével fenyegetett, Lin a parancsnoksága alatt álló katonai erők bevetésével tett rendet a felbolydult országban.

A Kulturális Forradalom kicsinyes, meddő ideológiai vitáit az oldalvonalról megvetően figyelő miniszterelnök, Csou En-laj Kína hanyatló gazdaságát szerette volna mielőbb talpra állítani. Ám amikor kezdte pozíciójukba visszahelyezni a politikai zűrzavar idején eltávolított pártfunkcionáriusokat, elkerülhetetlenné vált a Linnel való összeütközés, aki a katonaságot akarta döntő hatalommal felruházni. Lintől eltérően Csou felismerte, milyen veszéllyel jár a hatalommániás Mao mellett a Második Embernek lenni, és inkább beérte azzal, hogy a ranglétra harmadik vagy akár negyedik helyén várjon türelemmel.

Hiába nevezték ki véglegesen Mao leendő utódának, a 62 éves Lint ez nem elégítette ki. 1970 augusztusában egy pártgyűlésen merész lépésre szánta el magát. Szemérmetlen talpnyalással először alkotmánymódosítást javasolt abból a célból, hogy Maót hivatalosan is nyilvánítsák „lángésszé” Ezután azt indítványozta, hogy az eltávolított Liu Sao-csi helyét töltsék be Mao államfővé való kinevezésével pártvezetői rangja mellé, vagy ha Mao ezt elhárítaná, akkor a posztra jelöljenek valaki mást – s itt nyilván magára gondolt. Az első javaslattól maga Mao is húzódozott: – Nem az egyén a lángész – válaszolta tőle szokatlan szerénységgel. – Csak a párt lángeszű, a párt, mely a munkásosztály élcsapata. – Mao az államfői kinevezésre tett indítványt is visszautasította, kijelentvén, hogy a poszt üresen marad. Mindenki számára világossá vált, hogy a pártelnökben visszatetszést keltettek Lin átlátszó mesterkedései.

A célpont: Mao elnök

Az egyik elmélet szerint ez az ellentét lett a kiindulópontja annak az összeesküvésnek, mely 1971 szeptember 12–13-a éjjelén teljesedett ki. – Ha nincs államelnöki tiszt – panaszkodott Lin felesége és egyben legfőbb politikai bizalmasa, Ji Csun –, mit tehet Lin Piao? Milyen posztot tölthet

Kik voltak s hova tartottak az 1971 szeptember 13-án Mongóliában lezuhant repülőgép utasai?

Forradalmi terror Franciaországban

Sem Liu Sao-csi eltávolítása a Kulturális Forradalom elején, sem Lin Piao 1971-es, titokzatos halála nem volt egyedülálló esemény a Kínai Népköztársaság rövid, de annál viharosabb története folyamán. Sőt, még csak nem is a forradalmi Kína sajátosságai az efféle hirtelen bukások és likvidálások. Egészen hasonló események zajlottak le majdnem kétszáz évvel korábban, a Nagy Francia Forradalom idején.

Két évvel Párizs hírhedett börtönének, a Bastille-nak ostroma és ezzel a forradalom kitörése után elfogták a Franciaországból menekülni próbáló XVI. Lajost. A következő évben, 1792. szeptember 21-én kikiáltották a köztársaságot, a királyt pedig 1793-ban kivégezték. A kilenctagú Közjóléti Bizottság korlátlan hatalomra tett szert. A forradalmi kormány vezető helyéért versengett egymással Georges-Jacques Danton és Maximilien Robespierre. Szónoki képességeit latba vetve Danton a köztársaság ellenségeit likvidáló bíróság felállítását követelte. Végül bevezették a forradalmi terrort, melynek során a bíróság által elítélteket a Párizs főterén felállított guillotine-nal azonnal lefejezték. 1794 áprilisában Robespierre elérte, hogy Dantont is letartóztassák, bíróság elé állítsák, elítéljék és kivégezzék.

Robespierre, aki oly sok embert küldött a halálba, köztük fő riválisát, Dantont, most maga is áldozatául esik a nyaktilónak, a forradalom kivégzőgépének.

De mindössze alig öt hónappal élte túl korábbi riválisát. Július végén mintegy száz hívével együtt őt is lefejezték. A forradalom legtöbb vezetőjét ekkorra már mind megölték, s a nép követelni kezdte, hogy vessenek véget az erőszaknak. A nyaktilót szétszedték, az oly sok kivégzést látott térnek pedig új nevet adtak: Place de la Concorde, azaz az Egyetértés tere.

be akkor? – Bár már a 77 évét taposta, Mao Ce-tung semmi jelét nem adta, hogy megfáradt vagy hogy a leköszönés gondolatával foglalkozott volna. Ji Csun szerint férje három dolog közül választhatott: vagy türelmesen kivárja Mao előbb-utóbb bekövetkező halálát, vagy feladja hatalmi ambícióit, vagy pedig kiiktatja az elnököt és magához ragadja a Népköztársaság vezetését. 1970 őszén Lin Piao titkos küldetéssel bízta meg fiát, Lin Li-kuót, akit magas rangra emelt a légierőnél. Kína nagyvárosait kellett végigjárnia és hűséges, megbízható tisztekből ki kellett építenie a később Egyesített Flotta néven ismert hálózatot. 1971 tavaszára az összeesküvők kidolgozták a katonai puccs tervét, mellyel a posztjához görcsösen ragaszkodó Maót el akarták távolítani a hatalom éléről. Az akciónak az „571-es terv" fedőnevet adták, mert az e számokat jelölő kínai szavak ugyanazok, mint amik a „fegyveres felkelés" kifejezésben is szerepelnek. Maót az amerikai bombázó „tiszteletére" B-52-nek nevezték el, Lin ugyanis szovjetbarát lévén mindent gyűlölt, ami az Egyesült Államokkal volt kapcsolatos.

Három kísérlet történt Mao meggyilkolására: egy repülőgépes támadás sanghaji rezidenciája ellen, Sanghajból Pekingbe tartó különvonatának felrobbantása, és egy futárnak álcázott merénylő kísérlete az elnök pekingi otthonában. Miután mindhárom akció kudarcba fulladt – az utolsó szeptember 12-én este –, Lin Piao feleségével, fiával és számos más összeesküvővel együtt a pejtajhei repülőtéren várakozó Trident fedélzetén keresett menedéket.

Menekülés a Szovjetunióba

A lefogott futár vallomása feltárta Lin szerepét a konspirációban. Mivel nem tudták, mennyien lehetnek a honvédelmi miniszter támogatói a hadseregen belül, Mao és Csou En-laj késő estére gyűlést hívott össze a Népek Nagy Csarnokába. Tanácskozásuk közben szállt fel a Trident. Bár Lin az eredeti tervek szerint dél felé akart repülni, hogy puccsa számára katonai segítséget szerezzen, a levegőben, úgy látszik, meggondolta magát és inkább a Szovjetuniót választotta úti célul, ahol politikai menedékért folyamodott volna. Második világháborús sérüléseit kezelendő annak idején három évet töltött ott, s most legalább eszmei segítséget remélt orosz barátaitól Mao elnök elleni bátor fellépéséért. Ám Lin Piao és csapata soha nem érkezett meg a Szovjetunióba: repülőjük Mongóliában lezuhant, és mindenki szörnyethalt.

Így hangzik a külföldi sajtóban először napvilágot látott verzió, melyet a következő évben a kínai kormány is megerősített többé-kevésbé. Az a beszámoló viszont, amelyet 1983-ban az Egyesült Államokban publikáltak, egészen más és sokkal megdöbbentőbb. Az alapjául szolgáló, Kínából kicsempészett jelentést egy bizonyos Jao Minglének tulajdonítják, akinek ez csak az álneve és a belső körökhöz tartozhat.

Megrendezett műháború

Jao szerint két külön összeesküvést szőttek. Az „571-es tervet" Lin Li-kuo szervezte meg, és célja pusztán Mao meggyilkolása volt. A másik, sokkal rafináltabb terv mely miatt Lin Piao az elsőt elvetette, a Nefritvárhegy fedőnevet kapta. Így hívták ugyanis azt a hegyet Peking mellett, melyen a hatalmi elit luxusvillái terpeszkedtek. Maót ott akarták foglyul ejteni.

Lin veszedelmes tervének forgatókönyve az oroszok segítségére épített: a Szovjetunió színlelt támadást intézett volna Kína ellen, ürügyet szolgáltatva ezzel Linnek a statárium bevezetésére, Mao és Csou En-laj „védőőrizetbe" vételére s végül meggyilkolásukra, hogy aztán ő ragadhassa magához a hatalmat.

1971 júliusában a világ meglepetten értesült Henry Kissinger titokban lebonyolított kínai látogatásáról. Csou En-lajjal folytatott megbeszélése során az amerikai külügyminiszter a két ország kapcsolataiban az 1949-es kommunista hatalomátvétel óta meglevő feszültségek csökkentését javasolta. A következő év elején Nixon elnök is Kínába készült. A nyitás az Egyesült Államok felé, valamint a Szovjetunióval való amúgy is kiélezett viszony további romlása halaszthatatlanná tette a Nefritvárhegy lakóinak likvidálását. Az akciót szeptember 11-re vagy akö-

Kína kommunista triumvirátusa teljes egyetértésben (balról jobbra): Lin Piao, Mao Ce-tung és Csou En-laj. Mögöttük a Kulturális Forradalom vörösgárdistái „kis vörös könyveiket" lobogtatják.

Politika a színházban

A XIX. században Kínába látogató európaiakat vonzotta, bár kissé meghökkentette a különleges, népszerű szórakoztató műfaj, melyben zene, ének, pantomim és akrobatika egyaránt megtalálható volt. Kellékeket alig használtak, viszont a színészek pompás ruhában és ötletes maszkokban játszottak. Mivel a műfaj az operával mutatott rokon vonásokat – itt is dráma és ének keveredett – az európaiak pekingi operának nevezték el.

Mao Ce-tung hamar rájött, milyen hatásos propagandaeszköz lehet az irodalom és a művészet kommunista eszméinek terjesztésében. Már 1942-ben így írt: „Az irodalom és a művészet a széles tömegeket (. .), a munkásokat, parasztokat és katonákat szolgálja, értük és az ő hasznukra jön létre." Mao negyedik, utolsó felesége, Jiang Csing a Kulturális Forradalom idején nekilátott a pekingi opera megreformálásának, mondván, hogy a drámák csak a nemzet maroknyi földesurát, zsírosparasztját és burzsoá elemét szerepeltetik, miközben nem vesznek tudomást a 600 millió munkásról, egyszerű parasztról és katonáról. Állítása szerint a revizionisták az eltávolított államfő, Liu Saocsi vezényletével a pekingi operából „független királyságot" csináltak. Jiang Csing a hagyományos kínai színjátszás gyökereit eltépve, merőben eltérő, új, a kommunizmust dicsőítő művészeti formákat akart létrehozni.

Férje 1976-ban bekövetkezett halála után Jiang Csingre és három, a Kulturális Forradalom alatt szintén vezető szerepet játszott társára a „négyek bandája" megbélyegző titulust akasztották, bíróság elé állították és halálra ítélték őket, de az ítéleteket később enyhítették. A Jiang Csing által diktált gyökeres szakítás a művészeti múlttal nem élte túl kiagyalójának rövidke uralkodását. Ma a hagyományos pekingi opera újra méltó szerepet játszik Kínában.

rülre időzítették, akkor tért ugyanis vissza Mao az ország déli részén tett utazásájból.

Közben azonban Csou En-laj csellel rávette Lin lányát, Lin Li-henget, hogy tárja föl testvére – ha ugyan nem apja – konspirációját. Csou értesítette Maót a veszélyről, s együtt állítottak csapdát Linnek.

Vacsora Maónál

Szeptember 12-én este Lin Piao és felesége a Mao hazatérése alkalmából rendezett ünnepi díszvacsorán vendégeskedett az elnök nefritvárhegyi villájában. Mao egy 482 évvel azelőtt, a Ming-korban vázába zárt, császárkori bort rejtő palack felnyitásával köszöntötte vacsoravendégeit. A lakomán felszolgált csemegék Kína legkülönbözőbb tartományaiból származtak. Mao egy ízben evőpálcikáival a fatálcáról tigrishúst tett Lin tányérjára. A friss gyümölcsökből álló desszert után Ji Csun megemlítette, hogy későre jár, s férjével távoznak, hadd pihenhesse ki az elnök úti fáradalmait. Mao azonban még nem akarta feloszlatni a vidám partit, s kérte őket, maradjanak még félórát. Tizenegy előtt nem sokkal az elnök kikísérte vendégeit s kocsijuknál búcsúzott el tőlük. Néhány perccel később a hegyi úton leereszkedő autót Mao testőrségének rejtőzködő osztaga rakétákkal tűz alá vette és utasaival együtt szétlőtte.

Csou En-laj, aki személyesen azonosította Lin Piao és Ji Csun elszenesedett holttestét, azt javasolta az elnöknek, hogy a hadügyminiszter eltűnésére ügyes magyarázatot agyaljon ki, különben még „afféle hősi halott" válhat belőle. Mao, fikarcnyi részvétet sem érezve a pártot és őt magát több mint négy évtizeden át szolgáló elvtársa halála miatt, utasította a miniszterelnököt, hogy az elleplezés részleteit minél gyorsabban dolgozza ki.

Jao Ming-le verziójában a Tridenten csak Lin Li-kuo próbált elmenekülni, ám kínai vadászgépek üldözőbe vették és rakétáikkal az államhatár körzetében, már mongol terület felett lelőtték. A kínai hatóságok – érthető módon – később hagyták azt a feltételezést elterjedni, hogy a szülők is a repülőgép-szerencsétlenségben haltak meg, hiszen a távozó vacsoravendégek lemészárlásánál sokkal szalonképesebb ez a történet.

Bármelyik verziót is választjuk hitelt érdemlőnek, a lényeg ugyanaz: Mao leszámolt riválisával. A következő évben hűséges miniszterelnökével, Csou En-lajjal az oldalán fogadta Nixont Pekingben. Mao 1976-ban, 83 éves korában halt meg. Élete utolsó pillanatáig kormányozta azt a Kínát, melynek már megteremtésében is aktív szerepet vállalt. A világ legnépesebb országának elnöke hatalmát soha nem osztotta meg, és végül utódot sem jelölt ki.

A legkeresettebb ember Ausztráliában

Bár Ausztráliát a hollandok már 1606-ban felfedezték, a kontinens belseje még két és fél évszázaddal később is ismeretlen volt. Ekkor vágott neki egy német utazó, hogy keletről nyugat felé átszelje a földrészt. Útja a nagy ismeretlenbe vezetett.

Ludwig Leichhardt neve még szülőhazájában, Németországban is csak a felfedezések történetét kutatók körében ismert. Ausztráliában azonban maradandó hírnevet szerzett magának a kontinensen véghezvitt grandiózus, bár sokat vitatott tetteivel és rejtélyes eltűnésével.

Nevét ma folyó, vízesés, hegyvonulat, hegycsúcs és Sydney egyik kerülete viseli. A városban szobrot is emeltek tiszteletére, néhány éve pedig létrejött a Ludwig Leichhardt-alapítvány Patrick White, Nobel-díjas ausztrál író *Voss* című – később operaként színre is vitt – regényében elevenítette fel a felfedező történetét. Kilenc nagy és számtalan kisebb kutatóút fésülte át a kontinenst azóta, hogy Leichhardtnak és hat társának utolsó expedíciójuk során, 1848-ban nyoma veszett. – Sorsuk hazám felfedezésének történetében a legnagyobb rejtély – mondja Gordon Connell, ausztrál író. Leichhardt életútja még érdekesebb, ha családi hátterének ismeretében vizsgáljuk.

Valószínűleg Leichhardt volt az első európai, aki megpillantotta Ausztrália kietlen hegyvidékét, a Macdonnell-hegység láncait.

Ludwig Leichhardt három expedícióját nyomon követhetjük Ausztrália térképén.

A vándorló kedvű diák

Ludwig Leichhardt 1813. október 23-án, Poroszországban, egy gazdálkodó fiaként látta meg a napvilágot, izgalmakban bővelkedő életre hát nem sok kilátása lehetett. Tudós hajlamú ifjú lévén, felvételt nyert a Göttingeni Egyetemre, ahol középiskolai tanárképző szakra járt. Két diáktársa azonban, az angol John és William Nicholson, nyilván felismerve Leichhardt adottságait, rábeszélte, menjen át a Berlini Egyetemre természet- és orvostudományt hallgatni, sőt anyagi támogatást is felajánlottak neki.

Berlinben azonban csak két évet töltött, s mivel még mindig nem volt szakmája és a kötelező katonai szolgálatot is el akarta kerülni, 1837 májusában Londonba utazott William Nicholsonhoz. Később együtt járták be Franciaországot, Svájcot és Olaszországot, s közben egy ausztráliai utazás tervét kezdték fontolgatni. A déli kontinens ekkoriban még úgyszólván teljesen ismeretlen volt, csak fél évszázaddal korábban létesítették az első kolóniákat az angolok. Ám amikor eljött az indulás napja, Nicholson meggondolta magát és letett az utazásról, viszont kifizette barátja útját, sőt arra is adott neki valamennyi pénzt, hogy új életet kezdhessen. Így vágott neki 1841 októberében Ludwig Leichhardt – vagy ahogy ekkor már előszeretettel nevezte magát: Doktor Leichhardt – egyedül a hosszú útnak, a déli féltekére.

A felfedezővé lett Leichhardt

Az 1842. február 14-én Sydneybe érkező 28 éves német fiatalembert egy kortársa így írja le: „Magassága majdnem 190 centiméter, szeme szürke, mélyen ülő, okos, homloka magas, haja sötétbarna. Bajusza és sűrű szakálla van, orra enyhén hajlott. ”

A következő két év folyamán Leichhardt növénytani és geológiai előadásokból tartotta fenn magát, és kisebb növény-, rovar- és kőzetgyűjtő tanulmányi kirándulásokat tett. Ekkoriban formálódott meg benne a gondolat, hogy hírnevet szerez a földrész belsejének – ahogy ő hívta. „a sötét kontinens magjának" – felfedezésével. Bár hősiesen végigcsinált egy 960 kilométeres gyalogtúrát Newcastle-től Brinsbane-ig, nem mondhatni, hogy felfedezői adottságokkal rendelkezett volna. Rövidlátó volt, a lőfegyverektől rettegett, és nem volt sok érzéke a tájékozódáshoz. Nem meglepő, hogy

szolgálatait Új-Dél-Wales állam földmérő főmérnöke megvetően visszautasította.

Leichhardt Brisbane-ben értesült arról, hogy pénzhiány miatt lefújtak egy a kormány által tervezett északnyugat-ausztráliai expedíciót, melynek végcélja a Port Essington melletti katonai helyőrség lett volna. A part mentén lakó farmereket azonban továbbra is élénken foglalkoztatta, vannak-e mezőgazdaságilag hasznosítható területek a kontinens belsejében. Leichhardt megragadta az alkalmat, visszament Sydneybe és bejelentette, hogy az elmaradt állami vállalkozás helyett saját vezetésével magánexpedíciót indít. Hamarosan öten szegődtek mellé, és megszerezte a szükséges anyagi támogatást is.

Kényelmes tempóban

Brisbane-be visszatérve Leichhardt még négy embert toborzott, s így már tízen voltak, azonban ketten nemsokára visszafordultak. A csapat 1844. október 1-én, a „God Save the Queen" vidám éneklésével vágott neki az expedíciónak, maga mögött hagyva a civilizációt. Úti céljuk, Port Essington északkeletre légvonalban 3200 kilométerre feküdt , de Leichhardt a part menti folyókat követve szeretett volna odajutni, a kontinens legbelsejét pedig, amit egyetlen térképe fehér foltként ábrázolt, igyekezett elkerülni.

Leichhardt az expedíció 550 kilogrammnyi élelmiszerkészletét szállító néhány lovat lassú járású ökrökre cserélte, melyeket húsukért útközben akár le is vághattak. Alig hihető, hogy vízszállításra – a kis kulacsokon kívül – csak egy 7,5 literes tartályt vittek magukkal. Ez magyarázza Leichhardt „vízstratégiáját"· az első helyen, ahol vízre leltek, letáboroztak, néhány embert pedig előreküldtek, hogy derítsék fel a következő vízlelőhelyet, majd vezessék oda őket. Így ugyan biztonságosan, de igen lassan haladtak előre.

1845 februárjában Leichhardt megállapította, hogy míg az útnak még csak egynegyedét tették meg, élelmiszerkészletük háromnegyede már elfogyott. Egyszer, amikor a két bennszülött kísérő egyikével több napig bolyongott, az őslakó által lőtt két galambon éltek. „A galamboknak még a

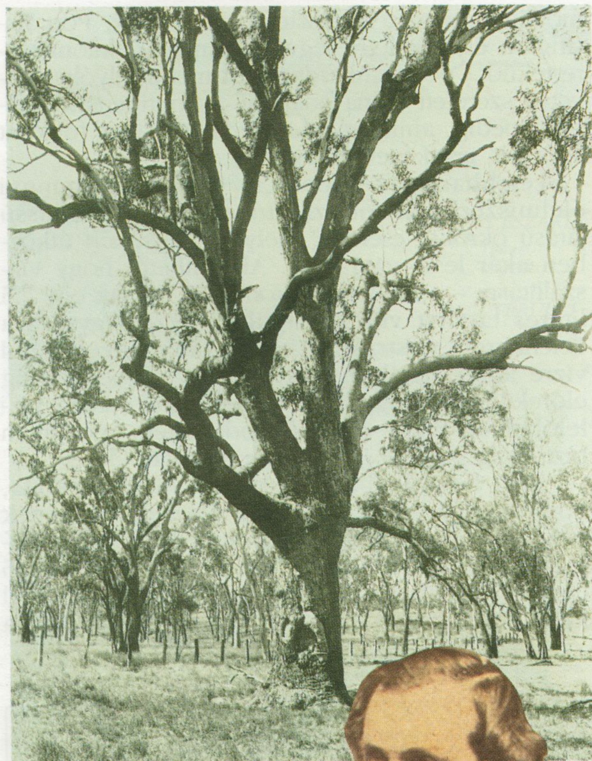
Sikeres átkelés a kontinensen – rettenetes áron

Tizenhárom évvel Leichhardt eltűnése után, aki kelet-nyugati irányban igyekezett átszelni Ausztráliát, egy ír származású rendőrtiszt, Robert O'Hara Burke sikeresen átkelt a földrészen délről észak felé.

1860. augusztus 20-án jól felszerelt, 14 fős csapattal indult el Melbourne-ből. Október 19-én a bátor, de tapasztalatlan és embereit irányítani képtelen Burke a fele társaságot Menindee legészakibb településén hagyta, és így csökkentett létszámmal folytatta útját. December közepén az expedíció további tagjaitól vált meg a Cooper Creek melletti táborukban, és ott William Brahe-ra bízta az expedíció készletének egy részét. A Carpentaria-öbölig hátralevő 1100 kilométeres útra már csak három embert vitt magával.

Már úgyszólván látótávolságban voltak a tengertől, de egy mocsár útjukat állta, s így 1861. február 21-én kénytelenek voltak visszafordulni. A visszafelé vezető út maga volt a pokol. Burke-nek meg kellett botoznia egyik társát, mert lopott a kiporciózott élelmiszerkészletből, és megvádolta, hogy betegséget színlel. Három héttel később ez az ember a kimerültségtől, az éhezéstől és vérhasfertőzéstől meghalt. Április 21-én a három túlélő megérkezett a Cooper Creekhez, ahol az elrejtett ennivalón kívül Brahe-től csak egy üzenetet találtak: miután egy hónappal így is tovább várt, mint a megállapodás szerint kellett volna, elindult – alig néhány órával Burke-ék odaérkezése előtt! Burke soha nem érte utol Brahe-t; június végére egy társával együtt meghalt. John King, az egyetlen túlélő, visszatért Melbourne-be, hogy a hátborzongató történetet elmesélje.

Az egyik „L-betűs fa" Feltehetően Leichhardt (jobbra) jelölte meg az ausztrál kontinens belsejébe tett harmadik expedíciója során, melyből nem volt számára visszatérés.

csontját és lábát is legyűrtem, hogy mardosó éhségem csillapítsam" – írta Leichhardt. Nemsokára azonban már vígan dobálták a fazékba goannagyíkokat, oposszumokat, emukat, kengurukat és mindenféle madarat. „Figyelemre méltó, milyen hamar leszokik az ember a finnyásságról" – jegyezte meg az expedícióvezető. Hogy étrendjüket változatosabbá tegyék, rákot és angolnát fogtak, az ausztrál méhek odúiból pedig „a legédesebb, legillatosabb mézhez" jutottak, amit valaha is kóstoltak. A vadon növő füvek különleges, pikáns ízt adtak a leveseknek, és erős teákat tudtak belőlük főzni, sőt, óvatos kísérletezéssel Leichhardt arra is rájött, hogy a víznyerőhelyek mellett olyan növények teremnek, melyeket ha megfőzve elfogyasztanak, nem betegszenek meg skorbutban – igaz, mellékhatásként heveny hasmenési rohamok léptek föl.

A felfedezők márciusban és áprilisban tovább haladtak lassan előre, s közben az útjukba eső folyókat és hegyeket sorra elnevezték a tengerparton maradt barátaikról. Május elején elhagyták az utolsó keletre tartó folyót, és északnyugatnak fordultak, a Carpentaria-öböl és az északi parton fekvő végcéljuk felé.

Június végén, amikor már majdnem kiértek az öbölhöz, sátraikat egy éjszaka dárdákkal támadó bennszülöttek rohanták meg. John Gilbertet, az expedíció természettudósát megölték, és két másik csapattagot megsebesítettek. Az eset rendkívül megrázta őket, de eltökélték, hogy elérik a kitűzött célt. Csak két napot tudtak pihenni, és újra felkerekedtek. 1845. december 17-én, a tizennégy és fél hónap alatt megtett majdnem 4800 kilométerrel a háta mögött a Leichhardt-expedíció megérkezett Port Essingtonba.

Ausztrália hőse

A felfedezők hajón tértek vissza Sydneybe, ahol hősöknek kijáró fogadtatásban volt részük. Úgy üdvözölték őket, mint akik a halálból tértek vissza. „Azt hittem, az egész város megkergült, olyan lelkesen ünnepeltek" – írta Leichhardt. Északkelet-Ausztrália jelentékeny részét feltérképezte, földjét pedig így jellemezte: „Nagyszerű vidék, állattartásra majdnem az egész terület alkalmas." Leichhardtot a hálás polgárság pénzzel is megjutalmazta (a 32 éves felfedezőnek ez volt az első „keresete"), hat társával együtt.

Az egy csapásra híressé lett Leichhardtnak most már nem került különösebb nehézségbe, hogy második útjára a fedezetet előteremtse. Ezúttal a kontinens északi felén átvágva a nyugati part mentén dél felé szándékozott haladni, egészen Perth-ig. Hat fehér ember, két bennszülött, 270 kecske, 108 birka, 40 ökör valamint számos öszvér és terelőkutya kíséretében 1846. december 7-én Leichhardt nekivágott második expedíciójának.

Hamarosan megtapasztalhatták a felfedezők az esős évszak minden rémségét: könnyű sátraikat cafatokra szabdalta az éjjel-nappal ömlő eső, s nemsokára az egész csapat láztól és maláriától szenvedett. Nemritkán csak hideg, sáros vízzel tudták szomjukat oltani, mert annyira legyengültek, hogy egyikük sem tudott tüzet gyűjtani és teát főzni. Amikor volt mit enniük, minden falattal „vagy 20 legyet" is lenyeltek. A 40–42 fokos hőségben állig begombolkozva kellett lovagolniuk, hogy megvédjék magukat a pappadácsi legyek égető csípéseitől. Lovaikról gyakran patakokban folyt a vér a rovarok támadásai nyomán.

Végül visszafordultak. Hat hónapig bírták, és mindössze 800 kilométert tettek meg „a legszörnyűbb vidéken, amit fehér ember lába valaha is taposott", hogy az expedíció egyik tagját idézzük. A felfedezőútra az indulástól kezdve betegségek és viszálykodás árnya borult. Leichhardtot például azzal vádolták, hogy elveszi az ételt a betegektől.

Ausztrália őslakói

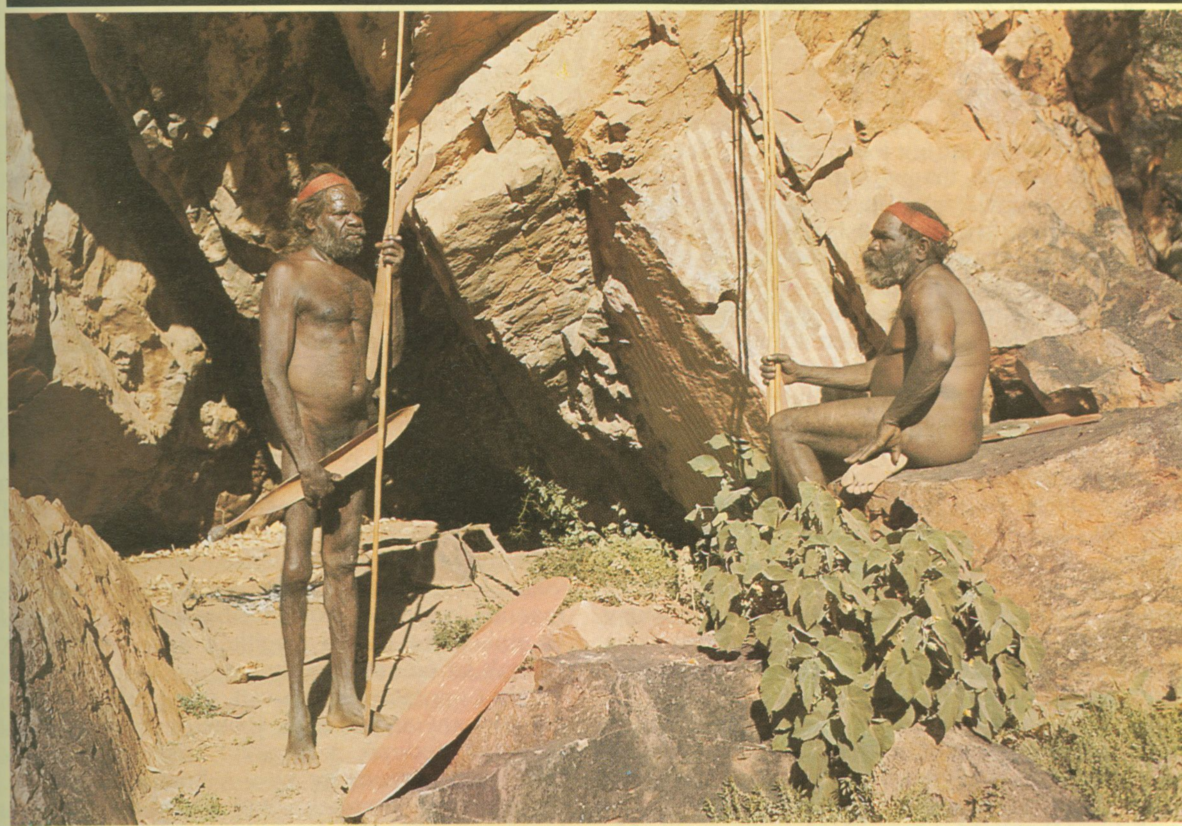
Ausztrália bennszülött lakossága Délkelet-Ázsiából, az apró szigetek érintésével, mintegy 40 ezer évvel ezelőtt érkezett a kontinensre.

1788 januárjában az Első Flotta tizenegy hajóján érkeztek a sydneyi kikötőbe az első angol telepesek – 736 száműzött fegyenc, férfiak és nők. Sokkal kevésbé voltak alkalmasak a túlélésre új hazájukban, mint azok a kőkorszaki emberek, akikkel találkoztak. A vadászó-gyűjtögető őslakók szinte teljesen meztelenek voltak, fő fegyvereik a bumeráng, a lándzsa, a kőbalta és a megtüzesített hegyű bot. Talán 300 ezren lehettek, s hatszáz különböző nyelvű és szokású törzshöz tartoztak. Rendkívül szoros kapcsolatban éltek a természettel – ügyes, kitartó vadászok voltak a férfiak, a nők pedig tudták, melyik növény mire jó. Minden törzs saját területtel rendelkezett, mely eltartotta őket. Egymás felségterületét a törzsek nagy tiszteletben tartották.

Az ausztrál őslakók sorsa az észak-amerikai indiánokéhoz hasonlóan fájdalmas epizód az európaiak felfedezéseinek és megtelepülésének, az új világok meghódításának történetében. Az angolok kiterjesztették felségjogukat a büntetőgyarmatoknak kiszemelt területekre, és nem nagyon vették figyelembe a törzsek élettér-igényeit. A cél hivatalosan a bennszülöttekkel való békés viszony kialakítása volt, ám a valóságban a letelepülő fegyencek nemigen voltak erre tekintettel. „Bárhova is teszik be az európaiak a lábukat, az őslakosság pusztulása jár a nyomukban” – írta Charles Darwin 1836-os ausztráliai látogatása után. Elvették vadászterületeiket, áldozatul estek új betegségeknek, megrontotta őket az alkohol, éhbérért dolgoztatták őket, gyermekeiket a hittérítők iskoláiba kényszerítették, s a „békesség megteremtésének” nevében halálra üldözték és megölték őket. Az ausztrál bennszülöttek ily módon rohamosan megfogyatkoztak: 1901-re népességük 66 950 főre zuhant, 1921-re pedig 60 479-re.

Ausztrália csak a II. világháború idején kezdett másként bánni saját őslakóival. Mivel sok ezer katona került a tengerentúlra, munkaerőhiány lépett föl. A bennszülöttek új munkalehetőségeket találtak, s nem kevesen voltak, akik bérüket ekkor kapták meg először készpénzben. A háború utáni években állampolgárságot és választójogot szereztek, jobb iskolákba járhattak, egészségügyi ellátásuk javult, lehetett földjük és választhattak, hogy megmaradnak-e bennszülöttnek vagy asszimilálódnak az európai ausztrálokhoz. Népességük így erőre kapott s 1981-ben már 144 465 főt számláltak.

Ausztráliában már csak néhány törzs folytat vadászó-gyűjtögető életmódot.

Az utolsó menetelés

Leichhardt nem az a fajta ember volt, aki egykönnyen feladja terveit. Nem tett le a kontinens átszeléséről a második expedíció elkeserítő kudarca ellenére sem, s 1848 elején újabb csapattal állt készen. Április 4-i keltezésű, utolsó levelét egy birkafarmról írta, 400 kilométerre Brisbane-től, az ország belsejéből. Ezután vágott neki harmadik útjának északnyugati irányban, 4 fehér emberrel, 2 bennszülöttel, 50 ökörrel, 20 öszvérrel és 7 lóval.

Két és fél év telt el anélkül, hogy Leichhardt expedíciójáról hír érkezett volna, de barátai és támogatói, akik tudatában voltak a vállalkozás nagyságának, még nem láttak okot az aggodalomra. Ám 1850 vége felé egy bennszülött tűnt fel riasztó hírekkel a surati birkafarmon, alig 80 kilométerre attól a helytől, ahonnan Leichhardt annak idején elindult. A kontinens belsejében hallotta egy másik bennszülöttől, hogy a Maranoa-folyótól nyugatra, amerre Leichhardték tartottak, lemészároltak néhány fehér embert és két feketét. Az őslakók éjjel támadtak, mindenkit megöltek, az állatokat is lemészárolták, és zsákmányukkal, edényekkel meg takarókkal elinaltak.

Az L-betűs fák

Hajót küldtek Port Essingtonba, ha Leichhardt első, sikeres útját újra végigjárva arrafelé bukkanna föl. De nem látta senki. Az északnyugati területen kutató John McDouall Stuart titokzatos lábnyomokról adott hírt egy olyan vidékről, ahol – ismereteik szerint – fehér ember addig még nem járt. Stuart a lábnyomokat így jellemezte: „Hosszúak és keskenyek voltak, magas talpboltozattal és erőteljes nagylábujjal... inkább fehér ember lábnyomára emlékeztettek, mint őslakóéra." Végül, miután egy Gideon Lang nevű telepes megerősítette a Maranoa-folyón túli mészárlás hírét, a kormány pénzt szavazott meg egy kutatóexpedícióra, de az aszály miatt 1852-ig várni kellett a megindításával.

Amikor a kutatócsoport kijelölt vezetőjét a Sydney–Brisbane hajóúton egy hullám lesodorta a fedélzetről és a tengerbe fulladt, Hovenden Helyt, Leichhardt második expedíciójának egyik résztvevőjét nevezték ki a helyére. Hely, most már bizonyosra véve, hogy a felfedezőket a Maranoától nyugatra ölték meg, kutatását e területre összpontosította.

Újabb és újabb bennszülöttek mesélték el nekik a vérfürdő történetét, megtoldva azzal, hogy a támadást Leichhardt csapatának két fekete tagja provokálta ki, mert molesztáltak néhány helybeli bennszülött nőt.

1852 júniusának közepén Helyék a Warrego-folyó mellett egy régi táborhely nyomaira bukkantak, és egy fára, melynek törzsébe egy L betű volt vésve, afölé pedig ez: XVA. Az „L" vajon Leichhardt kezdőbetűjeként, az „XVA" pedig április 15-eként értelmezendő, azaz tizenegy nappal azután vésték volna a fába, hogy az expedíciót utoljára látták? A közelben még két, hasonlóan megjelölt fát találtak. Hely abbahagyta a további kutatást, és azzal a jelentéssel tért vissza, hogy az eltűnt utazókat minden kétséget kizáróan bennszülöttek gyilkolták meg.

A vad fehér ember

Az évtized vége előtt még két kutatóutat szerveztek, majd 1861 áprilisában Stuart – aki tíz évvel korábban a lábnyomokat is megtalálta – elhagyatott kunyhóról adott hírt az Új-Dél-Wales északnyugati szögletében levő Mount Sturt közeléből. Az építmény inkább fehér ember, mint bennszülött keze művének látszott. Újabb L-betűs fákra is leltek. A szóbeszéd hatására aztán, mely szerint Queensland nyugati részén egy vad fehér él a bennszülöttek között, J M. Gilmour rendőrtiszt vezetésével 1871-ben újabb kutatóexpedíció indult. A kontinens belsejéből hat férfinadrággal, egy sátor maradványaival és gyapjútakaró-foszlányokkal tért vissza, talált továbbá egy zsákot, mely egyenes szálú, tehát fehér embertől származó hajból készült és csontokat, szintén fehér ember maradványait. Kétségkívül valamelyik expedíció relikviái, de vajon melyikéi? Nem Leichhardt volt ugyanis az egyetlen felfedező, akinek ezekben az években nyoma veszett.

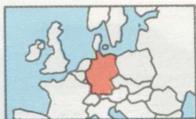
1938-ban, kilencven évvel Leichhardt eltűnése után még egy kutatóút indult – immár a kilencedik –, mert hír érkezett a Simpson-sivatag szélén talált egynémely csontokról. Később kiderült, hogy bennszülöttek maradványai, ám két, Leichhardt Angliából való elutazása előtt vert brit pénzérmére is rábukkantak. Vajon a német felfedezőéi voltak?

Halál a Diamantina-folyónál

Fáradtságot nem kímélő nyomozás és az addig összegyűlt összes lelet értékelése után Gordon Connell 1980-ban nyilvánosságra hozta következtetéseit Ludwig Leichhardt sorsát illetően. Eredményeit a szakértők jórészt elfogadták.

Miután kitűzött útvonalát a kontinens északi részén nem tudta végigjárni, Leichhardt az Arnhem-földet elérve délnek fordult, talán azért, hogy saját nyomdokain visszatérjen Queenslandbe. Egy vízlelőhelynél, közel ahhoz a ponthoz, ahol a Diamantina belép Dél-Ausztráliába, lesből rajtaütöttek és embereivel együtt megölték. E helyen valóban találtak fehérember-csontokat.

Ha Connellnek igaza van, úgy Leichhardt vagy 4800 kilométert tett meg, többet, mint őelőtte bármelyik felfedező. A tragédia mégis indulási helyétől 800 kilométerre érte. A kontinens belsejére vonatkozó ismereteink végül is nem Leichhardttól, hanem a megtalálására küldött megannyi kutatóexpedíciótól származnak.

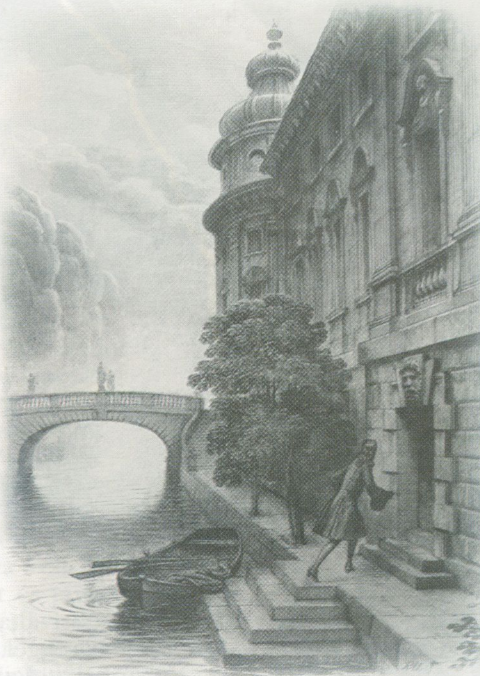
A románc vége

1694-ben, egy nyári éjszakán a jóképű, fiatal katona szerelme, a boldogtalan házasságban élő hannoveri koronahercegné lakosztályába sietett. A titkos randevúról azonban soha nem tért vissza.

Vasárnap este, úgy 10 óra körül az észak-németországi Hannover városában Fülöp Kristóf Königsmarck grófja, elindult otthonából, s a sötétség leple alatt a Leine folyó melletti kastélyba sietett. Aznap reggel kapta az üzenetet, hogy késő este látogassa meg Zsófia Dorottyát, a hannoveri koronaherceg fiatal feleségét. Bár a levelet ismeretlen kéz írta, Fülöp mohón kapott a titkos légyottra szóló meghíváson, hiszen sok hét telt el azóta, hogy szerelmével utoljára lehettek kettesben. Talán a jeles dátum felett sem siklott el figyelme: 1694. július elseje volt, negyedik évfordulója ama nevezetes napnak, melyen legelőször váltottak szerelmeslevelet.

Noha az üzenetet nem ő írta, s tollba se mondta, Zsófia Dorottyát kellemes meglepetésként érte szerelmese váratlan megjelenése. Talán még gyanakodtak is, hogy a levél csak csapda, de a viszontlátás öröme elaltatta elővigyázatosságukat. A bújócskának pedig, gondolták, nemsokára úgyis vége. Másnap pitymallatkor hintó jön Zsófia Dorottyáért, s végre megszabadulhat unokatestvérétől, György Lajostól, akivel szerelem nélküli házasságban élt, s örökre itthagyhatja a kastélyt, melyben soha nem érezte jól magát. Másnap új életet kezd Fülöppel.

Mielőtt a két szerelmes elvált, gondosan kitervelt szökésük utolsó részleteit is megbeszélték, s már csak az órákat kellett számolniuk hajnalig. Ám Zsófia Dorottya reggel hiába várta, Fülöp sem érkezett meg és üzenetet sem küldött, melyben okát adta volna elmaradásának. Eltűnt, és soha nem látták többé.

Königsmarck gróf a hannoveri kastélyba lopódzik, ahol a koronahercegnével van randevúja. Másnap reggelre tervezett szökésük előtt ez volt az utolsó titkos találka.

A kétségbeesett és a legrosszabbtól rettegő csinos Zsófia Dorottya könyörögve fordult az udvari tanácsoshoz, hogy vizsgálja ki Fülöp eltűnését. „Remegek a félelemtől, hogy Königsmarck gróf annak a bizonyos nőnek a kezei közé kerülhetett. " De vajon ki volt az a nő, akitől reszketett Zsófia Dorottya, és miért? És tulajdonképpen mi történt Fülöppel, miután elhagyta szerelmese lakosztályát? A rejtély megfejtéséhez mindenképpen meg kell vizsgálnunk a boldogtalan házasság azon körülményeit, amely miatt ez a végzetes románc létrejött.

A házasság mint politikai eszköz

A korabeli, számtalan hercegség és apró királyság alkotta Németországban az egymással rivalizáló uralkodói családok körében bevett szokás volt az előre eltervezett házasság, melyben a szerelemnek semmi szerep sem jutott.

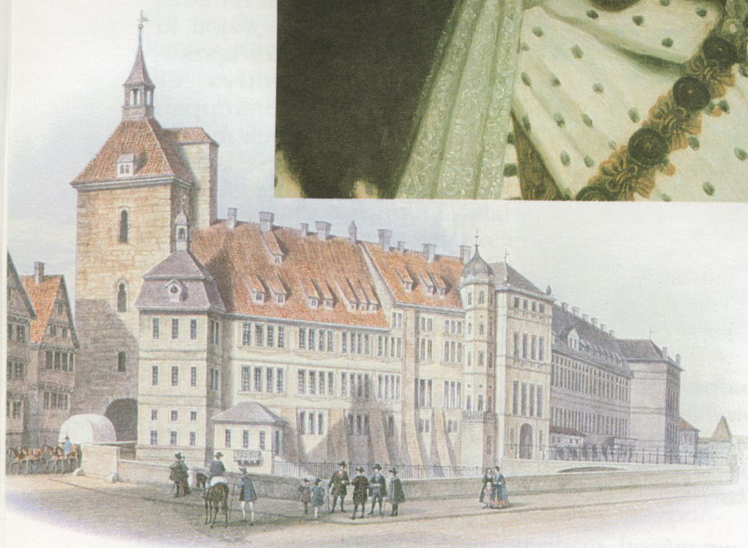
Az azonban ritkaságszámba ment, hogy menyasszony és vőlegény annyira utálja egymást, mint az Zsófia Dorottya és György Lajos esetében előfordult. Kölcsönös megvetésük gyermekkori ismeretségükön túl valahol szüleik történetében gyökerezik.

A menyasszony apja, Braunschweig-Cellei Vilmos György herceg egy másik Zsófiával, a közeli Rajna-Pfalz hercegnőjével jegyeztetett el. Mivel

Szerelem nélküli házasságban élt György Lajos (balra lent) unokatestvérével, Zsófia Dorottya koronahercegnével (jobbra), aki sohasem érezte magát otthon

a Leine-parti kastélyban (lent). Nem meglepő, hogy nem soká állt ellen gyermekkori barátja, Königsmarck grófja, Fülöp Kristóf vonzerejének (középen).

azonban Vilmos György nem volt hajlandó agglegény életmódját feladni, az eljegyzést felbontotta, és menyasszonyát öccsére, Ernő Ágostra hagyta. Hogy csábítóbbá tegye számukra az egybekelést, 1658-ban aláírt egy szerződést, melyben megígérte, hogy sosem nősül meg, és halála után a Braunschweig-Cellei hercegséget újraegyesítik az Ernő Ágost által örökölt Braunschweig-Lüneburgi hercegséggel.

Néhány évvel az öccsével kötött egyezség aláírása után azonban a megrögzött agglegény szerelemre lobbant egy Eleonore d'Olbreuse nevű francia nő iránt. Nem elégedvén meg azzal, hogy a hölgy csak a szeretője, elhatározta, érvényteleníti a szerződést, és törvényes házasságra lép vele. I. Lipóthoz folyamodott, aki bécsi székhellyel uralkodott a Német-római Birodalmon, ahogy akkoriban a német államok laza szövetségét nevezték.

Kérését azonban nagy nehezen, csak 1676-ban hagyták jóvá. Eleonore így Braunschweig-Celle hercegnője lett, s már tízéves lányuk, Zsófia Dorottya, immáron törvényes gyermekükként, koronahercegnői rangot kapott.

Ernő Ágost hannoveri udvarában a fejleményeket gyanakvással figyelték. A két hercegség beígért egyesítése, úgy látszott, veszélybe kerül, ám végül a két testvér megoldást talált a problémára: Zsófia Dorottyát unokatestvéréhez, Ernő Ágost legidősebb fiához, György Lajoshoz adják.

Az ügy ilyetén rendezése politikailag ideálisnak tűnt, ám Zsófia Dorottya számára minden volt, csak megnyugtató nem. Sohasem érezte otthon magát Hannoverben, ahol életét a neki szokatlan szigorú protokoll és az udvari intrikák keserítették.

Sőt, mi rosszabb, férje, csakúgy mint apósa, szeretőt tartott. Az akkori különös udvari etikett szerint Ernő Ágost herceg szeretőjét, Platen grófnőt magasabb udvari rang illette meg, mint a koronahercegnét. Miután György Lajos 1683-ban egy fiút, négy évre rá pedig egy leányt nemzett feleségének, teljesen elhidegült tőle, és nem törődött vele többé.

Aligha csodálkozhatunk hát azon, hogy Zsófia Dorottya nem soká állt ellen az udvarban 1688-ban feltűnt jóképű, víg kedélyű Königsmarck gróf vonzerejének.

Szerelem Marssal és Adonisszal

Fülöp Kristóf, Königsmarck grófja Hannoverbe érkezésekor 23 éves volt, egy évvel idősebb Zsófia Dorottyánál. A német család svéd királyok szolgálatában gazdagodott meg és tett szert jelentős hatalomra.

Rangjához méltóan lovagi és világfihoz illő neveltetést szántak Fülöpnek, s ezért 1680-ban bátyjával, Károly Jánossal együtt Londonba küldték őket, hogy egyebek mellett táncolni, lovagolni és vívni tanuljanak, majd pedig Oxfordban szellemiekben gyarapodjanak tovább. Az angol főváros csillogása, fényűző életstílusa lett a vesztük. Fülöp szerencsejátékon hatalmas adósságokat halmozott fel, Károly János nevét pedig összefüggésbe hozták egy prominens személyiség halálával, akinek feleségével az ifjúnak viszonya volt. Károly János megúszta a felelősségrevonást és távozott Angliából, Fülöp pedig 1682-ben tért vissza szülőföldjére, miután a szigetországban bátyja ügye miatt presztizsét vesztette, és nem volt már tovább maradása.

A rákövetkező nyáron beállt I. Lipót császári seregébe, aki akkoriban épp a törököt segített kiűzni Magyarországról.

Amikor ezredét 1688-ban feloszlatták, Fülöpnek más elfoglaltság után kellett néznie, s Hannoverbe utazott, hogy ott megpályázzon egy katonai állást. Épp a farsangi bálok idején érkezett a városba, és az egyik udvari rendezvényen találkozott végzetével, a boldogtalan házasságban élő Zsófia Dorottyával. Bár már gyermekkoruk óta ismerték egymást, Zsófia Dorottya előtt most a legszebb férfikorában levő, fess katona állt, akit az egykorú leírás így mutat be: „Pompás testalkatú, magas, jóképű, haja lágyan omló, szeme élénk, egyszóval Mars és Adonisz [a háború és a férfiszépség mitológiai alakjai] egy személyben."

Königsmarck grófjában Zsófia Dorottya figyelmes beszélgetőpartnert és megbízható barátot talált, akivel megoszthatta kisebb-nagyobb gondjait. Társaságában szabadjára engedhette haragját és keserűségét, amit minden félelmének és utálatának tárgya, az ármánykodó Platen grófnő iránt érzett.

Volt azonban egy problémájuk. Nem sokkal az udvarba érkezése után Fülöp kapcsolatot kezdeményezett a grófnővel. Eme elhamarkodott lépését túl későn bánta meg, és csak akkor döbbent rá, milyen nehéz lesz úgy szakítania vele, hogy ne tegye ki se magát, se Zsófia Dorottyát a grófnő bosszújának. Hogy a kínossá vált, szorult helyzetből kimeneküljön, Königsmarck grófja önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett, és távozott az udvarból.

Amikor első hadjáratának végén visszatért Hannoverbe, Fülöp abban a tévhitben élt, hogy Platen grófnő már nem érdeklődik iránta, és biztonságosan újrakezdheti látogatásait Zsófia Dorottyánál.

1690 tavaszára már minden bizonnyal meg is vallotta szerelmét a koronahercegnének. Az alatt a

A húg sorsa

Königsmarck grófjának eltűnése teljesen megváltoztatta húgának, Mária Aurórának az életét is, és helyet biztosított számára a történelemkönyvekben, még ha csak lábjegyzetben is.

Bár a bizonyítékok az ellenkezőjét támasztották alá, Mária Auróra meg volt győződve arról, hogy bátyja 1694. július 1-jei eltűnése után életben maradt. Rendíthetetlen hitét egy horoszkópból merítette, mely szerint Fülöp abban az évben sértetlenül átvészel egy katasztrófát. Bátyját keresve a lány Frigyes Ágost szász választófejedelemhez fordult segítségért, Fülöp ugyanis az ő szolgálatába állt volna. 1694 őszén Mária Auróra megérkezett a drezdai udvarba.

Szépségének és okosságának híre messze megelőzte őt magát. Megannyi csodálója közt találunk két herceget is, egyikük 60, a másik 17 esztendős volt. Voltaire, francia filozófus, aki a Königsmarckok számára oly végzetes évben született, később úgy méltatta, hogy „két évszázad leghíresebb asszonya"

A férfiak első látásra beleszerettek Mária Aurórába, s ez alól Szászország fiatal választófejedelme sem volt kivétel. A lány „rövidke vonakodás" után, ahogy az életrajzíró mondaná, engedett szenvedélyes udvarlásának, és 1696 októberében fiút szült Frigyes Ágostnak. A választófejedelem azonban csak 1711-ben ismerte el a fiút törvényes gyermekének, s akkor beleegyezett, hogy azontúl Hermann Maurice-nak, Szászország grófjának nevezze magát. 1720-ban Hermann Maurice francia szolgálatba lépett, s idővel elnyerte az ország legmagasabb katonai rangját.

kerek négy esztendő alatt, mely ez év és 1694. július elseje, azaz eltűnésének éjszakája közt eltelt, Fülöp több mint 300 levelet váltott Zsófia Dorottyával – gyengéd sorokat, melyek szerelmük, boldogságuk és egymás iránti vágyódásuk tanújelei voltak.

A szakadék szélén

Platen grófnő azonban most is ugyanúgy rajongott Fülöpért, mint hadba lépése előtt. Könnyen rájött, hogy a gróf őt Zsófia Dorottya miatt hagyta el, s bosszút forralt. Figyeltette az ifjú szerelmespár minden lépését, de az eltűnt levelek és feltört borítékpecsétek figyelmeztették őket a kémkedésre. 1693-ban már nem lehetett kétségük afelől, hogy viszonyuk kitudódott. Fülöp még egy elhamarkodott kísérletet tett Platen grófnő megbékítésére, s újra udvarolni kezdett neki, ám leveleiből kitűnik, mennyire kedve ellenére tette.

Fülöp és Zsófia Dorottya egyre világosabban látták, hogy tarthatatlanná vált helyzetükből csak az jelenthet kiutat, ha elmenekülnek Hannoverből. Tervük megvalósítása azonban óriási akadályba ütközött: nem volt elég pénzük. Fülöp jóval többet költött, mint amennyi bevételre szert tett, Zsófia Dorottya pedig minden vagyonáról és személyes tulajdonáról lemondott, amikor György Lajossal házasságra lépett.

1694-ben Fülöp még egyszer elment Hannoverből, hogy a drezdai szász választófejedelemnél tábornoki rangot járjon ki magának. A vele kötött szerződés valamelyes anyagi biztonságot jelentett jövőjére nézve, s így egy hónappal később visszatérhetett az udvarba. Addigra többen a kastélyból, köztük Zsófia Dorottya férje és mostohaanyja egy Hannovertől távolabb eső nyári palotába költöztek, távollétük pedig megkönnyíthette a szerelmesek szökését. A kastélyban csak az idősebb Ernő Ágost és Platen grófnő tartózkodott azon az estén, amikor Fülöp felkereste Zsófia Dorottyát, megbeszélte vele szökésük utolsó részleteit, majd gyöngéd búcsút vett tőle – s örökre eltűnt.

Csak botrányt ne – semmi áron!

Königsmarck grófja eltűnésének híre futótűzként terjedt el Hannoverben, s hamarosan más német udvarokban is értesültek róla. Amikor alig két évvel korábban Ernő Ágost hannoveri választófejedelem lett, azon német uralkodók egyike, akiknek szavazati joguk volt a német-római császár megválasztásakor, a hercegség politikai súlya jelentősen megnövekedett. A hannoveri udvarban történt botrány Európa-szerte, sőt még Angliában is éreztette volna kellemetlen hatását.

Ernő Ágost felesége, az idősebbik Zsófia I. Jakab angol király unokája volt. Egyetlen cél lebe-

A kegyenc tündöklése és bukása

A hannoverihez sok vonatkozásban feltűnően hasonló tragédia játszódott le három generációval később Dániában. Előzményei 1766-ra mennek vissza, amikor VII. Keresztély a tizenhét éves dán király feleségül vette Karola Matildot, III. György angol király tizenöt éves húgát, György Lajos és Zsófia Dorottya egyik dédunokáját.

A cselekmény csak két évvel később kezdődött. A német Johann Friedrich von Struensee személyében Keresztély saját orvost fogadott. Úgy látszik, a fiatal doktor nemcsak a zavart elméjű király bizalmának megnyeréséhez értett, hanem azt is tudta, miként szerettesse meg magát a boldogtalan házasságban élő királynéval.

Udvari karrierjének íve szépen emelkedett, s hamarosan mindenki számára nyilvánvalóvá váltak politikai ambíciói. 1770-ben államminiszterré történt kinevezésével példátlan hatalomra tett szert.

Egy tragédia szereplői: Struensee és a királyné sakkozik, miközben a mit sem sejtő király a díványon pihen.

A királynével folytatott viszonya nyílt titok volt, de a király szemmel láthatólag ügyet sem vetett rá. Ekkor lépett színre a király mostohaanyja, Mária Julianna, a hatalomból kiszorított arisztokrácia szövetségese. Arra számított, hogy a Keresztély és Karola Matild körüli botrány megnövelné saját fia trónra jutási esélyeit.

Az 1772. január 16-ról 17-re virradó éjszakán csapatnyi összeesküvő hatolt be a király hálószobájába, és arra kényszerítették, hogy írjon alá parancsot Struensee és a királyné letartóztatására.

A tárgyaláson azonban nem sikerült a doktorra bizonyítaniuk az ellene felhozott, különféle hivatali visszaélésekkel kapcsolatos vádakat.

Amikor azonban – feltehetően kínzás hatására – bevallotta, hogy viszonya volt a királynéval, halálra ítélték.

Szerencsétlen dédanyjához hasonlóan Karola Matild is elvált, és száműzték – a sors iróniája, hogy ugyanabba a német kastélyba, ahol több mint egy évszázaddal azelőtt Zsófia Dorottya született.

A féltékeny Platen grófnő nem tudta elfelejteni Fülöpnek, hogy a fiatalabb koronahercegnéért elhagyta őt, de a bosszúra négy évet kellett várnia. A halálos fegyverrel ugyan nem ő sújtott le áldozatára, mint ahogy azt ezen a Königsmarck grófja elleni támadást bemutató képen látjuk, de a fiatal lovag meggyilkolásának ötlete alighanem neki tulajdonítható.

gett a szeme előtt: biztosítani az angol trónt utódainak. Egy gyilkosság, melybe menye és férje szeretője is belekeveredik, megsemmisítő csapást mért volna terveire. Az egyébként indiszkréten fecsegő Zsófia eléggé szűkszavúan kommentálta az eseményt egyik rokonának írt, két héttel későbbi levelében: „A favásáron, ahol az ember mindenféle híreket hallhat, azt mondják, Königsmarckot a drezdai boszorkányok csábították el."

Persze a legkevésbé sem boszorkányok tüntették el Fülöpöt. Ha a hannoveri eseményekről készült korabeli diplomáciai feljegyzéseket alaposan tanulmányozzuk, rábukkanhatunk a rejtély mozaikdarabkáira, melyek összerakva feltárják, mi is történt valójában azon az éjjelen.

Úgy látszik, Platen grófnőnek kémei jelentették, hogy a szerelmespár július 2-án készül megszökni az udvarból. Megvitte a hírt az idős választófejedelemnek, aki megparancsolta, tartóztassák le Königsmarck grófját. Amikor eljött Zsófia Dorottyától, vagy másnap, kora reggeli visszatértekor Fülöp négy kivont kardú lovaggal találta magát szemben.

Dulakodás támadt, a gróf halálos sebet kapott. Tetemétől gyorsan megszabadultak – az egyik verzió szerint a Leinébe hajították, más verziók szerint a kastélyban elégették vagy eltemették. Hogy volt-e nyílt parancs Königsmarck meggyilkolására, nem tudni, annyi bizonyos, hogy halála jól jött a gróf ellenlábasainak.

Fél évvel később Zsófia Dorottya és György Lajos elvált, de Königsmarck nevét egyszer sem említették a per során. A kegyvesztett koronahercegnét a közeli Ahlden-kastélyba száműzték, ahol anyját kivéve senki sem látogathatta, s a világtól elzártan, magára hagyatva sínylődött 32 éven át, 1726-ban bekövetkezett haláláig.

Közben az idősebb Zsófia kivívta utolsó nagy győzelmét. 1714-ben, halála évében György Lajos Anglia trónjára lépett I. György néven. Az ő egyenes ági leszármazottai uralkodnak a királyságban mind a mai napig.

Utazás a zöld pokolba

Az angol ezredes, rendíthetetlen hitétől hajtva, hogy a brazil őserdő mélyén évezredek óta egy város rejtőzik, 1925-ben elindult, hogy felkutassa a dél-amerikai civilizáció eredetét.

Mato Grosso portugálul annyit tesz: sűrű erdő. A név pontosan illik Brazília e 14 magyarországnyi, tenger nélküli államához. Századunk második feléig a szinte áthatolhatatlan esőerdőkben kizárólag indiánok éltek, és alig néhány fehér ember tett csak kísérletet rá, hogy feltérképezze területét.

1925 áprilisában három felfedező vágott neki ennek a forrón gőzölgő vadonnak, melyet a tudomány számára még ismeretlen állatfajok és olyan indián törzsek népesítettek be, akiknek létét addig nem is gyanították. Mérges kígyókkal, húsevő halakkal, mérges rovarok felhőivel és bennszülöttek kétes vendégszeretetével kellett szembenézniük – mindezt egy talán sose létezett város megtalálásáért, amelynek csak rejtélyes nevét ismerték: „Z" Öt héttel azután, hogy elhagyták a fővárost, Cuiabát, a csapat vezetője levelet írt feleségének Angliába a vészjósló nevű Halott ló-táborból (itt pusztult el hátaslova egy korábbi expedícióban): „Ezen a vidéken remélhetőleg néhány nap alatt átvágunk. Ne aggódj, semmi baj nem érhet minket." A dzsungel felfedezőjének ez volt az utolsó üzenete. Soha többé nem adott hírt magáról.

Keresztül a ködön

Percy Harrison Fawcett ezredes már majdnem két évtizede megszállottan próbált fényt deríteni a brazil őserdő rejtélyeire. A bolíviai kormány megbízásából 1906 és 1909 között az ország Brazíliával közös határvidékét kutatta, és azt követően többször is visszatért az általában csak zöld pokolnak nevezett félelmetes vadonba.

A Dél-Amerikát meghódító spanyolok soha nem találták meg a mesés Eldorádót, sem a harcos amazon nők birodalmát, noha a róluk keringő történetek máig is élnek. 1911-ben röppent fel a szenzációs hír, hogy egy Hiram Bingham nevű amerikai a perui Andokban felfedezte az inkák ősi városát, Machu Picchut.

Ezt követő kutató- és felfedezőútjai során Fawcett gyakran hallotta a bennszülöttektől, hogy más városok is rejtőznek még a dzsungel mélyén. Chilében a Császárok Városáról értesült, melyet állítólag még mindig laktak, utcáit ezüstből rakták ki, s háztetői aranyból voltak. Lakói alighanem az istenek kegyeltjeiként éltek felvilágosult királyuk uralma alatt. A várost valamiféle varázserő láthatatlanná tette a külvilágból érkező nemkívánatos kalandorok számára. Rio de Janeiróban Fawcett egy beszámolóra bukkant, mely egy hatalmas kőből épült város romjainak 1753-as, teljesen feledésbe merült felfedezéséről szól. Arra, hogy bárki is járt volna ott azóta, semmiféle kézzelfogható bizonyítékot nem talált.

Fawcett kerített egy parafenomént, aki meg tudta állapítani a tárgyak eredetét azáltal, hogy a kezében tartotta őket, és átadott neki egy 25 centiméter magas, fekete bazaltból faragott figurát, melyet korábban szerzett. A megmérettetés eredménye szerint a tárgy Atlantiszról, az elsüllyedt kontinensről származik, melynek lakói világuk pusztulásakor elmenekültek, s új otthonra találva később hatalmas várost építettek a brazíliai őserdőben. A szobrot is ekkor hozták magukkal. Mivel a város nevét senki sem tudta, Fawcett az egyszerűség kedvéért elkeresztelte Z-nek. Ősi, az egyiptominál is régibb civilizáció várt felfedezésre.

„Soha egy percig nem kételkedtem az ősi városok létezésében" – írta Fawcett 1924-ben, újabb expedícióra készülve. – „A külvilág és az ősi Dél-Amerika titkai közé ködfátyol ereszkedett." Tudta, ha sikerülne áthatolnia ezen a ködön, felbecsülhetetlen mértékben járulna hozzá az emberiség múltjának megismeréséhez. Az 57 éves Fawcett tisztában volt azzal, hogy ez az utolsó lehetősége erre.

Az ezredes új expedíciójának költségeit egyrészt különböző tudományos társaságok fedezték, másrészt az, hogy kutatóútjának és várható felfedezéseinek történetét előre eladta az Észak-Amerikai Napilapok Szövetségének. 1925 elején Fawcett készen állt a nagy vállalkozásra. Csak 21 éves fiát, Jacket és egy fiatal barátját, Raleigh Rimellt vitte magával. A visszatérést a következő év végére tervezték, de tudták, ha nem kerülnének elő Brazília zöld poklából, nem küldenek utánuk mentőalaku-

latot. Ha az annyira tapasztalt Fawcettet elnyeli a dzsungel, másoknak sem lehet sok esélyük. Így aztán expedíciója pontos útvonalát sem adta meg.

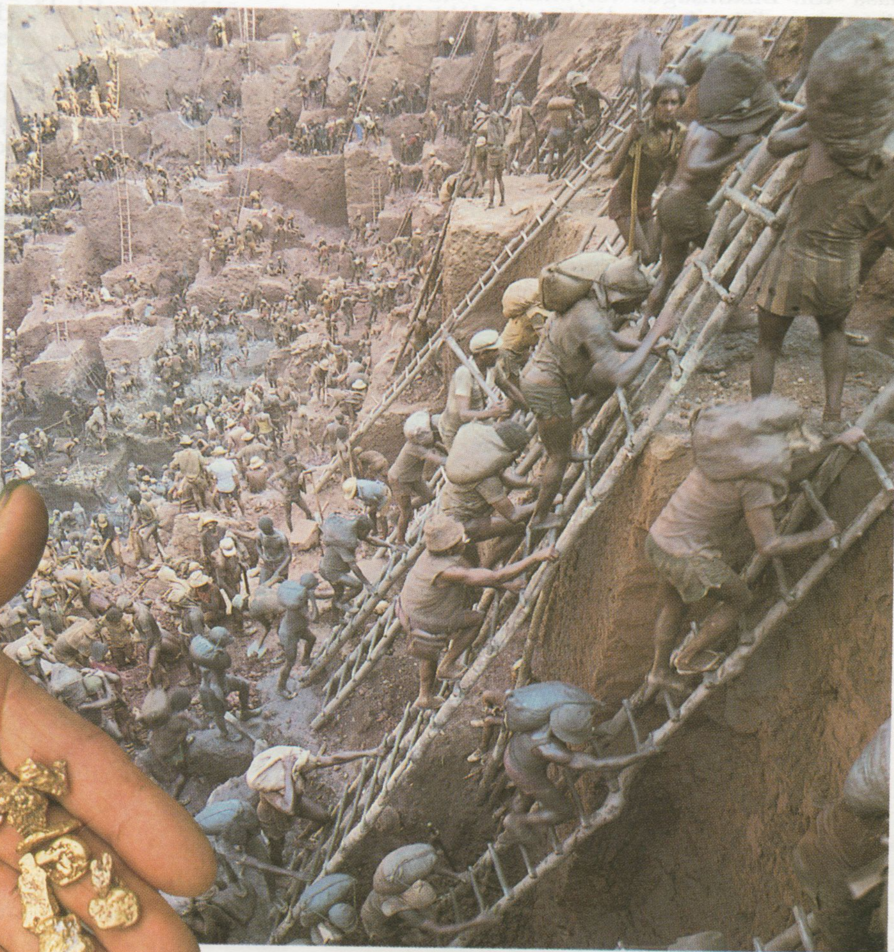
Szívfájdító nyomok

1927-ben Fawcett kisebbik fia, Brian a perui Limában találkozott egy francia utazóval. A kontinenst autóval átszelő férfi Minas Geraisban, Brazíliának Mato Grosso és az Atlanti-óceán között fekvő államában, valahol az út mentén találkozott egy beteg, láthatóan zavarodott elméjű öregemberrel, aki Fawcettnek mondta magát. Mivel nem hallott az eltűnt felfedezőről, a francia továbbment anélkül, hogy magával hívta volna az idegent.

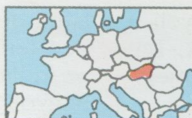
Brian pénz híján képtelen volt kutatóexpedíciót szervezni és az Észak-Amerikai Napilapok Szövetsége is csak a következő évben küldött csapatot Fawcett eltűnésének kivizsgálására George Dyott vezetésével. Egy helyi indián törzsfőnök elmondta Dyottnak, hogy látott egy idős fehér embert két fiatalabb kíséretében, akik mindketten sántítottak. Kelet felé, az Atlanti-óceán irányába tartottak. Tábortüzük füstjét öt napon át lehetett látni, de aztán nyomuk veszett. Dyott abban a hitben tért vissza, hogy Fawcettet és két fiatal társát az indiánok megölték, de az ezredes családja nem hagyott fel a felfedezők keresésével.

Négy évvel később egy Stefan Rattin nevű svájci prémvadász Mato Grossóból azt a hírt hozta, hogy Fawcett ezredest indiánok tartják fogságban. Brian később tudomást szerzett egy félvér bennszülött gyermekről, aki Jack bátyja fiának vallotta magát. Néhány csont is előkerült, melyek állítólag Fawcettéi lettek volna. Mindezeknek a nyomoknak azonban nem tudták hasznát venni. Brian szomorúan vette tudomásul, hogy édesapja sorsa rejtély marad, a titokzatos, örökre felderítetlenül maradt Z rejtélye.

„Akár sikerrel járunk és visszajövünk, akár hagyjuk, hogy csontjaink ott porladjanak el, egy dolog biztos" – mondta annak idején Fawcett ezredes a fiának, Briannak. – „Az ősi Dél-Amerika, de talán az egész történelem előtti világ talányai fognak megoldódni, ha ezeket a réges-régi városokat megtalálják és a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé teszik. Márpedig a városok léteznek, tudom. "

Fawcett ezredest nem az aranyláz, hanem egy ősi civilizáció megtalálásának a vágya hajtotta Brazília belsejének esőerdeibe. Manapság több ezren dolgoznak az aranybányákban a legmostohább körülmények között, és csak keveseknek adatik meg a szerencse, hogy olyan (arany)rögökre bukkanjanak, mint a képen látható darabok.

Raoul Wallenberg nyomában

Emlékműveket avattak a tiszteletére, utcákat neveztek el róla, tiszteletbeli amerikai állampolgárságot kapott, könyveket írtak életéről – de hogy ez az élet miként ért véget egy szovjet börtönben vagy munkatáborban, ma sem tudja senki.

Néhány nappal a II. világháború befejezése előtt Raoul Wallenberg svéd diplomata gépkocsiba ült Budapesten. Az elmenekült német haderők nyomában a győztes szovjet csapatok özönlötték el a romokban heverő fővárost. Wallenberg előző nyáron érkezett az országba, és azóta erejét nem kímélve igyekezett megmenteni Budapest zsidó lakosságát a nácik „végső megoldásá"-tól. Biztonságuk folyamatos szavatolására akart garanciákat kapni, ezért készült a debreceni szovjet főhadiszállásra, hogy ott Rogyion Malinovszkij marsallal tárgyaljon. Két szovjet motoros kísérte, az egyik oldalkocsiban egy tiszttel. – Nem tudom – jegyezte meg barátjának –, ezek most a védelmemre vannak itt, vagy le vagyok tartóztatva.

E szavak végzetes jóslatnak bizonyultak: sem Wallenberget, sem sofőrjét, Langfelder Vilmost nem látták többé Nyugaton. Hogy debreceni útjukat követően mi történt velük, homály fedi. Rémhírek, spekulációk, féligazságok és a vasfüggöny mögül származó mellébeszélések teszik még átekinthetetlenebbé a rejtélyt.

De ki is volt ez a diplomata, akinek eltűnése ügyében négy évtizede próbál használható nyomra bukkanni a világ? Ki volt az a férfi, akinek tragikus sorsa oly sokakban keltett mély együttérzést? Raoul Wallenberg Svédország egyik leggaz-

Raoul Wallenberg csakugyan a szovjet titkosrendőrség hírhedt moszkvai főhadiszállásán, a Ljubjankában halt meg?

dagabb családjának tagjaként látta meg a napvilágot 1912. augusztus 4-én. Gyakran hívták őket svéd Rockefellereknek. Bankárok, gyárosok, diplomaták és lelkészek kerültek ki soraikból. Bár Raoul a Michigani Egyetemen építészetet hallgatott, a családi bankban kívánták elhelyezni, és 1936-ban üzleti tanulmányútra küldték az akkor Palesztinának nevezett területen fekvő Haifába. Ükapja kikeresztelkedett zsidó volt, s az ifjú Raoul egyszer azzal büszkélkedett, hogy mint Wallenberg-sarj és félzsidó, legyőzhetetlen. Haifában, ahol egy kóser penzióban lakott, minden idegszálával érzékelte az európai zsidóságot fenyegető, egyre növekvő náci veszélyt, mivel a menekültek áradata 50 ezerre duzzasztotta a városban lakó zsidók lélekszámát.

Később visszatért Svédországba, és 1939-ben, a II. világháború kitörésekor betársult a magyarországi zsidó menekült, Koloman Lauer élelmiszerimportáló és -exportáló vállalkozásába. Lauernek szüksége volt egy olyan megbízható, több nyelvet beszélő munkatársra, aki származásánál fogva szabadon utazhat a náci megszállás alatt álló országokban. Wallenberget nagyon megdöbbentette mindaz, amit utazásai során látott, és elhatározta, hogy addigi munkájánál sokkal hasznosabb tevékenységnek szenteli életét. 1942-ben látott egy angol filmet, melyben a főszereplő, egy látszólag szórakozott professzor túljár a fasiszták eszén, és zsidókat ment meg. Raoul a film után azt mondta nővérének, hogy ő is „pontosan ezt” akarja tenni.

Wallenberg Eichmann ellen

A nácik által megszállt Európában a zsidók sorsa megpecsételődött. Hosszú, keserves útra indították őket, melynek végállomásai a haláltáborok és a gázkamrák voltak. De még Németország ellenségei közül is kevesen emelték fel szavukat az atrocitások ellen vagy segítettek tevőlegesen a terror elől menekülőknek. Az amerikai kormány sem lépett 1944 januárjáig, s akkor is csak a pénzügyminiszter, ifj. Henry Morgenthau sürgetésére hozta létre a Háborús Menekültek Tanácsát. A testület a semleges Svédországba küldte a pénzügyminisztérium egyik alkalmazottját, a jó OSS-es kapcsolatokkal rendelkező Iver Olsent. Az OSS (Stratégiai Hivatal) volt a CIA (Központi Hírszerző Hivatal) elődje a háború alatt. Olsen küldetésének célja az utolsó nagy európai zsidó közösségnek, a 700 ezernél is több lelket számláló magyarországi zsidóságnak a megmentése volt. Ráadásul ez az ország a németek oldalán harcolt.

A magyar kormány eladdig ellenállt a zsidók tömeges deportálására irányuló német nyomásnak, mely a kikeresztelkedetteket vagy a hazai gazdasági életben kulcsfontosságú szerepet játszó szakembereket is fenyegette volna. Látva szövetségesük tétovázását, a németek 1944 márciusában megszállták az országot és bábkormányt állítottak fel. Az ideérkező nácik közt találjuk Adolf Eichmannt, a „végső megoldás” kiagyalóját, akiről környezetéből valaki így nyilatkozott: „Egyetlen rögeszméje van: kiirtani minden keze ügyébe kerülő zsidót.” A magyar zsidóknak ettől kezdve sárga csillagot kellett hordaniuk, és első csoportjaikat már összeterelték, hogy rövidesen útnak indítsák a haláltáborok felé.

Stockholmban Iver Olsen maga mellé vette a harmincegy éves Raoul Wallenberget, hogy az amerikai tervnek megfelelően megállítsák Eichmannt. Wallenberg a titkos amerikai pénzekkel svéd diplomataként jutott el Budapestre július 9-én. Volt nála két hátizsák, egy hálózsák és, diplomatánál némileg szokatlan módon, egy kis revolver – hogy ez bátorítson, ha kell –, mondta kollégájának. Tudta, küldetése veszedelmes és gyorsan kell cselekednie. Eichmann az összes budapesti zsidót mielőbb vonatra akarta rakni és koncentrációs táborokba küldeni, Wallenberg pedig megpróbált annyit megmenteni közülük, ahányukat csak lehetett.

Nem maradt sok ideje A szovjet csapatok megállíthatatlanul közeledtek kelet felől, s Eichmann egyre eszelősebben sürgette a hazai zsidóság likvidálását. Októberben, amikor a magyar kormány fegyverszünetet ajánlott fel a szovjeteknek, a fasiszta Nyilaskeresztes Párt ragadta magához a hatalmat. A zsidók összegyűjtése folytatódott, és Wallenbergnek fokozott erőfeszítéseket kellett tennie megmentésük érdekében, hiszen az idő szorította.

Wallenberg decemberben vacsorára hívta Eichmannt a lakására, valamiféle tárgyalás reményében. Beszélgetésükhöz a szovjet tüzérség keleti láthatáron villódzó fényei és tompa dörejei szolgáltatták a hátteret. A svéd diplomata megjegyezte, hogy a nácizmus napjai meg vannak számlálva, de Eichmann rezzenéstelen maradt. – Ne gondolja, hogy barátok vagyunk, egyáltalán ne, – mondta neki távozóban. – Minden erőmmel akadályozni fogom zsidói megmentésében. És ne higgye, hogy diplomata útlevele mindentől megóvja. Még egy semleges diplomatát is érhet baleset! – Nem sokkal később egy német teherautó „véletlenül” belerohant Wallenberg kocsijába, de szerencsére sem ő, sem a gépkocsivezető nem sérült meg.

Karácsony másnapján a szovjetek körülvették a fővárost. Eichmann-nak sikerült az ostromgyűrűn kijutnia és elmenekülnie, Wallenberg bennmaradt a gondjaira bízott zsidókkal együtt.

Az út vége

1945. január 13-án az orosz járőrök rátaláltak Wallenbergre, aki a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt álló házak egyikében tartózkodott. A fiatal diplomata kérte, vigyék a szovjet katonai főparancsnokságra, ahol a magyarországi zsidóság fo-

lyamatos védelmére és háború utáni rehabilitációjukra vonatkozó tervét szándékozott előterjeszteni. Négy nappal később valóban el is indult Debrecenbe.

Alig hagyta el kocsija Budapestet, sofőrjével, Langfelderrel együtt elfogták és átadták a szovjet titkosrendőrségnek, a rettegett NKVD-nek. A Malinovszkij marsallal való találkozásból nem lett semmi, helyette egy moszkvai vonatra rakták őket. A szovjet külügyminisztérium arról tájékoztatta a moszkvai svéd nagykövetet, hogy „lépéseket tettek Raoul Wallenberg úr védelmének biztosítása érdekében" Az oroszok „védőőrizete" valójában bebörtönzést jelentett, először az NKVD főhadiszállásán, a Ljubjankában, később a Lefortovo-börtönben. Langfeldert március után nem látták, és nem is hallottak róla. Wallenberg később Nyugatra menekült cellatársaitól tudjuk, hogy a svéd diplomatát 1947 tavaszáig a moszkvai fegyházban tartották fogva, s utána feltehetően Szibériába deportálták.

Közben a stockholmi szovjet nagykövet megnyugtatta Wallenberg édesanyját: fia biztonságban van, és vissza fog térni. Legjobb lesz, mondta valamivel később a svéd külügyminiszter feleségének, ha nem csapnak „nagy hűhót" az ügy körül.

Wallenberg budapesti barátai 1945. március 8-án döbbenten hallgatták a szovjet ellenőrzés alatt álló rádió közleményét: a Debrecenbe tartó svéd diplomatát január 17-én meggyilkolták, alighanem a németek vagy magyar szövetségeseik. Nyugaton a hírt gyakorlatilag senki sem hitte el.

Hidegháborús diplomácia

Staffan Soderblom moszkvai svéd nagykövet így írt stockholmi feletteseinek a szovjet fővárosból: „Sok gond nyomaszt, ezek egyike természetesen Wallenberg tragikus eltűnése." Amikor azonban az amerikai nagykövet, W Averell Harriman felajánlotta segítségét, Soderblom gorombán visszautasította, mondván, hogy nincs miért kételkedni az oroszokban. – Semmi szükségünk amerikai közvetítésre – tette hozzá.

Wallenberg (jobbra) bátran szembeszállt Adolf Eichmann-nal (balra lent), aki likvidálni akarta a magyarországi zsidókat (középen, náci terelőosztagtól kísérve).

Raoul Wallenberg lett a hidegháború első áldozata. Eichmann-nal való kapcsolata miatt először meggyanúsították, hogy náci ügynök, később pedig, amikor értesültek amerikai összeköttetéseiről, a mögötte álló Háborús Menekültek Tanácsáról és Iver Olsenről, az oroszok egyszerűen az OSS kémjének nyilvánították. Soderblom, akinek legfőbb gondja az volt, miképp tudja országa semlegességét megvédeni az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, nem sokat tett a nyomozás érdekében. Nagyon is hihető, írta hazaküldött jelentésében, hogy Wallenberget csakugyan elnyelte az a káosz, ami a háború utolsó napjaiban Magyarországon uralkodott.

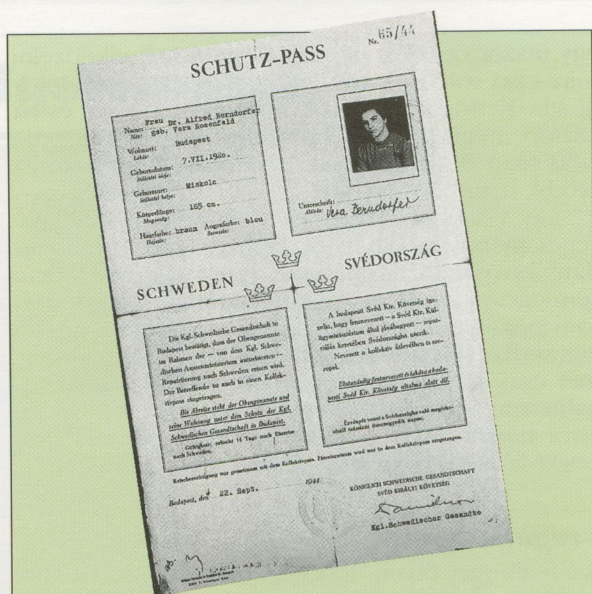
Mielőtt Soderblom 1946 júniusában elhagyta volna moszkvai posztját, meghallgatást kért Sztálintól. Bár meg volt győződve arról, hogy Wallenberg meghalt és sorsáról nem tudnak a Szovjetunióban, mégis hivatalos megerősítést szeretett volna kapni. – Ez Önöknek is jól felfogott érdeke – mondta a diktátornak –, hiszen ilyen hitelesítés hiányában egyesek még rossz következtetésekre jutnának. – Sztálin lefirkantotta Wallenberg nevét és ígéretet tett, hogy az ügyet megvizsgálják. – Személyesen lesz rá gondom – jelentette ki.

Tizennégy hónappal később, 1947 augusztusában az új moszkvai svéd nagykövet az alábbi értesítést kapta a szovjet külügyminisztériumtól: „Wallenberg nincs a Szovjetunióban és ilyen nevű személyt nem ismerünk."

A „börtöntávírda"

Nyugaton az eset tovább gyűrűzött. Budapesten Wallenberg csodálói és tisztelői, hogy a szabadságért tett erőfeszítéseit megörökítsék, emlékművet kívántak állítani. Többekkel együtt Albert Einstein is őt javasolta Béke Nobel-díjra. A legfontosabb mozzanat azonban egykori rabtársainak Nyugatra érkezése volt, akik megerősítették, hogy Wallenberget 1945 januárja és 1947 áprilisa között börtönben tartották. A német Gustav Richter és Horst Kitschmann elmondta, hogy 1947 július 27-én a Lefortovóban Wallenbergről faggatták őket, majd a kihallgatás után magánzárkába kerültek.

Beszámolójukból kiderült, hogy Wallenberget kétéves moszkvai fogsága alatt naponta csak húsz percre engedték ki a cellából. Ezt az időt testmozgással tölthette egy 3 x 4,5 méteres „udvaron", ahol az elítéltek nem láthatták egymást, mert körös-körül kerítés húzódott. De mint minden fogoly a svéd diplomata is hamar megtanulta használni a „börtöntávírdát" A cellákat összekötő csővezeték hatásos üzenetközvetítőnek bizonyult, melyen a rabok fogkeféjükkel kopogták le üzeneteiket. A legegyszerűbb módszer az „együgyűek sürgönye" volt: egy koppintás jelentette az A-t, kettő a B-t, három a C-t és így tovább. Rafináltabb kódrendszert is kifejlesztettek, „ötször-ötös" vagy „keresztsürgöny" néven. Ennél az ábécé betűit

SCHUTZ-PASS Nr. 65/44

Name: / Név: Frau Dr. Alfred Berndorfer geb. Vera Rosenfeld
Wohnort: / Lakás: Budapest
Geburtsdatum: / Születési ideje: 7.VII.1920.
Geburtsort: / Születési helye: Miskolc
Körperlänge: / Magasság: 165 cm.
Haarfarbe: / Hajszín: braun Augenfarbe: / Szemszín: blau
Unterschrift: / Aláírás: Vera Berndorfer

SCHWEDEN SVÉDORSZÁG

Die Kgl. Schwedische Gesandtschaft in Budapest bestätigt, dass der Obengenannte im Rahmen der – von dem Kgl. Schwedischen Aussenministerium autorisierten – Repatriierung nach Schweden reisen wird. Der Betreffende ist auch in einen Kollektivpass eingetragen.

Bis Abreise steht der Obengenannte und seine Wohnung unter dem Schutz der Kgl. Schwedischen Gesandtschaft in Budapest.

Gültigkeit: erlischt 14 Tage nach Einreise nach Schweden.

A budapesti Svéd Kir. Követség igazolja, hogy fentnevezett – a Svéd Kir. Külügyminisztérium által jóváhagyott – repatriálás keretében Svédországba utazik. Nevezett a kollektív útlevélben is szerepel.

Elutazásáig fentnevezett és lakása a budapesti Svéd Kir. Követség oltalma alatt áll.

Érvényét veszti a Svédországba való megérkezéstől számított tizennegyedik napon.

Reiseberechtigung nur gemeinsam mit dem Kollektivpass. Einreisevisum wird nur in dem Kollektivpass eingetragen.

Budapest, den 22. Sept. 1944

KÖNIGLICH SCHWEDISCHE GESANDTSCHAFT
SVÉD KIRÁLYI KÖVETSÉG

Kgl. Schwedischer Gesandte

A Holocaust hőse

Mire Raoul Wallenberg 1944 júliusában Budapestre érkezett, Adolf Eichmann már félmillió magyar zsidót küldött a haláltáborokba. 200 ezren azonban, főleg a fővárosban, túlélték a népirtás addigi szakaszát.

A lehető legtöbb ember megmentése érdekében Wallenberg menleveleket (fent) kezdett osztogatni, melyek igazolták, hogy tulajdonosuk svéd honosságot kapott, és így a budapesti Svéd Királyi Követség oltalma alatt áll. Először csak azok kaptak menlevelet, akiknek valamilyen rokoni vagy üzleti kapcsolatuk volt Svédországgal, de később Wallenberg felhagyott ezzel a diszkriminációval. Legalább két ízben felment a haláltáborokba induló vonatokra és kérte, jelentkezzenek a „svédek" majd több száz embert leszállított.

Wallenberg tevékenysége nem merült ki a menlevél-osztogatásban. Időben kiépített egy 375 főből, köztük 40 orvosból álló szervezetet, melynek tagjait két kórházban, népkonyhákon, óvodákban és olyan „biztonságos házakban" alkalmazta, amelyeken svéd zászló lengett. Amikor a nyilasok megrohanták az egyik menedékhelyet, a leleményes Wallenberg német egyenruhába bújtatta „legárjább kinézetű" védenceit, és az épület elé állította őket „posztolni". December elejére 13 ezer zsidót vett védőszárnyai alá.

Látva háborús erőfeszítéseik kifulladását, Wallenberg tudtára adta a németeknek és magyar szövetségeseiknek, hogy ha tovább folytatják a zsidók üldözését, háborús bűnösökként felelősségre fogják vonni őket. Őt viszont nem lehetett megfélemlíteni: „Az én életem csak egy élet, de itt sok élet megmentéséről van szó." A háború végén a hazai zsidóság 120 ezer lelket számlált, s közülük személyesen talán 15–20 ezren köszönhették megmenekülésüket Wallenbergnek.

egy ötször öt betűs négyzetrácsban kell elképzelni – az első sorban A-tól E-ig, a másodikban F-től J-ig stb. Kettős kopogtatást alkalmaztak a sor és az oszlop megjelölésére. Így például ha két kopogtatás után öt következett, az a második sorban az ötödik betűt, a J-t jelölte.

Egy visszatért olasz rab, Claudio de Mohr mesélte, mennyire elképedt, amikor a „börtöntávírdán" keresztül értesült arról, hogy a Lefortovóban semleges státusú diplomatát tartanak fogva. Három német diplomata kiszabadulásukat követően elmondta, hogyan segítettek Wallenbergnek – ismét csak a „távírda" révén – franciául levelet fogalmazni Sztálinhoz. Hogy a levél eljutott-e hozzá, arról nem tudtak. Wallenberg 1947 tavaszán kopogta le utolsó üzenetét: „Elvisznek bennünket."

S végül a Gulag

Wallenberget ötven, többségében „ellenforradalmi tevékenységgel" vádolt orosz fogollyal együtt a vorkutai munkatáborba szállították, a sarkkörtől 110 kilométerre északra. Szintén a Nyugatra visszatért foglyok tanúvallomásaiból tudjuk, hogy az ezt követő 12 év során a svéd diplomatát a Gulag-szigetcsoportnak nevezett hírhedt lágerbirodalomban táborból táborba hurcolták.

Egy orvos felidézte, hogy 1948 nyarán az eléje került, akkor 36 éves Wallenberget építkezési munkára alkalmasnak találta. Egy magyar professzor 1951-ben találkozott vele az egyik moszkvai börtönben. Éppen úton volt a fővárostól 2400 kilométerre délnyugatra levő táborból egy másik, 1600 kilométerre keletre levőbe. Egy hajdani lengyel katonai attasé 1953-ban látta őt marhavagonba szállni valamelyik szibériai táborban. Egy svájci fogoly 1954-ben, a Moszkvától 190 kilométerre keletre fekvő Vlagyimir börtönében váltott vele lekopogott üzenetet. Egy osztrák egy évvel később véletlenül Wallenberg cellájába került. Megígérte, ha valaha kiszabadul, értesíti bármelyik svéd követséget, hogy „a budapesti svéd" még életben van. Egy grúz politikai elítélt állítólag időnként közös cellába került Wallenberggel 1948 és '53 között. Az évtized vége felé szemtanúktól származó megbízható adat már nem érkezett több Wal-

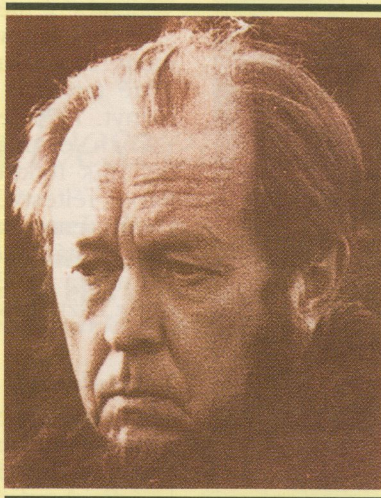
Sztálin alatt büntetőtelepek és munkatáborok ezrei létesültek a Szovjetunióban. Ha az egykori rabok állításainak hihetünk, Wallenberg is jó néhányat megjárt.

A Gulag-szigetcsoport

Óvatos becslés szerint 1500–3000 munkatábor és büntetőtelep létezett az egykori Szovjetunió területén. 2 millió lakójuk közül legalább 20 ezer politikai fogoly volt. Mint szétszórt szigetek, úgy helyezkedtek el ezek a táborok a volt szovjet birodalom roppant területén, s ezért lett gyűjtőnevük a Gulag-szigetcsoport. Maga a GULAG a Központi Börtön- és Munkatábor igazgatóság orosz nevének kezdőbetűiből alkotott betűszó.

A tábori életet Alekszandr Szolzsenyicin realisztikus leírásaiból ismerhetjük meg. A Nobel-díjas író, aki maga is 11 évig volt a láger foglya, két művében, az *Iván Gyenyiszovics egy napjá*ban és *A Gulag-szigetcsoport*ban tárja az olvasó elé, milyen embertelen körülmények közt kellett a szerencsétlen raboknak élniük és dolgozniuk. Heti hat napon és napi 16 órán át a legnehezebb munkákat végezték

Alekszandr Szolzsenyicint száműzték a Szovjetunióból, mert lerántotta a leplet a munkatárborokról. Ma az Egyesült Államokban él.

nyomorúságos élelmezés mellett s minden védelem nélkül, kitéve a súlyos fizikai ártalmaknak. A 70-es években például uránbányában dolgoztatták őket mindennemű védőöltözet nélkül, aminek következtében ezrek haltak meg, és még többen szenvedtek súlyos egészségkárosodást. A foglyokat ráadásul lépten-nyomon megalázták, sőt meg is kínozták.

A politikai foglyok és közbűntényesek likvidálására már a cárok idején is működtek efféle helyek Oroszországban, de a táborhálózat kiépítésére Sztálin rémuralma alatt került sor Tízmillióra teszik azok számát, akik a diktátor lágereiben pusztultak el. *A Gulag-szigetcsoport*ban Szolzsenyicin a „40 évi, példa nélkül álló szovjet állami terrorizmus"-ról ír és szemtanúk visszaemlékezéseit hívja segítségül. Alapvető művét mindazoknak dedikálta, „akik nem érték meg, hogy tanúskodhassanak"

lenbergről, legfeljebb bizonytalan értesülések futottak be. Az esetleges túlélés mellett szóló tények zavarosak és gyakran ellentmondásosak voltak. A fentebb már említett lengyel katonai attasé egyike azoknak, akik utoljára láthatták a svéd diplomatát. 1959 októberében, amikor újra találkoztak, Wallenberg az attasé szerint „fiatalosnak és egészségesnek" tűnt.

Eleven reménység

Bár 1947 augusztusában a szovjetek váltig tagadták, hogy tudnának Wallenberg hollétéről, a diplomata családja nem adta föl a reményt. A közvetlen hozzátartozók és az aggódó polgárok erős nyomására a svéd kormány 1952 és 1954 között nem kevesebb, mint tizenöt írásos és harmincnégy szóbeli kéréssel fordult a Szovjetunióhoz, melyekben pontos és hiteles információt kértek Wallenbergről.

1956 áprilisában első ízben látogatott hivatalos svéd küldöttség a Szovjetunióba. Amikor a delegációt vezető Tage Erlander miniszterelnök dokumentumok kíséretében egy levelet is átadott vendéglátóinak, melyet Raoulnak írt édesanyja, Nyikoláj Bulganyin, a minisztertanács elnöke ráförmedt: – Ez időpocsékolás! Nincs időnk efféle agyrémekre!

– Ha át sem veszi az anyagot, amit hoztam – válaszolta Erlander –, hogyan lehet annyira biztos abban, hogy ez az egész ügy csak koholmány, a nyugalmát zavaró érdektelen epizód?

– Nem akarok többet hallani erről! – harsogta Bulganyin. Hruscsovnak, a pártfőtitkárnak kellett lehűtenie elvtársát, s a „Svédország iránti jóindulat jeléül" beleegyezett abba, hogy megvizsgálják a bizonyítékokat. – Válaszunkat a lehető legrövidebb időn belül meg fogják kapni – ígérte Hruscsov

1957 február 16-án a svéd kormányhoz megérkezett a szovjet válasz. A Ljubjanka-börtön kórházának kartotékjai között talált kézírásos feljegyzés szerint „Wallenberg elítélt" a cellájában meghalt, nyilvánvalóan szívroham következtében. A jelentést 1947 július 17-re, tehát – céljaiknak megfelelően – tíz nappal korábbra dátumozták, mint amikor Richtert és Kitschmannt kihallgatták és kiderült, hogy Wallenberg addigi szovjetunióbeli jelenléte nem titkolható.

A szovjetek tehát bevallották, hogy Wallenberget közvetlenül a háború után fogva tartották. Ám még ez a megkésett beismerés sem elégítette ki azokat, akik az ügy teljes feltárását akarták elérni és továbbra is hitték abban, hogy a diplomata még életben van.

Megerősítés – majd cáfolat

1961-ben, úgy tűnt, áttörés következett be. A nagy tiszteletnek örvendő orvosprofesszort,

1981 október 5-én Reagan elnök aláírta azt a dokumentumot, mely Raoul Wallenberget tiszteletbeli amerikai állampolgárrá avatta. Féltestvérei, Nina Lagergren és Guy von Dardel az elnök jobbján, illetve balján állnak, mögötte Tom Lantos.

Nanna Svartz doktornőt meghívta Moszkvába egy régi ismerőse, A. L. Mjasznyikov, a Szovjet Orvostudományi Akadémia elnöke. Németül folyó beszélgetésük során Svartz Wallenbergről érdeklődött. Mjasznyikov azt felelte, hogy „rengeteget tud a Wallenberg-ügyről" A budapesti hőst, akin „végkimerülés, ideggyengeség és búskomorság" lett úrrá, elmegyógyintézetben tartották. Két évvel korábban, amikor a svéd fogoly éhségsztrájkot kezdett, kirendelték mellé, emlékezett a professzor, hozzátéve, hogy nemrégiben vizsgálta felül.

Dr Svartz a megdöbbentő hírt továbbította a svéd kormánynak, mire Erlander miniszterelnök írásban fordult Hruscsovhoz, engedjék Wallenberget visszatérni Svédországba. A szovjetek azonban ragaszkodtak a diplomata haláláról szóló jelentéshez. – Most közöljük Önökkel harmadszor, hogy a témát teljesen kimerítettük – mondta Hruscsov az Erlander levelét kézbesítő svéd nagykövetnek. Az ügy további firtatása csak rontott volna Svédország és a Szovjetunió viszonyán.

Dr Svartz többször is járt Moszkvában és faggatta Mjasznyikovot a részletekről. A szovjet orvos eleinte hol azért háborgott, hogy az orvosnő visszaélt bizalmával, hol azt hajtogatta, félreértette, amit németül mondott, de végül megerősítette: Wallenberg 1965-ben meghalt. Ezúttal Dr Svartz titoktartást esküdött, és hallgatását valóban csak 1981-ben törte meg. Ekkor rendeztek ugyanis Stockholmban egy nemzetközi meghallgatást a Wallenberg-ügyben, melyen a doktornő szerint továbbra is táplálták a hiú reményt, hogy Wallenberg még él a Szovjetunióban.

Raoul hatéves volt, amikor anyja újra férjhez ment. Mostohaapja, Fredrik von Dardel is azok közé tartozott, akik nem akarták feladni a reményt. 1979 februárjában, 86, illetve 93 éves korukban, egymás után két nappal haltak meg, és így fiuk felkutatásának feladatát gyermekeikre, Raoul féltestvéreire, Guy von Dardelre és Nina Lagergrenre hagyták örökül. Noha a rejtélyt ők sem tudták megoldani, elégtételül szolgálhatott számukra az Egyesült Államok váratlan, posztumusz tisztelgése bátyjuk emléke előtt.

Tiszteletbeli amerikai állampolgárság

1980 őszén a hajdani magyarországi zsidó menekültek Tom Lantos kaliforniai politikust beválasztották az Egyesült Államok képviselőházába. Feleségével együtt azok közé tartozott, akik Wallenbergnek köszönhették életüket, s így illően, ő terjesztette elő azt a törvényjavaslatot, melynek értelmében Raoul Wallenbergnek posztumusz megadták az Egyesült Államok tiszteletbeli polgára címet – Winston Churchill után másodikként. Nina Lagergren és Guy von Dardel is jelen volt, amikor 1981 októberében Reagan elnök saját kezű aláírásával törvényerőre emelte a javaslatot.

Wallenberg 1989 nyarán és őszén ismét szerepelt a hírekben. Szovjet kormánytisztviselők közölték egy amerikai újságírócsoporttal, hogy az ügy újra napirendre került. Később, a párizsi emberi jogi konferencián egy orosz küldött a svéd diplomata eltűnését mint a „szovjet történelem sötét lapját" említette A *Novoje Vremja* című szovjet hetilap, miközben együttérzéséről biztosította a diplomata még mindig csodában reménykedő barátait, kijelentette, hogy „a múltat nem lehet meg nem történtté tenni" Végre októberben a szovjet kormány meghívta Moszkvába Lagergrent és von Dardelt. Átadták nekik Raoul útlevelét és noteszeit, szovjetunióbeli tartózkodásának első kézzelfogható bizonyítékait. Ugyanakkor továbbra is kitartottak a diplomata 1947 júliusi halálának verziója mellett, letartóztatását és bebörtönzését pedig egyszerűen csak a sztálini önkény túlkapásának minősítették.

Közben, 1987 májusában Budapesten felavatták a Holocaust hősének régóta tervezett emlékművét. A gránitba vésett latin felirat így szólt: „Amíg a szerencse gyermeke vagy, barátaid számosak, de a bajban mindig egyedül maradsz." Raoul Wallenbergnek, mint az négy évtized múltán kiderült, a megpróbáltatások idején és a gondtalan napokban egyaránt voltak barátai. Bár halála talán örökre rejtély marad, hősiességének emléke tovább él.

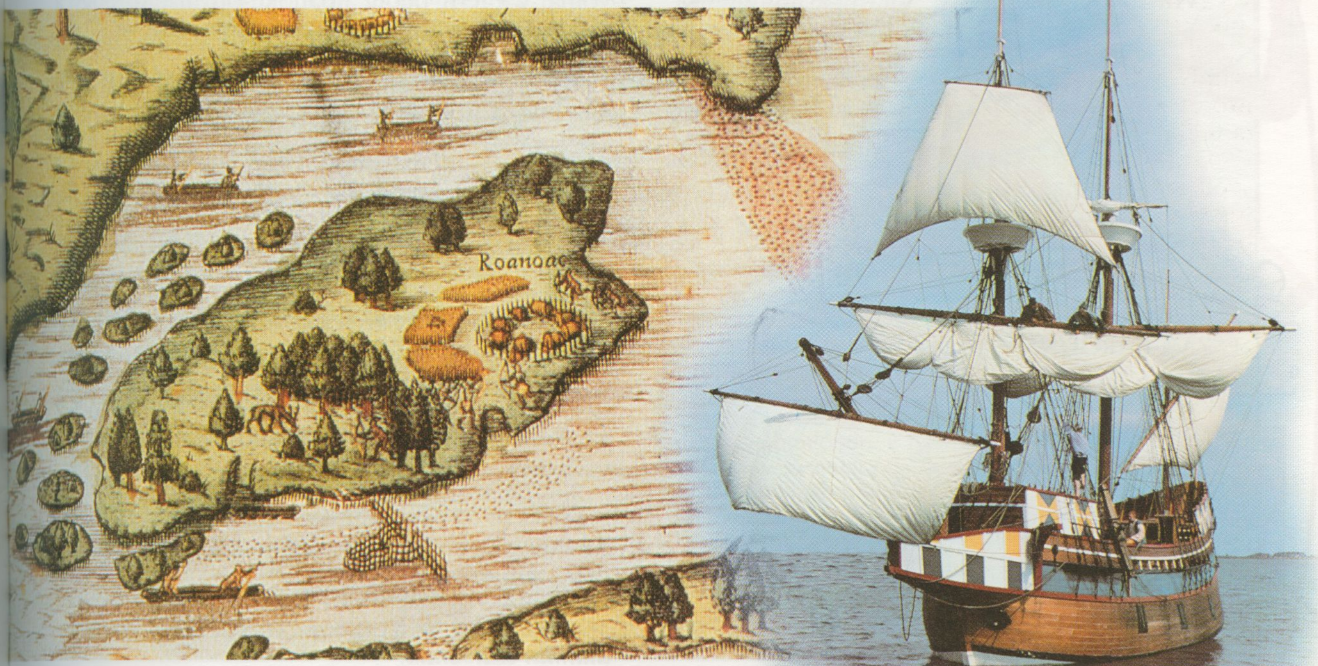

Az elveszett kolónia

Több mint száz férfi, nő és gyermek élt azon az angol gyarmaton, melyet Sir Walter Raleigh alapított 1587-ben az észak-karolinai Albemarle-tengerág torkolatában levő szigeten. Három év sem telt el, s a kolónia eltűnt. Sorsáról csak egyetlen, szívbe markoló nyom árulkodott.

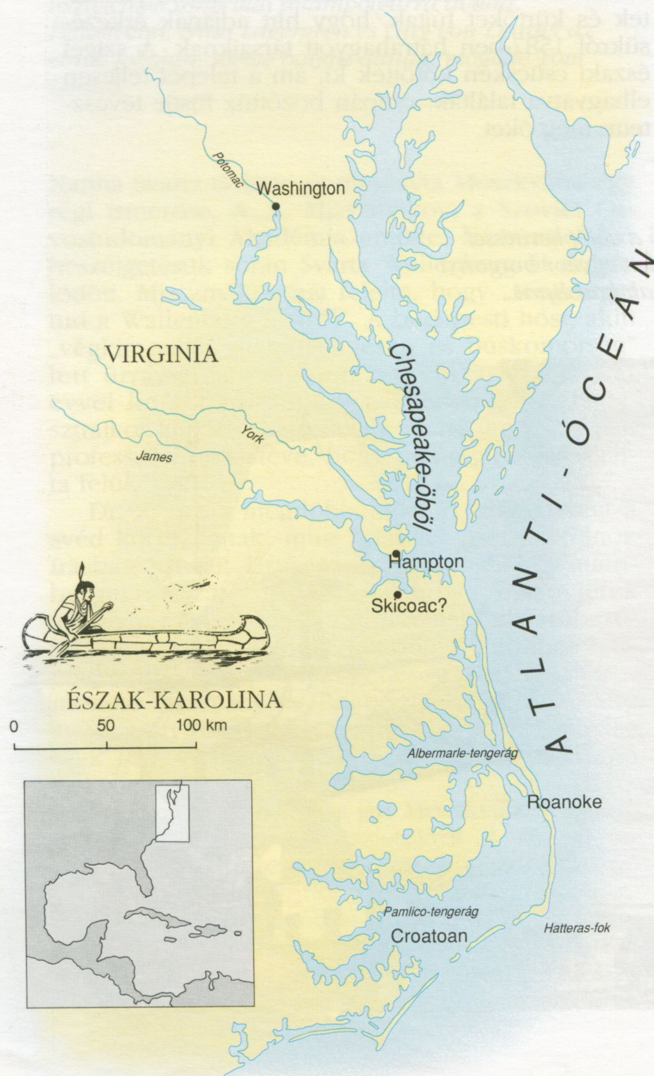
Amikor 1590. augusztus 17-én a *Hopewell* nevű angol kalózhajó a Roanoke-sziget közelébe ért, Abraham Cocke kapitány ágyúlövéssel jelezte, hogy John White kormányzóval együtt megérkezett. White az I. Erzsébet királynő által felhatalmazott Sir Walter Raleigh megbízásából három évvel korábban megalapította az első, állandónak szánt angol kolóniát Észak-Amerika keleti partján. A telepeseket letette Roanoke-on, majd 1587 augusztus 28-án visszaindult hajóján Angliába, hogy kimerült készleteit mielőbb pótolhassa. Ez azonban három évbe telt; okkal gondolta hát, hogy visszatérő hajóját ujjongva üdvözlik majd az aggódó szigetlakók. A *Hopewell* utasai Roanokeról füstöt láttak felszállni: úgy hitték, a telepesek tüze ég. White néhány matrózával csónakba szállt, s miközben a part felé eveztek, kiabáltak, énekeltek és kürtöket fújtak, hogy hírt adjanak érkezésükről 1587-ben hátrahagyott társaiknak. A sziget északi csücskén kötöttek ki, ám a telepet teljesen elhagyatva találták: csupán bozóttűz füstje tévesztette meg őket.

Roanoke szigete egy korabeli ábrázoláson. Jobbra látható a cölöpkerítéssel körülvett telep. Jobbra lent: a II. Erzsébet, *a Roanoke mellett egykor horgonyt vetett XVI. századi hajó hasonmása, mely ma az első észak-karolinai expedíciónak emléket állító múzeumhajó.*

Partraszállás – rossz helyen

Korábban, 1585 nyarán Raleigh unokatestvére, Sir Richard Grenville már megpróbált kolóniát létrehozni Roanoke-on. Augusztus végén, miután száz embert a szigeten hagyott, Angliába indult, de azt ígérte, hogy 1586 húsvétjára visszatér A telepesek Ralph Lane kormányzóval az élükön, valamint az expedíció rajzolójával és térképészével, John White-tal ásványkincsek után kutatva kezdték felfedezni a területet. Ám hamarosan összetűzésbe keveredtek a helyi indiánokkal, és élelmük is megfogyatkozott. A Grenville késlekedése miatt egyre türelmetlenebbé váló telepesek a szigeten 1586 júniusában váratlanul kikötő Sir Francis Drake-kel – aki sorra rajtaütött az újvilági spanyol kolóniákon, s dél felé haladtában jutott el Roanokera – visszatértek Angliába. Grenville élelmiszerrel, felszerelésekkel és tizenöt további telepessel túl későn, két hét múlva érkezett vissza. Embereit a szigeten hagyta azzal, hogy tartsák a kolóniát, amíg ő Angliából erősítést hoz.

Az erősítést John White vezette, akit a Chesapeake-öbölnél létesítendő új telep kormányzójának neveztek ki. 1587 április 26-án White három hajón összesen 117 telepessel – ezúttal nőkkel és gyermekekkel egyetemben – kifutott az angliai Portsmouth kikötőjéből. Az utasok közt volt Elinor a kormányzó állapotos lánya, aki Ananias Dare-hez, az egyik telepeshez ment feleségül. Július 22-én elérték Roanoke-ot. White itt fel akarta venni az előző évben hátrahagyott 15 telepest, hogy együtt folytassák az utat észak felé, a Chesapeake-öbölhöz, ahol új kolóniájukat szándékoztak megalapítani. Ám amint a szigetre léptek, szívük elszorult. A 15 férfinak – egynek a csontjain kívül – nyomát sem találták. Erődítményük a földdel vált egyenlővé, s bár néhány ház még állt, a kúszónövények teljesen benőtték és mindenféle állatok vertek bennük tanyát. White mielőbb tovább akart indulni, de az expedíció főtengerésze, a portugál Simon Fernandez kormányos nem engedte. A három hónapos út során Fernandez és White már összeszólalkozott, s most a portugál váratlanul bejelentette, hogy a telepeseket leteszi Roanoke-on, ő maga pedig a legnagyobb hajón visszamegy Angliába.

Abban az évben már nem lehetett vetni, s a telepesek legfeljebb a helyi indiánok jótékonyságában bízhattak. De a korábban odaérkező angolok viselkedése annyira elrémítette és sértette az őslakókat, hogy azok is elhagyták a szigetet, és a kontinensre költöztek. Ezért aztán White az egyik kis hajót otthagyta a telepeseknek, a megmaradt harmadikkal visszaindult Angliába újabb készleteket beszerezni. A terv szerint a hátrahagyottak nagyobbik része hajóval a Chesapeake-öbölbe ment volna, 25 férfi pedig Roanoke-on marad, hogy a visszatérő White-ot majd az új kolóniára vezethessék.

White-nak elindulása előtt ünneplésre is nyílt alkalma. Lánya augusztus 18-án leánygyermeket szült. Az első európai csecsemőt, aki Észak-Amerikában, de nem spanyol területen látta meg a napvilágot, a kolóniáról (Virginia) és a Szűz Királynőről (szűz = virgin), I. Erzsébetről stílusosan Virginiának nevezte el.

Megkésett visszatérés

A dolgok nem úgy alakultak, ahogy White tervezte. A beígért 6–8 hónapból három év lett. Raleighnek csak 1590 márciusában sikerült a kormányzót az élelemmel megrakott *Hopewell*-lel és négy ki-

Az Észak-Amerika keleti partján letelepülő angolok első kolóniájukat I. Erzsébet, a Szűz Királynő tiszteletére Virginiának nevezték el (virgin = szűz). Ma a területen az USA Virginia és Észak-Karolina államai osztoznak.

Korai feljegyzések az Újvilágból

A XVI. század második felére Anglia tengeri nagyhatalommá vált. Az Erzsébet-kori szigetországban nemcsak a zenei és irodalmi élet pezsgett, virágkorát élte a hajóépítés is. Az angolok nem fogadták el többé, hogy a világot Portugália és Spanyolország osztja fel maga közt: az 1494-es tordesillasi szerződésben Portugália bejelentette igényét Afrikára és Brazíliára, Spanyolország pedig az Újvilág legnagyobb részére és annak minden kincsére. Égve a vágytól, hogy „megperzselhessék a spanyol király szakállát" az angol kalózok, különösen Francis Drake, sikeres rajtaütéseket hajtottak végre az Újvilágból arannyal és ezüsttel megrakodva hazafelé tartó spanyol hajókaravánokon. De Anglia gyarmatot is akart, hasonlót a Spanyolországot annyira gazdaggá tevő kolóniákhoz.

1584-ben Walter Raleigh, I. Erzsébet kegyence engedélyt kapott uralkodónőjétől olyan országok felfedezésére és birtokbavételére, melyeket „keresztény uralkodó" még nem hódított meg. Még abban az évben útnak indította első expedícióját, hogy felfedezze a ma Észak-Karolina néven ismert területet.

Az expedíció egyik vezetője, Arthur Barlowe hosszú beszámolót küldött Raleigh-nek, melyben elragadtatással ír az új országról: földje termékeny, kukoricát, borsót és dinnyét terem, az erdőkben hemzseg a vad, a szőlőtőkék súlyos fürtöktől roskadoznak. Úgy vélte, az őslakosság „gyengéd, szerető és hűséges, teljesen hiányzik belőlük a hajlam az alattomosságra és hitszegésre. mintha az aranykor erkölcsi normái szerint élnének"

A Raleigh által 1585-ben útjukra bocsátott első telepesek egyike az Oxfordból épp kikerült, 25 éves Thomas Hariot volt, akit máris mint Anglia vezető természettudósát tartották számon. Őt bízták meg, hogy 1585–86-os roanoke-i tartózkodása alatt lásson neki Észak-Amerika természettudományos feltárásának. Könyve *Rövid és hiteles beszámoló Virginia új földjéről* címmel 1588-ban jelent meg, White gyönyörű, aprólékos részletességű akvarell-illusztrációival, amelyekről Theodor de Bry készített metszeteket.

A legtöbb telepes úgyszólván semmi jót nem tudott Virginiáról mondani. Nem így Hariot és White, akik a gyarmatosítás szenvedélyes propagandistái lettek. Hariot latinra, franciára és németre lefordított könyve Európában egy évszázadon át a legfontosabb kútfője volt az Újvilágról szerzett ismereteknek. Első fejezetében Hariot felsorolja a „cserekereskedelem áldásos kincseit": timsó, cibetmacska, selyemhernyó, szurok, bor, cédrusfa, vidraprém, réz és sok minden más. A jövő telepesei számára kiderül, hogy élelem is bőven akad: halak, szárnyasok, teknősbékák.

A bennszülöttekről írott fejezet akár 300 évre előre szóló jövendölésként is olvasható. Az indiánok, írja a szerző, szegény emberek, akik az európai csecsebecséket nagy kincsnek tartják. Nincs a miénkhez hasonló fegyverzetük, sem pedig megfelelő harci technikájuk. A roanoke-i telepesekkel való összecsapások során „legjobb védekezésük a nyúlcipő felöltése volt"

Sok faluban, ahol a fehérek megjelentek, nézeteltérések támadtak.Néhány helyről kisebb lopásokat jelentettek, de az európaiak gyorsan megmutatták, ki az úr a háznál, és megbüntették a tetteseket. Sokkal súlyosabb büntetés volt azonban az, amelyet távozásuk után hagytak örökül: számos indián halt meg az európaiak által behurcolt kanyaróban és himlőben. E halálos találkozás vezetett oda, hogy az indiánok azontúl úgy tekintettek a fehér emberekre, mint hatalmas, de kegyetlen és bosszúálló istenekre, akik ellen végső soron fel kell lázadni.

Indián falu John White rajzán. Jobb oldalon kukoricás, fent főzés a szabadban, középen felszolgálják az ételt. Jobbra lent indiánok rituális táncot járnak, balra lent a nagy kunyhóban törzsfőnökök temetkezési helye. Jobbra: John White akvarellje egy tetovált észak-karolinai őslakót ábrázol.

sebb hajóval útnak indítania a veszteglő telepesekhez.

1590. augusztus 17-én, majdnem három évvel elindulása után, White újra *Roanoke*-ra érkezett. A *Hopewell* és ikerhajója, a *Moonlight* az Albemarle-tengerágat az Atlanti-óceántól elválasztó korallszigettől nem messze lehorgonyzott, majd két csónakot küldtek a partra. Az első, a *Moonlight* csónakja azonban felborult a hullámverésben, és a kapitány hat emberével együtt vízbe fúlt – épp mielőtt White rátalált az elnéptelenedett kolóniára.

Hova lettek az 1587-ben itt hagyott telepesek? Egy nyomot mindenesetre találtak: két egyforma jelzést. A kolónia köré húzott cölöpkerítés bejáratánál levő fa törzsébe a CROATOAN szót vésték, míg egy másik, a kikötőhely felé vezető út mentén álló fába három betűt: CRO – alighanem ugyanazon szó rövidítését.

A telepesek valóban megegyeztek, hogy ha Roanoke szigetét el kell hagyniuk, feltűnő helyen jelzik, hova mentek, ha pedig veszélyben forognak, keresztet raknak a felirat mellé. Mivel kereszt egyik véset mellett sem volt, úgy gondolták, a csapat bizonyára saját jószántából állt tovább Croatoanra, erre a 80 kilométerre délre fekvő szigetre, melyről úgy tudták, barátságos indiánok lakják. White azonnal oda akart indulni, de az idő rosszra fordult, és a *Hopewell* horgonyáról elszabadulva a nyílt tenger felé sodródott. Ezért végül mégsem kockáztatták meg a rövid, ám veszélyes utat Croatoanra, hanem Anglia felé vették az irányt. White október 24-én visszaérkezett Plymouthba.

Az 1587-ben Roanoke szigetén hagyott 117 férfit, nőt és gyermeket soha többé nem látták viszont. A történelemkönyvekbe mint az „elveszett kolónia" kerültek be. Mi lett vajon a sorsuk?

A spanyolok gyilkolták meg őket?

1586-ban a híres angol kalóz, Sir Francis Drake kifosztotta Amerika legészakibb spanyol települését, a floridai St. Augustine-t, és a part mentén észak felé haladva hazafelé tartott. A szóbeszédről, hogy északon az angolok megerősített kereskedelmi állomáshelyet, esetleg hozzá még kolóniát is létesítenek, Florida spanyol kormányzója, Pedro Menendez Marques is értesült.

Ez azt jelentette volna, hogy az angolok flottái a tél folyamán is az Újvilágban maradhatnak, holott addig a spanyoloknak legalább az év fele részében nyugtuk volt a rettegett kalózhajóktól, melyek kényszerűségből minden nyár legvégén hazatértek.

Menendez Marques nem tudhatta, hogy Drake abban az évben csupán pihenőt tartott Virginiában, és felszedte Roanoke-on az ottragadt Grenville-féle telepeseket. Úgy tűnik, a spanyolok a White által 1587-ben Roanoke-on hagyott második angol kolóniáról sem értesültek. Menendez Marques mindenesetre eltökélte, hogy kideríti, miben mesterkednek az angolok, és 1588 júniusában Vincente Gonzalez parancsnoksága alatt egy kisebb hajót küldött észak felé.

John White unokáját, Virginia Dare-t 1587-ben megkeresztelik Roanoke szigetén. Ő volt az első Amerikában született angol gyermek, de szüleivel és a többi roanoke-i telepessel együtt nyoma veszett.

White kormányzónak 1590-es visszatérésekor megmutatják az elnéptelenedett roanoke-i kolónia bejáratánál látható, fába vésett szót: CROATOAN.

A spanyolok a Chesapeake-öbölben hiába keresték az angolok nyomait, visszafelé azonban megálltak Roanoke szigeténél, ahol találtak egy hajókikötés céljára kialakított helyet és néhány hordót, de sem települést, sem telepest nem láttak. E jelentéssel tért vissza Gonzalez Havannába, ahol Marques maga is gyűjtötte a roanoke-i kolóniáról a híreket, és parancsa volt rá, hogy az első adandó alkalommal rombolja le a telepet.

Ez az alkalom azonban sohasem jött el. Az angol kalózok olyan könyörtelenül zaklatták a spanyolokat, hogy az Amerikából aranyat és ezüstöt hazaszállító „kincses flottáik" védelmére minden hajójukat be kellett vetniük. Sőt, délebbre levő kolóniáik maximális biztosítása érdekében már a floridai domínium feladását fontolgatták. Nyugodtan ki lehet tehát jelenteni: nem a spanyolok felelősek azért, hogy White kormányzó sohasem talált rá telepeseire.

Az indiánok áldozatai lettek?

Az angol letelepülőknek valóban kellett félniük a helyi indiánoktól? John White, az 1585-ben Roanoke-on hagyott kolónia rajzolója és térképésze éppenséggel arról emlékezik meg, hogy igen meleg fogadtatásban részesítették a bennszülöttek a fehér embereket. Segítségük és vendégszeretetük nélkül az angolok nem is vészelhették volna át az első telet. Az indiánok magokkal látták el őket, megmutatták, miként kell kukoricát termeszteni, és beavatták őket a varsakészítés mesterségébe, hogy tudjanak halat fogni.

A telepesek a maguk módján meg is hálálták kedvességüket. Miután csónakjából egy ezüstcsésze eltűnt, Sir Richard Grenville legázolta az indiánok kukoricását és felégette egyik falujukat. Amikor Ralph Lane kormányzó arról értesült, hogy Wingina, a helyi törzsfőnök támadásra készül, „megelőző" csapást mért falujára, megölve őt és tanácsadóit. White eltűnt telepesei talán épp ilyen vagy ezekhez hasonló akcióik miatt bűnhődtek.

De az angol szigetlakók nem véstek keresztet a CROATOAN-felirat mellé, mely azt jelezte volna, hogy veszély elől menekültek el Roanoke-ról, s White sem talált 1590-ben holttesteket vagy leégett épületet. Egyszerűen nincs bizonyíték arra, hogy a telepesek az indiánok bosszújának estek volna áldozatul.

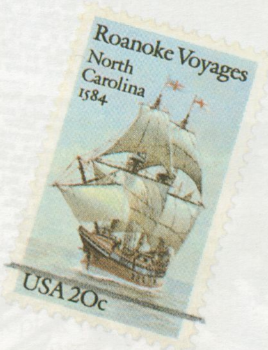
Mi történt valójában?

A legvalószínűbb feltevés szerint a roanoke-i telepesek nagy része az eredeti tervnek megfelelően északra hajózott, hogy a Chesapeake-öböl bejáratánál fekvő Skicoac nevű helyen telepedjék le, ahol a bennszülött Chesapeake-indiánok feltehetőleg megvédték volna őket a Powhatan vezette, tőlük északabbra és nyugatabbra lakó ellenséges törzsek támadásaitól.

Egy kisebb csapat a megegyezés szerint Roanoke-on maradhatott, de félelmük az egyre fenyegetőbbé váló indiánoktól, az ólálkodó spanyoloktól és attól, hogy White talán már sose tér vissza, költözésre kényszerítette őket, délre, Croatoanra, ahol barátságos bennszülöttek éltek. Az évek múlásával szükségszerűen hozzáidomulhattak az indián életmódhoz, és végül egészen beolvadtak az őslakosságba.

De mi történhetett azokkal, akik a Chesapeake-öbölbe költöztek? Feltehetően ők is együtt éltek az indiánokkal, esetükben a Chesapeake-ekkel, s lassan beilleszkedhettek közéjük.

Aztán egy nap szörnyű csapás érte őket. Powhatan, főpapja sugalmazására, úgy döntött, leszámol a veszedelmes fehér emberekkel és a Chesapeake-törzszsel, mely sosem volt hajlandó alárendelni magát hatalmának. 1607 áprilisában megrohanta és teljesen elpusztította a Skicoac melletti települést. Egy hónapra rá a közeli Jamestown környékén megalapították az első állandó angol gyarmatot, ám ennek lakói nyomát sem találták Roanoke telepeseinek.

Az 1584-es első Roanoke-szigeti expedíció 400. évfordulójára kibocsátott emlékbélyeg.

Major Glenn Miller Is Missing On Flight From England to Paris

Former Orchestra Leader Had Been Conducting Bands of the Army Air Forces Since Enlistment—Won Many Honors

PARIS, Dec. 24 (AP)—Maj. Glenn Miller, director of the United States Air Force Band and a former orchestra leader, is missing on a flight from England to Paris, it was announced today.

Major Miller, one of the outstanding orchestra leaders of the United States, left England Dec. 15 as a passenger aboard a plane. No trace of the plane has been found.

His Air Force Band had been playing in Paris. No members of the band were with him on the plane. He last led his band in a broadcast Dec. 12. His band, scheduled to broadcast over BBC tomorrow at 7 P. M. [2 P. M., Eastern war time] in the "AEF Christmas Show," will be conducted by Sgt. Jerry Gray, deputy leader.

Was Top-Rank Leader

Bespectacled and scholarly looking, Glenn Miller was one of the nation's top-ranking orchestra leader before entering the Ar… as a captain in 1942. He not… established box-office records…

I'VE FOUND GLENN MILLER'S PLANE

Riddle of bandleader's lost body

EXCLUSIVE by ANDREW GOLDEN

A SALVAGE expert claims he has found the lost aircraft of wartime star Glenn Miller.

Diver Clive Ward told the Sunday Mirror the Canadian-built Norseman D-64 plane is lying 80ft down in the English Channel.

But there is no sign of the missing musician's body—nor the plane's two crewmen.

Now Mr Ward has put forward an astonishing theory about how the band leader REALLY died.

Salvage man—Ward with wife Jo

Miller—wartime favourite

RAF bombs 'killed band king Miller'

By CHESTER STERN and MARTIN LEVENE

THE wartime mystery of vanishing band leader Glenn Miller may be solved soon.

Growing evidence could prove that his plane was accidentally bombed out of the sky . . . by the RAF.

U.S. Air Force Major Alton Glenn Miller, the most popular musician at the time, boarded a small Norseman C-64 with two others at Twinwood Farm, near Bedford, on December 15, 1944. It took off for France — and vanished for ever.

Wreckage has never been found and it was widely accepted that the aircraft was crippled by ice on the wings and ditched in the Channel.

But now retired RAF navigator Fred Shaw, 63, says he remembers seeing a Norseman C-64 going down while flying over a Channel zone where more than 100 RAF Lancaster bombers were dumping unused bombs.

The Defence Ministry's Air Historical Branch records showed that bad weather had cancelled all flying that day.

But Alan Ross, …year-old member… Glenn Mi…

Végzetes repülés

A II. világháború utolsó évében Glenn Miller eltűnésének híre villámcsapásként érte rajongóit. A népszerű zenekarvezetőnek akkor veszett nyoma, amikor Angliából repülőgéppel a kontinensre indult, hogy játékával szórakoztassa a harcoló csapatokat. További sorsa negyven év múltán is rejtély.

Glenn Miller őrnagy 1944. december 15-én a Londontól 65 kilométerre északra fekvő Bedford katonai felszállópályájánál beült az egymotoros Norseman-gépbe. Az Egyesült Államok Légierejének ünnepelt zenekarával egy hét múlva karácsonyi koncertet készült adni a szövetséges csapatoknak a felszabadult Párizsban. Az utolsó pillanatban engedélyt kért, hogy a zenekar előtt érkezhessen Franciaországbą. Az előző esti, a tiszti klubban történt véletlen találkozásnak köszönhetően Miller helyet kapott a kis gépen, mely az esővel és hóval dacolva készült átkelni a La Manche csatornán.

Miller, aki világéletében félt a repüléstől, kétségeinek adott hangot az egymotorossal kapcsolatban.

Útitársa, Norman Baesell ezredes emlékeztette, hogy Lindbergh az Atlanti-óceánt szelte át egy motorral, míg ők csak Párizsig mennek. „Hé, hol az ördögbe vannak az ejtőernyők?" – kérdezte a zenész. „No mi az, Miller, csak nem akarsz örökké élni?" – válaszolt tréfálkozva az ezredes. Röviddel ezután a Norseman felszállt a sűrű ködben, és örökre eltűnt.

Glenn Miller eltűnését december 24-ig nem jelentették be, de feleségét New Jerseyben addigra már értesítették. Az amerikai felső hadvezetést az európai háborúnak ebben a döntő szakaszában sokkal nagyobb problémák foglalkoztatták, s az eltűnést elintézték azzal, hogy a Norseman a szárnyain keletkezett zúzmara-lerakódás vagy motorhiba következtében valószínűleg a Csatornába zuhant. Az ügyben nem indítottak sem kutatást, sem nyomozást.

A népszerű szvingmuzsikus barátai és rajongói nem elégedtek meg a hivatalos magyarázattal.

1944 decemberében egy, a képen láthatóhoz hasonló Norseman-repülőgép Glenn Miller zenekarvezetővel (balra) a fedélzetén eltűnt. Az újságokban különféle magyarázatok láttak napvilágot.

Hamarosan szélsőséges rémhírek terjedtek: Miller gépét a németek lőtték le, s a borzalmasan megnyomorodott és eltorzult zenészt egy ismeretlen kórházban rejtegetik; valamelyik párizsi bordélyban egy verekedésben megölték; Baesell ezredes, aki feketepiaci szállító volt, agyonlőtte Millert és a pilótát, majd Franciaországban leszállt; a felső hadvezetés Millert mint német kémet likvidálta. Bár ezek a feltételezések abszurdnak tekinthetők, Miller eltűnésének sohasem sikerült megnyugtató magyarázatát adni. Tovább élnek a legendák a néhai muzsikusról, aki kellemes zenéjével milliókat hódított meg.

Glenn Miller a csúcson

Glenn Miller 1939-ben, 35 évesen lett sikeres ember 15 évvel korábban kimaradt egyetemistaként mint harsonás és hangszerelő csatlakozott a nyugati parton Ben Pollack zenekarához. A 20-as és 30-as években többek közt Tommy és Jimmy Dorsey Red Nichols, Smith Ballew és a „szvingkirály", Benny Goodman jól ismert együtteseivel lépett fel. Goodman szerint Miller „született zenész" volt.

A keret nélküli szemüveget viselő, komoly tekintetű, vékony fiatalember a bársonyosan lágy, tiszta, hajlékony a szólóénekesekétől különböző hangzás kifejlesztésével megteremtett egy minden részletében tökéletes előadói stílust.

Miután első zenekarával nem ért el átütő sikert, 1938-ban megalakította a másodikat, s a következő év elején már New Rochelle Glen Island-i kaszinójában és Cedar Grove Meadowbrookjában léptek fel.

1939 őszén már a nemzeti rádió is az új Glenn Miller-zenekar számait játszotta, s a fiatalok New Yorktól San Franciscóig hamarosan egymás nyakába borulva táncoltak az olyan slágerekre, mint az „In the Mood", „Pennsylvania 6–5000", „Tuxedo Junction" „String of Pearls" s mindenekelőtt a „Moonlight Serenade" A muzsikus bruttó bevétele 1940-ben 800 ezer dollár volt, a következő évben pedig a zenekar a filmvásznon is megjelent: a *Sun Valley Serenade*-ben, Sonja Henie-vel a főszere-

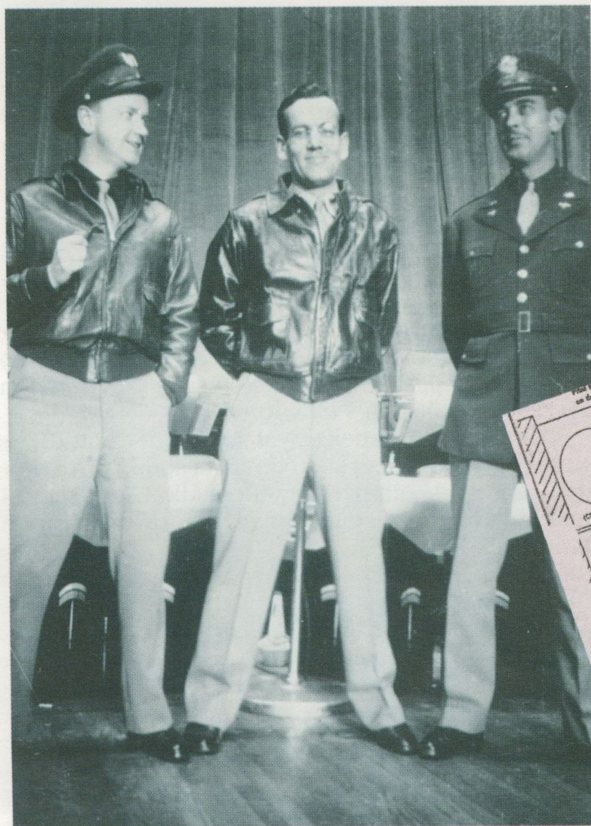
repben. Később még egy filmet forgattak velük. Miller filmbeli címdala, a „Chattanooga Choo Choo" milliós példányszámban kelt el, a szerző elnyerte vele az RCA Victor aranylemezét. Sikerét tréfás szerénységgel így kommentálta.

– Lelkesítő látvány a karzatról lenézni a hatalmas táncparketten színesen hullámzó hétezer emberre – különösen, ha hatszáz dollár üti az ember markát minden ezredik után. – Amikor megkérdezték, akar-e az új „szvingkirály" lenni, Miller így válaszolt: – Szívesebben venném, ha a világ egyik legsokoldalúbb zenekaraként szereznénk hírnevet. A sokoldalúság megvalósítására mindennél jobban törekszem.

A szving hadba indul

Nyolc hónappal azután, hogy Amerika belépett a második világháborúba, Glenn Miller feladta elképesztően sikeres karrierjét, és önként jelentkezett katonai szolgálatra. 1942 őszén parancsnoki rangot kapott az amerikai hadseregben. Összeszedte a behívott vagy önként bevonult muzsikusokat, és megalakította velük az Egyesült Államok Légierejének Zenekarát. A következő évben már a Connecticut állambeli New Havenben működő Yale Egyetemen játszott a kadétoknak. Amikor azonban az indulókban is szvinges ritmusok kezdtek feltünedezni, egy felettese hűvösen figyelmeztette a zenekarvezetőt, hogy John Philip Sousa zenéje már az I. világháborúban is megfelelt a katonáknak. – Netán a gépeink is ugyanazok, mint akkor? – kérdezett vissza Miller S a szving csakhamar meghódította a hadsereget is.

Országos turnéi során a zenekar milliókat teremtett elő a hadikölcsönkötvény-kampány javára, de Millernek ez sem volt elég. 1944 júniusában végre engedélyt kapott, hogy együttesével a tengerentúlra utazhasson az Angliában állomásozó csapatok szórakoztatására. A következő öt és fél hónap alatt a zenekar 71 koncertet adott. Egy tábornok megjegyezte, hogy a csapatszellemnek és a közhangulatnak „a hazulról kapott levelek mellett" ezek a műsorok használtak a legtöbbet. A koncerteket a Külföldön Állomásozó Szövetséges Haderő rádióadóin keresztül sugározták szerte Angliában és a kontinensen. A BBC-n azonban rövidesen beszüntették a közvetítést, amikor egy rendező hiába ragaszkodott ahhoz, hogy a zenekar azonos hangerővel játsszon, a halkabb részeket ugyanis távoli körzetekben nem tudták venni. Glenn Miller mindazonáltal szerzett jó pár „civil"

Ezen az eltűnése előtt 3 nappal készült fotón Glenn Miller középen látható. Három hónappal később felesége, Helen, így írt férje barátjának, Don Haynesnek: „Türelemmel várom, hogy valami hírt kapjak végre Glenn felől. Tudom, hamarosan hallok róla."

To: Lt. Don W. Haynes
0583260 APO 757
AAF Band (Special)
% Postmaster, N.Y. N.Y.

From: Helen Miller
Cotswold Apts
Tenafly, N.J.

March 1, 1945

Dear Don,
Today is my honey's birthday. Remember what fun we four had a year ago? Polly and I came to New Haven and we had birthday dinner at that nice place – bridge until all hours then drove home the next day. Maybe next year we can all be together again. We are all fine. I have been waiting patiently for some news of Glenn and feel sure I will hear.
Love to You
Helen.

A szenvedélyes repülő

Alig néhány hónappal Glenn Miller katonai gépének eltűnése előtt egy másik híresség is rejtélyes repülőbalesetben lelte halálát. 1944. július 31-én a francia író és pilóta, Antoine de Saint-Exupéry a Földközi-tenger felett végzett felderítő repülést, amikor nyoma veszett. A mai napig sem tudni, a katasztrófa gépének meghibásodása miatt következett-e be, vagy pedig ellenséges repülők lőtték le.

Az 1900-ban született Saint-Exupéry a 20-as évek elején a Francia Légierőnél szolgált, s ott szerzett pilótaképesítést. Később mint kereskedelmi pilóta közreműködött az észak-afrikai, dél-atlanti és dél-amerikai légiposta-járat megnyitásában. Bár korábbi légi baleseteiben megrokkant, 1939-ben újra belépett a Francia Légierő kötelékébe, s a következő évben, az ország megszállását követően felajánlotta szolgálatait az észak-afrikai Szabad Franciák Hadseregének.

Antoine de Saint-Exupéry, francia pilóta és író a II. világháborúban tűnt el a Földközi-tenger felett egy felderítő repülés során.

Saint-Exupéry mély átéléssel beszéli el légi kalandjait számos regényében, esszéjében és naplójában. Ír azokról a szinte misztikus élményekről, melyek révén a veszedelmes új hivatást művelők, az életüket kockáztató pilóták testvéri szövetségének tagja lett. Bár ő maga legfontosabb könyvének a *Szél, homok és csillagok* című, 1939-es gyűjteményt tekintette, főművének azonban mégis *A kis herceg*et tartják.

A szerző elbűvölő rajzaival illusztrált, klasszikussá vált mese egy távoli, kicsinyke bolygóról érkezett egészen rendkívüli, apró emberkéről szól, akivel az elbeszélő kényszerleszállása után a sivatagban találkozik. A felnőtteknek szóló gyermekmeseként számon tartott *A kis herceg* ősi tanítások örök igazára figyelmezteti az olvasót.

rajongót is. Amikor Anglia királynőjének bemutatták, megtudta, hogy Erzsébet és Margaret Rose hercegnők szinte minden este hallgatták koncertjeit.

Decemberben érkezett a parancs a franciaországi fellépésre. 14-én éjjel a muzsikus és barátai végig fenn voltak és terveikről beszélgettek: egy új együttes alapításáról a háború után, amikor majd Miller kaliforniai birtokára vonulnak vissza.

A gyógyíthatatlan beteg

„Glenn Miller nem repülőszerencsétlenség áldozata lett a La Manche fölött, hanem tüdőrák végzett vele egy kórházban." 1983-ban ezzel a megdöbbentő kijelentéssel törte meg negyvenévi hallgatását a híres zenész öccse, Herb Miller Glenn 1944. december 15-én valóban fölült egy Norsemanre London mellett, de amikor fél órával később leszállt, rögtön a katonai kórházba vitték, ahol másnap meghalt. A repülőbalesetről szóló sztorit maga Herb eszelte ki, mert bátyja hősként és nem „holmi tetves ágyban" akart meghalni.

Herb azzal a levéllel próbálta történetét alátámasztani, melyet örökösen dohányzó bátyja írt 1944 nyarán. „Teljesen lefogytam, bár rendesen eszem. Nehezen lélegzem. Azt hiszem, súlyos beteg vagyok."

Mivel nem történt baleset, bizonygatta az ifjabbik Miller kutatásra vagy nyomozásra sem volt szükség. Sőt a hivatalos időjárási adatok szerint december 15-én plusz 5 fokot mértek, ami nem elég hideg ahhoz, hogy a gép szárnyán zúzmara képződjék. A Norseman pilótája csakúgy, mint Glenn útitársa, Baesell ezredes, később, egy németekkel vívott küzdelemben esett el. Herb bátyja alighanem valamelyik angol katonai temető tömegsírjában nyugszik.

E verzió mellett szól, hogy élete utolsó hónapjaiban Glenn Miller levertnek, ingerlékenynek és kimerültnek látszott, és saját meghatározása szerint krónikus orr- és arcüreggyulladásban szenvedett. Don Haynes, Miller másodtisztje és együttesének impresszáriója szerint a muzsikus nagyon lefogyott, kitűnő, rendelésre készült egyenruhái már „egyáltalán nem álltak jól, csak lógtak rajta" A katonai rádióban közvetített koncertek rendezője, George Voutsas visszaemlékezik, mit mondott Miller háború utáni terveikről folytatott késő esti beszélgetésük során: – Nem is tudom, miért töltöm az időm ilyen tervezgetésekkel – sóhajtotta. – Az a szörnyű érzésem, George, hogy nélkülem fogtok hazamenni.

Az igazság nyomában

Herb Miller bátyja haláláról előadott történetét az amerikai katonai hatóságok nem erősítették meg, viszont egykori brit repülősök a híres zenész eltűnésére hihetőbb magyarázattal álltak elő. Az alkalmat egy 30 éves film szolgáltatta.

A *The Glenn Miller Story*t 1955-ben mutatták be, James Stewarttal és June Allysonnal a zenész

A csapatok szórakoztatása

Glenn Miller jogosan volt büszke rá, hogy tehetsége szerint maga is hozzájárult hazája háborús erőfeszítéseihez. Tudta, hogy zenekara az otthont idézi az amerikai katonák számára. Mint mondta, koncertjein a legnagyszerűbb hangzás „a sok ezer katona minden szám után felharsanó, fülsiketítő, szinte hisztérikusan boldog ordítása" volt.

Az amerikai hadvezetés nagy súlyt helyezett arra, hogy csapataiban tartsa a lelket. Jó néhány hírességet soroztak be a színházi életből, a filmszakmából és a rádióból azzal a céllal, hogy a legénységet mind az egyesült államokbeli kiképzés alatt, mind pedig később, a tengerentúlon szórakoztassák. A legnépszerűbb sztárok egyike a német születésű Marlene Dietrich volt, aki a *Kövesd a fiúkat* című filmben igen testhezálló szerepet alakított. Észak-Afrikából indult el katonai táborjáró körútjára, s sok európai országban megfordult. Éljenzések és tapsok közepette lépett színpadra, híres lábait diszkréten feltáró, testhez simuló khakiszínű egyenruhájában és hozta lázba a férfiakat fátyolos hangon előadott dalaival, például a „See What the Boys in the Back Room Will Have"-vel. Nem tartott igényt különleges bánásmódra, s gyakran ő is a katonáknak kiporciózott gyenge koszton élt. A rosszhiszemű pletykák, melyek szerint Dietrichet azért küldték a katonák közé, hogy „szoknyáját emelgetve" erősítse a csapatok harci szellemét, hamar elültek, amikor nyilvánvalóvá vált, milyen tevékenyen veszi ki részét a háborús erőfeszítésekből.

A németek is felismerték a zene és a szórakoztatás jelentőségét a csapatszellem fenntartásában. Már 1939 októberében, egy hónappal a háború kitörése után beindították a „Frontharcos fiaink zenés kívánságműsora" című rádióadást. A program a csapatok által kért zeneszámok lejátszása mellett üzenet- és üdvözletközvetítést is bonyolított a katonák és az otthon maradottak között.

Az egyik népszerű II. világháborús dal a tengelyhatalmaktól indult, s végül a szövetségesek kedvenc dala lett. Lale Andersen bús, szomorú slágerét, a helyőrség kapujában menyasszonyától búcsúzó katonát megéneklő Lili Marleent a Harmadik Birodalom 1942-ben betiltotta, mert úgy találták, demoralizálja a német csapatokat. Ennek hatására a dal angol nyelvű változata rendkívül népszerű lett az amerikai csapatok körében.

Az érzéki szépségű Marlene Dietrich kihívó pózban, két szövetséges katona között (balra). Az Angliába érkezése után két hónappal őrnaggyá előléptetett Glenn Miller (lent) amerikai katonák előtt vezényli az Egyesült Államok Légierejének Zenekarát.

és felesége, Helen szerepében. A filmet megnézte a Brit Királyi Légierő egykori navigátora, Fred Shaw is, aki ezek után megpróbálta a Norseman sorsával kapcsolatos saját elméletét a sajtóban közreadni, de hallani sem akartak róla. 1984-ben, az akkor már Dél-Afrikában élő Shaw újra látta a filmet, s ezúttal sikerült publikálnia verzióját.

1944. december 15-én Shaw a fedélzetén volt annak a Lancaster-bombázónak, mely sikertelen bevetésről tért épp vissza Németországból. Anglia déli partjai felé közeledve a gép más fölösleges terhével együtt 1,8 tonnányi bombáját is kidobta, mely valamivel a tenger felett felrobbant. Shaw kinézett, hogy lássa a robbanást, s észrevette az alattuk elrepülő Norsemant. Néhány másodpercre rá a hátsó gépfegyverkezelő beleszólt a rádióba – Láttad azt a repülőt lezuhanni? – A robbanástól keletkező lökéshullámok, magyarázta Shaw, végzetesek lehettek a kis repülőgép számára.

Angliában a Glenn Miller Társaság egyik tagja információkért fordult a Brit Hadügyminisztériumhoz, melyek esetleg megerősíthetik Shaw történetét. Hasonló céllal hirdetést is adott fel a Brit Királyi Légierő társasági folyóiratában, a *R.A.F. Association Journal*ban. A Lancaster pilótája, Victor Gregory válaszolt a felhívásra.

Bár maga semmit sem észlelt, megerősítette, hogy navigátora, Shaw, látta az alattuk szálló Norsemant, és hogy az azóta elhunyt hátsó gépfegyverkezelő jelentette a repülőgép tengerbe zuhanását. Mivel bevetésük sikertelen volt, a leszállás utáni kihallgatásra nem került sor, s Gregory sohasem említette az esetet feletteseinek. „Nem vagyok közönyös vagy érzéketlen, de amikor meghallottam, hogy zuhan a gépük, azt gondoltam, kellett nekik pont erre repülni – kár értük!"

Shaw verziójának hatására a Brit Hadügyminisztérium Repüléstörténeti Csoportja vizsgálatot kezdeményezett: a Brit Királyi Légierő Miller eltűnését egészen addig szigorúan amerikai belügyként kezelte. A zenészt szállító Norseman azonban mégiscsak angol repülőtérről startolt, és bár repülési tervet nem adtak le, úgy tudták, Franciaországba tartott, amikor nyoma veszett. A Norseman és a bombázók útvonala keresztezhette egymást, de akár kilométerekkel el is térhetett, vonta le a konklúziót a jelentés.

A dal tovább él

Glenn Miller eltűnésének igazi történetét valószínűleg sosem ismerjük meg, de ennyi év után talán már nem is ez számít igazán. Ami fontos, az a zenéje.

1946. január 17-én, mindössze öt hónappal a II. világháború befejezése és 13 hónappal a Norseman eltűnése után a Tex Beneke vezette Miller-zenekar nagy sikerrel debütált a New York-i Capitol Színházban. A következő öt évben számtalanszor újrajátszották az elragadtatott közönségnek a szvingkorszak jól ismert, olyannyira kedvelt dalait.

Később, a *The Glenn Miller Story* óriási sikere nyomán sok régi felvételt ismét kiadtak, és 1956-ban a Glenn Miller-zenekar is újjászületett. Az 1970-es években még javában muzsikáló együttes tagjai számára az jelentette a legnagyobbb örömöt, hogy a híres zenészt személyesen már nem ismerő új generáció is állhatatosan ragaszkodott a Glenn Miller-i sajátosan lágy hangzásvilághoz.

James Stewart és June Allyson játszotta a főszerepet az 1955-ben készült filmben, a The Glenn Miller Story*ban. Miller édesanyja hangoztatta, hogy a híres filmszínész korántsem volt olyan jóképű, mint a fia.*

Jéghalál az Északi-sarkon

1845 májusában Sir John Franklin a titokzatos Északnyugati-átjáró felkutatására indult, melyről már régóta gyanították, hogy az Atlanti- és a Csendes-óceánt köti össze Kanadától északra. Majdnem másfél évszázaddal később ásták ki a földből az expedíció három tagjának holttestét.

Az időpont 1984 augusztusa, a színhely Kanada messzi északi része, a Wellington-csatorna bejáratánál fekvő Beechey-sziget. Tudósok, akik négy napig vésték az örökké fagyott földet, hogy másfél méteres mélységbe jussanak, most felnyitották egy múlt századi sarkvidéki expedíció által hátrahagyott három sír egyikét. Lélegzetük is elállt a látványtól. a jeges föld, mely még a nyári napon sem tud felengedni, egy 138 évvel korábban elhunyt fiatalember holttestét őrizte meg szinte teljes épségben. A közelében eltemetett két társával együtt a Sir John Franklin parancsnoksága alatt arra járt hajók, az *Erebus* és a *Terror* legénységéhez tartozott.

Franklin expedíciójának két jól felszerelt hajója fanfárok hangjától kísérve 1845 tavaszán hagyta el az angol partokat, s indult felfedezni a régóta keresett Északnyugati-átjárót, mely Kanada északi szigetei között átkelési lehetőséget biztosít az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra. A három, Beechey-szigeti halott férfin kívül senki nem került elő a szerencsétlen expedíció résztvevői közül.

350 évi kutatás

A Brit Haditengerészet által finanszírozott és felszerelt Franklin-expedíció választ kívánt adni az angolokat már 350 éve izgató kérdésre: vajon lehetséges-e Amerikától északra nyílt vizen átkelni s így új kelet-nyugati kereskedelmi útvonalat nyitni? Akkoriban, mivel a Panama-csatorna még a jövő zenéje volt, az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra csak Latin-Amerika déli csúcsának, a viharairól hírhedt Horn-foknak a megkerülésével lehetett átjutni. Időben és a távolságot tekintve is sokkal előnyösebb lett volna, ha Kanadától északra egy tengeri átjárón ki tudnak hajózni a Bering-szoroshoz, majd a Csendes-óceánra.

Az angolokat a XV század végétől kezdve élénken foglalkoztatta ez a kérdés. 1497-ben John Cabot – azaz Giovanni Caboto, Kolumbusz olasz kortársa – VII. Henrik szolgálatában átkelt az Atlanti-óceán északi részén. Felfedezte Újfundlandot, s ezzel megalapozta Anglia igényét Észak-Amerikára. De Újfundland nem Kína volt, ahogy Cabot hitte s az Északnyugati-átjárót sem találta meg. Sokan követték, portugálok, franciák, hollandok, akik mind a Csendes-óceánra kivezető északi tengeri utat keresték. Henry Hudson, William Baffin és még sokan hagyták névjegyüket a térképen, de a kontinens nyugati partját egyikük

A Franklin-expedíció tagja, John Torrington nyitott szemmel, fogvicsorító, halálos grimasszal fekszik a kanadai kutatók által 1984-ben feltárt sírjában.

sem érte el. Az 1819 és 1825 között lebonyolított három expedíció közül az elsőn William Edward Parry majdnem sikerrel járt, amikor eljutott a Melville-szigetig, ahonnan már nincs messze az Alaszka északi partjait mosó Beaufort-tenger

Végül 1844-ben bejelentették, hogy újabb kísérletet tesznek az Északnyugati-átjáró megtalálására. De ki legyen az, aki a következő évben induló expedíciót vezeti, s egyúttal felméri és feltérképezi Észak-Kanada ismeretlen területeit? Amikor Sir John Franklin felajánlotta szolgálatait, az admiralitás lordjai haboztak. Nem rátermettségét, kitartását vagy sarkvidéki jártasságát kérdőjelezték meg, hiszen jól ismerték és tudták, mennyire tapasztalt. A korával volt némi baj ennek a számos érdemrenddel kitüntetett tengerésztisztnek: 59. évében járt. – Nem, uraim, egyáltalán nem! – helyesbített nyugodt hangon. – Csak 58 vagyok! – Meg is kapta parancsnoki kinevezését.

A Királyi Flotta kötelékében érezte magát Sir John igazán otthon. Az 1786. április 16-án született Franklin gyermekkorától kezdve vonzódott a tengerhez. 14 éves korában lépett a Flottába, s 19 évesen már harcolt a trafalgari ütközetben. A sarkvidék jegével egy expedíció tagjaként a Spitzbergákon találkozott először, s ez az élménye meghatározó jelentőségű volt további életére nézve. Ettől kezdve megszállottan foglalkoztatta a kanadai sarkvidék felfedezésének gondolata.

Az admiralitás megbízásából Franklin 1819-ben megkezdte az észak-amerikai kontinens északi partvidékének felmérését a Coppermine-folyótól keletre. Három és fél év hihetetlen nélkülözései és minden képzeletet felülmúló szenvedései után hazatért, de 1825-ben már újra úton volt az örök hó és jég birodalma felé. Ekkor a Mackenzie-folyón lehajózott a Beaufort-tengerhez, hogy a kontinens északi partjának nyugati részét is felfedezze. Mire a sarkvidéki partszakaszt több száz mérföld hosszúságban felmérte és feltérképezte, továbbá kiadta az eszkimók és indiánok életét bemutató írásait, szinte nemzeti hős lett belőle.

A hazáért tett szolgálataiért 1829-ben lovaggá ütötték. Később mint az Ausztráliához tartozó Tasmania egyik büntetőtelepének alkormányzója egészen másféle feladatokat is magára vállalt.

A sarkvidék hívó szava

Bár már a hatvan felé járt, Franklin felfedező-láza egyáltalán nem hagyott alább. 1844-ben, amikor végre módja nyílt, azonnal megragadta az alkalmat. Elhatározta, hogy még egyszer nekivág a messzi északnak, dacolni fog a jéggel, hideggel, sarki viharokkal, és eléri a célt, melyet Anglia kitűzött számára: az Atlanti- és a Csendes-óceán közötti északi átjáró megtalálását.

Mivel a vállalkozást igen alaposan előkészítették, Angliában mindenki biztosra vette, hogy ezúttal sikerrel járnak. A vitorlás *Erebus*t és *Terror*t átalakították csavargőzösökké. Ebben a minőségben az első – s mindmáig az utolsó – hajók voltak, melyeket sarkvidéki útra küldtek. A fedélzeten három évre elegendő élelmiszertartalékot halmoztak fel. Az összesen 129 főből álló legénységnek különleges alkalmassági vizsgákat kellett letennie. 1845. május 19-én a hajók a lelkes londoni tömeg éljenzésétől kísérve végighaladtak a Temzén, majd kifutottak a tengerre. Franklin expedíciója kezdetét vette.

Sir Johnnak egy korai üzenete csak fokozta az izgatott várakozást: „Sikerünk felől szemernyi kétségünk sincs. Következő állomásunk Hongkong, Kína." Ezt követően egy bálnahalászbárka még látta a Baffin-öböl vizén, Grönland és Kanada közt nyugatnak tartó *Erebus*t és *Terror*t, de miután a két hajó elérte a Lancaster-átjáró torkolatát, nyomuk veszett.

Üzenet nélkül telt el egy év, aztán még egy, de a vállalkozás méreteit és a korabeli kommunikációs viszonyokat tekintve nem találhatunk semmi rendkívülit abban, ha a hírek ennyi ideig elmaradtak. 1848 tavaszán azonban, amikor már a harmadik tél is elmúlt, az emberek egyre nyugtalanabbul kérdezgették Anglia-szerte: „De hát hol az ördögben lehet Sir John Franklin?"

Jutalom Franklin megtalálójának

A Brit Admiralitás húszezer font jutalmat tűzött ki annak, aki megtalálja az expedíciót, és megmenti tagjait. Ehhez az összeghez Franklin felesége hozzátett még háromezer fontot saját pénzéből. Ezzel kezdetét vette a történelem legkiterjedtebb nyomozása. az elkövetkező tíz év folyamán negyven expedíciót indítottak összesen 4 millió dolláros költségen. Számos hajó ment a Baffin-öbölbe, oda, ahol az *Erebus*t és a *Terror*t utoljára látták, s aztán végigjárták azokat a tengerrészeket, amelyeken Franklinék keresztülhaladhattak. Mások nyugat felől, a Bering-szoroson átkelve kutatták át az Alaszkától északra hullámzó Beaufort-tengert, ahol az expedíció szintén járhatott útban a Csendes-óceán felé Útvonala mentén minden kutatóosztag élelmiszer-lerakatokat hagyott hátra, és a megjelölt kövek alatt üzeneteket. További üzeneteket helyeztek el apró hordókban vagy véstek különböző nyakörvekre, melyeket e célra befogott rókák nyakára illesztettek, majd elengedték őket.

E vad, kíméletlen vidék tengerein és szárazföldjén megtett utazások eredményeikben jóval felülmúlták az addigi sarkkörön túli expedíciók legnagyszerűbb vívmányait is. Ismeretlen szigeteket, tengerszorosokat és partszakaszokat fedeztek fel, írtak le és rajzoltak be a térképekre, melyekről sok-sok fehér folt tűnt így el.

Ám a Franklin-expedícióból semmit sem találtak meg – sem a hajókat, sem túlélőket, de még csak holttesteket sem.

Az első nyom

1851-et írtak. Egy hajó kikötött a Beechey-szigetnél, legénysége partra szállt, kutatott és rábukkant egy gazdag anyaglerakat maradványaira. Franklin készletei voltak valaha itt elraktározva: az expedíció üres üvegeket, húskonzerveket és összetekert köteleket hagyott maga után. Végre ráakadtak tehát az első nyomra! Úgy tűnt, Sir John és emberei 1845–46 telét – felfedezőútjukon tehát az elsőt – Beechey-szigetén töltötték. A közelben megtalálták a legénység három tagjának sírját, de ezeket akkor nem nyitották fel. Az első sírkövön John Torrington, a *Terror* egyik altisztjének neve állt, a másikon John Hartnellé, az ügyes kezű tengerészé, a harmadikon William Braine-é, a Királyi Tengerészet tagjáé, utóbbiak mindketten az *Erebus*on szolgáltak. (Az ő sírjaikat fedezték fel újra és bontották ki 1984-ben.) Ám arra vonatkozó útmutatást, hogy Franklinék merre vették útjukat a Beechey-szigetről, a kutatóosztag sehol sem talált.

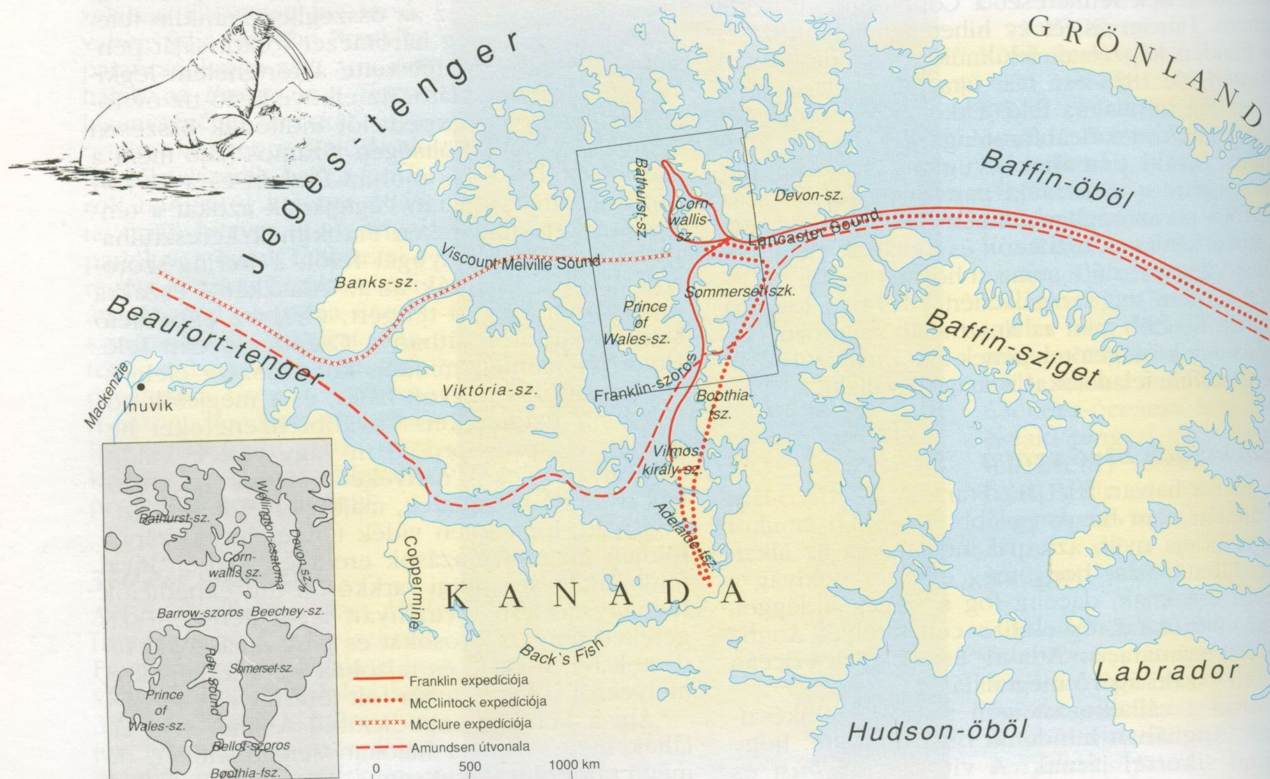
Az alábbi térképen nyomon követhetjük, merre haladt Franklin 1845–47-es expedíciója, McClure 1850–54-es és McClintock 1857–59-es kutatóútja, valamint Roald Amundsen, aki 1903–6 között először kelt át az Északnyugati-átjárón.

1854 januárjában a Franklin-expedíció tagjait hivatalosan holttá nyilvánították. Már senki sem reménykedett, hogy a balsorsú vállalkozás újabb nyomaira, s még kevésbé, hogy túlélőire bukkannak. De kilenc hónappal később a Hudson's Bay Company (Hudson-öböl Társaság) orvosa, Dr John Rae Angliába visszatérvén mégis szolgált némi újdonsággal a tragédiára vonatkozóan.

Hátborzongató bizonyíték

Rae poggyászában óraalkatrészek, iránytűk, ezüstkanalak és -villák mellett lapult egy kis fémlap is, melyre a „Sir John Franklin" feliratot vésték. A tárgyakat Beechey szigetétől mintegy 500 kilométerre délre, a Boothia-félsziget nyugati partján vásárolta eszkimóktól. Tőlük megtudta, hogy 1850 tavaszán a közeli Vilmos király-szigeten találkoztak negyven fehér emberrel, akik szánon és csónakon a kanadai szárazföld belsejébe igyekeztek. Mivel nem tudtak az eszkimókkal rendesen kommunikálni, kézzel-lábbal magyarázták el, hogy hajóik a jégen ripityára törtek, és valami ehetőre vadásznak éppen. Az őslakók erre eladtak nekik egy kisebb fókát.

Az év nyarán, mint Rae értesült, az eszkimók a kontinens partvidékén felfedeztek jó néhány sírt és harmincnál is több holttestet, további ötöt pedig az egyik szomszédos szigeten. A Rae által az Admiralitásnak leadott hivatalos jelentés ször-

nyű hírrel szolgált: „... a megcsonkított holttestekből és az üstök tartalmából nyilvánvaló, hogy szerencsétlen honfitársaink életük meghosszabbítása érdekében a legvégső eszközhöz, a kannibalizmushoz kényszerültek folyamodni." Néhányuk, úgy látszik, kihúzta május végéig, amikor a vadludak és vadkacsák megérkeztek, mert az eszkimók lövéseket hallottak, és csontokat meg tollakat találtak az utolsó szomorú események színhelyének közelében.

A borzalmak expedíciója volt ez tehát. De vajon maga Franklin élt-e még az utolsó felvonás alatt? Sok kérdés között ez is megválaszolatlanul maradt. Az Admiralitás számára az ügy mindenesetre lezárult, minden kutatást felfüggesztettek, Dr. Rae-nek pedig erőfeszítései jutalmául kifizettek 10 ezer fontot.

Az utolsó kutatás

Noha már gyakorlatilag biztosra lehetett venni, hogy a Franklin-expedíció résztvevői meghaltak, Lady Franklin még egy utolsó, kimerítő alaposságú kutatást kívánt indítani „minden egyes ember után, a halottak csontjai után, naplóik, feljegyzéseik, utolsó írásba foglalt szavaik után" Maradék vagyonából megvásárolta a *Fox* nevű szkúnervitorlázatú, csavargőzös jachtot és parancsnokságával Francis Leopold McClintock kapitányt, az 1848-as első mentőalakulat veteránját bízta meg.

Franklin kapott az alkalmon, és elvállalta a megbízást: felfedezi a híres Északnyugati-átjárót. Az expedíció két hajója, fedélzetükön 129 emberrel, 1845 tavaszán hagyta el Angliát. A résztvevők közül senki sem térhetett vissza – valamennyien meghaltak a jég birodalmában, melynek jellegzetes tája látható a felső illusztráción.

Az Északnyugati-átjáró felfedezése

A Standard Oil Company tankhajója, a Manhattan *egy jégtörő segítségével 1969-ben az Atlanti-óceán felől közelítette meg Alaszkát.*

Amennyire kerülte a szerencse Franklinékat, annyira kedvezett a Robert McClure vezette mentőexpedíciónak. McClure, akit Franklin és csapata megtalálására indítottak útnak, a Bering-szoroson keresztül 1850 nyarán érkezett a sarkvidékre. A Banks-sziget déli partjai mentén eljutott a Wales hercege-csatornán át a Melville vicomte-átjáróba, majd azon is túl a Barrow-szorosba ismert tengeri útvonal volt ez, csak épp az Atlanti-óceán felől. Amikor rájött, hogy az Északnyugati-átjárót fedezte fel, diadalittasan felkiáltott: – Istennek legyen hála!

McClure-tól is elpártolt végül a szerencse, mert a jég fogságába került, és nem tudott végigmenni az általa felfedezett átjárón. A harmadik tél után el kellett hagyniuk a hajót, de ekkor szerencsére rájuk talált egy Franklinék után kutató másik társaság, akik felajánlották, hogy hazaviszik őket. McClure-t otthon a gondjaira bízott hajó elhagyása miatt haditörvényszék elé állították, utóbb azonban felmentették, és a felfedezésért lovaggá ütötték.

További ötven évnek kellett eltelnie, míg a norvég felfedező, Roald Amundsen végre sikerrel végighaladt az átjárón. Apró hajóján, a *Gjoán*, melyen mindössze hét főnyi legénységet vitt magával, a Baffin-öböl felől hatolt be a Lancaster-átjáróba 1903 nyarán. Miután két telet kényelmesen kihúzott a Franklin számára végzetes Vilmos király-szigeten, folytatta mindvégig a kanadai szárazföld partvonalát követő útját. A harmadik telet Alaszkától nem messze töltötték, s a *Gjoa* 1906. augusztus 30-án végre átkelt a Bering-szoroson, sikerrel teljesítve az expedíció célját.

1969-ben a *Manhattan* nevű óriástanker volt az első kereskedelmi hajó, mely végigment az átjárón. Kanada azonban, hivatkozásul a környezetre káros hatásokra, elzárta az útvonalat.

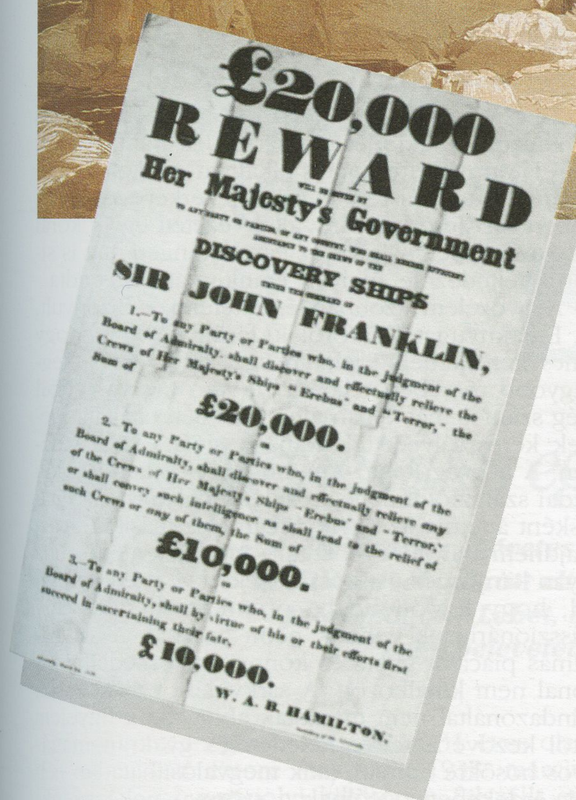
1857 július elsején, kilenc évvel azután, hogy első kutatóútjára indult, McClintock újabb veszedelmes expedíciónak vágott neki. De vajon sikerrel járhatott-e ez a 25 fős legénységet szállító kicsi jacht ott, ahol a sokkal nagyobb és messze jobban felszerelt hajók is csődöt mondtak? McClintock kapitány kizárólag önkéntesekből álló, felerészben sarki tapasztalatokkal rendelkező legénysége mindenesetre igen elszántan kelt útra. Rendíthetetlen eltökéltségükkel végül nemcsak megnyerték a mindenható jéggel vívott csatát, de sikerült az eltűnt Franklin-expedíció régi rejtélyének is a mélyére hatolniuk.

A *Fox* kutatásait a Boothia-félsziget és a tőle északra fekvő Somerset-sziget közti Bellot-szorosra szándékozta összpontosítani, mivel Rae jelentései szerint a rejtély kulcsának ott vagy a szomszédos Vilmos király-szigeten kellett lennie A *Fox* azonban alighogy elérte a Baffin-öblöt, úszó jégtömbök fogságába került, melyben aztán nyolc hónapon át vergődtek, s közben mintegy 1600 kilométert sodródtak a jéggel együtt dél felé. Amikor végre kiszabadították őket, és Grönlandon friss készleteket szerezhettek be, McClintock Beechey szigetére hajózott, hogy emléktáblát helyezzen el a korábban felfedezett lerakat és a három sír mellé. Ezután a Somerset-szigetet megkerülve a Peel-szorost vette célba, mely viszont átjárhatatlannak bizonyult, s kelet felől kellett próbálkoznia. A Bellot-szorost így elérte ugyan, de már behajózni nem tudott, mert beköszöntött a második tél.

McClintock, nem akarván a következő tavaszig várni, elrendelte, hogy az expedíciót kutyaszánon folytassák. A kapitány embereivel feltárta a Boothia-félsziget jó részét, és teljesen körbejárták a Vilmos király-szigetet. 1859. április 20-án McClintock eszkimókkal találkozott, akik az *Erebus*ról és a *Terror*ról származó tárgyakat hordtak maguknál. Ők végre információval tudtak szolgálni a két hajó sorsáról. Franklin egyik hajóját Vilmos király szigetének északnyugati partjaitól nem messze a jégtömbök szétzúzták, míg a másikat, mely szintén súlyosan károsodott, partra húzták, és sorsára hagyták. Később az őslakosság tüzelőanyagnak használta.

McClintock másik sikeres szárazföldi kutatóútja, melyet helyettese, W R. Hobson vezetett, fontos felfedezést tett a Vilmos király-sziget északnyugati partján levő Győzelem-foknál. Egy megjelölt kő alatt Graham Gore főhadnagy aláírásával és 1847 május 28-i dátummal üzenetet találtak, melyben az állt, hogy a második tél után minden rendben van, és továbbra is Franklin az expedíció parancsnoka. Egy évre rá azonban Fitzjames és Crozier kapitány gyászos utóiratot mellékelt a jelentéshez: „Őfelsége hajóit, a *Terror*t és az *Erebus*t [1848.] április 22-én sorsára hagytuk, miután 1846. szept. 12-e óta a jég fogságában voltunk. Sir John Franklin 1847 június 11-én meghalt. Eddig az expedíció teljes

£20,000
REWARD
Her Majesty's Government
DISCOVERY SHIPS
SIR JOHN FRANKLIN,

1.–To any Party or Parties who, in the judgment of the Board of Admiralty, shall discover and effectually relieve the Crews of Her Majesty's Ships "Erebus" and "Terror," the Sum of

£20,000.

2.–To any Party or Parties who, in the judgment of the Board of Admiralty, shall discover and effectually relieve any of the Crews of Her Majesty's Ships "Erebus" and "Terror," or shall convey such intelligence as shall lead to the relief of such Crews or any of them, the Sum of

£10,000.

3.–To any Party or Parties who, in the judgment of the Board of Admiralty, shall by virtue of his or their efforts first succeed in ascertaining their fate,

£10,000.

W. A. B. HAMILTON.

Franklinék tragédiája kis híján megismétlődött a mentésükre küldött egyik kutatóhajóval. Robert McClure, aki 1850–54-es expedíciója során tulajdonképpen felfedezte az Északnyugati-átjárót, kénytelen volt elhagyni a Banks-szigettől nem messze a jég fogságába került hajóját, az Investigator*t. Őt és legénységét azonban egy másik kutatócsoport megmentette – nem úgy, mint Franklinékat. Balra: a brit kormány jutalmat tűzött ki Franklinék nyomravezetőinek: 20 ezer fontot a hajók és legénységük megtalálásáért, 10 ezret a sorsukra vonatkozó, illetve megmentésüket lehetővé tevő információkért.*

emberveszteségе 9 tiszt és 15 közlegény. ... Holnap, 26-án elindulunk a Back's Fish River felé."

Nem sokkal ezután Hobson talált egy szánra erősített csónakot, benne két emberi csontvázzal. A közelben szanaszét hevertek mindenféle tárgyak, órák, könyvek, toalettkellékek és, McClintock szavaival, „rengeteg ilyen meg amolyan holmi, melyek káprázatos sokasága nehezéksúlynak jó lehetett, de haszna alig van, és a szán legénységét bizonnyal csak hátráltatta". Az összes élelem, amire rábukkantak, egy kevés tea volt, meg 18 kilogramm csokoládé. A 105 túlélő, úgy látszik, innen indult délnek végső, halálos menetelésére.

A Franklin-expedíció utolsó útja

Végül sikerült rekonstruálni, hogy mi lett a sorsa az Északnyugati-átjáró megtalálására indult Sir John Franklinnek és csapatának.

1845 júliusában, két hónappal Angliából való elindulása után az *Erebus* és a *Terror,* az őket utoljára látó bálnavadászhajó jelentésének megfelelően, beért a Lancaster-átjáróba. Onnan a Barrow-szoros felé akartak továbbmenni, de mivel azt jég zárta el, Franklin észak felé haladva keresett egy átjárót, s talált is a Wellington-csatornában. Ám ez túlságosan északra vitte volna, ő pe-

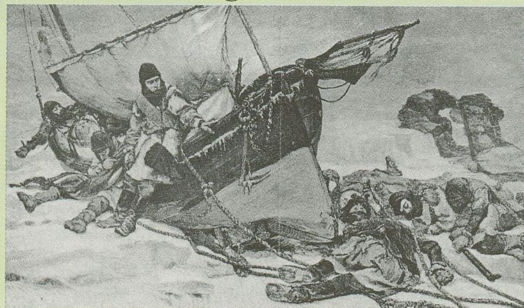
dig, úti céljának megfelelően, nyugati irányt szándékozott tartani, azért visszafordult, és a Beechey-szigeten az 1845–46-os telet töltötte. Tavasszal folytatták az expedíciót. Mivel a Barrow-szoros részben még mindig átjárhatatlan volt, Franklin délnek fordult, majd a Somerset-sziget és a Boothia-félsziget nyugati partjai mentén lehajózott Vilmos király szigetére.

De hogyan tovább? Még délebbre vagy nyugatra? Mivel térképe a Vilmos király-szigetet a Boothia-félsziget részeként ábrázolta, Franklin azt gondolhatta, nincs más választása, mint nyugatnak fordulni. Ez a tévhite lett a veszte. A két hajó elindult nyugat felé, de hamarosan óriási jégtömbök közé keveredtek, és 1846. szeptember 12-én teljesen a jég fogságába kerültek, amiből nem is volt többé kiút.

1847 május 28-án a szánon felfedezőtúrát tevő Gore főhadnagy megírta és elrejtette üzenetét, melyben arról biztosít, hogy minden rendben. Két hétre rá azonban Franklin meghalt. A Vilmos király-szigettől északra a második, jégbe zárt telét töltő legénység számos tagja pusztult el a megromlott élelmiszertől. Amint az a Gore üzenetéhez csatolt utóiratban áll, 1848. április 22-én a 105 túlélő elhagyta a hajókat, és nekivágott kudarcra ítélt utolsó útjának: el akarták érni a kanadai szárazföldet. Céljuk, a Great Fish River – ami Franklin két korábbi expedíciójának tagjáról, a folyót 1834-ben feltérképező George Backről kapta újabb nevét a Hudson Bay Company (Hudson-öböl Társaság) telepeihez vezette volna őket.

Még vagy tíz évig keringtek hírek arról, hogy néhány túlélő, aki már sem a megmentésükben, sem a hazatérésükben nem reménykedett, a barátságos bennszülöttek között él. A szóbeszéd szerint ezek az emberek fokozatosan átvették az északi életformát, és csak a távolba szomorúan révedő kék szemük árulkodik eredetükről. Ilyen „fehér bennszülötteket" azonban sohasem találtak. Sokkal inkább az látszik valószínűnek, hogy a Franklin-expedíció tagjai valamennyien áldozatul estek a fagyos Észak kegyetlen természeti erőinek.

A tragédia okai

Mint azt napjainkban kimutatták, a Franklin-expedíció sorsát a megromlott élelmiszer-tartalékok pecsételték meg. A legénység tagjainak az 1850-es években megtalált csontvázai mellett töltött fegyverek és jól tartósított, feltehetően még ehető élelmiszerek is hevertek. Miért kellett hát mind egy szálig elpusztulniuk, ha ennivaló mellett még fegyvereik is voltak, melyekkel lőhettek volna vadat? Száz évnél tovább váratott magára a rejtély megfejtése.

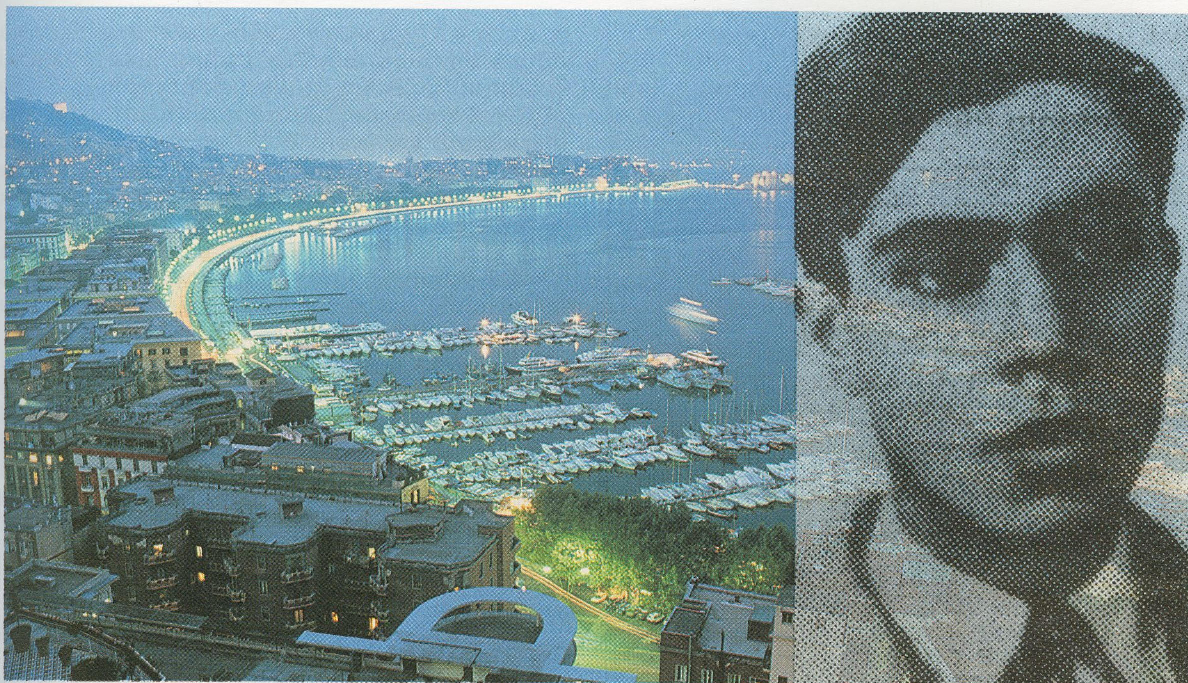
A választ Owen Beattie antropológus az 1984-ben kihantolt Beechey-szigeti tetemek vizsgálatakor találta meg. A holttestekben szokatlanul magas ólomtartalmat mutattak ki, ami alighanem a hajó készleteiben levő, rosszul leforrasztott konzervételek elfogyasztása révén került a szervezetbe. Az ólommérgezés tünetei. étvágytalanság, kimerültség, gyengeség, valamint rendellenességek a központi idegrendszerben, mely utóbbi következménye kiszámíthatatlan viselkedés és paralízis lehet. A mérgezett fogékonyabbá válik olyan közönséges betegségekre is, mint a tüdőgyulladás.

Mit értek el?

Franklinék tragédiája újra felkeltette a hajósok és felfedezők érdeklődését a sarkvidék iránt. A soha nem látott méretű kutatás alkalmat nyújtott Észak-Kanada hatalmas területeinek feltérképezésére. A Robert McClure kapitány által vezetett egyik korai kutatóexpedíciónak azt az északi tengeri utat is sikerült felfedeznie, melyért Franklin az életét adta.

A győzelem azonban értéktelennek bizonyult, az Északnyugati-átjáróról kiderült ugyanis, hogy nincs kereskedelmi jelentősége, mivel az év legnagyobb részében teljesen be van fagyva. Végül még számos más olyan alternatív utat találtak, melyek keresztülvezettek Kanada sivár északi vidékén. A norvég Roald Amundsennek sikerült a kanadai szárazföldhöz legközelebb haladva, első hajósként átjutnia az egyik óceánról a másikra, igaz, majdnem három évébe telt. Mint jelentette, útja olyan kanyargós és szűk helyeken vezetett keresztül, hogy legföljebb ha prémkereskedők vagy misszionáriusok vehetik némi hasznát. Ázsia hatalmas piacaira gyors és könnyű kereskedelmi útvonal nem kínálkozott. A sarkvidéki vállalkozások mindazonáltal nem maradtak abba, de a figyelem ettől kezdve a rettenthetetlen és gyakran magányos hősökre irányul, akik megvalósíthatatlan céljaik érdekében dacolnak a szörnyű nehézségekkel, az éhezéssel, a rossz táplálkozással és az egyhangúsággal, az elfagyás és üszkösödés rémével.

Bár kitűzött célját, az Északnyugati-átjárót nem érte el, Sir John Franklin nevének emlékezetét ma Kanadában tó, öböl, tengerszoros őrzi, valamint az ország északnyugati területeinek az a körzete, melyen egykoron keresztülutazott. A hűséges özvegy Lady Franklin nevét a Viktória-sziget egyik tengerbe nyúló hegyfoka kapta, a férje által oly állhatatosan és bátran kutatott Északnyugati-átjáró közepe táján.

A nápolyi kikötőben hajóra szállt és nyoma veszett: Ettore Majorana.

Menekülés egy másik világba

Ettore Majorana, az ígéretes karrier előtt álló fizikus titokzatos körülmények között eltűnt. Még ma is él egy kolostor falai mögött? Lehet, hogy Argentínába emigrált? Vagy belevetette magát a tengerbe?

Miután megírt két levelet, a 31 éves olasz fizikus, Ettore Majorana, 1938. március 25-én, a nápolyi kikötőben felszállt egy éjszakai, a szicíliai Palermóba induló postahajóra.

Az első levélben, melyet családjának címezve szobájában hagyott a Hotel Bolognában, az alábbi különös kérés állt:

„Csak az a kívánságom, hogy miattam ne járjatok feketében. Ha a társadalmi konvencióknak mindenképpen eleget akartok tenni, gyászotokat jelezzétek más módon, de három napnál azt se tovább.

Azután már csak szívetekben őrizzetek, s ha képesek vagytok rá, bocsássatok meg nekem."

Az üzenet vészjóslóan emlékeztetett egy öngyilkos búcsúlevelére.

A másik, postán küldött levél megerősíteni látszik, hogy Majorana eltökélte, végez magával. Címzettje Antonio Carrelli, a Nápolyi Egyetem fizikai intézetének igazgatója volt. A fiatal tudós január óta rendszeresen tartott előadásokat ezen az egyetemen.

„Meghoztam az elkerülhetetlen döntést" – írta Carrellinek. – „Nincs bennem szemernyi egoizmus sem, bár jól tudom, milyen kellemetlenséget fog Önnek és a diákoknak jelenteni váratlan eltűnésem. Így hát kérem, bocsásson meg nekem – elsősorban azért, hogy irántam tanúsított bizal-

mát, őszinte barátságát és kedvességét eltaszítom magamtól."

Mielőtt Carrellihez megérkezett volna a levél, Majoranától táviratot kapott. A Palermóból feladott sürgönyben az állt, hogy az igazgató tekintse semmisnek a nápolyi levelet. A táviratot március 26-i dátummal, ugyancsak Palermóból, egy második levél is követte.

„Kedves Carrelli – írta Majorana – a tenger nem fogadott be. Holnap visszamegyek a Hotel Bolognába. Mindazonáltal a tanítást abbahagyom. További megbeszélés végett rövidesen a rendelkezésére állok."

Ez a Carrellihez írott második levél sikertelen vagy feladott öngyilkossági kísérletről látszik tanúskodni, ám mégsem lett Majorana megújult életének beköszöntője. Sem Carrelli, sem a fizikus családtagjai nem látták többé és nem is hallottak róla.

A tökéletesség zseniális híve

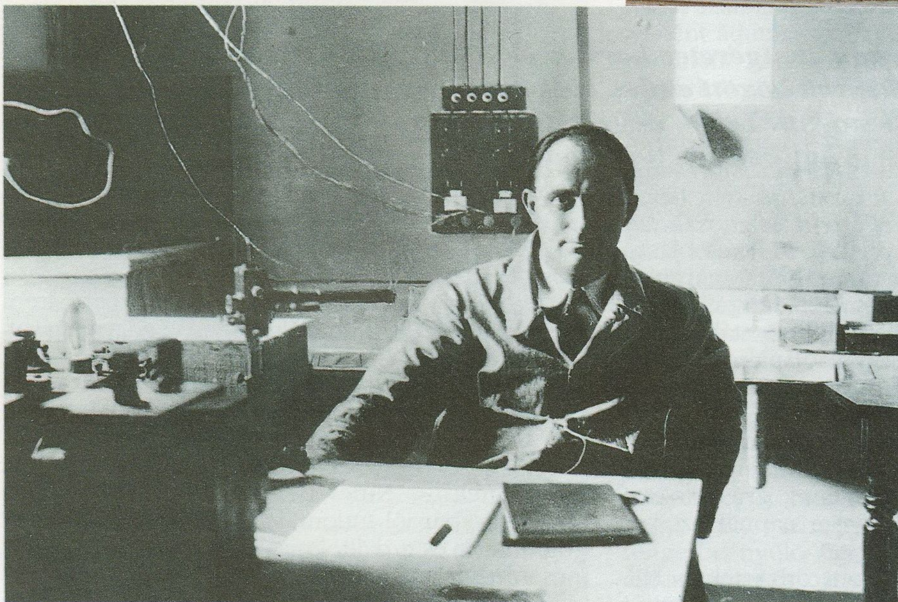
Kortársainak egyhangú véleménye szerint Ettore Majoranát rendkívüli ésszel áldotta meg a sors. Tanítványa, a Nobel-díjas Enrico Fermi egyenesen Galileo Galilei és Isaac Newton mellé helyezte. Ettore 1906. augusztus 5-én a szicíliai Cataniában született.

Már kisgyermekként, négyéves korában hihetetlen gyorsasággal oldott meg fejben különböző bonyolult matematikai feladatokat. Tehetsége rendre zavarba hozta és elképesztette mindazokat, akikkel tanulóévei alatt találkozott.

Eleinte otthon végezte tanulmányait, később egy római jezsuita iskolába küldték, majd végül, tizenhét évesen, a Torquato Tasso Líceumban fejezte be a középiskolát. 1923 őszén beiratkozott a Római Egyetem mérnöki karára, ahol diáktársai között találjuk bátyját, Lucianót, valamint Emilio Segrèt. Majorana Segrè rábeszélésére ment át a fizika tanszékre, majd 1928-ban az Elméleti-fizikai Kutatóintézetbe, ahol Enrico Fermi is végezte kutatásait. Egy évvel később kitüntetéssel doktorált, de még további öt évig együtt dolgozott Fermivel különféle atomfizikai problémák megoldásán.

Bár Majorana teljes tudományos termése csak kilenc dolgozat – 1928 és 1937 közt publikálta

A római Elméleti-fizikai Kutatóintézet professzora, Enrico Fermi (balra) 1927-ben. Miután 1938-ban megkapta a Nobel-díjat, politikai menedékjogot kért az Egyesült Államokban. A Columbia Egyetemen tanított, majd később az első atombombát kifejlesztő Manhattan-terven dolgozott.

őket –, munkássága mind a mai napig ámulatot és csodálatot kelt tudós körökben. Értekezései a kísérleti adatok mélyreható ismeretét és a problémák leegyszerűsítésének képességét tükrözik, megmutatják briliáns elméjét és rendíthetetlen törekvését a tökéletességre. Kritikus szemmel nézte mások tevékenységét, így ragadt rá a „nagy inkvizítor" elnevezés. De magához is épp annyira kíméletlen volt, s ez magyarázhatja doktorátus utáni éveinek lassú munkatempóját és gyér tudományos termését.

Fermi unszolására Majorana 1933 elején, a Nemzeti Kutatási Tanácstól kapott pénzből Németországba ment. Lipcsében találkozott a szintén Nobel-díjas Werner Heisenberggel. Később hozzá írott leveleiből kiderül, hogy Majorana nemcsak tudományos munkatársra, hanem személyes jó barátra is talált a német fizikusban. Heisenberg igyekezett rávenni a fiatal olaszt, hogy többet és gyorsabban publikáljon, de úgy tűnt, hiába.

A krízis

1933 őszén Majorana rossz egészségi állapotban tért vissza Rómába. Németországban heveny gyomorhuruton esett át, s idegkimerültségtől szenvedett. A szigorú diétára fogott fizikus a világtól egyre elvonultabban élt, és családtagjaival is megromlott a kapcsolata. Anyjának, akivel egyébként addig bensőségesen jó viszonyban volt, azt írta Németországból, hogy nem megy vele szokásos nyári tengerparti üdülésükre.

Az intézetben is mind ritkábban mutatkozott, alig mozdult ki otthonról. Az ígéretes, fiatal tudós remetévé vált.

Négy éven át elzárkózott barátaitól, semmit sem publikált, s csak 1937-ben tért vissza a normálisnak nevezhető kerékvágásba. Abban az évben – hosszú hallgatás után – újabb dolgozatot közölt, amit csatolt egyetemi tanári állásért való folyamodványához. Novemberben a Nápolyi Egyetem elméleti-fizikai tanszékének tanárává nevezték ki.

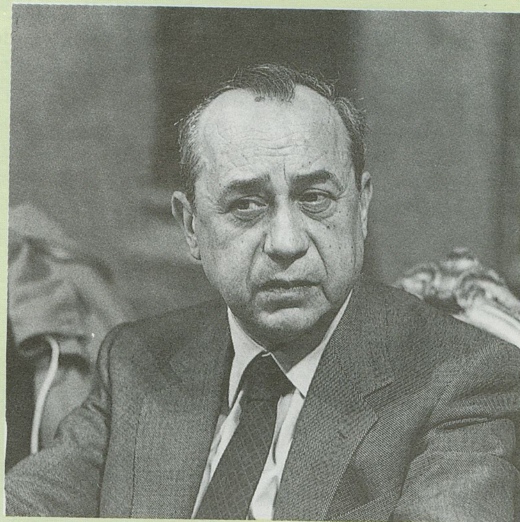
Majorana önbizalmának sokat ártott, hogy egyetemi előadásait alig látogatták, a legtöbb diák ugyanis egyszerűen képtelen volt követni magyarázatait. 1938. január 22-én megkérte bátyját, utaltassa át Rómában levő összes pénzét egy nápolyi bankba. Márciusban egy összegben felvette tanári fizetését, melyhez kinevezése óta nem nyúlt. Ezzel a pénzzel és útlevelével szállt hajóra március 25-én – és tűnt el örökre.

Támpontkeresés

A fizikus eltűnése utáni hetekben azonnal megindított számos, reményt keltő vizsgálat, végül zsákutcának bizonyult.

Március 26-án, azon a napon, amikor a táviratot és a második levelet küldte Carrellinek, Majo-

Csupán regényes fantazmagória?

A fizikus Ettore Majorana 1938. márciusi titokzatos eltűnését a közvélemény már rég elfelejtette, amikor Leonardo Sciascia olasz író 1975-ben kiadta *A Majorana-ügy* című könyvét, melynek műfaját maga „filozófiai detektívregény"-ként határozta meg. Sciascia korábbi regényei és novellái szinte kizárólag szülőföldjének, Szicíliának társadalmi-gazdasági, politikai és morális viszonyaival foglalkoznak.

Az író a Majorana körüli rejtélyről csak 1972-ben szerzett tudomást. Abban az évben a Nemzeti Kutatási Tanács, mely 1933-ban a fiatal fizikus németországi útját finanszírozta – megbízta Erasmo Recamit, a Cataniai Egyetem elméleti-fizikai tanszékének tanárát, hogy tegyen rendet Majorana tudományos hagyatékában. Miközben a tudós feladatán dolgozott, talált néhány, korábban elejtett nyomot, amiket átadott Sciasciának. A szerző igyekezett az adatok felől tájékozódni, s azon tűnődött, mi késztethette Majoranát Olaszország elhagyására. Végül érdekes elmélettel állt elő. A fiatal fizikus rendkívüli zsenialitásának köszönhetően kollégáinál hamarabb felismerte az atomenergiában rejlő hatalmas pusztító erőt, de semmilyen részt nem akart vállalni az atomfegyver kifejlesztésében Mussolini fasiszta rezsimje számára.

Sciascia verziója nagy vitát váltott ki Olaszországban. Az ellentábor véleményét legmarkánsabban Eduardo Amaldi képviselte, aki ugyancsak Fermi tanítványaként Majorana után egy évvel doktorált. Szerinte a harmincas években egyetlen tudós sem láthatta előre a háborút megelőző évtizedek magfizikai kutatásainak végeredményét. Erasmo Recami azonban, aki Majorana munkásságát mindenkinél jobban ismeri, nem hajlandó teljesen elvetni Sciascia elméletét. Úgy érzi, ez is a sok lehetőség egyike.

rana alighanem felszállt a Palermóból Nápolyba visszainduló postahajóra. A hajózási vállalat illetékesei szerint a kikötőállomáson kiadtak ilyen névre jegyet, de amikor a bizonyítékot kérték, kiderült, hogy a lemondott jegy elveszett. Egy szemtanú először azt állította, hogy egy kabinban utazott Majoranával, de később teljesen elbizonytalanodott, és már nem tudott visszaemlékezni, hogy valóban az eltűnt fizikus volt-e az útitársa. Ugyanakkor egy Majoranát jól ismerő ápolónő kitartott amellett, hogy látta Majoranát Nápolyban a hajó március 26-i visszaérkezése után is.

Kolostorba vonult?

Majorana családja egy fényképes felhívásban közzétette eltűnésének hírét. Júliusban válasz érkezett.

A nápolyi Gesù Nuovo-kolostor rendfőnöke jelentkezett, szerinte a fényképen levőhöz nagyon hasonlító fiatalember érkezett hozzá március végén vagy április elején, s kérte, vendégként hadd szálljon meg a kolostorban.

Amikor azonban az apát habozott, hogy teljesítse-e kérését, a fiatalember sarkon fordult, elment, és soha nem is tért vissza. Mivel a rendfőnök nem tudott pontos dátummal szolgálni, lehetetlen volt megállapítani, palermói útja előtt vagy után járt-e ott Majorana.

Később kiderítették, hogy április 12-én egy, a fényképen szereplővel feltehetően azonos fiatalember kért bebocsátást a San Pasquale de Portici-kolostorba, de elutasították, mire onnan is távozott.

Leonardo Sciascia író mintegy negyven évvel később ezeknek a megtévesztő, bár korántsem egyértelmű jelzéseknek az alapján fölvázolta az esettel kapcsolatos elképzelését. Eszerint a világi és tudományos munkájával járó kötelezettségekbe belefáradt, ugyanakkor sikertelen tanári karrierje miatt kiábrándult Majorana a vallásos hitben keresett menedéket. Feltehetőleg sikerült valahol végleg megtelepednie és menedékre lelnie, ahol inkognitóban, imádkozással és elmélkedéssel tölthette további életét.

Argentínába menekült?

Az utolsó, talán legizgalmasabb nyom Dél-Amerikába vezet. 1950-ben Carlos Rivera, chilei fizikus éppen Buenos Airesben, Argentína fővárosában lakott, átmenetileg egy idős hölgy otthonában. Szállásadója egyszer véletlenül felfedezte Majorana nevét Rivera papírjain, és ekkor elmondta a fizikusnak, hogy fia ismer egy ilyen nevű embert, aki azonban már nem fizikusként, hanem mérnökként dolgozik.

Riverának sajnos sürgősen el kellett mennie Buenos Airesből, még mielőtt utánajárhatott volna ennek a dolognak.

Érdekes, hogy a chilei tudós később újból Majorana nyomára bukkant Buenos Airesben. 1960-ban egy hotel éttermében vacsorázott, s szokása szerint megint matematikai képleteket firkálgatott szórakozottan az előtte heverő papírszalvétára. Egyszerre odalépett hozzá a pincér, és megszólította.

Ismerek valakit, aki Önhöz hasonlóan képleteket szokott írogatni a szalvétákra. Időnként meg szokott fordulni itt. A neve Ettore Majorana. Jelentős fizikus volt a háború előtt Olaszországban, de aztán elhagyta hazáját és itt telepedett le. Ez a nyom megint csak nem vezetett sehová, a pincér ugyanis nem tudta Majorana címét, Riverának pedig ismét a rejtély megoldása nélkül kellett sürgősen elutaznia.

Három idős hölgy titkot tart

Rivera némi reménnyel biztató argentínai felfedezéseinek híre a tudományos csatornákon keresztül a 70-es évek vége felé ért el Olaszországba. Erasmo Recami egyetemi fizikatanár és Maria Majorana, Ettore egyik nővére elhatározta, felgöngyölítik az ügyet.Hosszas kutatásuk során még egy Argentínába vezető nyomra bukkantak.

Olaszországba látogatott a néhai guatemalai író, Miguel Angel Asturias özvegye, aki tudta, hogy Ettore Majorana évtizedekkel korábbi eltűnését most újult erővel igyekeznek tisztázni. Az idős hölgy elmondta, hogy a 60-as években találkozott az olasz fizikussal a Manzoni-nővérek, Eleonora és Lilo otthonában. Majorana, mint szavaiból kiderült, közeli barátja volt a matematikus Eleonorának.

A rejtély kulcsa azonban, hiába tűnt úgy, hogy megtalálták, ismét kicsúszott a kezük közül. Amikor további részletekről kezdték faggatni, Asturias özvegye visszakozott. Kiderült, személyesen nem is látta a fizikust, csak másoktól hallott Eleonora Manzonival fenntartott kapcsolatáról; ám nővére és Lilo Manzoni bizonyítékokkal tudnak szolgálni – Eleonora ugyanis időközben meghalt. A két idős hölgy azonban nem tudott vagy nem akart a kérdésekre válaszolni.

Vajon lehetséges, hogy Asturias özvegyével hármasban titoktartást fogadtak a Majorana-üggyel kapcsolatban?

Mivel két teljesen független nyom vezetett Argentínába, nagyon valószínű, hogy az olasz fizikus 1938-ban tényleg ott keresett menedéket, és nem valami kolostorban vagy az öngyilkosságban. Váratlan elmenekülésének oka talán már sosem tisztázódik.

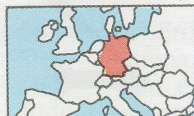
Igaza lehetett Enrico Ferminek, aki látva a nyomozások sikertelenségét, tartózkodóan csak annyit mondott:

Ha Ettore Majorana eltökélte, hogy nyomtalanul eltűnik, olyan intelligenciával, mint az övé, könnyedén meg is tehette.

2

Rejtélyes halálesetek

Egy bomlott lelkű uralkodó

A magas, jó megjelenésű Lajost 18 éves korában, alattvalóinak zajos tetszésnyilvánítása közepette bajor királlyá koronázták. 40 éves korára elhízott remete lett belőle, és csak mesébe illő kastélyai érdekelték. Néhány nappal azután, hogy elmebetegnek és kormányzásra alkalmatlannak nyilvánították, rejtélyes körülmények között vízbe fúlt.

Már nyolcat ütött az óra, s dr Bernhard von Gudden pszichiáter és királyi páciense még mindig nem tért vissza esti sétájáról. Gudden asszisztense, dr Müller rosszat sejtett. Hiába javasolta Guddennek, hogy ápolók is menjenek velük, mint a reggeli sétára, nem hallgatott rá. A király normálisan, majdnem úgy viselkedett, mint bárki más. A folytonos kérdezgetéstől eltekintve, orvosának nem kellett aggódnia. – Olyan, mint egy gyerek – jegyezte meg Gudden.

Egyre alacsonyabban vonultak a felhők, s eleredt az eső. Ezen a hosszú nyári estén szokatlanul korán alkonyodott. Dr Müller először egy majd hamarosan két másik rendőrt küldött az eltűntek felkutatására. Utoljára a Starnberg-tónál látták őket.

Leszállt az este, és Müller balsejtelme pánikká fokozódott. Összeszedte a Berg-kastély apraját-nagyját, hogy zseblámpákkal kutassák át a környéket. A müncheni udvart táviratilag értesítette az uralkodó és orvosa eltűnéséről.

Úgy 10 óra körül kiáltás hallatszott, rábukkantak az első nyomokra. egy pad mellett két esernyő hevert, kicsit odébb a király kalapja. Egyszer csak valakinek feltűnt, hogy néhány sötét tárgy úszik a part közelében a tó vizén – mint később

kiderült, a király zakója és felöltője. A tóra kievezve, a parttól húsz-huszonöt méterre, a sekély vízben hamarosan rátaláltak dr. Gudden és II. Lajos bajor király élettelen testére. A király órája délután 6 óra 54 perckor állt meg. Vasárnap volt, 1886. június 13-a.

A holttesteket megvizsgálva dr. Gudden arcán horzsolásokat, egyik szeme fölött zúzódást találtak; az utóbbi alighanem ökölcsapástól származott. A torkán fojtogatás nyomai látszottak. A király holttestén nem voltak külsérelmi nyomok. Lehet, hogy Lajos meg akart szökni, s mert a pszichiáter visszatartotta, megölte őt? Vagy a vízbe fojtotta az orvost, majd magát is a tóba ölte? Netán szívrohamot kapott Gudden meggyilkolása után? Akárhogy is történt, a 41 évvel korábban oly szerencsés csillagzat alatt megkezdett élet ezen a napon tragikus és megrázó véget ért.

A mesebeli királyfi trónra lép

1845. augusztus 25-én Münchenben harangzúgás és ágyúlövések adták hírül, hogy Miksa bajor koronahercegnek és feleségének, Máriának fiúgyermeke született. A gyermek a keresztségben előbb az Ottó, majd (nagyapja, I. Lajos bajor király után) a Lajos nevet kapta. A király három évvel később a Lola Montez táncosnővel folytatott botrányos viszonya miatt kénytelen-kelletlen lemondott a trónról. Miksa lépett a helyébe, és a gyermek Lajos lett a trónörökös. Lajos öccse, Ottó egy hónappal ezután született.

A két herceg a korabeli szokásoknak megfelelően szigorú nevelésben és pedáns magánoktatásban részesült. Lajost azonban nem kötötte le a tananyag, leszámítva francia nevelőnőjének XIV. Lajos királyról és csodálatos versailles-i kastélyáról szóló történeteit. Gyermekkorának legszebb napjait a Bajor-Alpokban, a Münchentől jó 80 kilométernyire fekvő Hohenschwangauban töltötte, egy tóra néző kastélyban. S miközben itt a német mondákat bújta, az erdőkben barangolt vagy ábrándjaiba merült, kastélyok, méghozzá Versailles-jal vetekedő kastélyok építéséhez kezdett elhivatottságot érezni. Egy tizennégy éves kori rajza tóparton magasodó, csipkézett oromzatú kastélyt ábrázol, és a tavon az építménynél alig valamivel kisebb hattyú úszik.

Miksa fiatalon elhunyt, s fiát, Lajost 1864. március 10-én, nem egészen tizenkilenc évesen királlyá koronázták. „Max nagyon korán halt meg" – jegyezte föl naplójába Mária királyné, jól tudván, hogy fia még nem készült fel az uralkodásra. De a kívülállók szemében az apja koporsóját kísérő „mesebeli királyfi" már király volt. Magas, karcsú alak, sűrű, sötét, hullámos haj, átható tekintetű kék szempár, délceg testtartás és már-már nőiesen kifinomult mozgás – ilyennek láthatták akkor az ifjú uralkodót. Az már nem számított, hogy büszkének, sőt beképzeltnek tűnt. Alattvalói szabályszerűen beleszerettek újdonsült uralkodójukba. Az asszonyok felsóhajtottak, amikor elment mellettük, és virággal szórták tele a hintaját. A királyi rezidenciára egymás után érkeztek a rajongók szonettjei.

De ki nyerte meg Lajos tetszését? Királyi kötelessége volt megházasodni és utódot nemzeni, s mikor 1867 elején választása csinos unokatestvérére, Zsófiára esett, úgy látszott, mindenki elégedett. Szép pár voltak ők ketten, legalábbis a jól beállított fényképeken. Ám valami közbejött. Az augusztusra kitűzött esküvőt előbb októberre halasztották, majd a király alig néhány nappal a ceremónia előtt váratlanul felbontotta az eljegyzést. Egyik udvaroncának titokban bevallotta: inkább egy alpesi tóba fojtaná magát, minthogy megházasodjék.

Az éjszakák bűvöletében

Lajos leplezetlen megvetéssel viseltetett a müncheni udvari élet iránt, és ahogy múltak az évek, egyre több időt töltött hegyvidéki nyaralóiban. Vacsorázni a francia forradalomban lefejezett XVI. Lajos és Marie Antoinette mellszobrainak társaságában szeretett. A hús-vér vendégeket kevésbé kedvelte; azt mondta, a szobrok csak akkor vannak ott, ha látni akarja őket, és bármikor kitessékelhetők. Lajos fordított életritmust vett föl: délután lefeküdt, éjfélig aludt, majd négy fehér ló húzta díszes, aranyozott szánján útra kelt a havas éjszakában. Az udvari színpadon nagyszabású előadásokat tartottak kizárólag az ő szórakoztatására.

Zsófiával való rövid románca után Lajos inkább a jóképű fiatal katonatisztek és színészek társaságát kereste. Halála után közzétett – részben németül, részben franciául, részben latinul írt – naplójából kitűnik, milyen kétségbeesett próbálkozásokat tett homoszexualitásának elfojtására – a jelek szerint kevés eredménnyel. Férfiakkal való kapcsolatai általában rövid életűek voltak, de főkomornyikjával, Richard Horniggal húsz évig volt viszonya. Amikor Hornig megházasodott, a király állítólag azt mondta, nagyobb csapás ez neki, mint a francia-porosz háború.

1870 júliusában Franciaország hadat üzent Poroszországnak, de a szövetségbe tömörülő német államok, köztük Bajorország, rövid úton vereséget mértek rá. Bismarck porosz kancellár rábírta Lajost, hogy alakítsák meg az egységes Német Bi-

II. Lajos zárkózott és gyenge uralkodó volt, de halálhíre, amelyről a lapok különkiadásban tudósítottak (balra lent), mélyen megrázta alattvalóit. A Starnberg-tavon egyszerű kereszt jelöli a helyet, ahol holttestét megtalálták.

rodalmat, élén I. Vilmos porosz királlyal. Bajorország megőrizte önálló hadseregét és diplomáciai szolgálatát, bélyegeket és érméket is önállóan bocsátott ki, de lényegében véve Lajos Bajor Királysága beolvadt a következő év elején a versailles-i kastély tükörtermében kikiáltott Német Birodalomba.

Építési mánia

Miután országának függetlensége nagymértékben korlátozódott, Lajos uralkodói teendői megfogyatkoztak, de ő ezt a legkevésbé sem bánta. 1867 nyarán inkognitóban Franciaországba utazott, s midőn végre eljutott Versailles-ba, elhatározta, hogy hazájában hasonlóan pazar kastélyokat fog építeni. Neuschwanstein építése 1869-ben, Linderhofé 1870-ben, Herrenchiemsee-é 1878-ban kezdődött; Lajos rövid életében csak Linderhof készült el. E mesébe illő kastélyokkal szemben gyakran hozzák fel a közönségességnek, mesterkéltségnek, egzotikumnak, a legkülönbözőbb építészeti stílusok tobzódásának vádját. A királynak arra kellettek ezek a kastélyok, hogy falaik között megfeledkezhessen királyi mivoltáról.

Lajos hivalkodó ízléséről legékesszólóbban Neuschwanstein beszél. Ez a kastély egy magasba nyúló sziklaormon épült, talán nem véletlenül éppen szemközt Lajos atyjának hohenschwangaui palotájával, mintegy árnyékba borítva azt. Lajos Richard Wagnernek azt írta, hogy a kastélyt ama középkori kastélyok másának szánta, amelyekben a mester több, általa annyira csodált operája játszódik. A két emelet magasságú trónterem a bizánci bazilikák stílusát idézte, eltekintve attól, hogy az oltár helyén trón állt. Volt a kastélyban emelvény is a dalnokoknak és az uralkodó negyedik emeleti dolgozószobája mellett egy mesterséges barlang, benne hold és vízesés. Lajos Wagnert beavatta Neuschwanstein titkába. ez az a hely ahol „a haragra gerjedt istenek elégtételt kapnak, és együtt vannak velünk fent a bérceken, égi szellők simogató fuvallatában”

A másik mesebeli kastély Linderhof Neuschwansteintől húsz-egynéhány kilométerre egy völgyben épült. Itt eredetileg csak egy egyszerű, hálószobával kiegészített vadászházat terveztek, Lajos azonban hamarosan fejébe vette, hogy megalkotja Bajorországban a Versailles melletti elegáns királyi palota, a Nagy Trianon mását. „Ó! Mily föltétlenül szükséges, hogy ilyen paradicsomokat teremtsünk – írta egyik barátjának ilyen költői szentélyeket, ahol megfeledkezhetünk a szörnyű korról, amelyben élünk.” A tömör fehér kőből épült kastélyt a homlokzaton és a tető vonala mentén fülkékben álló szobrok díszítették. De bármilyen díszes volt is az épület kívülről, külső ékítése – nem éppen hízelgő vélemény szerint – „a visszafogottság netovábbja a belsőhöz képest” Linderhofban a szobákat aranyozás, tükrök, porcelánok és féldrágakövek díszítették. A kertekben Lajos mesterséges barlangot építtetett. Ennek bejáratát sziklák takarták, s egy kicsiny tavat is magában foglalt, ahol a király szolgájával csónakázhatott.

Lajos utolsó építészeti terve – ha úgy tetszik, mániája – Herrenchiemsee volt. Ez a kastély Bajorország legnagyobb tava, a Chiemsee egyik szigetén épült, Münchentől 70 kilométerre nyugatra. Itt már Lajos teljesen beleélte magát abba a tervébe, hogy megteremti XIV Lajos pompás versailles-i kastélyának mását, a híres tükörtermet is beleértve. Herrenchiemsee építése Lajos halálakor félbemaradt, de addig már nem kevesebb, mint 16 millió márkát költöttek rá – többet, mint Neuschwansteinre és Linderhofra együttvéve. Lajos pontosan tíz éjszakát töltött itt, valamikor 1885 őszén.

Pénzszűkében

A király Münchenben 1875 augusztusában mutatkozott utoljára nyilvánosság előtt. Amikor családja bajorországi trónra lépése 700 évfordulójának megünneplésére 1880-ban ismét föl kellett volna keresnie a fővárost, így fakadt ki: Nem és nem! Nem mozdulhatok ki a csigaházamból – soha többé! – Egykor oly odaadó alattvalói szemében Lajos immár a titokzatosság embere volt, miniszterei pedig növekvő aggodalommal figyelték viselkedését. A paloták nemcsak az ízlésnek voltak híján; pénzügyi korlátokat sem ismert az építtető. Noha évi 4,5 millió márka fölött rendelkezett, 1884 tavaszán a kincstárnak már 7,5 millió márka adóssága volt, ami egy év múlva elérte a 14 millió márkát. Amikor a pénzügyminiszter takarékosságra intette a királyt, az elutasította a javaslatot, és húszmillió márkás kölcsönért folyamodott. Neuschwanstein és Herrenchiemsee még nem készült el, és a király terveiben egy vagy két további kastély felépítése is szerepelt.

Miután a kormány erős ellenállást tanúsított, Lajos más európai uralkodókhoz fordult, s megpróbált kölcsönt fölvenni a Rothschildoktól és az Orléans-i-háztól, amely már nem birtokolta ugyan a francia trónt, de még mindig meglehetősen jómódú volt. Biztosítékként családjának bajorországi birtokait ajánlotta fel. Egyszer az jutott eszébe, hogy rablókat bérel föl a frankfurti, berlini és párizsi bankok kifosztására, máskor meg azzal fenyegetőzött, hogy kihantolja apja holttestét, mert szeretné felpofozni, amiért oly szűken mérte számára a gazdagságot.

Elhatalmasodó elmebaj

Lajos bizonytalan elmeállapotának az építési mánia mellett más, aggasztóbb jelei is mutatkoztak. Egyik pillanatban még nyugodt volt és jó kedélyű, a másikban csillapíthatatlan dühroham vett rajta

Lajos mítosza. A királlyá koronázott „mesebeli herceg" (1865-ből származó portréja, balra) tündérmesébe illő kastélyokat építtetett (Neuschwanstein, fent), és lovas szánon tett éjszakai kirándulásain csak libériás szolgák kísérték (jobbra lent).

Egy furcsa pár: a király és a zeneszerző

Richard Wagner először arra gondolt, hogy csellel próbál nagy számú hitelezőinek egyike bejutni hozzá, hogy valamiféle fizetési felszólítást adhasson át neki. Hiszen mit is kereshetne nála a bajor király titkára, és hogyan is juthatott volna a nyomára barátja stuttgarti házában? Wagner először nem volt hajlandó fogadni a látogatót, de az nem hagyta magát lerázni, és másodjára beküldte a zeneszerzőnek az uralkodó fényképét, egy rubin gyűrű és egy azonnali müncheni látogatásra szóló meghívás kíséretében.

II. Lajos alig két hónappal trónra lépése után, 1864. május 4-én találkozott először zenei bálványával. Wagner 51 éves volt ekkor s noha olyan remekművek voltak már a háta mögött, mint *A bolygó hollandi* vagy a *Tannhäuser*, anyagi nehézségei, balsikerű házassága és állítólagos republikánus vonzalmaiból fakadó politikai kegyvesztettsége miatt kétségek között hányódott. A nem egészen 19 éves uralkodó, mióta látta a *Lohengrin*t, nem tudott betelni Wagner muzsikájával; a három évvel korábbi élmény könnyekig meghatotta. Amikor elolvasta a még befejezetlen és előadatlan, négy operából álló ciklus, *A Nibelung gyűrűje* szövegkönyvét, Lajos megfogadta, hogy a hatalmas mű színpadra állítását anyagiakkal és tekintélye révén egyaránt elősegíti.

A találkozástól felvillanyozva Wagner azt írta egyik barátjának, hogy a király szereti őt – „az első szerelem tüzével és gyöngédségével szeret; tud és ért mindent, ami bennem van; éppúgy ért engem, ahogy tulajdon lelkemben értem önmagam" Lajos megfogadta, hogy kárpótolja Wagnert mindenért, amit a múltban elszenvedett, száműzi életéből az apró-cseprő gondokat, „hogy részegítő művészeted tiszta levegőjében kitárhasd géniuszod hatalmas szárnyait"

Lajos Wagner rendelkezésére bocsátott egy vidéki villát, ő pedig a közeli Berg-kastélyba költözött. Amikor nem együtt tervezgették a mester legközelebb megírandó és színpadra állítandó műveit, szüntelen levelezésben voltak – bízvást mondhatjuk, szerelmes leveleket váltottak, jóllehet Wagnerrel kapcsolatban soha föl sem merült a Lajoséhoz hasonló elfojtott homoszexualitás gyanúja. „Eltéphetetlen kötelék fűz össze bennünket; állhatatos, örök, szent és mélyen igéző a szeretet, amely szívemben érted ég" – írta az uralkodó. „Nélküled én már semmi sem vagyok – válaszolta a mester. – Királyom, olyan vagy mint egy isten. Wagnernek ugyanakkor tudnia kellett, hogy királyi pártfogója botfülű, s a zenedrámákban inkább csak a történetek fantáziavilága ragadja meg.

Wagner 1864. december 4-én *A bolygó hollandi* előadását vezényelte Münchenben. Az uralkodó ott ült királyi páholyában, hogy részese legyen a mester diadalának. Egy évvel később a *Trisztán és Izoldá*nak hasonlóan nagy sikere volt. De szerelmesek között is vannak összetűzések. Amikor Lajos meghallotta, hogy bálványa úgy emlegette őt, hogy „a fiúm" Wagnernek egy ideig nélkülöznie kellett a király jelenlétét. Abból is baj származott, hogy udvari körökben rossz szemmel nézték kapcsolatukat. Először azt tették szóvá, hogy a király közpénzekből finanszírozza Wagner szertelen költekezését. Később, 1865 novemberében Wagner nyilvánosan bírálta a bajor kormányt, amit az érzékeny bajorok nem tudtak megbocsátani az „idegen" – szász születésű – zeneszerzőnek. December -én a királyi család több tagja ultimátumot intézett Lajoshoz: választania kell Wagner és „hű népének szeretete és megbecsülése" között. A király a népet választotta, és tíz nappal később Wagnert már vitte is a vonat Svájcba. A kegyvesztett muzsikus egészségi okokkal indokolta távozását. Király és komponista idillje mindösszesze 18 hónapig tartott.

Svájcban Wagner termékeny éveket töltött, s a király a távolból buzdította és támogatta őt. Lajos hozzájárult a Wagner-zenedrámák előadására szánt nagyszerű színház felépítéséhez Bayreuthban, és 1876 augusztusában jelen volt a *Ring* első teljes, négy egymást követő napon megtartott bemutatóján. Nyolc év után első alkalommal itt találkoztak újra. A negyedik előadás végén a tartózkodó uralkodót rávették, hogy páholyában felállva vegye ki részét a Wagnernek szóló ünneplésből.

Amikor Lajos megtudta, hogy a mester 1883. február 13-án Velencében meghalt, így szólt: Wagner földi maradványairól *én* gondoskodom s a holttestet valóban ő szállíttatta a temetésre Bayreuthba. – *Én* ismertem föl elsőként annak a művésznek a nagyságát, akit most az egész világ gyászol és *én* mentettem meg őt a világ számára.

erőt. Az őt megsértő udvaroncokat megkorbácsolásra, kínzásra, börtönre, amerikai száműzetésre, sőt fővesztésre ítélte, de sem meglepetésnek, sem nemtetszésnek nem adta jelét, amiért nem hajtották végre az ítéletet. Ha magából kikelve megütött egy szolgát, később drága ajándékokkal vagy pénzzel igyekezett kiengesztelni. Meghízott, öltözékével nem törődött, egykor vonzó külsejét hajának ondoláltatásával remélte visszanyerni. Akivel beszélt, az köteles volt vele szemben 45 cm-es távolságot tartani, és senkinek sem volt szabad ránéznie a neki felszolgált ételre. Szobájába ételliftet szereltek, hogy még tálaláskor se kelljen senkivel se találkoznia. Végül már zárt ajtón keresztül, kiabálva adta utasításait, s minisztereivel – akiket mint csőcseléket vagy semmirekellő, gyülevész népséget emlegetett – kizárólag írásban érintkezett. A hivatalos iratokat sokszor elveszítette vagy elfelejtette aláírni. Egy világos pillanatában beismerte: – Semmi pénzért nem lennék a saját miniszterem.

Szolgák kíséretében tett esti kiruccanásai nemegyszer piknikkel végződtek, még ha a földet hó fedte is. Ilyenkor gyerekjátékokkal múlatták az időt hajnalig. Ha a kirándulást megzavarta az idő, Lajos és kísérete elképedt helybeli parasztoknál keresett menedéket. Amikor elindult Linderhofból, meg amikor visszatért, a király szenvedélyesen átölelte az egyik oszlopot; körútjai során mindig meghajolt az egyik fa felé, és udvariasan köszöntött egy bizonyos sövényt. Előfordult, hogy nem létező hangokat hallott, és időről időre kedélyes beszélgetésbe elegyedett saját magával.

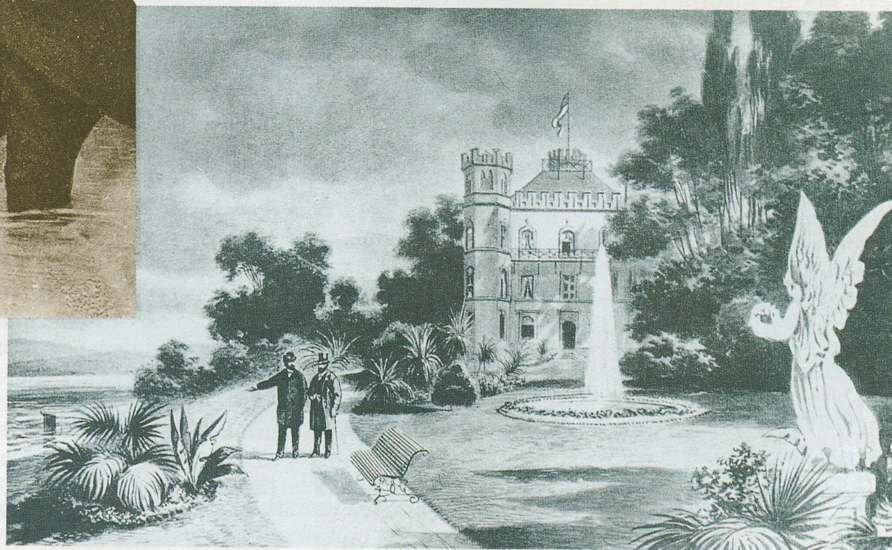
Szövetkezés a trónfosztásra

1886 elején már nyilvánvaló volt, hogy az egyre kevésbé beszámítható uralkodóval valamit tenni kell. Csakhogy az utódlás körül is komoly bajok voltak. A francia-porosz háború idején Ottó hercegen elmebetegség jelei mutatkoztak. „Őrült módjára viselkedik – írta öccséről Lajos –, rémes grimaszokat vág, ugat, mint egy kutya, és olykor a legszemérmetlenebb dolgokat műveli, máskor meg átmenetileg teljesen normálisan viselkedik." Ottó 1875-ben gyógyíthatatlan elmebetegsége miatt zárt intézetbe került.

A miniszterek mindennek ellenére cselekvésre szánták el magukat: az volt a tervük, hogy névlegesen Ottó lesz a király, de a tényleges hatalmat régensként 65 esztendős nagybátyja, Luitpold herceg gyakorolja majd. Ehhez azonban először meg kellett szabadulni Lajostól. E célból a jeles elmegyógyászhoz, dr. Guddenhez fordultak, és sikerült is rávenniük, hogy vállalja magára a király elmebeteggé nyilvánításának – ahogy ő maga mondta – „kínos kötelességét".

Dr. Gudden, miután kifaggatta a király háza népét, meg azokat, akik korábban körülötte vol-

Vajon dr. Gudden megpróbálta megakadályozni, hogy a Berg-kastély környékén tett tóparti sétájukon a király a tóba ölje magát?

tak, 1886. június 8-án benyújtott egy 19 oldalas jelentést, melyben megállapította. „Őfelsége igen előrehaladott elmezavarban szenved; [betegségét] gyógyíthatatlannak kell minősítenünk, és állapotának további súlyosbodását bizonyosságként kezelnünk." Mivel betegségéből élete végéig nem fog kigyógyulni, „Őfelségét a kormányzással kapcsolatos teendők ellátására alkalmatlannak kell nyilvánítanunk"

Dr Gudden magát a királyt egyszer sem vizsgálta meg, szemlátomást megelégedett a másodkézből szerzett információkkal. A királyra nézve kedvező tanúvallomásokat mert a megkérdezett alkalmazottak között voltak olyanok, akik jó embernek festették le urukat figyelmen kívül hagyta. Az egyszerű emberek szemében az uralkodó minden különcségével együtt szeretetre méltó figura volt. Lajosban két lélek élt egymás mellett, „egy zsarnoké meg egy gyermeké" írta sajnálkozva az egyik udvaronc. „Mihaszna turkálás a király papírkosarában és szekrényében" – lökte el az irományt Bismarck kancellár amikor megmutatták neki dr Gudden kíméletlen szakvéleményének másolatát.

Bohózatba illő letartóztatás

Június 9-én, nem sokkal éjfél előtt von Crailsheim báró, külügyminiszter vezetésével küldöttség érkezett Hohenschwangauba, hogy a trónfosztásról Lajost értesítse. Megtudván, hogy a király a mesebeli Neuschwansteinben tartózkodik, a küldöttség tagjai elhatározták, hogy másnapra halasztják kellemetlen kötelességüket. Jóízűen elfogyasztották hétfogásos vacsorájukat, leöblítették vagy negyven liter sörrel és tíz üveg pezsgővel, majd nyugovóra tértek.

Hajnali háromkor Crailsheim báró ébresztőt fújt, mert jelentették neki, hogy egy Osterholzer nevű kocsis kisurrant a kastélyból, és föltehetően Neuschwanstein felé tart, hogy figyelmeztesse Lajost közelgő letartóztatására. A sötétben és a szakadó esőben elindult hát a küldöttség a kanyargós úton a király rejtekhelye felé de mire megérkezett, őrség torlaszolta el a bejáratot. Hamarosan feltűnt egy csapatra való Lajoshoz hű paraszt, mire a küldöttek sarkon fordultak, és Hohenschwangauig meg sem álltak.

De mihelyt visszaértek a biztonságosnak vélt kastélyba, letartóztatták őket, és gyalog kellett visszatérniük Neuschwansteinbe, ahol mindegyiküket külön szobába zárták. Azt mondták nekik, a felbőszült uralkodó parancsot adott a kivégzésükre.

Délig Lajos lecsillapodott, dühét rezignáltság váltotta fel. A szabadon engedett küldöttek lóhalálában iszkoltak München felé. Mitévő legyen, kérdezte Lajos egyik hűséges udvaroncát, s azt a tanácsot kapta tőle, hogy menjen a fővárosba és folyamodjék a néphez, vagy pedig szökjön át a határon Ausztriába. A király azonban ehelyett mérget kért, persze hiába, majd a torony kulcsát követelte. Ámbár jobban szeretne vízbe fúlni, jegyezte meg Lajos; így kevésbé torzulna el a teste, mint ha levetné magát ebből a toronyból. Az ijedt szolgáló azt mondta, a torony kulcsa sajnos elveszett, mire a király konyakot és pezsgőt kért, és leitta magát.

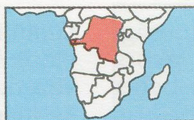
Június 12-én korán reggel újabb küldöttség érkezett Lajos hegyi menedékhelyére, ezúttal dr Gudden vezetésével. Egy szolga segítségével a királyt a torony lépcsőjére csalták, s itt a müncheni elmegyógyintézet ápolói lefogták. – Felség szólalt meg végül az orvos a küldetés, amelyet teljesítek, a legszomorúbb, amit valaha rám rótt a sors. – Elmeállapota miatt Lajost a Berg-kastélyban készültek felügyelet alá helyezni, a királyi hatalmat pedig Luitpold hercegre átruházni. Hogyan jelentheti ki, hogy őrült vagyok, amikor meg sem vizsgált? kérdezte a király – Az összegyűlt temérdek bizonyíték birtokában vizsgálatra semmi szükség – felelte dr Gudden.

A vég

Hajnali négy körül a halálra sápadt király elbúcsúzott hűséges neuschwansteini szolgáitól, és beszállt a kocsiba, melynek ajtaján belül nem volt kilincs. Elöl, hátul és kétoldalt elmegyógyintézeti ápolók ültek, s a király kocsiját elölről és hátulról két másik fogta közre; így tették meg a Berg-kastélyhoz vezető nyolcórás utat.

A tó partján épült palotát királyi börtönné alakították át. Lajos lakosztályának ablakaira vasrács, az ajtókra kémlelőnyílás került. Mindezt Lajos eléggé egykedvűen vette tudomásul, és ebéd után visszavonult, kérve, hogy szokás szerint éjfélkor keltsék majd föl. Kívánságát azonban nem teljesítették, s amikor Lajos hajnalban fölébredt, ingerültnek látszott. A vasárnapi misén ugyan nem vehetett részt, de dr Gudden beleegyezett abba, hogy délelőtt együtt tegyenek egy sétát; tisztes távolságból két ápoló követte őket. Dr Gudden annyira elégedett volt páciensével, hogy a második, délutáni sétára már nem hívott ápolókat. Hiba volt – végzetes hiba.

Mivel Lajos és dr Gudden halálának nem voltak tanúi, sohasem tudhatjuk meg, pontosan mi is történt a tónál. A király életrajzíróinak egyike arra a következtetésre jutott, hogy Lajos megölte az elmegyógyászt, majd öngyilkosságot követett el: nem volt ő őrült, pontosan tudta, hogy hátralevő éveiben csak mellőzöttség, bezártság lenne az osztályrésze. Kortársai között is volt valaki, aki hasonlóan vélekedett. Erzsébet magyar királyné, amikor tudomást szerzett unokatestvére haláláról, szomorúan jegyezte meg: – A király nem volt őrült, csupán különc; álomvilágban élt. Bántak volna vele kíméletesebben, nem kellett volna ily szörnyű véget érnie.

Halál Ndolában

Amikor Kongó délkeleti tartományában, Katangában az ENSZ-csapatok összeütközésbe kerültek a szakadárok zsoldosaival, az ENSZ főtitkára, Dag Hammarskjöld személyesen keresett megoldást a válságra. Békeküldetésének halálos repülőgép-szerencsétlenség vetett véget.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1960-ban olyan nagy kihívással szembesült, mint addigi tizenötéves történetében még soha: meg kellett akadályoznia, hogy az épphogy függetlenné vált Kongói Köztársaságban (ma Zaire) kitörjön a polgárháború.

Az egykori belga gyarmat június 30-án még egyáltalán nem volt felkészülve a függetlenné válásra. Az előző évi gyarmatellenes megmozdulások hatására Belgium egyik napról a másikra uralmának feladása mellett döntött. A májusi választások Joseph Kaszavubu elnök és ellenlábasa, Patrice Lumumba miniszterelnök törékeny hatalommegosztásához vezettek. A Magyarországnál huszonötször nagyobb, közel 30 millió lakosú Kongóban egyetlen afrikai orvos, mérnök és szakképzett köztisztviselő sem volt, és a hadsereg tiszti állománya is kizárólag belga tisztekből állt. A függetlenség kikiáltása alkalmából tartott kihívó beszédében Lumumba felrótta a belgáknak, hogy „gúnyolódásnak, sértegetésnek és tettleges bántalmazásnak" voltak kitéve reggel, délben és este csak azért, mert feketék. Ám az újdonsült köztársaság lakosságában nem élt semmiféle nemzettudat; ki-ki a saját törzséhez tartozónak érezte magát.

Cseppet sem volt meglepő, hogy ebben a feszült légkörben hamarosan megszólaltak a fegyverek. Július 5-én a kongói csapatok a fővárosban, Leopoldville-ben fellázadtak belga tisztjeik ellen. Amikor a felkelés más tartományok nagyobb városaira is átterjedt, belga csapatok is bekapcsolódtak a harcokba az ország fehér lakosságának védelmében. Július 11-én az ásványkincsekben gazdag Katanga vezetője, Moise Csombe független államnak kiáltotta ki a tartományt, mire Kaszavubu és Lumumba a rend helyreállítása érdekében az ENSZ-hez fordult. Kongót nem sokkal korábban vette csak föl tagállamai sorába a világszervezet.

Az utolsó fénykép: 1961. szeptember 17-én Leopoldville-ben Hammarskjöld (középen) felszáll a Ndolába induló katonai gépre.

1953 áprilisában, amikor a 47 éves svéd diplomatát, Dag Hammarskjöldöt az ENSZ időrendben második főtitkárává választották, a szervezetnek még mindössze négy afrikai tagállama volt. 1960 végére ez a szám már 26-ra nőtt, miután az európai hatalmak sorra mondtak le gyarmataikról. Az örökké forrongó Közel-Keletet nem számítva Hammarskjöldnek az afrikai térséggel gyűlt meg leginkább a baja. A kongói válság miatt mélyrehatóan át kellett értékelni az ENSZ világpolitikai szerepét, személy szerint Hammarskjöld pedig az események során nem kisebb hatalommal, mint a Szovjetunióval találta szemben magát, és békeküldetése végül az életébe került.

Július 13-án este összeült az ENSZ Biztonsági Tanácsa. Hammarskjöld a kongói kérés gyors megválaszolását sürgette. A Szovjetunió a belga „agresszió" elítélését szorgalmazta. Franciaország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok azonban pártfogásukba vették NATO-szövetségesüket. Hajnali 3.25-re mégis sikerült kialakítani egy kompromisszumos határozati javaslatot, amely szerint a főtitkárt felhatalmaznák arra, hogy szólítsa fel a belgákat csapataik visszavonására és vezényeljen ENSZ-erőket Kongóba. Még aznap reggel meg is kezdődött a terv megvalósítása.

Hammarskjöld már korábban úgy határozott, hogy először más afrikai országoktól kér katonai segítséget, és öt nap múlva arról számolhatott be, hogy Tunéziából, Ghánából, Marokkóból és Etiópiából 3500 főnyi katonaság érkezett Leopoldvillebe, illetve áll bevetésre készen az ország határain.

Kettős támadás

Az ENSZ-csapatok Kongóba érkezésével nem oldódott meg a válság, és Hammarskjöld sem alhatott nyugodtabban a szervezet New York-i székhelyén. Szeptember 5-én Kaszavubu menesztette Lumumbát, mire az haladéktalanul bejelentette az elnök hatalomfosztását. A konfliktusba a hadsereg vezérkari főnöke, Joseph Mobutu is beavatkozott, és magához ragadta a hatalmat. Első teendőinek egyike a szovjet blokkhoz tartozó diplomaták kiutasítása volt, mert úgy vélte, beleártják magukat Kongó belügyeibe. Névleg Kaszavubu lett a kormány feje, Lumumbát azonban letartóztatták, kiszolgáltatták katangai ellenségeinek, s azok 1961 elején brutálisan meggyilkolták. Csombe kitartott hajlíthatatlan szakadár politikája mellett, és európai zsoldosokat kezdett toborozni Katanga függetlenségének kivívására.

Az ENSZ szeptember 20-ára, New Yorkba összehívott közgyűlésén 57 külügyminiszter és 23 állam-, illetve kormányfő vett részt, többek között Dwight D Eisenhower amerikai elnök, Harold Macmillan brit miniszterelnök, Dzsavaharlal Nehru indiai miniszterelnök, Fidel Castro Kubából és Nyikita Hruscsov a Szovjetunióból. A szovjet veze-

Jobbra: Hammarskjöld főtitkár szemlét tart a Kongóban állomásozó ENSZ-erők svéd egységeinél. Fent: csatajelenetek a polgárháború sújtotta afrikai országból.

tő azzal vádolta a korábbi gyarmattartó hatalmakat, hogy „Kongóban a főtitkár közvetítésével végezték el a piszkos munkát", s azt javasolta, hogy Hammarskjöld helyett egy *trojkára* bízzák a válság rendezését, melynek egyik tagja a szocialista országokat, a másik a kapitalista Nyugatot, a harmadik az el nem kötelezett országokat képviselné. Válaszában Hammarskjöld kijelentette, hogy posztján marad, és nagy tapsot aratott.

Ám az év végén a túlterhelt főtitkár már szemléletesen úgy jellemezte munkáját, hogy az „a lavina elleni védekezéshez hasonlít: az ember tartja magát a szabályokhoz – meg kell szabadulni a sílécektől, igyekezni kell nem ellenállni a hó sodrának, hanem úszni a felszínén –, és várni, hogy valaki majd csak segítségére siet".

1961. február 17-én a Biztonsági Tanács megerősítette Hammarskjöldnek a kongói polgárháború megelőzésével kapcsolatos mandátumát, és nyárra a leopoldville-i koalíciós kormánynak sikerült közös nevezőre hoznia a jelentősebb érdekcsoportokat, az egyetlen Moise Csombe kivételével. Katanga függetlenségét bizonyos mértékig Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a brit védnökség alatt álló szomszédos Észak-Rhodesia (a mai Zambia) is nagy mértékben támogatta.

Augusztus végén, amikor már tizenhatezer főnyi ENSZ-haderő állomásozott Kongóban, Hammarskjöld cselekvésre szánta el magát: parancsot adott a Katangában harcoló európai zsoldosok összegyűjtésére és a tartomány fővárosa, Elisabethville kulcsfontosságú pontjainak elfoglalására. Ez viszont a Nyugatnak nem tetszett: kommunistaszimpátia és nyugatellenesség vádja érte emiatt a főtitkárt. Szeptember 12-én Hammarskjöld bizalmasan közölte egyik ENSZ-beli munkatársával, hogy ha nem tudja megoldani a katangai válságot, lemond, majd elutazott New Yorkból Leopoldville-be.

Találkozás Csombéval

Másnap, a főtitkár Kongóba érkezésének napján összetűzések kezdődtek az ENSZ-csapatok és a katangai zsoldosok között. Csombe a határon át Észak-Rhodesiába távozott. Hammarskjöld arra a belátásra jutott, hogy Csombét csak személyesen győzheti meg, s felajánlotta, hogy közvetlenül a határ mellett, Ndolában találkozik vele.

A számára fenntartott DC-4-es gépen előreküldte Lord Landsdowne brit diplomatát, magának pedig egy másik, gyorsabb gépet szemelt ki: a DC-6B típusú *Albertinát*, amely épp akkor érkezett meg Elisabethville-ből. Valószínűleg nem tudta, hogy az *Albertinát* a katangai felszálláskor lövés érte, s bár kijavították, négy órán át őrizetlenül állt a mezőn. Hammarskjöld kilenc tagú kísérettel, szeptember 17-én vasárnap délután 5 órakor indult el Ndolába az *Albertina* fedélzetén.

Lumumba, az afrikai nacionalista

Miután politikai ellenfelei 1960 decemberében letartóztatták, majd a következő év elején megölték, Patrice Lumumba az afrikai nacionalizmus mártírja lett. Ellenlábasaitól, Kaszavubutól és Csombétól eltérően, akik nagy törzseket képviseltek és politikai támogatást is elsősorban szülőföldjük népétől kaptak, Lumumba egy kisebb kongói törzs tagja volt, s talán ezért is állt ki az erős, egységes ország eszméje mellett.

Lumumba 1925-ben született, és egy protestáns missziós iskolában végezte tanulmányait. Később postai tisztviselőként és részmunkaidős újságíróként dolgozott. 30 évesen csatlakozott a szakszervezeti mozgalomhoz, és érdeklődéssel fordult a politika felé. 1958-ban részt vett a Kongói Nemzeti Mozgalom megalapításában, és a ghanai összafrikai konferencián találkozott a más gyarmatok függetlenné válását sürgető vezető politikusokkal. A következő évben a belga hatóságok letartóztatták Lumumbát, mondván, hogy lázadást szított, de azért lehetővé tették számára, hogy 1960 elején Brüsszelben részt vegyen az ország június 30-i függetlenné válását előkészítő értekezleten. Lumumba pártja megnyerte a májusi választásokat, és őt magát miniszterelnökké nevezték ki, de kénytelen volt megosztani a hatalmat Kaszavubuval.

Miután az ENSZ-erők nem törték le azonnal a katangai szakadár mozgalmat, Lumumba a Szovjetunióhoz fordult, mire Kaszavubu menesztette hivatalából. Lumumba megszökött leopoldville-i „védőőrizetéből", és megpróbált eljutni országon belüli támogatóihoz, de elfogták, és kiszolgáltatták a katangai szakadároknak (fent). Halálát Csombénak tulajdonították, s halálhírét hivatalosan 1961 februárjában erősítették meg. Emlékére a szovjet fővárosban, Moszkvában egyetemet alapítottak Patrice Lumumba Népek Barátsága Egyetem néven.

A gép Katangát kikerülve előbb keletnek repült, majd a Tanganyika-tó fölött délnek fordult, Észak-Rhodesia felé.

Megrázó hír Afrikából

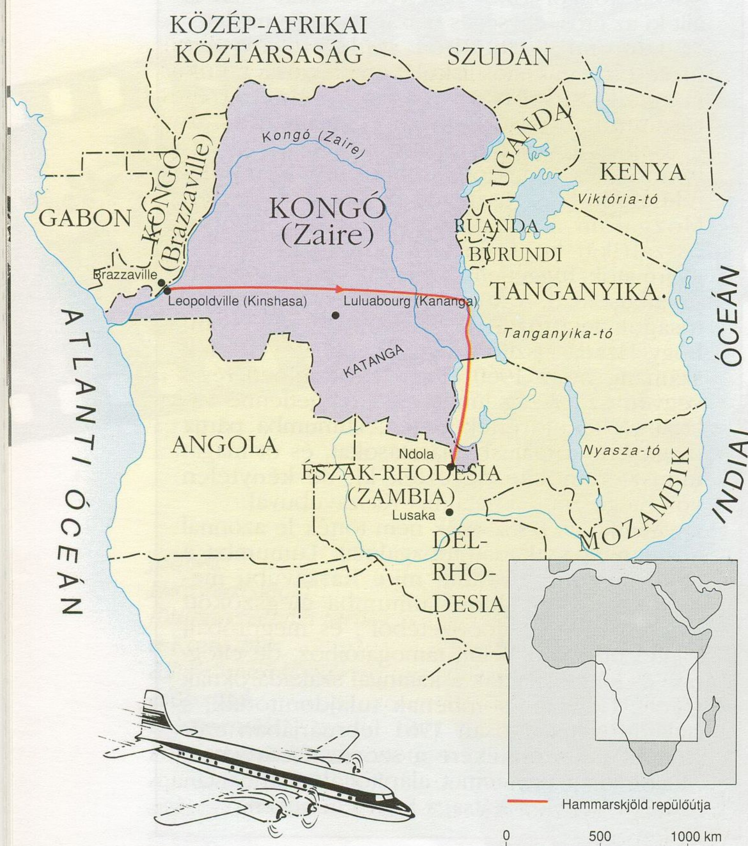
A *The New York Times* másnap, hétfőn még azt a téves hírt közölte, hogy Ndolában létrejött a találkozó a főtitkár és Csombe között, de szeptember 19-én, kedden már szalagcímben adta hírül. „Hammarskjöld Afrikában repülőszerencsétlenség áldozata lett; Kennedy az ENSZ-ben utódlásáról tárgyal" Az elnök amerikai támogatást ígért ahhoz, hogy az ENSZ „a béke fenntartásának hathatós eszközévé váljék, ahogy azt Dag Hammarskjöld élete céljául tűzte ki"

A szerencsétlenség részleteit csak lassan ismerte meg a világ. Négy órai csöndes repülés után az *Albertina* rádión közölte, hogy várhatóan szeptember 18-án 0.35-kor érkezik meg Ndolába. Tíz perccel éjfél után a pilóta közölte, hogy látja a repülőtér fényeit és megkezdi a leereszkedést. A gép mintegy 600 méteres magasságban, villogó fényjelzést adva, kiengedett kerékkel és segédszárnnyal elhaladt a repülőtér fölött, hogy végrehajtsa a leszállást. Szemtanúk a levegőben ekkor látták utoljára.

Az *Albertina* roncsait csak másnap délután találták meg, a repülőtértől kb. 14 kilométernyire nyugatra. A jelek szerint a gép leszállás közben túl alacsonyra ereszkedett, lesodorta a fák koronáját, majd alábukott a földre, átfordult és lángokba borult. A hatfőnyi személyzet és az ENSZ-küldöttség nyolc tagja azonnal életét vesztette, legtöbbjük ültében szénné égett. Két utasra a szabadban találtak rá. Egyikük, Harry Julien őrmester az ENSZ biztonsági tisztje még élt, de súlyos sérüléseibe öt nap múlva belehalt. A másik, maga Hammarskjöld már halott volt, jóllehet égési sérülést egyáltalán nem szenvedett. Föltehetően ő sem halt meg azonnal. a kezében szorongatott fűcsomót haláltusája közben szakíthatta le.

Tisztázatlan kérdések

Ahogy az közéleti személyiségek halálakor lenni szokott, nyomban híresztelések kaptak lábra Hammarskjöld repülőgépének katasztrófájával kapcsolatban. Sokan nézték rossz szemmel a főtitkár Katanga elszakadása ellenében tett erőfeszítéseit, köztük a britek Észak-Rhodesiában, kiknek szemében Csombe és európai zsoldosai védőbástya voltak a fekete nacionalizmus ellen. A Szovjetunió egyenesen a főtitkár leváltását indítványozta,

Hammarskjöld utolsó repülőútja: az ENSZ katonai gépe Leopoldville-ből keletnek repült, majd a Tanganyika-tónál délnek fordult, az észak-rhodesiai Ndola felé.

Az Albertina *roncsai szanaszét hevertek a Ndola melletti erdőben, ahol a katasztrófa 1961 szeptember 18-án következett be.*

Olof Palme meggyilkolása

A késő esti órákban, 1986. február 28-án halálos lövés érte Olof Palmét, Svédország közkedvelt miniszterelnökét, a nemzetközi leszerelési mozgalom egyik élharcosát. Palme éppen egy moziból távozott feleségével, Lisbettel, amikor eldördült a lövés. A második golyó Palme asszony hátát súrolta. Három évvel később Palme meggyilkolásának vádjával letartóztatták a 42 éves Carl Gustav Petterssont, akit a rendőrség kábítószeresként, alkoholistaként, erőszakos bűncselekmények elkövetőjeként tartott számon, s aki pszichiátriai kényszergyógykezelésen is átesett már.

Senki sem látta, hogy ki húzta meg a ravaszt, de Pettersson több tanú, köztük Palme asszony szerint a tett színhelyén tartózkodott. A vádlottat az első kihallgatások után mégis szabadon bocsátották, mert semmilyen indítékot nem találtak föltételezett cselekedetére. A svéd nyomozóhatóságok ezután több mint egy éven át abból indultak ki, hogy a gyilkosságnak politikai háttere van. Minthogy azonban ez a nyom zsákutcába vezetett, ismét Petterssont vették elő, és 1988 decemberében le is tartóztatták. Palme asszony egy videofelvételt végignézve határozottan kijelentette, hogy ő volt a gyilkos. – Ráismerek az arcára, a szemére és borzalmas tekintetére – vallotta.

Lényegében Palme asszony vallomása alapján egy esküdtszék 1989. július 28-án bűnösnek mondta ki Petterssont. Hat laikus esküdt a bűnössé nyilvánításra, de a két jogász a vádlott felmentésére szavazott. Októberben a fellebbviteli bíróság eltörölte az ítéletet és fölmentette Petterssont. Miután Palme asszony azt vallotta, biztos benne, hogy Pettersson a gyilkos, jogi szakértők szerint az ügyben más gyanúsítottal szemben ő már sohasem tehet terhelő tanúvallomást.

Gyászolók tömege a virággal telehintett stockholmi utcán. Korlát jelöli a helyet, ahol Olof Palmét 1986-ban a halálos lövés érte.

a nyugati hatalmak pedig kommunista-szimpátiával vádolták őt.

Az ENSZ vizsgálóbizottsága nem talált szabotázsra, támadásra vagy üzemzavarra utaló jeleket, ám egyik lehetőséget sem zárta ki. A bennszülött szemtanúk vallomását furcsa módon megbízhatatlannak minősítették, és figyelmen kívül hagyták. A szemtanúk azt mondták, két repülőgépet láttak, egy nagyobbat és nyomában egy kisebbet, majd a nagyobbik gépet találat érte, és lezuhant.

Elképzelhető-e az öngyilkosság?

Évekkel Dag Hammarskjöld halála után lábra kapott egy bizarr spekuláció: eszerint a főtitkárt oly mértékben elkeserítette békéltető missziójának kudarca és az ENSZ-ben őt ért heves támadások sora, hogy öngyilkosságot követett el. Fegyvert szegezett volna a pilóta fejének, így kényszerítve ki a végzetes manővert a ndolai repülőtér fölött.

E fantáziadús verzió állítólagos bizonyítékául az a kézirat szolgál, amelyet a főtitkár New York-i lakásában hagyott azzal az utasítással, hogy tartalma csak halála után tehető közzé, továbbá egy nem sokkal a kongói utazás előtt írásba foglalt végrendelet és utolsó olvasmánya, a XV. századi német vallási gondolkodó, Kempis Tamás *De Imitatione Christi* (Krisztus követéséről) című műve, benne könyvjelzőként Hammarskjöld főtitkári hivatali esküjének egy példányával. Ellene szól e föltevésnek, hogy a végrendelet valójában már évekkel korábban elkészült, és New Yorkból való távozása előtt Hammarskjöld már nem változtatott rajta. A kézirat – egyfajta szellemi napló, amelyet a főtitkár legkésőbb 1956-ban kezdett vezetni – 1964-ben *Jelek* címen megjelent, s a főtitkárt a vallás, a költészet és a közszolgálat iránt elkötelezett embernek ismerjük meg belőle, azaz a legkevésbé sem olyannak, aki tizenöt másik ember élete árán követne el öngyilkosságot. A repülőn nála volt egy könyv, amelyet németről svédre fordított, egy váltás ing meg egy fogkefe. Aligha lett volna szüksége minderre, ha véget akart volna vetni az életének.

Posztumusz kitüntetés

Szeptember 19-én, kedden, azaz egy nappal azután, hogy Hammarskjöld halálhírét megerősítették, New Yorkban összeült az ENSZ közgyűlése. Az ülés elnökének jobbján üres maradt a főtitkári szék. A küldöttek egyperces néma tisztelgése után egy ENSZ-tisztviselő ezt mondta: – Sohasem tartott még egy perc ilyen sokáig, sohasem volt a csend ilyen mély, és egyetlen szék sem volt még ennyire üres. A következő hónapban Dag Hammarskjöld posztumusz Nobel-békedíjat kapott.

Gyilkosság a kocsmában

Egy egész napos kocsmai tivornya számlája körül kitört verekedésben vesztette életét a XVI. századi Anglia egyik legtehetségesebb drámaírója, Christopher Marlowe. A több mint háromszáz évvel később előkerült dokumentumok tanúsága szerint az ügy a valóságban sokkal szövevényesebb lehetett, mint gondoltuk volna.

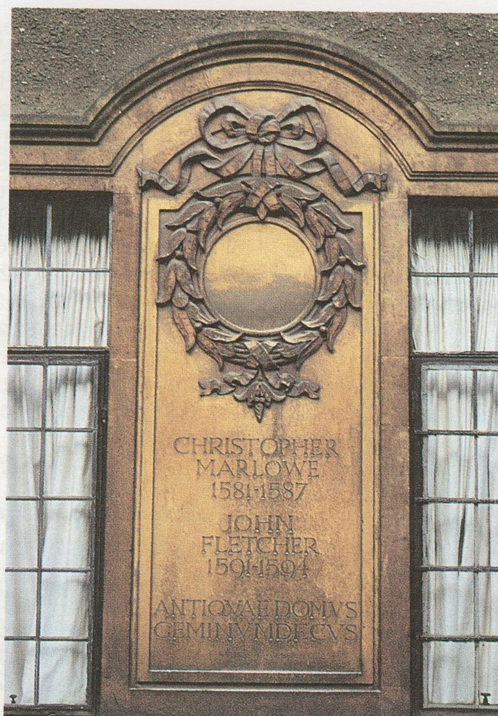
Londonban pestisjárvány dühöngött, amikor egy szerda délelőtt négy cimbora beült a megözvegyült Eleanor Bull deptfordi kocsmájába. egész napos tivornyára készültek a fővárostól 3 mérföldre délkeletre, a Temze túlpartján fekvő faluban. A különös, díszes társaságnak tagja volt Ingram Frizer a gyanús ügyletei miatt folyvást pereskedő szélhámos, Nicholas Skeres, aki gyakorta szegődött Frizer mellé provokátornak, Robert Poley, a kormány kétes hírű besúgója s végül a mindössze 29 éves Christopher Marlowe, aki fiatal kora ellenére Anglia első drámaírójának számított. A naptár 1593. május 30-át mutatott.

Rövid délutáni séta után a négy derék férfiú folytatta a poharazgatást. Vacsora után, késő este azonban Frizer és Marlowe összekülönbözött a számla miatt – nem kevés pénzről lehetett szó, hiszen egész álló nap folyt az eszem-iszom. A két tanú – Skeres és Poley – azt vallotta egybehangzóan, hogy a verekedést Marlowe kezdeményezte: elragadta Frizer kését, és se szó, se beszéd, rátámadt. Frizert két vágás is érte a fején, de azután kicsavarta a kést Marlowe kezéből, és őrjöngő ellenfelének jobb szeme fölé döfte. Az ifjú drámaíró holtan esett össze.

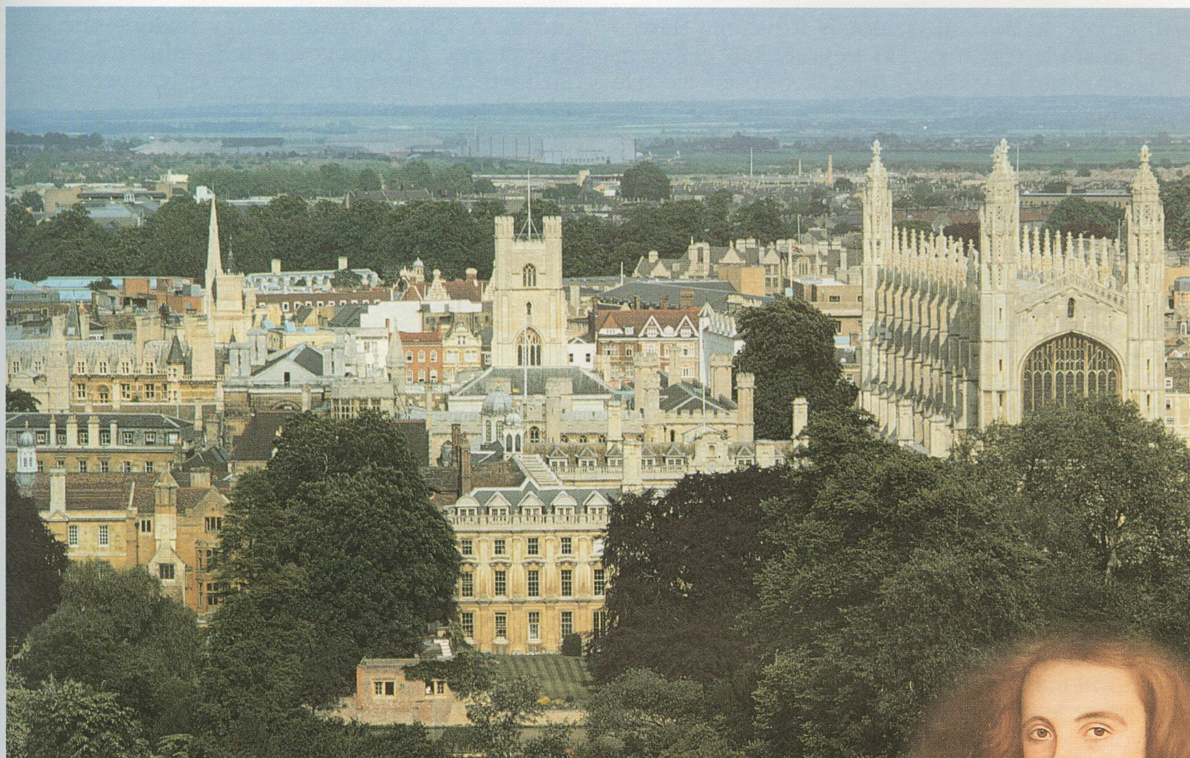
Hívták rögvest az őröket, és reggelre megérkezett a királyi halottkém. Frizert gyilkosságért letartóztatták, de a nyomozás során hamarosan visszavonták a vádat: nyilvánvalónak tűnt, hogy önvédelemből tette, amit tett. A rab júniusban szabadult börtönéből, Marlowe-t pedig már 48 órával a halálos szúrás után eltemették.

A hivatalos híradások szerint ily módon ért hirtelen véget egy ígéretes és reményteljes pályafutás. Több mint háromszáz éven át mindenki úgy tudta, ez a valóság. Ám 1925-ben, miután 332 éven át egy poros irattárban hevert, végre előkerült a halottszemle hiteles jegyzőkönyve. Aki alaposan elolvassa ezt a dokumentumot, annak jó néhány körülmény szöget üthet a fejébe.

Miért temették el Marlowe-t olyan hamar? Miért is zárták le oly rövid úton a nyomozást, és miért fogadták el minden további nélkül a tanúk vallomását? A kocsmai verekedés lehet a gyilkosság egyetlen szóba jöhető magyarázata? Lehet, hogy három társa összeesküdött Marlowe ellen? Frizer fejsebei valószínűleg oly jelentéktelenek voltak, hogy akár tőle magától is származhattak; talán így akarhatta azt a látszatot kelteni, mintha részeg társa megtámadta volna. S ha tényleg a három kétes figura tette el gyorsan Marlowe-t láb alól, saját elhatározásukból vagy valakinek a megbízásából cselekedtek? Nem valami terv szerint kellett megszabadulni a túl sokat tudó fiatalembertől? Ez utóbbi föltevés annál is komolyabb megfontolást igényel, mivel mint már tudjuk a szárnyait bontogató drá-

A cambridge-i Corpus Christi College falán emléktábla hirdeti az egyetem híres diákja, a fiatalon elhunyt drámaíró nevét.

maíró kettős életet élt: az angol királynő titkosszolgálatának ügynöke volt.

Christopher Marlowe (jobbra) anglikán lelkésznek készült Cambridge-ben (fent).

Titkos utakon

Christopher Marlowe 1564 februárjában született, alig két hónappal előbb, mint a nála hosszabb életű, sikeresebb pályatársa, William Shakespeare, akinek hírneve rövidesen elhomályosította az övét. Shakespeare még csöndes félrevonultságban élt Stratfordban, amikor Marlowe már felvételt nyert a cambridge-i Corpus Christi College-ba. Húszévesen megszerezte első diplomáját, majd folytatta tanulmányait; valószínűleg anglikán lelkésznek készült. A magasabb tudományos fokozatot azonban Cambridge először megtagadta Marlowe-tól, mert feljebbvalói nem tudták mire vélni gyakori távollétét.

Anglia „aranykora", azaz I. Erzsébet királynő uralkodásának évei (1558–1603) a viharos változások időszaka volt a szigetországban. A trónon katolikus féltestvére, a Mária helyébe lépő Erzsébet megszilárdította az apja, VIII. Henrik által alapított angliai protestáns egyház hatalmát. Lépéseivel magára vonta II. Fülöp spanyol királynak – Mária özvegy férjének, a katolikus hit elszánt védelmezőjének – haragját. Amikor az ifjú Marlowe Cambridge-be került, Angliát spanyol támadás fenyegette, és a katolikus diákok jobbnak látták Franciaországba menekülni. Fölvetődött a kérdés: Marlowe hiányzásai nem menekülési szándékára utalnak-e? Személyében nem a katolicizmus titkos hívének nyújtott-e menedéket az egyetem? 1587-ben Erzsébet Titkos Tanácsa közbelépett Marlowe érdekében: e tudós ifjú „minden cselekedetében fegyelmezetten és körültekintően járt el, miáltal Őfelségének jó szolgálatot tett"; felkészültségét nem kérdőjelezheti meg, „ki mit sem tud arról, milyen ügyekben vállalt szerepet". A levél megtette hatását: Marlowe az egyetemtől magiszteri fokozatot kapott.

Cambridge-ból való távozása után egy éven belül bemutatták első darabját, a *Tamburlaine the Great* (Nagy Tamerlán) című kétrészes színművet. A reménybeli lelkészből ekképp tollforgató lett. Mindössze hatéves pályafutása alatt megírt fél tucat színdarabot és egy hosszú elbeszélő költeményt, amellett latinból is fordított. De nemcsak műveinek, hanem lobbanékony természetének is híre ment. Olyan embernek ismerték, aki hajlamos erőszakhoz folyamodni, ha érvei gyengének bizonyulnak. 1589-ben Marlowe-t rövid időre bebörtönözték, mert részt vett egy utcai verekedés-

ben, amely halálos áldozatot is követelt. Három évvel később törvényszéki végrehajtók tettleges bántalmazásának vádjával idézték bíróság elé. De jelentéktelen vádak voltak ezek ahhoz képest, amit 1593 tavaszán hoztak fel ellene.

Jézus megtagadása

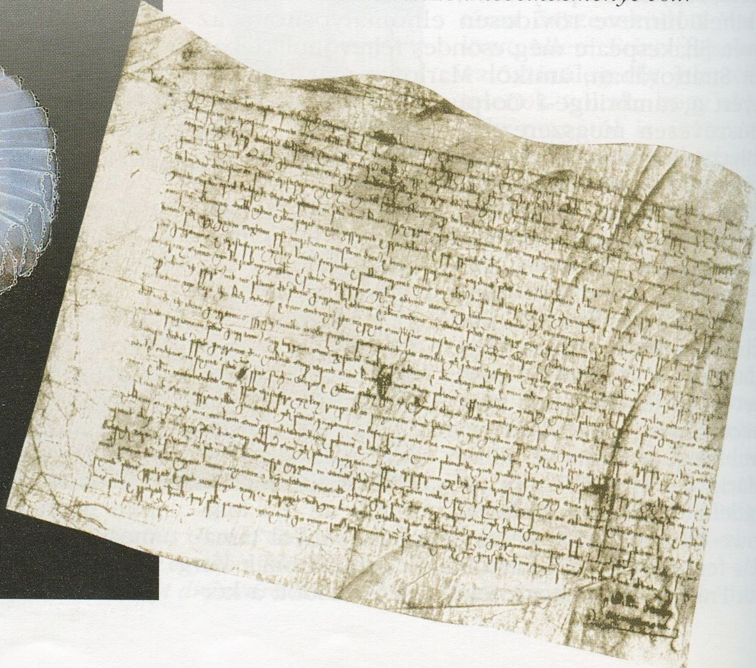
Hogy királyságát a spanyolokkal, saját trónját katolikus vetélytársnőjével, Stuart Máriával szemben biztonságban tudja, Erzsébet előszeretettel vette igénybe leleményes államtitkára, Sir Francis Walsingham jól kiépített titkosszolgálatát. Walsingham, részben saját költségén, kiterjedt kémhálózatot működtetett más uralkodók udvaraiban. Bármerről fenyegette is veszély a királynőt, még idejében a tudomására jutott. Walsingham leplezte le 1586-ban Anthony Babington királynő elleni merényletének tervét, és ő eszközölte ki 1587-ben Stuart Mária letartóztatását és kivégzését. Ugyanebben az évben a spanyol Armada készülődésére is felhívta a királynő figyelmét, bár arra már a legnagyobb igyekezettel sem tudta rábírni úrnőjét, hogy a kellő óvintézkedéseket megtegye.

Fülöp király flottája 1588 nyarán csúfos vereséget szenvedett az angoloktól, de 1593 tavaszán a spanyolok újra támadásra készültek. Egyik napról a másikra lázító plakátok jelentek meg London utcáin. A Titkos Tanács az ügy felderítésére létrehozott egy bizottságot, s felhatalmazta, hogy a lázító tevékenység felderítése érdekében magánházakba is behatoljon, ha szükséges. Az egyik házkutatás alkalmával, május 12-én a nyomozók megtalálták egy fiatal drámaíró, Thomas Kyd iratait, akivel Marlowe valamivel korábban egy fedél alatt lakott.

Kyd irataiban nem találtak felségsértésnek minősülő részleteket, ellenben a lefoglalt iratok több helyütt kétségbe vonták Jézus Krisztus isteni mivoltát. Ez istenkáromlásnak számított, amiért halálbüntetést is ki lehetett szabni. Alig néhány évvel korábban a Corpus Christi College egyik diákját máglyára is küldték hasonló nézetek hangoztatása miatt. Kyd tagadta, hogy a kérdéses állítások tőle származnának, és amikor kínvallatásnak vetették alá, azt mondta, az iratok Marlowe tulajdonát képezik.

Kyd „vallomása" meglehetősen kínos helyzetbe hozta a titkosszolgálatot. Marlowe ugyanis éveken át titkos futárként járt át a kontinensre, s Kyd letartóztatása idején éppen Thomas Walsinghamnél, Sir Francis unokatestvérénél vendégeskedett a Kent grófságbeli Scadburyben, Londontól nem egészen 20 kilométerre. Május 18-án Marlowe-nak Londonba szóló idézést kézbesítettek. Az ellene felhozott vádról magyarázatot nem kapott,

Erzsébet királynő titkosszolgálatának vezetője, Sir Francis Walsingham (balra) utasítására Christopher Marlowe futárszolgálatot teljesített Anglia és a kontinens között. Elképzelhető, hogy a drámaírót más titkosszolgálati ügynökök tették el láb alól, bár a halottszemléről készült hivatalos jegyzőkönyv (lent) azzal intézi el a gyilkosságot, hogy az egy kocsmai összeszólalkozás véletlen következménye volt.

A végzetes utóirat

Sir Francis Walsingham titkosszolgálatának leghíresebb áldozata Stuart Mária, „Skótország királynője" volt. Mária 1567-ben arra kényszerült, hogy csecsemő korú fia, VI. Jakab javára lemondjon Skócia trónjáról. A következő évben, amikor meghiúsult a Mária újbóli trónra segítésére szervezett felkelés, ő Angliába menekült, és unokatestvérétől, I. Erzsébettől kért menedéket. A férjezetlen és gyermektelen angol királynő vetélytársat látott benne, és azonnal őrizetbe vetette. 18 évvel később a még mindig fogságban tartott Mária belekeveredett az Erzsébet meggyilkolására szőtt összeesküvésbe, amely katolikus uralkodóként őt emelte volna a trónra.

Az összeesküvés vezetője egy 25 éves vidéki földbirtokos, Anthony Babington volt. A titokban katolikus hitben nevelt Babington korábban apródként szolgált Mária fogvatartójánál, Shrewsbury grófjánál, s talán ekkor került a királynő egyéniségének bűvkörébe.

Stuart Máriát azzal az indokkal végezték ki, hogy tudott a Babington-féle összeesküvésről.

1586 nyarán írt először Máriának tervéről, hogy kiszabadítja őt, és félreállítja Erzsébetet. A levelek azonban Walsingham ügynökeinek kezébe kerültek, akik elolvasás után újra lepecsételték és továbbították őket. Mária július 17-i leveléhez Sir Francis egy utóiratot is csatolt, melyben arra kéri Babingtont, nevezze meg az összeesküvés többi résztvevőjét. Babington egyik társát, John Ballard papot augusztus 4-én elfogták, és kínvallatással kiszedték belőle a többiek nevét. Tíz nap múlva Babingtont is letartóztatták. Szeptember közepén az összeesküvőket törvény elé állították, halálra ítélték és kivégezték.

A történtek Erzsébetnek jó ürügyül szolgáltak arra, hogy megszabaduljon őrizetben tartott vetélytársnőjétől. Máriát bíróság elé állították, és bűnösnek találták abban, hogy beleegyezését adta a királynő meggyilkolására szőtt összeesküvéshez. A „skótok királynőjét" 1587. február 8-án, a Fotheringhay-kastély nagytermében kivégezték.

s bár óvadék ellenében szabadlábra helyezték, felszólították, hogy egy napi járóföldnél ne menjen messzebbre, mert a bizonyítási eljárás során szükség lehet rá. Tizenkét nappal később Marlowe holtan feküdt a deptfordi kocsma kövén.

Túl sokat tudott?

Ha valóban istenkáromlás volt a rovásán, akkor vajon miért engedték Marlowe-t szabadon? Miért nem vetették alá kínvallatásnak, mint Kydet, hogy bevallja főbenjáró bűnét? Miért állt módjában találkozni a három gyanús alakkal május 30-án?

Walsingham titkosszolgálata alighanem tele volt kettős ügynökökkel, akik látszatra a királynőt szolgálták, de valójában szívesebben láttak volna a trónon katolikus uralkodót. Robert Poley is e kettős ügynökök közé tartozott. A Babington-féle összeesküvés idején be is börtönözték, de kiszabadult, és ismét a titkosszolgálat besúgója lett. Marlowe tudhatta, hogy Poley nem hagyott fel felségárulő tevékenységével, és egy esetleges kínvallatás során talán ki is fecseghette volna Poley vagy más, Erzsébethez hűtlen személyek nevét. Ez esetben az érintetteknek saját biztonságuk érdekében legjobb volt Marlowe-t elhallgattatniuk. Ez lett volna a deptfordi tivornya célja? A halálos végű kocsmai dulakodás valójában gondosan álcázott gyilkosság volt? Vagy talán nem is Marlowe halt meg azon az éjszakán?

Egy író, bizonyos Calvin Hoffman 1955-ben azzal a föltevéssel állt elő, hogy az összeesküvők, köztük Marlowe, egy névtelen tengerészt csaltak a deptfordi kocsmába, meggyilkolták, s miközben Marlowe-nak halálhírét költötték, az író William Shakespeare néven új életet kezdett, és a következő huszonöt évben írt darabjaival halhatatlanná vált. Marlowe pályafutásának vége kétségkívül egybeesik Shakespeare színre lépésével, a szakemberek többsége mégis elveti Hoffman hipotézisét.

Marlowe haláláról a teljes igazságot már sohasem fogjuk megtudni. Halálát némely kortársa úgy könyvelte el, hogy az ateista, az istenkáromló, a „romlott erkölcsű színpadi firkász" elnyerte megérdemelt büntetését. Az utókor annál jobban sajnálja, hogy Marlowe-nak oly fiatalon kellett meghalnia. 1593. május 30-án az angol irodalom egy nagy drámaírót veszített el – lehet, hogy Shakespeare-hez foghatóan nagyot. Shakespeare alig egy évvel korábban költözött Stratfordból Londonba, s darabjaival máris lelkes híveket szerzett. „Nagy számla a kis kocsmában" (Szabó Lőrinc ford.) – írta az *Ahogy tetszik*ben, elhunyt pályatársának tragikus halálára célozva.

Leghíresebb műve, a *Doktor Faustus* epilógusában maga Marlowe fogalmazta meg, ha nem is tudatosan, saját sírfeliratát: „Letört a nagyra nőni hivatott ág..." (Kálnoky László ford.). Csupán 29 évet élt, s meglehet, sok megíratlan remekművet vitt magával a sírba.

Egy család végzete

A Romanovok több mint háromszáz évig uralkodtak Oroszországban. Hatalmuknak az 1917-es forradalom vetett véget. Egy évvel később a trónjától megfosztott cárt és egész családját brutálisan meggyilkolták. Vagy valamelyik családtag megmenekült?

A cári Oroszország 1914 nyarán büszkén, majdhogynem vidáman lépett háborúba – Nagy-Britannia és Franciaország oldalán – a Német Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia ellen. Akkor még senki sem gondolta, hogy az I. világháború végzetes csapást mér az országra és a Romanov-dinasztiára. A háborúban több millió embert veszített, s 1917 márciusában már ezer sebből vérzett a cári birodalom. A fővárosban, Pétervárott utcára vitte az embereket az éhség; diákok tüntettek, munkások sztrájkoltak, és az ellenük kivezényelt rendfenntartó erők csatlakoztak a tüntetőkhöz.

II. Miklós cárt azonnal visszahívták a frontról, ahol személyesen irányította a cári seregek hadműveleteit. Ultimátumot kapott: mondjon le. Saját maga és súlyosan beteg 12 éves fia érdekében a cár elfogadta az ultimátumot, és lemondott a trónjáról, melyen felmenői 1613 óta követték egymást, mégpedig „olyan egyszerűen, ahogy az ember új parancsnok alá rendel egy lovas századot" – jegyezte meg elképedve egy cári tiszt. Naplójából azonban kiderül, mit érzett a cár „Körülöttem mindenütt gyávaság, csalárdság és hitszegés!"

Az Alekszandr Kerenszkij vezette ideiglenes kormány az excárt és családját azonnal házi őrizetbe vette a Pétervár melletti Carszkoje Szelo elegáns palota- és villaegyüttesében, ahová a háború éveiben is visszahúzódtak a véres valóság elől. A cári család Miklóson és feleségén, Alekszandrán kívül Alekszej cárevicsből és négy 16-22 éves leányból, Olga, Tatjana, Mária és Anasztázia nagyhercegnőből állt.

A biztonság kedvéért – irány Szibéria!

Eltekintve a megaláztatástól, hogy szinte minden lépésüket figyelték, a Carszkoje Szelóban töltött hónapok alatt a cár és családja nem szenvedett különösebb hiányt semmiben. Az excár, megszabadulva az uralkodás terhétől, favágással, konyhakerti munkával foglalta el magát, vagy gyermekei körében evezéssel, sétával töltötte idejét, esténként pedig felolvasott a családnak. Az uralkodóként örökké elfoglalt, uralkodásra alkalmatlan Nyikolaj Romanov – most már ezt a nevet viselte – mindig is odaadó férj és apa volt, s részben éppen ez okozta a bukását.

Oroszországban régóta nyílt titok volt, hogy Miklós feleségének, Alekszandra német hercegnőnek a befolyása alatt áll, akit 1894-ben vett feleségül. Négy lánya született, majd nagy örömükre, ötödikként egy fiú. Az örömöt azonban kétségbeesés váltotta fel, amikor kiderült, hogy a kis Alekszej vérzékenységben szenved, ezért állandó felügyeletre szorul, mert a legkisebb sérülés esetén is elvérzik.

1907 után Alekszandra és férje a sötét lelkű, élvhajhász szerzetes, Raszputyin befolyása alá került, aki – így hitték többször is csodával határos módon gyógyította ki Alekszejt betegségéből. 1916. december 31-én felháborodott orosz nemesek meggyilkolták Raszputyint. A merénylet majdnem akkora csapás volt a cári család számára, mint Miklós lemondatása alig valamivel több mint két hónappal később.

1917 nyarán Kerenszkijt éppúgy nyugtalanította az a lehetőség, hogy baloldali ellenlábasai, a bolsevikok megölik az excárt, mint az, hogy a hozzá még mindig hű monarchisták kiszabadítják és trónra emelik cárjukat. Ezért aztán úgy döntött, hogy előkelő foglyait „saját biztonságuk érdekében" az Uraltól 1500 kilométerre keletre fekvő, isten háta mögötti Tobolszkba viteti. Augusztus 14-én Miklós, felesége és öt gyermeke mintegy negyven szolgával, szigorú őrizet mellett vonaton elindult Carszkoje Szelóból a hatnapos útra. Házi őrizetükben két nappal korábban ünnepelték Alekszej 13. születésnapját.

A „különleges rendeltetésű ház"

Az Oroszországon végigvonuló forradalmi hullám elsodorta Kerenszkijt, a cári család védelmezőjét. Novemberben a bolsevikok ragadták magukhoz a hatalmat, s tárgyalásokat kezdtek a különbékéről

Németországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával. 1918 márciusában tető alá hozták a breszt-litovszki békeszerződést. Immár Szovjetoroszország első emberének, Vlagyimir Iljics Leninnek a döntésén múlt, mi legyen az excárral, aki most az ő foglya volt.

1918 áprilisában a cár oldalán harcoló fehérek a transzszibériai vasútvonal mentén megközelítették Tobolszkot. Lenin elrendelte, hogy a cári családot a vasútvonal nyugati végpontján fekvő Jekatyerinburgba (a későbbi Szverdlovszkba) költöztessék el. A helybeli bolsevikok egy Ipatyijev nevű kereskedő kétszintes házát sajátították ki Miklós és családja számára. Az épületet a baljós „különleges rendeltetésű ház" néven emlegették.

Az alsó szint tulajdonképpen alagsor volt, itt kapott helyet a konyha a raktárakkal. A felső szint öt szobájában szállásolták el a cári családot, valamint orvosukat, dr. Jevgenyij Botkint és azt a néhány szolgálót, akit magukkal vihettek. A házat fapalánkkal zárták el a kíváncsi tekintetek elől, az ablakokat lemeszelték, hogy ne lehessen ki- és belátni rajtuk, és a házat a nap minden órájában szigorúan őrizte egy helyi bolsevik különítmény. A nagyrészt egykori gyári munkásokból verbuválódott őrség egy faragatlan modorú, részeges munkás, Alekszandr Avgyejev parancsnoksága alatt állt, aki az excárt legszívesebben így emlegette: „Miklós, a vérszopó".

A család és a szolgák naponta kétszer, közös tálból kaptak enni; válluk fölött átnyúlva olykor az őrök is vettek a feltálalt ételből. A volt nagyhercegnőket őrök kísérték az illemhelyre is, mely-

A Romanovok hatalmát már a bal oldali családi kép elkészülte (1910) előtt aláásta Alekszandrának a cárra gyakorolt erős befolyása. Miklós balján a cárné, körülöttük gyermekeik láthatók: balról jobbra Olga, Mária, Anasztázia és Tatyjana nagyhercegnők, valamint Alekszej, a beteg cárevics. Lent: bolsevik roham egy kormányerődítmény ellen az 1917. novemberi forradalomban.

Miután a cár 1917 márciusában lemondott trónjáról, családjával együtt a Pétervár melletti Carszkoje Szelóba vitték. A képen Miklós (jobbról a második) és két leánya kertészkedéssel foglalja el magát.

nek falát anyjukat és Raszputyint ábrázoló obszcén rajzok borították. Amikor Miklós erőtlenül tiltakozni próbált e megalázó bánásmód ellen, Avgyejev megfenyegette, hogy alaposan megizzasztja, csak merjen szólni még egy szót.

Időközben Alekszej annyira legyengült, hogy atyja már csak tolókocsiban sétáltathatta a poros udvaron. Miklós 50 éves volt ekkor a szakálla kissé őszült már, de egyszerű, khakiszínű katonaruhája mindig kifogástalanul állt rajta. Alekszandra az egyik őr szerint „külsejével és viselkedésével komor dölyfös asszony benyomását keltette"

Riadó éjfél után

Július elején Jakov Jurovszkij, a helyi bolsevik titkosrendőrség (Cseka) parancsnoka váltotta fel Avgyejevet. „Ez az alak nagyon nem tetszik nekem" – jegyezte föl naplójába Miklós július 10-én. Két nappal később üzenet érkezett a bolsevikok moszkvai főhadiszállásáról: mindenáron meg kell akadályozni, hogy az excár a fehérek kezébe kerüljön. A monarchisták ugyanis – 40 ezer főnyi cseh haderővel kiegészülve – megtörték a bolsevikok ellenállását, és egyre nyomultak nyugatnak, Jekatyerinburg felé.

1918. július 16-áról 17-ére virradóra, valamikor éjfél után Jurovszkij fölébresztette a családot, megparancsolta, hogy öltözzenek föl, majd az egyik lenti helyiségbe vitette őket. A fehérek már a város utcáin támadnak, jelentette ki. Odakint egy teherautó várt beindított motorral. Miklóst, Alekszandrát és a mozgásképtelen Alekszejt leültették; a négy lánynak, dr Botkinnak és a három szolgának állnia kellett. Jurovszkij felolvasta a helyi bolsevikok hozta halálos ítéletet, és főbe lőtte Miklóst. Erre a jelre kivégzőosztagának minden egyes tagja célba vette előre kijelölt áldozatát, és lőtt. Annak, aki nem halt meg azonnal, szuronnyal adták meg a kegyelemdöfést.

A holttesteket felrakták a teherautóra, és a városon kívülre, egy elhagyott bányába szállították, itt feldarabolták, megégették, savval leöntötték, és egy tárnába dobták őket. Július 17-én rejtjelzett távirat ment Jekatyerinburgból Moszkvába. „Közöljék Szverdlovval (Lenin közeli munkatársa): ugyanúgy végezte az egész család, mint a családfő. Hivatalosan. a város evakuálása közben a cári család életét vesztette."

A vörösök befeketítése?

A végzetes éjszaka eseményeinek fenti leírása amely megegyezik a történelemkönyvekben olvasható leírással – lényegében annak a kiterjedt nyomozásnak az eredményein alapszik, amelyet a fehérek folytattak, miután egy héttel később elfoglalták Jekatyerinburgot. De vajon megfelel-e a valóságnak?

Az első vizsgálat arra az eredményre vezetett, hogy Miklóst valóban kivégezték a 16-áról 17-ére virradó éjszakán, de felesége, fia és négy lánya életben maradt. Ezt a történetet azonban a fehérek talán nem találták alkalmasnak arra, hogy általa a bolsevikokat brutális gyilkosokként állítsák

Nagyhercegnő vagy szélhámos?

1920. február 17-én este egy rendőr húsz év körüli nőt mentett ki az egyik berlini csatornából. Mivel a nő sem a kilétét nem volt hajlandó fölfedni, sem az öngyilkossági kísérletének okát firtató kérdésekre nem válaszolt, mint Fräulein Unbekannt („Ismeretlen kisasszony") egy elmegyógyintézetbe került, ahol megállapították, hogy „depressziós természetű lelki betegségben" szenved. Az egyik ápolónőnek elmondta, hogy ő nem más, mint Anasztázia nagyhercegnő, II. Miklós orosz cár és Alekszandra cárné legkisebb leánya. Közölte, hogy a családból egyedül ő élte túl a jekatyerinburgi vérengzést az 1918. július 16-áról 17-ére virradó éjszakán. Persze nem ő volt az egyetlen, aki a kivégzés túlélőjének mondta magát: más Anasztáziák is felbukkantak, sőt a hatvanas években, Lengyelországban még egy Alekszej is, aki azt állította, hogy az egész családnak sikerült megszöknie Oroszországból. Valamennyiük közül a berlini csatornából kimentett fiatal nő története tűnt a leginkább hitelesnek.
Az I. világháború utáni Európában az egykori orosz cári családnak számos, nagyobbrészt elszegényedett tagja élt, akik így vagy úgy megmenekültek a bolsevikok tisztogatásai elől. Mi sem volt egyszerűbb, gondolnánk, mint a Berlinben előkerült fiatal nőt – aki az Anna Anderson nevet használta – szembesíteni állítólagos rokonaival, hogy fény derüljön valódi kilétére. Csak két rokont sikerült rávenni, hogy részt vegyen a szembesítésen: Olga nagyhercegnőt, Miklós nővérét és Irén porosz hercegnőt, a cárné nővérét. Miután a két nagynéni nem támasztotta alá Anna Anderson állítását, a többi rokon eleve elvetette a lehetőséget, hogy a titokzatos fiatal nő igazat mond. 1928-ig tizenkét Romanov, valamint Alekszandra három német testvére egybehangzóan szélhámosnak mondta ki Anna Andersont.
De Annának a továbbiakban is akadtak pártfogói. Tatjana Botkin, a cári család ugyancsak kivégzett orvosának leánya még Tobolszkban is látta Anasztáziát, s ő elhitte Anna történetét. Irén hercegnő egyik fia pedig olyan kérdéseket írt össze, amelyekre csak Anasztázia tudhatta a választ, és Anna Anderson válaszai meggyőzték őt. Anyja később beismerte, hogy Anna Anderson feltűnően hasonlított az egykori Anasztáziára. Az is kiderült, hogy Annával való találkozásakor Olga nagyhercegnő csak hosszas habozás után adott tagadó választ.
Olga és a magát unokahúgának, Anasztáziának mondó fiatal nő találkozása 1925 októberében, egy berlini kórházban zajlott le, ahol Anna súlyos tuberkulózisából lábadozott. Elválásukkor Anna könnyekre fakadt, a nagyhercegnő pedig arcon csókolta, és megígérte, hogy majd ír neki.– Ésszel föl nem érhetem – mondta egyik kísérőjének –, de a szívem azt súgja, hogy ez a teremtés tényleg Anasztázia. – A látogatás után meleg hangú levelek érkeztek Olgától, egészen karácsonyig. Ekkor a levelek elmaradtak, és 1926 januárjában megjött a nemleges döntés. Anna Anderson egész hátralevő életében találgathatta Olga pálfordulásának okát.
Anna Anderson, aki könyvet is írt *Én vagyok Anasztázia* címmel, sohasem adott meggyőző magyarázatot arra, hogyan sikerült megszöknie. Azt állította, a puskagolyók után a szuronyok is elkerülték, s egy bolsevik őr segítségével menekült el, aki később a szeretője lett; ez a történet azonban inkább tűnt romantikusnak, mint hitelesnek. A témát feldolgozó filmért Ingrid Bergman 1956-ban akadémiai díjat kapott, de alakításával az NSZK igazságszolgáltatását nem győzhette meg. Az illetékes német bíróságok miután 1958 és 1970 között az ügyben egész sor határozatot hoztak, végül kinyilvánították, hogy Anna Anderson állítása teljes bizonyossággal nem is bizonyítható és nem is cáfolható.

El tudott-e menekülni Oroszországból Anasztázia nagyhercegnő? (1914-ben készült fényképe a bal oldalon.) S ki volt valójában az a fiatal nő, név szerint Anna Anderson (jobb oldali kép), aki titokzatos körülmények között tűnt fel 1920-ban Berlinben?

be, és külföldön együttérzést ébresszenek a mártír Romanovok iránt. Ezért 1919 elején újabb nyomozást rendeltek el.

Ekkor már Nyikolaj Szokolov volt a „kivételesen fontos ügyek" vizsgálóbiztosa, a Romanov-család eltűnése pedig nyilvánvalóan kivételesen fontos esemény volt a forradalom dúlta Oroszországban. A gyorsan, de módszeresen dolgozó Szokolov a bányában szívszaggató és hátborzongató tárgyi bizonyítékokat talált: egy apró hajtincset és egy meghajlított hajcsatot, amelyet a cárevics horgászáshoz horognak használt, a nagyhercegnők alsóruháiba varrt ékköveket, Tatjana ölebének tetemét és egy középkorú nő – a vizsgálat eredménye szerint Alekszandra – levágott ujját.

1919 nyarának végén a fehérek pozíciói meggyengültek, és Szokolov előbb kelet felé, majd Kínán keresztül Európába menekült. Csak 1924-ben tette közzé, amit a bolsevikok hat évvel korábbi barbár tettéről megtudott. Akkoriban az emberek a világ legnagyobb részén hajlamosak voltak minden további nélkül hitelt adni az efféle történeteknek. Időközben, még 1921-ben a jekatyerinburgi szovjet elnöke, Pavel Bikov is közreadta a maga verzióját az excár utolsó napjairól, s ő is megerősítette a családtagok halálát.

Ellentmondásos történetek

Szokolov következtetését, hogy 1918. július 16-áról 17-ére virradóra az egész Romanov-családot meggyilkolták, a körülmények alapos ismerői közel háromnegyed évszázad óta újra meg újra kétségbe vonják, és felhívják a figyelmet az ennek ellentmondó bizonyítékokra. Így például arra, hogy július 19-én, amikor a bolsevikok nyilvánosságra hozták az excár kivégzését, azt közölték, hogy Alekszandrát és a gyermekeket „biztonságos helyre szállították" és négy nappal később ezt a verziót tették közzé Jekatyerinburgban. Emellett a bolsevikok 1918 őszén hosszas tárgyalásokat folytattak háborús ellenfelükkel, a németekkel arról, hogy a német hercegi családban született Alekszandrát és a gyermekeket orosz politikai foglyokra cseréljék ki.

A föltételezett mészárlás után Sir Charles Eliot szibériai brit konzul volt az első külföldi látogató Jekatyerinburgban. Miután beszélt a fehérek első vizsgálóbiztosával, Eliot arról tájékoztatta feljebbvalóit, hogy az excárné és gyermekei föltehetőleg vonaton hagyták el Jekatyerinburgot július 17-én. A család lemészárlásáról szóló történetről azt mondta, szerinte az koholmány Ez idő tájt Alekszandra fivére, Ernst Ludwig von Hesse nagyherceg a semleges Svédországon keresztül értesítette Angliában élő testvérüket, Milford Haven márkijának feleségét, hogy Alekszandra biztonságban van. A hír forrása valószínűleg egy Oroszországban működő német titkos ügynök volt.

De telt-múlt az idő, s az excárné és gyermekei csak nem kerültek elő. Azután megjelent Szokolov jelentése, és lassanként mindenki elfogadta következtetését, hogy az egész család gyilkosság áldozata lett. Többen is állították magukról egyik vagy másik családtag nevében, hogy túlélték a

Balra a kivégzőosztag, amely vélhetően meggyilkolta Miklóst és családját; a piros nyíl Jakov Jurovszkijt jelöli.

szörnyű öldöklést, de valamennyien szélhámosnak bizonyultak. A legendát, hogy a Romanovok nem vesztek oda mindannyian azon az éjszakán, legtöbben a képzelet művének minősítették.

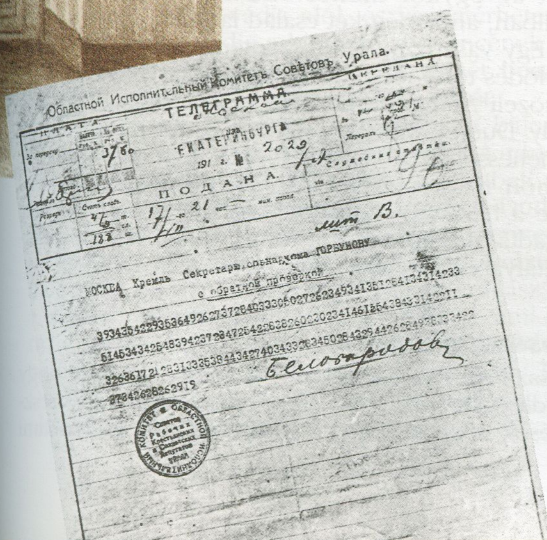
Félresöpört bizonyítékok

Múltak az évtizedek, és egyre valószínűtlenebbnek látszott, hogy új bizonyítékok kerüljenek elő. Mégis megtörtént, amiben már senki sem hitt. A hetvenes évek elején két brit újságíró, Antony Summers és Tom Marigold rábukkant a Szokolov-féle vizsgálat hivatalos jegyzőkönyvére. A dokumentumok áttanulmányozása után Summers és Marigold arra a meggyőződésre jutott, hogy Szokolov nemcsak figyelmen kívül hagyott kulcsfontosságú bizonyítékokat, hanem bizonyos adatokat szándékosan meg is hamisított.

Következtetését Szokolov öt bizonyítékkal támasztotta alá. Első és legfontosabb bizonyítéka a július 17-én Moszkvába küldött, az egész család halálát hírül adó rejtjelzett távirat volt. Ám ezt a táviratot csak 1919 januárjában iktatták, miután az első vizsgálóbiztost felmentették, és mielőtt Szokolov megbízást kapott volna a vizsgálat folytatására. Lehet, hogy ügyes hamisítványról van szó,

Puskagolyók lyuggatták át annak az alagsori szobának a falát, ahol a Romanov-családot föltehetőleg megölték. A kivégzésről tudósító, rejtjelzett távirat hamisítvány is lehet.

Областной Исполнительный Комитетъ Совѣтовъ Урала.
ТЕЛЕГРАММА
ЕКАТЕРИНБУРГА
191 г. № 2029
ПОДАНА
17/VII 21 час.
МОСКВА Кремль Секретарю совнаркома ГОРБУНОВУ
с обратной проверкой

amelyet a monarchisták által kívánt vizsgálati eredmény alátámasztására loptak az iratok közé?

Szokolov második bizonyítéka annak a szemtanúnak a vallomása volt, aki azt állította, hogy látta az áldozatokat holtan, közvetlenül a kivégzés után, vélhetően azért, mert maga is részt vett az excár és családja kivégzésében. De miért volt ez az ember olyan közlékeny a fehérekkel, kockáztatva, hogy megbüntetik? Maga Szokolov egyébként sohasem hallgatta ki őt, és az illető röviddel a vallomástétel után tisztázatlan körülmények között meghalt.

A harmadik bizonyítékot az elhagyott bányában talált tárgyak alkották. Itt az első vizsgálat során nem leltek semmit; Szokolov csak hónapokkal később bukkant rá a hátborzongató leletekre. Ennyivel alaposabb volt elődjénél, vagy ennyivel szerencsésebb?

A kutya, melynek tetemét csak 1919 júniusában azonosították, át kellett hogy vészelje a szibériai telet, ami törvényszéki orvostani szakértők szerint valószínűtlen. Így hát Szokolov negyedik bizonyítéka bármilyen másfajta állat maradványa is lehetett, amelyet utóbb dobtak a tárnába.

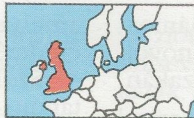
Végül az ötödik, megdönthetetlennek látszó bizonyíték az volt, hogy az excár családjának egyetlen tagját sem látta senki 1918. július 17-e után. Csakhogy az eredeti dokumentumok ezen a ponton is ellentmondanak Szokolov állításának.

A permi nyom

1918 decemberének végén a fehérek Jekatyerinburgból az attól jó 250 kilométerre északnyugatra fekvő Permbe vonultak. Itt az egyik fehér tiszt azt hallotta, hogy valamikor július 17-e után vonaton Permbe érkeztek a mészárlás túlélői. Informátora többek között egy ápolónő és egy orvos, név szerint Natalia Mutnyih és Pavel Utkin volt.

Az ápolónőt 1919 tavaszán háromszor is kihallgatták. Azt mondta, bátyjától – a környék egyik bolsevik parancsnokának emberétől – tudja, hogy csak Miklóst és fiát, Alekszejt végezték ki; Alekszandrát és a négy leányt Permben helyezték biztonságba. Látta is az őrizet alatt tartott családtagokat, s tudott Tatjana és Anasztázia szökési kísérleteiről. Utkin doktor megerősítette, hogy Anasztázia szökni próbált, s elmondta, hogy szeptember 20-a körül kihívták egy durván bántalmazott fiatal nőhöz, s ez a nő a legfiatalabb nagyhercegnőként mutatkozott be. Más tanúk szerint azon az őszön többször is tűvé tették a Perm környéki erdőket, bizonyára a szökevények után kutatva.

Körülbelül három héttel azelőtt, hogy a fehérek elfoglalták volna Permet, a bolsevikok állítólag újra vonatra szállították az öt nőt, és Moszkvába vitték őket. A nyomnak itt vége szakad. Míg Oroszország rá nem szánja magát a birtokában levő dokumentumok nyilvánosságra hozatalára, a rejtély alighanem rejtély marad.

Királyi háromszög

Anglia újdonsült királynője még csak 25. életévében járt, s fél Európa hercegei versengtek kegyeiért. Ő azonban nem titkolta, hogy szíve választottja Robert Dudley lord. De ahhoz, hogy hozzámehessen, le kellett küzdenie egy komoly akadályt...

Bár árulás miatt apját is, nagyapját is kivégezték, Robert Dudley lordra 1558. november 17-én, amikor I. Erzsébetet Anglia királynőjévé koronázták, rámosolygott a szerencse.

Dudley 25. születésnapját ünnepelte ekkor Ő és Erzsébet gyermekkoruk óta barátok voltak, s Erzsébet féltestvére, Mária királynő uralkodásának idején Dudley birtokokat adott el, hogy támogathassa a számkivetett hercegnőt. Erzsébetnek királynőként első dolga volt, hogy Dudleynak magas udvari méltóságot adományozzon. királyi istállómesterré nevezte ki. 11 nap múlva, amikor keresztüllovagolt Londonon, hogy birtokba vegye a Towert, a magas, jóképű, sötét bőrű Dudley kísérte, akit a vele nem rokonszenvezők csak úgy emlegettek: „a cigány"

A királynő ezen kívül is elhalmozta Dudleyt kegyeivel. birtokot, gyapjúárura vámmentes kiviteli jogot, a windsori kastély és erdő fölött helytartóságot adományozott neki. Gondja volt rá, hogy az ifjú lord mindig a közelében legyen, akinek csak lehetett, eldicsekedett intelligens, jó megjelenésű védencével, s ha rossz szó érte, nyomban védelmére kelt. Történt egyszer hogy Erzsébet elé tették a kinevezendő nagykövetek listáját, s ő tüstént kihúzta Dudley nevét: nyilvánvalóan az udvarnál akarta tartani lovagját.

Tavasszal a spanyol nagykövet azt írta egyik levelében: a királynő oly mértékben kegyeibe fogadta Dudleyt, hogy többé-kevésbé azt teszi, amit az akar· „mi több, úgy mondják, Őfelsége rendszeresen meglátogatja Dudleyt a szobájában éjjel és nappal" tette hozzá.

A fiatal királynőnek sürgősen férjhez kellett volna mennie és trónörököst szülnie. Atyja, VIII. Henrik nemcsak Angliát, de Európa nagy részét is megbotránkoztatta hat házasságával, és utódlása is vitatható volt. A Henrik halála óta eltelt tizenegy esztendőben először egyetlen fia, a sokat betegeskedő VI. Edward uralkodott; amikor Edward 16 évesen meghalt, Henrik idősebb lánya, a rossz emlékű Mária került a trónra, de alig öt év múlva felváltotta őt Erzsébet, akinek anyja Henrik második felesége, a szerencsétlen Boleyn Anna volt.

Erzsébetet hamar megkörnyékezték a kontinensről jött kérők, köztük egy svéd és egy szász herceg, meg a spanyol király unokaöccse. De az sem okozott volna nagy meglepetést, ha Erzsébet a külpolitikai szempontokat mellőzve angol vőlegényt választ. Ha pedig angolt, választhatna-e mást, mint kedvencét, Robert Dudley lordot?

A fölösleges harmadik: Amy Robsart

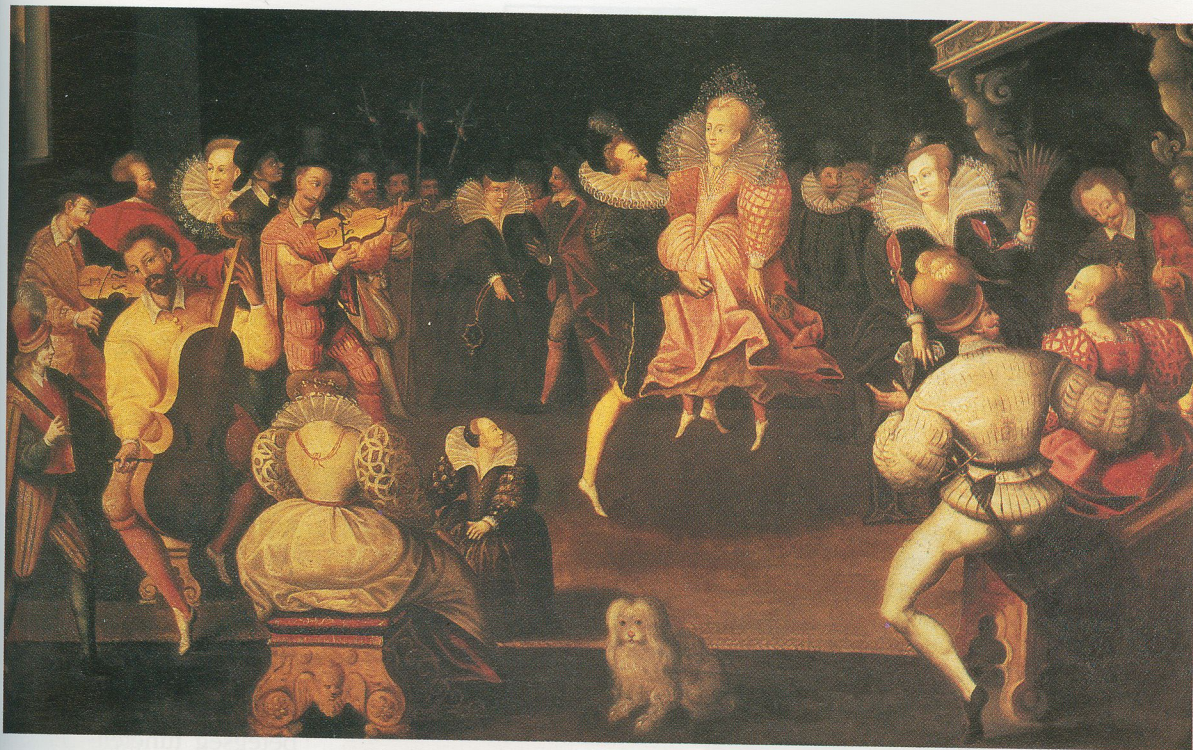
Erzsébet és Dudley egybekelésének csak egy akadálya volt: a jó megjelenésű fiatal lord már nős volt. Kilenc évvel korábban, közvetlenül a 17 születésnapja előtt nőül vette Amy Robsartot, egy vidéki földbirtokos egyetlen gyermekét, aki tekintélyes örökségre számíthatott. Az esküvőn, még mint a trónról nem is álmodó hercegnő, Erzsébet is részt vett. A fiatal pár eleinte boldognak látszott, de Dudleyt egyre jobban vonzotta a windsori udvari élet, és feleségét előbb rövidebb, később hosszabb időre újra meg újra magára hagyta. A házasságból gyermek nem született.

Amikor sugdolózni kezdtek arról, hogy Dudley a királynő szeretője, s talán össze is akarnak házasodni, Dudley felesége már egy Oxford melletti birtokon élt, Londontól 75 kilométerre északnyugatra. Neki és szolgálóinak külön lakosztályuk volt az egykor monostornak használt Cumnor Hallban, ahol még két család lakott.

Egy vasárnap, 1560. szeptember 8-án lázas készülődés törte meg a Cumnor Hall vidéki csendjét: a közeli Abingdon faluban vásárt tartottak aznap. Lady Dudley kimenőt adott a szolgálóinak, hogy elmehessenek a vásárra, ő azonban úgy döntött, otthon marad, még ha teljesen egyedül lesz is. Este a hazatérő szolgálókat megdöbbentő látvány fogadta. úrnőjük nyakát törve, holtan feküdt a lakosztályából a hallba vezető lépcső lábánál.

Hosszú alkony

Rossz nyelvek nyomban beszélni kezdték, hogy Dudleynak köze van felesége halálához. E híresztelések miatt a királynő kénytelen volt eltávolítani

védencét az udvartól arra az időre, míg az ügyet ki nem vizsgálják. „Nincs más eszközöm, hogy tisztázzam magam a rosszindulatú szóbeszéd alól, amelytől, jól tudom, nem fog megkímélni a gonosz világ, mint maga a legtisztább igazság" – írta Dudley. De mi volt az igazság? Erzsébet vetélytársa, Stuart Mária mások füle hallatára mondta egyszer: – Anglia királynője a lovászmesterével akarja összeadatni magát, aki a frigy érdekében megölte a feleségét!

Erzsébet az udvarban gyászt rendelt el Lady Dudley halála miatt, és két hét múlva a királyi kápolnában tartották meg a temetés előtti gyászszertartást. Robert Dudleyt végül fölmentették felesége meggyilkolásának vádja alól, és visszatérhetett az udvarba. Még mindig a királynő kedvencének számított, s most, hogy szabad volt, ismét beszélni kezdték, hogy elnyerheti a királynő kezét.

Vajon a szerencsétlen Amy Robsart balesetet szenvedett, vagy ármány végzett vele? A történelemkönyvek többsége, hasonlóan a korabeli vizsgálathoz, nem marasztalja el Lord Robert Dudleyt. Felesége köztudomásúan mellrákban szenvedett, és gyakran könyörgött Istenhez, hogy szabadítsa meg szenvedéseitől. E betegség kései szakaszában a daganat nemritkán átterjed a gerincre, ami anynyira meggyengül, hogy elég egy kis ütődés, és a beteg nyakát töri. Lehetséges tehát, hogy Lady Dudley egyszerűen megcsúszott a lépcsőn, s ez okozta idő előtti halálát.

Egy udvari fogadáson I. Erzsébet tüzes táncot lejt Robert Dudleyval. A királynő nem titkolta a lord iránt táplált érzelmeit.

Most, hogy Amy Robsart többé nem állt az útjukban, a királynő választhatott a házasság és a házasságon kívüli kapcsolat között. Az utóbbit választotta. Pár év múltán kinevezte Dudleyt Leicester grófjává, de amikor a férfi az udvarban nagyobb hatalomra tört, keményen megrótta érte, mondván: – Úrnőből elég itt egy, úrra pedig semmi szükség. Dudley még három évtizeden át szolgálta hűségesen a királynőt, bár közben kétszer is megházasodott, kockára téve Őfelsége kegyeit.

Ami pedig Erzsébetet illeti, uralkodásának 45 éve alatt az egész ország, sőt egész Európa hasztalanul találgatta, kihez akar férjhez menni. A találgatások akkor sem szűntek meg, amikor már túl idős volt a szüléshez. Az évszázad vége felé a nála sokkal fiatalabb Robert Devereux-t, Essex grófját fogadta kegyeibe. De Devereux-höz sem akart hozzámenni, s amikor a férfi hatalomra tört, letartóztatta és kivégeztette. A „Szűz Királynő" 1603-ban halt meg, utód nélkül. A trónon Máriának, a skótok királynőjének fia követte.

Jeltelen sírban

Wolfgang Amadeus Mozart csodagyerek volt: már hatévesen Európa előkelő szalonjaiban koncertezett, és ekkortájt komponálta első műveit. 30 évvel később, pályafutása csúcsán rövid szenvedés után meghalt. Lehet, hogy megmérgezték?

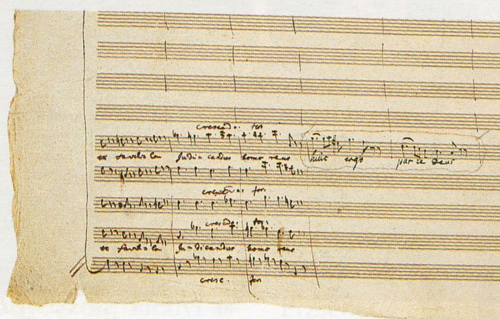
Constanzénak, Mozart feleségének nővére, Sophie Haibel még évtizedek múlva is élénken emlékezett a baljós előjelekre. 1791 decemberének első vasárnapján a konyhában éppen egy csésze kávét készített anyjának. Előző nap bent járt Bécsben meglátogatni beteg sógorát, és azzal a hírrel tért vissza, hogy már jobban néz ki. Most, amint várta, hogy kifőjön a kávé, a petróleumlámpa lángjába nézett eltűnődve, és eszébe jutott húgának beteg férje. Ekkor a láng hirtelen kialudt, „mintha sohasem égett volna – írta később. – Még csak nem is izzott a kanóc, pedig egyáltalán nem volt huzat. Meg mernék esküdni rá." Balsejtelmektől gyötörve rohant be anyjához, aki azt tanácsolta, induljon haladéktalanul Bécsbe, Mozartékhoz.

Constanze nagyon megörült nővérének, elmondta neki, Mozartnak nyugtalan éjszakája volt; kérte, hogy maradjon még. – Oh, drága Sophie, mennyire örülök, hogy eljött – üdvözölte a zeneszerző. – Ma itt kell maradnia, hogy lássa a halálomat. – Vele volt fiatal tanítványa, Süssmayr akit Mozart utasításokkal látott el a *Requiem* befejezésére vonatkozóan.

Papot hívtak, majd orvos jött, és hideg vizes borogatást tétetett a beteg láztól izzó homlokára. Egy órával éjfél előtt Mozart elvesztette az eszméletét, és éjfél után, 0.55-kor 1791 december 5-én meghalt.

Az egykori csodagyerek, a példátlanul termékeny komponista két hónap múlva lett volna harminchat éves.

Mozart örökösen pénzszűkében volt, és az év nagy részét lázas munkával – fontos megbízások teljesítésével – töltötte. Barátai, családtagjai többnyire idegesnek és kimerültnek látták. November 20-án, amikor ágynak esett, még senki sem gyanította, hogy többé nem fog fölkelni. 1828-ban megjelent Mozart-életrajzában Georg Nikolaus Nissen, Constanze második férje így írja le a betegség tüneteit: „Először megduzzadt a keze és a lába és szinte teljesen mozgásképtelenné vált; később hirtelen hányni kezdett. Ennek a betegségnek heveny tífusz a neve." Valóban, Bécs város halottnyilvántartásában is ez a diagnózis szerepel.

Csak 1964-ben derült ki, hogy a befejezetlenül maradt Requiem *megírására von Walsegg gróf kérte fel Mozartot, felesége halála alkalmából, 1791 elején.*

Maga Mozart azonban arra gyanakodott, hogy valakinek útjában van. Néhány héttel a halála előtt azt mondta Constanzénak, hogy meg akarják őt mérgezni. – Valaki aqua toffanát itatott velem, és kiszámította, mikor halok meg.

Az aqua toffana egy szagtalan, lassan ölő, arzéntartalmú méreg volt, amely bizonyos Teofania de Adamóról kapta a nevét; ez a hölgy keverte ki a XVII. században, Itáliában, s kínálta gyilkosságra készülő ügyfeleinek. Mozart nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy a *Requiem,* amelynek megírásával egy titokzatos idegen bízta meg, saját temetésére készül.

Egy berlini újság 1791. december 31-i számában, a komponista halálhíre kapcsán kitért a halál okát firtató föltevésekre is. „Mivel a holttest felpuffadt, volt, aki arra gondolt, hogy Mozartot megmérgezték."

Egy keltezés nélküli feljegyzésben Mozart nagyobbik fia, Karl Thomas részletesen leírta, hogy apja teste annyira felpuffadt és oly bűzös oszlásnak indult, hogy emiatt nem is boncolták fel. A legtöbb holttest hideg és merev lesz, Mozarté azonban puha és rugalmas maradt, mint általában a mérgezetteké.

De ugyan ki akarhatta Mozart halálát? Az özvegy a mérgezésről szóló találgatásoknak nem adott sok hitelt, és senkit sem gyanúsított férjének megmérgezésével. Így aztán a mendemonda rövidesen feledésbe merült, s csak három évtized múltán elevenítette föl valaki. Ez a valaki pedig nem volt más, mint Mozart vetélytársa, akinek a komponista halála érdekében állhatott.

A féltékeny Salieri

A Mozartnál mindössze öt évvel idősebb Antonio Salierit 1774-ben, 24 éves korában II. József császári udvari komponistává nevezte ki. Hét évvel később, Mozart Bécsbe érkezésekor ő volt a birodalmi főváros vezető muzsikusa, a város arisztokratáinak és igényes zenebarátainak kedvence. Salieri könnyen és sokat komponált, s kiváló tanítványai közé tartozott Beethoven, Schubert és Liszt Ferenc.

Mozartban Salieri szinte az első pillanatban meglátta a számára utolérhetetlen vetélytársat, akinek tehetsége magasan felülmúlja az övét. Bécsi zenei körökben kevesen kételkedtek abban, hogy Salieri féltékeny riválisára, Mozart pedig nyíltan hangoztatta, hogy az udvari komponistát nem sokra becsüli.

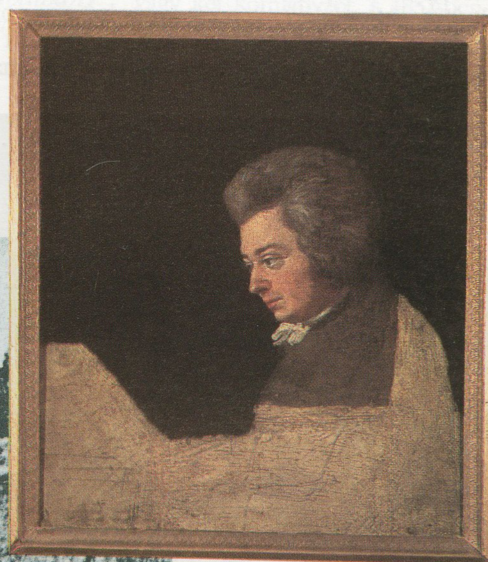
Salieri még megérte udvari zenésszé való kinevezésének ötvenedik évfordulóját: 1824-ben egész Bécs ünnepelte.

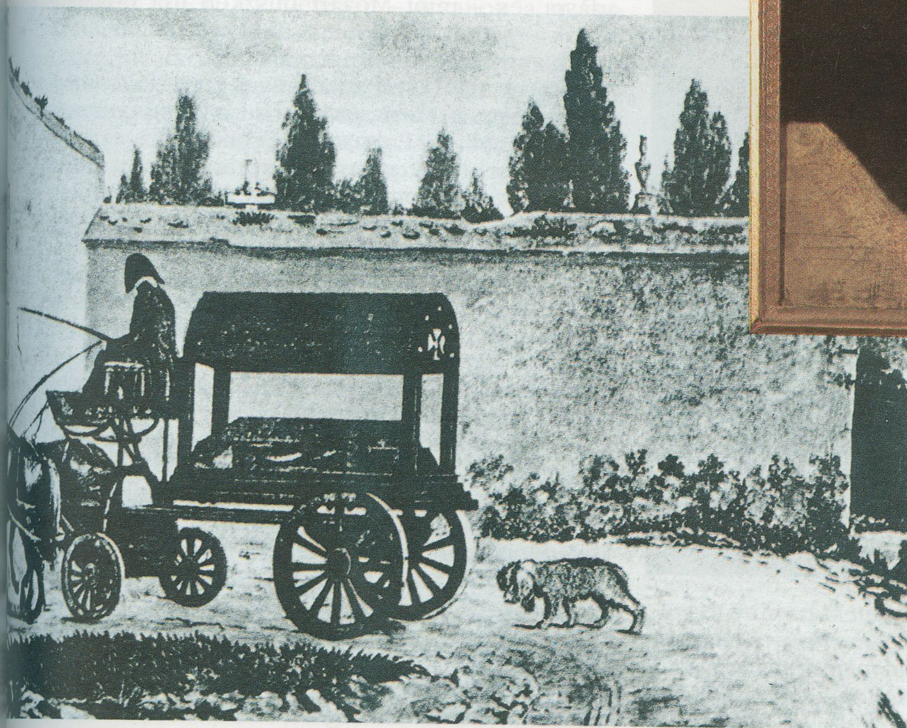
Egy évvel korábban azonban megdöbbentő nyilatkozatot tett. 1823 októberében Beethoven egyik tanítványa, bizonyos Ignaz Moscheles meglátogatta az idős és beteg Salierit, aki egy külvárosi kórházban feküdt.

Az akadozó beszédű, közelgő halálával elfoglalt Salieri becsületszavát adta Moschelesnek hogy, „semmi alapja sincs annak a képtelen híresztelésnek, hogy megmérgeztem volna Mozartot". A rosszakaróim találták ki az egészet. Kérte a megdöbbent Moschelest, „adja hírül a világnak, hogy ezt mondta Önnek az agg Salieri, aki nemsokára meg fog halni".

Egy hónappal később Salieri öngyilkosságot kísérelt meg. Akik meglátogatták betegágyánál, azt mondták, rémképei vannak, felelősnek érzi magát Mozart haláláért, és be akarja vallani a bűnét. A nagyra becsült udvari komponista a következő évben meghalt.

Az alábbi befejezetlen portrét 1789-ben vagy 1790-ben készítette Mozartról Joseph Lange, Constanze nővérének, Aloysiának a férje. Constanze úgy vélte, ez a kép örökíti meg leghívebben a zeneszerzőt.

A Ludwig van Beethoven iratai közül előkerült rajz (balra) azt mutatja, hogy kutyáján kívül senki sem kísérte el Mozartot utolsó útjára. E részvétlenség oka egyike a számos megválaszolatlan kérdésnek, amely a zeneszerző korai halálát övezi.

Haydn olasz életrajzírója, Giuseppe Carpani megpróbálta menteni honfitársa becsületét. Fölkeresett egy orvost, akinek annak idején kikérték a véleményét Mozart végzetes betegségéről, s megtudta tőle, hogy a diagnózis reumás láz volt. Ha Mozartot valóban megmérgezték, tette föl a kérdést Carpani, hol a bizonyíték? Mihaszna kérdés. Bizonyíték ugyanis nincs, és nem is lesz soha.

Férje halála után Constanze Salierihez küldte tanulni kisebbik fiát. Amikor a fiút megkérdezték, mi a véleménye arról a híresztelésről, hogy az udvari komponista megmérgezte az apját, ő így válaszolt: Salieri nem ölte meg Mozartot, de intrikáival valóban megmérgezte az életét.

Salieri állítólag egyszer ezt mondta. nagy kár hogy Mozart oly fiatalon halt meg, ámbár a többi zenész számára talán inkább nagy szerencse; ha tovább él, száraz kenyeret se kaptunk volna a munkánkért senkitől.

Egy féltékeny férj

Az esetleges gyilkosság második gyanúsítottja, Franz Hofdemel ugyanannak a szabadkőműves-páholynak volt tagja, mint Mozart, és csinos fiatal felesége, Magdalena a mester utolsó zongoratanítványai közé tartozott. Pár nappal Mozart halála után Hofdemel magából kivetkőzve rátámadt várandós feleségére, borotvakéssel összeszabdalta az arcát, torkát, karját, majd megölte magát. Magdalena életben maradt, és öt hónappal később megszülte gyermekét, akiről továbbra is azt suttogták, hogy Mozart az apja.

1791-ben bekövetkezett halála előtt Mozart tíz éven át Antonio Salierinek (fent), II József sikeres itáliai udvari komponistájának legfőbb vetélytársa volt. Salieri egykor oly népszerű műveit ma már ritkán adják elő.

Mozart nővére, Maria Anna egyszer megjegyezte, hogy fivére fiatal nőt csak akkor tanított, ha szerelmes volt belé. A szigorú erkölcsű Ludwig van Beethoven pedig egy ízben, már évekkel Mozart halála után, nem volt hajlandó Magdalena jelenlétében játszani, mivel „a hölgy túlságosan is meghitt viszonyban volt Mozarttal" Ám a kortársak észrevételei és a fennmaradt levelek arról tanúskodnak, hogy Mozart Constanze iránt mély érzelmeket táplált, és tények nem támasztják alá, hogy lettek volna házasságon kívüli kapcsolatai. Ráadásul Magdalena tragédiája iránt Mária Lujza császárné is részvétet tanúsított, amit aligha tett volna, ha hitelt ad a Magdalena és Mozart viszonyáról szóló mendemondának.

A szabadkőművesek bosszúja?

Mozart halálával kapcsolatban egy harmadik híresztelés is lábra kapott. Eszerint a zeneszerzőre büntetést róttak a szabadkőművesek, mert a *Varázsfuvolá*ban leleplezte titkaikat. Az allegorikus opera bemutatója 1791 szeptember 30-án volt Bécsben. Maga Mozart vezényelt, és az előadást kritika és közönség egyaránt nagy tetszéssel fogadta.

A tetszésüket nyilvánítók között volt Salieri is, aki a szerzővel együtt ment el egy későbbi előadásra, és – mint Mozart büszkén írta Constanzénak – azt mondta, még soha nem látott „ennél szebb vagy elragadóbb produkciót"

Mozart egyes szabadkőműves társát talán meghökkentette a *Varázsfuvola,* de a komponista és szövegkönyvíró, Emmanuel Schikaneder az operával éppenhogy népszerűsíteni akarta a titkos társaság szentháromságát: a bátorság, a szeretet és a testvériség eszményét. Tárgyukat átérzéssel, tisztelettel s csipetnyi humorral kezelték.

A bécsi szabadkőművesek nemhogy nem érezték bántónak az operát, de megbízták Mozartot egy kantáta megírásával, amely feladatának a mester a *Varázsfuvola* bemutatója és végzetes betegségének kezdete között röpke néhány nap alatt eleget is tett. Pár nappal halála után páholyának nagymestere a páholy „legszeretetreméltóbb és legérdemdúsabb" tagjaként méltatta, kinek távozása „pótolhatatlan veszteség" A bécsi szabadkőművesek 1792-ben adták elő a kantátát, s a bevételt Mozart özvegyének és árván maradt fiainak ajánlották fel.

Elsietett temetés

Mivel férje halálakor Constanze anyagilag nagyon rosszul állt, a lehető legolcsóbb temetést rendelte

Szabadkőművesek: egy titkos társaság hányattatásai

Mozartot 1784 decemberében fölvették a „Jótékonyság" nevű kis bécsi szabadkőműves-páholyba, amely később egyesült a főváros legrangosabb, „Újrakoronázott Remény" nevű páholyával. A kőfaragók és katedrálisépítők középkori céheiből kinőtt szabadkőműves-páholyok a XVIII. század elejétől más szakmák képviselői előtt is megnyitották kapuikat, és a mozgalom Angliából gyorsan átterjedt Európába.

Mozart idejében a szabadkőműves-páholyok már zártkörű értelmiségi csoportosulások voltak, melyekbe felvételt nyerni nagy megtiszteltetésnek számított. Az ifjú zeneszerző lelkesedéssel vett részt a szabadkőműves-rendezvényeken, és zenét is szerzett a titkos szertartásokra. Egy apjához írt levelében, 1787-ben említi, hogy a szervezetbe való belépése segített leküzdenie halálfélelmét.

Időközben a titkos társaság támadások kereszttüzébe került: előbb a római katolikus egyház támadta meg, majd az autokrata II. József császár, akiben félelmet ébresztett a szabadkőművesek növekvő befolyása, és rendőreivel figyeltette tevékenységüket. Utolsó operájában, a *Varázsfuvolá*ban Mozart védelmébe veszi az ostromlott szervezetet, fejet hajt a szabadkőművesség eszméi előtt.

A festményen (1790) egy bécsi szabadkőműves-összejövetelen Esterházy Miklós (piros kabátban) mint szertartásmester látható.

A szabadkőműves-mozgalom az Egyesült Államokban is népszerűvé vált. Már George Washington és Benjamin Franklin is szabadkőműves volt. 1826-ban titokzatos körülmények között eltűnt egy William Morgan nevű New York állambeli lakos, aki kifecsegte páholyának titkait. Az esetet nyomozás követte, s kiderült, hogy az állam vezető tisztségviselői közül meglehetősen sokan tartoznak a közéjük. A történtek ellenhatásaként egy szabadkőművesség-ellenes politikai párt adta a következő egy vagy két kormányzót, s 1832-ben és 1836-ban elnököt is jelölt.

meg. December 7-én délután 2.30-kor a holttestet a Szent István-dómba szállították, s az egyik mellékkápolnában – maroknyi gyászoló, köztük valószínűleg Salieri jelenlétében – lezajlott a gyászszertartás. A rokonok és barátok, állítólag a havas esőre hivatkozva, nem követték a halottszállító kocsit az egy órányi járásra fekvő Szent Márk-temetőbe, így senki sem látta, hol temették jeltelen tömegsírba Mozart holttestét. Ugyanakkor egy napló tanúsága szerint aznap Bécsben enyhe ámbár ködös idő volt!

Constanze később azzal mentegetőzött, hogy azt hitte, az egyház megjelöli egy kereszttel férje sírját.

Emlékművet nem állíttatott Mozartnak. 1859-ben a halhatatlan komponista végre márvány emlékművet kapott a Szent Márk temetőben, de hogy hova tegyék, azt már csak találgatni lehetett.

Orvosi oknyomozás

Mozart titokzatos halála és gyors eltemetése két évszázadon át szakemberek és laikusok élénk vitáinak és merész spekulációinak tárgya volt. 1966-ban végül egy Carl Bar nevű svájci orvos a „heveny tífusz" korabeli diagnózisát amatőrnek és szakszerűtlennek minősítette.

A Mozart orvosától, dr Nicolaus Clossettól származó adatok alapján Bar egy fájdalmas ízületi gyulladás formájában jelentkező, heveny nem fertőző betegség, a reumás láz diagnózisának megállapítására hajlott.

1984-ben egy másik orvos, Peter J Davies még behatóbban elemezte Mozart kórtörténetét betegségét. 1762-ben, hatéves korában, amikor első hangversenyeit adta és első műveit komponálta, a zongorista csodagyerek felső légúti streptococcus-fertőzést kapott. Az ilyen fertőzések nemegyszer hónapok vagy csak évek múltán vonnak maguk után súlyos következményeket.

Az ifjú Mozart később mandulagyulladásokon, hastífuszon, himlőn, bronchitisen és sárgasággal járó hepatitis A-fertőzésen esett át. 1784-ben, három évvel Bécsbe érkezése után ismét súlyosan megbetegedett: erősen hányt és gyulladásos reumás láza volt.

Dr Davies azzal a következtetéssel zárta kórtörténeti elemzését, hogy Mozart haláláért egy járvány során szerzett streptococcus-fertőzés, továbbá a Schönlein-Henoch-szindróma nevű allergiás megbetegedés okozta veseelégtelenség, agyvérzés és a végső stádiumban fellépett tüdőgyulladás tehető felelőssé. Mindehhez hozzátette, hogy a veseelégtelenség mellékhatásaként depresszió, személyiségzavarok és hallucinációk is felléphetnek s ez magyarázatul szolgálhat Mozart ama tévképzetére, hogy valaki meg akarja mérgezni és hogy a *Requiem*et saját temetésére rendelte meg tőle a magát megnevezni nem akaró idegen.

Magános gyilkos – vagy összeesküvés?

Aki átélte, sohasem felejti el azt a napot, amikor a Texas állambeli Dallasban lelőtték John F. Kennedy amerikai elnököt. A gyilkost hamar elfogták, de két nap múlva a tévénézők szeme láttára ő is gyilkosság áldozata lett. Az összeesküvés elmélete azóta is makacsul tartja magát.

Az elnököt figyelmeztették jó előre, hogy ne menjen el Dallasba, mert az ultrakonzervatív városban köztudomásúan sok befolyásos rosszakarója van. John F Kennedy azonban félresöpörte az efféle ellenvetéseket. Fontosnak tartotta, hogy Texasban is gyarapíthassa politikai tőkéjét, és következő évi újbóli jelöltetéséhez, amit hivatalosan még be sem jelentett, szövetségeseket szerezzen, John Connally kormányzóval az élen. Miután megérkeztek a Love Field repülőtérre, az elnök és felesége, Jacqueline a kormányzó és kormányzóné társaságában egy nyitott gépkocsi hátsó ülésén foglaltak helyet. A gépkocsikonvoj, benne másodikként az elnöki gépkocsival, útnak indult a városközpont felé Az elnököt díszebédre várták, s úgy volt, hogy beszédet is fog mondani. Az út mentén felsorakozott mosolygós emberek láttán Nellie Connally az elnökhöz fordult: – Igazán nem mondhatja, hogy Dallas nem szereti Önt. – 12.30-kor a konvoj lassított, s jobbra, majd balra fordult, mielőtt három aluljárón áthaladva a cél felé vezető főútvonalra tért volna. Az első kocsiban az egyik biztonsági ember így szólt a sofőrhöz: – Még öt perc, és odaérünk. – Egy hátrább haladó kocsiban Evelyn Lincoln elnöki titkár megjegyezte: – Mit szólnak hozzá? Átmentünk egész Dallason, és egy árva tüntetővel sem találkoztunk! – Egy helybeli nő nevetve válaszolt: – Nem vagyunk mi olyan rossz emberek. – A tudósítók kocsijában egy riporter rosszul olvasta az előttük feltűnő rozsdaszínű téglaépület feliratát: Mi a csuda az a könnyraktár? A könyvraktár és a konvoj útjába eső aluljáró között állt valaki, név szerint Abraham Zapruder aki az elnöki gépkocsi felé fordította filmfelvevőjét. Egy másik járókelő, Charles Brend éppen a magasba emelte ötéves kisfiát, hadd integessen az elnöknek. Kennedy észrevette, rámosolygott és ő is visszaintegetett.

John F Kennedy. A Maffia állt az elnökgyilkosság mögött? Vagy nem is az elnök, hanem Connally texasi kormányzó volt Oswald célpontja?

Ekkor lövések dördültek. Az egyik golyó átment az elnök nyakán, majd Connally kormányzó hátába fúródott, elöl átszakította a mellkasát, megsebesítve jobb csuklóját és bal combját is. Kennedy a torkához kapott. Connally ölét elöntötte a vér a kormányzó az előtte ülő feleségére zuhant. Ahogy felordított, Mrs. Kennedy riadtan fordult az elnök felé, aki éppen akkor kapta a fejét szétroncsoló második találatot.

Négy nap krónikája

Ország-világ nagy megdöbbenéssel fogadta a hírt, hogy 1963. november 22-én meggyilkolták az Egyesült Államok 35. elnökét. E pénteki nap délutánját és a következő három napot világszerte sok-sok millióan töltötték tévékészülékük előtt, kővé dermedten bámulva a hihetetlen tragédia megörökített részleteit.

Lee Harvey Oswald percekkel a merénylet után elhagyja a Texasi Tankönyvraktár épületét, amelynek hatodik emeleti ablakából a két lövést

leadta. Délután 1 15-kor lelövi az őt igazoltatni akaró J. D. Tippit rendőrt. A szemtanúk hívják a rendőrséget, és megmutatják a mozit, ahová a tettes bemenekült. Oswaldot azonnal letartóztatják Tippit meggyilkolásáért, de nemsokára már Kennedy meggyilkolásával is gyanúsítják. Az utóbbi vádat Oswald tagadja, az elnökgyilkosságot az igazi tettesek helyett akarják az ő nyakába varrni - állítja.

A Parkland Memorial Kórházba 12.38-kor veszik fel a 24740-es számú beteget – fehér bőrű férfit lőtt sebbel. Papot hívnak hozzá az intenzív terápiás kórterembe, de a beteg már nem tér magához. Két órakor az orvosok bejelentik: Kennedy elnök halott. A titkosszolgálat emberei a helyi hatóságok ellenvetéseivel mit sem törődve a holttestet koporsóba teszik és a Love Field repülőtérre szállítják. Sarah T Hughes bíró egy órán belül felesketi Lyndon B. Johnsont, az Egyesült Államok új elnökét. A Légierő egyes számú gépének – az elnöki különgépnek – fedélzetén Jacqueline Kennedy jelenik meg mellette összevérzett rózsaszín kosztümjében. Az elnök kísérete még ezen az estén visszatér Washingtonba, és a Bethesda Haditengerészeti Kórházban megejtik a boncolást.

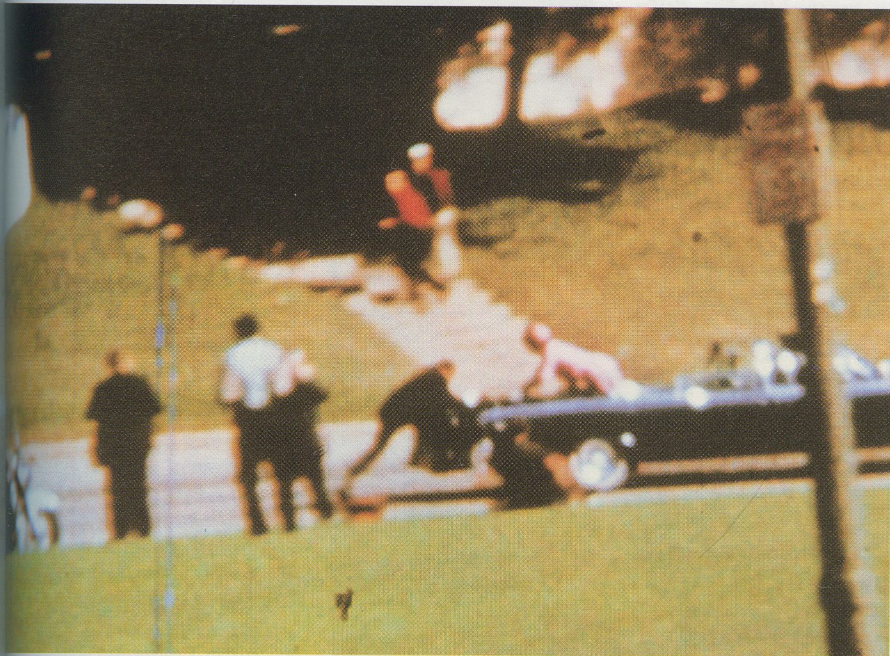
November 23-án, szombaton az elnök özvegye kiválasztja férje sírhelyét az Arlingtoni Nemzeti Temetőben. A hivatalos búcsúztatást hétfőre tűzik ki. Dallasban Oswaldot három órán át vallatják a gyilkosságról.

J. Edgar Hoover FBI-igazgató kérésére elhatározzák, hogy Oswaldot vasárnap átszállítják a dallasi rendőrség parancsnokságáról a sheriff hivatalába. A szállítás közben, nem sokkal 12 óra előtt egy dallasi éjszakai lokál üzletvezetője, Jack Ruby az eseményt közvetítő riporterek gyűrűjéből előlépve, az egész ország tévénézőinek szeme láttára agyonlövi Oswaldot. Saját elhatározásából cselekedett, vallja Ruby mert mérhetetlenül elkeserítette az elnök halála, és Jacqueline Kennedyt meg akarta kímélni az Oswald-perben való tanúskodás kínjától.

November 25-én, hétfőn reggel 9 óráig negyedmillió gyászoló haladt el Kennedynek a Kapitóliumban felállított ravatala előtt. Akkora volt a tömeg, hogy az özvegy kérésére az épületet egész éjszaka nyitva tartották. A Szent Máté-székesegyházban megtartott gyászszertartás után, amelyet Cushing bostoni püspök mutatott be számos ország vezető politikusainak részvételével, Kennedy elnököt Arlingtonban örök nyugalomra helyezték. Özvegye örökmécsest gyújtott sírjánál.

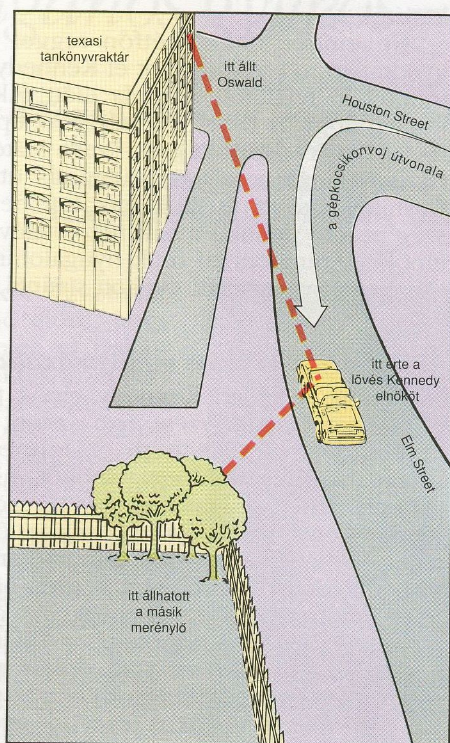
Kételyek a hivatalos magyarázattal szemben

Halálának reggelén Kennedy elnök tett egy hátborzongató megjegyzést. Szó szerint ezt mondta tanácsadójának, Kenneth O'Donnellnek: – Ha valaki meg akar ölni egy elnököt, nincs különösebben nehéz dolga. fog egy távcsöves puskát, fölmegy egy magas épület tetejére, és senki sem tehet ellene semmit. – Később az Earl Warren főbíró elnökletével létrehívott Warren-bizottság pontosan így írta le az elnök meggyilkolását. A Johnson elnöknek 1964. szeptember 24-én bemutatott jelentéshez 26 kötetre való dokumentációt csatoltak. A végkövetkeztetés: Kennedy gyilkosa, Lee Harvey Oswald fanatikus magános gyilkos.

Az amatőr filmes készítette felvételen egy titkosszolgálati ügynök a gépkocsi csomagtartója felé veti magát, miközben Mrs. Kennedy, férje segítségére sietve, a hátsó ülésbe kapaszkodik. Az elnöki gépkocsi haladéktalanul gyorsított, hogy az áldozatokkal mielőbb a kórházba érjen.

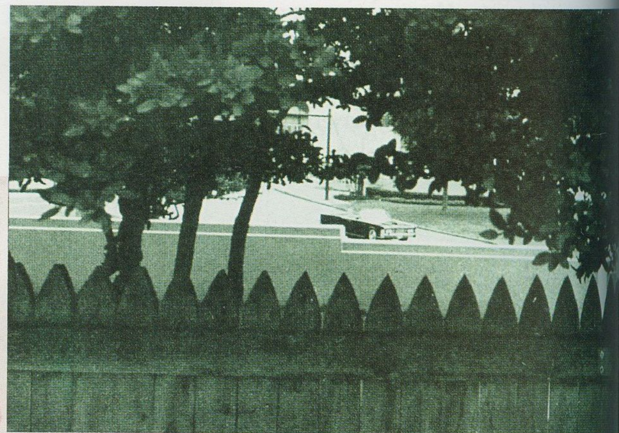
Pedig már a Warren-bizottság kimerítő vizsgálata folyamán is fölmerültek kételyek. Oswald nem a maga jószántából lőtt, vélték sokan, ő csupán „frontembere" egy nemzetközi összeesküvésnek. A kubai diktátor Fidel Castro, vagy talán a szovjet titkosrendőrség (a KGB) állhatott a gyilkos mögött. Mások országon belüli hatalmi harcokat sejtettek az ügy hátterében, és az FBI vagy a CIA ügynökeit tették felelőssé az elnök haláláért. A legmakacsabbul azonban a Maffia szerepére vonatkozó föltevés tartotta magát.

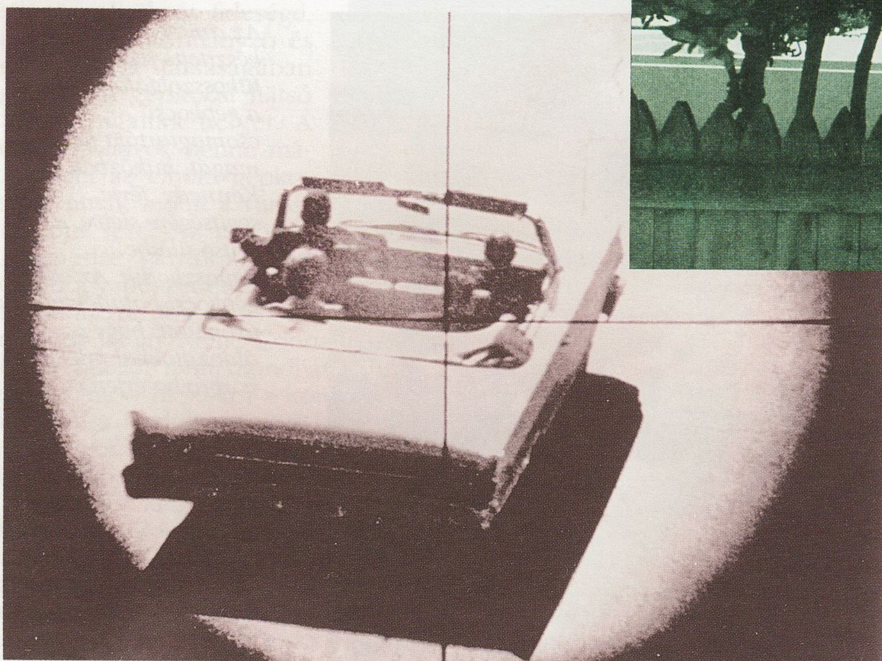

Bizonyíték hiányában

Egy képviselőházi bizottság, amely 1976 és 1978 között újra kivizsgálta az elnökgyilkosság körül-

A bal oldali rajz a „két gyilkos elméletét" mutatja be. A Texasi Tankönyvraktár hatodik emeleti sarokablakában álló Oswald golyója áthalad az elnök nyakán és leteríti Connallyt. A halálos lövést egy facsoport felől adják le az elnöki gépkocsi előtt jobbra található füves dombról.

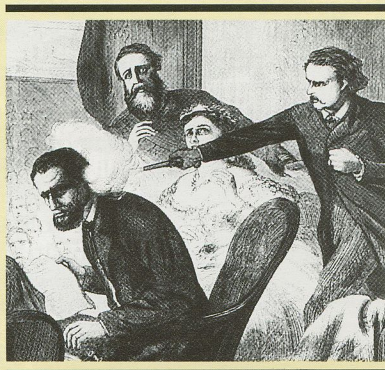

E fák közül, a kerítés mögül a második gyilkos könnyen leteríthette az elnököt, miután Oswald nem találta telibe a célt.

Lövés a nézőtéren

Eddig négy amerikai elnök lett gyilkosság áldozata. Abraham Lincoln 1865-ben, James A. Garfield 1881-ben, William McKinley 1901-ben és John F Kennedy 1963-ban. A Kennedy-gyilkosság előtt Lincoln meggyilkolása váltotta ki a legnagyobb megrendülést.

Amikor Lincoln sorrendben tizenhatodikként az Egyesült Államok elnöke lett, a rabszolgaság eltörléséről folyó régi vita heves és elhúzódó polgárháborúba torkollott. Lincoln 1860 novemberében történt megválasztása és 1861. márciusi beiktatása között hét déli állam kivált a szövetségből, és Jefferson Davist választotta meg az Amerikai Konföderált Államok elnökévé; később még négy állam csatlakozott hozzájuk. Április 12-én, a konföderációnak a Charleston Harbor-i Sumter-erőd ellen intézett támadásával megkezdődött a négyéves polgárháború, melynek a két oldalon összesen 600 ezer halottja és 400 ezer sebesültje volt. 1865. április 9-én Ulysses S. Grant a virginiai Appomattoxnál győzelmet aratott Robert E. Lee serege fölött, s ez végre meghozta a békét.

Lincoln meggyilkolása: egy színész, John Wilkes Booth közvetlen közelből lövi le a washingtoni Ford Színház páholyában ülő elnököt.

Öt nap múlva Lincoln elnök feleségével színházba ment: ráfért egy kis kikapcsolódás a sok izgalom után. A washingtoni Ford Színházban már várt rá John Wilkes Booth, egy híres színészcsalád sarja, aki a déliekkel rokonszenvezett. Booth hidegvérűen lépett az őrizetlenül hagyott elnöki páholyba, és egyetlen tarkólövéssel leterítette Lincoln elnököt. Utána a színpadra ugrott, s bár lábát törte, a rá váró lovon elmenekült. Két héttel később egy csűrben találtak rá, holtan: vagy lelőtte valaki, vagy öngyilkos lett, amikor üldözői rágyújtották a csűrt. Hamarosan még kilenc másik személyt is megvádoltak azzal, hogy az összeesküvésben Booth bűntársa volt. A kilencből négyet felakasztottak, négyet bebörtönöztek, egyet pedig fölmentettek a vád alól.

ményeit, arra a következtetésre jutott, hogy a Bethesdai Haditengerészeti Kórházban a gyilkosság másnapján elvégzett boncolás nem felelt meg a szakmai követelményeknek. Az egyik boncoló orvos annak idején szóvá is tette, hogy nem tárhatták fel a testben a két lövedék útvonalát, mert egy „magas rangú személyiség" föltehetően egy katona, kifogást emelt ez ellen. S miután a boncolás nem tisztázhatta a lövedékek pályáját, azt sem deríthette föl, milyen irányból adták le a lövéseket, vagyis, hogy mindkét lövés a Texasi Tankönyvraktár ablaka felől jött-e, vagy az egyik egészen más irányból.

A tartósított agyat és egyéb boncolási anyagokat Kennedy titkárának adták át. Amikor ezeket 1966-ban archiválták, az agy hiányzott. Talán szándékosan tüntettek el egyes bizonyítékokat?

Hány lövés dördült?

A Warren-bizottság szerint Kennedyt két golyó találta el, s mindkettő fölülről és hátulról jött, összhangban a magános gyilkosról szóló hivatalos verzióval. E következtetést részben a Zapruder készítette filmfelvétel elemzésére, részben a törvényszéki orvosszakértők feltevéseire alapozták.

De a hetvenes évek végén egy másik bizonyítékot is újraértékeltek. Egy dallasi rendőrnek, az elnöki gépkocsit kísérő motorosok egyikének magnetofonja tévedésből felvételre volt kapcsolva, mialatt a konvoj november 22-én a Love Field repülőtérről Dallas városközpontjába tartott. A szalag hosszú évekig porosodott a többi tárgyi bizonyíték között, mert úgy tetszett, némi susogáson kívül semmiféle azonosítható hangot nem hordoz.

A Képviselőház vizsgálóbizottsága akusztikai szakértőket kért fel, vizsgálják meg a legkorszerűbb számítógépes módszerekkel a szalag tartalmát. A szakértők puskalövésre emlékeztető hangokat véltek fölfedezni a magnószalagon, s nem voltak restek elutazni Dallasba, és a gyilkosság színhelyén egy őszi reggelen próbalövéseket leadni. Az új felvételeket összehasonlították a tizenöt évvel korábbiakkal, és a bizonyosság határát súroló valószínűséggel négy lövést különböztettek meg. Mi több, azt állították, képesek meghatározni, milyen irányból adták le a lövéseket. A négyből három lövés valóban a Texasi Tankönyvraktár felől jött – onnan, ahol Oswald állt. (Az ablakban egyébként három üres töltényhüvelyt találtak; Oswald egyik lövése alighanem célt tévesztett.) A negyedik lövés azonban kis távolságból, elölről, jobb felől érkezhetett: talán a konvoj útvonalára néző fűvel benőtt dombocskáról is rálőtt valaki Kennedy elnökre.

A Warren-bizottság vagy nem figyelt fel a negyedik dörrenésre utaló tanúvallomásokra, vagy szántszándékkal nem adott hitelt nekik. Más tanúk látni vélték, hogy lőporfüst szállt föl a kis füves rész felől, és egy FBI-jelzést viselő gépkocsi fordult ki egy közeli parkolóból, benne több férfival. Az FBI szerint aznap nem állomásoztak embereik

ezen a helyen. Hárman megpróbálták elkapni egy férfit, aki futva távozott a parkolóból, de végül az illető kereket oldott.

Zapruder filmjein az elnök feje először előrecsuklik, föltehetően az első, hátulról jött lövéstől, amely a nyakán hatolt át. De utána hátrahanyatlik a feje, összhangban azzal a föltevéssel, hogy a második golyó, amely leszakította a fejtetőt, immár elölről jött és hátrafelé távozott. Valamennyi adat mérlegelése után a képviselőházi bizottság 1979-ben arra a következtetésre jutott, hogy „Kennedy valószínűleg összeesküvés áldozata lett" De hogy kik lehettek az összeesküvők, arról ebben a jelentésben sem esik szó.

Kettős vonzásban

Bármilyen sokat írtak is róla az elnökgyilkosság óta, Lee Harvey Oswald személyiségét mindmáig homály fedi. Eddig senki sem tudta elfogadhatóan megmagyarázni szörnyű tettének indítékait. „Erről az emberről szinte bármit el lehet hinni jelentette ki egy tudós de pokolian nehéz megtudni róla az igazságot."

Oswald 16 éves korában kimaradt az iskolából, és 1956. október 24-én, 17 születésnapja után hat nappal az Egyesült Államok Haditengerészetének kötelékébe lépett. Itt radartechnikusi képzést kapott, és Japánba, a Tokió melletti Atsugi Légitámaszpontra került – innen indították az U–2-es fényképes felderítő gépeket a Szovjetunió fölé. Oswaldnak kevés barátja volt; szabadidejét főleg olvasással töltötte, különösen a marxizmusról olvasott sokat, amellett oroszul tanult. Egyik társának későbbi vallomása szerint egyszer azt találta mondani, hogy „a kommunizmus a legjobb rendszer ami csak létezik" 1958 végén került vissza az Egyesült Államokba, s addig kétszer is katonai bíróság elé állították: először engedély nélküli fegyverviselésért, másodszor egy őrmester megsértéséért. Egyik felettese szerint Oswald „kissé lökött volt, ami a külpolitikai nézeteit illeti" Az 1959. januári kubai hatalomátvétel után Fidel Castro lelkes támogatója lett.

1959 szeptember 11-én Oswaldot szolgálati idejének letelte előtt leszerelték a Haditengerészettől, hogy támogathassa eltartásra szoruló édesanyját. Ő azonban, miután adott az anyjának 100 dollárt, jegyet vett a New Orleans–Le Havre hajójáratra, és Európán át Moszkvába ment. Október 31-én megjelent az Egyesült Államok moszkvai nagykövetségén, s közölte, hogy marxista meggyőződése miatt lemond amerikai állampolgárságáról. Szovjet állampolgárságért folyamodott, és felajánlotta, hogy megosztja a szovjetekkel mindazt az információt, aminek radartechnikusként a birtokába jutott. Hét hónapra rá a szovjetek lelőttek egy U–2-es katonai gépet. Amikor a gép pilótája, Francis Gary Powers beismerte, hogy a CIA megbízásából fényképes felderítést végzett, Nyiki-

Egy filmcsillag halála

John F Kennedyhez hasonlóan korának szimbóluma volt Marilyn Monroe is. Színészi képességeit a kritikusok nem értékelték túl magasra, személyiségének varázsa azonban tagadhatatlan volt, s ez a jegyeladásokban is megmutatkozott a világ minden táján. Monroe 1962. augusztus 4-ének éjszakáján halt meg, nyugtatók túladagolása következtében. A halálának körülményeit tisztázni hivatott vizsgálat hivatalosan közzé tett eredménye: valószínűleg öngyilkosság" történt.

A pletykalapok már életében is sokat csámcsogtak Monroe magánéletén, s halála után megszámlálhatatlan kósza hírt röppentettek fel. Többek között az a hír járta, hogy a filmsztárt szoros szálak fűzték mind az elnökhöz, mind fivéréhez, Roberthez. Johnnal állítólag már az ötvenes évek elejétől viszonya volt, s az még Kennedy elnökségének első évében is tartott. Amikor ez a viszony az elnök számára már nagyon kényelmetlenné vált, a pletykák szerint megkérte Robertet, vigasztalja meg a lelki válságba süllyedt filmcsillagot.

Marilyn Monroe 1962 augusztusában halt meg. Azt beszélték, hogy mindkét Kennedyvel viszonya volt.

1962. május 19-én a Madison Square Gardenben az elnök születésnapját ünnepelték. Robert ezen az estén állítólag úgy csapongott a színésznő körül, „mint éjjeli lepke a láng körül Monroe elújságolta egyik barátjának, hogy az ifjabb Kennedytől házassági ajánlatot kapott. A nyár folyamán többször is kereste Robertet telefonon a washingtoni Igazságügyi Minisztériumban, de a miniszter nem fogadta, sőt még vissza sem hívta.

Augusztus 4-én Robert Kennedy Los Angelesbe utazott, és Monroe szobalánya szerint délután fölkereste a színésznőt. Talán azért, hogy szakítson vele... feltéve, hogy volt mit megszakítani. Este 11 után Monroera eszméletlenül találtak rá, s mire a kórházba értek vele, már halott volt.

Ebben a pillanatban lövi le Jack Ruby Lee Harvey Oswaldot. Vajon az éjszakai mulató vezetője saját elhatározásából, az elnökgyilkosság miatti felháborodásában végzett Oswalddal? Vagy Oswald is, Ruby is kicsiny fogaskerék volt csupán a Kennedy elnök elleni összeesküvés gépezetében?

ta Hruscsov pártfőtitkár felindulásában lemondta az Eisenhower elnökkel Párizsban éppen esedékes csúcstalálkozót.

Oswald két és fél évet töltött a Szovjetunióban, feleségül vett egy orosz nőt, de lassanként elment a kedve attól, hogy egy marxista országban élje le az életét. 1962. június 1-jén megnyílt előtte az út, hogy feleségével, Marinával és csecsemő korú lányával, June-nal elhagyja a Szovjetuniót. A szovjet állampolgárságot végül is nem kapta meg, s tagadta, hogy bizalmas információkat szolgáltatott volna ki az oroszoknak. Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma érvénytelenítette a Bevándorlási és Honosítási Hivatal Oswald visszatelepülési kérelmét elutasító döntését, mégpedig azzal az indoklással, hogy „az Egyesült Államoknak fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy Mr Oswald minél hamarabb elhagyja a Szovjetuniót" Lehet, hogy a radartechnikus Oswald CIA-megbízást teljesített, amikor átpártolt a szovjetekhez? Lehet, hogy a szovjeteket nem sikerült kettős ügynökként lépre csalnia? Annyit mindenesetre leszögezhetünk, hogy az elnökgyilkosság hivatalos kivizsgálása során bizonyos kérdéseket föl sem tettek, mások pedig válasz nélkül maradtak.

Fair play Kubával

Visszatérvén Amerikába, Oswald alkalmi munkákat vállalt Fort Worth-ben és Dallasban, majd 1963 tavaszán családjával együtt New Orleansbe költözött. Mielőtt azonban elhagyta volna Texast, postai megrendelés útján beszerzett egy távcsöves puskát. A Warren-bizottság szerint Edwin A. Walker nyugalmazott dandártábornokot, az ultrakonzervatívok egyik vezéralakját akarta meggyilkolni vele, aki arra akarta rábírni Kennedy elnököt, hogy küldjön csapatokat Castro hatalmának megdöntésére.

New Orleansban Oswald – a Warren-bizottságot idézve – egy Castro-párti szervezet, a Fair Play Kubával Bizottság „nem létező szekciójának képzeletbeli elnökeként" tűnt fel. A szekció címéül különös módon azt az épületet jelölte meg, ahol egy Guy Bannister nevű nyugalmazott FBI-ügynök lakott, aki állítólag több militáns Castro-ellenes csoport koordinátora volt. Jóllehet Oswaldot 1963 augusztusában kétszer is letartóztatták, mert Castro-ellenes kubai száműzöttekkel összetűzésbe keveredett, Bannisterrel szemlátomást szívélyes kapcsolatban volt.

A jelek szerint a hazatérés éppoly kiábrándítóan hatott Oswaldra, mint a szovjet kaland. Szeptemberben Mexikóvárosba utazott, és itt megpróbált átutazóvízumot szerezni Kubába a Szovjetunió felé folytatta volna útját de nem kapta meg. Visszatért Dallasba, és október közepén a Texasi Tankönyvraktárban vállalt munkát. November 19-én, kedden olvashatta a napilapokban a Kennedy elnök Miamiban tartott beszédéről szóló híradást. Ebben a beszédében az elnök „már-már felszólította Kuba népét. hogy döntse meg Fidel Castro kommunista rezsimjét, s a felkelőknek azonnali amerikai segítséget ígért" Az el-

nök pénteki dallasi látogatásának útitervét is közölték a lapok; kiderült, hogy a konvoj közvetlenül Oswald munkahelye előtt fog elhaladni.

Kennedy és a Maffia

Ha Oswald a KGB vagy Fidel Castro ügynöke volt, miért nem segítettek neki a menekülésben a gyilkosság után? Vagy talán nem is Oswald, hanem egy alteregója ment Mexikóba, az igazi összeesküvők megbízásából, akik azt a látszatot akarták kelteni, hogy kapcsolatban állnak Kubával és a Szovjetunióval? Az elnök elleni konspiráció elméletének hívei újabban ezt a verziót kapták fel. S hogy kik voltak az összeesküvők? A válasz: a Maffia.

John F Kennedy és öccse, Robert F Kennedy élen jártak a szervezett bűnözés elleni harcban. 1957-ben John tagja volt a Szenátus Rackets-bizottságának, amely a problémát feltárta. A bizottság vezető jogtanácsosaként Robert a tanúk számára igen kényelmetlen kihallgatásokat folytatott. 1961-ben, amikor bátyja igazságügy-miniszterré nevezte ki, Robert Kennedy hadat üzent a szervezett bűnözésnek. Az egyik „nagy halat" Carlos Marcello New Orleans-i Maffia-főnököt Guatemalába toloncoltatta.

Marcello illegálisan visszatért az Egyesült Államokba, és bosszút forralt. „Tudod, mit szoktak mondani Szicíliában – jegyezte meg egyik barátjának 1962 szeptemberében –: ha ki akarsz csinálni egy kutyát, ne a farkát vágd le, hanem a fejét." Robert Kennedy félreállításához először bátyját, az elnököt kellett eltenni az útból. „Kennedy nem éri meg az [1964-es] választást – mondta ugyanebben a hónapban egy floridai gengszter az FBI ügynökének le fogják lőni." 1963 tavaszán Marcello egyik embere azt állította, hogy vérdíjat tűztek ki az elnök fejére.

A Maffiának az sem volt ínyére, hogy az elnök nem tett elég határozott lépéseket annak érdekében, hogy Kuba megszabaduljon Fidel Castrótól. Amikor Castro hatalomra került, kisöpörte Kubából a Maffiát, amelynek az ottani kábítószer-kereskedelemből, a szerencsejátékokból és a havannai prostitúcióból a becslések szerint évente több mint 110 millió dollár haszna volt. A gengszterek tíz körömmel kapaszkodtak jól jövedelmező üzleteikhez, de 1961 áprilisában keserűen kellett tapasztalniok, hogy Kennedy hathatós támogatása híján összeomlott a Disznó-öbölben indított invázió.

Az 1962 októberében kirobbant kubai rakétaválság a szovjetek meghátrálásával ért véget, Castrót azonban az amerikai siker nem gyengítette meg. Kennedy elnök, bármilyen kemény hangot ütött is meg Miamiban, nem kötelezte el magát az Egyesült Államokban szervezkedő Castro-ellenes erők támogatása mellett, és a Kuba elleni partizánakciók tervét sem pártfogolta.

A Maffia által szőtt összeesküvés elméletének hívei összekötő láncszemeket kerestek a szervezet és Oswald, illetve Jack Ruby között. Mindeddig nem találtak választ arra a kérdésre, hogy hivatásos gengszterek hogyan bízhatták a gyilkosságot éppen Oswaldra, és az ő lelövésére hogyan szemelhettek ki egy olyan embert, mint Jack Ruby. Steve Rivele amerikai író 1988 végén – amikor az elnökgyilkosság a 25. évforduló alkalmából újra reflektorfénybe került – azzal a föltevéssel állt elő, hogy Oswaldnak segítői voltak. Három korzikai illetőt nevezett meg, akiket a New Orleans-i Maffia bérelt volna föl erre a feladatra. Az elképzelésnek csupán annyi a szépséghibája, hogy a jelek szerint mindhármuknak bombabiztos alibije van 1963. november 22-ére: egyikük szemműtéten esett át és még lábadozott, másikuk a francia haditengerészetnél szolgált, a harmadik pedig egy marseille-i börtönben ült.

És ha nem Kennedy volt a célpont?

A 25. évforduló idején egy másik elmélet is elterjedt: eszerint Oswald célpontja John Connally kormányzó volt.

A Szovjetunióba való távozása miatt Oswaldot a súlyosan elmarasztaló, „nemkívánatos" minősítéssel szerelték le a Haditengerészettől. Oswald tudta, hogy egy ilyen papírral nehezen tud majd elhelyezkedni, ha hazatér ezért még a Szovjetunióból kérvényt intézett Connallyhez, aki akkor haditengerészeti miniszter volt, hogy vonják vissza a megbélyegző minősítést, ám ezt udvariasan elutasították.

Amikor a Warren-bizottság harmadszor (és utoljára) kihallgatta Marina Oswaldot, az asszony azt vallotta, véleménye szerint nem is Kennedy elnök volt férje célpontja. „Talán Connally kormányzót akarta lelőni a Haditengerészettől való leszerelésének módja miatt."

De mire Mrs. Oswald előállt ezzel az információval, a Warren-bizottság már szemlátomást készen állt a maga következtetéseivel, s jelentésébe ezt a tanúvallomást nem vette bele.

A *New York Times* és a CBS nem sokkal a gyilkosság 25. évfordulója előtt lefolytatott közvélemény-kutatása keretében a megkérdezett amerikai polgárok 66 százaléka azt mondta, összeesküvés lehetett a gyilkosság mögött. 61 százalék úgy vélekedett, „a hivatalos tájékoztatás elleplezte az elnökgyilkosság valódi tényeit" Ugyanakkor a megkérdezettek 46 százaléka úgy érezte, túl sok idő telt már el ahhoz, hogy az igazságot ki lehessen deríteni. 59 százalék ellenzett minden további nyomozást.

– Valószínűtlennek látszik, hogy ezeket a rejtélyeket valaha is sikerül megoldanunk – jegyezte meg Louis Stokes képviselő, a tíz évvel korábbi képviselőházi bizottság elnöke – Attól tartok, sohasem tudunk már a végére járni.

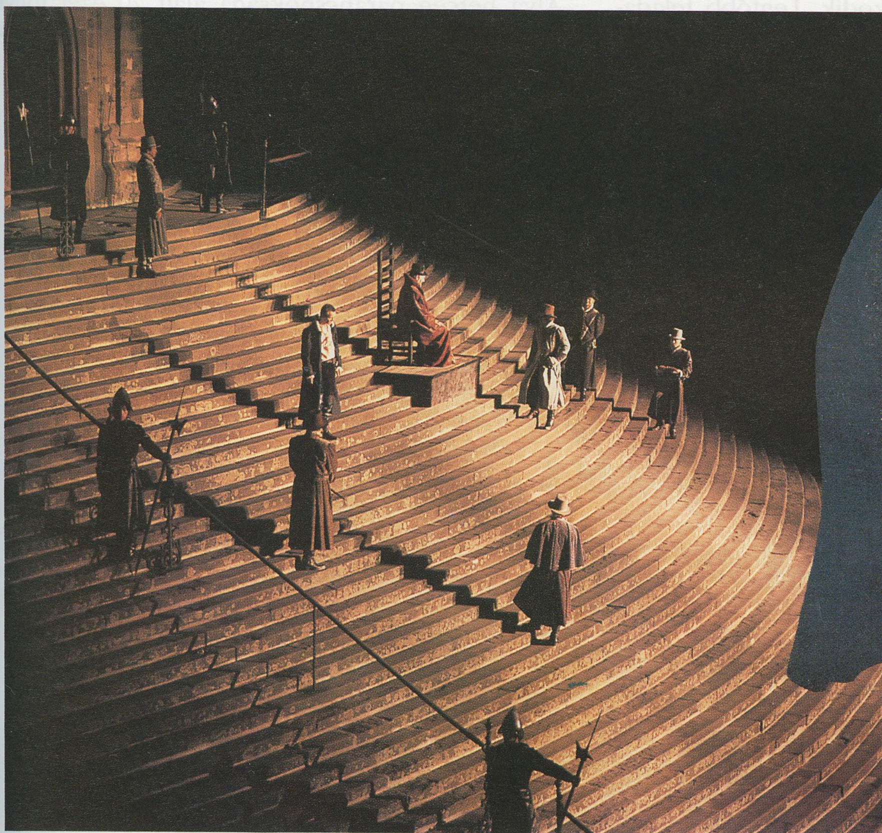

Apa és fiú egymás ellen

A lázadó fiú, aki beleszeret apja bájos, fiatal feleségébe s a fiú haláláért felelős önkényúr, a fél világ ura – így él a köztudatban Don Carlos herceg és II. Fülöp spanyol király alakja. A tények azonban egészen mást mutatnak.

Spanyolország királya, II. Fülöp 1568. január 18-án éjfél körül – kezében karddal, fején páncélsisakkal – madridi palotájának elsötétített folyosóin titkos küldöttség élén elindult fia és örököse, Don Carlos herceg lakosztálya felé. Az ajtóról a reteszeket már előre eltávolították, a fegyvereket is elvitték a herceg ágya mellől. A királyi tanács tagjainak jelenlétében Fülöp felébresztette fiát, s mint király – nem mint apa – szólt hozzá. Don Carlos immár a foglya volt. Az ablakokat bedeszkázták, az ajtókat lezárták, őröket állítottak eléjük. A király megparancsolta, hogy a herceghez ne engedjenek be senkit, és levelet se kaphasson kézhez, majd távozott. A boldogtalan

A közismert dráma és opera Don Carlost idealista fiatalembernek mutatja be, aki a vallásszabadság védelmében szembeszáll atyjával, s reménytelenül szerelmes mostohaanyjába. Balra a Don Carlos *modern színpadi előadása, jobbra Don Carlos korabeli portréja látható.*

uralkodó ekkor találkozott utoljára egyetlen fiával.

A 22 esztendős trónörökös éjszakai letartóztatása és házi őrizetbe vétele, majd hat hónappal később a még mindig fogságban sínylődő herceg halála nemcsak spanyol udvari körökben volt szenzáció; rövidesen Európa-szerte a hírek és találgatások egyik fő témája lett. Kortársai szemében II. Fülöp „kolosszusként uralkodott a fél világ fölött". Spanyolországon kívül az övé volt a Németalföld, egyes francia területek, Itália nagyobbik része Szardíniával és Szicíliával, valamint – a portugál fennhatóság alatt álló Brazília kivételével – az egész Újvilág a Rio Grandétól délre. Emellett Észak-Afrikában és a róla elnevezett ázsiai Fülöp-szigeteken is voltak kisebb-nagyobb birtokai, úgyhogy lényegében rá is igaz volt, amit apjáról, V. Károly császárról szoktak mondani: birodalmában sohasem nyugszik le a nap.

Mérhetetlen birodalmának legnagyobb részét V. Károlytól kapta Fülöp örökül, aki a spanyol trónról fia, a német–római császárságról pedig Ferdinánd fivére javára mondott le 1555–56-ban. Fülöp beutazta birodalmát, majd 1559 őszén visszatért Spanyolországba, és életének hátralévő négy évtizedében többé ki sem tette lábát az Ibériai-félszigetről.

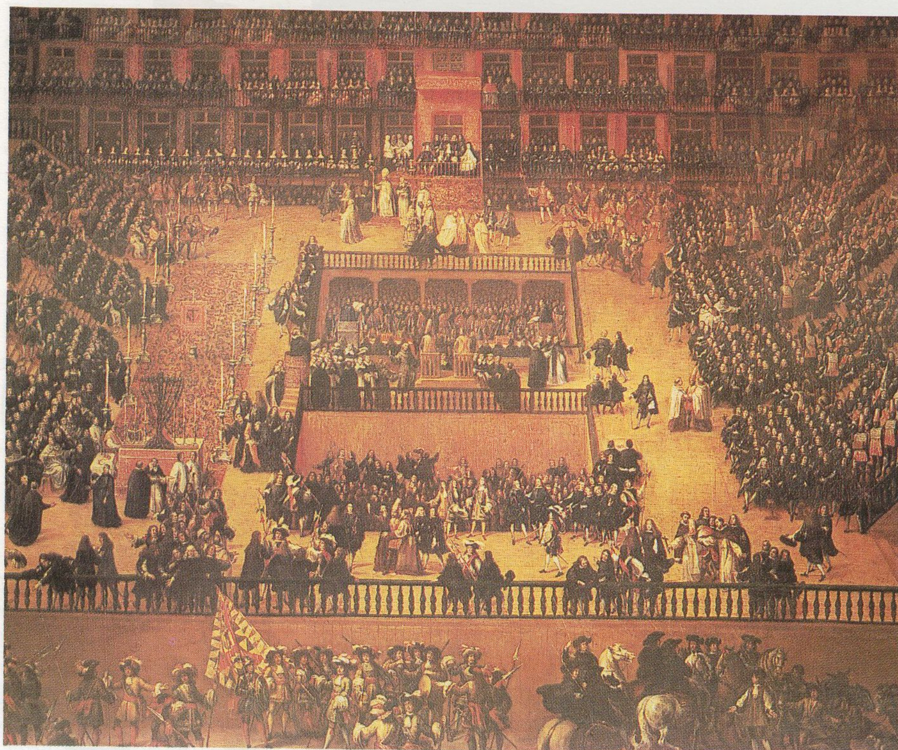
A nagy munkabírású bürokrata számára nem léteztek jelentéktelen kormányzati ügyek; erről hatalmas levelezése tanúskodik. Legfőbb feladatának azonban egyrészt a katolikus hit megerősítését tekintette, melynek kérlelhetetlen védelmezője volt, másrészt pedig azt, hogy gondoskodjék saját utódlásáról. E két törekvése fia személyében keresztezte egymást, tragikus következményekkel.

Lázadó és titkos szerető?

Fülöp első felesége, Portugáliai Mária 1545-ben, röviddel Carlos születése után meghalt. Kilenc évvel később, V. Károly kívánságára Fülöp elvette Tudor Máriát, az angol királynőt, noha szerelmet nem érzett iránta. Ő ekkor 27 éves volt, a királynő pedig 38. Mária négy év múlva, 1558-ban utód nélkül meghalt, Fülöp pedig újra megházasodott – ezúttal a 14 esztendős Valois Erzsébetet, a francia király leányát választotta.

A jegyesek 1560 januárjában találkoztak először. Az okos, vonzó fiatal lány állítólag alaposan végigmérte a nála 19 évvel idősebb királyi vőlegényt, úgyhogy az meg is kérdezte: – Mit néz? Tán csak nem azt, hogy őszülök-e már? – Korábban Don Carlost szemelték ki Erzsébet férjéül, aki egyidős volt vele, s ez szolgálhatott alapjául annak a föltételezésnek, hogy a két fiatal titokban szereti egymást.

Fülöp mint a katolicizmus bajnoka a Németalföldön nézett a legkeményebb erőpróba elé. A protestánsok lázadásának leverésére 1567 nyarán, Alva herceg parancsnoksága alatt 20 ezer főnyi sereget küldött a Németalföldre. Don Carlos, aki

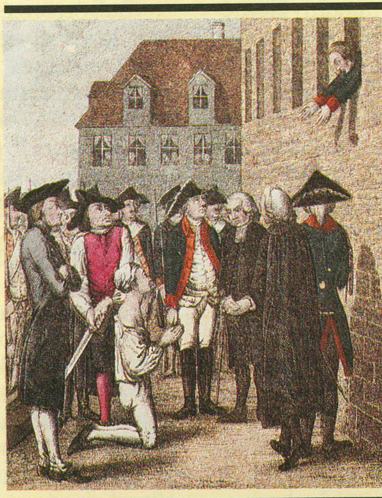

Az eretnekek megégetésének brutális színielőadásait rendszerint hatalmas tömeg nézte végig – a Madrid főteréről készült kép is erről tanúskodik. A II. Fülöp korabeli Spanyolországban az autodafé eszközével igyekeztek elfojtani a protestantizmust, mielőtt a katolikus Spanyolországban gyökeret vert volna. Fülöp király németalföldi tartományainak népe azonban fellázadt a spanyol uralom ellen, s függetlenséget és vallásszabadságot követelt.

Két nemzedék

Nemzedéki ellentétek mindig is léteztek, mióta világ a világ; ebben még nincs semmi rendkívüli. Ha azonban különösen befolyásos családról van szó, akkor apa és fiú nézeteltéréseiről sokáig beszélnek az emberek. Az egyik legemlékezetesebb apa–fiú konfliktus I. Frigyes Vilmos porosz király (az úgynevezett „katonakirály") és fia, az 1812-ben született Frigyes között robbant ki.

„Belénevelni a gyermekbe a katonáskodás szeretetét" a király főként ezt várta el fiának tanítóitól. Az ifjú Frigyes azonban ki nem állhatta a katonaélet fegyelmét; szívesebben foglalkozott zenével, irodalommal, filozófiával és más efféle, apja szerint férfiemberhez méltatlan stúdiumokkal. Az apa fiának sértegetésétől, megalázásától sem riadt vissza, hogy a maga képére formálhassa őt. Az elviselhetetlen bánásmód miatt Frigyes 1730-ban elhatározta, hogy barátaival, von Keith és von Katte hadnaggyal Angliába szökik.

Frigyes trónörökös az ablakon kihajolva barátja, von Katte életéért könyörög A király parancsára az ifjú Frigyesnek végig kellett néznie a kivégzést.

Frigyes Vilmos azonban tudomást szerzett tervükről, s csak von Keith tudott kereket oldani fiát és von Kattét elfogták és hadbíróság elé állították. A törvényszék a trónörököst nem volt hajlandó elítélni, von Katte azonban életfogytiglani börtönbüntetést kapott, amelyet a király önkényesen fővesztésre változtatott, és ragaszkodott ahhoz, hogy fia is végignézze a kivégzést.

A trónörökösnek még tíz évig kellett elviselnie apja kegyetlenkedését. De mihelyt trónra került, hadat üzent Ausztriának, s uralkodása alatt Poroszország Európa egyik vezető hatalmává emelkedett. Frigyes mindamellett a művészeteknek is lelkes támogatója volt. 46 éves uralkodása hamar elhomályosította apjáét, ő maga pedig Nagy Frigyes néven vonult be a történelembe.

titokban a protestánsokkal rokonszenvezett, elhatározta, hogy csatlakozik a lázadókhoz, s tervébe 1567 december 23-án meggondolatlanul beavatta ausztriai nagybátyját, Don Juant. Amikor Fülöp tudomást szerzett árulásáról, letartóztatta és őrizet alá helyezte, s talán később meg is ölette a herceget ellenségei legalábbis ezzel vádolták.

Kétszáz évvel később, 1787-ben a nagy német drámaíró, Friedrich Schiller verses drámában dolgozta fel *Don Carlos* történetét. E drámára alapozta hasonló címú, 1867-ben komponált, monumentális operáját Guiseppe Verdi. A témának a mai napig ez a két legismertebb feldolgozása. Az apa önkénye ellen lázadó fiú, a vérfertőző kapcsolat fiú és szépséges mostohaanyja között, majd az apa kegyetlen bosszúja – így szól a drámai történet. De vajon igaz-e?

A trónörökös lelki betegsége

Don Carlos külső megjelenésében egyáltalán nem úgy festett, ahogyan az ember elképzelné a világ első trónjának várományosát. A kis termetű (18 évesen alig 35 kiló súlyú), fölhúzott vállú (ezért púposnak látszó) és beszédhibás fiatalember aligha hódította meg az életvidám Valois Erzsébet szívét. Erzsébet egyébként minden jel szerint erősen ragaszkodott férjéhez, Fülöphöz. A király bizonyosan ebben a házasságában volt a legboldogabb, s két lányukat, Izabellát és Katalint gyengéden szerette. Amikor Erzsébet harmadik leánygyermekük szülésekor 1568 szeptemberében meghalt, Fülöp megrendülten gyászolta őt.

Don Carlos uralkodásra való alkalmasságát nemcsak külső megjelenése tette kétségessé. Megbízható adatok szerint gyenge idegzetű, sőt talán gyengeelméjű volt. Azt beszélték róla, gyermekkorában élve sütött meg nyulakat és kegyetlenségi rohamában lovakat vakított meg a királyi istállóban. 11 éves korában passzióból, ostorral úgy megvert egy kislányt, hogy később kártérítést kellett fizetnie a lány apjának. 1562-ben az Alcalái Egyetemen az akkor 16 éves herceg egy szolgálólányt kergetve fejjel előre lezuhant egy lépcsőn. Fejsérülését vakmerő – és valószínűleg meggondolatlan – műtéttel próbálták kezelni. az életét fenyegető folyadékmennyiség lecsapolására eltávolították koponyájának egy darabját.

A műtét után Don Carlos viselkedése még szeszélyesebbé és kiszámíthatatlanabbá vált. Olykor céltalanul csatangolt Madrid utcáin, s ha megtetszett neki egy lány se szó, se beszéd szájon csókolta, vagy obszcén szavakat vágott előkelő hölgyek képébe. Egyszer egy szűkre szabott csizmát darabokra hasított, megfőzte, és megetette a szerencsétlen csizmadiával. Miután atyja kinevezte az államtanács tagjává, a herceg gátlástalanul sértegette, sőt fizikailag is bántalmazta a többi tanácsnokot, és csak az nem tudott meg tőle államtitkokat, aki nem akart.

Udvari körökben lesújtó véleményt alkottak Don Carlosról. A bécsi császári követ azt mondta róla, szellemileg egy hétéves gyermek szintjén áll. Fülöp király egyik tanácsadójának magánvéleménye szerint Don Carlos „gyengeelméjű" volt.

Hadvezéri ambíciók

Ami a herceg protestantizmus iránti vonzalmát illeti, nincs semmiféle bizonyíték arra, hogy Don Carlos a németalföldi felkelők pártjára állt volna. Sőt, inkább az a valószínű, hogy szeretett volna a Fülöp által a felkelés elfojtására északra küldött csapatok élére állni – nem annyira katolikus buzgalmától vagy a katonai siker reményétől, mint inkább az Alva herceg iránti haragtól hajtva.

A király udvarmestereként Alva elnökölt azon a szertartáson, amelyen Don Carlost hivatalosan trónörökössé nyilvánították.

Amikor a herceg hűséget fogadott a királyfinak, nem térdelt le s nem csókolt kezet neki. A trónörökös haragra gerjedt, s bár a veterán hadvezér bocsánatot kért figyelmetlenségéért, engesztelhetetlen maradt.

Hát nem rabszolgasors-e az enyém? Nem én vagyok-e a legszerencsétlenebb ember akit hátán hordott a Föld? panaszolta Don Carlos. – Az államügyekből kihagynak, megbecsülést senkitől nem kapok, és semmi olyan teendőm, amivel készülhetnék az uralkodásra!

Amikor megtudta, hogy a sereg Alva parancsnoksága alatt vonul a Németalföldre, szenvedélyesen követelni kezdte, hogy mindenképpen őt nevezzék ki a csapatok élére. Amikor a spanyol parlamentben (cortes) petíciót nyújtottak be otthon tartása érdekében, a trónörökös halálosan megfenyegette a petíció elfogadására szavazó küldötteket, majd tőrrel a kezében rátámadt az indulás előtt álló Alva hercegre. Ausztriai Don Juannak tett vallomása, hogy apja akarata ellenére elmegy a Németalföldre, vezetett végül oda, hogy egy hónappal később, 1568. január 18-án letartóztatták és őrizet alá helyezték.

Fájdalmas beletörődés

Fülöp jól tudta, hogy fia ellen tett lépése még híveiből is rosszallást, ellenségeiből pedig felháborodást fog kiváltani. Mária nővérének, a Habsburg császárnénak egy hónappal később így írt: „Szeretnék teljesen nyíltan szólni a trónörökös életéről és magatartásáról, arról, hogy szabadosságában és zavarodottságában mily messzire jutott, s hogy milyen eszközökkel igyekeztem rábírni őt magatartásának megváltoztatására."

Végül lemondóan megállapította, hogy minden erőfeszítés, amellyel Don Carlost jobb útra téríteni vagy gyógyítani igyekezett, teljesen hiábavalónak bizonyult. Nem volt mit tennie, birodalmának javát és boldogulását kellett néznie. Alvával is megosztotta gondját-baját, és hálát adott Istennek azért, hogy az emberek olyan megértően vették tudomásul a letartóztatást.

Bebörtönzése után a trónörökösön hol csöndes kétségbeesés, hol féktelen dühroham vett erőt; egyszer éhségsztrájkba kezdett, másszor evésbe fojtotta bánatát. Évek óta sokat betegeskedett, időről időre lázrohamok gyötörték, s amikor a madridi palotában házi őrizet alá helyezték, betegsége tovább súlyosbodott. 1568 nyarán állapota válságosra fordult.

Háromnapi éhezés után teletömte magát fűszeres fogolypástétommal, és az ételt nagy mennyiségű, jéghideg vízzel öblítette le. Az evés-ivástól súlyos hasmenést kapott, hányt, és bármit evett, minden kijött belőle.

A fiát álnokul meggyilkoló szörnyeteg Fülöp legendájába sehogy sem illik bele, hogy halálos ágyán Don Carlos szeretett volna kibékülni apjával. Fülöp pedig, amikor megtudta, hogy fia gyógyíthatatlan beteg, látni akarta őt, s csak azért állt el e végső találkozástól, mert félő volt, hogy nagyon felzaklatná vele Don Carlost, és siettetné a halálát.

Amikor Don Carlos elvesztette az eszméletét, a király minden valószínűség szerint meglátogatta fiát, végső áldását adta rá, majd saját lakosztályába visszavonulva várta be halálát.

Nem sokkal Don Carlos után Fülöp felesége, Valois Erzsébet is meghalt, s Fülöp fiú utód nélkül maradt. Hogy legyen kire hagynia a trónt, két évvel később feleségül vette 21 éves ausztriai unokahúgát, Annát.

Négy gyermekük hamar meghalt, az ötödik azonban életben maradt, és III. Fülöp néven 1598-ban követte a trónon 71. életévében elhunyt atyját, az évszázad leghatalmasabb uralkodóját, kire az utókor oly sok rágalmat szórt.

II. Fülöp uralkodásának 42 évéből 21-et vett igénybe egy nagyszerű épülettömb, a kolostort, templomot és palotát magában foglaló Escorial felépítése a Guadarrama előhegységében, meglehetősen nagy magasságban, Madridtól közel 50 kilométerre északnyugatra. Idősebb korában a király sokat időzött szerény Escorial-beli lakosztályában, melynek ajtaja egyenesen a központi kápolna főoltárára nyílt, így a hitbuzgó uralkodó akár ágyból is figyelemmel kísérhette a szertartásokat. Ma a szobák nyitva állnak a látogatók előtt, s ugyanúgy vannak berendezve, mint Fülöp király idejében. De minden más berendezési tárgynál szembetűnőbbek az élethű aranyozott bronz szoborcsoportok az oltár két oldalán. Az egyik oldalon: V Károly felesége, leánya és két nővére. A másikon: II. Fülöp és a négy közül három királyné (Tudor Máriát nem örökítették meg). Anyja, Portugáliai Mária mellett ott látható Don Carlos, a rossz hírű trónörökös. Ő és sok csapást elszenvedett atyja csak a halálban találtak egymásra.

Ármány a Kremlben

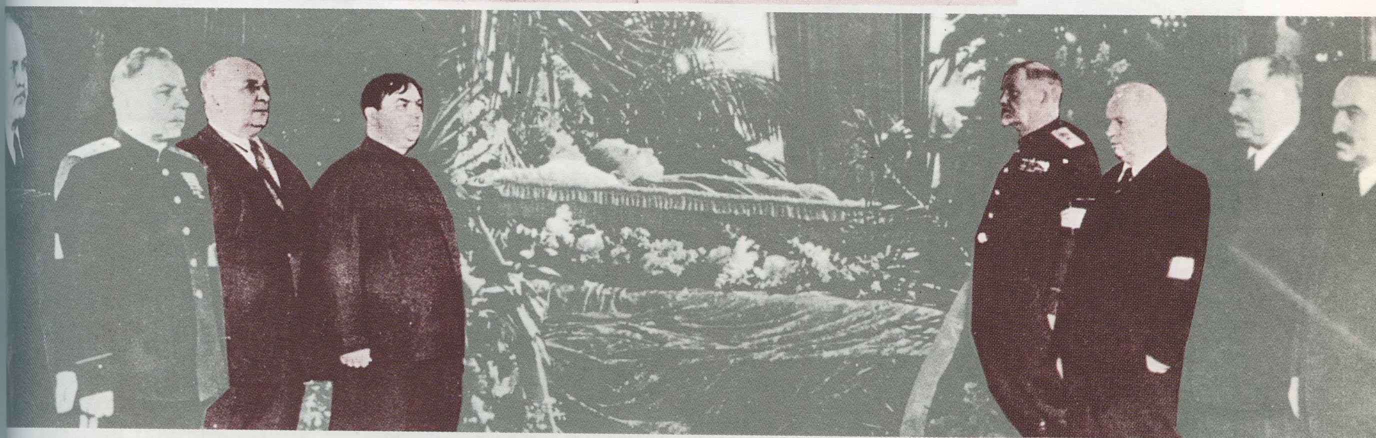
Amikor a moszkvai rádió hírül adta, hogy a tízmilliók pusztulásáért felelős diktátor „hosszas betegség után" meghalt, mindenki gyanakodott. Miért fedi homály utolsó napjait? S volt-e ember a Szovjetunióban, akinek ne állt volna érdekében Sztálin halála?

Ha hihetünk annak a négy minden hájjal megkent férfiúnak, akik átvették tőle a hatalmat, a Szovjetunió és Kelet-Európa teljhatalmú ura agytrombózist szenvedett. Egy szerényen berendezett szobában merengett valamin csöndes magányában, amikor a szélütés érte. Utána még órákon át hevert eszméletlenül. Országlásának 27 éve alatt a vaskezű despota már rég leszoktatta testőreit, családját és munkatársait arról, hogy ajtaján kopogni merészeljenek.

E szánalmas vég drámai ellentétben áll a nagy ívű pályafutással. Sztálin valósággal örömét lelte leghűségesebb híveinek megkínoztatásában és kivégeztetésében. Az ellenvéleménytől való beteges félelme legalább harmincmillió emberéletet követelt, de még az is lehet, hogy uralkodása idején kétszer ennyi embert lőttek agyon, akasztottak fel, éheztettek, vertek vagy kezeltek halálra Milliókat dolgoztattak koncentrációs táborokban embertelen körülmények között. Ukrajnában tízmilliók pusztultak el, amikor Sztálin szövetkezetbe kényszerítette a parasztokat, és begyűjttette a terményeket. De személyes cselekedeteiben is kiélte szadizmusát. Egyszer meghívta vacsorára régi munkatársát, „előadott" egy gondosan elpróbált dührohamot, és a halálra rémült embert a kivégzőkamrába vitette. Mesélik, hogy egyszer a *Hattyúk tava* szünetében távozott a Bolsojból, kocsiba ült, átment a Vörös tér túloldalán álló Ljubjanka börtönbe, főbe lőtte néhány elvtársát, aztán, mint aki jól végezte dolgát, nyugodtan végignézte a második felvonást.

1953 elején – ekkor már

Vajon természetes halált halt-e az idős és a fenti, 1950-ben titokban készített fénykép szerint eléggé megviselt Sztálin? A kérdésre csak a ravatalánál díszőrséget álló négy közeli munkatársa tudta a választ: balra Berija és Malenkov, jobbra Bulganyin és Hruscsov.

73 éves volt – üldözési mániája és kiszámíthatatlan kitörései egyre súlyosabb formát öltöttek. – Szinte érezni lehetett a levegőben a félelmet és gyűlöletet, amit az agg zsarnok az emberekben ébresztett – jegyezte meg George Kennan, az Egyesült Államok nagykövete. Januárban egy nő – az akkori titkosszolgálat (NKVD) vezetőjének, Lavrentyij Berijának az embere – azzal vádolta meg Sztálin kezelőorvosát, hogy egy úgynevezett „orvosösszeesküvés" keretében ő és társai magas beosztású katonatiszteket kezeltek félre s öltek meg. Nyolc másik vezető beosztású orvost is bebörtönöztek, többségükben zsidókat. Sztálin, talán egy pogrom előkészítésének céljával, szítani kezdte az antiszemitizmus lángját.

Az előző év őszén, a Kommunista Párt XIX. kongresszusán fordult elő először hogy a párt szembeszegült a zsarnok akaratával, még ha csak szőrmentén is. Titokban, a színfalak mögött Sztálin alighanem azt tervezte, hogy a vezető tisztségekben a régi kommunistákat új, csak neki lekötelezett káderekkel váltja fel. A diktátor terveit azonban árgus szemekkel figyelte az a négy politikus, aki a legközelebb állt hozzá. Berija, Nyikolaj Bulganyin honvédelmi miniszter, Georgij Malenkov miniszterelnök-helyettes – Sztálin kijelölt utóda –, valamint Nyikita Hruscsov Moszkva város és környéke nagy hatalmú pártbizottságának első embere. Hiszen korábban már nem egy hozzájuk hasonlóan magas polcon levő kommunista vezető tűnt el váratlanul a süllyesztőben „Sztálin atyuska" szeszélyéből.

Poharazgatás, majd néma csend

Sztálin nem sokkal halála előtt hirtelen elküldte magántitkárát, aki évtizedek óta rendszeresen helyettesítette őt kisebb-nagyobb ügyekben. Február 15-én testőrségének vezetője ahogy mondani szokták, „tragikus hirtelenséggel elhunyt" nem kétséges, hogy kivégezték. Sztálin orvosa még mindig ült. Közben jól értesült moszkvaiak december óta beszélték, hogy a nagy vezető beteg, de Szvetlana számos elkeseredett próbálkozása ellenére sem tudta apját meglátogatni. Amikor hónapokkal korábban utoljára látta, érelmeszesedése már súlyos panaszokat okozott.

Könnyen lehet, hogy Sztálin március 2-án agyvérzést kapott, de ezt a hírt a reménybeli utódok féltek nyilvánosságra hozni. Hruscsov szerint Sztálin előző nap estére meghívta kuncevói dácsájába négy legközelebbi munkatársát egy kis poharazgatásra és adomázásra. A társaság csak a hajnali órákban oszlott szét. Sztálin egyedül tért nyugovóra. Március 3-án, hajnali 3 után testőrei rémülten jelentették az előző esti mulatozás résztvevőinek, hogy uruk s parancsolójuk már vagy 24 órá-

Sztálin halála először megdöbbenést és elkeseredést váltott ki a szovjet emberekből. Lent: sok ezer ember tolong a moszkvai Vörös téren, hogy a megemlékezés virágait elhelyezhesse a Kreml falánál. A háttérben a Lenin-mauzóleum.

ja nem mutatkozott. Amikor végre rászánták magukat, hogy Sztálin fegyverrel erősen őrzött szentélyébe lépjenek, a pártvezért fekve találták egy díványon, tetőtől talpig felöltözve.

Malenkov Hruscsov Bulganyin és a gyakorlatias Berija szemlátomást feldúltan és meglepetten érkeztek saját dácsájukból Kuncevóba, s találták Sztálint szokatlan mozdulatlanságban az egyszerű kanapén. Utóbb aztán riasztották az orvosokat, és ők négyen – néhány más pártvezetővel együtt – páronként váltva egymást felügyelték a gyógykezelést, miközben föltehetően már a bizonytalan jövőn járt az eszük.

Feszült virrasztás

Hruscsov és a többiek kisírt szemmel jártak-keltek ezekben a napokban, de Berija meglepően viselkedett. A szélütött diktátor néha felnyitotta szemét ilyenkor a biztonsági főnök riadtan biztosította a jelenlévőket arról, mennyire aggódik Sztálinért. Ám amikor a beteg mély kómába zuhant, a többiek legnagyobb megdöbbenésére sértegetni és gúnyolni kezdte idős pártfogóját. Vajon mire következtettek ebből a többiek? 1938 óta Berija állt annak a titkosrendőrségnek az élén, amelynek Sztálin teljhatalmát köszönhette.

Március 4-én Sztálin váratlanul magához tért. Miközben egy ápolónő kanállal etette, erőtlenül a fal felé mutatott, ahol egy kép függött, rajta mint őt a nővér – egy fiatal nő tejjel etetett egy bárányt. Hamarosan megkezdődött a haláltusa, a fulladással küszködő Sztálin haragos pillantást vetett köré sereglett híveire és meghalt. Berija tüstént visszaindult Moszkvába, a hatalmi központba.

A szovjet birodalom több százmillió lakosa és az egész világ közvéleménye ezen a napon vette hírét először Sztálin súlyos betegségének. Mintha csak az esetleges vádaknak akartak volna elébe vágni, az orvosok szokatlanul részletes jelentést tettek közzé a rohamról és annak szövődményeiről. Végül március 6-án a moszkvai rádió bejelentette, hogy Sztálin szíve előző éjszaka 10.10-kor megszűnt dobogni. A rádióban kimerítően ismertették a boncolási eredményeket, érzékeltetve, hogy az orvosok minden lehetőt megtettek „a gyógyíthatatlan kór leküzdésére"

Délután négykor a holttest már a Szakszervezetek Házának oszlopcsarnokában felállított, friss virággal borított ravatalon feküdt. Moszkva apraja-nagyja felsorakozott a székház előtt; a következő három napban vagy ötmillióniyan rótták le kegyeletüket Sztálin ravatalánál. A tömeges gyásznak halálos áldozatai és sebesültjei is voltak: a tömeget kordában tartani igyekvő tábornokok meggondolatlan parancsai következtében sok gyászoló a földszinti ablakok vasrácsaihoz préselődött.

Március 9-én Szovjetunió-szerte megállt az élet; ekkor került sor a XX. század legmonumentálisabb temetési szertartására. Küldöttségek töltötték meg a Vörös teret, egymás után érkeztek az államfők, és a koporsót a hatalom örökösei vitték vállukon. A kommunista birodalom „atyuskáját" a szovjet állam megalapítója, Lenin mauzóleumában helyezték örök nyugalomra.

Nyugtalanító ellentmondások

Sztálint a halálos betegségéről szóló első híradás szerint moszkvai lakásán érte a szélütés. De ha ez igaz, akkor vajon hogyan került a Moszkvától 70

Egy valószínűtlen karrier

Eleinte senki sem gondolta volna, hogy a fáradhatatlan Joszif Visszarionovics a hatalom legmagasabb csúcsára emelkedhet. A szegény grúz parasztcsaládból származó fiú, aki négy testvér közül egyedül érte meg a felnőttkort, amolyan magányos álmodozó volt. Eredetileg Dzsugasvilinek hívták, a Sztálin („acél") nevet csak később vette föl, midőn fiatalon a kommunista mozgalomba került.

Amikor Lenin a kommunista Oroszország első vezetője lett, Sztálin feltűnés nélkül az árnyékában maradt, míg csak a nagy tekintélyű vezető 1921-ben meg nem betegedett. Noha olyan csillogó elmék álltak az előtérben, mint Lev Trockij, a dörzsölt grúz egyre jobban megerősítette hatalmát, és csapdákat állított vetélytársainak. Végül már Lenin is ráeszmélt a Sztálin személyiségében rejlő veszélyre, és megpróbálta őt félreállítani. Betegágyában lediktált titkos figyelmeztetésében óva intett attól, hogy jobbkeze „korlátlan hatalmat" kapjon.

Csakhogy a fiatal Sztálin felkészült rá, hogy ha kell, erővel szerezze meg a hatalmat, és Lenin 1924-ben bekövetkezett halála után vetélytársait, köztük Trockijt, sorban likvidálta. A politikai hatalmi harcok teljes mértékben kitöltötték az életét, talán már nem is voltak normális emberi érzelmei.

Amikor első felesége házasságuk harmadik évében meghalt, azt mondta: Halálával teljesen kihalt belőlem minden szeretet. Tipegőkorú kisfiát rokonokhoz adta. Második felesége, egy idealista gondolkodású bakfislány két gyermeket szült neki, de hamarosan kiábrándult a kegyetlen zsarnokból, és elkeseredésében agyonlőtte magát. Nagyobbik fia is öngyilkosságot kísérelt meg; Sztálin kinevette őt, amiért a kísérlet sikertelen volt. A szerencsétlen fiatalember a II. világháborúban német hadifogságba került, s amikor megtudta, hogy apja nem hajlandó német hadifoglyokra kicserélni őt, nekirohant a hadifogolytábor elektromos árammal biztosított kerítésének, és halálra égett.

Sztálin másik két gyermeke, Szvetlana és Vaszilij élete sem alakult sokkal jobban. Szvetlana azzal vált ismertté az egész világon, hogy 1967-ben emigrált a Szovjetunióból. Azóta is hazátlanul hányódik az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és hazája között. Vaszilij nem tanult, csalásra adta a fejét, és 41 éves korára halálra itta magát.

Sztálin halála egy korszak végét jelentette a „szocialista országok" számára. Miután Hruscsov meghirdette sztálintalanítási programját, Kelet-Európa-szerte ledöntötték a diktátor több szobrát (a fenti kép az 1956. októberi budapesti szobordöntést ábrázolja), és spontán népfelkelések rendítették meg a sztálinista kormányok hatalmát.

kilométerre levő Kuncevóba? És a roham időpontját a hivatalos jelentés miért a hétfői nap kora reggeli óráira tette, amikor Hruscsov és társai szerint vasárnap este, sőt talán már vasárnap délelőtt megtörtént a baj? S évekkel később, immár hatalmától megfosztva miért helyezte Hruscsov megint új megvilágításba az eseményeket? Emlékirataiban azt írta, hogy ő és három társa nem látták Sztálint, és orvost sem hívtak hozzá, amikor rosszullétének hírére a dácsájába siettek, hanem tétlenül vártak, mígnem Malenkov órák múlva megtelefonálta nekik, hogy Sztálin valóban nagybeteg.

Pár nappal a halála előtt, egy indiai diplomatával folytatott beszélgetése közben Sztálin acsarkodó farkasokat rajzolt szórakozottan egy darab papírra. A parasztok tudják, hogy kell bánni a farkasokkal jegyezte meg vészjósló hangon. Kitekerik a nyakukat.

Vajon a diktátor ellentámadásra készült? Gondolkodásmódjából ítélve okkal föltételezhetjük, hogy az „orvosösszeesküvés" koncepciója bosszújának előjátéka volt. A forgatókönyv az lehetett, hogy a letartóztatottakat kínvallatásnak vetik alá, mire azok „beismerik" hogy felső utasításra cselekedtek. Sztálin Berija elleni kirohanásai talán arra utaltak, hogy elhatározta. megszabadul az NKVD-főnöktől.

Bármi történt is, a Sztálin halála utáni események hamar lelohasztották Berija mámoros örömét és leplezetlen hatalomvágyát. Júniusban Beriját letartóztatták, és nyilvánosan árulónak bélyegezték. Malenkov, aki a kormány élén és a pártfőtitkári poszton követte Sztálint, a pártvezetőség többi tagjával együtt szembefordult Berijával.

A terrorizmus e lángelméjét titkos tárgyalás után, valószínűleg decemberben, főbe lőtték. Meghozatala után nyomban végre is hajtották az ítéletet. Moszkvában hamarosan úton-útfélen emlegették a kémfőnök rémtetteit, amelyekről korábban suttogni sem mertek: gyermekek meggyalázását, elhurcolt fiatal nőkkel rendezett orgiákat s a hatalmas tivornyákat Berija vidéki erdei birtokán.

Egy korszak lezárul

További változások is lógtak a levegőben. Szeptemberben Nyikita Hruscsov váltotta fel Malenkovot a pártfőtitkári poszton, és 1955-ben pedig Bulganyin lett a miniszterelnök. Sztálin első utódát gyakorlatilag kiseprűzték a hatalomból egy jelentéktelen vidéki erőmű vezetésével bízták meg. Egy emberöltő óta először fordult elő, hogy egy vezetőváltás nem került automatikusan a leváltott káder életébe.

A sztálintalanítás kibontakozása

A sztálintalanításnak ahogy a jelenséget Nyugaton elnevezték drámai jelképe volt Sztálin koporsójának kitelepítése a moszkvai Vörös téren álló Lenin-mauzóleumból. Annak az embernek, akinek arcképe és szavai több mint negyedszázadon át szüntelenül ott lebegtek az ország minden lakója előtt, a Kreml falánál jelöltek ki egy szerény sírhelyet.

Ám 1964-ben, Hruscsov menesztésekor a folyamat mintha lefékeződött volna. A vezető elit megint erősebben akarta tartani a kormányrudat.

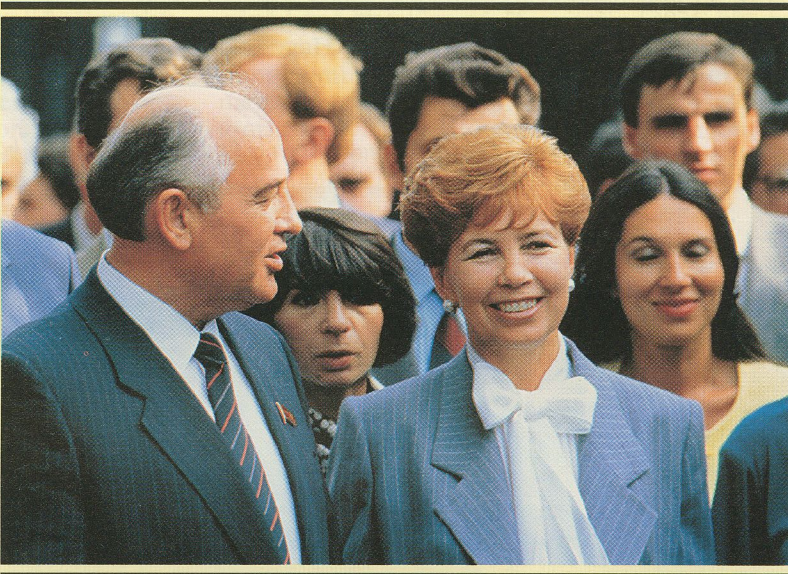
Csak 1985. március 11-e, az akkor 55 éves Mihail Gorbacsov pártfőtitkárrá választása után kapott újra lendületet a sztálintalanítás folyamata, s bontakozott ki immár feltartóztathatatlanul. A diktátor ártatlan áldozatait nyilvánosan rehabilitálták, és legkirívóbb túlkapásait a sajtó is taglalta. A Sztálin szellemében nevelkedett, öregedő pártkádereket pedig nyugdíjazták, és a cenzorok is elnézőbbek lettek.

Nemsokára már alig volt ember szerte a világon, aki ne ismert volna legalább két orosz szót: a *glasznosztyot* és a *peresztrojkát*. A *glasznoszty* avagy „nyíltság" az ellenőrzés lazítását és a nagyobb politikai szabadságot fejezte ki, a valamivel összetettebb jelentésű *peresztrojka* kifejezés pedig a gazdaság és a társadalom átépítésére utalt.

1991 augusztusában keményvonalas kommunisták egy csoportja tett még egy utolsó kísérletet arra, hogy puccsal feltartóztassa a gorbacsovi reformokat és visszaállítsa a régi rendszert. Az egész világ lélegzetvisszafojtva figyelte az eseményeket. A Krím félszigeti dácsájában szabadságát töltő Gorbacsovot a puccsisták őrizetbe vették, majd közölték, hogy az elnök megromlott egészségi állapota miatt kénytelen lemondani.

A helyzetet Borisz Jelcin, az Orosz Köztársaság elnöke a peresztrojka irányítói között Gorbacsov fő riválisa mentette meg. Jelcin az Orosz Parlament épülete (a moszkvai „Fehér Ház") elé hajtatott, és farkasszemet nézve a hadsereg harckocsijaival a lakosságot általános sztrájkra szólította fel. A tömeg éljenzése közepette kijelentette: „A reakciós erők nem fognak győzedelmeskedni!"

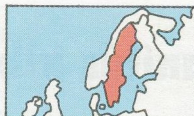
Szélesebb körű támogatás híján a puccs végül is összeomlott, Jelcint pedig hősként ünnepelték. Az ezt követő zűrzavaros időszakban Jelcin felfüggesztette az Orosz Kommunista Párt működését. Az egykor oly félelmetesnek és egységesnek tetsző Szovjetunió önálló köztársaságokra esett szét. Az a Mihail Gorbacsov pedig, aki mindenki másnál többet tett a szabadság eszményének újjáélesztéséért, vesztesen került ki az események forgatagából. Felbomlott a Szovjetunió, nincs többé kommunista pártja sem, s Gorbacsov ma már egyszerű polgára a bizonytalan jövő elé néző Oroszországnak.

Amikor Mihail Gorbacsov (a jobb oldali képen feleségével, Raiszával látható) került a szovjet kommunista párt élére, a régi vezetőket új nemzedék váltotta fel. Negyven év óta Gorbacsov volt az első pártvezető a Szovjetunióban, aki mint katona nem vett részt a II. világháborúban.

Ennél is feltűnőbb volt a hírhedt sztálini „személyi kultusztól" való gyors elfordulás. A temetés után két héttel a hivatalos sajtó megszűnt léptennyomon idézni és dicsőíteni Sztálint. A „sztálinista alkotmányból" „szovjet alkotmány" lett. A „sztálinista" szót mintha kitörölték volna a hivatalos orosz nyelv szótárából. A hivatalos szovjet pártlap, a *Pravda* közölte, hogy semmiféle „orvosösszeesküvés" nem létezett. Hruscsov a nyilvánosság elé tárta, hogy Sztálin súlyos válságba sodorta az ország mezőgazdaságát.

A Szovjetunió új első embere 1956 februárjában, a kommunista párt XX. kongresszusán elhangzott nevezetes „titkos beszédében" szókimondóan részletezte az elődje uralma alatt el követett barbár rémtetteket, és bejelentette: egyszer s mindenkorra vége annak a korszaknak, amikor az állami terrorizmus a belpolitika formálásának bevett eszköze volt. A Nyugattal való külpolitikájában Hruscsov új doktrínát hirdetett meg, melynek jelszavát – „békés egymás mellett élés" – megtanulta az egész világ.

Arzénnyomok a filozófiatörténetben

A svéd királyi udvarban 1650-ben hivatalosan azt közölték, hogy René Descartes tüdőgyulladásban halt meg. Ezt több mint háromszáz éven át egyetlen életrajzírója sem vonta kétségbe. 1980-ban azonban a filozófus halála új megvilágításba került.

Ha a turista a párizsi Quartier Latinben járva betér a Saint-Germain-des-Prés-templomba, s szeme hozzászokik a gyertyák pislákoló fényéhez, az egyik kis mellékkápolna kövezetében fekete márvány táblát fedezhet föl, melyen a Renatius Cartesius név olvasható – azaz René Descartes neve latinosan. Itt nyugszik a híres filozófus, matematikus és természettudós, Descartes, aki 1596. március 31-én született egy közép-franciaországi (touraine-i) faluban, La Haye-ben, és 1650. február 11-én halt meg Stockholmban, a svéd királyi udvarban. Halálának oka a hivatalos jelentések és a korabeli közvélemény nagy részének tudomása szerint: tüdőgyulladás.

A tudós Descartes azzal szerezte hírnevét, hogy előbb kétségbe vonta, majd aprólékos kutatás tárgyává tette azt, amiben „többé-kevésbé hittek az emberek" Ha valaki másnak a haláláról van szó, ő lett volna az első, aki nem elégszik meg az önként adódó magyarázattal, és a tények

René Descartes mellszobra a La Flèche-i Egyetem könyvtárát díszíti.

alapján számba veszi az egyéb lehetőségeket. Mert a királyi palota folyosóin és Stockholm sikátoraiban a Descartes halálát követő napokban bizony azt beszélték: a jeles tudós férfiút, Krisztina királynő vendégét megmérgezték. Mint a legtöbb korabeli európai királyi udvar, a Vasa-dinasztia palotája is melegágya volt az ilyen-amolyan szóbeszédnek. A francia vendég haláláról szóló mendemondák azonban csak lassan ültek el, s akkor is csak azért, mert a ragyogó szépségű és nyughatatlan ifjú királynő sokkal érdekesebb beszédtémával látta el nemcsak honfitársait, hanem egész Európát. Mindamellett Descartes halála kapcsán sem gyanúsított nem került elő, sem indítékot nem találtak semmiféle gyilkosságra, így a hivatalosan megjelölt halálok került be a történelemkönyvekbe, bár az életrajzírók rendszerint szóvá teszik: a nagyszerű tudományos pálya idő előtt zárult le, s különös, hogy ilyen isten háta mögötti helyen haljon meg valaki.

A „világ könyve"

Descartes, ahogy ma mondanánk, felső középosztálybeli vidéki francia családban született. Apja ügyvéd és bíró volt, s René egész életében kényelmesen megélhetett volna örökölt birtokainak jövedelméből. Gyermekkorában csak úgy ömlöttek belőle a kérdések, apja el is nevezte „kis filozófusnak" 1604-ben, nyolcéves korában beadták a La Haye-től 100 kilométerre északnyugatra fekvő La Flèche IV Henrik király alapította kollégiumába. Ebben a később Európa legjobbjai között emlegetett tanintézményben jezsuita papok vették kezükbe Descartes nevelését, elsőül egy távoli rokon, Charlet atya, aki szinte „második apja" lett.

A La Flèche-ben töltött tíz év alatt René áttanulmányozta a klasszikus görög és latin szerzőket, jártasságot szerzett a francia és latin stilisztikában, zenét és drámai művészeteket tanult, de még az olyan úri passziókban is kiművelte magát, mint a lovaglás vagy a vívás. Később a természettudományok felé fordult, melyek oktatása akkoriban többé-kevésbé kimerült abban, hogy Arisztotelész kétezer éves tanait adták elő középkori értelmezés szerint. A matematika és csillagászat újabb eredményei viszont már szerepeltek a jezsuita iskola tantervében. A fiatalember, tudásszomja kiolthatatlan lévén, egyre gyakrabban ütközött bele a korabeli ismeretek korlátaiba. Hibákat és ellentmondásokat fedezett föl a tanáraitól hallott tanokban, és nem volt hajlandó elfogadni, hogy a tudás térképének fehér foltjairól nincs mit elmélkedni, mivel azok Istentől valók. Miután két évig Poitiers egyetemén tanult, Descartes 1616-ban jogi diplomát kapott.

Bár taníttatása ezzel lezárult, nem kívánt jogi pályára lépni. Apja gúnyolta is emiatt: diplomája „csak arra jó, hogy bőrbe kössék" De Renét a szobatudós egyoldalú, szemlélődő élete sem elégítette volna ki. Bejelentette: feltett szándéka, hogy utazik, megfigyelés útján bővíti tudását, fellapozza a „világ könyvét"

A katona álma

1618-ban kitört a történelemkönyvekben harmincévesként jelzett háború, amely Európát történelmének egyik legmélyebb válságába taszította. A háború Csehországban, a katolikusok és a protestánsok összecsapásával kezdődött, s Franciaország és Svédország német földön vívott hódító háborújával ért véget. A véres konfliktusok fonák módon jó alkalmat kínáltak az igazság és bölcsesség forrását az osztályterem falain kívül kereső Descartes-nak nagyralátó céljai megvalósítására.

1618 és 1628 között Descartes beutazta Európát, s a küzdő felek közül hol az egyik, hol a másik szolgálatába szegődött. 1620 novemberében jelen volt a Prága közelében vívott, sorsdöntő fehérhegyi csatában, de nem sokat látott belőle, s megelégelte a tábori élet „léha semmittevését" Az évtized számára meghatározó élményét a németországi Ulmban, 1619. november 10-én élte át.

Elmélyült meditációjában Descartes arra a meggyőződésre jutott, hogy minden tudás belesűríthető egyetlen, egyetemes tudományba, „amely minden problémára általános érvényű megoldást kínál" Azon az éjszakán három látomásszerű álmot látott. Első álmában nyomorék volt, és egy templomban keresett menedéket; a másodikban heves vihart élt át; a harmadikban felnyitott egy latin nyelven írt könyvet, s tekintete a következő szavakra esett: *Quid vitae sectabor iter?* („Milyen életutat kövessek?") Meggyőződése volt: ezek az álmok azt sugallják, hogy fő feladata az életben az egyetemes tudomány fölfedezése és művelése.

Amikor nem a világot járta, Párizsban telepedett le, s ott kezdték megismerni mint elmélyült és képzeletgazdag gondolkodót. Egy tudós összejövetelen oly pontos érveléssel semmisítette meg egy új filozófia tételeit, hogy már-már úgy tetszett, matematikailag bizonyította igazát. Egy magas rangú egyházi személyiség pedig azt mondta Descartes-nak, az ő intellektusával kötelessége kiteljesítenie megkezdett kutatásait. De a francia fővárosban a filozófus nem tudott nyugodtan dolgozni, és 1628-ban előbb Észak-Franciaországba, majd Hollandiába ment itt élte le életének következő húsz évét. Új lakóhelyén megismerkedett egy Helen nevű holland szolgálólánnyal, s tőle leánygyermeke született. Súlyos csapás volt számára, amikor a kislány 1640-ben, ötéves korában meghalt.

Ettől eltekintve jobbára könyvtárszobák magányában teltek Descartes napjai. Folytatta tanulmányait, elmélkedett, levelezett korának nagy gondolkodóival, s végül megírta és kiadta azokat a műveit, amelyek egyszer s mindenkor-

Descartes-nak a svéd királyi udvarban (balra) kevés barátja volt; az udvari tudósok inkább veszedelmes vetélytársat láttak benne. Nem tudni, kora reggeli órái hozzájárultak-e ahhoz, hogy a protestáns királynő áttért a római katolikus hitre. Röviddel megérkezése után Descartes egy levélben említést tett arról, hogy nem fog sokáig Stockholmban élni. Jóslata tragikus módon beteljesült.

ra kijelölték helyét a világtörténelem legnagyobb hatású filozófusai között.

„Gondolkodom, tehát vagyok"

Descartes 1633-ban készült el *Le Monde* (A világ) címen tervezett, átfogó művének első fogalmazványával. Ekkor kapta a hírt, hogy a katolikus egyház Rómában elítélte a csillagász Galileit ama, Descartes által is elfogadott elméletéért, mely szerint a Föld kering a Nap körül. Descartes félretette munkáját, és a következő három évet egy olyan könyvnek a megírására szánta, amelyben oly módon határozta meg saját tudományos módszerét, hogy az, ha csak lehet, a teológusok számára is elfogadható legyen. Noha akkoriban a tudományos értekezések túlnyomó része latinul jelent meg, Descartes franciául tette közzé írását, *Discours de la méthode* (Beszélgetések a módszerről) címen. Legemlékezetesebb mondását, az ész hatalmának csattanós bizonyítását azonban latinul hagyta ránk: *Cogito, ergo sum* („Gondolkodom, tehát vagyok").

Az 1637-ben megjelent *Beszélgetésekben* Descartes a tudományos vizsgálódás következő négy alapszabályát sorolta fel. 1 sohase fogadjunk el igaznak semmit, aminek igazsága nem mutatható ki egyértelműen; 2. a problémákat osszuk fel minél több részproblémára, 3. először a legegyszerűbb problémákra keressünk megoldást, és fokozatosan haladjunk a legnehezebbek felé; 4. tekintsük át a következtetéseket, s győződjünk meg arról, hogy nem hagytunk ki semmit. E módszertani elveket Descartes három területen alkalmazta. az optikában, midőn megfogalmazta a fényvisszaverődés törvényét, az időjárás tudományos vizsgálatában, valamint a matematikában, lerakva a geometriai analízis alapjait.

Descartes módszere a maga korában forradalmi újításnak számított, hiszen akkoriban a tudóstól vagy filozófustól csupán annyit vártak el, hogy elméleteit kellőképpen alátámassza a Bibliából és az egyházatyák műveiből vett idézetekkel. Hamarosan sok bírálat is érte Descartes-ot emiatt. Hiába tett meg mindent azért, hogy hű maradhasson katolikus hitéhez, meg kellett érnie, hogy a *Beszélgetéseket* és az 1640-es években keletkezett többi művét a katolikus egyház tilalmi listára vegye.

De befolyásos támogatói is akadtak. Krisztina svéd királynő például a francia nagykövettől kapta meg Descartes műveit, s 1647-től levelezett a filozófussal. Krisztina mindössze hatéves volt, amikor apja, II. Gusztáv Adolf halála következtében reá szállt a trón. Miközben az országot régens kormányozta Krisztina nevében, őt magát vidéki környezetben, az udvartól távol nevelték, de olyan képzést kapott, amilyenben általában csak a fiúk részesültek.

Apja temetésén külföldiek nem vehettek részt. „Mi szükség rá, hogy lássák, milyen szegények vagyunk?" – érvelt a kormányzótanács. Az 1644-ben, 18 éves korában királynővé koronázott Krisztina azonban elhatározta, hogy vonzóbbá teszi hazáját Európa szemében. Az ifjú királynő hozzálátott tehát, hogy a svéd királyi udvart a művészetek és tudományok észak-európai központjává tegye. Zenészeket és festőket hívott Svédországba Né-

metországból és Itáliából, s azt akarta, hogy Descartes legyen udvarának fénypontja. Elhatározta, hogy a híres francia tudóst kimozdítja önként vállalt hollandiai száműzetéséből és megteszi Stockholmban udvari filozófusának. Az 53 éves Descartes, ha vonakodva is, de végül engedett az unszolásnak, és 1649 őszén hajóra szállt, hogy eljusson saját szavaival – a „medvék földjére, a sziklák és jég közé"

Szemináriumok pirkadat előtt

Descartes Stockholmban ünnepélyes fogadtatásban részesült. Első feladatául azt kapta, hogy írjon franciául verseket egy baletthez, fő elfoglaltsága azonban az volt, hogy az ifjú királynőnek órákat adjon, méghozzá lehetetlen időpontban: hajnali 5 órakor Kemény büntetés volt ez neki, aki hozzászokott, hogy éjszaka tíz órát aludjon, és valóban nemegyszer délig olvasott vagy elmélkedett ágyában. Előkelő tanítványáról az volt a véleménye, hogy okos és komolyan veszi a tanulást. Mindazonáltal nem valószínű, hogy Krisztina elmélyülten foglalkozott volna a filozófiával, és udvarában a francia filozófus nem kapott sok szellemi ösztönzést. Ráadásul a kemény svéd tél is elviselhetetlen volt Descartes számára, ilyen időben – panaszolta – „a gondolat is belefagy az emberbe" 1650. február 1-én, alig négy hónappal Svédországba érkezése után Descartes meghűlt, majd tüdőgyulladást kapott vagy legalábbis ez a hír járta. Tíz nap múlva már nem élt.

A katolikus Descartes-ot a protestáns Svédországban egy olyan temetőben földelték el, ahova jobbára meg nem keresztelt gyerekeket temettek. Sírkövére a francia nagykövet rejtélyes feliratot rótt: „Vetélytársainak támadásaiért ártatlan életével fizetett."

Kik lehettek ezek a vetélytársak? Nyilvánvaló, hogy az udvaroncok okkal irigykedhettek a kivételezett helyzetű francia vendégre, hiszen egyértelműen Descartes volt a legkiválóbb a Krisztina által Stockholmba csábított tudósok és művészek között. Kérdés, hogy vallási szempontok is táplálták-e a Descartes-tal szembeni ellenszenvet. Tudjuk, hogy a protestáns uralkodót titokban a katolicizmushoz húzta a szíve, állítólag kapcsolatba is lépett levélben a pápával, majd két titkos pápai követ járt nála. Vajon befolyásolta-e Descartes a királynőt hitbéli útkeresésében? Ha igen, akkor Stockholmban sokan tarthattak attól, hogy a befolyásolható fiatal uralkodó túlságosan is a hatása alá kerül, s talán ezért akarták a filozófust végleg félreállítani.

A királynő lemond

A Descartes halálával kapcsolatos találgatások nem bizonyultak hosszú életűeknek; fontosabb beszédtéma is akadt Svédországban az 1650

A halál oka: arzénmérgezés?

A korabeli hivatalos jelentés szerint Descartes az 1650. év elején tüdőgyulladásban halt meg. E betegség kezdeti tünetei a borzongás, a rohamokban jelentkező hideglelés, a magas láz és a szúró mellkasi fájdalom. A későbbi tünetek között rendszerint köhögés, fulladás és rozsdaszínű köpet jelentkezik. Az egykorú levél, amelyet Johann van Wullen udvari orvos egy holland kollégájának írt, egészen más képet fest a filozófus betegségéről: „Az első két napban mélyen aludt. Nem vett magához semmit: sem ételt, sem italt, sem gyógyszert. A harmadik és negyedik napon viszont álmatlanság vett rajta erőt, és nagyon izgatott volt; táplálékot vagy gyógyszert továbbra sem fogyasztott. Engem az ötödik napon hívtak a betegágyához, de Descartes nem akarta, hogy kezeljem. Mivel nem lehetett nem észrevenni rajta a közeledő halál árulkodó jeleit, örültem, hogy nem kell a beteghez nyúlnom. Az ötödik és hatodik nap eltelte után Descartes szédülésről és belső lázról panaszkodott. A nyolcadik napon csuklani kezdett és vért hányt. Azután jött az akadozó légzés, a zavaros tekintet a halál előjelei. A kilencedik napon állapota válságosra fordult. Végül a tizediken, korán reggel visszaadta lelkét az Úrnak."

A Descartes halálát okozó betegség lefolyásának fenti leírása nem tüdőgyulladásra, sokkal inkább heveny arzénmérgezésre utal. Ha tehát van Wullen levelét megbízható forrásnak tekintjük, lehetségesnek kell tartanunk, hogy Descartes-ot megmérgezték.

Descartes betegségének tünetei	A heveny arzénmérgezés tünetei
Első/második nap: Mély alvás 48 órán át, étlen-szomjan	Időszakos eszméletvesztés Étvágytalanság
Harmadik/negyedik nap: Álmatlanság és nagyfokú izgatottság; nem evett semmit	Nyugtalanság Erős hányinger
Ötödik/hatodik nap: Szédülés, belső láz	A keringés összeomlása Reszketés
Nyolcadik nap: Csuklás, hányás (fekete hányadék), akadozó légzés, zavaros tekintet	Csuklás Hányás (a hányadék az alvadt vértől fekete) Szabálytalan légzés Erős szédülés
Kilencedik nap: Haláltusa	
Tizedik nap: Halál	

évben. Krisztina összeveszett a parlamenttel, és nem hallgatott tanácsadóira, akik szerették volna, ha férjhez megy és trónörököst szül. Ehelyett Károly unokatestvérét jelölte ki utódjául. Legbizalmasabb embereinek bevallotta, úgy érzi, az uralkodás nem neki való, és azt fontolgatja, hogy lemond a trónról. Négy évvel később, 28 éves korában egész Európa megrökönyödésére meg is tette, amire készült, majd áttért a katolikus hitre, és Svédországból áttelepült Itáliába.

A kutatók azóta sem adtak kielégítő magyarázatot Krisztina szokatlan lépésére. Némelyek szerint az ortodox protestantizmus túl szigorú és merev volt az eleven intellektusú ifjú királynő számára. Az is lehet, hogy Descartes elvontabb vallásossága gyakorolt rá mély benyomást – ámbár semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy a vendégnek személy szerint köze lett volna áttéréséhez. Más szerzők inkább azt hangsúlyozzák, hogy Krisztina Itáliában jobban kiélhette művészetek iránti érdeklődését. Bár kétszer is hazautazott Svédországba, hogy bejárja birtokait, honfitársai gyanakvással szemlélték minden lépését. Itáliában olyan találgatásokat lehetett hallani, hogy Krisztina Nápoly királynője lesz, vagy hogy a lengyel trónt kapja meg, ám ezekből az elképzelésekből nem lett semmi. Az egykori királynőnek Rómában udvara volt, és itt élt száműzetésben 35 éven át. Nem mindennapi életének titkát magával vitte a sírba.

Utazó hamvak

Franciaország, ha megkésve is, visszakövetelte nagy fiát. 1666-ban Descartes csontjait exhumálták, rézkoporsóba tették, és Párizsba szállították, a Ste. Geneviève-du-Mont-templomba. A következő évszázad végén, a nagy francia forradalom idején újra megbolygatták a csontokat azzal a szándékkal, hogy a nemzet nagy gondolkodóinak és íróinak szentelt pompás bazilikában, a Panthéonban adnak nekik helyet. 1819-ben mégis a St. Germain-des-Prés-templomba vitték, de mielőtt itt elhelyezték volna, felnyitották. Az exhumálás kísérteties fölfedezést hozott: Descartes koponyája nem volt a koporsóban.

Később, egy hagyatéki árverezés során Svédországban előkerült a koponya. Alighanem az első exhumáláskor választották külön a csontváztól, minthogy a következő felirat állt rajta. „Descartes koponyája, melyet az Úr 1666. esztendejében, a holttest Franciaországba szállításakor vett birtokba Israel Hanström, hogy Svédországban elrejtse és gondosan megőrizze." Bárki lett légyen is ez a bizonyos Hanström, nyilvánvalóan úgy vélte, hogy a filozófus földi maradványai legalább részben azt az országot illetik meg, ahol meghalt. Később a koponya is visszakerült Franciaországba, és 1878-ban besorolták a párizsi Musée de l'Homme anatómiai anyagába. Descartes csontvázát és koponyáját sajnálatos módon még ma is elválasztja a Szajna.

Orvosi lelet 330 év múltán

Egy német tudós és újságíró, bizonyos Eike Pies 1980-ban, a hollandiai Leideni Egyetemen érdekes fölfedezést tett, midőn egy XVII. századi őse, Willem Piso levelezését tanulmányozta. egy szemtanú leírása került a kezébe Descartes 330 évvel azelőtti haláláról. A sokatmondó dokumentum egy levél volt, amelyet Krisztina orvosa, Johann van Wullen írt Pisónak, a neves orvoskollégának.

„Mint Ön is tudja, Descartes hónapokkal ezelőtt Svédországba jött, hogy lerója tiszteletét Őfelsége, a svéd királynő előtt – írta van Wullen Pisónak. – Most pedig, a pirkadat előtti negyedik órá-

Eike Pies német kutató teljesen véletlenül bukkant rá a Descartes megmérgezésére utaló levélre. A filozófus koponyája perdöntő bizonyítékot szolgáltathat.

Egy áltudomány áldozata

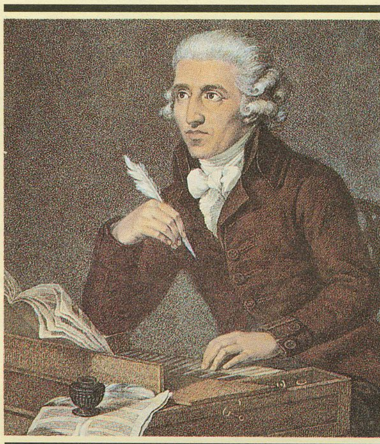
Vajon van-e közös tulajdonsága Descartes-nak és a nagy osztrák zeneszerzőnek, Joseph Haydnnak? Legalább egy biztosan van. mindketten elveszítették a fejüket.

A népszerű komponistát a szimfónia és a vonósnégyes első kiemelkedő mesterét, akit Mozart „Haydn papa" néven emlegetett 1809. május 31-én, 77 éves korában érte a halál. Tizenegy évvel később a holttestet első nyugvóhelyéről, Bécsből az attól negyven kilométerre délkeletre fekvő Eisenstadtba (Kismarton) szállították, ahol Haydn harminc évig élt. Előbb azonban felnyitották a koporsót, s a jelenlevők elborzadva látták, hogy a koporsóban a fehér paróka alatt semmi sincs.

A nyomozás szálai a kétes hírű bécsi frenológiai iskolához, Franz Joseph Gall tanítványaihoz vezettek, akik mesterük ama elméletéhez kerestek bizonyítékokat, hogy a lelki és szellemi képességek az agy és a koponya nagyságából és alakjából kikövetkeztethetők. Az úgynevezett „Gall-eljárást" 1802-ben császári rendelettel betiltották, de a tilalom nem tántorította el a fura áltudomány híveit annak művelésétől. Úton-útfélen koporsókból elrabolt koponyákról beszéltek az emberek.

Két frenológus beismerte, hogy átmenetileg a birtokukban volt Haydn koponyája, de az osztrák rendőrség ekkor már nem tudott a zeneszerző koponyájának a nyomára bukkanni. Nyomtalanul eltűnt.

1895-ben, sok hányattatás után Haydn koponyája egy anatómiaprofesszor gyűjteményéből került elő. A professzor halála után fiai az ereklyét a Zenebarátok Társaságának adományozták. Újabb 59 év elteltével a koponya különös vándorlása véget ért, Haydn csontváza és koponyája újra együvé került.

Röviddel Joseph Haydn eltemetése után holttestét megcsonkították egy obskurus és rossz hírű áltudomány hívei. A zeneszerző koponyája és csontváza csak 145 év múltán kerülhetett megint együvé.

ban e férfiú kilehelte a lelkét... Őfelsége el akarta olvasni ezt a levelet, mielőtt elküldöm. Tudni akarta, hogyan írtam meg a barátaimnak Descartes halálát. Szigorúan megparancsolta, hogy a levelet ne adjam idegenek kezébe." A XX. századi leszármazott fokozódó érdeklődéssel olvasta tovább a levelet, melyben ezután Descartes végzetes betegségének részletes leírása következett. Vajon miért érezte szükségét a svéd királynő udvari orvosa – kérdezte magában Eike Pies –, hogy egy olyan közönséges betegségnek a lefolyásáról, amilyen a tüdőgyulladás, beszámoljon hollandiai kollégájának? S miért cenzúrázta a királynő személyesen a nevezetes vendég haláláról írottakat?

Pies, hogy ne csak saját véleményére hagyatkozzék, lefordította a levelet, kihagyta belőle a személy- és helyneveket meg az évszámokat, és kikérte róla egy törvényszéki kórboncnok véleményét. A szakvélemény így szólt: a van Wullen levelében leírt tünetek megegyeznek a heveny arzénmérgezés tüneteivel. Az arzén megtámadja a béltraktust, miáltal erős hányingert és gyomorfájást okoz. A nyálkahártyák megduzzadnak, a véredények megrepednek, s a vér a gyomorsavval keveredve fekete masszaként a beleken keresztül, vagy hányással ürül. A tüdőgyulladás általában nem jár ehhez hasonló tünetekkel.

Kérdés, hogyan lehet kinyomozni egy 300 év előtti bűnügyet. A tettes megtalálására alig van remény bűnper pedig szóba sem jöhet. Mindamellett némi bizonyíték mégis beszerezhető, hiszen az arzén lerakódik az áldozat csontjaiban, körmében, hajában, és még hosszú idővel a halál után is kimutatható. Vajon ez azt jelenti, hogy Descartes földi maradványait még egyszer exhumálni kell? Alighanem sokan tiltakoznának az ellen, hogy Descartes csontjait az esetleges gyilkosság bizonyításának halvány esélye okán újból megbolygassák. Ami pedig a tettes kilétét illeti feltéve, hogy a filozófus valóban merénylet áldozata lett a sikeres nyomozás esélye a nullával egyenlő.

De ne feledkezzünk meg arról, hogy Descartes a tudományos oknyomozás úttörője volt. A *Beszélgetések a módszerről* négy alapszabályát alkalmazva problémánkról a következőket mondhatjuk: 1) nem bizonyosodott be egyértelműen, hogy Descartes halálát tüdőgyulladás okozta, 2) a probléma legalább négy részproblémára osztható: megmérgezték-e, s ha igen, hogyan, ki és miért; 3) e problémák közül a halál okát a legkönnyebb földeríteni, s ezt a többi, nehezebben vagy egyáltalán nem megoldható problémától függetlenül is vizsgálat tárgyává tehetjük; 4) ha áttekintjük a következtetéseket, hogy megbizonyosodjunk afelől, nem követtünk-e el hibát, a történelemkönyvek kiegészülhetnek egy érdekes lábjegyzettel, nem beszélve arról, hogy igen jelentős következtetéssel gazdagodhat a filozófiatörténet egyik legelmélyültebb gondolkodójának életrajza.

A száműzött császár

Napóleon, ki egykor Európa leghatalmasabb uralkodója volt, száműzetésben élte le utolsó éveit egy dél-atlanti szigeten. 1821-ben halt meg abban a meggyőződésben, hogy brit rabtartói oltották ki az életét. 1978-ban bombaként robbant a hír: a császár kíséretének egyik tagja lehetett a gyilkos.

„Időnek előtte halok meg: az angol oligarchia s annak bérgyilkosa fogja kioltani az életem" – ezt a megjegyzést fűzte végrendeletéhez 1821 május 5-én bekövetkezett halála előtt három héttel Bonaparte Napóleon. A nagybeteg excsászár felült ágyában, s a papirost egy kartonlapra helyezve saját kezűleg másolta le a végrendelet szövegét, melyet az imént már le is diktált, hogy olvashatatlan kézírása biztosan ne maradjon olvasatlanul. Testamentumában vádolta a nemzetet, amely a dél-atlanti Szent Ilona szigetére száműzte őt, s személy szerint is vádolta Hudson Lowe-t, a sziget kormányzóját.

A volt császár halála napján délután nem kevesebb, mint hét brit orvos jelent meg a száműzött lakóhelyén, a Francesco Antommarchi doktor Napóleon háziorvosa által végzett kétórás boncoláson, a hét közül hatan a sziget katonai parancsnokságának alkalmazásában álltak, azaz Lowe kormányzó fennhatósága alá tartoztak. Napóleon végrendeletét ugyan nem ismerték, azt azonban pontosan tudták, hogy halálának külpolitikai következményei is lehetnek. Az orvosok nem tudtak megállapodásra jutni a boncolás eredményét illetően, ezért arról négy különböző szakvélemény látott napvilágot. Ma általában Dr Antommarchi következtetését fogadják el, mely szerint a halált elrákosodott gyomorfekély okozta. Amikor a halálhír eljutott Európába, megkönnyebbülten fellélegezve vették tudomásul, hogy az az ember aki negyedszázadon át uralkodott szinte egy egész kontinens fölött, nincs többé. Napóleon vádját, amelynek később messze földön híre ment, csupán a haldokló bosszúszomjának és üldözési mániájának tulajdonították, és nem nagyon adtak neki hitelt.

Egy szenzációs „vádirat"

A halálát követő években megszámlálhatatlan könyv jelent meg Napóleonról, köztük a Szent Ilonára is vele tartó hűséges embereinek emlékiratai. A császár utolsó éveit dokumentáló emlékiratok sorában Napóleon ragaszkodó inasának, Louis Marchand-nak a leánya számára írt önéletrajza jelent meg legutóbb. „Azt akartam, hogy lásd, s majdan a gyermekeid is megtudják írta Marchand hogy mit jelentett nekem a Császár. Az írás, amelyet az inas leszármazottja adott közre 1955-ben, egy svéd fogorvos és toxikológus, a Napóleon pályafutását nagy odaadással tanulmányozó Sven Forshufvud személyében lelkes olvasóra talált.

Sok történész megkérdőjelezte a császár halálának hivatalos magyarázatát, de egyikük sem tudott hathatós bizonyítékokat szembeszegezni vele. Marchand emlékiratai azonban Dr Forshufvud szerint meggyőzően bizonyítják, hogy Napóleont megmérgezték. A svéd tudós nyomozó munkája során beutazta Európát, Észak-Amerikát és Szent Ilona szigetét, s 1978-ban, 157 évvel a száműzött császár halála után szenzációs váddal állt elő. Eszerint Napóleont arzénnal mérgezték meg, de gyilkosa nem a sokat becsmérelt brit kormányzó volt, hanem a kíséretében levő franciák egyike.

Halálos unalom

Miután meghódította Európa nagy részét, Napóleon 1812 júniusában Oroszországot is lerohanta. Végzetes hiba volt: szégyenletes menekülésre kényszerült, s félmillió emberét veszítette el. A Napóleon elleni koalíció támadásba ment át, és a császár 1814 áprilisában kénytelen volt lemondani. Száműzetéséből, a földközi-tengeri Elba szigetéről egy évvel később visszatért ugyan Franciaországba, de „száznapos uralma" 1815. június 18-án Waterloonál megsemmisítő vereséggel végződött, s másodszor is le kellett mondania a császárságról.

Legállhatatosabb ellenfeleinek, a briteknek abban a reményben adta meg magát, hogy Angliában kap majd menedéket. Reményei azonban nem teljesültek: egy hadihajó fedélzetén a távoli Szent Ilona szigetére szállították. „Épp mintha halálra ítéltek volna" – dühöngött Napóleon.

Szent Ilona körülbelül 100 km² területű vulkáni sziget a déli szélesség 15. fokán, csaknem

A fenti festmény a hős Napóleont, Egyiptom meghódítóját ábrázolja rajongó katonái körében a piramisoknál, 1798 júliusában. A Szent Ilonára száműzött, magányos és elkeseredett excsászárt (jobbra) állandóan brit katonák figyelték.

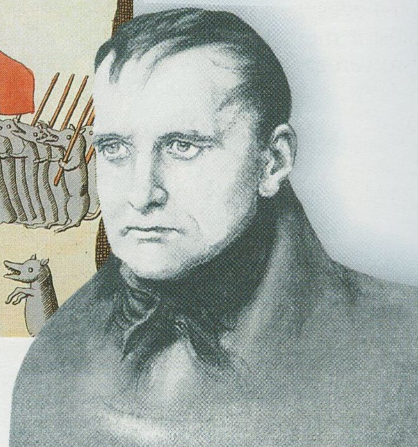
2000 kilométerre Afrika nyugati partjaitól. A portugálok fedezték föl, de lemondtak róla a brit Kelet-Indiai Társaság javára, amelynek hajói Indiába menet és onnan jövet vízutánpótlásért álltak meg itt. A szigetnek 4 ezer lakosa volt, beleértve az ezer fős helyőrséget. A Napóleon őrzésére a szigetre rendelt egységekkel megháromszorozódott a Szent Ilonán állomásozó csapatok létszáma. A száműzöttel együtt érkező egyik brit orvos így írt a szigetről. „Ennél barátságtalanabb és lehangolóbb sziklaormot el sem lehet képzelni... úgy éktelenkedik a mélység fölött, mint valami hatalmas bibircsók a tenger ábrázatán."

Napóleon magával vihetett száműzetésébe egy tucatnyi barátot és szolgát. Köztük volt egykori udvarmestere, Henri-Gratien Bertrand, valamint Charles-Tristan de Montholon gróf, aki a forradalom előtti arisztokráciához tartozott. Bertrand már 1798-ban Napóleon mellé állt, Montholon azonban csak később szegődött a hívéül. A császár első lemondása után sietett felajánlani szolgálatait a restaurált monarchiának, de amikor Napóleon visszatért Elba-szigeti száműzetéséből, ismét az ő oldalára állt. Montholon magával vitte Szent Ilonára vonzó, fiatal feleségét is, kinek Napóleon iránti figyelmessége és az excsászár szobájában tett éjfél utáni látogatásai a szigeten sok szóbeszédre adtak alkalmat.

Napóleon kísérete eleinte egy helybeli kereskedő udvarházában lakott, míg csak helyre nem hoztak számukra egy 23 szobás, sárga stukkódí-

A kegyetlen karikatúrán (balra) a száműzött francia császár – császári maskarában Szent Ilona patkányai fölött uralkodik; egyik „alattvalója" francia zászló alatt gyakorlatoztatja a „hadsereget"

A reményvesztett Napóleont (jobbra) második száműzetésében, Szent Ilona szigetén érte utol a végzete – meggyőződése szerint Hudson Lowe kormányzó (balra) keze által. Az ex-császár abban a tudatban halt meg, hogy Lowe megmérgezte őt.

szítésű épületet, a kikötőtől néhány kilométerre, egy fennsíkon található Longwood-villát. A Longwood sivár barátságtalan hely volt; falait zöld penész lepte be, patkányok jártak benne. A száműzöttek élete meglehetősen egyhangú volt. Napóleon javarészt emlékiratainak diktálásával töltötte idejét, vagy katonai hódításait követte nyomon az egykori biliárdteremben elhelyezett térképeken és földgömbökön. Vacsora után a társaság kártyázott, sakkozott vagy az excsászár felolvasását hallgatta, míg csak Napóleon hirtelen félbe nem szakította az időtöltést, mondván. ideje lefeküdni. Kíséretének egyik tagja így jellemezte az itteni életet: „Hétfőtől szombatig unalom, de vasárnap halálos unalom."

Napóleon végzete

Sir Hudson Lowe tábornok 1816. április 14-én érkezett Szent Ilonára. A sziget újonnan kinevezett kormányzójaként gyakorlatilag ő tartotta fogva Napóleont. A határozatlanságáról és szeszélyességéről ismert Lowe-t korábbi parancsnoka így jellemezte: „Híjával van a műveltségnek és ítélőképességnek. ostoba. gyanakvó és féltékeny természetű." Napóleon már az első látásra meggyűlölte őt; azt mondta róla. „Lowe-nak módfelett komisz képe van."

A kormányzó szemlátomást rettegett attól, hogy nagy hírű foglya megszökik. Szigorúan korlátozta Napóleon mozgásszabadságát, ellenőrizte a szigetre érkezőket, cenzúrázta a postát és az újságokat. Mellesleg csökkentette a Longwood-villa fenntartására fordítható összeget. Augusztus 18-án, egy viharos szóváltásban Napóleon azzal vádolta meg Lowe-t, hogy a hóhér szerepét játssza. – A parancsot végre kell hajtanom – felelte a kormányzó. – Vagy úgy! Szóval ha parancsot kapna a meggyilkolásomra, azt is végrehajtaná? kérdezte Napóleon. – Nem, az angolok nem gyilkosok – válaszolta Lowe, és feldúltan ellovagolt. A két férfi soha többé nem találkozott; rab és rabtartó eztán csak közvetítők útján érintkezett egymással.

A hűséges Bertrand is kérdőre vonta a kormányzót Napóleon érdekében. – Meg akarja ölni a császárt? – szegezte neki a kérdést. – Ha továbbra is így bánik vele, azzal igenlő választ ad a

kérdésemre, és sajnálatos módon célját valószínűleg hónapokig húzódó agónia után el is éri. Bertrand ezúttal arra utalt, hogy Napóleont korlátozták a szigeten való mozgásában. Maga a száműzött azonban sokkal súlyosabb vádat hozott fel a kormányzó ellen.

Napóleon fejébe befészkelte magát a meggyőződés, hogy ügyesen adagolt méreggel lassan megmérgezik. Panaszairól beszámolt ír orvosának, Dr Barry O'Mearának, aki Nagy-Britanniából való távozása óta kezelte őt. Köszvénye miatt az excsászár keveset mozgott; örökösen fázott, de a napsütéstől megfájdult a feje. Ínye a legkisebb érintésre vérezni kezdett.

Lowe a jelek szerint tévhitben tartotta az európai hatalmak megbízottait Napóleon egyre romló egészségi állapotát illetően. 1818 júliusában menesztette az orvost, miután megtudta, hogy titkos üzeneteket küld Nagy-Britanniába. Hazatérvén Dr O'Meara elmondta. Lowe kormányzó arról beszélt neki, hogy „Európának haszna származna Napóleon halálából"

A végzetes kór

Napóleon 1819 augusztus 5-én töltötte be 50. életévét, de a Longwood-villában nem volt születésnapi ünneplés. A kíséret létszáma megfogyatkozott, többek között Montholon grófné is távozott: visszament Európába három gyermekével – akik közül a legkisebb, a szigeten született Napoléone nevű kislány a pletykák szerint az excsászártól származott. Maga Napóleon száműzetésében elhízott, elpuhult és depresszióba esett. Inasának, Marchand-nak azt mondta, úgy érzi, hamarosan meg fog halni.

Egy évvel O'Meara távozása után Napóleonnak új háziorvosa lett Francesco Antommarchi személyében. A fiatal korzikai orvos szeptember 19-én érkezett Szent Ilonára két pap és egy szakács társaságában. Rómából küldte őket az excsászár nagybátyja, Fesch bíboros. Napóleon elmondta Dr Antommarchinak, hogy apja rákban halt meg, és azt tudakolta, hogy a betegség öröklődik-e. Az orvos, hogy eloszlassa páciensének félelmét, azt tanácsolta Napóleonnak, kertészkedjen, s a testmozgás hatására egy időre mintha valóban javult volna a száműzött egészségi állapota.

1820. július 19-én Dr Antommarchi naplójának tanúsága szerint Napóleont „kilelte a hideg, láza, fejfájása, hányingere volt, gyakori, fojtó köhögés kínozta és epét hányt" E tünetekkel kezdődött a betegség, amely 10 hónappal később Napóleon halálát okozta. Marchand emlékirataiban – melyeket 1955-ös közzétételük után Sven Forshufvud oly behatóan tanulmányozott – nyomon követhető a száműzött császár egészségi állapotának fokozatos romlása.

A svéd fogász, miután a korábbi bizonyítékokat kiegészítette a szemtanú Marchand vallomá-

Új királyi család Európában

Napóleon olasz származású korzikai családban született. Miután kadétból Franciaország császárává emelkedett, kiterjedt családját remélte uralomra juttatni a meghódított országok trónján. Joseph bátyját nápolyi majd spanyol királlyá nevezte ki. Két öccse, Louis és Jérôme Hollandia, illetve Vesztfália trónját foglalhatta el. Lánytestvéreit hercegekhez adta. Napóleon bukása után egyikük sem maradhatott már hatalmon, ám a császár egyik kiváló tábornoka szerencsésebbnek bizonyult.

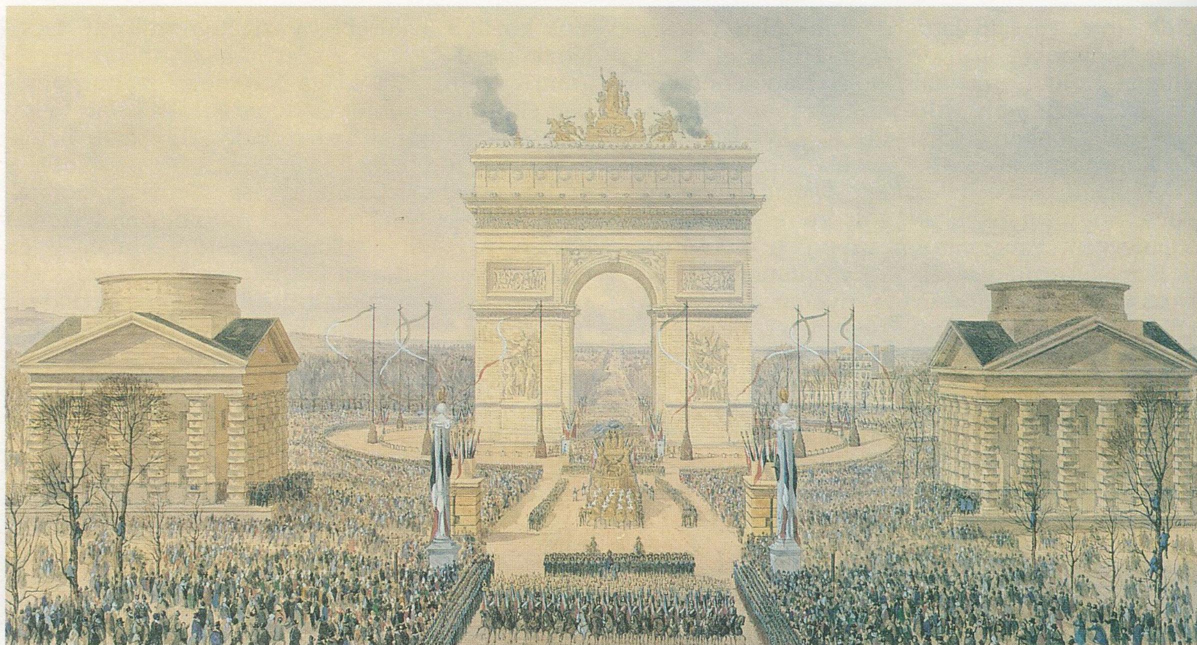
Jean-Baptiste Bernadotte dél-franciaországi földbirtokos nemesi családból származott. Apja ügyvéd volt, de ő szintén Napóleonhoz hasonlóan a katonai pályát választotta. Egyre magasabbra került a ranglistán, s 1804-ben Franciaország marsalljává nevezték ki. Egy évvel később Napóleon a Monte Corvo hercege címet adományozta Bernadotte-nak.

XVI. Károly Gusztáv német felesége, akivel az 1972-es Müncheni Olimpián ismerkedett meg, valamint három gyermekük 1987-ben.

Császár és parancsoka között korántsem volt felhőtlen a viszony Azt mondják, Bernadotte ellenezte, hogy Napóleon magához ragadja a hatalmat. 1798-ban azonban feleségül vette Napóleon korábbi menyasszonyát, Désirée Claryt, Joseph Bonaparte feleségének nővérét, s feltehetőleg ez a rokoni kapcsolat mentette meg a büntetéstől.

1810-ben a svéd parlament valószínűleg Napóleon kegyeit keresve Bernadotte-ot választotta a gyermektelen XIII. Károly utódjává. Noha Bernadotte nem foglalta el mindjárt a trónt, a svéd politika irányítását haladéktalanul kezébe vette. Egyesítette Norvégiát Svédországgal, és kezdeményezte, hogy az ország szigorúan tartsa magát távol az európai ügyektől. Ezt a semlegességi politikát a svédek azóta sem adták fel. Három évvel azután, hogy Napóleont Szent Ilonára száműzték, Bernadotte-ot XIV Károly János néven Svédország királyává koronázták. A jelenleg uralkodó svéd király XVI. Károly Gusztáv szintén az ő egyenes ági leszármazottja.

Lajos Fülöp király 1840-ben békülékeny gesztust tett: engedélyezte, hogy Napóleon földi maradványait Szent Ilona szigetéről Párizsba vigyék. Úton az újratemetés színhelye, az invalidusok palotája felé a gyászmenet áthalad Napóleon győzelmes csatáinak emlékműve, a lenyűgöző párizsi Diadalív alatt.

sával, a legaprólékosabban végigkövette Napóleon végzetes betegségének történetét. Eközben meglepő új adatoknak jutott a nyomára, amelyek az arzénmérgezés vádját támasztják alá. 1820 márciusa és májusa között Napóleont hánytató borkővel kezelték, amely megviselhette a gyomrát; emellett keserűmandulával ízesített, úgynevezett mandulatejet és nagy adag kalomelt (higany-kloridot) is kapott, amely a keserűmandula anyagaival veszedelmes kölcsönhatásba lép. Dr Forshufvud szerint ez volt az előzménye annak, hogy Napóleon arzént kapott – „klasszikus módja ez a mérgezésnek. az áldozatot úgy ölik meg, hogy szervezetében az arzénnak nyoma sem marad"

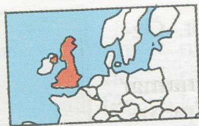
A belső ellenség

Napóleon utolsó kívánságai közé tartozott, hogy mielőtt Szent Ilona szigetén eltemetnék, vegyék ki a szívét és küldjék el feleségének, Mária Lujzának, egy-egy hajtincsét pedig juttassák el különféle rendű és rangú híveinek. Lowe kormányzó az első kérés teljesítését megtagadta, az excsászár hajából azonban számos család kapott emlékül egy-egy fürtöt, köztük Louis Marchand családja is. A Marchand által megőrzött hajtincsből Dr Forshufvudnak sikerült mintát vennie, s azt 1960-ban megvizsgálnia. Eszerint Napóleon szervezetében halála előtt „viszonylag nagy mennyiségű arzén" volt.

Dr Forshufvud további 14 évi nyomozás után a gyilkost is megnevezte: azt állította, Montholon gróf gyilkolta meg Napóleont a Bourbonok megbízásából. A Longwood-villában Napóleonnak nap mint nap egy dél-afrikai bort szolgáltak föl, amelyet hordókban importáltak és Szent Ilonán palackoztak, s amelyből rajta kívül senki más nem ivott. Az excsászár pohárnokaként Montholon tartotta lakat alatt ezt a bort, s szolgált fel belőle minden étkezéshez. Kétszer fordult elő, hogy a borból tévedésből valaki más is kapott; s az illető mindkét esetben meg is betegedett.

1840-ben, jóval a Bourbonok bukása után Franciaországból küldöttséget menesztettek Szent Ilonára, hogy exhumálják és Franciaországba szállítsák Napóleon földi maradványait az ünnepélyes párizsi újratemetésre A koporsó felnyitásánál majdnem mindenki megjelent, aki annak idején Napóleonnal tartott száműzetésébe, s még az élők sorában volt. Montholon gróf azonban nem volt közöttük!

A gróf eltékozolta a Napóleontól rá hagyott örökséget, és később titokban fogadta be X. Károly francia király 1840-ben azonban már a korábbi császár unokaöccse, Louis Bonaparte szolgálatában állt, akit később III. Napóleon néven császárrá koronáztak. Ha Montholon ott lett volna Szent Ilonán, amikor Napóleon koporsóját felnyitották, leesett volna az álla. A tetemen a ruha már cafatokban lógott, de maga a holttest meglepően ép maradt. Vajon tudta-e a gróf, hogy az arzén lassítja a szövetek bomlását, különösen idült mérgezés után?

Szerelem és kiábrándulás

Stuart Mária, a vidám, fiatal királynő szerelmi házasságot kötött magas, jóképű mostoha-unokatestvérével, de hónapokon belül súlyosan csalódott benne. Köze volt-e férje két évvel későbbi meggyilkolásához?

A nagyböjt előtti utolsó vasárnap Edinburghban, a skót királyi udvarban nagyban folyt a vigasság.Délelőtt volt a királynő kedvenc inasának esküvője, és délben maga Mária is megjelent a lakodalomban. Később, miután a savoyai nagykövettel is elköltött egy búcsúebédet, kíséretével kellemes estét töltött Kirk o'Fieldben – abban a házban, ahol himlőből lábadozó férje, Henrik király tartózkodott. Miközben a királynő csönridesen beszélgetett vele, a karneváli maskarát viselő udvaroncok kockáztak, és a háttérben halk gitármuzsika szólt. 11 óra körül Máriát figyelmeztették, hogy vissza kell mennie a Holyrood-palotába, az inas lakodalmára. Lovon tette meg a nem egészen egymérföldes utat. Útközben egy feltűnően szennyezett öltözékű szolga láttán felkiáltott: – Jézusom, milyen koszos vagy!

Hajnali két órakor harminc–negyven ágyúlövéssel felérő robbanás rázta meg a várost. Majdnem mindenki felébredt rá, a királynő is. Kirk o'Fieldből egy halom kő maradt. Egy szomszédos kertben – egy szál hálóingben – halva találták a királyt meg egyik szolgáját; mindkettőjüket megfojtották. A gyilkosságba – mert kétségkívül gyilkosság történt Kirk o'Fieldben 1567 február 10-én – közvetve bár de a királynő is belekeveredett. Ez az esemény vezette be a legendásan szép, romantikus lelkületű Stuart Mária gyors és tragikus bukását.

Mária 1542 december 8-án született, s apja, V Jakab halála miatt már hat napos korában reá szállt Skócia trónja. Anyja a francia udvarban neveltette, és 15 évesen férjhez adta a francia trónörököshöz, akit egy évvel később II. Ferenc néven királlyá koronáztak. Így Mária francia királyné lett. Nem valószínű, hogy a nála két évvel fiatalabb, beteges kamasszal valaha is együtt hált volna. Ferenc 1560-ban meghalt, s a 18 évesen megözvegyült királyné visszatért Skóciába, ahol nehéz feladatok vártak rá. Először is össze kellett békítenie a maga elszánt katolikus hitét alattvalóinak protestantizmusával, másodszor ajánlatos volt I Erzsébet angol királynő kegyeit keresnie, valamint – harmadszor – férjhez kellett mennie, hogy trónörökösről gondoskodjon. Első feladatának megoldása érdekében valóságos politikai kötéltáncot járt. A második egész életére rányomta a bélyegét, Erzsébet ugyanis egy pillanatra sem feledkezett meg arról, hogy Mária – mint apja nővérének unokája – igényt támaszt az angol trónra. Harmadik feladatát 1565 tavaszán teljesítette amikor feltűnt az udvarban jóképű, fiatal mostoha-unokatestvére, Henry Stewart, Lord Darnley

Darnley még 19. évét sem töltötte be: a karcsú, törékeny alkatú fiatalember négy évvel volt fiatalabb Máriánál. A szokatlanul magas termetű királynőnek fontos szempont lehetett, hogy Darnley még nála is magasabb volt vagy 10 centivel. Egyik udvaroncának azt mondta, nem látott még hozzá foghatóan „hibátlan és arányos termetű férfit" Szép pár voltak ők ketten. Amikor Darnley kanyaróban megbetegedett, Mária az udvar roszszallásával mit sem törődve idejének nagy részét a betegágy mellett töltötte, gyakran még éjfél után is ott időzött. Nem hallgatott tanács-

Stuart Mária nem sejtette, hogy Darnley vonzó külseje gyenge jellemet takar

adóira, és júliusban megtartották az esküvőt. Özvegy lévén Mária fekete ruhát viselt.

A királyi rangra emelkedett Darnley hamar kimutatta a foga fehérét. Beképzelt volt, pénzsóvár és megbízhatatlan, sokat ivott, és a rövid időn belül teherbe eső királynőt nemegyszer megalázó helyzetbe hozta azzal, hogy viszonyt folytatott udvarhölgyeivel, a közrendűekkel pedig nyíltan kikezdett. Mire ősz lett, Mária már nem szerette Henryt; amilyen hirtelen jött a szerelem, olyan gyorsan el is múlt.

Az első áldozat: David Riccio

Mária háta mögött Darnley összefogott a protestáns nemesekkel, hogy megszerezhesse a társuralkodói címet. Az összeesküvők ahhoz még nem voltak elég bátrak, hogy leplezetlenül a királynő ellen forduljanak. Első áldozatul Mária magántitkárát és udvari muzsikusát, David Ricciót szemelték ki. A visszataszító külsejű, középkorú itáliai férfi, akiről nemcsak azt pletykálták, hogy a pápa titkos követe, hanem még azt is – föltehetően minden alap nélkül hogy Mária szeretője, könnyű prédának bizonyult.

Az 1566. év késő telén betegsége és előrehaladott terhessége miatt Mária nem mozdult ki Holyrood-beli lakosztályából. Március 9-én, szombaton este bensőséges hangulatban vacsorázott és mulatta az időt udvaroncai, köztük Riccio társaságában. Egyszer csak berontott Darnley egy fölfegyverzett nemes, Lord Ruthven kíséretében. A királynő hiába tiltakozott, Ruthven tőrt rántott, s e jelre a terembe nyomult a többi összeesküvő is. Mária és udvaroncai elborzadva látták, amint Ricciót kivonszolják a királynői lakosztályból, és halálra kaszabolják.

Máriának meggyőződése volt, hogy a gyilkosok valójában az ő életére törtek, s tudta, hogy szüksége van Darnley segítségére, ha meg akar szökni holyroodi védőőrizetéből. A következő két nap folyamán valamiképpen maga mellé állította gyenge akaratú férjét, és hétfő éjjel a hátsó kijáraton meg a cselédszállásokon keresztül kilopóztak a palotából, majd lóra ültek, és öt óra múlva már Dunbar várában voltak. Mária egy héttel később 8 ezer fegyveres élén tért vissza Edinburgh-ba. Mellette lovagolt Darnley is – mint mogorva csatlós, de nem mint királyi rangú férj.

Várva várt örökös, felesleges férj

Mária 1566. június 19-én hosszú vajúdás után fiúgyermeknek adott életet – a későbbi VI. Jakab skót királynak, aki az angol trónon I. Jakab néven követte a gyermektelen Erzsébetet. A szülés után ünnepség keretében mutatta be a csecsemőt Darnleynak, a következő szavak kíséretében: – Ő a te fiad s nem más férfié. – Ettől fogva alig vagy egyáltalán nem törődött férjével.

A kazettás levelek

Az úgynevezett kazettás levelek perdöntőnek látszottak annak eldöntésében, hogy Stuart Máriának volt-e viszonya Bothwell-lel Darnley halála előtt, s hogy bűntársa volt-e férje gyilkosának, avagy rosszindulatú rágalmak ártatlan áldozata. A nyolc levél és egy tucat szonett állítólag 1567 januárja és áprilisa között azaz legkorábban egy hónappal Darnley meggyilkolása előtt és legkésőbb két hónappal utána íródott, és egy ezüst kazettában találták meg, amelyet Bothwell egyik szolgája vitt urának Edinburgh-ból Dunbar várába. E levelek nemcsak arra voltak alkalmasak, hogy Máriát rossz színben tüntessék fel skót alattvalói előtt, hanem I. Erzsébet angol királynő gyanakvásának táplálására is.

Az ezüst kazettában csupán idegen kéz írta másolatokat találtak; az eredeti dokumentumok azóta sem kerültek elő. A hitelesítés legkézenfekvőbb útja a kézírás azonosítása ily módon nem volt járható. De a levelek tartalma és stílusa komoly kételyeket ébreszt Mária szerzősége iránt. Egyik levélen sincs keltezés, aláírás, érdemleges bevezetés vagy következtetés. Ezzel szemben a királynő nagy gondot fordított levelezésére, s hiteles leveleinek végén mindenütt megtalálható a jellegzetes „Marie” aláírás. A szonettek nem hasonlítanak Mária fennmaradt költeményeire. A történészek ítélete: a kazettás levelek hamisítványok. A hamisító kilétét azonban azóta is sűrű homály fedi.

1567 elején híre ment, hogy Darnley súlyos beteg; hivatalosan azt mondták, himlőben szenved, de nagyon sokan úgy tudták, vérbajos, és a végét járja. Január végén a királynő visszaszállíttatta Darnleyt a fővárosba, s egy szerény, de kényelmes épületben, a Holyroodhoz közel fekvő Kirk o'Fieldben helyezte el. Itt érte utol a halál Stuart Mária második férjét február 10-ének reggelén.

A „lőporos összeesküvés” és a harmadik férj

A szolga, akit Mária meglátott, amikor az emlékezetes vasárnap estéjén Kirk o'Fieldből távozott, mint később kitudódott, részt vett a piszkos munkában: puskaport helyezett el a házban, közvetlenül Darnley szobája alatt. Megbízója Bothwell gróf volt, aki David Riccio meggyilkolása után más uraságokkal együtt csatlakozott a királynőhöz.

Bothwellt azzal vádolták, hogy ő tervelte ki Kirk o'Field felrobbantását; amikor aztán kiderült, hogy a király a robbanáskor nem volt az épületben, azt mondták, az ő cinkosai fojtották meg Darnleyt és szolgáját. Az április 12-én megtartott

hétórás tárgyaláson azonban Bothwellt fölmentették. Egy héttel később egyházi vezetők és nemesek egy csoportja arra kérte Máriát, fogadja férjéül Bothwellt. A királynő visszautasította szenvedélyes esedezését, mire Bothwell gyakorlatilag elrabolta és Dunbarba vitte.

Bothwell korábbi házasságát a protestáns egyházi biztosok tanácsa készségesen felbontotta, s a biztonság kedvéért a katolikus érsek is semmisnek nyilvánította, így nem volt akadálya Mária és elrablója egybekelésének. Az esküvőre május 15-én került sor Mária és a férjének meggyilkolásával gyanúsított gróf házassága fölött azonban Skócia már nem hunyt szemet. Egy hónap múlva Mária lázadók fogságába került, Bothwell pedig elmenekült. A hízelgéséhez szokott királynőnek most azt kellett hallgatnia, hogy a katonák harsányan követelik: Égessék meg, égessék meg a ringyót!

Mária ekkor még elkerülte a halált, de sorsa megpecsételődött. Kénytelen volt egyéves fia javára lemondani a trónról, őt magát Lochleven egyik szigetének várába zárták. Régenssé féltestvérét, V Jakab vér szerinti fiát nevezték ki. Mária a következő évben szabadult börtönéből. Hívei felkelést szerveztek, de az még ki sem bontakozott, máris összeomlott. Mária Angliába menekül, kiszolgáltatva magát Erzsébet királynő kényének-kedvének. Arra számított, hogy majd vendégként fogadják ehelyett fogságba vetették.

Stuart Mária 19 évig volt az angol királynő foglya. 1587 február 8-án Erzsébet parancsára az angliai Fotheringhay-kastélyban kivégezték. A hóhérbárd kétszer sújtott le rá, és a szemtanúk esküdtek arra, hogy ajka még negyedóra múlva is imát mormolt. 44 évet élt.

Mária bűncselekménynek köszönhette, hogy megszabadult férjétől. Darnley és egyik inasa a robbanás elől még időben elmenekült, de egy közeli kertben valaki megfojtotta őket. Lent: a tett színhelyének korabeli rajza.

Fáklyás gyászmenet kíséretében szállítják el Rudolf trónörökös holttestét a Bécshez közeli mayerlingi vadászkastélyból, ahol a herceg 1889 januárjában meghalt.

A mayerlingi tragédia

Rudolf főherceg, Habsburg-trónörökös egy téli napon a fővárosból a mayerlingi császári vadászkastélyba ment. Egyik vendége, a 17 éves bárónő titokban érkezett. Mindketten itt lelték halálukat. Kettős öngyilkosságot követtek el ... de miért?

„Senkit se engedj be a szobámba, még magát a császárt se!" – hagyta meg inasának, Johann Loscheknek Rudolf főherceg szerdán hajnalban, nem sokkal 2 óra előtt, mikor hálószobájába visszavonult. 1889. január 30-a volt. A szolga arra vélte a felszólítást, hogy a trónörökös kettesben akar lenni új szeretőjével, a 17 éves, érzékien szép Vetsera Mária bárónővel. Rudolf és a bárónő hétfő délután érkezett a Bécstől 18 kilométerre levő mayerlingi császári vadászkastélyba. A trónörökös testőrök nélkül, föltehetően egyedül utazott, és láthatólag vadászni volt barátjával, Hoyos gróffal és sógorával, Coburg hercegével. Máriát titokban szöktették el a fővárosból, hogy végre a trónörökössel édes kettesben lehessenek; a többi vendég nem tudott róla, hogy ő is Mayerlingben tartózkodik.

Reggel fél hétkor Rudolf fölébresztette Loscheket és meghagyta neki, hogy egy órán belül legyen asztalon a reggeli, majd újra visszavonult há-

lószobájába. Fél nyolc és nyolc között az inas hiába kopogott többször is a hálószoba ajtaján, választ nem kapott. Rosszat sejtve Hoyos grófért és Coburg hercegért rohant. Amikor azok ráparancsoltak, hogy törje föl az ajtót, kibökte a titkot: a főherceg nincs egyedül, Vetsera bárónő is a szobában van.

Az inas fejszét kerített és lyukat vágott az ajtón. A látványtól meghűlt ereikben a vér A trónörökös és Mária, tetőtől talpig felöltözve, holtan feküdtek az ágyon – a lány egy szál rózsával a kezében; szeretője félig ülve, s az ágy mellett álló asztalka felé fordulva, melyen egy tükör volt. Rudolf golyót röpített Mária fejébe, majd a tükör segítségével célozta meg önmagát. Egybekeveredett vérük még meg sem száradt a lepedőn.

Hoyos gróf kocsin a legközelebbi vasútállomásra hajtatott, megállított egy expresszvonatot, és délelőtt 10.15 körül már a császári palotában volt. Ahhoz nem volt mersze, hogy Ferenc József elé álljon a hírrel, Erzsébet császárnéhoz sietett, és azt mondta neki, hogy Mária megmérgezte magát és a trónörököst. Először a császárnak is ezt mondták, majd – így vagy úgy elferdítve a tényeket – a nyilvánosság elől is el akarták leplezni a szomorú valóságot. Hiábavaló volt minden igyekezet: a világra szóló botrányt a Monarchia nem kerülhette el.

Január 31-én, csütörtökön az egyik napilap gyászkeretes címoldalon, tényszerűen megfogalmazott szalagcímben közölte, hogy a harmincéves trónörökös meghalt. A halál oka az első híradások szerint agyvérzés, a későbbiek szerint szívszélhűdés, illetve véletlen baleset volt. Csak másnap került napvilágra, hogy Rudolf öngyilkos lett. Vetsera Máriáról nem szólt a fáma.

A forradalmár trónörökös

Rudolfot, Ferenc József egyetlen fiát kora gyermekkorától egy hatalmas, sok nemzetiségű, egész Közép-Európát magába olvasztó birodalom leendő uralkodójaként nevelték. Apja mint Ausztria császára és Magyarország királya többek között a mai Csehországnak, Szlovákiának, Szlovéniának, Horvátországnak is uralkodója volt. Az idős császár pontosan tudta, hogy a Monarchiát csak erős hadsereg segítségével tarthatja fenn. Ezért aztán az érzékeny intelligens, gyors észjárású fiatal Rudolfot kezdettől fogva a rideg katonaéletre szerette volna nevelni – azt akarta, hogy készen álljon hivatására, amikor majd a császári hadsereg az ő parancsnoksága alá kerül.

Nem így az önálló gondolkodású Erzsébet császár- és királyné (aki korábban, szabadulni igyekezvén az udvari élet formaságaitól, inkognitóban, egyetlen udvarhölgy kíséretében beutazta egész Európát). Anyja a szabadelvű, humanista gondolkodású Joseph Latour von Thurnburgot fogadta a fiú mellé tanítóul, hogy a trónörökös az életet tanulja, ne a menetelés vagy a hadvezetés fortélyait. Latour megismertette fiatal tanítványát több más, széles látókörű tudóstársával is. Rudolf rádöbbent, hogy változnak körülötte az idők, megcsapta orrát az apja kormányozta roppant birodalom rothadásának áporodott bűze.

„A császárság nem más, mint hatalmas romhalmaz, amely még áll, de előbb vagy utóbb szükségképpen le fog omlani – írta egy értekezésében a 15 éves trónörökös. – Jóllehet a Monarchia több száz év óta fennáll, s fennmarad mindaddig, míg a nép vakon elfogadja fennhatóságát, szerepét már betöltötte. Az egész emberiségnek kijár a szabadság; ez a hajó a következő viharban menthetetlenül elsüllyed." Forradalmi gondolatok voltak ezek a trón várományosától olyannyira forradalmiak, hogy Ferenc József megismerve fiának politikai felfogását, mindent megtett annak érdekében, hogy Rudolf ne árthassa bele magát az állam ügyeibe.

Az új Európa víziója

Rudolfot nem rettentette vissza az atyai rosszallás, és különféle előterjesztésekkel bombázta a császárt, melyekben az Európán végighullámzó szabadságvágyat állította szembe a Habsburg-önkénnyel. Ferenc József el sem olvasta ezeket az előterjesztéseket, de a névtelen újságcikkekről, amelyeket fia a Moritz Szeps barátja által alapított *Neues Wiener Tagblatt*ban jelentetett meg, nehezebb volt tudomást nem vennie. Hogy ki írta ezeket a cikkeket, annak nemcsak Bécsben, hanem Berlinben is hamar híre ment, és Bismarck német kancellár elrendelte az esetleg még kellemetlenné váló trónörökös titkos ügynökökkel való figyeltetését.

Rudolfot (valamint sok más osztrák és magyar kortársát) nyugtalansággal töltötte el, hogy a Monarchia túlságosan szorosra fűzte kapcsolatait a porosz Hohenzollerek uralma alatt nemrég egyesült Németországgal. A főherceg amellett kardoskodott, hogy a Monarchia – kedvében járva szláv alattvalóinak a németek ellenlábasához, Oroszországhoz próbáljon közeledni.

Egy időben titokban arról ábrándozott, hogy a tolerancia és az együttműködés jegyében egyesülhet egy szép napon egész Európa. Úgy gondolta, álma meg is valósul, ha majd trónra kerül ő maga és a két másik szabadelvű trónörökös – Németországban Frigyes herceg, Nagy-Britanniában pedig Edward walesi herceg.

Ez a csodás álom azonban hamar szertefoszlott. Frigyes egy évvel megkoronázása után rákban meghalt, s fia, a fellengzős stílusú II. Vilmos a legkevésbé sem osztotta Rudolfnak a béke jegyében egyesülő Európával kapcsolatos reményeit. Ami pedig Edward herceget illeti, ő csak jóval később léphetett trónra, mert anyja, Viktória királynő 1901-ig élt.

Rudolf évekig az emberek kedvence volt, de 1888-ban kezdett elszigetelődni. Egyre többen követelték ekkoriban, hogy a Monarchia egyesüljön a Német Birodalommal. Felütötte fejét az antiszemitizmus: az egyesülés ellenzőit nemcsak árulónak bélyegezték, hanem a zsidó tőke kiszolgálóinak is. „Hiszünk a szép és nagyszerű jövőben" – mondta egykor Rudolf Moritz Szepsnek. Midőn felfogása tarthatatlanná vált, számot vetett politikai kudarcával, és élete hátralevő egy évében kicsapongó életet élt.

Beteges halálvágy

A jóképű trónörökös körül mindig nyüzsögtek a nők – a 23 éves Stefánia hercegnővel, a belga király lányával 1881-ben kötött házassága előtt éppúgy mint utána. A nem különösebben szép, de annál megfontoltabb 16 éves Stefánia, akit Ferenc József választott fia jövendőbelijéül, nem az a fajta nő volt, amilyet Rudolf elképzelt magának. Egyetlen gyermekük – egy lány aki nem örökölhette a trónt – két évvel a házasságkötés után született. Stefánia alighanem elkapta férje vérbaját, és többé nem szülhetett. Férj és feleség nemsokára már külön lakosztályban lakott; csupán az együttélés látszatát tartották fenn, az udvari etikett kívánalmai szerint. Rudolf ivásra és drogokra adta a fejét, félvilági nőkkel vette magát körül, s rövidesen beteges halálvágy kerítette hatalmába.

Mitzi Caspar volt az egyik nő, aki fölkeltette a trónörökös érdeklődését. Mitzi mint „háztartási alkalmazott" Rudolf kíséretéhez tartozott, és a trónörökös sógornője szerint „édes kislány" volt, aki szemlátomást rajongott a főhercegért. Rudolf már őt is rá akarta venni, hogy legyenek együtt öngyilkosok, de Mitzi először kinevette, mert azt hitte, tréfál, majd látva, hogy komolyan gondolja, visszautasította az ajánlatot. A zaklatott trónörökös 1888 októberében önfeláldozóbb cinkostársra talált.

Vetsera Mária bárónő – vagy ahogy többnyire szólították, Mary részben görög, részben cseh-osztrák származású, sötét hajú szépség volt: beszédes tekintet, nagy szempillák, kicsi, de érzéki száj. „Karcsú, mégis érett alakja – mondta róla barátnője és udvari pártfogója, Wallersee-Larisch grófnő – idősebbnek láttatta 17 évesnél, és kecses járása ellenállhatatlanul vonzó volt." Sokan tudni vélték, hogy nem egy szeretője akadt már

A bárónőt október 7-én, egy lóversenyen mutatta be Rudolfnak a walesi herceg, aki mágnesként vonzotta a csinos fiatal nőket. Egy héttel később Wallersee-Larisch grófnő úgy intézte, hogy egy színházi díszelőadáson Mária a trónörökös páholya közelében kapjon helyet. A hónap végén

A jóképű trónörökös (egyenruhában, balra) szerelemre lobbant a vonzó Vetsera Mária bárónő (jobbra) iránt. Fent: Rudolf és Mary nyitott hintóban.

Európa „nagymamája"

Ferenc József brit „kollégája" Viktória királynő éles ellentétben a Habsburg-uralkodóval politikai téren és családanyaként egyaránt sikert sikerre halmozott. Már 18 éves korában trónra került, és 64 éven át (1837 június 20-ától 1901. január 22-ig) uralkodott, bár hatalma inkább csak jelképes volt. E több mint fél évszázad alatt Nagy-Britannia példátlan fejlődésen ment keresztül, és a világ vezető hatalma lett.

1876-ban Viktóriát India császárnőjévé koronázták, s e címe jól jelképezte a brit gyarmatbirodalom hatalmas kiterjedését. Viktória idejében, ahogy mondani szokták, a brit birodalom fölött sohasem nyugodott le a nap.

Három évvel királynővé koronázása után Viktória férjhez ment első unokatestvéréhez, Albert szász-coburg-gothai herceghez. Igazi szerelmi házasság volt az övék;

Ez a kép (1861) is kifejezi Viktória királynő rajongását férje iránt. A 42 éves Albert herceg még ebben az évben meghalt tífuszban.

Viktória egyszer azt írta, férje távollétében szinte bénultnak érzi magát. Kilenc gyermeket szült neki, és amikor házasságuk 22 évében, 1861-ben Albert meghalt, a királynő teljesen összetört. Albert herceg még megérte, hogy legidősebb leánya, Viktória férjhez ment Frigyes porosz trónörököshöz, megalapozva ezzel azt a „házasságpolitikát" amelynek folytán özvegye fél Európa „nagymamája lett.

Az ifjabb Viktória csak rövid ideig volt német császárné, de fia, II. Vilmos még az I. világháború idején is uralkodott. További gyermekeinek házassága révén Viktória unokája lett az utolsó orosz cár felesége (Alekszandra), akárcsak a norvég, román, svéd és spanyol királyné. Legidősebb fia, az angol trón örököse, VII. Edward a jelenlegi brit uralkodónak, II. Erzsébetnek a dédapja volt.

már túl voltak első találkájukon. Rudolf kocsisa ügyes mozdulattal kinyitotta a császári hintó ajtaját, miközben a grófnő fékező hintaja mellett elhaladt, és a lány olyan gyorsan libbent át az egyik hintóból a másikba, hogy a járókelők semmit sem vettek észre. A diszkrét kocsis pedig igyekezett nem látni és nem hallani semmit: a fiatalok egy kis ideig végre kettesben lehettek.

Nem sokkal később Mária, a grófnő kíséretében, a lakosztályában látogatta meg a trónörököst. Mindkét nő prémekkel takarta el az arcát, nehogy rájuk ismerjen valaki. Egy napon a Rudolf dolgozószobájában várakozó Mária azon kapta magát, hogy a Rudolf íróasztalán heverő pisztolyt és koponyát bámulja. Kezébe vette a koponyát, hogy közelebbről is megnézze, de éppen ebben a pillanatban lépett a szobába a trónörökös. Mária aggodalmat látott a szemében és megnyugtatta. nem fél a haláltól.

November közepén Rudolf megajándékozta egy vasgyűrűvel, melybe az ILVBIDT betűk voltak vésve – az *In Liebe Vereint Bis In Den Tod* (a szerelem által egyesítve mindhalálig) szavak kezdőbetűi. Mary láncon viselte a gyűrűt a nyakában, a ruhája alatt.

Egykori nevelőnőjének a bárónő azt írta. „ha életem árán boldoggá tehetném, örömest meghalnék, mert saját életem nekem semmit sem jelent"

Ezután beszámolt a megállapodásukról. „ha majd eltöltöttünk pár boldog órát valahol (hogy hol, az titok), együtt megyünk a halálba"

Felségárulás a császári családban?

Ha mérvadónak tekinthetjük Mária leveleit, melyeket nevelőnőjének írt, akkor a trónörökös és a szép bárónő szerelme csak 1889. január 13-án jutott el a beteljesülésig. Utána a boldoggá tett leány készíttetett Rudolfnak egy arany cigarettatárcát; „hálát adva a sorsnak" – vésette bele a fontosnak tartott dátum mellé.

A hónap második felében Rudolfnak a császári udvarban sok elfoglaltsága volt. De bármily késón tért is nyugovóra, majd' mindennap korán reggel vadászni ment.

Arra is szakított azért időt, hogy megszerkessze az Osztrák–Magyar Monarchia képes történetének második kötetét, és rendszeresen váltson levelet magyar barátaival, akik erősen sérelmezték Ausztria Monarchián belüli túlsúlyát. Azt is rebesgették, hogy Rudolf a függetlenné kikiáltandó Magyarország királya lesz, s Ferenc József császár árgus szemekkel figyelte fia esetleges felségáruló lépéseit.

Január 26-án viharos találkozás zajlott le apa és fia között. Szóváltásuk föltehetően azzal kezdő-

dött, hogy Ferenc József szemrehányást tett fiának egyre züllöttebb életmódja miatt. Az is lehet, hogy a császár csak Rudolf és Stefánia megromlott házassága felől érdeklődött, miután megtudta, hogy fia a Vatikánnál kezdeményezte házasságának semmissé nyilvánítását. Csak nem egy olyan könnyűvérű nőt akar másodszorra feleségül venni, mint Vetsera Mária? Később azonban a vita politikai mederbe terelődött, és szóba került Rudolf veszedelmes barátkozása a magyar szeparatistákkal.

Stefánia egyik udvarhölgye, aki még aznap látta a trónörököst, azt mondta róla, „szörnyen zaklatottnak és feldúltnak látszott"· kezében láthatóan remegett a tábornoki sapka. Egy szolga világosította fel a Ferenc Józsefnél lezajlott audienciáról, melynek végén a császár magából kikelve kiabálta. „Nem vagy méltó arra, hogy az utódom légy!"

A végzetes találka

Rudolf nagy nehezen átvészelte a hétvégét. Szombaton a palotában vacsorát adtak a német császár születésnapja alkalmából, vasárnap pedig fogadás volt a német követségen.

Az utóbbi eseményen volt egy kínos és feszült pillanat, amikor Vetsera Mária bárónőt bemutatták a trónörökös feleségének, s a bárónő oly hosszan várt a meghajlás előtt, hogy a jelenlevők a csevegést abbahagyva, néma csöndben figyelték, mi fog történni.

Közvetlenül a követségi fogadás után Rudolf meglátogatta Mitzi Caspart, és egészen hétfőn hajnali három óráig nála maradt. Ezen a szent napon, mondta búskomoran Mitzinek, még egyszer elmegy vadászni, de ez lesz az utolsó. Amikor elváltak, keresztet rajzolt Mitzi homlokára.

Január 28-án, hétfőn késő délelőtt két hintó indult el Bécsből ugyanazon az útvonalon, félórás eltéréssel. Az elsőben Vetsera Mária ült, a másodikban Rudolf akit diszkréten követett egy csapatra való titkosrendőr Miközben hintaja a fák sűrűjébe érve lassított, Rudolf ügyesen leugrott és eltűnt a fák között. A kocsi megfordult és elindult visszafelé, nyomában a rendőrökkel. Közben Rudolf az erdőn átvágva egy télen zárva tartó fogadóhoz sietett, ahol Mária várt rá hintajában. Jót mulattak, milyen könnyen lóvá tették a titkosrendőröket, és elindultak Mayerling felé. Korán sötétedett, de még világos volt, amikor megérkeztek.

Kedden korán reggel érkezett a trónörökös vadásztársasága, de ők nem tudtak a bárónő jelenlétéről. Rudolf megfázásra hivatkozva távol maradt az aznapi vadászatról, majd délután sürgöny útján értesítette Stefániát, hogy meghűlt, gyengélkedik és nem tud részt venni a palotában adandó vacsorán. Kérte feleségét, „nagyon illemtudóan" mentse ki őt Ferenc József előtt. Azt tervezte, hogy legalább még egy napot Mayerlingben marad.

A trónörökös látszólag jól érezte magát a vadásztársaság körében elköltött vacsorán. A vendégek kilenc órakor visszavonultak a kastély egy másik részébe.

Nem sokkal ezután megjelent Vetsera Mária. Kissé ziláltnak látszott; ugyanazt a ruhát viselte, mint előző nap, amikor elindult Bécsből. Türelmetlenül jegyezte meg, hogy végre ő is szeretne megvacsorázni.

Behívtak egy szolgát, aki népszerű dallamokat énekelt és fütyült nekik, és szemlátomást kellemes hangulatban múlatták az időt egészen szerda hajnalig. Ekkor adta ki Rudolf az utasítást, hogy ne zavarják őket, s visszavonult magánlakosztályába az ifjú bárónővel.

Mi volt az indíték?

A trónörökös több búcsúlevelet hagyott hátra – egyet anyjának, egy másikat feleségének, egyet-egyet Mitzi Casparnak és inasának, Loscheknek. Ám a páros öngyilkosságra egyik levélben sem adott magyarázatot.

„Megszabadultál tőlem és a miattam való gyötrődéstől – írta Stefániának. – Nyugodtan nézek szembe a halállal, mivel más módon nem menthetem meg a becsületemet." Loscheknek megköszönte sok évi hűséges szolgálatát, és arra kérte, gondoskodjék papról. Erzsébet császárnénak pedig ezt írta – föltehetően már Vetsera Mária lelövése után, közvetlenül azelőtt, hogy önmagára is fegyvert emelt volna. – „Nincs jogom ahhoz, hogy tovább éljek. Megöltem.. " Kérte, hogy őt és szeretőjét a közeli Heiligenkreuz kolostorában temessék el együtt.

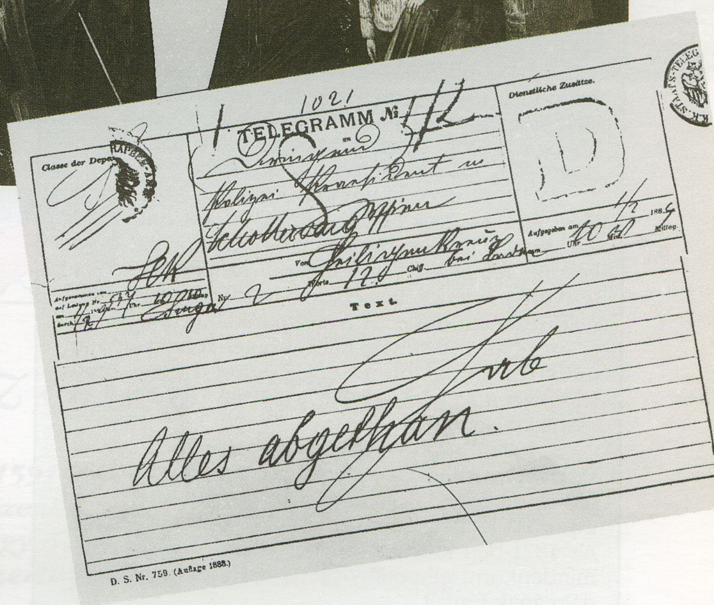
Ferenc Józsefnek Rudolf nem írt búcsúlevelet. Lehet, hogy az idős császárnak nem is volt szüksége magyarázatra. A tragédia okairól a fiával alig négy nappal korábban folytatott éles szóváltás alapján meglehetősen pontos képet alkothatott.

A „szalonképtelen" holttest

A császár csak január 31-én, csütörtökön reggel tudta meg fia halálának valódi okát. A megdöbbenésen pillanatok alatt túltéve magát két gyors és megmásíthatatlan döntést hozott. Először· bármit szólnának is a papok, Rudolfnak kifogástalan egyházi temetést kell kapnia. Másodszor· Vetsera Mária holttestétől minél hamarabb meg kell szabadulni; nevének és személyének teljes mértékben feledésbe kell merülnie.

Elkerülendő azt, hogy illetéktelenek fölfigyeljenek a másik halálesetre, a vadászkastélyba nem küldtek halottaskocsit. Ehelyett Mária két nagybátyja ment kocsin Mayerlingbe a halottért. Arcáról lemosták a rászáradt vért, felöltöztették kabátba, kalapba, és a már megmerevedett holttestet kétoldalt karon fogva „kitámogatták" a kastélyból. A kocsin a két nagybácsi közrefogta a halottat. Egy seprűnyelet dugtak hátul a ruhája alá, hogy ne bukjon előre, míg megteszik a rövid utat a hei-

1021
TELEGRAMM Nr.
Text
Alles abgethan.
D. S. Nr. 759 (Auflage 1888.)

A pofaszakállas Ferenc József és a bájos Erzsébet császárné a családi fénykép bal oldalán ül; a császári családra, úgymond, szégyent hozó Rudolf trónörököst a fényképen letakarták. Ferenc József mindent elkövetett, hogy fia halálából ne legyen botrány, ezért Máriát szigorú titoktartás mellett temették el. Jobbra a távirat: „Minden elrendezve" (Alles abgethan).

ligenkreuzi kolostorig, ahol a lányt, Rudolftól távol, el akarták temetni. Egy várakozó rendőr később leírta megdöbbenését: „Épp amikor a toronyóra éjfélt ütött, megláttam egy hintót – nem a halottaskocsit, amire számítottam. Amint a sötétben előrébb léptem, hogy megnézzem ki az, pokoli látomásom támadt. Két úriember között, a hátsó ülésen Vetsera Mária ült egyenesen, felöltözve. És mégis az volt a benyomásom, hogy nem él!"

A titkos temetés végeztével az esemény biztosításáért felelős tiszt rejtjelzett táviratot küldött Bécsbe: „Minden elrendezve." Halotti bizonyítványt nem adtak ki, csupán a plébánia halottnyilvántartásába vezették be hetekkel később a bárónő halálának tényét. Egy vidéki lap, amely valamiképpen elkerülte a körültekintő császári cenzor figyelmét, hírül adta, hogy Vetsera Mária bárónő Velencében váratlanul meghalt, és családjának csehországi birtokán temették el. Ferenc József birodalmában soha többé nem jelenhetett meg nyomtatásban ez a név

Posztumusz kitüntetés

Rudolfról az udvari orvosok azt mondták, a boncolás eredménye szerint a halál időpontjában zavart elmeállapotban lehetett. Ha pedig nem volt beszámítható, akkor az öngyilkosságért sem felelős. Így az egyház sem ellenezhette, hogy Rudolfot a kapucinusok templomában, a Habsburgok családi kriptájába temessék.

A trónörököst fehér tábornoki egyenruhába öltöztették, fejét bekötözték, hogy ne lehessen látni a szörnyű sebet, és fölravatalozták. Ezrek özönlötték el a császári kápolnát, hogy láthassák a halott főherceget.

Erzsébet és Stefánia fájdalmukban ágynak dőltek, Ferenc József azonban íróasztalánál maradt: személyesen nézte át a számtalan, részvétnyilvánításokat nyugtázó köszönőleveleket, és figyelme a február 5-ére kitűzött temetés legapróbb részleteire is kiterjedt.

Külföldi vendégek a temetésen nem lehettek jelen. A császár úgy látja jónak – szólt az indoklás

Boldogtalan Ausztria

Ferenc József uralkodása előtt az a mondás járta: „Csak házasodj, boldog Ausztria"; más szóval az uralkodó Habsburg-dinasztia fiait és lányait kiházasítva is meg tudja őrizni befolyását Európában, miközben a többi nemzet háborút visel. Ezt a mondást a XIX. század csúfosan megcáfolta.

Az 1848 decemberében császárrá koronázott, jóvágású, 18 éves Ferenc József új erőt öntött sok évszázadot megért birodalmába. Amikor hat évvel később feleségül vette sugárzó szépségű unokatestvérét, a bajor Erzsébetet, boldog családi életnek nézhetett elébe. A nagy munkabírású autokrata azonban két súlyos nehézséggel sehogyan sem tudott megbirkózni: az egyik Poroszország befolyásának növekedése volt, a másik a családját ért csapások sora.

A felfelé törekvő Poroszországtól 1866-ban elszenvedett megalázó vereség után Ausztria nem tudott többé gátat vetni annak, hogy Németország a porosz Hohenzollern-uralkodók alatt egyesüljön. Az 1871-ben kikiáltott német császárság egyszer s mindenkorra elhomályosította a Habsburgok birodalmának fényét.

Egyetlen fiának 1889. januári öngyilkossága nem az első és nem is az utolsó családi tragédia volt Ferenc József életében. Miközben az Egyesült Államok figyelmét a polgárháború kötötte le, a franciák Mexikóban bábkormányt juttattak hatalomra, élén Miksával, az osztrák császár fivérével. Amikor a franciák megvonták tőle támogatásukat, Miksát a mexikóiak kivégezték (ld. a képet). 1898-ban Ferenc József imádott feleségét, Erzsébetet genfi útján meggyilkolta egy olasz anarchista. A császár unokaöccsét, Ferenc Ferdinándot, aki Rudolf halála után trónörökössé lépett elő, 1914. június 28-án Szarajevóban halálos lövés érte: ezzel vette kezdetét az I. világháború, amelyet sem a császár, sem birodalma nem élt túl. Ferenc József 1916. november 21-én, 86 éves korában halt meg, alig néhány héttel trónra lépésének 68. évfordulója előtt. A háborút Ausztria-Magyarország vesztesként fejezte be, és több független államra bomlott. Ferenc Józsefet a trónon unokaöccse követte I. Károly néven, ő azonban nem sokáig uralkodott: hamarosan száműzték hazájából.

hogy „ezen a mélyen megrázó gyászszertartáson csak a legszűkebb család vegyen részt" Különösen nagy tapintat és határozottság kellett ahhoz, hogy II. Vilmos német császárt lebeszéljék a temetésen való részvételről. „Fogadja szívből jövő köszönetünket állhatatos barátságáért és azért, hogy kész eljönni hozzánk – írta Ferenc József Vilmos császárnak. – Abból, hogy most arra kérem ne jöjjön, megítélheti, mennyire megrázta családunkat a tragédia." Királyi vendégként a gyászszertartásra csak Stefánia szüleit, a belga királyi párt hívták meg Bécsbe.

A külföldiek távolmaradása nem akadályozta meg a birodalmi alattvalókat abban, hogy február 5-én, kedden felsorakozzanak az útvonal mentén, ahol Rudolf holttestét halottaskocsin a császári palotából a kapucinusok templomába szállították. Bécs téli, álmos csöndjét a templom harangjainak gyászos zúgása, a katonai díszőrség ütemes lódobogása és a Habsburgok hintainak keréknyikorgása törte meg.

Hagyományos szertartás szerint az udvari kamarás az ajtón arany pálcával kopogva kért bebocsátást a templomba. „Ki az? – kérdezte odabentről egy szerzetes. „Rudolf trónörökös! – válaszolta a kamarás. Az ajtó zárva maradt. Másodszor is elhangzott a kérdés és a válasz, és még mindig nem nyílt meg az ajtó. Harmadszorra azután a kamarás azt válaszolta. „Rudolf testvéred, egy szegény bűnös" mire feltárult az ajtó a koporsó és az azt kísérő gyászolók előtt.

Az egyszerű gyászszertartás végén a császár, a szokásoktól eltérve, letérdelt fia koporsója mellé és elmormolt egy imát, majd fölállt, zsebkendővel megtörölte a szemét és sietős léptekkel távozott. A temetés után három hónapos gyászt rendeltek el az udvarnál, a korabeli etikett előírásai szerint a „legmélyebb" gyászt a „mély" azt pedig a „részleges" gyász követte. Magát a Monarchiát ekkor még senki sem gyászolta. Ferenc József még további negyedszázadon át uralkodott.

Mindent, csak az igazat ne!

Rudolf halálának hivatalos magyarázata többször is módosult: először szélütésben, szívszélhűdésben, később véletlenül elsült fegyver okozta sérülésben, végül pedig zavart elmeállapotban elkövetett öngyilkosságban jelölték meg a halál okát. Ferenc József szilárdan kitartott amellett, hogy birodalmában a teljes igazságnak nem szabad nyilvánosságra kerülnie. „Minden más magyarázat jobb, mint az igazság" – mondta.

Mayerling már régóta nem uralkodók pihenőhelye. Az egykori császári vadászkastélyban jelenleg karmelita zárda működik. Abban a szobában, ahol Rudolf főherceg és Vetsera Mária meghalt, a kápolna kapott helyet. Valószínűleg sohasem fogjuk pontosan megtudni, milyen események vezettek a kettős tragédiához 1889. január 30-án.

Az 1500 körül épült Kreml egykor az orosz cárok pompás lakóhelye volt.

Szélhámos az orosz trónon?

Rettegett Iván cár fia, Dimitrij 1591-ben, 10 éves korában rejtélyes körülmények közepette meghalt. Tizenkét évvel később Lengyelországban egy szolga azzal állt elő, hogy ő a holtnak hitt trónörökös. Bejelentésével Oroszország-szerte jókora felfordulást okozott.

A XVII. század egész Oroszország és bizonytalan helyzetű uralkodója, Borisz Godunov cár számára is rosszul kezdődött. 1601-ben a példátlanul heves késő tavaszi és kora nyári felhőszakadások, majd a pusztító augusztusi fagyok elvitték a termést, s a lakosságot éhínségre kárhoztatták, mélységes nyomorba taszították. Újabb két szűk esztendő múltán vetőmag is alig maradt. A felkeléseket a hatalom nyers erővel fojtotta el.

Ebben a katasztrofális helyzetben a cár módfelett nyugtalanító hírt kapott. Lengyelországban felbukkant egy fiatalember aki magát az orosz trón jogos örökösének, Borisz Godunovot pedig hatalméhes trónbitorlónak mondja. A hír a Kremlben nagy felbolydulást keltett, és régen eltemetett gyanúkat élesztett újjá.

Az állítólagos Dimitrij 10 hónapig volt Oroszország uralkodója.

1584-ben a cári trónon a gyengeelméjű I. Fjodor követte apját, IV Ivánt, akit Rettegett Iván néven ismer a történelem. A tényleges hatalom azonban két bojár Nyikita Romanov (Fjodor nagybátyja) és Borisz Godunov (Fjodor sógora) kezébe került. Fjodor féltestvére és lehetséges utóda Dimitrij 1591-ben, alig tízéves korában alighanem összeesküvés áldozata lett. Hét évvel később, 1598-ban, amikor Fjodor utód

Az Uglicsban történt tragédiáról készült korabeli képen a cár özvegye halott fiát siratja, miközben a gyilkosok igyekeznek elmenekülni. Hátul a tömeg a palota udvarának kapujában.

Borisz Godunovnak (balra) igencsak kapóra jött a cárevics halála, hiszen egy törvényes trónörökös veszélyeztette volna a Dimitrij gyengeelméjű féltestvére, I Fjodor mellett betöltött régensi pozícióját. Bár a vizsgálóbizottság balesetet állapított meg, a gyanú, hogy Dimitrijt Godunov parancsára ölték meg, máig tartja magát.

nélkül meghalt, Borisz Godunovot választották utódjául a megüresedett trónra. De bizonyosra vehetjük-e, hogy Dimitrijt megölték?

Egy pofon és következményei

Valamikor 1600 után – az időpont és a történet részletei homályosak, sőt ellentmondásosak – egy húszévesnél is fiatalabb fiú szegődött Adam Wisniowiecki lengyel nemesúr szolgálatába mint inas és lovász. A fiatalember a történet egyik változata szerint hamarosan a személyzet nélkülözhetetlen tagja lett.

Történt egyszer aztán 1603 őszén, hogy az uraság alaposan legorombította, s mérgében pofon találta ütni, mire egy egészen különös vallomás bukott ki a fiúból. Magából kikelve azt kiabálta.

– Ha tudná, Adam herceg, hogy ki vagyok, nem bánna így velem. Hát tudja meg, én vagyok Dimitrij cárevics, Iván cár fia.

Arra a kérdésre, vajon Dimitrij nem halt-e meg 1591-ben, az inas azt válaszolta. a cárságra törekvő Borisz Godunov valóban meg akarta ölni, hogy megszabaduljon a trón egyetlen törvényes örökösétől, de őt és anyját – Iván cár özvegyét időben figyelmeztették és sikerült elmenekülniük. Az anya egy másik fiúra cserélte ki fiát, és egy orvos gondjaira bízta, aki a következő néhány évben oroszországi kolostorokban rejtegette a cárevicset.

Amikor jóságos pártfogója meghalt, Dimitrij Lengyelországba szökött, ahol előbb egy lengyel nemes magántanítójaként működött, majd Wisniowiecki szolgálatába állt. A fiú egy drágakövekkel kirakott keresztet mutatott fel a kalandos történet bizonyítékául.

Hamar híre ment, hogy a cárevics életben van, és tizenkét évi hallgatás után igényt támaszt az orosz trónra. Szemtanúk sora vallotta, hogy az ifjú inas valóban azonos a régóta halottnak hitt cárevviccsel.

Bárki bármit is gondolt az inas személyazonosságáról, kora és külseje megerősíteni látszott állítását.

A korabeli személyleírások szerint az állítólagos Dimitrij alacsony termetű, vörösesszőke hajú, halványkék szemű és kiugró pofacsontú fiú volt.

Ama kevesek, akik még valamennyire emlékeztek Rettegett Ivánra, azt mondták, a fiú való-

ban hasonlít a néhai cárra. Mások szerint a fiú arcán levő, feltűnő májfoltok, továbbá a jobb kezén levő anyajegy és két karjának eltérő hossza mind Dimitrij cárevics ismertetőjele volt.

A trónkövetelő váratlan felbukkanása kapóra jött Wisniowieckinek és más lengyel nemeseknek, akiket elkeseredéssel töltött el, hogy Borisz Godunov ül a trónon, és csak az alkalmat várták, hogy elégtételt vehessenek a gyűlölt moszkvai uralkodón. Wisniowiecki biztosította inasát támogatásáról de hogy azért döntött-e így mert hitt neki, vagy csupán politikai számításból, nem tudjuk.

A gyilkosság

Dörzsölt szélhámos volt ez a Dimitrij, vagy igazat mondott? A kérdésre egy Moszkvától 180 kilométerre északra fekvő Volga menti város, Uglics lakói adhattak választ. Uglics egykor hercegsége központja volt, s vára ma is áll. Rettegett Iván 1584-ben bekövetkezett halála után a nagy hatalmú Borisz Godunov ebbe a városba száműzte a cár özvegyét, Marija Nagaját és kisfiát, Dimitrijt.

Hét évvel később, 1591. május 15-én, vasárnap déltájban megkondultak Uglics máskor mindig vihart jelző harangjai.

Az emberek rémülten rohantak a várba, és borzalmas látvány fogadta őket: a kis cárevics a földön feküdt, valószínűleg már holtan, késsel szúrták le.

Nem messze tőle a kétségbeesett anya állt, valamint testvérei, akik Godunov egyik pénzügyi tisztviselőjének, Mihail Bityijagovszkijnak a fiát vádolták fennhangon a borzalmas bűntett elkövetésével.

A féktelen haragra gerjedt tömegből többen rávetették magukat az ifjabb Bityijagovszkijra, és a tett színhelyén agyonverték.

Négy nappal a szörnyű események után megérkezett a Vaszilij Sujszkij nevű bojár vezette vizsgálóbizottság, amit Godunov nevezett ki. Két héttel később, számos tanú meghallgatása után kiadtak egy jelentést.

Ebben arra a következtetésre jutottak, hogy a cárevics epilepsziás roham közben saját magát sebesítette meg halálosan, azaz Dimitrij halála Isten akarata volt; a tömeg bosszúja ilyen módon ártatlanokat sújtott, amiért a bűnösöknek lakolniuk kell.

Marija Nagaja ekkor már visszavonta vádjait és kegyelemért könyörgött. A cár özvegyét egy távoli zárdába vitték, fivéreit azonban – több ezer mellettük álló uglicsi lakossal együtt – részben megölték, részben száműzték. Ha pedig valakit azon kaptak, hogy a cárt teszi felelőssé Dimitrij haláláért, kitépték a nyelvét. Uglics kísértetváros lett.

A cárevics halála bizonyosságnak tetszett. Akkoriban nem is kételkedett benne senki. A tragédia bizonyos részletei azonban megmagyarázhatatlanok voltak. Így például nem tudni, miért nem kérdezték ki sem a cár özvegyét, sem fivéreit a balesetről – sem azelőtt, sem azután, hogy visszavonták a merénylettel kapcsolatos vádakat.

Még különösebb, hogy a fiú holttestét négy napon át – vagyis a vizsgálóbizottság megérkezéséig – őrizetlenül hagyták. Amikor pedig a bizottság utasítására a holttestet sietve eltemették, senki sem végezte el a halott azonosítását.

Szökött szerzetes?

A trónörökös lengyelországi felbukkanásáról szóló hír veszedelmesebb volt Borisz Godunovra nézve, mint az az újra megélénkülő szóbeszéd, hogy 1591-ben ő adott parancsot a kis cárevics meggyilkolására. Látván, hogy az inas állításának országszerte egyre többen adnak hitelt, a cár azt a hírt terjesztette el birodalmában, hogy az állítólagos trónörökös valójában egy Grigorij Otrepijev nevezetű szerzetes, aki a csudovi kolostorból szökött meg.

Godunov állítását hitetlenkedés fogadta. Az állítólagos Dimitrij sokkal jobban játszotta a törvényes trónkövetelő szerepét, mint ahogy az egy egyszerű szerzetestől elvárható lett volna. Egyformán folyékonyan beszélt oroszul és lengyelül, valamelyest értett olaszul, és jól írt – minden jel szerint kitűnő neveltetésben lehetett része. Emellett feltűnően jól eligazodott az orosz történelemben és Oroszország jelentősebb nemesi családjai között.

Természetesen egy szerzetes is megtanulhatta mindezt, de Dimitrij ráadásul még az olyan nemesi mulatságokban is kiválónak mutatkozott, mint a lovaglás vagy a vadászat. Ugyan hol sajátíthatta el ezeket a képességeket egy egyszerű szerzetes?

Fordulópont

Borisz Godunov hiába szegezett szembe a híreszteléssel egy másik híresztelést, hatalmának megrendülését nem akadályozhatta meg. Moszkva régi, nagy hatalmú arisztokrata családjai kapva kaptak az alkalmon, hogy Godunov uralkodásának törvényességét újfent kétségbe vonják. Számukra a cár még mindig nem volt több, mint mongol származású kisnemes, és azt vallották, hogy egy önjelölt cár nem lehet törvényes uralkodó.

Az állítólagos Dimitrij továbbra is Lengyelországban egyengette útját a trón felé. 1604 márciusában Krakkóban bemutatták III. Zsigmond lengyel királynak.

Az óvatos Zsigmond némi tétovázás után elismerte cárevicsnek az egykori inast, s bár évenkénti járadékot ítélt meg neki, arra egyáltalán nem tett ígéretet, hogy közvetlenül segíti is az orosz trón megszerzésében.

Dimitrij felhívásokat küldött minden égtáj felé,

és rövid idő alatt sikerült kisebb hadsereget szerveznie, melynek élén Moszkvába készült, hogy érvényesítse trónigényét. Indulás előtt fontos szövetségest szerzett azzal, hogy házasságot ígért egy befolyásos lengyel nemes, Jerzy Mniszech szépséges leányának.

A trónkövetelő diadala

1604 késő nyarán a trónkövetelő és csapatai elindultak Oroszországba, ahol ezzel kezdetét vette – ahogy később elnevezték – a zűrzavarok időszaka. Dimitrij Moszkva felé vonuló csapatához azok is csatlakoztak, akik elpártoltak a hatalmában erősen megingott Godunovtól. Az első ütközetben Dimitrij csapatai legyőzték Godunov háromszoros túlerőben levő seregét. A cári katonák közül sokan csak félszívvel harcoltak, titokban attól tartva, hogy esetleg következő uralkodójuk ellen fordulnak. A második ütközetben ugyan a cári sereg diadalmaskodott, de azután Dimitrij segítségére sietett a véletlen.

1605. április 13-án Borisz Godunov váratlanul meghalt. Halálát vérzés okozta, amelyet állítólag mérgezés idézett elő; az is lehet, hogy a cár saját magát mérgezte meg. Később több ellensége azzal magyarázta a történteket, hogy Dimitrij sok évvel korábbi meggyilkolása miatt érzett bűntudata vitte a sírba.

A cár környezetéhez tartozó nagybirtokos nemeseket bojároknak hívták. 1598-ban, amikor I Fjodor trónörökös nélkül hunyt el, egy bojár a magát cárrá koronáztató Borisz Godunov követte a trónon.

A trónt Godunov fia örökölte II. Fjodor néven, régensként anyja uralkodott helyette. De már nem sokáig; májusban a még megmaradt cári csapatok mind átálltak Dimitrij oldalára, s június 1-jén a moszkvaiak megrohamozták a Kremlt, kézre kerítették II. Fjodort és anyját, majd ki is végezték az utolsó Godunovokat.

Az a Vaszilij Sujszkij, aki 1591-ben Uglicsban a cárevics halálát igazoló vizsgálatot vezette, most megerősítette, hogy Dimitrij életben maradt. Annak idején nem mondott igazat – vallotta mert félt Godunovtól.

1605. június 20-án Dimitrij a tömeg éljenzése közepette bevonult Moszkvába. Első dolga volt fölkeresni apja, IV Iván sírját. A sírnál, könnyek között, így szólt: „Oh, szeretett atyám! Árván hagytál engem ebben a világban, de szentséges imáid átsegítettek minden üldöztetésen és elvezettek a trónhoz."

A népet mélyen megindították ezek az ájtatos szavak. Ha valaki kételkedett még a jövevény személyazonosságában, ez a jelenet biztosan eloszlatta aggályait.

Csókkal törvényesítve

Dimitrij mindjárt uralkodásának kezdetén kifejezésre juttatta, hogy nem óhajt az arisztokrácia bábja lenni.

Talán ez volt az oka annak, hogy Sujszkij megint új történettel állt elő ezúttal 1591-es jelentését erősítve meg. Palotaforradalom előkészítéséért Sujszkijt letartóztatták és halálra ítélték, s már a vérpadra hajtotta a fejét, amikor Dimitrij száműzetésre változtatta a halálos ítéletet. Nemes gesztusával a leendő cár talán önbizalmának akarta tanújelét adni.

Dimitrij ekkor határozta el, hogy végképp eloszlatja a kilétével kapcsolatos kételyeket. S ki más lehetett volna alkalmasabb e kételyek eloszlatására, mint Iván cár özvegye, az 1591 óta zárdában élő Marija Nagaja?

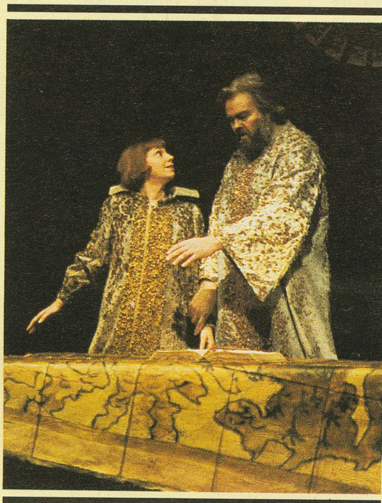
A találkozást előzőleg gondosan előkészítették. Az özvegyet Moszkvába rendelték, de Dimitrij nem várta meg, míg a fővárosba ér hanem elébe ment, nyomában a jóakarók és kíváncsiskodók egész tömegével. A történet egyik változata szerint a találkozás egy ünnepi sátorban zajlott le, amelyet anya és rég elveszettnek hitt fia egymásra találása alkalmából vertek föl az út mentén. Dimitrij és Marija Nagaja egy darabig kettesben voltak a sátorban, de hogy mi történt valójában közöttük, sohasem fogjuk megtudni. Amikor azután kiléptek végre az alkalmi sátorból, mindenki szeme láttára forrón megölelték és megcsókolták egymást. A tömeg lelkes éljenzésben tört ki.

Végül, 1605. július 30-án Dimitrijt a Kremlben, a Mennybemenetel-székesegyházban megkoronázták.

A lelkiismeret súlya

Rövid uralkodása alatt (1598–1605) Borisz Godunov cár nem tudta eloszlatni azt a gyanút, hogy ő adott parancsot a törvényes trónörökös, Dimitrij meggyilkolására. E gyanú árnyékától a történelemkönyvekben és az alakját megrajzoló irodalmi művekben sem szabadulhatott. Nem sokkal Godunov halála után írta meg a spanyol Lope de Vega *El Gran Duque de Moscovia* (A moszkvai nagyherceg) címen a cár drámáját, s ezt több mint száz irodalmi feldolgozás követte.

Ezek a művek mind azt a kérdést állítják középpontjukba, hogy Godunov felelős volt-e a cárevics haláláért. A leghíresebb feldolgozás kétségkívül Alekszandr Puskin 1825-ben elkészült *Borisz Godunov*-ja. Minden orosz költők legnagyobbika nemes jellemű és intelligens emberként mutatja be Godunovot, aki ugyan magára veszi Dimitrij meggyilkolásának bűnét, ám a törvénytelen eszközökkel megszerzett korona túlontúl nehéznek bizonyul számára.

Muszorgszkij operája, a Borisz Godunov *a bűntudattól gyötört cárt mutatja be. A művet világszerte számtalan operatársulat tartja műsorán.*

Ha ma a Nyugat egyáltalán ismeri is Borisz Godunovot, akkor ez kizárólag a szintén orosz nemzetiségű Mogyeszt Muszorgszkij Puskin drámája nyomán készült, és 1874-ben bemutatott operájának köszönhető. Muszorgszkij Puskinnál jobban hangsúlyozza a bűntudat motívumát. Az operában a meggyilkolt, vérben úszó fiú látványa elborzasztja a cárt, és a lelkiismeret-furdalás őrületbe, majd halálba kergeti. Híres második felvonásbeli „félelemmonológja" az operairodalom egyik legmegrendítőbb áriája magával ragadó közvetlenséggel mutatja be Godunov rémületét és kelti életre a meggyötört uralkodót.

Az új cár egyik legelső teendője az volt, hogy eltöröljön egynémely finomkodó és nagyon népszerűtlen udvari ceremóniát. Népszerűségének növelése érdekében minden héten kétszer audienciát tartott, ahová bármely alattvalója bebocsátást nyerhetett, s mindig türelmesen végighallgatta a jogsértés miatti panaszokat és a sérelmek jóvátételére vonatkozó kérelmeket.

Házasság és bukás

Hogy hatalmát megszilárdítsa, Dimitrijnek trónörökösről kellett gondoskodnia. Ám ez irányú fáradozásai közben elkövetett egy súlyos hibát: kitartott ama elhatározása mellett, hogy a lengyel Marina Mniszech hercegnőt veszi feleségül, jóllehet az orosz ortodox keresztények kifogásolták választottjának katolikus vallását, és sérelmesnek érezték, hogy a cárné külföldi legyen.

Nem tudjuk, mikor és miért fogyott el Dimitrij kezdeti népszerűsége. Alighanem rossz vért szült a cár kicsapongó életmódja és az, hogy sok külföldi – elsősorban lengyel – udvaronc vette őt körül. Az arisztokráciának pedig nyilvánvalóan csak azért volt szüksége Dimitrijre, hogy megszabadulhasson Borisz Godunovtól.

A cár nem vette figyelembe bizalmasainak figyelmeztetését, s azt sem látta be, hogy amikor megkegyelmezett Sujszkijnak, tálcán kínálta az alkalmas vezetőt a bojárok összeesküvésének élére. 1606. május 17-én korán reggel a cár arra ébredt, hogy zúgnak a harangok. Menekülni már nem volt ideje. A cselszövők behatoltak a palotába, és könnyedén ártalmatlanná tették az őröket. Dimitrij, hogy mentse az életét, kiugrott egy ablakon, de csak a lábát törte el. Aztán amikor megpróbált egyezkedni támadóival, egyikük golyót röpített belé.

A holttestet közszemlére tették, majd feldarabolták és elégették. Voltak, akik tartottak attól, hogy az ördöngös Dimitrij feltámadhat haló poraiból, ezért hamvait ágyúba töltötték és kilőtték nyugati irányban, Lengyelország felé.

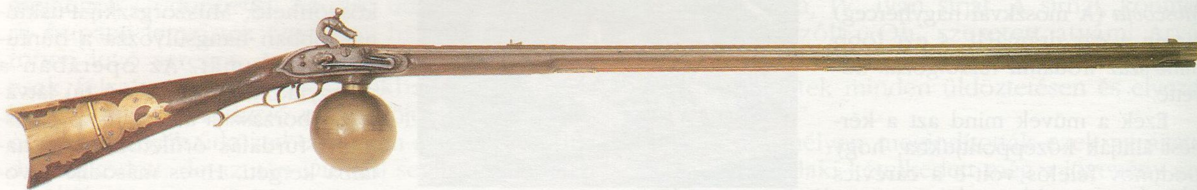
Dimitrij nem egészen tíz hónapig volt Oroszország ura. Hogy szélhámos volt-e, netán kiugrott szerzetes vagy törvényes trónörökös, azt már sohasem fogjuk megtudni.

Dimitrij halálával a zűrzavarok időszaka még koránt sem ért véget. A következő hét évben három újabb Dimitrij lépett fel trónkövetelőként, de mindannyian hozzá hasonló sorsra jutottak. Sujszkij is cárrá kiáltotta ki magát, de hamar félreállították és Lengyelországba száműzték. A lengyelek és a svédek is beavatkoztak az oroszországi véres hatalmi harcokba. Végül aztán 1613-ban a nemzetgyűlés Mihail Romanovot választotta cárrá. A következő 300 évben – egészen az 1917-es forradalomig – a Romanov-dinasztia kormányozta Oroszországot.

Öngyilkosság vagy gyilkosság?

Az éjszaka lövések dördültek az eldugott erdei kunyhóban, a tennesseei vadonban. Másnap reggel találtak rá a haldokló Meriwether Lewisra. Magát ölte meg a köztudottan depressziós felfedező és területi kormányzó, avagy gyilkosság történt?

Meriwether Lewis 1809. október 11-én, 35 éves korában bekövetkezett halálával Amerika egyik nemzeti hősét veszítette el. Ő és William Clark mindössze három évvel korábban tértek vissza korszakos jelentőségű útjukról, melynek során eljutottak a Csendes-óceánig. Ez az első észak-amerikai transzkontinentális expedíció nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az Egyesült Államok kontinensnyi országgá terebélyesedhetett. 1807-ben pártfogója, Thomas Jefferson elnök kinevezte a fiatal katonatisztet a franciáktól nem sokkal azelőtt megszerzett Louisiana – a mai államtól északra és nyugatra fekvő terület – kormányzójává.

Vádaskodások és zűrzavar

1809 nyarán az új washingtoni kormányzat bírálni kezdte a kormányzó bizonyos kiadásait. Szeptember 4-én Lewis elutazott St. Louisból a fővárosba, hogy tisztázza magát a vádak alól. Az útra szolgája, John Pernier kísérte el. A kormányzó hajón indult útnak, le a Mississippin, New Orleans felé, ahol azután hajóra akart szállni. Chickasaw Bluffshoz (a mai Memphishez) érve azonban megváltoztatta elhatározását: szárazföldön akarta folytatni az utazást.

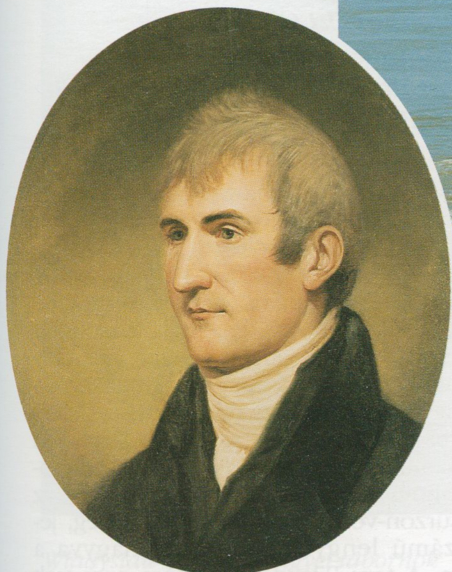
Gilbert Russell kapitány, a Chickasaw Bluffs-i Pickering-erőd parancsnoka utóbb azt vallotta, hogy a hajószemélyzet állítása szerint Lewis útközben kétszer is végezni akart magával, és zavart elmeállapotban szállt partra, talán mert túl sok alkoholt fogyasztott. Russell rábeszélte a kormányzót, maradjon az erődben pár napig, s ha jobban lesz, majd folytathatja az utazást. Az érkezése utáni napon, szeptember 16-án Lewis levelet írt James Madison elnöknek. Ez a levél, bár sok benne a javítás, nyilvánvalóan nem egy elmeháborodott ember összefüggéstelen fecsegése. Lewis arról írt, hogy a nagy meleg miatt kimerült, és tart attól, hogy ha a tengeren folytatná útját, a nála levő iratok esetleg az angolok kezébe kerülnek. Miután megnyugodott afelől, hogy eljárását az elnök jóváhagyja, Lewis ígéretet tett arra, hogy nem veszteget több időt. De csak szeptember 29-én indult el a szárazföldi útra szolgájával, valamint James Neelly őrnaggyal és rabszolgájával. Neelly a csikaszó indiánok bizalmasa volt, akiknek a területén át kellett haladniok. Később is úgy nyilatkozott Neelly hogy a kormányzó olykor zavartnak látszott. Miután átkeltek a Tennessee folyón, a Necsez útra tértek – ez volt a főútvonal északi irányban, Nashville felé.

Halál a Necsez úton

Október 9-én éjjel két ló elszökött. Másnap, hogy felkutassa őket, Neelly hátramaradt, miközben Lewis, Pernier és a rabszolga folytatták útjukat, szállást keresve. Napnyugta táján Lewis egy tisztásra ért, ahol két faház állt. A két épület derékszöget zárt be egymással, és egy 5 méter hosszú salakos út kötötte össze őket. Egy magányos nőt találtak ott, név szerint Mrs. Grindert, aki azt mondta, férje, Robert elment aratni a 30 kilométerre levő farmjára, de azért hajlandó elszállásolni a társaságot. A kormányzónak a főépületet ajánlotta fel, mondván, hogy ő maga átköltözik a nyári konyhába, Pernier és a rabszolga pedig lefekszik majd az istállóban. Vacsora előtt Lewis le-föl járkált, és arról mormogott valamit halkan, hogy milyen méltánytalanság érte Washington részéről. A vacsora szemlátomást megnyugtatta egy kissé,

A karabélyt (szemközti oldal), amely Meriwether Lewis (lent) tulajdona volt, az indiánok varázserejű fegyvernek tartották, mert gyors egymásutánban többször is el lehetett sütni töltés nélkül.

Napjainkban a képen láthatóhoz hasonló, felújított gőzhajók szállítják a turistákat a Mississippin. Lewis is ezen az úton indult el New Orleans és a tenger felé, de Chickasaw Bluffsnál – vesztére úgy döntött, szárazföldön folytatja útját.

utána csöndben pipázgatott lefekvésig. Később Mrs. Grinder háromféleképpen adta elő az éjszaka történteket.

Amikor Neelly megérkezett, az asszony azt mondta neki: október 11-én hajnali 3-kor álmából ébredve a főépület felől pisztolylövéseket hallott. Bár Lewis segélykiáltását is hallotta, pirkadatig semmit sem mert tenni. Akkor aztán elment Pernier-ért, és a főépületbe lépve azt látta, hogy Lewis szörnyű sebekkel az ágyon fekszik. „Elvégeztem – mondta a kormányzó zihálva Pernier-nek. Édes szolgám, hozz nekem egy kis vizet." Röviddel napkelte után Lewis meghalt.

Alig hat hónappal később Mrs. Grinder kissé másképp írta le az eseményeket. Eszerint Lewis arra kérte volna szolgáját, hogy szabadítsa meg szenvedéseitől.

Harminc év múlva pedig azt vallotta Mrs. Grinder hogy három ismeretlen férfi jelent meg a tisztáson a kormányzó halálának éjszakáján, s hogy érkezésük erősen felizgatta vendégét, és hogy nem két, hanem három lövés hallatszott. Másnap reggel Pernier gazdájának úti öltözékében jelent meg (mint Mrs. Grinder később hozzátette, Lewist szolgájának viseltes ruhájában temették el), mintha csak tudta volna, hogy a kormányzó halott. A holttestet pedig a szabad ég alatt találták meg, nem a főépületben.

Egy gonosztett árnyéka?

Bár a közvélemény úgy tudta, Lewis öngyilkos lett, az ügyben érintett személyek sorsának alakulása fölébresztette a gyilkosság gyanúját. Hat hónappal Lewis tragédiája után John Pernier is meghalt: Washingtonban érte a halál, föltehetően ópium-túladagolással elkövetett öngyilkosság következtében. Neelly őrnagyot 1812-ben elmozdították állásából, de hogy utána mi történt vele, nem tudjuk.

Néhány évvel később Robert Grinder új farmot vásárolt 250 dollárért – ez akkor tetemes összegnek számított. Tudjuk, hogy Lewisnál több mint 120 dollár készpénz volt, ám a zsebében mindössze 25 centet találtak.

Csaknem 40 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Meriwether Lewis síremléket kapjon. Egyszerű, felül megtört oszlopot emeltek sírja fölé, korai halálának jelképéül. Az oszlopba vésett felirat Jeffersonnak a fölfedezőről mondott elismerő szavaira utal.

„Rettenthetetlen bátorsága, határozottsága és állhatatossága csak a lehetetlen előtt hátrált meg, szigorú puritanizmusa ellenére atyai gyengédséggel viseltetett a gondjaira bízottak iránt, becsületes, önzetlen és liberális gondolkodású férfiú volt, aki mindig fölismerte az igazságot és a legapróbb részletekig ragaszkodott hozzá."

A megjósolt katasztrófa

Az emigráns lengyel kormány miniszterelnöke, Sikorski tábornok 1943-ban tehertétellé vált a szövetséges hatalmak számára. Amikor repülőgép-szerencsétlenség áldozata lett, a hivatalos gyász megkönnyebbüléssel párosult. Biztosra vehetjük-e, hogy baleset történt?

Władysław Sikorski tábornok, az emigráns lengyel kormány miniszterelnöke, a szövetségesek (Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió) oldalán a hitleri Németország ellen harcoló Honi Hadsereg főparancsnoka 1943. május 24-én repülőn elutazott Angliából. A Közel-Keletre indult. Rá két napra több névtelen telefon érkezett londoni irodájába. – Sikorski tábornok gépét a Gibraltárnál szerencsétlenség érte – tájékoztatta egy hang lengyelül az irodát. – Valamennyi utas életét vesztette. – A közlés rémhírnek bizonyult: az iroda már korábban hírül vette, hogy Sikorski épségben megérkezett Gibraltárba, és folytatta útját végcélja, Kairó felé.

Hat héttel később, visszafelé tartva Londonba, Sikorski gépe ismét útba ejtette a Gibraltárnál fekvő brit katonai támaszpontot. Július 4-én a felszállás után a gép a tengerbe zuhant. Sikorski és 15 utas meghalt; csak a mentőmellényt viselő pilóta tudott kiszabadulni a süllyedő roncs belsejéből.

Londonban a munkatársak próbálták felidézni a korábbi telefonhívásokat. Mit jelentsen az, hogy a titokzatos telefonáló előre tudott a szerencsétlenségről? Lehetséges, hogy a tábornok egy gondosan kitervelt gyilkosság áldozata lett? S ha igen, vajon ki akarta eltávolítani a II. világháború politikai és katonai színpadáról?

Nagy hazafi, nyughatatlan szövetséges

Sikorski, a lengyel függetlenség bajnoka szövetségeseinek egy részét is maga ellen fordította. Churchill kormányában az a vélemény alakult ki róla, hogy a Szovjetunióval szembeni ellenséges magatartásával megbonthatja a Hitler-ellenes erők egységét. A németek viszont hasznos propagandaeszközt láthattak Sikorskiban, aki széthúzást szított a keletről és nyugatról egyaránt nyomuló ellenség táborában. A Sikorski tábornokról alkotott, látszólag ellentmondásos vélemények az I. világháború eseményeiben gyökereztek.

Az I. világháborúban Lengyelország hosszú éveken át ki volt szolgáltatva két szembenálló hatalom, a cári Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia kényének-kedvének. Szóban mindkét fél kiállt a független Lengyelország mellett – ám a szót csak akkor lettek volna hajlandók tettekre váltani, ha ellenőrzést is gyakorolhatnak fölötte. 1918 elején az Oroszországban hatalomra került bolsevikok különbékét kötöttek a központi hatalmakkal. November 3-án, egy héttel a központi hatalmak összeomlása előtt Józef Piłsudski tábornok mint leendő elnök kikiáltotta a Lengyel Köztársaságot. A következő évben a versailles-i békekonferencián Lord Curzon brit külügyi államtitkár megszerezte az antant támogatását ahhoz, hogy Lengyelország keleti határát az úgynevezett Curzon-vonal mentén húzzák meg, jelentős lélekszámú lengyel lakosságot hagyva a szovjet oldalon. A terv Piłsudski számára nem volt elfogadható: a lengyelek igényt tartottak az Oroszország által a XVIII. század végén elfoglalt területeikre is. 1920-ban Lengyelország hadat üzent Oroszországnak, hogy visszaszerezze a lengyel örökség részét.

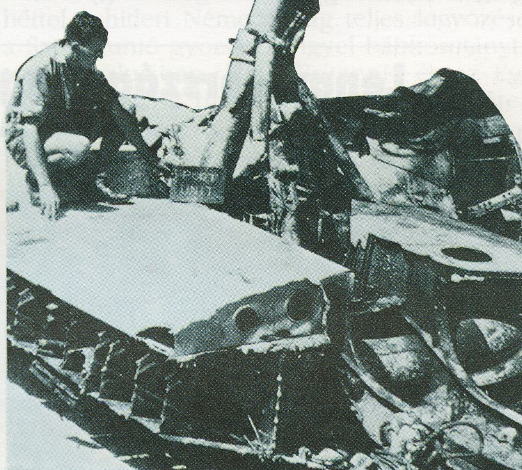
E háború egyik hőse Władysław Sikorski volt. Az akkor nem egészen negyvenéves katonatiszt vezetésével állították meg a lengyelek a Varsó ellen intézett orosz lovassági rohamot, és Sikorski nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az újonnan kikiáltott köztársaság vissza tudta szerezni a kérdéses keleti területeket. 1921-ben Sikorskit vezérkari főnökké nevezték ki, majd 1922-23-ban miniszterelnök is öt hónapig volt. Ez idő alatt elérte, hogy a nagyhatalmak áldásukat adják Lengyelország keleti határára. Később más vezető katonai tisztségeket töltött be, 1928-ban azonban összerúgta a port Piłsudskival, és áttelepült Franciaországba. Itt emlékiratain dolgozott és azon fáradozott, hogy a franciák támogassák hazájának törékeny függetlenségét. 1939. április 1-én visszatért Lengyelországba. Egyik cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy Hitler meg akarja hódítani a világot. Sajnos, csak kevesen figyeltek föl a látnoki jóslatra.

Az emigráns kormány

1939. szeptember 1-jén Hitler a II. világháború nyitányaként – lerohanta Lengyelországot. Sikorski ön-

Władysław Sikorski lengyel tábornok repülőgép-szerencsétlenség áldozata lett a Földközi-tenger bejáratánál fekvő brit katonai támaszpont, Gibraltár (fent) közelében. A roncsok átvizsgálása (jobbra) nem világította meg a baleset okát.

ként jelentkezett katonai szolgálatra, de még a hónap végén, mielőtt bármilyen megbízatást kaphatott volna, hazáját megszállták és újra felosztották egymás között a németek és az oroszok. Sikorski Románián keresztül Franciaországba szökött, és az emigráns lengyel kormány miniszterelnöke lett, emellett novembertől ő irányította az úgynevezett Honi Hadsereget. A nagyrészt Franciaországba emigrált lengyel bányászokból rekrutálódott seregben mintegy százezren harcoltak a szövetségesek oldalán.

Franciaország 1940 júniusában bekövetkezett megszállása után Sikorski Londonba tette át főhadiszállását. Brit segítséggel magával vitte a lengyel légierőt és 34 ezer főnyi gyalogságot is. A következő évben látogatást tett az akkor hivatalosan még semleges Egyesült Államokban, és tárgyalást folytatott Franklin D. Roosevelttel. arra kérte az amerikai elnököt, hogy nyilvánosan és magánemberként támogassa a lengyel függetlenség ügyét. Chicagóban 75 ezer lengyel származású amerikai éljenzése fogadta. A kanadai kormány gesztusértékű ígéretet tett arra, hogy lengyel származású kanadai állampolgárokból egységeket toboroz Sikorski hadseregébe.

Összefogás a régi ellenséggel

1941 június 22-én Hitler elkövette a talán legnagyobbnak minősíthető világháborús baklövését: felrúgva a két ország két évvel korábban kelt megnemtámadási szerződését, hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót. Ilyen módon a Szovjetunió

Nagy-Britannia szövetségese lett, Németország pedig végeredményben két tűz közé került.

Ezzel Sikorski számára is alkalom kínálkozott Lengyelország területi integritásának helyreállítására. Rávette a szovjeteket a Lengyelország felosztásáról szóló szerződés felmondására vagy legalábbis azt hitte, hogy sikerült. De kiderült: a szovjetek azt tervezték, hogy újra a Curzon-vonalnál húzzák meg Lengyelország keleti határát, s Hitler bukása után a felszabaduló Lengyelországot nyugaton német területekkel kárpótolják majd.

A lengyel vezető tiltakozott a terv ellen, s az 1941. augusztus 14-én Roosevelt elnök és Churchill miniszterelnök által aláírt Atlanti Chartára hivatkozott. Az egyezményben nem volt olyan kitétel, amely az érintett lakosság jóváhagyása nélküli határmódosításokat tett volna lehetővé a háború után. Sikorski hitt abban, hogy Nagy-Britannia és az (év végére szintén háborúba lépő) Egyesült Államok támogatni fogja Lengyelország keleti területi követeléseit. A Hitler-ellenes szövetség tagjaként állást foglalt amellett, hogy az Atlanti Chartát a Szovjetuniónak is alá kell írnia.

Churchill azonban kissé másképpen vélekedett erről, mint Sikorski. 1942 elején a britek épphogy meg tudták akadályozni a német partraszállást, az Egyesült Államokat megrendítette a japán támadás, a Szovjetunió pedig nagyobb német hadierőt kötött le, mint az összes többi szövetséges együttvéve. A lényeg most Hitler legyőzése volt; a lengyel határ körüli vitát jelentéktelen perpatvarrá fokozta le a világméretű fegyveres konfliktus, amely még távolról sem dőlt el.

Mészárlás a katyni erdőben

1943 tavaszán az emigráns lengyel kormány és a Szovjetunió kapcsolatai zátonyra futottak. Áprilisban a német propagandaminisztérium bejelentette, hogy a katyni erdőben, a hitleri csapatok által elfoglalt Szmolenszk városától nyugatra tömegsírokat találtak. Kiderült, hogy a mintegy 4 ezer áldozat a háború előtti lengyel tiszti kar krémje volt. A tömeggyilkosság valamikor a német megszállás előtt történhetett, elkövetője mint később bebizonyosodott a Vörös Hadsereg volt.

Sikorski mindenre kiterjedő magyarázatot követelt a Szovjetuniótól, és anélkül, hogy lépését a szövetségesekkel előzetesen egyeztette volna, felkérte a Nemzetközi Vöröskeresztet, küldjön tényfeltáró bizottságot a katyni erdőbe. A Szovjetunió válaszul megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Sikorski-kormánnyal. A szókimondó Sikorski ettől a pillanattól teher volt a Hitler-ellenes szövetség vállán.

Gyász és megkönnyebbülés

Pár héttel a Szovjetunió elleni vádjainak nyers megfogalmazása után indult Sikorski Londonból a Közel-Keletre, s mint már elmondtuk, sohasem

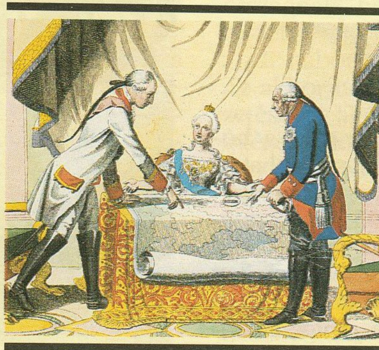
Lengyelország: nagyhatalmak martaléka

A II. világháború nyitánya, Lengyelország felosztása Németország és a Szovjetunió között nem áll példa nélkül a lengyelek hányattatott történelmében.

1772-ben a porosz Nagy Frigyes áldását adta arra, hogy az oroszok megszállják Lengyelország északkeleti részét. Cserébe a déli területeket Ausztria, az északnyugati részt pedig Poroszország kapta meg. Lengyelország egykori területének egyharmadát tarthatta meg, lakossága felére apadt. Két évtizeddel később, 1793-ban Orosz- és Poroszország további részeket csatolt el Lengyelországtól. Ez már sok volt a lengyeleknek: 1794-ben fellázadtak külföldi elnyomóik ellen. A felkelés vezetője Tadeusz Kosciuszko, az amerikai függetlenségi háború hőse volt.

Kosciuszko 1776-ban, 30 éves korában utazott ki Amerikába s ott ajánlotta fel szolgálatait George Washingtonnak. A műszaki alakulatok ezredesévé nevezték ki. A függetlenségi háború végén, 1783-ban már dandártábornok volt. Egy évvel később visszatért hazájába, és visszavonult vidéki birtokára. Lengyelország második felosztásakor azonban, a felhívásnak engedve egyenruhát öltött ismét, és élére állt az oroszok és poroszok elleni egyenlőtlen harcnak. A kezdeti sikerek után a felkelők vereséget szenvedtek, és Kosciuszkót az oroszok 1794 októberében elfogták. Egy évvel később Orosz-, Poroszország és Ausztria harmadszor is felosztották egymás között Lengyelországot, immár semmit sem hagyva meg belőle.

De mi lett Kosciuszkóval, két felkelés hősével? 1796-ban, miután az oroszok szabadon bocsátották, az Egyesült Államokba távozott, ahol a hálás Kongresszus háborús szolgálataiért készpénzt és Ohióban birtokot adományozott neki. Ennek ellenére Kosciuszko 1798-ban másodszor is visszatért Európába, és folytatta elszánt, bár kudarcra ítélt erőfeszítéseit Lengyelország függetlenségéért. Svájcban halt meg száműzetésben, 1817 ben.

A Lengyelország első felosztásáról készült karikatúrán II József osztrák, II Katalin orosz és Nagy Frigyes porosz uralkodó a térkép fölött osztozkodik.

A II. világháború kezdetén Németország és a Szovjetunió ismét felosztotta egymás között Lengyelországot. A háború végén a Szovjetunió az elcsatolt keleti területekért nyugaton német területekkel kárpótolta Lengyelországot.

tért vissza. Washingtonban Roosevelt elnök azt nyilatkozta, Sikorski repülőgép-szerencsétlenségben bekövetkezett halála „nagy veszteség minden szabadságszerető ember számára" hozzátéve hogy a lengyel politikus a július 4-i nemzeti ünnep alkalmából, Gibraltárba való elutazása előtt üdvözletet küldött neki. Churchill az alsóházban mint „államférfiként és katonaként egyaránt igen kiváló férfiút" méltatta Sikorskit. Szólt arról, hogy Sikorski abban a meggyőződésben élt, hogy minden egyebet alá kell rendelni a Hitler elleni közös erőfeszítésnek, ugyanakkor hitt abban, hogy a világégésből egy jobb Európa születik, amelyben „a nagy és független Lengyelországra is dicső szerep vár"

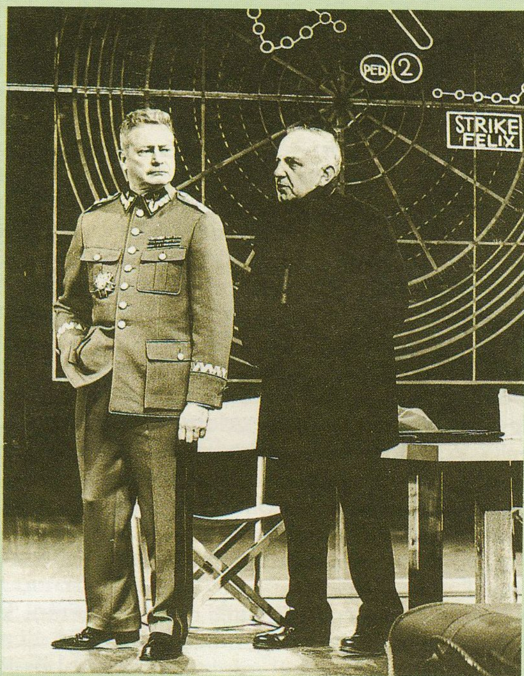
Sikorski utódjának, Stanisław Mikołajczyknak a szövetségesek haladéktalanul tudomására hozták, hogy az olyan önálló kezdeményezéseket, amilyen a Vöröskereszthez címzett felhívás volt, a továbbiakban nem fogják eltűrni. Anthony Eden brit külügyi államtitkár felszólította a lengyel emigráns kormányt, hogy fogadja el a szovjet területi igényt, és lépjen újra diplomáciai kapcsolatba a Szovjetunióval.

Mikołajczykot nem hívták meg a teheráni konferenciára, ahol 1943 végén Sztálin szovjet államfő megállapodott Churchill miniszterelnökkel és Roosevelt elnökkel arról, hogy a háború befejezése után tanácsadóbizottságot hoznak létre a területi kérdések kivizsgálására. 1945-ben, alig néhány héttel a hitleri Németország teljes legyőzése előtt a Szovjetunió gyorsan lengyel bábkormányt alakított Moszkvában. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok hiába tiltakozott: a fegyverletétel után

1941 novemberében VI. György király és Erzsébet királyné, valamint Sikorski tábornok (középen) ünnepélyesen megszentelik a brit földre vitt lengyel nemzeti lobogót.

Makacs kételyek

A hatósági nyomozásról kiadott hivatalos jelentés nem tudta eloszlatni az 1943. július 4-én, Gibraltárnál bekövetkezett, Władysław Sikorski tábornok életét követelő szerencsétlenség okával kapcsolatos kételyeket. És nem csupán történészek kérdőjelezték meg azt az állítást, hogy szabotázsakcióról szó sem lehet.

Az 1960-as évek közepén jelent meg Rolf Hochhuth német drámaírónak a balesetről szóló színdarabja *Soldaten* (Katonák) címen. (Fent a bemutatóról készült felvétel látható.) Hochhuth föltételezve, hogy Sikorski merénylet áldozata lett, nem kevesebbet állít, mint hogy elpusztítására Winston Churchill adott parancsot. Hochhuth szerint állítására a brit titkosszolgálat egyik magas rangú tisztje szolgáltatott bizonyítékot. Az író, valamint David Irving brit történész levéltárakat kutatott át, és kihallgatta a még élő kortársak közül azokat, akik tudtak az eseményekről. Irving, Hochhuth-tól függetlenül, *Accident: The Death of General Sikorski* (Baleset: Sikorski tábornok halála) címen adta közre kutatásai eredményét.

Egy másik könyv, amely ugyanezt a témát dolgozza fel, elutasítja Hochhuth és Irving következtetését, mondván: bizonyítékaik nem elégségesek, és kutatási módszereik kifogásolhatók. *The Defamation of Winston Churchill* (Winston Churchill megrágalmazása) című könyvében Carlos Thompson a pilóta magyarázatát fogadja el, ti. hogy az elromlott irányítóberendezés okozta a balesetet. Thompson szerint Hochhuth a háborús évek brit miniszterelnökének becsületébe gázolt azzal az állításával, hogy a brit titkosszolgálat parancsot kapott volna a lengyel politikus likvidálására.

nem Mikołajczyk, hanem a bábkormány került hatalomra Lengyelországban.

Ellentmondásos bizonyítékok

Amikor a britek kivizsgálták a gibraltári szerencsétlenség körülményeit, több különös tényre derült fény Ezek nem is bizonyították, de nem is zárták ki azt a föltételezést, hogy Sikorski esetleg gyilkos merénylet áldozata lett.

A szerencsétlenül járt gép pilótája, a cseh Eduard Prchal a brit légierő egyik legtapasztaltabb berepülő pilótája volt, 4 ezer óra repüléssel, melyből 400 órát a *Liberator* nevű amerikai bombázókon teljesített. Sikorski utazásához is egy ilyen *Liberator*t alakítottak át. Prchalnak az volt a szokása, hogy ha a gép nagy terhet szállított, startolás után nyomban lefelé kormányozta a gépet, hogy lendületet vegyen a további emelkedéshez. Ezúttal is így cselekedett. A nyomozóknak, akik néhány nappal a baleset után a gibraltári kórházban kihallgatták őt, elmondta, hogy már alig 50 méteres magasságban megkezdte a leereszkedési manővert, s amikor megpróbálta fölfelé irányítani a gépet, beakadt a kormányrúd, és nem tudta megakadályozni, hogy a gép a tengerbe zuhanjon.

Lehet, hogy a túlságosan telerakott csomagtérben elmozdultak a csomagok és a kormánymű közéjük szorult? Gibraltárnál Prchal hajlandó volt fölvenni egy új utast, de csak azzal a feltétellel, hogy nem visz magával csomagot. Tudjuk viszont, hogy a gép személyzete oda és vissza alaposan megrakta a gépet csempészáruval. A partra sodort roncsok közül a szokásos úti bőröndökön, valamint a diplomáciai postán kívül új fényképezőgépek, prémek, ékszerdobozok, cigaretták kerültek elő, meg whisky és sherry ládaszám. Ezek a szigorú beviteli korlátozás alá eső fogyasztási cikkek a háború sújtotta Nagy-Britanniában igen keresettek voltak, s minden valószínűség szerint csempészáruként jutott hozzájuk a személyzet.

A vizsgálat során az a kérdés is fölvetődött, hogy miért viselt a pilóta mentőmellényt, dacára annak, hogy máskor megmosolyogta az efféle elővigyázatosságot. És miért volt mentőmellényben még valaki, akit a partról láttak a süllyedő gép szárnyára mászni, s akit azután elsodortak a hullámok? Talán a másodpilóta volt az? Lehet, hogy ő és Prchal eredetileg katapultálni akart? A hivatalos jelentésben mindenesetre az szerepel, hogy a balesetet az irányítóberendezés meghibásodása okozta, és hogy a szabotázsakció teljességgel kizárható. Az ügy ennyiben maradt.

Ha Sikorski tábornok nem hal meg, személyében a lengyelek ügyének bizonyosan elszántabb védelmezője lett volna a háború után. A megalkuvást nem ismerő lengyel hazafi minden tőle telhetőt megtett volna azért, hogy Lengyelország elkerülje a szovjet uralmat, melyet 44 évig nyögött.

3

Talányos személyiségek

„Arábiai Lőrinc”

Egy hányatott sorsú nép függetlenségi törekvésének önzetlen bajnoka, aki a nagyhatalmi politikával is szembeszállt, mert pártfogoltjait megfosztotta a győzelemtől – ez a kép él az emberekben több könyv és egy híres film hőséről, T E. Lawrence-ről. Mennyire hiteles ez a kép?

Amikor 1918. október 1-jén a felkelők bevonultak a felszabadított Damaszkuszba, ünneplő emberek ezrei tolongtak az utcákon. Előző nap hagyták el a várost az ottomán csapatok, s ezzel az ősi szír város török kézről arab fennhatóság alá került. Az éljenzés nemcsak a győztes arab katonáknak szólt, hanem annak a fiatal angol tisztnek is, aki a beduinok bő burnuszában lovagolt közöttük; az arab felkelők brit pártfogója és a felkelés elválaszthatatlanná vált.

Brit támogatás

1916 júniusában Huszein ibn Ali, Mekka seriffje kibontotta a felkelés zászlaját az Arab-félszigeten négy évszázad óta tartó ottomán uralom ellen. A seriff a Vörös-tenger mentén elterülő sivatagi tartomány a Hidzsáz kormányzója volt, s mivel ide tartozott Mekka, az iszlám legszentebb helye, ő volt az arab nép szellemi vezére. Huszein lázadó csapatai azonban hamarosan ellenállásba ütköztek Medinánál, mert az ott állomásozó török csapatok észak felől, vasúton elegendő utánpótlást kaptak.

Még mielőtt harcba szólította volna az arab törzseket, Huszein a britektől kért támogatást. Később azt állította, hogy ágyúkat, lőszert és technikai segítséget ígértek neki. A brit politika célja kezdettől fogva az volt, hogy ellenőrzésük alatt tartsák a felkelést, ezért szándékosan visszatartották a hadianyag-szállítást, hogy Huszeint „szerényebbé, kezesebbé” tegyék. Ám amikor úgy tűnt, hogy Huszein híveit a törökök visszaverik Mekkáig és kénytelenek lesznek megadni magukat, a brit vezetés jobbnak látta, ha közvetlen értesüléseket szerez be. Kairóból a helyszínre küldtek egy 28 éves felderítő tisztet, aki beszélt arabul és már néhány éves közel-keleti tapasztalattal rendelkezett. A tiszt Thomas Edward Lawrence – „Arábiai Lőrinc” – volt.

Hogyan lett katona?

T E. Lawrence 1888. augusztus 16-án olyan családba született, amely aligha nevezhető tipikusnak a viktoriánus Angliában. Négy évvel korábban Thomas Chapman Dublinban elhagyta feleségét és négy kislányukat, s a gyerekek nevelőnőjével, Sarah Madennel élt együtt. A pár folytonosan költözött, Írországból Angliába, onnan Walesbe, majd Skóciába és később Franciaországba. Kilenc év alatt négy fiúgyermekük született (majd 1900-ban egy ötödik is). Amikor végül Oxfordban letelepedtek, a szülők felvették a Lawrence nevet, s a társadalom úgy-ahogy befogadta őket. Érzékeny természetű második gyermekük, Thomas Edward azonban egész életén át szenvedett a törvénytelenség bélyege miatt.

Lawrence tizenkét vagy tizenhárom éves lehetett, amikor eltörte a lábát. Nem tudni, hogy a nehezen gyógyuló törés okozta-e, vagy a serdülőkorban kapott mumpsz, de amikor 165 cm magas lett, megállt a növekedésben. Feje aránytalanul nagy volt, s ettől még alacsonyabbnak tűnt. 1907 őszén Oxfordban a híres Jesus College hallgatója lett. Lawrence több affektált szokást vett fel – talán alacsony termetét így akarta kompenzálni. Sokan idegesítőnek találták például éles, ideges nevetését. Férfitársaságban aszexuálisnak, sőt inkább nőiesnek hatott.

Oxfordban Lawrence-re nagy hatással volt David George Hogarth régész, a Közel-Kelet szakértője. Hogarth bíztatta arra, hogy diplomamunkáját a keresztesek katonai építkezéséről írja, és amikor tanítványa 1909 júniusában helyszíni kutatások céljával hajóra szállt a Közel-Keletre, részletes tanácsokkal látta el. Lawrence egymaga, gyalogosan bejárta egész Szíriát, „arabokkal, arabok módjára élt” s valósággal beleszeretett az országba és népébe. Oxfordba visszatérve történelemből kitüntetéssel diplomázott, s 1910 nyarán búcsút mondott az egyetemnek.

Hogarth ajánlására Lawrence posztgraduális ösztöndíjat kapott, hogy részt vegyen a karkemisi ásatásokban, az Eufrátesz nyugati partján fekvő ókori romok feltárásában. A nyári hónapok kivételével, amikor a hőség miatt szünetelt a munka, Lawrence a következő négy év nagy részét Szíriában töltötte. Ez volt élete legboldogabb időszaka,

mondogatta később. Egy szál sortban dolgozott, a napon gyorsan lebarnult, és hamarosan jó viszonyba került a rá bízott 200 munkással, akikkel arabul beszélgetett, tréfálkozott. Ám a térség iránti mély érdeklődésében ekkortájt már nem csak a régészet játszott szerepet: még 1914 januárja előtt felcsapott kémnek.

David Lean rendező 1962-ben készült Oscar-díjas filmje, a Lawrence Arábiában *T E. Lawrence brit ezredesnek (jobbra) az 1916-1918-as arab felkelés idején véghezvitt hőstetteit dolgozza fel. A fenti állókép a film egy részlete, amely híven ábrázolja a Vörös-tenger menti arab tartományban, a Hidzsázban vívott csata előtt felsorakozott beduin lovasokat.*

Kémkedés a sivatagban

A XIX. század közepétől kezdve az Ottomán Birodalmat mindenki csak „Európa betegeként" emlegette. Németország, Franciaország és Oroszország alig várta, hogy a hanyatló birodalomtól átvegye a közel-keleti közvetítő szerepét. Nagy-Britannia is úgy érezte, lépnie kell, ha érvényesíteni akarja érdekeit. Egyiptomot 1882-ben foglalták el a britek, így az Indiai Birodalom felé vezető létfontosságú vízi út, a Szuezi-csatorna az ellenőrzése alá került. Ám fontosnak tartották, hogy figyelemmel kísérjenek a Szuezi-öböltől keletre és a Vörös-tenger túloldalán folyó minden politikai tevékenységet.

1914 elején a Palesztin Kutatási Alap égisze alatt Leonard Wolley régész és egy brit százados, Stewart Newcombe kutató munkába kezdett a Sínai-félszigeten, s Lawrence is csatlakozott hozzájuk. Állítólagos feladatuk az volt, hogy végigjárják az egyiptomi fogságból kiszabadult zsidók 40

éven át tartó vándorlásának útját – valójában a határ menti török katonai tevékenységet figyelték és derítették fel.

1914 augusztusában kitört az I. világháború, s egy darabig úgy tűnt, hogy az Ottomán Birodalom semleges marad. De aztán a török hadsereg megtámadta Oroszországot, Nagy-Britannia szövetségesét, s ekkor Lawrence önként jelentkezett egyiptomi szolgálatra. Decemberben már Kairóban volt, ahol részt vett a felderítő hálózat megszervezésében az általa már annyira jól ismert térségben.

Az arab felkelés

Lawrence-ből soha nem vált volna hagyományos értelemben vett katona. Kairói parancsnoka később csak arra tudott vele kapcsolatban visszaemlékezni, hogy amikor először találkozott az alacsonyabb rangú, kisfiús külsejű tiszttel, nagy vágyat érzett arra, hogy rászóljon. vágassa le a haját. Tiszttársai azonban nagyra becsülték éles eszét, a munka iránti, másokat is magával ragadó lelkesedését, és „azt a rendkívüli képességét, hogy szép csendben mindent úgy intézett, ahogy ő akarta" Ám hamarosan ráunt a térképkészítésre, a földrajzi jelentések gyártására, a potenciális felderítő ügynökök kikérdezésére.

1915-ben két fivére elesett a franciaországi harcokban. 1916 februárjában Lawrence így fakadt ki. „Mi itt csak ülünk és egyebet sem teszünk, mint arab politikai cseleket agyalunk ki." A következő hónapban azonban Lawrence rendkívül titkos megbízatást kapott: Mezopotámiába (a mai Irakba) küldték, ahol a törökök ostrom alatt tartották az ottani brit-indiai csapatokat. Egyik feladata volt, hogy próbálja egymillió fontos megvesztegetéssel rávenni a török parancsnokot az ostrom beszüntetésére; a másik, hogy titokban puhatolja ki a helybeli arab törzseknél, hajlandók volnának-e csatlakozni az Ottomán Birodalom elleni felkeléshez. Egyik megbízatása sem járt sikerrel. Lawrence tehát visszatért Egyiptomba, ahol – mint panaszolta – ismét „odaszögezték kairói íróasztalához"

Amikor 1916 júniusában a Huszein által kirobbantott lázadás híre eljutott Kairóba, Lawrence családjának arról írt, milyen jó érzés, „hogy egy kicsit segédkezhetett egy új nemzet létrejöttében" Októberben azzal bízták meg, hogy menjen Hidzsázba és tárgyaljon az arab felkelőkkel. A köztiszteletben álló Huszein erkölcsi vezetőnek alkalmas volt, katonai parancsnoknak viszont már túl idős. Első, második és negyedik fiáról Lawrence-nek az volt a véleménye, hogy „túl becsületes" „túl okos" illetve „túlságosan hideg fejű" Huszein harmadik fiában, Feiszálban Lawrence megtalálta végre „azt az embert, akit mindig keresett Arábiában – azt a vezetőt, aki győzelemre viszi az Arab Forradalmat" A két bajtárs: az alacsony szőke angol és a magas, sötét hajú arab a következő két évben egymás oldalán lovagolt a dicsőség felé vezető hosszú úton.

Az I világháború kitörésekor az Arab-félsziget nagy része török fennhatóság alá tartozott. Középen a sivatagos terület többnyire lakatlan volt.

„Aurensz" igazi arabbá vált

Lawrence az arabok bizalmát azzal is meg akarta nyerni, hogy a beduinok öltözékét viselte, s megtanult hosszú órákon át teveháton lovagolni. „Ha valaki arab ruhát ölt magára – írta félúton ne álljon meg. Felejtse el angol barátait és az angol szokásokat, s minden tekintetben arab szokások szerint éljen." Azzal, hogy átvette az arabok életmódját, megnyerte magának a különben gyanakvó természetű arab törzseket. Amikor megjelent a táboraikban, „Aurensz, Aurensz"-kiáltással üdvözölték, mert csak így tudták kiejteni a nyelvüktől oly idegen nevet.

Feiszal megindította a később Damaszkuszban végződött offenzívát, amelyhez Lawrence és 25 főnyi, szolgákból és testőrökből álló kísérete is csatlakozott. Lawrence tanácsai alapján a terephez és emberei harci képességéhez igazított stratégiát dolgozott ki. Az Arab-félszigeten egyre feljebb nyomulva a felkelők gerillahadviselést folytattak, állandó rettegésben tartva az ellenséget, s létszámuk egyre gyarapodott, ahogy útközben más törzsek is csatlakoztak hozzájuk. Elkerülték a török erődítményeket, s a Hidzsáz-vasútvonalat vették célba, robbantásaik nyomán hidak és pályaszakaszok dőltek romba, vonatok siklottak ki, és mozdonyok váltak használhatatlanná. „Nagyszerűen megy a dolog – írta Lawrence és amennyire jó mulatság ez nekünk, annyira akadályozza és bősziti a törököket."

1917 januárjában elfoglalták El-Vadzs vöröstengeri kikötőt, később Akaba adta meg magát, s a hidzsázi hadjárat teljes arab győzelemmel végződött. Kairó brit parancsnoka egyszerre ráébredt, hogy az arab felkelők több török csapatot vertek le, mint a britek, és ahogy Lawrence némi gúnnyal megjegyezte, „hirtelen eszükbe jutott, hogy ők kezdettől fogva az arab felkelés ügyét támogatták" Ettől kezdve Feiszal emberei Allenby tábornok szövetséges csapatainak jobb szárnyát alkották, s Palesztinán át megindultak észak felé.

1917 folyamán Lawrence két alkalommal is veszélyes akciót vállalt: mélyen behatolt az ellenséges vonalak mögé, hogy a törökök ellen lázítsa a szíriai arabokat. Novemberben Deraa falucskában rövid időre török fogságba került, de rabtartói valószínűleg nem ismerték fel. A mai napig sokat vitatkoznak azon, mi történt ott Lawrence-szel.

A háború után Lawrence *A bölcsesség hét pillére* címmel megírta visszaemlékezéseit. A könyvben leírja, hogy a fogságban a törökök kegyetlenül megkínozták és megerőszakolták. Egy neves amerikai történész a hátborzongató történetet „igen valószínűtlennek" minősítette, ám egyik tiszttársának visszaemlékezése szerint Lawrence nagyon rossz állapotban volt, amikor visszaérkezett Deraaból. A tiszt bizonyosra vette, hogy „szörnyű dolgokat" élt át. Mindenesetre három héttel azután, hogy Deraaból kiszabadult, Lawrence már annyira visszanyerte erejét, hogy 1917 december 9-én Allenby tábornok oldalán lovagolt be Jeruzsálembe.

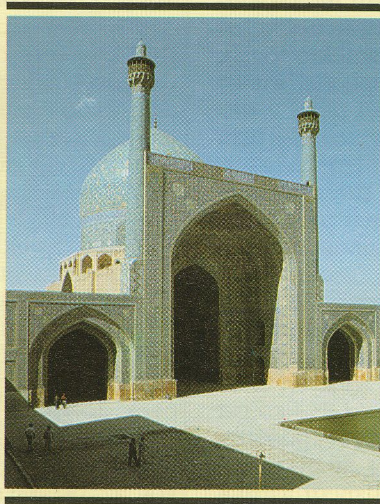
1918-ban a szövetségesek folytatták előrenyomulásukat észak felé, a jobb szárnyon Lawrence és az arab harcosok vonultak. Szeptemberben, amikor Allenby a Damaszkusz elleni rohamra készült, már 250 ezer fős csapata volt. Noha a török csapatok ereje számban azonos volt, Lawrence és arab harcosai az ellenség 50 ezer katonáját kötötték le a Jordán folyótól keletre, s további mintegy 150 ezer főnyi török erő Mezopotámiában szétszórtan harcolt, de nem tudta megfékezni az arab felkelőket. Allenby csapatai így ötszörös túlerővel

A német Lawrence: Wilhelm Wassmuss

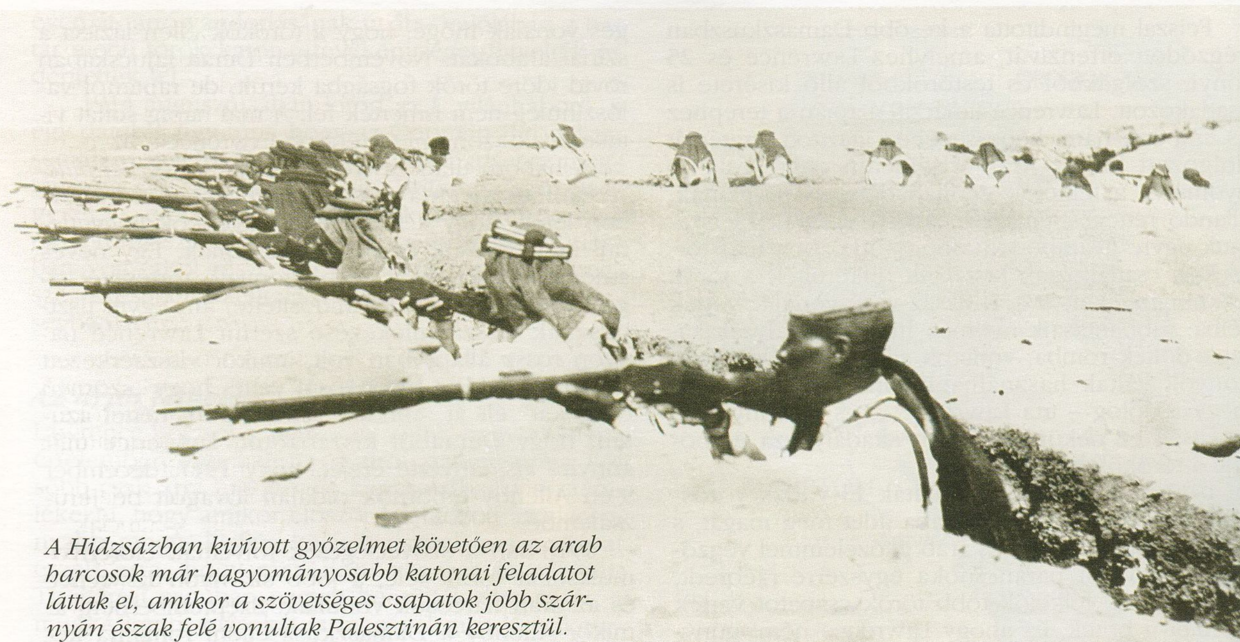
T. E. Lawrence és Wilhelm Wassmuss, az I. világháborúban Perzsiában szolgált német összekötő tiszt életrajzában meglepően sok a párhuzam. Perzsia (ma Irán) névleg semleges volt ugyan a háborúban, de orosz és brit befolyási övezetekre osztották fel.

Wilhelm Wassmuss, aki korábban Busir kikötőváros német konzulja volt, 1915 januárjában érkezett Perzsiába, amely könnyen válhatott háborús térséggé. Wassmuss előző ott-tartózkodása alatt megtanulta a nyelvet és megismerkedett a perzsa törzsek szokásaival. 1915-ben azzal a feladattal bízták meg, hogy szítsa a perzsákban a britek elleni gyűlöletet, s rávegye őket a lázadásra. A terv abból indult ki, hogy ha a perzsák fellázadnak, a britek kénytelenek volnának átirányítani erőiket más hadszínterekről, s ezzel még talán az is lehetővé válna, hogy a németek és törökök együtt hatoljanak be Indiába. Wassmuss és a belső ügynökök tevékenységének köszönhetően a németek befolyása hamarosan már erősebb volt, mint a britéké. 1916 elején az oroszok visszaverték a török csapatok két perzsiai előrenyomulását, majd márciusban a britek kiküldték Sir Percy Sykest, hogy a helybeliekből álló erők megszervezésével állítsa helyre a rendet délen. Wassmussnak elfogyott a pénze, és 1917 őszén felhagyott tevékenységével. Addigra a törökök is kivonultak Perzsiából, kitört a bolsevik forradalom, ezzel véget ért az orosz intervenció, s Perzsiában teljes lett a káosz. 1918 novemberében, mire a háború véget ért, az egész ország fölött Nagy-Britannia gyakorolt ellenőrzést. Egy évvel később szerződést írt alá Perzsiával, amely biztosította a brit uralmat.

Ami pedig Wassmusst illeti, ő kudarca után visszatért Berlinbe, és keserűen kellett megállapítania, hogy minden fáradozása hiábavaló volt, mert nem tudta segíteni a perzsákat függetlenségük kivívásában.

Az I. világháború idején Perzsiára több európai hatalom is szemet vetett. A perzsák egykori dicsőségét már csak olyan emlékek hirdették, mint az iszfaháni mecset (fent).

A Hidzsázban kivívott győzelmet követően az arab harcosok már hagyományosabb katonai feladatot láttak el, amikor a szövetséges csapatok jobb szárnyán észak felé vonultak Palesztinán keresztül. Fent: őrszem a sivatagi árokban.

magabiztosan indulhattak a győztes csatába október elsején.

Nagyhatalmi politika

1916 májusában Nagy-Britannia és Franciaország titkos megállapodást írt alá, amely a tárgyalásokat vezető két személy neve után a Sykes–Picot-egyezmény nevet kapta. Ennek alapján tervbe vették, hogy a háború után Törökország közel-keleti területeit brit és francia befolyási övezetekre fogják felosztani, s a térség arab államai pedig brit és francia közigazgatás alá kerülnek.

Feiszal a diadalmas damaszkuszi bevonulás után két nappal megtudta a igazságot arról, hogyan akarják korlátozni az arab függetlenséget. Lawrence állította, hogy ő mit sem tudott erről a titkos paktumról, s követelte, hogy Allenby mentse fel katonai feladatai alól, mert vissza akar térni Angliába. „Nem voltam olyan ostoba – írta keserűen *A bölcsesség hét pillére* című könyvében hogy ne tudtam volna. az araboknak tett minden ígéret csupán üres szó volt” Nagyon a szívére vette, hogy emberei életét ilyen értelmetlen „jutalomért” kockáztatta. „Semmi büszkeséget nem éreztem azért, amit együtt elértünk, állandó szégyen mardosott.” Lawrence rádöbbent, hogy harcát ezentúl nem a homokos sivatagban, hanem a hatalom labirintusában kénytelen folytatni.

Angliában Lawrence kénytelen-kelletlen angol uniformist öltött, s így jelent meg október 29-én a brit háborús kabinet egyik bizottsága előtt. Javasolta, hogy dobják sutba a Sykes–Picot-egyezményt, rekesszék ki a franciákat a Közel-Keletről, s osszák fel Mezopotámiát és Szíriát három királyságra, amelyek élére Huszein fiai kerülnének, míg Feiszal Damaszkuszból irányítaná őket. A kormány döntését várva Lawrence táviratban kérte Huszeint, hogy a Párizsban 1919 elején kezdődő békekonferencián Feiszállal képviseltesse magát. Ám Lawrence-nek ismét rossz hírt kellett közölnie arab barátjával. November 26-án ment eléje Marseillebe, ahová az hajón érkezett, s akivel kénytelen volt tudatni, hogy a franciák megvétózták a békekonferencián való részvételét.

Feiszal a decembert és januárt Angliában töltötte, ahol Lawrence összehozta Chaim Weizmann cionista vezetővel, akinek a britek azt ígérték, hogy a háború után zsidó államot hozhat létre Palesztinában. Lawrence a sémi zsidókat és arabokat „elválaszthatatlan egésznek” tekintette, s abban bízott, hogy közös erővel fejlesztik majd a Közel-Keletet. Ha nem akadályozzák őket a palesztinai letelepedésben, a zsidók hajlandók lettek volna pénzt kölcsönözni Feiszálnak, hogy királyságot alapíthasson Szíriában.

A közel-keleti háború mindvégig másodrendű ügy volt a nyugati fronton Németországgal vívott harchoz képest, s a nyugatiak számára Lawrence kampánya az arabok érdekében „a mellékcselekmények között is csak mellékcselekménynek” számított. Egy amerikai delegátus véleménye szerint a kisfiús Lawrence ezredes „igen megnyerő” alakja volt az 1919. január 18-án összeült békekonferenciának. Mivel Feiszáltól megtagadták a személyes részvételt, Lawrence-nek az volt a feladata, hogy biztosítsa arab bajtársa lojalitását a britek iránt.

Lawrence ellenségei most már a franciák voltak. Mint írta, csak abban reménykedhetett, hogy „az arab térség a britek első barna domíniumává válik, nem pedig az utolsó barna gyarmattá” Elképzelése-

it mind a britek, mind az arabok között csak keveset osztották. Nagy-Britanniának már egy új szempont: az olaj miatt is érdeke fűződött ahhoz, hogy nagyhatalmi mandátumot kapjon a Közel-Kelet fölött. A kormánynak esze ágában sem volt hátat fordítani háborús szövetségesének, Franciaországnak. Feiszal kénytelen volt elfogadni a Sykes–Picot-egyezmény feltételeit, s ezzel az igazi arab függetlenség ügye megint elodázódott.

A harc véget ért, a legenda folytatódott

Miután a békekonferencián Lawrence kudarcot vallott, a közvéleményt újságcikkek és levelek áradatával igyekezett megnyerni. Később arab szakértőként Winston Churchill tanácsadója lett a Gyarmatügyi Hivatalban, de nem tudta kiharcolni, amit akart.

1920 márciusában Feiszált kikiáltották Szíria királyává, de már júliusban elmozdították a franciák – és a britek ezt tétlenül nézték. 1921-ben Nagy-Britannia Irak trónjára ültette Feiszált, s Irak egy évtizeden át brit domínium maradt. Bátyját, Abdullahot eközben Transzjordánia emírjévé tették, amely szintén brit protektorátus volt. 1924-ben Huszeint a Hidzsáz kormányzójaként lemondatták, s helyére egy másik törzs vezérét, Ibn Szaudot ültették.

A politikából kiábrándult Lawrence közben visszatért Oxfordba, hogy megírja memoárjait az események tanújaként. Milyen céllal tette, amit tett? *A bölcsesség hét pillére* című művének utószavában négy indokot sorol fel. Az első és legfontosabb egy személyes jellegű ok volt, amit „magából a könyvből kihagytam, de azokban az években egy órára sem szűntem meg erre gondolni, sem ébren, sem álmomban" Az ok, mint a tudósok nyomozásából kitűnik, Lawrence-nek egy Dahoum nevű arab fiú iránti szerelme volt, akivel még 1913-ban Karkemisben kötött barátságot. „Kedves ajándék" lett volna, írta másutt, ha segíthetek kivívni annak a népnek a szabadságát, amelyhez a fiú tartozott. Néhány héttel Damaszkusz bevétele előtt tudta meg, hogy Dahoum tífuszban meghalt. Mély szomorúsággal így írt: „ajándékom így veszendőbe ment" Lawrence második indítékként hazaszeretetére hivatkozott: hozzá akart járulni, hogy Nagy-Britannia megnyerje a háborút. A harmadik tényező az intellektuális kíváncsiság: „Vágytam arra, hogy átérezzem egy nemzeti mozgalom inspirációját" Negyedikként az egyéni ambíciót említi: „Látni akartam még saját életemben azt az új Ázsiát, amelyet az idő feltartóztathatatlanul elhozott számunkra."

Hős volt hát Lawrence? Vagy eszközökben nem válogatva saját előmenetelét egyengette? Valóban elkötelezett híve volt az arab nemzeti törekvéseknek? Vagy egyszerűen visszaélt az arab törzsek hiszékenységével, hogy elősegítse a brit imperializmus fennmaradását? Vagy pedig minden tette nem egy nép és annak ügye iránti elkötelezettségből, hanem egy elérhetetlen szerelem rögeszméjéből táplálkozott?

Bújkálás a hírnév elől

Lawrence háború utáni pályafutása éppen olyan különös és talányos, mint amilyenek az arab felkelés idején végrehajtott legendás tettei voltak. 1922 augusztusában az egykori ezredes felvett néven, John Rossként jelentkezett a brit Királyi Légierőnél. Megadóan tűrte a kiképző tisztek zsarnokoskodását. Ám amikor a sajtóban megírták, hogyan alázkodik meg közlegényként az egykori Lawrence, leszerelték.

Semmilyen munkát nem talált, mert mint ő maga szinte derűsen megjegyezte „senki sem ajánl fel elég rossz állást ahhoz, hogy elfogadhassam" Lawrence egyetlen öröme az volt, hogy motorbiciklin járta a vidéki utakat. Egy barátja közbenjárásának köszönhetően 1923 márciusában újból a hadsereghez került, ezúttal egy harckocsizó alakulatnál volt közlegény most megint csak másik néven, T. E. Shaw-ként szerepelt. Két évvel később sikerült áthelyeztetnie magát a légierőhöz, s élete hátralevő tíz évében repülősként szolgált.

1935. május 13-án Lawrence motorkerékpárjával nagy sebességgel száguldott egy dél-angliai keskeny kanyargós úton, s valószínűleg elvesztette uralmát a jármű fölött, mert a kormányon átröpülve földre zuhant. Hat nap múlva belehalt fejsérülésebe. Közvetlenül a baleset előtt egy szemből jövő fekete autó haladt el Lawrence mellett, s abban a pillanatban egy emelkedőn két kerékpározó fiú bukkant fel előtte, Lawrence őket akarta kikerülni.

A „szent életű" szerzetes

Az ismeretlenség homályából bukkant fel egy magát szentnek kikiáltó férfi, aki az I. világháború előtti években teljesen befolyása alatt tartotta az orosz cárt és feleségét. Gyógyító erejű szent, vagy inkább csaló és szélhámos volt?

Félelem és aggódás szorította össze a szíveket a cári palotában, az orosz főváros, Szentpétervár melletti Carszkoje Szelóban. Az alig hároméves cárevics, Alekszej játék közben elesett, s most fájdalmak közepette feküdt ágyában, sápadt bőre alatt testét csúnya kék duzzanatok: az esés okozta vérömlenyek borították, amelyek az ő esetében végzetesek is lehettek. A kisfiú anyjától, Alekszandra cárnétól örökölt betegségben, hemofíliában szenvedett. Mivel ez a betegség gátolja a véralvadást, a legkisebb sérülés is csillapíthatatlan vérzést okozhat. Az udvari orvosok tehetetlenek voltak a cárevics bajával szemben. 1907-ben egy júliusi éjszakán Alekszandra és férje, II. Miklós cár a kis beteg ágya mellett imádkozott – egy titkos látogatóra várva.

A szent embert, Grigorij Jefimovicsot két évvel korábban mutatta be nekik Milica és Anasztázia nagyhercegnő, Miklós unokafivéreinek feleségei, akik szerint Grigorij rejtélyes gyógyító erővel bírt. A cári pár az ő unszolásukra hívta a titkos látogatót a palotába, ügyelve arra, hogy a palotaőrség ne vegye észre érkezését. Éjféltájt egy vad külsejű,

Raszputyin útja egy kis szibériai faluból vezetett a Carszkoje Szeló-i palotába.

őszes-fekete hajú, torzonborz szakállú férfi jelent meg a kis trónörökös szobájában.

Grigorij térdre vetette magát egy ikon előtt, s imádkozni kezdett. Aztán felállt, a kereszt jelét rajzolta a cárevicsre, kezével végigsimította a kisfiú lázas homlokát, majd mély dallamos hangon így szólt: Ne félj, Alekszej, minden rendben van. Holnapra már jól leszel. – Ezután az elbűvölt kisfiúnak szibériai meséket mondott, majd távozott. – Higgyenek imám erejében! – mondta az aggódó szülőknek. – Meglátják, fiúk életben marad! Alekszej meggyógyult, Miklós cár és Alekszandra hálát adott Istennek, hogy elvezérelte hozzájuk ezt a csodatevő szentet.

Züllött életmód

Grigorij Jefimovics 33-40 éves lehetett, amikor 1903-ban felbukkant Szentpétervárott, de korábbi életéről szinte semmit nem tudunk. Apja szibériai paraszt volt, s falujában csak Raszputyinnak hívták, ami oroszul züllöttet jelent. Hírhedt volt ivászatairól, verekedéseiről és kétes erkölcsű nőkkel folytatott dáridóiról. Aztán gondolt egyet, s néhány hónapot a helybeli kolostorban töltött. Utána sztárecnek, vándorremetének adta ki magát, ami azt jelentette volna, hogy szegénységet és magányt fogad, s életét annak szenteli, hogy enyhítse embertársai szenvedéseit, és vigaszt nyújtson lelki bajukban.

Ellenségei azonban később azt állították, hogy Raszputyin egy tiltott szekta, a hliszt tagja volt. E szekta híveinek vallásos buzgalma éjszakai orgiákban nyilvánult meg. Annyi bizonyos, hogy ez egybevágott a züllött szerzetes sajátos filozófiájával, mert Grigorij azt hirdette, hogy lelkünket úgy válthatjuk meg, ha először elmerülünk a bűn fertőjében, aztán bűnbánatot tartunk.

Raszputyin vállalta a ráragasztott nevet. Megnősült, négy gyermekük született. Egyik fia még csecsemő korában meghalt, a gyengeelméjű másik gyermek otthon maradt anyjával a szibériai faluban. Amikor Grigorij már befolyásos ember lett az udvarban, Szentpétervárra hozatta két lányát, akik vele éltek és ott nevelkedtek.

Remete a cári udvarban

A nem éppen remeteként élő sztárec 1903-ban érkezett Szentpétervárra, s megtért bűnösként mutatkozott be a város legtiszteltebb egyházi személyének, Kronstadti János atyának. János atyára és sok paptársára nagy hatást gyakorolt Raszputyin alázatossága, őszintesége és szónoki képessége, amellyel teljesen magával ragadta hallgatóságát. Olyan személyt láttak benne, aki prédikációival hatni tud a tudatlan orosz parasztokra. Nem telt sok időbe, s Raszputyin bejáratos lett a cári udvarba, majd 1905-ben a két nagyhercegnő bemutatta a cári házaspárnak.

Aki személyesen ismerte Raszputyint, soha többé nem tudta elfelejteni a szemét. Juszupov herceg, aki később végzetes találkára hívta Raszputyint, „ragyogó, foszforeszkáló fénysugárhoz" hasonlította tekintetét. Egy fiatal nő, akit megpróbált elcsábítani, visszaemlékezett rá, hogy milyen rettegés fogta el, amikor tekintetében felismerte a „rejtélyes, alattomos csábítót" pedig eleinte csupa jóságot, gyengédséget és lelki finomságot olvasott ki a szeméből. A cári udvarhoz akkreditált francia nagykövet azt írta, hogy a szerzetes egyénisége teljes mértékben a szemében összpontosult. „Világoskék színű szeme volt, de valami rendkívüli fény, vonzás és feneketlen mélység csillogott benne Tekintete egyszerre volt szúrós és simogató, naiv és ravasz, távoli és átható."

Hipnózisnak tulajdonítják, hogy a sztárec meg tudta gyógyítani a cárevicset (anyjával fent). Balra a szerzetes áldásra emeli kezét.

Raszputyin az egyéniségében különös módon keveredő nyers érzékiséggel és másokra is átterjedő jámborságával az udvari hölgyek egész seregének olthatatlan rajongását vívta ki. A cárevics betegágyánál tett éjszakai látogatását követően legodaadóbb híve Alekszandra lett. Nem tehetett olyat, amit a cárné rosszallott volna, iszákosságáról, szégyenletes nőügyeiről soha hallani sem akart.

És ami megnyerte Alekszandra tetszését, azt odaadó, gyenge akaratú férje is helyeselte. Eleinte csak Raszputyin csodával határos gyógyító erejét vették igénybe fiuk érdekében, ám Miklós cár és neje hamarosan államügyekben is hallgatott rá. Amikor már nem lehetett eltitkolni, mennyire markában tartja a sztárec az ural kodópárt, Miklós közeli rokonai rávették a cárt, hogy száműzze a fővárosból Raszputyint. Ez a száműzetés azonban nem tartott soká. A züllött szerzetes megint csak bebizonyította gyógyító erejét – ezúttal egy Szibériából küldött távirattal, amelyben biztosította a kétségbeesett szülőket, hogy Alekszej fel fog gyógyulni egy újabb belső vérzésből.

A háború ellenzője

1914 tavaszán úgy tűnt, hogy a kilencéves Alekszej jó egészségnek örvend. Hanem az Orosz Birodalom, melyet oly régóta elhanyagolt a csak saját bajaival törődő cár egyre jobban sodródott a háború felé. Az Osztrák-Magyar Monarchia trónörökösének június 28-án történt meggyilkolása az eseményeknek olyan láncolatát indította el, amely aztán augusztusban az I. világháború kitöréséhez vezetett. Furcsa véletlen, hogy egy nappal előtte Raszputyin kis híján szintén életét vesztette, amikor egy elmeháborodott nő hasba szúrta, miközben ezt kiáltotta. – Megöltem az Antikrisztust! A sérülésből felgyógyult sztárec kusza betűkkel rótt üzenetében figyelmeztette Miklós cárt, hogy mindenáron el kell kerülni a háborút, amely csak „pusztulást, szenvedést. a könnyek egész óceánját és vérözönt" okozna. Raszputyin borzongató jóslatáról nem vettek tudomást, s az európai országok nagyobb részével együtt Oroszország is a vesztébe rohant.

Két év múlva a háború éppen stagnált, amikor újból lábra kaptak a szerzetes és az uralkodópár közötti kapcsolatról szóló híresztelések. „Isten embere" állítólag rábeszélte Alekszandrát, s rajta keresztül természetesen Miklós cárt, hogy kössenek békét Németországgal. Néhány nemes ekkor elhatározta, hogy megszabadítja Oroszországot a züllött szerzetestől.

Végzetes meghívás

Az összeesküvés vezére a 29 éves Félix Juszupov herceg volt, az ország legnagyobb vagyonának várományosa, a cár egyik unokahúgának a férje.

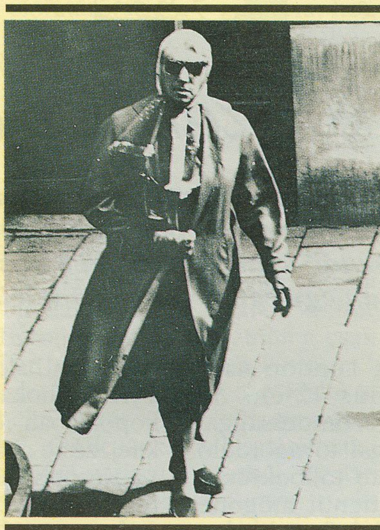
Noha Oroszország utolsó cárja határozatlan, meggondolatlan férfi volt, nem törődött az ország dolgaival és minden figyelmét családi ügyei kötötték le, a tömegek nagy tisztelettel tekintettek fel rá. Lent katonák térdepelnek a középen lóháton látható II Miklós cár előtt.

A holland udvarnak is volt Raszputyinja

A holland trónörökösnő, Julianna hercegnő és férje, Bernhard herceg negyedik kislánya 1947 elején született meg. Ám boldogságuk hamarosan bánatra fordult. A kisbaba, aki a keresztségben a Maria Christina nevet kapta, de mindenki csak Marijkének hívta, félvakon született, talán azért, mert édesanyja terhessége alatt rubeolás volt. Az orvosoknak akkor sikerült egyik szemének látását megmenteni, de a kislányt a megvakulás veszélye fenyegette. Ahogy négy évtizeddel korábban Alekszandra cárné, most Julianna is a hit erejével gyógyító személyhez fordult.

1948-ban, abban az évben, amikor Julianna trónra került, Bernhard herceg a palotába hivatott Marijkéhoz egy egykori gyári munkásnőt, az 53 éves Greet Hofmanst, akiről azt tartották, hogy csodával határos módon gyógyít. Ám amikor Marijke látása nem javult, a csalódott herceg kiutasította az asszonyt a palotából. A királynő uralkodik az ország fölött, mondta állítólag Bernhard herceg, de otthon ő az úr

Greet Hofmans állítása szerint 1946-ban Isten gyógyító erőt ajándékozott neki.

Julianna királynő számára azonban Hofmans nélkülözhetetlenné vált, egyesek szerint még államügyekben is kikérte a tanácsát. Emiatt megromlott a viszony a királynő és férje, illetve miniszterei között, ez azonban egészen 1956-ig titokban maradt, mígnem egy német lap világgá kürtölte a dolgot. Julianna kénytelen-kelletlen elfogadta az idős államférfiakból álló testület javaslatát, kibékült Bernhard herceggel, s véget vetett az imádkozással sikertelenül gyógyító Hofmans befolyásának.

Julianna ezzel elhárított egy királyi válságot, s egész uralkodása alatt élvezte alattvalói hűségét és szeretetét. 31 évi uralkodás után lemondott a trónról legidősebb leánya, Beatrix javára.

A tivornyázást a sztárechez hasonlóan ő is kedvelte, s nemegyszer össze is találkoztak Szentpétervár rossz hírű éjszakai mulatóiban. Egyszer a herceg valamilyen betegségét is kezeltette vele. 1916. december végén Juszupov éjfél utáni vacsorára hívta palotájába Raszputyint. Az egyébként elhanyagolt külsejű sztárec erre az alkalomra olcsó szappannal megmosakodott, s hímzett selyemingbe és bársonynadrágba öltözve jelent meg. Amikor megérkezett a Juszupov-palotába, a herceg egy alagsori szobába vezette. Fent szólt a fonográf az összeesküvés többi tagja gondoskodott arról, hogy azt a látszatot keltsék, mintha estély volna a palotában. Raszputyinnak a herceg azt mondta. meg kell várniuk a ház asszonyát, aki még nem hagyhatja ott az estélyt. Várakozás közben Félix herceg buzgón kínálta Raszputyint süteménnyel, amelybe ciánt tettek, s unszolta, hogy azt borral öblítse le, amely szintén mérgezett volt. A herceg elképedve látta, hogy Raszputyinra egyáltalán nem hat a méreg, pedig ekkora adag nem egy hanem több emberrel is végzett volna.

Két és fél óra telt el, s ekkor a herceg elnézést kért mondván. fölmegy megnézni, tart-e még az „estély" Megtanácskozta a dolgot társaival, majd visszatért egy ruhájába rejtett pisztollyal. Felhívta Raszputyin figyelmét a falon függő feszületre, kérte, hogy mondjon el egy imát, majd közelről hátba lőtte. Amikor Raszputyin egy fehér medvebőr szőnyegre zuhant, a többi összeesküvő is a szobába tódult. Volt közöttük egy orvos is, aki megállapította, hogy az áldozat halott.

A merénylők már éppen gratuláltak egymásnak, amikor a sztárec kinyitotta a szemét, talpra állt, feltámolygott a lépcsőn egyenesen ki az udvarra. De a kapuig már nem jutott el, mert az egyik összeesküvő rálőtt, az egyik lövés ismét a hátát, a másik a fejét érte. A földre rogyott testet Juszupov egy bunkósbottal addig ütötte, amíg az életnek már semmi nyoma nem maradt benne. Bebugyolálták egy ponyvába, kötéllel átkötözték, majd egy léken át a befagyott Névába lökték. Raszputyin tetemét három nap múlva kifogták a folyóból, s megállapították, hogy tüdejében víz volt, tehát még élt, amikor a vízbe dobták.

Amikor híre ment, hogy Raszputyin végre meghalt, nagy volt az öröm Szentpétervár utcáin. Juszupov herceg és a többi összeesküvő enyhe büntetést kapott: száműzték vagy katonai szolgálatra küldték őket, de volt közöttük olyan is, akit felmentettek. Ám az utolsó szó mégis Raszputyiné volt. Élete utolsó hónapjában levelet írt Alekszandrának, amelyben vészes pontossággal megjósolta, hogy a cári család egyetlen tagja sem éli ől túl két évvel. 1917 márciusában Oroszország helyzete a háborúban kritikussá vált, s ekkor II. Miklóst lemondásra kényszerítették. A bolsevikok kerültek hatalomra, s tizenhat hónappal Raszputyin halála után állítólag ők ölették meg az egész cári családot.

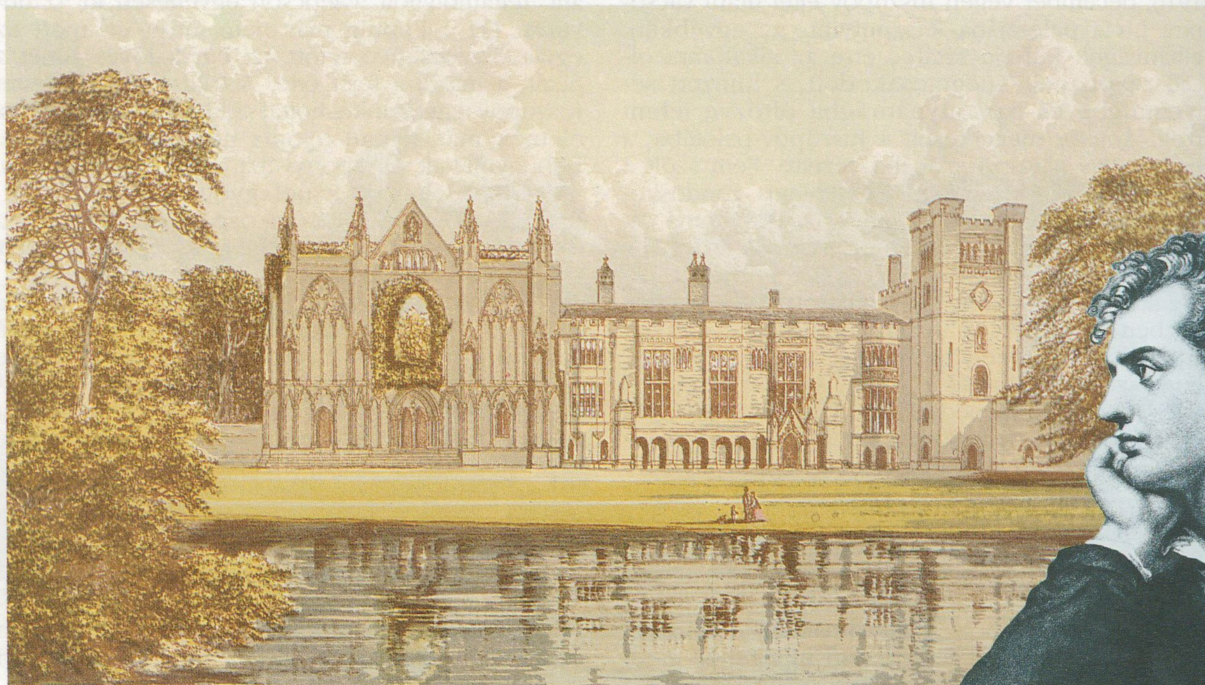
Egy korszak bálványa

Lord Byron alaptermészete állhatatlan, viselkedése sokszor hatásvadász volt. Botrányai hazájában megbotránkozást keltettek, de a költészetéből áradó szabad szellem s hősiesen kalandos tettei Európában egy egész generációt lelkesítettek.

Különös menet haladt végig London napsütötte főutcáin 1824 július 12-én. Az összeverődött tömeg néma szomorúsággal szemlélte az ünnepélyes lassúsággal tovagördülő nagy halottaskocsit, amelyet fekete tollbokrétás, ébenfekete lovak húztak. Közvetlenül mögötte három lovaskocsiban az elhunyt hűséges barátai ültek. Utánuk egymás után robogott el az angol főnemesi családok 47 hintója – üresen. A gesztus groteszk volt, mégis sokatmondó; temetése napján egy egész világ tisztelgett a költő emléke előtt, de hazájában még akkor is a megbotránkozás kerekedett felül. Az út menti házak ablakaiból tiszteletre méltó hölgyek lopva, a függöny mögül lesték ezt a szokatlan halottas menetet. George Gordon – Lord Byron – holtan feküdt a fekete bársonnyal letakart koporsóban, de az előkelő társaság még akkor is kifejezésre akarta juttatni, hogy kiközösítette őt.

Később már csak a temetkezési vállalat emberei kísérték a halottaskocsit, amely négy napon át folytatta útját északra, Nottingham felé. Útközben tisztelettudó polgárok állták körül a kisvárosokban, s bizonyára csodálkoztak, miért tagadták meg a kor legnépszerűbb költőjétől, hogy a Westminster Apátságban, a költőknek fenntartott sarokban temessék el. Földi maradványait az ősi birtok melletti kis templomban, a családi kriptában helyezték végső nyugalomra.

A melankolikus költő a család ősi birtokán, a komor félig romos Newstead Abbeyben átadhatta magát borongós, világfájdalmas gondolatainak.

Byron 36 éves korában halt meg; tizenöt éven át volt egyszerre rajongás és megvetés tárgya, féltek tőle, de sokan utánozták. Meghatározó befolyással volt korára, eszméi és tettei előfutárává tették a századunkban kibontakozó irányzatoknak, amelyek a nemzeti függetlenséget és az egyén önmegvalósítását tűzték ki célul.

Különc család

Az 1200 hektáros birtokon emelkedő ősi kúria, Newstead Abbey falai között a kicsapongó életmód családi örökség volt. A kastély valaha apátságnak adott otthont, de amikor a XVI. században Anglia elszakadt a római katolikus egyháztól, a király VIII. Henrik tette rá a kezét. Byron nagyapja felfedező és tengerésztiszt volt, „Vihar Jack" néven emlegették. Fia, John bűnös életmódot folytatott – még tán a vérfertőzés bűne is terhelte lelkét –, s apja erkölcstelensége miatt kitagadta. „Őrült Jack" ahogy a fiút nevezték, egy gazdag nővel megszökött. Az asszony és két gyermeke Franciaországban meghalt, lányuk, Augusta, életben maradt, s a költő életének kulcsfigurája lett. Évtizedekkel később az erkölcsös társaság kettejük kapcsolata miatt rekesztette ki Byront.

Az elpusztíthatatlan „Őrült Jack" azaz az apa, visszatért Angliába, udvarolni kezdett egy vagyonos, meglehetősen csúnya skót nőnek, Catherine Gordonnak, majd nőül is vette. Az újabb házasság sem vetett véget tivornyázásainak; a boldogtalan feleség pedig szélsőséges hangulatváltozásoktól szenvedett. Ebbe a különös családba született 1788. január 22-én George Gordon, a későbbi Lord Byron. A csecsemő a magzatburokkal együtt és egy kis testi hibával jött a világra, jobb lábfeje egy izomrendellenesség miatt befelé fordult, emiatt sánta lett. Később Byron előszeretettel hivatkozott arra, hogy a burokban születés elátkozott sorsának baljós előjele volt. Egész életét megkeserítette sántasága. legendásan szép arcvonásai mellett még kirívóbb volt ez a testi fogyatékossága.

Gyermekkorában iszonyú fájdalmakat kellett kiállnia, hiszékeny anyja ugyanis kuruzslókat fogadott fel, akik húzták és feszítették a lábizmait. Mintha testi hibáját akarta volna ellensúlyozni, szorgalmas gyakorlással kiváló bokszoló, lovas és úszó lett. Kifejlesztett egy olyan járást, hogy lábát csak csúsztatta, így bicegése kevésbé volt feltűnő. Talán komolyan megfordult a fejében, bár valószínűleg csak dramatizáló hajlama késztette arra a kijelentésre, hogy beteg lábát amputáltatni fogja.

A kisfiú kétéves volt, amikor apja, „Őrült Jack" elhagyta őket, s a gyermek sokat szenvedett anyja kiszámíthatatlan szeszélyeitől és esztelen követeléseitől. Közben egyik dédnagybátyja örökölte a főnemesi címet s vele a családi birtokot, Newstead Abbeyt. A dédnagybácsit félrelépései miatt elhagyta a felesége, ő viszont kitagadta a fiát, mert volt olyan ostoba, hogy nem pénzért, hanem szerelemből nősült. A nagybácsi pénz dolgában olyan rosszul állt, hogy egyetlen szórakozásként csótányversenyeket rendezett az omladozó kastélyban. Mindazonáltal halálakor a birtok még megvolt, s azt dédunokaöccse, a tízéves George Gordon örökölte, aki így a hatodik Lord Byron lett.

A szertelen természetű Lord Byron dél-európai és kisázsiai utazásain kalandot keresett, s közben költészete egyre inkább kiteljesedett. Ekkor kezdte írni verses regényét, a Childe Harold*ot, amely egy csapásra híressé tette. Néhány sor a versből Byron kézírásával.*

What is the worst of woes that wait on age?
What stamps the wrinkle deeper on the brow?
To view each loved one blotted from Life's page,
And be alone on earth, as I am now.
Before the Chastener humbly let me bow,
O'er hearts divided and o'er hopes destroy'd:
Though Time hath not yet tinged my locks with snow,
Yet hath he reft whate'er my soul enjoy'd,
And with the ills of Eld mine earlier years alloy'd

End of the Poem.

Koponyából boroskupa

Az ifjúnak ettől a fejébe szállt a dicsőség, Harrowban, a középiskolában nyeglén és önfejűen viselkedett, majd az egyetemen, Cambridge-ben lázadozó magatartásával és virtuskodásával hívta fel magára a figyelmet. Egyszer egy szelídített medvét vitt az egyetem területére az igazgatóság bosszantására, mert kitiltották a kutyáját. Már ebben az időben bámulatos könnyedséggel írt verseket, s első verseskötetét, a *Tétlenség órái*t, 1807-ben cambridge-i diákévei alatt adták ki. Egyetemista korától kezdve odaadó barátok és szenvedélyes szeretők vették körül.

A kor többi vidéki úriemberéhez hasonlóan Byron is egész napokat töltött lovaglással, vívással, evezéssel és célba lövéssel, majd egyetemi barátainak társaságában késő éjszakáig mulatott a birtokán szolgáló szemrevaló, készséges cselédlányokkal. Drámai hajlamaiban odáig ment, hogy vacsora után a bort aranyozott emberi koponyában kínálta körbe. Amikor a többiek már kidőltek a dorbézolásban, ő sokszor még hajnalig írt.

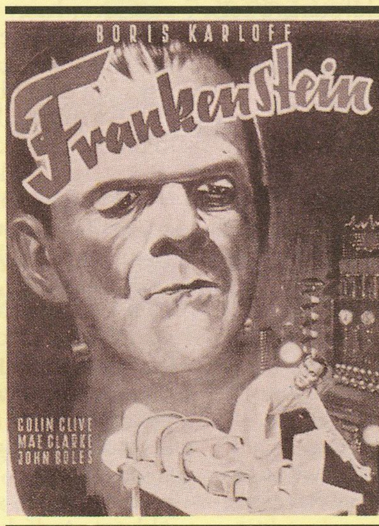
21 éves korában tagja lehetett a Lordok Házának, s az idáig könnyelmű életmódot folytató, unatkozó fiatalember ekkor szokatlanul kalandos dél-európai útra vállalkozott, felkereste Portugáliát, Spanyolországot, Máltát, Görögországot és

Versengésből született

Az a regényalak, akinek története hátborzongató és lenyűgöző olvasmány lett világszerte, egy végtelenül unalmasan induló éjszakának köszönheti létét. 1816-ban egy viharos estén a Villa Diodatiban, Lord Byron Genfi-tó melletti házában egy hírességekből álló társaság gyűlt össze. Miközben tomboló szél süvített, és a zuhogó eső vadul verte az ablakot, ők kísértettörténeteket olvastak fel egymásnak a lobogó tűz mellett. Byron vendégei között ott volt Percy Bysshe Shelley a költő, annak későbbi felesége, Mary Godwin, Mary féltestvére, Claire Clairmont, s a házigazda orvosa és útitársa, Dr. John Polidori.

Byronnak, akit bosszantott a borús idő és untatott ez a kényszerű szórakozás, az az ötlete támadt, hogy versenyezzenek: melyikük írja a legjobb horrortörténetet. Később a társaság még azon merengett, megérthetjük-e valaha is az élet titkát, szóba került az is, lehetséges-e, hogy az elektromosság „kölcsönzi az élet szikráját, és az élettelen anyagból élő teremtményt hoz létre"

Szokásukhoz híven csak jóval éjfél után tértek nyugovóra. Mary Godwin zaklatottan, félálomban töltötte az éjszakát. Az ébrenlét és álom küszöbén ijesztő látomása volt: A szánalmas tudomány sápadt adeptusát láttam teremtménye mellett térdelni. A förtelmes fantom kinyúlt tagokkal feküdt, majd egyszerre egy óriási gép segítségével életre kelt, és esetlenül mozogni kezdett. A rémülettől teljesen felébredt, s tudta, hogy ez lesz az ő horrortörténete. Mary Shelley *Frankenstein* című regénye két év múlva jelent meg, s már második évszázada olvassák. Számos folytatást és utánzatot ihletett regény és film formájában.

A Frankenstein*ről készült első film főszereplője, Boris Karloff rémületes alakként formálta meg a szörnyet.*

Albániát. A „száműzetésre ítélt ifjú" romantikus képében tetszelgett, de amint Görögország földjére lépett, nyomban otthon érezte magát, s itt kezdte írni verses elbeszélését, a *Childe Harold*ot.

Ez a térség akkoriban egy véres kezű zsarnok, a török Ali pasa uralma alatt állt. A pasa szemet vetett a szép ifjúra, ajándékokkal halmozta el, hogy szerelmi légyottra bírja. Byron ügyesen kitért próbálkozásai elől, noha minden jel szerint biszexuális volt, s egyébként a homoszexuális kalandokat sem vetette meg. Nem sokkal később Byron hajótörést szenvedett az albán partoknál, Parga közelében, s ott találkozott az egzotikusan öltözködő útonállók, a szulióták bandájával, akiknek egyik dala így kezdődik: „Rablók, gyülekezzünk Pargában" A banditák visszakísérték a költőt Missolonghiba, ahol élete vége felé még egyszer összehozta velük a sors.

Leány a zsákban

Byron a filhellénizmusnak, annak a mozgalomnak a híve lett, amely Görögországnak a török uralom alóli felszabadítását tűzte ki célul. A görög lakosság szegénységben, kegyetlen elnyomás alatt sínylődött. Egy görög hazafit három hónapig kínoztak, majd felnégyelték; Byron saját szemével látta egy fáról lecsüngő, levágott karját.

Egyre mélyülő politikai meggyőződése sem akadályozta abban, hogy még nagyobb lendülettel vesse bele magát az élvezetekbe. Athénben számtalan szerelmi kaland fűzte férjes asszonyokhoz, lányokhoz, sőt fiúkhoz is. Egy emlékezetes napon néhány törököt látott, akik az Égei-tenger partja felé egy zsákba kötözött, vonagló testet hurcoltak. A zsákban egy lány volt, akit tiltott szeretkezésen kaptak egy kereszténynyel, s Athén helytartója török szokás szerint arra ítélte, hogy fojtsák a tengerbe. A gazdag angol ifjú megvesztegette az őröket és sikerült a lányt kiszabadítania. Akkoriban az a történet járta, és ez a történet talán örökre fennmarad, hogy amikor Byron kinyitotta a zsákot, megdöbbenve ismerte fel a lányban egyik szerelmi kalandjának szereplőjét.

Szórakozásai közepette is talált rá időt, hogy befejezze verses regényének, a *Childe Harold*nak két énekét. A gördülékeny verseket közérthető nyelven, bonyolult rímes formában írta. A léhának, semmirekellőnek ismert fiatalember feledhetetlen irodalmi alakot teremtett; Harolddal megalkotta a későbbi romantikus hősideált, aki szenvedélyes és ábrándos, az önzésig dölyfös és mélységesen magányos, kalandra éhes, s mégis életunt. Nem nehéz felismerni benne magát a költőt.

Hírnév és dédelgetés Londonban

1812 februárjában tért vissza Angliába, s a 24 éves főnemes megtartotta gondosan megszerkesztett szűzbeszédét a Lordok Házában. Szónoklatában a

gépromboló nottinghami takácsok mellett állt ki. Beszédére nemigen figyeltek fel. A szárnyait bontogató politikus költőként viszont a szó szoros értelmében egyik napról a másikra híres lett. A *Childe Harold* első kiadását három nap alatt elkapkodták, a költőt London legelőkelőbb házaiba szóló meghívásokkal árasztották el.

Byron tökéletesen játszotta a romantikus hős szerepét. Mindig feketében járt, s úgy tett, mint aki szódavizen és kétszersültön él. (Aztán beosont valamelyik félreeső kiskocsmába, s jóízűen teleette magát hússal és krumplival.) Társaságban mindig kész volt egy-egy sikamlós, kétértelmű megjegyzéssel megbotránkoztatni a háziasszonyt és a vendégeket. Férjes szépasszonyokkal és cselédekkel folytatott kalandjairól hamarosan beszélt az egész város; az effajta ügyek fölött az akkori előkelő osztály készséggel hunyt szemet, hiszen a házasságtörés „sikkes" sportágnak számított. 1813-ban Byron aztán olyan szerelmi viszonyba bonyolódott, amelyet az igazán szabados erkölcsű körökben is megsokalltak.

Féltestvére, Augusta, apja, „Őrült Jack" első házasságából származó leánya, külsőre és vérmérsékletre annyira hasonlított Byronra, hogy szinte saját tükörképét látta benne. Augusta boldogtalan házasságban élt, s Byronnal egymásba szerettek. A költő úgy érezte, elérte élete „legnagyszerűbb célját" egy másik lénnyel való tökéletes egyesülést. Augusta kislánynak adott életet, könnyen lehet, hogy az apa Byron volt.

Viszonyukat olyan nyíltan folytatták, hogy az már a prüdériával aligha vádolható társadalomból is visszatetszést váltott ki. A költő megpróbálkozott azzal is, hogy konvencionális házasságba menekült; elvett egy Annabella Milbanke nevű fiatal, gazdag és tapasztalatlan lányt. Házasságukból egy kislány született, ám Annabella egy év múlva elhagyta férjét, valószínűleg azért, mert az rosszul bánt vele, és az asszony visszataszítónak találta szexuális igényeit. Egy alkalommal soha nem derült ki, mi késztette őket erre – Byron és Augusta együtt ment el egy arisztokrata hölgy Lady Jersey fogadására. A nők egyszerre elhagyták a termet, a férfiak nem voltak hajlandók Byronnal kezet fogni. Az ország leghíresebb költőjét a társadalom kiközösítette.

Menekülés a kontinensre

Byron újra külföldön keresett vigaszt és kalandokat. 1816. április 24-én Dover kikötőjében hajóra szállt, hogy elhagyja Angliát. A doveri szállodában társaságbeli hölgyek szobalánynak álcázták magukat, hogy egy pillantást vethessenek a hírhedt férfira. Hazájában megvetés tárgya volt, külföldön viszont ünnepelt hős.

Egy időre Velencében telepedett le. Még egyszer, utoljára szenvedélyes szerelemre lobbant a fiatal, gyönyörű férjes asszony, Teresa Guiccioli grófnő iránt, akinek melodráma iránti fogékonysága semmiben nem maradt el a költőé mögött. Titkos találkáikhoz változatos színhelyeket kerestek a Canale Grandén, tengerparti rejtekhelyeken, kastélyokban és bérelt villákban a hegyek között.

Byron ezekben az években írta meg a *Childe Harold* harmadik énekét, a *Manfred*et és sok más ismert költeményét, ekkor fogott bele egy másik

Byron meghitt baráti viszonyban volt a nála fiatalabb költővel, Percy Bysshe Shelleyvel. Shelley 1822 nyarán vitorlásán viharba került az olaszországi Speziai-öbölben, s a tengerbe fulladt. Byron nem volt ott, amikor megtalálták a harmincéves költő holttestét bár ez a festmény így ábrázolja de jelen volt, amikor egy hónappal később máglyán elhamvasztották a tengerparton, Viareggiónál.

Egy korszak betegsége

Lord Byron költőként és hősként az általános kiábrándultság korában szerezte hírnevét. A XVIII. század végén a francia forradalom kezdeti eseményei azt a reményt ébresztették, hogy a férfiak és nők majd mindenütt felsorakoznak a „szabadság, egyenlőség, testvériség" zászlaja mögé. A forradalom azonban tébolyult vérfürdővé vált. Amikor Napóleon magához ragadta a legfőbb hatalmat, Franciaországban általános volt a zűrzavar, és az elnyomottak felszabadítójukat látták benne. Aztán Napóleon császárrá koronáztatta magát, felszabadító helyett hódító lett, s hadjárataiban milliók pusztultak el. Amikor az emberek többségéből kiveszett a remény hogy eljön az igazi szabadság, és az egyén szabadon megvalósíthatja önmagát, Byron költészetével és életével azt bizonyította, hogy létezik legalább egy ember, aki kiélvezi az életet, még ha időnként hatalmába is keríti a korszak betegsége: a világfájdalom. Hősén, Haroldon is erőt vesz olykor a búskomorság, de aztán felkiált: „lengjen hát a mámor, a tánc, a kéj / hajnalig, míg Ifjúságot s Gyönyört / izzó órák futása egybeölt" *Childe Harold,* III. ének, 22. vers (Tótfalusi István fordítása). Az idősebbekből talán felháborodást váltott ki, hogy az élet értelmét a gyönyör hajszolásában kereste, s azt hirdette, hogy csak a pillanatnak éljünk.

Byron halálhíre kortársaira úgy hatott, ahogy a mi generációnkra John F. Kennedy elnök meggyilkolásának híre. Nem lehettek sokan, akik valaha is elfelejtették, hol tartózkodtak éppen, amikor megtudták, Byron meghalt.

elbeszélő költeménybe, a *Don Juan*ba, amely sok személyes érzést és élményt tartalmaz. A halál mindig is nagyon foglalkoztatta, ám most oka is volt rá, hogy átadja magát a beteges bánatnak. 1822-ben, ötéves korában mocsárlázban meghalt Allegra, Claire Clairmonttal való kapcsolatából származó törvénytelen kislánya. Nem sokkal ezután tudta meg, hogy jó barátja, a híres költő Percy Bysshe Shelley akivel gyakran időztek együtt, vitorlázás közben viharba került, s a Speziai-öbölben a tengerbe fulladt.

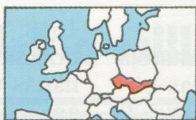
Barátjának elvesztése után Byron búskomorságba esett. Az írásban keresett menedéket, s borral vagy vizezett ginnel vigasztalta magát. Ám a költészet sem tudta enyhíteni a lelkében elhatalmasodó üresség érzését.

Görögország bárdja

Részben Byron szenvedélyes hangú írásainak köszönhető, hogy Angliában és Nyugat-Európában az elnyomott görög nép mellé állt a közvélemény Adományokat gyűjtöttek, és amikor a londoni Görög Bizottság a költő támogatását kérte, Byron lendületes akcióba fogott.

1823. július 16-án Byron tengerre szállt a *Hercules* fedélzetén. A bérelt hajót két ágyúval szerelték fel, s megrakták orvosi felszereléssel, fegyverrel és lőszerrel. Az Olaszországtól Görögországig tartó hosszú úton elmúlt Byron mélabús hangulata. A következő év elején megérkezett Missolonghiba, abba a mocsaras, moszkitókkal teli városba, ahol egy évtizeddel korábban a vakmerő szuliótákkal találkozott. Mindjárt fel is fogadott közülük hatszázat, ám a „pargai rablók" a hajó rakományát zsákmányuknak tekintették. Folyton azon mesterkedtek, hogy magukhoz kaparintsák a pénzt és a fegyvereket, s csak megvesztegetéssel lehetett őket rábírni arra, hogy harcoljanak a törökök ellen. Fellázadt a hajó legénysége, késlekedett az Angliából várt utánpótlás, s a görög politika bonyolultsága, kiszámíthatatlansága is nehezítette a helyzetet.

Byron több alkalommal is csak határozott fellépésével, sőt élete kockáztatásával tudta megakadályozni a zendülést, és kibékíteni a lázadók táborában egymással rivalizáló feleket. Végül a természet végezte el, amit ember és fegyver nem tudott. Byron egy nap ónos esőben lovaglásra indult, csontig átfagyott és lázrohamok törtek ki rajta. Hiába kérlelte orvosait, ne alkalmazzák a kor divatos kezelési módját, az érvágást. – Több halált okozott már a szike, mint a lándzsa – mondta nekik tréfálkozva. Ettől a „kúrától" állapota egyre romlott. Hetekig szenvedett. Már közel volt a vég, amikor suttogva azt kérdezte orvosától. – Hát igazán azt hiszi, hogy féltem az életem? Ugyan mit sajnálnék? Én teljesen kiélveztem az életet. Lord Byron 1824. április 19-én halt meg leánya, Allegra halálának évfordulóján.

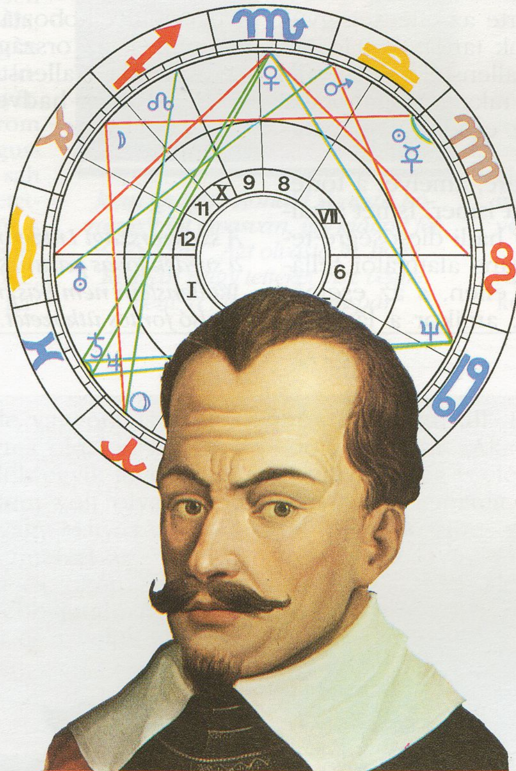

Csak a csillagokban hitt...

Egy neves csillagász és matematikus Albrecht von Wallensteinről adott jellemzését sokan találhatták volna kétségbeejtőnek. Az akkor még ismeretlen, fiatal tiszt azonban egy diadalmas katonai pálya és hatalom jóslatát látta benne.

A cseh király szolgálatában álló 25 éves tiszt 1608-ban felkérte Johannes Keplert, készítse el horoszkópját. Mint kortársai közül annyian, ő is hitt abban, hogy az egyén jellemét meghatározza, milyen volt a bolygók és csillagok állása születésekor, s sorsának kulcsa megtalálható az állatöv jegyeiben. A tiszt nem személyesen kereste fel a neves csillagászt és matematikust, hanem megbízottját küldte el hozzá, így Kepler nem tudta, kiről készít jellemzést. De még ha tudja is, a név semmit nem mondott volna neki. Albrecht von Wallenstein számára még a jövő tartogatta a hírnevet és szerencsét.

Wallenstein 1583. szeptember 24-én délután 4 óra 36 perckor a Mérleg jegyében született. Kepler horoszkópja szerint „élénk eszű, energikus, türelmetlen természetű, kíváncsian kutatja az újat, képtelen alávetni magát az általános szokásoknak és viselkedésnek, mindig új járatlan, rendkívüli utat keres" Kevesebbet mond, mint amennyit gondol és észrevesz, hallgatag és némiképp melankolikus alkat, vagy ahogy a csillagász a horoszkópban írta. „Fogékony a mágia, az alkímia és a bűbájosság iránt, a szellemekkel keresi a rokonságot, de az emberi törvények, a társadalmi szokások és mindenféle vallás iránt megvetést vagy közömbösséget érez, gyanakvással és megvetéssel fogad mindent, amit Isten vagy ember rendelt." Kepler jóslata szerint „könyörtelen, hiányzik belőle a felebaráti és házastársi szeretet, érzelmileg senki nem áll közel hozzá, csak önmaga és saját vágyai foglalkoztatják, szigorúan bánik alárendeltjeivel, fösvény pénzsóvár kétszínű, nem érzi kötelezőnek magára nézve a jog és igazság törvényét, általában hallgatag, gyakran indulatos, kötekedő és félelmet nem ismerő egyén"

Wallenstein horoszkópja szerint a Merkur oppozícióban volt a Szaturnusz és a Jupiter bolygó együttállásakor s állítólag emiatt habozott egyik kritikus csatája során.

Nem éppen vonzó portré! Kepler jóslata azonban reménységet is tartogatott az ismeretlen katonatisztnek: „Érettebb korára hibái nagy részétől megszabadul, rendkívüli adottságai folytán jelentős tettek végrehajtására hivatott." Mivel nagy ambíció és hatalomvágy fűti, igen sok ellenséget szerez magának, de az esetek többségében majd ő kerekedik felül.

Az ifjú Wallensteinre nagy hatással volt Kepler horoszkópja, állandóan magánál tartotta, s élete fontosabb eseményeit mindig összevetette a jóslatokkal. Protestáns vallásúnak született és nevelkedett, ám 23 éves korában a legcsekélyebb lelkiismeret-furdalás nélkül áttért a katolikus hitre.

Wallensteinből teljesen hiányzott a vallásos meggyőződés, ő csak a csillagokban hitt. Egész életében gyakran kért tanácsot asztrológusoktól, s fontos ügyekben csak akkor döntött, ha már tudta, mi áll a csillagokban.

Megalapozza hírnevét

Három évvel katolizálása után jezsuita gyóntatója összeismertette egy Morvaországban hatalmas birtokokkal rendelkező idősebb cseh özvegyasszonnyal, akit Wallenstein feleségül is vett. Az asszony néhány év múlva bekövetkezett halála után a fiatal tiszt gondtalanul élhetett, s ami még fontosabb volt, módjában állt, hogy értékes szolgálatot nyújtson II. Ferdinánd cseh királynak. Amikor 1617-ben Ferdinánd segítséget kért Velence elleni háborújához, Wallenstein 260 vértest és muskétást állított és képzett ki saját költségén. Egy Ferdinándhoz hű erődöt, amelynek védői éheztek, és már azon a ponton voltak, hogy megadják magukat, körülzárt az ellenség. Wallenstein lóhátról vezette vértescsapatát, áttörte az ellenség gyűrűjét, s miközben a gyalogosok tartották a lovascsapat által megnyitott utat, Wallenstein a sebesülteket és éhezőket szekerekre rakatta és táborába vitette. Ezzel megmentette az erődöt, s megalapozta katonai hírnevét.

Kitört az a hosszan tartó harc, amelyet a történelem harmincéves háborúként ismer Ismét alkalma nyílt Wallensteinnek, hogy hadi dicsőségre tegyen szert. Ferdinánd protestáns alattvalói fellázadtak katolikus uralkodójuk ellen, s az események drámai kezdetet vettek, amikor a lázadók 1618. május 22-én a prágai palota ablakából kidobtak két királyhű kormányzót. 150 méteres zuhanás után egy árokba estek és életben maradtak, ám a Ferdinánd király elleni tett megtorlást követelt.

Wallenstein ekkor saját vagyonából egy egész lovasezredet szervezett a király szolgálatára. Amikor Ferdinánd unokafivérének, Mátyás császárnak, a Német–római Birodalom fejének morva alattvalói is csatlakoztak a lázadókhoz, Wallenstein lett az osztrák hadsereg ezredese, s hadba indult az ellen a nép ellen, amelynek országából vagyona származott. Merész támadással megszerezte a morvaországi hadikincstár vagyonát, s Bécsben átadta a császárnak. Tettét a morvák árulásnak bélyegezték, elkobozták vagyonát, és egész életére száműzték az országukból. Mindez a legkevésbé sem zavarta Wallensteint.

A 36 éves hadvezér hamarosan megtanulta,

A szászországi Lützennél vívott csatában elesett a svédek lovas parancsnoka és II. Gusztáv Adolf is. Wallenstein nem használta ki előnyét, elvesztette utolsó fontos ütközetét. Ez volt számára a vég kezdete.

Ők is hittek a csillagokban

Az asztrológiában való hit nem Albrecht von Wallensteinnel kezdődött, s nem is ért vele véget. A tudósok lesújtó véleménye sem rendít meg sokakat abban a hitükben, hogy a jellemet meghatározza a születés időpontja, s hogy a horoszkópból kedvező és kedvezőtlen jelek olvashatók ki.

Joseph Göbbels, Hitler propagandaminisztere asztrológiai osztályt tartott fenn, s segítségével a náci ügy szempontjából ügyesen manipulálta a sajtót. Indira Gandhi, India miniszterelnöknője fontos döntések előtt állítólag mindig kikérte személyes guruja véleményét. Az iráni sah bukása előtt három héttel egy jeruzsálemi asztrológushoz fordult tanácsért. A jós a sah rendszerének közelgő, elkerülhetetlen végét olvasta ki a csillagokból, s ezért az nem is volt hajlandó Teheránba utazni. Kambodzsa elnöke, Lon Nol nem tábornokainak, hanem asztrológusainak a véleményére hallgatott.

Joan Quigley Ronald Reagan horoszkópját olvasván, így kiáltott fel: „Ez igen!" Azt olvasta ki, hogy Reagan nagy tetteket visz végbe. Fent: a Reagan házaspár

Donald T Regan, a Fehér Ház korábbi kabinetfőnöke *Így történt* (For the Record) címmel 1988-ban adta ki memoárját, s abból tudhattuk meg, hogy Nancy Reagan, az egykori elnök felesége napjaink azon nevezetes személyeinek egyike, akik állhatatosan hisznek az asztrológiában. Reagan szerint elnökségének idején „nem volt a Fehér Házban még egy olyan féltetten őrzött titok" mint Mrs. Reagan horoszkópokba vetett hite, s az, hogy ezzel mennyire befolyásolta az elnök munkatervét. 1981-ben Joan Quigley egy San Franciscó-i asztrológus meggyőzte Mrs. Reagant, hogy az elnök elleni március 30-i sikertelen merényletet előre megjósolhatta volna.

Ezután minden elnöki programot Mrs. Quigley kedvező horoszkópja alapján határoztak meg.

hogy nemcsak dicsőséget, de vagyont is szerezhet, ha a háborúban a győztes oldalon áll. Wallenstein rövidesen minden idők egyik legnagyobb háborús vállalkozója lett. Nem volt olyan naiv hogy azt remélje: Ferdinánd vagy Mátyás valaha is visszafizeti neki azt a pénzt, amelyet az ő szolgálatukban seregek toborzására és kiképzésére fordított. Ennél sokkal értékesebb jutalmat várt és kapott tőlük: rangot, birtokot és a velük járó előjogokat.

A csúcs felé

1620. november 8-án Prága közelében, a Fehérhegyi csatában a protestáns erők döntő vereséget szenvedtek. Ferdinánd, akit időközben Mátyás utódaként császárrá koronáztak, Csehország katonai kormányzójává, s egy olyan szindikátus tagjává nevezte ki Wallensteint, amely megkapta a pénzverés jogát Csehországban, Morvaországban és Ausztriában. Az új pénz értékét a korábbinak először felére, majd harmadára csökkentették, s ekkor Wallenstein elkezdte felvásárolni a kivégzett vagy száműzött protestáns nemesek birtokait. Nőül vette a császár egyik bizalmas udvari tanácsadójának leányát, s nem sokkal később megkapta Friedland hercegének címét. Nem volt nála vagyonosabb nemes az egész birodalomban.

Kortársai Wallensteint arrogánsnak, gonosznak és zsarnokinak tartották – úgy ahogy Kepler horoszkópjában áll. Hírhedtté vált könnyedén kiadott utasítása. „Akasszák fel ezt a barmot." A legkisebb vétség is elég ok volt erre a parancsra, melyet megfélemlített alárendeltjei rendszerint végre is hajtottak. Híres volt dühkitöréseiről. Azt beszélték, hogy egy alkalommal kardjával keresztülszúrta egyik tisztjét, aki épp egy üzenetet akart volna átadni, miközben Wallenstein építészével beszélgetett.

A csehek lázadásának leverésével azonban a háború nem ért véget. 1625-ben új szakasz kezdődött, amikor IV Keresztély dán király állt a protestáns erők élére. Keresztélyt a hollandok, a franciák és az angolok is támogatták, és bízott abban, hogy sikerül kiűznie Észak-Németországból Ferdinánd katolikus ligáját. Ám a császár már pontosan tudta, kihez kell fordulnia.

Wallenstein 24 ezer fős császári hadsereg felállítását és finanszírozását vállalta. Cserébe mindössze annyit kért, hogy a leigázott területeken adókat és sarcot vethessen ki. A következő három évben Wallenstein a császári hadak főparancsnokaként rendre aratta győzelmeit, s egymás után kényszerítette a protestáns német hercegeket, hogy adják meg magukat Ferdinándnak.

Leszámol ellenfeleivel

A katolikus táborban nem fogadták osztatlan lelkesedéssel Wallenstein hadiszerencséjét. Miksa

cseh uralkodó irigykedve és félelemmel figyelte, hogyan nő Ferdinánd függetlensége tábornoka katonai sikerei révén. A cseh király és a katolikus liga többi vezetője attól félt, hogy hamarosan teljesen elveszítik hatalmukat.

Amikor Wallenstein tudomást szerzett az elégedetlenkedők szervezkedéséről, kikényszerítette a leszámolást. Kijelentette: ha nem erősítik meg a császári csapatok parancsnoki tisztében, s nem kap felhatalmazást arra, hogy elfojtsa az ellenállást akkora hadsereggel, amely egész Európa ostora lesz, kilép Ferdinánd szolgálatából. Miksa és a többi katolikus vezető dühöngve vette tudomásul, hogy Wallenstein elérte célját: engedélyt kapott, hogy seregének létszámát 70 ezerre növelje. Egy császári ediktum értelmében a protestáns területeken elkobzott minden papi birtokot vissza kellett adni a katolikus egyháznak, s a lutheránus kivételével betiltottak minden protestáns felekezetet. Wallenstein felhatalmazása arra is kiterjedt, hogy érvényt szerezzen ennek a császári rendeletnek.

Az 1629. május 22-én aláírt lübecki szerződésben Keresztély dán király kötelezettséget vállalt, hogy nem avatkozik be a német ügyekbe, s ennek fejében visszakapja a Wallenstein és más katolikus tábornokok által elfoglalt dán területeket. A dán király magára hagyta szövetségeseit, közöttük Mecklenburg hercegeit, akiknek birtokait és címét Wallenstein kapta meg. Most, hatalma teljében Wallenstein már nem tekintette magát a császár szolgájának, s az önálló politika útjára lépett.

Az ellenzék szervezkedése

Dániai hadjáratai alatt Wallenstein tudatára ébredt a tengeri kereskedelem és a haditengerészeti hatalom jelentőségének. Elérte, hogy a császár kinevezze az északi- és a balti-tengeri armada parancsnokává. Sőt, arról álmodozott, hogy a háború után kereskedelmi vállalkozást hoz létre, amely versenyre kel az angol és holland kereskedőkkel. Ám amikor a balti-tengeri Stralsund kikötőváros ostroma sikertelenül végződött, letett erről a tervéről.

– Móresre kell tanítani a német hercegeket jelentette ki egy alkalommal az arrogáns generális. – Itt csak a császár lehet az úr – Amikor Wallenstein kudarcot vallott Stralsundnál, a katolikus liga elérkezettnek látta az időt, hogy a császár ellen forduljon, noha látszólag Wallenstein volt a támadás célpontja. 1630 nyarán a regensburgi birodalmi gyűlésen a fejedelmek a generális elbocsátását követelték a császártól. Sérelmezték Wallenstein seregének létszámát, azt, hogy fenntartásához kifoszt minden területet, ahol seregei áthaladnak, legyen az protestáns, katolikus vagy semleges terület. Felpanaszolták szélsőségesen kegyetlen és

A harmincéves háború első szakaszaiban II Ferdinánd császár győzelmeket aratott, s ezt főparancsnoka, Albrecht von Wallenstein (túloldalt lóháton) vagyonának és tehetségének köszönhette. Ám amikor a generális az egyik csatát elvesztette, majd titkos tárgyalásokat kezdett az ellenséggel, Ferdinándnak meg kellett szabadulnia Wallensteintől. A császári koronát (jobbra) a bécsi múzeumban őrzik.

önkényes tetteit, s azokat a barbár, kereszténnyhez méltatlan módszereket, amelyekkel másokat nyomorba döntve meggazdagodott.

Császári trónját féltve Ferdinánd augusztus 13-án engedett a fejedelmek követeléseinek. Elbocsátotta Wallensteint, s helyére a 71 esztendős Von Tilly grófot, a tíz évvel korábban Fehér-hegynél vívott csata győztesét nevezte ki. A gróf a féltékeny lázadozó cseh király Miksa által vezetett katolikus liga hadainak parancsnoka volt.

Most már csak egy kellemetlen feladat volt hátra. közölni a császár parancsnokával, hogy menesztették. Wallenstein pompás katonai sátrában fogadta a császár két hírnökét. Óriási meglepetésükre és megnyugvásukra a tábornok dühkitörés nélkül vette tudomásul a hírt. Egy darab papírt mutatott nekik, amelyen asztrológiai számítások álltak, és elmagyarázta. jelenleg Csehország csillagai emelkedőben vannak Ausztria csillagaihoz képest; Miksa erősebb, mint Ferdinánd, s ezért a császárnak nem volt mit tennie, bele kellett egyeznie a katolikus liga követeléseibe. Nem szólt azonban arról, hogy meggyőződése szerint egy idő után ismét Ferdinánd és az ő csillaga jön fel. Wallenstein várakozó álláspontra helyezkedett, hitt abban, hogy elérkezik az idő, amikor visszahívják a császári csapatok élére.

Svéd diadalmenet

Miközben a választófejedelmek Regensburgban tanácskoztak, a harmincéves háború harmadik, bár még mindig nem végső szakaszába lépett. II. Gusztáv Adolf svéd király csapataival partra szállt Pomerániában, a Balti-tenger partján, s átvette a protestánsok ügyéért vívott harc vezetését, amelyet Keresztély dán király egy évvel korábban Lübeckben feladott. A svéd uralkodót felháborította, hogy protestáns testvéreit a katolikusok elnyomják, sértette, hogy annak idején elutasították közvetítői ajánlkozását Lübeckben, s nyugtalanították a császár törekvései tengeri hatalmának erősítésére. Feltett szándéka volt, hogy visszaszerzi rokonai, a mecklenburgi hercegek birtokait és címeit.

Gusztáv Adolf győzelmeket aratva feltartóztathatatlanul vonult dél felé, s hamarosan szövetségre lépett a szász választófejedelemmel. 1631 szeptember 17-én az együttesen 40 ezer fős erőt képviselő svéd és szász csapatok Lipcsénél megütköztek Tilly nagyjából azonos létszámú császári seregével, s legyőzték. E ragyogó győzelem után a szövetségesek útja szétvált: a szászok megindultak délkelet felé, Csehország ellen, a svéd csapatok délnyugati irányban a Rajna felé vonultak. A bécsi udvarban Ferdinánd és hívei pánikba estek.

A generális ismét nélkülözhetetlen

A parancsnoki posztjáról elmozdított Wallenstein bosszút esküdött mind Miksa, mind Ferdinánd ellen. 1630 novemberétől titkos tárgyalásokat kezdett Gusztáv Adolffal. Ahogy azelőtt számos esetben a katolikus párt oldalán tette, most is felajánlotta, hogy saját költségén hadsereget toboroz és képez ki – ezúttal azonban a protestáns ügy szolgálatában. Cserébe mindössze annyit kért, hogy nevezzék ki a Ferdinándtól meghódítandó területek alkirályává, s támogassák abban a tervében, hogy Csehország királya legyen. A svéd király habozott, nem szívesen vállalt közösséget ezzel a köpönyegforgatóval, bármilyen nagyszerű katonai teljesítménnyel dicsekedhetett is.

Ferdinánd fülébe is eljutott a hír hogy Wallenstein át akar állni, de a svédek és szászok előrenyomulására való tekintettel egyelőre nem mert lépni. A lipcsei vereség után azonban, ha voltak is fenntartásai, a császár mindent félretéve visszahívta egykori parancsnokát. Wallenstein megígérte, hogy három hónapon belül 40 ezer katonát toboroz, ha főparancsnoki hatalmát visszakapja. Amikor Tilly újabb vereségeket szenvedett, majd 1632 tavaszán a Lech folyó mellett vívott csatában halálosan megsebesült, Ferdinánd kénytelen volt engedni Wallenstein arcátlan követeléseinek.

Az utolsó hadjáratok

A főparancsnoki posztját visszanyert Wallenstein eleinte hihetetlen győzelmeket aratott, kiverte a

szászokat Csehországból, a svédeket pedig visszavonulásra kényszerítette észak felé. 1632 júliusában Nürnbergnél csapatai körültekintően és alaposan megerősített táborukban szembekerültek Gusztáv Adolf seregével. Tizenegy héten át kitért az elől, hogy harcba bocsátkozzék, noha a sáncokat ostromló svédek rohamait könnyedén visszaverte. Az elégedetlen Gusztáv Adolf visszavonult, s hagyta, hogy Wallenstein behatoljon a szász területekre.

Szászország brutális leigázásával Wallenstein elérte a kívánt hatást: a svédek szövetségesei elcsüggedtek, s sikerült éket vernie Ferdinánd ellenségeinek soraiban.

November 16-án Gusztáv Adolfnak végre alkalma nyílt, hogy megütközzön Wallensteinnel. Lützennél megtámadta a valamivel kisebb erejű császári hadsereget. A csatában a svéd lovasság parancsoka és a király is elesett, ám Wallenstein nem tudta kihasználni előnyét. Az est leszállta előtt a katolikus hadsereg megfutamodásra kényszerült.

Vajon csillaga hagyta cserben Wallensteint? Mint minden fontos ütközet előtt, most is kikérte asztrológusa véleményét, s az kedvezőtlennek találta a csillagok állását.

Ragyogó katonai pályafutásának ebben a döntő percében Wallensteint tulajdonképpen a csillagjóslásba vetett hite győzte le.

Az a férfi, akit első horoszkópja szerint csupa határozottság és hatalomvágy fűtött, annyira hitt a csillagoknak, hogy tétovázott, nem tudta magát a döntő lépésre elszánni.

Ármány, árulás és bukás

Most, hogy lützeni veresége árnyékot vetett katonai hírnevére, Wallenstein megpróbálkozott a béketközvetítő szerepével. De ahhoz, hogy közvetíthessen Ferdinánd és a svédek között, fenn kellett tartania tekintélyes hadseregét, hogy aduként használhassa fel a két fél közti tárgyalásokon. Télre Csehországban és Morvaországban szállásolta el katonáit, és ismét a helyi lakosság sanyargatásával biztosította ellátásukat. Ez már Ferdinándnak is sok volt; felszólította a főparancsnokot, hogy oszlassa fel seregét. Wallenstein haditanácsot tartott tábornokaival, akik támogatták abban az elhatározásában, hogy ellenszegül a császári parancsnak.

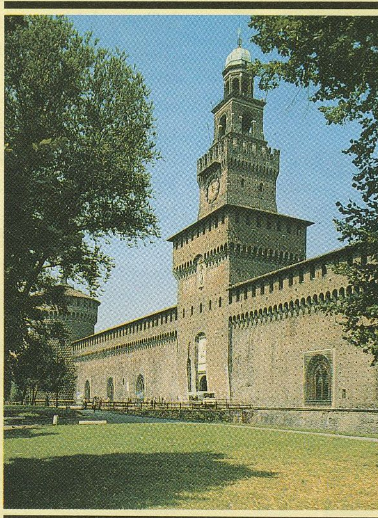
Ferdinánd nem akarta kenyértörésre vinni a dolgot, de azon volt, hogy valamiképpen megszabaduljon bajkeverő hadvezérétől.

Wallenstein az 1633-as esztendő hadjáratainak túlnyomó részétől távol maradt. A svédek folytatták hódításaikat, s sikereikre Regensburg kulcsfontosságú erődjének novemberi bevétele tette fel a koronát. Hiába ösztökélte a császár Wallenstein vagy

Egy zsoldosdinasztia

Albrecht von Wallensteint gyakran úgy emlegetik, mint az utolsó condottierét. Az olasz kifejezés zsoldosok vezérét jelenti, akik pénzért szolgáltak hercegeket és városállamokat Európa-szerte a XIV és a XVI. század között. Francesco Sforzát a leghíresebb zsoldosvezérek egyikének tartották.

Sforza, egy parasztember törvénytelen fia, V Márton pápa seregében szolgált, s harcosként már hírnévre tett szert, amikor 1441-ben feleségül vette a milánói herceg egyik lányát. Kilenc év múlva apósát félreállítva átvette a hercegséget, s Észak-Itália nagy része fölött ő uralkodott 1466-ig, amikor 65 éves korában ágyában örökre elszenderült. Sforza államférfiként is éppoly tehetséges volt, mint katonaként; körültekintő politikával szövetségre lépett a szomszédos államokkal, hogy megőrizze a hercegség biztonságát. Uralkodása idején vált

Francesco Sforza a Castello Sforza építését 1450-ben kezdte meg, abban az évben, amikor átvette az uralmat Milánó felett. A várkastély később múzeum lett.

Milánó a művészetek, az ipar és a tudomány virágzó központjává, s a város a mai napig is őrzi ezt a szerepét.

Francesco utódai alatt azonban már nem volt ilyen kedvező Milánó helyzete. Fia, Galeazzo Maria kegyetlen, kicsapongó életű zsarnok volt, és 1476-ban meggyilkolták. Galeazzo Maria gátlástalan öccse, Lodovico egy ideig régensként uralkodott kiskorú unokaöccse, Giangaleazzo helyett. Öt év múlva azonban börtönbe vetette unokatestvérét, s magához ragadta a hercegség fölötti uralmat. Giangaleazzo a börtönben meghalt, úgy hírlett, hogy nagybátyja ölette meg. Lodovico 1499-ig uralkodott Milánó felett, ekkor a franciák legyőzték és foglyul ejtették. Harci tettei mellett nevéhez fűződik a selyemipar támogatása, amely idővel 20 ezer munkást foglalkoztatott Milánóban. Ám leginkább Leonardo da Vinci mecénásaként vált híressé.

Wallensteint 1634. február 25-én érte utol a végzet. Az ablaknál állva még kegyelemért könyörög a hálótermébe behatoló gyilkosainak. Asztrológiai amulettje (lent) nem védte meg.

mert nem tudott, vagy nem is akart – semmit sem tett, hogy segítse Miksa csapatait, amelyeket Bajorországban erősen szorongatott az ellenség; inkább ismét téli szállásra vonult vissza Csehországba.

A kétszínű tábornok egész évben titkos tárgyalásokat folytatott az ellenséggel, melyhez most már Franciaország is csatlakozott. A csillagjóslatnak nagyobb hitelt adott, mint valaha, s ezért gyakran egymásnak ellentmondó feltételeket ajánlott fel a két szembenálló félnek támogatása fejében. A végén már egyik fél sem hitt neki, de még saját tábornokai között is sokakban riadalmat és bizalmatlanságot keltett viselkedésével.

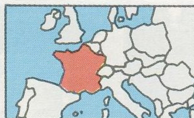
1634. január 12-én Wallenstein kicsikarta tábornokaiból azt az ígéretet, hogy támogatni fogják „mindaddig, amíg a főparancsnok a császárt szolgálja Ám az okmány amelyet aláíratott velük, már nem tartalmazta ezt a lényeges kitételt. Amikor egyik tábornoka jelentést tett erről Ferdinándnak, a császár titkos rendeletet adott ki, amelyben elbocsátotta Wallensteint, és utódjául Matthias Gallast nevezte ki. Gallast felhatalmazta, hogy fogja el, s ha szükséges, ölje meg az áruló főparancsnokot és a hozzá hű tiszteket. Február közepén nyilvánosságra hozták a rendeletet. Wallensteint felségárulással, összeesküvéssel, barbár magatartással vádolták, s megfosztották minden birtokától és címétől.

Február 22-én Wallenstein és három hűséges tábornoka. Trcka, Ilow és Kinsky elhagyta a plzeni téli tábort, és a határ felé indult – az is elképzelhető, hogy a svédekhez akartak csatlakozni. Két nap múlva elérték Cheb megerősített városát, ahol teljes biztonságban hitték magukat.

Február 25-én este a városparancsok lakomára invitálta a kastélyba a négy szökevényt. Trcka, Kinsky és Ilow el is fogadta a meghívást, Wallenstein azonban szállásán maradt, s így elkerülte a csapdát. A három fegyvertelen vendéget minden teketória nélkül kivégezték egy Ferdinánd császárhoz hű tiszt parancsára.

De hogyan végezzenek Wallensteinnel? Este 10 óra volt, hóvihar dúlt. Egy Walter Devereux nevezetű angol százados leitta magát, hogy bátorságot gyűjtsön, s hat dragonyossal megrohamozta a főparancsnok szállását. Amikor berontottak, Wallensteint az ablaknál állva találták – tán a csillagok helyzetét kémlelte a mennyboltón. Devereux alabárddal támadt rá, s ekkor Wallenstein kegyelemért könyörgött. De hiába. a fegyver hegye átfúrta mellkasát, s ő holtan rogyott össze.

Minden herceget és fejedelmet, igen, mindenkit ellenségemmé kell tennem a császár kedvéért mondta Wallenstein halála előtt öt évvel. Azt nem hitte volna – és a csillagokból sem olvashatta ki hogy a császár is az ellenségévé válik.

Prófèta volt vagy sarlatán?

A kiváló orvos, Nostradamus okkult tudományokkal is foglalkozott. A világ jövőjének 20 évszázadáról mondott jövendöléseivel kihívta maga ellen a római katolikus egyház haragját. Valóban a jövőbe látó próféta volt, vagy csak legenda, hogy jóslatai beváltak?

Az energikus, alacsony termetű ember hosszú, sűrű szakállával II. Henrik francia király fényűző reneszánsz udvarának furcsa figurája volt. Szülei katolikus hitre tért zsidók voltak. Az asztrológiában és egyéb kétes tudományokban jártas Nostradamust a királyi udvar 1556-ban Párizsba hivatta, valami különleges szórakoztatást várva tőle. Az uralkodóról mondott jóslatai világszerte híressé tették. Az egyik, közérthető nyelven megfogalmazott, de akkor abszurdnak tűnt jóslata szerint hamarosan egy „félszemű" lesz a király A másik jóslata, amelyet a tőle megszokott homályosságba burkolt, s ezért többféleképpen értelmezhettek, így szólt: „A fiatal oroszlán legyőzi majd az idősebbet a küzdőtéren, különös párviadalban, az aranyos sisak alatt kiszúrja a szemét, a két sérülés közül ez lesz az egyik, majd (az idősebb) iszonyú halállal fog elpusztulni." (Franciából fordította Ligeti Pál.)

1559. július 1-jén a király lovagi tornát rendezett, s a viadal során szerencsétlen baleset történt: ellenfele, a nála fiatalabb Montgomery gróf dárdája a király aranyozott sisakrostélyát átfúrva behatolt bal szemébe A szétrepedt dárda másik fele

„Amikor háromszor húszat meg hatot írnak, Londont tűz pusztítja, s az igazak vére hull." E szavakat úgy értelmezik, hogy Nostradamus megjósolta az 1666-os londoni tűzvészt.

mély sebet ejtett a király nyakán. Henrik tíznapos súlyos szenvedés után meghalt, s ez alatt az idő alatt valóban ő volt Franciaország félszemű uralkodója, mindmáig az egyetlen.

Nostradamus szavait megdöbbenéssel idézték. A római katolikus egyház vezetői kérlelhetetlen harcot folytattak a varázslók, mágusok és boszorkányok ellen, s szívesen vetették volna máglyára azt az embert, akinek jóslata ilyen félelmetes módon beigazolódott. A parasztok bábut készítettek róla, és azt égették el, mert meg voltak győződve róla, hogy a királyt az ő átka sújtotta. Az akkor már özvegy Katalin királyné mentette meg a kivégzéstől.

Vállalja a pestisesek gyógyítását

A későbbi látnok és egyik legvitatottabb alakja a történelemnek, Michel de Notredame a provence-i Saint-Rémy-ben született 1503. december 14-én. Beiratkozott az orvosi egyetemre, de tanulmányait megszakította, amikor 1525-ben bubópestis pusztított Franciaország déli részén. Sok orvos menekült el erről a vidékről, de Michel hősiesen kitartott: egyik helységből a másikba utazva kezelte a súlyos fertőző betegségben szenvedőket. Amikor tanulmányait négy év múlva befejezte, kis híján megtagadták tőle az orvosi gyakorlat folytatásához szükséges engedélyt; feltehető, hogy féltékeny kollégái áskálódtak ellene. Ám a parasztok hálája és diáktársainak megbecsülése lehetővé tette, hogy végre megkapja a diplomát, és orvosként működjék.

A Garonne folyó melletti Agen városában kezdett praktizálni, s 1533-ban feleségül vett egy „előkelő, nagyon szép és csodálatra méltó" fiatal nőt. A házasságból egy fiú és egy lány született, de egy idő múlva az eretnekeket üldöző inkvizíció beavatkozott a család életébe. Nostradamust (ezt a nevet vette fel) az egyházi bíróság elé idézték; az volt a vád ellene, hogy tiszteletlen megjegyzést tett a Szűzanya szobrára. Míg távol volt, újból kitört a pestis, s otthonába visszatérve feleségét és két gyermekét holtan találta. A következő tíz évben könyörületes vándororvosként járta az országot, s csodás gyógyításainak híre ment. Egész életre szóló kegydíjjal jutalmazták, s ekkor letelepedett a Marseille és Avignon között félúton fekvő Salon városában, szépítőszerek készítésével kezdett foglalkozni, majd elvett egy vagyonos özvegyet, aki hat gyermeket szült neki.

Látomások a padlásszobában

Ekkor már anyagi biztonságban élt, s így nem volt szüksége az orvosi gyakorlat folytatására. Nostradamus most már a misztikus tudományoknak szentelhette magát. A kisvárosi „barbárok" ahogy szomszédait nevezte, gyanakvással nézték a mágia és az asztrológia iránti érdeklődését. Házának padlását csillagvizsgálóvá alakította át, s egy há-

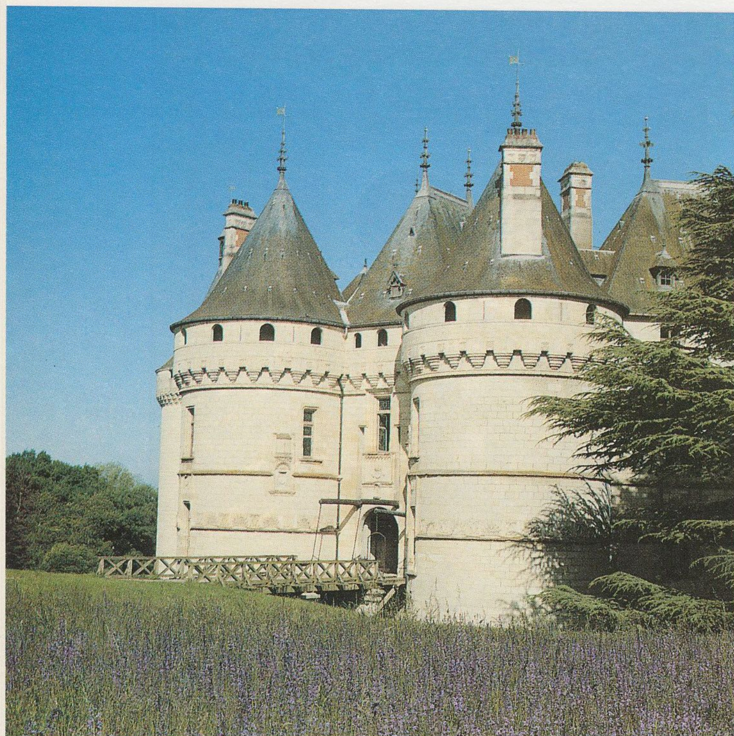
Megjövendölte a véres századot

Számos értelmezője szerint Nostradamus a *Centuriák*ban századunk szörnyű, kegyetlen eseményeit is megjövendölte – Hitler uralomra jutásától kezdve John F. Kennedy elnök és öccse, Robert Kennedy meggyilkolásáig. Németországban abban hittek, hogy egyes utalásai a Harmadik Birodalomra vonatkoznak; az angolok is ugyanúgy, mint a nácik, négysoros verseket hamisítottak a maguk számára kedvező szöveggel, s propagandaanyagként repülőgépről dobták le azokat. Az egyik eredeti négysorost egyesek kifejezetten a II. világháború jelképeként magyarázzák: „Szörnyűséget és rettenetet szabadít el a gömbökbe rejtett élő tűz és halál; az ellenség éjszakai támadása porral teszi egyenlővé a várost."

A reneszánsz kori látnok iránti érdeklődés nemrégiben újból fellángolt az iráni események kapcsán, amikor a franciaországi száműzetésben élt Khomeini ajatollahhoz hű lakosság elűzte a sahot Irán pávatrónjáról. Az egyik fordítás szerint Nostradamus írásában ez áll: „Eső, éhség, háború Perzsiában nem szünetel. A hit nagyon erős, elárulja az uralkodót. A vég Franciaországban kezdődik. Titkos előjel egy olyannak, mint a Párkák." (Franciából fordította Fekete Sándor Pál.) Bevált jóslat vagy kitekert értelmezés? Hihetőbb lesz-e így az időpontot is megjelölő jóslat, aminek a közeljövőben kellene bekövetkeznie? „Az 1999-es esztendő hetedik hónapjában eljő az égből egy hatalmas, félelmetes király... Jövetele előtt és után teljes erővel dúl a háború." Eldönti majd az idő, beválik-e ez a jóslat, ám a félénk lelkek számára nyújtson vigaszt, hogy számos jövendölésére rácáfolt a múlt.

A XIX. század elejére Nostradamus azt jósolta, hogy Napóleon megszállja Angliát és hosszú ideig zavartalanul uralkodik Nagy-Britanniában. Mint tudjuk, vereséget szenvedett az angoloktól és fogolyként halt meg.

A Loire menti Chaumont kastélyból a középkori építészet szépsége árad; ám Nostradamus nem a múltba, hanem a jövőbe tekintett, amikor Medici Katalin, Franciaország királynéja itt fogadta. Az anyának szomorú sorsot jövendölt: túl fogja élni mindhárom fiát. Ez a jóslata be is igazolódott.

romlábú széken kuporogva kémlelte a csillagos eget. Azt állította, hogy „a belső fény a hang" tudatja vele a jövő titkait.

A kor szokásának megfelelően kalendáriumokat tett közzé, az elsőt 1550-ben, s eleinte csak azokban közölte jóslatait. Később azonban teljesen felhagyott az időjárási prognózisok és a Hold változásainak közlésével.

Homályba burkolt próféciák

Franciaországban bármelyik percben kitörhetett a vallási háború, s így az országban Nostradamus baljós, rejtélyes jövendölései termékeny talajra találtak. 1557-ig összesen közel 2000 jóslata jelent meg nyomtatásban, az első százat 1555-ben tette közzé. A *Centuriák* (százas csoportokba osztott, négysoros jövendölések) azonnal híressé tették, s ennek köszönhette udvari megbízatását.

Nostradamus maga is beismerte, hogy szándékosan alkalmaz „ködös, rejtélyes megfogalmazást" Homályos nyelven írt, amelynek alapját ugyan az akkori francia nyelv képezte, de teletűzdelte olasz, görög, spanyol, héber és latin szavakkal, kifejezésekkel. A *Centuriák*ban megjelentetett jóslatait „quatrain" négysoros vers formájában írta meg, költőinek azonban egyik sem nevezhető. A látnok kifejtette, hogy a szinte megfejthetetlen stílus azt a célt szolgálja, hogy megvédje a hatalmasok haragja ellen, hiszen jövendölései nem mindig voltak kedvezőek számukra. A szkeptikusabbak úgy vélik, hogy a homályos nyelv kibúvó volt, azt akarta, hogy jóslatát többféleképpen is lehessen értelmezni, s ha az esemény bekövetkezik, őt ne érhesse vád. A zavaros megfogalmazásnak tulajdonítható, hogy a *Centuriák*nak mintegy 400 különböző értelmezését ismerjük, valamennyiben megpróbálkoztak azzal, hogy kibogozzák Nostradamus próféciáit, amelyek a 3797-es esztendőig terjedő időszakot ölelik fel. „Kik halálom után jönnek, jobban megértik művemet" írta a bölcs.

Királyi tanácsadó

A forrongó Franciaországban sokan voltak, köztük Katalin királyné is, akik nem érezték szükségét annak, hogy bevárják, míg a történelem beigazolja a látnoki képességgel megáldott orvos szavait. A királynét meggyőzte megboldogult férjéről mondott jóslata. Bizonyos, hogy IX. Károlyt anyja, Katalin beszélte rá, hogy Nostradamust kinevezze állandó udvari orvosának.

Egyik ismert történet szerint Nostradamus egy alkalommal megidézte Anael angyalt, s kérte, hogy egy varázstükörben tárja fel a királyné gyermekeinek sorsát. A kép azt mutatta, hogy Katalin három fia csak rövid ideig uralkodik, ellenben a megvetett vő, Navarrai Henrik 23 éven át lesz az ország királya. A kétségbeesett királyné leállíttatta a riasztó kép idézését. Valószínűleg az az igazság, hogy Nostradamust csak a királyné és fiai horoszkópjának elkészítésére kérték fel. Feltételezhető az is, hogy ha valami nyugtalanítót látott, azt gondosan kétértelmű szavakba burkolta, hiszen nem egy olyan abszolút uralkodó akadt, aki – ha kezdetben kegyébe fogadta is jövendőmondóját – a rossz hír hozóját büntetéssel sújtotta.

Ünnepelt és ellentmondásos egyéniség

A legnagyobb francia költők egyike, Pierre de Ronsard így írt kortársáról: „Az ókori orákulumokhoz hasonlóan hosszú éveken át megjósolta sorsunk számos eseményét." Annyi bizonyos, hogy a prófétának jólesett az uralkodói elismerés és az, hogy hírneve egyre nőtt egészen haláláig, ami 1556-ban következett be. Természetesen voltak sokan olyanok is, akik kétkedéssel fogadták műveit, sőt egyszerűen az emberi hiszékenységet kihasználó, ügyes sarlatánt látták benne.

Egyes kutatók szerint Nostradamus azt is megjósolta, hogyan fog meghalni: „Holtan találnak az ágy és pad mellett." Egy este kijelentette, nem éli túl az éjszakát, erőt vett rajta a köszvény és másnap reggel holtan találták hálószobájában, közel az íróállványához.

Az atombomba atyja

J. Robert Oppenheimernek, a kiváló fizikusnak, tudóstársai rátermett irányítójának is nagy része volt az amerikaiak II. világháborús győzelmében. Ám magánéletéről olyan titkolt részletek derültek ki, amelyek miatt később hazaárulással vádolták, és eltávolították a kormány szolgálatából.

Kora reggel megszólaltak a szirénák, de nemsokára lefújták a légiriadót. Hirosimában a szokásos reggeli nyüzsgéssel megindult az élet, a nap sugarai arany fénnyel vonták be a város nevezetes fűzfáinak karcsú, zöld ágait. A munkába siető üzletemberek, az iskolába igyekvő gyerekek, a napi teendőiket intéző háziasszonyok 1945 augusztusára, megannyi bombatámadás után már tudták, hogy a szép lassan apró ponttá zsugorodó két-három amerikai B-29-es bombázó nem jelent veszélyt. Komoly támadástól akkor kellene tartani, ha repülők rajától sötétlene az ég. Egy szerencsés túlélő így idézi fel a történteket: – Hirtelen vakító fény cikázott át az égen. a bőrömet izzó forróság perzselte először halálos csönd volt. majd egy hatalmas robaj rázta meg a levegőt, mintha távoli mennydörgés lett volna. Helyi idő szerint reggel 8 óra 14 perckor az *Enola Gay* bombázó kioldotta egyetlen bombáját, a „Kisfiú”-t, majd éles kanyart vett és elrepült. Percek múlva felrobbant az atombomba, fehéren izzó fénnyel árasztotta el az eget, s vad szelet korbá-

A háború alatt J Robert Oppenheimer vezetésével zajlott az első atombomba kifejlesztése. A Hirosima elleni támadás után azonban komoly kétségek ébredtek a tudósban az atomfegyver szükségessége iránt.

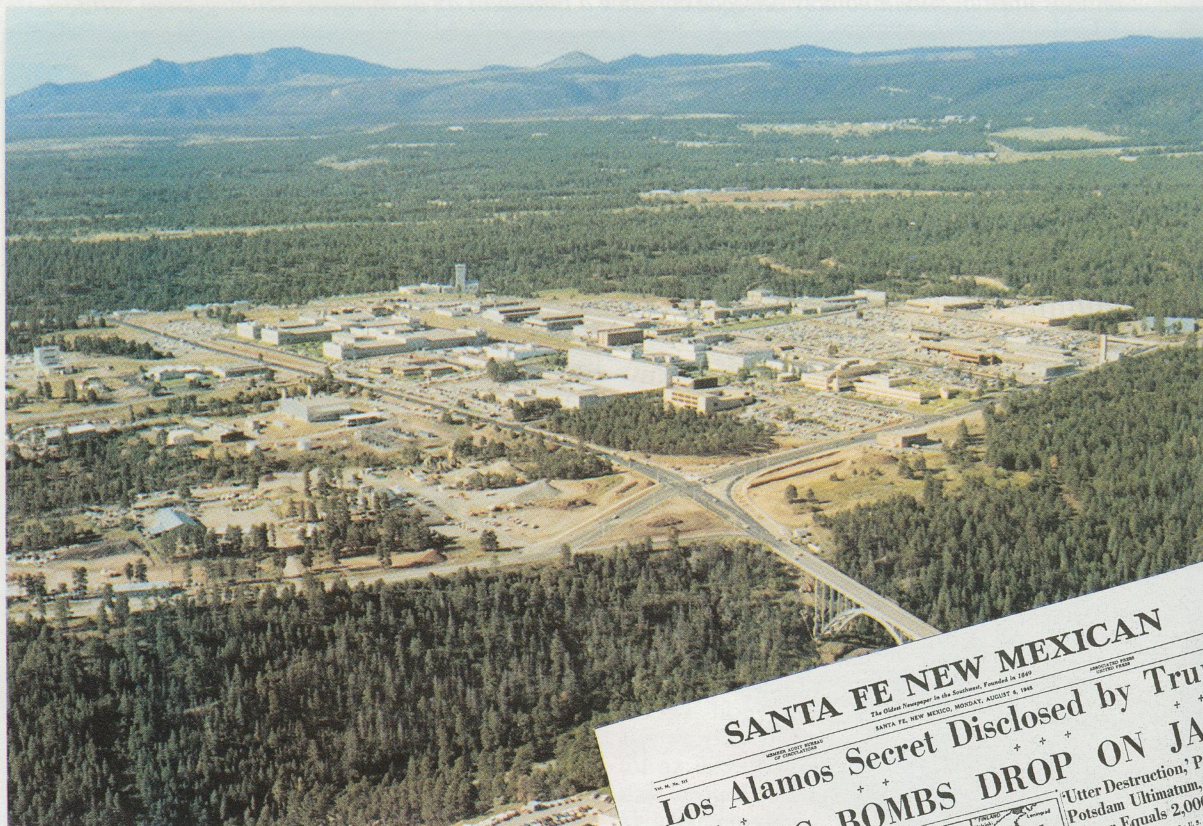
csolt. A 400 méter átmérőjű tűzgömbből gomba formájú felhő növekedett s emelkedett 9 ezer méteres magasságig. Iszonyatos volt a hőség, talán 3 ezer Celsius-fok is lehetett, és katlanában emberek ezrei váltak izzó szénné. Néhány ezren még éltek egy-két másodpercig, de aztán a törmelékek záporában vagy az összeomló épületek alatt lelték halálukat. Voltak, akik rémületükben a folyóba vetették magukat, de addigra már ott is forrpontra hevült a víz. Az örvénylő hőségben vagy 200 ezer ember lelte halálát, csaknem fele azoknak, akik aznap a városban tartózkodtak. Mintegy 60 ezerre volt tehető a bombatámadásban megsemmisült épületek száma. Az elszórtan föllobbanó tüzek lángba borították a romba dőlt várost, a sugárfertőzés pedig megkezdte alattomos munkáját, s nyomában megjelent a rettenetes, lassan ölő halál.

A döbbent világ azon a napon, 1945. augusztus 6-án tudta meg, hogy az emberiségnek sikerült fölszabadítania az atommagban feszülő erőt, és így minden addiginál pusztítóbb fegyvert hívott életre. A korszakos jelentőségű robbantás napjáig csak néhány magas beosztású katonai és politikai vezető tudott arról, hogy valami készül. Kutatók és mérnökök egy csoportja éveken át, a határidő szorításában dolgozott „a végítélet fegyverén" Céljukat szinte az utolsó percben érték el, s hogy egyáltalán elérték, az nagyrészt az akkor mindössze 41 éves fizikus, J Robert Oppenheimer tudásán és szervezőkészségén alapult.

Egy rendkívüli elme

Oppenheimer szülei német származású, tehetős New York-i zsidók voltak. A gyermek jó képességei könnyen kibontakozhattak, mert a családban szerették a művészeteket, a zenét, és élénk szellemi életet éltek. Robert 1922-ben iratkozott be a Harvard Egyetemre, s már három év alatt *summa cum laude* diplomát szerzett kémiából. A nagy reményekre jogosító fiatalember néhány éven belül több európai városban is megfordult, s bekapcsolódott az élvonalbeli fizikusok munkájába, akik az új keletű elméletek fényében tanulmányozták az atom tulajdonságait. Egy évvel azután, hogy elvégezte az egyetemet, Oppenheimer tanulmányt tett közzé, amelyből kitűnt, mennyire járatos máris az új kutatási eredményekben. Neves kollégájával,

Az 1940-es évek elején a Los Alamos-i kutatóközpontot a legszigorúbban titkos intézményként kezelték. A közelben élő új-mexikóiaknak fogalmuk sem volt arról, min dolgoznak a tudósok – egészen addig, míg 1945 augusztusában Japánban föl nem robbant az első atombomba.

Az első lépés az atomkorszak felé

Nem sokkal a háború kitörése előtt, 1938-ban egy berlini laboratóriumban Otto Hahn vegyészprofesszor és tanítványa, Fritz Strassman békésen kísérletezett. Nem is sejtették, hogy tapasztalataik később hatalmas jelentőséget nyernek, s korszakalkotó felfedezésükből indulnak majd ki azok a kísérletek, amelyek elvezetnek a II. világháború végső, legpusztítóbb felvonásához. Az atommag egyik alkotóelemével, neutronnal bombáztak uránérc-mintákat, s azt tapasztalták, hogy az uránércben egy másik kémiai elem, a bárium atomjai jelennek meg. Az akkori ismeretek alapján Hahn feltételezte, hogy a bárium valójában a rádium egyik formája, ám végül el kellett hinnie, ami a szeme láttára történt: a neutronnyaláb hatására az urán valamilyen módon báriummá alakult át.

A Vilmos Császár Intézetben Hahn mellett dolgozott Lise Meitner aki soha nem titkolta zsidó származását. Amikor a nácik bevezették az első zsidótörvényt, Meitner elmenekült Németországból. Svédországban, a stockholmi új Nobel Intézetben kapott állást. Levelet írt Hahnnak, amelyben kérte, írja le pontosan, mit tapasztalt különös felfedezése kapcsán. Miután megvitatta Hahn megfigyelését unokafivérével, O.R. Frisch-sel, Meitnerben felötlött a gondolat: Hahn kísérletében az uránatom amelynek tömege a báriumatoménak több mint kétszerese valójában megfeleződött, s így két báriumatom jött létre. Meitner és Frisch arra a feltételezésre jutott, hogy a neutronnyaláb kettéhasította az uránatomot, s egy olyan folyamatot indított el, amelyben jelentős mennyiségű energia szabadult fel. Ez volt hát a „maghasadás" az a láncreakció, amely katonai és békés célokra egyaránt felhasználható. Egyetlen kilogrammnyi uránból is roppant energia szabadulhat fel, amely iszonyatos robbanást idézhet elő, vagy egy atomerőműben szinte kiapadhatatlan erőforrásként szolgálhat.

Hahn és Strassman ennél az asztalnál hasított először uránatomot – eleinte nem sejtették, milyen jelentős folyamatra bukkantak.

Max Bornnal együtt kifejlesztett egy módszert, amely azóta „Born–Oppenheimer-módszer" néven ismeretes, és alapvető részévé vált a kvantumelméletnek. 1927-ben megírta nagy feltűnést keltő doktori értekezését, amellyel nemzetközi hírnevét megalapozta.

Fizika, szerelem és baloldaliság

1929-ben a nagy jövő előtt álló Oppenheimerért több egyetem is versengett, s ő két helyen vállalt állást. Tavasszal a pasadenai Kaliforniai Műegyetemen tanított, ősszel és télen pedig Berkeleyben, a Kaliforniai Egyetemen, ahol elsőként adott elő kvantummechanikát. Időbe tellett, míg az elméleti beállítottságú tudósnak sikerült előadásait egyetemi hallgatóságának színvonalához igazítania.

1936-ban beleszeretett Jean Tatlockba. Szenvedélyes idealizmusa vezérelte a kommunista pártba a nyugtalan, melankóliára hajlamos lányt. Viharos szerelmükkel egy időben nyugtalanító események zajlottak a világban; az Egyesült Államokat súlyos gazdasági válság rázta meg, Nyugat-Európát pedig a diktátorok: Hitler Mussolini és Franco tartották rettegésben. Mint sok más értelmiségi, Oppenheimer is a baloldali eszmékben igyekezett meglelni a megoldást, de öccsével, sógornőjével és számos barátjával ellentétben ő maga soha nem lépett be a kommunista pártba.

Politikai érdeklődése – akárcsak az, hogy megtanult szanszkritül olvasni – lankadatlan tudásvágyából, az eszmék és ismeretek iránti olthatatlan kíváncsiságából fakadt. Mélységesen aggasztotta a Németországban és Spanyolországban dúló antiszemitizmus. Évi 15 ezer dolláros jövedelméből minden évben ezer dollárt adományozott a kommunizmus eszméihez közel álló ügyek támogatására. Később azonban szakított Jean Tatlockkal, s a lány baloldali beállítottságú barátaitól szintén eltávolodott, mert megismerkedett Kitty Harrisonnal, akit 1940-ben feleségül vett.

A náci veszély

1939-ben az Egyesült Államok értesült róla, hogy a világháborúra készülődő hitleri Németországban felfedezték az atomhasadás jelenségét. Oppenheimer és tudóstársai nyomban gyanították, hogy a németországi kísérletek célja az irányított láncreakció megvalósítása, s ezzel a hagyományos robbanóanyagoknál mérhetetlenül pusztítóbb bomba előállítása. Egy azóta nevezetessé lett levélben a tudósok figyelmeztették a veszélyre Franklin D. Roosevelt elnököt, s ügyüknek megnyerték a kor egyik lángelméjét, a náci uralom elől az Egyesült Államokba menekült Albert Einsteint.

Az elnök a levél ösztönzésére, szigorú titoktartás mellett több kutatási tervhez is anyagi támogatást biztosított, amelyek egy új fegyver kifejlesztését tűzték ki célul. Az Egyesült Államok számos intézetében munkába kezdtek az amerikai kutatók; a sors iróniája, hogy éppen azok a német,

olasz és magyar emigráns tudósok szegődtek munkatársukul, akiket a nácizmus rohamos térhódítása kényszerített hazájuk elhagyására. Bizonyos egyetemi kutatócsoportok egy nukleáris reaktor építésének lehetőségét vizsgálták, mások a láncreakcióban rejtőző energia felszabadításához szükséges tiszta uránizotópok előállításával kísérleteztek. Az elméleti problémákhoz vonzódó Oppenheimert csak 1942 elején kérték fel, hogy hangolja össze a külön-külön tevékenykedő kutatócsoportok működését.

„Tékozló őrültek"

Az Egyesült Államok hadseregének szigorúan titkos atomfegyver-programja a Manhattan-terv fedőnevet kapta, vezetőjéül a 46 éves Leslie R. Groves ezredest nevezték ki. A jól megtermett, nyers modorú hivatásos katona a kutatásban részt vevő tudósokat rögtön „tékozló őrültek gyülekezetének" nevezte, ám Oppenheimerben felfedezett egy addig kiaknázatlan képességet – azt, hogy képes összefogni feszített tempóban dolgozó, egymással állandóan vitatkozó kollégáinak tevékenységét. Oppenheimer javaslatára elhatározták, hogy felépítenek egy laboratóriumot, ahol az összes érintett kutató együtt dolgozik. A választás Új-Mexikó állam egy eldugott kisvárosára, Los Alamosra esett. Oppenheimer jól ismerte ezt a vidéket, ugyanis farmja volt a közelben. 1943 márciusára a kiszemelt fiúkollégiumot szigorúan őrzött titkos intézménnyé alakították át, s Oppenheimert nevezték ki tudományos igazgatónak.

Oppenheimer nagyon fontosnak tartotta, hogy a külvilágtól elzárt tudósok, akik csak rendkívüli esetben hagyhatták el az intézetet, folyamatosan megosszák egymással kísérleti eredményeiket. A kísérletek bámulatos gyorsasággal haladtak, mert Oppenheimernek sikerült megteremtenie a bizalom és kölcsönös megbecsülés légkörét. Kíméletlenül hajszolta önmagát, hogy kézben tartsa a bonyolult kutatás minden szálát, s ennek magánélete látta a kárát. Felesége gyűlölte ezt a bezártságot, az ivásban keresett menedéket, elhanyagolta két kisgyermeküket. A Los Alamos-i tudósok között sokan dicsekedhettek Nobel-díjjal, és sokan voltak, akik később elnyerték ezt a kitüntetést; többségükről el lehetett mondani, hogy igencsak erős egyéniség, de valamennyien fölnéztek Oppenheimerre, és tisztelték benne az odaadó, diplomáciai érzékkel is megáldott vezetőt. Legtöbb kutatótársa egyetértett abban, hogy Oppenheimernek oroszlánrésze volt a Manhattan-terv sikerében.

1944. december 30-án az akkorra már tábornokká kinevezett Groves bejelentette: az időközben 2 milliárd dollárt felemésztett kutatás eredményeként a következő év augusztusára elkészül a működőképes bomba. 1945 májusában azonban Németország kapitulált, s ekkor több Los Alamos-i kutatóban is fölmerült a kérdés: egyáltalán be kell-e vetni az atombombát? Hiszen elképzelhető, hogy Japán hamarosan feltétel nélkül megadja magát. Vajon helyesen dönt-e az Egyesült Államok, ha most a világon elsőként alkalmazza ezt az iszonyú fegyvert? Roosevelt halála után az új elnök, Harry S. Truman kinevezett egy bizottságot, amelynek Oppenheimer is tagja volt. A bizottság azt a feladatot kapta, hogy vizsgálja meg az atomrobbantás lehetséges következményeit. A szakértők azt javasolták – s döntésükkel Oppenheimer is egyetértett –, hogy az első atombombát minden előzetes figyelmeztetés nélkül dobják le valamelyik fontos japán katonai célpontra.

Oppenheimer és Groves tábornok a kísérleti robbantás helyszínén még a maradékát is alig találta meg annak a több tonnás acéltoronynak, amelyre a bombát eredetileg felerősítették.

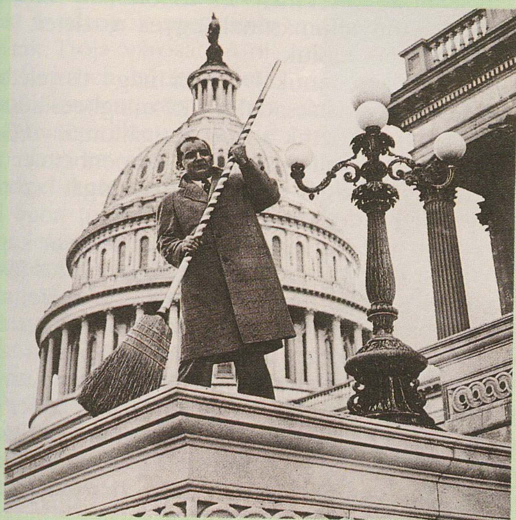
„Világok elpusztítója"

Mindezek az aggályok persze fölöslegesek lettek volna, ha a bomba nem működik. Ám 1945. július 16-án végrehajtották a rég várt kísérletet a világ első atomfegyverével, mégpedig Új-Mexikóban, az Alamogordo-támaszponttól mintegy 80 kilométernyire. A tömzsi és gömbölyded kísérleti bombát, a

A rettegés korszaka

Oppenheimernek nem kellett ugyan megjelennie a hírhedt Joseph McCarthy szenátor előtt, de valószínű, hogy az FBI, a Fehér Ház és az Atomenergia Bizottság (AEC) részben amiatt tett lépéseket ellene, mert attól tartottak, McCarthy előbb-utóbb csábító célpontnak tekinti a fizikust. 1950-ben vette kezdetét a „McCarthy-korszak" amely ártatlan amerikaiak meghurcoltatásához vezetett. Néhány nappal azután, hogy Eisenhower elnök bejelentette: a Szovjetunió rendelkezik az atomfegyver gyártásához szükséges ismeretekkel, a szenátor közölte: A kezemben tartok egy 205 nevet tartalmazó listát, olyan személyekét, akikről a külügyminiszter tudta, hogy tagjai a kommunista pártnak, s akik ennek ellenére a külügyminisztériumban dolgoznak.

1953-ban McCarthy a Szenátus vizsgáló-albizottságának elnöke lett. Az albizottság tagjai között nagy felzúdulást keltett a *Fortune* magazin egy név nélkül leközölt cikke, amelynek írója azt állította, hogy Oppenheimer megpróbálta lejáratni a Hadászati Légi Parancsnokságot, s egyszer valamelyik írásában azt a burkolt vádat hangoztatta, hogy a légierő doktrínája a polgári lakosság lemészárlásán alapul. Mielőtt támadást intézett volna Oppenheimer ellen, McCarthy kapcsolatba lépett az FBI igazgatójával, J. Edgar Hooverrel, akinek az volt a véleménye, hogy: ez nem az az eset, amikor elhamarkodottan léphetünk. A szenátor akkor még hallgatott rá, és visszakozott, ám Hoover és az AEC következő elnöke, Lewis Strauss, tudatában volt annak, hogy a szerepelni vágyó politikust sokáig már nem tudják megfékezni. Strauss utasítására eltávolították bizonyos titkos dokumentumokat Oppenheimer princetoni iratai közül. Egyesek úgy vélték, hogy ez az intézkedés volt az első lépése annak a titkos kampánynak, amely 1954-ben Oppenheimer kihallgatásához és lojalitásának megkérdőjelezéséhez vezetett.

„Kövér Embert" a sivatagban felállított acéltoronyhoz erősítették, és hajnali 5 óra 30 perckor távirányítással felrobbantották. A moraj messze elhallatszott, amikor a roppant méretű, zöld, ibolya- és narancsszínben játszó tűzgömb föllobbant, és tűzbe borított egy mérföldnyi nagyságú területet. A láncreakciótól megremegett a föld, az acéltorony szinte nyomtalanul eltűnt. A fehér füstoszlop az ég felé tört, szétterjedt, és a felszín fölött 11 kilométernyi magasságban gomba alakot öltött.

A robbantás helyszínének közelében tartózkodó tudósokat és katonai megfigyelőket először megdöbbentette, majd felvillanyozta az első, emberkéz előidézte atomrobbantás. Többen az igazgató köré sereglettek, és lelkes szavakkal gratuláltak neki. Ám Oppenheimerben felidéződött a szanszkrit *Bhagavad-Gítá* eposz egyik mondata. „A Halál lettem, világok elpusztítója" Ettől kezdve egész életén át viaskodott benne a tudományos siker fölötti elégedettség és a következmények miatti mély felelősségérzet.

Két skorpió egy üvegben

Három nappal azután, hogy a „Kisfiú"-t ledobták Hirosimára, az eredeti kísérleti bomba, a „Kövér Ember" ikertestvére lángba borította Nagaszakit. Augusztus 15-én Japán feltétel nélkül megadta magát; elszántságát megtörte a szörnyű pusztításra képes új fegyver Az atombombára Amerikában úgy tekintettek, mint az Egyesült Államok legnagyobb II. világháborús fegyverténye, amely fölöslegessé tette a Japán elleni inváziót, s ezzel alighanem amerikai katonák millióinak életét mentette meg. De máris voltak kétkedők, sőt maga Oppenheimer is már a hirosimai támadás után két hónappal így vélekedett: Az emberiség átkaiba fogja foglalni Los Alamos és Hirosima nevét. Egy évvel később mégis elvállalta az Atomenergia Bizottság tudóstanácsának elnöki tisztét, s ezzel az atomenergiával összefüggő kérdésekben a kormány és a hadsereg legbefolyásosabb tanácsadója lett. A háború után kialakult politikai patthelyzetben, a hidegháború korszakában a Nyugat és a sztálini Szovjetunió egyaránt új fegyverkezési versenyre rendezkedett be. 1949. augusztus 29-én vagyis hamarabb, mint a Nyugat hitte volna – a Szovjetunió felrobbantotta első kísérleti atombombáját. Noha a Manhattan-tervben érintett tudósok közül sokan ellenezték az új atomfegyver kifejlesztését, Oppenheimer két korábbi munkatársa. Teller Ede és Ernest Lawrence meggyőződéssel vallotta, hogy az Egyesült Államok nemzetbiztonsága érdekében minél előbb szükség van a hidrogénbombára.

A javaslat megdöbbentette Oppenheimert. – A két nukleáris hatalom olyan, mint két skorpió összezárva egy üvegben – bármelyik képes elpusztítani a másikat, de csak úgy hogy ő maga is vele pusztul – mondta egyszer Kifejtette, hogy ha

Oppenheimer életének tüdőrák vetett véget. Meghurcoltatásai után, halála előtt négy évvel végre megkapta az erkölcsi elégtételt: John F. Kennedy elnök 1963. november 22-én, vagyis meggyilkoltatása napján jelentette be, hogy Oppenheimernek ítélték oda a Fermi-díjat. A kitüntetést Kennedy utóda, Lyndon Johnson elnök adta át a tudósnak.

az atomfegyverek elterjednek, a háborúban nem lesznek győztesek és vesztesek, csak áldozatok. Az „atombomba atyja" a nyilvánosság előtt kijelentette: ellenzi a szuperbomba kifejlesztését.

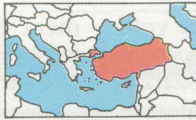
Oppenheimer és Teller között nem volt zavartalan a kapcsolat. Oppenheimer mindig nyomasztólag hatott Tellerre, aki nem nézte jó szemmel kollégája eredményeit, s helytelenítette, hogy Oppenheimer szerepet kapjon a kutatásban. Az FBI nyomozóinak adott információja szerint több tudós Oppenheimer befolyására tartja távol magát a hidrogénbombával kapcsolatos kutatásoktól, azt is tudatta velük, hogy korábban is mutatkoztak depresszió tünetei Oppenheimernél. 1950-ben Truman – Teller megelégedésére jóváhagyta a szuperbomba fejlesztésére előirányzott költségvetést.

Hisztéria és kegyvesztettség

A Szovjetunió magától is felfedhette az atomtitkot, vagy csak kémek útján juthatott el az atombombáig? Elképzelhető-e, hogy árulók is voltak Los Alamosban? 1954-ben J Edgar Hoover az FBI igazgatója a Fehér Házhoz beterjesztett jelentésében kémkedéssel vádolta meg Oppenheimert. Eisenhower elnök jóváhagyásával gondoskodtak arról, hogy Oppenheimer ne juthasson hozzá titkos információkhoz, s közben az Atomenergia Bizottság vizsgálatot kezdett.

Hogy a botrányt elkerüljék, a vizsgálat titokban zajlott. Az AEC három héten át folytatott kihallgatásokat: 40 tanút idéztek meg, a vizsgálati anyag a tanúvallomásokkal együtt 3 ezer oldalt tett ki. Oppenheimer teljes mértékben együttműködött a bizottsággal, három napon át alávetette magát a procedurának, a keresztkérdéseknek. Ügyvédeinek biztonsági okokra hivatkozva – nem engedték meg, hogy betekintsenek az okmányokba, sőt védencük tanúvallomásának egyes részleteit is titokban tartották előlük.

A megidézett tanúk – a kor nagy tiszteletben álló fizikusai és a társadalom közmegbecsülésnek örvendő tagjai, köztük a már nyugállományú Groves tábornok – vallomásukban Oppenheimer teljes feddhetetlenségét és megbízhatóságát bizonyították. Teller Ede azonban kijelentette, hogy helyesebbnek tartaná, ha Oppenheimer nem kapna betekintési jogot a titkos anyagokba. Június 29-én az AEC biztonsági ügyekkel foglalkozó bizottsága 4:1 arányban úgy döntött, hogy fenntartja a titkos anyagokra vonatkozó korlátozást, noha nem találta bűnösnek Oppenheimert. Nem nyert ugyan bizonyítást, hogy Oppenheimer titkos információkat szolgáltatott volna ki idegen országoknak, viszont ellene szólt, hogy kommunista szimpatizánsokkal barátkozott a harmincas években, hogy a párttag Jean Tatlockkal volt intim kapcsolata, s hogy ellenezte a szuperbomba kifejlesztését.

Aki megtalálta Tróját

Szegény sorban született, később nagy vagyont szerzett. Gyermekkorában nem tanulhatott, felnőttként saját erejéből 17 nyelvet sajátított el. Élete igazi sikerét érettebb korában érte el. Bebizonyította, amiben világszerte sokan kételkedtek: Homérosz elbeszélése a trójai háborúról igaz történet.

Heinrich Schliemannban nyomasztó emlékeket hagyott a gyermekkora. 1822-ben született, szülei házassága rossz volt. A lengyel határhoz közel egy eldugott német faluban, babonás parasztok között nőtt fel. Kilencéves volt, amikor édesanyja szülésben meghalt. Apja, a nincstelen városi lelkész, rideg és önző ember volt, aki bolondult a nőkért, s emiatt a hívők elüldözték a szószékről. Heinrichnek el kellett válnia gyermekkori szerelmétől, Minnától, s fűszeresse-géd lett tizennégyéves korában.

Ebben a sivárságban ragyogó színfoltot jelentettek azok a hideg téli esték, amelyeken a lelkész gyermekei szórakoztatására részleteket mesélt a vak görög költő, Homérosz híres hőseposzából, az *Iliászból*.

A gyerekek elragadtatva hallgatták a történeteket Hektór és Akhilleusz hőstetteiről, az emberek dolgaiba minduntalan beavatkozó istenek cselvetéseiről, s Helena szépségéről, aki miatt a görögök megostromolták Trója városát. Amikor Heinrich hétéves lett, apjától kapott egy képes világtörténelmet; a kisfiú nyomban az ókori Görögországot kereste meg benne. Soha többé nem felejtette el, amit látott. Egy metszet az égő Tróját mutatta, s Aeneast – aki külsőre nagyon emlékeztetett a lelkészre amint a tűzvészből kimenti apját. Mohó vágy ébredt a fiúban, hogy minél többet megtudjon a dicsőséges ókori Görögországról.

Schliemann szilárdan hitt abban, hogy az ő útját a sors irányítja. Így amikor egy súlyos cikóriáshordót megemelve vért köhögött és ott kellett hagynia állását, meg volt győződve arról, hogy a hordónak köszönheti, hogy nem kell egy életen át a fűszerüzletben gürcölnie Gyalog Hamburgba ment, ahol néhány nap alatt egyéves könyvelői tanfolyam anyagát sajátította el. Bizonyosra vette, hogy az 1840-es években az amerikai kontinensen több esélye lehet a meggazdagodásra, ezért eladta az óráját, s jegyet váltott egy Venezuelába induló hajóra.

A decemberi tomboló viharban a hajó elsüllyedt, a fiatalember ruhátlanul beesett a jeges vízbe, s ekkor ismét egy hordó került eléje. Órákon át kapaszkodott belé, míg végre észrevették, és 13 másik túlélővel együtt kiemelték a hajótatra. A hajótöröttek elvergődtek a holland partokhoz, s ott derült ki, hogy az egyetlen poggyász amely sértetlenül partra sodródott, Schliemanné volt; holmija és papírjai megmaradtak.

Megragadta a kínálkozó alkalmat, s könyvelői állást vállalt Amszterdamban. Itt alakította ki az egész életére jellemző szívós munka stílusát, amellyel néhány évtized alatt hatalmas va-

Homérosz az Iliászban *elbeszéli, hogy a görögök egy faló építésével jártak túl a trójaiak eszén. Ma a trójai faló mása ott áll a romok között, amelyeket Heinrich Schliemann tárt fel, ő, aki a költőre és nem az állítólagos szakemberekre hallgatott.*

gyonra tett szert. Közben teljesen magányos volt; föltette magában, hogy sem szórakozásra, sem nőkre nem költ, igénytelenül élt, minden szabad idejét arra szánta, hogy művelődjön és fejlessze elképesztően jó memóriáját. Alig több mint egy év alatt folyékonyan megtanult hollandul, angolul, franciául, spanyolul, olaszul és portugálul. Ilyen tudással már egy hatalmas import–export cég alkalmazta. Megtanult oroszul is, hogy levelezni tudjon azon a nyelven, amelyen még olvasni sem tudott más rajta kívül, s ennek köszönhette, hogy 25 évesen ő lett a vállalat képviseletének vezetője Szentpétervárott. Most már annyit keresett, amennyiről egykor álmodni sem mert volna. Levélben megkérte Minna kezét, ám apja válaszából megtudta, hogy a lány nem sokkal előtte férjhez ment egy parasztgazdához. A tehetséges ifjú üzletembert, aki előtt fényes jövő állt, teljesen lesújtotta ez a hír

A siker rideg vigasza

Éveken át bánkódott Minna elvesztésén, állandóan úton volt, megszállott módjára dolgozott, s egy más életformáról álmodozott. Amikor egyik öccse, egy léha fiú kivándorolt Kaliforniába, s az aranyláz idején kisebb vagyont szerzett, de meghalt, Schliemann elhatározta, hogy megszerzi az örökséget, és megnöveli vagyonát. New Yorkba hajózott, majd onnan Panamába. Akkoriban a szoroson csak öszvérháton lehetett átkelni, s az utazóra aligátorok, sárgaláz és gyilkos banditák veszélye leselkedett. Megérkezve Kaliforniába, Sacramentóba utazott, ahol kiderült, hogy öccsének társa megszökött az örökséggel. Schliemannt nem tántorította el a balszerencse, ott maradt, és aranyporral kezdett kereskedni. Kilenc hónap leforgása alatt átélte a szörnyű San Franciscó-i tűzvészt, kétszer is olyan sárgalázroham tört ki rajta, hogy majdnem belehalt, s közben 400 ezer dollárt takarított meg. Talán azért, mert az amerikaiakat faragatlannak tartotta, s a nőket nem találta vonzónak, úgy döntött, hogy visszatér Oroszországba. Ismét át kellett kelnie a Panama-szoroson, s most kis híján odaveszett. Egyfolytában szakadt az eső, a felfogadott vezetők megszöktek, Schliemann és társai alig vánszorogtak előre. Iguanagyíkokat fogtak és nyersen megették őket, többen bele is haltak a vérhasba vagy a lázba. A társaság tagjai eltévedtek, éhhalál fenyegette őket, folyton egymás

Heinrich Schliemann egyszerű származású volt. Fent láthatjuk a házat, amelyben a falusi lelkipásztor fia felnőtt. Későbbi gazdagságát mutatja az a palota, amelyet Athénben építtetett magának és imádott második feleségének, Sophiának. Az épület, ha modernizált formában is, az általa feltárt ókori paloták mintájára készült.

A vagyon igézetében

John D. Rockefeller iskoláskorában kijelentette: Ha felnövök, százezer dolláros vagyont akarok magamnak.

Csakúgy mint Heinrich Schliemann, ez a józan, elszánt, szerény körülmények között élő gyermek is a pénzszerzésre összpontosította éles eszét és félelmetes energiáját. 1937-ben bekövetkezett halálakor 26,5 millió dollárt hagyott hátra.

Az, hogy szeptember 26-át minden évben családi ünnepként ülték meg, sokat elárul Rockefellerről. 1855-ben, miután a nélkülöző fiatalember végigjárta az ohiói Cleveland összes szóba jöhető munkáltatóját, ezen a napon végre állásajánlatot kapott. Igaz, három hónapos próbaidőre vették fel, s azt mondták, ha beválik, heti négy dollárt kereshet, de ő mindig „családunk nagy napjaként" emlegette ezt a dátumot.

Egy kis füzetbe gondosan feljegyezte még a legapróbb kiadásait is, egyebek között azt, hogy jövedelme egytizedét a baptista egyháznak és jótékony célokra adományozta.

Rockefeller nemcsak hatalmas vagyonra tett szert, de bőkezűen adakozott jótékony célokra, s ezzel családi hagyományt indított el.

Rockefeller takarékosan élt és mindig gondolt a jövőre: huszonnyolc éves volt, amikor társával egy szerény nagykereskedést alapított. Páratlan vagyonát azzal szerezte, hogy a Pennsylvania állambeli Pithole-ban olajlelőhelyre bukkant.

Idővel a teljes amerikai olajipar mintegy kilencvenöt százaléka John D. Rockefeller kezében összpontosult. Sokan a kapitalizmus legrosszabb és legátkosabb vonásainak megtestesítőjét látták benne.

Ugyan a munka megszállottja volt, de millióiból jótékony célokra is juttatott. Schliemannhoz hasonlóan Rockefeller élete is a föld mélyében rejlő kincshez kapcsolódott, de az ő hírnevét nem emberkéz alkotta műkincs, hanem a természet ősi erőforrása alapozta meg.

torkának ugrottak. Schliemann annyira tartott tőlük, hogy egyetlen éjszaka sem hunyta le a szemét, kezében tőrrel és pisztollyal őrizte aranyrúdjait és bankutalványait, pedig szörnyű fájdalmakat állt ki a lábán levő üszkös seb miatt. Túlélte ezt is.

Viszonzatlan szenvedély

Szentpétervárott megnősült, s ez a lépése újabb, 17 évig tartó szenvedést hozott. 1852 októberében vette el Jekatyerina Lisint, akiről az esküvő előtti napon azt írta, hogy „nagyon jólelkű, egyszerű, okos és józan teremtés" Ám Jekatyerina olyan hűvös és visszautasító volt, hogy a szenvedélyes férfit már-már a tébolyba kergette. A nászéjszaka után néhány héttel megint csak a munkába vetette bele magát, újabb vagyont keresett ezúttal az indigókereskedelemmel. A boldogtalanul élő házaspárnak három gyermeke született, de Schliemann csak az üzletnek élt, s míg mások óvatosan intézték üzleti ügyeiket, ő spekulációkba vágott és kockáztatott.

A hét hat napján keményen dolgozott, vasárnap pedig szorgalmasan tanult görögül. Ujjongva mondta. Mámorossá tesz ez a nyelv! – Nagyszerűen átvészelte az 1857-es nemzetközi pénzügyi válságot, s azt a szenvedélyt, amelyet házasságában nem talált meg, az utazásban élte ki. Elutazott álmai országaiba. Görögországba, Egyiptomba, Palesztinába, Indiába, Kínába és Japánba. Schliemann zaklatott és magányos volt, állandó elégedetlenség és kielégületlenség gyötörte, ám annyi pénze és szabad ideje volt, hogy fontolóra vehette életformájának többféle változtatását is. Gondolt arra, hogy minden idejét az írásnak szenteli, esetleg letelepszik egy kis farmon, vagy beiratkozik Párizsban a Sorbonne-ra. De aztán mégis újból az Egyesült Államokba ment, ahol megtudta, hogy Indiana államban nemsokára új válási törvényt vezetnek be. Ez lesz a kiút házasságának kudarcából! Jövedelmező vállalkozásba fogott Indianapolisban a keményítőszakmában, s egy év múlva már amerikai állampolgár lett.

A mondabeli trójai síkság

Schliemann nagyon üresnek érezte életét. 1868 nyarán megint újabb ötlete támadt: régészettel fog foglalkozni. Elutazott Ithakába, ahol egy kicsi és meglehetősen amatőr expedíciót hozott létre azzal a céllal, hogy feltárja hőse, Odüsszeusz palotáját. Sikerült annyi ókori apró tárgyat összegyűjtenie, amellyel meggyőzte magát, hogy rábukkant Odüsszeusz és hűséges felesége, Pénelopé hálótermére. Ahogy az gyakran megesik, lelkesedésében olyan következtetésekre jutott, amelyek másokat nem győztek meg.

Ezután a Konstantinápoly melletti síkságra utazott, ahol a hagyomány szerint Trója városa állt. Azon kevesek, akik hittek abban, hogy valóban létezett a Homérosz által megénekelt város, való-

színűnek tartották, hogy Bunarbasi közelében lehetett, noha az az Égei-tengertől 16 kilométerre feküdt. Az *Iliász* eseményei alapján Schliemann úgy vélte azonban, hogy a parthoz sokkal közelebb eső Hisszár-hegységben kell kezdenie a kutatást. A rá jellemző energiával és megszállottsággal ostromolta a török kormányt azzal a kéréssel, hogy engedélyezzék az ásatásokat.

Végre méltó társra lel

A munka azért annyira nem foglalta le Schliemannt, hogy ne gondolt volna élete örökös szomorúságára. arra, hogy még nem találta meg az ő Pénelopéját. Indianapolisban beindította a válópert Jekatyerina ellen, s most föltette magában, hogy görög feleséget keres. Írt egy régi barátjának Athénbe, s arra kérte, küldje meg neki egy olyan ifjú hölgy fényképét, aki szép, értékeli Homérosz költészetét, szüksége van pénzre, és szeretni tudja azt a férfit, akit férjéül fogad. A barát egy athéni szövetkereskedő Sophia Engasztromenosz nevű 17 éves lányát ajánlotta neki.

Első találkozásukkor a leendő férj a bájos leánytól megtudakolta, szívesen vállalkozna-e hosszú utazásra, tudja-e, mikor látogatott Athénbe Hadrianus császár és el tudna-e mondani kívülről egy részt Homérosz egyik eposzából. Minden kérdésre megfelelt, ám az őszinte lány a következő kérdésre adott becsületes válaszával majdnem meghiúsította az eljegyzést. Amikor kettesben maradtak, Schliemann megkérdezte tőle, hogy miért akar feleségül menni hozzá. A lány így felelt: – Azért, mert a szüleim azt mondták, hogy maga gazdag. – A sikeres pénzember napokon át megbántott kamaszfiú módjára duzzogott, de végül Sophiának sikerült kibékítenie. A lány megértő lelke és vele született bölcsessége tette házasságukat szilárd, mély és tartós kapcsolattá.

Schliemann első ásatása a Hisszár-hegységben balul ütött ki. Amikor találomra kiásatott néhány árkot, a helybeli tulajdonosok elkergették, s a török kormánynál süket fülekre talált kérése, hogy hivatalosan engedélyezzék az ásatások folytatását.

Bronzkori aranykincs

A következő években járta a hivatalokat, hogy megszerezze az engedélyt, közben hol jóváhagyással, hol anélkül folytatta az ásatást, s időnként visszautazott Athénbe, hogy megvizsgálja a leleteket, amelyek sok fejtörést okoztak, és nem a várt

Schliemann azt állította, hogy az ősi Trója palotájának falai között rábukkant Priamosz király kincsére (jobbra az ásatás látható). A kincsnek sajnos azóta nyoma veszett, s ezért állítása nem bizonyítható. Fennmaradt viszont az, amit Agamemnon maszkjának neveznek (fent), bár kiderült, hogy 300 évvel a trójai háború előtti időkből származik.

Priamosz kincse

Egy fojtóan meleg reggel a trójai ásatásoknál az izgatottságát nehezen palástoló Heinrich Schliemann halkan odaszólt feleségének. Csupán a nevét mondta, de a férjét odaadóan szerető asszony megértette, mit akar mondani: – Azonnal gyere, életbe vágóan fontos, ne szólj egy szót se! – 1873-mat írtak, a pontos dátumot nem tudjuk, mivel a házaspár soha nem árulta el, hogy mi történt ezután. Schliemann aznap egyedül dolgozott, s ásója fémtárgyhoz koppant. Nyomban sejtette, hogy most érkezett el élete céljához. – Azonnal menj és kiáltsd nekik: *paidos!* – suttogta. Utasítása azt jelentette, hogy Sophia közölje a munkásokkal, hogy pihenőnapot kapnak Schliemann születésnapjára való tekintettel. A munkások elszéledtek, Heinrich és Sophia pedig lázasan, lopva folytatta a munkát, míg végül egy nagy rézládát emeltek ki. A ládában csillogó aranytárgyakat pillantottak meg. A XIX. század legfontosabb régészeti leletére bukkantak.

Sophia a több ezer apró tárgyat ügyesen szoknyájába rejtette, s a közeli kis házukba vitte, ahol behúzott függönyök mögött szemügyre vették őket. Schliemann a két káprázatos diadém közül az egyiket Sophia fejére helyezte e szavak kíséretében: Trójai Helena fejdísze most az én feleségem homlokát ékesíti.

A hitetlenkedők azt állították, hogy a kincseket az ásatások különböző szintjeiről gyűjtötték össze (azaz a helyszín más-más korszakaiból származtak). Schliemannt legellenségesebb bírálói azzal gyanúsították, hogy régiségkereskedőktől vásárolta a tárgyakat. Sajnos, már nincs mód arra, hogy a mai tudományos módszerekkel megállapítsuk a régészeti leletek korát, s így eldőlhessen a vita. A Priamosz kincsének tulajdonított tárgyakat a Schliemann házaspár egy berlini múzeumnak adományozta. A II. világháború pusztításai elől egy óvóhelyre vitték, de 1945-re a kincsnek nyoma veszett. A föld mélye háromezer éven át rejtette a kincset, s csak rövid időre került napvilágra, hogy azután végérvényesen eltűnjön.

eredményt hozták. Amikor munkásai csákányukat a homokos talajba mélyesztették, miközben ő és Sophia izgatottan lesték az eredményt, az esetek nagyobb részében csak néhány apróbb régi lelet került felszínre.

Schliemann negyedik expedíciója sorsdöntőnek bizonyult. 1873. május 30-án vagy akörül, Schliemann 10 ezer aranytárgyat talált, amelyekről úgy vélte, hogy Priamosz, az utolsó trójai király kincsei voltak. A török hivatalnokok és őrök kijátszásával sikerült a leletet átcsempésznie Görögországba, ahol Sophia rokonsága parasztházakban elrejtette az értékes ivóserlegeket, diadémokat, fülbevalókat és a többi kincset. Schliemann könyvet írt, amelyben a meglepett világ elé tárta a történetet, s a kétkedő tudósoknak bebizonyította, hogy Homérosz városa valóban létezett. A török kormány érthető módon fel volt háborodva.

Mint várható volt, Schliemann nem tágított, s azzal érvelt, hogy ő mentette meg Trója kincseit a tolvaj őrök és tisztviselők elől. Miközben a törökök pert indítottak egy görög bíróságon, a Schliemann házaspár a legnagyobb lelki nyugalommal nekilátott egy újabb ásatásnak. Heinrich régóta hitt abban, hogy a tudósok tévednek a mükénéi királysírok helyét illetően.

A dombtetőn fekvő Mükéné jelentős város volt, itt uralkodott Agamemnon, Helena sógora. A tudósok feltételezték, hogy a fontos személyek sírjai valószínűleg a város külső falain túl fekszenek. Schliemann-nak azonban azt súgta az ösztöne, hogy inkább a belső falak mellett, a hírneves Oroszlánkapu közelében kell őket keresni. Igaza látványosan bebizonyosodott. A munkákat ellenőrző görög tisztviselők szeme láttára Schliemann és Sophia rátalált a sírokra, amelyek csodálatos szépségű arany temetkezési tárgyakat, egyebek között halotti maszkokat rejtettek.

Élete alkonyán babérok

Élete utolsó tíz évében Schliemann boldogan élt Sophiával és gyermekeikkel egy athéni házban, amelyet az általa feltárt palotákhoz hasonlatosra terveztetett. A tudósok még vitatkoztak a leletek fölött, de őt egész Európa ünnepelte.

A sikeres férfit egyedül, minden orvosi segítségnyújtás nélkül érte a halál. Nápoly egyik terén összeesett, kórházba vitték, de nem volt nála sem pénz, sem személyi okmány ezért a kórház elutasította mint nincstelent. Mire orvosa előkerült, Schliemann megbénult, és már nem tudott beszélni.

1890. december 26-án halt meg, nem sokkal 69. születésnapja előtt. A férjét gyászoló asszony ezt írta. „Megadatott, hogy az élet értelmének mélyére hatolhattam. Ezt drága férjemnek, Henrynek köszönhetem." Nagy nehézségek között, szinte emberfeletti küzdelem árán Schliemann megvalósította álmát vagyont, tartós hírnevet és egy rendkívüli asszony szerelmét nyerte el.

A bűnbánó zsarnok

Oroszország első cárja Rettegett Iván néven vonult be a történelembe háborúi, elnyomó politikája és személyes bűnei – köztük fia meggyilkolása – miatt. Uralkodása elején elhatározta, hogy Moszkvát „harmadik Rómává" teszi; halála előtt imát mondatott áldozatai lelki üdvéért.

Mindössze hároméves volt IV Iván, amikor 1533-ban apja, III. Vazul utódjaként a moszkvai nagyfejedelemség ura lett. Öt éven át anyja régensként uralkodott, míg fiát a kormányzás tudományára oktatták. Anyja meghalt (nincs kizárva, hogy megmérgezték), s ekkor Iván a bojárok csoportjai között dúló hatalmi harc középpontjába került. Tizenhárom éves fejjel keményen lépett fel egyik vetélytársával szemben: elfogatásakor ő maga is jelen volt, majd később kivégeztette. Kegyetlen kor volt ez.

Jó idők...

Szerencsére az orosz ortodox egyház metropolitája, Makariosz személyében fékező hatás is érvényesült. Iván 16 éves korában két kulcsfontosságú ügyben is megfogadta az egyházfő tanácsát: 1547 január 16-án minden oroszok cárjává koronázták (a cár szó a cézár rövidített formája), majd egy hónap múlva feleségül vette Anasztázia Romanovát. Makariosz álma az volt, hogy Moszkvát a kereszténység új központjává tegyék, egy „harmadik Rómává" (Róma és Konstantinápoly után). – Két Róma megdőlt mondta a metropolita – ám a harmadik áll, és egy negyedik soha nem jön el. Ivánt nemcsak Augustus római császár közvetlen leszármazottjának, hanem a kereszténység legfőbb földi helytartójának is tekintették. Makariosz nagyszabású tervének alátámasztására szent életű oroszokról szóló legendák után kutattatott a templomokban, majd két zsinatot is összehívott, amelyeken oroszokat avattak szentté.

A vallás újjáéledése mellett politikai reform előkészületei is folytak. Tanácsadóinak, a Kiválasztottak Tanácsának útmutatása nyomán a cár új törvénykönyvet léptetett életbe, igyekezett javítani a katonai szolgálat feltételein, és nagyobb hatalmat adott a helyi kormányzati szerveknek.

Házassága valószínűleg boldog volt. Anasztázia 1560-ban halt meg, hat gyermeket szült, de csak kettő maradt életben, négy még csecsemőkorában meghalt. Jótékony hatással volt a férjére, igyekezett visszatartani a mulatozásoktól, a sok ivástól, a kegyetlen sportoktól és önkényeskedésektől.

... majd rémuralom

Moszkvát Makarioszra bízva Iván hadba indult a tatárok ellen. 1547 és 1552 között több hadjáratban szétzúzta a délkelet felől benyomult török törzsek hatalmát, s a Volga folyó mentén fekvő területeiket országához csatolta. Amikor győztesen visszatért a fővárosba, büszkén a bojárok tudtára adta. – Most már nem félek tőletek! Ettől kezdve önkényuralmat gyakorolt.

Még egyszer utoljára azonban meg kellett vívnia a viszálykodó nemesekkel. 1553 elején Iván súlyos lázba esett, s a bojárok ragaszkodtak ahhoz, hogy halála esetére kinevezze utódját. Iván csecsemő fiát, Dimitrijt jelölte ki, de ez ellen a bojárok tiltakoztak, mert nem tetszett nekik, hogy megint régens uralkodjon a kiskorú cár helyett; ők Vlagyimirt, a cár egyik unokatestvérét javasolták. A cár azonban hajthatatlan volt. Hálószobájába hivatta a bojárokat, s követelte, hogy a keresztet megcsókolva esküdjenek hűséget Dimitrijnek. Iván felgyógyult, s egy messzi kegyhelyre zarándokolva adott hálát Istennek.

A cár újabb hadjáratot indított, mert a tengerrel nem rendelkező Oroszországnak kijáratot akart szerezni a Balti-tenger felé. A hadjárat azonban nem volt sikeres, s Iván most arra kényszerült, hogy igénybe vegye XIII. Gergely pápa közvetítését közte és ellenségei, Lengyelország és Svédország között. Makariosz 1563-ban meghalt, s utána a cár az abszolút hatalom megerősítésére törekedett az *opricsnyina*-rendszer bevezetésével.

E szokatlan kormányzati reform azt jelentette, hogy a cár kettéosztotta birodalmát. Az egyik fél fölött hagyományos módon, a bojárok támogatásával uralkodott. A másik fele volt az *oprics* (eredeti jelentése szerint a herceg özvegyének juttatott földrész), s ezt személyes tulajdonként közvetlenül irányította, 1000–6000 fős fegyveres csapatra támaszkodva. Az orosz nép számára ezzel kezde-

tét vette a rémuralom. Azt beszélték, hogy a cár személyesen is részt vett ellenfelei megkínzásában és meggyilkolásában.

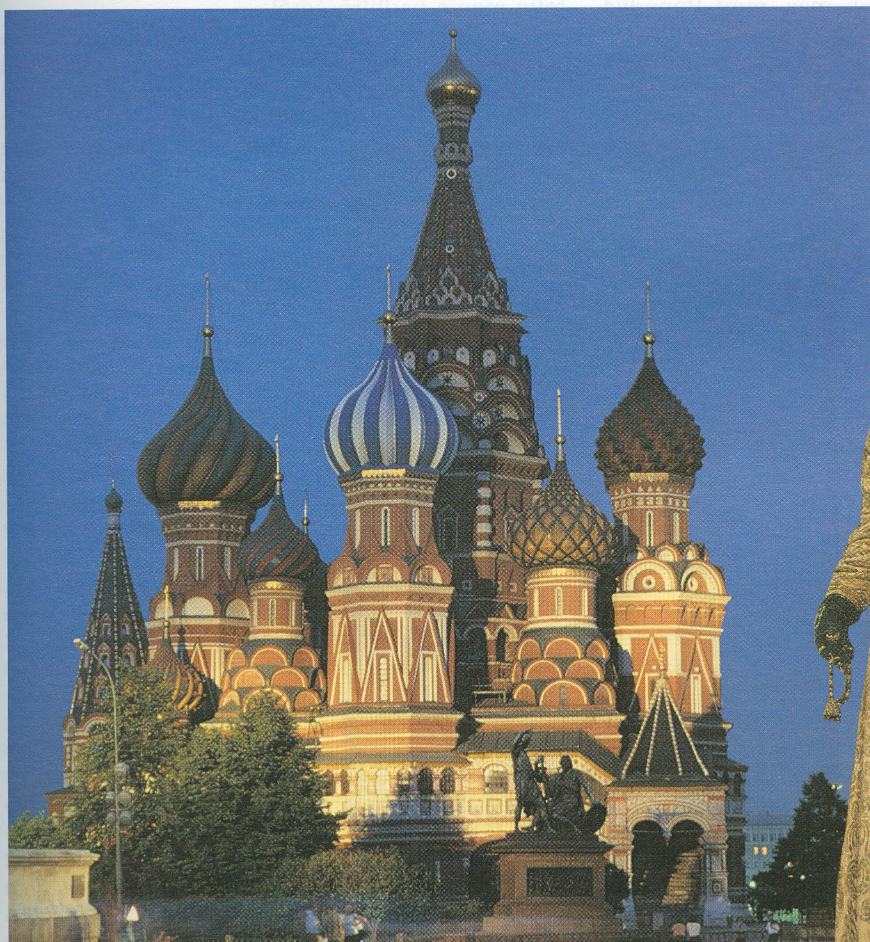
Az uralkodó megtébolyul

A cár terrorját családi zűrzavar és tragédiák sorozata kísérte. Anasztáziát őszintén szerette, de halála után két héttel bejelentette, hogy újból megházasodik. Politikai szövetségre akart lépni, s megkérte II. Zsigmond Ágost lengyel király nővérének a kezét. Zsigmond elutasította, s ekkor Iván egy ázsiai szépséget, Temgruk cserkesz fejedelem Maria nevű lányát vette el. Egy gyermekük született, aki csak öt hétig élt, s utána Iván már egyáltalán nem törődött a feleségével. Maria halála után a cár harmadszor is megházasodott, az új asszony Márfa, 16 nap múlva meghalt, valószínű, hogy ez el nem hált házasság volt. Mindkét asszony halálakor mérgezést rebesgettek.

Noha az egyház szabályai tiltották, Iván negyedszer is megnősült, két hónappal Márfa halála után egy Anna nevű polgárleányt vett el. Három év múlva a meddő Annát kolostorba küldte. Rövid időn belül még két feleséget – a rosszallásukat kifejezésre juttató papság szemében ágyasokat – vett maga mellé. 1580-ban egy bojár lánya, Maria Nagaja lett a cár hitvese. Egy év múlva fiút szült neki, akit Dimitrijnek kereszteltek. (Az Anasztáziától született Dimitrij ugyanis meghalt.)

1581-ben Iván cár azonos nevű, legidősebb fia, Iván cárevics 27 éves volt, és akkoriban nősült harmadszor Első két feleségét a cár elűzte, és a harmadik, Jelena sem nyerte el a tetszését. Áldott állapotban lévő menyét egy alkalommal megrótta szemérmetlen öltözéke miatt, s ekkor a cárevics is közbelépett. A vita egyre hevesebbé vált köztük, és Iván vashegyű pálcájával rásújtott, s fia fején halálos sebet ejtett.

A cáron gyötrő lelkiismeret-furdalás vett erőt. Ekkor kezdte meg áldozatai listájának összeállítását, s a lajstrom 1584-ben bekövetkezett haláláig több mint 3000 nevet tartalmazott. A lista másolatait adományokkal együtt elküldte a legnagyobb orosz kolostorokba, s meghagyta, hogy imádkozzanak az áldozatok lelki üdvéért.

IV Iván vashegyű pálcával (lent), amely fia tragikus halálát okozta. Balra a Szent Vazul-katedrális, amelyet Kazany meghódításának emlékére emeltetett.

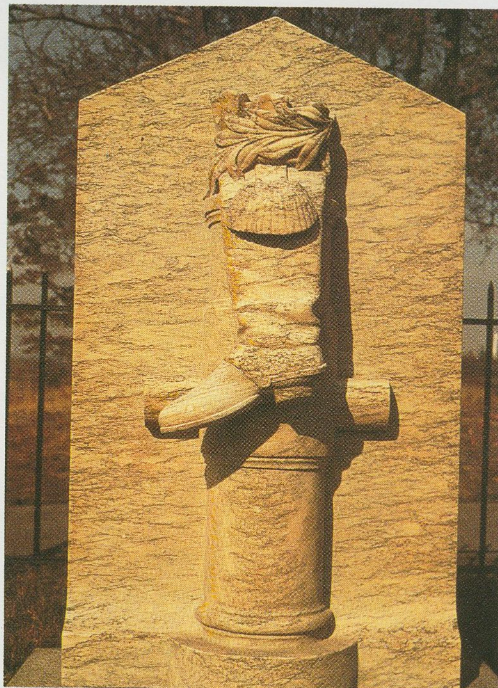
Hősből áruló

Benedict Arnold bátor tiszt volt, félelmet nem ismerve vezette csatába katonáit. Megkeseredett ember lett belőle, amikor nem kapta meg a várt előléptetést, és azzal vádolták, hogy hűtlenül kezelte a kormány pénzét. Fényűző életmódjához pénzre volt szüksége, s ezért hajlandó volt az ellenség kezére játszani West Pointot.

New York államban, Albanytól északra, a Saratoga Nemzeti Emlékpark lankás dombjai közt egy furcsa, név nélküli emlékmű áll. Az alacsony oszlop tetején egy katonacsizma látható ezzel a rejtélyes felirattal. „Az Amerikai Hadsereg legkiválóbb katonájának emlékére, aki e helyen, 1777 október 7-én súlyosan megsebesült. Honfitársai számára megnyerte az amerikai forradalom döntő csatáját, magának a vezérőrnagyi rangot." A névtelen hős nem más, mint Benedict Arnold, s ez a név az Egyesült Államokban mindenki számára ma is árulót jelent. Hét nappal az ütközet után a brit tábornok, „Gentleman Johnny" Burgoyne megadta magát Saratogánál, első ízben kapitulált egy hadsereg az amerikai felkelők előtt, s így ez a csata a függetlenségi harc fordulópontját jelentette A győzelemnek diplomáciai következménye is volt: Benjamin Franklin párizsi amerikai megbízottnak sikerült végre elérnie, hogy a franciák a függetlenség útjára lépett nemzettel szövetséget és kereskedelmi szerződést kössenek.

Benedict Arnold vakmerő támadásainak tulajdonították, hogy a saratogai csata az amerikaiak javára dőlt el.

A sebesült hőst „Amerika vitéz tábornokaként" üdvözölték otthon, Connecticutban. Senki sem gondolta volna akkori csodálói közül, hogy Arnold akkor vett részt utoljára csatában, s azt sem, hogy milyen dicstelen és szégyenteljes véget ér majd ez az egész katonai pályafutás.

A katonacsizmát tartó alacsony oszlopot Benedict Arnold emlékére állították fel a saratogai harctér helyszínén, de neve nem szerepel az emlékművön.

Ifjúkori katonai dicsőség

Benedict Arnold 1741 január 14-én született a Connecticut állambeli Norwichban. Energikus és igen erős testalkatú, tettre kész, szívós fiatalember volt. Tizennégy éves korában megszökött otthonról, belépett az 1754–63-as francia és indián háborúban harcoló gyarmati hadseregbe. Ám egy idő után már nem találta olyan csábítónak a katonaéletet, megszökött és hazatért – csak ifjú kora mentette meg a hadbíróságtól.

21 éves korában Arnold könyveket is árusító drogériát nyitott New Havenben, s nem sokkal később a Karib-tengeri cukornádültetvényekkel folytatott kereskedelembe fektette pénzét. 1767-ben feleségül vette Margaret Mansfieldet, akitől öt év alatt három fia született.

Arnold a connecticuti nemzetőrség századosa volt, amikor New Havenbe eljutott a hír hogy 1775. április 19-én a massachusetts-i Lexingtonnál megvívták az amerikai forradalom első ütközetét.

Késlekedés nélkül, önként jelentkezett hazája szolgálatára. Tíz nap múlva egy önkéntes csapattal együtt Boston környékére érkezett, s ezredesi rangot kapott. Az ő indítványára rohamozták meg a Champlain-tó partján a brit Ticonderoga erődöt. Május 10-én Ethan Allennel s az általa vezetett vermonti „Green-hegyi fiúk"-kal együtt Arnold bevette az erődöt, s zsákmányul ejtették az ott talált ágyúkat, amelyekre égető szükségük volt. Aztán a parancsnoklás kérdésében vitája támadt Allennel, Mas-

Ez a korabeli festmény az 1777-es saratogai csatát örökítette meg, fehér lovon Arnold tábornok látható. A forradalomban ez volt katonai pályafutásának csúcspontja.

sachusetts állam pedig nem fizette ki neki azt az összeget, amelyet saját zsebből költött a hadjáratra. Arnold ezek után júliusban hazament, otthon megtudta, hogy felesége közben meghalt.

Gyásza és a hatóságokból való kiábrándulása ellenére augusztusban Arnold visszatért Massachusettsbe, jelentkezett az új főparancsnoknál, George Washingtonnál, aki lelkesen fogadta el Arnold merész javaslatát, hogy támadják meg a britekhez hű Kanadát.

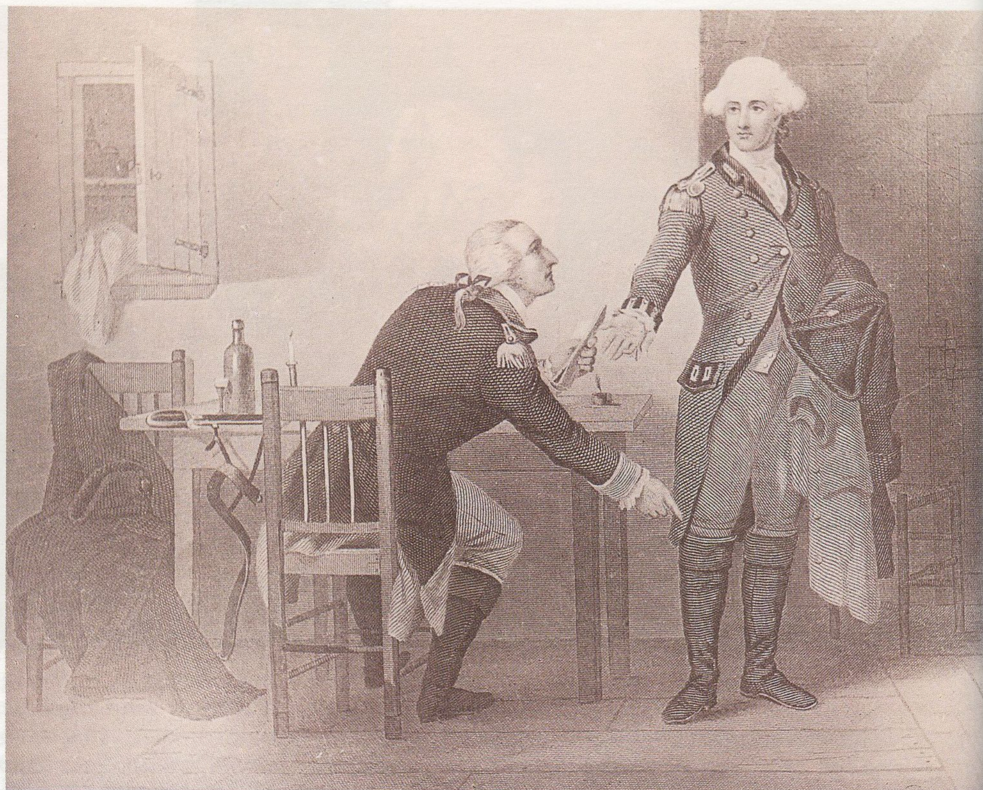
Egy kisebb erő indult északnak a Champlain-tavon, elfoglalta Montreált, aztán a Szent Lőrinc folyón lefelé haladt, miközben Arnold emberei élén Maine mocsarain és erdőin vágott keresztül Quebec irányában. December 31-én a két csapat Richard Montgomery parancsnoksága alatt támadást intézett Quebec ellen, de visszaverték őket, és az amerikai katonáknak csaknem fele ott pusztult. Montgomery elesett, Arnold megsebesült a lábán. Maradék csapatával 1776 májusáig folytatta az ostromot, de amikor a britek erősítése megérkezett, okosabbnak látta, ha visszavonul.

Arnold, ekkor már dandártábornoki rangban, néhány hajóból álló kicsiny flottát építtetett, s ezzel állította meg októberben a britek gyors invázióját, amelyet a Champlain-tavon keresztül indítottak. Anglia stratégiájának akkor és a következő évben az volt a célja, hogy elvágja New Englandet az Atlanti-óceán középső térségétől, valamint a déli államoktól, tehát hogy külön-külön morzsolja fel a lázadó erőket. Ezt a stratégiát a saratogai vereség után fel kellett adniuk. Arnoldnak két alkalommal is jelentős része volt abban, hogy megvédték a britekkel szemben a gyarmati egységet.

Sértett önérzet

A katonai vezetésben nem mindenki becsülte olyan nagyra Arnoldot, mint Washington. 1777 februárjában öt, nála alacsonyabb rendfokozatú tisztet vezérőrnaggyá léptettek elő, őt viszont kihagyták az előléptetésből. Csak a főparancsnok személyes kérésére tett le arról a szándékáról, hogy lemondjon. Tavasszal Arnold visszaverte a britek Connecticut elleni támadását, s ekkor ha megkésve is, kinevezték vezérőrnaggyá, bár a korábban előléptetett öt társa fölötti rangidősséget nem kapta meg. A büszke Arnold szemében ez kisebbítette az elismerést.

De a büszkeségén esett sérelem semmiség volt ahhoz képest, ami ezután következett. A Kontinentális Kongresszus vizsgálatot indított, hogyan kezelte Arnold a rendelkezésére bocsátott összegeket az 1775–76-os kanadai hadjárat idején. A hadműveletekre kiutalt 66 671 dollárból mintegy 55 ezerrel nem tudott elszámolni, s azzal mentegette magát, hogy nem volt fizetőtisztje, aki azt a „teméntelen számlát" kezelte volna. Valójában, hangzott Arnold védekezése, többször is személyes hitelt vett fel, hogy fizetni tudja katonáit. 1777 július 11-én beadta lemondását. Pontosan ezen a napon a Kongresszus levelet kapott Wa-

Miután Washington kinevezte West Point parancsnokává, Arnold ajánlatot tett a briteknek az erőd átadására. 1780. szeptember 21-éről 22-ére virradó éjszaka találkozott John André őrnaggyal, a brit főparancsnok, Sir Henry Clinton szárnysegédjével, s ekkor adta át a Hudson folyó partján épült erőd tervrajzait. A végzetes találkozást ábrázoló korabeli képen Arnold azt a tanácsot adja Andrénak, hogy harisnyájába rejtse az okmányokat.

shingtontól, amelyben kifejtette, szüksége van egy „aktív, bátor tisztre" akire támaszkodhat abban a szándékában, hogy meghiúsítsák a britek és parancsnokuk, Burgoyne újabb kísérletét a gyarmat megosztására. A főparancsnok meg is nevezte, kire gondol: Benedict Arnoldra.

Arnold visszavonta lemondását, még időben csatlakozott Horatio Gates hadseregéhez, s így részese lehetett az októberi saratogai diadalnak. A győzelemben játszott szerepét a Kongresszus végre megjutalmazta. megadta rangidősségét. Megint azon a lábán kapott sebet, amelyiken két évvel korábban Quebecnél, Arnold ezért télre hazament, hogy gyógykezeltesse magát.

A tábornok menyasszonya

1778 májusára Arnold már annyira rendbe jött, hogy újra csatlakozhatott Washington hadseregéhez Valley Forge-nál, majd egy hónap múlva, amikor a britek kivonultak Philadelphiából, katonai parancsnokká nevezték ki abban a városban, amely ekkor lett Amerika fővárosa. Sebesülése miatt már nemigen gondolhatott arra, hogy ismét harci cselekményben vegyen részt, s ekkortájt támadtak politikai ambíciói. Fényűző házat vett a fővárosban, szolgákat tartott, és elegáns fogaton járt, bár szerény katonatiszti fizetéséből nemigen telt ilyen luxusra.

Nyáron ismerkedett meg az életvidám 18 éves Peggy Shippennel. A lány a brit megszállás idején remekül szórakozott, és bosszús volt, hogy nem vehetett részt a Howe tábornok tiszteletére adott búcsúbálon. Egy ifjú tiszttel, John André századossal különösen szeretett volna találkozni; a költői és művészi babérokra pályázó fiatal brit társaságában számos estélyen jelent meg. De novemberre már megvigasztalódott, amikor Arnold hevesen udvarolni kezdett neki. Egy idősebb társaságbeli hölgy meg is jegyezte: „A mi kis tábornokunkon Cupido súlyosabb sebet ejtett, mint megannyi brit." Nem törődve a köztük lévő húszévnyi korkülönbséggel, Arnold és Peggy Shippen 1779. április 8-án egybekelt.

Esküvője idején azonban már tornyosultak a felhők Arnold feje fölött. Februárban Pennsylvania Tanácsa többrendbeli, súlyos vádat emelt Arnold ellen hivatali kötelességszegés miatt. A vádak között szerepelt egyebek között, hogy jogtalanul adott engedélyt a zsákmányul ejtett *Charming Nancy* nevű hajó kirakására, és a hadseregtől 12 vagont rekvirált, a hajó rakományát pedig Philadelphiába szállíttatta és eladta. A kétes üzlet hasznának felét Arnold kapta meg. Május 5-én Arnold heves hangú levélben ezt írta Washingtonnak: „Ha Excellenciád bűnösnek tart, az Isten szerelmére, azonnal indíttasson ellenem eljárást, s ha vétkesnek találnak, végezzenek ki. Nem akarom, hogy

kivételt tegyenek velem, csak az igazságot akarom. Követelte, hogy katonai törvényszék ítélkezzen fölötte.

A hadbíróság azonban csak 1780. január 26-án hozott ítéletet. A nyolc vádpont közül kettőben bűnösnek találta, s főparancsnoki megrovásra ítélte. Washington óvatos megfogalmazású dorgálásban részesítette. Az engedély kiadását „különösen elítélendőnek" a hadsereg vagonjainak használatát pedig „meggondolatlannak és helytelennek" minősítette.

Út az árulás felé

Néhány nappal azután, hogy megírta szenvedélyes hangú levelét Washingtonnak – s jóval a hadbíróság ítélethozatala előtt – Arnold titkos levelezésbe kezdett az angolokkal. Az, akivel átpártolásáról kezdett tárgyalni, nem volt más, mint John André, ekkor már őrnagy és a New York-i brit főparancsnoknak, Sir Henry Clintonnak a szárnysegédje.

Később Arnold olyan érveket sorakoztatott fel, amelyekkel bizonyítani igyekezett, hogy nem ok nélkül hagyta el a lázadók oldalát. Kétségesnek tartotta, hogy az amerikaiak képesek lesznek kivívni a függetlenséget, ellenezte a Kongresszus általa önkényesnek tartott intézkedéseit, és felháborította a franciákkal kötött szövetség. A történészek ennél személyesebb és kevésbé önzetlen indítékokat is említenek: sértette hiúságát, hogy kongresszusi kinevezése késett, zokon vette a hivatali kötelességszegés vádjait, amelyek a hadbírósági ítélethez vezettek, s pénzre volt szüksége költekező életmódjához.

Arnold első leveleit titkosírással írta, és közvetítőkön keresztül juttatta el Andrénak. Egyik levelében világosan értésre adta, hogy fizetséget vár· „a kockázattal és a szolgálattal arányos javadalmazást" kért. Megnevezte az összeget is: 10 ezer fontot igényelt. A nyár folyamán Arnold az amerikai csapatmozgásokról és a francia haditengerészet erőinek elhelyezkedéséről küldött tájékoztatást, ám a briteket ez nem elégítette ki. „Engedje meg, hogy több erőfeszítést kérjek – írta André július végén Arnoldnak. – Szerezze meg West Point pontos tervrajzát."

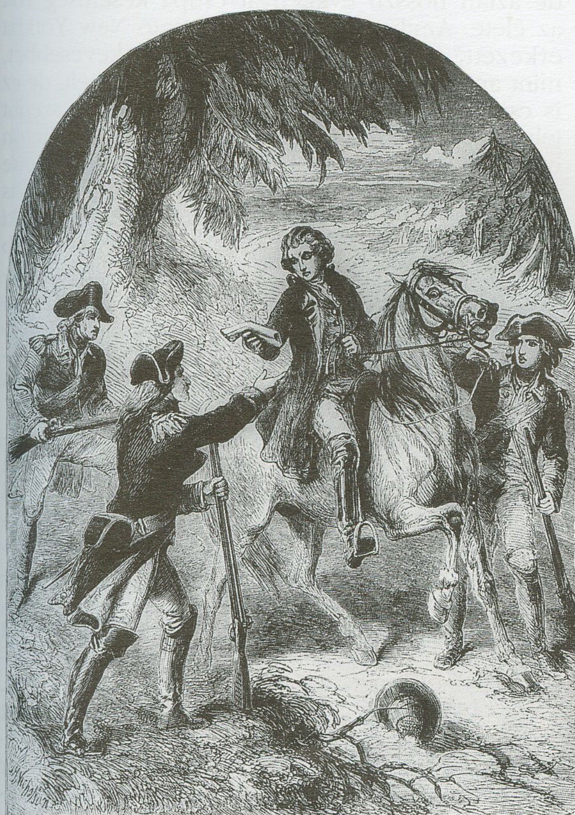
Végzetes találkozó

A New Yorktól mintegy 80 kilométernyire északra, a Hudson folyó nyugati partján álló erőd képezte a fő akadályát annak, hogy a britek a folyón fölfelé nyomuljanak a Champlain-tóhoz és onnan Kanadába. A britek még mindig nem tettek le arról a tervükről, hogy New Englandet elvágják a többi lázadó gyarmattól.

A tárgyalások őszre megszakadtak, Arnold a hadbíróság ítéletére várva néhány kellemetlen hónapot élt át. Washington megrovását 1780. április 6-án vette kézhez. A következő hónapban Arnold ismét áruló levelezésbe kezdett a britekkel.

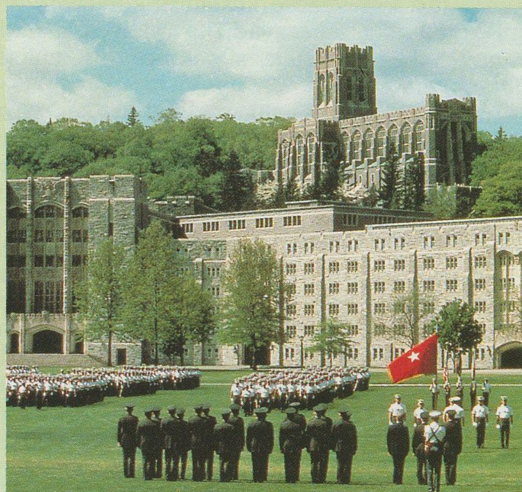
Hosszas rábeszélés után augusztusban sikerült rávennie Washingtont, hogy őt nevezze ki West Point parancsnokává. A hónap végén levelet kapott Andrétól, amelyben húszezer fontot ajánlott fel, ha átadja az erődöt a briteknek 3000 katonájával, tüzérségével, raktárával és egyéb felszerelésével egyetemben. Szeptember 22-én valamikor éjfél és egy óra között a Hudson folyó partján találkoztak West Point és New York között félúton. Már hajnalodott, amikor Arnold és André búcsút mondott egymásnak, az üzlet megköttetett. A várakozó brit hajót, a *Vulture*-t az amerikaiak tűz alá vették, s így André kénytelen volt a szárazföldön visszaindulni New Yorkba. Egy „Mr John Anderson" névre szóló igazolványt kapott Arnoldtól, hogy átjusson az amerikai vonalakon.

Egyenruháját André civil ruhával cserélte fel, s este sötétedés után kerülő úton indult el New Yorkba. Arnold kézírásos papírjait a harisnyájába rejtette. Szombat délelőtt kilenc és tíz között And-

Miután elvált Arnoldtól és megindult vissza New Yorkba, a civilbe öltözött André őrnagyot amerikai nemzetőrök elfogták. Fény derült Arnold árulására, és a fiatal brit tisztet kémkedés miatt kivégezték.

West Point: katonai akadémia

A Hudson folyó partján 1778-ban épült katonai erőd, West Point, hadászati szempontból óriási jelentőségű volt. Ha Arnold árulása folytán a britek megkaparintották volna, nyitva áll előttük az út északra, a folyón és a tavon át Kanada felé. A britek ezt megelőzően kétszer is megkísérelték, hogy az átjáró megszerzésével érvényre juttassák az „oszd meg és uralkodj"-elvet, de nem sikerült.

A háború után West Point új szerepet kapott: a Kongresszus 1802-ben hozott törvénye értelmében itt nyílt meg az Egyesült Államok tiszti akadémiája, melynek első osztályába tíz kadétot vettek fel. Eleinte csak tüzéreket és utászokat képeztek ki, az első néhány évben még bizonytalan volt az akadémia léte. 1817-ben Sylvanus Thayer őrnagy lett az igazgató, s attól kezdve fejlődött West Point a mai híres intézménnyé.

Az akadémiához több mint 6500 holdas terület tartozik, s a mintegy 4400 kadét négyéves képzése általános egyetemi tantárgyak és katonai ismeretek elsajátítását célozza. A 12–15 fős osztályokban humán tárgyakat, társadalomtudományt, fizikát, műszaki-, valamint hadtudományi ismereteket tanítanak. A jelentkezők többségének felvételét az Egyesült Államok szenátusának és képviselőházának tagjai hagyják jóvá. 17–22 éves, még nem házas, fizikailag jó erőben levő fiatalok jelentkezhetnek, akiknek az egyetemi felvétel általános követelményeinek is meg kell felelniük. 1976 óta nők is beiratkozhatnak.

Az 1812-es háború óta a West Pointban végzett hallgatók minden amerikai háborúban kiválóan helytálltak. Innen kerültek ki olyan híres tábornokok, mint Robert E. Lee, Ulysses S. Grant, John J. Pershing, Douglas MacArthur és Dwight D. Eisenhower. Két kadét volt, aki nem a katonai pályán szerzett hírnevet: az egyik Edgar Allan Poe, a költő, a másik a festőművész James McNeill Whistler

rét feltartóztatta három szabadcsapathoz tartozó nemzetőr aki a hazafias ügyet brit szimpatizánsok kirablásával szolgálta. Csalódottan látták, hogy Andrénál alig van pénz. Kényszerítették, hogy vetkőzzön le, így kerültek elő a gyanús iratok.

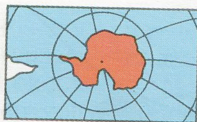
Hétfőn Arnold reggelizés közben kapta meg a levelet, amelyből megtudta, hogy elfogtak egy bizonyos John Andersont, akinél az ő aláírását tartalmazó igazolványt és West Point védelméről szóló tervrajzokat találtak. Már értesítették Washingtont, aki Connecticutból éppen West Pointba tartott. Arnold felpattant az asztaltól, fölnyergeltette a lovát és elvágtatott. Amikor a Hudson folyóhoz ért, egy bárkába ugrott, és utasította a hajóst, hogy evezzen a folyón lefelé a *Vulture* hajóhoz. Washington fél órával az áruló szökése után ért Arnold házához, s ott átadták neki az okmányokat. – Kiben bízhatunk ezek után? kérdezte szomorúan a főparancsnok kísérete tagjaitól.

Gyors büntetés, keserű jutalom

John Andrét kémkedésért bíróság elé állították, elítélték, és 1780. október 2-án fölakasztották hiába hivatkozott arra, hogy tiszt létére golyó általi halál illetné meg. Maga Washington úgy jellemezte a 29 éves Andrét, hogy „inkább szerencsétlen volt, semmint bűnöző"

Arnold rövid ideig élvezte árulása gyümölcsét, de aztán hosszú éveken át csupa keserűség volt az élete. Amikor a köpönyegforgató New Yorkba érkezett, 6315 fontot kapott, jóval kevesebbet, mint amennyit West Point átadásáért remélt, de ez is csinos summa volt – egy mai történész szerint jelenlegi értéke mintegy 55 ezer dollár Clinton nyomban a helyi erők dandártábornokává tette meg, s portyázni küldte Virginiába, ahol Thomas Jefferson kormányzó 5000 dollár jutalmat tűzött ki annak, aki elfogja. 1781 szeptemberében újabb tettel szennyezte be nevét: támadást vezetett egykori felebarátai ellen, s felégette New London városát. Két hónap múlva, miután Cornwallis megadta magát Yorktownnál, s ezzel véget ért a függetlenségi háború, Arnold feleségével és családjával Angliába menekült.

Élete hátralévő húsz évében igyekezett igazolni az amerikai forradalomban játszott szerepét, ám azt kellett tapasztalnia, hogy árulásáért sok angol ugyanúgy megveti, mint amerikai honfitársai. Arnold három ízben is felajánlotta szolgálatait Nagy-Britanniának a napóleoni háborúk alatt, de mindig visszautasították. Feleségének panaszolta, hogy katonához méltó halálnak még a lehetőségét sem kaphatja meg. Noha Kanadában nagy birtokot adományoztak neki, amikor Londonban 1801. június 14-én meghalt, 5000 font adósságot hagyott maga után. Az egykor erős alkatú tisztből hatvanéves korára görnyedt, bottal bicegő öregember lett, halálát vízkórnak és valamilyen tüdőbetegségnek tulajdonították.

Dráma a Déli-sarkon

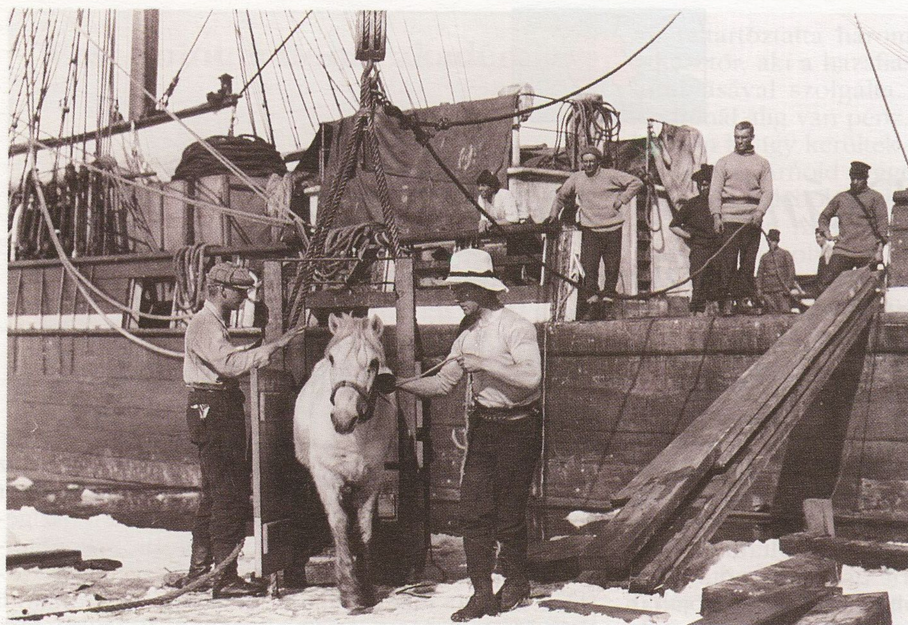
Célját, hogy elsőnek jusson el a Déli-sarkra, az angol Robert Falcon Scott nem érte el, s emberfeletti erőfeszítése az életébe került. Hazájában nem a „legjobb másodikként", hanem a bátorság és elszántság megtestesítőjeként ünnepelték.

Amikor Scott kapitány 1910. október 12-én megérkezett az ausztráliai Melbourne-be, postájában egy szűkszavú távirat is várta. „Szíves tudomására hozom, elindultam a Déli-sarkra. Amundsen" A brit tiszt így tudta meg, hogy régóta tervezett déli-sarki expedíciójában meg kell küzdenie Roald Amundsen norvég sarkkutatóval, aki öt évvel azelőtt elsőként kelt át az Északnyugati-átjárón.

Két hónappal azután, hogy Scott elhagyta Angliát, Amundsen is elindult Norvégiából, bejelentette, hogy tudományos expedíciót akar folytatni az Északi-tengeren. Valójában dél felé tartott. Amikor kikötöttek a Portugáliához tartozó Madeira-szigeten, tudatta legénységével a megváltozott útitervet, s ekkor küldte el táviratát Scottnak. *Fram* („Előre") nevű dízelmeghajtású hajója 97 grönlandi kutyát, egy előregyártott elemekből készült kunyhót és két évre elegendő élelmiszert szállított. Most már nem kötöttek ki sehol, mert Amundsen egyenesen a déli sarkvidéki Ross-tenger felé vette útját.

Az út a Déli-sarkra a Transzantarktiszi-hegység gleccserein keresztül vezet a sarki fennsíkra (fent). A sítalpakon menetelő britek maguk húzták a felszereléssel megrakott szánokat (balra).

Az expedíció parancsnoka, Robert F Scott, ingujjban és panamakalapban egy pónit vezet le a Terra Nováról, a McMurdo-szoros Evans-fokán. Kezdetben a pónik húzták a felszereléssel megrakott szánokat a parttól mintegy 2,5 kilométerre levő bázistáborba, majd a Déli-sark megközelítését is velük kísérelték meg

„Mit szólsz Amundsen expedíciójához? – tette fel a kérdést Scott egyik tisztje anyjához írt levelében. – Ha eléri a Sarkot, mi megszégyenülve kulloghatunk haza, annyi bizonyos." Amikor újságírók Scottot vetélytársáról faggatták, azt mondta. szeretett volna szerencsét kívánni Amundsennek, de nem tudta, hová címezze az üzenetet.

Az Antarktisz kiszemelt felfedezője

Robert Falcon Scott mindössze 18 éves volt, amikor valaki azt mondta róla, hogy egykor ő tűzi majd ki a brit zászlót a Déli-sarkon persze erről ő akkor mit sem tudott. A karib-tengeri St. Kittsben rendezett vitorlásversenyen az akkor tengerészhadapród Scott hajója győzött. A hajóraj parancsnokának unokafivére és vendége, Clements Markham végignézte a versenyt, s mikor bemutatták neki a győztest, feljegyzéseibe ezt írta Scottról. „A sors arra szemelte ki, hogy antarktiszi expedíciót vezessen"

Akkortájt egy ilyesfajta expedíció csupán Markham álmaiban élt, s ő 25 éven át kitartóan fáradozott azon, hogy ez az álom megvalósuljon. Amikor 1893-ban Markham a Királyi Földrajzi Társaság elnöke lett, bejelentette, hogy tervbe vette egy antarktiszi expedíció felszerelését és útnak indítását. E kijelentését több éves tervező és adománygyűjtő tevékenység előzte meg.

1900. június 7-én, egy nappal 32. születésnapja után a brit antarktiszi expedíció vezetőjévé Scottot nevezték ki. Azzal a feltétellel fogadta el a megbízatást, hogy teljes mértékben az ő parancsnoksága alá tartozzon mind a hajón, mind a szárazföldön tartózkodó csoport, és minden kinevezés előtt kérjék ki a véleményét.

1901 márciusában bocsátották vízre Scott hajóját, a *Discovery*t, és a következő négy hónap azzal telt el, hogy az előreláthatólag hároméves útra induló 47 fő számára felszerelésről és élelmiszerről gondoskodjanak. VII. Edward király és Alexandra királyné felkereste Scottot a hajón, hogy szerencsés utat kívánjanak, majd augusztus 6-án a hajó útnak indult.

Az első próbálkozás

1902 elején felderítették az antarktiszi partvonalat Új-Zélandtól délre s ekkor Scott úgy döntött, hogy a telet még a McMurdo-szorosnál töltik. Április 23-án a nap a horizont alá bukott, s kezdetét vette a négy hónapon át tartó téli sötétség. Amikor beköszöntött a déli-sarkvidéki tavasz, 1902 szeptemberében Scott kutyaszánokon kisebb csoportokat küldött ki rövid próbautakra a nyári nagyszabású szárazföldi expedícióra való felkészülés jegyében. Maga Scott nem tűzte ki célul, hogy eljussanak a Déli-sarkra, de Edward Wilson hajóorvos és zoológus naplójába ezt jegyezte be: „Az a célunk, hogy a Barrier (a Ross-tengeri selfjég) mentén egyenes vonalban eljussunk délre, amilyen messzire csak tudunk, s ha lehetséges, elérjük a Déli-sarkot. "

November 2-án Scott, Wilson és Ernest Shackleton másodtiszt kutyaszánon elindultak a végtelen, ismeretlen táj felé. A hónap végén átlépték a 80. szélességi kört; ennél délebbi pontra eddig még senki nem jutott el. Ám a csoport tagjai éhségtől és hóvakságtól szenvedtek, a kutyáknak nem volt mit enniük. „Nem tudunk megállni, nem fordulhatunk vissza, nincs más választásunk, mint

megkeményíteni szívünket és továbbhajtani" írta Scott naplójában. Ám elszántságát nem koronázta siker Már csak 770 kilométer választotta el őket a Déli-sarktól, amikor a három férfi kénytelen volt visszafordulni. 1903. február 3-án érkeztek vissza a McMurdo-szoroshoz.

A második tél beállta előtt Scott egy mentesítő hajóval hazaküldte néhány emberét, köztük a skorbutban megbetegedett Shackletont is. 1904 februárjában kiszabadították a két éven át a tenger jegébe befagyott *Discoveryt*, s hazatértek Angliába.

Váratlan vetélytárs

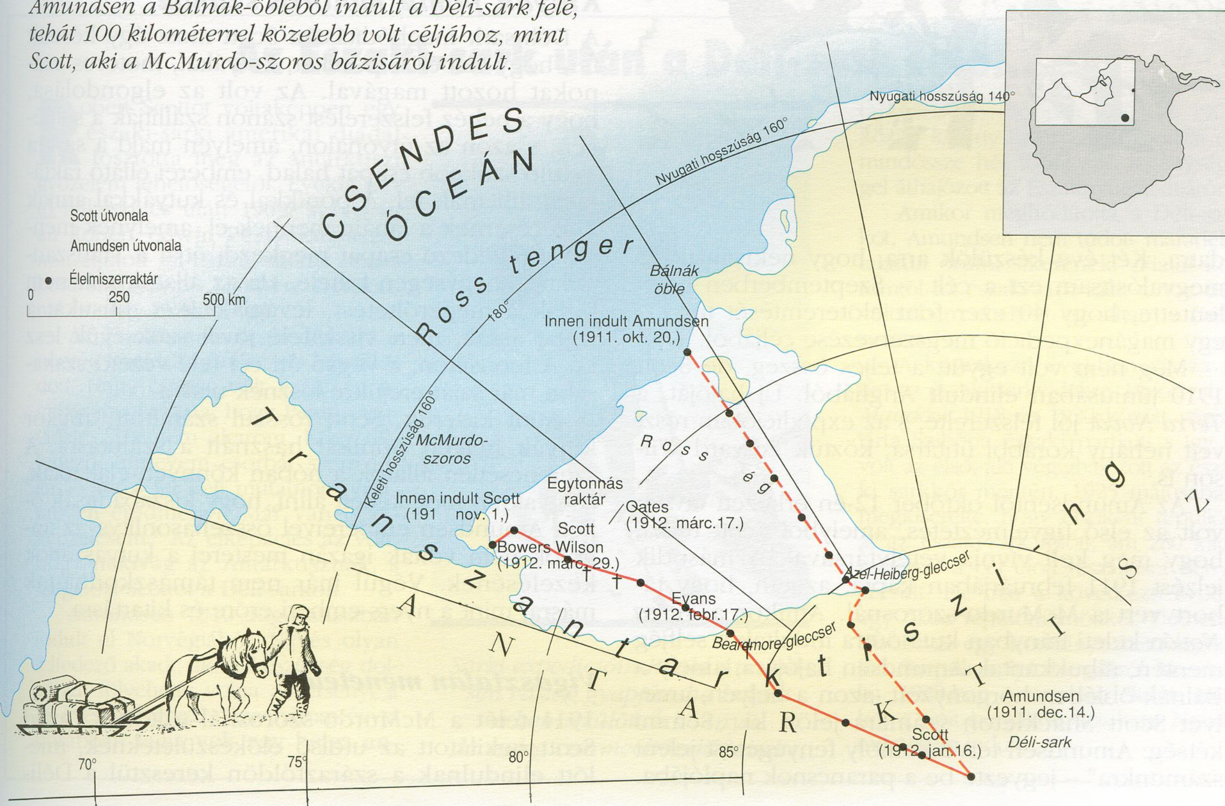
Otthon hősként fogadták Scottot; a király fajdvadászatra hívta meg Skóciába. Sokan úgy vélték, megérdemelte volna, hogy lovagi rangra emeljék, ám ez elmaradt. Haditengerészeti nyugdíjat kapott, s útjairól tartott előadásainak járandóságaival egészítette ki jövedelmét.

1907-ben Scott a Királyi Földrajzi Társaságnak írt levelében egy második antarktiszi expedícióra tett javaslatot, amelynek költségeit 30 ezer fontra taksálta. Még nem kapott levelére választ, amikor Ernest Shackleton tudatta a sajtóval, hogy egy általa vezetendő expedícióhoz 30 ezer fontos támogatásra kapott ígéretet többektől, s kérte a Társaság támogatását. Lehet, hogy véletlen egybeesés volt, mondta Scott bizalmasan egyik barátjának, „bár úgy tűnik, mintha megsejtette volna szándékomat, és azon lenne, hogy megszerezze az elsőséget"

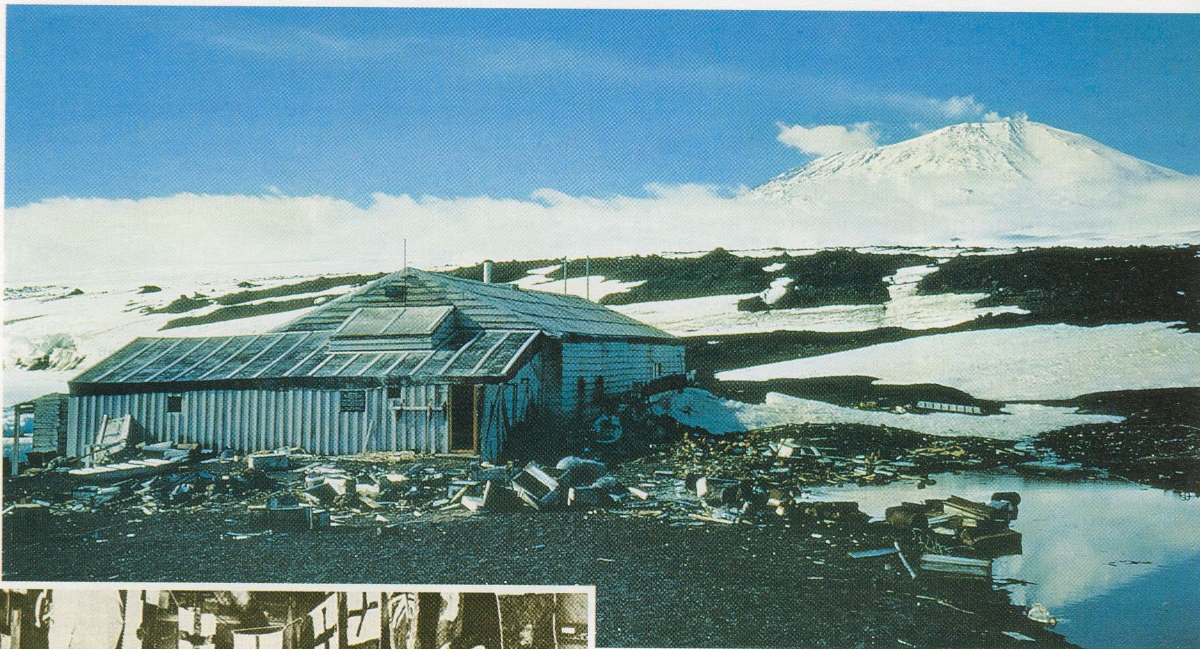
Májusban Scott találkozott Shackletonnal, s megígértette egykori alárendeltjével, hogy nem veszi igénybe a McMurdo-szoros bázisát, hanem a Ross-tenger selfjegének másik végénél, a VII. Edward-földről – s így mintegy 100 kilométerrel közelebbről indul el a Déli-sark felé. Shackleton két hónap múlva hajózott el az Antarktiszra. Mivel a kijelölt területen nem talált megfelelő kikötőt, megszegte Scottnak tett ígéretét, és a McMurdo-szorosnál ütötte fel a tábort. A következő évben Shackleton és három embere már csak 180 kilométerre volt a Déli-sarktól, de vissza kellett fordulniuk. Amikor Scott meghallotta, hogy mi történt, mindössze ennyit jegyzett meg: Azt hiszem, most rajtunk a sor

„Én készen állok"

Scott nem neheztelt amiatt, hogy Shackleton nagyobb elismerést egyebek között lovagi rangot kapott, mint ő öt évvel azelőtt. Hazaérkezésekor az elsők között üdvözölte vetélytársát a Charing Cross pályaudvaron. Néhány nap múlva Scott elnökölt a Shackleton tiszteletére adott vacsorán, s kijelentette, hogy feltétlenül egy angolnak kell megszereznie azt a dicsőséget, hogy eléri a Déli-sarkot. – Ami engem illet, én készen állok a fela-

Amundsen a Bálnák-öbléből indult a Déli-sark felé, tehát 100 kilométerrel közelebb volt céljához, mint Scott, aki a McMurdo-szoros bázisáról indult.

A 4023 méter magas működő tűzhányó, a Mt. Erebus csúcsa a brit bázis fölött. 1911 június 6-án nagy vacsorát rendeztek Scott kapitány (középen) 43. születésnapja tiszteletére; ez volt az utolsó születésnapja.

datra. Két éve készülök arra, hogy nekivágjak és megvalósítsam ezt a célt. – Szeptemberben bejelentette, hogy 40 ezer font előteremtését tervezi egy magánexpedíció megszervezése céljából.

Még nem volt együtt a teljes összeg, de Scott 1910 júniusában elindult Angliából. Új hajóját, a *Terra Novát* jól felszerelte, s az expedícióban részt vett néhány korábbi útitársa, köztük Edward Wilson is.

Az Amundsentől október 12-én érkezett távirat volt az első figyelmeztetés, amelyből Scott tudta, hogy meg kell vívnia vetélytársával. A második jelzést 1911 februárjában kapta, azután, hogy tábort vert a McMurdo-szorosnál. Amikor a *Terra Novát*n keleti irányban kutatóútra indultak a selfjég mentén, rábukkantak Amundsen hajójára, amely a Bálnák-öblében horgonyzott, azon a helyen, amelyet Scott Shackleton számára jelölt ki. „Semmi kétség: Amundsen terve komoly fenyegetést jelent számunkra" – jegyezte be a parancsnok naplójába.

Kutyák, pónik, motoros szánok

A Déli-sark meghódítására Scott most úgy készült fel, hogy szibériai pónikat, kutyákat, motoros szánokat hozott magával. Az volt az elgondolása, hogy a nehéz felszerelést szánon szállítják a selfjégen, s azon az útvonalon, amelyen majd a sarkra induló szűkebb csapat halad, emberei ellátó raktárakat állítanak fel. A pónikkal és kutyákkal annak a gleccsernek a lábáig mennek el, amelynek mentén a felfedező csapat megkezdi útját a Transzantarktiszi-hegységen fölfelé. Ha az állatok már nem bírják a megerőltetést, levágják őket, húsukat a jégbe ássák, mert visszafelé jövet szükségük lesz rá. A fennsíkon, a végső úti cél felé vezető szakaszon már saját erejükre lesznek utalva.

Mint kiderült, Scott rosszul számított, amikor kutyák helyett pónikat használt a szállításra. A szerencsétlen állatok a hóban könnyen elakadtak, és gyakran meg kellett állni, hogy kiszabadítsák őket. Amundsen embereivel összehasonlítva az angolok nem voltak igazán mesterei a kutyaszánok kezelésének. Végül már nem támaszkodhattak másra, mint a nyers emberi erőre és kitartásra.

Vigasztalan menetelés

1911 telét a McMurdo-szorosnál töltötték, majd Scott nekilátott az utolsó előkészületeknek, mielőtt elindulnak a szárazföldön keresztül a Déli-

sark felé; november elsejét tűzte ki indulásuk napjául. Gyanította, hogy Amundsen előbb nekivág, és jól idomított kutyáival gyorsabban halad.

Közel 3000 kilométeres út állt előttük a Déli-sarkig. Ahogy eltervezte, november elsején Scott és kilenc társa útnak indult, mindegyikük egy-egy pónit vezetett, amely felszereléssel megrakott szánt húzott. Előttük ketten a motoros szánon utaztak, mögöttük két ember haladt a kutyákkal. A motoros szánok szinte azonnal felmondták a szolgálatot ez az újdonság tehát nem vált be.

„Elég lehangoló dolog egy nagy havas síkságon menetelni, ahol az ég és a talaj egyetlen fehér lepelként olvad egybe" – írta Scott. A hőmérséklet –18° Celsius körül mozgott, a nap ködfátyolba burkolózott, s a tagolatlan tájon nagyon nehezen tudtak tájékozódni. Tavasszal nedves, tapadós hó esett, a szél hókupacokat hordott össze, amelyekben a pónik minduntalan elakadtak. Két hete voltak már úton, amikor elértek egy nagy tábort, az „Egytonnás raktárt" amely jelentős készleteiről kapta nevét, s ott Scott egynapos pihenőt rendelt el.

November 24-én leölték és feldarabolták az első pónit. Scott, látva, mennyi jó zsíros húsa van az állatnak, megjegyezte: Bár mind ilyen derekasan meg tudnánk tenni a kötelességünket! – Aggasztotta az időjárás. A viharos erejű déli szél december 5-én hóviharrá fokozódott, és négy napig ki se tudtak mozdulni a sátraikból.

Amikor újból fölkerekedtek, szinte lehetetlen volt mozgásra bírni a lovakat; december 9-én le kellett lőni a még életben lévőket. Két nap múlva elérték a gleccser alját, s onnan visszaküldték a kutyákat vezető két embert. Valamennyien 100 kilós súlyt húztak maguk után, s így vágtak neki az útnak a 160 kilométer hosszú gleccseren felfelé, a selfjég fölött 3000 méter magasra. Egyik nap kilencórás gyötrelmes meneteléssel mindössze 6,5 kilométert tettek meg. Mintha tudomást sem venne a norvég felfedező részéről fenyegető veszélyről, Scott azt a célt tűzte ki társai elé, hogy szárnyalják túl Shackleton teljesítményét, aki három évvel előttük közelítette meg a Déli-sarkot.

Végzetes döntés?

Scott nem jelölte ki azt a három társát, akik az utolsó szakaszon elkísérik. Bölcsen úgy gondolta, hogy mire döntenie kell, elválik, kik bírják legjobban a megterhelést. December 20-án 11 emberéből négyet visszairányított a McMurdo-szoroshoz, és 1912. január 3-án azt a meglepő bejelentést tette, hogy az a csapat, amely az utolsó szakaszon megvívja a küzdelmet a Déli-sark meghódításáért, nem négy hanem öt tagból fog állni. Scott a korábbi expedíción is részt vett Edward Wilsonnal, Lawrence Oates kapitánnyal, Henry Bowers hadnaggyal és Edgar Evans matrózzal folytatta útját.

Amikor az öt férfi búcsút mondott a visszaforduló három társának, már csak 280 kilométer vá-

Az Északi-sark után a Déli-sark felé...

Robert Scottot voltaképpen egy északi-sarki amerikai diadal fosztotta meg az antarktiszi győzelem lehetőségétől. Évekig tartó felkészülés után 1909. április 6-án Robert Edwin Peary kutyaszánon eljutott az Északi-sarkra színes bőrű szolgájával, Matthew Hensonnal és négy eszkimóval

Az Északi-sark meghódítására a norvég Roald Amundsen is készülődött. Nagy csapás volt számára, amikor meghallotta, hogy Peary megelőzte. „Ha nem akarom, hogy felfedezői hírnevem csorbát szenvedjen írta fel kell mutatnom valamilyen eredményt. Már van is elképzelésem. Az elképzelés az volt, hogy nekivág az Antarktisznak, s megelőzi Scottot a Déli-sarkon.

Amundsen 1910 augusztusában indult el Norvégiából. Kevés olyan felfedező akadt, aki felkészültség dolgában fölvehette volna a versenyt a 38 éves norvéggal. Tizenhárom évvel korábban tagja volt egy belga antarktiszi expedíciónak. 1903 és 1906 között kicsiny hajójával, a *Gjoá*val és mindössze hét főből álló legénységgel áthajózott az Északnyugati-átjárón.

Sarki expedícióin Roald Amundsen vastag gyapjúruha helyett a bennszülöttek könnyű, de meleg szőrmeöltözékét viselte.

Amikor meghódította a Déli-sarkot, Amundsen nem tudott maradéktalanul örülni sikerének. „Fiatal koromtól az északi-sarkvidék tartott bűvöletében, ehelyett ott álltam a Déli-sarkon.

A következő években vissza is tért az északi-sarkvidékre. Hajójával, a *Maud*dal 1918 és 1920 között végigjárta Szibéria északi partjait, s így ő volt az első, aki végighajózott az északi sarkkör mentén. 1925 májusában megkísérelte, hogy elsőként repüljön át az Északi-sark fölött, ám 280 kilométerrel a cél előtt leszállásra kényszerült. De már a következő évben egy olasz repülőmérnökkel, Umberto Nobiléval egy kormányozható léghajón átrepült a Spitzbergákról Alaszkába. 1928-ban Amundsen eltűnt, amikor a Spitzbergákon lezuhant Nobile mentésére indult.

lasztotta el őket a Déli-sarktól. A fennsíkon keresztülvágva 10–11 nap alatt könnyedén elérhetik céljukat. „Úgy hiszem, minden rendben lesz" – jegyezte be Scott abba a naplóba, amelyet visszaküldtek feleségének. Bizakodóvá tette, hogy semmi nyomát nem látta a norvégoknak. Feltételezte, hogy Amundsen ugyanazt az utat választotta, amelyet Shackleton 1908–1909-ben járt végig.

„Rettenetes egy hely...!"

Január 6-án lépték át azt a vonalat, ahonnan visszafordulásra kényszerült Shackleton. Nyár közepéhez képest az idő a vártnál hidegebb volt, a semmiből felhők tűntek elő, haladásukat nehezítette a nedves, puha hó. „Ilyen keményen még életemben nem kellett húznom" – kesergett naplójában az általában sztoikus Scott.

– Érzem, hogy holnap már odaérünk – ezzel bíztatta Scott társait, s január 16-án ebéd után délutáni menetelést javasolt. Két óra múlva Bowers egy szokatlan formájú tárgyat pillantott meg: egy összehordott kőhalomba leszúrt zászló volt. A norvégok megelőzték őket. „Szertefoszlott az ábránd – írta Scott – és kimerítő út vár ránk visszafelé." Kusza, háromcentis betűkkel másnap naplójába címként *„A Déli-sark"* szavakat írta, elpanaszolva, hogy a csalódás után senki sem aludt jól. „Uram Teremtőm, micsoda rettenetes egy hely – folytatódik a bejegyzés. – Számunkra még rettenetesebbé teszi, hogy megelőztek bennünket, hiába küszködtünk idáig."

Amundsen és négy társa sítalpon és kutyaszánon 1911 december 14-én, Scott előtt egy hónappal érte el a Déli-sarkot. Más útvonalon mentek, és 21 nappal gyorsabban tették meg az utat, mint az angolok. Azon a napon, amikor Scotték eljutottak a Déli-sarkra, Amundsenéket már csak egyheti út választotta el a Bálnák-öblében levő táboruktól. A norvég expedíciónak végig kedvezett az időjárás, naponta átlag 30 kilométert tettek meg. A norvégok győzelmét annak tulajdonították, hogy értettek a kutyaszánok kezeléséhez.

Álomból rémálom

Visszaindulásuk után a második napon –33° Celsiusra esett a hőmérséklet. Attól tartottak, hogy elromlik az idő. „Ha ez bekövetkezik, az Isten legyen irgalmas hozzánk" – jegyezte be Scott. Oates panaszkodott, hogy állandóan hidegnek érzi a lábát; Evans zavarodottan viselkedett, még a legegyszerűbb feladatokra is képtelen volt, a síbakancsát sem tudta felvenni. Nem tettek meg napi 35 kilométernél többet, s mégis folyton kimerültek voltak, egyik baleset a másik után érte őket. Scott, majd Evans beesett egy gleccserszakadékba, Wilson egyik lábán ínrándulást szenvedett, a parancsnok megbotlott és megsérült a válla.

Február 7-én érték el a fennsíkról lefelé vezető gleccser tetejét. Az út lefelé olyan volt, mint egy rémálom, órákon át bukdácsoltak a gleccserszakadékok és hasadékok labirintusában, s abban sem

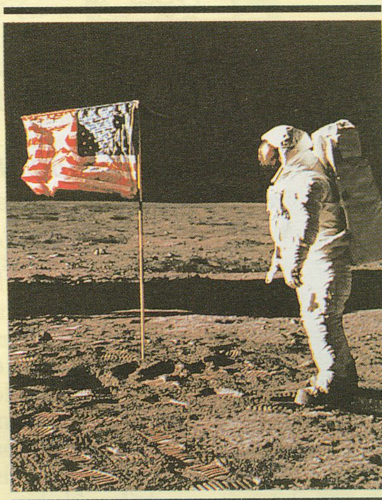
Scott és társai későn érkeztek. Amikor a brit kutatók elérték a Déli-sarkot, már ott lengedezett a norvég zászló egy sátor tetején, amelyet egy hónappal azelőtt Amundsen hagyott ott.

Örök kihívás: az Űr

A felfedezők többségéhez hasonlóan Robert F Scott kapitányt az a vágy is vezérelte, hogy dicsőséget szerezzen hazájának, Nagy-Britanniának. Napjainkban a kutatók még vakmerőbb célra törnek: az Űr meghódítására. A hatalmas költségek miatt ezt csak a nagyhatalmak, az Egyesült Államok és az egykori Szovjetunió engedhetik meg maguknak.

Az űrkorszak 1957 október 4-én vette kezdetét, amikor a világ ámulva hallotta, hogy a Szovjetunió fellőtte az első mesterséges bolygót, a Szputnyik I-et. Az Egyesült Államoknak, amely a II. világháború után hozzászokott a világelsőséghez, megalázó volt az a tudat, hogy szovjet műhold kering a Föld körül. Mielőtt az amerikaiak három hónappal ezután pályára állították volna első műholdjukat, az Explorer-I-et, a szovjetek fellőtték a második Szputnyikot és rajta Lajka kutyát.

Neil Armstrong felvételén „Buzz" Aldrin tiszteleg az amerikai lobogó előtt, amelyet 1969 júliusában tűztek ki a Hold felszínén.

A szovjet űrtechnológia fölényének még bámulatraméltóbb bizonysága volt Jurij Gagarin űrrepülése 1961 április 12-én.

Hasonló ragyogó teljesítményt csak 1962 februárjában sikerült az Egyesült Államoknak elérni, ekkor állítottak Föld körüli pályára embert hordozó műholdat, fedélzetén az első amerikai asztronautával, John Glenn-nel.

Néhány héttel Gagarin űrrepülése után Kennedy elnök a Kongresszus teljes ülése előtt megfogadta. Amerika még az évtized vége előtt űrhajóst küld a Holdra.

Kennedy már nem érhette meg, hogy ez az álma megvalósuljon. Neil Amstrong és Edwin „Buzz" Aldrin 1969. július 20-án lépett a Holdra az Apollo-11 űrhajóról. A következő három évben az Egyesült Államok még öt, személyzettel utazó Apollo űrhajót küldött a Holdra.

voltak biztosak, jó irányban mennek-e 14-én Scott ezt írta a naplójába. „Hiába, be kell látnunk, hogy nem mennek jól a dolgok." Két nappal később elfogyasztották könnyű reggelijüket, és nyolc kilométert tettek meg, amikor Evans összeesett, hányt és szédülésre panaszkodott.

Február 17-én Evans mindenáron tovább akart menni, de fél óra múlva már nem bírta tartani a lépést, megállt, hogy megigazítsa síbakancsát. Egy idő után, látva, hogy nem éri őket utól, a többiek visszafordultak, s úgy találtak rá, hogy a hóban kuporogva összefüggéstelenül beszélt. Gyorsan tábort vertek, és az eszméletlen matrózt lefektették a sátorban. Többé nem tért magához; még aznap éjjel meghalt.

Március első hetének végén izgatottan kémlelték a láthatárt a kutyaszánokat keresve, amelyeknek eléjük kellene jönni. Március 2-án az expedíció két tagja ott is volt kutyaszánon az „Egytonnás raktárnál" 10-éig vártak, aztán visszafordultak a McMurdo-szoroshoz. Scott és három társa 115 kilométerrel arrébb a Hooper-hegyen tartózkodott.

Már csak 17 kilométer volt hátra...

Oates panasz nélkül tűrte az üszkös lába okozta fájdalmat, tudva, hogy csak akadályozza társainak haladását. Március 16-án vagy 17-én reggel már Scott sem tudta biztosan a dátumot – Oates kérte a többieket, hagyják ott a hálózsákjában. Társai erről hallani sem akartak, s egyre bíztatták, hogy még néhány kilométert bírjon ki aznap. Másnap reggel hófúvás tört ki. Oates így szólt: – Kimegyek, és lehet, hogy egy ideig kint maradok. – Társai később eszméltek rá, hogy a halálba indult.

Most már csak hárman maradtak. Utolsó táborukat március 19-én verték fel, amikor csak 17 kilométer választotta el őket az „Egytonnás raktártól" Scott egyik lábfején olyan súlyos fagysérülések voltak, hogy tudta, legjobb esetben is amputálni kell. Bowers és Wilson felajánlotta, hogy előremegy visszatér élelmiszerrel és tüzelővel, de a hóvihar miatt nem tudták elhagyni a sátrat. „Már nem lehet messze a vég írta Scott március 29-én. Sajnos, azt hiszem, többet már nem fogok tudni írni."

1912. március 7-én jutott el Londonba Amundsen győzelmének híre. Egy hónappal később egy Új-Zélandból feladott táviratban az állt, hogy Scotték január 4-én 240 kilométerre közelítették meg céljukat. Mindenki azt hitte, hogy a brit expedíció, a norvégoktól elszenvedett vereség ellenére, még egy telet eltölt az Antarktiszon, majd hazatér 1913 elején Mrs. Scott elindult férje elé, átment az Egyesült Államokba, ahonnan hajóra szállt a Csendes-óceán déli része felé. Február 19-én a kapitány kabinjába kérette, s átadott neki egy táviratot. Egy csoport, amely a McMurdo-szorostól a brit expedíció felkutatására indult, az előző év november 12-én rátalált Scott kapitány és két társa sátrára, és a majdnem nyolc hónapja megfagyott holttestekre.

A béke navigátora

Béketközvetítő, őrült vagy bűnbak? Rudolf Hess azt állította, hogy útjának célja diplomáciai közvetítés volt. Akciójával magára haragította Hitlert, Churchillt és Sztálint, és tönkretette saját életét.

Valóban bizarr helyzet volt. Négy ország: az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Franciaország és Nagy-Britannia hadseregének összesen 54 tisztje és beosztottja havi váltásban őrzött egyetlen foglyot. A legyengült, fájdalmas betegségekben szenvedő és nagy valószínűséggel már nem beszámítható öregembert egy 2,7 méter hosszú, 2,3 méter széles cellában tartották fogva. A cella kőfalai csaknem 60 centiméter vastagok, az egyetlen, rácsos ablak a padlótól több mint másfél méter magasan helyezkedik el, s akkor jön be némi fény és levegő, ha kinyitják. A berlini Spandau börtön komor, vörös téglás épületét 1876-ban 600 fogoly befogadására létesítették. A megmászhatatlanul magas falakba öt őrtornyot építettek, a falak köré vont kerítésbe áramot vezettek, és azt újabb akadályként még egy három méter magas szögesdróttal vették körül.

Adolf Hitler náci vezér nem hagyta kihasználatlanul a csúf épületet. Itt hallgatták ki a politikai foglyokat, mielőtt valamelyik haláltáborba küldték vagy a helyszínen kivégezték őket: a jól felszerelt spandaui börtönben egyszerre akár nyolc elítélt akasztására is mód volt. A sors furcsa fintora, hogy a háború után, amikor a diktátor már halott volt, itt tartottak fogva hét magas beosztású náci vezetőt, de 1966-ra Rudolf Hess kivételével már valamennyit szabadlábra helyezték.

Ő volt az egyetlen, akit ezután is teljesen elzártak a külvilágtól; bár az is igaz, hogy ő sem kívánt soha senkivel találkozni. Hessre továbbra is szigorú börtönszabályokat alkalmaztak. 16 év elteltével kaphatott csak „új" felöltőt, bár az is használt volt; cellájában éjjel is égnie kellett a lámpának, hogy az őrök az acélajtóba vágott kukucskálón át még akkor is szemmel tarthassák. Egyszer-egyszer va-

Rudolf Hess szenvedélyes repülő volt. Hitler utasítására dacolva sokszor repült egyedül a Messerschmitt 110 típusú gépen, s ilyen gépen indult el történelmi útjára is 1941 májusában Nagy-Britanniába.

lamelyik lap fotósa teleobjektívvel rejtett felvételt készített a hajlott hátú, megtört aggastyánról, amint a hatalmas, üres börtön udvarán lévő kertben tesz-vesz. 1987 augusztus 17-én a 93 éves Hessnek sikerült kijátszania őrei éberségét, és felakasztotta magát a villanyvezetékre.

Mit követett el, hogy ilyen kegyetlenül hosszú büntetést szabtak ki rá, és ennyire szigorúan őrizte a II. világháborúban szövetséges négy ország?

Fanatikus odaadás

Rudolf Hess 1941-ben egyetlen rejtélyes és meghökkentő tettével milliók figyelmét vonta magára. Hess Adolf Hitler után a náci birodalom második legfontosabb embere – titokban beült egy kis repülőgépbe, s egyedül átrepült az Északi-tenger fölött Nagy-Britanniába. Meg volt róla győződve, hogy Németország ellenségét rá tudja beszélni a harcok beszüntetésére az általa ismertetendő békefeltételek mellett. Vajon egy Hitler által jóváhagyott tervet hajtott végre? Kiábrándult volna a Führerből, s saját elhatározásából cselekedett? Vagy megháborodott, és paranoiás képzelgések áldozata lett, ahogy egykori munkatársai nyomban rásütötték?

A Rudolf Hess-rejtély nyitja egy olyan egyéniségben rejlik, aki már jóval meghökkentő angliai vállalkozása előtt sokak számára talányosnak, a normálistól eltérőnek tűnt. 1894-ben született egy akkor Alexandriában, Egyiptomban élő jómódú német családban. Úgy nőtt fel, mint a középosztály tagjai általában. Tizenkét éves korában egy szigorú német kollégiumba küldték, de a nyarakat mindig családjával töltötte gazdag apja bajorországi birtokán. Nagyon jó tanuló volt, de amikor kitört az I. világháború, otthagyta az iskolát és jelentkezett a gyalogságnál. Háromszor sebesült meg, egy tüdősérülése miatt egész életében nehezen lélegzett. A Császári Repülőalakulatnál repülőtiszti kiképzésben részesült, de légi bevetésben már nem vehetett részt, mert közben megkötötték a békét. Akkori fényképein egy sötét hajú, jóképű fiatalembert láthatunk: arckifejezése komoly álla szögletes, vonásai erőteljesek, de az arc töprengő hajlamot sejtet.

Soha nem ivott, nem dohányzott, nem táncolt. A háborúban megedződött Hess a politikába vetette magát. A történelem első világméretű háborújában hazája szégyenletesen megalázó vereséget szenvedett, s a kaotikus belső állapot nemzeti létét fenyegette.

Hess a Szovjet-Oroszország által támogatott kommunisták felforgató tevékenységétől tartva csatlakozott a jobboldali ifjúsági Szabadcsapatokhoz, amely a baloldali mozgalmakkal erőszak alkalmazásával szállt szembe. 1919-ben Münchenben kommunistákkal folytatott utcai verekedésben lábsérülést szenvedett. Ez az incidens valószínűleg még jobban szította benne a gyűlöletet a hazájában élő kommunistákkal és a Szovjetunióval szemben.

A Führer és helyettese. Áhítattal leste Adolf Hitler parancsait, és híven végrehajtotta őket. Lehet, hogy Hess elhitette magával, hogy a Führer utasítása szerint jár el, amikor békekövetségbe indul Nagy-Britanniába.

1920-ban és 1921-ben két személyiséggel való találkozása jelentős befolyást gyakorolt Hessre. Müncheni egyetemi hallgató korában leplezetlenül kimutatta antiszemita érzelmeit, egy díjnyertes dolgozatának alapgondolata szerint a nemzeti egységet csak a nép emberének vezetése alatt állíthatják helyre. Ez a vezető, fűzte hozzá, „ha a szükség megköveteli, nem riad vissza a vérontástól. A nagy kérdéseket mindig a vér és a vas dönti el" Ez a sokat sejtető jellemzés ráillett az erőszakot hirdető, ígéretes pálya előtt álló fiatal Adolf Hitlerre, az akkoriban megalakult Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vezéregyéniségére. Hess volt a tizenhatodik tagja annak a csoportnak, amelyet a világ később náci pártként ismert meg.

Nagy befolyással volt Hessre Karl Haushofer professzor is, aki geopolitikai előadásain a földrajzi helyzetnek a politikai történelemre gyakorolt meghatározó szerepét fejtegette. A befolyásolható

fiatalember nyilván buzgón hallgatta a Németország jövőjéről szóló optimista elképzeléseket, és fellelkesítette a professzor azon gondolata, hogy Németországnak és Angliának – amelyeknek lakossága „tökéletes fajú" össze kell fognia, hogy a világ uraivá váljanak. Haushofer elmélete szerint Németország fejlődését gátolja, hogy nincs elegendő *Lebensraum*ja, élettere.

Elképzelhető, hogy a túl sokat töprengő fiatalember agyában összeolvadtak Hitler és Haushofer professzor gondolatai, és szenvedélyes vágy támadt benne, hogy hazája gazdasági, politikai és katonai erejének újjáéledését szolgálja. 1923-ban a híres müncheni „sörpuccsal" Hitler sikertelen kísérletet tett a hatalom átvételére, és bebörtönözték. A balul végződött államcsíny során Hessnek az volt a feladata, hogy zsidókat és a jobboldal más ellenségeit elfogja, ezt a feladatát olyan buzgalommal hajtotta végre, hogy Hitler dicséretét is kiérdemelte. A puccs után Hess átszökött Ausztriába, de amikor megtudta, hogy Hitler egyébként kutyahűségű sofőrje a titkári feladatokra nem alkalmas, önként feladta magát, hogy a pártvezérrel együtt tölthesse le a börtönbüntetést. A landbergi börtön cellájának falai hamarosan Hess Remington-írógépének kattogásától visszhangzottak: Hitler neki diktálta a hírhedt *Mein Kampf*ot, amelyben kifejtette, hogyan éledhet újjá Németország a nácik uralma alatt.

Hess adta Hitlernek a „der Führer" vagyis a vezér nevet, és ő teremtette meg a Führert övező kultuszt, egyebek között a nácik mereven előrelendített karral való tisztelgését. Nap mint nap áhítattal gépelte az ilyen magvas gondolatokat: „A hatékony propagandát le kell szűkíteni néhány pontra, ezeket jelszóként addig kell ismételni, míg a hallgatóságban az utolsó emberig mindenki pontosan érti, hogy mit jelent a jelszó." Így dolgoztak együtt azon a terjengős könyvön, amelyben Hitler ismertette tervét, mely szerint Németországban a kommunistákat és a zsidókat egységesen „egyetlen ellenségként" kell kezelni. A szófukar zárkózott Hesst megszédítette ez az élmény A világ kezdett felfigyelni Hitlernek a per során

Amikor Hess ejtőernyővel leszállt Skóciában, a brit lapok főcímekben számoltak be az eseményről. Hamilton hercegével (jobbra) még a háború előtt találkozott; kérte, hogy vele ismertethesse béketervét. Lent egy skót tiszt Hess repülőgépének roncsát vizsgálja.

R.A.F. ACE SCORES AGAIN—Page 2

Nazi Leader Flies To Scotland

Daily Record and Mail

TUESDAY, MAY 13, 1941 — ONE PENNY

Always Welcome — William Youngers Beer

RUDOLF HESS IN GLASGOW -OFFICIAL

HERR HESS, HITLER'S RIGHT-HAND MAN, HAS RUN AWAY FROM GERMANY AND IS IN GLASGOW SUFFERING FROM A BROKEN ANKLE. HE BROUGHT PHOTOGRAPHS TO ESTABLISH HIS IDENTITY.

AN OFFICIAL STATEMENT ISSUED FROM 10 DOWNING STREET AT 11.20 LAST NIGHT SAID—

"Rudolf Hess, Deputy Fuhrer of Germany and Party Leader of the National Socialist Party, has landed in Scotland under the following circumstances:

"On the night of Saturday, the 10th, a Messerschmitt 110 was reported by our patrols to have crossed the coast of Scotland and be flying in the direction of Glasgow. ...

THIS WAS HIS 'PLANE

Two pictures of the wreckage of Hess's Messerschmidt 110.

"I Found German Lying In Field"

DAVID M'LEAN, A PLOUGHMAN, WAS THE MAN WHO FOUND RUDOLF HESS. HERE IS M'LEAN'S OWN STORY AS TOLD TO THE "DAILY RECORD," FIRST NEWSPAPER ON THE SCENE:—

"I was in the house and everyone else was in bed late at night when I heard the 'plane roaring ... As I ran out to the back of the farm, I ... saw the 'plane burst into flames

Benghazi Shelled

AN official Admiralty communique last night states: During Saturday night ...

mondott beszédeire, ez tovább erősítette a nagyra törő vezér önbizalmát. Hamarosan ő lett a börtönélet középpontja, ő irányította az étkezések alatt a beszélgetést, s még őrei is „Heil, Hitler!"-rel köszöntötték. Hess pedig állandóan ott volt az oldalán.

Mellékszereplővé válik

Amikor néhány év múlva Hitler hatalomra került Németországban, magától értetődött, hogy Hess, aki az ínséges, küzdelmes években hűségesen szolgálta, egyik bizalmasa legyen. Sokan vélekedtek úgy hogy Hitler azokat a gondolatait is megosztja vele, amelyek mások előtt örökre titokban maradtak. A hivatalos náci propaganda „a Párt lelkiismereté"-nek nevezte Hesst.

A német hadsereg csapatai egymás után rohantak le több európai országot, s a fő cél a katonai győzelem kivívása volt. Ettől kezdve Hess úgy érezte, hogy háttérbe szorult. Hitler kinevezte helyettesévé, de a hatalmi ranglétrán megelőzte őt az erőszakos, nagyképű Hermann Göring, és még beosztottja, a sötét jellemű Martin Bormann is igyekezett aláásni tekintélyét. Hessből teljesen hiányzott a konspirációs érzék, amely védelmet nyújthatott volna neki a hatalmi villongásban, és talán abban bízott, hogy egy drámai gesztussal visszaszerezheti Hitler fő tanácsadójának szerepét, továbbá, ha a háborút hamarabb befejeznék, a párt figyelme ismét az általa fontosabbnak tartott, nem katonai kérdésekre irányulna.

Hess a Führer helyetteseként számos fontos állami rendeletet írt alá, azokat is, amelyeknek célja a zsidóknak a gazdasági és politikai életből való kiszorítása volt. Tehát az ország belügyeiben töltött be fontos szerepet, s legfőbb feladata a nemzetiszocializmus ellenségeinek elnyomása volt. Haushofer professzor tehetséges fia, Albrecht befolyására belátta, Németországnak békét kell kötnie Angliával, hogy a teljes náci hadigépezettel nyomban támadásba lendüljenek a leggyűlöletesebb ellenség, a Sztálin vezette kommunista Oroszország ellen. Haushoferék – apa és fia – jó kapcsolatokkal rendelkeztek Nagy-Britanniában, a semleges Portugáliában és Spanyolországban. Albrecht azonban figyelmeztette Hesst, hogy a britek Hitlert „a Sátán földi helytartójá"-nak tartják. Hogy miért, az a Führer helyettese számára teljességgel érthetetlen volt.

Albrecht Haushofer közben veszedelmes játszmába kezdett: barátja és csodálója tudta nélkül szövetkezett azokkal, akik a náci rezsimmel szembeni ellenállást szervezték. Hesst azzal igyekezett leszerelni, hogy felajánlotta. kapcsolatba lép jó barátjával, Hamilton herceggel, bár nem győzte hangsúlyozni, hogy a britek aligha lennének hajlandók fontolóra venni a békeszerződés aláírását az általuk megvetett Hitlerrel.

Még 1939-ben, nem sokkal azután, hogy Nagy-Britannia hadat üzent a hitleri Németországnak, Göring ajánlkozott: átrepül a szigetországba „és megmagyarázza nekik a helyzetet" Hitler állítólag ezt válaszolta neki. „Teljesen értelmetlen, de ha tudja, hát próbálja meg." Hess 1940-ben és 1941 ben a háborús kabinettanács tagjaként pontosan ismerte azokat a titkos terveket, amelyek egyrészt a Szovjetunióval kötött megnemtámadási szerződés felmondását, másrészt az Oroszország ellen „Barbarossa-terv" fedőnév alatt indítandó támadást irányozták elő. Nem lehetetlen, hogy elfogadta Göring ötletét egyrészt, mivel tisztában volt azzal, milyen óriási feladatot jelent a Szovjetunió legyőzése, másrészt azért, mert fanatikus vágy élt benne, hogy szolgálja Führerét.

A jelek szerint 1940 vége táján Hess titokban rendszeresen kijárt a Messerschmitt-művek augsburgi repülőterére gyakorló repülésekre, összesen vagy harminc alkalommal. A harmincas években a neves repülőgépgyár berepülő pilótája volt, részt vett légi bemutatókon, versenyeket is nyert, köztük a legmagasabb német hegycsúcs, a Zugspitze körülrepülésének évente megrendezett versenyét is. Régi vágya volt már, hogy tagja lehessen az újjászületett német légierőnek, a nagy hírű Luftwaffénak, de 1939-ben Hitler legalább egy évre eltiltotta a repüléstől. Valószínűleg tudott Hitler arról, hogy később gyakorló repüléseket végzett egy Messerschmitt 110 típusú, nagy sebességű és közel 2 ezer kilométeres hatósugarú kétmotoros vadászbombázón. De vajon tudta-e azt is, hogy helyettese 1941-ben három ízben is megkísérelt Angliába jutni, és a rossz repülési viszonyok késztették visszafordulásra? Az egész ügy egyik megoldatlan rejtélye, hogy vajon tudott-e Hitler Hess angliai utazási szándékáról?

A repülő békekövet

„Führerem, amikor megkapja ezt a levelet, én már Angliában leszek. Képzelheti, mennyire nehezen szántam rá magam erre a lépésre, hiszen egy negyvenes éveit taposó férfinak mások a kötelezettségei az életben, mint egy húszévesnek." Amikor Hess titkára átadta Adolf Hitlernek a levelet, az első sorok elolvasása után Hitler fájdalmas kiáltást hallatott és könnyekben tört ki. A körülötte állóknak az volt a benyomásuk, hogy felháborodással és kétségbeesve vette tudomásul, hogy helyettese előző éjszaka, 1941 május 10-én átröpült Angliába. „A Führert nagyon megviselte az eset" – írta naplójában Joseph Göbbels propagandaminiszter

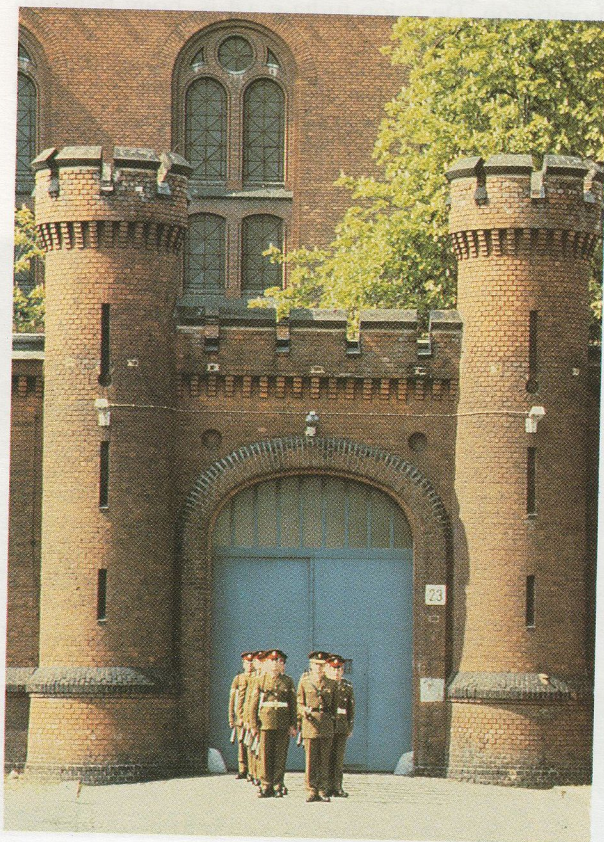
Egyes történészek szerint azonban mindez csak színjáték volt, a náci vezető meg akarta várni, milyen eredményt hoz ez a fantasztikus vállalkozás.

Az eredmény tökéletes csőd volt. Hess az esti órákban a Luftwaffe egyenruhájában indult útnak Skócia felé. Az Északi-tenger fölötti köd védelmében kétszer is menedéket keresett, hogy elkerülje

a brit Királyi Légierő Spitfire típusú elfogó vadászgépeit, szerencséjére, az ő gépe gyorsabb volt. Cikcakkban tette meg az utat napszálltáig, attól tartva, hogy világosban a légvédelmi ütegek felfedezik, majd mélyrepülésben folytatta az utat Anglia fölött, még integetett is a meghökkent falusiaknak. Célja Skócia, Hamilton herceg birtoka volt. Másfél kilométer magasra emelkedett gépével, majd ejtőernyővel kiugrott – a vadonatúj Messerschmitt közben spirálvonalban zuhant lefelé, és nekicsapódott a szikláknak.

A 48 éves Hess életében először hajtott végre ejtőernyős ugrást, ráadásul sötét volt, este tíz óra, így aztán nem csoda, hogy bokatörést és gerincsérülést szenvedett, amikor földet ért. Egy közeli tanyára bicegett, ahol Alfred Horn századosként mutatkozott be, s erősködött, neki azonnal el kell jutnia Dungavel House-ba, Hamilton herceg birtokára, hogy átadjon egy sürgős üzenetet. A gyanakvó skót gazda riasztotta a rendőrséget, Hesst őrizetbe vették, és átadták a katonaságnak.

1947-től 1987-ben bekövetkezett haláláig Rudolf Hesst a berlini Spandau börtönben tartották fogva. Az erődítményben, amelyet négy ország katonái őriztek, az idő nagy részében Hess volt az egyetlen fogoly.

Senki sem hisz neki

A herceg, a légierő egy repülőosztályának parancsnoka furcsa véletlen folytán aznap éppen szolgálatban volt az Edinburgh melletti turnhouse-i repülőtéren, s az ő utasítására szállt fel legalább egy azok közül az angol repülőgépek közül, amelyek megkísérelték a légtérbe behatoló Messerschmitt elfogását. Hess valószínűleg arra számított, hogy a főnemesi rangú repülőtiszt meleg fogadtatásban részesíti. A herceg kiváló repülő volt, elsőként repült át a Mount Everest fölött; az 1936-os berlini olimpia idején találkoztak: Hess otthonában ebéden látta vendégül. Amikor a herceg másnap kikérdezte a foglyot, hűvös korrektséggel bánt vele. Hivatalos jelentésében közölte, hogy Hess a következőképpen ismertette Hitler békefeltételeit: „Először is ragaszkodik egy olyan megállapodáshoz, hogy országaink soha többé nem háborúskodnak egymással, [és] Nagy-Britannia lemond hagyományos politikájáról, hogy folyton szembeszegül Európa legerősebb hatalmával."

Hess mindent elkövetett, hogy személyesen beszélhessen Churchill-lel és más vezető beosztású személyiségekkel, de négy napig a londoni Towerben tartották fogva, majd a következő négy éven át vidéken háziőrizetben tartották. Kezdetben megrökönyödést és sok kellemetlenséget okozott az angoloknak, akadtak olyanok is, akik a foglyot csalónak tartották, aztán egy idő után a brit kormány egyszerűen tudomást sem vett róla.

Az időközben magához tért Führer kommentárja szerint helyettese már évek óta lelki zavarokkal küzd, s vállalkozása hallucinációinak tulajdonítható. Hess hipnotizőrök és asztrológusok hatása alatt állt, állították továbbá, és ennek megfelelően látta a világot. A náci vezetést aggasztotta, hogy Hess elárulja a briteknek a Barbarossa-tervet. Magától értetődőnek tartották, hogy az ellenség kínzásnak veti alá a szerencsétlen Hesst.

Mindkét országban, sőt világszerte mindenki értetlenül állt Hess tettével szemben. Hogyan lehetséges, hogy a teljhatalmú Führer legmegbízhatóbb munkatársa észrevétlenül fel tudott szállni repülőgépével? Ha őrült volt, hogyan engedhette meg a német kormány hogy ilyen magas poszton maradjon? Mit remélt Hess ettől az akciótól?

Egy valaki azért úgy vélte, ő pontosan tudja, mi történt. Sztálin biztosra vette, hogy Churchill meg akart állapodni Hitlerrel. Paranoid agyában ezt a gyanúját beigazoltnak látta, amikor 1941. június 22-én Hitler hadat üzent a Szovjetuniónak. Ezzel kezdetét vette az oroszok millióinak életét követelő szörnyű pusztítás. A náci villámháborút abban a hiszemben indították el, hogy a Führer ígérete valóra válik: „Csak be kell rúgni az ajtót, és az egész korhadt építmény összeomlik." Öt hónapon át tartó hősies védekezés után az oroszoknak sikerült megállítaniuk a német előrenyomulást. A későbbi spandaui események arra vallanak, hogy Sztálin meg akarta mutatni: ők soha nem fe-

A győztesek igazságszolgáltatása

Az 1945-ös potsdami konferencián a szövetségesek vezetői megállapodtak abban, hogy a németországi Nürnbergben perbe fogják a háborús bűnösöket. Nemzetközi bíróság elé állították a legyőzött hatalom azon személyeit, akiket súlyos felelősség terhelt a háborús cselekményekért.

Még abban az évben, november 20-án 22 német került a vádlottak padjára, köztük volt Hess is. A per során fény derült a náci rendszer iszonyatos bűneire. Magának a pernek a törvényességét azonban a mai napig is erősen vitatják. A felhozott vádak körül is sok a vita. A vádpontok közül kettőt az akkori nemzetközi törvények elismertek: „a tényleges háborús bűntetteket" és „az emberiség elleni bűnöket" Volt azonban egy harmadik is, „a béke ellen elkövetett bűn" amelynek fogalmát addig nem határozták meg potnosan, és nem ismerték el büntetendőnek. Ez volt az egyetlen vádpont, amely alapján Hesst elítélték. Az utolsó szó jogán Hess fellengzősen így nyilatkozott: Megadatott nekem, hogy sok éven át szolgáljak egy olyan vezető alatt, aki hazám ezeréves történelmének legkimagaslóbb egyénisége volt. Még ha tudnám, sem akarnám kitörölni életemnek ezt az időszakát. Ezek után többet nem nyilatkozhatott a nyilvánosság előtt.

Rudolf Hess összefont karokkal Nürnbergben, a vádlottak padján. Ő volt az egyetlen, aki nem viselt fejhallgatót, mert nem volt szüksége szinkrontolmácsolásra.

A nürnbergi per során három vádlottat felmentettek, hetet Spandauba vittek, köztük volt Hess is. Tizenkét vádlottat kötél általi halálra ítéltek, de Hermann Göring közben öngyilkos lett: kapszulába rejtett mérget vett be lehetséges, hogy egy együttérző őr csempészte be a cellájába. A szökésben lévő Martin Bormannt távollétében ítélték el.

lejtik el Hessnek, hogy megpróbálta rábeszélni Nagy-Britanniát orosz szövetségeseinek elárulására.

A hallgatás évei

A Führer helyettesének váratlan bebörtönzését súlyosbították Hess vélt vagy valódi betegségei. Idegrendszeri zavarait fokozta, hogy nemcsak hogy nem részesítették hősnek kijáró fogadtatásban az angolok, de egyszerűen nem vették komolyan.

Elmeállapotát illetően a vélemények erősen megoszlottak: egyesek akut téveszmés paranoiának gondolták, mások azt mondták, csak megjátssza az elmebeteget.

Némelyek szerint a skót paraszt tanyájára békeajánlattal kopogtató Hesst nem tarthatják fogva Nagy-Britanniában. Ha viszont visszaküldik, Németországban biztos halál vár rá.

Németország elvesztette a háborút, Hitler öngyilkos lett, és a helyettesét, akinek senki nem hitt, Nürnbergben bíróság elé állították. Itt azt vallotta, hogy egy ideig csak színlelte az emlékezetkiesést.

Egykori munkatársai hol mulattak, hol dühöngtek kiszámíthatatlan viselkedése miatt. Később egy irományában hajmeresztő tervet vázolt fel arról, hogyan vezeti majd Németországot, amikor kiszabadul a börtönből.

Négy évtizedes spandaui fogsága alatt Hess nem érintkezett senkivel, időnként úrrá lett rajta a hipochondria, majd később valóban súlyos gyomor- és bélbántalmak gyötörték.

Egész életében vegetáriánus volt, csak a homeopátiában hitt, a hagyományos gyógykezelésben és az orvosokban nem bízott. Bebörtönzése kezdetétől fogva arra gyanakodott, hogy börtönőrei meg akarják mérgezni, vagy pszichés változást előidéző gyógyszereket akarnak beadni neki.

Lehet, hogy szovjet őrei még táplálták is benne a gyanakvást; mindenesetre kérlelhetetlen szigorral bántak különös foglyukkal.

Huszonnyolc éve volt már börtönben, amikor Hess hajlandó volt találkozni feleségével és fiával, de ez a rövid félórás látogatás is majdnem elmaradt, mert az orosz különítmény vezetője valami jelentéktelen okból akadékoskodni kezdett. A szovjet katonák azzal bosszantották, hogy lekopaszították a málnabokrait.

A szovjet parancsnok mindig megakadályozta a többi ország tisztjeinek arra irányuló igyekezetét, hogy némileg enyhítsék Hess börtönbeli életkörülményeit. Az utolsó percig egyedül a szovjetek ellenezték a fogoly szabadlábra helyezésére irányuló javaslatokat.

Ők nem az idealista, meg nem értett békekövetet látták benne, hanem azt a személyt, akit súlyos felelősség terhel szovjetek millióinak haláláért. Sztálin utódai soha nem bocsátottak meg Hitler jobbkezének.

Az erdők magányos asszonya

Közel két évtizeden át szenvedélyesen küzdött, hogy megmentse a kelet-afrikai Virunga-hegységben élő hegyi gorillákat a kipusztulástól. Elszánt harca során összeütközésbe került nemcsak az erdei orvvadászokkal, hanem Ruanda kormányával is.

Hajnalodott; az ugandai és zaire-i határ mentén húzódó ruandai vulkanikus hegység ködfátyolba burkolózott. Hirtelen izgatott kiáltozás verte fel a Karisoke Kutatóközpont csendjét, s vadul gesztikuláló négerek rontottak be a kunyhóba, amelyben egy fiatalember Wayne McGuire amerikai tudományos kutató aludt. Csekély szuahéli nyelvtudásával először nem is értette, mit akarnak aztán végre felfogta, mit jelent a többször elismételt mondat: „Dian kufa! Dian kufa!" Dian halott!

Átrohant Dian Fossey házába, s az élettelen testet az ágy mellett elnyúlva találta, koponyáját szinte kettéhasította a homlokától az orrán át a szája sarkáig húzódó hosszú vágás. A gyilkos fegyvert, azt a fajta széles pengéjű kést, amellyel az erdei munkások utat vágnak maguknak az aljnövényzetben, néhány évvel azelőtt maga Dian kobozta el orvvadászoktól. A kunyhóban teljes volt a fölfordulás; lehet, hogy a támadó forgatta fel, vagy pedig dulakodás nyoma volt, mert Fossey védekezni próbált. Az ajtónál egy karácsonyfa állt, alatta a központ dolgozóinak szánt ajándékokkal. 1985. december 27-e volt.

A halottat négy nap múlva a központ kicsiny állattemetőjében temették el, azoknak a gorilláknak a sírjai mellé, amelyeknek Dian az életét szentelte. Kilenc hónappal később vádat emeltek McGuire, valamint Emmanuel Rwelekana, a központ egyik alkalmazottja ellen az 54 éves Dian Fossey meggyilkolásának gyanúja miatt. A néger férfi felakasztotta magát, McGuire pedig a ruandai amerikai nagykövetség tanácsára a letartóztatás elől elmenekült az országból. A pert távollétében lefolytatták, és őt elítélték, ám aligha akadt valaki is, aki hitt a bűnösségében – voltak azonban mások, akikre sokkal több okkal terelődhetett volna a gyanú.

Dian Fosseyról erősen megoszlottak a vélemények. Közeli barátai melegszívű teremtésnek tartották, és odaadó munkája miatt csak úgy emlegették, mint „a majmok királynő"-jét. Elsősorban neki köszönhetjük, hogy a kelet-afrikai hegyi gorillát már nem fenyegeti a kihalás veszélye. Ruandában, a Vulkán Nemzeti Parkban most legalább húsz gorillacsalád él, az 1970-es években még csak feleannyian voltak.

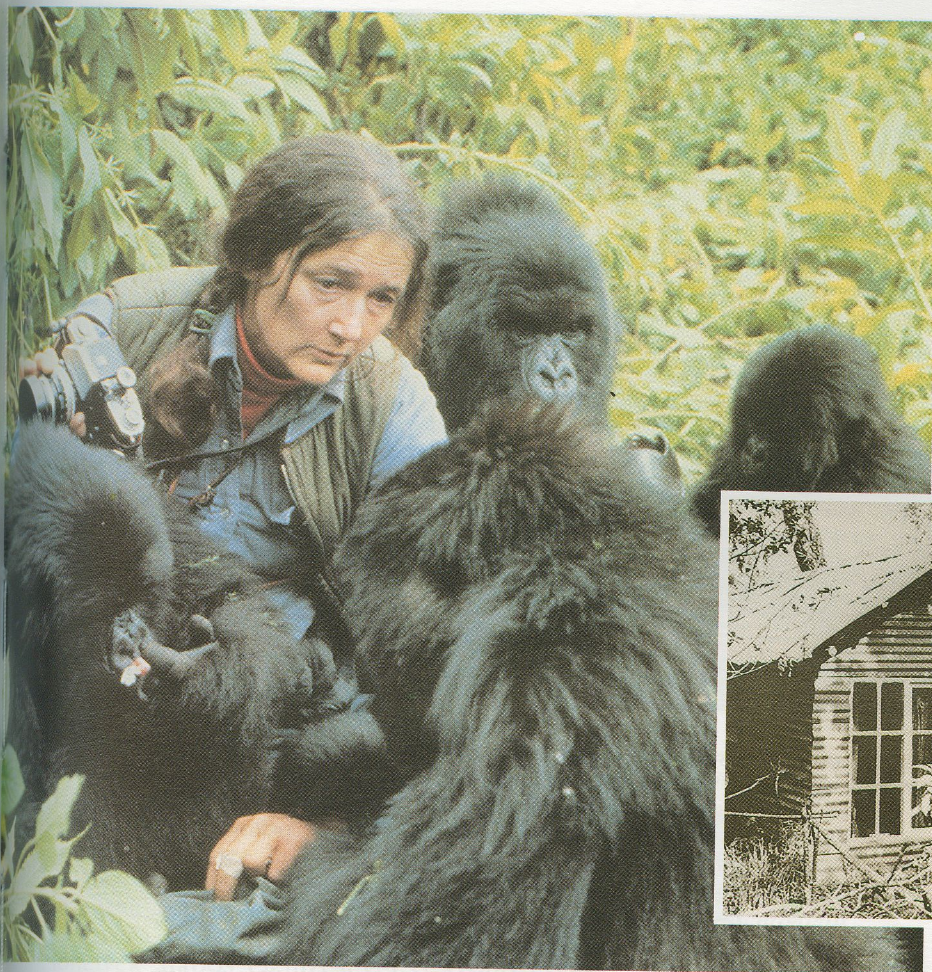
Fossey e nagy termetű emberszabású majmok életmódjának és viselkedésének kutatásával megcáfolta a hollywoodi King Kong-mítoszt, miszerint a gorilla félelmetes, rosszindulatú állat. Eleinte csak biztonságos távolságból figyelte a hatalmas, ártalmatlan, ráncos képű lényeket. Később már sikerült elfogadtatnia magát velük, megtanulta utánozni böffentésszerű, röfögő hangjukat, s elsajátította sajátos testbeszédüket. Megfigyelte, hogy ha összefonja a karját, azt a barátkozás jelének veszik, s arra is rájött, hogy nem ijeszti el őket, ha leguggol, mert így nem tűnik magasabbnak, mint a családfő. Az állatok egy idő után befogadták, mintha hozzájuk tartozna. Dian hosszú órákon át ült köztük, úgy tett, mintha ő is majszolná egyik kedvenc eledelüket, a vadzellert, kísérleti alanyai meg hagyták, hogy vakargassa, kurkássza őket.

Hogyan került Kelet-Afrikába?

„Nem a végzet vagy a sors hozott Afrikába írta Fossey – De nem is valami romantikus elképzelés. Mély vágy élt bennem, hogy a vadon élő állatokat lássam és velük éljek olyan környezetben, amelyet az ember még nem formált át a maga képére." Dian hatéves volt, amikor szülei elváltak, nevelőapjától nem túlzottan sok szeretetet kapott. A magányos gyermek állatbarátokra vágyott, de egy aranyhalon kívül más állatot nem tarthatott, s amikor az elpusztult, egy hétig siratta.

Fossey állatorvosnak készült, de fel kellett adnia tervét, mert a davisi Kaliforniai Egyetemen nem ment neki a vegytan és a fizika. Rehabilitációs pszichológus lett, testi fogyatékos és érzelmileg labilis gyerekekkel foglalkozott a Kentucky állambeli louisville-i kórházban. Afrika iránti érdeklődését egy rhodesiai fiatalember keltette fel, aki udvarolni kezdett neki, ám Dian úgy érezte, a házasság túl nagy ár ahhoz, hogy így váltsa meg útiköltségét a Fekete Kontinensre. Kuporgatni kezdte a pénzt, majd 1963-ban elutazott Kelet-Afrikába.

Tanzániában találkozott Louis Leakeyval, a híres antropológussal, aki megkérdezte, mit szeret-

„Elvesztette a kapcsolatot az emberek világával; kár hogy ő maga nem válhatott gorillává" így jellemezte Dian Fosseyt egyik munkatársa. Balra: gorillái között ül, akiket talán túlságosan is szeretett. Lent a kunyhó, amelyben élt, és ahol meggyilkolták.

ne még látni. Legnagyobb vágya, hogy hegyi gorillákat lásson a vulkanikus Virunga vidékén, felelte a lány mire Leakey azt tudakolta, szemlélőként vagy újságíróként érdeklődik-e irántuk. – Ennél sokkal többről van szó, Dr Leakey – felelte Dian. Az a tervem, hogy egyszer majd odaköltözöm és ott dolgozom. – Néhány nap múlva élete első gorilláival találkozott. Hatalmasnak, impozánsnak hatottak, ám egy csöppet sem ijesztőnek. Olyanok voltak, mint egy piknikező társaság, amelyiket kíváncsiskodók leptek meg. Amikor hazautazott Afrikából, Fosseyban már megérett az elhatározás, hogy visszatér, és ezekkel az állatokkal éli le életét. Négy év múlva a National Geographic Society támogatásával megalapította a Karisoke Kutatóközpontot.

Tudomány vagy elvakultság

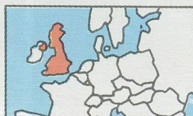
A bennszülöttek Diant *nyiramachabelli*nek, „az erdők magányos asszonyá"-nak nevezték el. A gorillák megfigyelésével jelentős anyagot gyűjtött össze, és nagyrészt az ő érdeme, hogy ezt a veszélyeztetett állatfajt megóvták a kihalástól. Indítékai és módszerei viszont heves viták tárgyát képezik. Olyan bensőséges kapcsolatba került a hegyi gorillákkal, amely túlment a tudományos érdeklődés és a normális állatszeretet határain.

Amennyire szerette a gorillákat, olyan engesztelhetetlen gyűlölet élt benne az orvvadászok iránt, akik tönkretették az állatok természetes élőhelyét, és felelőtlenül öldösték őket. Fossey könyörtelenül üldözte az orvvadászokat, elkobozta szerszámaikat és fegyvereiket, előfordult, hogy saját kezűleg korbácsolta meg őket.

Nemsokára nemcsak az orvvadászokkal keveredett háborúságba, hanem a ruandai hatóságokkal is, mert meg akarták nyitni a festői szépségű vulkáni parkot a turisták előtt. Fossey állhatatosan ellenezte tervüket: az ő gorillái nem mutogatni való állatkerti lények. Azzal fenyegetőzött, hogy ha egyetlen turista is közelíteni mer a kutatóközponthoz, lelövi. Konok elszántsága miatt idővel számos ellenséget szerzett – minden bizonnyal ezek egyike volt az ismeretlen gyilkos, aki brutálisan végzett vele 1985 decemberében.

A Smithsonian Institution múzeumai egymás után sorakoznak a Mall mindkét oldalán, a Capitóliumtól egészen a Washington-emlékműig.

A tudomány javára végrendelkezett

Egy James Smithson nevezetű angol férfiú különös végrendelete nemcsak az Egyesült Államokat gazdagítja, hanem az egész világot. Még csak nem is járt abban az országban, amelyre egész vagyonát hagyta. Ma sem tudjuk pontosan, mi késztette arra, hogy így végrendelkezzen.

Washingtonban Mallnak nevezik a Kongresszus székházától nyugatra, a Potomac folyóig elterülő hatalmas, parkosított övezetet. Mindkét oldalán impozáns múzeumi épületek emelkednek, közös nevük Smithsonian Institution. Legnevezetesebb részei a Repülési és Űrkutatási Múzeum, a Természettudományi Múzeum, az Amerikai Történelmi Múzeum, az Afrikai Művészeti Múzeum, a Freer Képzőművészeti Galéria (amely keleti és iszlám műgyűjteményéről nevezetes); a Sackler Galéria (ahol a közel-keleti és ázsiai művészet remekei láthatók); a Hirschhorn Múzeum és Szoborkert. A Smithsonian Institution társlétesítménye a Mallon található Nemzeti Művészeti Galéria, a John F Kennedy Központ, amely az előadóművészetek otthona, továbbá a Woodrow Wilson Tudósközpont, összesen tizennégy múzeumot foglal magában, 23 Washingtonban és egy (a Cooper–Hewett) New Yorkban található. Ide kell sorolni még a washingtoni Nemzeti Zoológiai Parkot is.

A déli oldalon, a Mall közepén helyezkedik el egy soktornyú, vörös kőből épült, mesebeli kastélyra emlékeztető épület, amelynek építését 1855-ben fejezték be. A bejárat közelében levő kápolnában nyugszanak egy angol férfiú, James Smithson földi maradványai. Ő maga soha nem járt az Egyesült Államokban, de az ő nem mindennapi végakarata tette lehetővé a tudomány a művészetek és műalkotások hatalmas gyűjtemé-

nyeinek otthont adó kiemelkedő tudományos intézmény megalapítását.

Születésének stigmája

James Smithson 1765-ben született Franciaországban. Ide menekült állapotos anyja, a gazdag özvegy Elizabeth Macie a várható botrány elől. az apa ugyanis unokanővérének férje, Sir Hugh Smithson volt, aki nem is olyan sokkal ezután megkapta Northumberland első hercegének címét. Elizabeth ősei sem voltak akárkik: családfáját VII. Henrikig tudta visszavezetni. Az anya mindent elkövetett, hogy fia ne szenvedjen a törvénytelen származás stigmája miatt. A kisfiú tízéves volt, amikor visszatért vele Angliába, és sikerült angol állampolgárságot szerezni számára – de csak megszorításokkal: nem léphetett hivatalnoki vagy katonai pályára, és nem kaphatott földadományt az uralkodótól. Számára tehát elérhetetlenek voltak a gazdag fiatalok előtt nyitva álló lehetőségek, és ezért a tudomány felé fordult.

17 éves korában a Pembroke Kollégium hallgatója lett az Oxfordi Egyetemen James Louis Macie néven. Hamarosan osztályelső vegytanból és ásványtanból. Négy év alatt doktorátust szerzett, majd egy évre rá Henry Cavendish, az egyik legkiválóbb brit tudós támogatásával a Királyi Társaság tagja lett. 1791-ben olvasta fel első értekezését a Társaságban a bambuszkámfor kémiai tulajdonságairól – mindössze 26 éves volt.

1800-ban meghalt az édesanyja, s ekkor fölvette a Smithson nevet. Pályafutása során 27 vegyészeti témájú tanulmányt írt. Az európai cinkérc-lelőhelyek alapos elemzésével ő azonosította a cinkkarbonátot, amelyet őróla neveztek el smithsonite-ásványnak. Jómódban, nőtlenül élt, sokat utazott Európában, kapcsolatba került a kor tudományának élvonalbeli képviselőivel, de tudósként nem vehette föl velük a versenyt; a hírnév nem adatott meg neki.

61 éves korában, 1826. október 23-án megfogalmazta végakaratát – olyan végrendeletet hagyott, amely nevét később halhatatlanná tette. Miután büszkén megnevezte szüleit: Northumberland hercegét és anyját, „Elizabethet, a studleyi Hungerfordok örökösét" Smithson vagyonát unokaöccsére, Henry James Hungerfordra hagyta. Kikötötte azonban, hogy ha Hungerford örökös nélkül hal meg, összes vagyona szálljon „az Amerikai Egyesült Államokra, hogy Washingtonban Smithsonian Institution néven létrehozzanak egy intézményt a tudás gyarapítása és terjesztése céljából"

Támogatta egy új Athén építését

„Ereimben a legelőkelőbb angol családok vére folyik – írta egy alkalommal Smithson ám ez mitsem számít. Nevem akkor is fennmarad az embe-

James Smithson (jobbra) egy brit nemes törvénytelen fia volt. Neve nem tudósként, hanem vagyonát az Egyesült Államokra hagyó rendkívüli végrendelete folytán maradt fenn.

Számos javaslat hangzott el arról, hogy mire fordítsák a smithsoni örökséget. Az egyik egy könyvtár létrehozását szorgalmazta. Balra: ilyen volt a könyvtár a XIX. században; ám ez csak egy része az intézmény hatalmas gyűjteményének, amelyet valaki „a nemzet padlásának" nevezett.

Sok fejtörést okozó örökség

Azzal, hogy elfogadták James Smithson félmillió dolláros adományát, még korántsem értek véget a Kongresszus vitái. Mire gondolt a brit jótevő, amikor vagyonát az Egyesült Államokra hagyta?

Egy kísérleti mezőgazdasági állomásra gondolt, vélte egy szenátor Szó sincs róla, mondta egy másik, az országnak könyvtárra van szüksége, „egy hatalmas tárházra, egy óriási kincsestárra, ahol fellelhető az emberiség és a természet történetének valamennyi adata" Egy kongresszusi tag erre azzal replikázott, hogy a könyvtárak csupán „kisstílű antikváriusi eredmények" inkább természettudományi gyűjteményt és tanárképzőt kellene létrehozni. Az egykori elnök, John Quincy Adams, akkor még Massachusetts állam képviselője azt mondta: inkább a Potomac folyóba dobják a pénzt, mint hogy iskolára költsék; ő egy csillagvizsgáló felállítása mellett kardoskodott.

Végül 1846 augusztusában a Kongresszus jogi testületként bejegyezte a Smithsonian Institutiont, s kiadta az engedélyt, hogy egy „egyszerű, tartós anyagokból és szerkezettel felépítendő, fölösleges díszektől mentes" épületet állítsanak fel; itt kap majd helyet egy múzeum, egy tudományos eszközöket és kellékeket tartalmazó gyűjtemény egy vegyi laboratórium, egy művészeti galéria, továbbá több előadóterem. Azt ugyan nem mondhatjuk, hogy a Smithsonian Institution első épülete teljesen nélkülözi a fölösleges díszítéseket, de ami a tudomány ügyének fejlesztését illeti, az alapszabály mindenesetre tág lehetőséget biztosított ahhoz, hogy ez a rendkívüli, sokoldalú intézmény felölelje és bemutassa mindazt, amit az utóbbi másfél évszázad produkált.

riség emlékezetében, amikor már megszűnik és feledésbe merül a Northumberlandek és Percyk rangja." Olyan ember szavai ezek, akit elkeserítettek származásának körülményei, s aki dacolni akart az őt kirekesztő társadalommal. De miért éppen az Egyesült Államokra esett a választása? Soha nem járt ott, sem rokoni, sem baráti szálak nem fűzték ehhez az országhoz. A válasz talán a 27 éves Smithson párizsi látogatásában keresendő.

1792-t írtak, három éve rohamozta meg a párizsi tömeg a Bastille épületét, a Bourbon-dinasztia hanyatlásának és zsarnokságának jelképévé vált hírhedt börtönt. Akkor választották meg a Nemzetgyűlést, amely nem sokkal később eltörölte a monarchiát, és Franciaországot köztársasággá kiáltotta ki. „Az ostobaság és bűn épp elég soká uralkodott – írta Smithson egy oxfordi barátjának most már valóban itt az ideje, hogy kezdetét vegye az igazság és a józan ész korszaka." A monarchia – és tágabb értelemben a nemesség, amely kirekesztette Smithsont az ő szemében „megvetendő nyűg" volt; ő magát „a demokrata párt hívének" nevezte.

Sajnos, a francia forradalom rövidesen dühöngő terrorba csapott át, s a köztársaság helyébe Napóleon monomániás császári uralma lépett. Ám az Atlanti-óceán túloldalán, az akkor létrejött Amerikai Egyesült Államokban az önkormányzattal való kísérlet működőképesnek bizonyult. Joel Barlow költő azt írta, hogy az ország fővárosa a Potomac folyó partján egy új Athénné válik. Joseph Priestly, Smithson egyik vegyésztársa megjósolta, hogy a tudomány új, nagy felfedezései nem valamelyik monarchiában, hanem egy köztársaságban születnek majd meg. James Smithson tehát hátat fordított az Óvilág zűrzavarának, s elhatározta, hogy segédkezik egy új Athén megteremtésében.

Szerény kezdeti lépések

1829-ben, három évvel a különös végrendelkezés után James Smithson meghalt; Olaszországban, Genovában temették el. Unokaöccse hat év múlva örökös nélkül hunyt el. Ekkor hosszas vita kezdődött a hagyatékról. John C. Calhoun például kijelentette: Az ország méltósága nem engedi, hogy ilyen ajándékokat fogadjon el külföldiektől. De a Kongresszus felhatalmazta az elnököt, hogy megbízottat küldjön Angliába a pénzért. 1838 augusztusában futott be New York kikötőjébe az a hajó, amely 105 zsáknyi arany fontsterlinget hozott: az összeg akkor 508 318 dollár és negyvenhat centnek felelt meg.

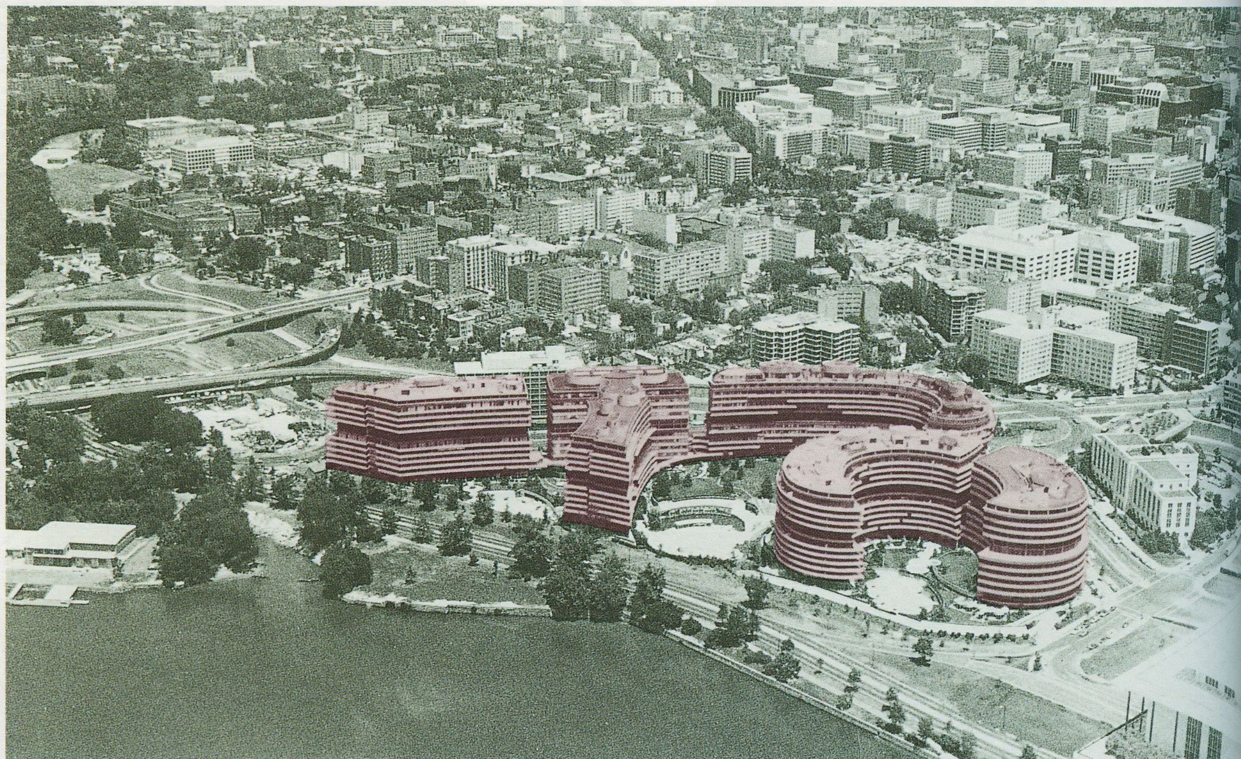
A neogótikus stílusú épület alapkövét azonban csak 1847-ben fektették le. Ez a vörös, kastélyszerű épület lett a Smithsonian Institution első otthona, s 1904-ben ide hozatták Smithson hamvait. Megalakult az intézmény igazgatótanácsa, amelynek összetétele a mai napig a következő: az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának elnöke, az elnökhelyettes, a Kongresszus három tagja, három szenátor és hat magánszemély A testület fontos döntésével Joseph Henryt, a Princetoni Egyetem természettudományi professzorát nevezte ki az alakulóban levő intézmény első vezetőjévé.

Henry meggyőzte az igazgatótanácsot, hogy a kutatást kell a Smithsonian Institution fontos feladatává tenni. Tudományos művekből álló sorozat indult *A Smithsonian hozzájárulása a tudományokhoz* címmel, amelynek első kötete 1848-ban jelent meg. Henry önként jelentkezőket toborzott az ország legkülönbözőbb pontjain, akik lelkesen beszámoltak időjárási megfigyeléseikről, s ebből a hálózatból alakult ki az Egyesült Államok Időjárási Hivatala. Napjainkban a Smithsonian Institution tudósai a washingtoni állatkertben a kipusztulóban levő fajok megmentésén fáradoznak, egy arizonai obszervatóriumban az égitesteket figyelik, trópusi kutatásokat végeznek Panamában, és környezeti hatásokat vizsgálnak Maryland államban. Az intézmény a James Smithson által megszabott feladatát: a tudás gyarapítását és terjesztését kiemelkedő eredményekkel valósítja meg.

4

Bűnös vagy nem bűnös?

A Watergate kereskedelmi és lakóépület-együttes Washingtonban, melyről a politikai botrány a nevét kapta.

A Watergate-ügy megoldatlan rejtélyei

A soha nem tisztázott „harmadrangú betörés" megbénítja az Egyesült Államok kormányát, és kinyitja a Fehér Ház titkainak Pandora-szelencéjét. Amerika történelmében először kényszerül elnök lemondásra, és kerülnek börtönbe legközelebbi tanácsadói.

„Mit tudott az elnök... és mikor tudta meg?" az amerikai közéletben talán még soha nem tettek föl ennél nagyobb visszhangot keltő kérdést. Tennessee szenátora, Howard Baker az elnökválasztási kampányt ellenőrző Szenátusi Vizsgálóbizottság tekintélyes republikánus tagja az egész ország zavarodottságának adott hangot 1973-ban, miután a tévékamerák előtt felvonultatott számos tanú a kormány legfelsőbb köreiben zajló cselszövésekről, megfélemlítésekről, lehallgatásokról és megvesztegetésekről szóló bonyolult és homályos történetet mondott el. A napvilágra került visszaélések sorozata Watergate-botrány néven vonult be a köztudatba, az ezt követő kongresszusi vizsgálatok, bírósági ügyek anyaga, a róla szóló újságcikkek és könyvek kisebbfajta szakkönyvtárat tölthetnének meg. De van-e azóta kielégítő válasz a szenátor kérdésére?

Az a kínos ügy amit Gerald Ford elnök „az ország hosszan tartó rémálmá"-nak nevezett, közönséges betörésként indult. 1972. június 17-én éjszaka kettőkor rajtakaptak öt embert, akik felforgatták a Demokrata Párt Országos Bizottságának a washingtoni Watergate-épületegyüttesében lévő főhadiszállását. A kamerákkal és elektronikus lehallgatókészülékekkel felszerelkezett emberek ko-

Carl Bernstein (balról) és Bob Woodward tudósított a Watergate-betörésről a The Washington Post *hasábjain. A kibontakozó botrányt ragyogóan elemző írásaik hozzájárultak ahhoz, hogy az újság elismerésre méltó szolgálataiért 1973-ban Pulitzer-díjat kapott.*

rábban már mennyezetburkoló elemeket mozdítottak el és keresgéltek a pártakták között. Mindannyiukról kiderült, hogy kapcsolatban állnak a CIA-vel. Csak azért kapták el őket, mert egy éber biztonsági őr arra lett figyelmes, hogy ragasztószalagot helyeznek el az egyik ajtózáron. Amikor az őr leszedte a szalagot, valamelyik betörő, láthatóan mit sem sejtve, ismét leragasztotta.

Richard Nixon elnök, a republikánusok vezére akkoriban arra számíthatott, hogy könnyedén legyőzi a demokraták jelöltjét, George McGovern szenátort, és ismét megválasztják elnöknek. Nixon még akkor is azt állította, hogy „a Fehér Háznak semmi köze a dologhoz" amikor az egyik betörőről kiderült, hogy James McCordnak hívják, és hírszerzőként dolgozik az Elnök Újraválasztási Bizottságának (EÚB). Lawrence F O'Brien, a demokraták országos elnöke azonban a „politikai kémkedés kirívó esetének" ítélte a behatolást, és peres úton egymillió dollárt követelt az EÚB-től. Eközben a vizsgálatok során mind több szál vezetett a Fehér Házhoz. A betörők közül ketten is kapcsolatban álltak E. Howard Hunttal, aki a CIA megbízottjaként irányította a Kuba megszállására irányuló 1961-es szégyenletes kísérletet. Akkoriban Hunt Nixon különleges tanácsadójának és politikai stratégájának, Charles W Colsonnak a munkatársa volt. Annak ellenére, hogy az FBI, az Igazságügyminisztérium, a Kongresszus és a sajtó mind többet foglalkozott a rejtélyes üggyel, novemberben az elnöknek mégis sikerült elsöprő győzelmet aratnia a választásokon.

Miközben azonban Nixon és csapata a diadalt ünnepelte, az országot egyre jobban nyugtalanították a Watergate-ügy homályos pontjai. Az elnök rövidesen arra kényszerült, hogy a bonyodalom minden egyes új és kínos fordulata kapcsán magyarázkodjék. Ő és emberei hintették volna el valahogyan saját politikai bukásuk magvát?

„Vízvezeték-szerelők" a nemzetbiztonságért

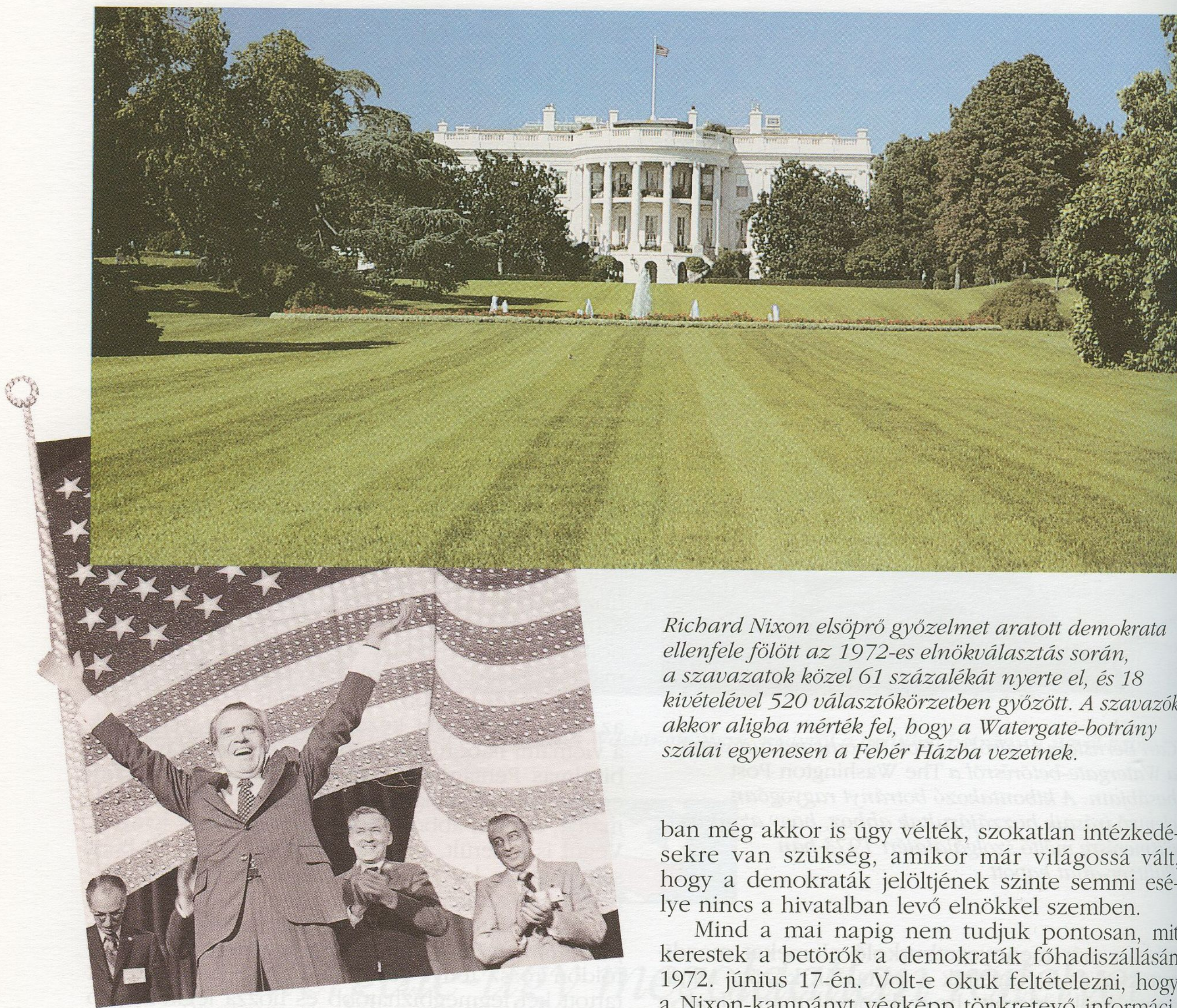
1969. május 9-én, mindössze néhány hónappal az után, hogy az akkor először megválasztott Richard Nixon letette a hivatali esküt, éktelen haragra gerjedt, amikor a *The New York Times* nyilvánosságra hozta, hogy az Egyesült Államok Laoszban és Kambodzsában lévő észak-vietnami bázisokat bombáz titokban. Elrendelték a feltételezett informátorok telefonjainak lehallgatását.

Két évvel később, 1971. június 13-án ugyanez az újság részleteket kezdett közölni az országnak a vietnami háborúban való részvételére vonatkozó bizalmas Pentagon-jelentésből. Csakis a kormány egyik embere adhatta át a hétezer oldalas tanulmányt, miután abból összesen 15 példány létezett. Végül is kiderült, hogy a jelentést Daniel Ellsberg szivárogtatta ki, aki korábban a Honvédelmi Minisztérium szakértője volt.

Nixon mindenképp el akarta kerülni, hogy saját adminisztrációja egyik tagjának ügyködése külföldön rossz fényt vessen rá, ezért megbeszélést tartott két legmegbízhatóbb és hozzá legközelebb álló tanácsadójával, a Fehér Ház személyzeti főnökével, H. R. Haldemannal és a belügyi tanácsadó John D. Ehrlichmannal. Úgy döntöttek, hogy utasítják Egil Krogh-ot, Ehrlichman első helyettesét, hozzon létre egy titkos csoportot, melynek feladata a „szivárgások megszüntetése" Következésképp „vízvezeték-szerelőknek" nevezték magukat. Hunt és egy G Gordon Liddy nevű volt kisvárosi ügyész, egyébként megszállott fegyverrajongó is csatlakozott ehhez a vállalkozáshoz, de első megbízatásukat nem sikerült végrehajtaniuk. Ellsberget szerették volna lejáratni, ezért Castróval szembenálló kubaiakat béreltek föl, hogy hatoljanak be pszichiátere irodájába, de a tájékozatlan betörők nem találták meg a kezelési kartonját.

Felkészülés a legrosszabbra

1960-ban Nixon az elnökválasztás során kevéssel maradt alul John F Kennedyvel szemben. 1968-as

Richard Nixon elsöprő győzelmet aratott demokrata ellenfele fölött az 1972-es elnökválasztás során, a szavazatok közel 61 százalékát nyerte el, és 18 kivételével 520 választókörzetben győzött. A szavazók akkor aligha mérték fel, hogy a Watergate-botrány szálai egyenesen a Fehér Házba vezetnek.

visszatérésekor csak kevéssel győzte le Hubert Humphreyt. A közvéleménykutatások szerint a választók olyan gyors ütemben hangolódtak ellene a kampány utolsó szakaszában, hogy ha az akár csak néhány nappal tovább tart, ő veszít. Nixon tudta, hogy politikai helyzete bizonytalan, ezért ennek megszilárdítására létrehozta az EÚB-t, aminek az volt a fő feladata, hogy dollármilliókat szerezzen az 1972-es újraválasztási kampányhoz. John Mitchell igazságügy-miniszteri tisztéről mondott le, hogy kampányfőnök lehessen, a gazdasági tanácsadó Liddy lett; McCordot pedig a biztonsági ügyek vezetőjének nevezték ki.

Az EÚB megdöbbentően sikeresnek bizonyult; óriási pénzösszegekre tett szert olyan vállalati vezető tisztségviselőktől, akik kétségtelenül számítottak arra, hogy a Fehér Ház hálás lesz majd nekik a választások után. Egyes munkatársak azonban még akkor is úgy vélték, szokatlan intézkedésekre van szükség, amikor már világossá vált, hogy a demokraták jelöltjének szinte semmi esélye nincs a hivatalban levő elnökkel szemben.

Mind a mai napig nem tudjuk pontosan, mit kerestek a betörők a demokraták főhadiszállásán 1972. június 17-én. Volt-e okuk feltételezni, hogy a Nixon-kampányt végképp tönkretevő információkkal rendelkeznek ellenfeleik? Azt remélték-e, hogy az irodák lehallgatása majd segítségükre lesz, hogy elébe vágjanak a demokraták stratégiájának? A sors iróniája, hogy maga a betörési kísérlet okozta a legtöbb kárt, olyan időzített bombává vált, amely csak hónapokkal később robbant fel.

Szorul a hurok

A Watergate-ügy egy időre az újságok hátsó oldalaira szorult, de Ehrlichman, Haldeman és egy John Dean nevű fiatal ügyvéd, az elnök különtanácsadója tökéletesen tisztában volt a robbanásveszéllyel. Megszállottan igyekeztek megvásárolni Hunt, Liddy és az öt betörő hallgatását. Mindannyiuknak elnöki megbocsátást ígértek, de McCord – egy szigorú kerületi bíró, John Sirica nyomására – 1973 márciusában bevallotta, hogy Dean és Jeb Magruder, az EÚB korábbi kampányfőnök-helyettese már előzetesen tudott a betörésről.

Az Egyesült Államok Szenátusa csupán egy hónappal korábban indította el azt a vizsgálatot, mely az országos tévécsatornán közvetített meghallgatásokhoz vezetett. Ezek után vádak, ellenvádak, pletykák és fenyegetések egész lavinája indult el. Dean végül is együttműködött a szenátusi testülettel, s úgy állította be a Fehér Házat, hogy az tevékenyen részt vett a Watergate-ügy eltussolásában. Kijelentette, hogy Mitchellt rá akarták venni, „vigye el a balhét", magára vállalván a betörés miatti felelősséget; hogy Hunt Nixon tudomásával kért több mint 120 000 dollárt azért, hogy hallgasson saját ténykedéséről, és hogy Ehrlichman bizonyítékokat próbált megsemmisíttetni. Azt is elmondta Dean, hogy Haldeman utasította egy munkatársát a Fehér Ház aktáiban lévő „veszélyes anyagok eltávolítására és megsemmisítésére"

Dean vallomásának sarkalatos pontja – mintha Baker szenátor kulcsfontosságú kérdésére akart volna válaszolni hogy véleménye szerint az elnök hazudott az amerikai közvéleménynek az ügyben játszott saját szerepét illetően. A higgadtan vallomást tevő fiatal ügyvéd határozottan állította, hogy Nixon korábban, már 1972. szeptember 15-én biztosan tudott az ügy eltussolásáról. Az elnök viszont kitartott amellett, hogy csak több mint hat hónappal később, 1973. március 21-én szerzett róla tudomást, s akkor nyomban el is rendelte a teljes igazság kiderítését. Dean szerint főnöke addigra már ismerte az egész történetet, s kizárólag arra törekedett, hogy önmagát mentse.

Nem meglepő az a tény hogy Nixon elnök menesztette Deant, két legközelebbi tanácsadóját, Haldemant és Ehrlichmant pedig sajnálkozva lemondásra szólította fel.

Harc a szalagokért

A szenátusi vizsgálóbizottság tagjai tulajdonképpen véletlenül jöttek rá, hogy Nixon magnetofont helyeztetett el a Fehér Ház Ovális Irodájában. Az alagsori archívumban tárolt hangszalagokon már 1971 tavaszán elhangzott beszélgetéseket is rögzítettek. Az Igazságügyminisztérium által e feladatra kijelölt vizsgálóbíró, a Harvard egyetemen oktató Archibald Cox jogtudós nyomban együttműködött Sirica bíróval és a szenátusi bizottsággal, megpróbálták megszerezni a bizonyítékokat őrző szalagokat. Nixon ismét a tisztével járó kiváltságokra hivatkozva tagadta meg az anyag átadását, és Coxot, akit „elvakult viperá"-nak nevezett, igyekezett rábírni, hogy álljon el szándékától. Cox azonban, akinek kormánytól való függetlenséget ígértek, erre nem volt hajlandó. Válaszképpen Nixon 1973. október 20-án elrendelte a menesztését.

Eliot Richardson legfőbb államügyész inkább lemondott, de nem hajtotta végre az elnök utasítását. Helyettese ekkor szintén lemondott. Ez a lépés – bár szándékosan a hétvégére időzítették az ilyenkor szokásos kisebb érdeklődés miatt – Nixon új vezérkari főnöke, Alexander Haig tábornok kifejezésével élve, „óriási vihar"-t váltott ki.

Az árulkodó szalagok

A megdöbbent Nixon meghátrált. A nyomozók által keresett kilenc hangszalag közül azonban csak hetet adott át, s egy ezek közül is egy 18 perces szakaszon hirtelen elnémult. Az elnök hűséges titkárnője, Rose Mary Woods azt állította, hogy ezt a részt ő törölte le véletlenül, amikor az egyik kapcsológombra tette a lábát. De amikor be akarta

Ahogy a tények kiderültek, Nixon elmozdítását tömérdek petíció követelte (balról), a Fehér Ház előtt tüntetők pedig arra kérték a motorosokat: „Dudáljatok, hogy emeljenek vádat!"

Az Elnök büntetése

A „vád alá helyezés" kifejezést gyakran félreértik, talán mert ezt az eljárást igen ritkán alkalmazzák. Ez nem jelent „elítélést". Az Egyesült Államok alkotmánya előírja, hogy a Képviselőház vád alá helyezhet, vagy törvénysértés gyanúja esetén vádiratot adhat ki. Csak a Legfelsőbb Bíróság főbírájának elnökségével működő Szenátus hozhat ítéletet, amelyhez kétharmados szavazattöbbség szükséges. Az egyetlen büntetés a hivatalból való elmozdítás és más jövőbeni tisztségektől való eltiltás lehet.

Az alkotmány olyan pontatlanul határozza meg a vád alá helyezési eljárás körébe vonható cselekményeket, hogy ezt sok jogtudós zavarónak találja: „Árulás, megvesztegetés vagy más súlyos bűnök és vétségek." Abszurd példa Andrew Johnson, az egyetlen olyan elnök esete, akit vád alá helyeztek és ügyét tárgyalták is, és akit – más „súlyos bűnök és vétségek" mellett – azzal vádoltak, hogy „emelt hangon", tiszteletlenül beszélt a Kongresszusról. Johnson tárgyalása felmentéssel zárult, miután az elítéléséhez szükséges kétharmados többséghez egy szavazat hiányzott.

Egy tárgyalás a Szenátusban elhúzódhat akár hat hétig is, s ez már épp elég nyomós érv, hogy lehetőség szerint kerüljék a vád alá helyezést. Azonkívül az eljárás jellegéből adódik, hogy annak során szembekerülnek egymással a főbb kormányzati intézmények, és esetleg arra is alkalmas lehet, hogy politikai csatározások eszközéül használják fel. Johnson elnök egyik vádlója például nyíltan kijelentette, hogy „ez az eljárás politikai jellegű... és politikai célja van"

mutatni ezt a műveletet a riportereknek, képtelen volt rá. A szalagokon még sok helyütt előforduló néma szakaszok jelentős részét a műszaki szakemberek elektronikus úton fölhangosították.

Ilyen módon elegendő árulkodó anyag vált hallhatóvá, s még Nixon egyik ügyvédje is azt suttogta, amikor először hallgatta meg a szalagokat: – Most már mindennek vége. – Arról az 1972. június 23-i, a betörés után mindössze hat nappal történt, az eltussolásról folyó megbeszélésről is készült felvétel, amelyen Nixon is részt vett, s ez jóval korábbi a John Dean által megjelölt időpontnál.

1974 júliusában az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága egyhangúlag megerősítette a bíróságok jogát, hogy más szalagokat is meghallgathassanak. A Ház Vizsgálóbizottsága, amely megindította a vád alá helyezési eljárást, 19 szalagot kapott meg, de további 42-re tartott igényt, amelyeken az 1972 júniusa és 1973 júniusa közötti megbeszéléseket rögzítették. A bizottság először adott ki elnöknek szóló idézést vád alá helyezési eljárás során.

A Fehér Ház végül is átadta a szalagokat és körülbelül 1200 oldalnyi átiratukat. Nixon úgy magyarázkodott, hogy a leírt anyag a durva nyelvezet miatt és nemzetbiztonsági okokból inkább szerkesztett változatnak, mint szó szerinti lejegyzésnek tekintendő. Szavahihetőségén újabb csorba esett, amikor a szerkesztés mértéke ismertté vált, és a leírt változatot egybevetették az eredeti szalagokkal.

A nyilvános bírósági tárgyalások után a Ház bizottsága 1974. július 30-án megszavazta, hogy a vád alá helyezési eljárás három pontját a teljes Képviselőház elé tárja. Ezek: az igazságszolgáltatás akadályoztatása, az elnöki hatalommal való visszaélés és a vád alá helyezési eljárás hátráltatását célzó kísérletek. Két további vádpontot elejtettek.

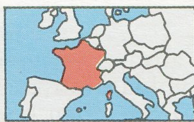
Az ország érdekében

Nixon csak augusztus 5-én biztosította az ország nyilvánosságát, hogy a Watergate-ügy és az ő cselekedetei nem indokolják a lemondását mint végső lépést. A kegyetlen valóság azonban közbelépett. Nixon néhány legrégebbi politikai híve és támogatója, köztük Barry Goldwater konzervatív szenátor figyelmeztette, hogy a Ház valószínűleg vád alá fogja helyezni. Tanácsaik értelmében egyedül a lemondás mentheti meg az egész Szenátus előtt zajló tárgyalás megszégyenítő látványosságától.

Így aztán augusztus 9-én éjjel Nixon jelentette be a televízióban az országnak, hogy másnap délben lemond. A legkisebb mértékben sem ismerte el bűnösségét, semmiféle megbánást nem tanúsított, lépését azzal magyarázta, hogy a Kongresszusban nincs meg a politikai bázisa.

Egy vádindítvány mely sok híve, köztük Haldeman, Mitchell és Ehrlichman elítéléséhez és bebörtönzéséhez vezetett, magát az elnököt „vád alá nem helyezett társ-összeesküvő"-ként nevezte meg. A bűnvádi eljárás egészen addig fenyegette, míg utóda, Ford elnök ki nem hirdette a Nixon elnöksége idején az Egyesült Államok ellen elkövetett „minden bűnre" vonatkozó amnesztiát.

Fordot jóindulatú becsületessége azonnal népszerűvé tette a Fehér Házban, de sokan gyanakvással fogadták ezt a cselekedetét, amelynek indítéka kizárólag a kegyvesztett és elkeseredett ember iránti együttérzése lehetett. Egyes elemzők szerint ez nagymértékben hozzájárult Ford Jimmy Carterrel szemben 1976-ban elszenvedett vereséséhez. Ford ugyan azt remélte, hogy a kegyelem gyakorlásával „végérvényesen becsukja és lezárja ezt a könyvet" de valójában újabb rejtéllyel szolgált. Vajon Nixon csak azzal a feltétellel volt hajlandó lemondani, hogy kegyelmet ígértek neki? Nincs bizonyíték arra, hogy Ford belement volna efféle egyezkedésbe, de a Watergate-ügy örökségeként a magas közhivatalokat betöltők iránti bizalom alaposan megingott. Bizonyítékok híján a választók egy része pedig valószínűleg hajlamos volt a legrosszabbat feltételezni.

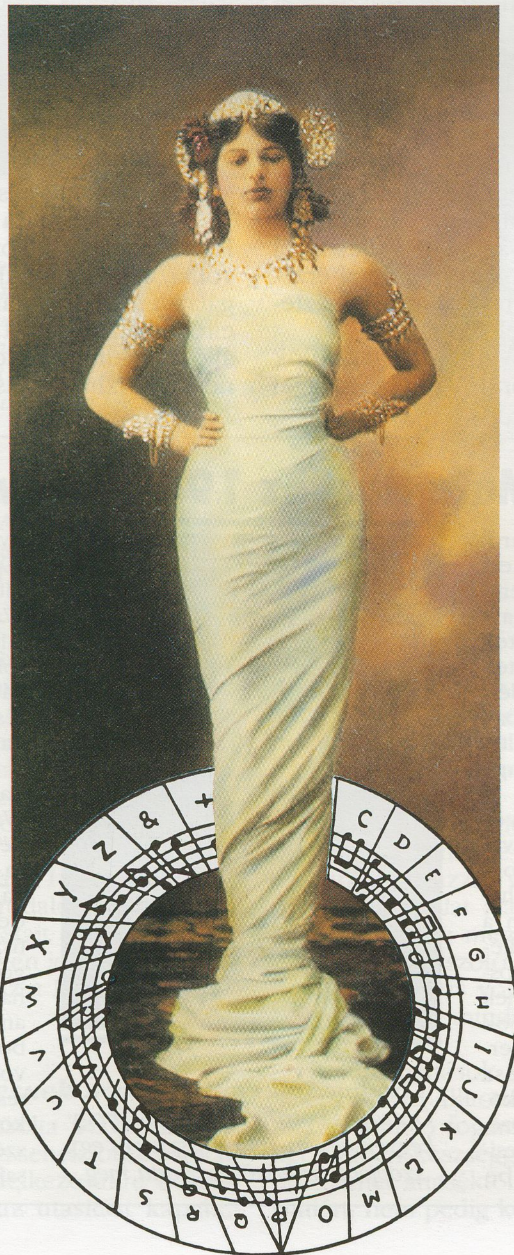
A Hajnal Szeme

A Mata Hari név olyan asszony jelképévé vált, aki női varázsát sikeresen latba vetve csal ki titkokat az ellenségtől háború idején. De valóban kém volt-e az igazi Mata Hari? S ha igen, vajon melyik fél ügynökeként kémkedett?

Nem vagyok francia – mondta a hölgy vádlóinak. Jogom van hozzá, hogy barátaim legyenek más országokban, még olyanokban is, amelyek hadban állnak Franciaországgal. Én semleges maradtam. Francia tiszt urak, számítok az Önök jó szívére. Így fejezte be védekezését Mata Hari Párizsban, a hadbíróság előtt, 1917 július 24-én. A testület három tagja egy másik terembe vonult vissza ítélethozatalra. Tíz percen belül már vissza is tértek. A nemzetközi kurtizánra és állítólagos hindu táncosnőre kémkedés miatt golyó általi halál várt.

A tárgyalóteremig vezető rögös út 41 évvel korábban kezdődött Leeuwarden északholland városkában, amikor egy Adam Zelle nevű kereskedőnek és feleségének a leánya megszületett 1876. augusztus 7-én. A kislány a Margaretha Geertruida nevet kapta a keresztségben Tizennégy éves korában egy zárdába küldték, hogy a házasságra való felkészülés jegyében elsajátítsa a háztartás művészetét a hozzá hasonló társadalmi helyzetű fiatal lányok jobbára ilyen neveltetésben részesültek. A szokványos életet azonban nem Margaretha Geertruidának találták ki. Tizenkilencedik születésnapja előtt egy hónappal férjhez ment a nála huszonegy évvel idősebb, skót származású Campbell MacLeod holland katonatiszthez. Végzetes hiba volt.

A fiatal Mrs. MacLeod gyors egymásutánban szült egy fiút és egy leányt, majd 1897-ben a Holland Kelet-Indiákra ment férjével, aki Jáva szigetén lett zászlóalj-parancsnok. MacLeod szokása szerint rengeteget ivott, állandóan csalta és gyakorta verte a feleségét egyszer töltött revolverrel fenyegette meg. Fiuk tragikus, titokzatos körülmények között meghalt; az is felmerült, hogy az egyik szolga mérgezte meg, akivel MacLeod rosszul bánt. Röviddel Hollandiába való visszatérésük után, 1902-ben Margaretha Geertruida elhagyta a férjét (négy évvel később váltak el). Leányát rokonok gondjaira bízva az ifjú hölgy elindult Párizs és egy szédületes karrier felé.

Az állítólagos indiai táncosnő, Mata Hari. Vajon ő volt-e a H-21-es német ügynök, ahogy a franciák hitték? Vádlói állították, hogy megfejtették azt a hangjegyeken alapuló kódot, melynek segítségével titkokat szolgáltatott ki az ellenségnek.

Mata Hari megteremtése

Mint holland tisztfeleség és kétgyermekes anya, Margaretha Geertruida aligha hódíthatta volna meg egy csapásra a túlfinomult francia fővárost. Keletről érkezett egzotikus táncosnőként azonban magára tudta vonni az áhított figyelmet. 1905-re már új egyéniséggé formálódott. Sikerült elhitetnie mindenkivel, hogy egy kelet-indiai templomi táncosnő leánya, aki az ő születésekor halt meg. Margaretha Geertruida azt állította, anyja örökébe lépett, amikor a hindu istennek, Sivának szentelte magát, és kitanulta az őt dicsőítő erotikus rítusokat. A magas, karcsú, ébenfekete hajú, sötét szemű és enyhén barnás bőrű hölgyről el is lehetett hinni, hogy indiai. A Mata Hari egzotikusan hangzó nevet adta önmagának, ami azt jelenti: a „Hajnal Szeme"

Miután Mata Hariként a Musée Guimet keleti gyűjteményének megnyitóján bemutatkozott, sorra aratta sikereit Párizs elegáns szalonjaiban. Fellépett Monte Carlo, Berlin, Bécs, Szófia, Milánó és Madrid színházaiban is; úgy tűnt, egész Európa a lábai előtt hever Bár közönségének zömében férfiakból álló tagjai hivatkozhattak arra, hogy azért nézik meg előadásait, mert a keleti vallásokról többet akarnak megtudni, elsősorban a fiatal érzéki nő vonzotta őket, aki nem röstellt szinte meztelenül megjelenni a közönség előtt.

Nem csoda, ha a csábos táncosnő hódolók garmadáját tudhatta maga körül, akik készséggel és bőkezűen fizettek nagylelkűen nekik juttatott kegyeiért. Az I. világháború kitörésekor, 1914 augusztusában Mata Hari már Európa legjobban fizetett kurtizánja volt. Berlini hódításai közé tartozott például a Német Birodalom koronahercege, a külügyminiszter és Brunswick hercege. A hadüzenet napján a rendőrfőkapitány társaságában lovagolt a német főváros utcáin.

Végzetes utazások

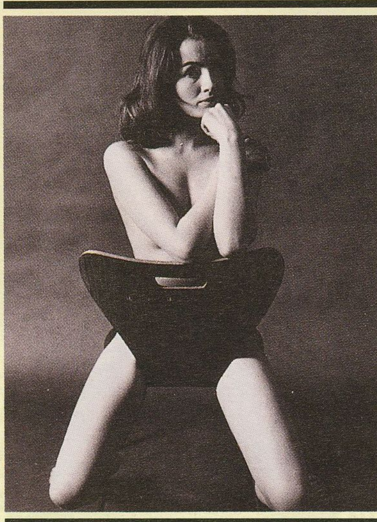
1915 végén Mata Hari visszatért Párizsba egyesek szerint azért, hogy biztonságba helyezze Neuilly-beli villájában lévő ingóságait; mások szerint azért, hogy sebesült orosz szeretőjét ápolja. A látogatás harmadik indoka, a kémkedés, az olasz titkosszolgálatnak a franciához eljuttatott rejtjeles üzenetében szerepel. A „Mata Hari nevű ünnepelt előadóművésznő aki azt állítja magáról, hogy olyan titkos hindu táncokat mutat be, amelyek szükségessé teszik a meztelenséget" figyelmeztetnek az olaszok, „indiai születését megtagadta, és jelenleg németül beszél, enyhe keleti akcentussal.

Amikor a francia hatóságok letartóztatták, Mata Hari hevesen tiltakozott az ellen, hogy német kém volna, és lelkesen ajánlotta fel titkos ügynöki szolgálatait a franciáknak. Bármilyen furcsa, a franciák elfogadták ajánlatát, és a német megszállás alatt álló Belgiumba küldték, hat ottani titkos ügynök nevét tartalmazó listával. Egyiküket nem sokkal

Egy Mata Hari az 1960-as évekből

Az Angliát 1963-ban felkavaró, Profumo-ügy néven ismert botrány legalább egy szempontból nagyon hasonlított Mata Hari legendás esetére. Az érintett hölgy szintén sok férfit részesített szexuális kegyeiben, és kémkedéssel vádolták. Szerencséjére azonban őt nem kivégzéssel büntették feltételezett kémtevékenységéért vagy indiszkréciójáért.

A még nem egészen 16 éves Christine Keeler 1957-ben a kisváros unalma elől menekült Londonba. A Sohóban dolgozott egy ruhaüzletben, majd egy étteremben a Baker Streeten, és modellnek készült. Amikor azután topless táncosnő lett egy kabaréklubban, melynek elsősorban amerikaiak és arabok voltak a törzsvendégei, megismerkedett a csontkovács és művész Stephen Warddal. Ward úgy férkőzött be a gazdagok és híresek közé, hogy megfestette portréjukat, és csinos fiatal lányokat mutatott be nyughatatlan középkorú férfiaknak. 1961 júniusában Keeler már együtt élt a csontkováccsal. Pártfogoltját Ward többek között Harold Macmillan kabinetje hadügyminiszterének, John Profumónak is bemutatta, továbbá a Szovjetunió londoni tengerészeti attaséjának, Jevgenyij Ivanov kapitánynak.

Christine Keeler fotómodellként. Országos botrány lett abból, hogy kegyeit egy angol miniszter és egy szovjet tiszt között osztotta meg.

Amikor Keeler féltékeny jamaikai szeretője követte barátnőjét Ward lakásáig, és lövöldözni kezdett a házra, hogy ezzel kicsalogassa onnan a lányt, a rendőrség vizsgálatot indított, és kiderítette a védelmi miniszterhez és a szovjet tiszthez fűződő kapcsolatát. Az újságok főcímében azzal vádolták, hogy hadititkokat szedett ki Profumóból, amiket aztán Ivanovnak adott el. A botrány miatt Profumo kénytelen volt lemondani. A tárgyaláson kerítéssel vádolt Ward öngyilkosságot követett el. Christine Keeler viszont szép summáért eladta a történetet a sajtónak.

A francia legfelső vezetésnek az 1917-ben holtpontra jutott I. világháború és a csapatok küszöbön álló lázadása miatt bűnbakra volt szüksége. A jobboldali plakát egyike volt azoknak, melyek éberségre szólítottak fel, mivel az ellenség mindenhová beférkőzött. Mata Hari letartóztatása ezt volt hivatott alátámasztani; a fenti kép állítólag az ő kivégzésén készült 1917 október 15-én.

ezután a németek elfogták és agyonlőtték – azt mondták, egy nő árulta be. A franciák mindenesetre máshová irányították Mata Harit: a semleges Spanyolországba. Hollandiából hajón kellett odautaznia.

Az angolok kikötésre kényszerítették a hajót az Anglia déli partjainál lévő Falmouthnál, és letartóztatták Mata Harit abban a hiszemben, hogy ő a Clara Bendix nevű német kém. Az angolok azután szabadon engedték, mert sikerült őket meggyőznie, hogy a franciák megbízatását teljesíti. Ámbár foglyul ejtői azt tanácsolták neki, ne vállalja ezt a veszélyes feladatot, mégis habozás nélkül folytatta útját Madridba.

A spanyol fővárosban Mata Hari rövidesen kapcsolatba került a Német Birodalom tengerészeti és katonai attaséival, szolgálatait bőkezűen meg is fizették. Hogy pontosan milyen jellegű szolgálatokat tett a német tiszteknek, az a Mata Harit övező egyik rejtély marad.

Láthatatlan tinta a H-21-esnek

1916 vége felé Berlin azt javasolta a két madridi német attasénak, hogy ne fizessenek olyan sokat a „H-21-es ügynök" által rendelkezésükre bocsátott rutininformációkért; azt az utasítást kapták, hogy küldjék vissza a hölgyet Párizsba egy olyan 5000 frankról szóló csekkel, melyet majd egy francia banknál válthat be. Az árulkodó üzenetet a francia titkosszolgálat is vette.

Mata Hari 1917 február 12-én érkezett vissza Párizsba, és az Avenue Montaigne-en lévő elegáns Hôtel Plaza-Athénée-ben szállt meg. Másnap letartóztatták, és azzal vádolták, hogy német kettős ügynök. A vádat alátámasztó bizonyíték a németek üzenetében megnevezett bankban beváltható, 5000 frankról szóló csekk és egy olyan anyagot tartalmazó tubus volt, amit láthatatlan tintaként azonosítottak – mindkettőt a hotelszobájában foglalták le.

A kihallgatások során a „láthatatlan tintá"-ról Mata Hari azt állította, hogy közönséges fertőtlenítőszer amit ő fogamzásgátlónak használ. A csekket illetően készséggel elismerte, hogy azt a madridi német attasétól kapta – de szexuális szolgálataiért, nem pedig kémtevékenységért fizettek ne-

ki. A helyzet veszélyességét fel nem mérő Mata Hari számtalan homályos és félreérthető kijelentést tett a két és fél évvel azelőtt kitört háború kezdete óta tett utazásaival kapcsolatban. Európa kedvence, fontos pozícióban lévő urak barátnője egyszer csak a Saint-Lazare börtön 12-es számú cellájában találta magát.

A sivár helyiség előző lakói közé tartoztak egy korábbi francia elnök női gyilkosai, egy neves újságszerkesztő és Margueritte Francillard, akit mint kémet végeztek ki.

A vitatható per

A hónapokon át tartó eredménytelen kihallgatásokat követően, melyek során Mata Hari szilárdan kitartott ártatlansága mellett, 1917 július 24-én tartották meg a hadbírósági tárgyalást. A bírói testület elnöke és két tagja már eleve meg volt győződve bűnösségéről – de az utcán várakozó tömeg továbbra is ártatlannak tekintette Mata Harit, és a felmentését remélte.

Igen – vallotta Mata Hari látott hadmozdulatokat a Német Birodalomban, Olaszországban és Franciaországban – de csak mint számos csodálója egyikének vagy másikának a vendége.

– A 30 ezer márka, amit a német külügyminisztertől kapott?

– Ennyi volt az ára a kegyeimnek. Szeretőim sose kínáltak ennél kevesebbet.

Ami azt az 50 ezer embert illeti, akik a Földközi-tengeren azokon a megtorpedózott francia hajókon pusztultak el, amelyeknek indulási időpontjáról ő szolgáltatott információkat, mi támasztja alá, hogy köze lett volna a pusztulásukhoz? A feltételezéseket semmi nem bizonyította.

– Hogy Párizsból a holland diplomáciai futárpostával küldött üzeneteket?

Hiszen csak Hollandiában élő lányának írt leveleket.

Bármilyen gyönge lábakon is állt a vád, mindenképpen a bűnösség kimondására lehetett számítani ez akkor benne volt a levegőben. A francia legfelsőbb parancsnokságnak égető szüksége volt bűnbakra, akit a Szövetségesek németekkel szembeni, három éve tartó sikertelenségéért felelőssé tehetnek.

Az ítélethirdetés után

A halálos ítéletet nem hajtották végre azonnal, és a várakozás hónapjai alatt Mata Hari mind nyugtalanabb és reményvesztettebb lett.

Csakis szombat éjjelenként tudott aludni, mivel vasárnap soha nem volt kivégzés. A többi estén azonban mindig azzal a tudattal feküdt le, hogy kora hajnalban kopoghatnak az ajtón, és a kivégzőosztag elé szólíthatják.

Ügyvédje tanácsát, hogy arra hivatkozva próbálja elérni a kivégzés elhalasztását, hogy az ő gyermekével viselős, Mata Hari felháborodottan visszautasította.

Inkább abban reménykedett, hogy az utolsó pillanatban kegyelmet kap a francia köztársasági elnöktől, de kérelmét elutasították. Így azután október 15-én kora hajnalban ébresztették a börtönorvostól kért altatóval elősegített álmából. Az ügyész közömbös hangon közölte vele, hogy még aznap reggel fog meghalni.

Megrendezett kivégzés?

A hírére sokat adó negyvenegy éves nő nagy figyelmet fordított külsejére.

Gyöngyszürke ruhát, nagy szalmakalapot vett fel és a legjobb cipőjét viselte. Vállára lazán ráterítette elegáns kabátját. Csak azután volt hajlandó beszállni az autóba, mely a város szélén lévő Château de Vincennes-be vitte, miután a kesztyűjét is felhúzta.

A kivégzőosztag Vincennes lőterén várt rá, tizenkét ember sorakozott fel az udvar három oldalán, egy ágaitól és leveleitől megfosztott fával szemben.

Mata Hari határozott léptekkel ment a fához. Elfogadta az elítélteknek járó korty rumot, de nem hagyta, hogy hozzákötözzék a fához és bekössék a szemét – inkább farkasszemet akart nézni kivégzőivel.

Amint a felkelő nap átderengett a hajnali ködön, az őt kísérő pap és az apácák lassan eltávoztak, a kivégzőosztag tagjai pedig parancsnokuk utasítására vártak. A jeladás végre megtörtént. Tizenkét lövés törte meg a csendet, és a „Hajnal Szemé”-nek élettelen teste a földre zuhant.

A későbbiekben bizarr történettel magyarázták az elítélt nő kivégzéskor tanúsított különleges önfegyelmét.

Egy Pierre de Morrisac nevű hűséges és kitartó ifjú csodálója állítólag lefizette a kivégzőosztag tagjait, hogy vaktöltényt tegyenek fegyverükbe.

A kivégzés eszerint éppen olyan színjáték lett volna, mint a kor hallatlanul népszerű operájában, Puccini *Toscá*jában.

Ám akárcsak az operabéli kivégzés esetében, Morrisac terve is meghiúsult: valódi töltények voltak a puskákban – a gyanútlan áldozat pedig azonnal meghalt.

Hogy igaz-e ez a történet vagy az, amely szerint Mata Hari a lövés pillanatában szétnyitotta kabátját, hogy feltárja meztelenségét a katonák előtt, azt ma már képtelenség megállapítani.

De végső soron ez nem is lényeges a legenda szempontjából.

Mindkét mese csak annak a tündöklő legendának a része, mely az életében gyönyörű, egzotikus táncosnőként és vonzó, nagyra becsült kurtizánként híressé lett holland szépséget övezte, aki halhatatlan csupán azért lett, mert mint kémet végezték ki, pedig valószínűleg sosem volt az.

Bíborosok összeesküvése

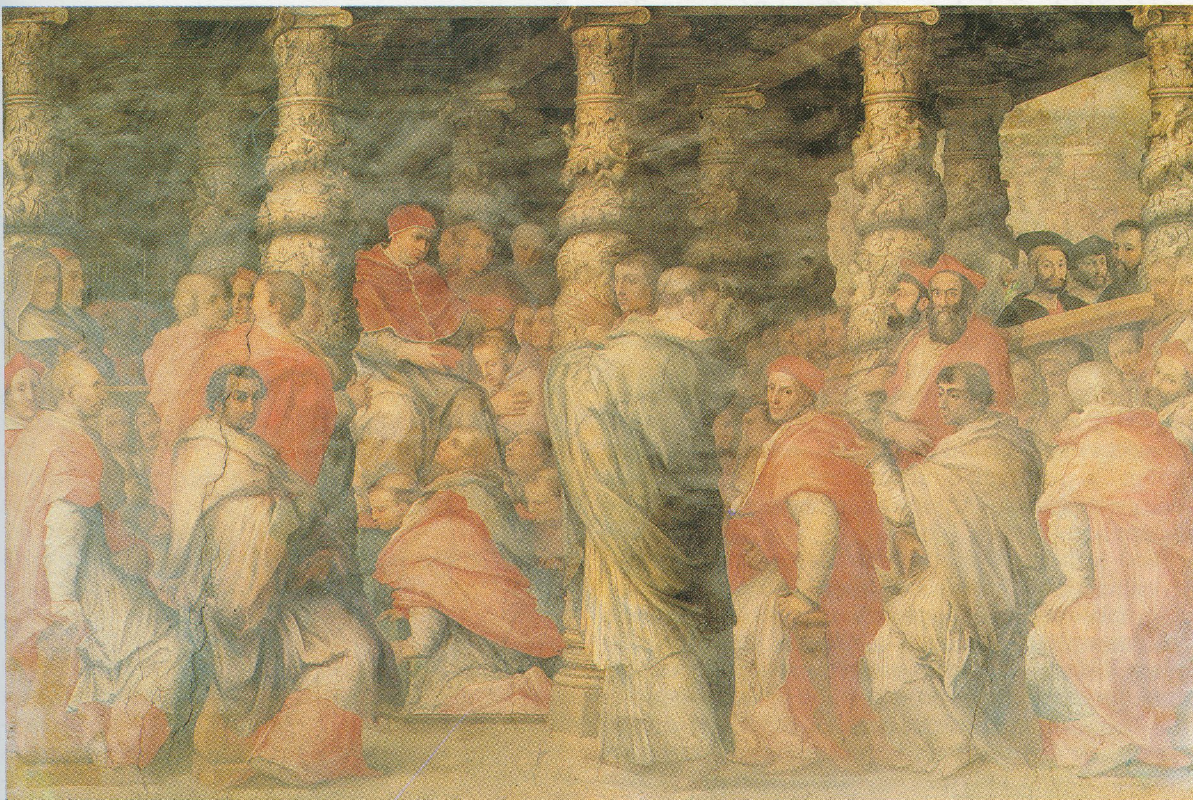
A római pápai udvar a reneszánsz idején a fényűzést kedvelő egyházi emberek cselszövéseinek melegágya volt. Egyikük, Alfonso Petrucci bíboros túlságosan merészen tört a hatalomra.

Az 1517-es év egy júliusi napján elindult egy pap a római Angyalvár felé. Ezt az i. e. II. században Hadrianus császár által emeltetett síremléket a középkorban pápai erőddé építették át, s azóta lépcsős átjáró köti össze a Vatikánnal. Háború vagy helyi lázongások idején a pápák a biztonságos várban találtak menedéket, mely egyben börtön is volt.

A papot azért hivatták, hogy feladja az utolsó kenetet egy elítéltnek. Nem közönséges fogoly várt rá, hanem X. Leó pápa korábbi bizalmasainak egyike Alfonso Petrucci bíboros. A bíboros nem tartott igényt a pap szolgálataira, és dühösen elzavarta. Következő látogatóját Petrucci már nem láthatta távozni, mert a pápa megbízott egy mórt a halálos ítélet végrehajtásával, egy egyházi vezető megölését ugyanis nem tekintették méltónak keresztény emberhez.

A mór bíborvörös selyemből hurkot kötött Petrucci nyaka köré, és lassan megfojtotta. Így szolgáltattak igazságot a durva anyagiasság, félelmek, szenvedélyek és intrikák korában.

X. Leó pápa és a Bíborosok Kollégiuma között feszült volt a viszony míg saját embereit oda be nem juttatta.

Reneszánsz herceg Szent Péter trónján

Négy évvel korábban, 1513 márciusában választották meg pápának az akkor harminchét éves Giovanni de' Medicit. „Lorenzo il Magnificó”-nak, Firenze uralkodójának második fiát már kisgyermek korától fogva egyházi pályára szánták, udvari nevelők tanították, majd a pisai egyetemen hallgatott teológiát és egyházjogot. Bár a Bíborosok Kollégiumába már tizenhét évesen jelölték, meglepetést keltő pápává választása után kellett sietve pappá és püspökké szentelni. Bátyja tíz évvel korábbi halálát követően azon munkálkodott, hogy visszaszerezze a család uralmát Firenze felett, miután a vallásreformer Savonarola követői a város köztársasági eszményeinek elárulása miatt elűzték a Medicieket. Nem sok ideje maradt egyházi ügyekre, de ez nem is volt okvetlenül szükséges. A pápai politikában fontosabb szerepet játszott a családi vagyon és a pozíció, mint a teológiai elkötelezettség.

„Élvezzük az Isten által reánk ruházott pápaságot” – írta X. Leó megválasztásakor a fivérének, s nyomban meg is mutatta, mennyire alkalmas a hatalom nyújtotta élvezetekre A beiktatásakor rendezett ünnepség jobban emlékeztetett egy római császár diadalmenetére, mint méltóságteljes egyházi szertartásra. Kétezernél több egyházi hivatal várt értékesítésre, így Leó kincsesládái hamar megteltek a fényűző életmódhoz szükséges pénzzel. Rómát művészeti központtá kívánta tenni, s elhatározta, hogy befejezi elődje, II. Gyula művét, aki lerombolta a régi Szent Péter-templomot, és megkezdte annak a csodálatos bazilikának az építését, mely ma az Örök Város egyik jelképe. A munkálatok során többek között Raffaello és Michelangelo is kapott megbízatást. „Tökéletes pápa lehetett volna – írta róla egy kortárs történettudós ha a művészetek pártolása mellett akár a legcsekélyebb mértékben is jártas lett volna a vallásban.”

Udvartartása hóbortjaihoz illően a Leó rendezte lakomákon is olyan különleges csemegéket szolgáltak fel, mint a pávanyelv a pástétomból élő csalogányok reppentek fel. A törpe udvari bolond pedig azzal szórakoztatta a pápát, hogy egy ültő helyében nem kevesebb, mint húsz csirkét evett meg. Az udvar talán legnagyobb népszerűségnek örvendő tagja a Hanno nevű fehér elefánt, a portugál király ajándéka volt, amelyet betanítottak, hogy a pápa iránti hódolat jeléül letérdepeljen.

Leó költekező életmódjának egyik lelkes híve volt Siena 27 éves bíborosa, Alfonso Petrucci. A Bíborosok Kollégiumának más tagjaival együtt azonban Petrucci is nagyot csalódott, amikor kiderült, hogy a pápai kincstárból az Urbino hercege ellen indított háborút támogatják. Leó célja az volt, hogy unokaöccsét, Lorenzót tegye meg Urbino urává. Amikor pedig a pápa Petrucci bátyja helyébe egy általa kedvelt Medicit tett Siena legfőbb hivatala élére és elkobozta a család vagyonát is, a bíboros úgy döntött, cselekednie kell.

A pápa elleni összeesküvés vezetésével vádolt Petrucci bíborost az Angyalvár sötét, föld alatti börtönébe vitték. A hatalmas, kör alakú épület alapjait az i. e. II. században rakták le, az erődítmény a tetején látható angyalról kapta a nevét.

A leleplezett, fondorlatos merénylet

Petrucci nyíltan keresett támogatást a bíborosok körében, és Urbino elmozdított hercegének is írt. Amikor aztán többek előtt kijelentette, hogy le akar számolni Leóval, a pápa ügynökei figyelni kezdték levelezését. Leó így szerzett tudomást riválisa sötét tervéről 1517 május közepén.

A pápa egy ideje már emésztőszervi problémákkal küszködött. Petrucci lefizetett egy firenzei orvost, Battista de Vercellit, hogy műtét közben adjon be mérget a pápának, ezután pedig felajánlotta Battista szolgálatait Leónak. A pápát azonban idejében figyelmeztették, az orvost elfogták és addig vallatták, míg le nem leplezte az összeesküvést, végül kegyetlenül megölték.

Ezt követően Leó összehívta a bíborosok tanácsát. Hosszú beszéde végén utasította a svájci őrséget, hogy tartóztassák le az összeesküvők közül az elsőt, Riario bíborost. A továbbiakról nem esett szó, a többi bíborost elengedték. Két héttel később a pápa másodszor is összehívta a tanácsot és közölte, hogy még két ellensége van az egybegyűltek között. Levette süvegét és a pápai fejéket

Üdvösség pénzért

A római Szent Péter-bazilika – Leó elődje, II. Gyula pápa által megkezdett – újjáépítésének hatalmas költségei sajátos pápai intézkedéshez vezettek. Az egyháznak juttatott pénzadományok fejében olyan büntetés-elengedést garantáló iratra lehetett szert tenni, mely egyaránt mentesítette az illetőt a múltban elkövetett és a jövőbeni bűnökért járó időleges büntetés alól. Azon prédikátorok egyike, akik kirajzottak Európába, hogy a pápai bűnbocsánatot árusítsák, Johann Tetzel dominikánus szerzetes volt, aki a következő versikében fogalmazta meg mondanivalóját:

Amint a pénz a ládában megcsörren,
a lélek a tisztítótűzből kiszökken.

Az összegyűjtött adományokat olyan ládákban küldték el Rómába, mint amilyen a képen is látható.

Gyóntatás közben átadták Tetzel egyik bűnbocsátó céduláját Wittenberg északnémet város szerzetes teológiaprofesszorának. A felháborodott Luther Márton 95 tézisében kétségbe vonta a büntetés-elengedés létjogosultságát, és elítélte árusítását. A pápának nincs hatalma a büntetés elengedésére, írta Luther; Tetzel és társai félrevezetik az embereket, miközben a püspökök alszanak. 1517 október 31-én az egyházi hatalommal dacolva kiszegezte gyújtó hatású vitatételeit a wittembergi templom kapujára.

A Petrucci-összeesküvést nem sokkal azelőtt meghiúsító Leó először nem tulajdonított jelentőséget az ügynek. Amikor azonban Luther nem volt hajlandó meghátrálni, a pápa eretneknek nyilvánította, és felszólította, ismerje el Róma tekintélyét. Luther ismét megtagadta a pápa elleni kihívásának visszavonását. 1521. január 3-án Leó kiátkozta Luther Mártont; a pápa szemében ő csak egy újabb eretnek volt, akinek hamis tanításai soha nem helyettesíthetik Róma igaz vallását. A pápa tizenegy hónappal később úgy halt meg, hogy nem volt tudatában: rövid uralma alatt kezdődött el a protestantizmus.

a bíborosok fölé tartva így szólt: – Krisztus e jelképe nevében ígérem, megbocsátok annak, aki bevallja bűnét. Miután senki nem lépett elő, a pápa külön-külön szegezte a kérdést a bíborosoknak: – Bűnös vagy nem bűnös? Soderini és Adrian bíboros megtört a pápa szúrós tekintetétől, és térdre borult.

A június 22-én tartott harmadik, viharos tanácsülésen a pápa kihirdette az összeesküvésben részt vett első három bíborost sújtó ítéletet, és bejelentette, hogy Petrucci a főbűnös. Bűneért Petruccira halál várt, s elvitték az Angyalvár szörnyű börtönébe.

Leó eltökélte, hogy megszilárdítja befolyását a Bíborosok Kollégiuma felett, ezért július 1-jén 31 új egyházi vezetőt nevezett ki, akiknek a többsége jelentős összegeket adományozott a már kiürült kincstárának. Az új bíborosok között két első unokatestvére és három közeli rokona volt. Ezek után a pápa, mint aki jól végezte dolgát, Rómát maga mögött hagyva, hosszú időre pompás vidéki villájába távozott, hogy szarvasra és vaddisznóra vadásszon.

Válságban a pápaság

A Petrucci-féle összeesküvéssel leszámolva Leó arra összpontosíthatta figyelmét, hogy biztosítsa családja uralmát Itáliában.

A Spanyolországgal szövetségben álló pápának sikerült rávennie XII. Lajos francia királyt, hogy ne tartson igényt Milánóra és Nápolyra. Lajos utóda, I. Ferenc azonban ismét bevonult Itáliába, Marignanónál elsöprő győzelmet aratott, és a pápa kénytelen volt hatalma jelentős részét alárendelni a francia egyháznak.

A Német-római Birodalom császárának, I. Miksának 1519-ben bekövetkezett halála után Leó belebonyolódott az örökösödési huzavonába. A pápa nem ismerte el jogosnak sem I. Ferenc, sem a spanyol I. Károly igényét, félvén attól, hogy a németekkel szövetkező Franciaország vagy Spanyolország egyaránt felőrölheti Itáliát. Amikor az ő jelöltje, a szász Frigyes alulmaradt Károllyal szemben, Leónak nem maradt más választása, mint hogy teljes mértékben a spanyol uralkodót támogassa ennek eredménye Itália újabb francia megszállása lett.

A Leó pápaságát fenyegető igazi veszély azonban Rómától messze támadt, s ezt ő akkor valójában nemigen mérte fel.

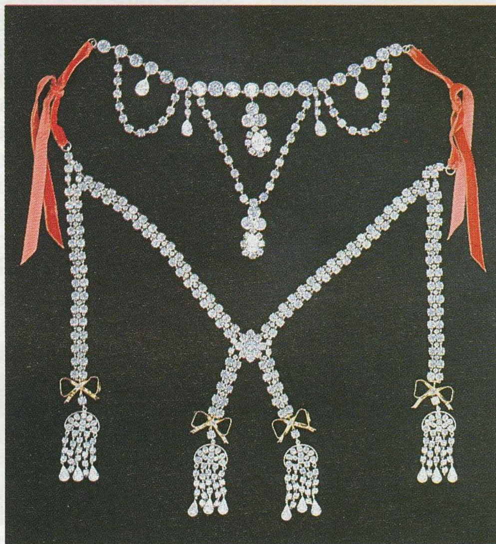
1517 október 31-én Luther Márton, büntetés elengedésének árusítása elleni tiltakozásul kiszögezte kilencvenöt vitatételét Wittenberg vártemplomának kapujára. Amikor a később kibontakozó protestáns reformáció ezen első megnyilvánulásának híre eljutott Rómába, Leó pápa állítólag mindössze ennyit mondott: Márton testvér igen kiváló tehetség. De ez az egész csak szerzetesek közötti perlekedés.

Túl drága a királynénak

Bár közismerten pazarló volt, a fiatal királyné a világ legdrágább nyakékét mégsem volt hajlandó megvenni. Azt azonban senki sem gondolta, hogy ebből félelmetes cselszövés, lélegzetelállító lopás és a történelem egyik leghíresebb botránya lesz.

Boehmer és Bassenge királyi ékszerészeknek ijesztő üzleti problémájuk támadt. Műhelyükben rendkívül gondos munkával készült el egy valóban csodaszép nyaklánc. Hogy kielégítsék Madame du Barrynak, XV. Lajos francia király szeretőjének különleges ízlését, pontosan 647 csillogó gyémántot foglaltak aranyba, közülük sok akkorát, mint egy szem cseresznye. Mai árfolyamon számolva az eladási ár nyolcmillió dollárnak felelt meg. Az uralkodó azonban himlőben meghalt, még mielőtt az üzlet megköttetett volna. Utóda, XVI. Lajos Marie Antoinette osztrák hercegnőt vette feleségül. A közismerten frivol és szenvedélyesen költekező hölgy ideális vevőnek tűnt, de az ékszerészeknek és számos bírálójának legnagyobb meglepetésére egymás után kétszer is visszautasította a páratlan nyakéket.

A különleges ékszer (itt a korabeli leírások alapján rekonstruálva látható), melyből az úgynevezett nyakék-ügy lett 1785–86-ban.

Bár az emberek „Madame Deficit"-nek gúnyolták Marie Antoinette-et, amiért vagyonokat költött bálokra és fényűző Versailles-beli termeire, talán mégiscsak érzékelte valamelyest az ország pénzügyi nehézségeit. Férje hazája igen komoly összegekkel támogatta az amerikaiakat az angolok elleni forradalmukban.

Amikor Boehmer siránkozva panaszolta, hogy tönkre fog menni, és még öngyilkossággal is fenyegetőzött, a királyné azt az ésszerű tanácsot adta neki, hogy ne hagyja el magát, bontsa szét a nyakláncot, s adja el a köveket külön-külön. Az ékszerész makacsul próbálkozott a spanyol udvarnál is, de sikertelenül. Ilyen különlegességet csak királyi fenség engedhetett meg magának, ők azonban egyre kevesebben voltak a XVIII. századi Európán végigsöprő demokratikus eszmék miatt. Közben pedig az ékkövek után kötelező kamat egyre nőtt. Úgy látszott, a nyaklánc az évszázad legdrágább fehér elefántjává válik.

A nem épp szent életű bíboros

A korrupt, züllött, pökhendi és ostoba Louis de Rohan az ország egyik legjelentősebb családjának leszármazottja volt. Botrányos, romantikus szerelmi kalandokban bővelkedő magánélete ellenére a Franciaország államvallását hirdető római katolikus egyház bíborosa volt. 1772-től 1774-ig francia nagykövet volt Bécsben, az Osztrák–Magyar Monarchia fővárosában, melynek élén Marie Antoinette édesanyja, a szigorú és puritán Mária Terézia állt. Bár a tréfakedvelő, bohém férfit sok alattvalója kedvelte, a korosodó uralkodónőt mélységesen felháborította, hogy a pap nappalait vadászattal töltötte, éjjelente pedig alantas élvezeteknek hódolt. Mária Terézia addig ostromolta lányát panaszaival, míg Marie Antoinette-nek sikerült elérnie, hogy Rohant visszarendeljék bécsi diplomáciai posztjáról.

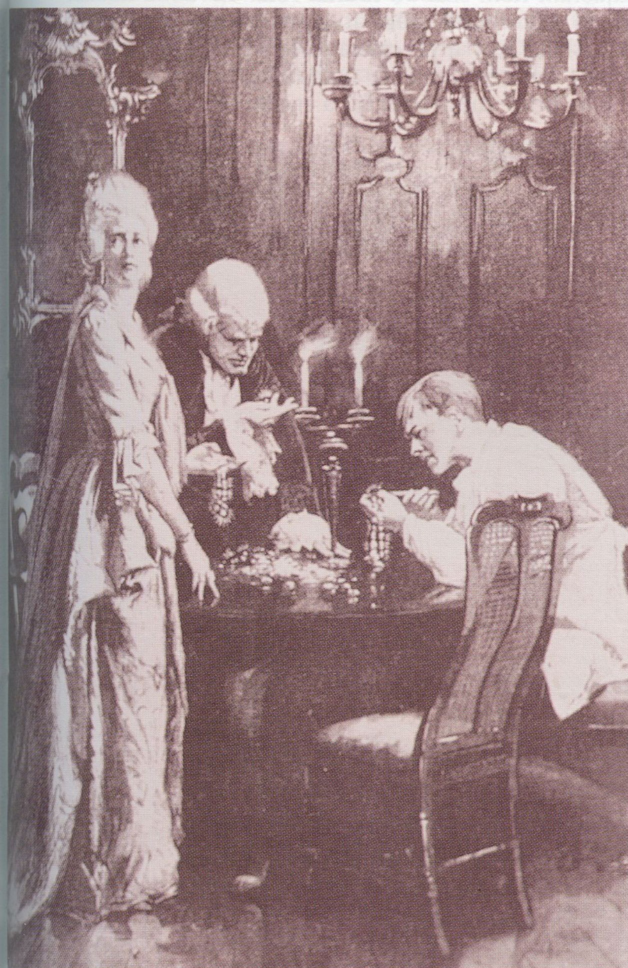
A jó házból való, sima modorú bíboros hazatérte után elnyerte a fő-alamizsnaosztó tisztét, a versailles-i udvar legmagasabb egyházi rangját. Feladatai közé tartozott a misézés fontosabb alkalmakkor, és részvétele más egyházi szertartásokon is, de Marie Antoinette olyan következetesen kerülte, hogy később joggal állíthatta, nyolc éven át

egyetlen szót sem váltott vele. Rohan, aki adósságra adósságot halmozott, miután elherdálta számos öröklött birtokát, és sok léhűtőt támogatott, ezt nem tudta elviselni. Úgy vélte, az olyan származású, modorú és társadalmi állású embernek, mint ő, bensőséges viszonyban kellene lennie a királyi családdal, ezért mindenképp szerette volna elfogadtatni magát az udvarban.

Az utolsó Valois

A nyakék-botrányként ismertté vált ügy legfontosabb és legkevésbé hétköznapi szereplője a rendkívül csalárd és igencsak vonzó Jeanne de Valois, egy részeges orvvadász és egy cselédlány törvénytelen gyermeke volt. Rongyos kis kolduslányként valahogy meggyőzött egy jószívű nemes hölgyet, hogy ő a korábbi uralkodó család, a Valois-k leszármazottja.

Ez többé-kevésbé meg is felelt a tényeknek, de az az előkelő zárda, ahová ekkor küldték, nem sokáig kötötte le a figyelmét. Huszonkét éves korában megszökött egy léha csendőrrel, Nicolas de Lamotte-tal. Házasságkötésük után egy hónappal ikreknek adott életet.

Jeanne, megérezvén, hogy a hírhedt szoknyavadász Rohan könnyű préda, meghívatta magát annak egyik kastélyába, és rövidesen a bűvkörébe is vonta a férfit. A bíboros kifizette a pazarló férj adósságait, és elintézte, hogy kapitánnyá léptessék elő a draganyosoknál. A fondorlatokból ki nem fogyó, elképesztően merész és gátlástalan kalandornő, aki már Lamotte-Valois grófnőnek nevezte magát, Versailles-ba ment, és ájulást színlelt az egyik fogadószobában. Miután a férj előadta a megdöbbent udvaroncoknak, hogy a hölgy királyi családból való, de már évek óta szinte éhezik, az önjelölt grófnőnek tisztes évi járadékot juttattak.

Az efféle sikerek csak tovább fokozták a grófnő újabb cselvetések iránti mohóságát, és ekkor véletlenül egy újabb álnok figura lépett a színre. A Cagliostro néven ismert alkimista, aki rendszeresen vágott eret a hiszékeny Rohanon, elmondta neki, hogy a bíboros minden vágya magasabb politikai posztra kerülni, de ennek gátja az az ellenszenv amelyet a királyné iránta érez.

A grófnő ebbe a vékony szalmaszálba kapaszkodva 1784-ben különböző megjegyzéseket hintett el a bíboros jelenlétében az ő „drága barátnéjáról" Marie Antoinette-ről. Azt ígérte Rohannak, hogy a királyné jelentőségteljesen fog majd biccenteni feléje a legközelebbi udvari eseményen. A fő-alamizsnaosztó persze azt látta, amit látni szeretett volna, és a képzelt királyi biccentést pénzzel hálálta meg a közbenjárónak. A fáradhatatlan grófnő ezek után fejébe vette, hogy egy másik szeretőjének, férje Retaux de Villette nevű barátjának tehetségét magántitkárként alkalmazva úgy kamatoztatja, hogy a királyi család liliomaival díszített, aranyozott papírra rövid leveleket hamisíttat vele. Ez az állevelezés titoktartásra kérte a hiszékeny Rohant, de egyúttal biztosította őt afelől, hogy a királyné végül is megbocsátott neki.

A hűség bizonyítéka

A bíboros azonban csak akkor sétált be végképp a kelepcébe, amikor a grófnő azzal a merész tervvel állt elő, hogy találkozót hoz össze közte és a királyné között annak Vénusz-ligeti saját kertjében, ahová még a király is csak felesége engedélyével léphetett be. Lamotte grófnő először is elment a párizsi utcalányok egyik kedvelt gyüleke-

A mesés gyémánt nyakék eltulajdonítását célzó terv valamennyi szála de Lamotte-Valois grófnőhöz vezetett. Itt férjével és Retaux de Villette-tel vizsgálgatják kincsüket, mielőtt szétszedik, hogy a köveket különkülön adják el a feketepiacon.

zőhelyére, s ott ráakadt egy Nicole nevű féleszű lányra, aki hasonlított Marie Antoinette-re.

Az agyafúrt pár olyan fehér ruhába öltöztette Nicole-t, amely szinte pontosan megegyezett azzal, ami a királyné egy jól ismert portréján volt látható, majd betanítottak neki néhány mondatot. A fő-alamizsnaosztó egy csillagtalan éjszakán osont a fenyők, cédrusok, fügefák között, és földig hajolt, amikor megpillantotta azt, akit ő a királynénak hitt. Nicole, gondosan ügyelve a forgatókönyvre, halkan rebegte: – Reménykedhet, hogy a múltat elfelejtjük. – Mielőtt azonban színészi képességeit próbára kellett volna tennie, sietve megérkezett a palota alkalmazottainak egyenruháját viselő libériás inas, és így szólt: Jöjjön gyorsan, siessen! Futás közben Rohan a tervek szerint meg is látta a férfi arcát.

A szegény bíboros, aki immár biztos volt benne, hogy reményei rövidesen valóra válnak, még alkalmasabb médiuma lett a csinos Valois mesterkedéseinek. Amikor a hölgy arról számolt be, hogy a királyné szeretne támogatni egy elszegényedett nemesi családot, de történetesen anyagi gondjai vannak, a bíboros készséggel átadott neki 50 000 aranyfrankot készpénzben. A már addig is jócskán eladósodott bíborosnak uzsorástól kellett kölcsönkérnie az összeget. Amikor pedig a királyné néhány hónappal később állítólag ismét pénzt kért tőle, saját ingóságait zálogosította el. Persze mindkét összeget ifjú barátnője vágta zsebre.

Az elképesztően pénzsóvár gróf és grófnő hatalmas összegeket költött el olyan nyíltan, hogy ennek gyanút kellett volna ébresztenie, de ők szinte elvarázsolt világban éltek. Következő áldozataik valójában maguk keresték meg őket. Bassenge és Boehmer komolyan vette a Valois és a királyné közti barátságról szóló pletykákat, s a mesteri cselszövőt kérték fel, hogy járjon közbe és bírja rá Marie Antoinette-et a híres nyakék megvásárlására. 1784. december 29-én megmutatták a grófnőnek a csodálatos ékszert.

A királyné óhaja parancs

A további események felülmúlnak minden képzeletet. Ezért a franciák többsége később úgy vélte, a történetet Marie Antoinette védelmében találták ki. A rendelkezésre álló bizonyítékok azonban a következő feltételezéseket támasztják alá.

A grófnő azt mondta Rohannak, hogy a királyné szeretné megvenni a drága gyémántokat, de Lajosnak nem szabad tudnia róla. Továbbá miután Marie Antoinette újabban annyira megbízik a bíborosban, úgy érzi, csakis ő lehet az, aki titokban képes lebonyolítani az ügyletet. A naiv Rohan rá is állt, hogy megvásárolja a nyakéket két éven be-

Bár Marie Antoinette királyné (jobbról) csak közvetve volt érintett a nyakék-ügyben, a botrány végzetesen beszennyezte a nevét. Hasonmását, egy párizsi félvilági lányt bérelték fel, hogy éjjel találkozzék a könnyen rászedhető Rohan bíborossal Versailles kertjében (alul).

lül fizetendő négy 1,6 millió aranyfrankos részletre. Ravasz barátnője úgy oszlatott el minden kételyt, hogy elvitte az adásvételi szerződést, majd amikor újból megmutatta, az egyes bekezdések mellett ott állt a „jóváhagyva" szó, az irat végén pedig a királyné kézjegye: „Marie Antoinette de France." Alighogy elvitték a nyakéket Rohan házába, máris betoppant egy fiatalember aki így szólt: A királyné parancsára. – Az ékszert azon nyomban át is adták, mivel az inas ugyanaz volt, akit Rohan a királyné kertjében egy pillanatra láthatott.

Az első gyanús jelek

Rohan bíboros csak rövid ideig örülhetett sikerének, mert hamarosan látnia kellett, hogy a királyné a nyilvánosság előtt sosem viseli a figyelemre méltó ékszert. A találékony grófnő erre azt felelte neki, hogy az ő szívbéli barátnője fél ilyen módfelett drága csecsebecsével mutatkozni. Nem lehetne engedni az árból? Az ékszerészek készséggel elengedtek a nyakék árából 200 000 aranyfrankot, és Boehmer egyéb, a palotába küldött drágakövek kíséretében eljuttatta a királynénak az árengedményt megerősítő iratot. Marie Antoinette azonban rá jellemző módon nem olvasta végig a papírt, s a kandallóba hajította.

Először egész Párizs nevetett Rohan bíboros hiszékenységén. A gúnyolódásból azonban hamarosan a becsapott iránti együttérzés lett, akinek az volt az egyetlen hibája, hogy hősiesen, mindent latba vetve küzdött a királyné kegyeinek elnyeréséért. A bíboros felmentését üdvrivalgással fogadták az emberek, akik egyben az „osztrák nő" Marie Antoinette iránt érzett, régóta elfojtott ellenszenvüknek is hangot adtak.

Eközben egy neves gyémántkereskedő arról számolt be a rendőrségnek, hogy egy bizonyos Retaux de Villette Párizs-szerte gyanúsan alacsony áron kínálgat értékes köveket. A rendőrfőkapitány által keményen kérdőre vont rettenthetetlen „magántitkár" őszintén bevallotta, hogy de Lamotte-Valois grófnő megbízatását teljesíti. A jól hangzó címre való hivatkozás megtette hatását, de a veszélyt sejtő grófnő Londonba küldte a férjét, hogy ott adja el a szétszedett nyakékből még megmaradt részeket.

Ám még a fondorlatok e páratlan mestere sem kerülhette el az elkerülhetetlent: lejárt az első részlet fizetésének határideje. A grófnő igencsak merész cselt eszelt ki, ugyanis azt mondta az ékszerészeknek, hogy a királyné kézjegye hamisított, tehát nekik a gazdag bíborostól kell kicsikarniuk a pénzüket.

Boehmer és Bassenge azonban tudta, hogy Rohan már végképp eladósodott. A pénze után futó Boehmer aki meg volt győződve róla, hogy a nyaklánc a királyné birtokában van, fölkereste Marie Antoinette-et Versailles-ban.

A király túl messzire megy

Augusztus 15-e, a királyné neve napja s egyben Nagyboldogasszony ünnepe alkalmából a hagyományokhoz híven összegyűlt az egész udvar Amikor Rohan fő-alamizsnaosztói tisztére hivatkozva bebocsáttatást nyert a királyhoz még az ünnepségek kezdete előtt, a miniszterek ridegen fogadták, a királyné kerülte a tekintetét, Lajos pedig kertelés nélkül, tüstént a lényegre tért: – Tudni akarok mindent arról a gyémánt nyakékről, amit a királyné nevében vett meg!

A király még csak-csak ráállt volna, hogy szép csendben távolítsák el Rohant, de a dühében tajtékzó királyné ragaszkodott hozzá, hogy azonnal, mindenki szeme láttára tartóztassák le. Az ünnepség kezdetét türelmetlenül váró egybegyűltek már nem tudták mire vélni a késlekedést, amikor a bíboros ünnepi díszben kilépett a csillogó Tükörterembe.

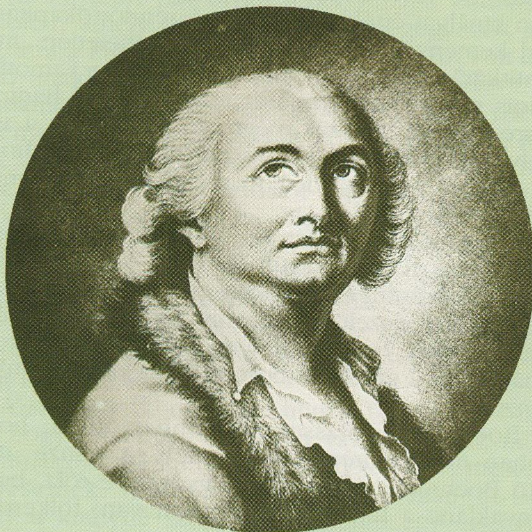
Nyomában régi ellensége, Breteuil báró, aki így kiáltott:

Tartóztassák le a bíboros urat!

Az emberek rémült döbbenete rövidesen haragba csapott át. Miközben Rohan még sebtiben lefirkantott és odacsúsztatott pár sort egy inasnak, melyben a koholt levelezés megsemmisítéséről intézkedett, a felháborodott nemesek és papok máris bosszút forraltak Marie Antoinette ellen.

A bíborost, aki Franciaország főnemesi családjaival volt rokoni kapcsolatban, a hírhedt Bastille keskeny kőcellájába vitték. Azonban hamarosan a királynét is szobafogságra ítélte saját termeiben az ellenséges közhangulat. Ha színházba ment, a közönség füttyszóval fogadta.

Csodák hiszékenyek számára

Valószínűleg kevesen akadnak a történelemben, akik a Cagliostro néven ismertté vált szélhámosnál mélyebb megvetést éreztek volna embertársaik iránt. Ő ugyanis a hiszékenység vámszedőjeként örökké azon mesterkedett, hogy pénzt csaljon ki másokból igyekezete többnyire sikerrel is járt. A „kis termetű, barnás bőrű, kövér testalkatú, kerek fejű és vastag nyakú" férfinak leírt notórius csirkefogó, valójában egy szicíliai kereskedő fia, képes volt elhitetni önmagáról, hogy ő Alessandro, Cagliostro grófja.

Az 1743-ban született Giuseppe Balsamo később a legkülönbözőbb személyiségeket és foglalkozásokat találta ki magának, s mindig az éppen divatos hiedelmek fényében cserkészte be áldozatait. Szicíliában kezdte pályafutását, de hamarosan menekülnie kellett a törvény elől, és belevetette magát az állítólagos kereskedelmi tevékenységébe Görögországban, Egyiptomban, Arábiában, Perzsiában és Rodosz szigetén. Miután leckéket vett alkímiából, az egyik anyagot másikká változtatás áltudományából, bebocsáttatást nyert Nápoly és Róma legelőkelőbb családjaihoz. Így ismerte meg, majd feleségül is vette Lorenza Felicianit. E rokon lélek végigutazta vele Európát. A házaspár különféle álneveket viselve adott el bájitalokat a szerelmeseknek, szavatoltan hatásos fiatalító elixírt az öregeknek és titkos keverékeket szépülni vágyó csúf hölgyeknek. Talán mert örökké úton voltak, alaposan meggazdagodtak.

Legnagyobb diadalait Cagliostro Rohan bíboros rászedése után aratta. A sors iróniája, hogy egyik ravasz trükkje nyomán Párizsban sokan a nyakék-ügy egyik közreműködőjének tekintették. Gyakran ajánlotta fel, hogy „megnagyobbítja a neki átadott gyémántot. Miután valami zavaros folyadékba pottyantotta a követ, kivett belőle egy kristályt, ami kétszer akkora volt, mint az eredeti.

Taktikai hiba

Lajos ostoba módon ezúttal is indulatos feleségére hallgatott e politikai döntésben, és elrendelte, hogy Rohan ügyét a parlament előtt tárgyalják. A nagy hűhóval csak azt érte el, hogy a monarchia tovább gyengült. A pamfletírók vitriolba mártották a tollukat, a királyság ellenségei nekibátorodtak. Egyikük szerint: „Egy bíborosról kiderült, hogy tolvaj, s a királyné igen kínos botrányba keveredett. A pásztorbotot és a jogart is besározták! Micsoda diadal a szabadság eszméi számára!"

A hosszan tartó nyilvános per során a grófnő természetesen heves vádaskodással próbálta védeni magát, de a királynéhoz oly hasonlatos félesző utcalány Nicole és Retaux de Villette, a „magántitkár" elmondta az igazságot. A grófnak örökre nyoma veszett.

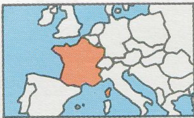
1786. május 31-én már hajnali ötkor egybegyűlt az ítéletre kíváncsi tömeg az Igazságügyi Palota előtt, bár a döntéshozatal csak órákkal későbbre volt várható.

Végül huszonhat szavazattal huszonkettő ellenében Rohan bíborost felmentették, mint akinek „becsületén nem esett folt" akárcsak a félkegyelmű Nicole-t és az alkimista Cagliostrót, akiket a grófnő alantas vádjai alapján idéztek bíróság elé. Retaux de Villette-et száműzték, barátját, a grófot pedig távollétében gályarabságra ítélték.

Igazán súlyos büntetést csak a grófnőre szabtak ki. Rá megkorbácsolás várt, s az, hogy a tolvaj jelentésű *voleuse* szó „V" betűjével megbélyegezzék, ezek után pedig életfogytiglani börtön, kenyéren, vizen és lencsén. Ám még ez a szigorú büntetés is balul ütött ki, tovább tépázva a királyné amúgy is egyre csökkenő tekintélyét. Bár tizenhárom ember próbálta lefogni a megbélyegzés ellen kézzel-lábbal tiltakozó grófnőt, oly hevesen rúgkapált, hogy a ruhája elszakadt, és a tüzes vas megperzselte a mellét, ettől pedig elájult.

A szörnyű esetről szóló részletes beszámolók viszont együttérzést váltottak ki a fogoly iránt, és Párizs legnevezetesebb és legnagyobb befolyással bíró személyiségeinek hintói sorakoztak fel, hogy meglátogassák a börtönben. Amikor azután a grófnő néhány héten belül Angliába szökött fiúnak öltözve, Marie Antoinette ellenségei azt gyanították, ez lett a jutalma, amiért elhallgatta az igazságot a királynénak a nyakék-ügyben játszott tényleges szerepéről.

A jövő azonban keményen bánt a botrány többi résztvevőjével is. Cagliostrót Lajos száműzte, és később egy olasz börtönben halt meg. Rohant kitiltották az udvarból, s a világtól elzártan kellett élnie vidéken. 1791-ben az önjelölt grófnő nyilván részegen kiugrott egy rosszhírű ház ablakából, és azonnal szörnyethalt. XVI. Lajos királyra és hitvesére, Marie Antoinette-re pedig a guillotine várt, amikor a forradalom tüze – melyet a nyakék-ügyet övező hazugságok nagy mértékben szítottak végigsöpört Franciaországon, és örökre megdöntötte a régi rendet, amelyet ők képviseltek.

A koholt per

A párizsi német katonai attasé papírkosarában talált feljegyzésből kiderült, hogy egy francia tiszt titkokat adott el a potenciális ellenségnek. Alfred Dreyfus kapitány letartóztatása, elítélése és száműzése évekre két ellentáborra osztotta Franciaországot.

A párizsi Katonai Főiskola udvarán felsorakozatott katonák vigyázzállásban nézik, amint a foglyot bevezetik, és megáll a lóháton ülő tábornok előtt. Odakinn a mintegy húszezer fős tömeg azt üvölti. – Halál az árulóra! Halál a zsidóra! Azon az 1895. január 5-i szombat reggelen pontban kilenc órakor olvassák fel az ítéletet, s a tábornok így kiált: Alfred Dreyfus, Ön nem méltó arra, hogy fegyvert viseljen! A francia nép nevében lefokozzuk!

Katonák! Ártatlan embert fokoznak le! Katonák! Ártatlan embert szégyenítenek meg! – kiáltja a fogoly – Éljen Franciaország, éljen a hadsereg! – A Köztársasági Gárda egy égimeszelő őrmestere lép elő, lehajol az elítélt tiszthez, és annak sapkájáról meg kabátujjáról letépi a rangjelzést. Ezután az őrmester leszaggatja a fogoly gombjait és a csíkokat a nadrágjáról. Végül kihúzza hüvelyéből a tiszt kardját, és a térdén kettétöri. Miután a kegyvesztett embert az odarendelt katonák előtt elve-

Vádolok ..!” címmel jelent meg Émile Zolának a francia köztársasági elnökhöz 1898 januárjában írott nyílt levele, melyben Dreyfus igazságtalan elítélése ellen tiltakozott.

Cinq Centimes

JEUDI 13 JANVIER 1898

Directeur ERNEST VAUGHAN

L'AURORE

Littéraire, Artistique, Sociale

J'Accuse...!

LETTRE AU PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE

Par ÉMILE ZOLA

LETTRE A M. FÉLIX FAURE

Président de la République

Monsieur le Président,

Miután Dreyfus kapitányt árulás miatt elítélték, még nyilvánosan meg is alázták a párizsi Katonai Főiskola udvarán. Darras tábornok (a keretben) lóhátról nézte végig, amint egy őrmester sorra letépte a rangjelzéseket az elítélt egyenruhájáról, és a térdén kettétörte a lefokozott tiszt kardját.

zették, betuszkolták egy rendőrautóba, és köztörvényes bűnözőként a városi börtönbe szállították. Útközben elhaladtak otthona előtt, ahol oly sok boldog évet töltött feleségével és gyermekeivel.

A harmincöt éves exkapitány még aznap azt írta az ő szeretett Lucie-jének: „Ó drágám, tégy meg az égvilágon mindent a bűnös felkutatására, egy percre se hagyj fel erőfeszítéseiddel. Van áruló, de nem én vagyok az." Két héttel később Dreyfust láncra verve tették fel a La Rochelle kikötőjébe tartó vonatra.

Onnan a hajó végül a Dél-Amerika észak-keleti partjainál lévő, Francia Guyanához tartozó Ördög-szigetre vitte. A legtöbb rab számára a hírhedt büntetőtelep a halálos ítéletet jelentette.

„Az a gazember D"

Alfred Dreyfus pere, elítélése és Ördög-szigetre való száműzése annak a kémkedési ügynek volt a tetőpontja, mely 1894 utolsó hónapjaiban megrázta Franciaországot.

Ugyanakkor az ún. Dreyfus-ügy az igazságszolgáltatás megcsúfolásának e kirívó esete, mely a következő tizenkét év folyamán erősen foglalkoztatta, élesen kettéosztotta és kis híján szétzilálta a francia hadsereget és kormányt, valójában csak ekkor kezdődött.

Az 1870–71-es francia-porosz háborúban elszenvedett megalázó vereség hatása alatt álló francia hadsereg kémelhárító szolgálata állandóan figyelte a párizsi német követséget, főleg a katonai attasét, Maximilien von Schwartzkoppen alezredest. A követség takarítónője által kicsempészett iratokból a franciák megtudták, hogy Schwartzkoppen megkapta erődítményeik terveit egy Jacques Dubois kódnevet használó ügynöktől, akit a német tiszt úgy emlegetett: „Az a gazember D." Az áruló kilétéről nem volt tudomása sem Jean-Conrad Sandherr ezredesnek, a kémelhárítás főnökének, sem helyettesének, Hubert Joseph Henry őrnagynak egészen addig, amíg 1894. szeptember 17-én az ügyben be nem következett az áttörés.

Azon a napon Henry őrnagy egy *bordereau*-t, azaz jegyzéket kapott, melyben egy hártyapapíron kézírással sorolták fel az eladandó katonai információkat. A listán többek között az új, 120 mm-es ágyúra vonatkozó adatok is szerepeltek, melyeket Henry feltételezése szerint csak egy a vezérkarhoz tartozó tüzérségi tiszt adhatott meg. A névsort átvizsgálva Henry ráakadt Alfred Dreyfus nevére.

Ezt követően felfedezte, hogy a Dreyfus által egy évvel azelőtt, kézzel írott jelentés és a *bordereau* kézírása valamelyest hasonlít. Henrynek sikerült hamar meggyőzni kollégáit, hogy „az a gazember D" csakis Dreyfus lehet. Azt persze senki nem mondta ki nyíltan, hogy Dreyfus, lévén zsidó, nagyon jól megfelel bűnbaknak. Az akkori francia tisztikar számára a zsidók idegen elem voltak. Az elzászi születésű Dreyfust németbarátnak tekintették, mindezt annak ellenére, hogy családja már két évtizeddel korábban, amikor a németek megszállták, elhagyta a szóban forgó tartományt.

Vád, per, ítélet

Október 13-án, szombaton reggel Dreyfus kapitány furcsa idézést kapott. A következő hétfőn

reggel a parancsnoknál kellett jelentkeznie civilben. Amikor így is tett, két tiszttel és két rendőrrel találta magát szemben; azt nem tudta, hogy Henry őrnagy a függöny mögött rejtőzik. A meglepett kapitánytól azt kívánták, hogy írásban kérje „az Önnek hadműveletekre indulásom előtt eljuttatott dokumentumok" visszaszolgáltatását. Belekezdett az írásba, azután reszketve szünetet tartott. Mit jelenthet ez?

Miután befejezte, az egyik tiszt rákiáltott: – Dreyfus, magát a törvény nevében letartóztatom! Hazaárulás bűnével vádoljuk! Milyen bizonyítékok alapján? tette föl a kérdést. – Meggyőző bizonyítékok alapján – hangzott a válasz. Dreyfus hiába hangoztatta ártatlanságát, s azt, hogy „aljas terv"-et szőttek ellene, börtönbe zárták.

A párizsi sajtó egészen november elsejéig nem hozta nyilvánosságra a letartóztatást. „Hazaárulás. Alfred Dreyfus zsidó tiszt letartóztatásban" írta ekkor egy antiszemita bulvárlap. Aztán nyilvános tárgyalást követeltek, mert mint egy másik újság állította, a zárt tárgyalás „csak a botrány elhúzódásához vezetne"

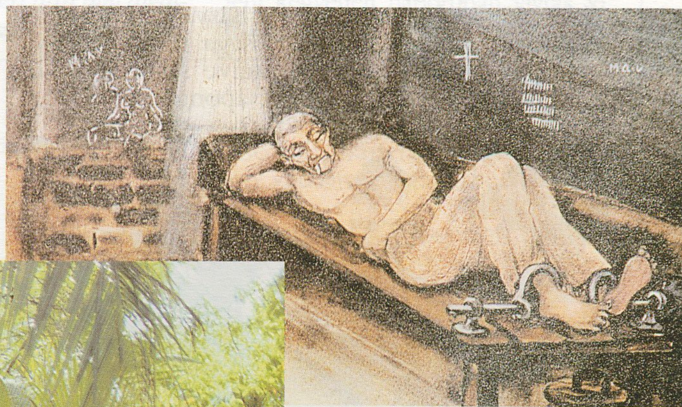
Amikor azonban Dreyfus kapitány megjelent a hadbíróság hét katonai bírája előtt december 19-én, a közönséget haladéktalanul kiküldték, amint a védelem először említette az „egyetlen bizonyítékot" a *bordereau*-t.

A dokumentum megvizsgálására felkért öt írásszakértő közül kettő azt mondta, hogy azt nem írhatta Dreyfus. Három állította, hogy igen, egyikük Alphonse Bertillon – saját vallomását cáfolta meg, mert szerinte azoknak a mondatoknak az írásképe, amelyeket Dreyfus október 15-én a parancsnoki irodában, diktálásra vetett papírra, különbözik a *bordereau*-étól. Bertillon így azt sugallta, hogy Dreyfus a diktáláskor elváltoztatta kézírását; vagyis az, amit négy tanú jelenlétében írt, hamisítvány!

Henry őrnagy azt vallotta, egy ideje már tudott arról, hogy német kém van a vezérkarban. – Az az áruló pedig itt ül! mondta Dreyfusra mutatva. Amikor felkérték Henryt, hogy támassza alá megfelelő bizonyítékokkal a vádat, hűvösen így felelt: Vannak titkok, amelyeket egy tiszt még saját magával sem oszt meg. – A bírákra a frappáns válasz nagy hatást gyakorolt.

Négy napon át tettek cseppet sem meggyőző vallomásokat a vád tanúi és erőtlen, bátortalan kísérleteket a vádlott, majd a bírák tanácskozni készültek.

Ekkor érkezett meg egy küldönc, csomagot hozva a hadügyminisztertől. Abban a hiszemben, hogy új bizonyítékot találnak, a bírák nyomban fel is olvasták a miniszter utasítását: Dreyfus találtassék bűnösnek. A tisztekből álló esküdtek még

Ördög-szigeti börtönbüntetése évei során alig bántak jobban Alfred Dreyfus-szal, mint egy ketrecbe zárt állattal. Mint a fogolytársa készítette rajz tanúsítja, hozzáláncolták az ágyához. A sivár napok annyira egyformák, írta, hogy „az egyiket alig lehet megkülönböztetni a másiktól" A büntetőtelepeket 1938-ban felszámolták; a cellákat azóta már benőtte a dzsungel növényzete.

aznap este egyhangúlag megszavazták, hogy a vádlottat hazaárulás miatt el kell ítélni.

A valódi tettes nyomában

1895 nyarán, néhány hónappal Dreyfus Ördög-szigetre történt száműzése után Marie-Georges Picquart alezredes váltotta fel Sandherrt a kémelhárító szolgálat élén. A hadvezetés felmérte azóta, milyen gyenge lábakon állt a Dreyfus elleni vád, ezért Picquart-t utasították, hogy gondosan tartsa szemmel a fogolytól érkező és a neki írott leveleket, és továbbra is figyelje azokat az eldobott papírokat, amelyeket a takarítónő csempészett ki a német követségről. Picquart 1896 márciusában kapott a takarítónőtől egy vékony kék papírra írt, összetépett levelet. Ilyen levélpapírt használtak Párizsban a küldönccel kézbesített gyorspostai küldeményekhez. A levelet, amelyet nyilvánvalóan összetéptek és a papírkosárba hajították elküldése előtt, Marie-Charles-Ferdinand Walsin-Esterhazy őrnagynak címezték. Kérték, „adjon bővebb magyarázatot ama szóban forgó ügyre vonatkozóan, melyről Ön tájékoztatott a minap"

Esterhazy egy francia tábornoknak volt a fia, aki a dúsgazdag magyar Esterházyak törvénytelen ágából származott. Bár házassága révén szép vagyonhoz jutott, a jelekből ítélve soha nem volt elég pénze, hogy fedezze kicsapongó párizsi élete költségeit. Picquart megsejtvén, hogy egy másik kém nyomában van, figyeltette Esterhazyt; kétszer látták bemenni a német követségre. Augusztusban a kémelhárítás főnöke megszerezte Esterhazy két levelét. A kézírás tökéletesen megegyezett a *bordereau*-éval, a Dreyfus kapitány elleni ítélet egyetlen bizonyítékáéval.

Amikor Picquart be akarta bizonyítani, hogy nem Dreyfus, hanem Esterhazy az áruló, feljebbvalója azt tanácsolta neki, ne bolygassa az ügyet.

Mit zavarja az magát, ha az a zsidó ott marad az Ördög-szigeten? – kérdezték tőle.

– Ezt a titkot nem viszem magammal a sírba felelte Picquart. Amikor Henry őrnagy megtudta, hogy a főnöke igazolni tudná Dreyfus ártatlanságát, hozzálátott, hogy újabb bizonyítékot fabrikáljon a fogoly ellen.

„Vádolok!"

A Dreyfus-ügy kapcsán felmerült új bizonyíték híre elkerülhetetlenül eljutott a sajtóhoz. Ezen kívül a hadsereg és a kormány köreiben mind többen gyanították, hogy egy másik tettes szerepel az ügyben.

Picquart attól tartott, a hadsereg felső vezetése meg fogja akadályozni, hogy Esterhazyt is bevonja az ügybe, ezért mindent elmondott ügyvédjének, és felhatalmazta őt arra, hogy információit késlekedés nélkül továbbítsa a kormánynak. Az ügyvéd elmondta egy megbízható képviselőnek, hogy a *bordereau* nem Dreyfus, hanem Esterhazy műve. A képviselő tájékoztatta a dologról Alfred fivérét, Mathieu-t. 1897 november 15-én Mathieu Dreyfus hivatalosan megvádolta Esterhazyt azon árulás elkövetésével, amelyért fivérét ítélték el arra is volt gondja, hogy a hadügyminiszterhez írott levelének egy példánya eljusson az egyik vezető párizsi újsághoz.

Esterhazy a további blöffölés mellett döntött és hadbírósági tárgyalást kért. A hadsereg felsorakozott a vádlott mögött, és a bírói testület sietve felmentette Esterhazyt. Émile Zola regényíró szerint az ítélet „minden igazságra, az egész igazságszolgáltatásra mért végső csapás" volt.

1898. január 13-án Zola nyílt levélben fordult a köztársaság elnökéhez, Félix Faure-hoz. *„J'Accuse. .!"* (Vádolok) címmel ez meg is jelent a *L'Aurore* nevű liberális újság címoldalán, melyet a későbbi miniszterelnök, Georges Clemenceau adott ki.

Levelében Zola hét magas rangú tisztet és három írásszakértőt név szerint vádolt meg azzal, hogy ők hamisították a Dreyfus elleni bizonyíté-

A Becsületrend lovagjává ütött Dreyfus őrnagy tiszttársaival beszélget a párizsi Katonai Főiskolán 1906 júliusi hivatalos rehabilitálását követően.

Az álom valóra válik

Sok zsidóhoz hasonlóan Theodor Herzlt, egy bécsi újság párizsi tudósítóját is mélységesen felháborította az a dühödt antiszemitizmus, amiről Alfred Dreyfus kapitány vádlói tettek tanúbizonyságot. Az igazságszolgáltatással való visszaélés gondolkodóba ejtette a világ minden táján szétszóródott zsidóság jövőjét illetően. 1896-ban Herzl kiadta *A zsidó állam* című értekezését, melyben javaslatot tesz zsidó állam létrehozására Palesztinában, a történelmi hazában, ahonnan a zsidókat évszázadokkal korábban elűzték. A később cionista néven ismertté vált mozgalom alapítója, Herzl élete hátralevő részét e cél megvalósításának szentelte 1904-ben bekövetkezett halála idején már zsidók települtek le arra a területre, ami akkor még a Török Birodalomhoz tartozott.

Az Angliával dacoló zsidó menekültek túlzsúfolt, tengeri útra alig alkalmas hajókon érkeztek Palesztinába.

Az I. világháború végén a britek megkapták a törököktől elvett Palesztinát, és a háború alatt tett ígéretüknek megfelelően megkezdték a zsidó állam létrehozását. Ez a zsidók bevándorlását ellenző arab lakosságból heves tiltakozást váltott ki. Amikor pedig az angolok kívánták korlátozni a zsidók bevándorlását, akkor a zsidóság tiltakozott főleg miután Hitler 1933-as színre lépését követően az európai zsidóság egyetlen biztos menedéke Palesztina maradt.

A zsidó állam megteremtése csak az után vált valóra, hogy a németeket legyőzték a II. világháborúban. Az ENSZ Palesztina arabok és zsidók közti megosztására szavazott, és azon a napon, amikor a brit mandátum lejárt, azaz 1948. május 14-én be is jelentették Izrael Állam létrejöttét. Az izraeliek az arabok elleni kegyetlen háborúban vívták ki függetlenségüket.

kot, és amikor fény derült az igazságra, szövetkeztek bűnük takargatására.

Ahogy Zola ezt előre látta, a szenzációs vád nyomán perbe is fogták rágalmazásért. A zűrzavaros procedúra eredményeként, melynek során a hadsereg megosztottsága egyértelműen megmutatkozott, Zolát bűnösnek találták, 3000 frank pénz- és egy év börtönbüntetésre ítélték. Zola még a második fellebbezési tárgyalás előtt elhagyta Franciaországot, Angliában keresett menedéket, és ott is maradt 1899 júniusáig.

Perújrafelvétel

Zola pere és elítélése láthatólag két táborra osztotta az országot: a hadsereget védelmezőkére és a Dreyfus ártatlanságában hívőkére. Az összeesküvés leleplezésében játszott szerepe miatt Picquart-t eltávolították a hadseregből bár később visszavették.

1898. augusztus 30-án Henry a kihallgatások folyamán megtört, és végül bevallotta az általa elkövetett hamisításokat, és letartóztatták. Másnap holtan találtak rá cellájában, valaki borotvával elvágta a torkát. Esterhazy sietve Londonba szökött, ott elismerte bűnösségét, és negyedszázaddal később bekövetkezett haláláig száműzetésben élt.

1899 júniusában a Dreyfus-perben hozott hadbírósági ítéletet érvénytelenítették, új tárgyalást rendeltek el. A közel öt évi fogságtól megviselt exkapitányt visszahozták Franciaországba, hogy ismét szembenézzen vádlóival. Igaza kivívásához fűzött reményeit azonban egy szempillantás alatt szertefoszlatta a szeptember 9-én összeült új hadbíróság gyors döntése. Dreyfus bűnösnek találtatott az árulásban, de az enyhítő körülményeket figyelembe véve 10 évi fogházbüntetésre ítélték. Zola véleménye szerint az ítélet maga a „tudatlanság, a butaság, a kegyetlenség, a hazugság, a bűn" Azt jövendölte, hogy az utókor el fog borzadni ettől, s hozzáfűzte, hogy „Jézust is csak egyszer ítélték el"

A fogoly súlyos egészségi állapotára való tekintettel a hadügyminiszter tíz nappal később kegyelmet adott Dreyfusnak. Döntését azzal magyarázta, hogy egyszer s mindenkorra véget kíván vetni „egy fájdalmas konfliktus"-nak. A kegyelmet vonakodva elfogadó Dreyfus megfogadta, hogy tovább harcol az igazáért. „A szívem nem nyugodhat, míg egyetlen francia is nekem tulajdonítja azt a szörnyű bűnt, amit valaki más követett el."

Dreyfus hívei hét évig tartó kemény küzdelem árán érték el, hogy a második hadbíróság ítéletét 1906. július 12-én végre érvénytelenítsék. Dreyfust visszavették a hadseregbe, és őrnaggyá léptették elő. Július 20-án a Katonai Főiskolán ünnepélyes keretek között hivatalosan rehabilitálták, és a Becsületrend lovagjává ütötték. – Éljen Dreyfus! – kiáltozta a tömeg. – Nem – felelte ő éljen az igazság!

Az erélyes feleség

1745-ben egy német hercegnő számára idegen nyelven és szokatlan szertartás keretében lép frigyre Oroszország trónjának várományosával. 17 éven át tartó házasságukból hiányzik a szerelem. Amikor III. Péter cárrá koronázása után mindössze hat hónappal meghal, felesége gyanúba keveredik.

A 16 esztendős menyasszony mögött hosszú, fárasztó nap állt. Hajnali hatkor keltették, és átkísérték a cárnő lakosztályába, aki személyesen ellenőrizte az Oroszország trónörökösével való menyegzője előtt a fiatal lány frizuráját, az ékszerek és ruhák kiválasztását. A menyasszonynál csak egy évvel idősebb vőlegény délben érkezett meg a szomszéd szobába, és az ifjú pár háromkor indult útnak Szentpéterváron a cári hintóval. A Kazanyi Szűz templomában tartott többórás szertartást 50 fogásos vacsora, majd bál követte, melynek során a fiatal lánynak az összes koros nemesemberrel táncot kellett lejtenie.

A cárnő azonban kilenckor véget vetett az ünnepségnek, és az ifjú házasokat a nászlakosztályba kísérte. Az újdonsült férjnek a másik szobában kellett várakoznia, amíg az udvarhölgyek lesegítették az ifjú araról súlyos selyembrokát ruháját, ráadták a Párizsból hozatott rózsaszín hálóinget, és lefektették a hatalmas baldachinos ágyba. Vé-

Mint e későbbi portrén látható, II. Katalin orosz cárnő uralkodása első napján katonai egyenruhában és fehér lovon szemlélte meg csapatait Szentpétervár közelében.

gül mind eltávoztak, s a szorongó fiatal lányt magára hagyták a pislákoló gyertyafénnyel megvilágított szobában. A szinte teljes sötétségben az ajtóra szegezte szemét, melyen férje bármely pillanatban beléphetett.

Eltelt egy óra, majd még egy. Éjféltájban egy udvarhölgy jelentette, hogy a férj épp a szolgákkal vacsorázik.

Az ifjú férj csak jóval később érkezett meg, bebújt mellé az ágyba, majd azon tréfálkozott, milyen jól szórakoznának a szolgák, ha együtt látnák őket, végül átmenet nélkül részeg álomba merült. „Ennél vidámabb esküvőt talán még soha nem ünnepeltek Európában" írta férjének Poroszországba a fiatalasszony édesanyja. A csalódott leány a legkevésbé sem találta vidámnak.

Csak névleg

Sophie Friderike Auguste hercegnőt édesanyja 1744 februárjában, nem sokkal tizenötödik születésnapja után vitte el Oroszországba Anhalt-Zerbst kicsiny porosz fejedelemségből. A pártában maradt, gyermektelen Erzsébet cárnő örökbe fogadta unokaöccsét, Pétert, s igyekezett mihamarabb megházasítani, hogy biztosítsa a Romanov-dinasztia utódlását. A kis termetű, bájos Sophie-t a nagy hatalmú porosz uralkodó, II. Frigyes ajánlotta, s a cárnő azt remélte, hogy feleségként majd elhódítja Pétert gyerekes kedvteléseitől, játékszereitől és kedvenc ölebeitől. Miután Sophie-t gondosan felkészítették orosz nyelvből, ortodox vallásból és az udvari etikettből, a Katalin nevet kapta, és eljegyezték Péterrel. 1745 augusztus 21-én adták össze őket.

„Kész lettem volna megkedvelni férjemet, ha az érzelemnek a legkisebb jelét adta volna" írta később Katalin híres emlékirataiban. A sovány nyakigláb, sápadt, himlőhelyes Péter azonban szívesebben töltötte idejét ólomkatonáival és papírmasé váraival. Ifjú felesége legnagyobb bosszúságára a hálószobába beköltöztette kedvenc vadászspánieljeit. A házasság legalább kilenc éven át névleges maradt. Katalinnak viszont 1752-ben szeretője lett.

„Olyan szép volt, mint a hajnal – írta Katalin a huszonhat éves Szergej Szaltyikov kamarásról. – Nem akadt párja az egész udvarban."

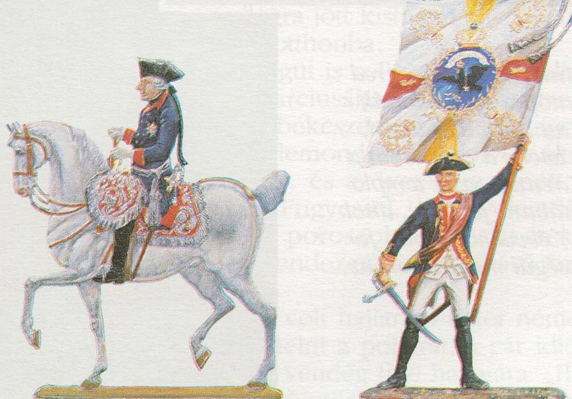
Katalin két sikertelen terhesség után 1754. szeptember 20-án fiút szült. A Pál nevű gyermeket Péter fiának ismerte el, és Erzsébet nevelte fel, mint második trónörököst. Az udvarban persze sokan gyanították, hogy az apa Szaltyikov, főleg miután Erzsébet felelősségteljes diplomáciai feladatokkal sürgősen külföldre menesztette.

Politikai intrikák

Katalintól, aki most már teljesítette feladatát feleségként és anyaként, azt várták, hogy csöndesen meghúzza magát az udvarban. Mivel Erzsébet már idős volt, Péter pedig nyilvánvalóan alkalmatlan az uralkodásra, Szentpéterváron többen úgy vélték mint erről az angol követ, Sir Charles Han-

Erzsébet cárnő nővére, Anna fiát, Peter von Holstein-Gottorp herceget (balra) választotta utódjául. Hiába követett el mindent, hogy felkészítse őt a majdani uralkodásra, a szellemileg visszamaradott fiú legszívesebben ólomkatonáival foglalkozott – a játékütközetek sokszor azon az ágyon zajlottak, melyet feleségével, Katalinnal kellett megosztania, akit soha nem szeretett.

bury-Williams beszámolt Londonnak –, hogy „bizonyos váratlan fejlemények esetén" Katalinnak kellene ellátnia ezt a feladatot.

A „váratlan fejlemények" 1756-ban bekövetkeztek, amikor Oroszország Ausztria és Franciaország oldalán belépett a porosz II. Frigyes elleni háborúba.

A kezdeti gyors orosz sikereket mindenki örömmel és lelkesedéssel üdvözölte Szentpéterváron, egyedül a gyermeteg Péter nem, akinek az apja német volt, s aki legyőzhetetlen katonai zseninek tartotta a porosz uralkodót.

A cárnő szemmel láthatóan rohamosan romló egészségi állapota miatt igen félő volt, hogy ha rövidesen Péter lesz a cár szégyenletes békét köt Poroszországgal. Az orosz hazafiak ekkor már szívesebben látták volna nála a trónon Katalint, akár a még gyermek Pál helyett uralkodó régensként, akár pedig saját jogon uralkodó cárnőként.

– Biztosíthatom vallotta be Katalin a vele szövetkező Hanbury-Williamsnek –, már kész a tervem, s ha törik, ha szakad, uralkodni fogok.

Hanbury-Williams titkos „kölcsönökkel" támogatta Katalin ambícióit és fényűző igényeit, még új szeretőről is gondoskodott a kíséretéhez tartozó jóképű, fiatal lengyel gróf, Stanislas Poniatowski személyében. Péter aki időközben barátnőt költöztetett saját lakosztályába, és következetesen kerülte feleségét, könnyedén túltette magát azon, hogy Katalin 1757 december 9-én leánygyermeknek adott életet. – Fogalmam sincs, hogyan esik teherbe a feleségem jegyezte meg állítólag de attól tartok, magaménak kell elismernem a gyermeket.

Szembesítés és kibékülés

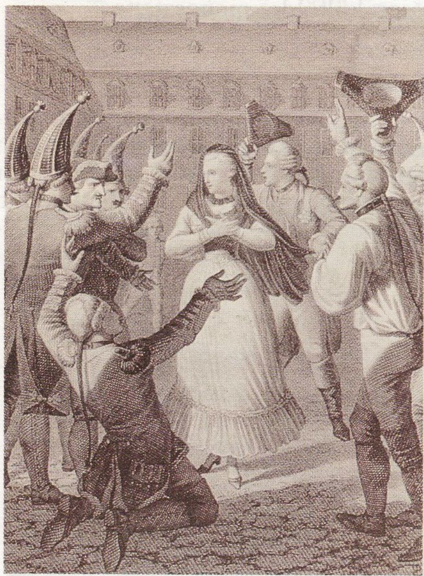
A szülés után épphogy felépült Katalinnak máris szembe kellett néznie politikai intrikái és félrelépései következményeivel. 1758. február 15-én, vasárnap reggel figyelmeztető levelet kapott szeretőjétől.

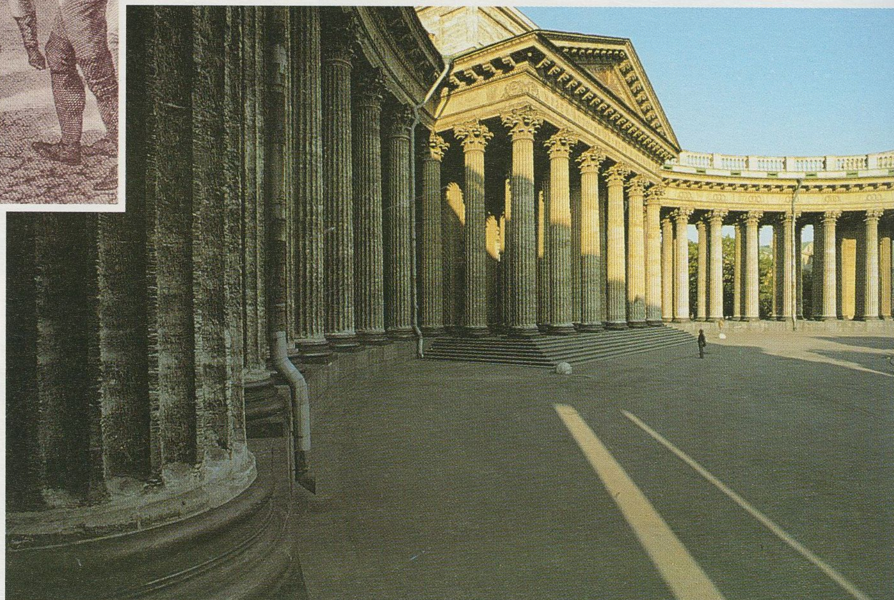
Erzsébet haladéktalanul utasítást adott, hogy hazaárulás vádjával tartóztassák le az orosz kancellárt, Besztuzsev grófot. Egy Bernardi nevű olasz ékszerészt és Katalin orosz tanárát, Adadurovot szintén letartóztatták, mindketten a kancellárral és az angol követtel folytatott titkos levelezésében játszottak közvetítő szerepet.

Erzsébet röviddel ezután kérte Poniatowski hazarendelését Lengyelországba. Az udvarban mindenki azt beszélte, hogy most Katalinon van a sor. A rémült fiatalasszony írásban kért kihallgatást Erzsébettől.

Közel egy hónap telt el, mire hívatták a cárnő rezidenciájára, ahol megvetett férjével szintén találkoznia kellett.

Katalin színpadiasan térdre borult Erzsébet e-

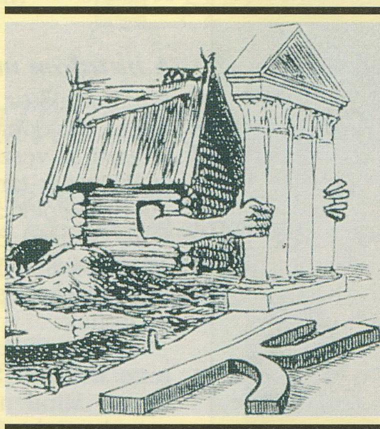
Miután a gárdaezred katonái biztosították Katalint hűségükről, ő letette a cári esküt a Kazanyi Szűz templomában (jobbra), ahol 17 évvel korábban feleségül ment Péterhez.

A Potemkin-falvak nem papírmaséból voltak

Amikor cárnővé kikiáltása napján az uralkodónő meg kívánta szemlélni a csapatokat, egy fiatal hadnagy észrevette, hogy Katalin kardjáról hiányzik az előírásos bojt. Odalépett hozzá, levette a bojtot saját kardjáról, s lovagias mozdulattal átnyújtotta neki. Katalin nem feledkezett meg az ifjú tisztről, s Grigorij Potemkin 12 évvel később a szeretője lett. A csapodár cárnő ugyan hamarosan másokat részesített kegyeiben, de Potemkin egészen 1791-ben, öt évvel a cárné előtt bekövetkezett haláláig Katalin jó barátja és bizalmasa maradt.

Katalin többek között azzal jutalmazta Potemkin hűségét, hogy hatalmas birodalma déli tartományainak főkormányzójává tette meg. A betelepülés elősegítése érdekében megalapította Kirszanov Szevasztopol és Jekatyerinoszlavka ('Katalin dicsősége') városát. Potemkin azonban, ha némiképp tévesen is, de a cárnő részére szervezett, 1787-es déli körutazás folytán vált igazán híressé. A főkormányzó állítólag úgy akarta meggyőzni Katalint a vidék fejlődéséről, hogy díszletfalvakat emeltetett végig az út mentén, és vidám parasztokat bújtatott vadonatúj ruhába.

Valójában Potemkin nem tett egyebet, mint ami protokoll-látogatásoknál manapság is szokás nevezetesen, hogy csak a legszebbet mutatta meg magas rangú vendégének. Ennek érdekében átfestette és virágdíszbe öltöztette a házak homlokzatát. Az utazás végén Katalinhoz csatlakozó osztrák császárt, II. Józsefet lenyűgözték az új települések, s ironikus megjegyzése némi irigységről is árulkodik: Az úr parancsol, a rabszolga engedelmeskedik. Katalinnak semmi se drága.

E karikatúrán a görög templomokra jellemző oszlopos homlokzat álcázza a fakunyhót a cárnő útvonalán. A 'K' Katalin nevének kezdőbetűje. A Potemkin-falu kifejezés időközben a valóság megtévesztő megszépítése jelentést vette fel.

lőtt, s arra kérte, küldje vissza a szüleihez, Poroszországba.

Hogy juthat eszébe távozni? szólt a cárnő. Ne felejtse el, hogy gyermekei vannak!

Péter ekkor rátámadt a feleségére; kegyetlenséggel és önfejűséggel vádolta. Erzsébet a kettejük közti perlekedésnek a kihallgatás lezárásával vetett véget, de egy mozdulattal jelezte Katalinnak, hogy a beszélgetést később négyszemközt folytatják.

A cárnő április 21-én a nyilvánosság előtt köszöntötte Katalint 30. születésnapján, s a következő hónapban újabb audiencián fogadta. Miután megeskette Katalint, hogy csakis az igazat mondja, Erzsébet részletesen érdeklődött a trónörökös élete felől.

Nem tudni, Katalin miről is számolt be, mert memoárja e ponton félbeszakadt. Elzavart szeretője nagyon hiányzott, kislánya rövidesen meghalt; a trónörökös feleségének száműzése pedig többé nem került szóba.

A felettébb népszerűtlen cár

Erzsébet 21 évi uralkodás után, 1761-ben karácsony napján meghalt, és unokaöccse, III. Péter követte őt a trónon.

A legújabb szeretőjétől gyermeket váró Katalin hat hónapos terhesen is hosszú órákon át térdepelt a cárnő ravatalánál. Ha Péter néha fel is bukkant, a kacér udvarhölgyekkel tréfálkozott, vagy durva megjegyzéseket tett a papokra. A temetési szertartáson megjelenteket azzal botránkoztatta meg, hogy ugrabugrált a gyászmenetben. Barátainak bevallotta, válni készül Katalintól, és feleségül veszi a szeretőjét.

Katalin, attól tartván, hogy születendő gyermeke majd ürügyet ad a cárnak az ő félreállítására, ügyesen eltitkolta terhességét, és leleményes tervet eszelt ki, hogy elterelje a figyelmét, amikor eljön a szülés ideje.

Miután félesző férje mániásan szerette nézni a tüzet, Katalin szövetkezett egy odaadó hívével, hogy az felgyújtja a saját házát, amikor a szülés megkezdődik. Péter valóban odarohant a lángokban álló házhoz, a világra jött kisfiút pedig nyomban elvitték egy nevelőotthonba.

Péter uralkodását végül is a Poroszország elleni háborúban, 1762 márciusában kötött fegyverszünet s az azt követő békeszerződés szabta igen rövidre, ebben ugyanis lemondott az oroszok által megszerzett területekről, és szövetségre lépett a korábbi ellenséggel, II. Frigyessel. A kegyelemdöfést Katalin számára a poroszokkal kötött béke tiszteletére júniusban rendezett nagyszabású ünnepség jelentette.

Amikor Katalin nem volt hajlandó Péter német rokonai egészségére emelni a poharát, a cár idiótának nevezte négyszáz vendég füle hallatára. „III. Péter durva, esztelen dühkitöréseiből arra lehetett

következtetni, hogy szándékában áll megszabadulni feleségétől” írta hazájába küldött egyik jelentésében egy francia diplomata.

A hatalom megszerzése

Katalint ekkor udvarbéli szövetségesei már arra akarták rávenni, hogy tegyen határozott lépéseket féleszű és veszélyes férjével szemben.

Közéjük tartozott akkori szeretője és legkisebb gyermekének apja, a jóképű, hetyke fiatal katonatiszt, Grigorij Orlov és annak Alekszej nevű öccse. Az államcsíny végrehajtásának időpontjául a Péter névnapi ünnepségek előtti napot, június 29-ét választották.

Június 28-án hajnalban Alekszej Orlov ébresztette Katalint Szentpétervárhoz közeli nyaralójában. – Minden készen áll cárnővé kikiáltásához mondta neki Orlov s a hintóhoz kísérte. A fővárosba vezető úton csatlakozott hozzájuk Grigorij Orlov. Reggel nyolckor értek a gárdaezred állomáshelyére. Katalin a hintóból kilépve kért védelmet a gondosan felkészített katonáktól. – Éljen sokká a mi cár anyácskánk! – hangzott a válasz.

Katalin a katonák kíséretében érkezett meg a Kazanyi Szűz templomába, hogy az egyház áldásával II. Katalin néven Oroszország cárnőjeként letegye az esküt. Ott állt mellette hétéves fia, Pál.

Másnap kora reggel a névnapi ünneplésre készülő III. Péter engedelmesen, minden ellenvetés nélkül lemásolta és aláírta a nyilatkozatot, amelylyel véglegesen lemondott a trónról – „mint egy kisgyerek, akit aludni küldtek” ahogy II. Frigyes fogalmazott, amikor értesült a történtekről. Péternek megengedték, hogy egy szolgát, a hegedűjét és kedvenc kutyáját magával vigye, de a szeretője már nem mehetett vele a vidéki birtokra, ahol Alekszej Orlov felügyelete alá helyezték.

Egy héttel később, július 6-án Katalin igencsak zűrzavaros üzenetet kapott Orlovtól. „Nem tudom megmagyarázni, érthetetlen, ami történt” írta. A férje meghalt, állítólag kocsmai verekedés közben megölték.

A szemtanúk szerint Katalint valóban megrázta a hír sírt, zokogott, hogy az utókor soha nem fogja neki megbocsátani azt a bűnt, amit nem is akart elkövetni. Mégis hamar összeszedte magát, elrejtette Orlov levelét, utasítást adott a boncolásra, mely szerencsésen azt állapította meg, hogy Péter heves bélbántalmakba halt bele.

Katalin 34 éven át uralkodott Oroszország felett, és 1796-ban bekövetkezett halálakor Nagy Katalinként búcsúztatták. Fiának és utódának, Pálnak szemében a legkevésbé sem volt hős, hanem annak a férfinak a haláláért felelős ember akit ő az apjának hitt.

Kettős temetést rendelt el, a néhai cár hamvait exhumáltatta, és Kataliné mellé helyeztette el. Pál úgy rendelkezett, hogy a gyászszertartáson III. Péter koronáját Alekszej Orlov vigye.

A parasztcár

Bár a Romanovok három évszázadon át uralkodtak Oroszországban, a dinasztia sok megpróbáltatást állt ki. Az egymással rivalizáló trónkövetelők rendszerint akkor bukkantak fel, amikor egy cár rövid uralkodás után vagy titokzatos körülmények között halt meg, mint III. Péter is.

A halálát követő nyolc év folyamán négy ál-Péter is felbukkant az Orosz Birodalom délnyugati tartományaiban, róluk azonban hamar kiderült, hogy csalók. 1773-ban viszont a Jemeljan Ivanovics Pugacsov nevű lázadó kozák katonaszökevény komoly veszélyt jelentett Katalin számára. Pugacsov ugyan a legkevésbé sem hasonlított a rég halott cárra, a hiszékeny parasztok mégis úgy tekintettek rá, mint akiben újra testet öltött III. Péter Naiv elképzeléseik szerint „az a német nő” olyan uralkodót ölt meg, aki a nagy orosz nép érdekeit a szívén viselte. Pugacsov földönfutókból, szökött jobbágyokból, elégedetlen munkásokból és közönséges bűnözőkből toborzott serege élén vonult be a fővárosba.

Katalin először úgy tett, mint aki az egésznek nem tulajdonít jelentőséget, ám 1774 tavaszán már kénytelen volt komolyan venni a lázadást, és százezer rubel jutalmat ígért annak, aki elfogja Pugacsovot. Miután a nyár folyamán véget ért a Törökország elleni háború, Katalin minden figyelmét az önjelölt paraszt cárra fordította, s egy augusztus végi ütközetben legyőzte gyülevész hadait. Pugacsovot saját tisztjei adták át Katalin katonáinak, s a sok győzelmet aratott lázadót ketrecben vitték Moszkvába. 1775. január 10-én óriási tömeg éljenzése közepette fejezték le.

Áruló vagy hazafi?

Akkor, amikor Anglia térdre kényszerítette Németországot az I. világháborúban, a jeles köztisztviselőt, Sir Roger Casementet hazaárulással vádolták. Az ír hazafiak ugyanőt a függetlenség elnyeréséért vívott küzdelmük hősének tekintették.

Egy szürke német tengeralattjáró emelkedett a felszínre Írország délnyugati partjainál, a Traleei-öbölben 1916. április 21-én, nagypénteken kora hajnalban. Egy kis csónakban három férfi indult el a part felé. A hullámverés felborította a csónakot, így csuromvizesen és kimerülten értek partot. Sietve elásták a homokban a fegyvereket és lőszereket tartalmazó ládát, s ketten nyomban a városba indultak segítségért. A harmadik, egy 51 éves férfi, hogy kilétét álcázza, leborotválta szakállát, s egy romos erődben keresett menedéket, mert nem volt ereje az úthoz. A helybeli rendőr, aki felfigyelt a hullámverésben hánykolódó, felborult csónakra, ott találta rá kora reggel, és őrizetbe vette. – Mondhatom, szépen bánik egy angol utazóval – tiltakozott a férfi, aki el akarta magáról hitetni, hogy reggeli sétáját végző író.

A fogoly valójában Sir Roger Casement volt, az ír születésű angol köztisztviselő, akit öt évvel korábban az afrikai és dél-amerikai bennszülött rabszolgák érdekében kifejtett humanitárius tevékenységéért lovaggá ütöttek. Ezt követően azonban csatlakozott az ír függetlenségi mozgalomhoz, remélve, hogy amíg Angliát leköti a németek elle-

A Traleei-öböl Délnyugat-Írországban: Sir Roger Casement itt ért partot 1916 nagypéntekén azt remélve, hogy meg tudja akadályozni a szerinte kudarcra ítélt felkelést.

ni harc az I. világháborúban, lehetőség nyílik az ír függetlenség kivívására. – Több mint egy éve nem éreztem magam olyan boldognak írta később nővérének Casement mint akkor reggel, ahogy úsztam az ismeretlen partszakasz felé.

Két nappal később, április 24-én, hétfőn Casementet épp a Scotland Yardon hallgatták ki Londonban, amikor a fővárost elérte a levert dublini felkelés híre. Egy képviselő a parlamentben azt követelte, hogy „ezt az árulót (Casementet) haladéktalanul lőjék főbe" A négy napig tartó tárgyalás után Casementet hazaárulásban vétkesnek találták, és június 29-én halálra ítélték.

A kalandvágyó ifjú

Roger Casement 1864. szeptember elsején az írországi protestáns kisebbség egy angolbarát családja gyermekeként látta meg a napvilágot, de édesanyja kérésére titokban katolikusnak keresztelték. Szülei mindketten meghaltak tízéves kora előtt, ő pedig Ulsterbe került, ahol az apa családjának egy protestáns tagja nevelte fel. A katolicizmushoz csak akkor tért vissza, amikor élete derekán megváltoztak politikai nézetei.

Casement angol köztisztviselőként szeretett volna dolgozni, de egy hajózási társaság liverpooli irodájában volt kénytelen hivatalnoki munkát vállalni. – Szabad levegőn kellene élnem mondta nővérének a magas, jóképű fiatalember különben elpusztulok. – Miután sikerült elérnie a cégnél, hogy pénztáros legyen egy Nyugat-Afrikába tartó hajón, megnyílt előtte a hőn áhított kalandok lehetősége.

Afrikát épp akkor készültek feldarabolni az európai nagyhatalmak. A zsákmányon marakodók között volt az esélytelennek tűnő II. Lipót belga király is, aki 1885-ben kikiáltotta magát Kongó Szabad Állam uralkodójává, s a területet attól fogva magángyarmataként kezelte.

Casement azt a nehéz feladatot kapta, hogy segítsen kiépíteni a vasúthálózatot az elmaradott térségben. Feljebbvalói elismerték szorgalmas munkáját, de túlságosan elnézőnek tartották a bennszülöttek iránt.

1892-ben Casement már a Niger-Part protektorátusban egy angol kereskedelmi társaságnál dolgozott. Bíráló jelentései honfitársainak a bennszülöttekkel való rossz bánásmódjáról eljutottak a londoni legfelsőbb kormánykörökhöz is. 1895-ben brit konzullá nevezték ki a portugál Kelet-Afrikába, a mai Mozambikba. Casement feladata a brit alattvalók védelme és a brit érdekek szem előtt tartása volt, tájékoztatnia kellett a belügyminisztériumot a riválís németek minden helyi akciójáról. Tevékenysége azonban zömmel rutinmunka volt,

Casement külföldön és Angliában is elismerést és kitüntetést vívott ki magának az 1913-at megelőző években folytatott közszolgálati tevékenységével.

Casement nevéhez fűződik a kongói bennszülöttekkel kegyetlenkedő belgák leleplezése.

s három év után sikerült elérnie, hogy hosszabb időre hazamehessen kezeltetni maláriáját és az afrikai szolgálat során szerzett más betegségeit. Következő állomáshelye a portugál Nyugat-Afrika, a mai Angola volt, de 1900-ban megkapta azt a megbízatást, ami aztán híressé tette: hozza létre az új brit konzulátust Kinshasában, Kongó Szabad Államban, és küldjön hazájába jelentéseket a gyarmat belga urainak a bennszülöttekkel szembeni állítólagos kegyetlenkedéseiről.

Leleplezi az európaiak embertelenségét

Mielőtt elfoglalta volna állomáshelyét, Casement Brüsszelbe utazott, hogy Lipót királlyal beszéljen. Miért alkalmazzák a bennszülötteket kényszermunkára, kérdezte. Ezzel váltják meg az adójukat, felelte a király És mi a magyarázat az olyan rémtettekre, hogy aki nem engedelmeskedik, annak levágják a karját? Ez csak szóbeszéd, mondta a király

Alighogy Casement megérkezett Kongó Szabad Államba, igen hamar rájött: a király hazudott. A Kongó folyón lefelé szünet nélkül szállították a rabszolgamunkával előállított gumit, fölfelé pedig kizárólag a bennszülöttek féken tartására szolgáló fegyvereket és lőszert. Fényképek tanúskodtak a lázadók szörnyű megcsonkításáról. Casement jelentései Londonban bekerültek a brit külügyminisztérium „atrocitás-dossziéjába" és 1908-ban fel is használták Lipót király ellen, akit kényszerítettek arra, hogy végre vezessen be reformokat afrikai gyarmatán.

Casementet eközben Dél-Amerikába helyezték át, és 1910-ben a perui Putumayo folyó menti, brit tulajdonban lévő gumiültetvényeken a bennszülöttekkel való feltételezett kegyetlenkedések kivizsgálásával bízták meg. A feltételezések beigazolásának jutalmaként ütötték lovaggá a következő évben.

Új ügy szolgálatában

A trópusi éghajlaton teljesített szolgálat már annyira aláásta Casement egészségét, hogy 1913-ban vissza kellett vonulnia a brit állami szolgálatból. Szülőhazájába, Írországba visszatérte után rövidesen csatlakozott az ír függetlenségi mozgalomhoz.

Írországot, az Egyesült Királyságnak ezt az örökké lázongó részét 1801-től Londonból kormányozták. A XIX. század végén a parlament kétszer is leszavazta az ír önkormányzatról szóló javaslatot, 1913-ban az alsóház elfogadta, viszont a Lordok Háza nem.

Ennek a kiábrándító kudarcnak a hatására Casement az Irish Volunteers (ír önkéntesek) nevű, az ír nép jogaiért és szabadságáért küzdő ellenállási mozgalom egyik vezetője lett.

Casement 1914 júliusában az Egyesült Államokba ment, hogy pénzt és fegyvert szerezzen a

Az ír kérdés

Írországnak már 1154-től fogva, amikor IV Adorján pápa II. Henrik királynak adományozta az országot abban a reményben, hogy az angol uralkodó majd megreformálja az ír egyházat, el kellett tűrnie hatalmas szomszédja zsarnoki uralmát. Henrik maga is oda látogatott 1171-ben, fogadta a helybeli nagyurak hódolatát, később pedig Írország lordjának nevezte ki a fiát. Hamarosan azonban követték őt az angol hódítók, az íreket pedig fokozatosan eltávolították a hatalmat jelentő politikai és gazdasági posztokról.

Eleinte az íreket kelta nyelvük szigetelte el az angol hódítóktól, de VIII. Henrik uralkodását követően, amikor Anglia protestáns lett, Írország viszont katolikus maradt, már a vallásuk is. Henrik leánya, I. Erzsébet nagylelkűen adományozott kegyenceinek, köztük Sir Walter Raleigh-nek írországi földeket, megalapozva ezzel a távolról irányított birtokrendszert, mely szegénységre kárhoztatta a helybelieket.

Az 1801-ben Angliával egyesített Írországnak továbbra sem biztosították a teljes jogú képviseletet az angol parlamentben. A század közepén megkezdődött az önkormányzat kivívásáért folytatott harc, de meg is torpant, mert vezetője, Charles Stewart Parnell válási botrányba keveredett. Úgy látszott, az 1914-ben kitört I. világháború lehetőséget kínál Írországnak az Angliától való elszakadásra.

Az 1916-os húsvéti felkelést ugyan leverték, de a függetlenségi mozgalmat már nem lehetett sokáig elnyomni.

A Sinn Fein párt állt a politikai mozgalom élére, az Ír Köztársasági Hadsereg (IRA) pedig katonailag támogatta azt. Bár a következő évben kikiáltották az Ír Köztársaságot, melynek első elnökéül Eamon de Valerát választották meg, Anglia csak 1921-ben írta alá a huszonhat déli és nyugati ír megyének önállóságot és függetlenséget biztosító egyezményt Írországgal. A zömében protestáns Ulster hat megyéjében, mely úgy döntött, továbbra is az Egyesült Királysághoz kíván tartozni, azóta is tartanak a viszályok.

Az ír hazafiak azt remélték, hogy a németekkel harcoló brit hadseregnek nem lesz módja, hogy katonai erőt vessen be az 1916. április 24-i, húsvéthétfői lázadás leverésére. Az angolok azonban mindössze néhány nap alatt elfojtották a felkelést, és Dublin nagy részét romba döntötték.

mozgalom számára. Amikor egy hónappal később kitört az I. világháború, ő a németek oldalára állt. Kongóban szerzett tapasztalatai miatt nem tudta elfogadni, hogy Anglia Belgium védelmében lépett hadba Németország ellen. Az igen befolyásos ír–amerikai *Clan-na-Gael* nevű szervezet segítségével felvette a kapcsolatot a washingtoni német nagykövettel. Remélte, Németország azért fogja támogatni az ír függetlenségi harcot, mert ily módon közvetve is csapást mérhet a brit ellenségre.

Akiben senki sem bízik

Casement Egyesült Államokban kifejtett tevékenységének híre eljutott Angliába, ezért nem volt tanácsos oda visszatérnie, így októberben Norvégia érintésével Németországba ment hajón. Útitársául szegődött az inas és német tolmács feladatait egyaránt ellátó fiatal norvég tengerész, Adler Christensen. Christianiában, a mai Oslóban Christensen megpróbálta kiszolgáltatni Casementet az angol követnek, de az visszautasította. Casementnek persze másképp mondta el a történetet a tengerész, vagyis mintha neki ajánlottak volna fel ötezer dollárt, hogy csalja el valahová urát, ahol elfoghatják, esetleg megölhetik.

„Igazán nagyon örülök, hogy magammal hoztam – írta inasáról Casement valóságos kincs!" Fogalma sem volt róla, hogy az álnok Christensen rendszeresen beszámol Casement tevékenységéről a norvégiai brit missziónak. Berlinben, ahová október 31-én érkezett, Casement három célt tűzött maga elé: ír hadifoglyokból csapatot szervez az Anglia elleni harcra, fegyvereket gyűjt Írország elkövetkezendő függetlenségi küzdelméhez; és végül rábírja a német kormányt, hogy hivatalos nyilatkozattal határozottan támogassa az ügyet. „Nem esik meg mindennap – írta naplójába Casement hogy egy ír hazaárulást kövessen el, s főleg hogy épp azon uralkodó ellen forduljon, akinek a szolgálatában megbecsülést és elismerést vívott ki magának."

Bár a német kormány november 20-án hivatalos nyilatkozatban állt ki az ír függetlenség ügye mellett, új berlini barátai nem igazán bíztak meg Casementben.

Semmi nem lett az önálló ír csapat létrehozásának tervéből, és a fegyverek beszerzéséről folyó tárgyalásokat nem Casement vezette Berlinben, hanem a washingtoni német nagykövetség segítségével működő *Clan-na-Gael*. Eközben Christensen információinak köszönhetően már szőtték a terveket elfogására.

A húsvéti felkelés

Az 1916. április 23-ára, húsvét vasárnapjára tervezett ír felkelést Casement részvétele nélkül készí-

tették elő. A lázadók felfegyverzésére Németország 20 ezer puskát és lőszert ígért, amit a Traleeiöbölben, pár nappal korábban kikötő halászhajón akartak eljuttatni Írországba. Amikor Casement értesült a tervről, tiltakozott, mert kevésnek találta a fegyvert, s úgy vélte, a felkelés kudarcra van ítélve. Valahogy rábírta a németeket, küldjék őt Írországba egy tengeralattjárón azt mondta, csatlakozni kíván a felkeléshez, valójában azonban meg akarta akadályozni a még nem időszerű és kellően elő nem készített lázadást.

Nemcsak Casement utazása végződött rosszul. Németországot április 9-én fedélzeti rádió nélkül hagyták el, s így a hajón nem értesültek arról, hogy a felkelést egy nappal elhalasztották. Amikor a hajó április 20-án Tralee közelébe ért, egyetlen ír lázadó sem jött az odacsempészett fegyverekért. Miközben hiába várták a jeladást a szárazföldről, egy brit hadihajó felfigyelt rájuk. Hogy a fogságba esést elkerüljék, a német kapitány parancsot adott a legénységnek, hogy hagyja el a hajót, majd felrobbantotta azt. A Németországból küldött fegyverek nélkül a húsvéti lázadás sorsa így megpecsételődött. Az angoloknak mindössze néhány nap alatt sikerült leverni a felkelést, és figyelmüket arra az emberre összpontosíthatták, akit abban bűnrészesnek tartottak.

Miután Tralee-ben elfogták Casementet, Londonban hazaárulás vádjával bíróság elé állították. Akkor fényképezték le, amikor fellebbezése elutasítása után elhagyta a bíróság épületét.

A fekete napló

Számítani lehetett Casement bűnösségének kimondására. A vádlott szenvedélyes hangú tiltakozást fogalmazott meg, amelyben nem ismerte el a brit bíróság illetékességét. Casement azzal érvelt, egyetlen vétke, hogy számára Írország volt a fontosabb. Hazájával úgy bánnak, mint a közönséges bűnözőkkel, népét olyan embertelen sorba taszítják, hogy az ellen egy barbár törzs is fellázadna. – Ha árulás az, amikor az ember az igaztalan sors ellen küzd, akkor én büszkén vallom magam 'lázadónak' és az is maradok, amíg vér kering az ereimben – mondta végül.

A brit hatóságok, attól tartva, hogy a Casementre kiszabott halálos ítéletet esetleg sosem hajtják végre, azon voltak, hogy lejárassák a foglyot, s ezzel elejét vegyék a halálbüntetés enyhítését célzó minden kísérletnek.

Kapóra jött Casement 1903 és 1910 között vezetett titkos naplója, melyet londoni lakásán foglalt le a rendőrség.

A sajtóban kiszivárogtatott részletek szerint Casement naplójában homoszexualitására utaló kitételek találhatók. E szenzációs leleplezést követően az angol és az amerikai kormány és egyház kiemelkedő személyiségei a továbbiakban már nem támogatták kegyelmi kérvényét. Casementet augusztus 3-án felakasztották.

Hiteles-e az úgynevezett fekete napló? Évtizedeken át vitatkoztak rajta – azok, akik a britek elárulójának tartják Casementet, többnyire autentikusnak fogadják el, azok, akik ír hazafiként és a függetlenségi harc mártírjaként gondolnak rá, hamisítványnak tekintik. Ez utóbbi álláspont értelmében Casementet nem árulás, hanem az életvitele miatt végezték ki.

Írországnak csak 1948-ban sikerült elnyernie az Angliától való teljes függetlenségét, bár Ulster kilenc megyéjéből hat Észak-Írországként továbbra is az Egyesült Királysághoz tartozik.

Az írek éveken át kérték az angoloktól Sir Roger Casement hamvainak kiadását, hogy szülőföldjén újra eltemethessék. Koporsóját 1965. február 23-án vitték Dublinba, ahol ezrek várták, hogy tiszteletteli adózhassanak emlékének. Orvosai hiába óvták a 88 éves köztársasági elnököt a temetési szertartáson való részvételtől, Eamon de Valera kitartott szándéka mellett. Legalább ne vegye le kalapját a zord időben, kérlelték. – Casement ennél sokkal többet érdemel – felelte de Valera, majd elmondta gyászbeszédét. Belefoglalta Casement szavait, amelyekkel a vádlottak padján még utoljára kiállt Írország egyesítése mellett.

Több mint regényes

A New York-i bolti eladólány titokzatos halála 1841 nyarán került az újságok címoldalára. A megélhetési gondokkal küzdő fiatal író, Edgar Allan Poe a következő évben adta ki a megtörtént esethez meglepően hasonló novelláját. Vajon mit tudott a valóban megtörtént esetről?

Fiatal nő holttestét sodorta magával a Hudson folyó a New Jersey-beli Weehawken közelében 1841-ben egy forró nyári napon. Később megállapították, hogy a halott a huszonegy éves Mary Cecilia Rogers.

A csinos, fiatal lányt igen jól ismerték, sőt lelkesen udvaroltak is neki azok az írók, színészek és más korabeli hírességek, akik be-betértek John Anderson Liberty street-i dohányüzletébe a Hudson folyó túloldalán, Manhattan déli részén.

A New York-i sajtó mohón vetette rá magát az ügyre, naponta számolt be a titokzatos haláleset kibogozásán fáradozó rendőrség erőfeszítéseiről, és állandóan merész feltételezésekbe bocsátkozott a gyilkos személyét illetően ahhoz ugyanis aligha fért kétség, hogy a lány bűncselekmény áldozata lett.

Az első számú gyanúsított Mary munkaadója, Anderson volt, az, aki esténként gyakorta hazakísérte őt.

Bár Anderson nem tudott kielégítő alibit igazolni a lány eltűnésének és feltételezett halálának napjára, mégis hamar szabadon engedték, mert a figyelem Mary vőlegényére, David Paynere terelődött, aki a lány édesanyjának panziójában lakott a New Jersey-i Hobokenben. Payne bevallotta, hogy találkozott Maryvel eltűnése napján reggel, három nappal a holttest felfedezése előtt.

A folyóhoz közeli erdős részen találták meg az első bizonyítékokat: egy alsószoknyát, egy kendőt, egy napernyőt és egy „M.R."-monogramos zsebkendőt. A helyszínen a letaposott fű dulakodás nyomait mutatta. David Payne nem sokkal később ugyanezen a helyen öngyilkosságot követett el. nagy adag laudanumot – ópiumkivonatot – vett be.

„Ez az a hely – írta Payne hátrahagyott levelében Isten bocsássa meg nekem eltékozolt életemet!"

Bizonyítja-e ez azt, hogy ő ölte meg Maryt? A rendőrség szerint nem, mert a kérdéses időpontra volt alibije. Az esetet nem sikerült felderíteni, a nyomozás folytatódott.

Valóság és irodalom

A sajtótudósításokat a 32 éves Edgar Allan Poe is olvasta, akinek hat kötet novellájával és versével már némi hírneve, de kevés pénze volt. Az egyik philadelphiai magazin irodalmi szerkesztőjeként keresett évi nyolcszáz dollárból tartotta el fiatal tüdőbeteg feleségét, s épp témát keresett a Morgue utcai kettős gyilkossággal megkezdett detektívtörténet-sorozatához.

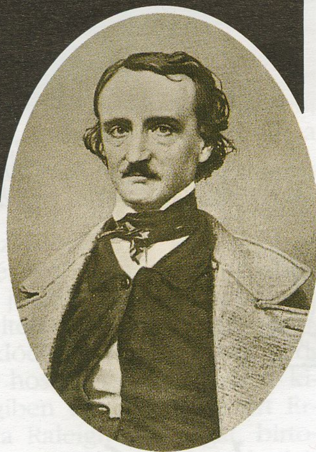
A Mary Roger-bűntény így éppen kapóra jött, s novellahőse, Dupin felügyelő fogja majd megoldani annak a rejtélyét. Poe történetében Maryből Marie Rogêt, New Yorkból Párizs, a Hudson folyóból pedig Szajna lett.

„Miközben azt tárom fel látszólag, hogyan fejti meg Dupin Marie meggyilkolásának rejtélyét, valójában az *igazi* New York-i tragédia igen alapos elemzésébe fogok bele – írta Poe egy barátjának 1842. június 4-én. – *Semmit* nem hagyok figyelmen kívül. Megvizsgálok minden egyes, az ügyre vonatkozó, a sajtóban megjelent nézetet és érvet, s szerintem meggyőzően mutatom be azt, hogy a megoldásnak még csak a közelében sem járnak. A sajtó eleve rossz nyomon halad. Sőt, meg vagyok győződve, hogy nemcsak azt cáfolom meg, hogy a lány egy banda áldozata lett, hanem *utalok a valódi gyilkosra is.*

Poe novellája, a *Marie Rogêt rejtélye* három folytatásban jelent meg egy női magazinban, 1842 novembere és 1843 februárja között. Dupin felügyelő (azaz Poe) következetes logikával bizonyítja, hogy a gyilkos csakis az a „sötét bőrű és hajú" tengerésztiszt lehet, akivel Marie-t (Maryt) utoljára látták, s akivel három évvel korábban pár hétre eltűnt.

E. A. Poe ezen a ponton fejezi be a történetet, nem árulja el a tettes nevét, ahogy korábbi bűnügyi írásaiban sem. A szerkesztő megjegyzése ezt így magyarázza. „Föltárni nem kívánt, de sok olvasó számára nyilvánvaló okból vettük magunknak a bátorságot, hogy a rendelkezésünkre bocsátott kéziratból ezúttal elhagyjuk azon részt, melyben Dupin a látszólag vékony szálat felgombolyítja. Úgy véljük, annyit mégis

Edgar Allan Poe (jobbról) történetei az olvasók több nemzedékét foglalkoztatták, és számtalan művészt ihlettek arra, hogy figuráikat rémalakokként jelenítsék meg.

el kell árulnunk, hogy a várt eredmény megszületett. "

Valóban a magazin szerkesztőinek megjegyzése volt ez? Vagy Poe ily módon akarta elhallgatni, amit a megtörtént esetről tudott? A novella megjelenése idején a rendőrség még nem találta meg Mary Rogers gyilkosát.

A gyanúsított: Edgar Allan Poe

A *Marie Rogêt rejtélye* című novella megjelenése után nem sokkal a kíváncsi emberek már azt találgatták, hátha Poe többet tud annál, mint amennyit elárul. Lehetséges, hogy esetleg magának az írónak is köze van a New York-i eladólány meggyilkolásához?

Poe gyakran megfordult New Yorkban, találkozhatott Maryvel a dohányboltban, s esetleg nála találta azokat a szerelmi örömöket, melyekben beteges felesége nem részesíthette. De vajon képes volt-e gyilkolni? Az írót életének e szakaszában súlyos anyagi gondok gyötörték, és igen nyomasztotta az irodalmi elismertség hiánya is. Valószínűleg sikertelenül küzdött az egész életét végigkísérő alkoholizmus és feltételezett kábítószerfüggőség ellen. Barátai és családja szemében fizikailag mindenképpen, de talán lelkileg is betegnek tűnt.

Poe lelkiállapota tükröződik bűnügyi és rémtörténetei egocentrikus hőseiben. Írói fantáziája szülötteinek mindenfajta szenvedély kiélését lehetővé tette, megkínozhatták, sőt meg is ölhették, akit akartak Mint legkülönbözőbb írásaiból világosan kitűnik, a halál gondolata különösen erősen foglalkoztatta a hátborzongató történetek felülmúlhatatlan mesterét.

Lehetséges-e, hogy egy őrült pillanatában Poe utat engedett a benne rejlő, és mindaddig elfojtott sötét indulatoknak, melyek a műveit benépesítő vad és bizarr figurákban a felszínre törnek?

A viselkedéslélektan példákkal szolgál arra, hogy a bűnözők sokszor maguk adnak a leleplezésükhöz elvezető ötleteket – mert tudat alatt valójában vágynak a bűnhődésre. Vajon Poe is így tett, amikor oly határozottan utalt Marie Rogêt gyilkosára?

Az író sötét bőrű volt, dús fekete haja magas homlokába hullott. Az irodalom nyomozói ugyan nem hagytak fel azzal, hogy Poe-t összefüggésbe hozzák a fikcióvá átalakított megtörtént esettel, ám semmi nem támasztja alá, hogy köze lett volna Mary Rogers meggyilkolásához.

A kutatóknak csupán azt sikerült bizonyítaniuk, hogy Poe az első rész megjelenése után a továbbiakban a rendőrség által feltárt valós tényekhez igazította a történetet.

A „sötét bőrű és hajú" férfi egy angyalcsináló volt, valószínűleg ugyanaz, akihez tengerésztisztkedvese 1838-ban vitte el Maryt. A fiatal lány 1841 nyarán minden valószínűséggel második abortusza következtében halt meg. Amikor Poe két évvel később könyv alakban való megjelenésre készítette elő a hátborzongató történetet, tizenöt kisebb változtatás segítségével teret nyitott annak a lehetőségnek, hogy Mary egy szakszerűtlenül végzett abortusz, orvosi műhiba következtében halt meg. Aztán pedig az író lábjegyzeteiben azt a határozott benyomást keltette, hogy már kezdettől fogva igaza volt az üggyel kapcsolatban.

„Semmi nem maradt ki a *Marie Rogêt*-ből, csak amit én hagytam ki – írta Poe később egy barátjának. A tengerésztiszt, aki a gyilkosságot elkövette (vagy inkább részese volt az abortusz-kísérlet nyomán bekövetkezett halálnak), azt *be is vallotta*; az ügy ma már teljesen világos – de a rokonokra való tekintettel e témáról többet semmiképp nem óhajtok szólni."

I. Jakab (balra) 1603-ban lett Anglia királya, s nem bízott Sir Walter Raleigh-ben (jobbra). A híres udvaroncot pár hónap múlva bíróság elé idézték Windsor várába hazaárulás vádjával (fent).

Egy kegyenc bukása

A jóképű katona 1581-ben megérkezett az udvarba, s nyomban fölkeltette I. Erzsébet, Anglia királynője érdeklődését. Sir Walter Raleigh-nek azonban később nézeteltérése támadt a királynővel, az ő utódának uralkodása idején pedig hazaárulással vádolták. Halálos ítéletet szabtak ki rá.

Az egy hét alatt 2000 áldozatot követelő pestisjárvány kitörése miatt a tárgyalást nem Londonban, hanem a fővárostól száz kilométernyire délnyugatra levő Winchesterben, Wolversey várában tartották.

Odafelé, 1603. november 17-én Sir Walter Raleigh, a néhai I. Erzsébet királynő gazdag és művelt kegyence kénytelen volt eltűrni a tömeg szidalmait, s hogy kővel és sárral dobálják hintáját, amint az elhaladt a város utcáin. A vádlott a sértésekre fittyet hányva békésen tovább pipázott.

A Raleigh ellen felhozott vád négy részből állt: az új uralkodó, I. Jakab megdöntésére tört, és unokahúgát, Arabella Stuartot akarta a trónra ültetni; lázadást szított a királyságban, vissza kívánta

állítani a katolicizmust; és Anglia spanyol megszállása érdekében szervezkedett.

Annak ellenére, hogy a vádlott egyáltalán nem ismerte be bűnösségét, valamint felhívta a figyelmet arra, hogy elítéléséhez legalább két tanú vallomása szükségeltetik, továbbá hogy Raleigh egyetlen vádlója sem jelent meg, a bíróság rövid, mindössze tizenöt percnyi mérlegelés után bűnösnek mondta ki.

Sir John Popham legfőbb bírónak nem voltak aggályai a súlyos ítélet kimondásakor Raleigh-t fölakasztják, de még élve levágják a kötélről, és feldarabolják: „Fejed leszakíttatik testedről, tested felnégyeltetik, s a király akarata szerint kidobatik: az Isten irgalmazzon a te lelkednek!"

Az udvari kedvenc felemelkedése

Hosszú, rögös úton jutott el Raleigh a winchesteri udvarba. A devonshire-i nemesember fia diploma nélkül hagyta el Oxfordot 1569-ben, tizenhét éves korában, hogy a protestáns seregekkel harcoljon Franciaországban.

Tíz évvel később féltestvérét, Sir Humphrey Gilbertet kísérte el úgynevezett felfedezőútjára, ami valójában a Nyugati Antillákon levő spanyol gyarmatok elleni támadás lett volna. A Zöld-foki-szigeteknél azonban nem jutott tovább. Ezt követően részt vett még egy írországi felkelés leverésében, és 1581 decemberében, érdemei elismeréséül a greenwichi udvarba küldték.

Valószínűleg csupán legenda, hogy Raleigh leterítette köpönyegét a sáros útra, hogy Erzsébet királynő lába be ne piszkolódjon. Az viszont bizonyos, hogy a nem egészen harmincéves, magas, jóképű, merészségéről, jó modoráról és éles elméjéről híres katona felkeltette a negyvennyolc éves, hajadon királynő érdeklődését. Miután tartós kedvence, Leicester grófja hosszú ideig élvezte a királynő kegyét, nemrégiben újra nősült, ezért Erzsébet szívesen fogadta Raleigh társaságát, birtokokkal, tisztségekkel és jövedelmező kereskedelmi engedélyekkel halmozta el, majd végül 1584-ben lovaggá ütötte.

Gilbert halála után Raleigh örökölte féltestvére ama kiváltságát, hogy ismeretlen területeket fedezzen fel és foglaljon el a királynő nevében az Újvilágban. Az első expedíció az Atlanti-óceán Floridától északra eső partszakaszát kívánta megszerezni Anglia számára. E területet a királynő a maga szűz voltára utalva nevezte el Virginiának. Később, amikor Erzsébet megtiltotta Raleigh-nek, hogy elhagyja az udvart, egyik unokatestvérét, Sir Richard Grenville-t küldte el, hogy alapítson gyarmatot Roanoke szigetén – a két sikertelen kísérlet közül ez volt az első, mellyel meg akarták vetni a lábukat az észak-amerikai kontinensen.

Robert Devereux, Essex grófja személyében 1587 májusában az Erzsébet kegyeit szintén elnyerő rivális érkezett az udvarba, s Raleigh egy kis időre írországi birtokaira vonult vissza. Amikor visszatért az udvarba, szerelmi viszonyt kezdett a királynő egyik udvarhölgyével, Elizabeth Throckmortonnal a féltékeny uralkodó ezt akkora sértésnek vette, hogy mindkettejüket a londoni Towerbe záratta. Idővel szabadon engedte a szerelmeseket, és hozzájárult házasságkötésükhöz, de távozniuk kellett az udvarból, és vidéken visszavonultan éltek.

1595-ben Raleigh végre engedélyt kapott Anglia elhagyására, hogy expedíciót vezessen az Újvilágba, a spanyol gyarmatok ellen, és aranyat keressen az Orinoco folyó mentén, Dél-Amerikában. A következő évben részt vett a spanyol kikötő, Cadiz elleni sikeres támadásban, 1597-ben pedig nemcsak a királynő fogadta kegyébe újból, de parlamenti képviselő is lett.

Egy új korszak köszöntött be

A századfordulóra nyilvánvalóvá vált, hogy I. Erzsébet hosszú és dicsőséges uralkodásának időszaka végéhez közeledik. 1603. március 24-én bekövetkezett halálával vége szakadt a Tudor-dinasztiának. A gyermektelen királynő utódlásáról évtizedek óta tartó vitáknak és intrikáknak vége lett. VI. Jakab skót király, a balsorsú, I. Erzsébet parancsára lefejezett skót királynő, Stuart Mária fia I. Jakab néven, szinte néhány óra leforgása alatt Anglia királya lett, perszonálunióban egyesítve a két országot. Ezzel megszűnt Raleigh udvarbéli kiváltságos helyzete.

Két olyan ember készült elárulni Raleigh-t, akiket addig barátainak hitt. Egyikük, a beteges, púpos Sir Robert Cecil – „az én kis törpém", ahogy Erzsébet nevezte aki 1596-tól fogva a királynő államtitkára volt, és az utódlás miatt titkos kapcsolatban állt VI. Jakab skót királlyal. Cecil erőteljesen támogatta Jakabot a monarchia megerősítését, a parlament gyengítését és a spanyolokkal való ellenségeskedés beszüntetését célzó megannyi törekvésében, s Cecil úgy tájékoztatta Jakabot, hogy Raleigh e politikát ellenzi. A másik álnok barát Lord Cobham volt, ő szolgáltatta az egyetlen bizonyítékot, melynek alapján Raleigh-t hazaárulás miatt elítélték.

Amikor Raleigh sietve hűséget esküdött az új királynak, Jakab feltűnően barátságtalanul fogadta Erzsébet kedvencét. Jakab két héten belül megfosztotta Raleigh-t tisztségeitől és kereskedelmi engedélyeitől, továbbá a királynőtől néhány évvel korábban kapott londoni házát is el kellett hagynia. Cecil, aki Jakab idején is államtitkár maradt, július 14-én beidézte Raleigh-t a királyi tanács elé, Windsor várába, hogy kivizsgálják, tudott-e az új uralkodó elleni merényletről.

A vád: felségárulás

Lord Cobham, Raleigh hajdani barátja nem rejtette véka alá ellenszenvét Jakab király és megveté-

A világ története

A kalandos utazásokat kedvelő, művelt udvaronc figyelemre méltó irodalmi vénával is bírt. Versei zömének nyoma veszett, de több, tehetséget eláruló prózai műve fennmaradt. Ezek sorából is kiemelkedik nagyszabású vállalkozása, az 1607 és 1614 között írott *A világ története*, melyen a Tower börtönében halálra ítéltként eltöltött évek alatt dolgozott. Bár az első kiadás mívesen megrajzolt címlapján (fent) Raleigh nevét nem tüntették fel, a szerző személye nem volt titok. I. Jakab király azonnal betiltotta a könyvet.

Raleigh olyan egyetemes krónikát készült írni, melynek első fejezetei az Ótestamentum kronológiáját követték volna, de el akart jutni saját koráig, Anglia történetét pedig a világ többi országáéval összefüggésben kívánta feldolgozni. Csak Macedonia i. e. 130-ban bekövetkezett bukásáig jutott el.

Jakab neheztelését Raleigh azzal hívta ki, hogy az asszír királynőt, Szemiramiszt úgy ábrázolta, hogy az I. Erzsébetnek szóló tiszteletadásként volt felfogható, annak erőtlen utóda, Ninus portréjában pedig a király a maga nem éppen hízelgő karikatúráját vélte látni.

sét Cecil iránt. Cobham Spanyol-Németalföld nagykövetétől, Aremberg gróftól 500 ezer korona kölcsönt kapott, melyből a Jakab elmozdítását és befolyásolható unokanővére Arabella Stuart trónra ültetését célzó államcsínyt támogatta. Az összeesküvésről értesült Cecil ki akarta deríteni, mit tud Raleigh a barátja szervezkedéséről. Először ugyan tagadta Raleigh, hogy bármi köze lett volna Cobham tervéhez, később azonban levélben ismerte be, hogy Cobham 10 ezer koronát kínált neki, ha kieszközli a békekötést Spanyolország és Anglia között – de ezt az ajánlatot ő nem vette komolyan.

Raleigh levelét látva a rémült Cobham elismerte, hogy kapcsolatban állt Arembergg el, de az összeesküvés felbujtójaként Raleigh-t nevezte meg. Ezen vád alapján állították Raleigh-t bíróság elé Winchesterben, november 17-én.

A kétségbe vonható ítélet

Raleigh-től megtagadták, hogy ügyvédet fogadjon, így önmagát kellett védenie – éles eszének és ékesszólásának jó hasznát vette. Egy jelenlévő szerint az ügyésznek azt mondta évődve: – Ez életem legboldogabb napja.

Amikor azt kérte, hadd válaszolhassa meg az ellene felhozott vádakat egyenként, azt felelték neki, hogy a bizonyítékok feltárását semmiképpen sem lehet félbeszakítani, mert akkor megtörne annak „lendülete" Amikor ismertették vele Cobham vallomását, a vádlott higgadtan átnyújtotta barátja saját kezűleg írt nyilatkozatát, mellyel visszavonta előző vallomását. Az ügyész, Sir Edward Coke erre bemutatott egy írást, amelyben viszont Cobham a Raleigh szerepét tisztázó nyilatkozatot vonta vissza. A meghökkent Raleigh ekkor azt követelte, szembesítsék vádlójával. Coke megtagadta a kérést. A szemmel láthatóan megfélemlített bírák már előre eldöntötték, hogy bűnösnek mondják ki a vádlottat.

A bírák közül néhányan letérdepeltek Raleigh előtt bocsánatért esdekelve. A reggel még megvetett udvaronc egyszer csak mártír a törvény örve alatt szőtt összeesküvés áldozata lett.

A nagy sietve lefolytatott, kiáltóan jogtipró eljárást követően az országon hatalmas tiltakozási hullám söpört végig, mely idővel az angol és amerikai jogrendet ma jellemző bírósági eljárás megteremtéséhez vezetett. Az ügyben szereplő egyik bíró a halálos ágyán azt mondta. „Az angol igazságszolgáltatás még soha nem süllyedt olyan mélyre, mint ebben a perben."

A várakozás évei

Raleigh kivégzésének napját december 10-ére tűzték ki. Az ítélet tervezett végrehajtása előtti napon a király ezt felfüggesztette, és a londoni Towerbe záratta Raleigh-t. Bár felesége és fia mindvégig ve-

Miután Raleigh hosszú idő után, 1616-ban kiszabadult a börtönből, visszatért a dél-amerikai Orinoco folyóhoz, ahol húsz évvel korábban aranyra és hírnévre akart szert tenni. Második kísérlete újbóli letartóztatásához és kivégzéséhez vezetett.

le lehetett, a következő tizenhárom évet mégiscsak börtönben töltötte.

Raleigh éveken át kérvényezte a királytól szabadon bocsátását, s azt, hogy engedélyezze az Újvilágba indítandó expedícióját, de csak 1616 elején hagyhatta el a börtönt. A következő év júniusára sikerült összegyűjtenie az úthoz szükséges pénzt, de a király figyelmeztette, ne kerüljön összetűzésbe a spanyolokkal.

Az expedíció csúfos véget ért, s egy spanyol település ellen indított támadás során még Raleigh fia is elesett. Amikor 1618 júniusában Raleigh visszatért Londonba, nyomban letartóztatták, újra a londoni Towerbe került. Miután egyszer már halálos ítéletet szabtak ki rá, nem foghatták perbe amiatt, hogy megszegte a spanyolokkal való összetűzést tiltó királyi parancsot. Így aztán október 29-én a vesztőhelyre vitték, hogy végrehajtsák a 15 évvel korábban hozott halálos ítéletet.

Raleigh kérte, hadd nézze meg a fejszét, ami majd megfosztja fejétől, s ahogy végighúzta ujját a penge élén, így szólt:

1618. október 28-án röviddel éjfél előtt az elítélt elbúcsúzott hűséges feleségétől, Elizabeth-től. Aznap reggel utasították el 15 évvel korábbi halálos ítélete miatti fellebbezési kérelmét, másnap halál várt rá a vérpadon.

– Jó éles, igazán alkalmas arra, hogy kigyógyítson minden bajomból. – A nézők közül valaki azt akarta, hogy az elítélt feje kelet felé nézzen a vérpadon, s erre Raleigh azt felelte:

Nem mindegy merre néz a fej, ha a szív a helyén van? a kegyvesztett udvari kegyenchez méltó búcsúszavak ezek.

A kémkedésért halálra ítélt Julius és Ethel Rosenberg két évet töltött börtönben.

Halál az atomkémekre

Egy addig ismeretlen amerikai házaspárt kivégeztek, mert átadták az atombombára vonatkozó titkokat a Szovjetuniónak. Kohol volt-e a vád? Vagy bűnbakok voltak, s halálukért a politikai vezetés gyengesége a felelős?

Egész csapat rendőr teljesített különleges őrszolgálatot a zord New York-i börtön, a Sing Sing körül 1953. június 19-én, pénteken napnyugta előtt. Odabenn egy titkos helyiségben az FBI hat, Washingtonnal közvetlen telefon-összeköttetésben lévő embere reménykedett, hogy vagy Julius Rosenberg, vagy felesége, Ethel mégiscsak vallomást tesz kémtevékenységükről, hogy így elkerüljék a villamosszékben rájuk váró halált.

Onnan mintegy ötven kilométernyire délre, a New York-i Union téren körülbelül hétezer ember gyűlt össze, hogy átvirrassza az éjszakát. A Fehér Ház előtt pedig egyesek kegyelmet követeltek a házaspár számára – rajtuk kívül még senkit nem ítéltek halálra Amerikában békeidőben elkövetett kémkedés miatt –, mások pedig „Halál a kommunista patkányokra!" feliratú táblákkal vonultak fel.

A 23 fellebbezési kérelmet, melyek közül hetet a Legfelsőbb Bíróság tárgyalt, összesen 112 bíró vizsgálta, s ezek után rendelték el a két évvel korábban hozott ítélet végrehajtását. Mivel az eredeti, éjjel 11 órában megjelölt időpont már napnyugta, a zsidó szombat kezdete utánra esett volna, a kivégzést előbbre hozták.

A sápadt és megtört Juliust röviddel este nyolc előtt vezették be az erősen kivilágított kivégzőhelyiségbe. A villamosszék láttán megroggyant a térde, de nem szólalt meg. Aznap korábban még tett

egy utolsó nyilatkozatot, melyet úgy zárt: Soha ne hagyják megmásítani az igazságot, mi ártatlanok vagyunk – s attól fogva hallgatásba burkolózott. A szokásos egy rövid, két hosszú áramütés után nyolc óra hat perckor megállapították a halál beálltát. Pár perc múlva Ethel Rosenberget is kivégezték. Egy kilenc- és egy hatéves fiú maradt utánuk árván.

A megtévesztés mesterei?

J Edgar Hoover a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) főnöke szerint a Rosenberg-ügy „az évszázad bűncselekménye" volt. Julius Rosenberg állítólag egy esetleg két olyan kémhálózat feje volt, mely hozzásegítette a Szovjetuniót az atombomba kifejlesztéséhez, amelyre saját erejéből csak évekkel később lett volna képes, ennek következtében pedig megváltoztak az erőviszonyok a világban.

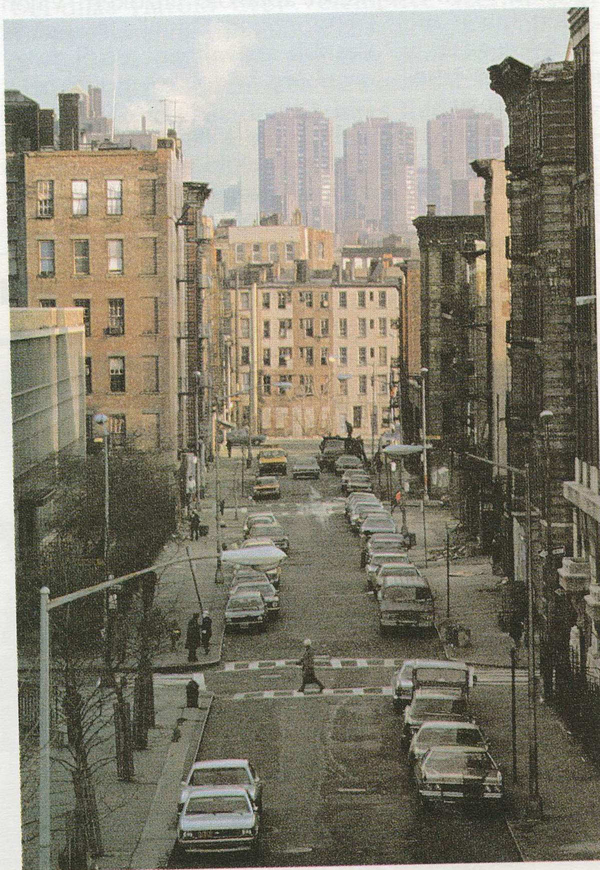
Sem Julius Rosenberg, sem Ethel Greenglass családi hátterében semmi jel nem mutatott arra, hogy majdan az egész világ megismeri a nevüket. Mindketten New York délkeleti részén élő, a gazdasági válság idején elszegényedett, megélhetési gondokkal küzdő család első gyermekeként születtek meg. A jó képességű Rosenberg 16 éves korában egy New York-i állami főiskola műszaki szakára iratkozott be, bár apja azt szerette volna, ha rabbinak tanul. A németországi nácizmus előretörésén felháborodva rövidesen az egyesült államokbeli társadalmi és faji megkülönböztetésre irányult a figyelme, a kommunista párt eszméinek a híve lett, s tanulmányait is elhanyagolta az ifjúkommunista ligában kifejtett tevékenysége miatt.

Ethel Greenglassnak viszont le kellett mondania a továbbtanulásról, s már 15 évesen munkát vállalt hivatalnokként egy hajózási társaságnál. Heti hét dollárt keresett. Négy évvel később elbocsátották, mert ő szervezte meg 150 nő sztrájkját, bár az országos munkaügyi szervezethez benyújtott panaszának helyt adtak. A tengerészek nemzetközi szakszervezete javára rendezett jótékonysági esten szeretett bele első látásra a nála közel három évvel fiatalabb Julius Rosenbergbe. Életre szóló szerelem lett belőle.

Julius Ethel bíztatására szerezte meg mérnöki diplomáját 1939-ben, nem sokkal házasságkötésük előtt. 1940-ben az amerikai hadsereg brooklyni híradós alakulatának polgári alkalmazottjaként mérnöki állást kapott. Egy évvel később kinevezték főmérnöknek, és e munkakörben sokat utazgatott New York és New Jersey államban, sőt még fizetésemelést is kapott. A házaspár ezekben az években lett a kommunista párt tagja, akárcsak Ethel öccse, David Greenglass. 1943 után, első gyermekük születését követően Rosenbergék megszakították kapcsolatukat a párttal, két évvel később a híradósok mégis arra hivatkozva bocsátották el állásából Julius Rosenberget, hogy elhallgatta kommunista voltát.

Az amerikai atomtitkok ellopása

A Szovjetunióban 1948. augusztus 28-án felrobbantották az első atombombát. A következő év elején az FBI egy kémelhárító tisztje kiderítette, hogy a szovjet hírszerzés, a KGB birtokában van az amerikai atombomba kifejlesztését célzó, úgynevezett Manhattan-tervről szóló jelentés egy példánya. Ezt egy kiváló fizikus, a német származású Klaus Fuchs írta, aki részt vett az új-mexikóbeli Los Alamosban folyó munkában, majd az angliai Harwell atomkutató központban hozott létre laboratóriumot. Elismerte, hogy a nácizmus elleni tiltakozásul Németországban, 1933-ban belépett a kommunista pártba, és azt követően kezdett kémkedni a szovjeteknek, hogy sikerült Angliába szöknie, s ott alkalmazták egy atomkutatással foglalkozó intézetben.

Julius Rosenberg és Ethel Greenglass New York délkeleti részén nőtt fel. Szegénységben nevelkedve váltak fogékonnyá a társadalmi reformot sürgető kommunista eszmék iránt.

Miután Fuchsot áthelyezték az Egyesült Államokba, kapcsolatba lépett egy Raymond néven ismert összekötővel. 1945-ben, amikor kiderült, hogy Németország nem fejlesztett ki atombombát, Fuchsban – ahogy sok más tudósban is – erős kételyek támadtak az Egyesült Államok törekvéseit és a nukleáris fegyverkezési verseny várható következményeit illetően. Végül olyan dokumentumokat adott át Raymondnak, melyek az új-mexikói sivatagban kipróbált első atombomba leírását tartalmazták.

A Fuchstól szerzett információk alapján az FBI rátalált Raymondra, akiről kiderült, hogy egy Harry Gold nevű kémikus, s kezdtek kirajzolódni az összeesküvés körvonalai. Gold azt állította, hogy az ő „felső kapcsolata" Anatolij Jakovlev, a New York-i szovjet alkonzul volt. Gold azt vallotta, hogy Jakovlev utasítására ment Új-Mexikóba 1944-ben, hogy ott találkozzék David Greenglass-szal, aki műszerészként dolgozott Los Alamosban. Mint kiderült, Julius Rosenberg ifjú sógora 500 dollárt kapott a detonátort, a bombaköpenyt és a bomba belső felépítését ábrázoló rajzokért. Vajon miért bízott meg Raymondban David Greenglass és felesége, Ruth? Később azt vallották erről, hogy az idegen Julius Rosenberg kódolt azonosító jelét hozta magával.

Miközben már folyt Gold kihallgatása az FBI-nál, Rosenberg – sógora későbbi állítása szerint – arra készült, hogy családjával együtt elhagyja az országot, és Greenglassékat is minden erejével igyekezett erre rábírni, sőt 4 ezer dollár készpénzt is felajánlott nekik e célra. Ám egyikük sem cselekedett elég gyorsan. 1950. június 15-én az FBI elfogta Greenglasst, aki beismerte az összeesküvésben játszott szerepét úgy, hogy sógorát is belekeverte az ügybe. Július 17-én letartóztatták Juliust. Augusztus 11-én váratlanul Ethelt is őrizetbe vették; arra sem hagytak neki időt, hogy két gyermeke elhelyezéséről gondoskodjék.

Árnyak összeesküvése

A nyomozók ugyan azt állították, hogy Julius volt a kémhálózat feje, de cáfolhatatlan bizonyítékot nem tudtak ellene felhozni. Bővült a gyanúsítottak köre. Eltűnt Julius Rosenberg két diákkori barátja; egyikük neve bizonyos szovjet dokumentumokban szerepelt. Egy másik iskolatársa, Morton Sobell feleségével együtt Mexikóba menekült, de rövidesen kiadták a férfit az FBI-nak, és Rosenbergékhez hasonlóan őt is kémkedés céljából való bűnszövetkezéssel vádolták.

De mit is tett valójában ez a „hálózat"? Miféle „titkok"-at adott át az ellenségnek? Sokan azért kérdőjelezik meg a Rosenberg-házaspár elleni eljárás jogosságát, mert semmiféle kézzelfogható bizonyítékot nem találtak ellenük, s a vádat kizárólag Greenglassék tanúvallomására alapozták. Néhány megfigyelő úgy véli, a Greenglass-házaspár

Győzelem után hidegháború

A II. világháború végén az Egyesült Államok volt a világ legerősebb országa – sok polgárát mégis komoly aggodalommal töltötte el a jövő. Úgy tűnt, hogy a Szovjetunió, a háború idején hű szövetséges, szinte egyik pillanatról a másikra veszélyes ellenséggé vált, mert mindenütt meg akarta dönteni a demokratikus kormányokat.

Kelet-Európát, amely sokáig a hitleri Németország uralma alatt állt, a sztálini rendszer vasfüggönye zárta el a Nyugattól. A függetlenség kivívására irányuló minden népi szervezkedést könyörtelenül elfojtott a Vörös Hadsereg és a Moszkva által támogatott ottani bábkormányok.

Ázsiában a hatalmas, a háború idején szintén az Egyesült Államokkal szövetséges Kína 1949-ben Mao Ce-tung kommunista uralma alá került. A következő évben Koreában háború tört ki. Ez a konfliktus végül is oda vezetett, hogy kínai katonák vívtak közelharcot amerikaikkal.

A hidegháború tetőpontján a Szovjetunió blokád alá vonta Berlin nyugati szektorát. Az Egyesült Államok légihidat létesített és így látta el a várost.

Mi okozta, hogy ennyire rosszra fordult a helyzet a győzelem után? Politikai tévedés és csőd eredménye volt – ahogy a demokrata elnökség húsz évét bírálók állítják? Vagy az Egyesült Államok ellenségei kihasználták a kémkedés és a belső árulás kínálta lehetőségeket? Az 1940-es évek végének drámai eseményei táplálták az 1950-es évek elején kialakult országos hisztériát, Rosenbergéket pedig épp ebben az időszakban vádolták meg kémkedésben való bűnrészességgel. Később ugyan demagógnak nevezték Joseph R. McCarthy wisconsini szenátort, de akkor sokak érzelmeit fogalmazta meg: Tehetetlenségünk nem arra vezethető vissza, hogy egyetlen komoly potenciális ellenségünk támadást intéz ellenünk, hanem azoknak az áruló cselekedeteire, akikkel oly jól bánt ez az ország.

azért vallott Rosenbergék ellen, hogy a saját bőrét mentse.

„A gyilkosságnál is súlyosabb..."

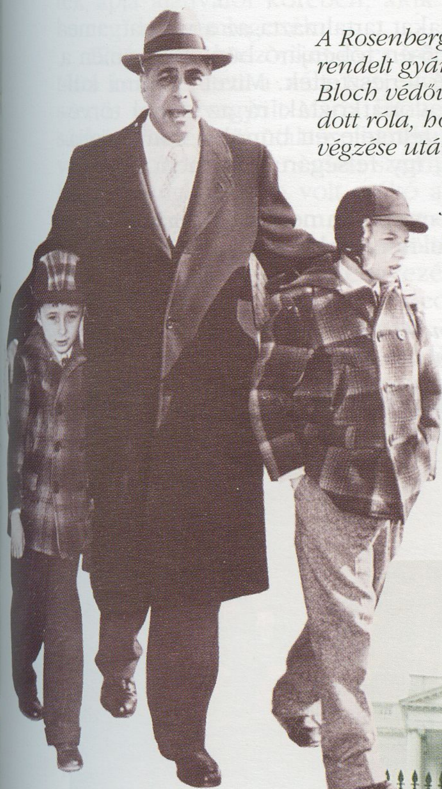
Az 1951. március 6-án kezdődött tárgyalás sokak szerint nem adott kielégítő válaszokat. Rosenbergék mindketten úgy döntöttek, hogy vallomást tesznek, és állhatatosan hangoztatták ártatlanságukat. Julius azonban meglehetősen harciasan lépett fel, így sok támadási felületet kínált az okos ügyésznek, Irving Saypolnak. Ethel talán azzal keltett némi ellenszenvet, hogy túl sokat hivatkozott az alkotmány ötödik cikkelyére, mely szerint nem kell vallomást tennie kommunista múltjáról.

Egyhangúlag bűnösnek mondták ki őket. A Rosenbergéket villamosszékbe küldő Irving Kaufman bíró azt mondta. – Az Önök bűnét a gyilkosságnál is súlyosabbnak tartom.

Sobell 30 évet kapott, Greenglassra 15 évet szabtak ki, de 1960-ban feltételesen szabadlábra helyezték. Kormányiratokból az derült ki, hogy hallgatólagos egyezség jött létre, miszerint együttműködése fejében nem helyezik vád alá feleségét, Ruthot. Goldot már korábban 30 évre ítélték.

A Rosenberg-ügy két éven át foglalkoztatta a nemzetközi közvéleményt, miközben kérvények sora járta be az igazságszolgáltatás különböző fórumait – mindhiába. Eközben Rosenbergék alig válthattak szót egymással, gyerekeiket csak nagy ritkán láthatták.

Miután kivégezték őket, 8 ezer ember gyűlt össze Brooklynban, Rosenbergék temetésén, s a gyászolók szentül hittek ártatlanságukban. A Nobel-díjas Harold Urey véleménye szerint „egy Greenglasséhoz hasonló felkészültségű ember teljességgel képtelen lett volna az atombombára vonatkozó fizikai, kémiai és matematikai ismereteket bárki részére is átadni" A híres francia egzisztencialista filozófus, Jean-Paul Sartre olyan jogtiprásnak nevezte Rosenbergék kivégzését, mely vérrel szennyezi be az egész nemzetet. Hoover azonban az FBI egyik legnagyobb eredményének tekintette elítélésüket, és a Kongresszus 1954-ben főbenjáró bűnnek minősítette a békeidőben elkövetett kémkedést, mely döntés idővel Rosenberg-törvényként vált ismertté.

A Rosenberg-fiúk mellé kirendelt gyám, Emanuel Bloch védőügyvéd gondoskodott róla, hogy a szülők kivégzése után Anne és Abel Meeropol örökbe fogadja a gyerekeket.

1953. június 19-én, Rosenbergék kivégzése napján tiltakozók vonultak fel a Fehér Ház előtt. Mivel a házaspár nem ismerte be bűnösségét, az elnök nem adott kegyelmet az utolsó pillanatban.

A vádlott: a királyné

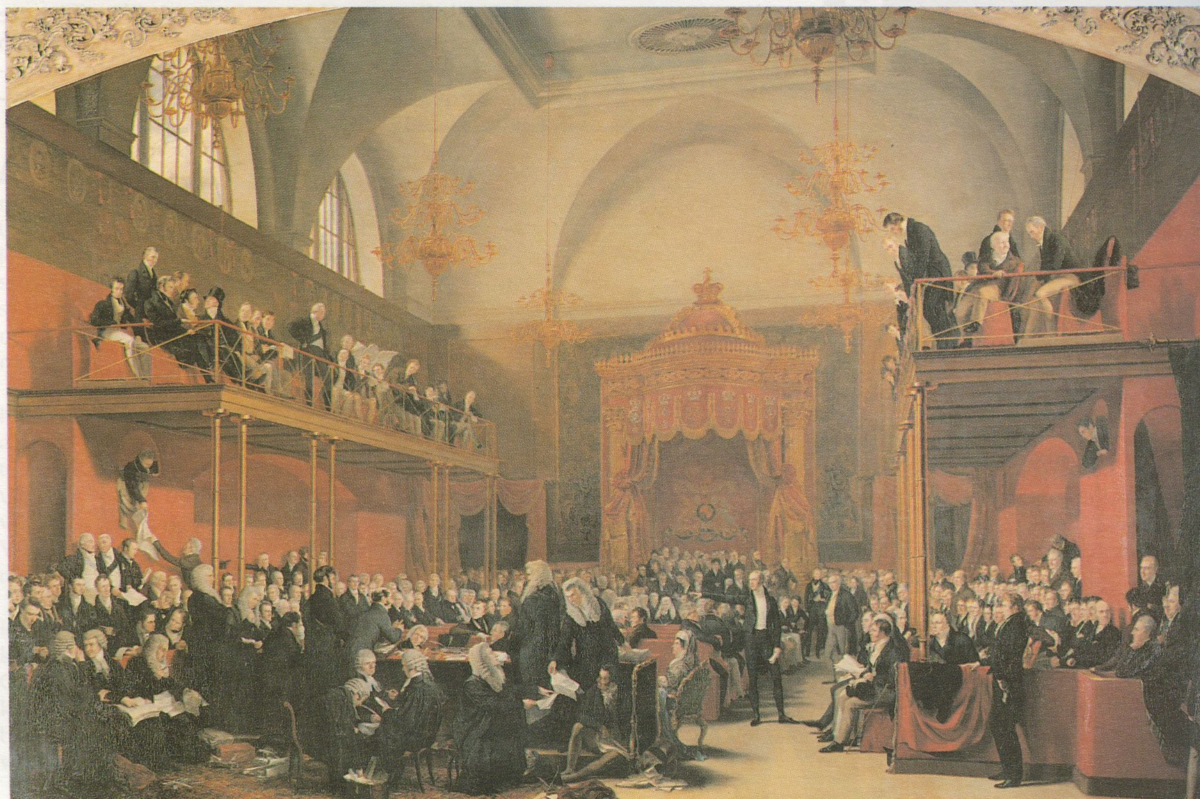
A walesi herceg, a későbbi IV György angol király élvhajhász életet élt. Amikor fel akarta bontani Caroline-nal kötött házasságát és megfosztani a királynét rangjától, sokan úgy vélték, nem egyforma mércével ítélik meg őket.

Caroline Amelia Elizabethet azért akarták megfosztni a trónörökös hitvesének kijáró „címektől, rangoktól, jogoktól, kiváltságoktól és előnyöktől", mert „illetlenül bizalmasan és szabadosan" viselkedett egy bizonyos Bartolommeo Pergamival, és „erkölcstelen, házasságtörő" viszonyt folytatott vele. IV Györggyel, Nagy-Britannia és Írország királyával kötött házasságát fel akarták bontani.

Ezeket a vádakat tartalmazta az a vádirat, amelyet 1820. július 5-én főbenjáró bűntettek címén a Lordok Háza elé terjesztettek. Mivel Pergami külföldi volt, nem vonatkoztak rá az angol törvények, továbbá a feltételezett bűnöket nem Angliában követték el, így felségárulásért nem indíthattak pert.

A beadványt meg nem nevezett magánszemély nyújtotta be, de mindenki tudta, hogy a király

A Lordok Háza 1820-ban, a válási beadvány tárgyalásakor Bár Caroline királyné személyesen megjelent, nem tették lehetővé, hogy vallomást tegyen saját védelmében.

akarta így, per nélkül megbüntetni Caroline királynét. A királyné szerint züllött férje azért választott ilyen körmönfont módot, hogy eltávolítsa maga mellől az őt is megillető trónról. IV György így akarta felbontani a negyedszázadon át csak nyűgnek tekintett házassági köteléket.

Az önfejű herceg

Módfelett visszatetsző, hogy épp György hozta fel az erkölcstelenség vádját. III. György legidősebb fia 1762. augusztus 12-én született; jóképű, értelmes, megnyerő modorú, a művészetek iránt fogékony ifjúnak tartották. A walesi herceg később elhízott, és kicsapongó életet élt. Botrányos nőügyei és esztelen költekezései megütközést keltettek apja alattvalói körében, akik csak „a züllött herceg"-ként emlegették.

1784-ben a huszonkét éves trónörökös első látásra beleszeretett a nála hat évvel idősebb, kétszer is megözvegyült Maria Fitzherbertbe. Házasságkötésüknek számtalan elháríthatatlan akadálya volt. A polgári, nem nemesi származású Mrs. Fitzherbert rangban nem volt méltó a herceghez; továbbá a trónörökös nem vehetett el katolikus nőt; végül mivel György még nem töltötte be huszonötödik életévét, apja beleegyezése nélkül nem köthetett házasságot, s a király pedig soha nem egyezett volna bele ebbe a frigybe.

Mrs. Fitzherbert, erkölcsös nő lévén, nem akart György szeretője lenni. A herceg öngyilkossági kísérletet színlelt, hogy a hölgyet londoni házába csalja, és kicsikarja tőle az ígéretet, hogy a felesége lesz.

Amikor Mrs. Fitzherbert rájött, hogy becsapta, Európába utazott. György hiába kért engedélyt apjától, hogy külföldre mehessen arra hivatkozott, hogy ott takarékosabban élhet, valójában Mrs. Fitzherbert közelében akart lenni a fejleményekről folyamatosan értesült király ezt határozottan megtagadta.

Györgynek egy év múlva sikerült visszacsalogatnia Angliába Mrs. Fitzherbertet; 1785. december 15-én a herceg londoni háza szalonjában kötöttek házasságot, ami azonban valójában nem volt törvényes.

Egy anglikán pap adta őket össze, akit György lefizetett, hogy ki tudja egyenlíteni adósságait, sőt azt is megígérte neki, hogy püspökké teszi trónra lépése után. Bár a herceget ezután állandóan Mrs. Fitzherbert társaságában lehetett látni, és házasságuk afféle nyílt titok volt, a látszat fenntartása kedvéért külön laktak.

A nem szeretett menyasszony

A titkos házasság nem csillapította György más nők iránti étvágyát, sem költekező kedvét. Amikor már egyre gyakoribbá váltak a veszekedések, és a herceg adósságai igencsak felhalmozódtak, felmérte, hogy csak egy protestáns hercegnővel létesítendő, hivatalosan elismert frigy húzhatja ki a csávából.

Öccsét, York hercegét a király évjáradékának felemelésével jutalmazta rangjához méltó házasságáért. 1794 augusztusában György közölte apjával, hogy megszakította a kapcsolatot Mrs. Fitzherberttel, és szeretne „tisztességes életet élni" – azaz kész rangjához méltó házasságot kötni.

György választása Caroline-ra, Brunswick-Wolfenbüttel hercegének lányára, első unokatestvérére esett. A herceg kétségbeesett édesanyja, Sarolta királyné azt írta bátyjának, hogy Caroline „olyan hölgy akit én a legkevésbé sem ajánlanék" Az a hír járta róla, hogy annyira szenvedélyes természetű, hogy édesapja egyik szobából a másikba sem engedi át társalkodónő nélkül. Az udvari bálokon nevelőnőjének az volt a feladata, hogy közbelépjen, ha a hercegnő feltűnően viselkedne, és „nem helyénvaló társalgásba kezdene a férfiakkal"

Lord Malmesbury a leánykéréssel megbízott követ úgy számolt be Caroline külsejéről, hogy alacsony kövér és testéhez képest túlságosan nagy a feje, de a természete vidám. Édesapja szerint nem buta, csak még nincs kellő ítélőképessége, s meggondolatlanságában minduntalan tapintatlan, bántó megjegyzésekre ragadtatja magát.

Angliába érkezésekor Caroline-t Jersey grófnője fogadta, aki a szóbeszéd szerint Mrs. Fitzherbert helyét foglalta el a herceg szívében. Lady Jersey nyomban figyelmeztette, hogy öltözzön át, és tegyen egy kis pirosítót az arcára, mielőtt jövendőbelijével találkozik.

Amikor Caroline-t bemutatták a hercegnek, György meglehetősen kötelességszerűen átölelte, majd rögtön elfordult tőle, és így szólt Lord Malmesburyhez: – Nem érzem jól magam, Harris. Kérem, hozasson azonnal egy pohár konyakot.

Amint leendő férje távozott, Caroline, aki csak nemrég kezdte el az angol nyelvet tanulni, panaszosan kérdezte franciául. – *Mon Dieu!* A herceg mindig ilyen faragatlanul viselkedik? – Neki sem tetszett jobban a vőlegény mint annak ő, mert még hozzátette:

– Szerintem nagyon kövér és egyáltalán nem olyan csinos, mint a portréján.

Három nappal később, 1795. április 8-án nagy fényűzéssel és pompával tartott esküvőjükön a herceg láthatóan részeg volt.

Egy shilling a hercegnőnek

1796 januárjában Caroline kislányt szült. Három nappal később a beteg, elkeseredett, már halálára készülő György új végrendeletet írt. Eszerint minden pénzét és birtokát az ő „hőn szeretett" Maria Fitzherbertjére hagyta, akit „lelke imádott feleségé"-nek nevezett. Újszülött kislányára hagyta a korábban Caroline-nak ajándékozott felbecsülhetet-

len értékű ékszereket, míg törvényes feleségére pedig, akire így utalt: „a nő, akit a walesi hercegnőnek neveznek" pontosan egy shillinget hagyott.

A hercegnő hosszadalmas levélváltás során azt kérte Györgytől, hogy a továbbiakban csak névleg legyenek férj és feleség. A herceg kísérletet se tegyen újabb utód nemzésére, még akkor se, ha lányuk netán meghalna. „A természet nem egymásnak teremtett bennünket" válaszolta a herceg. Miután sikerült megállapodniuk a különélésben, György ironikusan megjegyezte:

– Életünk további része legalább zavartalan nyugalomban telik.

A király hiába tett meg mindent, hogy megmentse fia házasságát, a váláshoz azonban nem járult hozzá.

1797 nyarán Caroline egy Londontól néhány órányira lévő vidéki házba költözött. Az arisztokrata körökben szerzett néhány barátja elfordult tőle, így ifjú tengerésztisztekkel, politikusokkal és írókkal vette körül magát.

Györgyöt úgy tájékoztatták, hogy külön élő felesége botrányosan él, sőt számos szeretője egyikétől még gyermeket is szült. Ez utóbbi vád alól a királyi tanács 1805 decemberében felmentette. Caroline tréfálkozva megjegyezte: az egyetlen hiba, amit életében elkövetett, az volt, hogy lefeküdt Mrs. Fitzherbert férjével.

Sir Thomas Lawrence udvari festő Caroline érzéki vonásait hangsúlyozta a róla készített portrén. A művész állítólag a szeretője volt.

Ha egy uralkodó szerelmi házasságot köt

Az európai királyi családok tagjai többnyire kötelességből, s nem szerelemből házasodtak. Főleg trónörökösök esetében csak olyan, szintén királyi családból származó jelöltek jöhettek szóba, akikkel a frigy egyben szoros politikai, katonai vagy gazdasági szövetséget is jelentett. Rosszallották a házasságot, ha a választott egyszerű nemesi családból származott, s tudomást sem vettek róla, ha polgári család sarja volt.

Mégis megesett, hogy egy herceg uralkodói hitvesnek nem alkalmas hölgybe szeretett bele. Az ilyen konfliktusok áthidalására született meg az úgynevezett morganatikus házasság fogalma. Ez a latin „házasság a reggeli ajándékkal" kifejezésből ered, mely arra utal, hogy a feleség csak arra formálhat jogot, amit az esküvője napján reggel kap ajándékba. Nem illeti meg az uralkodói cím, nem használhatja a címert, sem ő, sem gyermekei nem örökölhetik

Alacsony rangja miatt Zsófia Chotekket nem temették a Habsburg-ház kriptájába. Ferenc Ferdinánd és az ő hamvai e Duna menti kastély kápolnájában nyugszanak.

férje vagyonát. Szokás az ilyet „bal kézről való házasságnak" is nevezni, mert a szertartás alatt a menyasszonynak nem a vőlegény jobb oldalán, hanem a bal oldalán kell állnia.

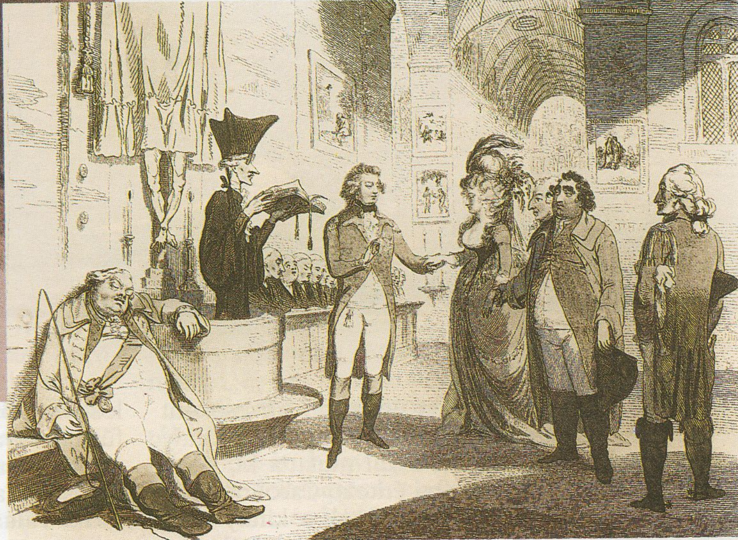
Mária Terézia királyné halála után XV Lajos francia király morganatikus házasságot kötött szeretőjével, Madame de Maintenonnal. A porosz III. Frigyes Vilmos Harrach grófnővel kötött második házassága szintén „bal kézről való házasság" volt.

Ebben a században a leghíresebb morganatikus házasság Ferenc Ferdinánd főherceg, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse és Zsófia Chotek grófnő között jött létre 1900-ban. A grófnővel folyton éreztették, hogy rangban a férje alatt áll, sehová nem léphetett be az ő oldalán, ünnepi alkalmakkor nem ülhetett mellette. Azon az emlékezetes napon, 1914. június 28-án még is együtt voltak a Szarajevón keresztül haladó kocsiban.

Az életüket aznap kioltó gyilkos lövések az I. világháború kezdetét jelentették.

A walesi herceget (balra) elég jóképűnek tartották, míg züllött életmódja el nem rontotta külsejét. Mrs. Fitzherberttel 1785-ben, titokban kötött házassága rövidesen kitudódott és az itt látható karikatúrára ihlette a rajzolót: az Angliát megszemélyesítő John Bull végigszunyókálja a ceremóniát. Mivel ezt a frigyet törvénytelennek tekintették, Caroline-nal kötött házassága nem számított bigámiának.

Végre szabadon

III. Györgyön már régóta fennálló elmebetegsége annyira elhatalmasodott, hogy 1811-ben alkalmatlannak nyilvánították az uralkodásra, s régensként fia lett az utóda. A herceg arra használta fel hatalmát, hogy eltiltotta Caroline-t minden udvarbéli tevékenységtől, nem engedte részt venni a Londonban 1814 nyarán, a Napóleon leverésére szövetkezett uralkodók tiszteletére rendezett ünnepségeken sem. Augusztusban Caroline Wolfenbüttel grófnő néven útra kelt egy Franciaországba tartó fregatton. A szemtanúk szerint könnyekkel a szemében hagyta el Angliát.

György azt remélte, csöndesen meghúzza majd magát valahol Európában. Caroline azonban fel akarta fedezni a világot, kihasználni az élet örömeit, azt tenni, ami neki tetszik. Annyi év után Brunswickba visszatérve hajnalig tartó vacsorákon, táncmulatságokon és kártyapartikon vett részt. A negyvenhat éves hercegnő Genfben egy jelmezbálon azzal botránkoztatta meg a vendégeket, hogy Venusnak öltözve – vagyis vetkőzve, födetlen keblekkel – jelent meg. Milánóban letelepedve egy jól megtermett, kreol bőrű, Bartolommeo Pergami nevű exkatonát alkalmazott inasként. A nála tizennégy évvel fiatalabb Pergami rövidesen Caroline kamarásává lépett elő, és Francina báró lett belőle.

Pergami szervezte meg Caroline zarándokútját a Szentföldre, mely Szicílián, Algérián, Görögországon és Törökországon át vezetett. Az út fénypontja az volt, hogy a hercegnő szamárhátonérkezett meg Jeruzsálembe. Európába visszatérve Caroline gyönyörű villát bérelt Itáliában, ahová beköltöztette Pergami egész családját, a férfi elhidegült felesége kivételével. Pergami Victorine nevű kislánya Caroline hálószobájában aludt, és mamának hívta őt.

Caroline 1817 végén értesült arról, hogy 21 éves lánya szülésben meghalt. Szomorúan vette tudomásul, hogy az utolsó akadály is elhárult Györgytől való elválása útjából. Gyermeke halála után azt írta ügyvédjének, Henry Broughamnek, hogy György bizonyára sietni fog hamis és igaztalan vádakat felhozni ellene. A következő nyáron György háromtagú bizottságot küldött Milánóba, hogy figyeljék meg a hercegnő különös viselkedését, és szerezzenek bizonyítékot hűtlenségére.

Igényt tartott a koronára

III. György 1820. január 29-én meghalt, s az 57 éves régens lett a király IV György néven. Caroline visszautasította a felajánlott tetemes összegű tartásdíjat, amelyet arra az esetre ígért a király ha lemond uralkodói címéről és külföldön él. Június 5-

Szentföldi zarándokútjáról visszatérve Caroline az itáliai Comói-tóra néző villában lakott. Vádlói szerint itt követett el házasságtörést Bartolommeo Pergamival – mely vétség miatt meg akarták akadályozni, hogy királyné lehessen, és fel akarták bontani IV. Györggyel kötött házasságát.

én visszatért Angliába, és az uralkodó hitveseként igényt tartott a koronára. A népszerűtlen új király iránti ellenszenvét a tömeg azzal mutatta ki, hogy lelkesen fogadta a Londonba érkező Caroline-t.

– Éljen a királyné! A királynénak a király mellett a helye! – kiáltozták a rezidenciája körül egybegyűlt hívei. A királyt megrémítette, hogy az ablaka alá sereglettek, Nérónak nevezték, ezért Londont elhagyva a windsori kastélyba vonult vissza. Távozása előtt még üzenetet küldött a parlament mindkét házának azzal a kéréssel, hogy „sürgősen szenteljenek alapos figyelmet" egy bizonyos zöld táska tartalmának. Ebben volt a Milánóba menesztett bizottság jelentése, mely a Lordok Házában a következő hónap elején, a főbenjáró bűnök elítélése tárgyában előterjesztendő vádirat alapjául szolgált.

„Non mi ricordo"

Augusztus 17-én, a nyilvános kihallgatás megkezdésekor, amit mindenki pernek nevezett, a királyné személyesen megjelent a Lordok Házában. Bár egy vele szimpatizáló újság azt írta, hogy „rendkívül jól" néz ki, a kevésbé jóindulatú megfigyelők megállapították, hogy alaposan elhízott, és arcát túlságosan kifestette.

A Caroline-t rangjától megfosztani és a királlyal kötött házasságát felbontani kívánó beadvány alátámasztására a kormány számos tanút hozott Itáliából, köztük a villában alkalmazott cselédeket és mesterembereket, a szentföldi útra bérelt hajón szolgált tengerészeket, akik a Pergamival elkövetett házasságtörés vádját voltak hivatottak bizonyítani.

Az első tanú, bizonyos Teodoro Majocchi azt vallotta, hogy kétszer látta a királynét Pergami hálószobájában. Henry Brougham, a királyné agyafúrt és ravasz ügyvédje alattomos keresztkérdéseivel annyira összezavarta a szerencsétlent, hogy az a továbbiakban már minden kérdésre csak azt tudta válaszolni. *„Non mi ricordo"* nem emlékszem.

Másnapra egész Angliában mindenki az olasz kifejezést ismételgette.

A többi tanú szintén mondott terhelő részleteket a királyné viselt dolgairól, ám Majocchihoz hasonlóan ők sem tudták kellőképp alátámasztani a házasságtörés vádját.

November 10-én száznyolc lord a beadvány mellett, kilencvenkilenc pedig ellene szavazott.

A kormány gyorsan felmérte, hogy ha a Lordok Háza csak ilyen csekély különbséggel fogadta el a javaslatot, az alsóház, ahol egyébként Caroline-nak köztudomásúan sokkal több híve volt, valószínűleg nem fogja megszavazni, ezért a vád visszavonását javasolták a királynak.

Londonban és az ország több más városában három napon át örömmámorban ünnepelték a királyné nehezen megszerzett győzelmét tűzijátékkal, örömtüzekkel, táncmulatságokkal.

Mégis IV. Györgyé volt az utolsó szó. A király koronázására 1821 július 19-én, a híres Westminster Apátságba érkező királynét a bejáratnál feltartóztatták, mivel nem rendelkezett érvényes belépőjeggyel.

A sértett királyné heves bélbántalmakkal szinte azon nyomban ágynak esett, orvosai annyi érvágást, ópiumot és ricinusolajat írtak elő neki, hogy Henry Brougham szerint „egy lónak is sok lett volna" Augusztus 7-én úgy halt meg, hogy franciául egyre azt mondogatta. – Meghalok, de nem sajnálok és nem bánok semmit.

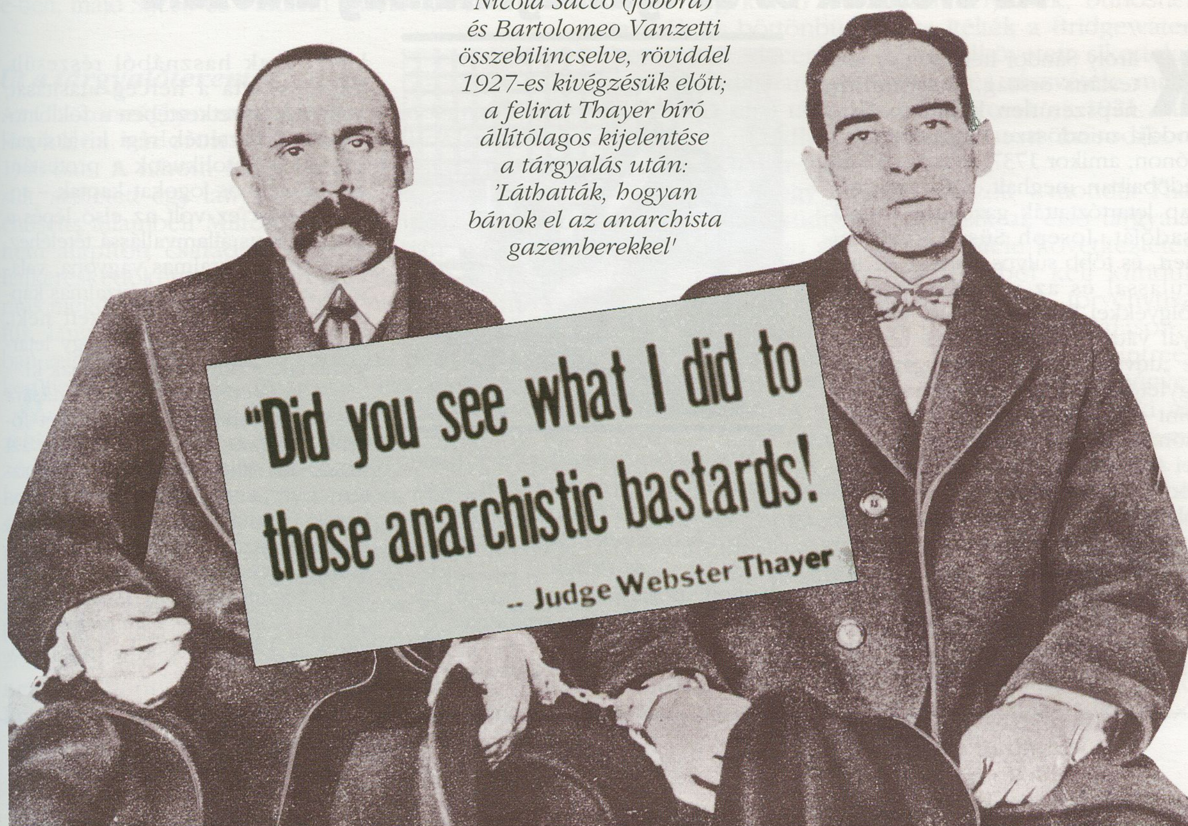

Egyenlő elbírálást mindenkinek!

Az amerikai igazságszolgáltatás történetének egyik leghíresebb esete lett két olasz bevándorló pere, elítélése és kivégzése az 1920-as években. Vajon az antiradikális hisztéria áldozatai-e, vagy egyikük valóban bűnös volt?

A Massachusetts állambeli Braintree-ben a Slater & Morrill cipőgyár főpénztárosa egy 1920. április 15-én, csütörtökön délután, nem sokkal három óra után a fegyveres őrrel együtt kilépett a cég irodájából, hogy a munkások egyheti bérét, mintegy 16 ezer dollárt elvigye a pár saroknyira lévő gyárépületbe. Két sötét bőrű férfi feltartóztatta őket, fegyvert rántottak elő és tüzeltek. Az őr szinte azonnal meghalt, a főpénztáros néhány órával később. Az egyik támadó lehajolt az őr fegyveréért, s közben leesett a sapkája. Miközben a két fegyveres magához vette a pénzes dobozokat, előkerült egy harmadik támadó is, puskával a kezében. Mindhárman gyorsan beszálltak egy sötétkék kocsi hátsó ülésére, aztán kettő az elülső ülésre ült, a harmadik a hátsó ablakon át kidugott puskával fedezte menekülésüket. A menekülés eszközéül használt, rendszám nélküli Buickot két nappal később megtalálták pár kilométerrel arrébb egy erdőben. A közelben egy kisebb automobil keréknyomai voltak láthatók, a rablótámadás elkövetői nyilván ebbe rakták át zsákmányukat, és így menekültek tovább.

Időközben a rendőrség felszólította a Bostontól délre eső körzetben működő összes autójavító tulajdonosát, hogy figyeljék azokat a kreol bőrű, külföldi, feltehetően olasz férfiakat, akik automobilok iránt érdeklődnek. Május 5-én este kilenc után Simon Johnson, a Braintree-től néhány kilométerre délre lévő Bridgewater egyik műhelyének

Nicola Sacco (jobbra) és Bartolomeo Vanzetti összebilincselve, röviddel 1927-es kivégzésük előtt; a felirat Thayer bíró állítólagos kijelentése a tárgyalás után: 'Láthatták, hogyan bánok el az anarchista gazemberekkel'

tulajdonosa épp bezárni készült, amikor kopogtattak: egy bizonyos Mike Boda jött a javításra otthagyott autójáért.

Johnson felesége kinézett az ablakon, s látta, hogy egy férfi motorkerékpáron ülve várakozik, másik kettő pedig közeledik az úton. Miközben Johnson szóval tartotta Bodát, felesége a szomszédból felhívta a rendőrséget.

Ekkor Boda már szemmel láthatóan türelmetlen volt, s azt mondta, majd inkább másnap reggel jön el az autójáért. Bepattant a motorkerékpár oldalkocsijába, és elhajtottak. A két másik férfi a közeli villamosmegálló felé indult. Bridgewater rendőrfőnöke, Michael Stewart átszólt telefonon kollégájának a szomszédos településre, Brocktonban, kérte, hogy tartóztassák fel a két férfit. Röviddel este tíz után két rendőr szállt fel a villamosra Brocktonban, és letartóztatta a gyanúsítottakat: Nicola Sacco 29 éves cipészt és Bartolomeo Vanzetti 32 éves halkereskedőt.

Mindkettőjüknél fegyvert találtak, és kitérően válaszoltak arra a kérdésre, hogy mit kerestek aznap este Bridgewaterben. Arra sem tudtak visszaemlékezni, hol voltak április 15-én. A braintreebeli rablótámadás szemtanúi közül később többen felismerték Saccóban az egyik fegyverest, mások nem voltak biztosak benne. Vanzettit csak egyvalaki azonosította. Mindazonáltal Sacco és Vanzetti ellen öt hónap múlva vádat emeltek a braintree-i gyilkosságok miatt.

Félelmek kora

Az 1917-es oroszországi bolsevik hatalomátvétel, majd a világforradalom meghirdetése rémületet keltett Nyugat-Európa és az Egyesült Államok politikai vezetői körében. Az igazságügy-miniszter, A. Mitchell Palmer 1919-ben felhívta a figyelmet, hogy 60 ezer külföldi radikális készül arra, hogy terjessze Amerikában a vörös lázadást, emlékeztetett arra, hogy áprilisban több közéleti személyiség kapott levélbombát, és június 3-án éjfélkor pokolgépes merényletet követtek el nyolc nagyvárosban kormánytisztviselők, köztük Washingtonban az igazságügy-miniszter ellen. Elérkezett az idő, mondta Palmer hogy félretegyük az alkotmány „nagyon liberális" rendelkezéseit, és fellépjünk e felforgató elemekkel szemben.

Az Igazságügyminisztérium titkos ügynökei Palmer utasítására sorra beférkőztek a kommunista pártba, a kommunista munkáspártba, valamint a szocialista pártba, és sikerült megszervezniük, hogy e pártok és más radikális csoportok 1920. január 2-án este gyűlést tartsanak. Az igazságügyminiszter emberei akkor éjjel az ország 33 városában 3 ezer embert, javarészt külföldit szedtek össze, akiket azzal vádoltak, hogy meg akarták dönteni az Egyesült Államok kormányát. Az úgynevezett Palmer-razziák egész júniusban folytatódtak, 6 ezer letartóztatási parancsot adtak ki nemkívánatos idegenek ellen, és közülük majdnem ezret kitoloncoltak. A radikálisok és idegenek elleni

Az erőszak és az igazságtalanság áldozata

Károly Sándor herceg, egy protestáns ország, Württemberg népszerűtlen katolikus uralkodója mindössze négy éve ült a trónon, amikor 1737 március 12-én, tüdőbajban meghalt. Még ugyanaznap letartóztatták gazdasági főtanácsadóját, Joseph Süss Oppenheimert, és több súlyos bűnnel, köztük árulással és az udvarhoz tartozó hölgyekkel folytatott tiltott viszonnyal vádolták. Süss Oppenheimert, az „udvari zsidó"-t olyan gazdasági ügyletekért is felelősségre vonták, mint uzsorakamatra való pénzkölcsönzés, amit a katolikus egyház hívei számára tiltottak. Pozíciójából adódóan bekerülhetett az udvari körökbe, részt vehetett az államügyekben, de keresztény nőkkel nem folytathatott volna viszonyt.

Süss Oppenheimer támogatta a herceg abszolutisztikus törekvéseit, bevezette a só, a bőr a bor és a dohány állami monopóliumát, bankot

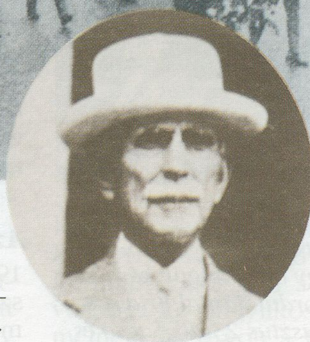
A Süss Oppenheimert a börtönben ábrázoló rajz egy röplapon jelent meg, amellyel tudatták, hogy a foglyot bűnösnek találták és halálra ítélték.

alapított, porcelángyárat hozott létre, melyben állítólag személyes érdekeltsége volt. Azt is rebesgették, hogy rossz hírű játékkaszinók és kávéházak hasznából részesült. Végrehajtotta a herceg utasítását, melynek következtében a földbirtokosok elvesztették régi kiváltságaikat, és a katolikusok a protestánsokkal azonos jogokat kaptak sokak szerint ez volt az első lépés a katolicizmus államvallássá tételéhez. Ezen tettei, hatalmas vagyona, valamint a herceggel való bizalmas kapcsolata sok irigyet szerzett neki. Nekik állt érdekükben, hogy letartóztassák, s bűnösnek mondják ki.

A kegyetlen kínzások hatására Süss Oppenheimer mind a hét főbűnt magára vállalta. Amikor azt mondták neki, térjen át a keresztény hitre, azt felelte: Zsidóként akarok meghalni. Az igazságtalanság és az erőszak áldozata vagyok. Stuttgart örvendező lakói sorfalat álltak az utcákon, és gúnyolták az „udvari zsidó"-t, akit ketrecbe zárva vittek a kivégzés színhelyére 1738. február 4-én.

A kivégzések után néhány évvel egy ismeretlen személyek által elhelyezett bomba megrongálta Thayer bíró házát (fent), és megsebesítette feleségét. A bíró (középen) állandó támadások kereszttüzében állt a tárgyalóteremben és azon kívül tett meggondolatlan kijelentései miatt, és azért, mert megakadályozta a per újrafelvételét.

A kivégzetteket ezrek kísérték utolsó útjukra Bostonban, tiltakozva az ellen, amit az Egyesült Államokban és a világ más részein élő sok liberálisan gondolkodó ember jogtalan ítéletnek, justizmord*nak tartott.*

hisztéria időszakára esett a rablótámadás Braintree-ben, majd Sacco és Vanzetti letartóztatása is.

Út a tárgyalóteremig

Az Olaszországban született Sacco és Vanzetti külön-külön vándorolt ki az Egyesült Államokba 1908-ban. A három évvel fiatalabb Sacco megnősült, született egy lánya meg egy fia, és a Massachusetts állambeli Milfordban lett cipész. Vanzetti nem alapított családot, Plymouthban dolgozott halkereskedőként. Idővel mindketten a kapitalizmus megdöntését zászlajára tűző anarchista filozófus, Luigi Galleani hatása alá kerültek. 1917–18-ban mindkét fiatalember Mexikóba ment, hogy elkerülje az I. világháborúban való katonáskodást.

A rendőrségi kihallgatás során Sacco és Vanzetti eleinte tagadta a radikális mozgalomhoz fűződő kapcsolatát. Később azonban bevallották, hogy letartóztatásuk napján azért akartak autót szerezni, hogy elvigyék és megszabaduljanak a náluk lévő anarchista írásoktól, amelyek terhelőek lehettek rájuk nézve. A tény hogy fegyver volt náluk, valótlan és ellentmondásos kijelentéseik, baloldali tevékenységük, továbbá a szemtanúk bizonytalan azonosítása már bőségesen elegendőnek bizonyult, hogy vádat emeljenek ellenük a Braintree-ben történt rablótámadás és gyilkosságok miatt. Közös tárgyalásuk előtt azonban Vanzettit még külön is vád alá helyezték, bűnösnek találták és börtönbüntetésre ítélték a Bridgewaterben, 1919 december 24-én elkövetett sikertelen rablótámadásban való fegyveres részvétele miatt. A bíró az első tárgyaláson, akárcsak az 1921 május 21-én, Dedhamben lefolytatott másodikon, Webster Thayer volt.

Abból, hogy a tanúk olaszok – mondta Thayer bíró az esküdtszék tagjainak az első tárgyaláson még nem szabad semmiféle következtetést levonniuk. Abból a feltételezésből kell kiindulnunk, hogy az emberek becsületesek, törvénytisztelők és ártatlanok. – A dedhami tárgyaláson a vád hét tanúja felismerte Saccóban a braintree-i rablótámadás egyik résztvevőjét, Vanzettit négyen azonosították. A védelem tizenkét tanúja, aki azt vallotta, hogy a vádlottak a rablás napján másutt tartózkodtak, egy kivételével mind olasz volt. A kisvárosi, középosztálybeli esküdtek zöme jenki családból származott. Egyikük később beismerte, hogy a tanúk egymásnak ellentmondó vallomásai többé-kevésbé semlegesítették egymást. A golyók viszont – tette hozzá – olyan bizonyítékok, melyeket nem lehetett megkerülni.

A vád végül is azt állapította meg, hogy a bűncselekmény helyszínén talált lövedékek és hüvelyek a Saccónál letartóztatásakor talált pisztolyból

Michael Dukakis, Massachusetts kormányzója nem foglalt állást ártatlanságuk vagy bűnösségük kérdésében, amikor a kivégzés 50. évfordulóján aláírta azt az okmányt, amely 1977 augusztus 23-át „Sacco és Vanzetti-emléknap"-pá nyilvánította. A könnyező férfi Nicola Sacco fia, Spenser

származnak. Kevésbé meggyőző volt, ahogy Vanzetti fegyverét a meggyilkolt őrtől elvett pisztollyal azonosították. Mint várható volt, július 14-én bűnösnek mondták ki őket, ám ez még távolról sem volt a tragédia utolsó felvonása.

A kommunistaellenes hisztéria áldozatai?

Miközben Sacco és Vanzetti továbbra is őrizetben maradt, a következő néhány év folyamán a védelem egyik újratárgyalási kérelmet adta be a másik után. Mindet elutasították. Az országban és világszerte sokan tiltakoztak a véleményük szerint inkább népszerűtlen politikai nézetek, mint köztörvényes bűncselekmény miatt hozott ítéletek ellen.

1925 vége felé úgy tűnt, fordulat áll be az ügyben, amikor egy bizonyos Celestino Madeiros, akit bankrablás miatt halálra ítéltek, és a dedhami börtönben tartottak fogva, olyan vallomást tett, hogy részt vett a braintree-i rablótámadásban. Eskü alatt vallotta, hogy a két fegyveres nem Sacco és Vanzetti volt. Madeiros ugyan nem tudott kielégítően beszámolni a rablótámadásról, és a többi résztvevőt sem tudta azonosítani, mégis a kihallgatásokkal közel két évvel sikerült meghosszabbítania az életét. „Vallomása" semmit nem segített Saccónak és Vanzettinek további fellebbezési kérelmeikben.

1927 tavaszán a Harvard Egyetem jogtudósa, később a Legfelsőbb Bíróság bírája, Felix Frankfurter közzétett egy nyilatkozatot, melyben elítélte a dedhami tárgyalást. „A tárgyalótermen kívül dúlt a kommunistaellenes hisztéria – írta és hagyták, hogy ott is eluralkodjon." Frankfurter érvelése az ítélettel szembeni tiltakozás újabb hullámát indította el. Massachusetts kormányzója, Alvin T Fuller a nyomásnak engedve a Harvard rektorát, A. Lawrence Lowellt bízta meg, hogy egy háromtagú bizottság élén vizsgálja felül az ügyet.

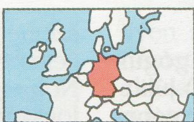
A második tárgyalás során (mely a dedhami, hat és fél hetes első tárgyalásnál tovább tartott) a Lowell-bizottság elolvasta a gyorsírásos jegyzőkönyvet, újra kihallgatta a tanúkat, kikérdezte Thayer bírót, az ügyészt és az esküdteket. Arra a megállapításra jutott, hogy Sacco minden kétséget kizáróan bűnös; míg a Vanzetti elleni bizonyítékok „kevésbé meggyőzőek" de ő is bűnös. A kivégzés elhalasztása érdekében a védelem által benyújtott kérelmet augusztus 8-án elutasították.

Az ügy máig sem zárult le

1927 augusztus 23-án, nem sokkal éjfél után először Saccót, majd Vanzettit ültették be a villamosszékbe. – Éljen az anarchia! – kiáltotta Sacco olaszul. – Ártatlan vagyok – hangoztatta Vanzetti. A kivégzés híre világszerte Amerika-ellenes megmozdulásokat váltott ki.

Francis Russell amerikai író, az 1950-es évek közepétől három évtizeden át tanulmányozta, elemezte a Sacco–Vanzetti-ügyet, s könyvet is írt róla. Kezdetben elfogadta a közfelfogást, miszerint a per és az ítélet az igazságszolgáltatás megcsúfolása volt. Ám mire e témában írott első könyve, a *Tragedy at Dedham* (Tragédia Dedhamben) megjelent, már arra az álláspontra helyezkedett, hogy Sacco bűnös volt, Vanzetti viszont ártatlan. Vallomásával Sacco megmenthette volna társát, de az ő szemében ez az anarchista mozgalom elárulása lett volna. Ami Vanzettit illeti, valószínűleg úgy érezte, érdemes vállalnia a halált – nem az el nem követett bűnért, hanem a mozgalom miatt.

1982 novemberében Russell levelet kapott, ami igazolni látszott az ő elméletét: a Saccót és Vanzettit védő bizottság utolsóként meghalt tagja, Giovanni Gambera fia írta. Néhány hónappal korábban bekövetkezett halála előtt az idősebb Gambera elmondta fiának: bostoni anarchista körökben mindenki tudta, hogy Sacco bűnös, Vanzetti pedig ártatlan volt. A hallgatás törvényét azonban senki nem lett volna hajlandó megszegni, még akkor sem, ha ez Vanzetti életébe került. „Ez maradjon köztünk – írta az ifjabb Gambera Russellnek és ez legyen az utolsó szó."

Öngyilkosság a Führer parancsára

A német Afrika-hadtest bátor és tehetséges parancsnokát „Sivatagi Róka" néven emlegették. Hitler vezértábornaggyá és a szövetségesek franciaországi partraszállását megakadályozni hivatott csapatok parancsnokává nevezte ki. Igaz, hogy Rommel részt vett a Hitler elleni összeesküvésben?

Ulm, Német Birodalom, 1944. október 13., péntek. A helyőrség vezetőségével közlik, hogy másnap reggel Berlinből gyorsvonaton egy nagy koszorú érkezik: küldjenek ki egy tisztet, aki átveszi. Nem sokkal előtte Erwin Rommel vezértábornagyot város környéki házában felhívják telefonon a Führer főhadiszállásáról, és tudatják vele, hogy Hitler főadjutánsa, Wilhelm Burgdorf október 14-én felkeresi, hogy megbeszéljék a „jövőjét" Burgdorf személyügyi hivatala közben titokban előkészíti a hivatalos temetést.

Szombat délelőtt Rommel 16 éves fiával a kertben sétálva hangosan gondolkodik a bejelentett látogatóról. – Két eshetőség van – mondja. – Vagy nem történik semmi, vagy ma este már nem leszek itt. Burgdorf és helyettese, Ernst Maisel vezérőrnagy délben érkezik meg a vezértábornagy házába, elhárítják Lucie Rommel ebédmeghívását, arra hivatkozva, hogy négyszemközt akarnak beszélni a férjével. A három tiszt bemegy Rommel dolgozószobájába, majd egy kis autón elhajtanak. Kilencven perc múlva a vezértábornagy halott.

A hivatalos közlemény szerint a Német Birodalom hős katonája súlyos fejsérüléseibe halt bele, amelyeket pár héttel korábban szerzett, amikor brit vadászrepülők leszorították az útról Rommel valójában a Führer utasítására mérget vett be. Az öngyilkossági parancs indoka. Rommelnek része volt a Hitler elleni, július 20-i merényletben.

1944. október 14-én két tábornok érkezett Hitler ultimátumával Rommel vezértábornagy Ulmhoz közeli házába (balra). Sírjának (lent) fejfája a német vitézségi érmet, a vaskeresztet formázza.

Tiszti pályafutás

Erwin Rommel apja és nagyapja is pedagógus volt, de ő a katonai pályát választotta, 1910 júliusában tisztjelöltként belépett a német hadseregbe. Négy hónap híján 19 éves volt ekkor Az I. világháborúban hadnagyi rangban harcolt Franciaországban, Romániában és Olaszországban, a parancsnoksága alatt állók tisztelték, felettesei pedig elismerték vele született vezetői képességeit. A versailles-i békeszerződés értelmében a legyőzött német hadsereg csupán 4 ezer tisztet tarthatott meg; köztük volt az akkor már századosi rangú Rommel is.

Az 1920-as évek viszonylag eseménytelenül teltek Rommel életében, attól eltekintve, hogy házasságot kötött Lucie Mollinnal, és 1928-ban megszületett Manfred nevű fiuk. Kilenc éven át volt egy stuttgarti gyalogosezred lövészszázadának parancsnoka, 1933-ban zászlóaljparancsok lett, két évvel később pedig kinevezték az új potsdami gyalogsági iskola oktatójává. Adolf Hitler 1936 szeptemberében figyelt fel rá, amikor neki kellett gondoskodnia a náci párt Nürnbergben tartott nagygyűlésén megjelenő német vezér biztonságáról. Rommel 1937-ben kiadott *Gyalogsági támadások* című szakkönyvét a Führer is olvasta.

1939. augusztus 25-én az immár vezérőrnaggyá előléptetett Rommel vette át a Hitler katonai főhadiszállását őrző egységek parancsnokságát. Itt értesült a Lengyelország elleni, szeptember elsejére tervezett titkos támadásról, amely siettette a II. világháború kitörését.

A Führer őrzése nem számított igazi feladatnak a tényleges harc irányítására vágyó Rommel számára, és sikerült is Hitlert rávennie, hogy a hadsereg személyügyi hivatala őt tegye meg a Hetedik Páncélos Hadosztály parancsnokává 1940 februárjában. Noha képzettségét és tapasztalatait Rommel a gyalogságnál szerezte, hamar felismerte, hogy a német hadsereg csak gépesített, páncélos csapatokkal tehet szert döntő fölényre. Május és június folyamán tankjai végigsöpörtek Franciaországon, olyan gyorsan és rajtaütésszerűen, hogy attól fogva csak mint a „Szellemhadosztály" parancsnokát emlegették.

A Sivatagi Róka

1941 elején Olaszország már végképp vesztésre állt az angolokkal szemben Észak-Afrikában, és kétségbeesetten kérte német szövetségese segítségét. Erwin Rommelt bízták meg a felmentő akció irányításával. Lucie-nek azt írta, hogy legújabb feladata – a katonai titoktartás arra kötelezte, hogy ne árulja el, hova készül – lehetővé teszi majd számára, hogy végre tegyen valamit a reumája ellen. Felesége ebből rögtön kitalálta, miről van szó, ugyanis eszébe jutott, amit orvosa mondott a férjének: – Napfényre van szüksége, tábornok úr, Afrikába kellene mennie!

Rommel 1941 februárjában a német Afrika-hadtest parancsnokaként érkezett Líbiába, ekkor legnagyobb katonai sikerei küszöbén állt. Vakmerő, meglepetésszerű támadásai miatt az ellenség tartott tőle, de elismeréssel is adózott neki, így kapta a „Sivatagi Róka" nevet. Kiűzte a briteket Kirendaikából, elfoglalta kulcsfontosságú védelmi állásaikat Tobrukban, és Berlin utasítására 1942 tavaszán támadást indított az egyiptomi határnál.

Rommelt június 22-én kinevezték vezértábornaggyá – ötvenkét évesen ő volt a legfiatalabb

A „Sivatagi Róká"-t két képessége tette kiemelkedő hadvezérré: különleges taktikai érzéke és az, hogy ugyanannyit követelt katonáitól, mint önmagától. A tengelyhatalmak észak-afrikai győzelmei az ő nevéhez fűződnek; de a végső vereségért nem volt felelős.

Az odébb rakott aktatáska

Klaus von Stauffenberg alezredes 1944. július 20-án reggel könnyedén átjutott a kelet-poroszországi erődöt, a „Farkas-sánc"-ot körülvevő három ellenőrző ponton, ahol Hitler szigorúan őrzött katonai főhadiszállása volt. A Führer rendelte oda, s az összeomlás előtt álló keleti frontra irányított új hadosztályokra vonatkozó, Berlinből érkezett fontos jelentéseket vitte. Az őrök csak katonai igazolványát ellenőrizték, az aktatáskáját nem. Pedig ha belenéznek, megtalálták volna benne az időzített bombát.

A hőségre való tekintettel Hitler nem a föld alatti betonbunkerben tartotta meg napi tájékoztatóját, hanem egy kis faépületben, melynek ablakait sarkig kitárták, hogy jobban átjárja a levegő. Amikor Stauffenberg belépett, Hitler egy hosszú asztalnál ült középen, kéttucatnyi magas rangú tiszt és őr társaságában. Senki nem vette észre, amikor az alezredes egy óvatlan pillanatban az aktatáskát az asztal alá tette, a Führer lábától úgy két méternyire. Arra sem figyelt fel senki, hogy pár perc múlva eltávozott. Az egyik tisztnek azonban, aki közelebbről szemügyre akarta venni a térképet, amit Hitler tanulmányozott, útban volt az aktatáska, és áttette az asztal másik oldalára. Ezzel tudtán kívül megmentette Hitler életét, ő viszont meghalt.

Bár négyen áldozatul estek a robbanásnak, és többen súlyosan megsebesültek, Hitler csupán kisebb sérüléseket szenvedett. (A fenti képen a károkat szemlélő tisztek láthatók.)

Stauffenberg abban a hiszemben tért vissza aznap Berlinbe, hogy a Führer halott, és már hozzáláttak a kormányzás átvételére gondosan kidolgozott tervek megvalósításához. Őt letartóztatták, és azonnal kivégezték. A letartóztatások során 5 ezer embert fogtak el és öltek meg a merényletben való részvétel gyanújával.

ilyen magas rangú tiszt a német hadseregben. A német hadtest kelet felé nyomulását a britek megakadályozták az Alexandriától és a Nílus-deltától mintegy száz kilométernyire lévő El-Alameinnél. A beteg és teljesen kimerült Rommel szeptemberben hazautazott gyógykezelésre. Amikor a következő hónapban a britek ellentámadásba lendültek, visszatért Észak-Afrikába. Visszavonulásról szó sem lehet! – adta ki a parancsot Hitler – Győzelem vagy halál!

Az addig súlyos helyzet novemberben végképp reménytelenné vált, amikor Dwight D Eisenhower parancsnoksága alatt az angol és amerikai csapatok partra szálltak Marokkóban és Algériában. A Sivatagi Róka végül a hadbíróság elé állítás kockázatát is vállalva elrendelte a visszavonulást Egyiptomból, és 1943 elején egy tuniszi német támaszpontra vezényelte csapatait. Amikor Rommel megkísérelte megértetni Hitlerrel, hogy a háborút Afrikában elvesztették, hazarendelték és betegszabadságra küldték. A vezértábornagy jól ítélte meg a helyzetet. Az Észak-Afrikában harcoló németeknek és olaszoknak kapitulálniuk kellett a szövetségesek előtt; a hadjáratban a tengelyhatalmak közel egymillió katonája esett el, a németek 8 ezer repülőgépet és 2,4 millió tonnányi hajórakományt vesztettek.

A Führer utolsó esélye

Miután a Szovjetunió 1943 februárjában, Sztálingrádnál megállította a németek kelet felé nyomulását, Olaszország pedig azon a nyáron megadta magát, a német győzelem kilátástalanná vált. A kórházi kezelés után „katonai tanácsadóként" Hitler főhadiszállására vezényelt Rommel vette a bátorságot, hogy szóba hozza a vereséget a Führer előtt. Hitler dührohamot kapott. Ha a német nép nem képes megnyerni a háborút, ordította, akkor pusztulnia kell!

Miután keleten és délen vereséget szenvedtek, a németek nyugatra összpontosították figyelmüket, arra számítva, hogy a szövetségesek a La Manche csatorna felől fognak támadni. Novemberben Hitler azzal a különleges feladattal bízta meg Rommelt, hogy alaposan vizsgálja meg a tengerpart védelmét a megszállt Dániától délre a francia partok mentén, egészen a semleges Spanyolországig. 1944. január 15-én Rommel átvette a partraszállás megakadályozása céljából összevont német haderők parancsnokságát, s azonnal utasította katonáit, hogy verjenek le kikötést gátló cölöpöket végig a part mentén.

A szövetségesek június 6-án partra szálltak Normandiában. Rommel hat nappal később jelentette: „Az ellenség gyorsabban növeli erőit a szárazföldön, mint ahogy a mi utánpótlásunk elérhetné a frontvonalat." A franciaországi harcok várható kimenetele nem volt kétséges a számára.

A vezértábornagy két alkalommal is megpróbálta, hogy ráébressze Hitlert a helyzet súlyosságára. Először június 17-én, a normandiai frontvonaltól 240 kilométernyire lévő franciaországi Soissons-ban fogadta Hitler Amikor Rommel azt javasolta, kezdjenek béketárgyalásokat a szövetségesekkel, a Führer azonnal véget vetett a beszélgetésnek. A második találkozó június 29-én zajlott Németország délkeleti részén, Hitler alpesi rejtekhelyén, s hasonlóan ellenséges légkörben zárult: a Führer a többi tábornok előtt azt mondta Rommelnek, hogy „minden rendben volna, ha Ön jobban harcolna"

Rommel még egy utolsó kísérletet tett a katasztrófa elkerülésére, amikor július 15-én Hitlernek a következő jelentést küldte: „Katonáink mindenütt hősiesen harcolnak – írta de az egyenlőtlen erők közötti küzdelem a végéhez közeledik. Véleményem szerint szembe kell nézni a következményekkel. Mint a hadseregcsoport főparancsnoka, kötelességemnek érzem ezt nyíltan kimondani." Egyik segédtisztjének megjegyezte: – Adtam neki még egy utolsó esélyt. Ha nem vonja le a megfelelő következtetéseket, mi fogunk lépni. – Két nappal később Rommel kis híján életét vesztette, amikor egy brit vadászgép lekényszerítette autóját az útról. Kórházban ápolták július 20-án, amikor a Hitler elleni vakmerő és gondosan előkészített merénylet meghiúsult.

A merénylet előzményei

A nácik 1933-as hatalomra kerülésétől fogva a német társadalom legkülönbözőbb rétegeiben voltak olyanok, akik elutasították Hitler zsarnoki uralmát. Különböző vallású és politikai nézetű ellenfeleinek azonban soha nem sikerült egységes mozgalommá szerveződniük. Közvetlenül a II. világháború kitörése előtt a hadsereg vezérkarának tagjai tervet dolgoztak ki Hitler félreállítására, de a Führert külpolitikai sikerei olyan népszerűvé tették, hogy ez lehetetlenné vált. Az 1944 nyarán kibontakozott összeesküvés végre egységbe tömörítette azokat a polgári és katonai csoportokat, amelyek olyan elhatározásra jutottak, hogy meg kell szabadítani Németországot a náci diktátortól.

A szervezkedőknek egy belső konfliktussal kellett megküzdeniük. A hadsereg tisztjeit katonai esküjük kötelezte, hogy végrehajtsák a Führer parancsait, de idővel Rommelhez hasonlóan sokan felismerték, hogy Hitler személyesen felelős a katonai összeomlásért. A nemzetiszocialista állam zavartalan működését biztosító köztisztviselők között is akadtak olyanok, mint például Karl Strölin, Stuttgart polgármestere, akik fokozatosan rádöbbentek, hogy hazájukat csakis Hitler elmozdításával menthetik meg.

A Rommellel az I. világháború óta baráti kapcsolatban álló Strölin kereste meg először a vezértábornagyot ez ügyben. 1944 februárjában meglá-

Fehér rózsa: ellenzéki ifjúság

Adolf Hitler 1933-as hatalomra kerülését követően igyekezett megszerezni a fiatalok támogatását; betiltotta a független diákcsoportokat, s ezek tagjait a Hitlerjugendbe kényszerítette. Az 1930-as években az egyetemisták a nácizmus legfanatikusabb hívei közé tartoztak, de sokan kiábrándultak, amikor látták, hogy a II. világháború nem a Führer által ígért gyors győzelemmel ér véget. Illegális ellenállási csoportokat kezdtek alakítani.

A müncheni egyetem diákfelkelését a huszonöt éves orvostanhallgató, Hans Scholl és huszonegy éves húga, Sophie vezette. Kurt Huber filozófiaprofesszor ösztönzésére a Scholl-testvérek és diáktársaik a többi egyetemnek eljuttatott, úgynevezett „Fehér rózsa" levelekkel terjesztették náciellenes propagandájukat. A müncheni diákok az 1943 februárjában, Sztálingrádnál a szovjetektől elszenvedett német vereség után tették közzé utolsó és

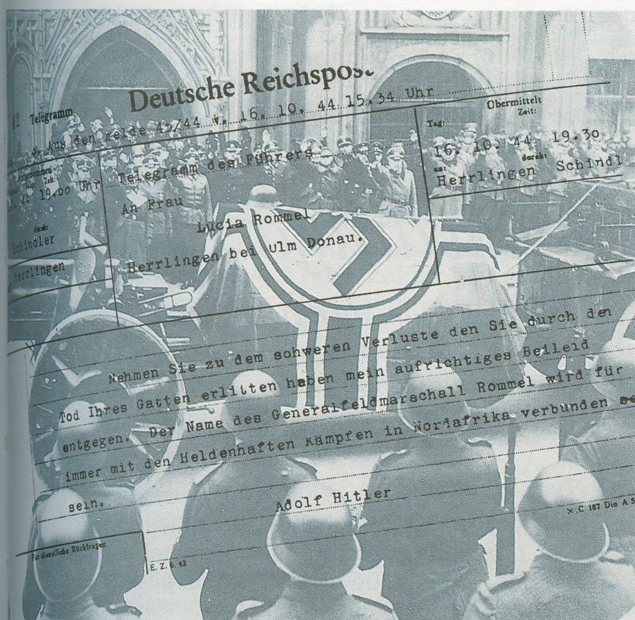

Hans és Sophie Schollt a müncheni egyetem náciellenes diákfelkelésben játszott szerepük miatt végezték ki.

leghíresebb tiltakozásukat. „Az ellenállási mozgalomban küzdő harcostársakhoz" címzett röpirat így kezdődött: „A nemzet megrendülten és megtörten értesült a Sztálingrádnál elesettek. sorsáról, akiket egy I. világháborús megszállott közkatona stratégiája alapján értelmetlenül és felelőtlenül hajszoltak a pusztulásba..

A Scholl-testvéreket az épület gondnoka jelentette fel a Gestapónál, aki látta, amikor lázító röpcéduláikat osztogatták; letartóztatták, bíróság elé állították és halálra ítélték őket. A kihallgatások során oly durván bántalmazták Sophie-t, hogy törött lábbal jelent meg a tárgyaláson, és február 22-én mankóval bicegett a vesztőhelyre. Mindketten bátran néztek szembe a halállal, Hans utolsó szavaival a szabadságot éltette.

Pár nappal később kivégezték Kurt Huber professzort és még jó néhány diákot.

Deutsche Reichspost
Telegramm
Aus dem Felde 45/744 W. 16. 10. 44 15.34 Uhr
Übermittelt Tag: Zeit:
16. 10. 44 19.30
an: Herrlingen durch: Schindl
Aufgenommen ... 44 19.00 Uhr
durch: Schindler
Herrlingen
Telegramm des Führers
An Frau
Lucia Rommel
Herrlingen bei Ulm Donau.
Nehmen Sie zu dem schweren Verluste den Sie durch den Tod Ihres Gatten erlitten haben mein aufrichtiges Beileid entgegen. Der Name des Generalfeldmarschall Rommel wird für immer mit den Heldenhaften Kämpfen in Nordafrika verbunden sein.
Adolf Hitler
Für dienstliche Rückfragen
E. Z. 6. 43
X. C 187 Din A 5

Hitler látványos temetést rendezett vezértábornagya részére, aki az ő parancsára lett öngyilkos, az özvegynek pedig álszent módon részvéttáviratot küldött. A háború végéig titok maradt, hogy Rommelnek köze volt az 1944. július 20-i meghiúsult merénylethez.

togatta Rommelt otthonában, és ismertette vele bizonyos magas rangú tisztek tervét, miszerint Hitlert elfogják, és kényszerítik, hogy a rádióban jelentse be lemondását. Strölin azzal érvelt barátjának, hogy mint az ország legnépszerűbb katonai vezetője, „egyedül ő tudja megakadályozni a polgárháborút. A mozgalomnak szüksége van az ő nevére" Rommel ugyan átérezte felelősségét az ország megmentésében, de csak annyit ígért, hogy minden erejével igyekszik meggyőzni a Führert a valóságról, a katonai helyzet reménytelenségéről.

Az összeesküvés másik tagja, aki kapcsolatba lépett Rommellel, vezérkari főnöke, Hans Speidel altábornagy volt. Május 15-ére megszervezte a vezértábornagy Párizshoz közeli találkozóját Franciaország katonai kormányzójával, Carl-Heinrich von Stülpnagel tábornokkal – az idő szerint ő volt az egyetlen magas rangú tiszt, aki tudta azt is, hogy Hitler félreállításának terve a megölését is magában foglalja. Stülpnagel szárnysegédje, Caesar von Hofacker alezredes július 9-én felkereste Rommelt, s azt mondta neki, ha Hitler továbbra sem hajlandó béketárgyalásokat kezdeményezni, akkor „kényszeríteni" kell rá. Rommel nem támogatta a kényszerítésre vonatkozó javaslatot, de felajánlotta: engedélyt kér Hitlertől, hogy béketárgyalásokat kezdjen Bernard Montgomery angol vezértábornaggyal, aki ellen az észak-afrikai hadjáratban harcolt. Elképzelése szerint Anglia esetleg hajlandó lesz a németek oldalán harcolni a Szovjetunió ellen.

Hofacker ugyan sietett tudatni főnökével, Stülpnagellel, hogy Rommel teljes mértékben az ő rendelkezésükre áll, de semmi bizonyíték nincs arra, hogy akár ő, akár bárki más a szervezkedők közül tájékoztatta volna a vezértábornagyot a Führer elleni gyilkossági tervről. Azt sem tudni, megemlítették-e Rommelnek, hogy a nácik félreállítása után neki szánják a hadsereg vezérkari főnökének vagy a köztársasági elnöknek a posztját.

Hitler bosszúja

A július 20-i katonai tanácskozáson Hitler csodával határos módon élte túl a bombarobbanást. – Most már tudom, kik azok – mondta a Führer, miközben orvosa bekötözte a sebeit végre léphetek!

A sikertelen államcsínyt követő letartóztatási hullám során szinte az összes szervezkedőt kézre kerítették, és kevesen voltak, akiket a Gestapo kínzásai ne bírtak volna szóra. Így aztán Rommel neve hamarosan elhangzott valamelyikük vallomásában. Hitler azonban tudta, hogy óriási felzúdulást váltana ki, ha a népszerű vezértábornagyot bíróság elé állítanák és elítélnék. Ezért rendelkezett úgy, hogy Rommelnek adják meg az öngyilkosság lehetőségét, s akkor elkerülheti, hogy hazaárulás vádjával bíróság elé állítsák. Ezt az ultimátumot vitte magával Berlinből október 14-én Burgdorf és Maisel tábornok.

Rommel mindössze pár percet kért, hogy átgondolja a szörnyű parancsot. – Elvihetném az autójukat, hogy valami félreeső helyre mehessek? – kérdezte Burgdorftól. – Attól félek, hogy nem bánok elég biztosan a pisztollyal. – Hoztunk magunkkal mérget, mondta neki Burgdorf: – Három másodperc alatt hat. – A vezértábornagyon nem látszott a megindultság jele, amikor búcsút vett feleségétől és fiától.

A három tisztttel útnak induló autó sofőrje később beszámolt a továbbiakról. A háztól alig pár méternyire azt mondták neki, álljon meg, Maisel és ő szálljanak ki a kocsiból. Öt vagy tíz perccel később Burgdorf visszahívta őket. Rommel a hátsó ülésen összegörnyedve feküdt és zokogott. Miután meghalt, a sofőr ülő helyzetbe támasztotta a holttestet és visszatette Rommel fejére a leesett sapkát, így adva meg a vezértábornagynak a tiszteletet.

Az összeesküvők közül azon kevesek egyike, akit elkerült Hitler bosszúja, emléktáblát állíttatott azoknak, „akik azért vesztették életüket, mert részt vettek a Hitler elleni merényletben vagy szoros kapcsolatban álltak a résztvevőkkel" A táblára vésett nevek között ott található Erwin Rommel vezértábornagyé is.

Egy ünnepelt hős kálváriája

Amikor a világhírű Charles Lindbergh kisfiát elrabolták, újságírók hada és három (külön) nyomozócsoport kutatta a nyomokat. Vajon ártatlan volt-e az, akit a bűntény miatt kivégeztek, netán hisztéria vagy összeesküvés áldozata?

Heves, hideg szél fújt odakinn. Anne és Charles Lindbergh, a romantikus hajlamú, vállalkozó kedvű fiatal házaspár akiket milliók zártak a szívükbe világszerte, békésen töltötte a kedd estét az erdős Sourland-hegyen magányosan álló, tízszobás nyaralóban. Itt, New Jerseyben rendszerint csak a hétvégeket töltötték. Kisfiukkal egyébként Englewoodban laktak hármasban, Anne édesanyjának 27 hektáros birtokán, Next Day Hillen. Mrs. Lindbergh ígéretesen induló írói pályafutása kezdetén állt, és második gyermekét várta. Férjét nagyon szerette, és teljesen megértette, hogy el akar rejtőzni az örökké nyomukban járó rajongók és fotósok elől, de nem érezte jól magát új házukban. A komor, magányos épület New Yorktól 150 kilométernyire, egy 270 hektáros telken állt, erdővel sűrűn benőtt hegyek és mocsaras terület vette körül, és csak egy kanyargós földúton lehetett odajutni. Anne beletörődött, hogy megvegyék, mert tudta, hogy a férje ott nyugalmat talál.

Azt is a férje javasolta, hogy maradjanak még két napig, mert húsz hónapos kisfiuk, az ifjabb Charles a hét végén, a hideg, esős időben kissé megfázott. Anne általában maga gondozta a gyereket, de kivételesen elhívták Next Day Hillből a dadust, aki hétközben vigyázott rá. A férj az egyik, a feleség a másik szobában olvasott, a kisbaba pedig a kiságyban aludt az emeleti gyerekszobában, melynek ablakán a zsalugátert nem lehetett bezárni. Ezen az estén, 1932. március elsején történt a bűncselekmény A dadus tíz óra tájt bement Mrs. Lindbergh-hez.

A gyereket nem találta az ágyában, így arra gondolt, hogy az édesanyja vette fel. Kiderült, hogy nincs az anyjával. A két nő kicsit izgatottan indult Charleshoz, aki imádott hancúrozni a kis „lökötő”-vel, de döbbenten látták, hogy nincs az apjánál sem. Mindhárman rémülten rohantak a gyerekszobába, az üres kiságy közelében lábnyomokat vettek észre, az ablakpárkányon pedig egy borítékot. – Anne! – kiáltott fel Lindbergh – a gyermekünket elrabolták!

Rejtélyes nyomok

A rendőrség a háztól körülbelül hatvanméternyire talált egy házilag barkácsolt létrát, melynek egyik foka letörött. A létrát úgy tervezték, hogy három részre lehetett szétszedni, s így könnyű volt szállítani. Közvetlenül a gyerekszoba ablaka alatt besüppedt a föld, s látszott, hogy a mélyedések a létra lábától származtak. A közelben lábnyomokat s egy leejtett ácsvésőt találtak.

Sem a létrán, sem a vésőn, sem a borítékon nem voltak ujjlenyomatok. Az ötvenezer dolláros váltságdíjat különböző kis címletekben követelő levelet sok helyesírási és nyelvtani hibával tűzdelt angolsággal írták, az aláírást pedig egy furcsa jel helyettesítette: két egymásba fonódó körből állt, és azt a részt, ahol a két kör fedte egymást, kiszínezték pirossal. Ezt az „alattírást”, ahogy a levélben szerepelt, találják majd a többi értesítésen is. A levélíró figyelmeztette Lindbergh-et, hogy ne értesítse a rendőrséget, és várja az utasítást, hogy hová vigye majd a pénzt.

Amikor Lindbergh mégiscsak bejelentette a bűncselekményt, New Jersey állam rendőrsége húsz telefonvonalat szereltetett fel a garázsban, s az emberek éjjel-nappal ott nyüzsögtek a házban. Egyes nyomokkal nem törődtek, másokat pedig tönkretett a szenzációéhes újságírók hada. Lindbergh akkor lett világhírű, amikor 1927-ben New Yorkból Párizsba átrepülte az óceánt, *Spirit of St. Louis* nevű gépén.

Hírességek és politikusok sereglettek a házába, hogy ők is reflektorfénybe kerüljenek.

Az elsősorban gyermekéért aggódó Lindbergh-nek nézeteltérései támadtak a bűnüldöző szervekkel, mert azok teljes együttműködést vártak tőle a gyermekrabló kézre kerítése érdekében. Lindbergh-nek azóta volt rossz véleménye a sajtóról, amióta híres lett. Az újságírókat végül sikerült rávenni a távozásra, hogy ne gátolják a további zsaroló levelek érkezését. Március 5-én kettő is jött, mindkettő a már ismert „alattírás”-sal, de a gyerek sorsáról és tartózkodási helyéről nem volt szó bennük.

A különös közvetítő

A magas, komoly de megnyerő modorú Lindbergh nem fogadta meg a nyomozók tanácsait, maga is tett lépéseket, s így akaratlanul is tovább bonyolította a rejtélyes ügyet. Nyilvánosan bejelentette, hogy „személyesen akarja felvenni a kapcsolatot" a gyermekrablókkal, s megígérte, hogy minden követelésnek eleget tesz. A váltságdíjat egy újabb levélben hetvenezer dollárra emelték. Eközben egy New York-i különc nyugdíjas tanár dr. John Condon a *Home News* című bronxi újságban hirdetést adott fel, melyben felajánlotta közvetítői szolgálatait. Meglepő módon rövidesen kapott is egy levelet az „alattírással" majd egy erős idegen akcentussal beszélő személy felhívta telefonon. Ezt követték az éjszakai találkozók a temetőben.

A sötétbe húzódó férfi azt állította magáról, hogy ő „csak közvetítő" és átadta a gyerek pizsamáját.

A kétségbeesett apa a nyomozók figyelmeztetése ellenére hozzájárult az eredetileg kért ötvenezer dolláros váltságdíj kifizetéséhez. Egy este, miközben Lindbergh egy autóból figyelte az eseményeket, dr Condon átadta a pénzt a férfinak, és átvett egy lezárt borítékot, melyben várhatóan a gyerek hollétéről informálják. „A fijú a Nelly hajón van Az eggy kis hajó kábé nyoc méter hoszú. Keten vanak a Hajón. azoknak nincs semi köze a dologhoz. A hajót megtalájja Horsenecks Beach és Gay Head között az Elisabeth-szigetnél."

A reménykedő Lindbergh repülőn többször is végigpásztázta a Connecticut és Rhode Island közti partszakaszt a leírt hajó után kutatva. A hiábavaló kereséssel eltöltött második nap után belátta, hogy rászedték.

Dr Condon újabb újsághirdetéseket jelentetett meg, feltéve a kérdést: „Miért csaptak be?" de az erős idegen akcentussal beszélő férfi többet nem telefonált, és nem jött újabb levél az „alattírás"-sal.

Május 12-én egy teherautó állt meg az út mentén, ahonnan látni lehetett a Sourland-hegyi házat. A sofőr felfigyelt egy falevelekkel hevenyészve elfedett kis gödörre, cipője orrával feltúrta a talajt,

Az ifjabb Charles A. Lindbergh elrablását követő napok folyamán lázasan keresték az eltűnt gyermeket, és mindenütt kiragasztották az információt kérő plakátokat (jobbra). Lent cserkészek fésülik át a Lindbergh-ház környékét.

és egy gyermekkezet vett észre. Amikor a sápadt, sovány Lindbergh meglátta a lepedővel letakart kis testet a trentoni halottasházban, kérte, vegyék le róla a lepedőt. Némán szemlélte, különösen a halott kisfiú fogsorát. – Igen – szólalt meg végül –, egészen bizonyos, hogy ez az én gyermekem.

Valószínű, hogy Lindbergh-ék kisfia elrablásakor azonnal meghalt a koponyáját ért erős ütéstől, s még aznap este elföldelték. Lehet, hogy a vésővel szándékosan meggyilkolták? Vagy baleset történt, az ablakpárkányhoz ütődött a feje, amikor eltört a létra?

A Bronxba vezető szál

A váltságdíjként átadott bankjegyek, amelyek sorozatszámát feljegyezték, hónapokon át időről időre felbukkantak Manhattan északi részén és a szomszédos Bronxban.

Az FBI, a Szövetségi Nyomozó Iroda azonnal tizenöt nyomozót küldött New York azon részébe. Egyesek emlékeztek egy férfira, aki hasonlított a dr Condon által leírt éjszakai közvetítőre: a „hegyes állú" „sunyi tekintetű, kék szemű" „német akcentussal beszélő" férfira. Egy faanyagokhoz kiválóan értő szakember azt is kiderítette, hogy a

A bűncselekmény helyszínén egy házilag készült, három részes, hordozható létrát találtak; a jobb felső kép mutatja, hogy a rendőrség másnap reggel a gyerekszoba ablakához támasztotta. Arthur Koehler (fent) erdőmérnök-szakértő megállapította, hogy a létra a Hauptmann padlásán talált faanyagból készült. Jobbra a vád alá helyezett és fogva tartott ács látható, amint mosolyt erőltet magára.

Regény a tragédia alapján

Agatha Christie, a népszerű angol bűnügyi regényíró már Bruno Hauptmann letartóztatása előtt ihletet merített a Lindbergh gyermekrablási ügy addig ismert mozzanataiból, s felhasználta az 1934-ben megjelent, *Gyilkosság az Orient Expresszen* című remek könyvében. Népszerű regénybeli nyomozója, a belga nemzetiségű, nagy bajuszára és szürke agysejtjeire oly hiú Hercule Poirot kideríti, hogy a luxusvonaton elkövetett gyilkosság áldozata korábban egy gyermekrabló banda vezére volt. A titokzatos bűnügyben mind a tizenkét gyanúsított összejátszott, és együttes erővel, bár egymástól függetlenül szúrták halálra a bűnözőt.

Agatha Christie összesen kilencvennégy könyvet és tizenhét színdarabot írt. Bűnügyi történeteibe fondorlatosan rejti el a gyanús jeleket, és a végkifejlet mindig váratlanul éri az olvasót.

Agatha Christie, aki szenvedélyesen boncolgatta regényhősei titkait, saját élete titkát soha nem tárta fel.

1926-ban maga is rejtélyes ügy szereplőjévé vált. Férje egy szép napon közölte vele, hogy válni akar mert valaki mást óhajt feleségül venni. Az írónő ezek után nyomtalanul eltűnt, s a hátrahagyott jelek arra vallottak, hogy megölték vagy öngyilkos lett.

Az addig megjelent, fordulatokban bővelkedő hat nagyszerű bűnügyi regényének köszönhetően már híres írónőt országszerte nagy erőkkel keresni kezdte a rendőrség, még repülőn is.

Mind többen gyanakodtak a férjre, majd tíz nap múltán egy névtelen levél érkezett, mely elvezette a nyomozókat egy korabeli divatos üdülőhelyi szállodába, ahol az amnéziában vagyis emlékezetkiesésben – szenvedő írónő bejelentkezéskor férje új szerelmének nevét adta meg. Időleges betegség? Bosszú? Segélykiáltás? Reklámhajhászás? A legendás írónő soha nem adott rá magyarázatot, sőt meg sem említi az esetet önéletrajzában.

létra nyersanyaga egy bizonyos bronxi fatelepről származik, de úgy tűnt, hogy a cég nem vezetett nyilvántartást az eladásokról.

1934. szeptember 15-én egy gyanakvó benzinkutas felírta egy autó rendszámát, melynek vezetője olyan tízdollárossal fizetett, amelyet az előző évben kivontak a forgalomból. Száma alapján erről is kiderült, hogy a váltságdíj része volt. A rendőrség az autó rendszáma alapján jutott el Bruno Richard Hauptmann német származású ácshoz, aki Anna nevű feleségével és Manfred nevű kisfiával lakott Bronxban.

Egy ideig figyelték a házukat, majd a New Jersey-i, a New York-i és a szövetségi bűnüldöző szervek képviselői feltartóztatták a kocsiját. Átkutatták és találtak nála egy szintén a váltságdíjból származó húszdolláros bankjegyet.

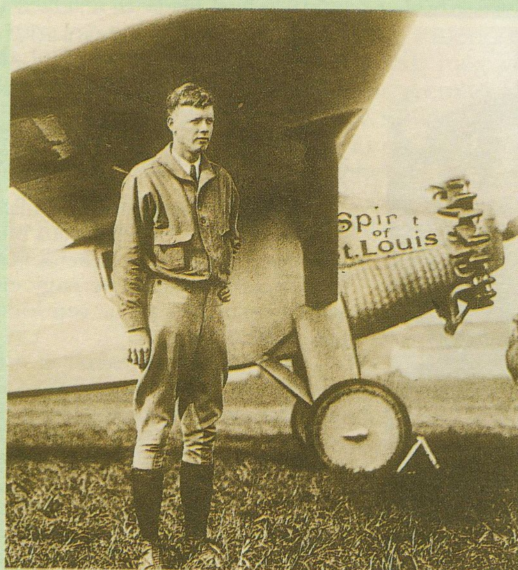
A hiányzó láncszem

Hauptmann tagadta, hogy bármi köze volna a Lindbergh-ügyhöz, a rendőrség mégis úgy érezte, hogy jó nyomon vannak. Lindbergh azt mondta, felismerte a gyanúsított hangját, mert hallotta, amikor azt kiáltotta. – Hé, doktor! Erre jöjjön, doktor! Ezt megerősítette dr Condon, továbbá egy taxisofőr is, aki átadott egy ugyancsak a váltságdíjból való bankjegyet. Hauptmann garázsában, különböző rejtekhelyeken a rendőrség megtalált még 14 590 dollár értékű bankjegyet a váltságdíjból. A rendőrségi szakértő szerint Hauptmann nyelvtani hibái és kézírása sok tekintetben egyeztek az „alattírás"-os levelekben találtakkal, míg a többi vizsgált személy írásában nem találtak azonosságot. Az ács hálófülkéjében, a szekrény oldalára fel volt írva dr Condon címe és telefonszáma. Padlásán a nyomozók faanyagot találtak, melyről a mikroszkópos vizsgálat kimutatta, hogy ugyanebből az anyagból készült a törött létrafok is. Előkerült a bronxi fatelepen történt vásárlásról szóló számla is. A mesterségéhez használt szerszámkészletéből egyedül a véső hiányzott.

A kétkedő riporterek e bizonyítékok nagy részét, akárcsak a tárgyaláson elhangzott más terhelő tényeket és vallomásokat is megkérdőjelezték. Felmerültek olyan vádak, hogy ezek egy részét az újságírók vagy a rendőrök kreálták. Több könyvben is igyekeztek Hauptmann ártatlanságát bizonyítani, amelyek azóta is igen nagy érdeklődést váltanak ki.

Honnan tudhatta a tettét egyedül végrehajtó, Bronxban lakó bevándorló, hogy Lindbergh-ék szokásuktól eltérően tovább maradnak, és március elsején a hétvégi házban lesznek? Honnan tudhatta, hogy a gyerekszoba zsalugáterét nem lehet bezárni? Hazájából, Németországból többrendbeli betörés miatt menekült el, és potyautasként hajózott át az Egyesült Államokba, ám bűnöző előélete sem utalt arra, hogy képes lett volna olyan szörnyű bűncselekményre, mint amilyen a Lind-

„Szerencsés Lindy"

A minnesotai képviselő fia, Charles A. Lindbergh 1922-ben, húszéves korában abbahagyta tanulmányait, hogy a repülésnek élhessen – ez akkoriban még igen kalandos vállalkozásnak számított. Bejárta repülővel az Egyesült Államok középnyugati és déli részét, ejtőernyős ugrásokat hajtott végre, és 5 dollárért sétarepülésre vitte a vállalkozó szellemű jelentkezőket. 1923 áprilisában vette első repülőgépét, egy kiselejtezett I. világháborús gyakorlógépet, 500 dollárért. A következő évben beiratkozott a Texas állambeli San Antonióban, az amerikai hadsereg repülős iskolájába, és osztályelsőként vizsgázott le. 1925-ben tartalékos őrnagyi rangot kapott. A magas, szikár pilóta számára azonban nem volt elég izgalmas feladat Chicago és St. Louis között röpködni. 1927-ben fejébe vette, hogy elnyeri a New Yorkból Párizsba, megszakítás nélkül először átrepülőnek kitűzött 25 ezer dolláros díjat.

A barátaitól kapott pénzből és saját 2 ezer dollárjából Lindbergh egymotoros, egyfedelű repülőgépének (fent) a *Spirit of St. Louis* nevet adta, és a Long Islanden lévő Roosevelt Fieldről szállt fel 1927 május 20-án reggel 7 óra 52 perckor. Tartalék üzemanyagot, szendvicseket és ivóvizet vitt magával, de rádiót és ejtőernyőt nem, hogy ennyivel is kisebb legyen a megterhelés. A közel 6 ezer kilométeres, 33 és fél órás kimerítő utat magányosan, sűrű ködben és felhőkön keresztül tette meg. A legnagyobb megpróbáltatást a testi és szellemi fáradtság jelentette.

Hatalmas tömeg éljenzése közepette ért földet másnap este a párizsi Le Bourget repülőtéren. A hírnév a „Szerencsés Lindy"-re – és amikor két év múlva megnősült, feleségére, Anne Morrow-ra – irányította a riporterek, a tolakodó rajongók terhes figyelmét, és talán azét az emberét is, aki 1932-ben elrabolta és megölte elsőszülött kisfiát.

bergh-bébi elrablása volt. Sehogyan sem tudták rávenni, hogy beismerő vallomást tegyen, még veréssel sem; feltehető, hogy a súlyos bántalmazások miatt kísérelt meg öngyilkosságot.

Ocsmány cirkusz

Az 1935. január 2-án, New Jersey állam egy csöndes kisvárosában, Flemingtonban elkezdődött a tárgyalás. Az odasereglő sok ezer kiváncsiskodó több kilométeres közlekedési dugót okozott. A 68 táviratkezelő napi mintegy egymillió szót továbbított a szenzációról tudósító újságoknak. Mintegy háromszáz újságíró lepte el a környéket. Az utcai árusok „garantáltan a Lindbergh-bébi hajából származó" tincseket és hamisított Lindbergh-aláírásokat kínáltak.

Anne Lindbergh kétszer jelent meg, és csodálatra méltó önfegyelemmel tett vallomást. Férje mindennap elment, feszülten figyelt, indulatainak semmi jelét nem mutatta. Később úgy beszélt a vádlott tekintetéről, hogy az „kegyetlen, könyörtelen és sunyi" volt. A durva és fennhéjázó magatartásáról közismert ügyvéd, Edward J Reilly Hauptmann védőjeként aligha remekelt. Az ügyvéd igen kedvelt egy bizonyos, gintartalmú koktélt, többször is ittasan ment el a tárgyalásra, védencére összesen 38 percet szánt.

Február 13-án, miközben a tömeg odakinn azt kiabálta. – Halál Hauptmannra! a bíró jóváhagyta az esküdtszék egyhangú döntését: bűnös szándékos emberölésben, és halálos ítéletet hozott.

A maradék kételyek

Az eleinte kétkedő Lindbergh-ék idővel Hauptmann bűnösségét minden kétséget kizáróan bizonyítottnak fogadták el. – Minden a véletlenen múlik mondta a lesújtott Anne Lindbergh, s úgy vélte, a véletlenek szörnyű egybeesése folytán történt a március elsejei tragédia. Azokban az években a megpróbáltatások egész sora sújtotta. 1931 ben édesapja, Dwight Morrow, aki republikánus jelöltként komoly eséllyel indulhatott volna az 1932-es elnökválasztáson, hirtelen meghalt. Elizabeth nevű testvérét 1934-ben egy vakbélműtét vitte el. Jont, a házaspár második kisfiát a riporterek örökké zaklatták az óvodába menet. A Lindbergh-házaspár belefáradt mindebbe, és 1935 decemberében áttelepült Európába.

Eközben fellebbezéseket adtak be Hauptmann érdekében, sőt még New Jersey kormányzója is tett lépéseket, mert úgy vélte, hamis vád alapján ítélték el. A gyermekrablónak nem jutott el a tudatáig, hogy a villamosszékben fogja végezni; végül is feladta a reményt. A New Jersey állami börtön őrei azt mondták, hogy kivégzése előtt három nappal már olyan volt, mint egy élő halott. Az első áramütést 1936. április harmadikán este nyolc óra 44 perckor kapta meg. Három és fél perccel később állapították meg a halál beálltát.

5

Félig igaz, félig legenda

Arthur király története

Uralkodása Britannia aranykora volt, a szerelmes és harcias lovagok kora. Története évszázadokon át képzőművészeket és írókat ihletett meg. Korunk tudósai és irodalomtörténészei szerint azonban a valóság nagyon távol áll a legendától.

Halhatatlanságra ítélve: a sebesült Arthur királyt hallgatag, csuklyás evezősök viszik Avalon elvarázsolt szigetére.

Tengerbe nyúló sziklás földnyelven áll a komor vár ahol Igraine férjének, Gorlois cornwalli hercegnek visszatértét várja. Ám a herceg képében Uther Pendragon, Britannia királya lép be éjjel a hercegnő szobájába, a varázsló Merlin kölcsönözte neki Gorlois alakját, hogy kielégíthesse Igraine iránti tiltott szenvedélyét. A nászból egy fiú fogan. Így kezdődik a legendás Arthur király története, amely oly sok írót és képzőművészt ihletett meg, és századok óta tartja fogva az emberek képzeletét.

Merlin ellopja Igraine újszülött fiát, és a jóságos Sir Ectorra bízza, hogy mint saját gyermekét nevelje föl. A királynak nem lesz több gyermeke, Igraine és Gorlois házasságából viszont három lány születik, kettő közülük királyhoz megy majd feleségül, a harmadikat zárdába adják. Ez a lány Morgana le Fay valahogy varázshatalomra tesz szert, és végül végzetes szerepet játszik féltestvére életében.

Merlin csak a király halála után fedi föl a tizenhat éves Arthurnak származása titkát, de csak azután, hogy a fiúnak sikerült kihúznia a temetőben egy márványtáblára helyezett üllőből kiálló kardot. Bár sokan megpróbálták, mindenki elbukott ezen a próbán, amelyet csak „Britannia vér szerinti királya" állhatott ki sikerrel. Merlin azt is elmeséli Arthurnak, hogy Avalonban, a titkok földjén élő tündérek milyen varázslatot bocsájtottak rá még kisfiú korában. A jóslat szerint Arthur lesz a legkiválóbb lovag és a legnagyobb király aki csak élt a földön, és „tovább fog élni, mint bárki valaha is gondolhatná" Az emberek új uralkodójuknak térdre borulva esküsznek hűséget, az érsek pedig Arthur fejére helyezi a koronát.

A lovagság kora

Arthur jótékony országlása alatt Britanniára 12 évi béke köszönt. Ez az idő a lovagság igazi virágkora. Cameloti várában a király maga köré gyűjti birodalmának hűséges és bátor lovagjait Lancelo-

tot, Gawaint, Percivalt és a többieket – és egy óriási kerek asztal köré ülteti őket. Minden lovag nevét aranyba véseti a székén. Merlin arra tanítja a kerekasztal lovagjait, hogy vessék meg a gyilkolást, kegyetlenséget és a gonoszságot, hogy tartózkodjanak a hazaárulástól, hazugságtól és becstelenségtől, irgalmazzanak a kegyelmet kérőnek, és főként arra neveli őket, hogy tiszteljék és védelmezzék a nőket. A lovagok útra kelnek Camelotból, hogy sárkányokkal, óriásokkal és ravasz törpékkel küzdjenek meg. A gonoszság erőivel vívott párviadalaik általában kísértetkastélyokban, sötét erdőkben és elvarázsolt kertekben zajlanak. Büszkeséggel eltelve térnek meg, hogy eldicsekedjenek kalandjaikkal az udvar előtt.

Camelotba hozza Arthur a szép Ginevrát is, hogy királynőjévé tegye. Amikor Lancelot nem bír ellenállni Ginevra iránti bűnös szerelmének, Mordred, Arthur unokaöccse, Morgana le Fay fia, leleplezi a szerelmeseket, és arra kényszeríti Arthurt, hogy ítélje nyilvános megégetésre hűtlen feleségét. Lancelot megmenti a királynőt, és Franciaországba menekül vele. Mielőtt Arthur elindulna seregével a szerelmespár üldözésére, Mordredre bízza az országot, aki a király távollétét kihasználva államcsínyt hajt végre. Britanniába visszatérvén Arthur fegyveresen megütközik Mordred seregével. A csatában Arthur lándzsája Mordred pajzsa alá hatol, és átdöfi a testét. De mielőtt meghalna, Mordred halálos sebet ejt Arthuron.

Hű alattvalói a haldokló királyt csónakba teszik, amely a tejfehér ködben elsuhan a tengeren Avalon felé. – Ne bánkódjatok – kiált Arthur a tengerparton álló, bánat sújtotta lovagjainak biztosak lehettek abban, hogy visszatérek, ha Britanniának szüksége lesz rám.

Britannia Arthur idejében

Arthur király feltehetően az V század végén és a VI. elején uralkodott, Mordreddel vívott utolsó csatája 537-ben vagy 542-ben volt. Milyen is volt valójában akkor a szigetország politikai helyzete? Ki volt az uralkodó?

A rómaiak már egy évszázaddal korábban fokozatosan kivonták erőiket a brit provinciából, amelyet Julius Caesar i.e. 54-ben hódított meg. Az európai kontinens felől betörő barbár jütök, angolok, szászok, valamint a pikt néven ismert északbritanniai törzs erősödő nyomása késztette meghátrálásra őket. Az ezt követő zavaros idő harcias kiskirályai állandóan hadban álltak az újabb támadókkal – és egymással. Egységes királyságról vagy helyi hatalomnál többel bíró uralkodóról nincs szó az írásokban. A kereszténység egy talpalatnyi helyen sem tudta megvetni a lábát Britanniában, egészen 597-ig, Szent Ágoston és 40 szerzetese megérkezéséig. Britanniában és Európa nagy részén ekkor vette kezdetét a sötét középkor

Ha hihetünk Nennius walesi szerzetesnek, egy Arthur nevű harcos vezette „a britek királyaival együtt" a támadók elleni harcot. *A britek története*

Anglia délnyugati csücskén hullámok ostromolják a sziklás cornwalli hegyfokot. Az irodalmi hagyomány és a modern régészet szerint itt állt Tintagel vára, ahol Merlin, a varázsló segítségével létrejött egy tilalmas randevú, és megkezdődött Arthur története.

A Szent Grál keresése

Richard Wagner a Szent Grál-legenda Percival-verzióját használta fel Parsifal *című monumentális operájában. Fönt: jelenet az opera bayreuthi előadásából, amelyet a zeneszerző unokája, Wieland Wagner rendezett.*

Az Arthur-elbeszélés középpontjában a Szent Grál keresésének története áll. A Grál az a kehely amelyből Jézus az utolsó vacsorán ivott.

A történelem során csodálatos gyógyító és fiatalító erőt tulajdonítottak neki. A kelyhet azzal a lándzsával együtt, amellyel a római katona átszúrta a megfeszített Jézus oldalát Arimatheai József kapta meg, az ő leszármazottai voltak azok, akik végül Britanniába vitték.

A legenda szerint, amikor a tiszteletre méltó ereklyék egyik őre elfeledkezett szent kötelességéről, és buja pillantásokat vetett egy női zarándokra, a lándzsa magától nekirepült, és egy soha nem gyógyuló sebet ejtett rajta. Ugyanakkor a Szent Grál nyomtalanul eltűnt.

Merlin Arthur királyhoz Camelotba küldött üzenete indította el az elveszett serleg utáni kutatást. Közölte, hogy nemsokára feltűnik az a lovag, akit a végzet arra jelölt ki, hogy a Grál megtalálója legyen. Arthur és lovagjai pünkösd előestéjén a kerek asztal körül virrasztottak, amikor vakító villámlás és fülsiketítő mennydörgés adta hírül a lovagoknak a Szent Grál látomásának eljövetelét: a szent kehely pompás fehér lepellel borítva kecsesen lebegett végig a termen. Nem sokkal ezután egy öregember javasolt egy lovagot a kerek asztal még egyetlen üresen maradt helyére. Ez az ifjú, mint kiderült, nem volt más, mint Sir Galahad, Sir Lancelot fia.

A Szent Grál keresése folyamán a kerek asztal lovagjai sok kalandot éltek át. Gyakran érte őket kihívás, hogy olyan áldozatot hozzanak, amely meghaladja erejüket.

Lancelot azzal zárta ki magát a keresésből, hogy képtelen volt lemondani Ginevra iránti bűnös és legyőzhetetlen szerelméről. Végül, ahogy Merlin megjósolta, Galahadnak jutott a kehely megtalálásának dicsősége, ő szolgáltathatta ki az Oltáriszentséget belőle. A kehely előtt térdepelve döbbent rá az ifjú lovag, hogy küldetése itt a földi létben beteljesedett. Lelke a mennybe ragadtatott, teste pedig holtan elterülve az oltár előtt maradt. A keresésből két évvel ezután tértek vissza a lovagok Camelotba, hogy elmeséljék kalandjaikat királyuknak.

A történet másik verziója szerint Sir Percival bukkan rá a kehelyre a spanyolországi Pireneusokban levő Monsalvat várában, ahol Amfortas, a Szent Grál lovagjainak királya féltve őrzi azt.

Ám egy varázsló a keresztre feszítés dárdájával megsebesíti a királyt, aki ettől kezdve félholtan fekszik, de megbocsájtatlan bűnei miatt visszautasítja a szentségek felvételét. Amikor Percival a lándzsa hegyével érintve meggyógyítja a király súlyos sebét, a Szent Grál láthatóvá válik az oltáron.

című, 826-ban írt művében Nennius 12 ütközetet sorolt fel, melyekben Arthur a barbárok fölött diadalmaskodott. Az utolsó csatában egymaga ejtette el az ellenség 960 katonáját.

Mintegy 150 évvel Nennius után egy ismeretlen walesi krónikás összeállította a brit történelem kronológiáját, a *Cambrian Annals*t. Az 537-es évnél szerepel a „camlanni csata, amelyben Arthur és Medraut elesett" A Medraut névben nem nehéz felfedezni a Mordredet. Arthurt ezután 150 évig nem említi történelmi forrás és akkor is csak a következő homályos utalás formájában. 1125-ben egy William of Malmesbury nevű szerzetes megemlékezik egy bizonyos harcias Arthurról, „akiről a britek üres szavakban áradoznak csupán, pedig valójában megérdemli, hogy ne csak félrevezető mesék és álmok alakja legyen, hanem a történelem is foglalkozzék vele, mert hosszú időn át düledező hazájának oszlopa volt, aki háborúra ösztönözte a parasztság megtört harci szellemét" Wil-

liam egyik kortársára maradt, hogy Arthurból uralkodót csináljon.

1139 körül egy walesi diakónus és későbbi püspök, Geoffrey of Monmouth befejezte monumentális *Britannia királyainak története* című művét, amelyben átfogóan tárgyalja a brit uralkodókat a római időktől a saját koráig. Nennius, Geoffrey és más korai történetírók munkáit a különböző népek hagyományából. kelta és skandináv mítoszokból, sőt, a Bibliából kölcsönzött motívumokkal színezte ki. Geoffrey 12 könyvéből kettőt szentelt Arthurnak. Nála bukkan fel először Merlin, a varázsló alakja, Ginevra megszöktetése és Mordred árulása. A szegényes történelmi forrásokat képzelt eseményekkel és soha nem hallott személyek felléptetésével díszítette fel. Módszerével századokon át ható iskolát – és egy V. századi harcosból hős királyt teremtett.

Arthur átalakulása

1155-ben a Wace néven ismert angol–normann pap franciára fordította Geoffrey elbeszélését. Romantikus történetet formált belőle, amelyben Arthur a lovagság hőseként uralkodik udvara fölött. A század vége felé Layamon angolszász szerzetes Geoffrey Arthurját ádáz harcossá és szigorú apává változtatta. Mindkét szerző említést tesz a kerekasztalról.

Arthurt valószínűleg mégis az 1160 és 1180 között alkotó francia költő, Chrétien de Troyes tette meg a lovagi udvariasság és erények, valamint a lovagi szerelem mintaképének. A következő évszázad elején tűnt fel az Arthur-mondakörrel foglalkozó két német eposz: Wolfram von Eschenbachtól a *Parsifal* és Gottfried von Strassburg *Tristan*ja.

Arthur a XV században élt angol Sir Thomas Malory posztumusz kiadású művében nyerte el

Az Arthur-monda számos képzőművészt is megihletett. Gustave Doré képe a Camelot lenyűgöző csipkézett falait bámuló királyt ábrázolja. A vár a régészek szerint primitív erődítmény lehetett.

Arthur azért 'találta föl' a kerek asztalt, hogy elejét vegye a lovagok közötti marakodásnak az asztalfőhöz közeli helyekért. Ezt az utánzatot III. Henrik király a XIII. században állíttatta a winchesteri nagyterembe.

Merlin, a varázsló

Az Arthur-mondák talán legkülönösebb és legrejtélyesebb alakja Merlin, egy erényes leányzó és egy inkubus ártatlanokat megrontó, éjjel garázdálkodó gonosz szellem fia. Születése után Merlint sebtében megkeresztelték, így nem örökölte apja ördögi természetét, de néhány természetfölötti képessége így is megmaradt. Nemcsak a múltba látott, hanem a jövőbe is, és az sem okozott neki különösebb nehézséget, hogy tetszés szerinti alakba. törpévé, leánykává, agárrá vagy szarvassá változzék.

Amikor azonban varázserejének titkaiba beavatta szerelmét, Viviane-t, a hölgy ellene fordította saját bűvös hatalmát, fejdíszének fátylával megkötözte, és egy toronyba zárta őt. Ettől kezdve senki nem látogathatta a varázslót, csak ő.

A *Britannia királyainak története* című műve előtt Geoffrey of Monmouth írt egy rövid latin nyelvű értekezést, a *Merlin könyvecskéje* címmel. Az olvasóközönség ebből ismerte meg a varázsló alakját.

A tudósok szerint Geoffrey Merlinjének több előképe volt, köztük egy Myrrdhin nevű walesi jövendőmondó és egy Lailoken nevű skót látnok.

tartósnak bizonyult végső irodalmi karakterét. Malory átvette, sűrítette és átrendezte a régebbi anyagot, és többé-kevésbé egységes elbeszélést hozott létre, melyben az Arthur-monda ma ismert formájának minden lényeges figurája és mozzanata fellelhető.

Malory munkája, a *Le Morte d'Arthur* (Arthur halála) 1485-ös megjelenése óta széles körben ismertté vált, és más művek szerzői forrásként használták fel, például Edmund Spenser a *Tündérkirálynő*ben (1590–96) és Lord Alfred Tennyson a *Királyidillek*ben (1859–85). A legenda XX. századi feldolgozása, T H. White műve, az *Üdv néked, Arthur nagy király* szolgált a *Camelot* című musical színpadi és filmváltozatának alapjául.

Ásatások Arthur udvarában

Arthur legendájának ilyen széles körű és tartós elterjedése valósággal követelte, hogy a tudósok végül megkíséreljék lehántani róla az irodalmi ékítményeket, és feltárni a legenda mögött meghúzódó tényeket.

Amikor 1965-ben megalakult a Camelot-kutató Bizottság, alapítói beleborzongtak a gondolatba, hogy felszínre hozhatják a kerek asztalt vagy a Szent Grál kelyhét.

Öt évig ástak Somerset megye területén, míg végül a Bizottság régészei a Glastonbury közelében fekvő Cadbury várának romjait azonosították Camelottal.

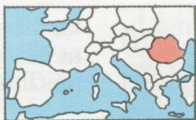
Az első, a Bristol-csatornáig nyúló erőd a római idők előtt épült a környező síkság fölött uralkodó dombtetőn. Az eredeti erődítmény fölé épült falakba beépített hulladék elárulja, hogy Cadbury várát a római megszállás évszázadaiban is használták.

A Camelot-kutatók legizgalmasabb felfedezései azonban azok a cserépedények voltak, amelyeknek tanúsága szerint 500 körül – a rómaiak kivonulása után, de még a szász hódítás előtt – egy brit törzsfő lakott itt. Főhadiszállása egy 7 x 20 méteres, fából épült, valószínűleg zsúpfedeles terem volt. Ha nem is a legendás és irodalmi művek hős Arthurja volt, de mindenesetre a római civilizációt védelmezte a barbár hódítók meg-megújuló támadása ellen.

A Camelot-kutató Bizottság eredményeit nem fogadja el az amerikai Norma Lorre Goodrich, aki azt állítja, hogy Arthur uralkodásának székhelyét nem Angliában, hanem északon, Skóciában kell keresni. Kimerítő irodalmi kutatásai az Edinburghtól északnyugatra fekvő Stirlinghez vezették. Goodrich szerint ott, nem pedig Cadburyben állt Camelot vára.

Arthur annyit magasztalt lovagsága mesebeszéd. Kora a területi épség és politikai függetlenség védelmében vívott vad háborúk időszaka volt. A lovagság a sokkal megállapodottabb távoli jövőben, Geoffrey of Monmouth és Sir Thomas Malory idején bontakozott ki. Mindketten voltaképpen a saját jóval békésebb korukat méltatták, és annak értékeit és eszményeit vetítették vissza az elképzelt múltba.

Mégsem a homályos és zord idők sötét harcosa, hanem az ő Arthurjuk maradt fenn, akinek örök emlékezetű dicsőséges uralkodása, egyik méltatója szavaival szólva. „egy rövid időszak volt, amely mint csillag az éjszakai égbolton, úgy világlik ki a középkor sötétjéből”

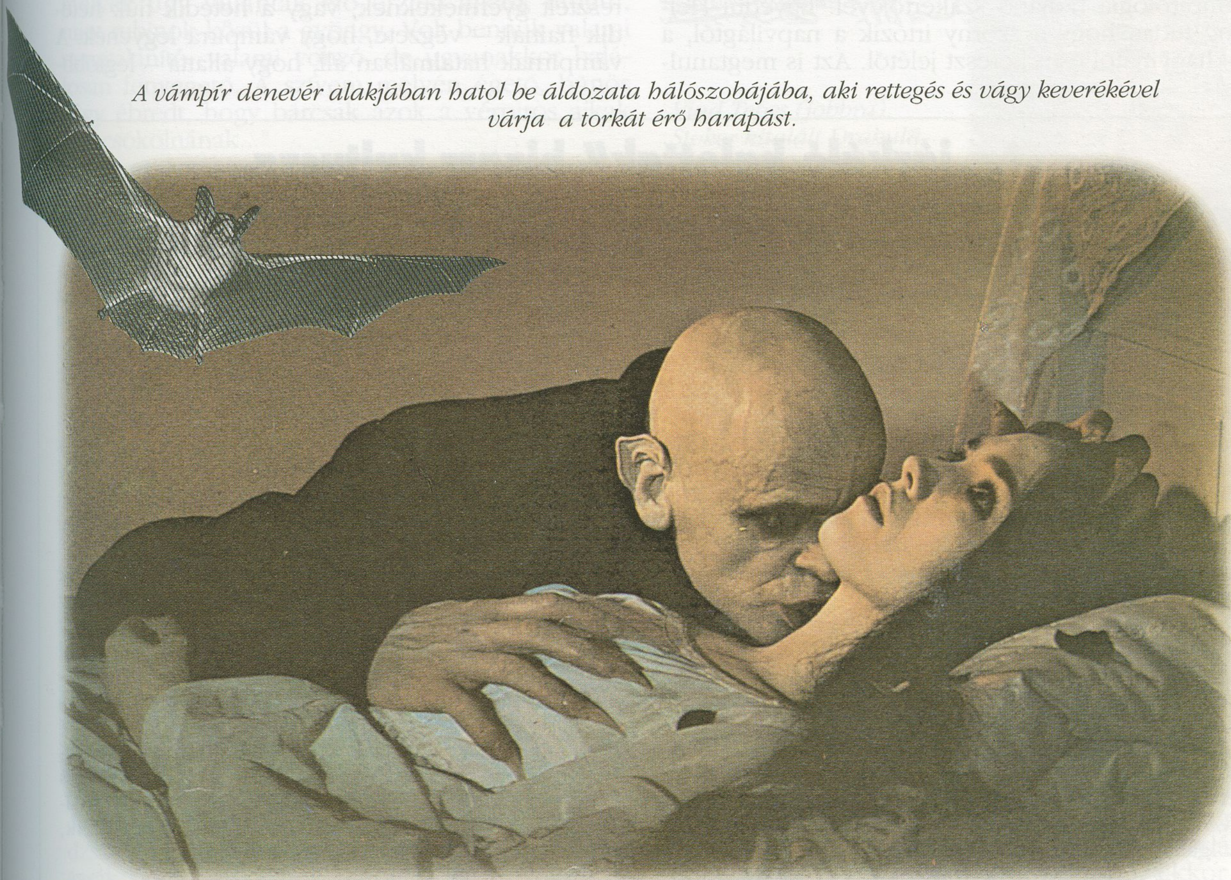
A hazafias vámpír

A halálsápadt Drakula kísérteties alakja, vértől csöpögő, tűhegyes fogaival a horror-irodalom jelképes figurája. A nem kevésbé vérszomjas élő alakot, akiről mintázták, hazájában nemzeti hősként őrizte meg az emlékezet.

„Iszonyat és rettegés fogott el, amikor láttam, hogy a férfi lassan kimászik az ablakon, és arccal lefelé araszol le a kastély falán a félelmetes szakadék felé. Szétterült köpönyege mintha hatalmas szárny lett volna." Jonathan Harker az ifjú angol ügyvédbojtár pillantotta meg így a holdvilágnál nemes vendéglátóját egy vad, sziklás tájon, valahol az erdélyi Kárpátokban, a mai Románia területén.

Drakula gróf, ez a sápadt, magas, mindig feketében járó alak már előzőleg is meglehetősen különösen viselkedett. Amikor az ősi családi kastély alatti 300 méteres szakadékból éjszaka farkasüvöltés hallatszott, a gróf szeme kigyúlt és felkiáltott: – Hallgassa csak, dalolnak az éjszaka gyermekei! Amikor Harker elvágja magát borotválkozás közben, az idősebb férfi „szemében démoni őrület lángjával" a torka után kap, de amint megérinti a döbbent vendége nyakában láncon függő keresztet, visszahúzza a kezét. Harker közvetlenül eme epizód előtt vette észre, hogy bár Drakula a szobában áll, nem látható a borotválkozó tükörben.

A vámpír denevér alakjában hatol be áldozata hálószobájába, aki rettegés és vágy keverékével várja a torkát érő harapást.

A grófhoz utaztában az utolsó állomáson a fiatal angolt körülvették a parasztok, „ördög" „pokol" dörmögték, és sűrűn hányták magukra a keresztet. Egyszer csak bezárva találja magát a „hatalmas romos várkastélyba, melynek magas fekete ablakain egyetlen fénysugár sem hatol keresztül, és a bástyák csorba oromzata baljós fekete fogsorként meredezik a holdsütötte égbolt háttere előtt" Vendéglátója, aki szemmel láthatóan egyedül lakja a komor erődítményt, csak éjszaka mutatkozik. A rémült Harker kétségek közt vergődik, mert nem tudja, látja-e még valaha szülőházáját.

Bram Stoker sikersztorija

Harker persze minden idők egyik legnépszerűbb rémregényének, a *Drakulá*nak a főhőse. A könyv 1897-es londoni megjelenésekor azonnal kirobbanó sikert aratott, és azóta is a bestseller-listák élén van. Számos film, színpadi mű és képregény sőt egy balett is feldolgozta, és a gyűlöletes vérszívó vámpír-gróf történetét emberek milliói ismerték meg világszerte. A regénybeli Drakula Angliába utazik, hogy a vámpírok kultuszát terjessze, de végül kudarcot vall, mert Harker megszökik a várból, és összefog dr Abraham van Helsinggel, a vámpirológia holland szakértőjével. Egyedül Helsing tudja, hogy a szörny irtózik a napvilágtól, a fokhagymától és a kereszt jelétől. Azt is megtanulta, hogy a 'haláltalanokat' ahogy a vámpírokat nevezik, csak a szívükön átszúrt karóval lehet elpusztítani.

Évezredes legenda

Stoker vámpírhistóriája a félelmetes lényekben való hit gazdag és kiterjedt hagyományára épül, amelynek gyökerei egészen az ókori egyiptomi és görög irodalomig nyúlnak vissza. Minthogy sok haldokló vérveszteség miatt gyöngül el, az egyszerű emberek bizonyára azt hitték, hogy a vérivás helyreállítja az erőt, sőt, az élők vére életre keltheti a holtakat.

A *Drakula* regény legtöbbet azonban a mélyen gyökerező román paraszti néphitből merített. Az ottani uralkodó vallás, az ortodox görögkeleti kereszténység tanítása szerint, aki a kiközösítés átkától sújtva hal meg, az visszajáró halott, „moroi" lesz mindaddig, amíg az egyház föl nem oldozza az átok alól. A helyi babonák ismerik emellett a „strigoi" nevű démoni madarakat, amelyek csak éjjel röpülnek, emberi húsra és vérre éhesen. A néphit úgy tartotta, hogy a pestist is vámpírok okozzák.

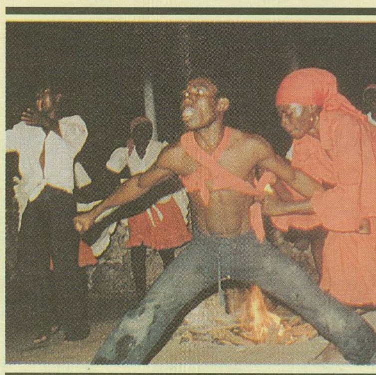
A román legendák szerint bizonyos embereknek például a törvénytelen vagy meg nem keresztelt gyermekeknek, vagy a hetedik fiúk hetedik fiainak végzete, hogy vámpírrá legyenek. A vámpírnak hatalmában áll, hogy állattá – legtöbb-

A „járkáló halottak" bizarr kultusza

Clairvius Narcisse haiti paraszt halotti bizonyítványának tanúsága szerint 1962-ben hunyt el, a szülőfalujához közeli Artibonite-völgyben.

Bár fizikailag erős volt, és csak ritkán beteg, a bátyjával folytatott birtokvitát követően légzési nehézségei támadtak. Legyengült és émelygett, elkezdett vért köpni, majd két nap múlva meghalt. A kis falusi temetőben temették el.

Tizennyolc évvel később Narcisse besétált szülőfaluja piacterére. Néhány sorstársával együtt akik Cap Haitian városa közelében kóboroltak, amikor megtalálták őket azt vallotta, hogy emberek ásták ki a föld alól, kegyetlenül megverték, aztán mint *zombit*, rabszolgamunkára kényszerítették. Egyike lett a hírhedt „járkáló halottak"-nak, akikről sokáig úgy tartották, hogy a sziget *voodoo*-hívő népének körében dívó koholmányok példái. A rabszolgaság két iszonyatos éve után

A nyugat-indiai szigetek rítusaiban a hívők addig táncolnak, amíg extatikus transzba nem esnek, hogy a szellemek megszállják testüket.

Narcisse *zombi*-gazdáját megölték, a szerencsétlen fiatalember azonban nem mert hazatérni, amíg a bátyja élt. Tudta, hogy a fivére tehet róla, hogy élőhalott lett belőle.

A szakértők szerint a *zombi*kat erős pszichológiai nyomás és egzotikus gyógyászat együttes alkalmazásával „állítják elő" Általában az áldozatot közvetlen rokonsága vagy szomszédsága ítéli el, akik úgy bánnak vele, mintha igazán haldokolna.

Emellett meg is mérgezik a tetrodotoxin nevű nagy hatású természetes érzéstelenítővel, amely vagy tényleg megöli, vagy megbénítja és tetszhalottá teszi, noha végig tudja, hogy mi zajlik körülötte.

A kihantolt áldozatot úgy keltik ismét életre, hogy a *houngan*, vagy *voodoo*-pap erővel megeteti egy péppel, amit valószínűleg a kreol nyelven „*zombi*-uborkának" nevezett pszichoaktív növényből készítenek.

Az új *zombi* elmezavarhoz hasonló, tehetetlen állapotba kerül, és minden érzelem nélkül gürcöl haláláig, vagy amíg úgy nem ítélik, hogy eleget szenvedett.

ször denevérré vagy farkassá – változzék. Némelyik faluban a vámpírság gyanújába keveredik az, aki visszautasítja, hogy fokhagymát egyen. Tulajdonképpen a vérivók éjszakai támadását a ház lakói úgy kerülhetik el a legbiztosabban, ha fokhagymával bedörzsölnek minden ajtót és ablakot.

Stoker a londoni British Museumban folytatott intenzív kutatásai és a magyar tudós, Vámbéry Árminnal folytatott beszélgetései révén ismerte meg e hiedelmeket. De hatással volt rá a Hasfelmetsző Jack-féle megoldatlan gyilkosságsorozat is, valamint barátsága az irodalmár és felfedező Richard Burtonnel, aki többek között tizenegy hindu vámpírtörténetet lefordított.

Rejtett érzékiség

Sok kritikus állítja, hogy Viktória királynő elfojtott szexualitású korában az erotikus tartalmak gyakran álcázott formában jelentek meg. Stoker regénye öntudatlanul is rejtett szexuális jelentést hordoz, a vámpírok titokzatos és hátborzongató éjszakai támadásában véres erőszak és az érzéki tapasztalat iránti szenvedélyes sóvárgás elegyedik. Harkernek például nyilvánvalóan tetszik, hogy Drakula három ifjú követője álmában meglepi. „Mind a háromnak ragyogóan fehér fogai voltak, melyek úgy villantak elő érzéki ajkaik mögül, mint rubinok közül a gyöngy Volt bennük valami nyugtalanító, valami vonzó, de ugyanakkor halálosan fenyegető. A szívem mélyén égető, bűnös vágy ébredt, hogy bárcsak azok a vérpiros ajkak megcsókolnának."

Ezt az érzéki varázst és az éjjel kóborló vérszívó 'haláltalanokról' szóló ősi babona kétségtelenül hátborzongató hatását Stoker regényében még egy fantasztikus elem erősíti. egy román nemzeti hős hihetetlen, de igaz története. Valóban, Drakula maga dicsekszik Harkernak a törökök ellen vitézül harcoló hazafias ősével, azzal a zsarnokkal, akit Karóbahúzó Vlad néven ismer a történelem.

Egy kegyetlen hazafi

Az eredeti Drakula a XV században az Erdéllyel szomszédos hegyvidéki terület, a Havasalföld fejedelme volt. Festményeken és fametszeteken megörökített arcképeinek tanúsága szerint vastag bajszú, horgas orrú és nagy meredt szemű férfi volt, a keresztségben a Vlad nevet kapta, de Drakulának is nevezték, mert családjának címerében „dracul" vagyis sárkány ágaskodott. E szónak történetesen „ördög" jelentése is van.

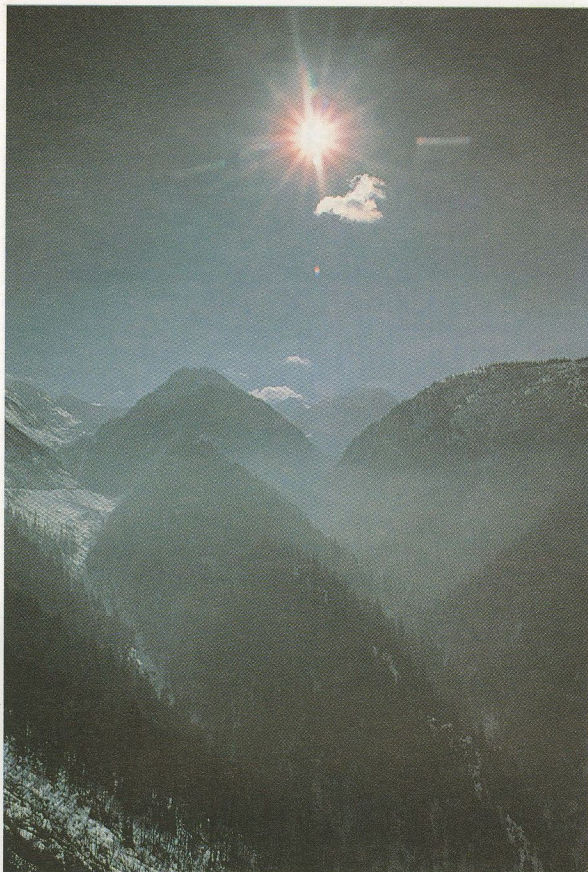
Fiatal korában túszként a törökök fogságába került, ahol ellesett egy gyötrelmes kivégzési módot, a karóba húzást. E barbár büntetés során az áldozat testén kihegyezett fakarót vagy vas lándzsát szúrnak keresztül, majd felállítva a földbe ássák, hogy lassú kínok között szenvedjen ki rajta.

Vlad Tepes (jobbra), Stoker kitalált Drakulájának élő ihletője. A XV századi fametszeten (fönt) a zsarnok felnyársalt áldozatai mellett lakomázik, míg szolgája a holttesteket darabolja. Hogy meghosszabbítsa szenvedésüket, Vlad gyakran tompa hegyű karókat használtatott.

1448-ban Vlad valószínűleg 18 éves volt csupán, amikor a törökök a havasalföldi trónra ültették, de ő két hónap múlva egy keresztény kolostor falai közé menekült. Miután a törökök bevették Konstantinápolyt, az ortodox kereszténység fővárosát, Vlad 1456-ban visszatért öröklött trónjára, és ettől kezdve négy évig példátlanul leleményes kegyetlenséggel uralkodott. Egy alkalommal minden ok nélkül feldúlt egy vele baráti viszonyban álló várost, ennek 10 ezer polgárát megkínoztatta, sokat karóba is húzatott. Ekkor tett szert új ragadványnevére: Tepes, vagyis 'karóba húzó" Leghírhedtebb tömegmészárlását 1640 Szent Bertalan napján követte el, ekkor az

Az író a regénybeli Drakula gróf várát az erdélyi Kárpátok egyik csaknem megközelíthetetlen, medvék, farkasok, hiúzok lakta vadonába helyezi. E zord tájon megmozdul a képzelet, és – ki tudja – még a mondabeli vámpírok léte sem tűnik lehetetlennek.

egyik erdélyi városban 30 ezer embert húzatott karóba.

Vajon Drakula közönséges szadista volt, vagy kegyetlen pusztításai mögött politikai indítékot kell keresnünk?

A válasz valószínűleg: is-is. Amikor a török udvar követei nem vették le jelenlétében a turbánjukat, megparancsolta, hogy szögezzék a koponyájukhoz – ez nyilvánvalóan a függetlenség arcátlanul merész kinyilvánítása volt. Bármily barbár volt, hírnevet szerzett a keresztény Európában, számos Duna menti várat foglalt vissza a törököktől, és seregével csaknem a Fekete-tengerig hatolt.

Az érem másik oldala, hogy miután visszafordult csapataival, a saját népe akarta hamisított levelekkel gyanúba keverni, hogy összejátszik a törökökkel. Drakulát Corvin Mátyás magyar király se szó, se beszéd, tizenkét évre lecsukatta. Lehet, hogy maguk a havasalföldiek undorodtak meg saját uralkodójuk büntető módszereinek bámulatos változatosságától, amelybe az elvenen megfőzéstől és megnyúzástól az égetésig és a csonkításig minden belefért.

Börtönévei alatt Drakula, aki fondorlatosan elbűvölő személyiség lehetett, összebarátkozott őreivel, akik segítőkészen ellátták egerekkel és más kis állatokkal, hogy a cellájában karóba húzhassa őket csak úgy a maga örömére. 1474-ben kiszabadult. Két évvel később – immár harmadszor – bejelentette igényét a havasalföldi trónra, de két hónappal ezután, 45 éves korában, mikor ismét részt vett egy törökök elleni csatában, megölték. Fejét levágták, és mézben konzerválva trófeaként küldték a szultánnak, testét jeltelen sírba temették.

A továbbélő vámpír

Miért hozta kapcsolatba Stoker Vlad Tepest, a Drakulát a vámpirizmussal? A romániai parasztgyerekek nemzedékeit riogatták a „Jó legyél, vagy elvisz a Drakula" fenyegetéssel.

Másrészt viszont az a hit is tovább él az egyszerű népben, hogy Drakula, a hős vezér valamilyen módon visszatér, ha országa súlyos veszélybe kerül. Lehet, hogy a karóba húzó fejedelem évszázados legendája elbűvölte a szerzőt, aki regényében fel akarta használni az izgalmas néphagyomány motívumait, és be akarta mutatni Románia kísértetiesen szép, kietlen tájait.

Mindenesetre Stoker kitalált Drakula grófja szembeszegül az elmúlással. A nevét viselő filmek, játékok, sőt élelmiszerek továbbra is jól fogynak a piacon.

Lugosi Béla magyar színész – a filmvásznon minden idők leghíresebb Drakulája – vagyont keresett szerepével, de a morfium csaknem az egészet felemésztette. Amikor 1956-ban, hetvenhárom évesen meghalt, kívánságára abban a vörös szaténszegélyes fekete köpenyben temették el, amelyet a vámpír szerepében viselt.

Az 1980-as évek közepe táján közzétett, a *porphyria* nevű nagyon ritka betegségről szóló orvosi tanulmányok felkavarták a vámpírtörténetek esetleges valóságalapja iránti érdeklődést, a sajtó újból sokat cikkezett az ún. „Drakula-kórról"

Valójában a *porphyriá*nak csak a CEP néven ismert válfaja vezet vámpírszerű külső jegyek: hegyes fogak, erős szőrzet, a fénnyel szembeni túlérzékenység és vérszegénység kialakulásához. Mindössze hatvan ilyen esetet jegyeztek fel.

Mindenesetre a *porphyria* orvosi kutatásáról közölt izgatott sajtóbeszámolók még egyszer bebizonyították, hogy a kitalált Drakula-figura ma is éppoly mélyen megigézi a közvéleményt, mint a fiatal Harkert, aki a regényben döbbenten teszi fel a kérdést: „Miféle ember ez, vagy miféle teremtmény emberbőrbe bújva?"

Egy útonálló nyomában

Neve összeforrt az egyszerű emberek szabadságért vívott harcával és a hatalmasok igazságtalansága elleni küzdelmével. Bár hírneve immár 600 éve fényesen ragyog, a tudomány máig nem bizonyította be, hogy Robin Hood valóban létezett.

Robin, a büszke bandita" – így mutatja be hősét a *Robin Hood kis krónikája* című XV századi ballada névtelen szerzője. „Vígan dalolva lépkedett, így mesélik az emberek."

Négy rokon történetben találkozik az olvasó annak a vidám erdei bandának rettenthetetlen vezérével, amely gazdagokat fosztogat, hogy szegényeknek adja a zsákmányt. Az elsőben pénzét és fegyverhordozóját, Little Johnt egy elszegényedett lovagnak kölcsönzi, hogy az elégtételt vehessen egy kapzsi apáton. A másodikban megvendégeli a gyűlölt nottinghami seriffet a saját sherwoodi erdejében orvul elejtett szarvas húsából rendezett lakomán, ahol levéteti vele pompás öltözékét, és a szegénylegények egyszerű zöld posztóruháját adja rá. A harmadikban felismeri a törvényszegők után nyomozó, álruhás Edward királyt, és hűségét bizonyítva, uralkodója szolgálatába áll. Az 1495 körül kinyomtatott ballada utolsó történetében a zsiványéletbe visszatért, sebesült Robin a Kirklees apátsági zárda főnökasszonyának a segítségét kéri, de az álnokul hagyja elvérezni.

Az idealizált Robin Hood szobra az angliai Nottingham városában. Az íjából hiányzó nyílvesszőt vandál kezek „emlékbe" letörték.

Ezek csak az első, Robin Hoodról szóló dokumentált mesék, amelyek szájról szájra terjedtek a megjelenésüket megelőző másfél évszázadban, és a későbbi századokban tovább toldozgatták őket. Sir Walter Scott még 1819-ben is Robin Hood alakját használja fel modellként *Ivanhoe* című regénye egyik szereplőjének megformálásához. Ifjúsági könyvek, televíziós és mozifilmek hőseként Robin Hood azóta is él.

A mítosz mögött rejtőző ember

Robin Hood maradandó népszerűségét könnyű megmagyarázni. Büszke és szabad, szembeszegül azokkal a főképp rendőri és egyházi hatalmasságokkal, akik rangjukkal és gazdagságukkal visszaélve rászedik és elnyomják a népet. A királyhoz viszont hű maradt, a vallást elfogadta. a földhözragadt Tuck barátot befogadta a bandába. Nem a fennálló társadalmi rendet akarta megdönteni, csak aljas és fösvény képviselőinek túlkapásai ellen harcolt. Annyira rokonszenves irodalmi figura, hogy a történészek a legenda mélyén sokáig húsvér embert kerestek.

Az 1377-ben megjelent *Piers Plowman* című remek költeményében William Langland említi a „Robin Hood rímei"-t. Kortársa, Geoffrey Chaucer *Troilus és Cressida* című művében a „mogyoróerdő"-ről beszél, „ahol a víg Robin működött" Gamelyn meséje a *Canterbury mesék*ből egy hős haramiáról szól. Az irodalom detektívjei számára e nyomok azt jelentik, hogy Robin Hood balladái már a XIII. század közepén, első megjelenésük előtt 150 évvel közismertek voltak. Volt is néhány történelmi személy akik szerintük a sherwoodi erdő haramiavezérének modelljéül szolgálhattak.

Az 1228–1230-as népszámlálás jegyzéke tartalmaz egy bizonyos Robert Hood nevű, az igazságszolgáltatás elől bujdosó személyt, akinek gúnyneve Hobbehod volt. Ez idő tájt működött a Sir Robert Thwing vezette mozgalom, amelynek résztvevői kolostorokat fosztogattak, s megszerezték azok gabonakészletét, hogy szétosszák a szegények között. A „Robert Hood" azonban a későbbi birtokjegyzékek tanúsága szerint meglehetősen gyakori név volt, így e halvány nyomot általában nem fogadják el annak bizonyítására, hogy Robin Hood valóban élt. Tovább tartotta magát az a nézet, hogy Robin neve mögött valójában az 1160 körül született és 1247 táján meghalt Robert Fitzooth, a huntingdoni grófság egyik igénylője rejtőzik. Némelyik szakmunka az ő adatait adja meg Robin születési és halálozási évszámaként, a szkeptikusok azonban rámutatnak, hogy a korabeli feljegyzések nem említenek Robert Fitzooth nevű lázadó nemest.

Ki volt Robin Hood királya?

Az is megnehezíti a Robin Hood-mítosz eredetének időbeli elhelyezését, hogy a történetek különböző változatai más-más királyokról beszélnek. Walter Bower, a kérdés egyik korai kutatója magabiztosan datálta a király sógora, Simon de Montfort által vezetett, III. Henrik elleni, 1265-ös felkelés idejére Robin Hood életét. Montfort eveshami veresége után számos felkelő maradt fegyverben és élt a balladai Robin Hoodéhoz hasonló életet. „Ez idő tájt – írja Bower emelkedett ki Robin Hood, a hírneves rabló azok közül az emberek közül, akiket a lázadásban való részvételük miatt kisemmiztek örökségükből és száműztek. Ezek az emberek .. szeretik románcokban, bohózatokban és rövid dalokban megénekelni tetteiket." Bower elméletével kapcsolatban a fő problémát a hosszú íj okozza, ami oly jellegzetesen kapcsolódik a balladák Robin Hoodjának alakjához. Simon de Montfort felkelésének idejéig ugyanis még nem találták fel.

Egy 1322-ben keletkezett dokumentum „Robin

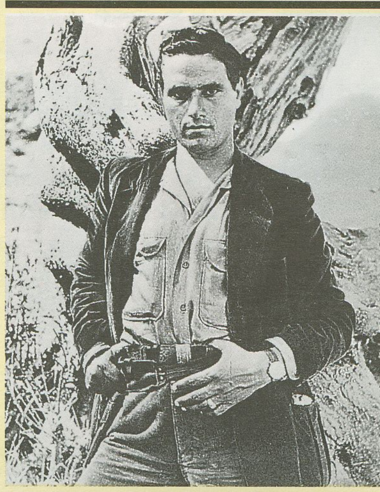
Richárd király uralkodásának idejéből (1189–99) egy évet sem töltött otthon, jobban szerette a külföldi kalandokat, mint az odahaza rá háruló kormányzati teendőket. Aligha lehetett kapcsolatban az igazi Robin Hooddal.

A szicíliai Robin Hood

A szövetséges megszálló erők elleni olasz és német ellenállás 1943 szeptemberében összeomlott. Ekkor történt, hogy egy Salvatore Giuliano nevű húszéves feketepiaci üzér lelőtte a csendőrt, aki le akarta tartóztatni. Ezzel kezdődött erőszakos, bűnöző élete melynek során 1949-re Itália leginkább körözött szökevény banditája lett, akit ugyanakkor a szicíliai függetlenség hőseként, modern Robin Hoodként ünnepeltek.

Hegyi rejtekéből Giuliano és bandája lecsapott a városokra és falvakra, ölt, rabolt, és váltságdíj ellenében túszokat szedett. Bár több mint kétezer csendőrt küldtek ki kézre kerítésére, Giulianót megvédték a maffiával fenntartott szoros kapcsolatai.

Az Olaszországtól elszakadni kívánó szeparatisták a Szicília függetlenségéért küzdő hadsereg ezredesének nevezték. A vasútállomásokon Giuliano tetteinek történetét árulták a szórakozni vágyó utazóközönségnek, a vándor balladaénekesek őt dicsőítő dalokkal mulattatták a falusiakat mindaddig, amíg egy teljes mértékben értelmetlenül brutális tette meg nem mutatta, hogy Giuliano mégsem hős.

A szicíliai függetlenség egykor magasztalt hősének, Salvatore Giulianónak kézre kerítéséért vérdíjat tűztek ki, közönséges bűnözőként halt meg.

Az 1947-es május elsejei ünnepségen Giuliano emberei géppuskákkal belelőttek a szocialista szónokra figyelő ünneplő tömegbe. Nyolcan meghaltak, harminchárom ember megsebesült. A maffia megvonta tőle támogatását, pedig a római kormány egyik fő céljának tekintette elfogását.

Lehet, hogy egy unokatestvére árulta el, aki azt mondta neki, hogy a kormány amnesztiaajánlatát hozza és lehetőséget, hogy elszökjön Amerikába.

1950. július 5-én egyik barátja háza mellett a csendőrök végül sarokba szorították. Az automata fegyverekből rá zúduló golyózápor azonnal végzett vele.

Hood kövé"-t említi Yorkshire-ben, ami feltételezni engedi, hogy a balladákat vagy tán az élő embert jól ismerték akkoriban. Akik szerint ekkor élt a híres haramia, Robert Hood wakefieldi földbérlővel azonosítják, aki belekeveredett Lancaster grófjának ugyanazon évi felkelésébe. E nézet híveit igazolja, hogy II. Edward király a következő évben Nottinghambe látogatott, és udvari szolgálatra felfogadott egy Robert Hood nevű embert, aki tizenkét hónapon át fizetést is kapott, míg vissza nem vonult, „mert nem tudott tovább dolgozni"

Ez a bizonyíték jól összevág a *Robin Hood kis krónikája* harmadik történetével.

A II. Edwardra való utalás a XIV század első negyedébe helyezi a törvényen kívüli hős életét. Más verziók szerint viszont Robin Hood a XII. század utolsó évtizedében uralkodott. I. (Oroszlánszívű) Richárdnak híve, Richárd bátyjának és utódjának, Földnélküli Jánosnak pedig ellensége volt. (Ez utóbbi a Franciaországban általa elvesztett területek miatt kapta ragadványnevét.)

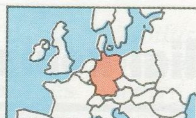
A mesék cifrázása

Annyi bizonyos, Robin Hood története egyre bonyolódik.

A korai balladákban szó sincs Marianáról, Robin szíve hölgyéről. Az ő alakja csak a késő XV századi változatokban tűnik fel, amikor a népi színjátszás és a *morris dances* szokása elterjedt a majálisokon. Az óriás Little John már az első balladák szerint is Robin bandájába tartozik, Tuck barát viszont csak az egyik későbbi mesében tűnik fel, ahol patakba buktatja a rablóvezért. Az eredeti Robin egyszerű szabad kisbirtokos, később földönfutóvá lett nemessé léptetik elő.

Robin Hood legendája annyi egymásnak ellentmondó mozzanattal bővült, hogy az eredeti hős azonosítása aligha sikerülhet. A legtöbb tudós egyetért abban, hogy egy típust a törvényen kívüli hőst testesíti meg, amelyet nemzedékről nemzedékre öröklődő balladákban dicsőítettek már nagyjából az 1300-as évek eleje óta. Ahogy a mesemondók az idők folyamán történeteiket alakították, szabadon iktatták be a korukbeli eseményeket és a valóban létező emberek tetteit egy valószínűleg sohasem élt hős legendájába. Egy professzor így ír róla. „Robin Hoodot teljesen a ballada múzsája teremtette" névtelen regélők teremtménye ő, akinek személyében a hatalmasok elnyomása ellen, az igazságért harcoló egyszerű embert dicsőíthették. A régi „regös áldó szövege sűríti mindazt, ami tartós és mély vonzerejét magyarázza.

Krisztus, könyörülj a lelkén,
Ki itt meghalt az út mentén.
Üldözte őt bár a törvény,
Segített a pór keservén.

Szerződés az ördöggel

Nagy hatalmú varázsló volt, aki eladta a lelkét az ördögnek, vagy egyszerűen sarlatán? Meglepő, de a valódi Faust homályba vesző élete két típusba sorolható műveket inspirált: vagy az ember bűnös önteltségét kárhoztatják, vagy a jóságra való képességét magasztalják.

Egész éjjel rettenetes lárma rázta az Oroszlán fogadó falait. Sikolyok, üvöltés és valami természetfölötti dübörgés rémítette a szomszédokat. A fogadós is csak a hajnal első sugaraiból merített annyi bátorságot, hogy bekopogtasson Faust nevű titokzatos vendége ajtaján. Amikor nem kapott választ, reszketve nyomta le a kilincset. Pozdorjává tört bútorok között ott feküdt a padlón a hírneves mágus felismerhetetlenségig elváltozott és iszonyúan megcsonkított holtteste.

Württemberg polgárai megoldották a haláleset rejtélyét, magyarázatuk ma is olvasható a fogadó falán levő bronztáblán. „A leghatalmasabb ördögök egyike, az életében sógorának nevezett Mephistopheles törte ki a nyakát, amikor 24 évvel korábban kötött szerződésük lejárt, és lelkét örök kárhozatra magával ragadta." A gyilkosság valamikor 1540 körül történt. A kortárs beszámolók különböző dátumokat adnak meg, de abban megegyeznek, hogy Magister Georgius Sabellicus Junior ahogy ő magát nevezte, évtizedeken át Európa-szerte híres volt színlelt vagy valódi ördöngös varázserejéről.

Faust állítólag ebben a csillag alakú alkimista szekrénykében tartotta műszereit és kísérleti kellékeit.

Csaló vagy szörnyeteg?

A Faustról ránk maradt egyik beszámoló, Johann Gast protestáns lelkész műve szerint a varázsló előadásán szereplő kutya és ló valójában gonosz szellemek voltak, akik a Sátánnal kötött szerződés értelmében szolgálták gazdájukat. Egy másik szerző azt írja, hogy Faust „szégyentelen szörnyeteg, akit számos ördög szolgál" Tritheminus, a mágiával is foglalkozó, köztiszteletben álló tudós szerzetes bolondnak és csalónak nevezte hírneves kor- és kartársát, aki megérdemelné, hogy megkorbácsolják. Mások is egyetértettek vele, köztük az a történész, aki „gonosz, csalók, haszontalan és tudatlan doktorok" közé sorolta.

Ahhoz képest, hogy ily szenvedélyes ellenszenvet váltott ki, meglepően keveset tudunk Faust életének állomásairól Valószínű, hogy Johann Faust néven 1509-ben Heidelbergben szerzett diplomát, majd Lengyelországba ment természettudományt tanulni. Nyilván hamarosan vándor asztrológus és szellemidéző lett, hiszen tudjuk, hogy Georg Faust néven nemkívánatos személlyé tette magát az erfurti egyetemen. 1520-ban III. György bambergi hercegérsek udvarában elkészítette az érsek horoszkópját. Ettől fogva „hercegérseki udvari asztrológus"-ként reklámozta magát. Nyolc évvel később, mint Jörg Faustus jövendőmondót, kidobták Ingolstadt városából. Egy idő múlva Nürnbergben találjuk mint a bentlakásos fiúiskola tanítómesterét, 1532-ben azonban elbocsátották és kiűzték a városból, mert megrontotta fiatal diákjainak erkölcseit. Nagyon szívós lehetett benne a természetes életösztön, hiszen minden bukás és

A német ajkú országokban Faust elválaszthatatlanul összeforrt Goethe nevével. A költő nagy drámáját először 1829-ben mutatták be Weimarban. Híres hamburgi előadását Will Quadflieg és Gustav Gründgens (jobbra) főszereplésével 1960-ban filmre vették.

A XVII–XVIII. században vándor színtársulatok és bábszínházak népszerűsítették Faust történetét. A közönséget főleg Mephistopheles figurája bűvölte el.

megszégyenítés után újra felszínre bukkant. A víg kedélyű Faust névjegykártyákat osztott szét, amelyeken „a Szellemidézés és az Asztrológia Kútfője, a világ második Mágusa, Tenyérjósa, Levegőjósa, Tűzjósa és Vízjósa" címet adományozta magának. 1536-ban legalább két figyelemre méltó kliens kereste fel, hogy bepillantást nyerjenek jövőjükbe. Egy würtzburgi szenátor V Károly Franciaország királya ellen viselt háborújának kimenetelét akarta kiolvastatni a csillagokból, egy Dél-Amerikába készülő német kalandor pedig arra volt kíváncsi, hogy expedíciójának sikerül-e rálelnie a mesés Eldorádóra.

Faust a jelek szerint kivívta mindkét megrendelője megelégedését, bár a második prófécia több józan észről, mint természetfölötti jövőbe látásról árulkodott. Azt jósolta, hogy az expedíció kudarcot fog vallani, és valóban, Eldorádót azóta sem találták meg.

A „tudomány" megfoghatatlan jelentése

A ma embere nehezen tudja elképzelni a reneszánsz kor emberének viszonyát a Faust és a többi jövendőmondó, alkimista, bűvész és csillagjós által művelt sokféle „tudomány"-hoz. Az asztrológia még a legműveltebbek szemében is komoly tudománynak számított.

A mágia azon válfajait is elfogadhatónak, más szóval „fehér"-nek tartották, amelyek természetes eszközökkel próbálták megismerni és uralni a természet titkos erőit.

Ha hihetünk a legendának, Faust azon kevesek egyike volt, akik a másik fajta, „fekete" mágia területére merészkedtek; abból a célból, hogy titkos tudásra tegyenek szert, vállalták a gonosz szellemekkel és démonokkal való érintkezés szellemi kockázatát. A világi és egyházi hatalmasságok támaszainak szemében visszataszító ördögi mesterkedések, melyeknek a jelek szerint Faust is sikeres vámszedője volt, igencsak lenyűgözték az egyszerű népet.

Valószínűnek tűnik, hogy akárcsak mások, akik az alkímia legjelentősebb képviselői, Faust is a Bölcsek Kövét kereste, azt a feltételezett katalizátort, melynek segítségével más fémeket arannyá lehet változtatni.

Néhány történész úgy véli, hogy Faust egyike lehetett annak a kevés számú „igazi alkimistá"-nak, akik a belső tökéletesség elérése és lelkük megtisztítása céljából folytattak magányos, kimerítő tanulmányokat. Elméletük szerint az életrajzában tátongó 'lyukak' a világtól való elvonulás időszakai, amikor jövendőmondással és mágikus előadásokkal keresett pénzéből titokban végzett tanulmányokat.

Ezt a revizionista nézetet azonban nem sokan osztják. Faust neve a XVI. század vége óta teljes mértékben a fekete mágiával fonódott össze. Még Luther Márton is – aki a katolikus egyházon belüli visszaélések elleni tiltakozásával elindította a reformációt – azt állította, hogy csak Isten segítségével tudott megszabadulni a Faust által rászabadított gonosz démonoktól.

Jókor jött mítosz

Bármi is az igazság a valódi Faust körül, a kor szelleme kedvezett legendája virágzásának. Azt a kort a protestáns vagy katolikus, de mindenképp keresztény szellem uralta, és nyilvánvalónak tűnt, hogy az isteni kinyilatkoztatások igazsága előbb-utóbb elkerülhetetlenül összeütközésbe kerül az emberi tudományok egészen más igazságaival. Valójában a világi tudományokat annyira magától értetődően gonosz dolognak tekintették, hogy már a VI. századból ismerünk legendákat, melyek azon az elgondoláson alapultak, hogy a tudósoknak bizonyára el kellett adniuk lelküket az ördögnek, csak úgy tehettek szert tengernyi ismeretükre. Theophilus, a korai keresztény egyház főesperese is gyanúba került, hogy a Sátánnal cimborál. II. Szilveszter pápáról, akinek műveltsége messze megelőzte korát, széles körben hitték, hogy ördögi hatalmakkal szövetkezett. Még régebben, a keresztény korszak hajnalán egyes zsidó misztikusok varázsigéket találtak ki a Sátán megidézésére, amely formulák még Faust idejében hozzáférhető mágikus könyvekben is megtalálhatók.

Ne feledjük, hogy akkoriban gyakorlatilag mindenki hitt az ördöngösség varázserejében. Úgy gondolták, hogy az ördög lázasan sürgő-forgó démonok segítségével szüntelen munkálkodik az emberi világban.

A Faust-monda hallatlan népszerűségének másik fontos tényezője a reformáció elterjedése volt. A protestantizmus hívei szembefordultak a római katolikus egyházzal, az intézményes vallást romlottnak minősítették, és visszatértek „Isten tiszta szavá"-hoz.

Faust törekvését, hogy behatoljon a tilalmas tudás birodalmába, akárcsak az emberi értelem minden más lázadását a Szent Biblia törvényei elleni, istentelen szándéknak tartották. Az ortodox protestáns hit szerint a varázsló már pusztán azért megérdemelte az örök kárhozatot, mert az isteni helyett az emberi tudást választotta.

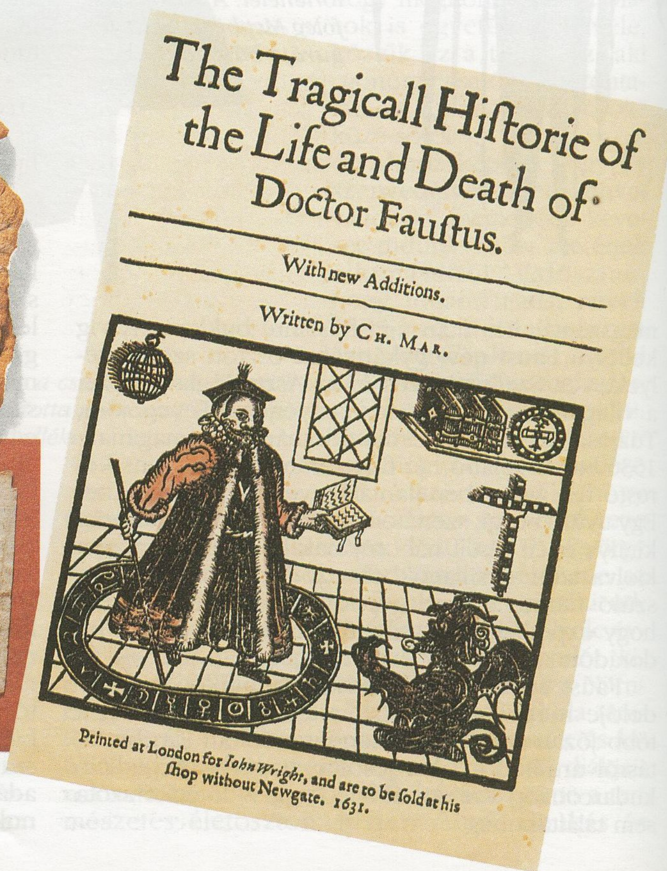
Az ördögimádótól a bohócig

Az 1587-ben megjelent *Johann Faust története* című, darabos stílusú legendagyűjtemény révén Né-

A hús-vér Faust létezésének kevés tárgyi bizonyítéka közé tartozik a képen látható kis darab pergamen és a bőrtok, melyben tartották. Két alkimista receptet és egy, a kereszténység előtti korból való mágikus formulát tartalmaz. Angliában Christopher Marlowe színdarabja tette ismertté Faust történetét (jobbra).

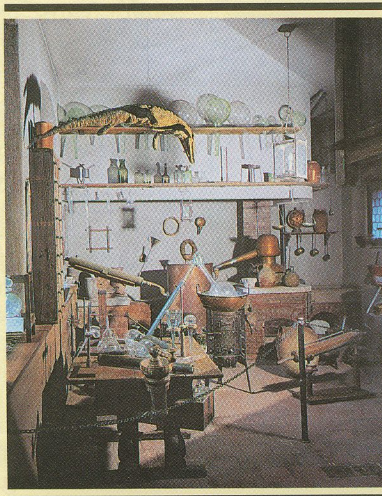

Egy tudománytalan kor tudománya

Téved, aki az alkímiát balga áltudománynak tartja csupán, amely más fémek arannyá alakításának módszerét kereste: valójában az alkímia a középkor kémiája volt. Filozófiai alapját az az elképzelés alkotta, hogy minden test a „prima materia" nevű ősanyag és az Arisztotelész által felsorolt négy őselem: föld, levegő, tűz és víz keverékéből áll.

E teória szerint például az ólmot úgy lehetne arannyá alakítani, hogy ki kéne belőle vonni azt a szubsztanciát, ami ólommá teszi, a maradék „prima materiá"-hoz pedig hozzáadni azokat a tulajdonságokat, amelyek az aranyat jellemzik. A napjainkig ható mágikus-fausti asszociáció ellenére az alkimisták e folyamatot nem tekintették természetfölöttinek vagy mágikusnak.

Ellenkezőleg: olyan laboratóriumi módszereket kerestek, amelyek a természetben rendszeresen végbemenő folyamatokat és átalakulásokat pontosan utánozzák.

XVIII. századi alkimista műhely rekonstrukciója. Sok olyan eszköz is látható benne, amelyet ma is használnak a laboratóriumokban.

Az „alkímia szó legalább a IV. század óta használatos, a legendák azonban az ókori görög Hermész istentől eredeztetik magát az alkímiát.

Az alkimisták szokták edényeiket Hermész jelével lepecsételni, innen ered a napjainkban divatos „hermetikusan zárt" kifejezés.

Az eredetileg görögök és rómaiak által kifejlesztett tudományt később erősen befolyásolta a babiloni, perzsa és az egyiptomi mágia és asztrológia. Nyugat-Európába a XI. században, az Ibériai-félszigetet elfoglaló arabok révén jutott el.

A nemesfémek előállítása mellett az alkimisták másik fontos célja az életelixír vagyis egy olyan elképzelt anyag megtalálása volt, amely örök fiatalságot biztosít, és meggyógyít minden betegséget.

metországból Faust híre futótűzként terjedt szét a világon. Több kritikus ezt az úgynevezett Faust-népkönyvet tartja az első fontos német regénynek, amely meghódította a közönséget. Számos nyelvre lefordították. „A történetet valódi és megfigyelt eseményekből állítottam össze" – tódítja a névtelen szerző, majd számos, okkult képességű emberekről szóló középkori mese aktualizált változatát adja elő, a hősök helyébe mindenütt Faustot állítva. A gyűjteményt együgyű humorú jelenetek tarkítják, melyeknek az a csattanója, hogy Faust rászed valakit. Némelyik passzusát azonban, például ahol Faust örökkévaló bűnhődését ecseteli a pokolban, őszinte meggyőződés fűti át. Mephistophelest vad és keserű ördögnek, Faustot pedig rémült bűnösnek festi, ismerős húrokat pendítve meg az olvasó szívében. A következő évszázad során a könyvnek még két másik verziója jelent meg, nagy sikert aratva az olvasók körében.

Ám közben a varázsló bámulatos hatalmát idéző anekdoták szóbeli hagyománya sem vesztett erejéből. Az ördöggel kötött szerződést sűrűn felemlegették hétköznapi helyzetekben, akárcsak azt az esetet, amikor Faust megcsapolt egy egyszerű, fából való asztalt, és bor folyt belőle, vagy amikor a tél derekán megparancsolta az ördögnek, hogy hozzon neki friss epret. Az egyik mesében annyira megéhezett, hogy kocsistul, szénarakományostul felfalt egy egész lovat. Egyszer a forró nyárban melege volt és unatkozott, a démoni erők havat varázsoltak neki, hogy kedvére szánkózhasson. Egy éjszakai dőzsölés során állítólag észrevett négy izmos fickót, amint egy hordóval küszködtek, hogy felhozzák a pincéből.

– Micsoda bolondok! – kiáltott fel. – Én egymagam felhozom azt a hordót!

A fogadós és a vendégek hátrahőköltek a csodálkozástól, amikor a varázsló lement a lépcsőn, felpattant a hordóra és diadalmasan fellovagolt rajta az ivóba.

A bohóctól a hősig

A természetfölötti képességek ilyen megnyilvánulásai nevetségesnek tűnnek, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Faust – ahogy a legendák állítják – a lelke üdvösségével adta meg az árát. Bebizonyosodott azonban, hogy a legenda alapelemei, melyek hatást gyakoroltak a tanulatlan nép lelkületére, általánosabb jelentést is hordoznak, és halhatatlan drámai, költői és zenei műveket ihlettek.

Az első, széles körben elismert ilyen alkotás bemutatójára Angliában került sor 1594-ben, egy évvel a szerző, Christopher Marlowe titokzatos halála után.

Bár tele volt tűzdelve a római katolikus vallás elleni indokolatlan kirohanásokkal, és meglehetősen bárgyú humor fűszerezte, a *Doktor Faustus tragikus élete és halála* témája révén az eljövendő

A szent orgiája

Goethe *Faust*ja első részének talán legismertebb jelenete a hős látogatása a Walpurgis-éjen, az évente egyszer megrendezett boszorkányszombaton. A német hagyomány azt tartja, hogy az izgatott boszorkányok május elsején éjfélkor összegyűlnek egy hegytetőn, és obszcén rítusokat adnak elő.

Hihetetlen, de a bestiális ünnepség elnevezése Szent Walburga, a Németország-szerte tisztelt szent nevének eltorzított változata. Szent Walburga a VIII. század közepén hittérítőként érkezett Angliából Németországba. Hamvait május elsejének előestéjén exhumálták, és az eichstatti Szent Kereszt-templomban helyezték el. A dátumok véletlen egybeesése az egyik lehetséges magyarázat a Walpurgis-éj (Walburga éjszakája) nevének eredetére. De az igaz, hogy a szent egyházilag jóváhagyott névnapja, vagyis május elseje az ősi tavaszünnep hagyományos napja, amelyet Waldborgnak, a termékenység pogány istennőjének szenteltek.

A boszorkányok létezésében éppen úgy hittek a középkor és a reneszánsz idején, ahogy a Faust-féle démonoktól rettegtek, és ez a hit sok emberre nézve végzetes következményekkel járt. A boszorkánysággal vádolt személyeket kegyetlen és rafinált kínvallatással vették rá bűneik beismerésére, és gyakran elevenen elégetésre ítélték őket.

kétszáz év minden Fausttal foglalkozó komoly irodalmi művére hatást gyakorolt. A főhősnek lelke üdvösségével kell fizetnie, amiért az isteni törvény ellen lázad. Marlowe Faustja nem közönséges csaló, se nem ördögimádó, a Sátán segítségére ahhoz van szüksége, hogy megismerjen minden lehetséges emberi tapasztalatot. A dráma gyakran költői magasságokba szárnyal, például amikor a trójai Heléna szelleme megjelenik. Marlowe leghatásosabb sorai azonban azok, ahol Faust, felismervén végül alkujának szörnyűségét, kudarcra ítélt erőfeszítéseket tesz, hogy vezekeljen, de tudva tudja, hogy nem térhet ki a következmények elől. A reneszánsz közönség borzongott az iszonyattól, amikor Faust felidézte örökké tartó büntetésének vízióját.

A XVII–XVIII. században, ha nem is ekkora költői erővel, de számos – főleg német szerző írt darabot vagy bábjátékot Faust történetéből. Ezek az általában hátborzongató és együgyű művek nem is törekedtek az anyagban rejlő irodalmi lehetőségek kiaknázására. Ugyanekkor kelendőek voltak a Faust nevével forgalomba kerülő mágiakézikönyvek.

Ha a figyelmes olvasó szakszerűen és pontosan követte a könyv utasításait, elkerülhette, hogy veszélyes kapcsolatba kerüljön a sátánnal, vagy épp ellenkezőleg, szerződést köthetett vele, amit később kockázat nélkül megszeghetett.

Faust halála után csaknem háromszáz év telt el, amíg az életét feldolgozó talán legnagyobb irodalmi mű megszületett. A német költőfejedelem, Johann Wolfgang von Goethe, majd harminc évig dolgozott költői drámáján, a *Faust*on.

Az első rész 1808-ban, a második 1832-ben jelent meg. A mű főszereplője szakít a hagyományos értelmezéssel. Maga az Isten óvja meg őt az örök kárhozattól, mert „Az igaz ember bárhogy is hibázik, nagyon jól tudja, mely az igazi út" (Sárközy György fordítása.) Más szóval. Goethe Faustja hős.

Nem éri be az értelem és a tudomány által megszerezhető tudással, és egyetlen olyan pillanatért eladja a lelkét, amely teljes kielégülést nyújt neki. Nem elégítik ki az érzékek „alacsony" gyönyörei, de megtalálja az élet értelmét egy egyszerű parasztlány szerelmében, akit elcsábított, majd elhagyott. A végső megváltást azonban annak köszönheti, hogy egy jobb társadalom létrehozására vágyakozik az egész emberiség számára.

Goethe örök érvényű üzenete az, hogy az ember a benne rejlő gonosz ellenére is elérheti a nemesség és jóság állapotát.

Talán nincs több olyan művész, aki ilyen filozófiai és lélektani mélységekig hatolva dolgozta volna fel Faust legendáját, de a történet sok más maradandó értékű művet is ihletett.

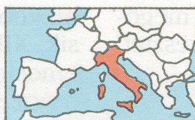
Hector Berlioz *Faust elkárhozása* című drámai kantátáját gyakran operaszínpadon is előadják. Charles Gounod *Faust* című műve minden idők egyik legkedveltebb operája.

Vajon mi érdekeset talált ennyi géniusz egy megvetett sarlatán erőszakos halálában? Mitől oly népszerűek a róla szóló művek még napjainkban is?

A válasz talán az Oroszlán fogadó falán levő bronztábla szövegében rejlik, amely világosan utal arra, hogy Faust, bár végül elkárhozott, huszonnégy évig élvezte a titkos sátáni erők adta tiltott hatalmat és gyönyöröket. Tiltottak. de milyen csábítók!

Botrány az Örök Városban: VIII. János pápáról drámai körülmények között derül ki, hogy nő.

Nő a pápai trónon

A római katolikus egyház élén álló középkori pápák többnyire igencsak távol álltak a szent ember eszményétől. A hiszékeny emberek pedig bármilyen botrányos mesét hajlandók voltak elhinni róluk.

Heves földrengések rázzák meg egész Dél-Itáliát; azt beszélik, hogy Franciaországban véreső esett; a Róma fölött rajzó sáskák tengerbe hulló tetemeinek bűze úgy megmérgezte az Örök Város levegőjét, hogy ember s állat egyaránt összeesik tőle. A tömegeket pánik keríti hatalmába. Vajon az alig fél évszázaddal ezelőtt császárrá koronázott Nagy Károly uralkodása váltotta ki a világvégét? Vagy talán Mohamed a rettegett Antikrisztus előfutára lett volna, és fanatikus követőinek szemmel láthatóan feltartóztathatatlan Nyugatra irányuló terjeszkedése a keresztény világ végét jelenti?

857-ben vagyunk. Róma népe VIII. Jánostól, a pápától vár biztatást, akit nagyon megszerettek kétéves pásztorkodása alatt. Tömegek vonulnak az utcára, hogy megéljenezzék, amint a Szent Péter-bazilikából a lateráni palotában levő rezidenciája felé tart egy menet élén, a Tiberis túlsó partján. Amint azonban a menet bekanyarodik a Colosseum és a Szent Kelemen-templom között húzódó keskeny sikátorba, a Szentatya megbotlik és összeesik. A döbbent bámészkodók szeme elé tárul, hogy János pápa. vajúdó asszony A pápa perceken belül megszüli csecsemőjét, az ájtatos tömeg pedig bőszült csőcselékké változik. A dühöngő nézők megragadják a szerencsétlen nőt és újszülött gyermekét, a város kapuin túlra vonszolják őket, és halálra kövezik mindkettőjüket.

Így hangzik az Európa-szerte már az 1200-as évek vége óta számtalanszor elbeszélt történet, amit széles körben elhittek századokon át.

Mindent a szerelem kedvéért

A Rajna melletti Mainzban élő angol hittérítőnek a IX. század elején, 818 körül kislánya született, aki a Johanna nevet kapta – így szól a mese. Szépségével és értelmével már gyermekként kitűnt. 12 éves korában beleszeretett egy szerzetesbe, elhagyta a szülői házat, fiú külsőt öltött, és belépett noviciusnak a kolostorba, csak hogy kedvesével lehessen. Angliai János – így nevezte magát – napjai imával és a könyvtárban tanulással teltek; éjszakáit pedig a szerelemnek szentelte.

Nem sok idő múltán fény derült a csalásra, és a párnak szöknie kellett. Dél-Európa felé menekültek az egyházi büntetés elől, a Szentföldre tartó zarándoknak adták ki magukat. Athénban Johanna társa eltűnt, de ő továbbment Rómába. Továbbra is férfinak maszkírozva jegyzőként, egy másik változat szerint tanárként dolgozni kezdett. Bármi is volt a foglalkozása, hamarosan híres ember lett belőle.

Diákok csodálták ékesszólását, filozófusok tisztelték bölcsességét, bíborosok figyeltek föl teológiai jártasságára és pápai udvaroncok szerették meg nagyvonalúsága miatt. Amikor 855-ben meghalt IV Leó pápa, Johannát egyhangú szavazással választották meg utódjává, és VIII. János néven a pápai trónra lépett.

Johanna/János egy híján mindenki előtt megőrizte neméneк titkát, és az az egy okozta vesztét. A szenvedélyes, de magányos asszony szeretőjévé fogadta az inasát, és hamarosan teherbe is esett tőle. Nyilvános szülése és a csőcselék azonnali bosszúja után sebtiben beiktatták az új pápát, III. Benedeket. Az egyház történészei később 855-re tették vissza uralkodása kezdetét, hogy Johanna pápaságának még a nyomát is eltüntessék. Amikor a következő János nevű pápa 15 évvel később, 872-ben trónra lépett, nem IX., hanem VIII. János néven iktatták be méltóságába.

Bizonyíték a kételkedők számára

Johanna, a nőpápa története valószínűleg a X. században keletkezett, melynek során nem kevesebb, mint 23 pápa uralkodott, némelyik csak hónapokig. Uralkodásuk végének okait ijesztő felsorolásban lehet összefoglalni. bebörtönözték, meggyilkolták, letaszították a trónról, halálra éheztették, megvakították... E tehetetlen és kérészéletű pápák mögött gyakran a római nemesi családok asszonyai álltak. Ha nők bírhatnak ekkora hatalommal, kérdezte az egyszerű nép, miért ne lehetne nő a pápa?

A történészek a nőpápára való első utalást egy XIII. századi francia dominikánus szerzetes, Étienne de Bourbon *A Szentlélek hét ajándéka* című művében találják. Az általa leírt történetet egy másik, XIII. századi dominikánus, a lengyel Troppaui

A pápaság női regimentje

A középkor folyamán, de különösen a X. században, amikor Johanna, a nőpápa története is keletkezett, a római patrícius-családok asszonyainak hihetetlenül nagy hatalma volt a pápai udvar felett. Számos pápa nyíltan szeretőt tartott, bár a megtévedt pápák törvénytelen utódaikat képmutatóan unokahúguknak és unokaöccsüknek nevezték. Anyáiknak olykor sikerült a pápa „unokaöccs"-ét Szent Péter trónjára segíteniük, úgyhogy volt oly idő, amikor az a szólás járta, hogy a pápaságot egy regiment nő kormányozza.

Az egyik leghírhedtebb ilyen nő Marozia volt, egy római szenátor lánya. Tizenöt évesen III. Sergius pápa szeretője lett, és egy fiút szült neki. Sergius 911-ben meghalt, a gyermek akkor csak hatéves volt. Marozia azonban kivárta az alkalmas pillanatot, és feleségül ment Alberichez, Toszkána grófjához, és egy második fiút szült, akinek neve szintén Alberic lett. 931-ben első, Sergiustól való fia, mindössze 25 évesen, XI. János néven a pápai trónra került. Férje halála után Marozia a sógorához, Hugo de Provence-hoz ment feleségül. A pápa maga celebrálta anyja második esküvőjét. A menyegzői lakomán az ifjú Alberic összeveszett újdonsült mostohaapjával.

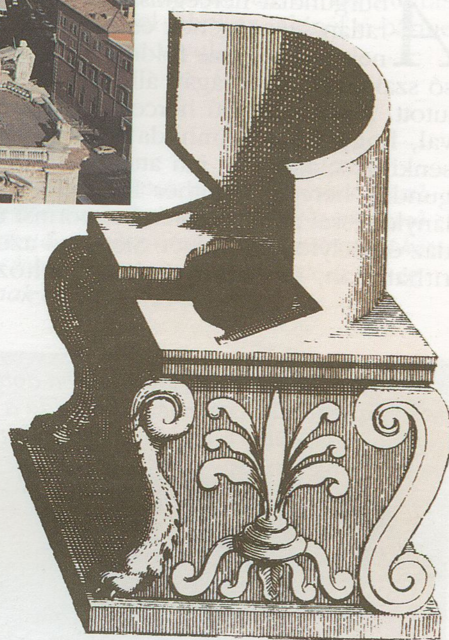
A nem éppen jámbor figura, VI. Sándor pápa gyermekei sorsának egyengetésére használta hatalmát.

A viszálykodás egészen odáig fajult, hogy Alberic kiűzte Hugót a városból, Maroziát és XI. János pápát pedig börtönbe záratta. A pápa néhány éven belül meghalt, de Marozia megérte, hogy Alberic fiát, az ő unokáját, XII. János néven pápává koronázzák.

A „rekordot" azonban a mintegy 500 évvel később élt VI. Sándor pápa tartja, aki legalább négy törvénytelen gyermekét ismerte el, és egyikükből, Cesare Borgiából bíborost is csinált.

A legendás Johanna nőpápa (855–57) uralkodása idején a Szent Péter-bazilika előtti tér ismerős oszlopsora (balra) a távoli jövő méhében rejtőzött. A különös márvány trónszéket a fáma szerint századokon át használták a pápai beiktatási szertartásokon a női pápa rövid uralkodása után.

Márton is beépítette *Pápák és császárok krónikája* című, széles körben olvasott művébe.

A nőpápa Johanna történetének hívői bizonyítékként említik a pápai menet drámai megtorpanásának helyén, a Colosseum és a Szent Kelemen-templom közti sikátorban található anya–gyermek szobrot.

A későbbi körmenetek elkerülték ezt a helyet, éppen a szégyen miatt, amit Johanna hozott a pápaság intézményére. A sienai katedrálisban, a pápai mellszobrok között több mint kétszáz évig látható volt egy szobor ezzel a felirattal: „VIII. János pápa, egy nő Angliából"· a XVI. századi VIII. Kelemen pápa rendeletére a szobrot „Zakariás pápa" névre keresztelték át.

A história talán legbizarrabb bizonyítéka azonban a laterání Szent János-bazilikában látható *Sella stercoraria,* egy lyukas ülőkéjű furcsa márvány karosszék.

A XI. század végétől a XVI. századig állítólag ezt a trónt használták a pápai beiktatási szertartásokon. Hivatalba lépése előtt minden újdonsült pápát megkértek, hogy úgy üljön a székre, hogy egy orvosi vizsgálatnak módja legyen a jelölt nemét meghatározni.

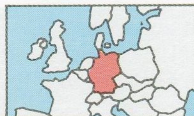
Tudományos cáfolat

A női pápa történetét annyira komolyan vették, hogy az 1415-ös konstanzi zsinaton is hivatkoztak rá a pápai hatalomról folytatott vitában. A későbbi II. Pius, a leendő tudós pápa megpróbálta megdönteni a legendát láthatóan kevés sikerrel.

A XVI–XVII. század protestáns írói a pápaság elleni támadásaikhoz használták fel. Sajátos, hogy mégis egy kálvinista író, David Blondel intézte az első komoly támadást a meggyökeresedett, de valótlan mese ellen.

Az 1647-ben megjelent értekezésének hosszadalmas címe: *Kötetlen elmélkedés arról a kérdésről: igaz-e, hogy egy nő ült a római pápai trónon.*

A mai tudósok elvetik a nőpápa történetét. Álláspontjuk szerint nem megtörtént esemény hanem a középkori pápaság öröksége – azé a zűrzavaros koré, melynek pápáiról sok minden el mondható, csak az nem, hogy szent életűek voltak, és nincs az a gonoszság, amit el ne hihetnénk róluk. Ami pedig a lyukas trónszéket illeti, valószínűleg ókori római emlék, a város valamelyik közfürdőjében állhatott.

Bosszú Siegfriedért

Merész széptevés, emberfeletti hőstettek és két királynő véres tömegmészárlásba torkolló vetélkedése – ilyen események jellemzik a középkori német* Nibelung-éneket *A tudósok máig is kutatják irodalmi és történelmi forrásait.

A burgundiai hercegkisasszony Krimhilda páratlan szépségének és elbűvölő kedvességének híre messze földre, így a Rajna folyó alsó szakaszának síkságán álló Szanten várába is eljutott. Amikor az ifjú herceg, Siegfried közli apjával, hogy vagy Krimhilda lesz a felesége, vagy senki más, apja óva inti attól, hogy a büszke burgundiai herceg, Gunther húgának udvaroljon. A lánykéréssel megharagítaná a wormsi udvar sok ádáz és dölyfös hűbéresét. Siegfried azonban tántoríthatatlan, és tucatnyi díszbe öltözött, fényes fegyverzetű dalia kíséretében útra kel. A nő, akit meghódítani indul, életének gyönyörűsége lesz, de közvetve tragikus halálát is ő okozza majd.

Így kezdődik a *Nibelung-ének*, a germánok nagy eposza, melyet ismeretlen költője 1203 táján fejezett be. A XII. század utolsó harmadában és a XIII. század első felében felvirágzott a német irodalom, az Arthur-mondakör két jeles német feldolgozása. Wolfram von Eschenbach *Parzival*ja és Gottfried von Strassburg *Tristan*ja is ekkoriban született.

Siegfried gyilkosa, Hagen a Rajnába dobja a Nibelungok kincsét, nehogy Krimhilda a saját céljaira használhassa fel. A drámai esemény wormsi emlékművét 1906-ban állították fel.

A következő három évszázad folyamán a *Nibelung-ének* rendkívül népszerű volt – nem kevesebb, mint 34 kéziratos változata maradt fenn. Vonzerejének titkát könnyű megfejteni. a feledhetetlen szereplők története tobzódik a lovagi szerelem, a kegyetlen vérengzés és a szenvedélyes bosszú jeleneteiben. Az öltözékek, a fegyverzetek és az udvari etikett aprólékos leírásait a mű megjelenésekor már letűnőben levő lovagkor közönsége bizonyára ellenállhatatlanul lebilincselőnek találta. A mai olvasó számára az eposz inkább mese, mintsem történelem.

Két herceg háztűznézőbe megy

Siegfried wormsi bevonulása óriási feltűnést kelt. Ki ez a lenyűgöző ismeretlen? – kérdezi Gunther király Hagent, rokonát és hűbéresét. – A legyőzhetetlen herceg ő, aki egy régebbi kalandja során agyonütött egy sárkányt, megkaparintotta a Nibelungok legendás kincsét, és megszerezte Alberich, a törpe láthatatlanná tevő varázscsuklyáját feleli Hagen. Fogadjuk udvariasan, nehogy magunkra vonjuk a haragját – javasolja királyának. A burgundiak otthonossá teszik Siegfried wormsi tartózkodását, harcias indulatait barátságos erőpróbák és lovagi tornák medrébe terelik. Elfüggönyözött ablaka mögül Krimhilda addig csodálja az igen vonzó idegent, míg lassanként sóvárogni nem kezd utána, és szívében felébred a szerelem, bár a két fiatal még nem is találkozott. Eltelik egy év

A wormsi udvart egyesített szász és dán támadás híre rémíti meg. Siegfried felajánlja, hogy fegyvert ragad Burgundia védelmére, és a két ellenséges királyt foglyul ejtve diadalmasan tér meg a hadjáratból. A győzelme tiszteletére rendezett lovagi tornán Siegfried végre találkozik a szépséges Krimhildával. Egymásba szeretnek, és Siegfried megkéri bátyjától Krimhilda kezét. Mielőtt igent mondana, Gunther azt kéri Siegfriedtől, kísérje el Izlandba, és segítse legyőzni és meghódítani a híres harcos hercegnőt, Brunhildát. Az emberfeletti erejéről és szépségéről híres szűz megesküdött, hogy csak ahhoz a férfihoz megy feleségül, aki dárdavetésben, kőszikladobásban és távolugrásban legyőzi őt. A fejével lakol az, akinél ő bármelyik próbán jobbnak bizonyul.

Attila hun király udvarában a burgundokat készületlenül éri a bosszúra szomjas Krimhilda királynő parancsára rendezett vérfürdő. A költemény ezt követő eseményei lehet, hogy a hun Attila valódi tömegmészárlásának emlékét őrzik.

Gunther 30 ezer harcossal szeretné megtámadni Brunhilda birodalmát és szívét, Siegfried azonban óvatosságból szerényebb megközelítést javasol, így végül mindössze Hagen és egy Dankwart nevű vitéz harcos kíséretében vágnak neki a 12 napos hajóútnak Izlandba.

Brunhilda már hallotta Siegfried hírét, és nagy hatást gyakorol rá, amikor az ismeretlen király vazallusaként jelenik meg.

Brunhilda igazolja félelmetes erejét és a kardforgatásban való jártasságát, kardja döngve csapódik Gunther pajzsának, és le is döntené a lábáról, de a láthatatlanná tevő csuklyába bújt Siegfried felfogja a döfést, az ő dárdájának ütésétől viszont Brunhilda térdre esik. A meglepett amazon bosszúsan gratulál a királynak, majd elhajít egy hatalmas követ, utánaugrik, és még messzebb ér földet, mint a kő.

A láthatatlan Siegfried még sokkal messzebbre dobja a nehéz sziklát, és karjában Guntherrel még azt is túlugorja. Brunhilda kénytelen-kelletlen beismeri vereségét, és követi Gunthert Burgundiába mint menyasszonya. Bár Krimhilda látszólag szívélyesen fogadja bátyja jegyesét, mindenki előtt nyilvánvaló, hogy a két szépség között előbb-utóbb kitör a vetélkedés.

Két királynő viszálykodni kezd

Kettős menyegző következik. Siegfried nászéjszakája boldog beteljesülést hoz, Guntheré kudarcot és megaláztatást. Brunhilda nem engedi ágyába a királyt, durván megragadja, a derekán viselt övvel összekötözi, és egész éjszakára egy szögre akasztja. Amikor Gunther másnap felfedi szégyenét újdonsült sógora előtt, Siegfried megint a segítségére siet.

A sötétség leple alatt belopakodik Brunhilda szobájába, és anélkül, hogy egy szóval is elárulná kilétét, erővel legyűri, majd átadja Gunthernek. Mielőtt azonban otthagyná, hódításának emlékéül magához veszi Brunhilda övét és aranygyűrűjét.

A menyegzői ünnepségek elültével Siegfried újdonsült asszonyával visszatér a rajnai síkságra, ahol szülei a fiatal pár javára lemondanak a trónról.

Wormsban Brunhilda férje kitérő válaszain rágódik, amit akkor adott, amikor Brunhilda firtatta, miért adta feleségül a húgát egyszerű hűbéreséhez, és hogy Siegfried miért nem fizet hűbéradót, noha mérhetetlen gazdagságra tett szert a Nibelungok kincsének megkaparintásával. Végül megkéri Gunthert, hogy hívja meg Siegfriedet és Krimhildát Wormsba.

A délnyugat-németországi odenwaldi hegyvidéken több forrást is megjelöltek Siegfried meggyilkolásának színhelyéül. A képen a Grasellenbach-forrás látható.

Siegfried megfürdik a felkoncolt sárkány vérében. Fritz Lang 1924-ben készült A Nibelungok *című filmjének jelenete. A hős a hátára tapadt falevél helyén sebezhető maradt.*

Középkori szerelmi dalnokok

A késő középkor legnagyszabású alkotásai, a hősi eposzok, melyek közé a *Nibelung-ének* is tartozik, nem feltétlenül voltak a legnépszerűbb irodalmi műfajok. Főleg a nőket jobban elbájolták a XII–XIII. század minnesängereinek elegánsabb, kifinomultabb alkotásai. A *minne* szó az ófelnémet *minna* származéka, ami 'szerelmi emléket' jelent.

A francia trubadúrok példáját követve e vándor dalnokok a lovagi szerelmet zengték: a lovagok felesküdtek egy-egy férjes asszony védelmére, és sóhajtozva epekedtek utánuk. Minthogy imádatuk tárgya elérhetetlen, szerelmük szükségképpen plátói volt, a belőle fakadó vágyat szigorúan elfojtották. Dalaikat „magasztos minné"-nek hívták. A műfaj első klasszikusa az 1190 körül alkotó Reinmar von Hagenau volt.

A minnesängereknek a nők iránti tisztelete sugárzik a heidelbergi Nagy daloskönyv *eme bájos miniatúrájából is.*

Éles ellentétben áll velük Walter von der Vogelweide korának úgynevezett „földi minne" költészete a XIII. században. A német lovagköltő dalaival gyönyörűséget akart szerezni hallgatóságának, és ennek jegyében a beteljesülő szerelmet dicsőítette. Leghíresebb szerzeménye, „A mocsári hársak alatt" amelyben igaz, hogy csak rendkívül diszkrét formában egy forró szerelmes éjszakát idéz fel.

Több mint 160 minnesänger alkotásai maradtak ránk. Ezeket elemezve a tudósok kimutatták, hogy alkotóik távolról sem holmi önkéntes mulattatók voltak. Inkább nevezhetjük őket ügyes mesterembereknek és kifinomult művészeknek, akik szigorú poétikai hagyományokat követve csiszolták tökéletesre műveiket, amelyek a letűnő lovagvilág társadalmi és vallási értékeit hordozták.

A wormsi katedrális bejáratánál a két királynő összevész azon, hogy melyikük lépjen be elsőnek a templomba. Nem engedheti előre egy vazallusának asszonyát, jelenti ki Brunhilda kevélyen. Ha az én férjem vazallus, akkor te egy vazallussal háltál vág vissza Krimhilda, és felfedi Siegfried győzelmét, amit a nászéjszakán Gunther csökönyös asszonya fölött aratott, bizonyítékul pedig megmutatja Brunhilda övét és gyűrűjét, amiket Siegfried neki adott. Brunhilda szégyenében sír és bosszút esküszik.

Siegfried sebezhető pontja

Amikor Siegfried egyik előző kalandja során legyőzte a sárkányt, megfürdött annak vérében, és ettől csatában sebezhetetlenné vált. Fürdés közben azonban egy falevél hullott a lapockái közé, így ott nem érte a sárkány vére, és azon az egy ponton sebezhető maradt.

Brunhilda Hagen segítségével Siegfriednek csapdát állít. Gunther bizalmasa először azt mondja a vendég királynak, hogy országukat megint a dán és a szász király támadása fenyegeti, és újra az ő vezetésére van szükség, hogy visszaverhessék őket.

Aztán Krimhildától kicsalja férje sebezhetőségének titkát, és ráveszi, hogy egy rávarrott kereszttel még jelölje is meg férje köpenyén a sebezhető pontot. Utána bejelenti, hogy az invázió veszélye elmúlt, és háború helyett vadászatot javasol az erdőben. Amikor Siegfried lehajolva iszik egy forrásból, az álnok Hagen bedöfi lándzsáját a lapockái közé, és megöli a hőst.

Siegfried halála végzetes események láncolatát indítja el.

Hagen elrabolja Krimhildától a Nibelungok kincsét, és a Rajnába süllyeszti. Krimhilda később feleségül megy Attilához, a hunok királyához. Évek múltán meghívja bátyját és udvartartását új, Duna menti udvarába.

Amíg vendégei Attila palotájában lakomáznak, Krimhilda támadást rendel el bátyjának kívül tanyázó testőrsége ellen. Megtorlásul Hagen megöli Krimhilda Attilától született kisfiát. A királynő felajánlja bátyjának, hogy szabadon elmehet, ha a kezére adja Siegfried gyilkosát, de Gunther megtagadja, hogy feladja hűséges vazallusát, mire Krimhilda lefejezteti a herceget. A bosszúra szomjas királynő Hagennek is felkínálja a menekülést, ha elárulja a Nibelung-kincs rejtekhelyét. Hagen nemet mond, mire Krimhilda Siegfried kardjával fejét veszi. Az elborzadt Attila nem lép közbe, amikor egyik csatlósa végez a vérengző királynővel.

Siegfried keresése

A *Nibelung-ének* háromszáz éven át általános népszerűségnek örvendett a német nyelvű területeken, a XVI. század eleje körül azonban homályba süllyedt, amelyből csak 1757-ben bukkant fel újra, amikor egy kéziratos példánya előkerült, és

Az Isten ostora

Tömzsi és erős felépítésűek, vastag nyakuk és visszataszítóan ocsmány vonásaik vannak, két lábon járó vadállatok" egy IV század római történetíró jellemzi e szavakkal a hunokat, akik az ázsiai sztyeppén levő őshazájukból előrobbanva hatalmas területet vontak ellenőrzésük alá a Dunától északra.

A Római Birodalommal szembeni fenyegetéseiket eleinte évente aranyban fizetett adóval tartották féken. 433-ban a hunok vezetése Attila és fivére, Bleda kezébe került. Attila nevének jelentése: „apácska"

Attila megölte testvérét, és az ázsiai hordákat óriási győzelmekre vezette. Ekkor szerezte Európában a *Flagellum Dei*, azaz „Isten ostora nevet. Már nem érte be pénzbeli sarccal, megtámadta a Római Birodalom keleti tartományait, de visszaverték, mielőtt még elérte volna Konstantinápolyt. Következő csapását nyugat felé irányította, és 451-ben lerohanta Galliát.

Bár a római Aëtius a catalaunumi síkságon legyőzte, Attila a következő évben délre, Itáliába vonult, és bevette Milánót. I. Leó pápa felkereste a hun tábort, és a legendák szerint Szent Péter és Pál támogatásával rávette Attilát, hogy forduljon vissza észak felé. 453-ra az Isten ostora halott volt, valószínűleg orgyilkosság végzett vele, bár egy romantikus monda szerint a gyönyörű gót leánnyal, Hildával tartott menyegzőjének nászéjszakáján orrvérzés végzett vele. Erőskezű vezetésének hiányában a Hun Birodalom hamarosan szétesett.

Középfelnémet nevén: Etzel néven Attila a *Nibelung-ének*ben is megjelenik. A tudósok véleménye szerint ennek szerzője Etzel alakjába a magyarok első királyának és védőszentjének, a XI. században uralkodott Szent Istvánnak a jellemét is belegyúrta.

meg is jelent. A XVIII. század elején az egész Európán végigsöprő romantika kapta fel újra, és a németség nemzeti eposzának kiáltotta ki. A mű feléledő népszerűségének hatására irodalmi és történelmi kutatási láz tört ki a szakemberek között.

A tudósoknak a szerző azonosítására tett kísérletei rendre kudarcot vallottak, tehát megkísérelték legalább a névtelen költő irodalmi forrásait számba venni.

A *Nibelung-saga* három skandináv – két izlandi és egy norvég – prózai elbeszélésben is fellelhető. De mindegyik újabb keletű, mint a német költemény és egyikük feltehetően a *Nibelungenlied*ből merített.

Valószínűnek tűnik, hogy a német és a skandináv szerzők egyaránt mára már elveszett balladákra támaszkodtak, amelyek megtörtént történelmi eseményeket beszéltek el. E feltevésből kiindulva a tudósok megpróbálták kinyomozni a fantasztikus mese történelmi alapjait.

200 körül egy keletről vándorló germán törzs, a burgundok törzse telepedett le a Rajna középső folyásának vidékén. Fővárosuk a mai Worms helyén lehetett. Az V század elején Gundikar király uralkodása alatt terjeszkedni kezdtek a folyó mentén lefelé – a síkság felé, ahonnan Siegfried származott. Aëtius római hadvezér állította meg őket, és megalázó békét kényszerített rájuk.

436 táján a burgundok birodalmát a félelmetes hírű Attila vezetésével elözönlötték a hunok.

A középfelnémet nyelvben Attilát Etzelnek hívják, mint a *Nibelung-ének*ben a hunok királyát. Korabeli források feljegyezték, hogy Attila húszezer burgundot lemészároltatott, talán ennek nyomát őrzi a *Nibelung-ének* befejező vérfürdője. Néhány évvel később Aëtius a Rajna-vidék elhagyására kényszerítette a maradék burgundokat, és erővel áttelepítette őket a mai Franciaország délkeleti és Itália északnyugati részére.

Ezek olyan drámai események voltak, hogy könnyen elképzelhető, emlékük szájról szájra szálló balladák és regék formájában évszázadokon át eleven maradt, mielőtt beépült volna a XIII. századi német és skandináv *sagá*kba.

Ami magát Siegfriedet illeti, hőstettei tisztán mesebeliek. Az ősi hőstípus megtestesítője ő, nem pedig egy bizonyos valóságos alak mondai mása. Az asszonyi bosszú történetének azonban, úgy tűnik, van történelmi előképe, mégpedig a VI. századi frank Meroving-dinasztia történetében. Childeric király ágyasa, Fredegund meggyilkolta a király feleségét, hogy a helyére léphessen. A királynő nővére, Brunhilda, az ausztriai Siebert király felesége emiatt meggyűlölte őt, és hogy kiegyenlítse a számlát, Fredegund férjét ölette meg.

E véres és kegyetlen tette egy sorba helyezi őt Krimhildával, akinek vad bosszúszomja hajtja előre a *Nibelung-ének* cselekményét a szörnyűséges befejezésig.

Bandita és legendás hős

Az Egyesült Államok történetének leghírhedtebb bandavezére, Jesse James, holmi amerikai Robin Hood nimbuszára tett szert, pedig bomlasztotta a közrendet, és legalább 16 ártatlan ember halála száradt a lelkén.

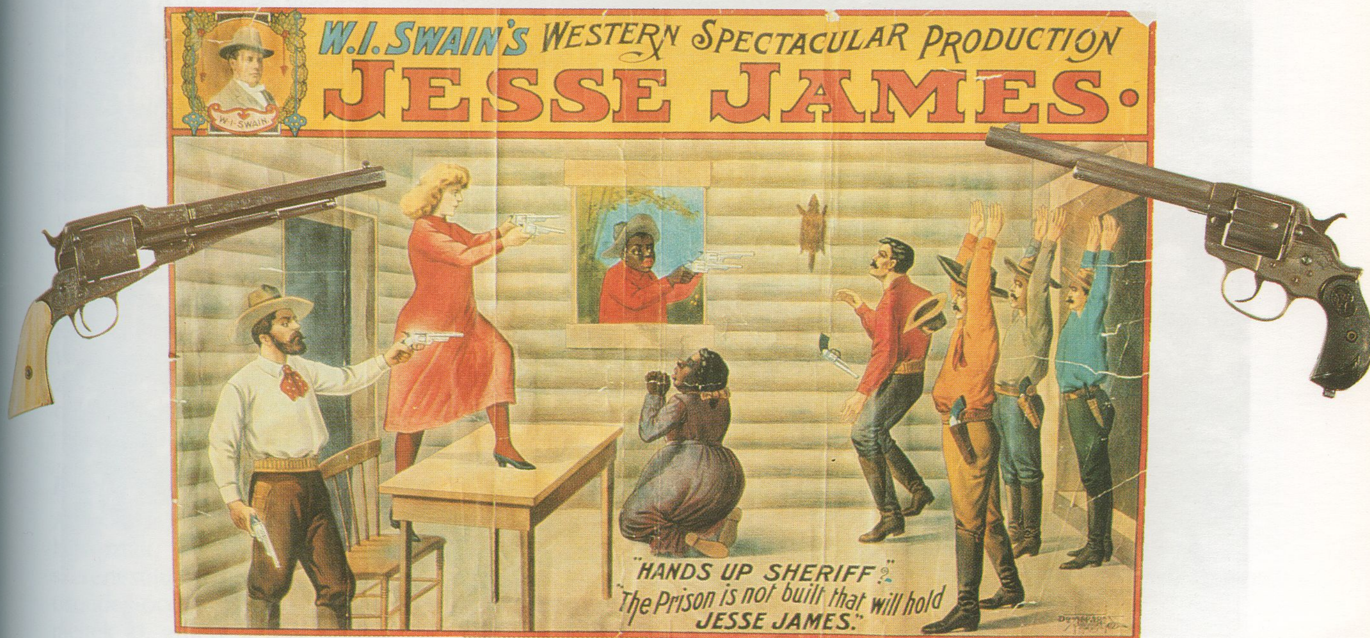
„MINDEN IDŐK LEGMERÉSZEBB VONATRABLÁSA!" – 1874. február elsején ezzel a szalagcímmel jelentek meg a missouri újságok. A cikk a továbbiakban beszámol arról, hogy állig felfegyverzett, szemrevaló lovakon lovagló, szokatlanul magas banditák az előző napon hatalmukba kerítették a Missouri állambeli Gads Hill kis vasúti bakterházát. Az arcátlan banditák a szemafort tilosra állítva megállították a Little Rock felé délnek robogó expresszvonatot, és annak széfjéből 22 000 dollárnyi készpénzt és aranyat zsákmányoltak.

Bár nem azonosították a bandát, mindenki ráismert Jesse Woodson James és bátyja, Frank elegáns stílusára. Valójában a cikket magát is Jesse írta, a vonat gépészének adta át a kézzel írott sajtóközleményt, mielőtt a zsákmánnyal belovagolt az erdőbe. Jesse hitt a nyilvánosság erejében, mivel tudta, hogy sikereit nem kis mértékben a missouri egyszerű emberek hallgatólagos támogatásának köszönheti. A küszködő, szegény farmerek jórészt bálványozták őt és csapatát mint a hatalommal való merész szembeszállás szimbólumát.

Tanulóévek

Jesse James a polgárháború tizenéves gerillájaként William Quantrill „seregé"-ben tanulta vad és fortélyos módszereit. Ez a kalandor csapat névleg a déliek oldalán harcolt az északi oldalon álló Missouriban, fosztogatta az Unió postáját, és lesből támadt az őrjáratokra. A Missouri folyón hajóról

Jesse Jamesnek, a banditának alakját a halálát követő években hőssé formálták az olyan vásári előadások, mint amelynek a plakátja a képen látható.

végrehajtott gyors és brutális támadásaikkal szemben az északi reguláris csapatok tehetetlennek bizonyultak. Minthogy Quantrill emberei semmilyen zsoldfizetési listán nem szerepeltek – sőt, a Konföderáció hadserege megtagadott minden hivatalos kapcsolatot velük a gerillák úgy gondoskodtak magukról, ahogy tudtak, beleértve a rablás és zsarolás módszereit is.

1864-ben a 17 éves Jesse Frank bátyját és unokafivérét, Cole Youngert követve belépett Quantril egyik csupa gyilkosból álló osztagába, amelynek parancsnoka Véres Bill Anderson volt. Andersontól volt mit tanulniuk a rajtaütések eltervezése, a hírszerző akciók kivitelezése, a támadók felfejlődése, a lovak és kézi lőfegyverek halálos hatékonyságú alkalmazása terén.

Anderson hamarosan „a kommandó legeszesebb, legjobb harcosá"-nak tekintette Jesse Jamest, amit a szövetségi hadsereggel 1864. szeptember 27-én a Missouri-beli Centraliánál vívott véres összecsapásban valóban kiérdemelt a fiú. A gerillák megállították egy áthaladó vonatot, elloptak 3000 északi dollárt, és lemészároltak mintegy 225 fegyveres unionista harcost. James foga között a lova gyeplőjével, mindkét kezében egy-egy hatlövetűvel vágtatott a csatába, és állítólag három ellenséges katonát terített le.

A háború után a Konföderáció mellett harcoló, a Jesse-hez és Frank Jameshez hasonló gerillák nem kaptak amnesztiát, mint a reguláris katonák, hanem törvényen kívül helyezték és felszólították őket, hogy adják magukat a törvény kezére. Frank így is tett, és feltételesen azonnal szabadlábra is helyezték, Jesse viszont a szövetségi katonákkal Lexingtonnál vívott tűzharcban súlyosan megsebesült, és engedélyt kapott, hogy hazavigyék anyja farmjára a Missouri-beli Kearneybe, hogy otthon érje a halál. Jesse azonban hamarosan gyógyulni kezdett, és Frankkel, Cole-lal és a Younger-klán másik három tagjával együtt úgy határozott, hogy ott folytatják, ahol abbahagyták, csak ezentúl másféle ellenséget: bankokat, vonatokat és gazdag birtokosokat fosztogatnak kényük-kedvük szerint.

A véres szakma mestere

A James fivérek 1866 februárjában a Missouri-beli Libertyben levő Clay Country Savings Bank kirablásával kezdték meg rabló-pályafutásukat. A banda nyolc tagja védekező pozíciót foglalt el a főutcán, Frank és Jesse pedig lövésre kész revolverrel besétáltak a bankba, felszólították a pénztárost, hogy nyissa ki a páncéltermet, és töltse meg búzászsákjaikat készpénzzel és államkötvényekkel. 60 ezer dollárra becsült zsákmányával a banda lóra kapott és kivágtatott a városból.

E szüreti felvételen egy magabiztos Jesse pózol (a kép jobb oldalán) a banda tagjai közt egy gerendaház előtt. Frank James, kezdettől fogva társa, baloldalt áll, egy újonc vállára téve kezét.

Egyiküket sem ismerték fel, a nyomukba eredő fegyveres polgárokat pedig visszafordulásra késztette a kitörő hóvihar A préda elosztása után ki-ki hazaiszkolt a maga tanyájára, és mindent elkövetett, hogy ne hívja fel a figyelmet magára. Több mint három évig működött így a banda, óvatos és ritka akciókkal anélkül, hogy komolyabb összetűzésbe keveredett volna. Időközben megölték egy városka polgármesterét, néhány banktisztviselőt, valamint húsz-egynéhány szemtanút, és elég pénzt gyűjtöttek ahhoz, hogy gondtalanul élhessenek. Bár titkon sokan gyanakodtak a James és Younger fivérekre, a közvélemény annyira rokonszenvezett a bandával, hogy senki nem mert tanúskodni a tagjai ellen.

1869 decemberében a Missouri-beli Gallatin bankjának kirablásakor azonban megfordult a James testvérek szerencséjének kereke. Jesse szokott egykedvűségével lelőtte a bank pénztárosát, mert egy gyűlölt szövetségi tisztre emlékeztette. A lövés zaja valóságos tömeget csalt oda, hogy megnézzék, mi történik.

A fivérek alig úszták meg a polgárok által rájuk zúdított golyózáport, a tűzharcban Jesse lova megbokrosodott, kivetette lovasát a nyeregből, és tíz méteren át vonszolta maga után. Jesse végül kiszabadította magát, sikerült Frank mögé felkapaszkodnia egy másik lóra, és elmenekült. A lova azonban ott maradt és teljes bizonyossággal elárulta gazdája kilétét. Jesse és Frank úgy döntött, hogy ideje meglapulniuk. Csaknem két éven át így is tettek.

1871 júniusában a szomszéd államban, az Iowa-beli Corydonban kezdték újra rablókirándulásaikat. A corydoni csíny életük egyik legkönnyebb bankrablásának bizonyult, a banditák roppant jól mulattak. A városból kifelé lovagolva megálltak a templomnál, és Jesse félbeszakította a prédikációt: Hé, emberek, valaki kirabolta a bankot. Jobban tennétek, ha odarohannátok – mondta a megdöbbent híveknek.

A következő három évben a James-banda egyre csak merészebb lett, ahogy egyik siker jött a másik után. 1872. szeptember 26-án belovagoltak Kansas City hatalmas piacterére, és a sűrű tömeg szeme láttára ellopták a híresztelések szerint körülbelül tízezer dollárnyi bevételt. Utána, hogy biztosítsák hőstettük kellő közönségsikerét, fegyvereikkel a fejük fölé durrogtatva még hetykén keresztüllovagoltak a megzavarodott tömegen, mint valami vadnyugati cirkuszban.

Emelik a tétet

A vásártéri rablás után nem sokkal a testvérek elhatározták, hogy vonatrablásban is próbára teszik szerencséjüket. Első célpontul a Chicago és a Csendes-óceán között közlekedő expresszt szemelték ki, amely a terv szerint 1873. július 21-én

Katonákból lett banditák

Az 1865-ben véget ért véres amerikai polgárháború után a vesztes déli Konföderáció államainak politikai, gazdasági és társadalmi élete szétzilálódott. Ugyanez sújtotta Missouri polgárait is, amely ugyan rabszolgatartó államként lépett be az Unióba, de hivatalosan végig az északiak oldalán állt a háború során. Az állampolgárok kettős irányú elkötelezettsége miatt főleg az állam nyugati határmegyéi megismerkedtek a rabszolgaság párti „erdőlakók", és rabszolgaság-ellenes „kansasi banditák" közötti állandó csatározásokkal. A háború csupán elmérgesítette a két oldal között már régen dúló vitát.

A kommandók fenyegetése az Unió parancsnokait egy sor megtorló intézkedés bevezetésére kényszerítette az „erdőlakók", illetve a nekik segítséget nyújtó polgári személyek ellen. A bozótharcosok kisiklottak a kezük közül, de farmerek ezreit késztette menekülésre az Unió otthonaikat felgyújtó és állataikat lemészárló reguláris hadserege.

A béke nem oldotta meg Missouri problémáit. Cass megyének 1860-ban 10 ezer lakosa volt köztük a híres Dalton-banda rokonsága is 1865-re alig 600-an maradtak. A szomszédos Clay és Jackson megyék (ahonnan a James és a Younger fivérek származtak) hasonlóan elnéptelenedtek. Az erőszak és kétségbeesés ilyen légkörében a fegyver és ököljog lett a hétköznapok alaptörvénye.

Egyáltalán nem meglepő, hogy a háború után sokan törvényen kívüli bandákba verődtek, sem pedig az, hogy – hosszú évek gyakorlatával a hátuk mögött – választott 'szakmájukban' rendkívüli ügyességet tanúsítottak.

100 ezer dollár készpénzzel indult el kelet felé. Az iowai Council Bluffs közelében levő kanyar egy darabján fölszedték a síneket. A robogó vonat gépészének semmi esélye nem volt, hogy időben le tudja fékezni a vonatot: a mozdony kirepült a kanyarban, és lefutott a sínről, a mögötte levő kocsik egymásba rohantak. Egy vasutas meghalt, tucatnyi utas megsebesült.

A James fivérek felléptek a poggyászkocsira, és kinyittatták a széfet, de az aranyszállítmányt nem az eredeti terv szerint, hanem már előbb elküldték, és csak pár ezer dollárnyi bankjegyet találtak a páncélszekrényben. Az 1874 januárjában végrehajtott Gads Hill-i rablás 22 ezer dollárjához három másik vonatrablásban összesen még 135 ezer dollárt zsebeltek be.

Miután bűnlajstromuk egyre hosszabb lett, de a helyi rendőrök nem sokat vagy semmit sem tettek kézre kerítésükre, a bankárok és vasúttársaságok maguk vették kézbe az ügyet, és megbízták a Pinkerton Detektívügynökséget. Minthogy azonban Allan Pinkerton az Unió embere volt és ő szervezte meg a szövetségi hadsereg titkosszolgálatát, embereit ellenségesen fogadta Missouri társadalmának az a tekintélyes hányada, amely még mindig a Konföderáció bukott ügyével szimpatizált.

A detektíveket az is hátráltatta, hogy nem volt fényképük egyik gyanúsítottról sem, amivel helybeli segítség nélkül is követhették volna a nyomukat. A James-bandának viszont nem okozott gondot a Pinkerton-nyomozókkal való leszámolás, lelkiismeret-furdalást sem, ha agyonlőtték őket, amikor alkalom kínálkozott erre.

1874 elején egyetlen hét alatt három Pinkerton-ügynököt gyilkoltak meg. Az ügynökség fokozta erőfeszítéseit és új tervet kovácsolt: körülvették a James fivérek újra férjhez ment anyja, Mrs. Zerelda Samuel farmját, hogy amikor a fiai látogatóba hazatérnek, csapdába ejthessék őket. Amikor híre ment, hogy a fivérek már a tanyán vannak, az egyik ügynök bedobott egy bombát a házba. A robbanás leszakította Mrs. Samuel jobb karját és megölte Jesse nyolcéves féltestvérét, Archie-t, miközben a banditák Tennessee-ben voltak biztonságban elsáncolva. A kegyetlen merénylet csak fokozta a Jesse James mint a társadalom mártírja iránti rokonszenvet.

Kényszerű bujkálás

A banda szerencséjének a minnesotai Northfield bankjának kifosztásakor 1876. szeptember 7-én vége szakadt.

Két tagját a helyszínen megölték, egyet pedig a nyomukba eredő polgárok lőttek le. Mind a három Younger fivér megsebesült, néhány nap múlva el is fogták őket. Csak Frank és Jesse menekült

A nagy fogás

A XIX. században a Jesse Jameshez hasonló figuráknak bealkonyult, de a vonatrablások nem értek véget. Az 1960-as évek elején egy angol banda rabolt ki egy vonatot, aminek látványos és jövedelmező sikere még az amerikai sógorok figyelmét is felkeltette. A Nagy Vonatrablásra, ahogy az angolok elnevezték, 1963. augusztus 8-án hajnalban került sor amikor tizennégy álarcos férfi a nyílt pályán kirámolta a Glasgow-ból Londonba tartó postavonatot, és 2,6 millió fontot (több mint 7 millió dollárt) zsákmányolt.

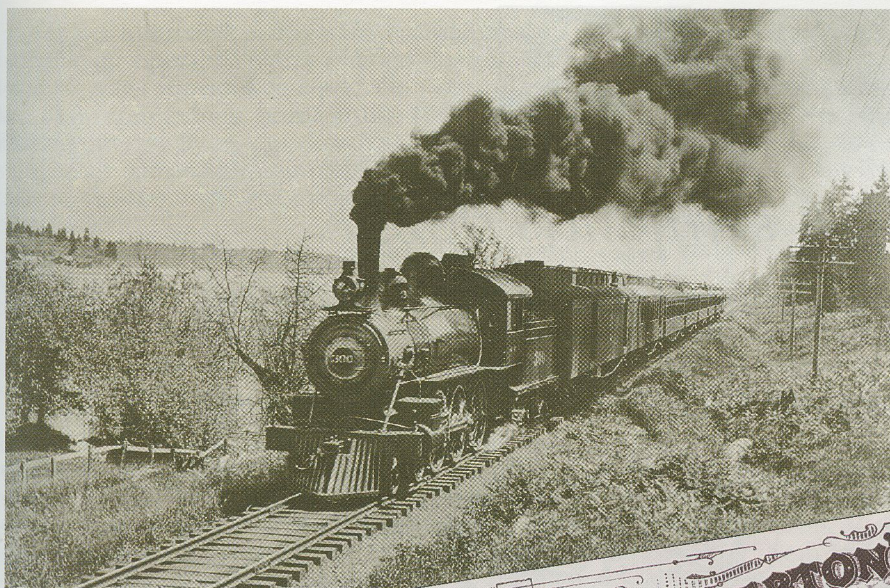
A Scotland Yard hamarosan kiderítette, hogy az amatőr bűnözők azzal az egyszerű trükkel állították meg a vonatot, hogy várakozó teherautójuk közelében tilosra állították a szemafort. A hatóságok néhány napon belül azonosították a gyanúsítottakat köztük egy szobafestőt, egy fodrászt, egy virágárust, egy ácsot, egy ötvöst és két bukmékert.

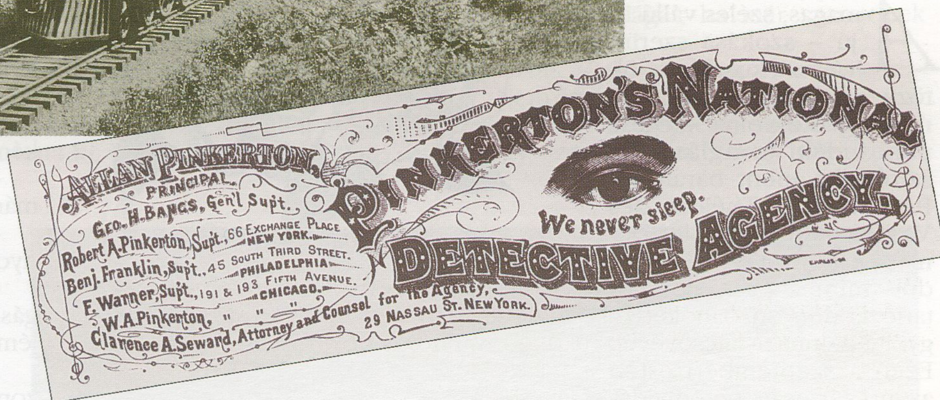
Az 1963-as angliai vonatrablók nem sokáig örültek a sikernek: megaláztatás és börtön várt rájuk.

Mindegyiküket letartóztatták. A zsákmányból azonban csak 343 ezer font került elő. A bíróság elnöke a maximális harminc évig terjedő büntetést szabta ki a bűnösökre. Ezzel az volt a célja, hogy legalább azt megakadályozza, hogy „ebül szerzett" vagyonukat sokáig élvezhessék.

A tettesek legtöbbje hosszú időt töltött börtönben, és hamar el is felejtették őket. Ronald Biggs azonban több mint húsz éven át a Scotland Yard legkeresettebb szökevénye és ellenlábasainak hőse volt. Elítéltetése után nem sokkal sikerült megszöknie a börtönből, egérutat nyert és Brazíliában telepedett le Ott megnősült és született egy fia, és mint egy brazil állampolgár apját, a brazil törvények szerint már nem lehetett kiadni.

A James fivérek Unió-ellenes gerillaként a polgárháborúban tanulták 'mesterségüket' A háború utáni években bankrablásra, végül a jövedelmezőbb vonatrablásra tértek át. A készpénzszállítmányokat és az utasokat fosztogatták.

Éberen figyelő szem volt a védjegye a Jesse James elfogására felbérelt híres Pinkerton detektívügynökségnek.

meg, de minthogy komolyabb hajsza folyt utánuk, mint bármikor, úgy döntöttek, hogy egyetlen esélyük abban rejlik, hogy új név alatt megint elrejtőzzenek.

Ha a James fivérek inkognitóban és nyugton maradnak, Jesse tán öregkorában, ágyban halt volna meg. Eltűnésük után három évvel azonban új bandát alapítottak, és még nagyobb izgalmat keltettek. Missouri állam új kormányzója, Thomas H. Crittenden 5000 dolláros vérdíjat tűzött ki Jesse és Frank James letartóztatására, és további jelentős összegeket rablásért vagy gyilkosságért való elítéltetésükre.

A James-banda két újoncát, Robert és Charles Fordot nem kötötte a régi banda tagjainak hűsége, és túl jónak tartották ezt az ajánlatot ahhoz, hogy vissza lehessen utasítani. Bob Ford titokban felkereste Thomas H. Crittendent, és megígértette vele, hogy kegyelmet kap, amennyiben feladja Jesse Jamest. A két Ford ezután baráti látogatást tett Jesse családjánál a Missouri-beli St. Joseph városában, ahol Howard álnéven éltek. James megörült cimboráinak, és meghívta őket egy pár napra.

A Fordok napokig vártak a kedvező alkalomra, hogy Jesse-t egyszer fegyvertelenül találják, amely bármily valószínűtlen, de eljött, amikor egyik reggel a bandita levette a revolverövét, és Bob Fordnak háttal fellépett egy székre, hogy egy képről letörölje a port Ford lassan észrevétlenül előhúzta a fegyverét, Jesse fejére célzott és meghúzta a ravaszt. A golyó azonnal végzett vele.

Öt hónappal később a harminckilenc éves Frank önként feladta magát, és színpadias gesztussal a kormányzó elé helyezte a pisztolyát. Crittenden tisztességes bíráskodást ígért neki; és talán a Jesse alattomos elveszejtése miatti közfelháborodás miatt – Franket minden vád alól felmentették. Életének hátralevő részét nyugalomban élte le.

Jesse James legendája tovább él. Az amerikaiak nemzedékei hetyke hősként emlékeznek rá, aki a gazdagoktól lopott, a szegényeknek adott, de eltaposta őt az igazságtalan államhatalom. Ezt a képet tízcentes elbeszélések, balladák és vásári színművek őrizték.

Azok a tények, amelyek nem illettek a népszerűséget erősítő mítoszba, például, hogy James valójában nem tett különbséget gazdag és szegény között, hogy legalább egy tucat ártatlan embert ölt meg, hogy rettegést és bizonytalanságot keltett a Nyugat jókora részén nos, ezek egyszerűen kimaradtak a balladákból.

A kaméliás hölgy

Korának legünnepeltebb és legkapósabb kurtizánja volt. Bár Marie Duplessis megosztotta kegyeit Párizs sok gazdag és nemes férfiúja között, tartós hírnevét egy elszegényedett ifjúval való viszonyának köszönheti.

A magas, széles vállú ifjú – szokása szerint választékosabban öltözve, mint anyagi helyzete megengedte volna – egész napi vidéki lovaglás után színházba ment barátjával Párizsban. A Théâtre des Variétés-ben Alexandre Dumas nem annyira a színpadot, mint a páholyokban tartózkodó vonzó nőket figyelte színházi látcsövével. Ezen a szeptemberi estén az úri társaság peremvidékén élő párizsi félvilági hölgyek jócskán jelen voltak. Bár kegyeiket rendszerint idősebb, gazdag urak élvezték, ezek a lányok valójában jóképű, az se baj, ha szegény ifjak igaz szerelmére sóvárogtak. Legalábbis ez volt az afféle ifjak szilárd meggyőződése, mint a húszéves Dumas.

Az egyik nő különösen megragadta a képzeletét. „Magas volt, nagyon karcsú, fekete hajú, az arca rózsás fehér – írta később. – Kis feje hosszúkás vágású szemével mintha porcelánból lett volna, mint a japán nőké. Tekintete azonban büszke és eleven természetről árulkodott. Olyan volt, mint egy drezdai porcelánfigura." A nő, akit ilyen elragadtatottan jellemez, Marie Duplessis, a kor leghíresebb kurtizánja volt.

A nő is felfigyelt Dumas-ra, minthogy jelt adott barátnőjének, Clémence Prat-nak, akit a fiú is ismert.

Az előadás végeztével Madame Prat szívélyesen meghívta az ifjakat otthonába, amely közvetlenül szomszédos volt Marie-éval a divatos boulevard de la Madeleine-en. Kisvártatva Marie az ablakon átszólt szomszédnőjének, hogy unja grófi látogatóját és társaságra vágyik. Madame Prat átsietett, nyomában a két ifjúval.

A grófot rövidesen kiutálták, Marie pedig késői pezsgős vacsorát szolgált fel három vendégének. Az étkezés vége felé köhögési roham vett rajta erőt, és kiment a szobából.

Ha Marie Duplessis fehér kaméliát viselt, hajlandóságát jelezte a szerelmi ajánlatok iránt; a piros virág türelemre intett.

Dumas utána ment, és lerogyva találta egy kereveten. A mellette levő ezüsttálban véres volt a víz.

Nagyon szenved? kérdezte a fiú.

– Alig Megszoktam már – felelte a szép hölgy

Megöli magát, asszonyom – tört ki a fiú.

– Mi ez a hirtelen rajongás? Csak nem szeretett belém? – kérdezte a nő.

A fiú habozott, a nő azonban kikényszerítette belőle a vallomást, de előre figyelmeztette a következményekre.

Vagy visszautasítom, és akkor Ön megharagszik rám, vagy pedig elfogadom, és akkor nagyon szomorú kedvese lesz.. olyan nő, aki beteg, ideges, szomorú, vagy ha víg, akkor vígsága még a bánatánál is szomorúbb.

Alexandre Dumas és Marie Duplessis megismerkedése 1844 őszén történt. Rövid és keserédes románc követte. A fenti párbeszéd a négy évvel később megjelent népszerű regényből, *A kaméliás hölgy*ből való.

Egy kurtizán élete

Alphonsine Plessis Dumas-val egy évben, 1824-ben született egy parasztgazda lányaként, aki a szóbeszéd szerint eladta őt a cigányoknak. Végül Marie Duplessis néven Párizsban tűnt fel mint varrónő. Nem sokáig kellett varrnia, finom szépsége hamarosan magára vonta egy vendéglős figyelmét, aki egy lakosztályban helyezte el. Első szeretőjét nemsokára Guiche herceg váltotta fel, egy gazdag aranyifjú, aki otthagyta a hadsereget a párizsi műegyetemen folytatott névleges tanulmányai kedvéért. A herceg kedveseként Marie Duplessis a párizsi társaság gonosz nyelvének és számos reménybeli udvarló ostromának célpontja lett. Mindössze tizenhat éves volt.

Nappal kikocsizik a fogatán, esténként színházba vagy operába, utána csillogó összejövetelekre jár, vagy romantikus randevúkra olyan urakkal, akik szeretnének hozzájárulni létfenntartása költségeihez – ilyen egy kurtizán élete. Marie szolgálatait hamarosan úgy megfizették, hogy állítólag százezer aranyfrankot költött évente fényűző életmódjára.

Gyönyörű ruhákban járt és virágokkal vette körül magát. A rózsa illatától azonban szédült, így inkább szagtalan kaméliákat viselt, és a házát is e kényes virágokkal töltötte meg, mígnem egy bírálója szavaival „kaméliából levő erődítmény zárta körül"

Marie, aki intelligens és művelt volt, elolvasta, kész is volt megvitatni tekintélyes könyvtárának minden kötetét, és kitűnően zongorázott. Egyetlen hibája, vallotta be, az állandó hazudozás volt. De ezt meg vígan elintézte azzal a szemtelen megjegyzéssel, hogy „a hazugság fehéríti a fogakat"

Amikor Dumas-val megismerkedett, az öregedő de Stackelberg gróf tartotta ki, mert Marie ezt hazudta új szeretőjének – a gróf meghalt lányára emlékeztette.

A Dumas-nak szentelt estékről azt lódította a grófnak, hogy Zélia barátnőjével tölti. Kétségkívül volt egy harmadik szeretője is, Perregaux gróf személyében, akiről egyiküknek sem beszélt. Rajongói azonban abban egyetértettek, hogy Marie-nak arany szíve van. Mégis mintha valami űzte volna egyik férfitól a másikig, „megszállottan vágyott a békére, nyugalomra és a szerelemre" mondta róla egy kortársa. Marie divatosan sovány volt és sápadt, maga az időtlen szépség. De ugyanakkor beteg is, aki rettegett attól, hogy fiatalon fog meghalni.

Néhány hónapi boldog szerelem után Dumas kezdett eltávolodni Marie-tól – bár a lány felajánlotta neki őszinte barátságát, ha már szeretőnek nem kell.

1845. augusztus 30-án írta meg a lánynak szakító levelét: „Nem vagyok elég gazdag, hogy úgy szerethessem, ahogy szeretném, sem elég szegény hogy úgy szerethessen, ahogy Ön szeret-

Nem holmi utcai nő Marie Duplessis jól ismert opera- és színházlátogató volt, gyakran megfordult a párizsi Opera elegáns fogadótermeiben (jobbra). Legjobban fekete hajának és fehér bőrének drámai ellentétét csodálták, mint szépségének legfőbb elemét.

né. Ön túl jószívű ahhoz, hogy ne értené meg, mi késztetett e levél megírására és túl intelligens ahhoz, hogy ne bocsátana meg nekem."

A büntetés

Amikor magához tért, miután Dumas elhagyta, Marie Duplessis először Liszt Ferencnél, a zeneszerzőnél vigasztalódott. Aztán 1846 elején elfogadta Perregaux gróf meglepő házassági ajánlatát. Londonban házasodtak össze, február 21-én.

Volt, aki úgy vélte, hogy a gróf egyszerűen megszánta Marie-t, amiért oly gyorsan esik áldozatául a tüdőbajnak.

Párizsba való visszatérésük után hamarosan külön költöztek, és Marie rövidesen magára maradt – nem lévén már elég ereje a társasági élet forgatagához, el kellett adogatnia mindenét, hogy a hitelezőit lecsillapítsa. Hálószobájába egy kis térdeplőzsámolyt állított magányos áhítatához, végül papot hívatott, hogy a római katolikus egyház szertartása szerint felvegye az utolsó kenetet. A huszonhárom éves kurtizán 1847 február 3-án halt meg, miközben odakint a karneváli dáridó résztvevőinek harsány nevetése és dalolása verte fel a boulevard de la Madeleine csendjét.

Ez idő alatt Dumas apjával, az idősebb Alexandre Dumas-val – a *Három testőr* és a *Monte Christo grófja* ünnepelt írójával – Spanyolországban és Algériában utazgatott. Dumas útban hazafelé értesült Marie haláláról.

Elsétált ahhoz a házhoz, ahol annak idején megismerkedtek, és amely annyi romantikus találkájuk színhelye volt, és meglátott egy közleményt, amely a lakásban maradt ingóságok árverését hirdette. Értékesebb tárgyat nem engedhetett meg magának, így Dumas beérte azzal, hogy megvett egy aranyláncot, amit Marie hajdan a nyakán viselt. Az árverés amúgy nemcsak hogy fedezte Marie tartozásait, hanem még egy kisebb örökségre is futotta belőle kedvenc normandiai unokahúga számára. A végrendelet egyetlen kikötése az volt, hogy az örökös soha nem jöhet Párizsba, amelynek kísértései oly végzetesnek bizonyultak nagynénje számára.

A bánat ihlette remekmű

Alexandre Dumas májusban kivett egy szállodai szobát, újraolvasta Marie hozzá írott leveleit, és nekilátott, hogy megírja regényét, amely világhírűvé tette.

*A kaméliás hölgy*ben egy Marguerite Gautier nevű kurtizán feladja csillogó párizsi életét, és fiatal szerelmével, Armand Duvallal vidékre költözik. Idilljüket Armand apja szakítja meg, aki kétségbe vonja Marguerite fia iránti érzelmeinek őszinteségét.

A király „hivatalos" szeretője

Kurtizán lévén Marie Duplessis nem volt szalonképes Párizs felsőbb köreiben. Mindössze száz évvel korábban azonban az efféle nőket még a legmagasabb szinten is befogadták a leghíresebb példa Jeanne-Antoinette Poisson, aki csaknem 20 éven át XV Lajos francia király hivatalos szeretője volt.

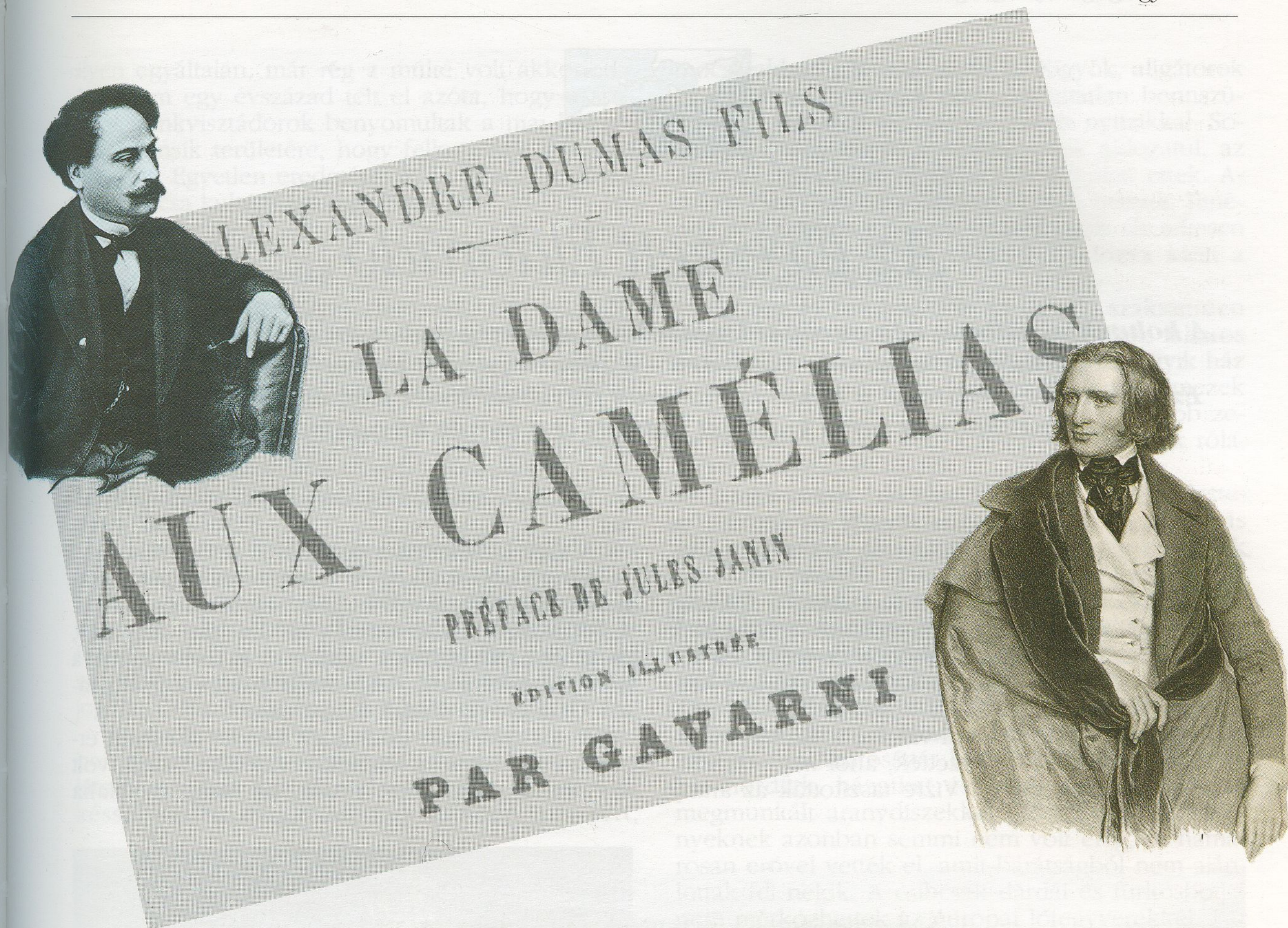
Amikor apja pénzügyi botrány miatt gyorsan menekülni kényszerült Franciaországból, Jeanne-Antoinette-et a család egyik barátja vette magához, irodalmi és művészeti képzésben részesítette, hogy egy társaságbeli férfinak majd méltó hitvese legyen. 1741-ben, 19 évesen feleségül is ment Charles-Guillaume le Normant d'Étoiles-hoz, aki elég gazdag volt ahhoz, hogy szalont tartson fenn Párizsban, ahol ifjú felesége vendégül láthatta a kor szellemi és társadalmi elitjét. Bár a házasság boldognak tűnt, Jeanne-Antoinette már régen magasabbra vetette a szemét. Kilenc éves korában egy jövendőmondó azt jósolta neki, hogy egy napon a király szeretője lesz.

A művészetek pártfogójáról, Madame de Pompadourról nevezték el a fejtetőre fésült hajviseletet is.

1745 februárjáig, a trónörökös esküvője alkalmából rendezett bálig azonban nem is találkozott a nála 11 évvel idősebb XV Lajossal. Ezután viszont szinte azonnal szeretők lettek, és Jeanne-Antoinette még az év vége előtt lakosztályt kapott Versailles-ban. Házassága minden gond nélkül felbomlott, és megkapta a Pompadour márkinő címet.

A király hivatalos barátnőjeként Madame de Pompadour szabta meg a kor divatját, és még a királynő is elismerte, bár bírálói azzal vádolták, hogy túl nagy politikai hatalomra tett szert. Amikor a király érdeklődése fiatalabb nők felé fordult, viszonyuk barátsággá érett. Lajost mélyen lesújtotta barátnőjének 1764-ben bekövetkezett halála.

Marie Duplessis nemcsak a kor párizsi társaságának vagyoni és rangbéli elitjét, hanem olyan szellemi és művészeti kiválóságokat is szeretői közé sorolt, mint Liszt Ferenc (jobbra) és az ifjabb Alexandre Dumas (fent), aki A kaméliás hölgy *(La dame aux camélias) című regényével és színdarabjával halhatatlanná tette őt.*

Minthogy lepénzelni nem tudja, könyörögni kezd a lánynak, hogy a család jó híre érdekében szakítson a fiával. nem találhat megfelelő partit a lánya számára, amíg a fia egy ilyen rossz hírű nőszeméllyel él együtt. A lány szomorúan hagyja el Armand-t, azt mondva neki, hogy egy fiatal nemest szeret a városban. A kurtizánok viharos életéhez való visszatérés azonban gyorsan felemészti a tüdőbeteg erejét.

A tragikus sorsú Marguerite már a halálán van. A kétségbeesett Armand túl későn szerez tudomást apja ármányáról, bár ahhoz még időben érkezik, hogy Marguerite az ő karjai között zuhanjon a végső öntudatlanságba.

1848-ban megjelent *A kaméliás hölgy* és óriási sikert aratott, az ifjabb Dumas-t valósággal ostrom alá vették a hivatásos drámaírók, hogy művét hadd írják át színpadra. Ehelyett ő visszavonult egy vidéki házba, és lázas gyorsasággal maga írt belőle színdarabot.

Apját kérte meg, hogy állítsa színpadra abban a színházban, amelynek állandó szerzője és igazgatója volt, az idősebb Dumas azonban hevesen tiltakozott. A darab tárgya nem alkalmas színpadra, ne is álmodjon az előadásáról – mondta a fiának. A fiú rávette, hogy legalább olvassa el a kéziratot. Nagyon jó – mondta az öregúr, miután elolvasta az első felvonást. A fiút elszólította valami kötelesség, és apját magára hagyta a kézirattal. Mikor visszatért, könnyek között találta az öreget. „Édes fiam kiáltott fel. Mekkorát tévedtem! Ennek a darabnak színpadon a helye...”

A darab premierje 1852-ben volt, sikere még a regényét is túlszárnyalta.

Marie Duplessis-t azonban Guiseppe Verdi tette igazán halhatatlanná, aki e darabra komponálta a *La Traviata* című, talán legnépszerűbb operáját. Marie emlékezete átnyúlik a XX. századra is, öt film is készült Dumas megható történetéből, amelyek közül a Greta Garbóval, 1936-ban forgatott *Camille* lett a leghíresebb.

Az elveszett Eldorádó

A kolumbiai csibcsa nép európai leigázóinak egy öreg ember mesélte el először – valószínűleg kínvallatás hatására – a „Bearanyozott Ember" történetét. Ez a történet fordította a konkvisztádorok figyelmét Kelet felé, és mellesleg több évszázadon át tartó kutatást indított el a mesék birodalma után.

A kialudt vulkán kráterében – több mint 2700 méter magasságban mély tó sötétlik. A partján messze vidékekről, százával gyülekeztek a törzs tagjai.

Megkezdődött az ünnepi szertartás, a sokaság elcsendesedett. A szolgák meztelenre vetkőztették az uralkodót, agyaggal dörzsölték be testét, és addig hintették aranyporral, amíg egy spanyol krónikás 1636-ban írt szavaival – *„El Doradó"*-vá, „Bearanyozott Ember"-ré nem változott. Ezután balsafából készült tutajhoz vezették, ahol négy törzsfőnök csatlakozott hozzá. Vízre taszították az arany és smaragd áldozati ajándékokkal megrakott tutajt.

Ahogy közeledett a ceremónia tetőpontja, egyre hangosabb éneket és hangszeres zenét visszhangoztak a környező hegyek. Hirtelen csend lett. A főnökök a vízbe szórták az áldozati tárgyakat, majd az aranyborította uralkodó is fejest ugrott a tóba. Mire felmerült, teste megtisztult arany burkától. Újult erővel szólalt meg a zene.

A spanyol Juan Rodríguez Freyle, aki ilyen érzékletesen leírta a jelenetet, valójában nem volt szemtanú. *El Dorado* rítusa, ha létezett valaha

ilyen egyáltalán, már rég a múlté volt akkoriban. Majdnem egy évszázad telt el azóta, hogy a spanyol konkvisztádorok benyomultak a mai kolumbiai fennsík területére, hogy felkutassák legendás kincseit. Egyetlen eredményük az ottani bennszülött csibcsa kultúra lerombolása volt.

A hódítók érkezése

A könnyedség, amellyel Hernando Cortez 1521 ben megdöntötte a mexikói aztékok, Francisco Pizarro pedig tizenkét évvel később a perui inkák birodalmát, mások étvágyát és fosztogató kedvét is felébresztette.

1536 áprilisában körülbelül 900 európai és ki tudja, hány bennszülött teherhordó indult el a Kolumbia északnyugati partvidékén levő Santa Marta nevű településről.

Az volt a tervük, hogy egészen a Magdalena folyó forrásáig hatolnak előre, hogy új utat találjanak az Andokon át Peru felé, és útközben talán egy újabb kifosztható bennszülött birodalmat is felfedeznek. Parancsnokuk a tartomány szigorú és istenfélő kormányzóhelyettese, a 36 éves granadai jogász, Gonzalo Jiménez de Quesada volt.

Jiménez de Quesada emberei tizenegy hónapon át emberfeletti erőfeszítéssel haladtak előre, a látszólag áthatolhatatlan dzsungelben bozótvágó késsel kellett megküzdeniük minden méterért, mocsarakban gázoltak derékig. Kígyók, aligátorok és jaguárok tizedelték őket. Láthatatlan bennszülöttek árasztották el őket mérgezett nyilaikkal. Sokan az éhségnek és a láznak estek áldozatul, az életben maradottak gyíkokat és békákat ettek. Amikor csak 200 használható embere maradt, Jiménez de Quesada már-már visszafordult, de teljesen lerongyolódott serege végre botladozva kiért a Cundinamarca-fennsíkra.

Az ámuló betolakodók szeme elé szakszerűen megművelt kukorica- és burgonyaföldek, takaros és láthatóan gazdag falvak tárultak. Mindegyik ház bejárata előtt felfüggesztett, vékony aranylemezek pörögtek csilingelve a szélben; „a legédesebb zene" az európaiak fülének, mint beszámoltak róla. Elérték a csibcsák földjét.

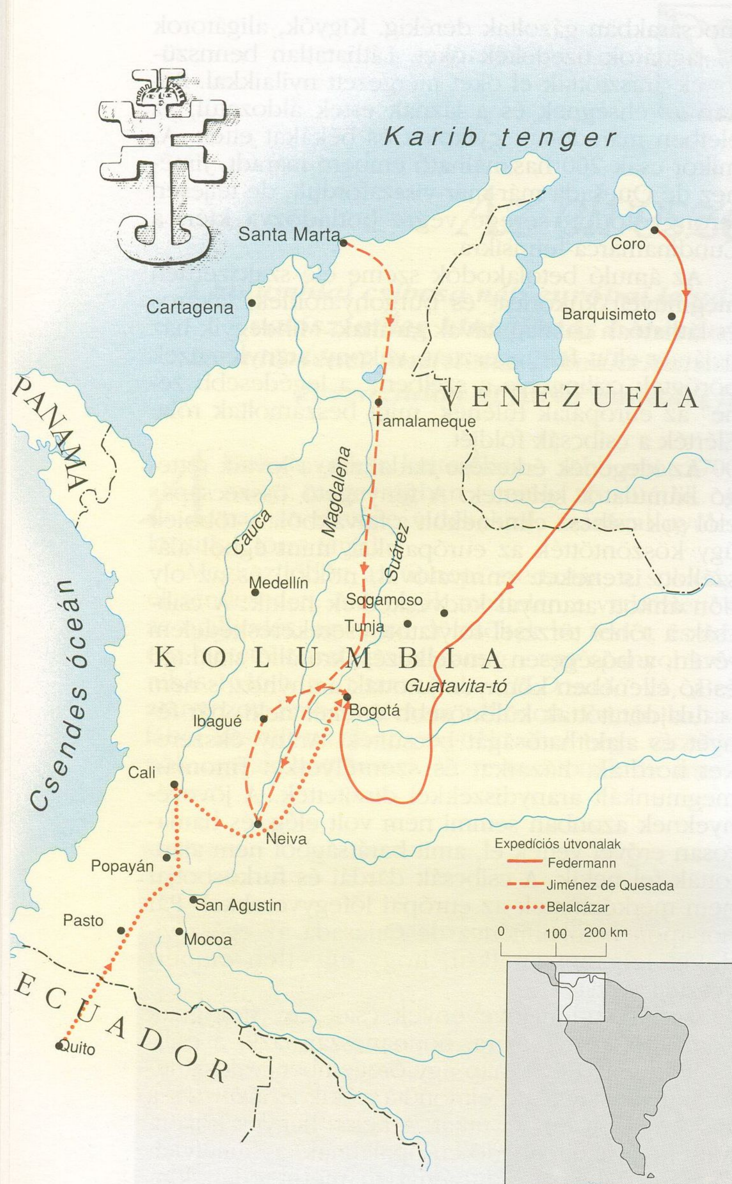
Az idegenek érkezése riadalmat, a lovaik rettegő bámulatot keltettek. A fenyegető összecsapás elől sok csibcsa elmenekült a falvakból. A többiek úgy köszöntötték az európaiakat, mint égből alászállott isteneket: ennivalóval, nőkkel és az oly hőn áhított arannyal kedveskedtek nekik. A csibcsák a többi törzzsel folytatott cserekereskedelem révén, a bőségesen rendelkezésükre álló smaragd és só ellenében könnyen jutottak aranyhoz, s nem is tulajdonítottak különösebb értéket neki, bár fényét és alakíthatóságát becsülték. Arany ékszereket hordtak, házaikat és szentélyeiket finoman megmunkált aranydíszekkel díszítették. A jövevényeknek azonban semmi nem volt elég, és hamarosan erővel vették el, amit barátságból nem ajánlottak fel nekik. A csibcsák dárdái és furkósbotjai nem mérkőzhettek az európai lőfegyverekkel. Pár hónapon belül Jiménez de Quesada az egész vidéket leigázta anélkül, hogy egyetlen embert vesztett volna.

A telhetetlen jövevények csak egy dolognak nem jutottak nyomára. honnan származik a csibcsák aranya? Egyik nap egy öregember valószínűleg kínvallatás alatt, elmondta nekik *El Dorado*, a Bearanyozott Ember titkát. A keleti hegyek között, mesélte a hitetlenkedő európaiaknak, a Guatavitató partján levő erődítményben mérhetetlen kincsek rejlenek. Az ottani törzsfőnök minden évben az isteneknek áldozza mérhetetlen vagyonának egy részét, aranyat és smaragdot szór a tó vízébe. Meztelen testét is aranyporral borítja, és maga is alámerül, míg a víz le nem mossa róla, gyarapítva a kincseket.

Legenda volt vagy valóság, esetleg csak az öregember fortélya, amellyel el akarta távolítani népének vérszopóit, nem tudni, az európaiak mindenesetre mohón kaptak a történeten. *El Dorado* bevonult az Újvilág meghódításának évkönyveibe, és meghökkentő uralkodói rítusból hamarosan számtalan kincskereső kalandor álmainak netovábbjává. Eldorádóvá, a minden képzeletet felülmúló gazdagság országává alakult, amely mindig az éppen előttük magasodó hegy mögött vagy a következő folyó túlpartján vár reájuk.

A kolumbiai Guatavita-tó (szemben) a környező völgyek felől rejtve, eldugottan fekszik, több mint 2700 méter magasan. A kép bal oldalán az európaiak által ásatott árok látható, amellyel le akarták csapolni a tó vizét. A fenéken sejtett kincs feltárására minden erőfeszítés hiábavalónak bizonyult. A fénykép előterébe helyezett korabeli metszeten az uralkodó rituális bearanyozása látható. A fenti kép csupán 1969-ben talált, finoman megmunkált aranytárgyán egy tutajon álló, túlméretezett főalakot és körülötte szolgákat látunk; lehet, hogy ez a szertartás ősi ábrázolása. Kevés ehhez hasonló művészi alkotás élte túl az Újvilág európaiak által való kifosztását.

1539 elején véletlenül három kincskereső expedíció futott össze az újonnan alapított Santa Fé de Bogotában, a mai Kolumbia fővárosában. A fennsíkra vezető útjukat a fenti térkép mutatja.

Három elme, egy gondolat

Mielőtt embereit a Bearanyozott Ember keresésére vezette volna, Jiménez de Quesada úgy döntött, hogy előbb visszatér Santa Martába, és megerősítteti magát az általa meghódított és Új-Granadának elnevezett hegyvidéki terület kormányzói székében. Távozási szándékát azonban rögtön megváltoztatta, amikor 1539 februárjában hírét vette hogy északkelet felől egy újabb európai expedíció

Gonzalo Jiménez de Quesada, a büszke konkvisztádor alig 200 emberével könnyűszerrel leigázta az egymilliós csibcsa népet. Az áhított kincset azonban sohasem találta meg, és jutalmul egy címzetes katonai ranggal kellett beérnie.

közeledik újonnan alapított fővárosa, Santa Fé de Bogotá felé.

Kiderült, hogy körülbelül százhatvan emberből álló bandáról van szó, amelynek vezetője egy Nikolaus Federmann nevű német, az augsburgi Welser kereskedőcég megbízottja.

A Welser cég pénzzel támogatta I Károly spanyol király német-római császárrá választását, és viszonzásképpen megkapta a császártól Venezuela tartományt. Federmann is egy újabb indián birodalom meghódításáról álmodozott, de pár hónappal később indult Coro tengerparti városából, mint Jiménez de Quesada Santa Martából.

Több mint két éven át kereste a Cundinamarca-fennsíkra vezető hágót a hegyek között. Jiménez de Quesada kissé gyanakvó szívélyességgel üdvözölte a kiéhezett és lerongyolódott idegenek csapatát, ellátta őket élelemmel, ruhákkal, és eltűnődött, miképp állíthatná őket célja, az Eldorádó elleni támadás szolgálatába.

Sokáig nem tűnődhetett, mert nemsokára értesült, hogy egy harmadik expedíció is közeledik Santa Fé de Bogotához, ezúttal délnyugat felől, Sebastián de Belalcázar vezetése alatt, aki Pizarro helyettese volt Peru meghódításakor

Belalcázar egészen Ecuadorig űzte észak felé az inka sereg maradványait, ott azután megalapította Quito városát, és ő is hallott a szárazföld belsejében lévő területek mesés gazdagságáról. Kö-

rülbelül ugyanakkor vágott neki a Quitóból észak-ra vezető hosszú menetelésnek, amikor Jiménez de Quesada elindult Santa Martából. Santa Fé de Bogotába jól öltözött, kitűnően felfegyverzett európaiakból álló, erős csapattal érkezett, sokan pompás lovakon ültek.

Nagy létszámú bennszülött segédcsapat, egy ezüst étkészlet, és – a fennsíkot előbb elérő, húsra kiéhezett európaiak nagy örömére – háromszáz disznó is kísérte. Különös véletlen, hogy mindhárom expedíció 166 embert számlált, amikor egyesítették erőiket.

A három vezér összekülönbözött azon, hogy a bennszülöttek újabb birodalmának felkutatásában kit illet meg az elsőbbség, és mindhárman visszatértek Spanyolországba, hogy az udvarnál érvényesítsék igényüket. Federmann hamar kiesett, megbízói ugyanis elveszítették Venezuelát egy spanyol kalandorral szemben, ő maga pedig ismeretlenül halt meg.

Belalcázar megkapta az egyik, általa útközben alapított város parancsnoki beosztását, de a jelek szerint pályafutásának végére elveszítette az udvar kegyét. Jiménez de Quesadatól is megtagadták a kormányzói címet, „Új-Granada marsallljá"-nak címzetes katonai rangjával kellett mindössze beérnie. Bár nyolcvan évig élt, és soha nem adta föl nagy álmát, hogy megtalálja végre a Bearanyozott Ember földjét, dicsőségének napja végleg leáldozott.

A Guatavita-tó őrzi titkait

Eldorádó után szüntelenül kutattak azalatt is, amíg a három vetélytárs a spanyol királyi udvarban marakodott. Hernando Perez de Quesada, Új-Granada meghódítójának egyik fivére volt az első, aki megpróbálta felkutatni a Guatavita-tó mélyén fekvő vélt kincseket. 1540-ben a száraz évszakban embereit munkára fogta, és tökhéjjal merette ki a tó vizét. Három hónapi türelmes munkával sikerült a vízszintet körülbelül három méterrel csökkenteniük. Az így előbukkanó partszegélyen három-négy ezer apró aranytárgyat találtak, a tó közepét azonban, ahol a nagy kincset gyanították, sohasem sikerült elérniük.

Négy évtizeddel később még szenzációsabb kísérletet tettek a tó lecsapolására. Egy gazdag bogotai kereskedő sok ezer bennszülöttet fogadott fel, hogy ássanak árkot, átvágva a környező dombok egyikét. Az elkészült csatorna jócskán megcsapolta a tavat, a vízszint ezúttal közel húsz méterrel szállt alább.

Előkerült egy tojásnyi smaragd és számos arany csecsebecse, a lelet azonban aligha fedezte a munka költségeit. Egy másik kincsvadász alagút ásatásába fogott, hogy levezesse a tó vizét, de fel kellett adnia tervét, amikor az beomlott, maga alá temetve a munkások zömét.

Eldorádó története azonban ezzel sem ért véget, és még a nagy német természettudós, A-

Négyszáz évvel később: új mánia

Az európaiak telhetetlen aranyéhsége az Újvilág bennszülött kultúráinak megsemmisüléséhez vezetett. Négyszáz évvel később Kolumbia népét egy új nem kevésbé komoly veszély fenyegeti: a nagy hatalmú Medellin és Cali kábítószer-kartellekkel való szembenállás szinte biztos halált jelent.

A *Fortune* magazin szerint a tiltott kábítószer-kereskedelem „óriási multinacionális üzlet, amelyet gyorsan reagáló legfelső vezetés, kiterjedt terjesztői hálózat és az ártól független fogyasztók jellemeznek" A perui és kolumbiai parasztok által gondozott Andok-beli kokacserjék látják el a világot kokainnal, amiből az olcsóbb, cigarettaként szívható *crack* is készül. A becslések szerint mintegy hatmillió amerikai kokainfüggőségben él.

A kolumbiai drogbárók pénzelik az ültetvényeken folyó termelést, és a levelekből nyert ragacsos alapanyagból titkos laboratóriumaikban éterrel és acetonnal keverve állítják elő a tiszta kokaint. Az anyag általában egykilós nejlonzacskóba csomagolva, illegális úton kerül be az Egyesült Államokba és a többi célországba, ahol szervezett hálózat juttatja el a fogyasztókhoz.

A kokain erős és drága, ezért a fehér port gondosan adagolják, mielőtt rövid, üreges nádszálon át felszippantanák.

Latin-Amerika legrégibb demokráciájának kormánytisztviselői tehetetlenek. A kokainbárók ajánlata. „plomo o plato" (ólom vagy lóvé), vagyis aki nem fogadja el a megvesztegetést, golyót kap a fejébe.

A Kolumbiából kicsempészett kokain mennyiségét évi 350–450 tonnára, az ebből származó bevételt mintegy négymilliárd dollárra becsülik. A kokain az ország legjelentősebb exportcikke. Az egyik kartell alapítóját nemhogy nem tekintették bűnözőnek, hanem 1982-ben póttagként még a kolumbiai parlamentbe is beválasztották, ahol sikeresen lobbizott az olyan törvények bevezetése ellen, amelyek értelmében a kokain forgalmazásával gyanúsítható személyeket kiadták volna az Egyesült Államoknak, hogy ott bíróság elé állíthassák őket.

lexander von Humboldt képzeletét is megragadta, amikor tudományos expedícióval Kolumbiában járt. Bár a kincs iránti érdeklődése merőben elméleti volt kiszámolta hogy háromszáz millió dollárnyi arany fekhet a Guatavita-tó mélyén. Számításának alapja az a feltevés volt, hogy évente ezer zarándok vett részt a szertartáson, fejenként öt aranytárgyat áldoztak, és ez így ment egy évszázadon át. A tó lecsapolására tett utolsó kísérlet 1912-ben történt, amikor angol kincskeresők hatalmas teljesítményű szivattyúkkal láttak hozzá a feladathoz. A víz nagy részét le is csapolták, de a fenék lágy iszapjába süppedt az, aki belemerészkedett. Másnapra viszont a sár betonkeményre száradt. Az angol expedíció költsége 160 ezer dollárra rúgott, a talált aranytárgyak értéke csak mintegy 10 ezer dollár volt.

A tófenék elérésére tett haszontalan erőfeszítéseknek az vetett végleg véget, hogy a kolumbiai kormány 1965-ben nemzeti történelmi emlékhellyé nyilvánította a Guatavita-tavat.

A kutatás újabb célpontjai

1541-ben, öt évvel azután, hogy Belalcázar kivonult Quitóból Kolumbia felé, Gonzalo Pizarro (Peru meghódítójának öccse) is elindult ugyanonnan Eldorádó keresésére.

Nemcsak az arany vonzotta, úgy hallotta, hogy a méregdrága fűszer a fahéj is bőséggel terem azon a vidéken.

Egy Francisco de Orellana nevű szerencselovag is csatlakozott hozzá. Expedíciójuk átvágott az Andokon és leereszkedett a keleti trópusi őserdők övezetébe, ott aztán elváltak útjaik. Pizarro végül visszatért Quitóba, Orellana pedig egy széles, lomha folyam mentén haladt tovább egészen az Atlanti-óceánig. Útközben áthaladt egy törzs területén, amelynek asszonyai jobban nyilaztak, mint a férfiak. Orellanának az ókori görögök által leírt amazonokat juttatták eszébe, és róluk nevezte el a folyót Amazonasnak.

Pizarro és Orellana nyomában újabb spanyol kalandorok vágtak neki Eldorádónak, kiterjesztve a kutatást az Amazonas és az Orinoco medencéjére is. Antonio de Berrío, a két folyam közötti hatalmas terület kormányzója a legkitartóbbak egyike volt Akárcsak elődeinek neki is meggyőződése volt, hogy a Bearanyozott Ember országát egy tengerszem mellett kell keresnie. Ő azonban úgy vélte, hogy ez a tó nem a Guatavita, hanem valahol Guyana hegyei között lehet, ahova Berrío szerint a legyőzött inkák menekültek, hogy megalapítsák mesés, új városukat, Manoát, melynek még az utcáit is arannyal borították.

1584 és 1595 között Berrío három expedíciót vezetett Guyanába. Harmadik útja során Trinidad szigetén Sir Walter Raleigh-ba ütközött, aki éppen ott próbálta újra kifényesíteni kissé már megfakult gyarmatosítói hírnevét. Egy közös ivászaton az angol kiszedte Berríóból *El Dorado* titkát, majd átmenetileg lecsukatta cimboráját, és hazatért, hogy lelkes beszámolót fogalmazzon Manoáról és „Eldorádó”-ról, ahogy a Bearanyozott Ember királyságát elnevezte. Raleigh aztán nem csak azt hitte, amit látott. Eldorádót jóval gazdagabbnak festette le, mint Perut. Manoa „nagyságának, gazdagságának és kitűnő fekvésének nincs párja a világon” írta Könyve meglehetősen kevés érdeklődést keltett a térség iránt, és természetesen hiábavalónak bizonyultak az Eldorádó felfedezésére irányuló saját erőfeszítései is.

A halhatatlan mese

A Bearanyozott Ember története amelyet valószínűleg egy kétségbeesett, elcsigázott bennszülött ötlött ki az európai hódítóknak, hogy eltávolítsa őket hazájából – csaknem négy évszázadon át izgatta a kincskereső kalandorok fantáziáját. Persze egyikük sem lelt rá a tóra, amelynek fenekét arany borítja, sem pedig az arannyal burkolt utcájú városra.

A talált aranytárgyakat (ékszereket, dísztárgyakat, edényeket) általában gyorsan beolvasztották, és aranyrudak formájában küldték haza, mert formájuk és kidolgozásuk az európai szem számára teljesen szokatlan volt. A viszonylag kevés, eredeti alakban fennmaradt aranytárgy ma a múzeumok legféltettebb kincsei közé tartozik.

Dél-Amerika hegységeit, őserdőit, síkságait és szavannáit könnyű meggazdagodás után sóvárgó, telhetetlen európai kalandorok járták. Közben (mintegy mellékesen) feltárták és fel is térképezték az egész kontinenst.

Mohó kincséhségük adott nekik erőt a kegyetlenül nehéz, ismeretlen terep, a gyilkos éghajlat és az ellenséges bennszülöttek által támasztott hihetetlen nehézségek leküzdéséhez.

Ami az indiánokat illeti, az ő vesztüket egy fém birtoklása okozta, amely mindennél értékesebb volt az európaiak számára.

Az Újvilág Kolumbusz előtti társadalmainak szemében az arany csupáncsak szép volt, eszköz, amellyel az emberek magukat, otthonukat és szentélyeiket ékesíthetik.

Amikor a tengerentúli idegenek megérkeztek, a bennszülöttek egyszerűen nem is értették, mi olyan kívánatos ezen a fémen. Nem véd a hidegtől, mint a takaró, nem lehet jóllakni vele, mint a kukoricával, és nem okoz mámort, mint a dohány vagy az erős italok.

A hívatlan és kellemetlen jövevényeknek mégis mindenekelőtt erre fájt a foguk. Ezért is hitték el olyan könnyen a Bearanyozott Ember történetét, aki – ha egyáltalán létezett – már rég eltűnt, mire kutatni kezdtek utána.

A svájci szabadság atyja?

A hírneves lövész kétszer célzott számszeríjával és nyila mindkétszer talált. Az egyik kilőtt nyíl megmentette az életét, a másik pedig kirobbantotta a svájci függetlenségi háborút – legalábbis így mesélték és hitték el századokon át.

Csupán egy gyermek ártatlan kérdése és egy apa közönyös válasza volt az, ami mozgásba hozta a történelem kerekét: Nézd, apám! Egy kalap van az oszlop tetején! kiáltott fel a kisfiú. Apja megvonta a vállát: Mi közünk hozzá? Gyerünk tovább!

A jelenet a Svájc szívét alkotó három erdei kanton egyikében, az Uriban levő Altdorf piacán játszódott le.

Az 1300-as évek elején járunk, Uri, Schwyz és Unterwalden nemrég kötöttek szövetséget, hogy ellentéteiket ettől fogva ne háború, hanem választott bírák döntése alapján rendezzék, a külső ellenségek ellen pedig összefogjanak. A kantonokat már évszázadok óta a távoli német-római császárok kormányozzák, de a szinte megközelíthetetlen völgyekben robotoló konok parasztok a függetlenségről álmodoznak.

Tell Vilmos is a szabadság szerelmese. Ő az, aki ezen a napon megvetően szól a kalapról, amely Hermann Gessler a Bécsből küldött svájci zsarnok helytartó parancsára díszeleg az oszlopon. Gessler elrendelte, hogy távollétében a kalap képviselje hatalmát, tehát ezért minden arra járónak köszöntenie kell. Tiszteletlenségének tanúja, egy Friesshart nevű zsoldos Tell mellének szegezi a dárdáját:

– Állj! A császár nevében parancsolom!

Börtön fenyegeti, Tell habozva megáll. Fia, Walter segítségért szalad, és hamarosan egy nagyobb csapat paraszttal tér vissza, akik osztják apja felháborodását a helytartó gyalázatos rendelete miatt. Friesshart és Tell vitája már-már verekedéssé fajul, amikor egy lovas érkezik a helyszínre. Kiáltás harsan:

Utat a kormányzónak!

Gesslert feldühíti Friesshart jelentése. Hallott már Tellről, a híres íjászról, akinek képességeivel Walter így kérkedik:

– Az én apám száz lépésről lelövi az almát a fáról!

A Tell Vilmos-monda egyik legrégebbi ismert ábrázolásának részletén Walter bátran néz szembe apja nyilával.

Kegyetlen mosolyra húzódik a zsarnok ajka. A kalappal szembeni tiszteletlenség büntetéséül megparancsolja, hogy Tell mutassa be a tudását, csak éppen nem egy fáról, hanem Walter feje búbjáról kell az almát lelőnie A sokaságra döbbent csend telepszik. Tell kegyelemért könyörög, de Gessler hajthatatlan.

– Lőj, vagy meghalsz, te is meg a fiad is! – mennydörgi.

Tell lassanként visszanyeri lélekjelenlétét és felkészül a szörnyű istenítéletre. Walter, apja iránti tökéletes bizalmában visszautasítja, hogy bekössék a szemét. Tell hosszan céloz, aztán mégis leereszti a számszeríjat, tegzéből elővesz egy második nyílvesszőt és övébe tűzi. Ezután végrehajtja az iszonyatos feladatot: nyila éppen kettéhasítja az almát Walter fején. Walter odarohan az apjához, aki fölkapja és gyöngéden magához öleli. Gessler gra-

tulál a mesterlövésznek és megkérdezi, miért készítette ki a második nyílvesszőt. Tell válasza igazolja a helytartó gyanúját:

– Ha az első nyilam kedves gyermekemet találta volna el, a másodikat neked szántam, helytartó. És hidd el, nem hibáztam volna!

Kirobban a felkelés

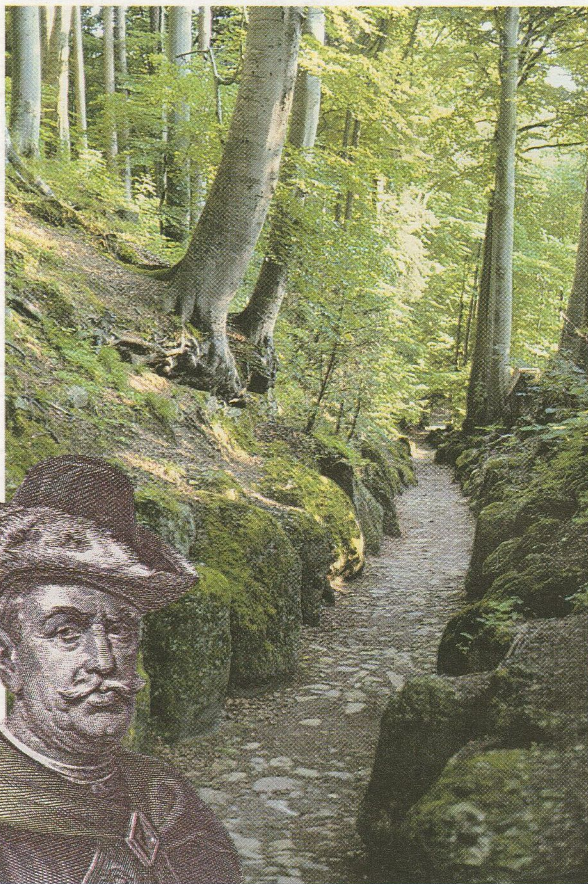
Pimaszságáért a kormányzó lefogatja Tell Vilmost. – Elvitetlek innen, mostantól rács mögé kerülsz, se napsugarat, se holdfényt nem látsz többé! – ordítja. – És akkor nyugodtan alhatom, nem kell félnem a nyilaidtól.

Ám amikor a rabot csónakon szállítják a Luzerni-tavon, tomboló vihar korbácsolja örvénylő pokollá a tó vizét. Az evezősök tudják, hogy Tell messze földön híres csónakkormányos, és kérlelni kezdik Gesslert, oldoztassa fel a rab köteleit, hadd vegye át a kormányrudat, különben mindannyian odavesznek. Tell mesteri módon megmenti a csónakot, de amint elérik a partot, felugrik egy kiszögellő sziklára és kereket old.

Tell, immár szökevényként, bosszút forral, és megesküszik, hogy véget vet a helytartó szeszélyes és kegyetlen uralmának. Ismeri az utat Gessler vára felé, és lesbe áll a sűrűben, ahonnan belátja a meredélyek közé szoruló erdei utat.

– Másképp nem mehet Küssnacht felé, csak e-

A turistáknak ezt a Küssnacht melletti völgyszorost mutogatják mint a zsarnok Gessler meggyilkolásának színhelyét. A monda szerint Tell Vilmos merénylete robbantotta ki a svájciak XIV. századi szabadságharcát.

A szabadság első lendülete

1291-ben a svájciak szövetségi esküt tettek Rütli mezején, a Habsburg-uralom alóli felszabadulásig azonban még hosszú volt az út.

A megvetett osztrákokkal szemben való ellenállás e bátor és merész gesztusa lényegében nem sokat változtatott a büszke hegyi nép és távol élő uraik viszonyán. Néhány szórványos tiltakozó akción és a Habsburgok várai ellen intézett alkalmi rajtaütéseken kívül a felkelésnek nem sok jele mutatkozott.

Az osztrákok is, ha egyáltalán reagáltak rá, bizonyos közömbösséggel tették. Mindez megváltozott 1314 januárjában, amikor schwyzi felkelők egy csapata kifosztotta az einsiedelni apátság Habsburg-védelem alatt álló egyházi birtokát. Megtorlásul Szép Frigyes osztrák herceg és német király elküldte öccsét, Lipótot, hogy büntesse meg a bajkeverőket. Az alkalom kapóra jött neki, hogy megerősítse császári címre formált igényét a svájci kantonok által támogatott bajor IV. Lajossal szemben.

A kétezer fős osztrák haderő magabiztosan masírozott a Morgarteni-hágón keresztül 1315. november 15-én. Körülöttük egyre szűkebbre zárult a völgy úgyhogy kénytelenek voltak libasorban haladni.

Fölöttük a szirteken rejtőztek a hegylakók, és amikor az ellenség a legsebezhetőbb volt, sziklalavinát zúdítottak rájuk, amely embert s lovat egyaránt összezúzott. A nehéz fegyverzetű, lomha osztrák sereg maradéka könnyű préda volt a mozgékony svájci lándzsások számára.

A svájciak a következő hetvenhárom év során három háborút vívtak az osztrákokkal függetlenségükért. A Morgarteni-hágón aratott győzelem azonban döntőnek bizonyult. Itt mutatták meg először leleményességüket, fegyelmüket és felkészültségüket, amely erények idővel Európa legrettegettebb harcosaivá tették a svájciakat. Nem kisebb tekintély mint Napóleon jelentette ki, hogy: „A legjobb csapatok, amelyekre mindig számítani lehet, a svájciak.

A svájci hadsereg 1515 óta sikeresen védi Svájc féltve őrzött semlegességét a ritka kihívásokkal szemben.

zen a völgyszoroson át – dünnyögi magában. Itt fogom megtenni.

Tell nyila ezúttal is célba talál, Gessler a földre zuhan. Halála előtt csak annyi ideje marad, hogy elhörögje gyilkosa nevét. – Ismered az íjászt, ne is kutass más után kurjantja le Tell a szikla tetejéről. Szabadok a tanyák, nem kell félnie az ártatlannak, nem sanyargathatod már többé az országot. Ez a kilőtt nyíl adta meg a jelt a svájci függetlenségi háborúk kezdetére.

A hagyomány szerint a három erdei kanton (Uri, Schwyz és Unterwalden) küldöttei az Urn-tó melletti havas réten, a Rütlin esküdtek szövetséget 1291-ben. Friedrich von Schiller Tell Vilmos *című drámájában is szerepel a jelenet.*

Színdarab vagy történelem?

A fiú fejéről lelőtt alma, a rab szökése a viharos tavon, a zsarnok meggyilkolása ezek az események Friedrich von Schiller verses drámája, a *Tell Vilmos* cselekményének fő mozzanatai. A darabot 1804-ben, a megjelenített események feltételezett időpontja után mintegy ötszáz esztendővel mutatták be.

A történetet azonban nem Schiller agyalta ki a nézők borzongatására, hanem az 1400-as évekből fennmaradt elbeszélésekre támaszkodott, amelyek valószínűleg még régebbi szóbeli hagyomány lejegyzései.

Tell Vilmos első említése nyomtatásban egy 1477-ben kiadott ballada, *Az államszövetség történetének éneke*. A svájci szabadság és egység XIV századi létrejöttét dicsőítő huszonkilenc versszakból négy foglalkozik az íjász történetével, akit arra kényszerítettek, hogy a fia fejére helyezett almára nyilazzon. Gessler nevű helytartóról, oszlop tetejére tett kalapról, Tell szökéséről és a küssnachti gyilkosságról szó sem esik. Ezek a részletek egy másik, körülbelül ugyanakkor megjelent műben tűnnek fel.

Valamikor 1467 és 1474 között az Unterwalden kantonbeli Sarnen névtelen jegyzője közreadta a pergamenborítója után Fehér Könyvnek nevezett gyűjteményt, amely addig nyilvánvalóan szájról szájra terjedő történelmi históriákat tartalmazott. A történet itt található verziójában előfordul Gessler neve, bár csak tiszttartóként.

Ő az, aki tiszteletet követel kalapja iránt, rákényszerít egy íjászt, hogy a fia fejére tett almára nyilazzon, amiért megtagadta a hódolatot, ő tartóztatja le a fenyegetően kikészített második nyílvessző miatt, és a szökevény őt gyilkolja meg. A mesterlövésznek azonban, akit itt nem Tellnek, hanem Thallnak hívnak, semmi köze a Svájc függetlenségét kivívó felkeléshez.

Hosszú irodalmi tradíció

Svájc korai történelmének egyik vezető tudósa feltette a kérdést, hogyan jutott a Thall vagy Tell nevű hős ilyen kimagasló szerephez két olyan műben is, amelyek a svájci felkelés után több mint másfél évszázaddal jelentek meg. A felkelés régebbi krónikásai nem is említenek ilyen nevű hőst. A válasz Svájc határain kívül keresendő, sugallja.

A középkorban az istenítélet a bűnösség vagy ártatlanság bizonyításának Európa-szerte elfogadott módja volt. Aki bűnös, belepusztul, aki ártatlan, túléli a próbát. Az Isten akarja, hogy így történjék, az ember pedig nyugodjék bele Isten akaratába. Az íjász, akit arra ítélnek, hogy a saját fia fejére tett almára nyilazzon, megjelenik számos európai ország, így Németország, Dánia, Norvégia

és Izland szájhagyományában. William of Cloudesly régi angol balladája figyelemre méltó hasonlóságot mutat az 1477-es *Az államszövetség történetének énekével*.

Van egy fiam, hétesztendős
A szívem kincse ő.
Egy karóhoz kikötöm,
Ott hagyom a cölöpön.
Fejére egy almát teszek,
Százhúsz lépés messze megyek,
S egy jó vesszővel én magam
Az almát kettéhasítom.

Cloudesly királya, akárcsak a helytartó Tell történetében, attól fél, hogy a mesterlövész egyszer majd ellene fordítja nyilát.

Az a mű azonban, amellyel a svájci Tell Vilmos története a legnagyobb hasonlóságot mutatja, a *Gesta Danorum,* egy XII. századi dán krónika, amelyet Saxo Grammaticus állított össze. Ennek hőse, Toko vagy Tiki, egy ivászaton íjásztudományával kérkedik, ezért Kékfogú Harald, a kegyetlen király azzal bünteti, hogy a fia fejére tett almán kell bizonyítania képességeit.

Akárcsak Tell, ő is félretesz egy második nyílvesszőt, amelyet a zsarnoknak szán, ha elhibázná az első lövést. A próba után kitörő lázadás során az íjász lesbe áll az erdőben, és meggyilkolja a királyt. Akárki is írta meg először Tell történetét, nyilván ismerte és modellül használta Toko alakját a kegyetlen elnyomóval szembeszálló svájci mesterlövész történetéhez.

Szertefoszlik a legenda

Tell Vilmos története már a XVI. század során gyanakvást keltett. Sankt Gallen kanton egyik krónikása megjegyezte, hogy a három erdei kanton „furcsa történeteket terjeszt ősi voltát és eredetét illetően. Gyanítom, hogy ezeknek jó része mese, némelyiket egyenesen lehetetlen összeegyeztetni a valósággal" Tell történetét François Guilliman felvette *De Rebus Helvetiorum* című történeti munkájába, sőt néhány részlettel maga is megtoldotta. Egy barátjához írt levelében azonban meglepő vallomást tett: érett megfontolás után arra a következtetésre jutott, hogy kiagyalt történetről van szó, amelyet az osztrákok elleni gyűlölet szítására találtak ki.

1760-ban egy svájci lelkész pamfletet adott ki, amelyben összekapcsolta Tell Vilmos és a dán mondai hős alakját; Uri kanton hatóságai nyilvános elégetésre ítélték a szentségtörő művet. Tell védelmében cáfolatot jelentetett meg egy luzerni író, a kor két neves történésze pedig hagyománytiszteletre szólító felhívást tett közzé – bár egyikük magánemberként hangot adott a népszerű mese hitelességével kapcsolatos fenntartásainak. Drámájáról szólva Schiller is az írói szabadságra hivatkozott, amikor Tell Vilmost tette a svájci függet-

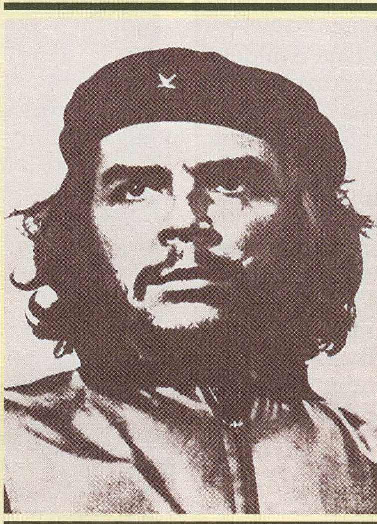
Egy élet a forradalom szolgálatában

Ernesto „Che" Guevara az 1959-es kubai kommunista forradalom idején Fidel Castro jobbkeze volt.

Szeme előtt egy nem különálló országokra szabdalt, hanem gazdaságilag és kulturálisan egységes, némiképp a svájci kantonok mintájára szervezett Latin-Amerika látomása lebegett. Életét adta álmának megvalósulásáért.

1928. június 14-én született Argentínában, ott tanult sebészetet. Guevara 1953-ban elhagyta hazáját, hogy elkerülje a sorkatonai szolgálatot. Az általa felkeresett latin-amerikai országok politikai és gazdasági viszonyainak beható tanulmányozása meggyőződéses marxistát és elfogult Amerika-ellenes harcost faragott belőle.

Amikor Guatemalában (állítólag a CIA aktív közreműködésével) megdöntötték Jacobo Arbenz Guzmán baloldali rendszerét, Guevara részt vett a sikertelen ellenállási mozgalomban, majd Mexikóba menekült, ahol megismerkedett a Castro fivérekkel, Fidellel és Raullal. Részt vett 1956 decemberében a kubai partraszállásban, és velük volt, amikor két évvel később elsöpörték Fulgencio Batista jobboldali diktatúráját. Megkapta a kubai állampolgárságot, és Castro kinevezte kormánya ipari miniszterévé. Gyűlölte az amerikai imperializmust, és semmibe vette az Egyesült Államok tiltakozását amiatt, hogy Castro kommunistái kisajátították a Kubában maradt amerikai tulajdont. 1962-ben a Szovjetunióba látogatott, ettől kezdve a kubai forradalom exportálásának szószólója lett.

Che Guevara a baloldali mozgalom hősévé vált Fidel Castro kubai kommunista forradalmának és az USA ellenzőjének szószólójaként.

1965 tavaszán Guevara eltűnt szem elől.

Később a jelentések szerint gerillacsapatokat szervezett a kongói polgárháborúra. 1967-ben a bolíviai forradalmárok oldalán harcolt, fogságba esett, és a bolíviai hadsereg kivégezte.

lenségi harc központi alakjává. A végső csapást Joseph Eutych Kopp történész 1835 és 1853 között publikált három tudományos dolgozata mérte a Tell-mondára. A három erdei kanton levéltárainak alapos tanulmányozása során arra a következtetésre jutott, hogy Tell Vilmos soha nem is élt.

A közvélemény felhördült: mi lenne, ha egy amerikai történész megpróbálná bebizonyítani, hogy George Washington kitalált alak? A legtöbb svájci idővel mégis elfogadta a tényt, hogy semmiféle Tell Vilmos nem létezett, és Svájc nem egy legendás hősnek köszönheti függetlenségét. Az ország legnépszerűbb mítoszának sajnálatos módon nem volt valóságos alapja.

Svájc kialakulása

Bár Svájcnak nincs emberfeletti hőse, függetlenségért való küzdelme nem nélkülözi a drámai elemeket. Uri, Schwyz és Unterwalden 1291-ben megkötött szerződése nem a függetlenség kinyilvánítása volt, bár a három erdei kanton igencsak nehezen kormányozható zuga volt a Német-római Császárságnak. Különösen azt vették zokon, hogy területüket a Habsburg-uralkodóház a saját családi birtokának tekintette.

1314 elején Habsburg Lipót herceg megszállta a kantonokat. Szilárdan elhatározta, hogy helyreállítja családja uralmát a rebellis hegylakók fölött. Schwyz lényegesen kisebb gyalogos hadereje, Uriból való szövetségesekkel egyesülve egy hegyi hágón csapdába csalta az osztrákokat. A svájciak hatalmas szikladarabokat görgettek le rájuk, és 1315. november 15-én a morgarteni csatában megsemmisítő vereséget mértek a betolakodókra. Az államszövetséget annak elismeréseképpen nevezik németül Schweiznek, franciául Suisse-nek, olaszul Svizzerának, angolul pedig Switzerlandnek, hogy Schwyz kanton milyen kimagasló szerepet játszott a morgarteni diadalban.

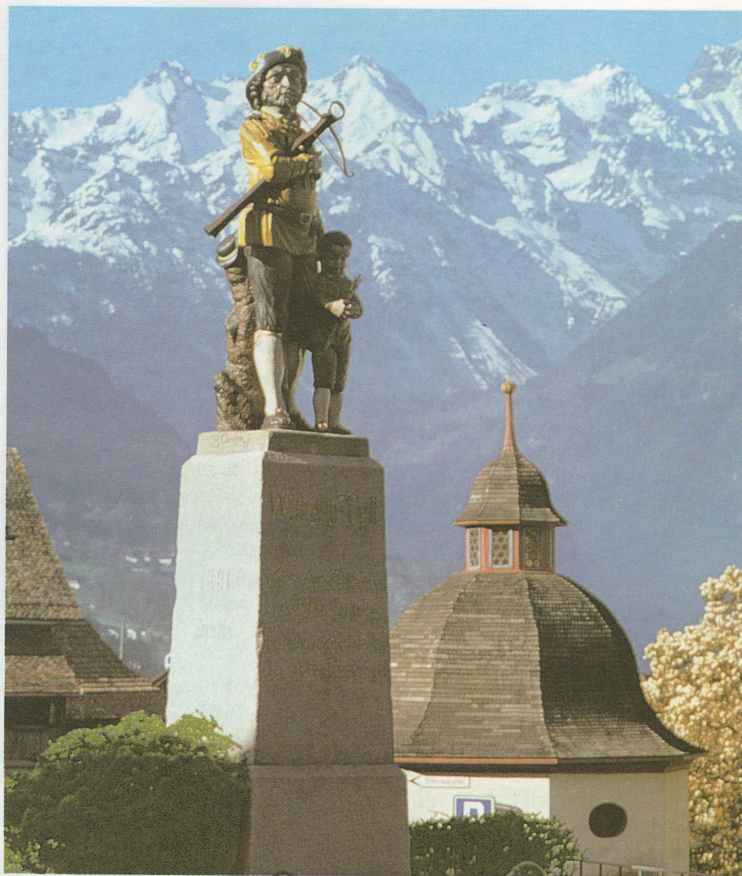
A győzelem után más környező tartományok is csatlakoztak a három kanton szövetségéhez, míg végül 1353-ra nyolc tagból állt a szövetség, köztük Luzern, Zürich és Bern városa. A Habsburgok újra közbeléptek, remélve, hogy megtörik a svájci függetlenség diadalát, de két döntő ütközetben megint vereséget szenvedtek.

Végül azután 1394-ben az osztrákok húsz évre szóló fegyverszünetet kötöttek az államszövetséggel, amivel már gyakorlatilag is elismerték Svájc függetlenségét.

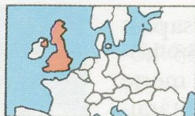
A halhatatlan Tell

A svájciaknak, mint minden népnek, szükségük van hősökre, s a legendás Tell Vilmost számos emlékhely idézi országszerte. A látogatók megtekinthetik a meredek sziklaszirtet a Luzerni-tó partján, ahol a hős szökésekor partra ugrott; a Küssnachtba vezető dűlőutat, ahol megölte Gesslert; és természetesen a nevezetes altdorfi piacteret, ahol lelőtte az almát Walter fejéről: 1569-ben, két és fél évszázaddal az állítólagos istenítélet után egy hársfa állt az altdorfi vásártéren. A hagyomány szerint ennek ágai alatt állva nézett Walter farkasszemet apja számszeríjával. Valójában azt a helyet jelölte, ahol a bírói vizsgálatokat lefolytatták. Fennmaradtak jogi dokumentumok az alábbi keltezéssel. „Kelt az altdorfi hársfa alatt." Amikor a fa kiszáradt és kivágták, a helyén szökőkutat állítottak. Ami az oszlopra tett kalapot illeti, úgy tűnik, ez a mozzanat csak az istenítélet svájci verziójában fordul elő. Minthogy számos svájci család címerében is szerepel kalap, egy mai történész úgy véli, ez talán a hatalom jelképe lehetett.

Az oszlopra helyezett kalap esetleg nem egy ostoba zsarnok szeszélye lehetett csupán, hanem megszokott és természetes módja annak, hogy valamely tisztségviselő (például a polgármester) jelezze részvételét egy nyilvános gyűlésen.

Az Uri kantonbeli Bürglen tart igényt Tell Vilmos szülőhelyének címére. A közösség ezt a hegyi háttérbe pompásan simuló emlékművet emelte hírneves fiának.

Belovagolt a történelembe

Mercia grófjának feleségét istenfélő életéért és jó néhány kolostor nagylelkű támogatásáért tisztelték a XI. század közepén. A sors tréfája, hogy emlékezetét az a hírhedt kilovaglása őrizte meg, amelyet valójában aligha tett meg.

Hitvalló Edward, Anglia utolsó angolszász királyának uralkodása alatt Coventry polgárai is igen szenvedtek a magas adók terhétől.

Könnyítésért folyamodó kérelmük azonban nem hatotta meg kegyuruk, Leofric, Mercia grófja szívét, hiszen neki is súlyos kötelezettségeknek kellett eleget tennie, és ezek jó részét nem átallotta a városi polgárságra hárítani. Könyörület helyett a város lakói újabb adóemelésről kaptak értesítést. Ezt kifizetve teljesen elszegényedtek volna.

E feszült helyzetben közbelépett Leofric mélyen vallásos felesége, Godgifu, akinek neve azt jelenti: az Isten ajándéka. Szánta az elkeseredett coventryi polgárokat, férje elé járult mint már korábban is nemegyszer és kérlelte, vonja vissza súlyos követelését. A grófot talán feldühítette felesége állhatatossága, az is lehet, hogy véget akart vetni állandó nagylelkű közbenjárásainak, ezért rendkívüli ajánlattal állt elő:

Ülj lóra meztelenül, és lovagolj végig a város piacterén, amikor a legnagyobb ott a csődület.

Megígérte, hogy teljesíti kérését és elengedi a városra kirótt súlyos adót, amikor Godgifu visszatér a lovaglásból.

Leofric arra számított, hogy felesége felháborodva utasítja vissza javaslatát. Nagy megdöbbenésére azonban az asszony beleegyezett. Másnap reggel teljesen meztelenül, csak leomló hajától takarva Godgifu egy harci ménre szállt, és keresztüllovagolt a vásártéren.

Leofric nem tehetett mást, állnia kellett adott szavát. Godgifu pedig Lady Godiva néven belovagolt a történelembe – legalábbis így tartja a közhiedelem.

Egy jótevő híressé válik

1028 körül egy Godgifu, vagy Godiva nevű (tizenhét különböző módon írják a nevét) gazdag özvegy azt hívén, hogy halálán van, vagyonát Ely kolostorára hagyományozta.

De felgyógyult, egy évtizeddel később újra férjhez ment, és hamarosan új férjét, Mercia grófját is bevonta jótékonykodásába. 1043-ban bencés kolostort alapítottak a gróf birtokához tartozó Coventry városában.

Október 4-én a templomot Szent Péternek, Szent Osburgnak, a Mindenszenteknek és a Godiva által legjobban tisztelt Szűz Máriának szentelték. Későbbi arany- és drágakő adományai a kolostor kápolnáját Anglia egyik leggazdagabb templomává tették.

A gróf halála után Godiva tovább patronálta a kolostort, és részt vett legalább hat másik kolostor támogatásában.

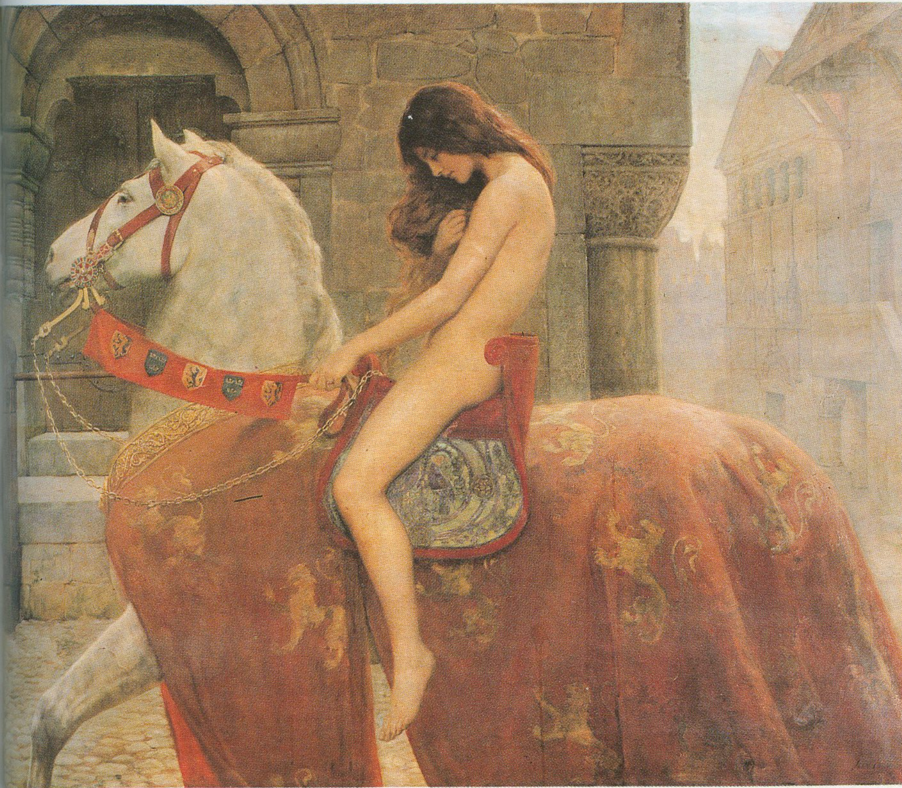
A grófnőnek azonban nem annyira jótékonykodása, mint a Coventry piacán tett híres meztelen lovaglása őrizte meg emlékezetét. A történet a Lady Godivánál mintegy két évszázaddal később élt Roger of Wendover *Flores Historiarum* című művében tűnik fel először A jelek szerint egy korábbi, mára elveszett krónikából merítette témáját. A későbbi szerzők folyamatosan csiszolták a pikáns történeten.

Az egyik változatban Lady Godiva testét nem leomló haja, hanem az Isten által ráterített, láthatatlanná tevő köpeny takarta. Egy másik szerint a lady megparancsolta Coventry polgárainak, maradjanak zárt ajtók és ablakok mögött otthonukban, így óvta meg magát a köznép alantas pillantásaitól.

A történet a XVIII. században egy érdekes, új elemmel bővült.

Eszerint egy Tom nevű szabó nem engedelmeskedett a parancsnak, és a redőny résén át megleste a grófnőt, de azon nyomban megvakult. Az igazságos módon meglakolt szabó lett az angol szólás eredeti „leskelődő Tom”-ja.

Ami Leofric adóit illeti, egy korai ballada egyik sora arra utal, hogy a megalázott gróf azzal jutalmazta felesége szánalomból hozott áldozatát, hogy a várost terhelő minden adót mérsékelte, kivéve a lovakra kirótt adót. Conventry még a XVII.

John Collier 1898-ban festett képének Lady Godivája karcsú, fiatal nő. A történészek még halvány kortársi utalást sem találtak a grófnő hírhedt lovaglására, belekötnek az állítólagos esemény azon ábrázolásaiba, amelyek abban a korban teljesen szokatlan stílusban lovagolva, a nyeregben oldalvást ülve ábrázolják a hősnőt.

században is ilyen adózási kiváltságokkal kérkedett.

Lady Godiva emlékezete

1678. május 31-én rendezték meg először Coventryben Lady Godiva lovaglásának felelevenítését, amikor a grófnő szerepét egy fiú játszotta. A körmenetet rendszeresen megismételték egészen 1907-ig. Addigra az a kérdés, hogy a Lady Godivát megjelenítő alak viseljen-e valamilyen öltözéket, valósággal kettéosztotta az egész város közvéleményét. A híres sétalovaglást és a leselkedő Tomot ábrázoló szobrok ma is láthatók az angol városban.

Az utóbbi évszázadban két drámaíró is feldolgozta Lady Godiva legendáját. Maurice Maeterlinck, az 1911-es irodalmi Nobel-díj belga nyertese *Monna Vanna* című színművében olasz nemesasszonyt formált belőle. Hogy városát, Pisát megóvja az éhínségtől, teljesíti a kéjsóvár ellenséges tábornok kívánságát, és köpönyege alatt anyaszült meztelenül jelenik meg táborában.

A jó nevű osztrák Arthur Schnitzler *Fräulein Else* (Elza kisasszony) című darabjának alapkonfliktusa is Godiva dilemmájára hasonlít. A hősnőnek meztelenül kell megjelennie az előtt az ember előtt, akinek hatalmában áll, hogy megmentse az apját. Elza nem tud dönteni a szemérem és az önfeláldozás között, és öngyilkosságba menekül.

Napjainkban 1966-ban került Lady Godiva neve az újságok címeibe, méghozzá egészen meglepő apropóból.

A *Debrett's Peerage*, a brit arisztokráciát bemutató kiadvány az évi kiadása új ősökig vezette vissza II. Erzsébet királynő származását. Erzsébet királynőt hosszú ideig Hódító Vilmos leszármazottjának tartották, az 1966-ban megjelent nagy sikerű könyv szerint viszont annak a Haroldnak harmincegyedízigleni ivadéka, akit éppen Vilmos taszított le a trónról.

Harold leánya, Gytha hercegnő, apjának a hastingsi csatában 1066. október 14-én elszenvedett vereségét és halálát követően a beszámolók szerint átmenekült a kontinensre, ahol Vlagyimir Monomakhosz kijevi nagyherceg vette feleségül. Utódaik számos európai királyi családban nyomon követhetők.

Egyik leszármazottjuk II. Edward, a börtönében 1327-ben brutálisan meggyilkolt Plantagenet király uralkodásának idején visszatért Angliába.

A *Debrett's Peerage* lelkes olvasói hamarosan felderítették Gytha őseit is: egyik ükapja nem más, mint Leofric, a zsarnok gróf, aki a legenda szerint jámbor feleségét meztelenül zavarta ki lovagolni Coventry utcáira. Erzsébet királynő eszerint joggal sorolhatja ősei közé Lady Godivát.

A világ legismertebb hajótöröttje

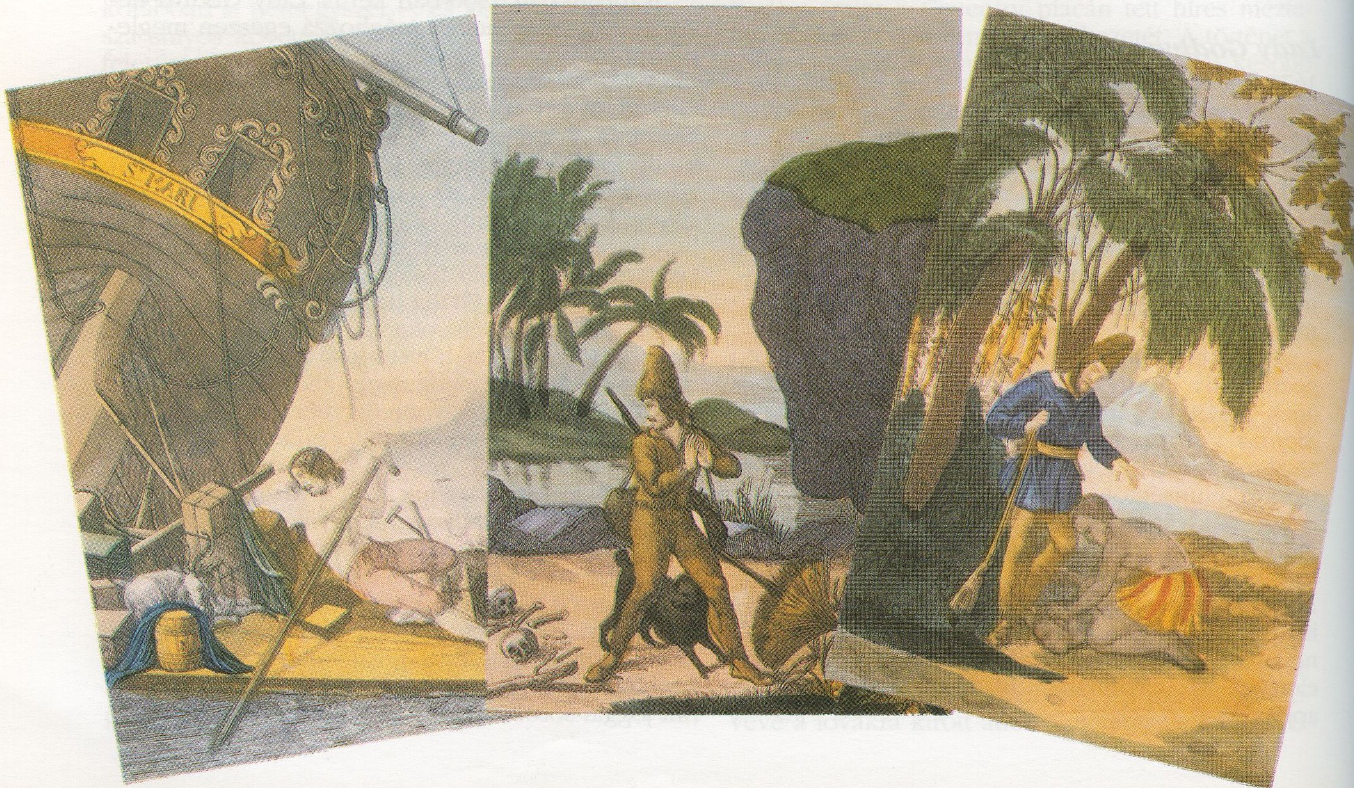
Robinson Crusoe csaknem három évszázad óta izgatja az olvasók millióinak képzeletét a világ minden táján. Kevesen tudják, hogy a rendkívüli kalandor alakját írója hús-vér emberről mintázta.

Ez a világirodalom egyik legdöbbenetesebb pillanata. Egyik nap dél felé, a lakatlan szigeten kóborolva, ahol már több mint két évtizede magányosan él, Robinson egy meztelen emberi láb nyomát pillantja meg a homokban. „Úgy megdöbbentem, mintha villám csapott volna le mellettem – írja Daniel Defoe 1719-ben megjelent regényének hőse.

– Képtelen vagyok elmondani, felzaklatott képzeletem hány alakot varázsolt elém, hány vad gondolat rohant át agyamon ” (Vajda Endre ford.)

E megrázkódtatás után, amely a könyv közepe táján éri a magányos hajótöröttet, további kalandok következnek, melyek során megment egy bennszülöttet a kannibáloktól, és találkozásuk napjáról elnevezi Pénteknek. Crusoe azonban ekkor már túl van legnagyobb kalandjain. A sikeres angol kereskedő fiát vonzotta a tengerek romantikája. Szigeti kalandja előtt már csaknem életét vesztette egy tengeri viharban, török kalózok fogságába esett, akik eladták rabszolgának, majd megszökött, és Brazíliába került, ahol ültetvényes

Jelenetek egy szigetlakó életéből: Robinson Crusoe készleteket ment a zátonyra futott hajóról, felfedez egy kannibál táborhelyet és találkozik Péntekkel.

lett belőle, végül afrikai rabszolgákkal kezdett kereskedni. Egyik rabszolgakereskedő útján hajója zátonyra fut a dél-amerikai Orinoco folyó torkolatának közelében. A hajótörésben mindenki elpusztul, őt azonban partra veti a víz egy szemmel láthatóan lakatlan szigeten.

Puritán erkölcsi elvek

Defoe előtt egyetlen szerző sem vette a bátorságot, hogy egy magányos hősről könyvet írjon. Crusoe megpróbáltatásainak leírásával a brit erkölcsöt akarta dicsőíteni. Robinson nem esik kétségbe, hanem azonnal hozzáfog a vad sziget „civilizálás"-ához. Nem hátrál meg a kemény munka elől és mindig megtalálja a praktikus megoldást. Gabonát termeszt, bútort készít, vadkecskét és papagájt szelidít, és még a fazekasmesterségbe is beletanul. Ennél is sokkal fontosabb, hogy nem veszíti el keresztény hitét, minden reggel és este megköszöni Istennek, hogy nem engedte a hajótöréskor vízbe fúlni. Defoe, maga is rendíthetetlen középosztálybeli protestáns, a magányos élet ürességével szembesíti hősét, amikor felteszi a kérdést: „Mi vagyok én, és mi a többi élőlény, szelídek és vadak, emberek és ragadozók? Miből lettünk mindannyian?" Robinson Crusoe válasza saját kérdésére végső soron az, hogy minden élet, minden létezésforma Isten akaratát fejezi ki, és hogy a földi boldogság nem más, mint feltétel nélküli belenyugvás a Gondviselés szándékaiba.

Defoe maga erejére támaszkodó hőse hű marad a protestáns etika elveihez, története mintegy előrevetíti a XVIII. század politikai eseményeit, a középosztály létszámának, jólétének és hatalmának gyarapodását. Bizonyos értelemben Robinson Crusoe az ideális demokrata előfutára, aki éppúgy hisz magában, mint a jó és rossz közötti választás fontosságában.

Az olvasókat azonban a történet bűvöli el, a maga naturalista, meggyőző részleteivel. Bár Defoe azt sejteti, hogy saját élményeire támaszkodott, ezt csak szimbolikusan érti. Az ő megpróbáltatásainak színhelye nem egy távoli, lakatlan sziget, hanem a hatalmas és sűrűn lakott Anglia volt, ahol egész életén át zaklatták hitelezői és politikai ellenfelei. Ahogy egy szellemes kupléjában írja.

Senkivel többet nem fordult a szerencse
Tizenháromszor voltam gazdag és szegény.

Kudarcai közé tartozott egy tégla- és tetőcserépgyár elvesztése is. Lehet, hogy ez a tevékenysége inspirálta a könyv azon lapjait, amelyeken hőse felfedezi, hogy lehet cserépedényeket készíteni egy lakatlan szigeten. Defoe-t politikai természetű sértésekért három ízben ítélték pellengérre, de hetyke *Himnusz a pellengér*hez című versével maga mellé állította az embereket. Az egybegyűltek pohárköszöntőket mondtak az író tiszteletére, és virágokkal díszítették a szörnyű büntetőeszközt. A rendkívül termékeny újságíró, esszéista és pamfletíró csak ötvenkilenc éves korában, több mint ötszáz cikkel a háta mögött fordult a regényirodalom felé.

Egy ládányi civilizáció

Fordulópontot jelentő művét bizonyos mértékig kortársának, egy bizonyos Alexander Selkirknek kalandjaira alapozta, akinek izgalmas megmenekülését *A Cruising Voyage Round the World* (Keresztül-kasul a világ körül) címmel Woodes Rogers adta közre.

Selkirk, egy skót cipész hetedik fia inkább tengerre szállt, mintsem megvárja, hogy bíróság elé állítsák templomban tanúsított illetlen viselkedése miatt.

1704 végén a William Dampier parancsnoksága alatt hajózó flotta matróza volt. Valamilyen okból annyira megharagudott a hajó kapitányára, hogy követelte, tegyék partra a Chile partjainál fekvő Juan Fernández szigetcsoport egyik lakatlan szigetén. Mielőtt a hajó otthagyta volna, Selkirk meggondolta magát, és könyörögni kezdett, hogy mégis vegyék vissza a fedélzetre, de a kapitány hajthatatlan maradt.

A következő négy évben a partra tett skót a tengerészládájában lévő legszükségesebb készletekre támaszkodva, egyedül élt. Néhány ruhadarab, egy kevés élelmiszer, egy font dohány egy-egy muskéta, balta, üst és kés volt minden vagyona. Lehet, hogy a bosszantására, de navigációs eszközöket és könyveket is hagytak nála. Selkirk beszámolója szerint azonban magányában legnagyobb kincse a Biblia volt. Crusoe is hasonló alapvető készletekkel rendelkezett, amelyek segítségével tutajt ácsolhatott, hogy a zátonyra futott hajóról újabb tárgyakat hozzon, köztük három Bibliát. A szigeten töltött idejének hátralevő részében végig nagy gonddal tanulmányozta a Szentírást.

Robinsonhoz hasonlóan Selkirk is talált természetes édesvizű forrásokat és vadkecskéket a szigeten. Ráadásul disznó- és csirkehússal is kiegészíthette egzotikus gyümölcsökből és halból álló étrendjét.

Bár nyomasztotta a magány a leleményes kalandor kieszelte, egy régi szöget használva tű gyanánt, hogyan varrjon magának új ruhákat vadkecske bőrből. Ócska harisnyából és egy darab vászonból nyert cérna segítségével új inget fabrikál magának. Regénybeli sorstársához hasonlóan Selkirk is fából eszkábált épületeket, ahol alhatott és főzhetett, és fenyőfadarabok összedörzsölésével tüzet csiholni is megtanult.

1709-ben Rogers mentette meg, aki egy déltengeri expedíciót vezetett, melynek navigátora Dampier volt. Rogers a helyettesévé tette Selkirköt, később még egy zsákmányolt hajó, a *The Increase* parancsnokságát is rábízta. Amikor Selkirk hazatért szülőföldjére, barátai alig ismertek rá. Be-

szélték, hogy egy barlangot ásott magának, és hosszú órákat töltött odalent, meditációba merülve. Szemmel láthatóan visszasírta magányos életét a Csendes-óceán kis szigetén. A bátor skót 1721 ben a tengeren lelte halálát.

Ottfelejtve a kapkodásban

Ez idő tájt maga Dampier is beszámol egy másik hajótöröttről *New Voyage Round the World* (Újabb utazás a Föld körül) című, 1697-ben megjelent könyvében. Az előző évtized elején ugyanazon szigetek körül kalózkodott, ahol később Selkirköt partra tették.

Néhány matrózát partra küldte friss vízért és némi élelemért. Váratlanul egy ellenséges spanyol fregatt tűnt fel, és baljóslatúan közeledett az angol hajóhoz. Dampier emberei rohanvást visszatértek hajójukra, és sietve elvitorláztak.

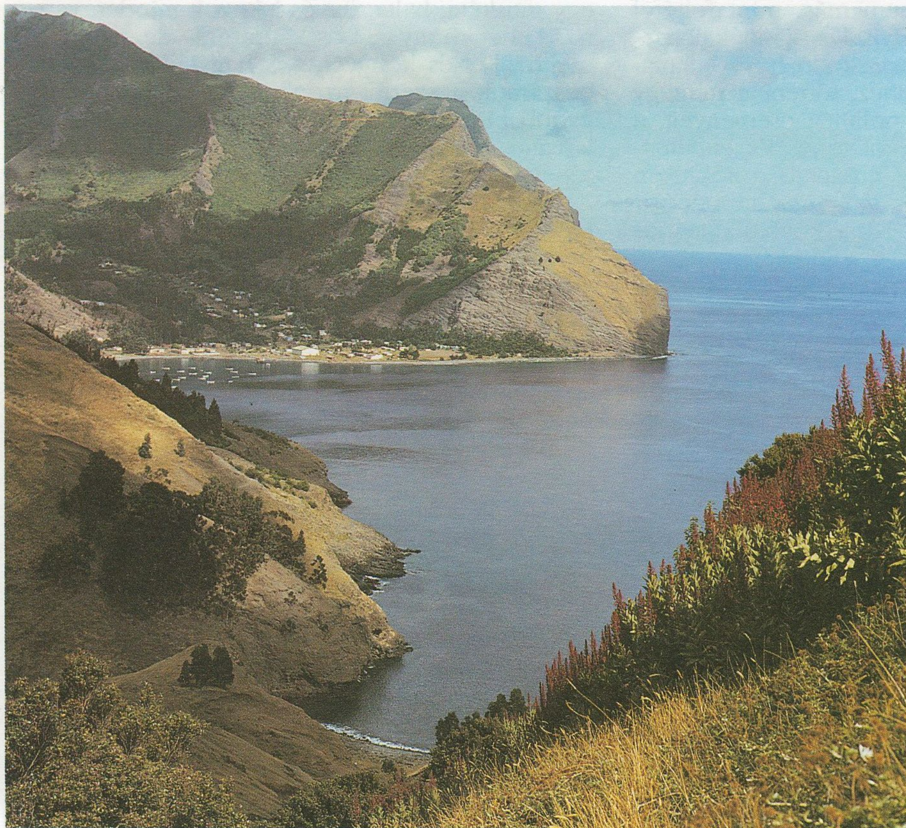
A nagy riadalomban mindenki megfeledkezett arról a közép-amerikai miskito törzsbeli hűséges indiánról, aki vadkecskére vadászva beljebb merészkedett a szigeten. A pórul járt indiánnal csak az éppen nála levő tárgyak maradtak, de leleményessége mégis életben tartotta. Egyik nyersanyagforrása a puskája volt. Kovakővel és acéllal tüzet csiholt, azon felhevítette puskája csövét, hogy kisebb darabokra törhesse. E darabokból szigonyt, horgokat, lándzsahegyeket és egy fűrészt készített. Fókabőrből horgász-zsinórt és szíjakat hasított.

Selkirkhöz és a kitalált Robinsonhoz hasonlóan ez a leleményes hajótörött is kunyhót épített magának, és vadkecskére vadászott. Kecskebőrrel fedte be otthonát, és ruhát is abból szabott magának. Három év telt el, mire Dampier visszatért érte és megszabadította.

A Paradicsom foglya

Defoe harmadik, életből merített forrásmunkája a londoni Robert Knox 1681-ben megjelent emlékirata, az *An Historical Relation of the Island of Ceylon* (Történelmi beszámoló Ceylon szigetéről) lehetett. Knoxot akarata ellenére húsz éven át a ceyloni (Sri Lanka-i) Kandyan királyságban tartották. Az egzotikus nemzeti viselet, a hegyek és a harminc méter magas trópusi erdők szépségének leírása elbűvölte az olvasóközönséget.

1659-ben, tizenkilenc éves korában Knox apjával és más kereskedőkkel együtt a ceyloniak fogságába esett. Rabságuk azonban szokatlanul kellemesen telt. Korlátozás nélkül, szabadon mozoghattak a szigeten, házat építhettek maguknak,

A Más a Tierra-sziget a Juan Fernández szigetcsoport tagja, 650 kilométerre Chile partjaitól. A XVIII. század elején Alexander Selkirk skót tengerész itt töltött egyedül néhány évet az ő kalandjai is inspirálhatták Defoe-t a Robinson Crusoe *írásakor 1966-ban a szigetet a kitalált hősről nevezték el, a csoport egy másik szigetének neve pedig Selkirk.*

A zendülők titkos szigete

Pitcairn félreeső, zord és magányos sziklasziget, melynek szirtjei több mint háromszáz méter magasan emelkednek ki a déli Csendes-óceán hullámaiból, körülbelül kétezer kilométerre délkeletre a mesés Tahititól.

Meglepő módon a rideg homlokzat meleg, szubtrópusi klímájú, termékeny talajú, valóságos paradicsomi szigetet takar

Pitcairn szigete hírnevét a *Bounty* brit hadihajó lázadó tengerészeinek köszönheti.

1789-ben a matrózok egy nyitott csónakban kitették a nyílt tengerre a vaskezű William Bligh kapitányt és néhány segítőtársát.

A másodkormányos Fletcher Christian és nyolc társa pedig elhatározták, hogy elbújnak, mivel nyilvánvaló volt, hogy a brit haditengerészet mindent elkövet majd, hogy vérpadra küldje őket. Tizenkilenc polinéziai férfi és nő társaságában a lázadók Pitcairnre menekültek. Bligh hihetetlen módon életben maradt. Negyvenegy nap alatt majd hatezer kilométert hajózott Timor szigetéig. Szerencsésebb volt, mint jó néhány ellensége.

Amikor a Bounty *1787-ben elhagyta Angliát Tahiti felé, senki sem sejthette az odüsszeiát, ami előtte állt.*

Az alkoholizmus és a nők fölötti marakodás hamarosan végzett a legtöbb zendülővel, köztük magával Christiannal is.

Egyiküket ugyan elfogták, de III. György királytól kegyelmet kapott. 1800-ra már csak egy zendülő, bizonyos Henry Adams volt életben a szigeten. 1829-ben, hatvannyolc éves korában bekövetkezett haláláig sikerült jól szervezett, békés közösséget alapítania.

1887 óta a sziget lakói az adventista szekta tagjai, ma is naturális gazdálkodást folytatnak, akárcsak őseik. Napjainkra a tanulási és munkalehetőségek hiánya miatt a sziget lélekszáma kétszázról kevesebb mint ötvenre csökkent.

csak a partot nem közelíthették meg, ahonnan megszökhettek volna. Knox azonban egy ültetvényt létesített, néhány társa helybéli nőt vett feleségül.

Robert Knox azonban egyetlen pillanatra sem adta fel szökési terveit, egy kicsiny faluban élt, és visszautasította a király unszolását, hogy vállaljon tisztséget az udvarnál. Végül egy barátjával egy üzleti út ürügyén a szigeten átvágva sikerült kijutniuk a partra, ahol egy hazafelé tartó brit hajó felvette őket a fedélzetre.

Bár a ceyloni zsarnok szigorú volt, ha feldühödött, és a sziget társadalma merev kasztrendszeren alapult, Knox megfigyelései azt bizonyítják, hogy Ceylonban békés és civilizált volt az élet. Crusoe legborzalmasabb élményét, a lakatlannak vélt szigeten látott emberevést Defoe tengerészek szóbeli elbeszéléséből merítette.

Egy jelentéktelen előd

Bármily hatások befolyásolták, Defoe műve tartós vonzerejének titka a szerző sajátos zsenialitásában rejlik. Általánosan ismert tények nyersanyagából olyan eredeti művet hozott létre, hogy ma őt tartják az angol regény atyjának.

Daniel Defoe teljesítményének nagysága még sokkal szembeötlőbb, ha egy tizenegy évvel a *Robinson Crusoe* előtt megjelent – a hajótörésekről és a csendes-óceáni szigetek romantikájáról szóló szórványos beszámolók alapján összetákolt – nagyobb lélegzetű művel hasonlítjuk össze.

Hendrik Smeeks holland szerző fiatal hőse, Texel egyedül találja magát egy szigeten. A találékony és bátor Robinsontól eltérően ő nem tud szembenézni a helyzet kihívásával, és fokozatosan összeomlik.

Defoe hőse nemcsak hogy a sziget ura lesz, hanem olyan önbizalommal és magától értetődő könnyedséggel teszi ezt, hogy sok olvasóban Crusoe börtöne, a lakatlan sziget egyenesen paradicsomi képzeteket keltett. Márpedig, ha az volt, Crusoe tette olyanná.

Serious Reflections (Komoly észrevételek) című művében Defoe azt fejtegeti, hogy világhírű hősének bezártsága az olvasókat arra a szellemi elszigeteltségre emlékeztette, amelyet átélünk mindannyian, még a legzsúfoltabb városok lakói és a legtevékenyebb életet élő emberek is. Akár az efféle szimbolikus értelmezés lehetősége, akár Crusoe merész kalandjai, akár a kettő kombinációja miatt, mindenesetre a kritikusok Defoe felejthetetlen könyvét a lélektani és fizikai realizmus mesterművének tartják. Talán ezért olyan erős a kísértés, hogy a könyv cselekményét megtörtént eseménynek higgyük. Szeretnénk elhinni, hogy minden emberi lényben eleve annyi lelkierő és leleményesség lakozik, mint Robinsonban, a hajótöröttben.

A koronáért és a keresztért

Nagy Károly visszavonult. Az utóvéd parancsnokságát a nagyszerű hősre, Roland-ra bízta, aki élete árán verte vissza a mohamedánok rohamát – legalábbis a sokkal később született eposz így írja.

A hősköltemény Roland-ja ehhez hasonló elefántcsont kürttel adta le megkésett segélyhívó jelét.

Hetedik éve tart Nagy Károly frank király hadjárata a Spanyolországba beözönlő mórok ellen. Már csak egyetlen város, Zaragoza maradt az ellenség kezén. Ennek védője, Marsile király nem hiszi, hogy képes lenne ellenállni a keresztények támadásának, és tanácsba hívja a nemeseket. Blancandrin, a nemesek legbölcsebbike ravasz cselt javasol. – Mondd azt Nagy Károlynak, hogy áttérsz az ő hitére – tanácsolja a királynak. Amikor kivonul Spanyolországból, majd utánamész, hogy az ő aixi kápolnájában kereszteljenek meg. – Marsile jóváhagyja a tervet, és Blancandrint küldi követségbe a frankok táborába.

Károly unokaöccse, Roland bizalmatlan, emlékezteti nagybátyját, hogy Marsile egyszer már becsapta a frankokat. Roland mostohaapja, Ganelon azonban bőszen közbelép, és az ajánlat elfogadását sürgeti. – Aki azt tanácsolja neked, Felség, hogy utasítsuk el ezt az ajánlatot, az nem sokat törődik azzal, milyen halált halhatunk. Igaza van, helyesel egy másik idősebb tanácsadó, épp elég régen tart már a háború, Marsile már vereséget szenvedett. Ha ő kegyelmet kér vétek lenne tovább harcolni. A király beleegyezik, és megkérdezi, kit küldjön a talán veszedelmes követségbe Zaragozába, elfogadni az ajánlatot. Roland Ganelont ajánlja, ami annyira feldühíti az idős férfit, hogy elejti a Nagy Károly által Marsile-nak szánt, a béke elfogadását jelképező kesztyűt. Baljós előjel.

Zaragozába menet Ganelon felfedi Blancandrinnek, milyen féltékeny Roland-ra. Szerinte Nagy Károly mindaddig nem fog kivonulni Spanyolországból, amíg harcias unokaöccsére hallgat. Mire megérkeznek Marsile udvarába, kifőzik Nagy Károly elárulásának és Roland elveszejtésének tervét. Marsile ígéretének birtokában, hogy megadja magát, Károly meg lesz győződve, hogy biztonságban kivonulhat, az utóvédet pedig Roland parancsnoksága alá fogja rendelni. Így Roland sebezhető lesz, akkor kell a mohamedánoknak megtámadniuk. Így is történik.

Zaragoza kulcsait átadják az áruló Ganelonnak, Nagy Károly pedig átkel a Pireneusokon Frankföldre, abban a hiszemben, hogy Marsile békésen követi. Amikor elérik a Roncesvalles-hágót, a Roland parancsnoksága alatt hátvédben hagyott csapatokat meglepetésszerű, igen erős mohamedán támadás éri. A büszke lovag elutasítja barátja,

Spanyolország aranykora a mórok alatt

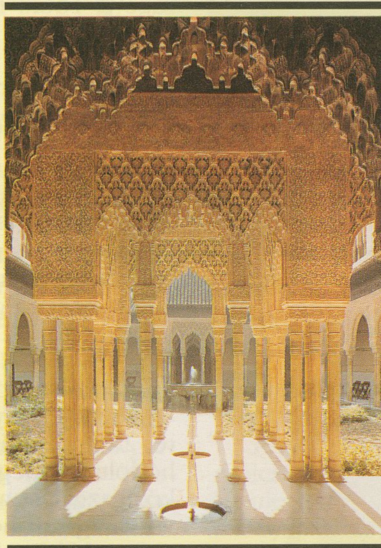
A marokkói Dzsebel Músza szikláit csak a Földközi-tenger 14 és fél kilométeres sávja választja el Spanyolország déli csücskén levő testvérétől, a Gibraltári sziklától. Az ókorban e sziklák voltak Herkules oszlopai, az ismert világ nyugati határai.

711-ben Tárik ibn Zijád 12 ezer főnyi mohamedán seregével négy kölcsönzött hajóval átkelt a szoroson, és viharos gyorsasággal meghódította az Ibériai-félszigetet. A keresztény vizigótokat maguk előtt hajtva seregei 719-ben elérték a Pireneusok hegyvonulatát.

Bár Franciaország meghódítása nem sikerült, a mórok ahogy a hódítókat elnevezték al Andaluz néven hatalmas államot alapítottak Spanyolországban, amely több mint nyolcszáz éven át fennállt.

A X. századra a córdobai Omajjád-kalifátus már a bagdadi Abbászida-dinasztia elsőbbségét veszélyeztette az iszlám világán belül. Uralkodásuk aranykor volt, amelyben mohamedánok, keresztények és zsidók harmóniában együtt éltek. Fellendült a kereskedelem, virágoztak a tudományok és a művészetek. Félmillió körüli lakosságával Córdoba Európa egyik legnagyobb városa volt, amely könyvtárakkal, iskolákkal és kórházakkal büszkélkedhetett. A matematikai, csillagászati és a filozófiai ismeretek határait arab tudósok ostromolták, műveiket gyorsan lefordították latinra és héberre, a Keleten felhalmozódott tudás ezen a csatornán át jutott el Európába.

Arab orvosok megvetették a homeopatiás gyógyítás alapjait, ők publikálták az első, gyógynövényekkel foglalkozó tanulmányokat is. Felismerték a zene gyógyító hatását, elmebetegeknek fuvolazenét írtak elő nyugtató gyanánt. A kopár és rideg spanyol tájat forradalmian új öntözési módszereket alkalmazva zöldségeskertekkel és narancsligetekkel ültették tele.

Spanyolország mór gyöngyszeme, az Alhambra. Az árnyékos, hűvös Oroszlánok Udvara úgy vonzza a látogatót, mint oázis a sivatagi utazót.

Nagy Károly sikertelen expedíciója a Pireneusokon át a kereszténység helyreállítására irányuló sok évszázados erőfeszítéseknek csak az első láncszeme volt.

A legendás Cid 1094-ben elfoglalta Valenciát. Zaragozát 1118-ban I. Alfonz aragóniai király vette be. Maga Córdoba 1236-ban, Sevilla csak tizenkét évvel később esett el. A XV század végére egyetlen erősség, Granada maradt a mórok kezén; Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella együtt foglalták el 1492-ben. Ezzel a katolikus spanyol királyok megszabadultak a háború anyagi terheitől, így módjuk nyílt az ismeretlenbe vezető felfedezőutak támogatására, ami Kolumbusz útjához és az Újvilág felfedezéséhez vezetett.

Bár a mórokat már 500 éve kiűzték Spanyolországból, az iszlám örökség ma is látható két építészeti remekművön.

A córdobai nagymecset alapkövét 786-ban rakták le, és ezután kétszáz éven át építették. A látogatót lenyűgözi a belső térben látható „ezer oszlop erdeje" amelyek közül jó néhányat római és vizigót épületek kifosztása útján ‘szereztek' A mecset belső tere olyan hatalmas, hogy a rekonkviszta után hozzátoldott keresztény bazilika valósággal elvész benne. A ma történeti múzeumnak berendezett mecset szívében található aranyozott imafülke Mekka felé van tájolva.

A spanyolországi mórok másik, világszerte csodált építészeti remeklése a granadai Alhambra várkastélya. Csobogó szökőkutakkal díszített, napsütötte belső udvarait hűvös, elsötétített szobák labirintusa veszi körül. Jellegzetes szamárhátas boltívei, oszlopkeretes ablakai, a falak és mennyezetek káprázatos mozaikjai fogva tartják a látogató tekintetét.

Nem csoda tehát, hogy amikor Ferdinánd és Izabella 1492-ben átvették a védőktől az erődítmény kulcsait, tudták, hogy nagy diadalukat óriási jutalom koronázza.

Olivier tanácsát, hogy fújja meg elefántcsont kürtjét, amivel visszahívhatná a megsegítésükre Nagy Károlyt. Bolond cselekedet lenne! vágja oda Olivier-nek. – Mindjárt úgy szétcsapok a muszlimok között, hogy jó kardom, Durendal markolatig fürdik majd a vérükben ígéri Olivier-nek.

Roland minden hősiessége és heroikus erőfeszítése ellenére a mohamedán túlerő diadalmaskodik, egymás után hullanak el a frank harcosok. Már késő, amikor Roland végül úgy megfújja kürtjét, hogy az erőlködéstől megpattannak halántékán az erek. Nagy Károly meghallja a távoli jelzést, visszavágtat, de vakmerő, vitéz unokaöccsét és az utóvéd minden katonáját már holtan találja.

Egy középkori remekmű

Valamikor a XI. század vége felé egy csak Turoldus néven ismert költő vagy írnok írta meg Roland halálának tragikus történetét, de az is lehet, hogy csak lejegyezte a már jól ismert legendát. Négyezer szavas eposza, a *Roland-ének,* a *chan-*

A Pireneusok gerincének Cirque de Gavarnie-nál levő látványos hasadékát Roland-szakadékának nevezik. A helyi monda úgy tartja, hogy a Nagy Károly utóvédjét vezető lovag egyetlen kardcsapással vágta azt a tömör sziklába.

son de geste középkori francia költői műfajának kimagasló alkotása. Féltucat verziója maradt fenn, három francia nyelven, három pedig más nyelvekre lefordítva. A legrégebbi és a tudományos értékelés szerint a legszebb közülük az Oxfordi Egyetem Bodleian Könyvtárában lévő és 1837-ben újra felfedezett kéziratos példány

A történészek ugyan egyetértenek azzal, hogy a *Roland-ének* mestermű, de sietnek rámutatni, hogy cselekményének csak felszínes köze van azokhoz a valóságos eseményekhez, amelyekről tudósítani szándékozik. Nagy Károly a VIII. század vége felé valóban bevonult Spanyolországba, és Franciaországba visszafelé menet utóvédjét valóban megtámadták a Roncesvalles-szorosban. Ezzel azonban a híres hősi ének valóságalapja ki is merült.

Nagy Károly Spanyolországban

Az arábiai eredetű iszlám végigsöpört Észak-Afrikán, és hívei, a mohamedánok a Gibraltári-szoroson át 711-ben elözönlötték Spanyolországot is.

Nyolc év alatt teljes mértékben uralmuk alá hajtották az ország keresztény lakosságát egészen a Pireneusokig. Amikor azonban 732-ben le akarták rohanni Franciaországot is, Martell Károly serege a Tours melletti Poitiers-nál megállította és visszafordította őket.

Károly fiát, Kis Pippint két évtizeddel később választották királlyá a frankok. Az ő unokája volt az az uralkodó, aki Európa nagy részére kiterjesztette hatalmát, és Nagy Károly néven vonult be a történelembe. A keresztény hit elszánt védelmezője, Nagy Károly 777-ben az iszlám vezetőinek torzsalkodásában jó alkalmat látott arra, hogy kiterjessze birodalmát, és a század elején az észak-afrikai hódítók kezére jutott országokban helyreállítsa a kereszténységet. A zaragozai kormányzó segítséget kért tőle a córdobai kalifátus fenyegetése ellen, válaszul Nagy Károly húsvét táján megszállta Spanyolországot.

Nagy Károly eleinte diadalmasan nyomult előre, Zaragoza kivételével egyik várost a másik után hódoltatta meg, és meg akarta szervezni a frank közigazgatást az elfoglalt területeken. Az őt behívó zaragozai helytartó közben rendezte nézeteltérését a kalifával, és még az országában élő keresztények segítségét is kereste a nemkívánatos frank jövevények kikergetéséhez. Ami ezután történt, az nem egészen világos a rendelkezésre álló szűkös forrásanyag alapján.

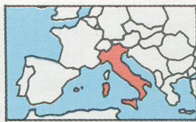
A jelek szerint Nagy Károly augusztus közepére már visszavonulóban volt a Pireneus-hegységben levő Roncesvalles-hágón keresztül, amikor az utóvédet lesből megtámadták. A támadók azonban nem arabok voltak, hanem a környék helyi lakossága, a baszkok, akiket csak a zsákmányszerzés érdekelt.

Roncesvalles frank áldozatai között volt Hrouland, akit csak a „breton csapat hadnagya"-ként emleget az udvari krónikás által a király halála (814) után néhány évvel összeállított *Vita Caroli Magni* (Nagy Károly élete), amely a pireneusi epizódot csak szűkszavúan említi. Az egész incidens bizonyára hamarosan feledésbe merült volna, ha a belőle támadt legenda meg nem őrzi emlékét.

Hősi idők

Amikor Turoldus lejegyezte a *Roland-ének*et, a keresztény Európát a Szentföld visszafoglalására irányuló hosszú és végső soron hiábavaló erőfeszítések, a keresztes hadjáratok foglalkoztatták. Hősökre volt szükség, nagylelkű lovagokra, akik a korona és a kereszt szolgálatának szentelik egész életüket.

Ilyen hős volt Roland, csak egy régebbi korba helyezve, emberfeletti bátorsággal és erővel felruházva. Az egyház mindent elkövetett, hogy állandósítsa a keresztény erényekkel teljes, a hitetlenek elleni harcra elszánt lovagság eszményét. Ez magyarázza, miért formált az írnok keresztény hitért elesett mártírt Nagy Károly utóvédjének egy ismeretlen harcosából.

A veronai szerelmesek

A kritikusok és a közvélemény egyetértenek abban, hogy Shakespeare műve, a* Rómeó és Júlia *minden idők legmegkapóbb szerelmi története. Vajon valóban éltek-e a „gonosz csillagzat" alatt született szerelmesek? Vagy az egymással vetélkedő Montague és Capulet családok valami egészen másnak a jelképei lennének?

„A szép Verona tárul itt elénk / Hol két jeles család vetélkedett. Ős gyűlölség új csatákon ég És polgár-vér szennyez polgárkezet Vad vérükből egy baljós pár fakadt: Gonosz csillagzatok szülöttei..." (Mészöly Dezső fordítása.)

E szavakkal kezdi William Shakespeare halhatatlan tragédiáját, a világirodalom talán leghíresebb szerelmespárjának meséjét. Bemutató előadása 1595-ben volt, azonnali és elsöprő sikert aratott Londonban is. 1597-ben megjelent első nyomtatott kiadásának címlapján ez a mondat szerepelt: „Sokszor (és nagy sikerrel) nyilvánosan előadatott." A dráma népszerűsége az elmúlt csaknem négy évszázad alatt egy szemernyit sem csökkent.

A darab első jelenetében Rómeó, az ifjú Montague a dölyfös Rozália után epekedik, akibe úgy képzeli szerelmes.

Meghallván, hogy a lány az ellenséges Capulet-házban tartandó bálba készül, Rómeó és barátja Mercutio álarcot öltenek, hogy hívatlanul jelenjenek meg a mulatságon. Ott Rómeó megpillantja Júliát, Capuleték tökéletes szépségű leányát, aki még nincs tizennégy éves.

A két fiatal abban a szempillantásban egymásba szeret, bár Rómeónak komor előérzete támad, hogy mindent elsöprő szenvedélyéből majd tragédia fakad. Amikor Júlia megtudja hogy a kedves ismeretlen éppen egy Montague, siratni kezdi a sorsát:

Hová ragadtál szörnyeteg szerelmem?
Halálos ellenségem kell szeretnem.

A bál után Rómeó belopakodik Capuleték gyümölcsösébe, és az ablakon át kihallgatja, amint Júlia megvallja szerelmét az éjszakának:

Ó, Rómeó, mért vagy te Rómeó?
Tagadd meg atyád és dobd el neved!
S ha nem teszed: csak esküdj kedvesemmé –
S majd én nem leszek Capulet tovább.

Rómeó ekkor előlép a sötétből, és az elbűvölt szerelmesek megfogadják, hogy semmibe véve a családjaik között dúló ádáz ellenségeskedést titokban összeházasodnak.

Gondolván, hogy e frigy majd véget vet a Montague-ok és a Capuletek gyűlölködésének, a jóhiszemű, naiv Lőrinc barát beleegyezik, hogy másnap összeadja őket. Menyasszony s vőlegény nem maradhat együtt az esküvő után, de megbeszélik, hogy az éjjel találkoznak annál az ablaknál, ahol először fogadtak örök szerelmet. Boldogságuk azonban kurta létre ítéltetett, hamarosan megkezdődik a szerencsétlen véletlenek sorozata.

Az esküvőről hazafelé menet Rómeó egy Mercutio és Júlia harcias unokatestvére, Thybalt között zajló szópárbajba csöppen. Thybalt provokálja, de Rómeó nem akar harcolni újdonsült sógorával. Mercutiót megdöbbenti Rómeó látszólagos gyávasága, és kardot ránt, de Thybalt halálosan megsebesíti.

Pokolra mind a két famíliát! – kiáltja haldokolva.

Rómeó és Júlia a Capulet-ház erkélyén találkoznak, és örök szerelmet esküsznek egymásnak. Szentül hiszik, hogy szerelmük legyőzi a családjukat elválasztó halálos gyűlöletet.

Rómeó bosszút áll barátja haláláért, és leszúrja Thybaltot – a herceg ezért száműzi Veronából.

Távozása előtt Rómeó Júliával tölti az éjszakát, de hajnalban el kell válniuk. Amikor férje leereszkedik a kötélhágcsón, Júliának rémes víziója támad:

Amint ott lenn állsz, úgy nézel reám,
Mint egy halott a kripta mélyiről.

Rómeó Lőrinc barát tanácsára elmegy Mantovába, hogy ott várja be, amíg közzéteszik a titkos esküvőt. A barát még mindig meg van győződve arról, hogy ez majd végre békét szerez a két ádáz ellenség között.

Közben Júliát sürgetik a szülei, hogy nyújtsa kezét kérőjének, Párisnak, a veronai herceg sógorának.

Júlia Lőrinc baráttól kér tanácsot, hogy ne essen a bigámia bűnébe. A barát altató italt ad neki, ami negyvenkét órára tetszhalottá teszi. El fogják temetni, mondja a barát, ő meg majd értesíti Rómeót, aki érte jön, és magával viszi a száműzetésbe.

A tervbe azonban hiba csúszik, mivel Rómeó nem kapja meg a barát levelét. Az ifjú Montague hírét veszi felesége halálának és temetésének. Titokban visszatér Veronába, és belopódzik a Capuletek családi sírboltjába. A menyasszonyát sirató Párist találja Júlia ravatalánál, és megvív vele. Páris meghal. Rómeó megcsókolja a holtnak vélt Júlia hideg ajkát, és beveszi a mérget, amit magával hozott. Júlia magához tér, és megtalálja férje holttestét. Megértve, hogy miféle játékot játszott velük a végzet, Rómeó tőrével szíven szúrja magát. A tragédia helyszínére siető Montague és Capulet családnak a herceg elmarasztaló szavait kell meghallgatni. gyűlöletük eredménye ez a kettős halál. Végül a riválisok békét kötnek, és megfogadják, aranyból emelnek szobrot a két fiatal emlékének. A darab a herceg szavaival zárul.

Mert könnyel jegyzi majd a krónika,
Hogy' élt s halt Rómeó és Júlia.
(Mészöly Dezső fordítása.)

Éltek-e egyáltalán?

A fiatal szerelmesek alakja oly életteli és elbűvölő, történetük olyan szívbe markoló, hogy a színházi és olvasóközönség hajlamos elhinni, hogy a tragédia cselekménye valóságos eseményeken alapul. Shakespeare itáliai kortársa, Girolamo della Corte meg volt győződve a történet valódiságáról, és Verona történetéről szóló művében magabiztosan, de némiképp önkényesen 1303-ra tette a szerelmespár tragikus halálának időpontját. Maga Shakespeare, de legalábbis a kiadója nem hivatkozott történelmi előképekre. Az 1597-es nyomta-

Aki lemondott a trónról a szerelemért

A *Rómeó és Júlia* kitalált történet, de a XX. század leghíresebb románcának szereplői hús-vér emberek: VII. Edward angol király és az a nő, akinek kedvéért lemondott a trónról.

Mint V György király legidősebb fiát, Edwardot kisfiú korától Nagy-Britannia leendő királyának nevelték.

1914-ben, az I. világháború kitörésekor alig húszéves volt, címzetes katonai rangot kapott ugyan, de a fronttól távol tartották, amit nagyon rossz néven vett.

A háború utáni években lankadatlanul utazgatott szerte a világban mint a király személyes képviselője. A karcsú, jóképű herceget a világ legjobb partijaként emlegették. Bár akadtak nők az életében, a számára szóba jöhető európai hercegnők közül senkit nem kért feleségül.

1931-ben megismerkedett egy elvált és újra férjhez ment amerikai nővel, Wallis Warfield Simpsonnal. A herceg harminchét éves volt, a nő egy évvel idősebb.

Az esküvőn készült képen a windsori herceg és felesége látható. Utazgató előkelőség lett belőlük.

Amikor Mrs. Simpson a herceg kedvéért elhagyta második férjét, a királyi család nyomása és a saját önmérséklete egy ideig távol tartotta az angol közvéleménytől a kitörni készülő botrányt.

Apja halála után, 1936-ban Edward elfoglalta Anglia trónját.

Azt remélte, hogy Mrs. Simpsonnak majd megbocsájtják a kétszeri válást, és ő rangon aluli házasságot köthet.

A házasságot azonban minden erőfeszítése ellenére sem engedélyezték.

Edward ekkor bejelentette, hogy képtelen megfelelni királyi kötelességeinek, és fivére, York hercege javára ugyanaz év december 10-én lemondott a trónról. Hat hónappal később, 1937 június 3-án nőül vette Wallis Simpsont.

Verona története a római időkben kezdődött. Az i.sz. I. században épült amfiteátrum ma is uralja a város látképét (jobbra). Nyaranta operaelőadásokat tartanak benne. A turisták azonban jobban kedvelik ezt a meghitt hangulatú palotát, Rómeó és Júlia első találkozásának állítólagos színhelyét (lent).

tott kiadás „zseniálisan kiagyalt" tragédiának nevezi a darabot.

Az irodalomtudósok rámutatnak, hogy az efféle balsors sújtotta szerelmesek története már egyes ókori szerzők műveiben is megtalálható. Példaként említik a görög Xenophón Ephesziosz i. sz. II. századból származó elbeszélését, melynek címe *Anthia és Abrocomas.* Shakespeare azonban, úgy tűnik, sokkal közelebbi forrásból merített.

A *Rómeó és Júlia* történetéhez nagyon hasonlót beszél el Massuccio Salernitano 1476-ban írt *Novellinó*ja, amit ötven évvel később Luigi da Porto is megírt.

Az ő nemrég felfedezett írásában a „nemes szerelmesek"-et Rómeónak és Giuliettának hívják, és Shakespeare művének minden lényeges mozzanatát tartalmazza. két ellenséges veronai család, a Montecchiek és a Capellettiek viszálya kettős öngyilkosságba torkollik.

Egy másik olasz, Matteo Bandello 1554-ben megjelent novellája szabadon átdolgozta ezt a történetet.

Az ő írását Pierre Boisteau de Launay lefordította franciára, és bekerült François de Belleforest *Histoires Tragiques* (Tragikus históriák) című gyűjteményébe is (1559).

A francia változatot 1562-ben Arthur Brooke *Romeus and Juliet* címmel versben, 1567-ben pedig William Paynter *The Palace of Pleasure* (A gyönyör palotája) címmel prózában angolra fordította.

Brooke azt írja, hogy ugyanezt a cselekményt „nemrég látta színpadon" ezért a tudósok feltételezik, hogy Shakespeare esetleg egy máig elveszett darabot adaptált, bár remekműve pontosan követi Brooke verses elbeszélését.

Háborúskodó itáliai családok

Bár Rómeó és Júlia alakját szinte bizonyosan az irodalmi képzelet szülte, a tragédia kerete – a családok háborúja – valóságos. A Montecchi és a Ca-

A Rómeó és Júlia, *Shakespeare egyik legnépszerűbb darabja, számos más művet ihletett, így Vincenzo Bellini* I Capuletti ed i Montecchi *és Charles Gounod* Roméo et Juliette *című operáját, valamint Szergej Prokofjev balettjét is, amelynek egy jelenete a képen látható.*

pelletti nevek (Shakespeare-nél Montague és Capulet) sem Da Porto leleményei. Dante Allighieri említi háborúságukat az 1320-ban befejezett *Isteni színjáték*ban, a purgatóriumi szín hatodik cantójában:

Jöjj, nézd, kegyetlen, hogy nyög elnyomottan
a hű nemesség: légy bajukra balzsam!
(Babits Mihály fordítása.)

De az irodalomkutatók minden eddigi fáradozása kudarcot vallott, hogy bármiféle történelmi utalást találjanak a valóságos Montecchik és a Capellettik viszályára.

Egy Olin H. Moore nevű amerikai történész sajátos megoldást javasolt a rejtélyre: „Az általános értelmezéssel ellentétben a Montecchi és a Capelletti nem családnevek, hanem politikai pártok csúfnevei" írta 1930-ban.

Moore véleménye szerint e pártok valószínűleg a késő középkori Itália egymással folytonosan vetélkedő két nagy pártjának, a guelfeknek és a ghibellineknek a helyi frakciói lehettek.

A guelfek neve a német Welf szóból származik, ők szövetségi államot szerettek volna Itáliában, melynek élén a pápa áll.

A ghibellinek a Hohenstaufen-dinasztia ősi fészkéről kapták nevüket, és a német-római császárt támogatták abban a törekvésében, hogy egész Itáliára kiterjessze hatalmát.

A XII. század közepétől egészen a XIII. század második feléig tartó és Európát sújtó nemzetközi konfliktus a későbbiekben jelentéktelen helyi civakodássá korcsosult.

A ghibellinek egyik csoportja a Vicenza melletti Montecchio Maggiore után kapta a Montecchi nevet, ahol első gyűlésüket tartották, és sikeresen befolyása alá vonta a mintegy ötven kilométerre nyugatra fekvő Verona guelf uralkodóját. Arról azonban nincs adat, hogy a Montecchik valaha is összeütközésbe kerültek volna a cremonai ghibellinekkel, a Capellettikkel, akik jellegzetes kis kalapjukról, olaszul *cappellettő*jukról kapták a nevüket.

Hogyan lett a két helyi pártból két gyűlölködő veronai család?

A dologban valószínűleg Dante korai kommentátorai hibáztathatók, akik a pártokra vonatkozó utalást családnevekként értelmezték. Luigi da Porto a legkényelmesebb megoldást választotta, amikor 1524-ben megírta Rómeó és Júlia őstípusának történetét. Tőle aztán egyenes szál vezet a francia és angol átültetéseken át egészen William Shakespeare-ig.

A halhatatlan szerelmesek

A bájos északolasz városka, Verona látogatói nem gyötrik magukat a probléma megoldásával, hogy ott élt-e valóban Rómeó és Júlia. Legtöbbjük egyszerűen elfogadja a mesét, amikor belép a Palazzo di Capuletti kapuján, és megáll az erkély előtt, ahol Shakespeare feledhetetlen szerelmi jelenete játszódik.

A San Francesco-kolostorban elhiszik, hogy a titkos esküvő helyszínén állnak, az sem zavarja őket, hogy karthauzi szerzetesek éltek benne, Lőrinc barát pedig ferences rendbeli volt. Egy olyan kertben, mint a kolostoré, Lőrinc barát igazán gyűjthette a füveket, amiből elkészítette Júlia italát.

A turisták végül elmorzsolnak egy könnyet a homályos, bolthajtásos kriptában, ahol állítólag a szerelmeseket elérte a halál.

Kit érdekel, hogy bizonyítható-e, hogy valóban éltek a szerelmesek?

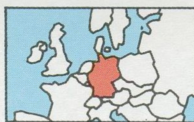
Ami számít, az William Shakespeare lángelméje, aki halhatatlanná tette őket.

6

Megválaszolatlan kérdések

Kaspar Hauser Báden koronahercege lett volna, és a karlsruhei palotában született?

Csak születési előjogaitól fosztották meg?

1828 májusában a németországi Nürnbergben felbukkant egy fiatalember, aki nem tudta megmondani a nevét és azt, hogy honnan jött. Öt évvel később meggyilkolták, így kiléte rejtély marad.

„A palotakertbe jött. kés volt a férfi kezében... odaadtam neki a pénztárcámat. akkor belém szúrt futottam, ahogy csak bírtam " – lihegte kifulladva a kétségbeesett fiatalember aki a palotakert felől menekült, mintha csak a sátán üldözte volna.

Megállapították, hogy mellkasa bal oldalán mély seb tátongott. Három nappal később, 1833. december 17-én Kaspar Hauser aki egy helyi tanító házában lakott annak családjával együtt, belehalt sérülésébe.

A pénztárcát később megtalálták, és hamarosan utána a gyilkos fegyver is előkerült, ami egy körülbelül harminc centiméter hosszú tőr volt. De vajon ki volt a gyilkos, és mi volt tettének oka? E kérdésekre a válasz ott rejlik Kaspar Hauser kilétének titkában, annak a férfinak a titkában, aki öt és fél évvel azelőtt bukkant fel Nürnberg városában.

A bolond idegen

1828. május 26-án, hétfő délután négy óra körül két járókelő megfogalmazása szerint egy „különös és mókás" alak „botladozott" Nürnberg Onschlitt nevű terén.

Szürke kabát, kopott nadrág, egy meglehetősen jellegtelen régi mellény, erősen viseltes ing, ócska félcipő és cilinder volt rajta. Bizonytalanul lépdelt, mint egy gyerek, aki éppen most tanult meg járni.

Amikor a két szemtanú, Jakob Beck és Georg Leonhardt Weickmann foltozóvargák megszólították a fiatalembert, az csupán értelmetlen szavakat hebegett.

Végül előhúzott a zsebéből egy levelet és megmutatta nekik; a különös üzenet az akkor Nürnbergben állomásozó 6. könnyűlovassági ezred 4. lovasosztaga parancsnokának volt címezve.

Némi tanakodás után a két férfi úgy döntött, hogy elkíséri a furcsa idegent a városkapunál található őrszobára.

Mivel Weickmann egyébként is arrafelé tartott, készségesen vállalta, hogy odavezeti a botladozó ifjút, és itt majd átadja az ügyeletes tisztnek, aki azután intézkedik az idegen további sorsáról.

Amikor az idegen végre eljutott a lovasosztag parancsnoka szálláshelyére, csak egy tisztiszolgát talált ott, aki átvette a levelet, és azt tanácsolta a szemlátomást rémült, zavarodott és holtfáradt fiúnak, hogy menjen az istállóba, feküdjön le és pihenjen addig, amíg megérkezik a parancsnok.

A különös vendég éhes és szomjas lehetett, ezért a szolga felajánlott neki egy darab húst és egy korsó sört.

A fiatalember mindkettőt látható ellenszenvvel és undorral utasította vissza, ugyanakkor mohón nyúlt a kenyér és a víz után. Miután éhét és szomját valamennyire csillapította, azonnal mély álomba merült.

Aznap este nyolc óra körül hazaérkezett végre a parancsnok, báró Friedrich von Wessenig. Beszámoltak neki a hívatlan vendégről, és bár ő azonnal elkérte és elolvasta a kérdéses levelet, szemlátomást egy szót sem értett az egész történetből. Így hát felébresztette az ifjút és magához hívatta.

De a parancsnok minden arra irányuló kísérlete, hogy értelmes válaszokat próbáljon kihúzni belőle arra vonatkozóan, kicsoda, honnan jött és kitől kapta a rejtélyes levelet, teljes kudarcot vallott, mindössze összefüggéstelen és kusza szófoszlányok hagyták el a fiú ajkát.

A báró, akit felettébb bosszantott a rejtélyes jövevény úgy döntött, nem teketóriázik tovább és sürgősen átadja a fiút a rendőrségnek.

Ott is megpróbálták kihallgatni, illetve szóra bírni, de a különös alak, akit első látásra mindenki csavargónak nézett, csak sírt, magában motyogott és nyöszörgött, és minden kérdésre azt felelte, nem tudom. Közben állandóan a lábára mutogatott, nyilvánvalóan azt akarta jelezni, hogy nagyon fáj neki.

Kaspar Hauser kabátja, rajta a gyilkos szerszám okozta hasadás (fehér körrel jelölve). A tettes egy felfelé irányzott tőrdöféssel ölte meg áldozatát, akinek egészen a szívburokig átszúrta mellkasát. A gyilkos fegyver pengéjébe koponya és lábszárcsontok, valamint egy homokóra – a halál rémisztő jelképei – voltak halványan belevésve.

Mindent összevetve úgy viselkedett, mint egy gyerek, azzal a különbséggel, hogy ez a gyerek egy körülbelül tizenhat éves fiatalember testében lakozott.

A kihallgatás mindaddig teljesen eredménytelennek bizonyult, amíg az egyik rendőrnek eszébe nem jutott, hogy tollat és papírt nyomjon a fiú kezébe, majd megkérte, írja le a nevét. Ekkor bekövetkezett az, ami teljesen valószínűtlennek látszott: az ifjú habozás nélkül leírta. „Kaspar Hauser"

De amikor arra kérték, próbálja leírni azt is, honnan jött, csak azt rótta a papírra. „Nem tudom" Végül a nürnbergi várbörtönbe, a Luginsland egyik cellájába vitték, ahol ismét azonnal mély álomba merült.

1829 októberében ismeretlen tettes gyilkosságot kísérelt meg Kaspar Hauser ellen. A fekete álarcos férfi fejszéhez hasonló eszközzel támadt Kasparra, és a homlokán sebesítette meg.

Egy érdekes levél

A korabeli történelmi feljegyzések tanúsága szerint így töltötte Kaspar Hauser első napját Nürnbergben. A dokumentumok között ott található a parancsnoknak szóló levél, de az nem tisztázza a helyzetet, inkább újabb kérdéseket vet fel.

A levél írója magát szegény napszámosként mutatja be, aki tíz gyerek apja, majd azt állítja, hogy 1812. október 7-én magához vett egy elhagyott gyermeket, titokban felnevelte, de ugyanakkor a gyerek szüleiről és születési helyéről nem közölt semmiféle információt. A levélen nem volt aláírás. Csatoltak viszont hozzá egy feljegyzést, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy olyan benyomást keltsenek, mintha a gyerek anyja írta volna, és a csecsemővel együtt találták volna meg. Eszerint az anya szegény szolgálóként dolgozott, aki nem tudta ellátni a hat hónappal azelőtt, 1812. április 30-án született és Kaspar névre keresztelt fiúgyermekét. A cédula szerint a fiú apja már nem élt; valaha a könnyűlovasságnál szolgált, ezért az anya azt kívánta, küldjék majd a fiút a 6. könnyűlovassági ezredhez Nürnbergbe, ha már elég nagynak és érettnek bizonyul. A levélhez hasonlóan ezen sem volt aláírás.

Maga Kaspar Hauser képtelen volt a múltjával kapcsolatos kérdésekre felelni, és a két levélben található csekély információ sem tisztázta a helyzetet, inkább még további találgatásokra adott alkalmat.

Honnan tudta a levelet író nő, hogy 1828-ban az a bizonyos ezred Nürnbergben fog állomásozni? 1812-ben még egészen máshol volt, és senki sem tudhatta, hol lesz tizenhat év múlva. A cédula ügyetlen hamisítványnak tűnt; a két levélhez ugyanolyan papírt és tintát használtak, ami azt bizonyította, hogy azonos időpontban írta mindkettőt egy és ugyanaz a kéz.

Mindez – más ellentmondásokkal együtt – hamar felkeltette a gyanút, hogy a dolgot szándékosan tervelték ki az emberek megtévesztésére. Azt az eshetőséget, hogy a két levelet Kaspar Hauser maga írta volna, a kézírások összehasonlításával hamar ki lehetett zárni. És ha valóban olyan ravasz csaló lett volna, aki hasznot remél a háborodott talált gyerek szerepének eljátszásától, akkor feltehetően meggyőzőbb történetet is ki tudott volna eszelni.

A talált gyermek mint szenzáció

Nem sokkal azután, hogy Kaspar Hauser először tűnt fel Nürnbergben, börtöncellájából egy olyan szobába helyezték, amely Andreas Hiltel börtönőr lakása mellett volt.

Hiltel megfigyelte a gondjára bízott különös fiút, és arra a következtetésre jutott, hogy az nem visszamaradott szellemileg, hanem egyszerűen tanulatlan; ezért úgy határozott, befogadja Kaspart családjába.

Kaspar Hauser a Hiltel családnál tanulta meg, hogyan üljön az asztalnál, hogyan kell késsel-villával enni, és a személyi higiénia alapvető szabályairól is itt világosították fel. Ám a kenyéren és vizen kívül minden más étel iránt táplált ellenszenvét nem lehetett legyőzni. Együtt játszott a Hiltel gyerekekkel, és különösen a tizenegyéves Juliusszal barátkozott össze, akitől számos új szót tanult. Hamarosan Kaspar kerek, egész mondatokat tudott alkotni.

A börtön furcsa lakójáról szóló hírek gyorsan elterjedtek a városban, és napról napra kíváncsi szemlélők tömege zarándokolt el a várba, hogy közelről szemügyre vehesse a „megszelídített vadember"-t.

Végül, amikor Kaspar egészségét már komolyan veszélyeztette ez a beteges kíváncsiskodás, a városi tanács úgy határozott, véget vet ennek az emberhez méltatlan látványosságnak, és Georg Friedrich Daumernak, a helyi tanítónak a gondjaira bízta a fiút.

A következő hónapokban az idegen iránti tömeges érdeklődés fokozatosan csökkent, és Daumer türelmes munkája nyomán Kaspar lassan felszámolta a fizikai és szellemi állapota közötti furcsa különbséget.

Kaspar Hauser még egyszer volt társasági téma, mégpedig akkor amikor jelentették, hogy

A sebhely, amely az 1829-ben elkövetett gyilkossági kísérlet nyoma, Kaspar Hauser homlokán tisztán látható a fenti középső arcképen. Már korábban felmerült a gyanú, hogy az ismeretlen fiatalember hatalmi harcok áldozata lehet.

A feltehetően 1812. október 16-án elhunyt névtelen bádeni koronaherceg szülei: Károly nagyherceg (jobbra) és Stephanie (balra), Napóleon fogadott leánya.

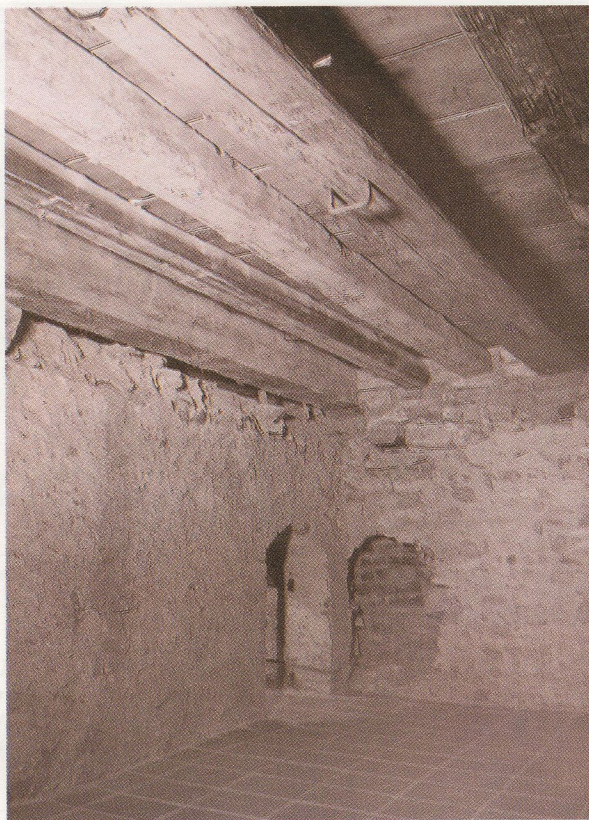
1829. október 17-én megtámadta egy sötét ruhás alak a Daumer-ház előtt, és egy fejszéhez hasonló eszközzel megsebesítette a homlokán, majd elmenekült.

A rejtély megoldása?

1828. júliusában, néhány héttel azután, hogy Kaspar Hauser föltűnt Nürnbergben, Paul Johann Anselm von Feuerbach ügyvéd és filozófus megismerkedett a furcsa fiatalemberrel, és nagy érdeklődéssel kezdte vizsgálni az ügyét. 1832-ben azt hitte, megtalálta a választ Kaspar Hauser kilétére vonatkozóan. Január 4-én Feuerbach ezt írta a naplójába „Rájöttem, hogy Kaspar Hauser születése szerint a bádeni királyi ház hercege."

Attól a pillanattól kezdve, hogy a beszédképtelen idegen bebotorkált Nürnbergbe, megindult a pletyka, sőt, névtelen figyelmeztetések is érkeztek az állambügyészhez. Ezek szerint Kaspar Hauser dinasztikus összeesküvés áldozata volt, aki valójában a Bádeni Nagyhercegség trónörököse és akit megfosztottak rangjától és örökségétől. Feuerbach megkísérelte ezeket a híreszteléseket és mendemondákat egybevetni és meggyőző, alapos vizsgálattal, logikus érveléssel bizonyítani. Gondolatait és következtetéseit bizalmas feljegyzéseiben rögzítette, amelyeket 1832 februárjában el is küldött Bajor Karolina bádeni hercegnőnek, aki – ha Feuerbach elmélete helytálló – a fiú apai nagynénje volt.

Feuerbach a német királyi családok történetének kutatása során arra a megállapításra jutott, hogy Kaspar Hauser Károly bádeni nagyherceg és felesége, Stephanie de Beauharnais fiaként jött a világra 1812. szeptember 29-én. Stephanie-t, Josephine francia császárné első férjének unokahúgát a második férj, Bonaparte Napóleon lányává fogadta. Ő csak egyike volt annak a sok rokon-

Lehet, hogy Kaspar Hauser ebben a pilsachi várbörtönben töltötte gyermekkorát, a világtól elzártan. Kaspar elmondása szerint fogvatartóját akkor látta először amikor 1828 májusában szabadon engedték, és Nürnbergbe került.

A börtönben egy faló volt a gyermek egyetlen játékszere (ezt találták meg 1982-ben). Jobbra fent: Kasparról Nürnbergbe érkezése után készült portré.

nak, akiket Napóleon Európa trónjaira ültetett, mielőtt Waterloonál vereséget szenvedett.

Hivatalos források szerint a Károly nagyherceg és Stephanie házasságából származó gyermek a születése után három héttel meghalt. Feuerbach viszont azt állítja, hogy a bádeni trónörököst titokban elrabolták, és egy halott csecsemővel cserélték ki.

Az események valódi hátterében Hochberg grófnője, Károly Frigyes nagyherceg második felesége állt, akitől azután 1811-ben unokája, Károly örökölte a trónt. Mivel a grófnő nem volt elég magas rangú ahhoz, hogy gyermekei számára biztosítsa a trónt, úgy határozott, minden felmerülő akadályt elhárít gyermekei előtt a trónhoz vezető útból. A legfőbb akadály pedig az akkori uralkodó törvényes fia lehetett.

Feuerbach biztos volt abban, hogy megfejtette a Kaspar Hauser származását övező titkot. Amikor körülbelül egy évvel később ismeretlen, gyors lefolyású betegségben meghalt, rögtön felmerült a gyanú, hogy esetleg megmérgezték, mert leleplezte a régóta titokban tartott cselszövést.

Kaspar Hauser Báden hercege?

Feuerbach érvelése első hallásra meggyőzőnek tűnik. Vitathatatlan tény hogy Kaspar Hauser tizenhat éves lehetett, amikor 1828-ban felbukkant Nürnbergben. A levél és a cédula állítása szerint is 1812-ben született, ugyanabban az évben, mint a névtelen bádeni herceg. De vajon gondolhatott-e abban az időpontban Hochberg hercegnő arra, hogy az ifjú herceg eltüntetésével fiait hatalomra fogja juttatni?

1812-ben az uralkodó Károly nagyhercegnek még két élő nagybátyja volt, akik egyenes ágon örökölhették a trónt: Frigyes és Lajos őrgrófok, a Károly Frigyes első házasságából származó fiúk. Frigyes meghalt 1817-ben, Lajos pedig unokaöccse halála után 1818-tól 1832-ig volt Báden uralkodója.

A Hochberg család elsőszülöttje csak ezután lépett a trónra. Ám mindezt nem lehetett előre tudni 1812-ben.

Ezen kifogáson kívül még egy másik kérdés is fölvetődik: miért nem ölték meg egyszerűen az új-

szülött herceget 1812-ben ahelyett, hogy elrabolták és egy másik gyerekkel kicserélték, ami sokkal nagyobb kockázatot jelentett? És vajon valóban megtörtént a gyerekcsere a bádeni királyi házban?

Nincs minden kétséget kizáró közvetlen bizonyítékunk arra, hogy Jochann Ernst Jakob Blochmannt, egy munkáscsalád újszülöttjét tették volna a herceg bölcsőjébe. Az pedig vita tárgya, hogy vajon a Blochmann-csecsemő természetes halállal halt-e meg.

Mindenesetre az a tény hogy a gyermek dajkáját nem engedték be a gyerekszobába, valamint hogy Stephanie-t, az anyát is távol tartották a haldokló kisdedtől, alátámasztja azt a feltételezést, hogy megtörténhetett a csere. Bár arra nincs bizonyíték, hogy Hochberg hercegnő tervelte ki a dolgot, kétségtelen, hogy módjában lett volna megtenni, hiszen szabad bejárása volt a gyerekszobába. Tovább erősíti a gyanút az a tény is, hogy a Blochmann család a hercegnő alkalmazásában állt.

Honnan lehet tudni, hogy valóban a Blochmann gyerekkel cserélték ki a herceget? Módszeres kutatás és némi szerencse vezetett nyomra ebben a kérdésben. Johann Ernst Jakob Blochmann keresztelését 1812. október 4-én jegyezték be a karlsruhei plébánia anyakönyvébe.

Normális körülmények között az ilyen bejegyzéseket később általában kiegészítik a halál időpontjával. Azonban ebben az esetben ez hiányzik, helyette a következő furcsa kiegészítés szerepel 1833. december 14-16-i dátummal. „(1833) november 27-én Kaspar Ernst Blochmann, Christoph Blochmann királyi szolga fia, a királyi hadtest katonája Münchenben elhunyt." A vizsgálatok azóta minden kétséget kizáróan kiderítették, hogy Blochmann nevű katona egyáltalán nem szolgált a bajor hadseregben.

A Kaspar Ernst keresztnevek is elgondolkoztatóak, különösen azért, mert a müncheni halálozási anyakönyvben egy azonos módon megfogalmazott bejegyzés csak Ernst keresztnévvel szerepel. Megmagyarázhatatlan módon Ernst Blochmann és Kaspar Hauser egy személlyé olvadt össze. Az események sorrendje is gondolkodásra késztet, hiszen a nürnbergi palotakertben a Kaspar Hauser ellen elkövetett halálos kimenetelű merénylet 1833. december 14-én történt.

Sötétségben élve

Kaspar Hauser gyermekkorát és kora ifjúságát homály borítja.

Ha valóban elrabolt herceg volt, akkor kezdetben bizonyára a halott Blochmann gyerek szülei nevelték, majd 1815 januárjában az akkor már kétéves, éppen beszélni kezdő fiút a büggeni kas-

Elszigetelten nevelkedve

Vadembereknek nevezik azokat a gyerekeket, akik a társadalomtól elzártan nőnek fel, vagyis hasonló körülmények között, mint Kaspar Hauser

1976-ban Indiában találtak egy tíz év körüli fiút három farkas társaságában. A gyerek négykézláb járt, csak nyers húst evett, és meg akarta harapni az embereket.

Teréz anya, az ünnepelt apácanővér, aki a kalkuttai szegényekért végzett munkájáért Nobel-békedíjat kapott, pártfogásába vette, de kudarcot vallott minden arra irányuló kísérlete, hogy emberi viselkedésre tanítsa a fiút, és megértessen vele olyan fogalmakat, mint „Isten" és „szeretet"

Hasonló e történethez Susan W.-Genie esete is, akit 1970-ben találtak meg Los Angelesben. Apja nem bírta elviselni a gyerekzsivajt, ezért a kislány élete tizenkét évének nagy részét egy majdnem üres szobában töltötte székhez kötözve,

Teréz anya és pártfogoltja, akit Pascal névre keresztelt. A fiú állítólag farkasok között nőtt fel.

és így emberi kapcsolatok nélkül nőtt fel. Alig tudott állni, még kevésbé járni, és egyáltalán nem beszélt. Az évek során azután csak nagy nehézségek árán sikerült elsajátítania az emberi viselkedés normáit.

Ha összehasonlítjuk ezeket a gyermekeket Kaspar Hauserrel, aki állítólag tizenkét évet töltött a pilsachi vár börtönében, feltűnő hogy ő milyen gyorsan alkalmazkodott az emberi társadalomhoz, és milyen figyelemre méltó előrehaladást tett: rövid idő alatt tanult meg írni és olvasni. Csak zaklatott állapotban tükrözte beszédje a múltját.

Kaspar Hauser valószínűleg azért volt ennyire fogékony mert életének legalább első két évét normális emberi körülmények között töltötte el, és a szakemberek véleménye szerint ez döntő jelentőségű volt a későbbi fejlődés szempontjából.

Titokzatos intrikus?

Az egyik legkétesebb személyek egyike, akivel Kaspar Hauser valaha is találkozott, az angol Philip Henry volt, Stanhope ötödik grófja.

1831-ben bukkant fel Nürnbergben mint gazdag arisztokrata, akit mélységesen megindított az ismeretlen lelenc sorsa.

Bőkezűen elhalmozta Kaspart jóindulata megannyi jelével, és kitartó állhatatosságával elérte, hogy a városi tanács őt jelölje ki a fiatalember nevelőapjának.

Alighogy elérte a célját, elhagyta Kaspar Hausert, és soha többet nem látták Nürnbergben.

Ráadásul teljesen érthetetlen módon korábbi pártfogoltja ellen fordult és azzal vádolta meg, hogy szélhámos csaló.

Stanhope Kaspar tragédiájában játszott szerepét még ma is homály övezi, és Paul Johann Anselm von Feuerbach ügyvéd egyik fia joggal gyanította, hogy „Hauser ellenségeinek eszköze volt, aki szándékosan tette, amit tett."

Érdekes, hogy Stanhope már 1829-ben is járt Nürnbergben, pontosan néhány nappal a Kaspar Hauser elleni első sikertelen támadás után.

Pontos és részletes információkat gyűjtött a merényletre vonatkozóan, valamint Kaspar múltjának ismert epizódjaival kapcsolatban.

Stanhope valószínűleg már 1826-ban Kaspar Hauser nyomában járt, és kapcsolatba lépett mind a bádeni, mind a bajor királyi udvarral.

Érintkezésben állt a Napóleon bukása után ismét a francia trónra került Bourbon-dinasztiával és Metternich herceggel, az osztrák külügyminiszterrel is, aki csatlakozott a Napóleon elleni szövetséghez.

Az a rendkívüli érdeklődés, amelyet Philip Stanhope – aki valószínűleg titkosügynök volt – tanúsított Kaspar Hauser iránt, megerősíteni látszik azt a feltevést, hogy a gyermek nem egyszerű lelenc volt. Ha valóban ő volt Báden koronahercege és egyben Napóleon unokája, akkor Párizsban és Bécsben joggal tarthattak a napóleoni dinasztia újjáéledésétől.

télyba vitték, a Felső-Rajna-vidéki Laufenberg közelébe. Az ősi kastély amely Hochberg hercegnő birtokán állott, biztos hely lehetett a fiú elrejtésére, mivel korábban a hadsereg járványkórházaként használta, és ezért a helyi lakosság messzire elkerülte.

Kaspar Hauser gyakran álmodott egy kastélyról, amelynek címerpajzsa a leírás és a róla készített rajz szerint nagyon hasonlított a büggeni kastélyra. Már maga ez a tény arra enged következtetni, hogy Kaspar egy ideig ott élt.

Ugyanerre utal a Rajnából 1816-ban kifogott palack is, amely a következő üzenetet tartalmazta: „A rajnai Laufenberg környékén tartanak fogva egy várbörtönben. A trón birtokosa nem tud börtönöm hollétéről." Az üzenet aláírása S. HANES SPRANCIO.

Ha ezeket a betűket ügyesen átrendezzük, az így kapott német szöveg jelentése a következő: „Az ő fia Caspar." Természetesen a gyermek, aki még nem volt négyéves, nem írhatta ezeket a sorokat, de elképzelhető, hogy az összeesküvés egyik résztvevője akarta felhívni a figyelmet a fiúra valamilyen okból.

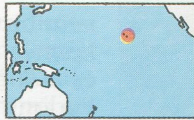
Kaspar fogságának következő feltételezett helyszíne a pilsachi kastély mely Nürnbergtől mintegy negyven kilométerre található. A kastély báró Karl von Griessenbeck tulajdona volt, aki évente csak egyszer ment Pilsachba, hogy ellenőrizze számtartója munkáját. A pilsachi várban a földszint és az emelet között található egy börtön, amelynek szellőzőnyílását a külső falon még ma is növény formájú rácsozat fedi. 1829. április 24-én, egy kihallgatás során, amikor Kaspart a múltjáról faggatták, lerajzolt egy tulipán formát, amely emlékeztet a pilsachi kastély rácsozatára. Ezenkívül, amikor Kaspar Hauser megpróbálta jellemezni korábbi börtönéveit, megemlítette, hogy egy falóval is játszott.

1982-ben, amikor a pilsachi vár felújítási munkálatai folytak, találtak egy viszonylag jó állapotban levő falovat, amely hasonlított a Kaspar által adott leíráshoz.

Ha a fentiek alapján bizonyítottnak tekintjük, hogy Kaspar Hausert fogva tartották a pilsachi várban, akkor fölvetődik egy újabb kérdés.

Vajon miért engedték szabadon 1828-ban, és miért küldték el Nürnbergbe olyan szánalmas állapotban?

Kaspar Hauser akit megfosztottak gyermek- és ifjúkorától, élete utolsó öt és fél évét gondoskodó kezek irányítása alatt élte le. Megtanult beszélni és írni, bérmálták, és végül behozta azt a hátrányt is, hogy tizenhat éves koráig nem tanult semmit. Múltja azonban mindig kísértette, és újra meg újra megpróbált visszaemlékezni az elvesztett évekre. Sokan elemezték Kaspar számtalan töredékes emlékképét, de a rejtély bizonyos elemei nem illettek és nem is illenek bele az 1828 előtti eseményekbe.

Hajnali meglepetés

Japán Pearl Harbor elleni 1941. december 7-én reggel végrehajtott támadása után lépett be az Egyesült Államok a II. világháborúba. Miért nem foglalkozott Amerika az előzetes figyelmeztetésekkel, hogy Japán agresszorként léphet fel ellenük?

Husband E. Kimmel admirális, az Egyesült Államok Pearl Harborban, a Hawaii-szigetcsoport Oahu szigetén állomásozó csendes-óceáni flottájának főparancsnoka azon a bizonyos vasárnapon reggel hétkor kelt, mivel golfozni készült katonatársával, Walter C. Short altábornaggyal. De még mielőtt Kimmel admirálisnak ideje lett volna felöltözni és megreggelizni, azt az üzenetet kapta, hogy a kikötő bejáratánál járőröző torpedóromboló észrevett, majd elsüllyesztett egy ellenséges tengeralattjárót. Bár sokszor érkezett megtévesztő vagy hamis jelentés a környéken tartózkodó tengeralattjárókról, Kimmel megígérte, hogy azonnal bemegy a flottaparancsnokságra további hírekért.

Eközben a sziget északi partján egy mozgó radarállomáson éppen szolgálatot teljesítő közkatona rémülten vette észre a radarernyőn, hogy igen nagy sebességgel több mint ötven repülőgép közeledik Oahu felé. 7.30-kor az azonosítatlan repülőgépek mintegy hetven kilométerre voltak a tengerparttól.

Oahut annyira beborította a reggeli felhőtakaró, hogy a japán harci gépekből csak akkor pil-

Egy honolului lap szerint a Pearl Harbor elleni japán támadás háborút jelent.

Honolulu Star-Bulletin 1st EXTRA

8 PAGES—HONOLULU, TERRITORY OF HAWAII, U. S. A., SUNDAY, DECEMBER 7, 1941—8 PAGES ★ PRICE FIVE CENTS

WAR!

(Associated Press by Transpacific Telephone)
SAN FRANCISCO, Dec. 7.—President Roosevelt announced this morning that Japanese planes had attacked Manila and Pearl Harbor.

OAHU BOMBED BY JAPANESE PLANES

SIX KNOWN DEAD, 21 INJURED, AT EMERGENCY HOSPITAL

Attack Made On Island's Defense Areas

CIVILIANS ORDERED OFF STREETS

ANTIAIRCRAFT GUNS IN ACTION

BOMB NEAR GOVERNOR'S MANSION

HOUR OF ATTACK—7:55 A. M.

Hundreds See City Bombed

Names of Dead and Injured

Schools Closed

Editorial

HAWAII MEETS THE CRISIS

A japán légitámadás első hullámával 183 repülő érkezett, ezt követte egy órával később a második hullám, amikor 170 bombázó közelített dél és kelet felől.

lanthatták meg a szigetet, amikor már közvetlenül fölötte voltak. Miközben Mitsuo Fucsida parancsnok Pearl Harbor, azaz nyugat és dél felé vezette száznegyven bombázóját és negyvenhárom kísérő vadászgépét, eltűnődött azon, hogy bizonyára „Isten keze" húzta szét a felhőket a cél fölött. Lent „fenséges, szinte már hihetetlen látvány" tárult a szeme elé: a kikötőben hét hatalmas hadihajó sorakozott. Egy nyolcadik csatahajó, a *Pennsylvania* és még két romboló a közeli szárazdokkban horgonyzott. A kikötőben további huszonkilenc romboló, kilenc cirkáló és számtalan kisebb hajó vesztegelt: összesen 94. Fucsida csak azt sajnálta, hogy a repülőgép-anyahajók nem voltak ott.

William Furlong ellentengernagy parancsnoki hajója, az *Oglala* fedélzetéről fölpillantva a Pearl Harbor-i Ford-sziget légterében magányos repülőt látott megjelenni nyolc óra előtt néhány perccel.

Amikor az bombát dobott a hangárokra, az admirális azt hitte, tévedés történt, és magában átkozta az „ostoba, figyelmetlen pilótá"-t, amiért az nem biztosította megfelelően a bomba kioldószerkezetét. Ám amikor a repülő a parancsnoki hajó és a Ford-sziget között hirtelen irányt változtatott, Furlong megpillantotta a gépre festett felségjelzést, a felkelő napot. Ekkor döbbent rá, hogy japán támadás kezdődött.

Miközben Mrs. John B. Earle Kimmel admirális házával szomszédos lakásában éppen reggelit készített, robbanást hallott. Odaszaladt az ablakhoz, és látta, amint a Ford-szigeten lévő hangárok lángba borulnak és füstgomolyag veszi körül az épületeket. Kiment és találkozott az admirálissal, aki „teljesen döbbenten állt, arca olyan fehér volt, mint az egyenruhája" „Teljes hitetlenkedéssel" figyelték, amint az *Arizona* csatahajó hirtelen kiemelkedik a vízből, majd alámerül a hullámokban.

Két órán belül mindennek vége

Kimmel admirális szolgálati kocsijával 8.05-re száguldva érkezett a parancsnokságra, éppen akkor, amikor a *California* csatahajót eltalálta egy torpedó. Kénytelen volt teljesen tehetetlenül szemlélni, ahogy a csatahajók egymás után kerülnek ellenséges tűz alá. A támadás első hulláma 8.35-kor ért véget, majd húsz perc múlva következett a mintegy egy órán át tartó második támadás, amely

Roosevelt elnök 1941 december 8-án, egy nappal a Pearl Harbor-i katasztrófa után aláírta a Japán elleni hadüzenetet.

9.55-kor fejeződött be. A veszteség óriási volt: tizennyolc hajó, köztük a nyolc csatahajó, amelyek elsüllyedtek, felborultak vagy megrongálódtak; rengeteg, a haditengerészet kötelékébe tartozó repülőgép megsemmisült; 2403 volt a halottak száma, és 1178 sebesült maradt a csata után.

Ehhez képest a japán veszteségek elenyészőek voltak; huszonkilenc repülőgép, hat tengeralattjáró és kevesebb mint száz halott.

1941. december 7-e olyan nap, amely örökre szégyenteljes marad az egész nemzet számára mondta Franklin D. Roosevelt elnök másnap délután a Kongresszusnak, amikor a Japán elleni hadüzenet elfogadását kérte. Frank Knox haditengerészeti miniszter helyszíni vizsgálatát követően, december 16-án Kimmel admirálist felmentették parancsnoki tisztéből Short altábornaggyal együtt.

De vajon valóban felelősek voltak azért – mint azt egy vizsgálóbizottság később megállapította hogy nem mérték fel a támadás előtti helyzet súlyosságát, és nem tették meg a megfelelő óvintézkedéseket egy ilyen rajtaütés elhárítására? A szakértőknek öt évtizedre volt szükségük ahhoz, hogy megpróbáljanak válaszolni erre a kérdésre.

Isoroku Jamamoto admirális tervelte ki a Pearl Harbor elleni támadást. Lemondással fenyegetett, hogy elfogadtassa vakmerő tervét, amely szerinte lehetővé tenné Japánnak, hogy szabadon terjeszkedjen a Csendes-óceán térségében.

„A Csendes-óceán rákfenéje”

Bár abban az időben kevesen vették tudomásul, Japán már legalább egy évtizede készült az Egyesült Államokkal való összecsapásra, pontosan azóta, amióta 1931-32-ben elfoglalta Mandzsúriát Kínától. Japán 1937-ben megszállta Észak-Kínát, két évvel később pedig dél felé fordult, Hajnan szigete felé, ahonnan sóvárogva tekintgetett Malájföldre, a Fülöp-szigetekre és Holland-Kelet-Indiára, vagyis a mai Indonéziára.

Eközben az Egyesült Államok nemcsak Csang-Kai-sek kínai kormányát támogatta, hanem ugyanakkor elismerte, sőt jóváhagyta a brit, francia és holland gyarmatosítást Ázsia területén egy olyan időszakban, amikor a japánok hangoztatták, hogy „Ázsia az ázsiaiaké”... A Nagy Kelet-ázsiai Együttműködési Övezet eszméjének megvalósításakor Japán valójában olyan természeti kincsek után kutatott kétségbeesve, amelyek a szigetországból szinte teljesen hiányoztak, de amelyek égetően szükségesek voltak a gyorsan növekvő népesség ellátásához és az ország iparának fejlesztéséhez.

Franciaország 1940 júniusi megszállása ürügyet szolgáltatott Japánnak arra, hogy csapatokat küldjön Francia Indokínába, a mai Vietnamba, szeptember 27-én pedig egyezményt írt alá a tengelyhatalmakkal, azaz Németországgal és Olaszországgal. „Egyre világosabb számomra – táviratozta Franklin D. Roosevelt elnöknek Joseph C. Grew Tokió amerikai nagykövete hogy előbb-utóbb elkerülhetetlen az összecsapás. A kérdés csak az, mikor jobb nekünk, előbb vagy utóbb.”

Roosevelt a tengelyhatalmakkal és új ázsiai szövetségesükkel – szemben nyíltan kiállt Anglia mellett, és ezért embargót rendelt el. A kőolaj kivételével letiltotta a hadviseléshez nélkülözhetetlen áruk Japánba való exportját. A japánok a két ország közötti lehetetlen viszonyt *Taihei-jono-gan*-nak, azaz „a Csendes-óceán rákfenéjé”-nek nevezték. Japán diplomáciai megoldást keresett a dilemmára, ezért visszahívta Kicsisaburo Nomura nyugalmazott admirálist, és 1941 januárjában kinevezte washingtoni nagykövetnek. De miközben Nomura útban volt az Egyesült Államok felé, egy másik japán admirális már dolgozott azon a terven, amely háborút robbantott ki a két nemzet között.

Az első nap kell eldönteni a háborút

1941 január 7-én Isoroku Jamamoto, Japán egyesített flottájának parancsnoka szigorúan bizalmas feljegyzést juttatott el a haditengerészeti miniszterhez. Azt javasolta, hogy mivel az USA-val való összeütközés „elkerülhetetlen” egy merész támadással „rögtön a legelső napon kell eldönteni a háború kimenetelét” Azt ajánlotta, hogy a Pearl Harbor-i amerikai flotta ellen kellene meglepetésszerű légitámadást végrehajtani „akár egy hold-

Enigma: a német kódok megfejtője

Amikor 1943 decemberében a *Scharnhorst* német csatahajó titkos megbízatással elhagyta Norvégiát, sorsa már meg volt pecsételve. Két nappal később az angol haditengerészet elsüllyesztette Németország három legnagyobb hadihajójának egyikét annak a pontos információnak köszönhetően, amelyet az ellenségtől szerzett. Hasonló sorsra jutott több német tengeralattjáró is: 1943-ban 287 több, mint az előző három évben összesen. Kudarcba fulladtak azok a német erőfeszítések, amelyek el akarták vágni az angolok számára nélkülözhetetlen amerikai támogatás útvonalát.

A szövetségeseknek az Atlanti-óceán északi részén kivívott győzelme lényegében az angol hírszerzés diadala volt. Az angolok már a háború kitörése előtt tudomást szereztek az Enigmáról, arról a gépről, amelyet Arthur Scherbius német mérnök fejlesztett ki 1923-ban üzenetek elektromechanikus módon történő megfejtésére.

Bár az angolok lengyel szövetségeseiktől két ilyen gépet is kaptak, képtelenek voltak megfejteni a kódokat 1941 tavaszáig, amikor elfogtak egy német tengeralattjárót, és a fedélzetén találtak egy Enigma gépet, valamint a megfejtéshez szükséges kódokat. A németek nem szereztek tudomást az angolok fogásáról, és meg voltak győződve arról, hogy a legbonyolultabb és legbiztosabb kódrendszer van a birtokukban.

A váratlan ajándék lehetőséget adott Angliának a német rádiós kódrendszer megfejtésére.

Becslések szerint a szövetségeseknek a német tengeralattjárók helyzetéről szerzett információi az Atlanti-óceán északi részének ellenőrzéséért vívott döntő csatában a német tengeralattjárók 39 ezer fős legénységéből 28 ezer ember életébe kerültek.

Az Enigma közönséges írógépnek tűnt. De az angolok kezében német tengerészek ezreinek a halálát jelentette.

fényes éjszakán, akár pirkadatkor" Jamamoto tervét április közepére már szakértői jóváhagyásra terjesztették elő; az Első Légiflotta felállítása még ugyanebben a hónapban pedig biztosította számára a megelőző támadáshoz szükséges haderőt.

Három héttel azután, hogy Jamamoto elküldte tervét a haditengerészeti miniszterhez, Grew nagykövet tudomást szerzett róla és figyelmeztette Washingtont. A tengerészeti katonai hírszerzés továbbította Grew üzenetét Kimmel admirálisnak Hawaiiba, de azzal a megjegyzéssel, hogy nem adnak hitelt a jelentésnek. Knox haditengerészeti miniszter mégis azt írta Henry L. Stimson hadügyminiszternek, hogy szerinte „könnyen elképzelhető", hogy a Japán és az Egyesült Államok közötti háborút egy Pearl Harbor elleni meglepetésszerű támadás vezeti be, ezért a hadsereg és a haditengerészet közös akcióját javasolta egy ilyen váratlan rajtaütés meghiúsítására.

Short altábornagy Hawaiin nyilvánvalóan másképp gondolkozott: úgy hitte, a flotta Pearl Harbor-i jelenléte eleve képes megvédeni katonáit a lehetséges ellenséggel szemben. Kimmel admirális – bár elutasította Grew nagykövet figyelmeztetését – komolyan vette a flotta elleni japán támadás lehetőségét, de inkább arra gondolt, hogy a tengeralattjárókat fogják bevetni a légierő helyett.

Nomura nagykövet, aki nem tudott Jamamoto terveiről, átadta megbízólevelét Roosevelt elnöknek, aki szívélyesen fogadta, és közölte vele, hogy „a Csendes-óceán térségében mindenkinek jut elég hely", valamint arra buzdította, dolgozzon ki egy megállapodást Cordell Hull külügyminiszterrel. Az elnök rámutatott, hogy ez nem lesz könnyű, mert a japán terjeszkedés és a Németországgal és Olaszországgal kötött szövetség ellentétes az amerikai külpolitikával.

Japán irányítói nem voltak hajlandók átértékelni politikájukat, és ekkor az Egyesült Államok újabb korlátozó gazdasági lépéseket léptetett életbe: július 26-án befagyasztották Japán valamennyi amerikai részvényét, hat nappal később pedig kiterjesztették az embargót a stratégiai fontosságú kőolajra és a kőolajszármazékokra is. Tokiói számítások szerint az amerikai nyersolaj és benzintermékek nélkül gazdaságuk egy éven belül teljesen megbénult volna.

A két ország közötti kapcsolatok ily mértékű megromlásával Jamamoto admirális szerint „felettébb szükségessé és elkerülhetetlenné vált" Pearl Harbor-i tervének megvalósítása. „Japánnak végzetes csapást kell mérnie az Egyesült Államok flottájára még a háború kezdetén." Miután Jamamoto lemondással fenyegetett, a japán haditengerészeti vezetés engedett: hosszas vita után ugyan, de jóváhagyta a Pearl Harbor elleni meglepetésszerű támadás tervét.

A Bíbort megismeri a Csoda

A siker érdekében a japánoknak pontos és naprakész információra volt szükségük a hawaii flotta elhelyezkedéséről. Szeptember 24-én a külügyminisztérium felkérte a honolului japán konzulátust,

hogy egy Pearl Harbort ábrázoló térképen jelölje be az egyes amerikai hajók helyét. Egy Takeo Josikawa nevű titkosügynök magára öltött egy hawaii inget, és álcázásul gésa barátnőjével együtt felszállt egy oahui turistajáratra, hogy megfigyelje a flotta mozgását. Tokiót kora ősztől egészen december 6-ig rendszeresen tájékoztatták a flotta kikötőbeli minden megmozdulásáról, és pontos információkat adtak a hajók elhelyezkedését illetően.

Furcsán hangzik, de Washington tudta, hogy a japánok figyelik a csendes-óceáni flottát. A tokiói diplomáciai jelentéseket egy Bíbor nevű igen bonyolult kódrendszerrel továbbították.

1940-ben az Egyesült Államok a japánok tudta nélkül megfejtette a kódot egy Csoda nevű dekódoló rendszer segítségével. 1941 júliusában már nyolc Csoda dekódolóval rendelkezett az USA. Négy Washingtonban volt – kettő a hadseregnél, kettő pedig a haditengerészetnél végül hármat elküldtek az angoloknak Londonba. A nyolcadik készüléket az amerikai hadsereg Fülöp-szigeteken állomásozó csapatainak adták, mert úgy gondolták, a csendes-óceáni állások közül az a legsebezhetőbb pont. A Csoda azonban nem fejtette meg a japán haditengerészeti kódot, így Washington nem szerzett tudomást arról az üzenetről, amelyet Jamamoto az Első Légiflottának küldött, amikor az Japánból elindult hosszú útjára Hawaii felé.

„Ez háborút jelent"

Az amerikai gazdasági szankciók csak megerősítették a japánokat abban az elhatározásukban, hogy folytassák terjeszkedő politikájukat. „Japán inkább megkockáztatja a nemzeti harakirit, de nem enged a külső nyomásnak" közölte Grew nagykövet november 3-án. A japánok követelték, hogy az USA oldja fel korlátozó intézkedéseit, szállítson kőolajat, és ne támogassa Kínát, cserében csak annyit ígértek, hogy visszavonják csapataikat Észak-Indokínába, és Délkelet-Ázsiában nem nyomulnak tovább. Cordell Hull külügyminiszter ezt elfogadhatatlannak minősítette.

Roosevelt elnök november 25-én tárgyalt katonai tanácsadóival. Stimson hadügyminiszter feljegyzései szerint az elnök elmondta, valószínű, hogy Japán december 1-ig támadni fog. Stimson leírja, hogy a katonai bizottság számára az volt a kérdés, hogyan vegye rá őket az első lépés megtételére anélkül, hogy magukat túl nagy veszélybe sodornák. A revizionista történészek Stimson ezen állítására hivatkoztak, amikor azt akarták bizonyítani, hogy az Egyesült Államok Japántól várta a háború megkezdését.

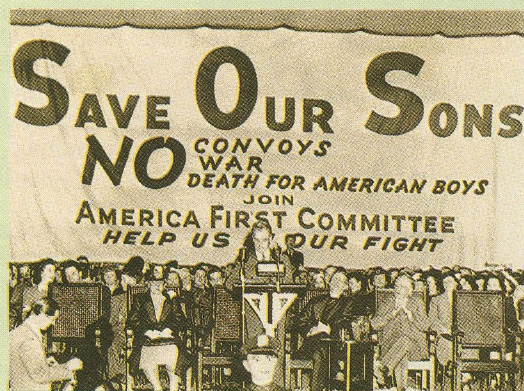
Gordon W Prange amerikai történész harminchét évet töltött Pearl Harbor kutatásával. kikérdezett mind amerikai, mind japán túlélőket. Fáradhatatlan munkájának eredményét 1980-ban bekövetkezett halála után adták ki több kötetben.

Ezek közül az elsőben, melynek címe *Hajnalban aludtunk*, Prange professzor cáfolja a revizionista álláspontot. Aki megvizsgálta a történelmi tényeket, nem kételkedhet abban, hogy az Egyesült Államok, ameddig csak lehetett, fenn akarta tartani a békét Japánnal, hogy szabadon támogathassa Angliát. „Tévedés ne essék, Japán kezdte a hábo-

A japán külpolitikát a harmincas évek elejétől a hadsereg és a haditengerészet irányította. A Nagy Kelet-ázsiai Együttműködési Övezet a természeti kincsek iránti igényével leplezte a katonai terjeszkedést. Tokióban tábornokoknak és admirálisoknak öltözött gyerekek meneteltek az utcákon.

Háború – csak a hazáért

„És amikor hozzátok szólok, anyák és apák, még egyszer biztosítalak titeket arról, amit már korábban is mondtam, de újra meg újra kimondom: Fiaitokat nem küldjük háborúba idegen érdekekért.

Ilyen és ehhez hasonló kampányígéretek biztosították Franklin D. Roosevelt elnök számára példa nélküli harmadik újraválasztását 1940. november 5-én.

Az Egyesült Államok az I. világháború utáni békekötéstől kiábrándultan az 1920-30-as években elszigetelődött.

Rooseveltet elnökségének első két időszakában csak a válság utáni gazdasági fellendülés foglalkoztatta, és tehetetlenül figyelte, mint sodródik Európa a háború felé. Bár Amerika az 1939 szeptemberében kirobbant európai háborúban hivatalosan semleges maradt, egyértelmű volt, hogy I. világháborús szövetségeseivel, Angliával és Franciaországgal szimpatizál, és nem Németországgal, Olaszországgal és Japánnal. Roosevelt elnök újraválasztása után aláírta azt a törvényt, amely felhatalmazta, hogy árukkal és szolgáltatásokkal segítse azokat a nemzeteket, amelyeknek védelmét az Egyesült Államok biztonsága érdekében nélkülözhetetlennek ítélte: ez Angliának kedvezett.

1941 augusztusában az elnök találkozott Winston Churchill brit miniszterelnökkel, hogy aláírják az Atlanti Chartát, amelyben közösen deklarálták békés céljaikat a tengelyhatalmakkal szemben vívott háborúban.

Az ilyen merész lépések miatt támadások érték Rooseveltet mind a Kongresszus, mind a nyilvánosság részéről, és országszerte háborúellenes megmozdulások kezdődtek.

„Mentsétek meg fiainkat!" hirdette az Első Amerikai Bizottság, amely a szigorú semlegességet támogatta.

Még egy 1941 októberi közvéleménykutatás szerint is ellenezte az amerikaiak 74%-a a Németország elleni hadüzenetet. A két hónappal később Pearl Harbor elleni japán támadás azonban az elnök mellé állította az amerikaiakat, amikor hadat üzent az agresszornak és európai szövetségeseinek.

rút, és mindazok, akik hozzáfértek a Csodához, tudták ezt" írja Prange. Az USA számára nem a béke fenntartása volt a kérdés, hanem azt akarta, hogy Japán tűnjön az igazi agresszornak. Egy nappal azután, hogy Roosevelt elnök a katonai tanácsadókkal találkozott, Jamamoto Első Légiflottája elhagyta Japánt.

December 7-én reggel 5.50-kor már csak háromszázötven kilométerre voltak Oahutól, és még mindig nem észlelték őket. A hajóhad hat repülőgép-anyahajóból, két csatahajóból, három cirkálóból, rombolókból valamint kísérő olajszállítókból és tengeralattjárókból állt.

A japán kormány Tokióban egy „utolsó üzenet"-et fogalmazott meg az Egyesült Államok számára, amelyet Nomura nagykövetnek kellett átadnia december 7-én vasárnap, washingtoni idő szerint délben egy órakor Ekkor Honoluluban reggel 7.30 volt, fél órával a tervezett támadás előtt.

Az amerikai hírszerzés szombat este fogta el és fejtette meg az üzenetet, majd tartalmáról beszámolt Roosevelt elnöknek, aki csak annyit mondott: „Ez háborút jelent." Az utasítás, hogy Nomurának az üzenetet pontosan egy órakor kell átadnia, arra figyelmeztette Rufus S. Brattont, a hírszerzés ezredesét, hogy a japánok terveznek valamit arra az időpontra. a kérdés csak az volt, hogy mit és hol. Vasárnap reggel megkereste Marshall vezérkari főnököt, aki azonban kilovagolt, és csak 11.30-kor ért vissza. Amikor megmutatták neki a japán üzenetet, Marshall egyetértett azzal, hogy támadás várható, és megfogalmazott egy figyelmeztetést minden amerikai egységnek.

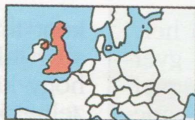
Ezt „a leggyorsabban és legbiztonságosabban" kellett továbbítani. Miután a telefont minden valószínűség szerint lehallgatták, úgy határoztak, kódolt táviratban továbbítják Marshall üzenetét. Az amerikai hírszerzés biztos volt abban, hogy a japánok nem szereztek tudomást arról, hogy a Csoda ismeri Bíbort. Így aztán Short tábornok csak a támadás után kapta meg a figyelmeztetést.

„Tora! Tora! Tora!"

Amikor vasárnap reggel 7.53-kor a japánok lecsaptak Pearl Harborra, Fucsida parancsnok ezt kiáltotta a rádión. *„Tora! Tora! Tora!"* (Tigris! Tigris! Tigris!) Ezzel a titkos jelszóval értesítették a japán haditengerészetet, hogy az Egyesült Államok csendes-óceáni flottáját váratlanul megtámadták.

Jamamoto megjósolta, hogy az USA flottájának szétrombolása annyira demoralizálja az amerikaiakat, hogy nem fogják akadályozni a japán terjeszkedést.

De amikor az Első Légiflottát december 24-én otthon fogadták, az admirális figyelmeztetett, hogy csak egy hadműveletet hajtottak végre. A kezdeti sikerek után „lelkiismeretesen küzdenünk kell az öntelt elégedettség ellen figyelmeztetett. – Még sok csata vár ránk."

Az ismeretlen lángelme

Rómeó és Júlia, Hamlet, Lear király, Macbeth, Othello – világszerte ismertek. Azonban meglepő módon keveset tudnak ezeknek a szereplőknek szülőatyjáról, a színész-drámaíró William Shakespeare-ről.

Irodalmi hagyatéka talán a leggazdagabb a világon. 37 színdarab, 154 szonett, 2 elbeszélő költemény és egyéb, különböző műfajú versek. Ugyanakkor mindössze két, valamennyire is hiteles arcképe maradt az utókorra. Nincsenek személyes érzéseiről beszámoló levelek vagy naplók, kézírását pedig csak néhány sebtében odavetett aláírásából, valamint egy 1595-ben társszerzőkkel írt de a cenzúra által betiltott – darabhoz szánt jelenet 147 sorából ismerjük.

Bár William Shakespeare drámaírói teljesítményét már a kortársak is elismerték, ő maga mégis azt gondolta, költeményei lesznek azok, amelyek meghozzák számára a megérdemelt hírnevet.

Színműveinek teljes kiadása 1623-ban látott napvilágot, hét évvel a drámaíró halála után. De még napjainkban is akad néhány irodalomtörténész, aki nem fogadja el, hogy a kötetben szereplő művek mind Shakespeare tollából származnának. Azok számára, akik meg akarják írni a költő életrajzát, mindössze néhány epizód áll a rendelkezésére, hogy rekonstruálják a teljes biográfiát.

Ki volt Shakespeare?

Stratford-upon-Avon – az angliai Birminghamtől mintegy harminc kilométerre délkeletre fekvő, húszezer lakosú városka egyházi anyakönyvében található egy latin nyelvű bejegyzés 1564. április 26-ról, „Gulielmus, filius Johannes Shaksper” azaz Williamnek, John Shakespeare fiának megkereszteléséről. William Mary Arden, valamint férje,

Valójában ki írta a halhatatlan műveket? Az arisztokrata Sir Francis Bacon (balra), Ben Jonson, a költő és drámaíró (jobbra) vagy William Shakespeare, a színész (középen)?

John Shakespeare kesztyűkészítő és egykori helyi tisztségviselő házasságából származó nyolc gyermek közül a harmadik (és egyben az első fiúgyermek) volt. Valószínűleg két-három nappal született a keresztelés bejegyzése előtt.

Shakespeare tanulmányaira vonatkozóan nem maradtak fenn adatok, de joggal tételezhetjük fel, hogy a fiú a stratfordi középiskolába járt, ahol többek között latinul is tanult. Neveltetéséhez bizonyára hozzátartozott a Biblia alapos tanulmányozása és a helyi templom istentiszteletein való rendszeres részvétel. 1582. november végén vagy december elején a tizennyolc éves Shakespeare feleségül vette Anne Hathawayt, egy jómódú földbirtokos leányát, aki nyolc évvel volt idősebb nála.

Hat hónappal később megszületett Susanna nevű lányuk, 1585 februárjában pedig egy ikerpár: Hamnet fiuk és Judith leányuk. Ettől a naptól kezdve nem tudunk semmit William Shakespeareről mindaddig, amíg népszerű színészként és pályáját kezdő drámaíróként föl nem tűnt 1592-ben Londonban. Életének ezt a hét évét homály fedi.

A törtető ifjú

Shakespeare gyermek- és kamaszkorában a stratfordi városatyák a pünkösdi ünnepek táján időnként amatőr színielőadásokat szerveztek. Legelőször talán tőlük kapott lehetőséget Shakespeare, hogy kipróbálja színészi képességeit. Az is elképzelhető, hogy a közeli Coventrybe látogatott el, hogy a középkori misztériumjátékok egyik utolsó előadás-sorozatát megtekintse, melyet a város iparos céhei adtak elő. Nyilvánvalóan arra is volt lehetősége, hogy megnézze annak a vándorszínésztársulatnak az előadásait, amelyik rendszeresen látogatta Coventryt. 1586 és 1587 decembere között nem kevesebb mint öt ilyen társulat szerepelt Stratfordban. Az egyikük éppen létszámhiánnyal küszködött, mert egyik színészüket egy nem régen történt kocsmai verekedés során megölték. Vajon a színházrajongó ifjú a társulattal együtt távozott Stratfordból?

Az első beszámoló Shakespeare londoni tartózkodásáról nem volt túlságosan hízelgő rá nézve. A termékeny ifjú drámaíró, Robert Greene 1592-ben kiadott posztumusz *Egy csöppnyi ész* című pamfletjében kirohan a színházi „minden lében kanál", a „nagyokos" ellen, aki veszi a bátorságot és drámaírónak merészeli magát nevezni. „Ne bízzanak a törtető ifjúban" – figyelmezteti Greene a kortárs szerzőket – aki színészbőrbe burkolt tigrisszívével feltételezni meri, hogy úgy tud jambusokat írni, mint a legjobbak." „Ez az

Mivel Shakespeare fiatalságáról keveset tudni, az életrajzírók minden apró részletet szívesen kiszíneznek. Az illusztráció (lent) annak a dokumentumnak alapján készült, amely szerint Shakespeare-nek vadorzás miatt kellett megjelennie a bíróságon.

A stratfordi ház, ahol Shakespeare állítólag született (fent), ma kedvelt idegenforgalmi látványosság.

újonnan érkezett alak azt hiszi – panaszolja tovább Greene hogy csak az ő darabjai adnak egy kis (Shakes)pírt ennek az országnak."

Az irodalomtörténészek azonban nemcsak a szójátékot emelik ki, hanem a drámaíró egyik korai darabja, a *VI. Henrik* harmadik jelenete egyik sorának paródiáját is: ott a fogoly York herceg a bosszúra éhes Margit királynőt az „asszonybőrbe burkolt tigrisszív" metaforájával jellemzi.

A Királyi Kamarás emberei

Az irodalomtörténészek elsősorban Greene becsmérlő megjegyzései alapján a *VI Henrik* három részét Shakespeare első művének tekintik. Minden valószínűséggel 1592 előtt íródtak, amikor a szerző még egészen kezdő színész volt az egyik londoni színtársulatnál, a „Queen's Men"-nél.

1593. január 28-án Shakespeare mint drámaíró és színész működését időlegesen felfüggesztették, de ez a tilalom az egész társulatra vonatkozott. Pestisjárvány tört ki Londonban, és a királynő titkos tanácsa, a Királyi Állami Tanács betiltott „minden színjátékot, medvetáncoltatást, bikaviadalt és valamennyi olyan alkalmat, ahol több ember gyűlhet össze (az istentiszteletek, a templomi imádságok és prédikációk kivételével)". A színházakat egészen 1594 őszéig nem nyitották ki.

Mire a pestis tombolása alábbhagyott, Shakespeare támogatót talált a csinos ifjú Southampton gróf személyében; neki dedikálta *Venus and Adonis* (Vénusz és Adonisz) és *The Rape of Lucrece* (Lukrécia elrablása) című elbeszélő költeményeit. Az 1593-ban megjelent *Vénusz és Adonisz* volt a drámaíró első nyomtatásban megjelent műve.

A színházak megnyitásakor Shakespeare-t a Királyi Kamarás embereinek társulatában találjuk, amelynek azután 18 éven át, egészen a színészi pályától való visszavonulásáig tagja volt. Erzsébet királynő kincstárnokának számlakönyve a Királyi Kamarás 3 szolgája közt említi Shakespeare-t, akinek a királynő greenwichi palotájában 1594. december 26-án és 28-án tartott előadásaiért fizettek.

Az egymás után megjelenő vígjátékok, tragédiák és színművek nemcsak hírnevet, hanem tekintélyes vagyont is szereztek Shakespeare-nek, aki hamarosan a színházi társulat egyik társtulajdonosa és vezető drámaírója lett. Valószínűleg főként saját műveit állította színpadra, és minden bizonnyal játszott a saját és más, kortárs írók darabjaiban, többek között ifjú pártfogoltja, Ben Jonson drámáiban. Legjobb alakítása állítólag Hamlet apjának szelleme volt, öccse viszont az *Ahogy tetszik* vígjáték idős szolgájának, Ádámnak a szerepében emeli ki a drámaírót.

Bár Shakespeare-t nem igazán érdekelte színpadi műveinek megjelenése, mégis az évszázad végére – akár beleegyezésével akár anélkül – jó néhány darabját kiadták, de gyakran még a nevét sem tüntették fel. Bizonyos esetekben kénytelen

A színjátszás aranykora

Az angol irodalom örök dicsősége, hogy Shakespeare és a londoni színház szinte egy időben váltak nagykorúvá.

1574-ben, amikor Shakespeare, a leendő drámaíró még csak tízéves kisfiú volt Stratfordban, I. Erzsébet királynő engedélyezte a Leicester grófja pártfogolta színtársulatának, hogy előadásokat rendezhessenek a fővárosban és a birodalomban.

James Burbage, a vezető színész gyorsan megépítette az első londoni fizető színházat: egy harminc méter átmérőjű nyílt körcsarnokot, amely háromezer néző befogadására volt alkalmas. A belépődíj egy penny volt, egy jó kézműves napi keresetének éppen tizenketted része.

Burbage színháza, mely a korabeli bikaviadalok és medvetáncoltató csarnokok mintáját követte, sokszögű alapra épült, az ülőhelyek három erkélyen helyezkedtek el. A közönség nagy része a tizenkétszer nyolc méteres színpad körül állt.

Burbage fia, Richard volt annak a társulatnak a vezető színésze, melynek Shakespeare a legnagyobb drámáit írta. Mindketten ott voltak a Globe építésénél 1599-ben.

Richard Burbage alakította a *Hamlet,* a *III. Richárd,* az *Othello* és a *Lear király* címszerepét, és játéka oly meggyőző volt, hogy sokan azt hitték, e darabok nem fogják túlélni 1619-ben bekövetkezett halálát. Ám még a parlament 1642-es határozata, mely bezáratta az összes londoni színházat, sem volt képes elnyomni Shakespeare halhatatlan lángelméjét.

volt a nem teljes vagy megváltoztatott szövegek helyett a javított, hiteles változatot kiadni.

1599 februárjában Shakespeare a Királyi Kamarás társulat tagjaival közösen bérelt egy területet a Temze déli partján, és egy csodálatos új színházat építettek, amelyet az utókor ma is Globe néven ismer. A nyitó előadás a *Julius Caesar* volt ugyanaz év őszén.

Vissza Stratfordba

Egyáltalán nem maradtak feljegyzések arról, hogy Anne Hathaway gyermekeivel Londonba költözött volna a férjéhez. A híres színész és drámaíró inkább Stratfordban hagyta családját, először egy Henley Street-i kis házban, majd 1597 után egy Chapel Street-i háromemeletes impozáns házban, amely éppen azzal a templommal állt szemben, amelybe gyermekkorában járt. Hamnet fiuk tizenegy éves korában meghalt, de Shakespeare mindkét lánya házasságát megérte, sőt azt is, amikor az idősebbik, Susanna megszülte egyetlen unokáját, Elizabeth Hallt. Nem sokkal 1612 után Shakespeare visszavonult Stratfordba, és 1616. március 25-én aláírta végrendeletét, melynek különös rendelkezése szerint „második legjobb fekhelyé"-t Anne Hathawayre hagyta, aki harminchárom éven át volt hűséges felesége. Egy hónappal később, április 23-án halt meg, ötvenkettedik születésnapján.

Shakespeare nyomában

William Shakespeare életműve olyan gazdag és maradandó, hogy idővel az irodalomtörténészekben és kutatókban komoly kételyek támadtak: vajon származhatott-e mindez egyetlen ember, különösen egy vidéki, másodrangú stratfordi színész tollából. A sikeres darabok bonyolult cselekményei és felejthetetlen alakjai az emberi érzelmek teljes skáláját ölelik fel, és minden kétséget kizáróan bizonyítják a szerző jártasságát a történelemben, irodalomban, filozófiában, jogtudományban és még az udvari etikettben is. Vajon hol tanulta meg ez a társadalom peremén élő vidéki író, hogyan viselkednek az arisztokraták, és hogyan beszélnek az ügyvédek? Lehetséges, hogy ez a színész megengedte egy művelt, előkelő származású embernek, hogy használja a nevét, miközben az utóbbi titokban kívánta tartani szerzői kilétét?

1781-ben egy J Wilmot nevű angol lelkész, aki áttanulmányozta a Stratfordban fellelhető feljegyzéseket, arra a meglepő következtetésre jutott, hogy Shakespeare, a maga társadalmi hátterével nem lehetett elég művelt és tapasztalt a halhatatlan művek megírásához. Wilmot nem akarta kiadni tanulmányát, ezért elégetett minden, a témával kapcsolatos dokumentumot, de gyanúját megosztotta egy barátjával, akinek a beszélgetéseikről készült feljegyzése csak 1932-ben került nyilvánosságra.

Időközben, a XIX. század közepén egyes angol és amerikai tudósok is hasonló nézeteket kezdtek hangoztatni. Egyikük, William Henry Smith 1856-ban Sir Francis Bacont jelölte meg a darabok szerzőjeként. A filozófus, esszéista és államférfi Erzsébet királynő utóda, I. Jakab uralkodása alatt magas hivatalt töltött be az udvarban, és királyi pártfogója később nemesi rangra emelte. A kutatók világszerte felfigyeltek Smith elméletére, és dokumentumok tömegével próbálták az állítást megfelelően igazolni.

A baconiánusok – ahogyan ismertté váltak – kimutatták, hogy Sir Francisben megvolt mindaz, ami a színészből hiányzott: klasszikus műveltség, a királyi udvarban való jártasság, valamint alapos

Egy stratfordi látogató a viaszfigurákon azokat az Erzsébet-kori ruhákat tanulmányozza, melyeket az író koráról szóló filmhez készítettek. A drámákat a Royal Shakespeare Társulat adja elő Stratfordban.

Az ember, akit senki sem ismert

Shakespeare szerzői hitelességét csak jóval halála után kérdőjelezték meg. B. Travennek, a XX. századi német regényírónak viszont egész életében titok fedte személyét és egész pályafutását.

Az 1920-as évek közepén Németországban egy sor radikális és tekintélyellenes könyv jelent meg, amely kegyetlenségről, magányról, félelemről, babonáról és halálról szólt. Később kiadták angolul is *A halálhajó, Híd a dzsungelben, A kasztottak lázadása*, és *A Sierra Madre kincse* címmel.

Szerzőjük, B. Traven állítólag Mexikóban élt, de sem fényképet, sem életrajzával kapcsolatos információt soha nem adott magáról kiadóinak. Visszahúzódó magatartása azonban csak fokozta az újságírók és az irodalomtörténészek kíváncsiságát. A titkot végül is csak 1990-ben, az író halála után huszonegy évvel fedte fel felesége, Rosa Elena Luján.

B. Traven személye rejtély marad; fönn első könyvének német kiadása látható.

Közlése szerint a szerző nem más, mint a forradalmárrá lett színész, Ret Marut, akinek az 1919-es müncheni sikertelen felkelés után el kellett hagynia Németországot.

Több álnevet is használt Mexikóban: Hal Croves néven élt akkor amikor tanácsadónak kérte fel John Huston rendező 1947 ben *A Sierra Madre kincse* megfilmesítéséhez. Az ötvenes években Mexikóban szerzett útlevele szerint Traven Torsvannak hívják, és norvég bevándorlók gyermekeként született Chicagóban 1890. május 3-án.

A különc író még azt is szívesen hangoztatta, hogy ő II. Vilmos, német császár törvénytelen fia. Ret Marut életútja csak 1907-ig követhető nyomon, így Elena Luján állítása végső soron nem ad választ arra a kérdésre, hogy ki volt valójában B. Traven, mielőtt Ret Marut lett.

jogi ismeretek. Mindamellett elméletük ellen szól az a tény hogy Bacon egyáltalán nem érdeklődött a színház iránt, és arról sem tudnak, hogy valaha is írt volna jambusokat.

1955-ben Calvin Hoffmann amerikai kutató az Erzsébet-kori drámaírót, Christopher Marlowe-t nevezte meg a Shakespeare-művek szerzőjének. Marlowe-t 1593-ban eretnek nézetei miatt börtön fenyegette, sőt halál várt rá.

Hoffmann elmélete szerint Marlowe egy Londontól délre fekvő kocsmában megrendezte saját meggyilkolását...

Arisztokrata jelöltek

Más irodalomkutatók véleménye szerint nem Bacon, nem Marlowe és nem is a jóval fiatalabb Ben Jonson írta a Shakespeare-műveket. Az igazi szerző egy nemesember volt, aki talán méltóságán alulinak érezte, hogy színdarabokat ír, vagy netán attól félt, hogy az uralkodónak nem tetszik, ha nyilvánosan ellentétes politikai nézeteket hirdet.

Az arisztokrata származású Shakespeare-jelöltek a következők lehetnek a drámaíró kortársai közül: William Stanley Derby hatodik grófja, Roger Manners, Rutland ötödik grófja és Edward de Vere, Oxford tizenhetedik grófja.

Bár Lord Derby rendkívül nagy érdeklődést mutatott a színház iránt, és írt is néhány darabot, de említésre méltó, hogy huszonhat évvel élte túl Shakespeare-t, és azokban az években már nem jelent meg újabb Shakespeare-dráma. Lord Rutland esetében pedig az okozza a fő nehézséget, hogy 1592-ben, amikor már legalább három Shakespeare-darab létezett – és játszották is azokat – ő maga még csak tizenhatéves volt.

Ami Lord Oxfordot illeti, ő 1604-ben halt meg, viszont ezután, 1612-ig – azaz Shakespeare állítólagos stratfordi visszavonulásáig olyan mesterművek jelentek meg egymás után, mint a *Lear király*, a *Macbeth* és *A vihar*

A feltételezések ellenére – melyek szerint titkos szerző rejtőzött a vidéki színész álarca mögött –, a legtöbb kutató a stratford-upon-avoni William Shakespeare-t tekinti a halhatatlan remekművek szerzőjének. Tehetségét már kortársai is elismerték, és nem vonták kétségbe a szerző személyét.

Nincs is értelme most arra keresni a választ, honnan származott tehetsége és tapasztalata, amely ilyen örök érvényű és egyetemes életművet eredményezett. Inkább örülnünk kell, hogy ez a fiatalember négyszáz évvel ezelőtt búcsút mondott egyszerű környezetének, és útnak indult Londonba. A világ sokkal gazdagabb lett általa.

Választási csalás

Amikor az 1876-os elnökválasztáskor összeszámolták a szavazatokat, úgy látszott, hogy a demokrata párti Samuel J. Tilden legyőzte a republikánus Rutherford B. Hayest. A végeredmény azonban a választási bizottságtól függött.

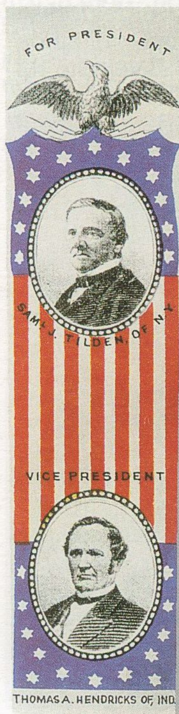
Rutherford B. Hayes, Ohio állam kormányzója és az Egyesült Államok republikánus elnökjelöltje otthon ül Columbusban, a szövetségi parlamenttel szemközti háza szalonjában, feleséqe, Lucy és néhány barát társaságában, és feszülten várják a választás eredményeit. 1876. november 7-e, kedd van.

A helyi távíróhivatal ügyeletes küldöncei egész este ki-be futkosnak és hozzák a többnyire kedvezőtlen – híreket.

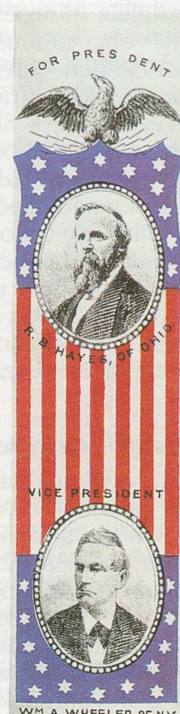
New York Hayes ezt tekintette győzelme kulcsának – hű maradt Samuel J Tilden kormányzóhoz, a demokrata pártelnökhöz. Connecticutban, New Jerseyben, sőt még a közismerten republikánus érzelmű Indianában is a demokraták törtek előre. Mivel Délen demokrata siker várható, úgy tűnik, Tilden megnyerte az igen szoros versenyt.

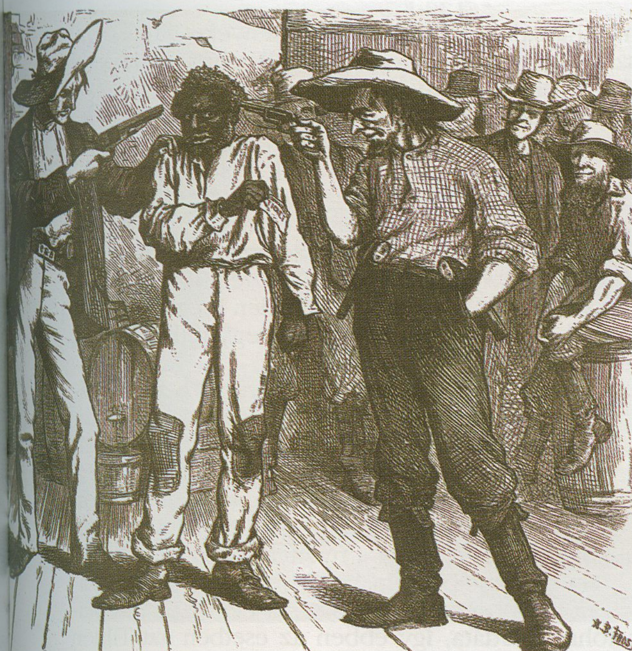
Hayes azzal próbálja vigasztalni feleségét, hogy magánéletük sokkal nyugalmasabb lesz, majd nem sokkal éjfél után lefekszik az ügyet lezártnak tekinti. Ugyanebben az időben Tilden kormányzó New Yorkban Gramercy Park-i házában a gratulációkat fogadja.

Republikánusok washingtoni fáklyás ünneplése, melyet jelöltjeiknek, Hayesnek és Wheelernek (jobbra) a demokrata Tilden és Hendricks (balra) felett aratott választási győzelme alkalmából tartottak.

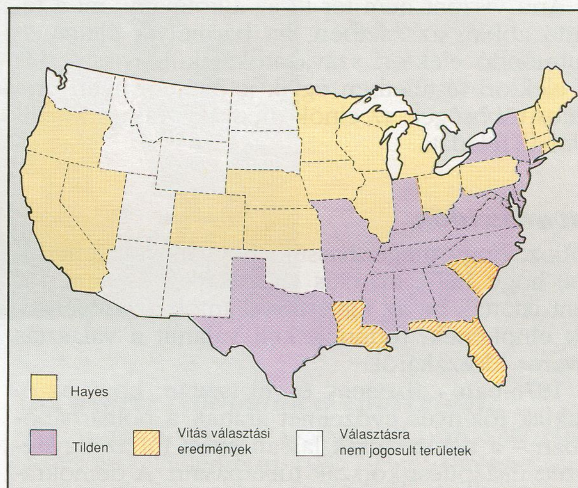

Az 1876-os választáson mindkét pártot csalással vádolták. Délen a fehér demokraták rendszeresen zaklatták a felszabadított rabszolgákat.

Amint az alábbi térkép mutatja, Hayes tartotta Észak és Nyugat nagy részét. New Yorkon és néhány északi államon kívül Tildené volt a Dél, ahol Dél-Karolina, Florida és Louisiana állt a vita középpontjában.

Vereség helyett győzelem

Az elnökválasztás eredményét azonban nem hajlandó elfogadni John C. Reid, a *The New York Times* főszerkesztője. A demokrata főhadiszállásról szerda reggel 3.45-kor szerzett értesülés felhívja Reid figyelmét arra, hogy még három déli államból nem érkezett pontos eredmény· Louisianából, mely nyolc elektori szavazattal rendelkezik, Dél-Karolinából (hét elektori szavazattal) és Floridából (négy elektori szavazattal). Reid számításai szerint Tilden 184 elektori szavazattal rendelkezik Hayes 166 szavazatával szemben.

A demokrata egy híján birtokolja a többséget, de ha a három déli állam a republikánusok mellé áll, Hayes lesz a győztes. A buzgó republikánus újságíró, aki nem riad vissza semmitől, tervet kovácsol.

Fölkelti az ötödik sugárúti szállodában alvó republikánus vezetőt, és engedélyt szerez ahhoz, hogy a három állam pártvezetőjéhez üzenetet küldjön: „Ha miénk Dél-Karolina, Florida és Louisiana, Hayest választják meg. Tudja tartani államát? Válaszoljanak azonnal."

Reid visszasiet a szerkesztőségbe, és visszatartja a szerdai lap első kiadását, amelyben azt állítja, hogy „az elnökválasztás eredménye még mindig kétséges" A reggel 6.30-kor megjelenő második kiadásban a 184 szavazatot már Tilden javára írja, Louisianát és Dél-Karolinát viszont önkényesen Hayesnek tulajdonítja, így a republikánus elnökjelöltnek 181 szavazatot ad. A *Times* szerint a végeredmény Florida négy elektori szavazatától függ. Reidnek még egy napjába kerül, hogy a választási sikert a republikánusoknak ítélje. A *Times* november 9-i kiadása fenntartás nélkül kijelenti, hogy „Hayest 185 elektori szavazattal megválasztották"

Alkotmányos kiskapuk

A történészek egyetértenek abban, hogy a *Times* főszerkesztőjének szokatlan és felettébb szabálytalan akciója az események olyan beláthatatlan láncolatát indította el, amely annak az embernek a beiktatásához vezetett, aki valójában elvesztette az 1876-os elnökválasztást.

Ám Reid és mindazok, akik bejuttatták Hayest a Fehér Házba, az Egyesült Államok alkotmányának két gyenge – vagy ellentmondásos – pontjára alapozva biztosították esélyük sikerét.

Az alkotmány első paragrafusának második cikkelye szerint az Egyesült Államok elnökét az elektori testület többségi szavazata alapján választják, és minden államnak ugyanannyi elektora van, ahány szenátora és képviselőházi tagja összesen. 1876-ban a sűrűn lakott New Yorknak 35 elektora volt – két szenátorának és 33 képviselőjének megfelelően –, míg az alacsony népsűrűségű Oregonnak csak három elektora volt (két szenátor és egy képviselő).

Az elektorok az általános választás után abban az államban gyűlnek össze, amelyben megválasztották őket, majd az eredményeket továbbítják a fővárosba, Washingtonba.

A hagyomány szerint az a jelölt, aki a többségi szavazat birtokosa, megkapja az állam összes elektori szavazatát. Ily módon tehát elképzelhető, hogy egy jelölt országszerte több szavazatot szerez, mint ellenfele, és mégis veszít az elektori szavazáson.

Az alkotmány szerint a szenátus elnökének feladata, hogy a szenátus és a képviselőház jelenlétében felnyissa az állami választási okmányokat, és összeszámolja a szavazatokat.

Arra viszont nem tér ki az alkotmány mi a teendő abban az esetben, ha bármelyik állam ellentmondó elektori szavazatokat küld vissza. Ha az elektori testületben egyik jelölt sem nyeri el a biztos többséget, az elnök megválasztása a képviselőház feladata.

Zavaros idők

Ahhoz, hogy megérthessük, hogyan volt lehetséges, hogy 1877 március 4-én Hayest és nem Tildent iktatták be az Egyesült Államok tizenkilencedik elnökének, tudnunk kell valamit a választás zavaros időszakáról.

1876-ban – tizenegy évvel azután, hogy az északiak fölényes győzelmet arattak a polgárháborúban – a nemzet csak lassan jutott túl az úgynevezett újjáépítési korszak túlkapásain. A demokrata ellenőrzés alatt álló déli államokban a felszabadított rabszolgáktól megfélemlítés vagy nyílt fizikai erőszak alkalmazásával gyakran megtagadták a szavazati jogot. Három államban, Louisianában, Dél-Karolinában és Floridában azonban a katonai erő és a hatalom még mindig a republikánusok kezében volt.

Washingtonban, ahol Ulysses S. Grant másodszor is megválasztott elnök gyakorolta a hatalmat, a republikánus kormányzat visszaélései még a háborús hős legodaadóbb híveit is alaposan megrémítették.

De a republikánusok mint a Fehér Házban hatalmon lévő párt, elhatározták, hogy megismétlik az előző két elnökválasztáson aratott győzelmüket. A demokraták véget akartak vetni az újjáépítésnek, és vissza akarták szerezni azt a vitathatatlan vezető szerepet, amely Lincoln 1860-as meglepő győzelme óta nem adatott meg nekik. Ezt az éles nemzeti megosztottságot a Kongresszus republikánus szenátusa és demokrata képviselőháza jellemezte.

Amikor ilyen nagy volt a tét, és a szenvedélyek elszabadultak, Tilden hívei nem voltak hajlandók elfogadni a *The New York Times* eredményét, és délre menesztettek egy küldöttséget, hogy ellenőrizze a választást, ahol feltehetően megtagadták jelöltjüktől e három állam szavazatát. Ugyanekkor a republikánusok is délre küldték megbízottaikat, hogy képviseljék Hayes érdekeit. Grant elnök, az elkötelezett republikánus mozgósította a szövetségi csapatokat a déli államokban, nehogy meghamisíthassák a választási eredményeket, amikor a számlálóbizottság megkezdi a Washingtonba küldendő elektori szavazatok hitelesítését.

A louisianai, dél-karolinai és floridai szavazatszámláló bizottságok, amelyeket a republikánusok ellenőriztek, eléggé korruptak voltak. James A. Garfield, a képviselőház republikánus vezetője (később az Egyesült Államok elnöke) pártja louisianai szavazatszámlálóit egyszerűen „semmirekellő csirkefogók bandájá"-nak nevezte. Bizonyítható, hogy hajlandók lettek volna Tilden megválasztását igazolni, ha a demokratáktól egymillió dollárt kapnak.

Amikor három államban december 6-án külön-külön összegyűltek Tilden és Hayes elektorai, összeszámolták a jelöltjükre leadott szavazatokat, és továbbították Washingtonba az eredményeket. Ha a szenátus republikánus elnöke választhatott volna az ellentmondó választási eredmények közt, akkor Hayes lett volna a nyertes.

Ha egyik jelölt sem kapja meg az elektori szavazatok többségét, a választás a demokrata képviselőház feladata, így ebben az esetben azt Tilden nyerné meg.

Az elektori számlálás hitelességét az oregoni felfüggesztés is kérdésessé teszi. Hayes három elektorának egyike, John W Watts negyedosztályú postamester volt, aki évi 268 dolláros fizetést kapott. Oregon demokrata kormányzója kijelentette, hogy mivel Watts „az Egyesült Államok megbízásából és pénzéből él" az alkotmány szerint nem lehet elektor ezért kizárták.

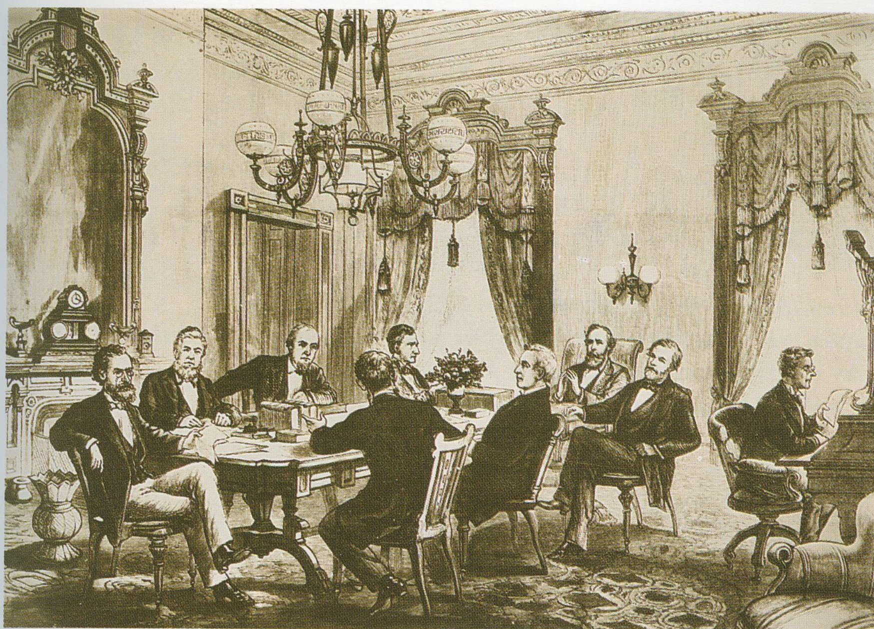
Helyére a kormányzó egy demokrata jelöltet állított, aki – ha a szenátus elnöke elfogadja biztosítja Tildennek a győzelemhez szükséges végső szavazatot.

Megegyezés

A méltóságteljes és humortalan Tilden kormányzó a választások után egy átfogó tanulmányban kimutatta, hogy a szenátus elnöke még soha nem gyakorolta a szavazatok számlálásában különleges, korlátlan hatalmát.

A Kongresszus minden tagjához eljuttatott egy példányt abban a reményben, hogy a képviselőház szavazatával melyet várhatóan elnyer – elmozdulhatnak a holtpontról. Hayes sem avatkozott be a küzdelembe, ám politikus barátai fáradhatatlanul tárgyaltak a megegyezés lehetőségéről az ingadozó déli demokratákkal, akik fontosabbnak tartották, hogy a szövetségi csapatokat eltávolítsák államukból, mint hogy demokrata elnökük legyen.

Végül mindkét párt tagjai egyetértettek a válság megoldásának módjában. 1877 január 9-én a Kongresszus törvényt hozott egy különleges, tizenöt tagú választási bizottság felállításáról. Három republikánus és két demokrata szenátor, három demokrata és két republikánus képviselő és

Hayes elnök 1877 március 4-i beiktatása után a Fehér Házban, amint kormányával találkozik. Bal oldalon belügyminisztere, a liberális republikánus Carl Schurz látható, az ő nevéhez fűződik a Hayes-kormányzás legfőbb eredménye, a közigazgatási reform.

mindkét pártból két legfelsőbb bírósági tag alkotta a bizottságot.

A tizenötödik, feltehetően semleges megbízott, egy független legfelsőbb bírósági tag, az illinoisi David Davis volt. Ugyanazon a napon, amikor a törvényjavaslat aláírás végett Grant elnök elé került, Davis bírót értesítették, hogy az illinoisi törvényhozás beválasztotta a szenátusba. Bizottsági utódának, Joseph P Bradley bírónak a semlegessége pedig már kétséges volt.

Február elsején a Kongresszus mindkét háza összeült, hogy összeszámolják az elektori szavazatokat. Az államokat betűrendben vették végig: Alabama és Arkansas – Tilden; California és Colorado Hayes, Connecticut és Delaware – Tilden. Ám amikor Florida ellentmondó eredményeihez értek, a szenátus elnöke felfüggesztette a számlálást, és a vitás kérdés eldöntését a választási bizottságra bízta. A bizottság Floridával kapcsolatos döntésének meghozatalát megelőző éjszakán a nemzeti demokrata elnök fölkereste Bradley bírót, aki biztosította, hogy a demokratákra fog szavazni.

Valamikor azonban hajnalban két befolyásos republikánus is meglátogatta, és Bradley ezután megváltoztatta döntését. A bizottság, ahol Bradley a republikánusokra szavazott, nyolc–hét arányban Hayesnek ítélte Florida négy szavazatát. A végeredmény ugyan nem volt kétséges, március 2-án hajnali négyig folyt a találgatás, amíg be nem fejeződött az államok névsorának felolvasása. Rutherford B. Hayest nyilvánították győztesnek Tildennel szemben: 185 szavazattal nyert 184 ellenében. Két nappal később Hayest beiktatták az Egyesült Államok elnökének.

Ki nyerte valójában a választást?

Az összes beérkezett szavazat alapján 4 300 590-en voksoltak Tildenre és 4 036 298-an Hayesre, vagyis a demokrata vezető nyilvánvaló többséget szerzett. A választási bizottság végső döntését a kor tudósai máig vitatják.

A legtöbb történész egyetért abban, hogy csak egy technikai akadály gátolta Hayest Oregon mindhárom szavazatának törvényes elnyerésében. Dél-Karolinát is a republikánus jelöltnek ítélték oda. Ám Louisiana esetében az állami számláló bizottság és a későbbi washingtoni választási bizottság is figyelmen kívül hagyta az állampolgári szavazatokat, amikor Hayesnek adták az elektori szavazatokat. Tildent viszont a louisianai többség megnyeréséhez a néger választók megfélemlítése segítette hozzá, és egy tisztességes választáson Hayes könnyedén nyerhetett volna. Floridában azonban a republikánusok követték el a legsúlyosabb választási csalást. Egy tisztességes választás esetén a többségben levő elkötelezett demokrata fehér választók Tildenre szavaztak volna. Ha Florida négy elektori szavazatát Tilden kapta volna meg, 188 szavazatot szerzett volna Hayes 181 szavazatával szemben.

Noha megválasztása nem volt egyértelmű, jó elnöknek bizonyult Hayes. Egyetlen elnöki időszaka alatt sokszor bizonyította, hogy komolyan gondolta, amit beiktatási beszédében mondott: Pártját az szolgálja legjobban, aki hazáját a legjobban szolgálja.

Tilden 1877-ben, New York-i kormányzósága két évének lejárta után abban a meggyőződésben hagyta ott hivatalát, hogy elnökségét elcsalták. Soha többé nem vállalt közhivatalt.

Gyilkosságok a Temze mentén

A macskaügyességű, vérszomjas és kegyetlen gyilkos egy sötét londoni nyomornegyed utcalányai közül szedte áldozatait. Az 1888-as év gyilkosát soha nem fogták el, a rendőrség mégis lezárta az ügyet. Vajon miért?

A rendőrségre egy nagyobb méretű levél érkezett, benne egy emberi vesedarabbal. „Ezt a fél vesét egy nőből szedtem ki. A másik felét megsütöttem és megettem."

A feladó a boríték szerint a „pokolból" írt. 1888 őszét írjuk, rövidesen egész London tudja, hogy a hátborzongató levél Hasfelmetsző Jacktől származik, aki akkor végzett negyedik, nyilvánosságra került áldozatával, a negyvenhárom éves Catherine Eddowesszel.

Mind a négy nő szánalmas, öregedő, elnyűtt prostituált volt, akik a Whitechapel nyomornegyedben voltak kénytelenek megalázó foglalkozásukat űzni. A legszerencsétlenebb szegények valóságos emésztőgödre volt ez a környék: keskeny utcák és sikátorok vezettek a kocsmák, bordélyházak és ópiumbarlangok mocskos útvesztőjében. A gyerekeknek fele sem érte meg az ötéves kort; és e züllött, koszos nyomornegyed minden apró helyiségében gyakran heten zsúfolódtak össze.

Ilyen kilátástalan körülmények között sok nőnek nem volt más választása, minthogy utcalány legyen, ha el akarta kerülni a kegyetlen éhhalált. Érthetetlen módon éppen ezek a lányok lettek a Hasfelmetsző áldozatai, akit soha nem azonosítottak, és nem is tartóztattak le.

Halál a sűrű ködben

Első áldozata a negyvenkét éves Mary Ann „Polly" Nichols volt, akinek augusztus 31-én éjszaka vágta át a torkát. Miközben a lány haldokolt a koszos kis sikátorban, gyilkosa huszonöt centiméteres hosszú késével felhasította a hasát. Nyolc nap múlva a negyvenhét éves, tüdőbajos „Sötét Annie" Chapmant ugyanilyen eszközzel és módon küldte a másvilágra.

Ekkor kezdték emlegetni még egy whitechapeli utcalány meggyilkolását. Őt ugyan egyszerűen leszúrták, ezért a rendőrség nem hozta összefüggésbe a Hasfelmetszővel, de a közvélemény rémült felháborodása arra kényszerítette a hatóságokat, hogy erősítést küldjenek a nyomornegyedbe. Az aggódó londoni üzletemberek által támogatott Whitechapeli Polgárőrségbe pedig egymás után jelentkeztek a magándetektívek és a polgári önkéntesek. Az erősödő félelem leleplezte a viktoriánus világ sötét oldalát. Az elkényelmesedett társadalom sokáig nem törődött azokkal a kegyetlen körülményekkel, amelyekbe a szegényeket kényszerítette.

Abban a korban, amikor a nemi életről nem is tettek említést, az úgynevezett „tisztességes emberek" szemet hunytak a város számtalan prostituáltjának tevékenysége fölött.

Továbbra is a figyelem középpontjában maradt viszont a gyilkos, aki vörös tintával írta első, tettével kérkedő levelét, és „Hasfelmetsző Jack" aláírással látta el. Gúnyolódása, hogy a rendőrség soha nem fogja el, megalapozottnak tűnt, de a gyilkosságok bizonyos rendszeresen ismétlődő motívumait sikerült meghatározni.

Orvosszakértők megállapították, hogy a gyilkos balkezes és jártas az anatómiában: nagy szakértelemmel és pontosan tudja eltávolítani az emberi testrészeket.

Az is kiderült, hogy a bűntényeket este 11 és hajnali 4 óra között követte el. Mindez azonban nem jelentett elegendő támpontot. A nyomozók ekkor a gyilkosságokban ártatlan embereket kezdtek üldözni csupán azért, mert ismert visszaeső bűnözők, szexőrültek, elmebeteg sebészek vagy éppen hentesek voltak. A gyanúsítások azonban sorra eredménytelennek bizonyultak.

A gyilkos merényletei egyre merészebbek és visszataszítóbbak lettek. Szeptember 30-án éjfél után azonban megzavarták, amikor a negyvenöt éves Elizabeth, „Hosszú Liz" Stride torkát vágta el, ezért a Hasfelmetsző gyorsan eltűnt az éjszaka ködében, áldozatát holtan hagyta, de nem csonkította meg. Amikor megtalálták a nőt, egyik kezében egy fürt szőlőt, másikban édességet tartott. A tanú, aki megzavarta a gyilkost, hallott ugyan lépéseket, de a tettes arcát nem látta.

A szokott kedvtelésétől megfosztott Hasfelmetsző negyvenöt percen belül újra támadt. Áldozata akkor Eddowes volt: megölte és kibelezte, veséje

A rettenetes gyilkosságok felborzolták a londoni kedélyeket. 1888-ban Hasfelmetsző Jack három hónapig rettegésben tartotta a brit fővárost: védtelen nők találgatták az éjszakában, ki lesz a következő áldozat.

egy darabját postán küldte el a rendőrségnek. Néhány méterrel arrébb az őrszem meglepő módon semmit sem hallott.

Ezen a mozgalmas éjszakán, amikor a nyomornegyed minden sarkán állt egy rendőr és mindenfelé járőröztek, a feltehetően véres ruhájú gyilkosnak megint sikerült elmenekülnie.

Egy gyanúsított a királyi udvarból...

A Hasfelmetsző a kettős gyilkosság után hat hétig visszavonult. A nyomozás eközben meglehetősen érdekes irányt vett.

Stride és Eddowes meggyilkolásának éjszakáján egy járőr feltartóztatott egy meglehetősen elegáns urat, akit egy whitechapeli utcalánnyal látott beszélgetni. Amikor kikérdezte a választékos beszédű és modorú gyanúsítottat, aki orvosnak mondta magát, és egyáltalán nem illett a mocskos környezetbe, az meggyőzte a rendőrt, hogy engedje szabadon.

Természetesen a pletykák azonnal terjedni kezdtek. Vajon előkelő társaságból való a gyilkos, és valamilyen őrült megszállottság vonzza a nyomornegyedekhez és azok szerencsétlen prostituáltjaihoz?

Majdnem egy évszázadon át volt gyanúsított Clarence hercege, Viktória királynő unokája. A korabeli újságok azonban soha nem említették ezt, hiszen a herceg a trónörökös, Edward walesi herceg – a későbbi VII. Edward király – legidősebb fia volt. A herceg labilis elmeállapota közismert volt akkoriban.

Akik őt tartották Hasfelmetsző Jacknek, arra hi-

A szóbeszéd Hasfelmetszőt sokáig Clarence hercegével, Viktória királynő unokájával azonosította. A titkos királyi botrányok kedvelői számára sajnálatos, hogy a kutatások szerint a herceg legalább két gyilkosság időpontjában Skóciában vadászott.

vatkoztak, hogy az utolsó gyilkosság után a herceget elmegyógyintézetbe vitték, és 1892-ben bekövetkezett haláláig ott tartották.

... egy jól időzített öngyilkosság

A legvisszataszítóbb gyilkosság november 10-én reggel történt. Hajnali háromnegyed négykor a szomszédok velőtrázó sikoltozást hallottak az alig huszonnégy éves Jane „Fekete Mary" Kelly szobájából.

Amikor a háziúr szolgája nappal bemerészkedett, nyilvánvalóvá vált, hogy Hasfelmetsző Jack járt ott, kihasználva az áldozat félreeső lakása által biztosított háborítatlanságot. A holttestet gondosan kibelezte, szívét és veséjét eltávolította, a testrészeket pedig körberakta a szobában.

E brutális és különös gyilkosság volt az utolsó, amelyet Hasfelmetsző Jack számlájára írtak. A rendőrség heteken belül lezárta az ügyet anélkül, hogy a felháborodott közvéleménynek magyarázatot adott volna.

A Whitechapeli Polgárőrséggel bizalmasan közölték, hogy a gyilkos, miután beismerte tetteit, a Temzébe ölte magát. Ám a búcsúlevelet sohasem bocsátották a nyilvánosság elé, és annak tartalmát sem ismertették. Sokan azt gyanítják, hogy a rendőrség Clarence herceg vagy egy elvetemült rendőr miatt simította el az ügyet.

Ami a vízbefúltat illeti, „Fekete Mary" Kelly meggyilkolása után valóban kifogtak egy öngyilkost a Temzéből. Egy szegény ügyvéd, Montague John Druitt anyja elmebetegsége miatti elkeseredésében december 3-án vízbe ölte magát.

Búcsúlevelét azonban soha nem közölték, és könnyen elképzelhető, hogy ő tette azt a bizonyos vallomást, amelyre a rendőrség az ügy lezárásakor hivatkozott.

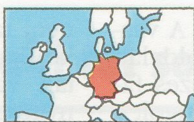
Druitt, egy arisztokrata orvoscsalád sarja előkelő angol iskolába járt, és jó kapcsolatban állt a társadalom felső köreivel. „Az Apostolok" elit klubbeli társai valamennyien Nagy-Britannia legelőkelőbb és legősibb családjaiból származtak. Mindenki tudta, aki csak ismerte az ügyvédet, hogy gyűlölte a nőket.

1888. július 1-én Mrs. Druittot beszállították egy elmegyógyintézetbe. Fia rendszeresen látogatta, és valószínűleg egyre jobban rettegett saját elmeállapota miatt. Bárhonnan is ment anyjához a kórházba, akár ügyvédi irodájából, akár abból a fiúintézetből, ahol szerény keresetét testnevelő tanárként egészítette ki, mindenképpen keresztül kellett haladnia a Whitechapel kerületen.

Vajon Druitt félelmei és nőgyűlölete együtt hozták-e létre azt a borzalmas szörnyeteget, aki Hasfelmetsző Jacknek nevezte magát? Ugyanazon év októberében testvére, William a szellemi kimerültség és abnormális viselkedés jeleit fedezte fel a férfin. November 30-án Druittot rövid úton elbocsátották iskolai állásából.

Egyesek véleménye szerint „Az Apostolok" mindent elkövettek azért, hogy jó hírnevüket megőrizzék. Talán ők javasolták Druittnak az öngyilkosságot, vagy éppen közösen ölték meg, hogy véget vessenek kielégíthetetlen és barbár szenvedélyének. Utána pedig rávették a hatóságokat, hogy ne fedjék fel az igazságot, hanem zárják le az ügyet.

A nem kevesebb, mint tizennégy gyilkosság elkövetésével gyanúsított ismeretlen támadó három hónapos rémuralma alatt ténylegesen talán ötöt követett el. A vér bűvöletében élő Hasfelmetsző Jacket, aki úgy választotta ki áldozatait, hogy a helyszínek Whitechapel-kerület térképén keresztet alkossanak, valószínűleg soha nem fogják azonosítani, és még kevésbé fogják megérteni.

Lángok Berlin felett

Alig tette le Adolf Hitler a kancellári esküt, a német parlament alsóházának nagyterme lángba borult. A náci és a kommunista párt egymást vádolta. Ki volt valójában felelős a politikai gyújtogatásért?

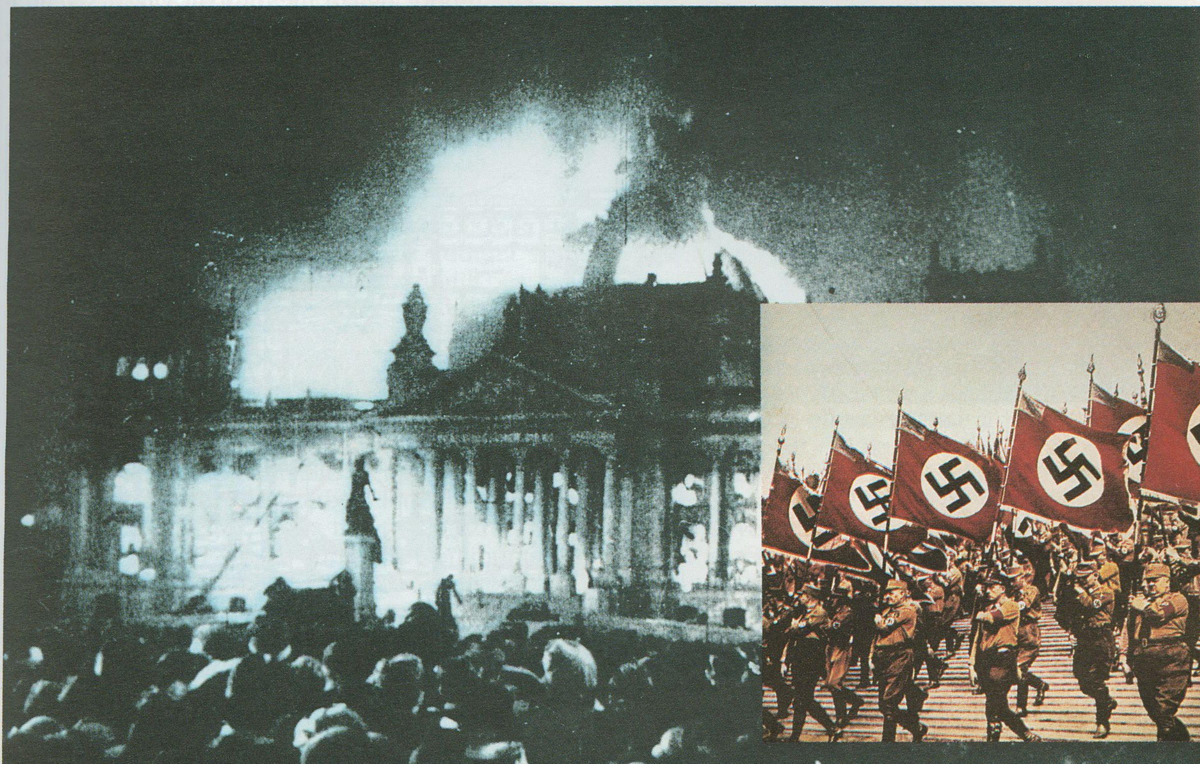
Egy hideg, szeles estén, 1933. február 27-én a berlini Reichstag a német birodalom parlamentje – hatalmas kőépülete majdnem teljesen üres volt. A képviselők már mind régen hazamentek, és csak néhány éjjeliőr maradt, akik sorban oltották el a lámpákat, vagy a folyosókat járták, és mindenekfölött éberen figyelték az egyetlen nyitott kapubejárót.

Nem sokkal kilenc óra után egy diák járt arra az utcán, aki hirtelen üvegcsörömpölést hallott. Amikor fölnézett, az egyik első emeleti erkélyen megpillantott egy embert. Úgy tűnt, mintha az alak egy lángoló fáklyát tartott volna a kezében. A diák késlekedés nélkül cselekedett. Elrohant a legközelebbi őrszobára, hogy riassza az illetékeseket. Karl Buwert, az aznapi ügyeletes rendőr úgy döntött, előbb ellenőrzi a diák bejelentését és csak utána számol be a látottakról feletteseinek. Elindult tehát felkutatni a törött ablakot. Amikor megtalálta a nyílást, észrevette, hogy a helyiségben már több helyen is ég a tűz. Azonnal riasztotta a rendőrkapitányságot és az illetékes kormányszerveket, és néhány perce múlva már a tűzoltók szirénázva száguldottak végig a városon.

Rendőrök és őrök szaladgáltak fel és alá, próbálták kinyitni a zárt ajtókat, hogy a tűzoltók minél hamarabb bejuthassanak az épület belsejébe.

Utólag egybehangzóan mindannyian azt állították, hogy az első tűzoltó tizenkilenc perccel azután lépett be a vörösen lángoló ülésterembe,

A berlini Reichstag 1933. február 27-én éjszaka lángba borult. A nácik egy gyújtogató bűntettét használták fel az ellenzék elnémítására és németországi hatalmuk megszilárdítására.

hogy a diák észrevette a gyújtogató alakot. A vastag bársonyfüggönyök az ajtó mindkét oldalán lángokban álltak, és helyenként már a díszes faburkolat is égett. A terem másik végében lángolt a gyorsírói emelvény és a képviselők üléseinek egy része is égett. Az egyik rendőr aki az ötös kapuhoz futott vissza, hogy jelentse a látottakat, több égő papírkosarat vett észre, körülöttük több mint két tucat szátszórt lángoló rongydarabot, valamint egy ott felejtett sapkát és nyakkendőt talált. Könynyen meg lehetett állapítani, hogy a tűz nem a véletlen műve volt, hanem gyújtogatás történt egy vagy akár több személy részvételével.

9.25-re Helmut Poeschel közrendőr és Alexander Scranowitz épületellenőr az ülésterembe érkeztek, hogy megvizsgálják, mit tudnak tenni.

Miközben döbbenten és rémülten bámulták a hatalmas, gyorsan terjedő tűzvészt, egy kormos és zilált, ing nélküli fiatalember futott el mellettük. A rendőrök megállásra szólították fel, és megparancsolták, kézfeltartással adja meg magát. A férfi nem tanúsított ellenállást, azonnal megállt, mindkét karját felemelte. A rendőrök átkutatták, van-e nála fegyver vagy egyéb terhelő bizonyíték. Ám Poeschel és Scranowitz nem talált mást, csak egy zsebkést, egy pénztárcát és egy Marinus van der Lubbe névre szóló, a holland hatóságok által kibocsátott útlevelet. Az okmány szerint a tulajdonos 1909. január 13-án született Leidenben. Rögtön nyilvánvalónak tűnt, hogy sikerült megtalálniuk a bűnöst. – Miért tette? – kérdezte Scranowitz. – Tiltakozásul. – mormogta a fiatalember

Miután a rendőrök bevitték Van der Lubbét a kapitányságra, tizenöt tűzoltó csoport érkezett a helyszínre, és hamarosan hatvan szivattyú és több tűzoltóhajó árasztotta a vizet az égő épületre.

Másfél óra múlva a tűzoltók megfékezték a lángokat. Az épület megmenekült, de az ülésterem romokban hevert, az apró darabokra szétrobbant üvegmennyezet cserepei borították a padlót.

Kommunista összeesküvés?

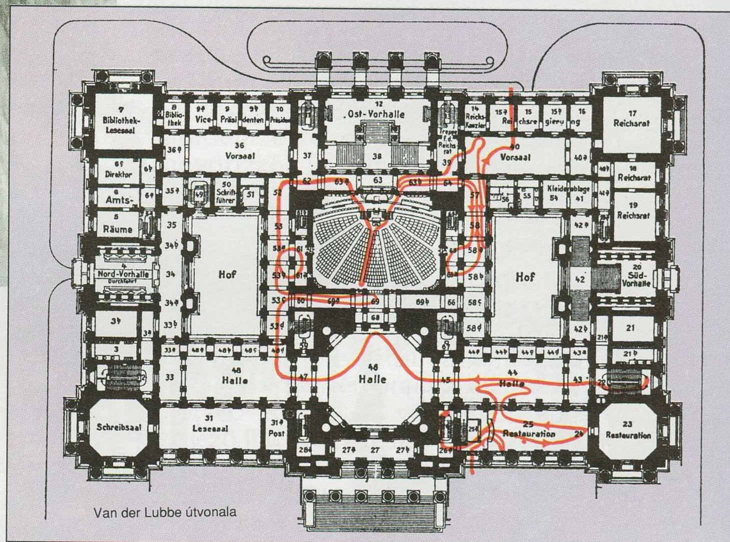
Hermann Göring belügyminiszter Adolf Hitlerrel, Németország újonnan megválasztott kancellárjával, a nemzetiszocialista párt vezetőjével vacsorázott éppen, amikor hírül hozták neki, hogy ég a Reichstag. Göring azonnal elnézést kért a Führertől, majd végigrohant a városon, hogy megtekintse a tüzet. Amikor a riporterek azt kérdezték Göringtől, kit tart felelősnek a tűzért, a belügyminiszter egy pillanatig sem habozott. A német kommunistákat vádolta, akik ellen a nácik az idő tájt széles körű kampányt folytattak.

Ez az új kormány ellen irányuló súlyos kommunista bűntény jelentette ki Göring.

Egy rendőr ugyan megpróbált vitába szállni, amikor megjegyezte, hogy csak egy tettest fogtak el, de a belügyminiszter erre visszavágott: Csak

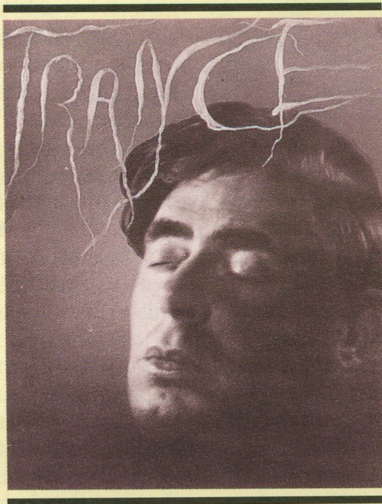
A gyújtogató vagy gyújtogatók állítólag a belügyminisztériumból a Reichstagba vezető föld alatti folyosón jutottak be az épületbe a vizsgálat teljesen valószínűtlennek találta ezt a lehetőséget. Van der Lubbe ámokfutásának útvonalát az épület alaprajzán pirossal jelöltük a jobb oldali képen.

A látnok, aki túl sokat tudott

Alig három hónappal a Reichstag felgyújtása után, 1933. április 5-én Berlintől néhány kilométerre keletre az útkarbantartó munkások az árokszélen egy holttestre bukkantak. Az azonosítás során megállapítást nyert, hogy az ünnepelt előadóművész, Jan Erik Hanussen. Hanussen, egy zsinagóga gondnokának fia, fiatalon hagyta el a gettót, és különböző varieté színházakban próbált szerencsét.

Több mesterséggel is próbálkozott: volt késdobáló, dolgozott mint erőművész és tűznyelő, és mindegyikben szép sikereket ért el. Az I. világháború után csatlakozott egy nagyobb cirkuszi társulathoz, és ott fedezte fel, hogy látnoki képességekkel is rendelkezik. A közönséget lenyűgözte „spirituális"-nak mondott mutatványaival: tárgyakat „látott" meg az emberek zsebében, bankrablásokat jósolt meg, és odáig ment, hogy még a bűnösöket is megnevezte. Hanussent kivételes képességei a húszas évekre híressé tették, és a náci vezetés kedvence lett. Látványos felemelkedése után azonban hamarosan utolérte a végzet.

Hanussen szeánszait és jóslatait türelmetlenül várták. A nácik kegyeit Hitler hatalomra jutásának megjósolásával nyerte el.

Mind a mai napig a történészek azon vitatkoznak, hogy tulajdonképpen min veszhetett össze Hanussen bőkezű pártfogóival. Egyesek szerint útjában állt a német nemzetiszocialista párt tagjainak, mert 1933. február 24-én este mindössze három nappal a Reichstag felgyújtása előtt egy „nagy égő ház"-at látott, és hozzátette, hogy ez jeladás valamilyen látványos népi felemelkedésre.

A jós Hanussen halálának ez a magyarázata viszont csak akkor állja meg a helyét, ha valóban a nácik voltak felelősek a gyújtogatásért.

Sokkal valószínűbb, hogy egy náci tiszt parancsára tették el láb alól, akinek jelentősebb pénzösszeget adott Hanussen meggondolatlanul kölcsön.

egy? Nem egy ember volt, hanem tíz vagy húsz. Ez volt a jeladás a kommunista felkelésre.

Arra kérdésre, hogyan juthatott be annyi gyújtogató a Reichstag épületébe – akik közül csak egy nem tudott elmenekülni Göring azt felelte, bizonyára az ő az utca másik oldalán álló irodáját a Reichstaggal összekötő föld alatti folyosót használták. A felhevült miniszter esküdözött, hogy letartóztatja és megbünteti az általa „Vörös Terror" nak nevezett szervezet mind a négyezer tagját.

A korlátlan hatalom törvényesítése

A náci körökön kívül nem volt mindenki meggyőződve Göring sebtében alkotott ítéletéről. A kommunisták pozíciója Németországban addigra már amúgyis jelentős mértékben meggyengült, és nehéz lett volna elképzelni, hogy egy olyan ostoba taktikai fogással mint a gyújtogatás maguk mellé állíthatnák a bizalmatlanná vált lakosságot.

Ráadásul az a bizonyos föld alatti alagút, amelyen keresztül a kommunisták állítólag bejutottak a Reichstag épületébe, Göring és rendőrsége különleges ellenőrzése alatt állt. A nácik valószínűleg eleve könnyebb helyzetben lettek volna, hiszen több lehetőségük volt a tüzet előidézni, majd szépen észrevétlen visszavonulni. A kommunisták ezt nehezen tudták volna véghezvinni. Ugyanakkor a náciknak több okból is hasznuk lett volna egy látványos tűzvészből, elsősorban azért, mert közvetlenül a választások előtt alaposan lejárathatták volna legfőbb ellenfelüket. Vajon nem arra esküdött meg Göring, hogy a vörösöket „közvetett" eszközökkel fogja majd elintézni a „megfelelő pillanatban", ami számára egy bolsevik forradalom „lángra lobbantásá"-nak pillanatát jelentette?

Göring bírálói azt is megjegyzik, hogy a belügyminiszter nem késlekedett előterjeszteni „a nép és az állam védelmét szolgáló" törvényjavaslatát, amely lényegében minden jogi hatalmat biztosít a náciknak, hogy totalitárius, azaz korlátlan hatalmon alapuló diktatórikus rendszerüket kiépíthessék. A tűzvészt követő reggelen Göring megjelent a Weimari Köztársaság reszketeg, öreg elnökénél, Paul von Hindenburgnál, és követelte, hogy írja alá az „erőszakos kommunista cselekedetek meggátolására" hozott és a náciknak nagy szabadságot biztosító rendeletét.

Ez többek között korlátozta az egyén személyes szabadságát, a szabad véleménynyilvánítást, a sajtószabadságot, valamint a gyülekezési és egyesülési jogot. Engedélyezte viszont, hogy a kormány szabadon ellenőrizhesse a postát, lehallgassa a telefonokat, házkutatásokat tarthasson minden előzetes figyelmeztetés nélkül, és nem utolsó sorban, ha az állam biztonsága megköveteli, magánszemélyek vagyonát el is kobozhassa.

Már a német kommunisták begyűjtése idején is akadt néhány bátrabb centrista, aki azt követelte, hogy a kormány folytasson objektív pártatlan vizsgálatot a Reichstagban történt tűzvész ügyében, és állítsa helyre az emberi jogokat. Nemzet-

közi kommunisták egy csoportja Párizsban kiadott egy dokumentumot, melynek címe *A barna könyv.* Ez a leleplező erejű könyv leírja, hogyan gyújtották fel a nácik saját kormányépületüket. A közvetlen bizonyítékok ugyan hiányoztak, de a szerzők habozás nélkül „igazolták" hogy Göring és más magas rangú náci is bűnrészes volt.

Nem meggyőző tárgyalás

A barna könyv azonban csak megzavarta a nemzetközi közvéleményt, és a nácik, akiket a vita érintetlenül hagyott, minden probléma nélkül haladtak terveik szerint. Különösen Göring tűnt mind merészebbnek, hiszen látta, hogy a közvélemény egyre kevésbé bízik a kommunistákban.

Német honfitársaim – kezdte beszédét a március 5-i képviselőválasztás előtt két nappal egybegyűlt tömeg előtt intézkedéseimet nem bénítható meg holmi jogászi gondolkodásmód. Nekem nem kell az igazságszolgáltatással törődnöm. Ezt a harcot mi a zűrzavar ellen vívjuk.

Március 22-én, Van der Lubbe letartóztatása után három héttel a Legfelsőbb Bíróság bírája a következő nyilatkozatot tette közzé: „Az eddig lefolytatott vizsgálatok alapján megállapítást nyert, hogy a holland kommunista Van der Lubbe már közvetlenül a gyújtogatás előtt is szoros kapcsolatban állt nemcsak német, hanem külföldi kommunistákkal is."

Hozzátette még azt is, hogy a tetteseket sikerült letartóztatniuk: az egyikük Ernst Torgler a német kommunisták parlamenti vezetője, de a listán még szerepelt három bolgár férfi neve is.

A következő bírósági tárgyalás, amelyet szeptember 21-től egészen december 31-ig tartottak Lipcsében valamint Berlinben, a nácik számára kissé kínosan alakult, hiszen egyre elfogadhatóbbnak tűnt az az állítás, hogy nem a kommunisták voltak a gyújtogatók. A vádnak nem sikerült komoly bizonyítékokat felhozni sem Torgler sem a három bolgár állampolgár ellen. Bár az állam részéről sok fontos személyiség tanúskodott, soha nem sikerült közvetlen kapcsolatot találni Van der Lubbe és másik három „tettestársa" között.

Sőt, Georgij Dimitrov az egyik bolgár vádlott ráadásul néhány következetlenségen kapta rajta Göringet. A bírósági tárgyaláson, ahol a bolgár férfi saját maga védelmét képviselte, annyira felbosszantotta Göringet, hogy az önuralmát elveszítve halálosan megfenyegette nyugodt kérdezőjét.

Van der Lubbe még sokkal nehezebb esetnek bizonyult a vád szempontjából, de egészen más okból kifolyólag. A hollandot ti. egyáltalán nem érdekelte a védekezés. Bevallotta, hogy a tüzet valóban ő okozta, és a tárgyalás folyamán megingathatatlanul kitartott ezen állítása mellett.

Bár Van der Lubbét hosszan faggatták indítéka felől és társai nevét is meg akarták tudni, a holland újra és újra büszkén jelentette ki, hogy egye-

Gondosan kitervelt botrányok

Hitler valószínűleg belpolitikai okokból távolította el a hatalomból két katonai vezetőjét a II. világháború kitörése előtt. Először Werner von Blomberg tábornagyot, a minisztert állította félre, aki megkérdőjelezte, tanácsos-e Angliát és Franciaországot megtámadni. Hitler nem tűrte az ellenkezést, ezért elhatározta Blomberg menesztését.

1937 december végén az ötvenkilenc éves özvegy férfi Hitler engedélyét kérte tervezett házasságához egy bizonyos Eva Grühnnel, akiről nem tudta, hogy a rendőrségi nyilvántartásban szerepel prostituált és pornómodell múltja miatt. Hermann Göring az előbbieket hivatalból ismerve elérkezettnek látta az időt, hogy megszabaduljon a kellemetlen tábornagytól. Ezért tájékoztatta a Führert az említettekről. A pár alig házasodott össze, máris rosszindulatú pletykák terjedtek Eva Grühnről.

A Göring-féle intrika két áldozata: W von Fritsch, a német hadsereg főparancsnoka (jobbra) és W von Blomberg, hadügyminiszter

A beosztása lejáratásával vádolt tábornagy lemondott pozíciójáról.

Göring azt remélte, hogy ő kerül Blomberg helyére. Ehhez viszont meg kellett szabadulnia a német hadsereg főparancsnokától, Werner von Fritschtől, aki nyilvánvalóan magának követelte volna a miniszterséget.

Blomberghez hasonlóan Fritsch is gyakran kételkedett Hitler nyugati háborús terveinek helyességében. Göring ekkor Heinrich Himmler Hitler személyes rendőrsége vezetőjének segítségét kérte. Két nappal Blomberg nyugdíjazását követően a két intrikus „bizonyítékok"-kal szolgált Fritsch homoszexuális hajlamára vonatkozóan. Otto Schmidt hivatásos zsaroló volt a tanú, aki határozottan állította, hogy egy ideig viszonya volt Fritschcsel.

Hitler biztonsági okokra hivatkozva követelte a tábornok lemondását. Von Fritsch ártatlanságát hangoztatta, és végül minden vád alól felmentették. Az ügy azonban elég ideig tartott ahhoz, hogy Hitler akarata érvényesüljön.

dül cselekedett, egymaga gyújtott a Reichstagban több helyen tüzet, és várja tettéért az ítéletet.

Azok közül, akik látták ezt a fásult, letargikus alakot a vádlottak padján, sokan teljesen hihetetlennek tartották az önálló és villámgyors akcióról hangoztatott állítását. Kiderült, hogy Van der Lubbe egy gyerekkori baleset következtében félig vak volt, ráadásul csak lassan tudott mozogni. Ha nagy ritkán válaszolt is a kérdésekre, következetlenül és összefüggéstelenül beszélt. Amikor arról faggatták, ki tanácsolta, hogy gyújtsa fel a Reichstagot, ragaszkodott ahhoz az állításához, hogy csupán „testének hangjai" vezérelték. Politikai nézeteit tekintve pedig nehéz volt elhinni, hogy a kommunista ideológia híve Erre bizonyítékul mást nem tudott felhozni, mint azt, hogy tizenhat évesen csatlakozott egy holland alapszervhez.

Van der Lubbe hivatalból kirendelt védője segítségét a vádlott sikertelenül utasította vissza már a tárgyalás kezdetén – meggyőző arcképet próbált festeni a „lázadó utcagyerek"-ről, aki gyerekkora óta szembenállt a rendőrséggel. Meg kell azonban jegyeznünk, a védőügyvéd minden ilyen irányú erőfeszítése sikertelennek bizonyult. Az ügyvéd állítása szerint Van der Lubbe lobbanékony hirtelen természetű, aki ösztönösen cselekedett, amikor elfogatásával a közvélemény figyelmét akarta felhívni magára. Forradalmi eszmék minden bizonnyal meg sem fordultak a fejében.

Mindazonáltal a védőnek Van der Lubbéról alkotott képe sem volt teljesen meggyőző. Amikor a vádlottat február 27-ének éjszakájáról kérdezték, minden részletre kiterjedő elbeszélése meglepő tájékozottságról tett tanúbizonyságot, és amikor a rendőrség rekonstruáltatta vele a történteket, miközben mérték az időt, a vádlott minden állítása pontosnak bizonyult. Ha valamilyen erősen gyúlékony anyagot és kabátjának apróra szaggatott darabjait használta, könnyen elképzelhető, hogy egyedül is képes volt számos kis tüzet előidézni.

Bár mindkét oldal jobban örült volna egy összeesküvés bizonyításának, ezzel a feltételezéssel szemben azzal is lehetett érvelni, hogy ez a furcsa, mozgásában korlátozott, kissé zavaros egyén végső soron egyedül is kigondolhatta a gyújtogatás tervét és önállóan végrehajthatta az akciót.

A tárgyalás végén terhelő bizonyíték hiányában a bíróság a négy kommunistát kénytelen volt felmenteni a bűnrészesség vádja alól, de azonnal deportálták őket. Van der Lubbét – akinek nyilvánvalóan volt valamilyen szerepe a tűzvészben halálra ítélték. A csupán formális fellebbezések elutasítása után 1934. január 10-én ki is végezték.

Donnerstag, 21. September 1933

Berliner

Lokal-Anzeiger

Abendausgabe

Preis 10 Pfennig

№ 447

Zentral-Organ für die Reichshauptstadt

Bezugs-Bedingungen und Anzeigen-Preise sind in der Morgen-Ausgabe angegeben

51. Jahrgang

Beginn des Reichstagsbrandstifter-Prozesses in Leipzig

Das Vorleben van der Lubbes

Verbrecherisch veranlagt, schwer vorbestraft, organisierter Kommunist — Schon heute Greuellügen entlarvt — Die ersten Zeugen

Drahtbericht unseres nach Leipzig entsandten Sonderberichterstatters Dr. Otto Kriegk

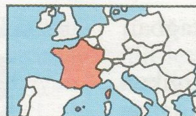
A Reichstag gyújtogatóinak tárgyalását 1933. szeptember 21-én tartották Lipcsében. Marinus van der Lubbe (balra), aki már bevallotta bűnét, fent látható az újság címoldalán a négy összeesküvő a német kommunista Ernst Trogler és a három bolgár – képével.

során a vádlottak közül sokat állították azt, hogy ténylegesen Göring állt az események hátterében.

Franz Halder – a háború elején ő volt a német vezérkari főnök még arra is emlékezni látszott, hogyan büszkélkedett Göring Hitlernek 1942-ben egy estélyen a gyújtogatással. Amikor az egyik vendég az 1933-as végzetes eseményekről kezdett beszélni, Göring hirtelen félbeszakította. – Én vagyok az egyetlen, aki tud valamit a Reichstagról, mert én gyújtottam fel. Valószínűnek tűnik, hogy soha nem fog kiderülni, vajon Göring igazat mondott, vagy szokása szerint csak hencegett. Az azonban vitathatatlan, hogy a Reichstag leégése fordulópontot jelentett a nácik hatalomra jutásában.

Egy bizarr vallomás

Bár az ügyet Van der Lubbe kivégzésével hivatalosan lezártnak tekintették, a Reichstag felgyújtásával kapcsolatos találgatások nem értek véget. A II. világháború után a nürnbergi háborús perek

Az álarcos férfi

Egy névtelen fogoly, akinek arcát kényszerűen viselt álarc rejtette, huszonkét esztendőn át – vagy még tovább – sínylődött francia börtönökben. Mi félnivalója volt XIV Lajosnak, a mindenható Napkirálynak ettől a rejtélyes börtönlakótól?

Etienne du Junca, őfelsége kapitánya, aki a párizsi Bastille börtönében szolgált, pontos, mégis rejtélyes bejegyzést írt hivatali naplójába 1698. szeptember 18-án.

Aznap délután három órakor az új börtönkormányzó, Bénigne d'Auvergne de Saint-Mars megérkezett Dél-Franciaországból, ahol a cannes-i öböl egy erődje parancsnoki tisztét töltötte be. Egy koros fogoly volt vele, akit hordszéken hoztak. A meg nem nevezett férfi maszkot viselt. A kapitány följegyezte azt is, hogy Saint-Mars azóta ügyelt rejtélyes foglyára, hogy a délkelet-francia piemont-i régióban, Pignerolban igazgatta az erődbörtönt.

Mivel Saint-Mars 1664-től 1681-ig látta el feladatát Pignerolban, Du Junca naplóbejegyzése azt sugallja, hogy a maszkos férfi Párizsba érkeztéig már legalább tizenhét éve, de az is lehet, hogy több mint három évtizeden át raboskodott. A Bastille-ban töltött további évek során az álarc sohasem került le róla, a fogoly neve is örökre homályban maradt.

Amikor a Bastille a francia forradalmárok kezére került 1789-ben, az egyik cellában egy megláncolt csontvázat találtak. Vajon ő volt az álarcos férfi, akit XIV Lajos parancsára vetettek börtönbe?

A francia király ismeretlen foglya 34 évet töltött rács mögött három vagy talán négy különlegesen őrzött fegyintézetben (ld. a térképet). Fogságának talán legboldogabb éveit a Ste. Marguerite szigetén, a cannes-i öbölben töltötte (jobbra).

Öt éve volt már Párizsban, mikor az álarcos a templomból visszatérőben – őr kísérte, mint mindig rosszul lett, s cellájában összeesett. Gyorsan hívták a börtönorvost, aki kijelentette, hogy semmit sem tehet a férfi megmentéséért. 1703. november 19-én, este tíz órakor a névtelen rab meghalt.

Még aznap éjjel eltüntettek mindent, ami a létére és itt-tartózkodására emlékeztetett. A cella bútorzatát megsemmisítették; a férfi csekélyke személyes holmiját elégették; a falakat, amelyek között élt, gondosan újravakolták. Du Junca pár nappal később beírta a naplójába, hogy az ismeretlen rabot a St. Paul-temetőben földelték el. Az elhunyt neve, mint Du Junca megtudta az egyházközség nyilvántartásából. M. de Marchiel volt, s életkorát „nagyjából negyvenöt év"-ben jelölték meg.

Mit rejtett az álarc?

Csak maroknyi ember – köztük XIV Lajos király – tudta az álarcos férfi kilétét, ahogy a névtelen rabot gyakorta emlegették.

A történelemben aligha akad a Napkirályhoz hasonlóan teljhatalmú uralkodó. Apja 1643 májusában bekövetkezett halálakor négy hónap híján ötévesen lett Lajosból király Ausztriai Anna, az anyakirályné, Mazarin bíborost bízta meg a fia nevében való kormányzással, s a bíboros akkor sem engedte ki a hatalmat a kezéből, amikor Lajos elérte a megfelelő kort. 1661-ben azonban, Mazarin halálakor a fiatal uralkodó közölte megdöbbent minisztereivel, hogy egy személyben óhajt felelősséget vállalni Franciaország irányításáért. Lajos akkora hatalommal bírt, hogy bárkit könnyedén elfogathatott és lecsukathatott.

A király és összeesküvő társai sírba vitték magukkal a titkot az ismeretlen rab kilétéről. E megoldatlan rejtély évszázados találgatások tárgya lett. A foglyot mondták már angol nemesnek, akinek menekülnie kellett a hazájából, miután sikertelen összeesküvésben vett részt III. Vilmos király ellen; mondták, hogy Molière az, a drámaíró, akinek tiszteletlen darabjai miatt kellett bűnhődnie; és mondták XIV Lajos balkézről született féltestvérének, aki Ausztriai Anna és Mazarin bíboros viszonyának gyümölcse.

A leghihetőbb változat szerint azonban az álarcos férfi az itáliai udvar tagja volt, aki kihívta maga ellen a király haragját.

A becsapott uralkodó

Míg Saint-Mars parancsnokolt a pigneroli erődbörtönben, számos fogoly tartozott a felügyelete alá. Egyikükért személyes felelősséggel tartozott a királynak. Ezt a rabot csak „a fogoly"-ként említette

Monte Christo grófja

Napóleon uralkodása idején, 1807-ben, egy fiatal párizsi cipész, François Picaud hasonló sorsot szenvedett el, mint az álarcos férfi. Mikor egy féltékeny barátja, Mathieu Loupian megtudta, hogy Picaud a szépséges Marguerite Vigoroux-t veszi feleségül, hamisan bevádolta a rendőrségen, hogy angol kém. Napóleon rendőrsége elfogta a cipészt, börtönbe vetette, ahol névtelenségben sínylődött egészen 1814-ig.

A rabság hét esztendeje alatt Picaud összebarátkozott egy itáliai püspökkel, aki a halálos ágyán rejtett kincs lelőhelyét árulta el neki. Mikor kiszabadult, a megkeseredett fogoly elment a kincsért, s gazdagon tért meg Párizsba.

Ott nemcsak Loupian álnokságáról értesült, hanem arról is, hogy Marguerite Vigoroux hozzáment az árulóhoz. Picaud különféle módon álcázva közelített Loupianhoz és bűntársaihoz, hogy bosszút álljon. Egyenként legyilkolta őket mígnem egyik kiszemelt áldozata őt ölte meg. Ez a történet, amely 1838-ban látott napvilágot, felkeltette a regényíró Alexandre Dumas érdeklődését.

Néhány évvel korábban Dumas az Elbához, Napóleon első száműzetésének helyéhez közeli szigeten vadászott. A távolban a tengerből kiemelkedő sziklás szigetecskét pillantott meg, amelynek Monte Christo volt a neve.

Dumas-t elbűvölte a látvány s megfogadta, hogy regényben fogja megörökíteni ezt a nevet. Miután elolvasta Picaud tragikus történetét, az író ennek alapján alkotta meg *Monte Christo grófja* című regényét.

Csakúgy, mint Picaud, Dumas hőse, Edmond Dantès is igazságtalanul kerül börtönbe barátai árulása következtében: azzal vádolják, hogy részt vett a száműzött császár visszahozatalát célzó összeesküvésben. Mint Picaud, Dantès is összebarátkozik fogolytársával, egy olasz püspökkel, aki rejtett kincsről beszél neki. Innen azonban a regényíró fantáziája diktál. Mikor a pap meghal, Dantès foglalja el a holttest helyét a zsákban, amelyet a várbörtön magas sziklájáról bedobnak a tengerbe. Megmenekül, s egy csempészbanda bukkan rá. Megmentői Monte Christo szigetére viszik, ahol Dantès egy föld alatti barlangban aranyra és ékszerekre lel. Monte Christo grófjának adva ki magát, visszatér Párizsba, hogy bosszút álljon ellenségein, és segítséget nyújtson hajdani barátainak.

Dumas hősét, Dantès-t If várába börtönzik be, ami a marseille-i kikötő közelében található.

leveleiben Lajos hadügyminisztere, Louvois márki. Közvetett bizonyítékok arra mutatnak, hogy ez a férfi volt az Álarcos.

Ercole Antonio Mattioli, IV Károly a mantuai herceg minisztere volt, s a felügyelete alá tartozott Casale Monferrato, a határvidéki erőd, amelyet XIV Lajos nagyon szeretett volna megkaparintani, hogy aztán kiterjeszthesse befolyását Itáliára. Mattioli, aki 1677 decemberében Párizsban járt a francia királynál, s értékes ajándékokat fogadott el tőle, közbenjárt az ügyben, hogy a Casale Monferrato százezer koronáért áruba bocsáttassék. Miután hazatért, az udvaroncnak netán balsejtelmei támadtak amiatt, hogy itáliai birtokot ad francia kézre, vagy esetleg megcsillant előtte a lehetőség, hogy még több pénzt szerezhet költekező életmódja fenntartásához.

A titkos alkuról szóló hírt mindenesetre eljuttatta az ausztriai, a spanyol, a velencei és a savoyai uralkodóházaknak. Egyszeriben egész Európa

tudott XIV Lajos itáliai törekvéseiről. A megszégyenített Napkirályt kényszerítették, hogy vonja vissza vételi ajánlatát.

Hogy megbosszulja Mattioli árulását, Lajos elraboltatta az olasz udvaroncot 1679-ben, s álarcban Saint-Marshoz vitette Pignerolba. Saint-Mars talán elvitte magával, talán nem az álarcos olasz foglyát egy másik erődbe, Exiles-be 1681-ben – de annyi biztos, hogy 1694 márciusában három rabot, köztük egy maszkot viselőt, átvittek Pignerolból a cannes-i öbölben fekvő Ste. Marguerite szigetére, ahol akkor éppen Saint-Mars volt a parancsnok. „Tudja jól, hogy ezek – legalábbis az egyikük fontosabbak, mint a szigeten lévő többi bebörtönzött" – írta a király minisztere Saint-Marsnak. Ez a részlet hajszálpontosan egybevág Du Junca 1698-ban kelt naplójegyzetével, amely szerint az álarcos férfi pigneroli és Ste. Marguerite-szigeti fogvatartása után érkezett Párizsba. Ráadásul a St. Paul-parókia iratai szerint az 1703-ban eltemetett rab neve Marchioly – Du Junca jelentésében pedig Marchielként szerepelt. Egy olasz nevek terén kevésbé járatos francia tisztviselő könnyen elírhatta a Mattioli nevet Marchiolyra.

A Mattioli-teória ellenzői rámutatnak, hogy egy hónappal később, mint ahogy az olasz férfi Ste. Marguerite szigetére érkezett, a jelentések szerint egy inassal rendelkező fogoly elhalálozott. Tudjuk, hogy Pignerolban Mattiolinak megengedték, hogy tartson egy szolgát maga mellett; a cannes-i rabok közül egyedül őt illette ez a kiváltság.

Mivel Mattioli 1640-ben született, az Álarcos halála idején hatvanhárom éves lett volna, nem pedig „negyvenöt év körüli" A kétkedők végső érve pedig az, hogy Mattioli letartóztatása és börtönbe hurcolása nem volt akkoriban titok. Saint-Mars néha utal is olasz foglyára a leveleiben, bár hibásan, Marthiolynak írja a nevét.

A balszerencsés ikertestvér

Azok számára, akik nem fogadják el, hogy Mattioli lett volna az álarcos férfi, egy még döbbenetesebb elmélet kínálkozik. Eszerint a névtelen rab XIV Lajos hasonmás ikertestvére.

Richelieu bíboros, XIII. Lajos főminisztere emlékirataiban felfedte, hogy Ausztriai Anna 1638. szeptember 5-én ikreket hozott a világra. Az első gyermek dél körül született, s azonnal trónörökösnek nyilvánították. Este fél kilenckor a királynő ismét vajúdni kezdett, s megszületett a második gyermek is. Richelieu megjegyzi, hogy míg a jövendő király jövője „fényes és nagyszerű, fivérének sorsa, amelyet mélységes titok övezett, annál szomorúbb"

Az akkori törvények értelmében ikrek közül a másodszülött számított idősebbnek. De mivel az elsőszülöttet már megnevezték mint XIII. Lajos örökösét, úgy tetszett helyénvalónak, ha a második gyermek születését eltitkolják.

Az el nem ismert herceget a bába gondjaira bízták, s a királynőnek azt mondták, hogy második gyermeke meghalt. A két fivér imígyen nőtt föl – az egyik az udvarban, a másik valahol egy szerény hajlékban. Idővel azonban a második fiú hasonlatossága XIV Lajoshoz annyira feltűnővé vált, hogy idegen földre küldték Angliába, ahol apai nagynénje, Henrietta Mária, I. Károly hitvese királyi nevelésben részesítette.

A Richelieu által feltárt döbbenetes tényekre alapozott, részletesen kidolgozott elmélet szerint a balsorsú ikerfivér idővel megtudta, ki is ő valójában, s elhatározta, hogy visszaszerzi a jog szerint neki járó trónt.

1669-ben, harmincegy éves korában szövetséget kötött egy francia hugenottával, név szerint

Ausztriai Anna (jobbra) állítólag ikreket szült 1638-ban. Egyikükből XIV Lajos lett, másikuk eltűnt a fogságban. A rejtélyes börtönlakó álarca nem vasból volt (lent, mint ahogy azt egy filmben ábrázolták), hanem fekete bársonyból.

„Az állam én vagyok"

XIV Lajos, aki Mazarin bíboros 1661-ben bekövetkezett halála után teljhatalmat gyakorolt, úgy gondolta, Isten akaratából élet-halál ura, vagyis állítólagos mondása szerint „L'État, c'est moi" (az állam én vagyok). 54 éven át Lajos ellentmondást nem tűrően, vaskézzel uralkodott. Franciaország lett a legerősebb és a legrettegettebb állam Európában.

Lajos átalakíttatta apja Párizs környéki vadászházát – létrehozta a ragyogó versailles-i palotát, s kényszerítette a legelőkelőbb nemeseket, hogy ott éljenek vele együtt, bár a saját lakosztályát kivéve a szállások meglehetősen primitívek voltak. A király napi sétája a gyönyörű díszkertben – mint a napi program szerinti valamennyi rendezvény Versailles-ban aprólékos udvari szertartássá vált (ld. a képen).

Huszonkét éves korában a király kötelességszerűen feleségül vette a spanyol király lányát, Marie Thérèse-t, hogy megszilárdítsa a két ország kapcsolatát. A királynéval Lajos mindig kedvesen és tisztelettel bánt. Gyermekeik közül csak az első, Louis, a Grand Dauphin (a trónörökös) maradt életben. A papság tiltakozása ellenére Lajos nyíltan tartott szeretőket Versailles-ban. Az egyik kapcsolatából származó hét gyermeket törvényesíttette, és beházasította a birodalom legelőkelőbb családjaiba. Mikor a királyné 1683-ban meghalt, Lajos titokban feleségül vette legutolsó szeretőjét, Madame de Maintenont, az ájtatos özvegyet, aki eredetileg azért került az udvarhoz, hogy a király törvénytelen gyermekeinek nevelőnője legyen.

XIV Lajos túlélte egyetlen gyermekét és a Grand Dauphin fiát, a burgundiai herceget is. A Napkirály 1715-ben bekövetkezett halála után így a dédunoka lépett a trónra XV Lajos néven.

Roux de Marsillyvel, aki egy Franciaország elleni protestáns szövetség titkos ügynöke volt. A szövetség tagja volt Anglia, Hollandia, Svédország és jó néhány svájci kanton. Áprilisban Marsillyt Svájcban elfogta XIV Lajos titkosszolgálata. Párizsba vitték, ahol belehalt a kínzásba. Halála előtt még elárulta, hogy Eustache Dauger a férfi, aki inasaként szerepelt vele Angliában, valójában a király rég elveszett ikertestvére.

Dauger-t elfogták július 19-én, Dunkerque-nél, Louvois parancsára. Ugyanezen a napon a hadügyminiszter levélben értesítette Saint-Marst, hogy fontos foglyot küld Pignerolba. A parancsnoknak meghagyta, hogy a legszigorúbb felügyelet alatt tartsa.

A rákövetkező években Saint-Mars Dauger-t magával vitte különböző állomáshelyeire, ahová áthelyezték: Exiles-be, Ste. Marguerite szigetére, majd végül Párizsba.

A börtönparancsnok mindig különös tisztelettel bánt foglyával jó ruhákat, könyveket, gitárt, s még inast is engedélyezett neki. Vagyis Saint-Mars úgy viselkedett, mintha Dauger nemesember volna, vagy éppenséggel királyi sarj. A fogolynak azonban fekete bársonymaszkot kellett öltenie, valahányszor csak látogatók jártak a börtön területén, vagy mikor Saint-Mars új állomáshelyére utazott, s ő vele ment – mint 1698 szeptemberében Párizsba, utolsó börtönébe.

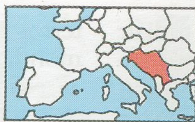
Élet a rács mögött

Ki volt Eustache Dauger? Alapos kutatás után egy brit történész meglehetősen prózai választ hozott nyilvánosságra 1910-ben. Dauger XIV Lajos pénzügyminiszterének, Nicholas Fouquet-nak volt az inasa. Fouquet-t 1661-ben letartóztatták közpénzek elsikkasztásáért. A tárgyaláson életfogytiglani börtönre ítélték. Pigneroli fogságában halt meg 1680-ban.

Mivel Fouquet börtönévei alatt államtitkokat osztott meg az inasával, neki e feltevés szerint Dauger-nek – gazdája halála után is a börtönben kellett maradnia. Saint-Mars személyes felügyelete alatt állt, amíg huszonhárom évvel később meg nem halt Párizsban.

Szolga vagy örökétől megfosztott királyi sarj? Nincs elég bizonyíték, hogy határozott választ lehessen adni a kérdésre. Azok, akik annak idején tudták, mi az igazság a király, Louvois, és természetesen Saint-Mars ügyeltek rá, hogy ne fedjék fel írásban, tehát nincs bizonyíték sem mellette, sem ellene, hogy Dauger törvényes trónörökös volt-e.

Dauger Saint-Mars foglya volt 1669-től, Mattioli pedig 1679-től volt a börtönparancsnok keze alatt – mindössze ennyi a közös vonás a két férfi életében. Egyikük volt azonban minden valószínűség szerint az Álarcos. Hogy melyikük – ez már talán sohasem derül ki.

A „Fekete Kéz"

Az 1914. június 28-án Szarajevóban kilőtt töltények az I. világháború első lövései voltak. Egyedül a fiatal összeesküvők voltak bűnösök? Vagy más, magasabb régiókhoz tartozók is részt vettek a merényletben?

Azon a bizonyos vasárnap reggelen, 1914. június 28-án vidáman köszöntötte a tartományi főváros lakossága az Osztrák–Magyar Monarchia trónjának Habsburg-várományosát. Nem sokkal délelőtt tíz óra után azonban bombát dobtak arra a nyitott kocsira, amelyben Ferenc Ferdinánd és felesége, Hohenberg Zsófia hercegnő hajtatott át Szarajevó utcáin. A főherceg fölemelte a karját, hogy védje Zsófiát, miközben a bomba mögöttük robbant.

Bár jó néhány szemlélő és a következő kocsi utasai könnyebben megsérültek a repeszektől, az a döntés született, hogy a kocsikaraván folytatja útját a városházához, ahol ünnepélyesen fogadják a főrangú vendéget. Gondolja, hogy lesz még bombahajigálás? – kérdezte a feldühödött Ferenc Ferdinánd vendéglátóját, Bosznia katonai kormányzóját, Oskar Potioreket. A generális megpróbálta könnyed hangon elütni a kínos jelenet élét, s visszadobta a kérdést felséges vendégének: – Gondolja Fenséged, hogy az utcák zsúfolva vannak merénylőkkel? – Mindazonáltal elhatározták, hogy a tervezett útvonaltól a továbbiakban eltérnek. A sofőrt azonban senki nem tájékoztatta a tervezett változtatásról.

Mi történik? Nem arra kell menni! – kiabálta a generális, amint a főherceg automobilja befordult a széles Felvonulási rakpartról a Ferenc József utcába. A sofőr megzavarodott, hirtelen megállt, hogy kihátráljon a szűk utcácskából. Ez a manőver felséges utasait egyenesen a merénylő fegyverének tűzvonalába vitte. Két lövés dördült el. Az egyik golyó átfúrta Ferenc Ferdinánd nyakát, a másik Zsófia hasfalát szakította át. Pár perc múlva mindkettőjüket holtnak nyilvánították.

Ahogy Őfensége automobilja megállt, hogy visszatolasson, a merénylő közvetlen közelből célzott Ferenc Ferdinándra és feleségére.

Ifjú Bosznia

A fegyverest azonnal elfogták csakúgy mint egy órával korábban a bombát hajító merénylőt. Öngyilkosságukat megakadályozták a felháborodott szemtanúk. A tettesek egyikét Gavrilo Principnek, a másikat Nedeljko Čabrinovićnak hívták – az „Ifjú Bosznia" elnevezésű, délszláv fiatalokból álló forradalmi mozgalom követői voltak. Orosz forradalmár kortársaik ihletésére e fiatalemberek Bosznia és a szomszédos tartomány Hercegovina felszabadításának és az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadásának szentelték magukat azzal a céllal, hogy az említett tartományok ezután a Szerb Királysággal egyesüljenek. Négy további fiatal összeesküvővel együtt Princip és Čabrinović a menet útvonalán sorakozott fel, hogy megölje a főherceget, a Habsburg elnyomás gyűlölt jelképét.

A két egyetemi hallgató Belgrádban, a szerb fővárosban valamikor kora tavasszal dolgozta ki tervét, amikor megtudta, hogy a főherceg Szarajevóba látogat. Bevontak egy harmadik ifjút, Trifko Grabežt, s az összeesküvők egy idősebb boszniai nacionalistától, Milan Čiganovićtól szereztek fegyvert. Čiganović megtanította őket pisztollyal lőni, robbanószerrel bánni, és ellátta őket ciánkapszu-

lákkal, hogy a tett végrehajtása után meg tudják ölni magukat. Időközben Princip írt Danilo Ilicnek, egy szarajevói tanítónak és írónak, aki még három merénylőt toborzott, és elvállalta az összeesküvők irányítását.

A szálak Szerbiába vezetnek

Mint kiderült, Ilić egy titkos terroristaszervezet tagja volt, amelynek „Egység vagy Halál" volt a neve, de mindenki csak úgy emlegette: a „Fekete Kéz" Tagjai minden eszközzel készek voltak arra, hogy Boszniát és Hercegovinát elszakítsák a Monarchiától, s a tartományok délszláv lakosságát egyesítsék Szerbiával. A szervezet feje Dragutin Dimitrijević ezredes volt, a szerb vezérkar hírszerző részlegének vezetője, akit a „Fekete Kéz"-ben Apis néven ismertek. 1913 novemberében Ilić Szerbiába látogatott, hogy Apisszal megvitassa egy merénylet tervét akkor a célpont még Bosznia katonai kormányzója, Potiorek generális volt. 1914 elején Apis elküldte első helyettesét a franciaországi Toulouse-ba, ahol a boszniai forradalmárok összegyűltek, hogy megtárgyalják a generális meggyilkolásának tervét.

Hogyan és mikor vegyült össze a „Fekete Kéz" összeesküvése Princip és ifjú társai cselszövésével talán már sohasem derül ki. Mindenesetre valószínű, hogy Princip, aki gyakran látogatta a belgrádi kávéházakat, a szerb forradalmárok találkozóhelyeit, megismerkedett a „Fekete Kéz" tagjaival. Mindkét tervezett merénylet célja az volt, hogy terror révén elérjék: az Osztrák–Magyar Monarchia mondjon le délszláv alattvalói irányításáról.

Menetelés a háború felé

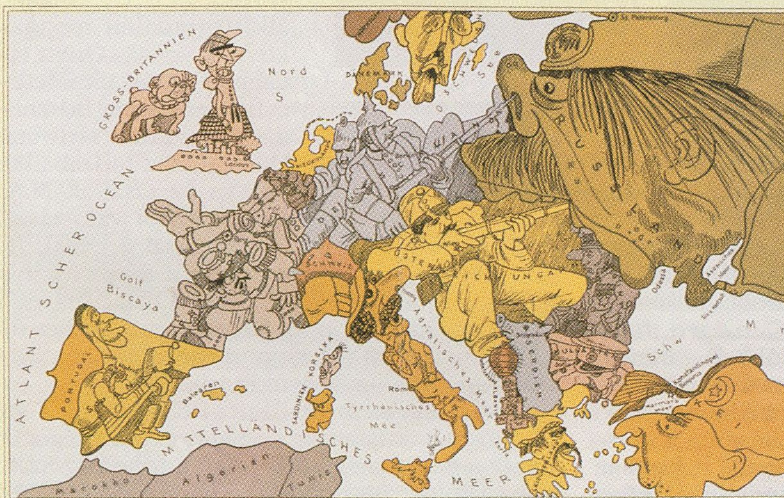
Bécsben a Monarchia kormánya Szerbiát tette felelőssé a trónörökös és hitvese haláláért. Egy hónappal később, július 23-án a Monarchia ultimátumot küldött Szerbiának. Bécs követelte, hogy oszlassák fel a birodalomellenes hazafias szervezeteket; hogy Ausztria részt vehessen a merényletet felderítő szerb vizsgálatban; hogy tartóztassák le a Habsburg Birodalom elleni aknamunkájukról ismert szerb tisztségviselőket, valamint hogy indokolják meg, és ismerjék el Szerbia bűnösségét.

A szerb válasz – noha békítő célzattal fogalmazták meg elodázó jellegű volt. A kicsiny királyság bízván abban, hogy Oroszországot maga mögött tudhatja – mozgósítani kezdett a háborúra. Az ultimátum kézhezvétele utáni ötödik napon az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. Mikor az orosz cár általános mozgósítást rendelt el, Németország a Monarchia szövetségese – hadat üzent Oroszországnak. A franciák és a britek, Oroszország szövetségesei pedig Németországnak üzentek hadat. Augusztus végére egész Európa belesodródott a háborúba.

Bűn és bűnhődés

Principnek és 24 vádlott társának tárgyalása 1914. október 12-én kezdődött Szarajevó egyik kerületi

A Szarajevóban eldördült lövések lángra lobbantották a „balkáni puskaporos hordó"-t. A lángok hamarosan átterjedtek egész Európára – a karikatúra ezt ábrázolja az országokat megjelenítő ellenséges és egymással hadakozó, összegabalyodott figurákkal, a brit buldogtól a mindent elnyelő orosz torokig (a kép jobb szélén).

Gavrilo Principet (a képen jobbról a második) a főhercegre és feleségére leadott halálos lövések után azonnal elfogták. A „Fekete Kéz”-ként ismert, titkos szerb terroristaszervezet halálfejes jelvényén halálfej és keresztbe tett csontok találhatók.

bíróságán. Csak a helyi merénylők kerültek a vádlottak padjára. Általános vélekedés volt, hogy az igazi bűnösök Belgrádban lennének fellelhetők – az ellenséges frontvonal mögött, a vád számára elérhetetlen messzeségben. Amikor Principet megkérdezték, hogy bűnösnek érzi-e magát, ezt válaszolta. Nem vagyok bűnöző, mert én csupán egy gonosztevőt tettem ártalmatlanná. Azt gondolom, jó cselekedetet hajtottam végre.

Október 23-án, a tárgyalás végeztével a bírák kihirdették az ítéletet: Principet, Čabrinovićot és Grabežt gyilkosságban és felségárulásban találták bűnösnek. Mivel még nem töltötték be a huszadik életévüket, nem szabhattak ki halálos ítéletet, csak a leghosszabb húsz évnyi – börtönbüntetést. Mindhárman meghaltak a börtönben még a háború vége előtt, amelynek kirobbantásához hozzájárultak.

Princippel és Čabrinovićtyal tüdőbaj végzett, Grabežt krónikus alultápláltság vitte el. Ilićet és négy társát halálra ítélték. A négyből kettőnek a fellebbezés után börtönbüntetésre módosították az ítéletét. A tanítót és két társát 1915 februárjában végezték ki. Nyolc másik vádlott kapott kisebb-nagyobb büntetést; kilencet felmentettek.

A tárgyalás rejtélyes utóhangja volt, mikor két évvel később Dimitrijević ezredes vállalta a felelősséget az összeesküvésért. A „Fekete Kéz” vezérét Szerbia régenshercege, Alexander elleni gyilkossági kísérletért fogták perbe, és ítélték halálra. A katonai bíróságnak benyújtott írásos vallomásában Apis beismerte, hogy része volt a Ferenc Ferdinánd meggyilkolásához vezető összeesküvésben. A történészek között még mindig vitatéma, hogy vajon ő volt-e a merénylet tulajdonképpeni kiagyalója és irányítója, vagy sem. Mindenesetre az egykori Jugoszláviában, a délszláv hazában, amelynek létrehozása az életcélja volt, Gavrilo Principet nemzeti hősnek tartották.

Találat az égbolton

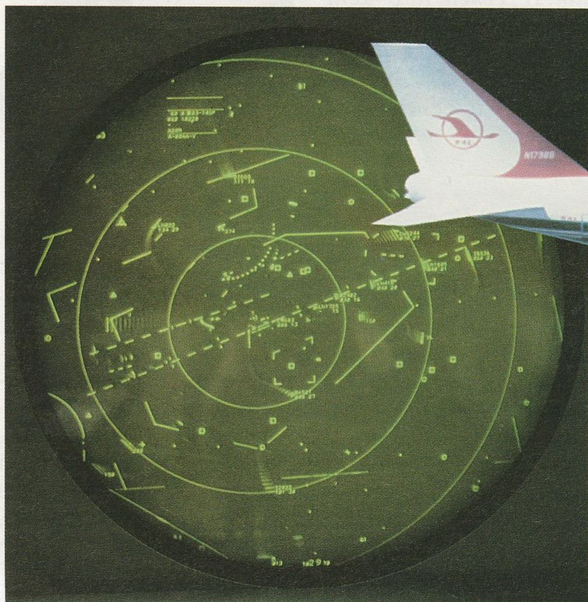
A hidegháború enyhültével úgy tűnt, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió készen áll arra, hogy tárgyalásokon tisztázza ellentéteit. Ám egy nap a szovjet sugárhajtású repülőgépek lelőttek egy utasokkal teli dél-koreai repülőgépet. Emberi hiba volt, provokáció – vagy egy paranoiás politika logikus következménye?

„Most rakétával próbálkozom mondta a nyugodt hang a recsegő rádióban. – Ráközelítek a célra... Kilövés megtörtént. A célpont megsemmisítve."

Ezután a szovjet Szukhoj–15 szuperszonikus vadászgép pilótája szemmel is kereste az elpusztított célpontot – a Boeing 747–200B már spirálisan zuhant lefelé a Japán-tenger hideg vize felé. Reggel hat óra huszonhat perc volt. A vadászpilóta két igen korszerű fegyvert vetett be áldozata ellen: egy hőkereső rakétát, amely az egyik hajtóművet semmisítette meg, és egy radarvezérlésű rakétát, amely feltehetően az üzemanyagtartályba csapódott be. – Korean Air 007... – az utasszállító gép pilótája enynyit tudott mondani rádiója mikrofonjába. Aztán elnémult. A hatalmas gép 14 percen át zuhant a tíz ezer méteres magasságból 1983. szeptember elsején. Valahol az orosz Szahalin-szigeti titkos katonai bázisoktól nyugatra csapódott be a tengerbe. A közelben tartózkodó japán halászok észlelték az égő üzemanyag szagát. A fedélzeten lévő 269 ember elpusztult: 76 koreai, 61 amerikai és 11 másik ország állampolgárai. Többségük ázsiai zónaidő szerint kevéssel éjfél után indult a végzetes útra a New York-i Kennedy repülőtérről. Hét órával később a gép leszállt az alaszkai Anchorage-ben, ahol négy utas kiszállt. A gépet tovább vivő új személyzet élére a 45 éves pilóta, Csun Bjong In állt, akinek 10 ezer 547 repülési órája volt – ebből 6 619-et a 747-es típushoz hasonló óriásgépeken repült. A KAL 007-es járat 39 perc késéssel szállt föl, helyi idő szerint hajnali négy órakor, s a 6000 kilométernyi távolságban lévő dél-koreai főváros, Szöul felé vette az útját.

A bizonytalanság kínjai

Vajon eltérítették a KAL 007-et? Talán baleset történt? A rettegéssel vegyes reménykedésben töltött 18 órán át semmi hivatalos bejelentés nem érkezett az eltűnt utasszállítóról. Senki nem fogott S.O.S. jel-

Bár a KAL 007-es járaton közlekedő gép az ellenőrző pontokon a kijelölt tartózkodási helyeket adta meg rádióüzenetében, valójában már más útvonalon repült; a kitérőt azonban nem vették észre a földi irányítók.

Az előírt útvonalról (Romeo 20) letérő dél-koreai utasszállító gép áthaladt a Kamcsatka-félsziget, majd a Szahalin-sziget fölött, tehát megsértette a szovjet légteret, mielőtt lelőtték.

zést a repülő kapitányától. A japán légiirányítók nyilvánvalóan nem vették észre a radarernyőn, hogy egy gép jelentős mértékben eltért a megszabott útiránytól. Egy dél-koreai pilóta, aki 16 kilométeres távolságon belül repült el a koreai gép mellett, nem tudott rádiókapcsolatot teremteni Csun kapitánnyal, de úgy vélte, ezért még nem kell vészjelzést leadnia.

Végül az Egyesült Államok külügyminisztere, George Shultz döbbentette meg a világot bejelentésével, amelyhez információt – a számítógépadatok elemzése révén – hírszerző szakértők szolgáltattak. A KAL 007-es járatot a szovjet légvédelem tudatosan megsemmisítette. – Ez az esemény megrázza az egész világot – mondta Reagan elnök. Egy amerikai szenátor sokak érzelmeit fejezte ki megállapításával: Egy fegyvertelen utasszállító gépet megtámadni annyi, mint egy iskolabuszra lőni.

A szovjet hatóságok két napig semmi érdemlegeset sem mondtak. Aztán, amint egyre több ember fejezte ki világszerte részvétét a meggyilkolt utasokat gyászoló, a történtek előtt értetlenül álló hozzátartozóknak, a szovjetek állásfoglalást adtak ki egy „azonosítatlan repülőgép"-ről, amely „durván megsértette az államhatárt, és mélyen behatolt a szovjet légtérbe"

A szovjet TASSZ hírügynökség állítása szerint az elfogó gépek csupán figyelmeztető lövéseket adtak le, és nyomkövető rakétákat lőttek ki. A nemzetközi felháborodást „hűhó"-nak minősítették, s homályosan arra célozgattak, hogy a járat amerikai kémkedési célokat szolgált.

Világszerte fellángoltak az indulatok. Dél-koreaiak tízezrei vonultak Szöulban az utcára, az olasz és a japán kommunista párt magyarázatot követelt Moszkvától a „bűntény"-re. Négy nyugat-európai ország pedig diplomáciai úton tiltakozott a történtek miatt. Civilizált országokban nem főbenjáró bűn eltérni a megadott útiránytól – mennydörögte Jeane Kirkpatrick, az USA akkori állandó ENSZ-képviselője. A küldöttek döbbenetbe dermedten hallgatták az orosz pilóta rádiójelentésének magnófelvételét. A japán Védelmi Ügynökségtől kapott felvétel bizonyította, hogy az utasszállító gépet hidegvérrel semmisítették meg. A szovjet külügyminiszter, Andrej Gromiko támadóan reagált: A szovjet felségterület, a Szovjetunió államhatárai szentek. Nem számít, hogy ki a provokátor, tudnia kell, hogy tettéért viselnie kell a teljes felelősséget.

Küzdelem a fekete dobozért

A rejtély egyik kulcsa feltehetően a tenger mélyén, a gép fekete dobozában van, amely rögzíti a repülési adatokat és a pilótafülkében elhangzottakat. A szembenálló amerikai és szovjet kutatócsoportok tüstént a becsapódás feltételezett helyszínén termettek, s elkeseredetten versengtek azért, hogy megtalálják a sokatmondó bizonyítékot. A fekete dobozba épített, elemmel működő jeladó, noha akár hatezer méteres víz alatti mélységből is képes sugározni, egy hónapon belül lemerül. A teljes erőből működő berendezés jeladása kb. 8 kilométeres sugarú körben mindenütt hallható.

Az amerikai repülőgép-hordozó, a *Stertett* jelentése szerint a vad hajszában alighanem csak a jószerencsén múlott, hogy a hajók nem ütköztek egymásnak a Szahalin-szigettől nyugatra lévő vizeken. Pedig hiábavaló volt a keresés. A fekete doboz nem került elő.

A kegyetlen tenger csupán fémhulladékokat, személyes tárgyakat, és azonosíthatatlan emberi maradványokat vetett ki magából.

A viharos idő és az óceáni árkok nagy mélysége ellenére a keresést egészen november 7-ig folytatták, akkor beszüntettek minden további munkát. Az igazság kiderítését ezek után a hírszerzők és szigorúan titkos berendezéseik felvételeire és a számítógépeknek a KAL 007-es járat utolsó óráiban rögzített adataira kellett alapozni.

„A célpont megsemmisítve"

Körülbelül négy órával azután, hogy felszállt Anchorage-ból, a KAL 007 személyzete nagyfrekvencián rádiókapcsolatot létesített Tokióval, s jelentette Szöul felé tartó repülésük adatait, mintha még mindig a megadott útvonalon haladnának. 17 óra 07 perckor (greenwichi idő szerint délután öt óra hét perckor, amely Szahalin fölött reggel öt óra hét percet jelentett) közölték, hogy éppen áthaladtak a NIPPI ellenőrző ponton. Valójában a Kamcsatka-félsziget fölött haladtak át akkor s Szahalin felé tartottak. 18.15-kor a dél-koreai gép engedélyt kért Tokiótól, hogy 11 ezer méter magasra emelkedhessen. Az engedélyt megkapták, s Tokiót később értesítették az emelkedés befejezéséről. Percekkel később jött az utolsó, befejezetlen jelentkezés: „Korean Air 007 Tokió kérte, hogy kapcsoljanak át más csatornára, hogy jobban hallhassák őket, de erre már nem kaptak választ.

Időközben egy másik beszélgetés is folyt a légtérben a 805-ös szovjet pilóta és a szahalini légvédelmi parancsnokság között. Japán automata hangra induló rögzítő berendezés fogta az üzenetváltást. Néhány részlet ebből a beszélgetésből:

18.12.10	Látom szabad szemmel és a [radar] ernyőn is.
18.13.05	A célpont befogva.
18.13.26	A célpont nem válaszol a kérdésre.
18.13.40	[A fegyverrendszer] bekapcsolva.
18.19.02	Ráközelítek a célpontra.
18.19.08	Nem látnak engem.
18.20.49	A gépágyúval lövök.
18.23.37	Most rakétákkal próbálkozom.
18.26.20	Kilövés megtörtént.
18.26.22	A célpont megsemmisítve.

Amerikai kémkedés?

A katasztrófa után nyolc nappal a szovjet vezérkari főnök, Nyikolaj Ogarkov új történettel állt a szovjet televízió kamerái elé. Burkoltan elismerte, hogy a szovjet vadászgépek két levegő-levegő rakétával „megállítottak" egy repülőt, s két, egymásnak ellentmondó mentséget adott a történtekre. Egyfelől kijelentette, hogy a szovjet földi irányítók azzal az amerikai kémrepülőgéppel tévesztették össze a koreai járatot, amely a körzetben repült. Másrészt azzal vádolta a koreai gépet, hogy kémtevékenységben vett részt az Egyesült Államok javára. A szigorúan katonai döntést, miszerint a 747-est el kell pusztítani, egy parancsnok hozta meg a Távolkeleten, s nem a legfelső szovjet katonai vagy polgári vezetésben született meg.

Nyugati megfigyelők mindkét elméletet gúnyos mosollyal fogadták. Valóban, az amerikai RC–135-ös felderítőgép pár órával a támadás előtt körülbelül 138 kilométer távolságban elhaladt a KAL 007-es járat mellett az ellenkező irányba. A 747-est, amely kétszer akkora, mint az RC–135, látta a szovjet vadászpilóta a magnószalagok tanúsága szerint, mert kétszer is jelentette, hogy látja a gép navigációs és villanó fényeit.

Ami a kémkedés vádját illeti, van néhány zavarba ejtő részlet. Csun kapitánynak, mint a koreai pilóták többségének, volt katonai múltja, és egyszer őt választották ki a koreai elnök személyes használatú gépére kapitánynak. Másrészt valóban eltért a megadott útiránytól egy nagyon kényes területen. Hiszen Szahalin szigetén haditengerészeti központ és hat létfontosságú légitámaszpont volt. A Kamcsatka-félsziget – a nagy hatósugarú rakéták próbaindításainak célpontja – a szovjet védelmi vonalak lényeges részét alkotta. A kettő között elterülő Ohotszki-tenger a rakétáikat az Egyesült Államokra irányító atomtengeralattjárók paradicsoma volt.

Mindeme tények ellenére a szakértők szerint nem volt szükség arra, hogy titkos kémtevékenység során polgári utasok életét tegyék kockára. A Boeing 747 amely éjszaka és nagy magasságban repült, semmiféle lényeges információt nem szerezhetett, hacsak nem szereltek rá nagyméretű antennákat, amelyek azonnal felismerhetők lettek volna. Még ha ez történt volna is, így sem juthattak volna olyan részletes információ birtokába, amilyet az RC–135-ös gépekkel és az amerikai orbitális műholdakkal nap mint nap begyűjthettek. A koreai elnök, Csun Tu Hvan ingerülten utasította vissza Ogarkov marsall állítását: A szovjet hatóságokon kívül senki a világon nem hiszi el, hogy egy hetvenéves embert vagy egy négyéves gyereket fölengednének egy polgári utasszállítóra, amely kémkedés céljából tudatosan meg akarja sérteni a szovjet légteret.

A megmagyarázhatatlan kitérő

Akkor viszont egy tapasztalt pilóta, aki a legkorszerűbb műszerekkel repült, miért tévedt be mélyen a szovjet légtérbe? A három inerciális navigációs rendszerből álló, 100 ezer dolláros robotpilóta-berendezés giroszkóppal és gyorsulásmérővel tartotta a gépet az előre beprogramozott útvonalon. A nagyobb pontosság érdekében a három számítógépbe külön-külön kellett betáplálni az adatokat. Vajon mindhárom hibás adatokat kapott? Talán a személyzet elhanyagolta azt a kötelességét, hogy összevesse a robotpilóta koordinátáit a repülési térképeken megadottakkal? A tapasztalt pilóta nem győződött meg arról, hogy a gép valódi helyzete megegyezik-e a robotpilóta által automatikusan rögzített ellenőrzési pontokkal?

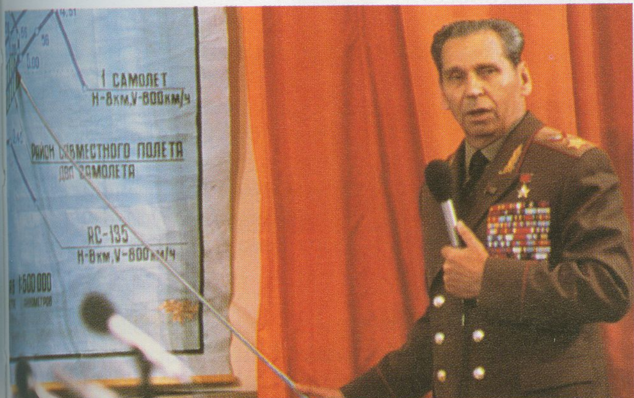
Csun kapitány bizalmasan jelentette legutolsó rádióüzenetében Tokiónak, hogy a japán Hokkaidótól 170 kilométernyire délkeletre halad. Valójában pontosan 170 kilométerrel volt a szigettől északra. A földi irányítók miért nem szóltak neki, hogy téved? Lehetséges, hogy tudatosan repült be a tiltott szovjet zónába, hogy értékes üzemanyagot

takarítson meg költségekre érzékeny munkaadóinak? Már repült a Romeo 20-nak nevezett útvonalon, amely olyan közel haladt el a szovjet határ mellett, hogy a pilóták általában széloldalt jelző radart használtak annak biztosítására, nehogy átlépjék a határt. Nem sok üzemanyagot takarítottak volna meg azáltal, ha ilyen kitérővel veszélyeztetik a gép biztonságát. A hivatalos feljegyzések kimutatják, hogy a menetrendszerű járatok errefelé sohasem tértek el a megszabott útiránytól.

Ráadásul a dél-koreaiak nagyon is jól tudták, milyen veszélyekkel jár a kitérés. 1978-ban a szovjetek már rálőttek egy ugyancsak az útvonalról letérő koreai gépre, s földre kényszerítették. Egy hőkereső rakéta fúródott belé, s a 707-es gép tízezer méteren át irányíthatatlan volt, aztán sikerült megfogni a zuhanásban, s kényszerleszállást hajtott végre a sarkkör fölött, Murmanszk közelében, egy befagyott tavon. Két utas meghalt. A szovjetek megmentették a túlélőket – köztük 13 sebesültet aztán a költségekre hivatkozva benyújtottak a dél-koreai kormánynak egy százezer dolláros számlát.

Elsietett döntés?

Ezen eset után a szovjetekbe befészkelődött a gyanú és mélységesen szégyellték, hogy a 707-es észrevétlenül hatolt be a légterükbe. Amikor a KAL

Az 1983. szeptember 9-én tartott sajtótájékoztatón a szovjet vezérkari főnök, Nyikolaj Ogarkov bemutatta a párhuzamosan repülő két gép, a KAL 007 és az RC-135 felderítő gép útját. – Ez volt az oka a dél-koreai gép lelövésének – mondta. Világszerte tömegméretű tiltakozás követte a szovjet akciót. A képen felháborodott koreaiak tüntetnek Tokióban.

007 radarjele feltűnt az ernyőjükön, már nagyon figyeltek. Két és fél órán át követték a jelet, amint az közeledett a határ felé. Abban a percben, amint a repülő átszelte a Kamcsatka-félsziget keleti határát, négy MIG-23 és SU-15 szállt fel sebesen, hogy fogadja a betolakodót, bár csak két pilóta felszállását dokumentálták. További négy elfogó gép csatlakozott később az üldözőkhöz.

A vadászpilóták egyik félelme az volt, hogy elfogy az üzemanyag. Mindegyik gépnek kevesebb mint egy óra volt a maximális repülési ideje, még tartalék üzemanyaggal együtt is. A 805-ös pilóta, aki útjára bocsátotta a végzetes rakétát, másodpercekkel később, hogy megpillantotta a KAL 007-est, katapultálta az üres póttartályokat, tehát mindössze 35 perce maradt, hogy lebonyolítsa az akciót, és biztonságosan visszatérhessen a támaszpontra. Miután az automatikus célzóberendezéssel hátulról becélozta mit sem sejtő áldozatát, a 805-ös kibocsátott egy azonosítást kérő IFF (Friend or Foe) jelzést a repülő felé: „Ellenség vagy-e vagy barát?" A speciális hullámhosszon leadott jelzést azonban csak egy másik szovjet gép foghatta volna. E ponton a koreai 747-es valószínűleg 850 kilométeres óránkénti utazósebességgel haladt, tehát a vadászgépnek nem kellett az utánégetőit igénybe vennie, hogy több mint 2200 kilométeres óránkénti sebességre gyorsítsa a SU–15-öst.

A 805-ös pilóta jelentette, hogy látja a koreai gép villanó fényeit. Mintegy 11 kilométerrel odébb az egyik MIG–23 pilótája jelentette, hogy látja a vadászgépet és célpontját is. Több mint tíz kilométerrel a földfelszín felett aznap éjjel jók voltak a látási viszonyok állítják a nyugati szakértők. Mellesleg a szovjet pilóták – csakúgy, mint amerikai vagy nyugat-európai kollégáik – kötelezően megtanulják felismerni a gépeket akár a körvonalaikról is. A Boeing 747 jellegzetes vonalaival és szokatlan, „púpos" orr-részével összetéveszthetetlen. A fehérre festett óriásgép magasan a felhők fölött repült, a félhold megvilágította. A hírszerzési szakértők abban is egyetértenek, hogy a szovjet radarkezelők nyilvántartanak minden, a szovjet határokhoz közel haladó gépet.

Később a 805-ös pilóta azt állította, hogy figyelmeztetésül kilőtt 120 darab nyomjelző töltényt. Rádiójelentéseinek magnófelvétele nem támasztja alá ezt az állítást. Amint a KAL 007 90 másodpercre távolodott el a nemzetközi útvonaltól – tehát mintegy 20 kilométernyire –, az üzemanyagot habzsoló SU–15 tüzelt, s mivel már nagyon szeretett volna visszaindulni a támaszpontra, csupán rövid ideig maradt még a körzetben, hogy lássa az eredményt.

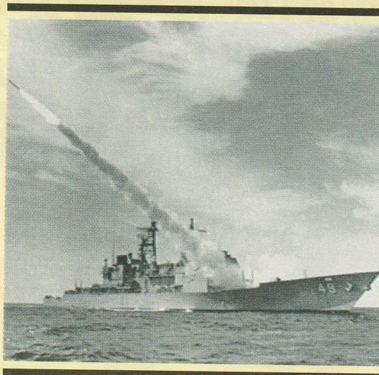
A rejtélyes utóhatás

A politikusok és diplomaták dühös vádjai és viszontvádaskodásai ellenére senki nem akarta, hogy ez az incidens a két nagyhatalom közötti konfrontációhoz vezessen. Reagan elnök emberi-

Halálos tévedés

A KAL 007 tragédiája után mindössze öt évvel „a világ minden kétséget kizáróan legjobban felszerelt hajója , az USA egyik hadihajója tévedésből lelőtt egy iráni utasgépet a Perzsa-öbölben. A fedélzeten lévő 290 ember elpusztult. 1988. július 3-án a Will Rogers III. kapitány parancsnoklata alatt haladó *Vincennes*-t két ízben is támadás érte a Hormuzi-szoros ellenséges vizein. Két iráni hajó tüzet nyitott a hajó egyik helikopterére, majd a csatahajó és egy másik amerikai hajó harcba keveredett egy őrnaszádokból álló iráni flottillával, ezek közül kettőt az amerikaiak elsüllyesztettek. Néhány perc múlva a radarernyők egy repülőgépet jeleztek, amely a *Vincennes* felé tartott.

A rákövetkező eseményeket a számítógépek rögzítették, de lényegében szemtanúja nem akadt a csatahajó fedélzetén. Az IFF azonosítás során arra a következtetésre jutottak, hogy a repülőgép a háborús

Az USA haditengerészete békefenntartóként volt jelen a Perzsa-öbölben, mikor egyik cirkálójuk lelőtt egy iráni utasszállítót.

övezetben állomásozó sugárhajtású iráni harci gépek jelzéseit közvetíti. Amikor a *Vincennes* három figyelmeztetést adott le a polgári vészhelyzetjelző frekvencián, és négyet a katonai katasztrófaközlő hullámhosszon, az iráni pilóta nem válaszolt, gépe nem változtatott irányt. A szolgálati szabályzat szerint az amerikai haditengerészet kapitányának joga van tűzparancsot adnia, ha egy repülőgép 32 kilométeres távolságon belül megközelíti. Délelőtt 10.51-kor a repülő átlépte a hajó kb. 30 kilométeres körzetét, s a számítógép automatikusan készenlétbe helyezett két Standard-2 föld–levegő rakétát. Rogers kapitány ismét figyelmeztető üzenetet küldött. Úgy látta, hogy a gép süllyed és gyorsul, mintha támadásra készülne a hajó ellen. Választási lehetőségei még inkább korlátozódtak, mert a rakéták minimális hatósugara 10 kilométer 10.54-kor, mikor a repülőgép mintegy 15 kilométernyi közelségbe ért, a kapitány kilövette a két rakétát. Legalább az egyikük eltalálta a sugárhajtású utasszállító repülőgépet, amely azonnal felrobbant.

A katasztrófa után heteken keresztül japán katonai kutatóegységek fésülték át Hokkaidó partjait, hogy összeszedjék a 100 kilométernyire történt becsapódás nyomán partra vetett hulladékokat. Az utasok személyes tárgyaira és emberi maradványokra bukkantak de a fekete doboz nem került elő, amely talán magyarázatot adhatott volna, mi vezetett a tragédiához.

ség elleni bűntettet emlegetett, de az Egyesült Államok megtorló intézkedései – például a javaslat, hogy az országok két hónapra szüntessék be a Szovjetuniót érintő légi forgalmukat – óvatosak voltak. Tizenegy nyugati állam állapodott meg rövidebb utazási tilalomban. Az ártatlan emberek halála tragikus volt, de a világ, úgy látszott, egyetért abban, hogy az esetleges bosszú vagy büntetés nem állhat a milliók életét védő enyhülés útjába. Még amikor a KAL 007-es járat elpusztításának híre napvilágra került, a genfi nukleáris leszerelési konferencián tárgyaló amerikaiak és szovjetek akkor sem álltak le egyetlen percre sem a megállapodás részleteinek kidolgozásában. Reagan szavaival az amerikai álláspont az volt, hogy „mutassuk a haragunkat, de maradjunk beszélő viszonyban"

A bosszú keresése helyett a szakértők szerették volna megoldani a rejtélyt. Ilyen katasztrofális navigációs hiba vajon még egyszer előfordulhat-e? Vizsgálat, elemzés és a logika révén sem jutottak megnyugtató válaszhoz. Egy meglehetősen meggyőző megoldást sugallt azonban a Boeing-gyár seattle-i gyárának mechanikus repülési szimulátora. Amikor Csun kapitány elhagyta Anchorage-t, nem ellenőrizhette beprogramozott útirányát az INS rendszerrel, mert az alaszkai repülőtér magas frekvenciájú kontrollsugár rendszere, amelyet a fedélzeti számítógép igénybe vett, időlegesen le volt állítva karbantartási munkák miatt. Ha a pilóta az iránytűjét használta felszálláskor akkor a kompaszt 246-os értékre állította volna be. Az előírt Romeo 20 jelzésű útvonaltól csupán kilenc fokkal tért volna el, vagyis földi léptékben kb. 20 kilométerrel. Ha a kapitány továbbra is ezt a beállítást használta, s nem állt át INS-re, vagyis robotpilótára, akkor a hiba – amelyhez hozzájárult a magasabb légrétegek széljárása aznap éjjel – a KAL 007-est az éber szovjet vadászgépek számítógépeinek észlelési körzetébe sodorhatta.

Esetleges elektronikai hiba a fedélzeten vajon megbéníthat egy óriásgépet azzal, hogy a navigációs rendszereit, jelzőfényeit és rádióit teljesen használhatatlanná teszi? Ez eléggé valószínűtlen. Mindhárom INS rendszeregység önálló áramforrásból táplálkozott. A jelzőfényeket a négy elektromos generátor bármelyike táplálhatta, egy-egy jutott mindegyik hajtóműre. Öt külön rádióadó volt a 747-esen. A becsapódásig a személyzet egy pillanatra sem veszítette el a kapcsolatot az útvonalon elérhető földi irányítóközpontokkal.

Emberi tragédia a világ színpadán

– Semmi különös, csak egy szokványos járat volt. Nagyon, nagyon csöndes repülés – emlékezett vissza a járat első repülési szakaszáért felelős tisztviselő. Valóban, egy amerikai szenátor kivételével, aki az első osztályú fülke egyetlen utasa volt, csupa hétköznapi polgár foglalt helyet a fedélzeten, sokan a családjukkal utaztak. A business class tele volt, de vagy 80 ülés üresen maradt a turista kategóriájú fülke hátsó részében. Az emberek többsége szunyókált a sivár hajnali órákban.

A családtagok és barátok fájdalmát csak még nehezebben tette elviselhetővé ez a hétköznapiság. A KAL dél-koreai gyászolókat vitt Hokkaidóba, ahol hajóra szálltak, s kifutottak a tengerre – oda, ahol egy gyermek holttestére bukkantak. Valamennyi halott emlékére koszorúk és virágcsokrok repültek a tenger vizébe.

Hentes fia volt a király?

Olaszország első királya, II. Viktor Emanuel, az ősi és nagyra tartott Savoyai uralkodóház tagja volt. Mindazonáltal sem külseje, sem tettei nem vallottak királyi vérre. Lehetséges-e, hogy valójában egy kereskedő törvénytelen fia volt, akit egy tűzhalált halt királyi csecsemővel cseréltek ki?

Savoya-Carignano hercege, Károly Albert családjával együtt az itáliai Firenze melletti Villa del Poggio Imperialéban tartózkodott 1822 nyarának vége felé. Szeptember 16-ának estéjén a herceg kétéves fiának, Viktor Emanuelnek a szobájába egy dajka lépett be. Kezében égő gyertyát tartott, ezzel akarta a kis herceg álmát zavaró kellemetlen szúnyogokat elűzni. Amikor a bölcső fölé hajolt, a gyerekágynemű csipkéje a gyertyához ért, és azonnal lángra lobbant.

A dajka, aki kétségbeesetten és erejét megfeszítve próbálta a tüzet eloltani és a gyermeket megmenteni a felcsapó lángok közül, olyan súlyos égési sebeket szenvedett, hogy néhány héttel később meghalt.

A kis herceg azonban megmenekült. A pompás firenzei nagyhercegi udvar hivatalos naplója a legnagyobb pontossággal tartotta nyilván Károly Albert és felesége, Maria Teresa életének még a legapróbb eseményeit is.

A szeptember 16-i naplóbejegyzés többek között azt is tartalmazta, hogy a hercegi pár gyermeke, Viktor Emanuel teste három helyen megégett, de a várakozások szerint hamarosan fel fog gyógyulni. A hercegi családról csaknem egy hónapig nem jegyeztek fel semmit ezután.

Károly Albert egészen október 10-ig nem jelent meg a firenzei udvarban, bár levelezéséből világosan kiderül, hogy már szeptember 20-án vagyis négy nappal a szerencsétlen tűzeset után visszatért a város széli villába.

Károly Albert az idő tájt írott leveleiben kifejezte megkönnyebbülését amiatt, hogy gyermeke megmenekült és nem sérült meg súlyosabban. Azt is megemlítette legalábbis eleinte hogy a dajka állapota sem életveszélyes.

Október 3-án Maria Teresa egyik udvarhölgye jelentette, hogy a dajka, Teresa Zanotti Racca szépen gyógyul, annyira hogy másnap csatlakozhat a Firenzébe az évad végén visszatérő hercegi családhoz. Santo Spirito falu ott, ahol a Villa del Poggio Imperiale állt polgármestere kötelességének megfelelően értesítette a rendőrséget, hogy Savoya-Carignano hercege és családja október 4-én befejezte nyaralását és elhagyta nyári tartózkodási helyét.

Két nappal később Teresa Zanotti Racca kómába esett, majd meghalt Firenzében.

Minek tulajdonítható az ellentmondás Károly Albert firenzei visszatértének kétféle időpontja között? És ugyan miért állították csupán három nappal a dajka halála előtt, hogy az állapota szépen javul? Vajon Teresa Zanotti Racca volt a villában támadt tűz egyetlen áldozata?

II. Viktor Emanuel, aki éppoly szilárdnak látszik, mint a díszes szék, amely mögött áll, 1849-től uralta Szardínia-Piemontot, és 1861-ben az egyesített Olaszország királya lett.

Savoya-Carignano hercege, Károly Albert Firenzében (a képen) tartotta fenn udvarát. A városon kívül álló villájában szörnyű baleset történt 1822. szeptember 16-a estéjén.

A cseregyerek

Azokban a hetekben, amelyek a balesetet követték, Firenzében és környékén az a hír terjedt el, hogy a herceg fia tulajdonképpen elpusztult a tűzben, és egy másik gyermek került helyette a hercegi bölcsőbe. A cseregyerek, suttogták egymás között az emberek, nem más, mint Gaetano Tiburzi másként Maciaccia – hentesnek és szeretőjének, Regina Bettininek a törvénytelen fia.

A tűzeset után nem sokkal Tiburzi feleségül vett egy másik nőt, és épített egy háromemeletes házat a firenzei Porta Romana mellett ezen a városkapun haladt át a Villa de Poggio Imperiale felé vezető út. A tágas, új hajlék földszintjén nyitotta meg saját boltját a hentes. Ifjúkori szerelme, Regina Bettini a későbbiek folyamán Tiburzi öccséhez, Pasqualéhoz ment feleségül. Rövid idő múlva a hentesnek megint volt pénze építkezni, s ezzel a második házzal kezdődött alapvetően gyümölcsöző üzleti tevékenysége az ingatlanpiacon. Mikor 1888-ban meghalt, negyvenhárom bérházzal rendelkezett.

Mindeközben pedig gond nélkül eltartotta 17 gyermekből álló népes családját. Vajon titkos forrásból jutott a hatalmas jövedelemhez? Talán Tiburzi különleges szolgálatot tett az uralkodónak, Károly Albert hercegnek, aki megjutalmazta hallgatását? Ami a hősies dajkát illeti, aki minden bizonnyal életét adta, hogy megmentse Károly Albert gyermekét, nem kapott semmit, sem ő, sem a családja, és még csak hivatalos elismerést sem kapott önzetlen cselekedetéért.

Valójában a továbbiakban hallgatás övezte a szörnyű tűzesetet. A Villa del Poggio Imperialét nem tartották többé alkalmasnak arra, hogy a herceg és családja ott töltse a nyári vakációkat, és arisztokrata leányok zárdaiskolájává alakították át.

A célba vett trón

Ha feltételezzük, hogy igazak a cseregyerekről szóló korabeli híresztelések, felmerül a kérdés, vajon mi lehetett Károly Albert indítéka arra, hogy eltitkolja fia halálát? Hogy válaszolni tudjunk erre a kérdésre, először is át kell tekintenünk Itália szövevényes, bonyolult politikai helyzetét a múlt század húszas éveiben.

Miután Napóleon birodalma 1814-15-ben összeomlott, az olasz csizma szétesett, apró álla-

mai közül jó néhány az osztrák birodalom uralma alá került. Például a Szárd Királyság, amely nemcsak az azonos nevű nagy szigetet foglalta magába, hanem a szárazföldön elterülő Piemontot is. Bár az Ausztria elleni felkelés 1821-ben elbukott, Szardínia-Piemont királya, I. Viktor Emanuel kénytelen volt lemondani a trónról fivére, Károly Félix javára. Mivel a gyermektelen Károly Félix volt a Savoyai-ház fő ágának utolsó férfitagja, ezért az egyházi és állami méltóságok összegyűltek Veronában, hogy kijelöljék az utódját.

Károly Albert volt az egyik jelölt, aki a király távoli unokatestvére volt a Savoya-Carignano ágon. Károly Albert csecsemő fiacskájával biztosította volna az örökösödést a sok bajt megélt királyságban. A tűzeset ebben a feszült helyzetben történt a Villa del Poggio Imperialéban. Károly Albert sokkal kevésbé vonzó jelölt lett volna fiú örökös nélkül unokafivére Szardínia-Piemont trónjára. Tehát a hercegnek minden oka megvolt, hogy eltitkolja a gyerekszobai tragédiát, s esetleg másik gyermekkel helyettesítse halott fiát.

Bajkeverő hercegből furcsa király

Károly Albert és Maria Teresa a legkevésbé sem voltak elégedettek első szülött fiuk szellemi és társasági téren felmutatott teljesítményével. A hercegnő egyik apjának írt levelében azt említi, úgy tűnik, mintha Viktor Emanuelnek kedve telne abban, hogy mindenkit elkeserítsen a hercegi házban. Fékezhetetlenül vad, nem érdeklik tanulmányai – mintha mindenben szöges ellentéte volna öccsének, Ferdinándnak.

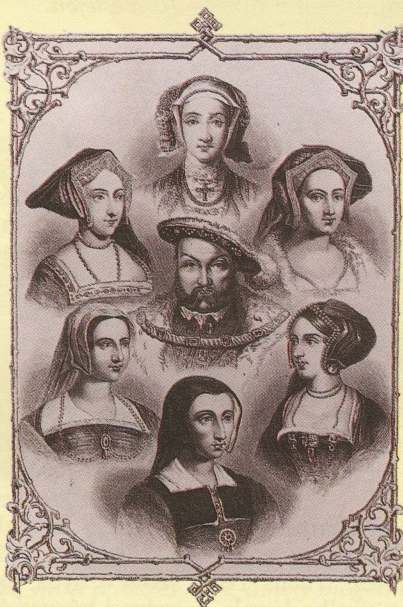
A Villa del Poggio Imperiálében bekövetkezett szörnyű tragédia után született Ferdinánd csöndes volt, érzékeny jóindulatú és kötelességtudó – apjának, a komoly Károly Albertnek pontos mása. Viktor Emanuel viszont, legalábbis anyja bevallása szerint, az uralkodóház egyetlen tagjára sem emlékeztetett. Míg Ferdinánd törékeny fizikumú volt tüdőbajban halt meg harminckét évesen addig bátyja, Viktor Emanuel erős, izmos ifjúvá serdült; arcvonásai durvák voltak, a modora sem árulkodott kifinomultságról. S amint széltében-hosszában suttogták az emberek, a herceget szerelmes természete kalandok keresésére késztette, és idővel számos törvénytelen gyermeket nemzett. 1831 ben Károly Albert követte unokafivérét Szardínia-Piemont trónján. Tehetséges módon megreformálta a királyság pénzügyi rendszerét, megerősítette a hadsereget, s végül liberális alkotmányt bocsátott ki.

Amikor megpróbált függetlenedni az osztrák uralomtól, vereséget szenvedett a csatamezőn, és kénytelen volt megalázó békefeltételeket elfogadni. Abbéli meggyőződésében, hogy már nem lehet hasznára országának, 1849. március 23-án lemondott a trónról 29 éves fia javára. Néhány hónappal később meghalt száműzetésében, egy portugál monostorban. A bajkeverő herceg pedig mint II. Viktor Emanuel király lépett a birodalom trónjára.

Hat feleség egyetlen utódért

Minden történelmi korban az uralkodó legfőbb kötelessége volt, hogy biztosítsa a családi trónutódlást lehetőleg fiúörökös révén. A XVI. századi Angliában VIII. Henrik könyörtelen harca, hogy megtartsa a trónt a Tudor-ház számára, a Rómával való szakításhoz és az anglikán egyház megalapításához vezetett.

1509-ben, amikor apját követte a trónon, Henrik feleségül vette Aragóniai Katalint, a spanyol Ferdinánd és Izabella lányát, saját bátyja özvegyét. Miután első négy gyermeke halva született, vagy csecsemőkorában meghalt, Katalin leánygyermeknek adott életet 1516-ban, akit Mary névre kereszteltek. Henrik nem volt megelégedve, s kiszemelte következő hitvesének Boleyn Annát. Meggyőzve magát, hogy Katalinnal való egybekelésével bibliai parancsot szegett meg, miszerint nem szabad fivér özvegyét elvenni, a király a pápához fordult, hogy érvénytelenítse a házasságot. Amikor a pápa visszautasította kérését, Henrik a canterburyi érsekhez, Thomas Cranmerhez fordult, aki engedelmesen semmisnek nyilvánította a házasságot 1533 májusában. Eközben Henrik titokban nőül vette Boleyn Annát, s lányuk, Erzsébet szeptemberben megszületett. Miután Annának nem sikerült fiú örököst szülnie, Henrik bíróság elé állíttatta s elítéltette felségárulásnak számító házasságtörés koholt vádjával, s az asszonyt 1536-ban kivégezték.

A király azonnal elvette feleségül Jane Seymourt, aki belehalt a szülésbe egy évvel később, amikor fiúgyermeke, Edward megszületett. Henrik még háromszor nősült meg: Anna Cleves-től 1540-ben elvált; Catherine Howardot 1542-ben lefejeztette házasságtörésért; s a kétszer megözvegyült Catherine Parr volt az, aki túlélte a király 1547-ben bekövetkezett halálát. Egyikük sem szült utódot.

Teresa Zanotti Racca a kis Viktor Emanuel herceg dajkája volt. Bár az ő gondatlansága vezetett a gyerekszobát elpusztító tűzhöz, hősiességét később mégis elismerte a király, akit állítólag megmentett a tűzhaláltól.

A Villa del Poggio Imperiale (lent) 1822-ben megszűnt mint hercegi nyári lak a tűzeset emléke valószínűleg túl fájdalmas volt a hercegi családnak.

Viktor Emanuel, aki vitéz volt a csatamezőn, bár kevésbé tehetséges uralkodó, kimutatta politikusi merészségét azzal, hogy visszautasította az osztrák követelést: vonja vissza az apja által kibocsátott alkotmányt – noha ez a szembeszegülés súlyos területi veszteséget jelentett a királyságnak.

Amikor pedig ragaszkodott ahhoz, hogy az osztrák uralom ellen lázadó olaszok amnesztiát kapjanak, hőssé vált a nép szemében. Élete legbölcsebb lépését azonban akkor tette, amikor beválasztotta kabinetjébe Camillo Benso di Cavour grófot, és 1852-ben miniszterelnökké tette meg ezt a politikai lángészt, az olasz egység bajnokát.

Azért így is jócskán akadtak, akik ferde szemmel nézték és helytelenítették a fiatal király normáktól eltérő, szokatlan viselkedését. Egyik kritikusa Viktória angol királynő volt, aki egy évvel volt idősebb Viktor Emanuelnél. „Lóháton úgy fest a király mint egy vadember akárcsak általában egész életében – írta a királynő rosszul leplezett viszolygással. Már szinte hozzászoktam faragatlan furcsaságaihoz, meg a szeme látványához, amelyet vadul forgat. Igazi különc!" Nyilvánvaló, hogy a királynő nem tekintette egyenrangúnak Viktor Emanuelt Európa többi koronás főivel.

Úton az olasz államiság felé

Cavour grófja, aki sikeres mezőgazdász és üzletember volt, mielőtt a politika küzdőterére lépett volna, 1847-ben másokkal együtt megalapította az *Il Risorgimento* című újságot, amely idővel az olasz nemzeti mozgalom orgánumává vált; a cím újjászületést, megújulást jelent.

Szardínia-Piemont miniszterelnökeként kétfrontos harcot kellett vívnia. Itálian belül arra kereste a megfelelő megoldást, hogyan lehetne két szembenálló nézet képviselőit összebékíteni: azokat, akik megelégedtek volna a meglévő államalakulatok föderációjával, és azokat, akik ragaszkodtak egy megújhodott Olaszországhoz. Külföldön azon igyekezett Cavour hogy meggyőzze az európai kormányzatokat: nincs félnivalójuk az ősi és jó hírű Savoyai-ház uralma alatt egyesített Olaszországtól.

A hadviselés és a diplomácia eszközeit zseniálisan vegyítve Cavour elérte a célját. 1861 március 17-én kihirdették az olasz királyságot, élén II. Viktor Emanuellel mint uralkodóval. Camillo Benso di Cavour gróf három hónap múlva meghalt. Vajon az egyesítés nagy fegyverténye egy hentes fiát emelte az egyesített Olaszország trónjára?

Nem oszlik a kétely

Viktor Emanuel tudatában volt az alantas származásáról kerengő pletykáknak, és szemmel láthatóan megtett minden tőle telhetőt, hogy eloszlassa őket. 1860-ban Firenzébe látogatott az olasz egyesítési mozgalom kapcsán. A királyi látogatást megelőzően Teresa Zanotti Racca fia – aki a piemonti királyi vagyontárgyakat kezelő hivatalban tisztviselőként dolgozott – elküldte a toscanai főkormányzónak Károly Albert leveleit, amelyeket a herceg 1822 nyarán írt a Villa del Poggio Imperialéból.

Egyesített Olaszország?

A XIX. század első évtizedeiben egész Itália a *Risorgimento* lázában égett ez a mozgalom az egységes államért való harcot jelentette. A napóleoni birodalom részeként Itália a francia felvilágosodás sok liberális elvét magáévá tette. A bécsi kongresszus azonban – a Napóleon vereségét követő békekonferencia 1815-ben visszaállította a maradi, régi rendet.

A nemzeti öntudatra ébredés fő apostola Giuseppe Mazzini volt, akit 1831-ben letartóztattak gyújtó hatású beszédeiért, amelyekben a régi rend elleni lázadásra buzdított. Hátralévő éveit jórészt száműzetésben töltötte. Időközben a félsziget különböző részein kitört spontán felkeléseket osztrák csapatok közreműködésével kegyetlenül leverték.

Mikor Szardínia-Piemont számára Károly Albert király liberális alkotmányt bocsátott ki 1848-ban, az olasz hazafiak az országnak a Savoyai-uralom alatti egyesítésébe vetették reményüket. Különösen azután, hogy Károly Albert fia és örököse, II. Viktor Emanuel Cavour grófot választotta miniszterelnökének.

1860 májusában Giuseppe Garibaldi (a képen) kihajózott Genovából, s elindította Szicília megszállását, amely azzal végződött, hogy a Bourbonok hatalmát megdöntötte Nápolyban. Garibaldi déli sikereihez hozzájárult Viktor Emanuel területfoglalása a középső régióban, s Cavour megragadta a pillanatot, hogy uralkodóját Olaszország királyává koronáztassa 1861-ben. Velencét öt évvel később csatolták az egyesített királysághoz. 1870-ben pedig Rómát, amelyet Viktor Emanuel csapatai elfoglaltak, és Olaszország fővárosává kiáltották ki.

Április 15-én, vagyis egy nappal a király Firenzébe érkezése előtt, az említett levelekből bizonyos részletek jelentek meg a *Monitore Toscano* című napilap címoldalán. A szörnyű baleset, a dajka hősies tette, a kis herceg csodával határos megmenekülése – mindez megint hír volt, pontosan harmincnyolc évvel a tragédia után.

Hogyan jutott a dajka fia Károly Albert leveleinek birtokába? Csakis a király adhatta neki azokat. Mielőtt Viktor Emanuel elhagyta volna a várost, jóvátett egy négy évtizedes mulasztást. Teresa Zanotti Racca a tűzvész estéjén tanúsított hősiességének elismeréseképpen a király az idővel zárdává átalakított villa falán leleplezett egy emléktáblát.

A szóbeszéd azonban nem ült el ettől, s elkísérte Viktor Emanuelt egészen a sírig. Sőt mi több, azokat, akik a király állítólag alantas származásáról kerengő történeteket ostoba mesének és merő pletykának tartották, nagy megrázkódtatás érte 1883-ban, alig öt évvel a király halála után.

Viktor Emanuelnek fiatalkori bálványai közé tartozott a jó nevű regényíró, Massimo d'Azeglio. Mint a fiatal király első miniszterelnöke 1849-52 között, d'Azeglio az első időkben segítette a gyakorlatlan uralkodót az államigazgatás gondjaiban, s ugyancsak ő volt az, aki beléoltotta a *Risorgimento* mozgalma iránti lelkesedést és elkötelezettséget. A királynál mintegy húsz évvel idősebb író nagyra becsült bizalmasa és tanácsadója volt a királynak mígnem valami történt köztük, s Viktor Emanuel Cavourt állította a helyére.

1866-ban bekövetkezett halála előtt hat hónappal d Azeglio elárulta barátjának és kiadójának, Gasparo Barberának, hogy meggyőződése szerint a király valójában egy toscanai hentes fia. Barbera belevette ezt a vallomást az emlékirataiba, amely posztumusz műként 1883-ban jelent meg.

„A királyok és a királyi sarjak olyanok, mint az angol versenylovak – nagyon finom a testi felépítésük. De Viktor Emanuel. .? Az ő karjai olyanok, mint egy hentesé. " – írta Barbera.

A kiadó megjegyzése vajon d'Azeglio vallomásának saját szavaival való elmondása volna? Talán a király egy gyenge pillanatában önmaga ellenében árulta el a szörnyű titkot? Vagy tán d'Azeglio szerette volna igazolni a királytól való elidegenedését? Az mindenesetre köztudott volt, hogy hivatalából való elmozdítása előtt a miniszterelnök úgy vélekedett, hogy Viktor Emanuel modortalanságai és felettébb erkölcstelen életmódja aligha méltó az egyesített Olaszország királyához.

A legtöbb olasz számára azonban teljesen érdektelen, hogy első királyuk ereiben egy uralkodó vagy egy hentes vére folyt. 1946-ban Olaszország megszüntette a monarchia intézményét, s elmozdította Viktor Emanuel dédunokáját a trónról – amelyet első ízben talán egy hentes fia foglalt el. Mindazonáltal II. Viktor Emanuelben, aki a megfelelő ember volt a megfelelő történelmi időpontban, máig is országuk alapító atyját tisztelik az olaszok.

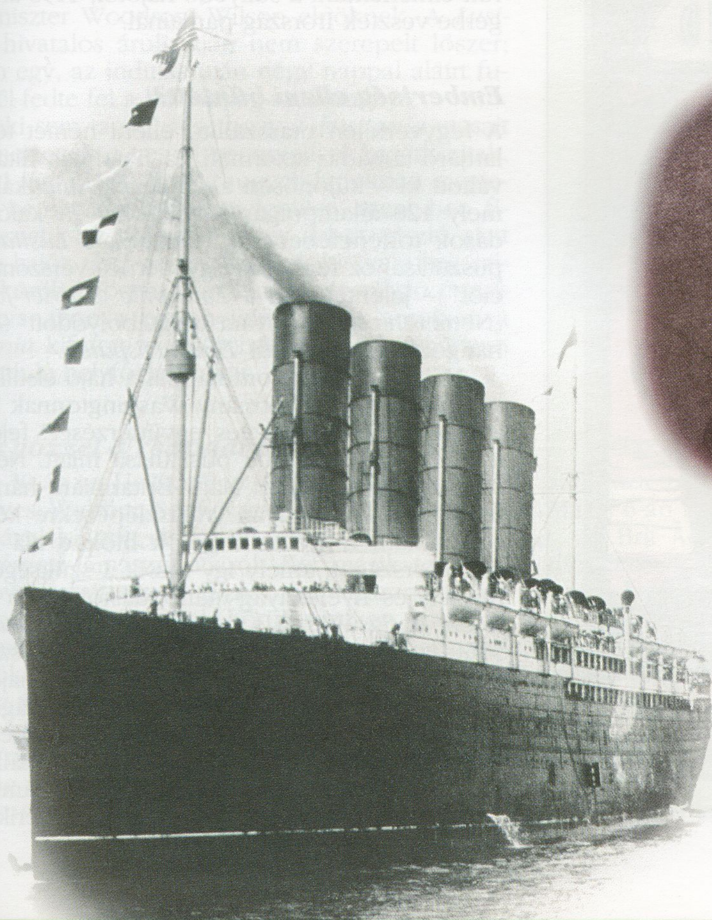

Cél eltalálva – elsüllyedt!

1915. május 7-én egy német tengeralattjáró elsüllyesztett egy brit utasszállító hajót. 1198-an vesztek oda. A kapitány hanyagsága miatt történt? Vagy pedig összeesküvésről volt szó, amelynek célja az lett volna, hogy az Egyesült Államok is belépjen az I. világháborúba?

Az átkelés az Atlanti-óceánon az évszakhoz képest május első hetében – szokatlanul simán ment. A brit luxus óceánjáró, a *Lusitania* utasai kártyáztak, versenyeket rendeztek a fedélzeten, a társalgókban üldögéltek, koncertet hallgattak, sétálgattak, vagy nyugszékben heverve élvezték a friss, sós levegőt. A New York-i kikötőből való kifutás után hét nappal, Írország déli partjainál olykor-olykor ködgomolyagba jutottak. William Turner kapitány 21 csomóról 18-ra – sőt, néha 15-re – csökkentette a sebességet. Utasítást adott a ködkürt 60 másodpercenkénti működtetésére délelőtt 8 és 11 óra között. Dél felé a köd felszakadozott, s az utasok közül sokan a fedélzetre gyűltek ebéd után, élvezni a meleg napsütést, s gyönyörködni az ír partok smaragdzöldjében.

Jó néhányukat alig leplezett aggodalom és rossz érzés kerítette hatalmába, hiszen háborús időkben tettek hajóutat, s a *Lusitania* most brit vizekre ért. Németország Nagy-Britanniával való élet-halál küzdelmében mindössze három hónapja nyilvánította háborús övezetnek a brit szigetek körüli tengereket, s utasította tengeralattjáróit, hogy ott minden ellenséges kereskedelmi hajót pusztítsanak el. Április végéig a német tengeralattjárók 66 hajót süllyesztettek el.

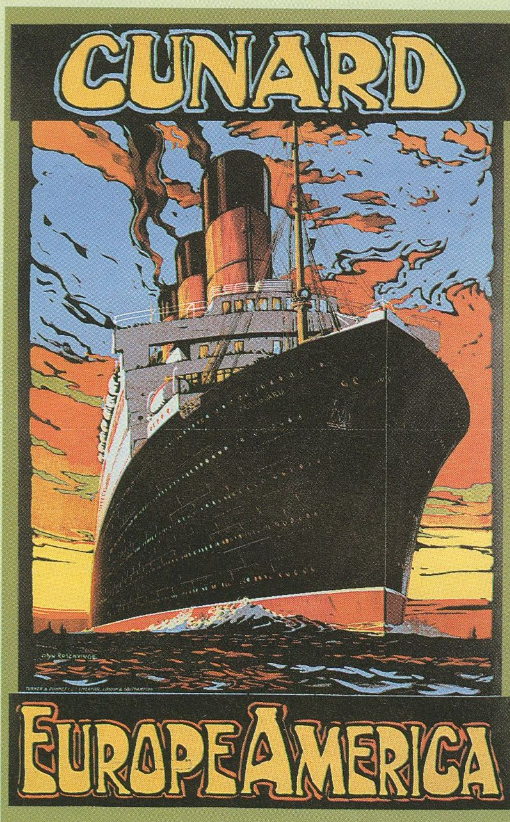

Walther Schwieger kapitány irányította az U-20 tengeralattjárót, amely 1915 májusában elsüllyesztette a Lusitaniát. *Vagy talán a felrobbanó hadianyag-szállítmány okozta a luxushajó végzetét?*

Az Atlanti-óceán királynője

Az 1907-ben megépített *Lusitania* és testvérhajója, a *Mauretania* kétségtelenül az Atlanti-óceán bajnokaivá váltak. Gyakran elnyerték a Cunard társaság számára az adott évben az óceánt leggyorsabban átszelő hajónak járó kék szalagot New York és Liverpool közötti útjaikon. A rendkívül fényűzően berendezett két hajót úszó palotaként emlegették csakugyan felvehették a versenyt a világ bármely első osztályú szállodájával.

A *Lusitaniá*n 2600 utas számára volt hely a 700 fős személyzet minden szeszélyüket kiszolgálta. A luxuslakosztályokban nappali, ebédlő, két háló és faburkolatú fürdőszoba volt. A *Lusitania,* amely kb. 240 m hosszú volt és legszélesebb részén is csupán kb. 27 m karcsúnak hatott. Négy óriási kémény eresztette az égnek a füstöt a szénnel működő gőzkazánokból, amelyek 68 ezer lóerőnyi energiával maximum 25 csomó óránkénti sebességre (kb. 46 km/ó) gyorsították a hajót. Sokan gondolhatták 1915 májusában az utasok közül, hogy ez a sebesség elég nagy ahhoz, hogy elhagyják az akkoriban még lassú, lomhán manőverező tengeralattjárókat. A háború folyamán a németeknek egyetlen olyan hajót sem sikerült egészen addig elsüllyeszteniük, amely méreteiben és gyorsaságában távolról is megközelítette volna az Atlanti-óceán büszke királynőjét.

Az utazás alatt naponta tartottak mentőcsónak-bemutatókat – nyolc matróz mutatta meg az utasoknak, hogyan kell beszállni és felvenni a mentőöveket. Egyik aggódó utasa megkérdezte Turner kapitányt, hogy ez a gyakorlat elégséges-e vészhelyzet esetére. – Torpedó nem éri utol a *Lusitaniá*t. Ahhoz ez a hajó túl gyors – válaszolta a kapitány

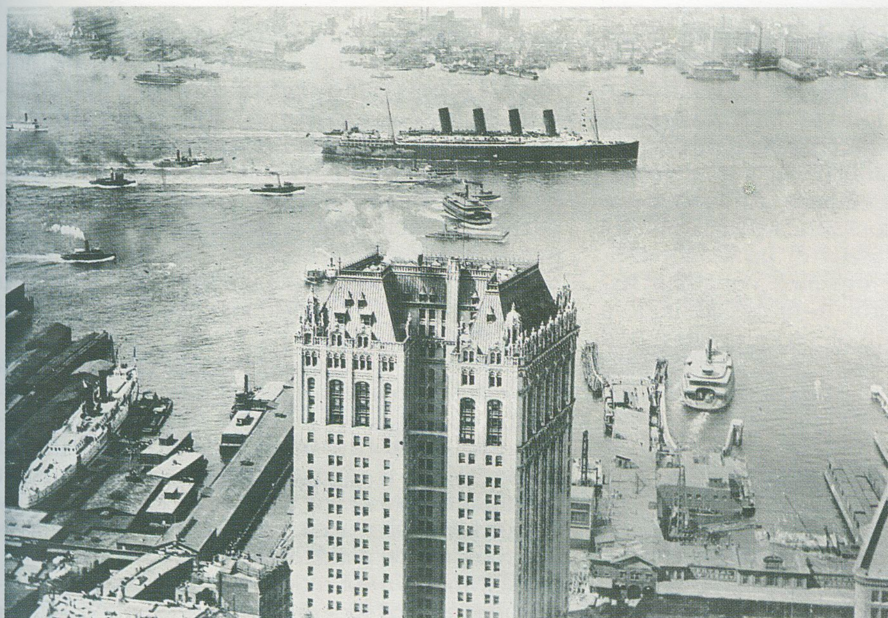
Tíz perccel múlt délután kettő, amikor két utas a fedélzetről észrevett egy árulkodó periszkópot, s alatta felderengett a lövegtorony és az alámerült test. – Odanézz, egy tengeralattjáró! kiáltott fel az egyik. – Uramisten! Elvesztünk! mondta a másik. Abban a pillanatban a hajó elején jobb oldalra figyelő őrszem, a 18 éves Leslie Morton matróz úgy 500 méternyire meglátott egy vízfelszínre törő hatalmas buborékot, ahonnan egy tajtékos, fehér vonal indult egyenesen a hajó felé. Morton megragadta a hangosbeszélőt, és felkiáltott a hajóhídra. – Torpedó a jobb oldalon!

A torpedó kevéssel a hajó középtája előtt, a vízvonal alatt nagyjából 3 méternyire csapódott be. A felrobbanó lövedék éles detonációját szinte azonnal követte egy második, még nagyobb robbanás, amelynek nyomán víz, gőz, füst, szénpor és egyéb törmelék zúdult ki a hajó szellőzőrendszeréből és kéményeiből. A *Lusitania* erősen jobb oldalra dőlt, aztán 18 perc alatt elsüllyedt. Bár az utasok és a személyzet közül 761 embernek sikerült elmenekülni a süllyedő hajótól, 1198-an a tengerbe vesztek Írország partjainál.

Emberiség elleni bűntett?

A fegyvertelen utasszállító elleni német tengeralattjáró-támadás azonnali és hatalmas tiltakozást váltott ki – különösen a semleges Amerikában, amely 128 állampolgárát gyászolta. „A kalóztámadások történetében sem találunk a *Lusitania* elpusztításához fogható kegyetlen és vérszomjas akciót" – jelentette ki a *Louisville Courier-Journal.* „Németország bizonyára megtébolyodott" visszhangozta a richmondi *Times-Dispatch*.

Május 10-én, három nappal a hajó elsüllyesztése után, a német kormány Washingtonnak küldött jegyzékében „mélységes együttérzését" fejezte ki az amerikai áldozatok pusztulása miatt. Németország azonban nyíltan Nagy-Britanniára hárította a felelősséget, mondván. válaszlépésekre kényszerült amiatt, hogy az angolok blokád alá vonták Németországot, amely így elesik a szükséges élelmiszer- és nyersanyag-utánpótlástól. Ezen túlmenően, hangsúlyozta a német jegyzék, a *Lusitania* 5450 láda lőszert és egyéb hadianyagot szállított, ami összeegyeztethetetlen azzal, hogy a hajó ártalmatlan utasszállító lett volna. „Németországnak joga van megakadályozni, hogy a Szövetségesek részére csempésszenek, és csempészárut szállító hajó ne próbálja utasokkal védeni magát támadások ellen" – írta William Jennings Bryan amerikai kül-

1915. május 1-én a Cunard társaság büszkesége, a Lusitania *luxushajó 202. óceáni átkelésére indult a New York-i kikötőből. A képen a hajó előző útjáról fut be a kikötőbe.*

ADVERTISEMENT.

NOTICE!

TRAVELLERS intending to embark on the Atlantic voyage are reminded that a state of war exists between Germany and her allies and Great Britain and her allies; that the zone of war includes the waters adjacent to the British Isles; that, in accordance with formal notice given by the Imperial German Government, vessels flying the flag of Great Britain, or of any of her allies, are liable to destruction in those waters and that travellers sailing in the war zone on ships of Great Britain or her allies do so at their own risk.

IMPERIAL GERMAN EMBASSY
WASHINGTON, D. C., APRIL 22, 1915.

BANKRUPTCY NOTICES.

Az 1915. április 22-re keltezett értesítés csupán május 1-én jelent meg, mikor a Lusitaniá*nak ki kellett futnia a kikötőből. Véletlen folytán a német hirdetés néhány lapban a Cunard társaság hajójáratainak menetrendje mellett kapott helyet. Kevés utas vette annyira komolyan a figyelmeztetést, hogy lemondja vagy elhalassza a helyfoglalását.*

ügyminiszter Woodrow Wilson elnöknek. A *Lusitania* hivatalos árulistáján nem szerepelt lőszer: csupán egy, az indulás után négy nappal aláírt fuvarlevél fedte fel a hadianyag-szállítmányt.

Senki sem tagadhatta, hogy a *Lusitania* utasait figyelmeztették a veszélyre, amellyel kacérkodtak. Május 1-jén a New York-i reggeli lapokban megjelent a német kormány bejelentése, amelyben figyelmeztetik az utasokat, hogy a brit zászló alatt haladó hajók támadásnak vannak kitéve a brit szigetek körüli háborús zónában. A vészjósló értesítés ugyanazon a napon jelent meg, amelyen a *Lusitania* kifutott a kikötőből. Csupán néhányan mondták le helyfoglalásukat.

Teljes gőzzel a csapdába

Április 30-án az U–20 német tengeralattjáró, a harmincéves Walther Schwieger kapitány parancsnoklásával kifutott az északi-tengeri Emden haditengerészeti támaszpontjáról. Két másik tengeralattjáróval együtt, az U–20-nak azt a parancsot adták, hogy a brit szigetek körüli vizeken kutasson fel és pusztítson el ellenséges hadihajókat, csapatszállítókat és kereskedelmi járműveket. Schwiegert az Ír-tengerre, Liverpool mellé irányították, ennek kikötője felé indult el a *Lusitania* másnap New Yorkból. Az U–20 elhaladva Skócia északi és Írország nyugati partjai előtt, május 5-én elérte kijelölt tartózkodási helyét. Aznap Schwieger elsüllyesztett egy vitorlást a dél-írországi partoknál. Május 6-án megsemmisített két nagy gőzhajót.

A Brit Admiralitás riadalmában Londonból rádióüzenetet küldött Turner kapitánynak a *Lusitaniá*ra, figyelmeztetve, hogy ellenséges tengeralattjárók működnek abban a körzetben, ahová hajójával belépni szándékozik. Ez volt négy üzenet közül az első – egyiküket hatszor ismételték meg –, amelyet Turner 6-án este és 7-én reggel kézhez kapott. Egyikben sem tettek említést azonban a Schwieger U–20-asa által elsüllyesztett hajókról.

Turnerről, mint valamennyi háborús övezetben haladó hajó kapitányáról, feltételezték, hogy hajó-

ját azok szerint az 1915 februárjában kiadott különleges parancsok szerint irányítja, amelyeket a háborús zónára vonatkozó német nyilatkozat válaszaként adtak ki. Ezek között szerepeltek olyan utasítások, hogy a csatorna közepén cikcakkban, teljes sebességgel kell haladni. A május 7-i végzetes délelőttön a *Lusitania* mintegy 20 kilométerre hajózott az ír partoktól azon az útszakaszon, ahol 225 km széles vízcsík választja el Írországot Dél-Angliától. Többé-kevésbé egyenes vonalban haladt. A kapitány 21 csomóról 18-ra csökkentette a sebességet (a csúcssebesség 25 csomó volt) a köd miatt és azért, hogy megvárja a liverpooli behajózáshoz kedvező tengeráramlást. Ha cikcakkban és teljes sebességgel halad, Turner könnyedén elkerülhette volna az U–20-at.

A hiányzó kísérő hajó

Turner kapitány arra számított, hogy kísérő hajót kap a *Lusitania* mellé a liverpooli kikötést megelőző órákra. Egy rombolóra lett volna szükség, amely 35 csomós sebességgel képes vágtázni a vizen, s amely felderíti és eltávolítja a tengeralattjárókat az utasszállító útjából. A rombolók elsődleges kötelessége azonban az volt, hogy csapatszállító hajókat kísérjenek Franciaországba és a Földközi-tengerre. Mikor a *Lusitania* elérte az ír partokat, csupán a *Juno* nevű, kivénhedt cirkáló volt kéznél. Ez nem volt képes 17–18 csomónál nagyobb sebességre, nem voltak tengeralattjárók megsemmisítésére alkalmas vízibombái sem, tehát aligha lehetett a *Lusitania* segítségére, sőt, talán még jobban lassította a haladását.

Sir Charles Coke altengernagy vette a *Lusitania* vészjelzését, miután azt találat érte, s a közeli Queenstown kikötőjéből kiküldött minden rendelkezésére álló mentőhajót – még az e célra átalakított halászhajókat is. A mentőalakulatok, amelyek két órával később értek a helyszínre, kihoztak néhány túlélőt a vízből, s a kikötőbe vontatták azt a kevés mentőcsónakot, amelyet sikerült vízre bocsátani.

A lomha *Juno*t akkor hívták vissza Queenstownba, amikor kiderült, hogy a kisebb hajók már megtettek mindent, amit megtehettek. Ha lettek volna még német tengeralattjárók a körzetben, a *Juno* újabb csábító célpontot jelentett volna. Coke persze nem tudhatta, hogy Schwieger – akinek már csupán egyetlen torpedója maradt – azonnal hazafelé vette az irányt a *Lusitania* elsüllyesztése után.

Noha Wilson elnök tiltakozását fejezte ki Németországnak, ellenállt az amerikaiak nyomásának, akik a Lusitania *elsüllyesztését követően, 1915-ben Amerika hadba lépését sürgették. 1916-ban Wilson a semlegességet célul tűzve indult újraválasztásáért. Az önvédelem érdekében való fegyverkezést hirdette, s úgynevezett készültségi felvonulásokon vett részt.*

Lelkifurdalás nélkül

Bár Schwieger akcióját nagy sikerként könyvelte el az egész német flotta, a fiatal kapitány fagyos fogadtatásban részesült Berlinben, mert a német kormányt súlyosan elítélte a világ közvéleménye. Schwieger naplójának feltehetően már szerkesztett, gépírásos változatában szerepel az az állítás, hogy egészen addig nem tudta, mit ejtett zsákmányul, amíg meg nem pillantotta a hullámokban elmerülő hajó nevét.

Schwieger négy hónappal később – bár addigra szigorú parancsot kapott, hogy ne támadjon meg utasszállítókat – elsüllyesztett egy újabb brit óceánjárót, a *Hesperian*t. 32 ember veszett oda. Mikor kikérdezték, miért szegte meg a parancsot, Schwieger azzal védekezett, hogy segédcirkálónak nézte a *Hesperian*t.

Megkérdezték tőle, hogy ez a tévedés okoz-e neki valamelyes lelkiismeret-furdalást, a kapitány ezt válaszolta. – A legkevésbé sem. 1917 szeptemberében hadművelet során bekövetkezett halála előtt Schwieger 190 ezer tonnányi brit hajóállományt süllyesztett el, és megkapta a német haditengerészet legmagasabb kitüntetését.

„Teljes mértékben felelős..."

Bár az amerikai kormány nem tiltakozott az 1914 novemberében bevezetett, Németország elleni brit

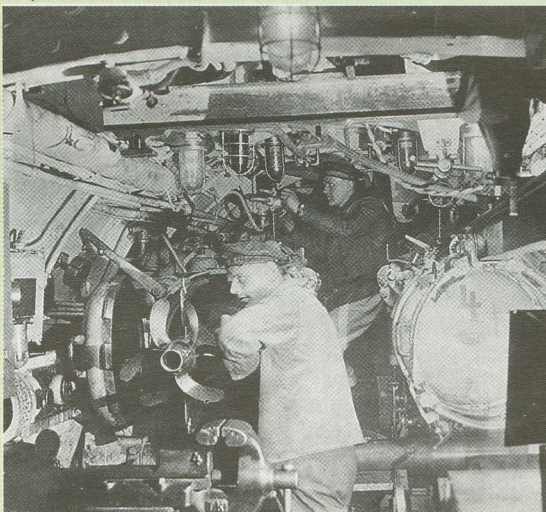
Figyelmeztetés nélküli támadás

Egy 1914-ben elfogadott nemzetközi törvény szabályai szerint hadihajó megállíthat fegyvertelen kereskedelmi járművet, s ellenőrizheti, hogy rakományában van-e csempészett, tehát illegális hadianyag. Ha ellenségnek szállítandó árura bukkannak, a hadihajó baráti kikötőbe vezetheti az elfogott járművet, vagy elsüllyesztheti. A támadónak kötelessége fedélzetére vennie a személyzetet és valamennyi utast – vagy pedig meggyőződni arról, hogy biztonságban elfoglalták helyüket a mentőcsónakokban. A tengeralattjárók megjelenése azonban különösen ahogyan a német haditengerészet használta ezeket az I. világháborúban megváltoztatta a szabályokat.

Még a háború kitörése előtt Nagy-Britannia felszerelte kereskedelmi hajóit olyan fegyverekkel, amelyekkel meg lehetett semmisíteni egy tengeralattjárót. Sok hajó hadihajók és a *Lusitaniá*hoz hasonló utasszállítók egyaránt képes volt arra, hogy sebességben felvegye a versenyt a tengeralattjáróval, orral nekimenjen és elpusztítsa. Winston Churchill, az Admiralitás első lordja, tengerészeti miniszter vezette be a hadihajókat kereskedelmi járműveknek álcázó taktikát, hogy kellő közelségbe csalogassák, majd elpusztítsák a német tengeralattjárókat.

Mikor a német kikötőket sújtó brit blokádra válaszul Németország háborús övezetnek nyilvánította a brit szigetek körüli vizeket, a semleges hajóknak tanácsos volt elkerülniük ezt a területet. A hibák elkerülhetetlenek amiatt, hogy a britek visszaélnek a semleges zászlókkal érveltek a németek.

A németek a váratlan, figyelmeztetés nélküli támadás előnyét használták ki, hogy ellensúlyozzák tengeralattjáróik tűzfegyverekkel és lerohanással szembeni sebezhetőségét. Váratlan tengeralattjáró-akcióik leghírhedtebbike volt a *Lusitania* elleni támadás a háború első évében. Németország a semleges Amerikával nem kívánt konfrontációba keveredni, ezért 1915 szeptemberében bejelentette, hogy nem süllyesztenek el figyelmeztetés és a fedélzeten lévőkről való gondoskodás nélkül utasszállítót. Mikor 1917-ben a németek mégis felújították a korlátlan búvárhajó-háborút, az Egyesült Államok hadba lépett Németország ellen április 6-án.

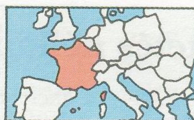
A német tengeralattjáró belső tere – mint a képen látható nagyon szűkre volt szabva.

blokád miatt, Wilson elnök azonnali reakciója a brit szigetek körüli háborús zóna bejelentésére éles hangnemű volt. Eszerint Németország viseli a „teljes felelősséget", ha amerikai járművek vagy állampolgárok esnek áldozatául a tengeralattjárók támadásainak. Az Egyesült Államok „megtesz minden szükséges lépést, hogy megvédje az amerikai életeket és tulajdont"

Egyeseknek – köztük talán a német figyelmeztetés ellenére a *Lusitaniá*n utazó amerikaiaknak is az elnök szavai azt jelentették, hogy az amerikaiakat védelmezi hazájuk zászlaja a tengereken, tekintet nélkül annak a hajónak a származási országára, amelyen utaznak. Mások – s ezek között lehettek magas rangú brit kormánytisztviselők – Wilson kijelentését úgy értelmezték, hogy az amerikaiak csatlakoznak a Szövetségesekhez, ha egy német tengeralattjáró amerikai életeket olt ki. Colin Simpson brit író szerint ez a meggyőződés amerikai és brit tisztségviselők összeesküvéséhez vezetett, amelynek célja az volt, hogy támadást provokáljanak a *Lusitania* ellen.

Vajon miért nem tartalmazta a hajó eredeti szállítólevele a csempészett hadianyagot? Esetleg nem a torpedó, hanem a lőszerrakomány robbanása küldte végül hullámsírba a *Lusitaniát*? Miért nem küldött a brit Admiralitás kísérő hajót, amint a Cunard társaság óceánjárója veszélyes vizekre ért Írországtól délre? Talán Turner kapitányt titokban arra utasították, hogy hagyja figyelmen kívül a biztonsági előírásokat, amelyek megóvhatták volna hajóját? És miért nem értesítették a kapitányt az U–20 támadása előtt a két elsüllyesztett hajóról? És vajon pontosan mire gondolt Lord Mersey a katasztrófa hivatalos, brit kivizsgálója, amikor a *Lusitania* elsüllyesztését „átkozottul mocskos ügy"-nek nevezte?

A tragédia nem hozta meg az Egyesült Államok hadba lépését, ahogy azt talán az Atlanti-óceán mindkét oldalán remélték egyesek. Ez csupán két évvel később, 1917 áprilisában történt meg, amikor Németország újból bevezette a korlátlan búvárhajó-háborút. Az amerikai beavatkozás végül is elvezetett a németek vereségéhez.

Az eltűnt trónörökös

A Bourbon-monarchiát elsöpörte a francia forradalom zűrzavara. XVI. Lajos és a királyné, Marie Antoinette szégyenteljes halált haltak a guillotine alatt: fiuk, Lajos Károly trónörökös börtönben pusztult el – legalábbis a korabeli jelentés tanúsága szerint.

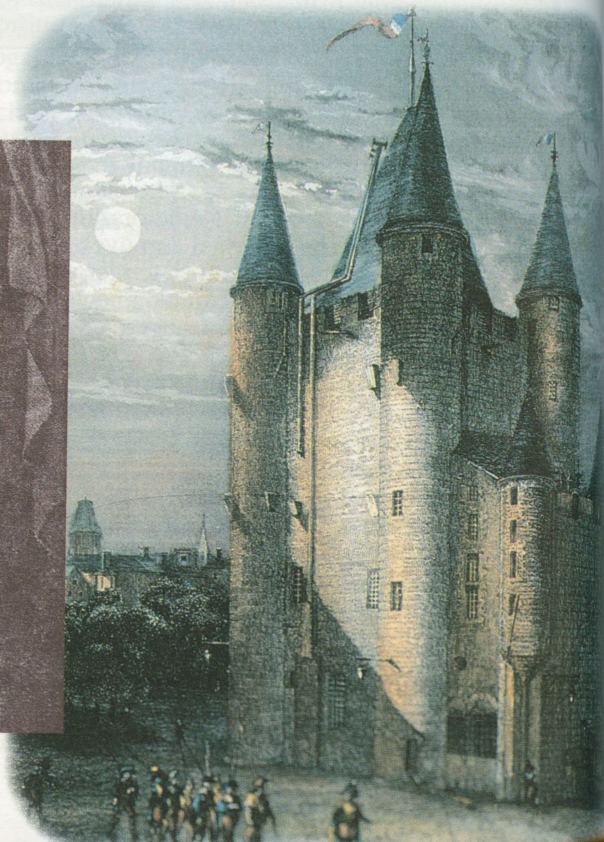
Franciaország már öt éve forrongott – azóta, hogy Párizsban, 1789. július 14-én a tömeg megostromolta a Bastille-t. A hírhedt börtön, a korrupt, lenézett Bourbon-rendszer jelképének lerombolása volt a francia forradalom nyitánya. Októberben éhes nők egy csapata Versailles-ba vonult, s kényszerítették XVI. Lajost és feleségét, Marie Antoinette-t, hogy két gyermekükkel együtt menjenek velük Párizsba, ahol a király kénytelen volt aláírni a nemzetgyűlés szerény reformjait. Ez azonban már nem volt elég az országot egyre inkább elborító változások hullámainak megfékezéséhez.

Miután ráébredt a személyét fenyegető veszélyre, Lajos a családjával együtt 1791 júniusában elmenekült Párizsból. Az északkeleti határ közelében, Varennes városában azonban megállították, s gyakorlatilag fogolyként vitték őket vissza a fővárosba. 1792. szeptember 21-én a Konvent megszavazta a monarchia eltörlését, s kikiáltották a köztársaságot. Hazaárulás vádjával bíróság elé állították, bűnösnek találták, és 387 szavazattal 334 ellenében halálra ítélték XVI. Lajost, akit 1793. január 21-én küldtek a guillotine alá. Marie Antoinette kilenc hónap múlva követte őt. Ez az időszak, amelyet a történelem rémuralomként tart számon, egy könyörtelen forradalmár Maximilien Robespierre nevéhez fűződik.

1794. július 27-én elérkezett Robespierre ideje. 21 bűntársával együtt letartóztatták, s már másnap

1793 elején, miután kivégezték XVI. Lajost, a száműzött királypártiak által királlyá kikiáltott trónörököst elviszik az anyjától (lent), s bezárják a Temple börtönébe (jobbra).

A német óraműves, K. W Naundorff XVII. Lajosnak, Franciaország és Navarra királyának mondta magát, vagy másként Károly Lajosnak, Normandia hercegének, de nem tudta alátámasztani követelését.

guillotine általi halálra ítélték – ugyanúgy ahogy ő küldött halálba oly sok embert. A megtorlás napján Paul de Barras, a Konvent tagja, aki főszerepet játszott Robespierre elmozdításában, a kivégzés helyszínéről a Temple-ba, a város szívében levő börtönbe sietett. Meg akart bizonyosodni a börtön két királyi lakója, XVI. Lajos és Marie Antoinette árváinak hogylétéről egyikük a 16 éves Mária Terézia volt, a másik a kilencéves Lajos Károly

Palotából börtönbe

Az 1785 húsvét vasárnapján született Lajos Károly gondtalan, kivételes gyermekkort élvezhetett Versailles-ban – amíg a forradalom el nem űzte a családját. Amikor a bátyja tüdőbajban meghalt, csupán egy hónappal a Bastille ostroma előtt lett a kisfiú dauphin, Franciaország koronahercege, XVI. Lajos örököse. Mikor a királyt kivégezték, a száműzetésben élő királypártiak kikiáltották őt XVII. Lajosnak, s kiskorúsága idejére nagybátyját, Provence grófját nevezték ki Franciaország régensének.

A királypártiak tevékenysége fenyegetést jelentett a Konvent számára, amely elrendelte, hogy a trónörököst bízzák egy cipész, Antoine Simon és felesége gondjaira. A házaspár saját osztályabéliként kezelte a fiút, durva, faragatlan bizalmaskodással bántak vele. A névleges királyból megpróbáltak köztársaságpártit faragni még a gyújtó forradalmi himnuszt, a *Marseillaise*-t is megtanították neki. Később ezekért a cselekedeteikért Simont és a feleségét kegyetlen barbárként bélyegezték meg.

1794 januárjában Simon lemondott a gyámságról, s Lajos Károly ezután a Temple-börtön tornyában kapott egy szobát – ugyanazt, amely apja utolsó cellája volt. A fiúra négy őr vigyázott, akik naponta váltották egymást, s annyira elszigetelték, hogy nővére, Mária Terézia, akit egy emelettel feljebb tartottak fogva, meg volt győződve arról, hogy testvére halott, vagy elvitték a Temple-ból. Az elhanyagolt gyermek, akit Barras július 28-án meglátogatott, csüggedt és beteg volt. Barras felháborodva rendelt mellé orvost, és ragaszkodott ahhoz, hogy emberségesebben bánjanak a királyi fogollyal.

A következő év elején a Konvent megszavazta, hogy Lajos Károlyt száműzetésbe küldjék, azonban arról értesültek, hogy a fiú túlságosan gyenge ahhoz, hogy utazzék. 1795. június 28-án jött a hír, hogy a trónörökös – néhányak számára XVII. Lajos – görvélykórban, azaz nyirokmirigy tuberkulózisban elhunyt.

Megszaporodott trónkövetelők

Robespierre halála és a rémuralom elmúlása még nem jelentette azt, hogy Franciaországban helyreállt a nyugalom. A következő két évtizedben hatalomra került, majd megbukott Napóleon, a katonai lángész és a politikai hatalom megszállottja, aki egész Európát pusztító háborúba sodorta. Mikor Napóleon vereséget szenvedett 1814-ben Franciaország ellenségeinek koalíciójától, a Bourbon-monarchiát visszaállították Provence grófjának személyében, akit XVIII. Lajosként királlyá kiáltottak ki.

Az új királynak és öccsének – egyben utódjának, X. Károlynak – meg kellett küzdeniük jó néhány trónkövetelővel csakúgy mint Károly követőjének, a polgárkirály Lajos Fülöpnek, aki 1830-tól 1848-ig uralkodott, amikor az újabb forradalom visszaállította a köztársaságot. Ezekben az években több mint 30 ember lépett fel trónkövetelőként, azt állítva magáról, hogy ő az elveszett trónörökös.

1834-ben egyiküket bíróság elé állították Párizsban. A vád egyik tanúja felborzolta a kedélyeket azzal, hogy felolvasott egy levelet az „igazi" XVII. Lajostól. Bebizonyosodott, hogy az illető egy elszegényedett óraműves, K. W Naundorff volt, aki sok évet töltött Németországban, s franciául

A Bourbonok visszatérése

Amikor Napóleon megszökött Elba szigetéről, XVIII. Lajosnak menekülnie kellett Párizsból, de a császár waterlooi vereségét követően győztesen tért vissza 1815. július 8-án.

Provence grófja, aki bátyjánál, XVI. Lajosnál egy évvel volt fiatalabb, veszélyes játszmába kezdett a francia forradalom alatt, és óvatosan tevékenykedett a rákövetkező napóleoni időkben.

Először támogatta a reformokat, s gúnyolta azokat a francia nemeseket, akik a forradalom kitörése után elmenekültek Franciaországból. 1791 júniusában azonban ugyanakkor, amikor a királyt és családját megakadályozták a menekülésben a gróf száműzetésbe vonult. Alig pislákoló érdeklődéssel a Párizsban fogva tartott Lajos, Marie Antoinette és gyermekeik sorsa iránt, a gróf ellenforradalmi proklamációkat adott ki, szervezte a külföldre menekültekkel az ellenállást, s más európai uralkodóktól kért segítséget ahhoz, hogy leverje a felkelést. A király kivégzését követően a külföldön élő királypártiak a grófot unokaöccse, Lajos Károly vagyis számukra XVII. Lajos régensévé nevezték ki.

Napóleon uralma alatt a gróf száműzetésben maradt, s bár szegényes anyagi körülmények között élt, nem volt hajlandó trónkövetelési igényéről lemondani, vagy járadékot elfogadni a császártól.

A kivárás taktikájával élt, amely végső soron be is vált, amikor Napóleon 1814 elején vereséget szenvedett. Május 3-án Provence grófját már mint XVIII. Lajost üdvözölték ujjongva Párizsban.

csak akadozva beszélt. Naundorff azonban meggyőzte az egykori versailles-i udvaroncokat, hogy jog szerint ő Franciaország igazi királya.

Egy órás kalandjai

A párizsi legfelsőbb körök döbbenettel hallgatták, amint Naundorff intim részleteket árult el XVI. Lajos és Marie Antoinette családi életéből. Mikor bizonyos versailles-i események felől kérdezték, amelyek a forradalom előtt történtek, vagy a későbbi börtönélethez kötődtek, az órás mindig hibátlanul felelt. Minden habozás nélkül néven nevezte azokat, akiket elébe állítottak, bár állítása szerint csak gyerekként találkozhatott mindegyikükkel, évtizedekkel korábban.

És mégis – az órás nem tudta pontosan elmondani, mikor és hogyan szabadult Temple-béli fogságából. Azok a történetek, amelyeket az 1795 (amikor utoljára látták életben) és 1810 (amikor megjelent Berlinben) közötti időszakról mesélt,

beleillettek volna egy történelmi kalandregénybe. Naundorff azt állította, miután megszöktették Párizsból, fogságban tartották, és gyakorta rosszul bántak vele állítólagos megszabadítói. Semmi nem hiányzott a lenyűgöző beszámolóból. átkelés az óceánon Amerikába, árulás, lopás, hamisított dokumentumok, gyilkosság, majd visszatérés Európába. Csakhogy egyik állítását sem tudta iratokkal alátámasztani.

Naundorff 1810 utáni élete – amelyre volt bizonyítéka éppenséggel nem fokozta a bizalmat azokban, akik támogatták azt az állítását, hogy ő a régen elveszett trónörökös. Két évvel azután, hogy az iratok tanúsága szerint Berlinbe érkezett, Naundorff Spandauba költözött, ahol minden nehézség nélkül megkapta a porosz állampolgárságot. 1822-ben Brandenburgban telepedett le egy családnál. Kevéssel ezután bíróság elé került csalásért azzal vádolták, hogy felgyújtotta a saját házát. Bár a bírák egyike kijelentette, hogy a vádlott őrült, Naundorffot három évi börtönre ítélték.

A festmény tanúsága szerint Lajos Károly finom vonású gyermek volt. A hű királypártiaknak ő a megkoronázatlan XVII. Lajos. Korabeli jelentés szerint 1795 júniusában, tízévesen börtönében halt meg, s a párizsi Sainte-Marguerite temetőben földelték el. Az egyszerű sírkő „L XVII" felirattal állítólag az övé.

Kiszabadulása után a porosz Crossen városába költözött. 1827-et követően állt elő a történettel, hogy ő Franciaország trónjának jog szerinti örököse. Újsághírek révén jutott el állítása a francia fővárosba, s Naundorffot Franciaországba rendelték.

A nővér nemet mond

A Naundorff állításaiban kétkedőket legegyszerűbben úgy lehetett volna meggyőzni, ha az állítólagos trónörököst szembesítik az egyetlen élő személlyel, aki legjobban ismerhette 1795 előtt – a saját nővérével, Mária Teréziával. A hercegnő túlélte a fogságot, s száműzetésben élt.

Bár Mária Terézia elismerte, hogy nagyon is elképzelhető, hogy a Temple-ban másvalakit tettek az öccse helyére, nem volt hajlandó Naundorffot fogadni. Kurtán annyit mondott csak, hogy nem lát hasonlóságot Lajos Károly és az órás arcképe között, amelyet megmutattak neki. S amikor végre Naundorff eljutott követelésével a francia bírósághoz, a hercegnő határozottan megtagadta, hogy tanúskodjék az ügyben. Ahelyett, hogy jogi elismerést kapott volna, Naundorffot Lajos Fülöp parancsára elfogták, és 1836-ban Angliába deportálták.

A Bourbonok elleni haragjától táplálva, amiért nem fogadták el a személyét, Naundorff vegyi laboratóriumot állított fel Angliában, hogy elkészítse az általa Bourbon-bombának nevezett fegyvert. Szerencsétlenségére a bomba idő előtt felrobbant, és jelentős kárt tett saját otthonában. Ezután megjövendölte Naundorff, hogy 1840. január elsején elfoglalja Franciaország trónját. Mikor jövendölése nem teljesedett be, Naundorff elvesztette még megmaradt támogatóit is. 1845. augusztus 10-én

Élet a száműzetésben

Mária Terézia XVI. Lajos és Marie Antoinette második gyermeke volt. Két hónap híján 11 éves volt, amikor azon a rémületes októberi napon, 1789-ben, a csőcselék arra kényszerítette a királyi családot, hogy hagyják ott a fényűző Versailles-t, és menjenek Párizsba, ahol bizonytalan jövő elé néztek.

Az 1791-es sikertelen szökési kísérletet követően a hercegkisasszony látta, hogy először apját, majd anyját hurcolják el kivégzésre. 1795 júniusában közölték vele, hogy öccse, Lajos Károly a trónörökös meghalt ugyanabban a börtönben, a Temple-ban, ahol őt is őrizték. Hat hónappal később, december 19-én a hercegkisasszonyt, nem tudni miért, szabadon bocsátották, s száműzetésbe küldték. E napon lett 17 éves.

Európai vándorlásának első állomása Ausztria volt, anyjának szülőhazája. A bécsi udvarban azonban nem részesült túlzottan szíves fogadtatásban unokafivére, II. Ferenc német-római császár részéről. A magány elől a kurlandi hercegségbe (ma Litvánia) menekült, ahol nagybátyja azt javasolta, hogy kössön érdekházasságot unokafivérével, Lajos Antallal, az angoulême-i herceggel, akinek szintén menekülnie kellett Franciaországból.

1814-ben, amikor visszaállították a Bourbon-monarchiát, s nagybátyja, Provence hercege elfoglalta a trónt mint XVIII. Lajos, Mária Terézia visszatért Franciaországba. 1824-ben apósa lett a király X. Károly néven. Hat évvel később, amikor Károlyt lemondásra kényszerítették a polgárkirály Lajos Fülöp javára, Mária Terézia Prágába menekült, s ott élt egy ideig a várban (a képen). De vándorlása ezzel még nem ért véget. Friuliban telepedett le végül, a mai Észak-Olaszországban, ahol 1851-ben, 72 éves korában halt meg megkeseredett szívvel.

halt meg Hollandiában – valószínűleg mérgezés áldozataként.

Naundorff leszármazottai azonban tovább vitték a követeléseket; még a XX. században is makacsul hozzáfűzték a Bourbon-nevet saját nevükhöz. 1954 júliusában egy francia fellebbviteli bíróság véglegesen elutasította az egyik leszármazott, egy cirkuszigazgató keresetét, aki René Charles de Bourbonnak hívta magát. Hivatalosan kinyilvánították, hogy Lajos Károly aki Franciaország trónörököse és a megkoronázatlan XVII. Lajos volt, meghalt a Temple-börtönben 1795. június 8-án. Bármilyen kétes értékű is, Franciaország nem létező trónja a hajdani királyi család Bourbon-Parmai ágának jutott.

Elcserélt fogolygyerekek?

Még ha Naundorff követelései alaptalannak bizonyultak is, vannak történészek, akik megkérdőjelezik, hogy Lajos Károly csakugyan meghalt volna, ahogy azt a Konventnek jelentették 200 évvel ezelőtt. Szerintük bizonyos tények azt sugallják, hogy egy másik fiúval cserélték ki a trónörököst.

A Konvent egyik tagja, aki 1795 elején látogatta meg a királyi rabot börtönében, arról számolt be, hogy a tízéves fiú süketnémának látszott. Az egyik őr aki az utolsó időkben teljesített szolgálatot, úgy jellemezte foglyát, mint aki korához képest szokatlanul termetes. A dokumentumok mind azt tanúsítják, hogy a trónörökös alacsony és karcsú volt.

Az orvos, aki elvégezte a boncolást, írásban megjegyzi, hogy a holttestről „azt állították, hogy" XVI. Lajos fiáé. Megjegyzése azt a benyomást kelti, hogy az orvos nem volt erről meggyőződve. A halott levágott hajfürtjét később összehasonlították a Marie Antoinette medalionjába zárt piciny fürttel – úgy tűnt, hogy nem azonosak.

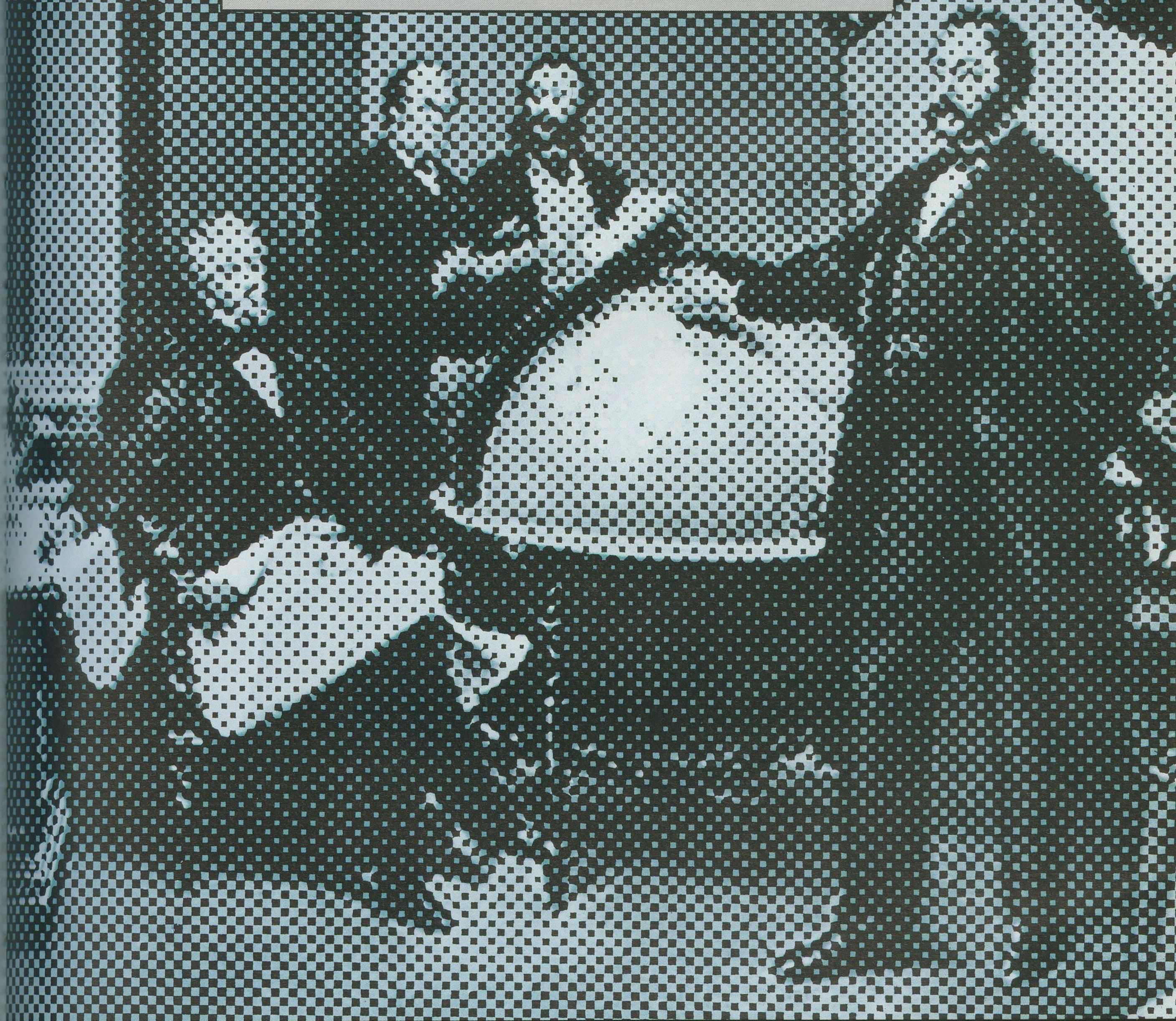
Vajon titokban bevittek egy fiút a börtönbe, s Lajos Károlyt kicsempészték volna? Antoine Simon, a trónörököst 1794 második felében őrző cipész felesége akaratlanul ötletet adott ahhoz, hogyan történhetett a csere.

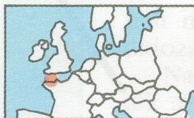
Királyi foglyuk szobájának szegényes berendezési tárgyai között volt egy nagy fehérneműs kosár, amelynek dupla feneke volt; tehát felhasználhatták arra, hogy egy aprócska gyermeket bevagy kicsempésszenek benne.

Mindeme kételyekre rácáfol Tourzel hercegnőjének vallomása, aki Marie Antoinette gyermekeinek nevelője volt. A veszély ellenére, hogy felingerli a forradalmárokat, a hercegnő a nappalijában tartott egy kicsiny portrét Lajos Károlyról. Miután kitudódott a trónörökös halálának híre, a fiú két börtönőre vitte el neki a szomorú hírt. Mikor meglátták a portrét, azt mondták a hercegnőnek, hogy a kép hasonlít elhunyt foglyukra. A temetést végző pap szintén megerősítette, hogy a holttest azonos a képen látható fiúval.

7

Végzetes mellléfogások

A győzhetetlen Armada

Ez volt minden idők legnagyobb tengeri hajóhada. II. Fülöp, Spanyolország királya ennek segítségével próbálta I. Erzsébet angol királynőt megfosztani trónjától. Ám végzetesen elszámította magát.

A herceg megrémült, amikor megkapta megbízását II Fülöp spanyol királytól. Santa Cruz márkijának 1588. február 9-én bekövetkezett halála után a király őt szemelte ki, hogy az Anglia elleni hadjáratot vezesse.

„Egészségi állapotom nem bírna ki ilyen utat esdekelt a herceg a királyhoz írt levelében, amelyben tudomásul veszi a királyi parancsot. – Kevés, tengeren töltött idő alatt szerzett tapasztalataimból tudom, hogy mindig tengeribetegséget kapok, és örökösen megfázom. Nem rendelkezem tapasztalatokkal sem a tengerészet sem a hadviselés terén, éppen ezért nem érzem alkalmasnak magam arra, hogy egy ilyen fontos vállalkozást irányítsak."

De a királyi akarattal nem lehetett szembeszegülni. Don Alonso de Guzmán el Bueno, Medina Sidonia hercege és Andalúzia főparancsnoka köte-

Az angoloknak 1588 nyarán a spanyol Armada felett aratott győzelme Nagy-Britannia hosszú ideig tartó tengeri fölényének kezdetét jelentette.

Medina Sidonia hercege, az előkelő származású, ámde kevés tengeri tapasztalattal rendelkező spanyol főúr vezette az Anglia elleni hadjáratot.

lességtudóan elfogadta a megbízást. Mint hithű katolikus és kifogástalan származású nemes, tudta, nincs más választása. A herceg elhagyta Spanyolország déli részén lévő kényelmes otthonát, és Lisszabonba sietett, ahol a flottát már előzőleg összevonták. A márki halála megszakította az indulásra tett lázas előkészületeket, és Medina Sidoniára várt az a herkulesi feladat, hogy a kikötőben uralkodó káoszt felszámolja.

Ez sikerült is neki, így április 25-én a székesegyházban ünnepélyes keretek között vette át a csatába készített zászlót Spanyolország címerével, két oldalán Jézus, illetve Szűz Mária képével. A hadjárat mottója egy szalagon díszelgett: „Kelj fel, Urunk, vidd győzelemre ügyedet!"

A spanyolok ezt a hadjáratot szentnek tekintették, amit a sors akarata szerint meg kell nyerniük, annak ellenére, hogy az angolok gyorsabb hajókkal, jobb fegyverekkel, nagyobb tengerészeti tapasztalatokkal rendelkeztek. A herceg egyik főtisztjétől megkérdezték, miért biztos annyira a győzelemben. – Ez rendkívül egyszerű – válaszolta. Isten ügyéért harcolunk.

Katolikusok protestánsok ellen

A viszály már majdnem harminc éve, 1558 óta tartott, amikor I. Erzsébet követte féltestvérét, Máriát, az angol trónon. Édesapjuk, VIII. Henrik, szakított a katolikus egyházzal, mivel annak tilalma ellenére el akart válni Mária anyjától, Aragóniai Katalintól, hogy feleségül vehesse Boleyn Annát.

Az Armada büszkén kihajózott Lisszabonból, ám hamarosan kikötni kényszerült La Coruñában, hogy további készleteket vegyen fel. A hajóhad, a La Manche csatornán és a Doveri-szoroson átjutva, a fenti térképen látható úton tért vissza Spanyolországba.

Így alapította meg az anglikán egyházat. Mária rövid uralkodása alatt megpróbálta Angliában visszaállítani a katolicizmust teljes díszében és pompájában, és ezért még férjhez is ment a törvényes spanyol trónörököshöz, a későbbi II. Fülöp királyhoz.

Egy angol hazafias legenda szerint Sir Francis Drake és Lord Howard még befejezték golyójátékukat, miután figyelmeztették őket az ellenség közeledésére a délnyugati part mentén.

De amikor az utód nélküli Mária meghalt, a korona Erzsébetre szállt, aki azt a vallást támogatta, amelyben nevelkedett – vagyis a protestantizmust. A buzgó katolikus Fülöp számára Erzsébet törekvése eretnekségnek számított.

Amikor Erzsébet szövetségre lépett Hollandiával, és katonákat küldött a Fülöp ellen felkelt protestáns alattvalók támogatására, a spanyol király már nemcsak vallási, hanem politikai téren is sérelmet szenvedett Angliától. Mégis habozott. Abban bízott, hogy az öregedő, férjezetlen angol királynőt katolikus unokatestvére, Stuart Mária, a trónjáról elűzött skót királynő követi majd a trónon.

De 1587 február 8-án Stuart Máriát Erzsébet parancsára kivégezték. Ekkor Fülöp tudta, hogy cselekednie kell.

A legszerencsésebb flotta

Fülöp azt tervezte, hogy erősen felfegyverzett hajóhadat küld a La Manche csatornához, hogy találkozzon a hollandiai parancsnok, Parma hercege által vezetett inváziós sereggel. A flotta védelme alatt Parma harmincezer emberének bárkákon kellett volna átkelnie a La Manche csatornán, partra szállni Margate-nél, majd a Temze mentén felfelé haladva el kellett volna foglalniuk Londont.

A tengeri hadjáratra induló flotta, amelynek parancsnokságát Medina Sidonia oly vonakodva vállalta el, 130 hajóból állt, ezek 2400 ágyúval, 124 ezer lövéshez elegendő lőszerrel voltak felfegyverezve. A hajók különböző méretűek voltak: az óriási úszó erődöktől kezdve az evezős gályákig, gyors fregattokig és ormótlan bárkákig, amelyek az ellátmányt szállították. A hajókon nyolcezer tengerész szolgált, és majdnem tizenkilencezer katonát szállítottak fedélzetükön. Hivatalosan a hajóhad neve *La felicissima armada* (A legszerencsésebb flotta) volt. Félelmetes ereje miatt a spanyolok azonban *La Invincible*nek (A legyőzhetetlen) nevezték el.

1588. május 9-én az első hajók felszedték a horgonyt, és elindultak a széles Tajo folyón az Atlanti-óceán felé.

Az évszakban szokatlan viharok miatt azonban a teljes hajóhad csak a hónap végére gyűlt össze az északi úthoz. Ekkorra az élelmiszer-ellátmány romlásnak indult a hús, hal és kétszersült nagy részét még az eredeti indulási időpontra, 1587 októberére pakolták fahordókba. A vízről is, amelyet

körülbelül egy hónappal az indulás előtt kezdtek tárolni, kiderült, hogy ihatatlan. Június 19-én Medina Sidonia vonakodva adta ki a parancsot a flottának, hogy kössenek ki Spanyolország északnyugati részén, La Coruñában, és vegyenek fel élelmiszert és vizet. Az utat csak július 21-én folytatták.

Van elég idő a spanyolok legyőzéséhez

Míg a spanyol hajóhad ősz óta készülődött, az angol flotta teljes felfegyverzése csak áprilisban fejeződött be és az előkészületek hiányosságai furcsa módon Erzsébetnek kedveztek. Hajóin az étel és ital nem romlott meg; katonái nem unatkoztak.

A királynő hajóhadának parancsnoka az effinghami Lord Howard volt. Hasonló okok miatt kapta meg ezt a tisztséget, mint Medina Sidonia buzgó protestáns volt.

Erzsébet hűséges alattvalója, és olyan nemesi család leszármazottja, amelynek tagjaiból már három lord admirális került ki. Helyettese a kitűnő kalóz, Sir Francis Drake volt.

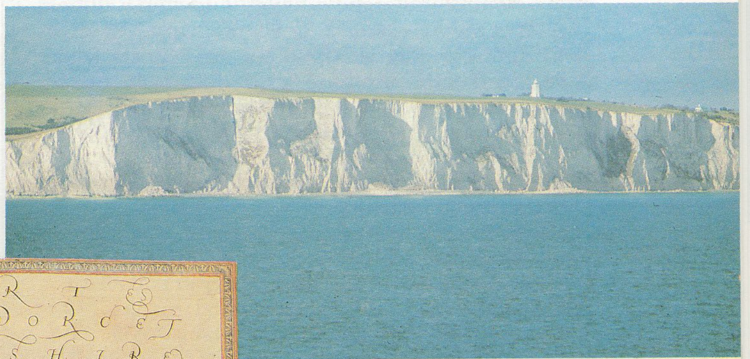
Az angolok tudtak a spanyolok hosszadalmas előkészületeiről, és harmincezer emberből álló szárazföldi erőt vontak össze a déli part mentén, további tizenhétezer katonát pedig a Temze alsó szakaszán, Tilburynél.

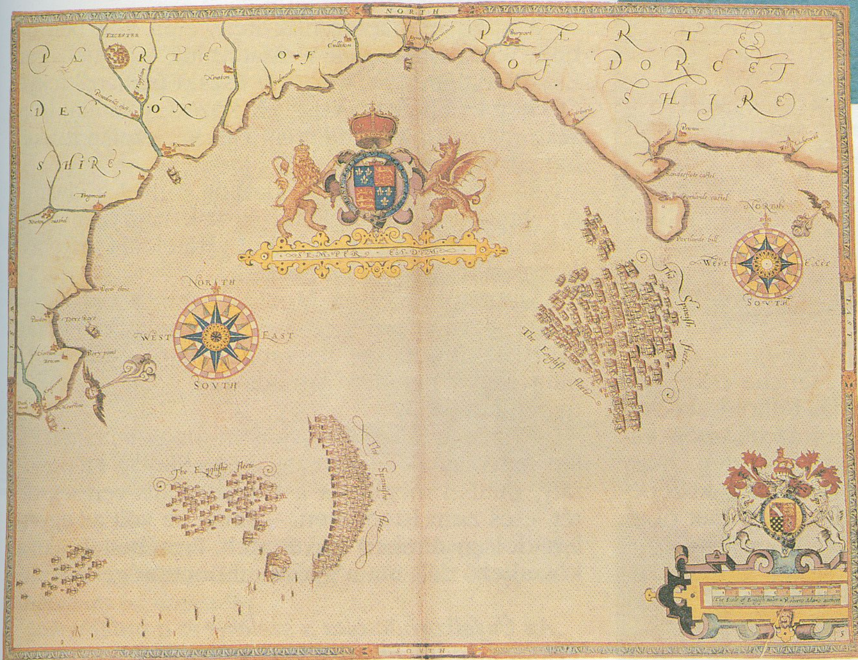
Az Armadát a part mentén kellett volna követniük, és megakadályozni a partraszállást. Cornwall csücskétől Londonig jelzőtüzek álltak gyújtásra készenlétben.

Egy angol legenda szerint Drake Plymouthban golyózott július 29-én, pénteken, amikor megjött a hír, hogy az első spanyol hajók feltűntek a délnyugati partnál. Drake higgadtan ellenállt a kísértésnek, hogy elrendelje az azonnali hajóra szállást. – Van elég időnk, hogy befejezzük a játszmát, és a spanyolokat is megverjük – mondta állítólag Sir Francis.

A félelmetes félhold

Plymouthba valószínűleg délután jutott el az első hajók észlelésének híre, miközben a tengerszorosba benyomult a dagály Howard hajóhadának este tíz előtt nem volt lehetősége, hogy elérje az apályt, tehát volt idejük a játszma befejezésére. De valójában Howard kiadta a parancsot, hogy hajóit vontassák ki a kikötőből evezős csónakokkal vagy pedig a horgonyköteleknél fogva. Július 30-án kora hajnalban az angol flotta 105 hajója készen állt arra, hogy összecsapjon az Armadával. Az esti szélvihar és a sötétedés előtt még megpillanthatták a történelem addig ismert legnagyobb hajóhadát: Medina Sidonia 130 hajójából 125 érkezett meg Spanyolországból. A fáklyákkal lángra lobbantott jelzőtüzek továbbították a hírt Erzsébet birodalmában.

Néhány tengeri csata a spanyol és az angol flotta között a doveri sziklákról is látszott (fent). A bal oldalon a korabeli térkép két különböző hadműveletet ábrázol: az angolok üldözik a spanyolok félhold alakzatát; a Portland Bill melletti, még nem végső összecsapás augusztus 2-án.

Lőtávolságon belül harcolni

XVI. századi hadihajókon szolgálni kimerítő és kockázatos feladat volt. Bár a matrózoknak keményen kellett dolgozniuk, kis fejadagot kaptak, sokszor romlottat, és gyakran estek áldozatul járványoknak.

„Harckészültségbe a hajót!" hirdették a dobok, miután megpillantották az ellenséget; a fent látható dobot mindig a hős angol, Sir Francis Drake vitte a csatába. Akiknek ez a dob szólt, tudták, hogy az ágyúk lőtávolsága nem több 300 méternél. De ilyen távolságból a hatalmas ágyúgolyók könnyen át tudták törni a hajó gerendázatát, és a nyílásokon keresztül a támadók gyújtógolyókat dobálhattak a hajóba.

Mikor közelebb kerültek egymáshoz, elkezdték kézifegyverekkel tüzelni, hogy csökkentsék az ellenség ellenállását a harc végső szakaszában: a csáklyázásnál. Csáklyakampókkal húzták közelebb az ellenséges hajót, hogy a támadók át tudjanak ugrani a fedélzetre, és kézitusában döntsék el a harc kimenetelét. 1588-ban a spanyolok azt gondolták, hogy a hajóik nagyobb mérete a győzelemhez segíti őket; nem számítottak ellenségük új taktikájára, amely a közelharc helyett a gyors manőverezést részesítette előnyben. Így az angolok távolabbról végezhettek nagy pusztítást.

Ahogy Medina Sidonia a La Manche csatornán felfelé haladt, hatalmas hajóhadát félhold alakzatban rendezte el, amelynek végei az ellenség irányába mutattak. A spanyolok azt tervezték, hogy az angol hajókat becsalogatják az alakzat közepébe, ahol majd megcsáklyázzák és elfoglalják őket. Az angolok viszont azt remélték, hogy kisebb és gyorsabb hajóikkal el tudják kerülni a közelharcot, és sikerül megsemmisíteniük az ellenséges hajókat ügyes manőverezéssel és hatékony ágyútűzzel.

Anglia déli partja mellett az egy hétig tartó heves összecsapások alatt a spanyoloknak sikerült megőrizni zárt alakzatukat. De augusztus 6-án Howard számbeli fölénybe került, miután megérkeztek azok a hajók, amelyek addig Doverben állomásoztak, hogy megakadályozzák a parmai herceg átkelését.

Azonban ezen a napon nem ez volt a legrosszabb hír Medina Sidonia parancsnok számára. Amikor végül kikötött a franciaországi Calais-ban, közölték vele, hogy az inváziós sereg még nem áll készen az átkelésre.

Egy király, aki megtartja titkait

Parma hercege az év elejétől többször megírta Fülöp királynak, hogy nem kockáztathatja meg szállítóhajóival a tengerre szállást, hacsak az Armada nem ajánlja fel védelmét nemcsak az angol flotta, hanem a dán hajók ellen is. A király sohasem közölte ezt Medina Sidoniával, holott a két parancsnok találkozása lett volna a hadjárat lényege.

Egyes történészek szerint Fülöp sohasem akarta megszállni Angliát. Talán csak annyira akarta megijeszteni Erzsébetet, hogy behódoljon neki. Ha ez igaz, súlyos baklövés volt, komoly csapás a spanyol katonai erőre és tekintélyre.

Medina Sidonia még néhány napig visszaverte az angolok támadásait, de egyre inkább északra szorították, ahol már nem tudott védelmet nyújtani a bizonytalan partraszálláshoz.

Augusztus 12-én Howard visszafordult, mivel élelmiszerre volt szüksége. Meg volt győződve arról, hogy az Angliát fenyegető veszély elmúlt; egyetlen hajót sem vesztettek a két hétig tartó összecsapásokban.

A spanyol parancsnok kénytelen volt belátni, hogy kerülőúton kell visszatérniük hazájukba. az Északi-tengeren át, a Skócia északi partjánál fekvő Orkney és Shetland szigetek között, valamint Írország nyugati partja mentén, és csak ezután fordulhatnak délnek.

Az út katasztrófába torkollott, mivel a viharok rengeteg hajót elsodortak, és sok hajó semmisült meg a sziklás partokon, ahol a túlélőket elfogták, és sokszor azonnal kivégezték.

Szeptember 21-én Medina parancsnoki hajója megtépázva érkezett be Santander kikötőjébe. Rajta kívül mindössze hatvanhét hajó – alig több, mint a győzhetetlen Armada fele – ért be a spanyol kikötőbe.

– Azért küldtem el hajóimat, hogy emberek ellen harcoljanak – jegyezte meg állítólag Fülöp király miután megkapta a katasztrofális vereség hírét és nem Isten ellen. – Talán ez volt az egyetlen dolog, amiben egyetértett Erzsébettel, aki a következő dalt írta a győzelmi ünnepségekre:

„Az Úr felkorbácsolta a szeleket és a hullámokat,
Hogy minden ellenségemet szétszórja."

A meghiúsult villámháború

Amikor Hitler seregei 1941-ben megtámadták a Szovjetuniót, a nácik győzelme teljesen biztosnak látszott. A Führer azonban rejtélyes módon megállította katonáit Moszkva alatt. Ez végzetes hiba volt, bebizonyosodott, hogy a Harmadik Birodalom nem legyőzhetetlen.

A kapitalista Nyugattal szemben mindig gyanakvó Sztálin nem hitt a gyorsan szaporodó bizonyítékoknak, amelyek arra utaltak, hogy Hitler 1941-re tervezi a Szovjetunió meglepetésszerű támadását.

A világ legnagyobb megdöbbenésére a náci Németország és a Szovjetunió diktátorai, ezek az egymással szöges ellentétben álló politikai rendszerek magukat messiásnak tartó vezetői, megnemtámadási szerződést írtak alá 1939. augusztus 23-án.

A szerződés szerint minden egymás között fölmerülő vitás kérdést tíz évig mindkét félnek békés úton kell megoldani. Azonban kilenc nappal később, szeptember 1-én, a németek lerohanták Lengyelországot, miután előzőleg titokban megegyeztek a Szovjetunióval a magát megvédeni képtelen ország egymás közötti felosztásáról. Ez a támadás robbantotta ki a II. világháborút.

Miközben a háború feldúlta Nyugat-Európát, és a náci csapatok rendületlenül meneteltek az Atlanti-óceán felé, Sztálin kétségbeesetten ragaszkodott ahhoz az illúzióhoz, hogy hatalmas, de nyomorgó nemzetét a németek meg fogják kímélni.

– Az lesz a legjobb, ha távol tartjuk magunkat a konfliktustól – magyarázta a Komintern egyik tisztségviselője. – Közben készen állunk a beavatkozásra, és amikor a háborúban részt vevő hatalmak meggyengülnek, elősegítjük egy forradalom véghezvitelét.

A meglepetésszerű támadásnak köszönhetően a náci tankok szinte ellenállás nélkül jutottak át Ukrajna hatalmas búzamezőin.

1941 június 22-én előzetes figyelmeztetés nélkül német katonák (alul) ugrottak ki a lövészárkokból, és támadást indítottak a Szovjetunió ellen. Sztálint teljesen készületlenül érte a háború.

A szovjet vezető ugyanakkor ellátta megbízhatatlan szövetségesét olyan létfontosságú nyersanyagokkal, mint a gabona, a kőolaj és a vasérc.

De Franciaország elfoglalása után, amikor a Führer már biztosította hatalmát Európában, Nagy-Britannia elszánt ellenállása megtorpanásra késztette. Az a tény pedig, hogy 1940 nyarán Anglia nem omlott össze a Luftwaffe támadása alatt, igen nagy meglepetés volt Hitler számára.

Miközben még javában tartott az angliai csata, Hitler közölte elhatározását katonai vezetőségével, hogy a kommunizmust a Szovjetunióban egyszer s mindenkorra fel kell számolni. Abban bízott, hogy ha a Szovjetuniót mint Nagy-Britannia lehetséges szövetségesét legyőzi, térdre kényszerítheti a szigetországot is. Egy évvel később arra a következtetésre jutott, hogy a Szovjetunió kezd túlságosan megerősödni és veszélyessé válni.

Hitler december 18-i szigorúan titkos, 21-es számú utasítása értelmében elrendelte a következő nyáron végrehajtandó Szovjetunió elleni villámháború előkészületeit. Úgy gondolták, hogy a középkorban a Kelet felett uralkodó német császárról elnevezett Barbarossa hadművelet nem tart tovább négy hónapnál, ha ugyan nem fejeződik be már előbb. Legalább hárommillió német katonára, 3400 tankra és körülbelül háromezer repülőgépre volt szükség a történelem minden eddigi legnagyobb szárazföldi hadjáratához.

Eközben Sztálin elrendelte, hogy a szovjetek ne provokálják Németországot, és egyáltalán ne tiltakozzanak a nácik szovjet terület felett végrehajtott felderítő repülései ellen. Kapitalista trükknek minősítette a brit miniszterelnök, Winston Churchill figyelmeztetéseit, és nem vett tudomást saját, Németországban működő kémhálózatának baljós és igen pontos előrejelzéseiről sem.

1941 június 22-én egy németeknek szánt, orosz gabonával megrakott tehervonat hajnali két órakor átlépte a határt. Egy és negyed órával később, de ellenkező irányban, Hitler seregei hadüzenet nélkül átlépték a határt, és erőltetett menetben elindultak Moszkva felé. A megnemtámadási szerződés pontosan huszonkét hónapig tartott.

Hitler tévedése

Hitler és a nácik megvetették az orosz népet, alacsonyabb rendűnek, *Untermensch*nek tekintették őket. Hitler meggyőződése szerint a kommunizmus zsidó értelmiségiek műve, ezért ki akarta irtani a feltételezett zsidó-bolsevik osztályt. Azt hitte, hogy a világuralomra és egy teljesen új világrendszer megteremtésére vonatkozó vágyai megvaló-

Hitlernek az volt a célja, hogy a Szovjetuniót már az év végére elfoglalja, ezért kezdetben a Moszkva felé nyomulás gyors tempóban történt. Sztálin sietve felkészítette fővárosát a támadásra: lent civilek ásnak tankcsapdákat.

1941 októberében az esőzések az orosz talajt sártengerré változtatták, ez lelassította a látszólag feltartóztathatatlan német előrenyomulást Moszkva felé.

Csoda Dunkerque-nél

Több mint egy évvel a moszkvai ostrom előtt Hitler bizonytalankodott és a győzelem küszöbén megtorpant, lehetőséget adva ellenfelének arra, hogy sorait rendezze. 1940. május 20-án a francia és a brit erők csapdába estek, amikor az előrenyomuló német csapatok bekerítették Flandriát.

A menekülés egyetlen lehetősége a tengeri úton történő csapatkivonás volt. A Dynamo hadművelet, amelyben katonai és kereskedelmi hajók is részt vettek, a franciaországi Dunkerque-ben kezdődött el. Hitler május 24-én váratlanul megállíttatta tankjait Dunkerque-től húsz kilométerre, és így lehetővé vált a mentés megkezdése.

Először huszonnyolcezer embert szállítottak át sikeresen a La Manche csatornán Dover fehér szikláihoz.

Némelyik katona türelmesen várt sorára gyakran nyakig vízben állva, ezrével vették fel őket kisebb és nagyobb csónakokra. Ez a különleges hajóraj 848 vízi járműből állt, köztük 45 utasszállító hajó, 230 halászcsónak és több mint 200 kisebb magánhajó volt.

Május 26-án Hitler elrendelte a tankok újbóli elindítását, és elkeseredett harc kezdődött. Amikor június 3-án leállították a hadműveletet, már 338 226 brit, francia, belga és holland katona a biztonságot jelentő Nagy-Britanniában volt. Dunkerque, ahol körülbelül negyvenezer ember maradt még, reggel kilenckor megadta magát.

Miért nem jelentette a legendás hírű német hírszerzés Hitlernek, hogy a La Manche csatornán hemzsegnek a mentőhajók, miközben az ő tankjai tétlenül várakoznak? Bármi legyen a magyarázat, a dunkerque-i csodával határos menekülés a Harmadik Birodalom nagyon fontos, elszalasztott lehetősége volt.

1940 májusában Dunkerque-nél így vergődtek el a brit és a szövetséges katonák a vízi járművekhez, melyek Angliába szállították őket.

síthatók lesznek, ha ő rendelkezik a Szovjetunió páratlanul gazdag természeti kincsei és mezőgazdasága felett, és az sem számít, ha közben több millió ember éhen fog halni.

A náci diktátor példátlanul kegyetlen módon úgy döntött – és ezt közölte katonai vezetőivel hogy a hadviselés szokásos szabályait nem kell figyelembe venniük, hiszen a szovjetek nem írták alá a genfi egyezményt. Véleménye szerint a terror lesz a legfőbb fegyver A náci párt és az SS azonnal átveszi az elfoglalt területek irányítását. Minden elfogott szovjet népbiztost – akár polgári személy akár katonai – azonnal agyon kell lőni.

Ez a terv a kegyetlenségtől eltekintve is súlyos hiba volt, mivel sok nem kommunista szovjet polgár úgy tekintett a németekre, mint megszabadítóikra Sztálin rémtetteitől. Ukrajnában például a falusiak ittak a megszállók egészségére, és hálaadó imát mondtak a Sztálin által korábban bezáratott templomokban. De amikor a brutális náci csapatok átsöpörtek a síkságokon, a megdöbbent lakosság felocsúdott és ellenük fordult.

A szovjet nép nagyon nehéz helyzetben volt. Július 3-án Sztálin, aki hosszú uralma alatt először szólalt meg a nyilvánosság előtt, tartózkodott a szokásos pártpropagandától, és a szovjet anyaföld védelmében áldozatokra szólította fel a népet. Nagyon sokan csatlakoztak ehhez a hazafias eszményhez, de hűségüket erősítette a titkosrendőrség, az NKVD is.

Azokat a tiszteket, akik stratégiai visszavonulást rendeltek el, egyszerűen agyonlőtték. A tisztek pedig néha saját embereiket lőtték agyon. A szovjet közkatona egyszerre volt az előrenyomuló ellenségnek és saját feletteseinek célpontja.

Az év vége előtt Hitler azzal dicsekedett, hogy a németek már tizenhétezer szovjet repülőgépet lőttek le Július 19-ig több mint négyszázezer szovjet katona esett hadifogságba. Még ennél is megdöbbentőbb, hogy július 3-ra a német erők ötszáz kilométer mélységben hatoltak be szovjet területre, vagyis félúton voltak Moszkváig. – Gyakorlatilag az ellenség elvesztette ezt a hadjáratot – jegyezte meg Hitler a következő napon.

A beavatkozás ára

Amikor a németek már közel álltak a győzelemhez, közbelépett a természet. Júliusban az erős esőzések nyomán keletkező sártengerek megállították a német járműveket. Az elmaradott ország kevés közútja és vasútvonala szinte összeroppant a megszálló hadsereg ellátásának terhe alatt. Az alkalmatlan parancsnokok túl sok katonát állítottak fel az arcvonalon, ezért a veszteségek jelentősek voltak, de jöttek a tartalékok a hatalmas országból.

A várható katasztrófa jelentéktelennek tűnt, mivel a német háborús gépezet győzelmet győzelemre halmozott. Július 19-re Hitler erői már csak

A németek három fronton indítottak támadást a Szovjetunió ellen: északon Leningrád, középen Moszkva, délen pedig a doni iparvidék, illetve a kaukázusi olajmezők és a Krím irányában.

mintegy háromszáz kilométerre voltak a védtelen fővárostól. Úgy látszott, nincs messze a végső győzelem. Ekkor azonban Hitler váratlanul visszarendelte tábornokait. A Führer aki a háborúban inkább az oldalazó hadműveleteket részesítette előnyben, elhatározta, hogy a főváros elfoglalása helyett megpróbálkozik északon Leningrád, délen pedig a szén- és olajmezők elfoglalásával. Úgy vélte, Leningrád bevétele lélektani győzelem lenne, a nyersanyagok viszont nélkülözhetetlenek az egyre kiterjedtebb háborúhoz. Arra számított, hogy mindkét célját sikerül elérnie a tél beállta előtt. Később a hadtörténészeknek az volt a véleménye, hogy ez a tétlen időszak már magában hordozta az egész hadjárat kudarcának a csíráját.

Hitler katonai tanácsadóinak aggályai ellenére kezdetben jól haladt a terv megvalósítása. Szeptember 20-án délen elfoglalták Kijevet, és 700 ezer hadifoglyot hurcoltak el különböző táborokba.

Északon Leningrád rettegő polgárai éjjel-nappal dolgoztak, hogy minél alaposabban felkészüljenek az elkerülhetetlenre. Mivel teljesen el voltak vágva a külső segítségtől, a Nagy Péter cár által alapított gyönyörű metropolisról mindenki azt hitte, hogy sorsa meg van pecsételve. A németek még csak meg sem rohamozták a várost, mivel feltételezték, hogy a lakosságot a hosszadalmas gyengítő ostrom már lelkileg végleg megtörte.

Egy hónap szünet után Hitler készen állt, hogy leszámoljon Moszkvával. A háború két hónapja alatt 409 ezer 998 katonáját vesztette el, közülük 87 ezer 489 meghalt. Életbevágóan fontos tankjainak több mint a fele használhatatlanná vált. Tábornokai meglepetésére az ellenség erejéről szóló jelentések szánalmasan hiányosak és pontatlanok voltak. A németek 200 szovjet hadosztályra számítottak, de 360-nal találták magukat szembe.

Mindazonáltal, a szovjet főváros elleni Tájfun hadművelet ígéretesen indult. Két ütközetben 663 ezer szovjet katonát fogtak el; több ezren dezertáltak, mivel teljesen megzavarták őket a németek északon és délen aratott győzelmei. A történelem során még egyetlen háborúban sem ejtettek ennyi foglyot és ilyen óriási mennyiségű hadizsákmányt, beleértve a tankokat és az ágyúkat is.

Az igazi ellenfél. a természet

Októberben újra megindultak az esőzések, és „Sár tábornok" harcba lendült a megszállók ellen, akiknek eddigi villámgyors sebessége végzetesen lelassult. Járművek ezrei akadtak el a sárban. Míg júliusban a németek naponta átlagosan negyvenöt kilométert tettek meg, most voltak olyan napok, amikor másfél kilométert tudtak előrehaladni.

Az alatt az idő alatt, amíg Hitler egyre halogatta a támadást, Sztálinnak sikerült harminc szibériai hadosztályból álló erősítést hoznia a védtelen városba. Ráadásul a szovjetek bevethették az új T 34-es tankjaikat, amelyekről ma már köztudott, hogy a II. világháborúban a legjobbak voltak. A Sztálin-orgonaként ismert katyusarakéták záporoztak az ellenségre.

Moszkvában körülbelül százezer lakos, elsősorban nők, védőárkokat ástak, bunkereket építettek, és szögesdrót akadályokat állítottak fel. Hozzávetőlegesen kétmillió moszkvai menekült el kelet felé, de a Vörös Hadsereg és a milícia kitartott.

Végül a kora téli hidegben megfagyott a sár és a németek megkezdhették az előrenyomulást. November 15-én megkezdődött az ütközet. A gyilkos orosz tél azonban napokon belül dühödten tombolt, és a tankok motorjai, a puskák és a géppisztolyok sorra fagytak be. A németek nyári gépolajat használtak; az utánpótlás nem jutott el hozzá-

juk, miután leesett a hó, és azok, akiknek nem jutott téli ruházat, fagysérüléseket szenvedtek.

Kora decemberben a hőmérséklet mínusz 40 fokig süllyedt, és a németek megadták magukat a hidegnek. Hitlernek körülbelül százezer embere rokkant meg, ebből tizennégyezer katonának kellett valamely testrészét amputálni. Sok sebesült halálra fagyott. A szovjetek folyamatos ellentámadásaitól is sok ezren haltak meg.

Egy illúzió vége

Az a feltételezés, hogy az ellenséges erők össze fognak omlani, illúzió volt – jelentette ki egy német tábornok december 1-én. Két nap múlva megkezdődött a visszavonulás, miközben a németeket a nagy orosz háborús hős, Zsukov marsall csapatai hevesen támadták. Az egyre keményebb télben a megszállóknak nem sikerült magukhoz ragadniuk a kezdeményezést. Moszkvától már csak negyvenkét kilométerre voltak, de céljukat nem érték el. Leningrád sem került a kezükre. Bár Németország rendelkezett Ukrajna gabonakészletének, valamint Oroszország szén- és vasérckészleteinek nagy része fölött, a szovjeteknek azonban sikerült visszaverni őket a létfontosságú kaukázusi olajmezőkről.

Napóleonhoz hasonlóan, Hitler sem tudta meghódítani Oroszországot, eltökéltsége azonban meggátolta a teljes kudarcot, mivel még a stratégiai visszavonulásokat is veszélyesnek tartotta a közhangulatra. A Führer megerősítette pánikba esett tábornokai elszántságát, és ismét harcba küldte seregeit.

A közkatonák vakon engedelmeskedtek a Führer parancsainak még akkor is, ha arra kényszerültek, hogy döglött lovak húsával táplálkozzanak. A világ közvéleménye pedig láthatta, hogy a nácik

Egy 1942. május 9-i stratégiai tanácskozáson Hitler úgy döntött, hogy Sztálingrád és a Kaukázus lesz a nyári offenzíva fő célpontja. A németek még azon az őszön behatoltak a városba, bár ez jelentős mértékben megnehezítette az utánpótlást.

Az orosz katonák elkeseredetten harcoltak Sztálingrád romjai között (balra), és elérték, hogy a németek 1943 januárjában megadják magukat (fent).

900 napos kínszenvedés

Az ellenségtől körülzárt és földrajzi fekvése miatt a külvilágtól elszigetelt Leningrád lakossága egyedül próbálta megvédeni magát a feltartóztathatatlanul előrenyomuló német csapatokkal szemben. A vasakaratú Zsukov marsall felszólítására a város 3 millió lakosának körülbelül egyharmada lázas munkába kezdett, hogy sáncokat építsen, harckocsi- és védőárkokat ásson, valamint aknákat telepítsen és barikádokat emeljen.

A szomszédos finnek, akik elégtételt akartak venni a korábbi orosz benyomulások miatt, észak felől támadtak, és visszafoglalták elveszett területeiket. Ősszel csatlakoztak a németekhez, és szinte teljesen körülzárták a Szovjetunió második legnagyobb városát, hogy megkezdhessék a 900 napig tartó gyötrő ostromot. A vasútvonalakat elvágták.

Az ellenséges csapatok megvetették lábukat a külvárosokban, és a Luftwaffe éjjel-nappal bombázta a várost. Az egyik tiszt a következőket jelentette: A Führer el akarja kerülni az utcai harcokat, ami nagy veszteségeket okozna csapatainknak. A várost körül kell zárni, szét kell lövetni a tüzérséggel, a lakosságot ki kell éheztetni. (Fent: Asszonyok hagynak el egy kibombázott lakóépületet.)

Mindössze egy helyen lehetett átjutni a szoros ostromgyűrűn, hála az alkalmi orosz szövetségesnek, Tél tábornok"-nak. A Ladoga-tó annyira befagyott, hogy a teherautó-konvojok egy keskeny folyosón keresztül utánpótlást tudtak hozni. Ezen a létfontosságú utánpótlási vonalon végül élelem is érkezett a város megmentésére, de ekkorra már körülbelül egymillió ember halt éhen. A hideg is sok embernek okozta halálát, mivel nem volt tüzelő. 1942 januárjában egy szovjet ellentámadás visszaszorította a megszállókat a tó nyugati partjától. Síneket fektettek le, és vonatokon szállították az élelmet és egyéb nélkülözhetetlen árucikket, ami sokat segített a hős leningrádi lakosoknak. Az ellenséges bombatámadások azonban folytatódtak, és a város csak 1944. január 27-én szabadult fel.

nem legyőzhetetlenek, és ennek erős lélektani hatása volt mind az Egyesült Államokban mind Nagy-Britanniában.

Hitler egyértelműen a beosztottjait hibáztatta. Több tisztet, közöttük harmincöt hadtest-parancsnokot, eltávolítottak posztjukról, és a diktátor még közvetlenebbül irányította a katonai stratégiát.

De Hitler alapvető hibái nem maradhattak tovább elrejtve. Elszalasztotta a lehetőséget, hogy megnyerje az elnyomott szovjet embereket, akiknek húszmillió honfitársát ölték meg a kommunisták a forradalom utáni időszakban. A Führer rosszul mérte föl az ellenség erejét és a Szovjetunió elleni háború nehézségeit: a hosszú utánpótlási vonalakat, a kíméletlen időjárást és a szovjet nép kiolthatatlan hazaszeretetét.

Moszkva sikertelen ostroma a II. világháború egyik fő fordulópontját jelentette. Nagy-Britannia újból erőre kapott, miközben Hitler a keleti frontra összpontosította minden figyelmét. Az Egyesült Államoknak több ideje maradt a háborús előkészületekhez, és a Szovjetunió, bár továbbra sem bízott a kapitalista Nyugatban, készen állt arra, hogy a szövetséges hatalmakkal együttműködjön.

A végső roham

Hitler meggyengült, de továbbra is tántoríthatatlan maradt. Nagyszabású támadást tervezett 1942 nyarára, el akarta foglalni Sztálingrádot, melyet a kaukázusi olajmezőkhöz vezető út kapujának tekintettek. Csak egyetlen légi támadásban negyvenezer szovjet állampolgár vesztette életét. A náci diktátor ismét megtorpant a siker küszöbén, és csapatait két hétre kivonta az erejét vesztett város alól. Amikor a megszállók visszatértek, az elszánt szovjetek beásták magukat a negyvenöt kilométer hosszúságú ipari központ romjaiba, készen arra, hogy ha kell, házról házra vívják meg a csatákat. Nem sok esélyük volt, többek között a német fegyverek fölénye miatt, mindaddig, amíg vissza nem tért a kíméletlen tél.

November 19-én szovjet ellentámadás indult a 6. német hadsereg ellen, és Sztálingrádnál bekerítették őket. Akárcsak 1941-ben, most is hóviharok tomboltak, miközben a rosszul felszerelt katonákat próbára tette a kemény fagy a súlyos betegségek és a kegyetlen éhezés. Hitler megesküdött, hogy tovább nem vonul vissza, de a háromszázezres támadó sereg túlélői kénytelenek voltak letenni a fegyvert, és 1943. január 31-én megadták magukat.

Az a mámorító időszak, amikor a moszkvai Vörös teret is majdnem elfoglalták a németek, már csak a távoli szép emlékekben élt. Útban a főváros elfoglalása felé, ugyanúgy ahogy útban Sztálingrád bevétele felé is, Hitler különös határozatlansága nemzetek sorsát változtatta meg. A súlyos vereséget szenvedett Führer csak panaszkodni tudott: – A háború istene a másik oldalhoz pártolt.

A 7 lovasezred lemészárlása Little Bighornnál az amerikai történelem egyik emlékezetes eseménye.

Custer utolsó csatája

Amikor 1876 telén a síksági indiánok parancsot kaptak, hogy rezervátumokba költözzenek, több ezren közülük ellenszegültek ennek az utasításnak. Az ezt követő Little Bighorn-i csata az amerikai történelem egyik legellentmondásosabb eseménye.

A Dél-Dakota állambeli Black Hills (Fekete Hegység) lázas készülődés színhelye volt 1876 első hónapjaiban. Az előző télen érvényét vesztette a síksági indiánok és a fehérek közötti, mindkét fél számára kényelmetlen megállapodás. Érezni lehetett, hogy nemsokára nagy fontosságú változások, esetleg véres események következnek itt. Katonák gyakorlatoztak. Indián főnökök tanácskoztak. Mindenki felkészült a harcok kirobbanására.

A bajok két évvel korábban kezdődtek, amikor George Armstrong Custer parancsnoksága alatt a 7 lovasezred felderítette a Dél-Dakota állam nyugati részén levő úgynevezett Nagy Sziú Törzsi Vándorterületet. Custer állítólagos célja az volt, hogy helyet keressen egy új katonai helyőrség számára, amely megvédi az indiánok földjeit a fehér telepesek törvénytelen birtokháborításától. De igazi feladata az volt, hogy aranyat találjon. A nagyképű fiatal tiszt nem okozott csalódást sem az őt kísérő újságíróknak, sem a hírekre éhes amerikaiak tömegének. Jelentette, hogy „még a fűszálak gyökere között is arany van"

A területet aranykeresők áradata rohamozta

meg, és 1876-ban már több száz fehér ember tiporta a szent sziú vadászmezőket, semmibe véve a Fort Laramie-i szerződést, amely pedig egyértelműen biztosította az indiánok számára a dakotai földekhez való jogot mindaddig, „amíg nő a fű, és folyik a víz"

A sziú vezetők kezdetben megpróbálták érvekkel meggyőzni az Egyesült Államok kormánytisztviselőit, és emlékeztették őket a szerződéses kötelezettségekre. De amikor nyilvánvalóvá vált, hogy semmiféle védelemre nem számíthatnak, több ezer indián elhagyta a rezervátumot, hogy a közeli Montana állam még érintetlen hegyei között vadásszon és éljen. Az Indián Ügyek Hivatala erre ultimátummal válaszolt: azonnal térjenek vissza a sziúk a rezervátumba. Rendeletük értelmében ellenségnek tekintenek minden síksági indiánt, aki 1876. január 31-e után még mindig „át nem engedett területeken" tartózkodik: helyben agyonlövik vagy letartóztatják.

Mivel Őrült Ló, az oglala sziúk és Ülő Bika, a hunkpapa sziúk főnöke úgy hitte, nincs más választásuk, mint a háború, ha a hadsereg megkísérli beváltani a fenyegetést, tanácskozásra hívta össze a többi sziú főnököt és csejen szövetségeseiket. Bár az egyes indián törzsek rendes körülmények között nem éltek és nem harcoltak együtt, most szükségesnek érezték erőik egyesítését. Megállapodtak abban, hogy tábort ütnek a Little Bighorn folyó mentén, egy széles völgyben. Körülbelül 2500 harcos volt köztük, s el voltak szánva, hogy ha kell, utolsó leheletükig harcolni fognak.

„Mindenkinek jut elég indián"

Az amerikai hadseregnek parancsba adták, hogy hajtsa végre az Indián Ügyek Hivatalának ultimátumát. Alfred H. Terry tábornok parancsnoksága alatt 1876. június 22-én megszületett a terv mely szerint néhány nap múlva háromfrontos, rajtaütésszerű támadást indítanak az indiánok ellen. Custert, akinek már tízéves tapasztalata volt a síksági indiánok elleni harcokban, az egyik kisebb egység, a 600 fős 7 lovasezred prancsnokává tették meg. Terry terve szerint Custer csapatának a sereg többi részét megelőzve kellett elindulnia, és az indián tábor közvetlen közelébe kellett jutnia. Itt kellett volna rejtőzniük egészen 26-áig, mire Terry főcsapata felsorakozik a völgy túlsó végén. Ekkor mindhárom erő egyszerre támad. Terry úgy vélte, ez a stratégia biztosítani fogja a győzelmet. Mivel az indiánok hagyományosan gerilla-hadviselést folytattak, a fehérek arra számítottak, hogy ha az indiánok szembe találják magukat Terry egyesített erőivel, azonnal fejvesztett menekülésbe kezdenek, könnyű célpontot nyújtva a puskákkal felfegyverzett amerikai gyalogságnak.

Terry azonban nem vette számításba Custer megbízhatatlanságát. Pedig feltehetően tudomása volt róla, mivel Custernek tiszttársai körében rossz híre volt hetvenkedő természete, valamint engedelmesség megtagadása miatt. A 36 esztendős tisztet tíz évvel azelőtt a hadbíróság bűnösnek találta, mert nem tett eleget parancsnoki feladatának, megszegte feljebbvalói parancsait, nem gondoskodott katonái védelméről, és a katonaszökevényekkel katonához nem méltóan bánt. Noha Custer a West Point-i tiszti akadémián végzett, és a polgárháború alatt az északiak hadseregének legfiatalabb címzetes tábornokaként dicsőséget szerzett, a katonai stratégia és a hadvezetés terén semmi tehetséget nem mutatott.

Emberei a saját bőrükön tapasztalták, hogy Custer nem sokat törődik katonái biztonságával a csatamezőn. Számára egyetlen harcmodor létezett: az ellenség megrohamozása, s többször előfordult, hogy nemtörődöm módon kockára tette emberei életét, csakhogy valamilyen látványos hadműveletet hajtson végre. Az, hogy annyi éven keresztül sikerült megmaradnia a katonai vezetésben, inkább magabiztosságának, mint képességeinek volt köszönhető.

Custernél daliásabb lovast elképzelni sem lehetett; remekül mutatott a nyeregben vállig érő aranyszőke hajával, pirospozsgás arcával, villogó kék szemével, jól szabott egyenruhájában. Kiváló tehetsége volt ahhoz, hogy barátokat szerezzen a felső körökben, és befolyásos pártfogói közbenjárására sok hibáját elnézték.

Vörös Felhőt, a sziúk főnökét, „közvetítő" indiánként emlegették, mivel megpróbált a fehérekkel egyezségre jutni.

Feltehetőleg Custer közismert önteltsége késztette egyik tiszttársát arra, hogy így kiáltson utána, amikor június 22-én elhagyta a központi tábort: – Ne légy mohó. Annyi az indián, hogy mindenkinek jut belőlük. Várj meg minket.

Custer több részre osztja csapatait

De mint azt a történelemből tudjuk, Custer nem várta meg a többieket. Amint elhagyta Terry táborát, éjjel-nappal kíméletlen iramban hajszolta katonáit úti céljuk felé, emberei és lovai már a teljes kimerülés állapotába kerültek. Az első éjszakai menetelés közben katonái megjegyezték egymás közt, hogy Custer ingerlékeny természetét figyelembe véve is különösen feszült és felvillanyozott.

Tisztjeinek elmondta, miért nem fogadta el a Terry által felajánlott tartalék lovassági zászlóaljat és az egy üteg Gattling ágyút. – Nem lesz rájuk szükség – mondta – mivel a 7 lovasezred ereje nagyobb bárminél, amit a sziúk fel tudnak vonultatni ellenük.

Az előörstől származó információ szerint június 25-e reggelén Custer és kimerült csapata már csak néhány kilométerre volt az indián tábortól. Ekkor Terry utasításai ellenére Custer megkezdte csapatai elrendezését. Első lépése egy század hátrahagyása volt a lassan mozgó, utánpótlást szállító különítmény őrzésére. Ezután felderítő szolgálatba küldte Frederick W Benteen századost 125 katonájával, így ők is távol voltak a harcok színhelyétől. Majd Marcus Reno őrnagyot és további 140 embert a sziú tábor déli végéhez irányított. Végül Custer megparancsolta a maradék öt, összesen 215 emberből álló századnak: sorakozzanak fel mögötte, hogy megrohamozzák az ellenséget. Vele tartott két testvére, Boston és Thomas Custer unokaöccse, Armstrong Reed és sógora, James Calhoun is.

Custer intézkedéseit még akkor is nehéz megmagyarázni, ha figyelembe vesszük, hogy korábbi tettei miatt zabolátlan, sokszor meggondolatlan

Ülő Bika (balra) a Little Bighorn-i csata idején már nem volt aktív harcos, de a sziúk még mindig nagyfőnökként tisztelték. Őrült Lóról nem maradt fenn fénykép, mivel ő sohasem engedte meg, hogy lefényképezzék.

A szinte megszámlálhatatlan bölénycsorda biztosította a síksági indiánok megélhetését – amíg a fehérek esztelen bölénymészárlása az állatok teljes kipusztulásához vezetett. Lent: egy vonat utasai sportból lövöldöznek a bölényekre.

tiszt hírében állt. Most azonban Terry tábornok parancsának megszegése, hogy várjon a következő napra tervezett együttes támadásig, a katonai szabályok súlyos áthágása volt, ugyanakkor saját katonai hírszerzésének jelentését sem vette figyelembe. A hegyről letekintő felderítők legalább hét indián falut számoltak meg a sziú táborban, a völgy öt kilométeres szakaszán. Custer legkedvesebb és legmegbízhatóbb felderítője, Véres Kés is figyelmeztette a parancsnokot, hogy több sziú harcos van a völgyben, mint ahány töltény a katonák derékszíjában.

Mi késztethette Custert erre az esztelen vállalkozásra? A történészek azóta is vitatkoznak rajta. Egyesek a következő elmélettel álltak elő: Custer talán azt hitte, a sziú felderítők észrevették hadoszlopának közeledését, és előnytelen helyzetéből úgy próbálta kivágni magát, hogy támadásba lendül, mielőtt az indiánoknak idejük lenne a védekezésre vagy a menekülésre. A Custerrel szemben kevésbé jóindulatúak szerint a tábornok megint bebizonyította, amit katonái a háta mögött gyakran mondtak róla. lovassági tisztnek csapnivaló, mindent a látványosság kedvéért tesz, rendkívül hiú, és nem hallgat a józan észre.

A halál völgye

Bizonyosan csak annyit tudunk, hogy 25-én déltájban, a legnagyobb hőségben, Custer kardját felemelve, a hagyományos módon jelt adott az indulásra, és lovát a völgy bejárata felé, a támadás irányába fordította. Kétszáz embere, akik nem voltak olyan biztosak a győzelemben, mint ő, követte Custert, hogy összecsapjanak körülbelül 2 ezer elszánt indián harcossal.

Ezalatt Custer parancsának megfelelően Reno és különítménye elindult, hogy megtámadja az egyik falut. De szinte azonnal feltartóztatta őket egy csapat harcos, akiket a hunkpapák egyik főnöke, Gyűlölet vezetett. Az indiánok rendezetlen visszavonulásra kényszerítették Reno embereit, és több tucat katonát lelőttek lovaikról, akiket Renóék kénytelenek voltak sorsukra hagyni. A helyzetet még szörnyűbbé tette, hogy az indián harcosok felgyújtották a két csapat közt elterülő fűsávot, és hamarosan mindent láng és füst borított.

Reno pánikba esett. Maradék katonáinak kiadta a parancsot, hogy vonuljanak a távoli, talán másfél kilométerre levő meredek szirtek felé. Amikor odaérkeztek, Reno megpillantotta Benteen közeledő menetoszlopát, és eléjük lovagolt.

Benteen arra a következtetésre jutott, hogy küldetése teljesen értelmetlen, és visszafordult, majd a lövéseket hallván, azt hitte, hogy Custerrel fog találkozni. De amikor Reno csapatát meglátta és megtudta, hogy Custer többi katonáját egyenesen a völgy bejáratához vezette, Benteen nem tudta eldönteni, mit tegyen. Reno különítménye siralmasan megfogyatkozott – létszáma a felére csökkent, sok lovuk is odaveszett, és a maradék kék kabátosoknak sem volt elég lőszere. Reno és Benteen a nagyon veszélyes helyzetre való tekintettel úgy döntött, hogy megpróbálnak elkerülni minden további összeütközést, amíg az utánpótlást szállító különítmény utol nem éri őket. Ahogy leszállt az éjszaka, a katonák, amennyire csak tudták, beásták magukat, de odahallatszott a távolból az indián harcosok kísérteties éneke.

Mártírrá tett hős?

Pontosan sohasem derült ki, hogy azon a délutánon mi történt Custer saját egységeivel. A meg-

A sziú Vörös Ló rajza azt a jelenetet örökíti meg, amikor 1876. június 25-én a majdnem tízszeres túlerőben levő sziú és csejen lovasok körülvették és lenyilazták a 7 lovasezred katonáit.

Sorozatos ígéretszegés

Az indiánok áttelepítéséről szóló törvényt az amerikai Kongresszus 1830-ban fogadta el. Ez törvényes joggal ruházta fel az elnököt, hogy erőszakos módon átköltöztessék az indiánokat az Egyesült Államok lakott részein levő szülőföldjükről a Mississippin túli vidékre, az akkoriban értéktelennek tartott területekre. Az áttelepített indiánoknak eleinte megengedték, hogy viszonylag szabadon folytassák nomád életmódjukat. De a polgárháború után a területi terjeszkedés során farmerek, bányászok, prémvadászok, ácsok és vasútépítők tömegei indultak nyugat felé, és az indiánok földjei újra fontos, hasznosítható célpontokká váltak. A szövetségi kormány amely előzőleg ünnepélyes ígéretet tett, hogy megvédi az indiánokat, ekkor politikát változtatott. Valamennyi indián törzset olyan szerződés aláírására kényszerítették, amelyben beleegyezésüket adták, hogy csak a kijelölt földterületeken fognak élni bizonyos évi pénzjáradék ellenében. Amikor a fehérek nem tartották be ígéreteiket, az indiánok végső, elkeseredett harcba kezdtek sérelmük orvoslása érdekében. De nem tudták felvenni a versenyt a jól felszerelt, jól táplált katonákkal, és 1880-ra önálló népként gyakorlatilag megszűntek létezni. Mindössze nyugaton maradtak elszórt rezervátumok abból a körülbelül 19 millió hektárnyi földből, amely fölött az 1830-as években még az indiánok rendelkeztek. Életkörülményeik nem javultak. Az Egyesült Államokban ma körülbelül 1,5 millió amerikai őslakos él 285 rezervátumban. Mivel hagyományos életmódjukat nem tudják folytatni, és a fehér ember világában sem sikerül munkát találniuk, sok indián csendes kétségbeesésben éli le életét a rezervátumban. Gyakori a rosszul tápláltság, az alkoholizmus, a társadalmi beilleszkedési probléma és az öngyilkosság.

A navajo rezervátumban ez az asszony büszke az amerikai zászlóra. Az indiánok ma is nehéz helyzetben élnek az USA-ban.

gondolatlan lovassági tiszt feltehetően egyenesen nekivezette katonáit az Őrült Ló vezette hatalmas erőknek.

Őrült Ló, minden idők egyik legkiválóbb sziú harci vezére, 25-én türelmetlen várakozással köszöntötte a reggelt. – Ho-ka hey! – kiáltott oda embereinek Őrült Ló. – Jó nap a harcra a mai! Jó nap arra, hogy meghaljunk! – Majd parancsot adott harcosainak, hogy készüljenek fel a csatára. Ahogy Custer végzetesen kicsi serege közeledett, az Őrült Ló vezette oglala sziúk nagy túlerővel eléjük mentek, hogy a völgy északnyugati végében csapjanak össze.

Délután 4 óra lehetett. Közben Gyűlölet s sziúi, akik egy órával korábban Renót és Benteent megfutamították, visszafordultak, és oldalba támadták Custer kicsiny csapatát.

Bátor Farkas, az egyik csatában részt vevő indián későbbi tanúvallomása szerint Custer emberei a végsőkig hősiesen küzdöttek. Talán 20 perccel azután, hogy az első lövés eldördült, egyetlen ember sem volt már életben a 215 fős különítményből. Sok kemény csatában vettem részt – emlékezett vissza Bátor Farkas de még sohasem találkoztam ilyen bátor emberekkel.

Másnap az indiánok újból megtámadták Renót és Benteent, de már eléggé szervezetlenül. Ekkor már Őrült Ló és a többiek is tisztában voltak Terry tábornok erőinek közeledésével, és dél körül tábort bontottak.

A 7 lovasezred maradéka pedig azon töprengett, hogy vajon mi történhetett Custerrel és a sereg többi részével. 27-én Reno és Benteen végre megtudta a szörnyű igazságot. Amikor Terry és emberei odaértek, hamarosan megtalálták Custer „utolsó állás"-ának helyét a hegytetőn.

Bár sok tiszt sejtette, hogy mi okozta Custer vesztét, véleményüket nemigen hangoztatták. A közvélemény szemében Custer mártírhalált halt hős volt; és amikor fegyelmi vizsgáló bizottságot állítottak fel az iszonyatos katonai veszteségek miatt a felelősség megállapítására, Custer hívei megpróbálták megtenni bűnbaknak Reno őrnagyot. 26 napi tárgyalás után a bíróság felmentette Renót, de Custert sem találta vétkesnek.

Végül csak a sziúkat nyilvánították bűnösnek Custer meggyilkolásában, és az indiánok elleni megtorlások még kegyetlenebbek lettek, mint valaha. Az 1876-os év az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat centenáriuma volt, és az amerikaiakat különösen áthatotta a nemzeti büszkeség és a legyőzhetetlenség érzése. Két éven belül kézre kerítették vagy Kanadába üldözték a legtöbb indiánt, akinek része volt Custer és a 7 lovasezred legyőzésében.

Őrült Ló 1877-ben úgy döntött, nincs más választása, minthogy az oglala sziúk maradékát rezervátumba vezesse. Nyomban vádat emeltek ellene lázadás szítása címén, és a helyszínen agyonlőtték mert elfogatásakor állítólag ellenállást tanúsított.

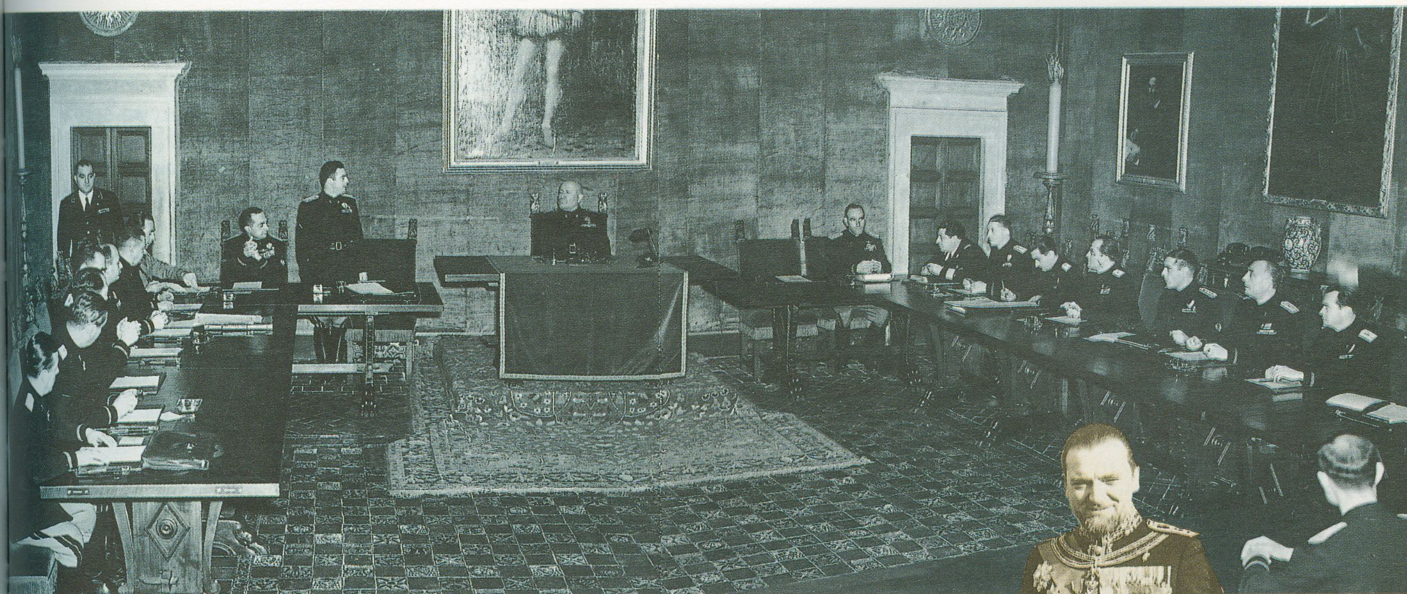
Hatalmi játszma Rómában

A II. világháborúban 1943 nyarán a hadiszerencse a tengelyhatalmak ellen fordult. Amikor az ellenség partra szállt Szicíliában, Olaszország diktátorának, Benito Mussolininek belpolitikai kihívással kellett szembenéznie. Hogyan fogadta a kihívást?

A szövetségesek 1943. július 9–10-i szicíliai partraszállását követő napokban a sziget lakói inkább felszabadítóként, mint ellenségként üdvözölték a brit és az amerikai katonákat. Számukra véget ért a náci Németországgal való nem kívánt, katasztrofális következményekkel járó szövetség. A Szicílián kívül élő olaszok többsége hozzájuk hasonlóan érzett. A három éve tartó háború elapasztotta az ország munkaerejét és erőforrásait. A fasiszta diktátor Benito Mussolini nagyra törő birodalmi álmai hamisnak bizonyultak.

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Szicíliában az olasz katonák nem hajlandók életüket adni Mussoliniért, és már csak a német egységek állnak ellen a szövetségesek előrenyomulásának, Adolf Hitler nehéz dilemmával találta magát szemben. Nem volt abban a helyzetben, hogy a frontra erősítést küldjön, de nem is nézhette tétlenül olasz

A háború sújtotta Olaszország közvéleményét erősen megosztotta, hogy III. Viktor Emanuel király (jobbra) Mussolinit (balra) megfosztotta hatalmától és letartóztatta.

Benito Mussolini (középen fent) dölyfösen elnököl a Nagy Tanács ülésén a római Palazzo Veneziában. Az 1943. július 24–25. éjjelén újra tanácskozó, ám azelőtt hosszú ideig nem működött testület Dino Grandi (jobbra) azon javaslatáról szavazott, hogy fosszák meg hatalmától a Ducét.

szövetségesének katonai összeomlását. Július 18-án vasárnap a római német nagykövet sürgős meghívást adott át a Ducénak (ahogy Mussolinit nevezték): másnap reggel Hitler találkozni akar vele egy Velencétől északnyugatra levő szép villában. Az egész napos csúcstalálkozó másból sem állt, mint a Führer szónoklatából, aki még azzal sem törődött, hogy monológját lefordíttassa olaszra. Az mindenesetre világossá vált, hogy Hitler csak akkor küld erősítést, ha az ő irányítása alá kerül Olaszország hadereje. Mindezt Mussolini komor csendben hallgatta, néha mélyet sóhajtott, és bal kezével gyakran a hátát fogta, hogy enyhítse a gyomorfekélye okozta kínzó fájdalmat. Csak egyszer szólt közbe, hogy közölje a titkára által hozott kétségbeejtő hírt: azokban a percekben első ízben bombázták Rómát.

Mussolini hétfő este távozott, s arra kérte Hitlert, hogy amilyen hamar csak lehet, küldje a segítséget. A mi ügyünk közös – emlékeztette a Duce a Führert. – Hitler sohasem fogja elküldeni, amire szükség lenne – súgta Mussolini egyik szárnysegédje kollégájának. A Duce csak áltatja magát, hogy a győzelem még mindig lehetséges.

Két azonos célú összeesküvés

Egy szerdai napon, július 21-én reggel, Dino Grandi fasiszta vezető Rómába érkezett szülővárosából, Bolognából egy ottani tanácskozás után. Zsebében egy III. Viktor Emanuel királyhoz írt levél fogalmazványát vitte, amelyben felkérte a csak névlegesen uralkodó királyt, hogy állítsa végre vissza Olaszország szabadságát, egységét és függetlenségét, amelyet Mussolini két évtizedes diktatúrája alatt az ország elvesztett. Ez a levél nem egy hirtelen támadt sugallatra született. Grandi már két évvel azelőtt megpróbálta rábeszélni Viktor Emanuelt, hogy követelje Mussolinitól a parlament és a Nagy Tanács – a Duce szuperkabinetje – működő politikai testületekként való visszaállítását. – Ha Mussolini ezt a kérést megtagadná – mondta 1941-ben Grandi akkor Viktor Emanuel személyesen vegye át a haderők parancsnokságát és az államfői tisztel járó hatalmat. – A király komoran azt válaszolta, hogy nem továbbíthatja Grandi javaslatát a Ducénak. De eljön ennek is az ideje – tette hozzá. – De most még nem. A szövetségesek előrenyomulása Szicíliában és Róma bombázása meggyőzte Grandit arról, hogy ez az idő valóban eljött.

Mielőtt még Grandinak sikerült volna kieszközölnie, hogy fogadja a király Mussolini hivatta. Július 24-én szombaton délután 5-kor a Duce

négy év óta először összehívta a 28 tagú Nagy Tanácsot. *Itt* az alkalom – gondolta magában Grandi. Itt az alkalom! Szerdán Grandi a nap nagy részét azzal töltötte, hogy a Nagy Tanács többi tagját is megnyerje tervéhez: egy olyan határozathoz, amely megfosztja Mussolinit hatalmától.

Grandi, remélve, hogy tervének törvényes látszatot tud adni, csütörtök este felkereste Mussolinit. A megbeszélést 15 percre tervezték, ám másfél óráig tartott – és Grandi szerint barátságos hangulatban folyt le. Ám amikor a tanácsos a Ducét arra akarta rábírni, hogy önként mondjon le diktátori hatalmáról, Mussolini azt felelte, hogy ezt csak abban az esetben tenné meg, ha elveszítenék a háborút. – De hamarosan meg fogjuk nyerni – közölte Grandival mert néhány napon belül a németek olyan fegyvert vetnek be, amely alapvetően megváltoztatja a helyzetet.

Grandi nem tudta, hogy egy másik összeesküvés is folyik a vezérkari főnök, Vittoria Ambrosio tábornok és Pietro D'Acquarone herceg, az Őfelsége személye körüli miniszter vezetésével. Ők azt tervezték, hogy a Grandi által a Nagy Tanács elé terjesztendő határozati javaslatot – amely ekkorra már nyílt titok volt Róma hatalmi berkeiben – ürügyként használják fel arra, hogy a carabinierivel, az olasz rendőrséggel letartóztattassák Mussolinit. Már ki is jelölték utódját: Pietro Badoglio marsallt, aki az ország talán legjelentősebb katonai személyisége volt.

A „Hosszú Kések" éjszakája

Mikor szombat délután Mussolini rezidenciájából, a Villa Tornoliából a Nagy Tanács ülésére indult, felesége arra akarta rávenni, hogy tartóztassa le a tanácstagokat. Anyád szerint mondta tréfálkozva a fiának, Vittoriónak – csupa áruló, kém, szabotőr és pipogya alak vesz körül. – Annyira semmibe vette a cselszövőket, hogy személyi testőrségének nagy részét elküldte, hogy a főváros lebombázott részeiben segítsenek a mentési munkálatokban.

A Nagy Tanács délután 5 órakor teljes létszámban összegyűlt a Palazzo Veneziában. Grandi még mindig szavazatokat gyűjtött határozati javaslatához. A Nagy Tanács tizennégy tagja közül, akikkel tárgyalt, tizenketten egyetértettek vele, de csak tízen írták alá az indítványt. Mivel Grandi tisztában volt azzal, milyen veszélyes vállalkozásba fogott, előzőleg meggyónt, búcsúlevelet írt a feleségének és gyermekeinek, és lábszárára egy kézigránátot csatolt, nem akart élve Mussolini kezére kerülni, ha próbálkozása sikertelen lenne. Amikor Mussolini nagy léptekkel besietett a terembe, tanácsostársaival együtt ő is köszöntötte a fasiszta tisztelgéssel. Miközben a Duce belekezdett egy zavaros, hadseregparancsnoki szerepét védő kétórás beszédbe, Grandi a mellette ülő tanácsos kezébe csúsztatta a határozati javaslat egy másolatát. Suttogó tanácskozás után az aláírta az indítványt. Már tizenegy szavazat volt, még négy kellett a többséghez.

Mussolini maga vetette fel Grandi javaslatát, amelyet a bolognai tanácsos a Duce elleni heves támadással támasztott alá. – Nem a hadsereg felelős Olaszország katonai fiaskója miatt – hangoztatta hanem Mussolini diktatúrája. Az országban százezer anya joggal vádolná a Ducét, hogy ő küldte a halálba fiaikat – mondta.

1943. július 26-án reggel meglepődött és örvendező olaszok kapkodták szét az újságokat. Ekkor tudták meg, hogy Mussolinit megfosztották hatalmától, és helyét Pietro Badoglio marsall vette át. Ám a fasiszta diktatúra befejeződése még nem vetett véget a háború megpróbáltatásainak.

Éjfél felé Mussolini megpróbálta berekeszteni az ülést, de a tanácsosok nem voltak hajlandók elmenni. Az egyik szünetben Grandinak sikerült még néhány aláírást szereznie, de a vita még tovább folyt, majd hajnali 2 óra 40 perckor szavazást rendeltek el. Egyike azon keveseknek, akik még támogatták a Ducét, később beszámolt arról, milyen furcsa közönyt tanúsított Mussolini. – Számomra úgy tűnt, mintha a Duce befedte volna fejét egy tógával, mint Caesar, amikor Brutus és az összeesküvők tőrrel támadtak rá. 19 tanácsos Grandi javaslata mellett, heten ellene szavaztak; a tanács egyik tagja tartózkodott, egy valaki pedig a saját javaslatára szavazott. Bár a Nagy Tanács megfosztotta hatalmától a fasiszta diktátort, úgy tűnt, mintha Mussolini fel sem fogta volna, hogy mi történik vele.

Audiencia Viktor Emanuelnél

Bár hajnalban ért haza, Mussolini vasárnap korán felkelt, és már reggel kilenckor az irodájában volt. Dél felé utasította személyi titkárát, hogy a királlyal való rendszeres hétfői megbeszélését aznap délután öt órára tegyék át. A király beleegyezett azzal a kikötéssel, hogy a Duce civil ruhában, és nem a szokásos egyenruhájában jelenik meg. Mussolini öt perccel a kitűzött időpont előtt érkezett a királyi palotába kék selyemzakóban, fején magas keménykalappal, bal kezében egy pár gyöngyszürke kesztyűt tartott. Bár magánautóját beengedték az udvarba, a diktátor testőreit szállító kocsiknak a kapu előtt kellett várakozni.

Amire korábban soha nem volt példa, Viktor Emanuel a bejárati ajtóban üdvözölte a Ducét, és mosolyogva kezet nyújtott neki. – Felség, már bizonyára hallott a tegnap esti gyerekes csínyről... – mondta Mussolini tréfálkozva. A király közbevágott. – Ma nincs Önnél gyűlöltebb személy Olaszországban! Rajtam kívül egyetlen barátjára sem számíthat. Viktor Emanuel kérte és elfogadta a Duce lemondását, és megígérte, hogy személyesen gondoskodik a hatalmától megfosztott diktátor biztonságáról.

A királlyal való rövid találkozó alatt Mussolini sofőrjét a portásfülkébe hívták, és ott tartották. Egy carabinieri tisztekkel teli mentőautó tolatott be az udvarba.

Amikor Mussolini kijött, a mentőautóhoz kísérték és azon szállították a fogságba. Alig hat héttel Mussolini elmozdítása után Badoglio marsall – akit a király nevezett ki a Duce utódjának – aláírta a szövetségesekkel a fegyverszünetet. Néhány nappal később, szeptember 12-én, német rohamosztagok kiszabadították Mussolinit, aki egy új fasiszta államot kiáltott ki északon. A Duce gyakorlatilag Hitler bábjává vált.

1945 elején a német védelmi vonal Olaszországban összeomlóban volt, s a szövetségesek ellenállhatatlanul nyomultak észak felé. Mussolinit, aki német katonának öltözve menekült egy teherautó-konvojjal a határ felé, kommunista partizánok elfogták, és 1945. április 28-án bírósági tárgyalás nélkül kivégezték.

Az egykor teljhatalmú Duce szitává lőtt testét – szeretője, Claretta Petacci és még tizenhárom fasiszta holttestével együtt fejjel lefelé felakasztották a milánói Piazzale Loretón. A felszabadított város templomaiban megkondultak és örömöt hirdettek a harangok.

Leleplező napló

Galeazzo Ciano, Cortellazzo grófja, Mussolini veje egyike volt azoknak, akik a Nagy Tanácsban 1943. július 24-éről 25-ére virradó éjjel a Duce ellen szavaztak. A gróf 1930-ban a Duce lányával, Eddával kötött házassága ragyogó politikai karrier kezdetét jelentette. Ciano 1936-ban Olaszország külügyminisztere lett, és hamarosan ő volt a kormányban a második legfontosabb személyiség Mussolini után. A gróf nem csinált titkot abból, hogy szeretné átvenni a hatalmat apósától, akit lenézően csak „vén agyalágyult"-nak nevezett. A gróf végzetes hibája az volt, hogy ellenezte a náci Németországgal való szövetséget.

1943. február 5-én Mussolini váratlanul felmentette Cianót külügyminiszteri tisztségéből, bár, hogy veje presztízsét mentse, kinevezte őt vatikáni nagykövetnek. Emlékezz majd akkor, amikor eljönnek a nehéz idők, mert most már bizonyos, hogy el fognak jönni a nehéz idők figyelmeztette a gróf Mussolinit az egyébként szívélyes búcsúzáskor hogy a németek minden, ellenünk elkövetett árulását dokumentálni tudom. Ciano leleplező bizonyítékait titkos naplójában jegyezte fel, amelyeket mintegy életbiztosítás gyanánt vezetett.

Bár az ülésen Ciano a Duce ellen szavazott, félt, hogy Mussolinivel együtt őt is száműzik hosszú ideig fennállt politikai kapcsolatuk és a családi kötelékek miatt. Edda Mussolini Ciano felhasználta apja szövetségeseivel való összeköttetéseit, és megszerezte a németek segítségét ahhoz, hogy a család a semleges Spanyolországba menekülhessen. Augusztus 27-én, egy hónappal a Nagy Tanács sorsdöntő ülése után, Ciano feleségével és három gyermekével Rómában felszállt egy német repülőre. A Ciano családnak azt mondták, hogy technikai okokból a gépnek le kell szállnia Münchenben, ott azonban védőőrizetbe vették őket. Két hónappal később Ciano grófot visszavitték Észak-Olaszországba, ahol apósát a németek bábkormányzóként visszahelyezték hatalmába. Cianót és négy másik tanácsostársát bíróság elé állították és hazaárulás vádjával halálra ítélték. 1944. január 11-én végezték ki őket. Mindössze két nappal férje kivégzése előtt Edda Ciano a határon át Svájcba menekült. A gróf leleplező naplóját szoknyája alá rejtette, s 1946-ban megjelentette azt.

Az elsüllyeszthetetlen hajó

A három futballpálya hosszúságú, 11 emelet magas Titanic óceánjáró utasszállító óriást elsüllyeszthetetlennek tartották. Öt nappal azután, hogy legelső útjára elindult Angliából, egy magányos jéghegynek ütközött és elmerült. Emberi mulasztás miatt pusztult-e el a több száz utas?

„Ezt a hajót még az Isten sem tudná elsüllyeszteni" mondta büszkélkedve a legénység egyik tagja a White Star Hajózási Társaság 46 ezer tonnás *Titanic*jának fedélzetén. Az óriási luxushajó 891 fős legénységgel és 1316 utassal a fedélzetén 1912. április 10-én indult útnak New York felé az angliai Southamptonból – ezt a hírt olvasták világszerte lelkendezve a lapokban. Néhány rendkívül gazdag utas is tartózkodott a hajón. körülbelül 700 kivándorló utazott harmadosztályon, s mindnyájan biztosak voltak abban, hogy az átkelés az Atlanti-óceán olykor veszélyes vizein is baj nélkül fog lezajlani. Ez a hajó a maga 16 vízzáró kamrájával az akkori legmodernebb műszaki technikát képviselte. Tervezői különleges luxusról is gondoskodtak; a *Titanic*on voltak gőzfürdők és cserépbe ültetett pálmákkal szegélyezett széles verandák; konyhája minden igényt kielégített; a legjobb hajózenekart szerződtették. Szinte egy külön, zárt világot alkotott, amely meg sem

1912. április 15-én, hétfőn, a kora hajnali órákban a Titanic *elsüllyedt az Észak-Atlanti-óceánban, miután nekiment egy jéghegynek. E. J Smith kapitány (balra) hajójával együtt merült el.*

érzi a széllökéseket vagy a hullámok okozta hánykolódást.

Április 15-én két összecsukható tutaj és 15 mentőcsónak hánykolódott a jégmezők közt szétszóródva az Atlanti-óceán fodrozódó, jeges vizén. A félig halálra fagyott és a megpróbáltatástól teljesen kimerült túlélők bizonyították csupán, hogy a nagy *Titanic* egyáltalán létezett, s egyetlen éjszaka alatt elsüllyedt. A nagy területen szétszóródva sodródó hajóroncsok között több száz, sebekkel és zúzódásokkal borított holttest lebegett. Legtöbbjük már felismerhetetlen volt. Az egyik szemtanú szerint a hullámokba időnként lebukó sirálycsapatra emlékeztettek. Sok nő volt köztük, akik még halálukban is görcsösen szorították magukhoz kisgyermeküket. A világ első „elsüllyeszthetetlen" hajója elmerült, néhány órával azután, hogy nekisúrlódott az óvatlan tengerészek egyik ősi ellenségének – egy néma, könyörtelen jéghegynek.

Semmibe vett figyelmeztetések

A jég által veszélyeztetett területekre napjainkban érvényes általános gyakorlattal ellentétben a *Titanic* 22 csomós, nagy sebességgel haladt az április 14-i csendes, holdvilág nélküli éjszakában. Azon a hideg vasárnapon reggel 9 óta a *Titanic* már legalább hatszor kapott jégveszélyre figyelmeztető üzenetet más, az új-fundlandi útvonalon haladó hajóktól.

Legelőször a *Caronia* gőzös egyik rádiósa figyelmeztette a *Titanic* kapitányát, E. J Smithet, aki visszatáviratozott, hogy megkapta az üzenetet. Kora délután a *Titanic* egyik rádiósa átadta Smithnek a *Baltic*tól származó figyelmeztetést: „Jéghegyeket és nagy kiterjedésű jégmezőket láttunk ma az északi szélesség 41° 51 -nél és a nyugati hosszúság 49° 52'-nél." A kapitány átadta az üzenetet J Bruce Ismaynek, a White Star Hajózási Társaság ügyvezető igazgatójának, aki azt elolvasta és szó nélkül zsebre rakta. A *Californian* legalább kétszer adott le üzenetet. – Három nagy jéghegy – ez volt a hajó rádiósának első figyelmeztetése. – Mit szólsz, öregem – jött a második rádióüzenet este, a *Titanic*tól körülbelül 30 kilométerre levő pontról – megrekedtünk, teljesen körülvesz minket a jég. – Az ingerült Jack Phillips kurtán válaszolt: – Ne zavarj. Hagyd abba. Zavarod a jelzésemet. A Cape Race-t próbálom hívni.

A rádiós válaszából, ami ma már hihetetlennek tűnhet, kiderül, mi volt a rádiókapcsolat igazi feladata a luxus óceánjárókon. Az új-fundlandi Cape Race rádiósától Phillips folyamatosan vette a fontos utasoknak szóló üzeneteket. Tulajdonképpen Phillips és a többi rádiós egy távirász cég, a British Marconi Company alkalmazásában állt; nem tartoztak a White Star legénységéhez, és a *Titanic* kapitányának sem voltak a beosztottjai.

Este 9 óra 40 perckor a *Mesaba* a következőt jelentette: – Az északi szélesség 42. fokától a 41° 25'-ig, valamint a nyugati hosszúság 49. fokától az 50° 30'-ig sok jégtorlaszt, számos jéghegyet és jégmezőt észleltem. – Hogyha a *Titanic* parancsnoki hídján levő tisztek megkapták ezt az üzenetet, ami vitatott dolog, akkor azonnal felfogták volna, hogy a veszélyes jég pontosan az óceánjáró útjában fekszik. A még messzelátóval sem rendelkező őrszemeket figyelmeztették, hogy este 9 óra 30 után bármikor várható jég felbukkanása, de a tiszta égbolt alatt csak a tükörsima tenger látszott.

Eközben azonban baljós dolog történt. A víz hőmérséklete néhány óra leforgása alatt 6°C-ról hirtelen kevéssel fagypont alá süllyedt – északi vizeken ez jelzi, hogy a közelben úszó jég lehet. A *Titanic* mégsem lassított le, és déli irányban sem fordult el, hogy elkerülje a veszélyzónát.

Egy apró lökés

Este 10 óra körül néhány másodosztályon utazó utas vacsora utáni kikapcsolódásként vallásos énekeket énekelt, köztük a tengerészek hagyományos fohászát: „Ó, Uram, hallgass meg minket,

Az „A" fedélzet előcsarnokának pompás lépcsőfeljárója érzékelteti a Titanic *felépítésének és berendezésének fényűző gazdagságát.*

Hozzád kiáltunk azokért, akiket a tengeren veszély fenyeget." Este 11 óra 40 perckor az őrségben levő Frederick Fleet hirtelen megpillantott egy kisméretű, sötét tárgyat, amely az éjfélkor mélykék színű víznél is sötétebbnek tűnt. A tárgy egyre nagyobb lett. A tengerész háromszor erősen megkondította az árbóckosár harangját, és feltelefonált a parancsnoki hídra. – Jéghegy egyenesen előttünk! – William Murdoch elsőtiszt azonnal kiadta a parancsot, hogy állítsák hátramenetbe a motorokat, és utasította Robert Hichens kormányosmestert, hogy a kormánykerekeket fordítsa „erősen jobbra"

A több mint 22 csomós sebességgel haladó, körülbelül 66 ezer tonna vízkiszorítású *Titanic*ot nem lehetett azonnal lelassítani. Amikor végre kezdett elfordulni a nagy óceánjáró a vízből kiemelkedő jéghegytől, a rémült Fleet megkönnyebbülten felsóhajtott de ez még túl korai volt. Jégdarabok repültek a fedélzetre, amikor a jéghegy 100 méter hosszan felhasította a hajó jobb oldalát. A hideg, zöld tengervíz bezúdult a hatos számú kazánházba, s Frederick Barrett fűtőnek alig volt annyi ideje, hogy a szomszédos, ötös számú helyiségbe ugorjon, mielőtt becsapódott a vízzáró ajtó.

Az ütközés csak apró lökésnek tűnt azon kevés utas számára, aki egyáltalán észrevette. Egyikük, az előkelő társaság tagja azt mondta. – Olyan volt, mintha egy óriás húzta volna végig az ujját a hajó oldalán. – Egy másik nőt az ütközés a pamutvászon széttépésének hangjára emlékeztette. Néhány első osztályon utazó utas felugrott bőrszékéből a dohányzóban, hogy szemügyre vegye a legfelső fedélzeti szintnél is magasabb jéghegyet, amint nekisúrlódott a hajónak. De úgy hitték, hogy izgalomra, és főleg aggodalomra semmi ok. A legénység azonban már inkább tisztában volt a helyzettel. Smith kapitány az óceánjáró főkonstruktőrével, Thomas Andrew-sszal tanácskozott. Gyorsan lementek a hajófenékbe, s megtudták, hogy öt rekeszt már elárasztott a víz. Andrews véleménye szerint az elsüllyeszthetetlen *Titanic* még „másfél óráig maradhat a víz felszínén esetleg két óráig, de annál tovább nemigen"

Kevés a mentőcsónak

Alig valamivel éjfél, és körülbelül 25 perccel a látszólag észrevétlen ütközés után a legénység parancsot kapott, hogy készítse elő a fedélzeten levő 16 mentőcsónakot és a 4 összecsukható ponyvavászon tutajt. Legfeljebb 1178 ember fért volna el rajtuk, vagyis körülbelül ezerrel kevesebb, mint az utasok és a legénység összlétszáma, akik közül sokan ekkor már a fedélzetre tódultak. A szabályok csak annyi mentőcsónak szállítását írták elő, amennyi 962 utasnak volt elegendő, mivel a szabályalkotók nem tudhatták, hogy egykor ilyen hatalmas óceánjárót építenek. Az meg senkinek sem fordult meg a fejében, hogy a White Star Hajózási Társaság egyik zászlós hajóját majd valaha is evakuálni kell. A *Titanic* nem mindegyik mentőcsónakja volt ellátva jelzőfényekkel, élelmiszerrel, vagy ivóvíztartállyal, és mentőöv sem volt elég.

A helyzet most már kaotikus volt, hiszen az utasokkal nem gyakoroltatták a mentőcsónakba való átszállást, és nem készült beosztás arról, hogy az egyes csónakokba hány utast szállítsanak át. Wallace Henry Hartley ragtime zenét játszatott zenekarával, hogy segítsen megnyugtatni az utaso-

Süllyedés közben a Titanic *kettétört; jobbra a hajótest első részének kétharmada látszik összetörve az óceánfenéken. Balra Jack Phillips rádiós fényképe látható.*

kat. Ám rádöbbentek a borzalmas valóságra, amikor 12 óra 45 perckor fellőtték az első vészrakétát.

A Californian *nem válaszol*

Néhány héttel azelőtt egy Berlinben tartott nemzetközi konferencián megállapodás született egy új vészjelzés, vagy S.O.S alkalmazásáról, amelyet most Phillips rádiós próbált elküldeni. A *Californian,* az onnan 15 kilométernyire levő jégmezők közt pihent, és a legénység néhány tagja észlelte is a tőlük délkeletre felvillanó fényeket. Azonban nem tudták, hogy ezek a *Titanic* fényei, és azt sem, hogy az óceánjáró bajba jutott. A kimerült és talán bosszús rádiós elzárta rádióját, miután Phillips letorkolta. Mélyen aludt, miközben a *Titanic* a környéken tartózkodó hajóktól kért segítséget.

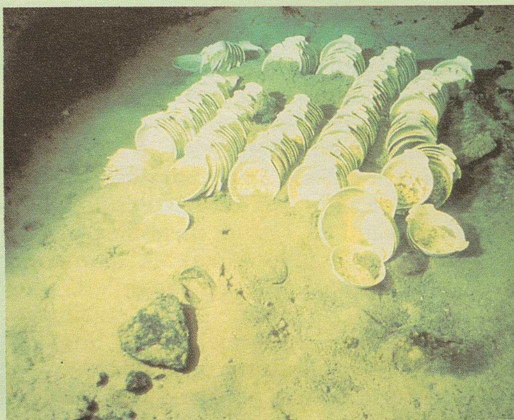
Valamivel éjfél után az utasokkal csak félig telt *Carpathia* utasszállító rádiósa elhatározta, hogy felhívja a *Titanic*ot néhány Cape Race-ből jött üzenettel kapcsolatban. „CQD SOS" hallotta a meghökkent rádiós. „Gyertek azonnal. Jéghegynek ütköztünk." A több mint 4 órányi távolságra (vagyis 58 tengeri mérföldre) levő *Carpathia* teljes gőzzel a *Titanic* segítségére indult. A hajó gépkezelői az előírásokat megszegve a gépházban a biztonsági szelepeket csavarokkal rögzítették, hogy a hajó megengedett, 14 csomós végsebességét 17-re növeljék. Így is csak két órával később érhettek oda, mint ahogy a *Titanic* elsüllyedése várható volt.

Eközben a *Titanic* vészrakétáit meglátták a *Californian*en, de Stanley Lord kapitány úgy döntött, hogy nem kelti fel alvó rádiósát, aki már így is 15 órát dolgozott aznap. Lord ugyan küldött morzejeleket az ismeretlen hajónak, de nem kapott választ. A tragédia legtöbb elemzője szerint a sodródó *Californian* körülbelül akkor érhette volna el a *Titanic*ot, amikor az végleg elmerült.

„Ne vesztegessétek az időt!"

Amikor kiadták a parancsot a hajó kiürítésére, a dúsgazdag John Jacob Astor először gúnyosan így reagált: Itt nagyobb biztonságban vagyunk, mint abban a kis csónakban. – Amikor az egyik társaságbeli idősebb hölgy egyetértett vele, egy dühös matróz felcsattant: – Ne vesztegessétek az időt! Hagyjátok itt, ha nem akar beszállni. Az ellenállás fokozatosan megszűnt, a tréfálkozás abbamaradt, és az utasok nekiláttak nyomasztó feladatuknak: a mentőcsónakba való átszállásnak. A férfiak sztoikusan ácsorogtak a fedélzeten, miközben a nők és a gyerekek beszálltak a csónakokba. A zűrzavarban az első csónakot, amelybe 65 ember szállhatott volna be, mindössze 28 emberrel eresztették le a vízre. Egy másikat, amelyben negyvenen fértek volna el, hagyták elevezni 12 személlyel. Mrs. Isidor Straus volt kongresszusi tag és a Macy's (áruházi lánc) ügyvezető igazgatójának felesége nem volt hajlandó csatlakozni a többi nőhöz. Én mindig a férjem mellett voltam jelentette ki férje felé fordulva. Ahová te mész, oda megyek én is. Astor besegítette fiatal feleségét az egyik félig megtelt csónakba, majd visszament a hajóra. Ő is egyike volt azoknak, akiknek a testét később megtalálták a tengerben. Miközben a hajó éles szögben balra dőlt, aminek következtében a fedélzet meredeken lejteni kezdett, a milliomos Benjamin Guggenheim frakkba öltözött, s kijelentette, hogy úriember módjára a hajóval együtt való süllyedést választja. – Egyetlen nő sem vesz-

A Titanic hullámsírja

A *Titanic* maradványait majdnem háromnegyed századdal a katasztrófa után találták meg. 1985. szeptember 1-jén hajnali egy óra körül egy mélytengeri kutatóhajó, az *Argo,* erős villanólámpák és videofelszerelés segítségével fényképezni kezdte az óceánfenéken fekvő roncsdarabokat. A Robert Ballard tengerkutató geológus vezette amerikai expedíció szán alakú, erős hajója kb. 4 km mélyen, Új-Fundlandtól kb. 550 kilométerre délkeletre megtalálta a *Titanic* 29 kazánja közül az egyiket. Később az expedíció felfedezte a nagy hajó egymástól 656 méter távolságra fekvő két felét is. Ballard, aki először 1971-ben tett javaslatot az elveszett óceánjáró felkutatására, úgy érezte magát, mint „a régész, aki egy fáraó sírját nyitja fel"

Egy év múlva egy második expedíciónak sikerült még részletesebben lefényképeznie a roncsot, és a legendás luxustárgyak közül néhányat meglepően jó állapotban találtak: kristálycsillárokat, porcelán mosdókat és vécékagylókat, borosüvegeket, és szabályos rendben feltornyozott tányérokat (fent). Az 1986-os expedíció utolsó alámerülésekor a hajótaton emléktáblát helyeztek el. Ballard a halálhajó kiemelését, illetve felszínre hozását kegyeletsértésnek tartja. Sikerült elérnie, hogy az Egyesült Államok Kongresszusa az áldozatok emlékművének nyilvánítsa a víz alatti helyszínt, továbbá azt, hogy törvény által büntetendő legyen „háborgatni, avagy kiemelni" a hajó bármelyik részét, illetve „megváltoztatni" annak helyzetét.

het a hajón azért, mert Ben Guggenheim gyáva fickó volt – tette hozzá.

Hajnali 1 óra 40 perc lehetett, amikor már úgy tűnt, hogy nincs több nő és gyermek a hajón, Ismay, aki addig segített menekíteni másokat a hajóról, beült az egyik utolsó mentőcsónakba. A White Star Hajózási Társaság ügyvezető igazgatóját a sajtó később kipellengérezte, amiért elhagyta a hajót, amikor mások hátramaradtak. 2 óra 15 perckor amikor az utolsó két összecsukható tutajt el akarták indítani, a *Titanic* megbillent, és így a tutajok használhatatlanná váltak. A harmadosztályon utazók, akikről teljesen megfeledkeztek – köztük számos nő és gyermek volt az alsóbb fedélzetekről felözönlöttek megnézni, hogy mi is történik. Senki sem figyelmeztette őket, és sokan még akkor is lent voltak, amikor a hajó elmerült.

Mintegy 1600 utas maradt még a hajón. Noha úgy él a köztudatban, hogy a zenekar a „Közelebb tehozzád, Uram" kezdetű szenténeket kezdte játszani, valójában a legutoljára felcsendülő dal az „Ősz" című egyházi ének volt:

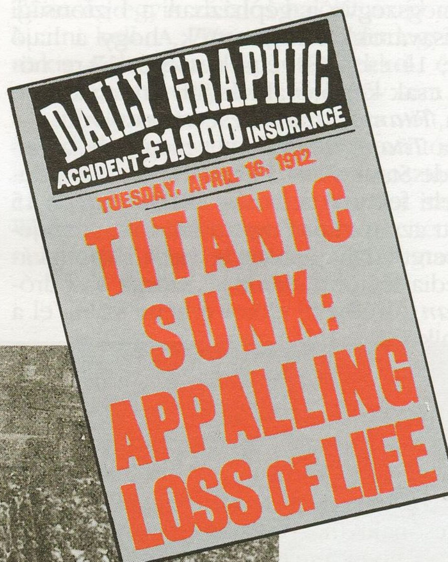
Kegyelmes és könyörületes Úr
Nézd szánalommal fájdalmamat;
Halld a szomorú, megtört lelket
Lábaidnál leborulva panaszkodni.
Tarts fenn a hatalmas vizeken.

Több mint 1500 halott

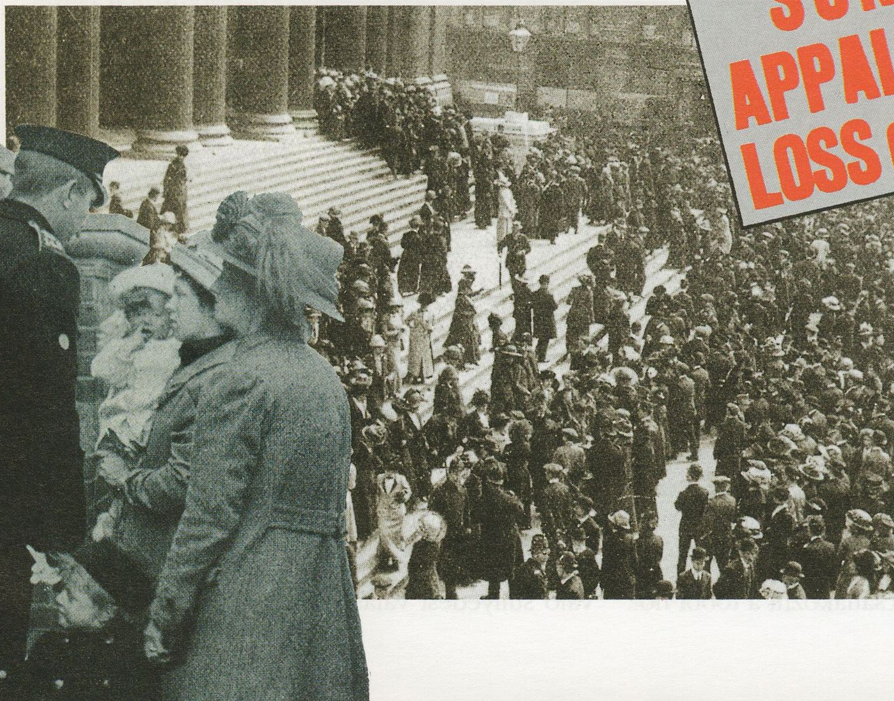
Százak gyűltek össze a hajótaton, amint az egyre magasabbra emelkedett a levegőben. 2 óra 18 perckor a *Titanic* az orrára billent, és függőleges helyzetben teljesen egyenesen állt. Majd iszonyatos robaj kíséretében az egyik kémény beomlott, a híres vízzáró rekeszfalak beszakadtak, és a fedélzetről minden, ami nem volt odarögzítve – a felszerelés, az ottmaradt utasok és a legénység a mínusz kétfokos vízbe zuhant. Az egyik túlélő később visszaemlékezett „a több mint ezer torokból felhangzó halálsikolyokra, a szenvedők jajgatására, a rettegők kiáltozására, és arra a borzalmas hangra, ahogy a fuldoklók még utoljára levegő után kapkodtak"

Szinte hihetetlen, hogy a közelben úszó kazánfűtők égési sebeket szenvedtek, amikor a robbanás nyomán a jeges víz felforrt.

2 óra 20 perckor a pusztulásra ítélt óceánjáró, amely ekkor már 70 fokos szögben dőlt meg, a víz alá merült. A hajótest kettétört, miközben a *Titanic* körülbelül 20 csomós sebességgel zuhant a mélybe. Az ide-oda mozgó, kettétört hajó elérte a nagy víz alatti folyót, a Benthic-áramlatot, amely 2500 méterrel a tengerfelszín alatt folyik. 2 óra 30 perc körül a hajó két fele 4 ezer méter mélyen becsapódott az óceánfenékbe, és a roncsok

Az újságok különkiadásban számoltak be a felfoghatatlan katasztrófáról. Jobbra a Daily Graphic *egyik londoni plakátja.*

Amint a tragédiáról szóló hírek megjelentek, az utasok és a legénység barátai és hozzátartozói Southamptonban a White Star Hajózási Társaság irodáiban próbáltak információkat szerezni (a bal szélen). A számos gyászistentisztelet közül az elsőt április 19-én a londoni Szent Pál-székesegyházban tartották (balra).

Semmibe vesszük a történelem tanulságait?

Természetesen sohasem ismétlődhet meg egy a *Titanic*éhoz hasonló katasztrófa. Az 1914-es Titanic Konferencián a hajós nemzetek új biztonsági szabályok életbeléptetésében állapodtak meg: például mindegyik hajónak annyi mentőcsónakot kell szállítania, amennyi az összes utas és a legénység megmentéséhez elegendő; állandóan szolgálatban kell lennie egy rádiósnak. Az új hajókat egészen a fedélzetig érő vízzáró rekeszfalakkal kell ellátni. Alexander Brehm, egy német fizikus feltalálta a hanghullámos keresőt (SONAR), vagyis egy olyan szerkezetet, amely a hanghullámok segítségével képes potenciálisan veszélyes jéghegyek felderítésére.

Ennek ellenére 1989. június 20-án a katasztrófa döbbenetes módon majdnem megismétlődött, amikor Norvégiától északra, a Grönlandi-tengeren a 200 méter hosszú *Makszim Gorkij* szovjet turistahajó testét nem sokkal éjfél után egy hatalmas, zajló jégdarab felhasította. A hajó kapitánya társaságával épp fogadást adott a hajó éttermében, hogy megünnepeljék útjuk legészakibb pontjának elérését. De akárcsak a *Titanic*on, a legtöbb utas már itt is ágyban volt. Miközben a mulatozók táncoltak, a jég két mély léket ütött az óceánjáró oldalán egy 6 méter és egy 2 méter hosszúságút –, amelyeken át percek alatt 18 ezer tonna víz nyomult be a hajótestbe. Az 575 utassal, akik között sok idős német turista volt, közölték, hogy gyűljenek a fedélzetre és vegyenek fel egy-egy mentőmellényt.

Némi zavar támadt akörül, hogy kinek melyik mentőcsónakba kell beszállnia számolt be később az egyik utas de nem tört ki pánik. Egy másik utas elpanaszolta, hogy mentőcsónakja két órán keresztül függött a hajó oldalán a levegőben, de a legtöbb turista csak dicsérte az orosz legénységet, amiért gyorsan kiürítették a hajót, és a norvég parti őrséget, amely végrehajtotta a mentőakciót.

A Makszim Gorkij *néhány hajótöröttje a mentőcsónak evezőinek segítségével próbálja távol tartani a jégtáblákat, amíg a mentésre várnak.*

A ködben és a jéghideg esőben, amihez 2°C körüli hőmérséklet járult, volt olyan utas, akinek hét órát kellett töltenie vékony takarók alatt a csónakokban vagy az úszó jégtáblákon. De a szív- és cukorbetegeket gyorsan elszállították helikopteren a 300 km-re keletre levő Spitzbergák szigetcsoportra. Néhány ember számára nyugágyakat helyeztek el a jégtáblákon, egyesek kénytelenek voltak rajtuk végigfeküdni, mert félő volt, hogy különben a jég darabokra törik. A mentőcsónakokon volt bőven szeszes ital, ivóvíz azonban nem. Meglepő módon nem sérült meg senki sem a 377 fős legénység, sem a turisták közül, akik azért fizettek be erre az útra, hogy az északi sarkkörön túli vizekről láthassák az éjféli napot.

Miközben a *Senje* nevű norvég mentőhajó négy és fél kilométernyi jégen keresztülverekedte magát, hogy a jégre futott *Makszim Gorkijt* elérje, kapitánya így dohogott: Nem hiszem, hogy én magam 2 vagy 3 csomónál gyorsabban haladtam volna az ilyen jégtorlaszokkal teli vizen. Úgy tűnt, hogy a körülbelül 18,4 csomós sebességgel 'száguldó' turistahajó az 1912-es gyakorlatot követte, amikor a tengerészek a jéghegyekkel kapcsolatban a „neked megyek, az ördög vigyen el" filozófiát alkalmazták egészen a *Titanic* katasztrófájáig. A mai fejlett technológiák mellett is rendkívül óvatosak az északi vizeket ismerő hajósok, mivel a jégnek gyengébb a radarvisszhangja, mint más, tengerben úszó tárgynak. A szakértők szerint a *Makszim Gorkij*nak a megálláshoz legalább 45 percre lett volna szüksége, még akkor is, ha 15 km távolságból észleltek volna jéghegyet vagy jégtáblát. Valószínű, hogy a szovjet hajó kapitánya még sohasem hajózott ezeken a vizeken, és a szokottnál több volt a zajló jég ezen a területen. Az oroszok és a norvégok együttműködésének eredményeként a *Makszim Gorkijt* stabilizálták, és a javítások elvégzésére egy kikötőbe vontatták. A balesetet kommentálva többekben felmerült a kérdés: nem mentek-e feledésbe a *Titanic* esetének tanulságai?

egy majdnem egy kilométeres sugarú körzetben szóródtak szét. A roncs 400 atmoszféra nyomás alatt feküdt sírjába ágyazva, Új-Fundlandtól kb. 550 kilométerre délkeletre. Pontosan 4 nap, 17 óra és 30 percen keresztül szelte büszkén az óceánt.

Három és fél órával később, április 15-én hétfőn reggel 6 órakor, a *Californian* végre értesült a hírről, és elindult a katasztrófa helyszíne felé. 8 óra 50 perc volt, mire a *Carpathia* felvette az összes túlélőt, és útnak indult New York felé. A *Californian* megérkezett, s a kapitány körülbelül egy óráig kutatott holttestek után, de később azt jelentette, hogy szinte hihetetlen módon egyet sem talált. Abban a térségben mindössze egy héttel később a *MacKay–Bennett* sürgönyhajó 306 holttestet szedett össze. Az utasoknak és a legénységnek kevesebb mint harmada, összesen 705 ember élte túl a katasztrófát, köztük 338 férfi, a teljes létszámnak körülbelül 20 százaléka, és 316 nő, az összes nő körülbelül 74 százaléka. A többiek gyermekek voltak. Smith kapitány és Jack Phillips nem élték túl a tragédiát.

Seward „jégszekrénye”

A polgárháború után az Egyesült Államok kormányának az volt a célja, hogy mentesítse Észak-Amerikát a külső befolyásoktól, és rendezze határait. Badarság volt, hogy Seward külügyminiszter megvásárolta a távoli, sivár orosz Alaszkát?

A cári Oroszország mind pénzügyi, mind diplomáciai szempontból nehéz helyzetbe került 1867-re. A krími háborúban elszenvedett súlyos vereség következtében hatalmas adósságai keletkeztek, és a birodalom hatalmas, szétszórt és távoli területeinek igazgatása II. Sándor cár miniszterei számára nehéz feladatot jelentett.

Alaszka, a sok gondot okozó külbirtokok egyike 1741 óta tartozott Oroszországhoz, amikor felfedezője, Vitus Bering jogot formált rá. Bár rendkívül nagy mennyiségű tengerividra-prém és fókabőr származott innen, állandó állami támogatásra volt szükség a területet felügyelő Orosz–Amerikai társaság működéséhez. Alaszka zord éghajlata és korlátozottan művelhető földje miatt nem volt vonzó a telepesek számára. Mélyen csipkézett partvonalán, amelyet az ázsiai földrésztől a Bering-tenger választ el, mindössze egy maroknyi prémkereskedelmi központ jött létre, néhány száz orosz prémvadásszal és ügynökkel, meg néhány a cár hatalmán őrködő katonával. Hogyha akár Anglia, akár az Egyesült Államok szemet vetett volna Alaszkára, a cár és tábornokai bajosan tudták volna védelmét hatékonyan, időben megszervezni. Alaszka aranyáról és egyéb értékes ásványairól keringő mendemondák még kényesebbé tették a helyzetet. A cár biztosra vette, hogyha egyszer tudomást szereznek az amerikaiak arról,

William H. Seward külügyminiszter (ül) Alaszka megvásárlásáról tárgyal az orosz követtel, Eduard de Stoeckel báróval (áll, keze a földgömbön nyugszik). Az adásvételi szerződést 1867 március 30-án írták alá.

mi rejtőzik Alaszka terméketlen földjének mélyén, úgy megrohanják, mint egykor Kaliforniát, ami 1849-ben így szakadt el Mexikótól. Akkor inkább eladják szerény összegű készpénzért, mintsem hogy néhány év múlva fizetség nélkül elveszítsék.

Felsrófolják az árat

Kora márciusban a cár utasította követét, Eduard de Stoeckel bárót, hogy 5 millió dollárért ajánlja fel a hatalmas területet az Egyesült Államok külügyminiszterének, William H. Sewardnak. A szívélyes hangú tárgyalások nyomban megkezdődtek Washingtonban.

Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Seward nemcsak érdeklődik egy ilyen jellegű üzlet megtárgyalása iránt, hanem sürgős neki a megállapodás. Meggyőződéses expanzionista lévén, Seward hitt abban, hogy Amerika „nyilvánvaló elhivatottsága" uralmának kiterjesztése az egész észak-amerikai kontinensre. Teljes mértékben meg volt győződve arról, hogy a távoli Alaszkáról egy napon majd kiderül, hogy nagyon hasznos az Egyesült Államok számára – bár lehet, hogy ezt csak a következő generáció ismeri fel. Ám Sewardnak meg kellett szereznie a Kongresszus támogatását is, még mielőtt Andrew Johnson elnök ellenségei megszervezik az ellentámadást.

Stoeckel megérezte, hogy Sewardnak sürgős a dolog, s elhatározta, hogy úgy tesz, mintha nekik nem is volna fontos az eladás. Sejtette, ahogy fokozódik Seward türelmetlensége, úgy emelheti ő Alaszka vételárát. A trükk bevált. A következő két hétben Seward egyre többet ígért Stoeckelnek, aki látszólag nem tudta elhatározni magát a döntésre. Végül március 29-én késő este Seward az orosz miniszternek 7,2 millió dolláros árat kínált fel, erre az ajánlatra a két férfi kezet rázott. Seward ragaszkodott ahhoz, hogy még az éjszaka aláírják a szerződést. Mindketten kiráncigálták az ágyból munkatársaikat, mindenki összegyűlt a külügyminisztériumban, majd Stoeckel és Seward aláírta a 27 oldalas szerződést. Hajnali 4 óra körül végeztek.

Felháborodott ellenzők

Stoeckel roppant elégedett volt tárgyalásai sikerével, és nemcsak kormánya dicséretére, hanem szolgálataiért jelentős jutalomra is számított. Sewardnak azonban még el kellett nyernie a szenátus jóváhagyását a szerződéshez, és el kellett azt is érnie, hogy a képviselőház fogadja el a komoly összegről szóló költségvetési felhatalmazást. Kiderült, hogy a szenátus kedvezően foglal állást az ügyben, a képviselőház tagjait azonban felháborította, hogy a külügyminiszter nem kérte ki véleményüket, mielőtt ekkora összegről szerződést kötött volna. Alaszkát az ellentábor gúnyosan Seward „jégszekrénye"-ként és Johnson „jegesmedvekertje"-ként emlegette, és a minisztert megvá-

A csillogó zsákmány

Az aranykeresők fokozatosan Alaszkáig hatoltak azon ésszerű feltételezés alapján, hogy azok a hegyláncok, amelyek délen gazdagok aranyban, északon szintén bőven ontják a kincset. Az 1870-es években néhány tapasztalt aranyásó a Yukon alsó szakaszának homokját mosta, de csak szerény eredménnyel. Majd 1896 augusztusában egy idős aranykereső a réteges kőlapok között „nyers aranyat" talált, amikor Kanada Yukon-területén, az alaszkai határtól 80 km-re keletre a Klondike folyó egyik mellékágát vizsgálta.

A közeli Dawson település ötszáz fős lakossága heteken belül ötezerre nőtt. A következő nyáron, amikor az első aranyásók közül sokan San Franciscóba érkeztek 3 millió dollár értékű aranyröggel, körülbelül 100 ezer tapasztalatlan aranykereső hajóra szállt az alaszkai földsáv felé.

A klondike-i aranyláz elég hamar alábbhagyott, amikor az újonnan érkezettek látták, hogy a leggazdagabb aranymezők már gazdára találtak. De hamarosan káprázatos hírek érkeztek máshonnan is: jókora lelőhelyeket fedeztek fel a Seward-félsziget menti fekete homokban egy Cape Nome nevű helyen. A csalódott dawsoniak egy része összecsomagolta felszerelését, és megindult nyugat felé, az 1300 kilométeres útra ki folyami hajón, ki kutyaszánon, ki korcsolyán, sőt volt olyan, aki biciklin. A nome-i lelőhely is hamar kimerült; két év leforgása alatt a tengerparton 2 millió dollár értékű aranyrögöt gyűjtöttek össze. Végül az alaszkai aranyláz is rövid életűnek bizonyult, de hasznos volt annyiban, hogy telepesek tömegeit vonzotta oda, majd meghonosította a szövetségi törvényt és a rendet e hatalmas térségben.

dolták azzal, hogy „egy sötét éjszakai ügylet”-et hajtott végre. Sewardnak több információra volt szüksége Alaszka valós értékéről, hogy hatásosan védhesse álláspontját. Alig írták alá a szándéknyilatkozatot, Seward máris megbízott egy a Smithsonian Intézet irányítása alatt működő expedíciót, hogy mielőbb végezzen felmérést a terület partjain. 1867 július 21-én George Davidson geológus és egy kutatócsoport elhajózott San Franciscóból, hogy adatokat gyűjtsön Alaszka óceánáramlatairól, éghajlatáról, felszínéről, kikötőiről, gazdasági lehetőségeiről, természetrajzáról, településeiről és minden fellelhető kedvező adottságáról. Davidson és munkatársai megtettek minden tőlük telhetőt a rendelkezésükre álló rövid idő alatt, és év végén visszatértek jelentésükkel San Franciscóba. Azok, akik támogatták Alaszka megvásárlását, sok olyan tényezőt találtak a jelentésben, ami megerősítette kedvező véleményüket, de a kutatók beszámolója valószínűleg homályos és hiányos volt még ahhoz, hogy a vásárlást ellenzőket véleményük megváltoztatására késztesse.

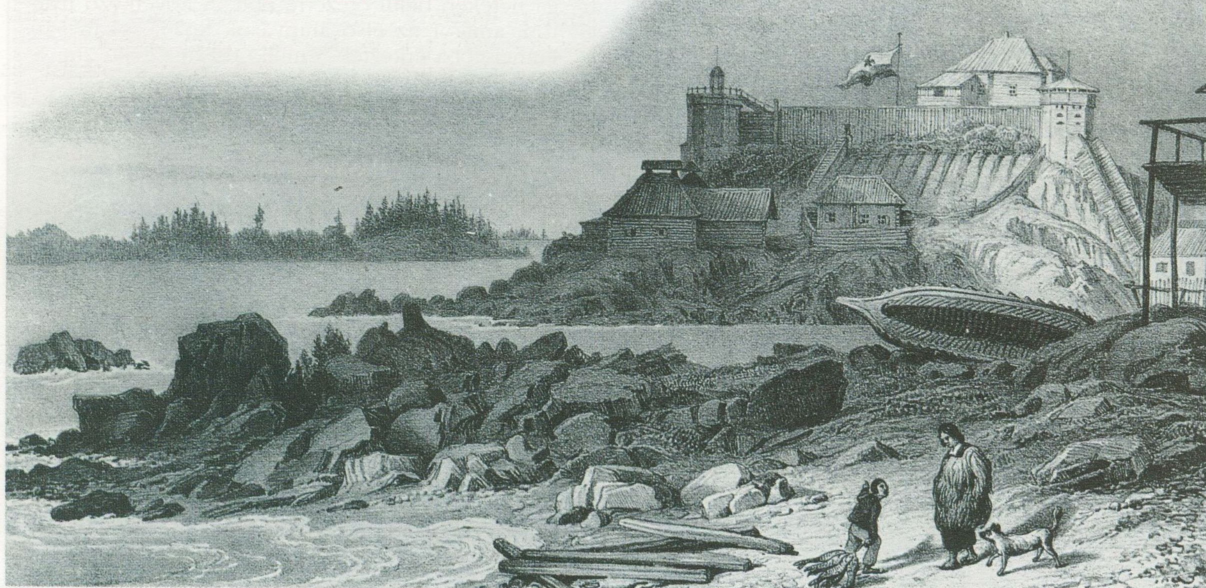
A lobbizók párbaja

Ezalatt Stoeckel is azon buzgólkodott, hogy biztosítsa a szerződés jövőjét. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a megállapodás meghiúsulhat, kapcsolatba lépet Robert J Walker volt pénzügyminiszterrel, és javasolta neki, hogy titokban lobbizzon a cári Oroszország mellett.

Walker ugyanolyan elkötelezett expanzionista volt, mint Seward, ráadásul befolyásos barátai is voltak Washingtonban, és jó kapcsolatok fűzték a tekintélyes *Daily Morning Chronicle* című napilaphoz. Pénzre pedig nagy szüksége volt anyagi helyzetének kedvezőtlen alakulása miatt. Walker rendkívüli energiával és meggyőző retorikával fogott feladatához. Rovatában szinte naponta írt Alaszkáról, kifejtve, hogy fekvése miatt szerepet játszhat a Csendes-óceán uralmáért várható küzdelemben. Állította, hogy az alaszkai éghajlat „eszményi” földje pedig olyan gazdag, hogy a látogató „marokszámra” gyűjtheti az aranyat. Bár szerinte a kereskedelem Alaszka legnagyobb vonzereje, ügyes érvként hozzáfűzte: az amerikaiak egyszer még büszkék lesznek arra, hogy a kereskedelem révén is tudják terjeszteni a kereszténységet.

Uriah Painter újságíró az Alaszka-ellenes tábor szolgálatába szegődött, és a sajtóban dühödt kirohanást intézett Seward szerződése ellen. Végül Walker érvei meggyőzőbbnek bizonyultak, és az Alaszkáról szóló törvényjavaslatot 1868. július 18-án 113:43 arányban, 44 tartózkodással elfogadták.

Painter azonban elhatározta, hogy bosszút áll Walkeren. Augusztus 1-jén az amerikai pénzügyminisztérium összesen 7,2 millió dollár értékben állított ki csekkeket, és ezeket átadták Stoeckelnek. Painter ekkor figyelni kezdte, hogy a Kongresszuson belüli, illetve kívüli „szereplők” közül ki gazdagodik meg hirtelen. Nem kellett sokáig várnia. Néhány nap múlva egy New York-i napilapban olvasta, hogy az északra látogató Walkernek kellemetlen ügye támadt egy zsebtolvajjal. A jelek

Orosz-Alaszka fővárosának, Új-Arhangelszknek (ma Sitka) látképe 1830-ból. A kormányzó erődjét cölöpkerítés vette körül az indián támadások ellen.

Ma Alaszka „aranya” az az olaj, amit az északi-sarkvidéki parttól egészen a déli Prince William-tengerszorosban fekvő Valdez kikötőjéig szállít az egész államon keresztülkígyózó olajvezeték. Megépítése 7 7 milliárd dollárba került, ami Alaszka vételárának több mint ezerszerese; a járulékos költségekkel a teljes összeg 11,3 milliárd dollárra rúgott.

1989 márciusában az Exxon Valdez *tartályhajóból 2,5 millió liter nyersolaj került a Prince William tengerszoros vizébe, a kárt 1,9 millió dollárra becsülték. (Lent a tisztítási munkálatok láthatók.) Ez a baleset is drámaian bizonyítja a természet sebezhetőségét.*

szerint a tettes a Walkernél lévő 16 ezer aranydollár értékű pénzügyminisztériumi kincstárjegyeket lopta el. Amikor a helyi rendőrségnek sikerült lefülelnie a zsebtolvajt és a pénzt visszaszereznie, Walker rejtélyes módon elállt a vádemeléstől. Ez egyértelmű bizonyíték volt Painter számára arra, hogy Walkernek valami titkolnivalója van, és a pénzt nem egyenes úton szerezte. Nyilvánosan megvádolta Walkert, hogy az orosz kormány alkalmazásában állt. Miután több republikánus újság is felkapta a hírt, összehívtak egy kongresszusi bizottságot a megvesztegetési vádak kivizsgálására. Végül senkinek sem sikerült bármi kézzelfogható bebizonyítani. Így azt sem, hogy a képviselők pénzt kaptak volna cserébe kongresszusi szavazatukért. Pénzt csak a közvélemény és a kongresszusi tagok tájékoztatására használtak fel, ezt azonban aligha lehetett törvénytelennek tekinteni.

Alkalmi vétel hektáronként négy centért

Ezalatt orosz Alaszka *de facto* amerikai területté vált. Az oroszok alig várták, hogy Alaszkát elhagyhassák, az amerikaiak meg azt, hogy átvehessék, élükön Johnson elnökkel. Így Lovell H. Rousseau, az amerikai hadsereg tábornoka már 1867 szeptemberében orosz Alaszka fővárosába, Új-Arhangelszkbe (Sitkába) hajózott, hogy átvegye a területet. Október 18-án Sitkában Rousseau jelenlétében ünnepélyesen leeresztették az orosz birodalmi zászlót, majd felvonták az amerikai zászlót.

Kisebb katonai egységeket küldtek Sitkába és néhány más part menti településre, hogy az amerikai jelenlétet megalapozzák. A következő évtizedben azonban a legtöbbjüket hazarendelték, mivel a szövetségi erők és az indiánok összecsapásai állandó problémát jelentettek. Ám a Kongresszust aggasztotta a törvényes rend és közbiztonság hiánya az elhanyagolt területen, 1912-ben ezért közigazgatási törvényt fogadott el, ennek alapján kormányzót neveztek ki, és csekély költségvetési támogatást nyújtottak az alaszkai bennszülöttek oktatásához. A terület valódi értékével kapcsolatban azonban még nem oszlottak el a kételyek. Az Egyesült Államok katonai és stratégiai szempontok alapján – végül csak a II. világháború idején kezdte teljesen Amerika részének tekinteni azt a földet, amelyre „haszontalanul” annyi pénzt költött Seward. Végre belátták, hogy igaza volt, megérte a hektáronkénti nem egészen négycentes ár a Texasnál kétszer nagyobb területért.

A császár utolsó ütközete

Napóleon, korának legnagyobb hadvezére, két ellenséggel találta magát szemben, amikor megpróbálta visszaszerezni császári hatalmát. Megosztotta erőit, hogy ellenségeit egyenként győzze le. Ez alkalommal azonban nem vált be a sokszor kipróbált stratégia.

A hír lázba hozta Európát. 1815. március 1-jén, három nappal azután, hogy száműzetéséből megszökött az Olaszországhoz közeli Elba szigetéről, Napóleon Bonaparte visszatért Franciaországba. Egy évvel korábban mondott le trónjáról, miután az ellene szövetkezett ellenséges erők bevonultak Párizsba. Azt megengedték neki, hogy ezer fős kíséretet vigyen magával Elba szigetére, és szép járadékban részesítették. A katonai lángészt, aki két évtizeden át uralkodott Európa felett, ez mind nem elégítette ki. Miközben az újra trónra juttatott Bourbon-ház és a szövetséges hatalmak – Ausztria, Nagy-Britannia, Poroszország és Oroszország – képviselői Bécsben találkoztak, hogy újrarajzolják Európa térképét, Napóleon megszervezte visszatérését. Eleinte minden úgy történt, ahogy eredetileg eltervezte.

Franciaország déli részén szállt partra, s a polgárok lelkesen fogadták. Már elfelejtették a háborúkat és az áldozatokat. Útban Párizs felé számos ezred csatlakozott hozzá. Néhány órával azelőtt, hogy Napóleon bevonult Párizsba, XVIII. Lajos Belgiumba menekült.

1815. június 18-án, Napóleon hadainak legyőzése után a győztesek találkoztak a harcmezőn: Wellington hercege (balra), a brit parancsnok és Blücher marsall, a porosz vezér

Wellington serege kitartóan védte a herceg védelmi vonalának középpontjához közel fekvő La Haie Sainte farmot, amelyet Napóleon erői vadul ostromoltak. Balra: a franciák már majdnem bevették a farmot; lent: ilyen a tanya ma.

Gyülekeznek az ellenséges erők

Bécsben Napóleon ellenségei megfogadták, megakadályozzák a császár hatalmának visszaállítását. Óriási osztrák és orosz seregek kaptak parancsot, hogy kelet felől nyomuljanak be Franciaországba. Északon két gyorsan toborzott sereg vigyázott, nehogy Napóleon üldözőbe vegye XVIII. Lajost. Wellington hercege, a 46 éves brit hadvezér lett annak a Brüsszelben gyülekező, soknemzetiségű, 106 ezer főből álló haderőnek a parancsnoka, amelynek mintegy egyharmadát alkották brit katonák. Ő volt annak a háborúnak a győztese, amely a franciákat kiűzte Spanyolországból és Portugáliából. Valamivel távolabb keletre helyezkedett el a 120 ezer fős porosz hadsereg a 72 éves Gebhard Leberecht von Blücher marsall irányítása alatt, akit odaadó katonái *Alte Vorwärts* (Öreg Előre) vagy Blücher Papa néven emlegettek.

Napóleonnak hamarosan negyedmillió francia fegyveres állt rendelkezésére, akikből megfelelő arányú gyalogsági, lovassági és tüzérségi erőt hozott létre ahhoz a hadjárathoz, amelynek célja a Bourbon-monarchia elűzése és saját uralmának visszaállítása volt. Az északra nyomuló 128 ezer tiszt és katona között sokan voltak az előző háborúban szolgált veteránok.

Napóleon június 15-én átlépte a belga határt. Seregét Y-alakzatban meneteltette észak felé hogy éket verjen Wellington és Blücher erői közé. A bal szárny parancsnoka Michel Ney marsall volt, akit „a bátrabbak legbátrabbja"-ként emlegettek Napóleon 1812-es, Moszkvából való visszavonulásakor utóvéd-parancsnokként tanúsított hősies magatartása miatt. A jobb szárnyat De Grouchy márki vezette, aki még sohasem irányított gyalogságot, illetve tüzérséget. A császári gárdát arra az esetre tartalékolták, ha valamelyik szárnynak a csata során erősítésre lenne szüksége.

Félbeszakított mulatság

Wellington június 1-jén, pénteken hajnali 1 óra körül szerzett tudomást Napóleon gyors előrenyomulásáról, amikor Richmond hercegnőjének bálján vett részt Brüsszelben. Mivel nem kívánta megrémíteni a jókedvű társaságot, még vagy húsz percig ott maradt, és csak azután köszönt el úgy mintha csak éjszakai nyugovóra térne. De még mielőtt elhagyta volna a házat, egy térképet kért házigazdájától. – Istenemre, Napóleon lóvá tett! – kiáltott fel. – 24 órás menetelésnek megfelelő előnyre tett szert velem szemben! Amikor megkérdezték a hercegtől, mit szándékozik tenni, azt válaszolta, hogy katonáit Quatre Bras-nál, a várostól körülbelül 30 km-re délre fogja összevonni.

16-án Ney marsallnak Napóleon nógatása ellenére sem sikerült Wellington erőit elűznie Quatre Bras-tól. A herceg átlovagolt a több kilométerre keletre levő Lignynél felsorakozott szövetségesé-

hez, s riadtan látta, hogy a porosz katonákat egy domb lejtőjén állították csatarendbe, és így ki voltak téve Grouchy francia tüzérségének. Embereim szeretnek szembenézni az ellenséggel – magyarázta Blücher A poroszoknak aznap bőségesen volt alkalmuk látni az ellenséget, különösen Blüchernek, aki alól kilőtték a lovát egy elkeseredett lovassági roham közben. A hős porosz marsall sebesült lova alatt feküdt még két lovassági támadás alatt, s csak azután mentették ki. Este elrendelte a visszavonulást észak felé. Ezalatt Ney egyik alakulatát tudta nélkül Lignybe irányították, majd később visszahívták a Quatre Bras-i rohamhoz. Ez az ide-oda való meneteltetés nem használt egyik csata ügyének sem.

Elfoglalják állásaikat

Blücher Lignynél elszenvedett veresége miatt június 17-én Wellington kénytelen volt visszavonulni Quatre Bras-tól, és egy Brüsszelhez közelebb eső helyen új állást elfoglalni. Szövetségese előző napi hadrendjével ellentétben a herceg a majdnem 68 ezer fős haderő jelentős részét a Mont-Saint-Jean falu alatt délre emelkedő alacsony domb mögé állította fel. Eltökélte, hogy a domboldal előtt három pontot próbál mindenáron tartani: jobbra a Hougoumont-kastélyt; középen a La Haie Sainte farmot és balra Papelotte-nál egy házcsoportot. A poroszok onnan 16 km-re keletre, Wavre-nál állomásoztak, a herceg erőitől balra. Wellington azt üzente Blüchernek, hogy kész tartani Mount-Saint-Jeant, amennyiben szövetségese a következő nap tudna küldeni legalább két alakulatot. Blücher ezt meg is ígérte. Napóleon Wellington arcvonalától mindössze 1300 méterre állította csatasorba 72 ezer emberét felkészülve arra, hogy szemből támadjon. Éjszaka sok eső esett, s ezért Napóleon vasárnap reggel csak 11 óra után kezdte meg a támadást, megvárva, hogy a felázott talaj kissé megszikkadjon, és emberei megszárítsák fegyvereiket. A franciák többször is megrohamozták a kastélyt, de Hougoumont 2500 védőjének sikerült őket közelharcban visszaverni, és azon a szárnyon a császár 13 ezer katonáját kötötték le. Valamikor délután egy óra után Napóleon egy 16 ezer főből álló alakulatot vezényelt a Wellington központi erői elleni rohamra, abban a hiszemben, hogy tüzérségének már sikerült meggyengítenie ellenállásukat. De a herceg katonáinak többsége biztonságban volt a domb mögött, és amikor a franciák följutottak a domb tetejére, egy lovassági roham visszafordulásra kényszerítette őket. Miközben megindították a támadást a központi erők ellen, Napóleon és tábornokai izgatott várakozással tekintgettek kelet felé, ahonnan Grouchynak kellett érkeznie, aki korábban megverte Lignynél Blüchert. Ám egy elfogott porosz futártól megtudták, hogy Blücher Wavre-nál lerázta magáról Grouchyt, és útban van Wellington állásai felé a két ígért alakulattal.

A bécsi kongresszus

Európa diplomatái és vezető személyiségei 1814 szeptemberében összegyűltek Bécsben, hogy a kontinensen új rendet alakítsanak ki a napóleoni kor zűrzavara után. Miután a francia császár lemondott trónjáról, és száműzetésbe ment Elba szigetére, Franciaországgal nagylelkűen bántak a győztesek: Nagy-Britannia, Ausztria, Poroszország és Oroszország. XVIII. Lajos személyében a Bourbon-ház ismét uralomra jutott; újra elismerték Franciaország 1792-es határait; és a bécsi kongresszuson Lajos külügyminiszterével, Talleyrand herceggel egyenrangú félként tárgyaltak a békemegállapodással kapcsolatos megbeszéléseken.

Ám Napóleon visszatérése Franciaországba, és rövid száznapos uralma, amely aztán azzal végződött, hogy másodszor is lemondott a trónról, és megadta magát az angoloknak rettegéssel töltötte el a Bécsben összegyűlt diplomaták szívét. 1815. június 8-án mégis sikerült a bécsi kongresszus záróhatározatát elfogadniuk, amely ezután tulajdonképpen meghatározta Európa politikai arculatát az egész XIX. századra.

Ezen a bécsi kongresszus munkájáról készült karikatúrán Napóleon (jobbra) figyeli, amint a diplomaták koronákat adnak vissza, és birodalmának területeit osztják fel ellenségei között, akik rögtön távoznak is a zsákmánnyal.

Ausztria visszakapta régebbi birtokait és Észak-Itália nagy részét is; Poroszországot elismerték nagyhatalomnak bár a német egység létrehozását porosz vezetés alatt későbbre halasztották; Oroszország megkapta Lengyelországot; a Holland Köztársaságot egyesítették Belgiummal; és számos kisebb királyságot elismertek vagy visszaállítottak.

Bár a bécsi békemegállapodás néhány cikkelye rövid életű volt, így is megakadályozta egy évszázadon keresztül, hogy Európában nagyobb konfliktusok keletkezzenek. A megállapodás azonban nem vette figyelembe az erősödő nacionalizmust, amely elutasította a nagyhatalmak állandósított uralmát a földrész fölött. Ennek a végzetes tévedésnek tulajdonítható, hogy a Szarajevóban eldördült lövések nyomán, 1914 nyarán kirobbant az első világháború, amely elsöpörte az addigi hatalmi egyensúlyt.

Egy legyőzött portréja: Napóleon alakja a Waterloohoz közeli viaszfigura-múzeumban. Fenn: a híres csatamező környéke, gondozott farmokkal és lankás dombjaival. A táj nem sejteti, hogy hatalmas csata folyt itt, amely véget vetett Napóleon álmainak, hogy visszahódítsa birodalmát.

Végzetes késlekedés, zavaros parancsok

Napóleon már ezt megelőzően elkövetett egy baklövést, amely győzelmi esélyei szempontjából végzetesnek bizonyult. Amikor Grouchy utasítást kért tőle, hogyan használja ki Lignynél aratott győzelmét, a császár órákig késlekedett a válasszal, majd egymásnak ellentmondó parancsokat adott ki. A francia jobb szárny parancsnokát ekkor arra utasította, hogy üldözze Blüchert északon, és csatlakozzon a fősereghez is – tehát azt kívánta Grouchytól, hogy az egyszerre két irányban mozgassa katonáit.

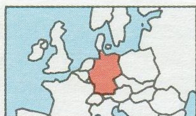
Vajon miért követett el ekkor hibát a nagyszerű hadvezér akinek előzőleg már sikerült Európa nagy részét elfoglalnia? Évekkel később Jérôme nevű testvére – aki az egyik hadosztály parancsnoka volt Ney alatt – elmondta, hogy a csata napján Napóleon lázas volt, továbbá hólyaghurutja volt, és kínozta aranyere, amelyet fokozott a nyeregben eltöltött hosszú idő. A szemtanúk szerint a császár feltűnően álmosnak és levertnek tűnt a hadjárat alatt; azok, akik már régebben nem látták, megdöbbentek, hogy Napóleon mennyire meghízott és megöregedett, holott csak három hónappal volt idősebb Wellingtonnál.

Napóleon este 7 órakor császári gárdájának nyolc zászlóalját vetette be a frontális ütközetbe, és maga vezette katonáit 500 méternyire az arcvonalig, aztán átadta a parancsnokságot Neynek. A gyalogság ugyan elfoglalta a La Haie Sainte farmot, de a császár már kifutott az időből.

– Nézzétek, ott vannak a poroszok! – hangzott fel a kiáltás, amikor a Blücher által ígért alakulatok megérkeztek kelet felől. Majd elterjedt, hogy a császári gárda visszavonulóban volt. – Mentsd a bőröd, amíg lehet – mondogatták egymásnak a csüggedt franciák. A dombtetőn Wellington háromszögletű kalapját felemelte, hogy jelt adjon az általános támadásra, amely lesöpörte Napóleon seregét a csatamezőről.

Napóleon kisszámú védőkísérettel dél felé menekült, három nappal később elérte Párizst, és június 22-én másodszor is aláírta lemondását a trónról. Július 15-én Rochefort kikötőjében megadta magát az angoloknak. Élete végéig Szent Ilona szigetére száműzték. A császárnak mindössze száz napra sikerült visszaszereznie a hatalmat, és Brüsszeltől délre a csatamezőn 25 ezer sebesült vagy halott katona maradt, 16 ezer katona dezertált vagy fogságba esett. A szövetségesek összesen 22 ezer embert vesztettek.

Június 18-án este 9 óra körül Wellington és Blücher a La Belle Alliance nevű farm közelében találkozott, itt volt a császár főhadiszállása a csata idején. A két hadvezér összeölelkezett, s Blücher azt javasolta, hogy nagy győzelmüket La Belle Alliance-nak nevezzék el, de Wellington ragaszkodott a Waterloo névhez; így hívták a főhadiszállást, ahová később visszament jelentését megírni.

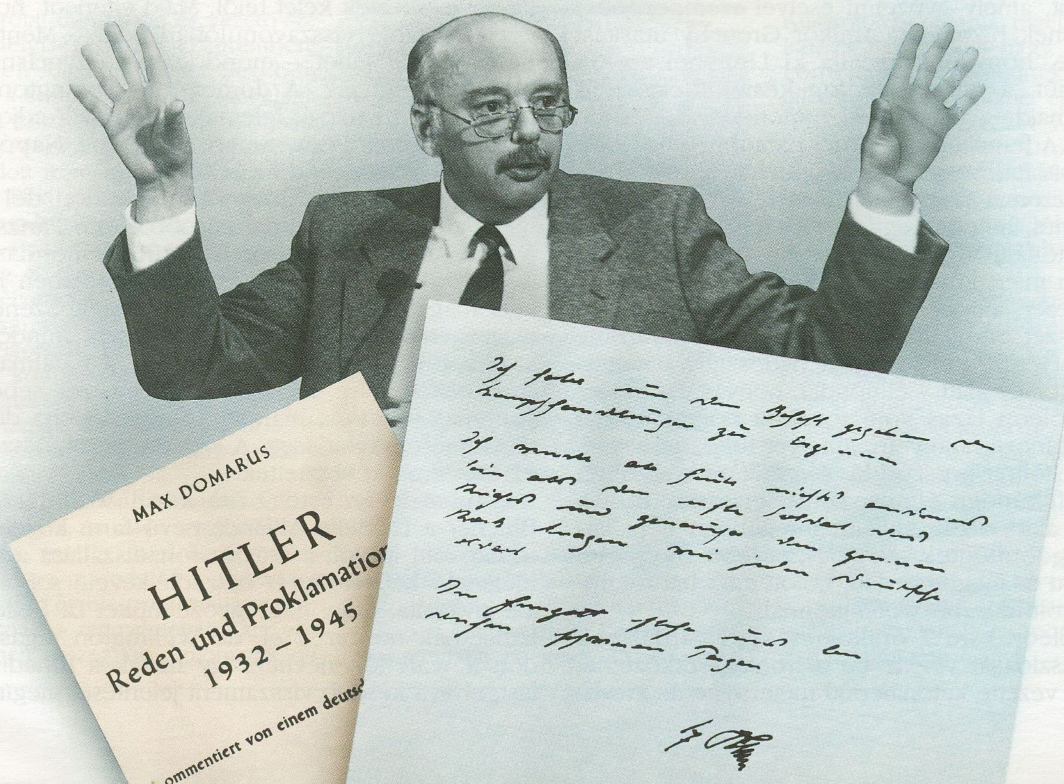
Hitler titkos naplója

„A II. világháború utáni újságírás legnagyobb szenzációja" – állították a nyugatnémet* Stern *tulajdonosai. Egyik tudósítójuk rábukkant a Führer addig ismeretlen naplójára.

A nyugatnémet *Stern* magazin 1983. április 25-i számának címlapján vérvörös betűk hirdették a lap exkluzív közleményét: „Megtalálták Hitler naplóját." Belül 42 oldalnyi kivonatot közöltek a naplóból, tíz részlet a Führer kézírásának másolatában jelent meg. Jelezték, hogy ezt az első részt 28 folytatás követi, amelyeket a következő 18 hónapban hoznak nyilvánosságra. A szenzációs anyag 62 fekete műbőrbe kötött jegyzetfüzetből származott, amelyekhez nem sokkal azelőtt jutott hozzá a magazin. Hitler egykori munkatársai és a korral foglalkozó történészek sem tudtak arról, hogy a Führer kézzel írt naplót vezetett 1932 közepétől kezdve egészen két héttel 1945 áprilisában Berlin romjai közt elkövetett öngyilkosságáig. Legalábbis ezt állította Peter Koch, a lap főszerkesztője egy hamburgi, lelkendező hangú sajtótájékoztatón. A naplót a magazin 51 éves, kutató hajlamú riportere, Gerd Heidemann szerezte meg.

A londoni *Sunday Times* 400 ezer dollárt fizetett azért a jogért, hogy a naplót közölhesse Nagy-Britanniában és a Brit Nemzetközösség országaiban. A francia *Paris Match* és az olasz *Panorama* szintén tervbe vette a napló közzétételét. Az ame-

Konrad Kujau hamar bevallotta, hogy ő hamisította Hitler állítólagos naplóját, miután a szakértők tanúvallomása leleplezte a csalást. Balra az a mű, ami egyik forrása volt: jobbra részlet a Kujau által írt „naplóból"

A Hamburgban, 1983. április 25-én tartott sajtótájékoztatón Gerd Heidemann tudósító büszkén mutat néhányat azok közül a vékony jegyzetfüzetek közül, amelyek Hitler titkos naplóit tartalmazzák. Hamarosan kimutatták, hogy a széles körben reklámozott „felfedezés" hamisítvány, és ezért a tudósító később börtönbe került.

rikai *Newsweek* a következő héten 13 oldalas fő cikkben számolt be a naplóról, s annak alapján, amit a lap szerkesztői olvastak belőlük, megállapították, hogy „árad belőlük a történelem ... az emberiség történelmének legborzalmasabb 13 évét írja le az a férfi, akinek oly nagy szerepe volt abban, hogy ilyen embertelenné vált ez az időszak" Ennek ellenére a *Newsweek* szerkesztői úgy határoztak, hogy nem vásárolják meg a napló kiadásának amerikai jogát. Részint nem értettek egyet azzal, hogy a *Stern* folytatásokban közölje a naplót, részint pedig „módszeresebb és mérvadóbb szakértői hitelesítés"-t igényeltek.

A *Stern* Hugh Trevor-Roper brit történésznek és az Észak-Karolinai Egyetem professzorának, Gerhard L. Weinbergnek a véleményét idézte, akik rövid vizsgálat alapján valódinak nyilvánították a naplót.

A felmerülő kételyek

A hamburgi sajtótájékoztatón egy brit történész, David Irving tett fel egy kellemetlen kérdést: megvizsgálták-e vegyileg a tintát, amellyel a naplót írták, hogy megbizonyosodjanak eredetük időpontjáról? Ez nem történt meg. A *Stern* két szakértője kezdett visszakozni eredeti véleményét illetőleg. Weinberg javasolta a *Stern*nek, hogy kérjenek fel írásszakértőket, és tegyék lehetővé a napló oldalanként történő vizsgálatát. Trevor-Roper először kijelentette, hogy a rejtekhelyen talált dokumentumok között lehetnek hamisítványok, majd azt, hogy mindegyik hamisítványnak tekintendő, „amíg az ellenkezőjét be nem bizonyítják" A német történészek csatlakoztak a vitához, és egyikük azzal vádolta a *Stern*t, hogy csak az érdekli, hogy a magazint minél nagyobb példányszámban adja el. A hetilap 1,87 milliós példányszámát 300 ezerrel növelte az első rész megjelentetésekor és a nem előfizetői árat 1,25 dollárról 1,45-re emelte.

A szkeptikusokat az érdekelte, hogyan sikerült Hitlernek elrejtenie naplóját. Közvetlen környezetének egyetlen tagja sem tett említést soha arról, hogy a Führer naplót vezetett volna. Arra is rámutattak, hogy Hitler utált írni, és mindig valamelyik titkárának diktálta leveleit. Ha mégis írnia kellett, általában ceruzát használt. Az is ismert volt, hogy 1943 januárjától kezdve Hitler Parkinson-kórban szenvedett, és remegett a keze.

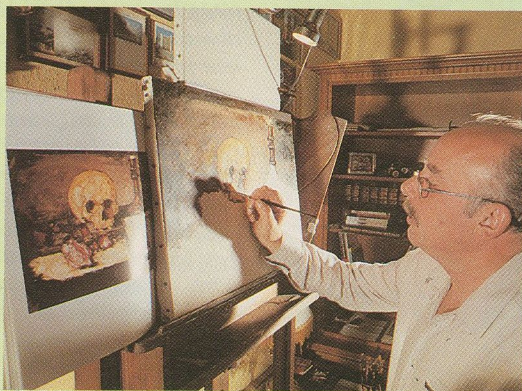
„Szégyellhetjük magunkat"

A *Newsweek* által megbízott írásszakértő megvizsgálta azt a két naplórészletet, amelyeket a *Stern* vitt New Yorkba. Kijelentette, hogy „nemcsak hamisítványok, hanem igen rossz hamisítványok"

Németországban a szakértők bebizonyították, hogy a napló papírja, a tinta, a jegyzetfüzetek kötésében található ragasztó, a műbőrkötés és némelyik füzet fedelén lévő viaszpecsétről függő piros szalag mind a háború utáni időszakból származik. Hans Booms, a Német Szövetségi Köztársaság Levéltárának igazgatója, a *Stern* naplóját „egy nyilvánvaló, abszurd és felületesen készült hamisítvány"-nak nyilvánította. Booms egyik munkatársa megnevezte a napló forrását is: Max Domarus 1962-ben kiadott *Hitler· Beszédek és nyilatkozatok, 1932–1945* című könyve. Az, aki összeállította a *Stern*-féle naplót, szolgaian követte Domarus művét, sőt átvette néhány tévedését is.

Hamburgban a *Stern* felháborodott alkalmazottai hatnapos ülősztrájkot szerveztek a szerkesztőségi irodákban. Követelték, derítsék ki, hogyan le-

Egy hamisító munka közben

A németországi Stuttgart egyik csendes utcájában levő kicsiny két helyiségből álló galéria falait Rembrandt, Renoir, Van Gogh, Degas, Picasso, Dali és más mesterek festményei díszítik – vagy legalábbis úgy tűnik. Az árakból azonban, amelyek 50 dollártól nem egészen ezer dollárig terjednek, kiderül, miről van szó. Valamennyi kép annak a Konrad Kujaunak a műve, akit bűnösnek találtak, és börtönbüntetésre ítéltek a „hitleri napló" hamisítása miatt, amelyért a *Stern* 1983-ban mintegy 3,7 millió dollárt fizetett.

Kujau négy és féléves börtönbüntetéséből 2 évet letöltött, de 1987 közepén gégerákja miatt kiengedték a börtönből. A *Stern*től kapott pénzből kifizette az adótartozását és a perköltséget, és ott állt nincstelenül. A legkézenfekvőbb mód megélhetése biztosítására az volt, ha azt csinálja, amihez a legjobban ért: hamisítványokat. Most azonban már nyíltan műveli mesterségét, üzletét a „Hamisítványok galériájá"-nak nevezte el, és minden egyes „Rembrandt" „Dali" vagy más híres mester stílusában festett kép hátán egy bélyegző látható: „Konrad Kujau által hitelesített hamisítvány" A bélyegző arra való, hogy ne merüljenek fel jogi problémák, magyarázza Kujau: De némelyik vevő kifejezetten igényt tart a bélyegzőre, mivel véleménye szerint én is épp olyan ismert vagyok, mint az eredeti festőművész.

Kujau, mielőtt rászedte volna a *Stern*t, körülbelül tíz éven át náci szimpatizánsoknak hamisított harmadik birodalombeli emléktárgyakat adott el. E tárgyak között voltak a Führernek tulajdonított vízfestmények is (valóban léteznek Hitler kezétől származó festmények még azelőttről, hogy a náci vezető politikával kezdett volna foglalkozni), s amelyeken a Führer aláírása látható. Kujau azt állítja, hogy Hitler aláírása neki ugyanannyi ideig tart, mint a sajátja. Stuttgarti otthonában az emeleti műteremben dolgozik festőállványánál (fent).

Kujau hangoztatja, hogy festményei nem egyszerűen létező műalkotások másolatai. Mielőtt hozzákezd egy festményhez, figyelmesen tanulmányozza a művész által használt színeket, technikát és anyagokat, hogy műve minél jobban megközelítse az eredeti mester alkotását.

hetett a magazin felső vezetését ilyen könnyen rászedni. Aggasztotta őket a lap hitelességét érintő veszteség is. Peter Kochot lemondatták. A laptulajdonos, Henri Nannen szomorúan ismerte be: Szégyellhetjük magunkat.

Lelepleződnek a tettesek

A *Stern* teljesen megbízott a már 32 éve náluk dolgozó Heidemannban, aki kedvtelésből a náci korszak kutatásával foglalkozott. Heidemann korábban eladta hamburgi otthonát, hogy megvásárolhassa azt a jachtot, amely valaha Hitler első emberének, Hermann Göringnek a tulajdona volt. Itt szívesen látott vendégül egykori náci vezetőket, és egyikük révén megismerkedett Konrad Kujauval, alias Konrad Fischerrel, aki egy stuttgarti üzletben náci emléktárgyakat árusított. 1981 elején Kujau elmondta Heidemann-nak, hogy testvére az NDK hadseregének tisztje – a határon átcsempészte Hitler addig még ismeretlen naplóját Nyugat-Németországba, és el akarja őket adni.

Kujau szerint a naplót Berlinben 1945. április végén, amikor Hitler birodalma már összeomlóban volt, egy teherszállító repülőgépre vitték a Führer egyéb értékes javaival együtt, s a bajor Alpokban található Berchtesgadenbe akarták szállítani megőrzés céljából. Feltehető, hogy Hitler egy másik gépen ment volna a hegytetőn levő búvóhelyére, hogy még onnan is irányítsa a végső harcot. Az első repülőgép azonban Drezda közelében lezuhant; Hitler pedig nem hagyta el Berlint. Egy ember kivételével mindenki meghalt a szerencsétlenül járt gépen. Egy helybeli parasztgazdának sikerült a naplót megmenteni és elrejteni.

Heidemann elhitte Kujau fantasztikus történetét, és az elkövetkező két évben rábeszélte főnökeit, hogy 9 millió márkáért (3,7 millió dollár) vegyék meg a naplót. Az üzletkötésben játszott szerepéért a tudósító 1,5 millió márkát kapott a *Stern* által kifizetett pénzből. Később kiderült, nem történt repülőszerencsétlenség, és a Kelet-Németországban elrejtett, később a határon átcsempészett napló sem létezett. Kujau maga hamisította az iratokat néhány év leforgása alatt.

Kujau mindent bevallott, de megpróbálta Heidemannt is belekeverni a dolog kitervelésébe. A magazin azonnal elbocsátott munkatársa azonban kitartott amellett, hogy becsapták. Két évvel később, egy hosszan elhúzódó bírósági eljárás során mindkettőjüket bűnösnek találták csalásban. Heidemannt 4 év 8 hónap börtönbüntetésre ítélték; Kujau 2 hónappal kevesebbet kapott. A tárgyalást vezető bíró azonban legélesebben a *Stern* szerkesztőségét bírálta. Mint kifejtette, a magazin tulajdonosai féktelen mohóságukban elmulasztották a naplót szakszerűen megvizsgáltatni, mielőtt megvették volna azt. Tulajdonképpen bátorították a hamisítót és bűntársát azzal, hogy olyan könnyen adtak nekik hatalmas pénzösszegeket.

Kudarc a sivatagban

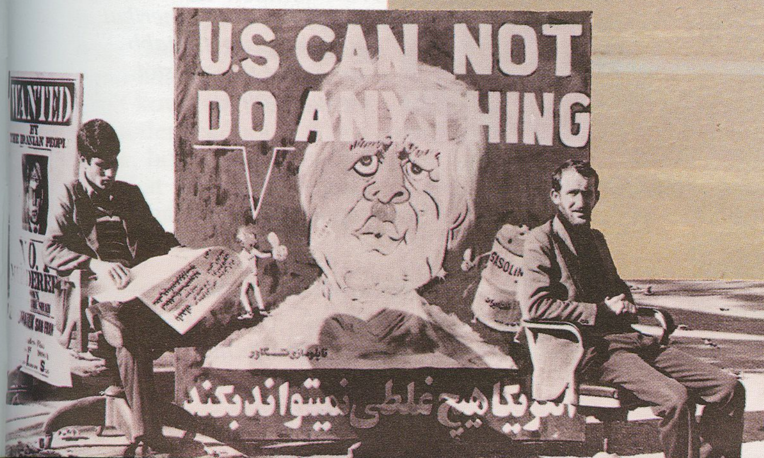
Az Egyesült Államoknak majdnem 6 hónapon keresztül tartó próbálkozás után sem sikerült elérnie, hogy a fanatikus irániak által Teheránban fogva tartott 53 amerikai túszt szabadon bocsássák. Amikor a szuperhatalom végül merész lépésre szánta el magát, katonai ereje nem bizonyult elegendőnek.

Teherán, 1980. április 25. Az iráni hadsereg jelzéseivel ellátott teherautók állnak meg az amerikai nagykövetség hátsó bejárata előtt. A nehéz járművek áttörik a követség kapuit, miközben lövések dördülnek el az éjszakai csendben. A magasban hat katonai helikopter bukkan fel. Közülük három leszáll a követség területén, miközben a fent köröző másik három helikopterről erős tűzzel fedezik őket. Egy 90 fős kommandóegység kiszáll, és a földi különítményhez csatlakozva megrohamozza a követséget. Együttesen könnyűszerrel elbánnak az 50 amerikai túszt fogva tartó őrökkel. Egy másik egység kiszabadítja a közeli iráni külügyminisztériumban őrzött három túszt. Mialatt a főváros egész területén az iráni milícia tagjai fejetlenül lövöldöznek egymásra, a kommandósok villámgyorsan beültetik a túszokat a helikopterekbe. A légi járművek felemelkednek, és szélsebesen eltűnnek a sötétben. Majd nemsokára leszállnak egy távoli sivatagi ponton, ahol szállítógépek várakoznak, hogy a túszokat megmentőikkel együtt felvegyék, és Irán területétől távolra, biztonságba vigyék. Ezzel a merész művelettel az Egyesült Államok véget vet hosszan tartó megaláztatásának: Jimmy Carter elnököt országszerte dicsőítik a vakmerő kezdeményezésért, amelynek nyomán a műveletet végrehajtották.

Többé-kevésbé így képzelték el a Fehér Ház stratégái annak a váratlan támadásnak a kimenetelét, amellyel az akkor 172 napja fogva tartott túszokat akarták kiszabadítani. A valóságban sajnos távolról sem így történtek a dolgok.

Az iráni sivatagban a helikopterroncsok (jobbra) a Teheránban fogva tartott amerikai túszok kiszabadításáért szervezett mentőakció kudarcának szomorú jelképei. A túszszedő terroristák Carter elnök ezen karikatúrája segítségével kürtölték világgá tettüket.

A gyűlölet kampánya

Az Egyesült Államok és Irán közötti kapcsolatok 15 hónappal korábban, 1979. január 16-án romlottak meg, amikor Mohammed Reza Pahlavi sah menekülni kényszerült az országában dúló forradalom következtében. Ruhollah Khomeini ajatollah, a fundamentalista síita muzulmánok idős vezetője, diadalmasan tért vissza párizsi száműzetéséből, és megindította ádáz Nyugat- és Egyesült Államok-ellenes kampányát. A sah kormánya, amelynek az Egyesült Államok évtizedeken keresztül pénzügyi és katonai támogatást nyújtott, nyomtalanul eltűnt. Az ajatollahot kikiáltották Irán egyedüli vallási és világi vezetőjévé.

A hatalmát vesztett sah számkivetettként vándorolt családjával egyik országból a másikba, menedékjogot kérve. Amikor kitudódott, hogy rákban szenved, Carter elnök engedélyt adott arra, hogy a sah október 22-én az Egyesült Államok területére utazzon, és New Yorkban orvosi kezelésben részesüljön. Teheránban ez a hír dühödt tiltakozó megmozdulások hullámát indította el. Az ajatollah fanatikus hívei felvonultak a főváros utcáin, és azt kiáltozták: – Halál a sahra!, Le Amerikával!

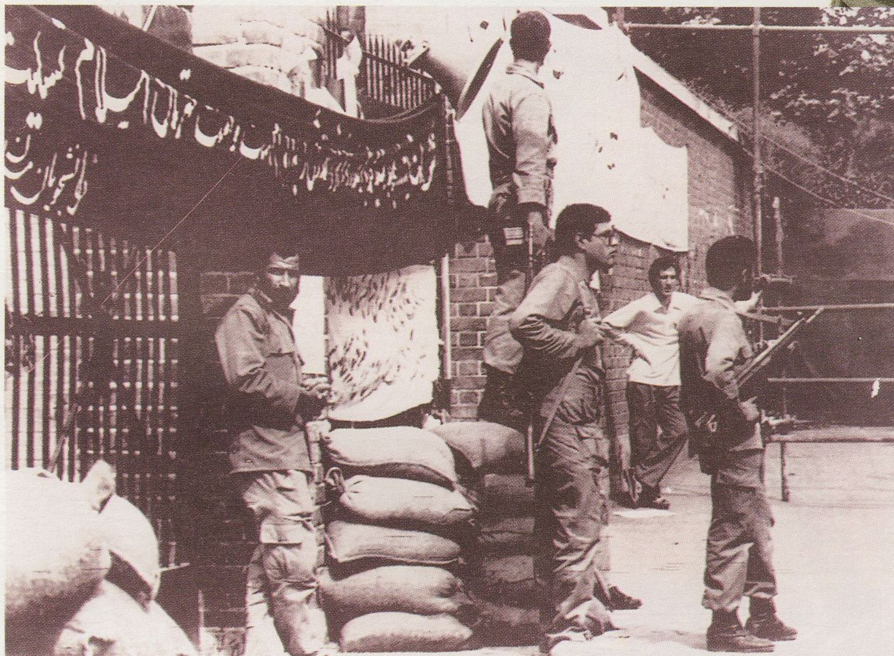
Az ajatollah Amerika-ellenes gyűlöletkampánya november 4-én érte el csúcspontját, amikor feltüzelt fiatal forradalmárok egy csoportja megszállta az amerikai nagykövetséget, és túszul ejtette alkalmazottait. Csak akkor hajlandók elengedni őket, közölték, ha az Egyesült Államok kiadja a sahot, és visszaküldi Iránba, hogy ott népellenes bűncselekmények vádjával bíróság elé állítsák.

Nem behódolni a törvénytelenségnek

Carter elnök nem volt hajlandó a terrorista csoport követeléseit teljesíteni, és álláspontját kezdetben az amerikaiak túlnyomó többsége támogatta. Az elnök azt remélte, hogy a színfalak mögötti diplomáciával nyomást tud gyakorolni az ajatollahra, hogy az ítélje el a forradalmár csoport tettét. Khomeini azonban hatalma megerősítésére használta fel a helyzetet. Azt is tudta, hogy a nagyhatalom elleni sikeres provokáció nyomán érzett lelkesedés eltereli az iráni nép figyelmét az ország gazdasági bajairól.

Mivel 1979 a válság megoldása nélkül ért véget, Carternek keményebb lépéseket kellett fontolóra vennie. 1980 áprilisában megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Iránnal, az élelmiszerek és a gyógyszerek kivételével tilalmat vezetett be min-

Khomeini ajatollah (fent) áldását adta az amerikai túszok elfogására, illetve fogságban tartására – ami civilizált országban szinte példa nélküli tett volt. A sikertelen mentőakció után az iráni fegyveresek homokzsákokkal vették körül az amerikai nagykövetséget, újabb amerikai támadástól tartva (balra).

Vakmerő akció Entebbében

Ami az amerikaiaknak Iránban 1980 áprilisában nem sikerült, arról az izraeliek négy évvel korábban bámulatra méltóan bebizonyították, hogy lehetséges: meglepetésszerű támadással túszokat szabadítottak ki.

1976. június 27-én palesztin terroristák eltérítették az Air France Tel Avivból Párizsba tartó utasszállító gépét, miután közbenső állomásként leszállt Athénban, a görög fővárosban. A géprablók általuk szabadságharcosoknak nevezett 53 személy szabadon bocsátását követelték, akiket Izraelben, Kenyában, és néhány európai országban tartottak fogva. A gépet a 258 tússzal együtt az ugandai Entebbe repülőterére vitték ahol készségesen fogadta őket a kelet-afrikai ország diktátora, Idi Amin.

Izrael megkezdte a tárgyalásokat a gépeltérítőkkel, de közben szervezte a mentőakciót is. Amikor a géprablók néhány nem zsidó túszt elengedtek, felgyorsultak a titkos előkészületek, és az izraeli hadsereg egyik rohamosztaga négy napon keresztül gyakorolta az akciót. Július 2-án két C–130-as Herkules szállítógép és két Boeing 707-es sugárhajtású utasszállító egyiküket kórháznak rendezték be elindult a 3200 km-es útra Uganda felé. A kórház-gépet az Izraellel baráti viszonyban álló Kenya egyik repülőterére irányították, a másik Boeing 707-es feladata az volt, hogy a levegőben biztosítsa a rádióösszeköttetést. A két C–130-as este 11-kor szállt le Entebbe repülőterén.

A mentőosztag katonái könnyűszerrel ártalmatlanná tették a terroristákat, közülük hetet megöltek, aztán a riadt túszokat beszállították a szállítógépekbe. Az akció mindössze 53 percig tartott. Az izraeliek három, tévedésből lelőtt túszt hagytak ott, valamint parancsnokukat, Yonatan Netanyahut, akivel egy orvlövész végzett.

Hazatérésükkor a sikeres kommandósokat kitörő örömmel fogadták az izraeliek, akik joggal voltak büszkék a kelet-afrikai mentőakcióra.

den amerikai termék Iránba való szállítására. Az USA-ban befagyasztott iráni követelésekből szándékozták kártalanítani a majd kiszabaduló túszokat, és kiegyenlíteni az amerikai cégeknek Iránnal szemben fennálló követeléseit. Carter elkésett lépései nem elégítették ki az amerikaiakat. Egy közvéleménykutatásból kiderült, hogy a polgárok 65 százaléka szerint a szankciók nem fogják felgyorsítani a túszok elengedését; a megkérdezettek 51 százaléka pedig azt nyilatkozta, hogy az elnök intézkedései „nem elég kemények"

Amikor Carter olyan jelentéseket kapott, hogy az ajatollah a túszokat legalább fogságba ejtésük első évfordulójáig, azaz 1980. november 4-éig szándékozik fogva tartani, belátta, hogy nem csak külpolitikai, hanem belpolitikai problémával is szembe kell néznie. November 4-e az elnökválasztás napja, s a demokrata elnök azt remélte, hogy újabb időszakra megválasztják, miközben fő republikánus ellenfele, Ronald Reagan, igyekezett tőkét kovácsolni Carternek a túszügyben tanúsított tehetetlenségéből. Óvatos politikájáról azt nyilatkozta, hogy az kezdettől fogva elhibázott volt. – A túszokat nem hat hónapig, de még hat napig sem lett volna szabad otthagyni.

A katonai megoldás alternatívája

Az elnök majdnem kezdettől fogva fontolgatta a túszválság katonai megoldását is. November 9-én, mindössze öt nappal azután, hogy a követség alkalmazottait elfogták, Carter utasította tanácsadóit, hogy tegyenek javaslatot a szóba jöhető katonai műveletekre – köztük a mentési akcióra is. Tíz nap múlva már az íróasztalán feküdt a jelentés. Bár megadta a felhatalmazást a Pentagon Kék Fény nevű terrorista akciókat elhárító alakulatának, hogy kezdje meg a kimentés tervének kidolgozását és végrehajtását szolgáló kiképzést, ehhez a megoldáshoz csak a végső esetben akart folyamodni. Előbb meg kellett bizonyosodnia, hogy kimerítette a válság diplomáciai megoldásának minden lehetőségét. Az irániak megtévesztésére Carter egy január 8-i sajtótájékoztatón megjegyezte, hogy bármiféle mentési kísérlet „szinte biztosan sikertelen lenne és a túszok halálát okozná"

Március végére az ajatollah hajthatatlansága nyilvánvalóvá vált; Khomeininek nem állt szándékában fanatikus híveinek megfékezése. Április 11 én Carter miközben a nyilvánosság előtt diplomáciai és gazdasági lépéseket tett, titokban megadta az engedélyt a mentőakcióhoz, amelyben mind a négy haderőnem: a szárazföldi hadsereg, a légierő, a haditengerészet és a tengerészgyalogság részvételét előirányozták. A bonyolult, vakmerő terv értelmében hat C–130-as Herkules szállítógépnek fel kellett szállnia egy egyiptomi légi támaszpontról, az Arab-félsziget alatti térség fölött kellett köröznie, hogy aztán leszálljanak az iráni sivatagnak Teheràntól kb. 400 km-re délre fekvő,

Az Iráni Iszlám Köztársaság

Az irániak az árja népcsoporthoz tartoznak, és vándorlásuk során valamikor i.e. 1000 körül érkeztek a Kaszpi-tenger és a Perzsa-öböl közt elterülő sivatagi fennsíkra. Bár arab írásjeleket használnak, nyelvük, a perzsa, vagy fárszi, az európai nyelvekkel rokon. A lakosság túlnyomó többsége muzulmán, méghozzá ennek a vallásnak a kisebbik ágához, a síitákhoz tartoznak, míg a legtöbb arab nemzet szunnita mohamedán. A síiták hite szerint a próféta egyedüli törvényes örököse Ali ibn Abi-Tálib kalifa, Mohamed unokatestvére és egyben veje, és őt ma az ajatollahok, azok a vallási vezetők képviselik, akiknek feladata az igazhitűség értelmezése és védelmezése.

Amikor 1979-ben Ruhollah Khomeini ajatollah visszatért száműzetéséből, élére állt annak a mozgalomnak, amely célul tűzte ki, hogy Iránt megtisztítsa a Nyugat-barát befolyástól. Első számú ellenségének a száműzött sahot tekintette, másodiknak pedig az Egyesült Államok kormányát, amely az uralkodót hosszú ideig támogatta. Khomeini szemében a túszok fogságba ejtése jogos eszköz volt ahhoz, hogy térdre kényszerítse ellenségeit.

Bár az 1979-ben elfogadott iráni alkotmány kimondja, hogy az országot a nép által megválasztott elnöknek és törvényhozó testületnek kell vezetnie, a döntő hatalom Khomeini kezében maradt, akit haláláig az ország vallási vezetőjének neveztek ki. Az ajatollah 1989-ben bekövetkezett halála után országszerte hisztérikus formában nyilvánult meg a gyász; Irán népe Khomeiniben egy olyan forradalom isteni sugallat által irányított vezetőjét látta, amely létrehozta a világ első iszlám köztársaságát.

„Egyes Számú Sivatag"-nak elkeresztelt pontján. Itt nyolc RH–53-as Sea Stallion típusú helikopter csatlakozik hozzájuk, amelyek a Perzsa-öblön túli vizeken tartózkodó repülőgép-anyahajóról szállnak majd fel. Ezek a helikopterek szállítják a kommandósokat – egy 90 önkéntesből álló elitalakulatot – a fővárosba, ahol a leszállást és a támadást olyan Amerika-barát irániakkal hangolják össze, akik álcázott teherautókban érkeznek a helyszínre. A kiszabadított túszokat és a kommandósokat a helikopterek szállítják az „Egyes Számú Sivatag"-ba, átszállnak a szállítórepülőkre, hogy biztonságos területre repüljenek. A helikopterek üzemanyagot vesznek fel a C–130-as szállítógépek tartályaiból, majd sietve visszatérnek az anyahajóra. Mindez aprólékos tervezést, intenzív kiképzést, óramű-pontosságú összehangolást, szigorú titoktartást és nem kevés szerencsét igényelt.

Hol történt a hiba?

Április 24-én, csütörtök délután a C–130-asok terv szerint felszálltak Egyiptomban, és egészen alacsonyan repültek át Irán felett, hogy ne tudják őket radarokkal észlelni. De a repülőgép-anyahajóról érkező helikopterek alig érték az iráni légtérbe, amikor kettőnél mechanikus problémák léptek fel. Az egyik visszatért az anyahajóra, a másik leszállásra kényszerült, legénységét a még megmaradt hat helikopter egyike felvette, majd kis magasságban repülve megindultak az „Egyes Számú Sivatag"-ban lévő összpontosítási körletbe.

A sivatagban üzemanyagot vettek föl, s ekkor egy harmadik helikopter hidraulikájában súlyos zavart észleltek, így a gép nem szállhatott fel. A földi erők parancsnoka, az 51 éves Charles Beckwith ezredes, aki a „Green Beret" (zöld sapkás) különítményben részt vett a vietnami háborúban, nehéz döntés előtt állt. A terv szerint minimum hat helikopterre volt szükség ahhoz, hogy a túszokat és kiszabadítóikat elhozzák Teheránból, most viszont csupán öt helikopterük maradt. A parancsnok kapcsolatba lépett Washingtonnal, kérdezve, hogy folytassák-e az akciót. A válasz így szólt: akció leállítva, hagyják el Iránt. – Legalább egyetlen embert sem vesztettünk – mondta Carter tanácsadóinak és nem észlelték őket.

Az elnök mindkét kijelentéséről hamarosan kiderült, hogy sajnos nem így állt a helyzet. Egy kb. 40 iránit szállító busz hirtelen megjelent az „Egyes Számú Sivatag"-ban; az amerikaiak úgy döntöttek, hogy őket is el kell vinni a visszafelé induló C–130-asokon, hogy az akció titokban maradjon. Azonban amikor az egyik helikopter tankolás után túl hirtelen emelkedett fel, rotorlapátjával felrepesztette a szállítógép testét, és mindkét gép kigyulladt. A C–130-ason a légierő öt tagja, az RH–53-as helikopteren három tengerészgyalogos vesztette életét. Négy másik amerikai súlyos égési sérüléseket szenvedett. Nem volt idő, hogy megvárják, amíg a roncsok kihűlnek, hogy kihozhassák a holttesteket, sem arra, hogy az „Egyes Számú Sivatag"-ban váratlanul megjelent irániakat felszállítsák a repülőgépekre. A kommandósok bezsúfolódtak a megmaradt C–130-asokba, és gyorsan eltávoztak.

A tragédiával végződött mentőakció után az iráni fegyveresek a főváros különböző helyeire szállították a túszokat, hogy egy újabb akciónak még a gondolata se vetődhessen fel. Carter beszédet mondott egy országos tévéadásban, amelyben a kudarcért teljes mértékben magára vállalta a felelősséget. – Én döntöttem úgy hogy kíséreljük meg a túszok kimentését – mondta. – Az is az én döntésem volt, hogy állítsuk le az akciót, amikor problémák merültek fel.

Az elemzők többsége szerint a túszok kiszabadítására tett erőfeszítéseinek kudarca, és főleg az, hogy a mentőakció ilyen dicstelen véget ért, fosztotta meg Jimmy Cartert attól a lehetőségtől, hogy újra elnökké válasszák. Ronald Reagan fölényesen győzött a novemberi szavazáson. 1981. január 20-án, Reagan beiktatása napján Irán szabadon engedte az utolsó túszt is.

Elszalasztott győzelem?

Amikor egy szertelenségre hajlamos, túl magabiztos ifjú örökölte a svéd trónt, három erős nemzet próbálta együttes erővel megszerezni országát. XII. Károly gyorsan szétverte mindhármukat, de elmulasztotta orosz ellenségének üldözését Moszkváig.

A svéd király XII. Károly látványos győzelmével kezdődött az északi háború 1700-ban, amelyet Nagy Péter orosz cár felett aratott Narvánál, a Balti-tenger melletti városnál. Úgy tűnt, hogy Svédország, amelyet „Észak Úrnője"-ként is emlegettek Észak-Európában betöltött vezető szerepe miatt, hamarosan a „Kelet Császárnőjé"-vé fog válni, ugyanis a gyengén védett Moszkva nem lett volna képes feltartóztatni addig veretlen seregét. Az ifjú katonai zsenit, XII. Károlyt, a világ egyik napról a másikra hősnek kiáltotta ki, ő azonban érthetetlen módon megtorpant. Lehet, hogy élete legnagyobb lehetőségét szalasztotta el? A következő 9 évben több nagy áldozatot követelő hadjáratot vezetett egy másik, kisebb ellensége ellen, s ezalatt Péternek sikerült modern hadsereget szerveznie, sőt, országa első hadiflottáját is létrehozta. Ilyen előzmények után zajlott le 1709. június 28-án a poltavai ütközet, amelyben a svéd hadsereget megverték. A svéd király megsebesült, és menekülésre kényszerült: az Ottomán Birodalom területén keresett menedéket.

Az oroszlánt legyőző Sámson szobra áll egy nagy szökőkút közepén a Szentpétervár (korábban Leningrád) melletti Petrodvorec palotában: Oroszország Svédország felett aratott győzelmét jelképezi.

Háborúskodásra született

Amikor XI. Károly király 42 éves korában gyomorrákban meghalt, 14 éves fiát nem érte készületlenül az uralkodás feladata. Hatéves volt, amikor nevelését átvették a nőktől, s így korán megtanulta a férfias sportokat, a hadi játékokat, és saját elhatározásából kemény próbára tette fizikai erejét. 11 éves volt, amikor édesanyja meghalt; Károly ebben az évben először ejtett el medvét. De nemsokára úgy találta, sportszerűtlen lőfegyvert használni a medvék ellen, és ettől kezdve csak villás végű doronggal vadászott rájuk. Egy rövid udvarlástól eltekintve nem kereste a nők társaságát, és nem nősült meg. XII. Károly szenvedélye a hadi győzelmek kivívása volt. A rendkívül intelligens fiú eszményképe Nagy Sándor volt, akinek életrajzát mindig magával vitte. Elmélkedő ember volt, meggyőződése szerint a jogot és az igazságot mindenekfelett tisztelni kell. Jól ismerte a Bibliát, és elrendelte, hogy seregének evangélikus katonái naponta kétszer imádkozzanak. Kamaszkorában azonban duhaj viselkedése miatt ő volt Stockholm szégyene.

Bár úgy tervezték, hogy a királyt 18 éves koráig egy régenstanács irányítja, Károly hamarosan kinyilvánította szándékát, hogy ő akar uralkodni. A szabadságszerető svédek megbotránkozására a fiú 15 éves korában királlyá koronáztatta magát. Ez idő tájt dorbézoló életmódba kezdett, és vagy részegre itta le magát, vagy addig vágta le sorozatban élő bárányok fejét, míg a palota folyosói friss vérben úsztak. Jaj az országnak, ha egy gyerek a királya! – mondta három lelkész is a vasárnapi prédikációban. Egy alkalommal részeg kábulatá-

XII. Károlynak az északi háborúban tett főbb hadmozdulatai a fenti térképen láthatók. Valójában a svéd hadjáratok sokkal bonyolultabbak voltak, mivel Károly néhány serege önálló útvonalat követett.

ból nagyanyja ébresztette fel, s kiderült, hogy az egyik szelídített medvéjét úgy leitatta, hogy az kiesett az ablakból és szörnyethalt. Az uralkodó elszégyellte magát, megfogadta, hogy nem iszik többet, és valóban, vízzel higított sörnél erősebb italt többé soha nem ivott.

Fogadalmát éppen jókor tette. Dánia, Szászország–Lengyelország és Oroszország uralkodói vérszemet kaptak, amikor fülükbe jutottak a gyermekkirály szertelenségéről terjengő hírek. Szövetségre léptek a helyzet kihasználására, elhatározták, hogy azonnal betörnek Svédországba, és a zsákmányt felosztják egymás közt.

A farkasok gyűrűjében

Amikor az ellenség 1700-ban támadt, a király meglepődött, feldühödött, de nem esett zavarba. Elhatároztam, hogy igazságtalan háborút sohasem kezdeményezek – jelentette ki –, de azt is, hogy az igazságos háborút mindig ellenségeim megsemmisítésével fejezem be. – Első stratégiai döntése egyszerű és eredményes volt: egyszerre csak egy támadóra koncentrált, hiszen biztos volt abban, hogy Isten Svédország oldalán áll.

Április 13-án megindult Dánia ellen, s nem sejtette, hogy többé nem látja viszont Stockholmot. Az ellenfeleit meglepő, merész hadművelettel egyesítette hajóhadát a szövetséges angol és holland flotta hajóival, amelyeket III. Vilmos angol király küldött segítségére. Két héten belül körülvették Koppenhágát a svéd szárazföldi erők, és a dán flottát legyőzték. A dán király Frigyes, olyan szerződés aláírására kényszerült, amely visszaállította a balul sikerült támadás előtti status quót.

Károly ezután nyomban megindult a Balti-tenger közelében állomásozó orosz erők ellen. Seregét a legújabb kovás puskákkal és az ezekre illeszthető szuronyokkal szerelték fel. A téli viharok, az utánpótlás szűkössége és Péter cár taktikája miatt, hogy visszavonuló erői felperzselték a földeket, azt tanácsolták parancsnokai az ifjú királynak, hogy ne folytassa a téli hadjáratot. A cár ugyanezen tényezők miatt meg volt győződve arról, hogy a svédek nem érkeznek egyhamar Narvába. Még nem ismerte ifjú ellenfelének szinte emberfeletti eltökéltségét. November 13-án Károly 10 500 emberét meneteltette a megerősített város irányába, ahol majdnem 40 ezer orosz katona várta őket. A svéd hadsereg közeledtének hírére Péter olyan lépést tett, amelyen a történészek azóta sem igazodtak el. Ezt a pillanatot tartotta alkalmasnak arra, hogy elutazzon, és még megmaradt szövetségesével, Ágost szász-lengyel közös uralkodóval tanácskozzon? Vagy ijedtében menekült el? Mindenesetre katonáit olyan parancsnokra bízta, aki még a nyelvüket sem beszélte.

November 20-a hideg reggelén Károly erői már elfoglalták állásaikat. Amikor dél körül hóvihar támadt, a svédek nem akartak megindulni, ám Károly rögtön felismerte, hogy a hóvihar neki kedvez. A szél a vakító havat az oroszok felé fújta, így nem láthatták, hogy a támadást a svédek megindították. Délután 2-kor az izgatott ifjú király megkezdte a történelem egyik leghíresebbé vált csatáját. Serege, miután erőltetett iramban menetelt oly sok akadályon keresztül, gyorsan legyőzte a négyszeres túlerőben levő és mégis védekezésre kényszerült oroszokat. Menekülés közben a cárnak vagy 10 ezer katonája fulladt a folyóba, sokan akkor vesztették életüket, amikor két híd összeomlott. Annyi orosz katona adta meg magát, hogy Károlynak éjjel titokban újra fel kellett építtetnie a hidat, hogy a foglyok el tudjanak menekülni; különben a svédek ellen fordulhattak volna, akik ki-

merültek a küzdelemben, vagy leitták magukat, hogy megünnepeljék a győzelmet.

A győzelem híre bejárta Európát. XII. Károly akit hősnek és lángelmének kiáltottak ki, olyan emlékérmet veretett, amely Pétert könnyek közt menekülve ábrázolja. Svédország ellenségei meghunyászkodtak, és megszületett a legyőzhetetlen király legendája. Sajnos, a 19 éves Károly maga is hinni kezdett ebben, és később ez okozta vesztét.

A döntő fontosságú évtized

Károly egy Moszkva elleni azonnali támadást fontolgatott, mivel látszott, hogy Oroszország képtelen lenne a védekezésre, de mégsem használta ki ezt az alkalmat. Az éhség és a betegség valóban megtizedelte embereit, mégis személyesebb okból döntött így Ágost szász választófejedelem, aki ebben a háborúban még nem szenvedett vereséget, a király első unokatestvére volt, és szerepe a szövetségesek Svédország elleni támadásában megbocsájthatatlan árulás volt XII. Károly szemében. A narvai győztes úgy érezte, hogy egyelőre nem kell a megvert oroszokkal törődnie, és hasznosabb lesz, ha figyelmét a Nyugat felé fordítja.

Hogy mekkora baklövést követett el a svéd király azt senki nem mérte fel jobban, mint Nagy Péter aki később azt írta naplójában, hogy a narvai katasztrófa őt és népét arra kényszerítette, hogy „szorgalmassá, dolgossá és sok dologban jártassá váljanak" Míg Károly a szászokat taktikai leleménnyel végrehajtott akciókkal, például azzal zaklatta, hogy mielőtt egy folyón átkelve támadást kezdett, trágya és nedves széna égetésével füstfüggönyt hozott létre, Péter egyeduralkodói hatalmát egy háborús gépezet megteremtésére összpontosította. Az állampénzek kb. 90 százalékát fordították katonai célokra. Ugyanilyen jelentőséggel bírt, hogy a cár – a nemesek és az orosz nép makacs ellenállása ellenére új várost létesített a Balti-tenger menti mocsaras vidéken. Szentpétervár megépítésével kimutatta, hogy a tengerparton is képes ellenállást kifejteni és harcolni.

Károly körülbelül hat éven keresztül üldözte a ravasz Ágostot, Szászország választófejedelmét, aki Lengyelország királyává is megkoronáztatta magát. A szász király egyszer kétségbeesésében legszebb és legravaszabb szeretőjét küldte Károlyhoz, hogy meggyőzze a tárgyalás szükségességéről, de a megrögzött agglegény udvariasan elküldte a hölgyet. Állhatatosságának meglett az eredménye. 1706 őszén Ágost kénytelen volt lemondani a lengyel trónról, amelyre Károly báburalkodót ültetett. A svéd hadvezér-király akinek magabiztossága már az önteltség határát súrolta, ezzel már

Poltavánál XII. Károlyt hordágyon kellett szállítani a csata közben, miután láblövést kapott.

a második uralkodót győzte le a három közül, akik 1700-ban megtámadták a birodalmát. Azt tervezte, hogy 1707-ben elbánik Péter cárral is.

Megbüntetni a cárt

Míg Károly erőit az Ágost elleni harc kötötte le, Péter néhány kisebb győzelmet aratott: visszafoglalta Narvát, és gondoskodott arról, hogy a svédeket „halomba mészárolják le" Katonái megtanulták a fegyelmet; ő maga, akárcsak Károly beszerzett egy olyan ágyút, amelyből másfél kilós golyót lehetett kilőni, továbbá a legmodernebb puskákkal és bajonettekkel szerelte fel hadseregét. De a 70 ezer fős svéd sereg, amely 1707-ben megkezdte az 1600 km-es menetelést Moszkva felé, még így is legyőzhetetlennek tűnt. Rettegtek a svédektől, mert kézitusában könyörtelenül használták kardjukat. Most valóban jól tápláltak voltak, és ragyogóan festettek kék-sárga egyenruhájukban. Ám hamarosan szembekerültek Oroszország legerősebb szövetségesével. az óriási kiterjedésű, félelmetes síksággal és annak zord időjárásával.

Péter taktikai visszavonulást rendelt el, elpusztított városokat és felégetett termést hagyott maga után. A svédeket az ügyes orosz vadászok orvlövései zaklatták. A támadó hadseregnek már annyira fogytán volt az élelme, hogy a csecsemők legyilkolásával kényszerítették a parasztokat rejtett élelmiszer-készleteik átadására. Félúton Moszkva felé jelentős győzelmet arattak egy náluk nagyobb létszámú orosz sereg felett, s ekkor Károly pihenőt rendelt el. Péter eközben megpróbálta kitalálni ellenfele következő lépését.

A fővárost három útvonalon lehetett megközelíteni, Péter mindhárom irányban elpusztított mindent, hogy a svédek ne találjanak élelmet. A küzdelem a 110 ezer orosz és a körülbelül 62 ezer svéd között döntetlen volt, ám az utóbbiakat a felperzselt földek győzték le egyre inkább. Károly belátta, hogy mielőtt megtámadja Moszkvát, utánpótlást kell szereznie, ezért 1708 nyarán megindult a termékeny déli tájak felé. Ez újabb hibás lépés volt, mert így 135 kilométernyi távolságra került a számára élelmiszert és felszerelést hozó erősítéstől, a felé menetelő 12 ezer svédnek mintegy

1703-ban Nagy Péter (jobbra) egy új nagyváros építésébe kezdett ott, ahol a Néva a Balti-tenger egyik öblébe torkollik. – Ez volt birodalmának Európára néző ablaka – ahogy ő mondta. 1712-ben Moszkvából ide helyezte át Oroszország fővárosát; Szentpétervár lenti képe egy századdal későbbről származik, és az Izsákszékesegyházhoz vezető, felnyitható híd látható rajta.

Orvlövész vagy honfitárs?

XII. Károly 1718. november 30-a estéjén Fredriksstennél a lövészárkot ásókat figyelte, közben töprengőnek és szomorúnak tűnt. Fél tíz körül állát egyik kezére támasztva kinézett a frontvonalban levő lövészárok pereme fölött, hogy lássa a tűzharcot.

Barátai, bár megijedtek, nem merték figyelmeztetni katona-királyukat a veszélyre. Majd a körülötte állók hirtelen olyan zajt hallottak, mint amikor erős mozdulattal egy követ hajítanak a sárba. A királynak lecsúszott a keze, teste mozdulatlan volt. Azonnal meghalt, amikor egy puskagolyó a bal halántékába hatolt.

De vajon valóban az ellenség orvlövésze találta el? Elterjedt a hír, hogy a svédek közül gyilkolta meg valaki. A király halála húgának, Ulrika Eleonorának és Fredriksstenben vele levő sógorának, Frigyesnek, Hesse hercegének állt érdekében.

Mielőtt eljött volna Stockholmból, a herceg meghagyta feleségének, hogy ha valami történne a királlyal, koronáztassa királynővé magát. Amikor Károly halálhíre eljutott a fővárosba, Ulrika azonnal átvette a hatalmat. 1722-ben a betegeskedő Frigyes király kitárta a királyi lakosztály ablakát, és azt kiáltotta, hogy ő volt Károly gyilkosa. Lehet, hogy félrebeszélt a láztól vagy a király gyónása volt ez a halálos ágyán?

felét megölték vagy foglyul ejtették. Tovább súlyosbította helyzetét, hogy az oroszok előre megsejtették ezt a lépését, és elpusztították azt a vidéket is, ahonnan a király élelmiszert remélt.

Európa-szerte emberemlékezet óta nem volt olyan kemény a tél, mint 1708–1709-ben. Károlynak vagy 3 ezer embere pusztult el, de a király rendíthetetlenül vezette rongyos, egyre fogyatkozó seregét, megosztva katonáival sovány eledelüket. Károly áprilisban ostrom alá vette a Poltavában meghúzódó oroszokat. Ez a város egy szikla tetején helyezkedik el, Kijevtől kb. 300 km-re délkeletre. Károlynak ekkorra már csak körülbelül 19 ezer embere maradt, míg a várost 42 ezer orosz védte. A király tanácsadói azt javasolták, forduljanak vissza. Csak Károly tudta meggyőzni a maga állhatatosságával csüggedt katonáit arról, hogy még lehetséges a győzelem.

Egy legenda halála

Poltava alatt hirtelen rémült borzongás futott végig a svéd erőkön. Károly király láblövést kapott. A király a rá jellemző módon ekkor is megőrizte nyugalmát, és még három órán keresztül haladt a sereg élén, majd saját maga vágott ki lábából egy darab húst, amikor a sebészek habozva láttak neki, hogy megkeressék a szilánkokat. Közben még csak fel sem sziszszent. Ám hamarosan belázasodott, és úgy látszott, már halálán van. Mégis felépült, de hordágyon kellett feküdnie, és így nem tekinthette meg a csatarendet. 1709. június 28-án délután négy órakor elrendelte a város megrohamozását. A támadás katasztrofálisan végződött.

Féltékeny parancsnokai nem közölték egymással egyértelműen lépéseiket. Hiányzott a király zseniális irányítása, zűrzavar támadt, és a túlerőben lévő orosz tüzérség lekaszálta a svéd gyalogságot. A csatában a Károly hordágyát vivő 24 katonából 21-et lelőttek. Estére Károly seregének fele elesett, megsebesült vagy fogságba került.

A levert és újból belázasodott Károly szótlanul feküdt, miközben hordágyán elszállították a csatamezőről. Az oroszok elkeseredett dühvel üldözték, és a királynak alig sikerült elmenekülnie a Dnyeperen túlra, majd átkelt a sztyeppén a Bugig, aztán átlépte az Ottomán Birodalom határát.

Ezzel a győzelemmel Oroszország Észak-Európa nagyhatalmaként Svédország helyébe lépett. Károly évekig élt a törököknél, félig fogolyként, félig vendégként, akiknek vendégszeretetét a király hadipénztára befolyásolta. 1714-ben Károlynak sikerült megszöknie, és két hét alatt visszalovagolt Svédországba, „Frisk kapitány"-nak adva ki magát. Próbált lelket verni országa népébe, amelyet már minden oldalról szorongatott az ellenség. Károly először Norvégia ellen indított hadjáratot, amelyet első lépésnek szánt egy Oroszország elleni újabb háborúhoz, azonban 1718. november 30-án Fredriksstennél golyó oltotta ki életét.

Képek forrása és köszönetnyilvánítás

2-3 Bridgeman/Art Resource, New York. **11** E.R. Degginger/Animals Animals/Focus. **12** Nicolas Monsiau festménye, Musée des Arts Africains et Occidentaux, Paris. Archiv für Kunst und Geschichte. **14** M. Seemuller/Istituto Geografico de Agostini. **15** *alul* Roger-Viollet; *jobbra lent* Seraillier/dpa. **16** Archiv für Kunst und Geschichte. **17** *fent* Meh/Contact/Focus; *középen jobbra* Musée de la Marine, Paris. **18** *lent* The Bettmann Archive. **19** Claus Hansmann. **21** AP/Wide World Photos. **22** *balra* Ben Weaver/The New York Times; *jobbra* Antiquariat Heribert Tenschert. **23** Zefa UK/Zefa. **24** *fent* Ferdinand Theodor Hildebrandt festménye, 1835, Kunstmuseum, Düsseldorf, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra lent* Archiv für Kunst und Geschichte. **26** Thomas Hopker/Anne Hamann. **27** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **28** Metszet John Beys festménye után, Ullstein Bilderdienst. **29** *balra* Damm/Zefa; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **30** Keystone. **31** Dr. Georg Gerster. **33** Fametszet, National Library of Australia, Canberra. **34** *fent* The John Oxley Library, Brisbane; *középen* Mitchell Library. **35** Smith/Zefa. **37** Rex Whistler illusztrációja, Tate Gallery, London. **38** *fent* Historia-Photo; *középen balra* Festmény G. Kneller után, 1714, Cambridge University, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *középen jobbra* Jacques Vaillant festménye, 1691 Bomann Museum, Celle; *jobbra lent* Wilhelm Kretschmer vízfestménye, Historisches Museum am Hohen Ufer, Hannover. **40** Kristian Zahrtmann festménye, 1873, Gisselfeld Klosters Kontor, DK-Hasley. **41** Rex Whistler illusztrációja, Tate Gallery, London. **43** *balra* Christina Thomson/Woodfin Camp/Focus; *jobbra* Peter Frey. **44** amw/Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **46** *összes illusztráció* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **47** Raoul-Wallenberg-Föreningen, Stockholm. **49** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **50** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **51** *balra* New York Public Library; *jobbra* Dare County Tourist Bureau. **53** *mindkettő* John White illusztrációja, 1585, The Granger Collection, New York. **54** Historical Pictures Service, Chicago. **55** *fent* Culver Pictures. **56** *fent* Imperial War Museum, London; *balra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *jobbra*, *fölülről lefelé*, The New York Times, John Frost Newspaper Collection/Sunday Mirror, John Frost Newspaper Collection/The Mail on Sunday. **58** *mindkét illusztráció* George T Simon gyűjteményéből. **59** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **60** *fent* Ullstein Bilderdienst; *lent* Archiv Dr. Karkosch. **61** Memory Shop, New York. **62** A „Jeges álom"-ból, vgs Verlagsgesellschaft Köln, fotó: Owen Beattie. **65** *fent* E.R. Degginger/Animals/Animals/Focus; *lent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **66** Dan Guravich. **67** *fent* MacDonald/Aldus Archive; *lent* Verlag Das Beste. **68** Fametszet Thomas Sumth festménye nyomán, Archiv für Kunst und Geschichte. **69** *fent* Eugen/Zefa; *jobbra* Publifoto. **70** *jobbra lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *középen jobbra* Luca Servo/AFE. **71** Farabolafoto. **73** dpa. **74** *balra lent* Thomas Pfündel; *jobbra* Verlag Das Beste. **77** *fent* Bildarchiv Huber· *balra lent* Franz Piloty festménye, 1865, Schloss Herrenchiemsee, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra lent* R. Wenig festménye, 1880 körül, Marstallmuseum, Schloss Herrenchiemsee, Bayerische Verwaltung der Staatlichen Schlösser, Garten und Seen, München. **78** Kurt von Rsozynski festménye, 1890, Archiv für Kunst und Geschichte. **79** *balra* Bildarchiv Süddeutscher Verlag; *jobbra lent* Joseph Watter korabeli illusztrációja, Ullstein Bilderdienst. **81** *fent* United Nations; *lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **82** *középen* Keystone; *lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; **83** Keystone. **84** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **85** Reportagebild/action press. **86** Patrick Thurston. **87** *fent* Michael S. Yamashita/Focus; *jobbra* A francia iskola állítólagos Marlowe arcképe, Corpus Christi College, Cambridge, Robert Harding. **88** *balra lent* Id. John de Critz festménye, The National Portrait Gallery, London; *jobbra* Verlag Das Beste. **89** Korabeli festmény, Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh, National Galleries of Scotland. **91** *középen balra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *lent* W.W. Meschkow festménye, Central Museum of the Revolution, Moszkva, Novosztyi (APN)/Szovjetunió ma. **92** Archiv für Kunst und Geschichte. **93** *balra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra* Ullstein Bilderdienst. 94 *balra* Ullstein Bilderdienst. **94-95** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **95** *jobbra* Historia-Photo. **97** Ismeretlen művész festménye, XVI. sz., Penshurst Palace, Kent, Archiv für Kunst und Geschichte. **98** Österreichische Nationalbibliothek, Bécs. **99** *balra lent* Ismeretlen művész kőnyomata, XIX. század, Archiv für Kunst und Geschichte; *jobbra* Joseph Lange olajfestménye, Mozart-Museum, Salzburg, Erich Lessing/laenderpress. **100** Ismeretlen művész olajfestménye, Gesellschaft der Musikfreunde, Bécs, Interfoto. **101** Ignaz Unterberger olajfestménye, 1784, Historisches Museum, Bécs, Erich Lessing/laenderpress. **102** dpa. **103** UPI/dpa. **104** *balra lent* dpa; *jobbra* Macmillan Publishing Co., Stephen White: *Higgyünk-e a Warren-jelentésnek* © 68 Columbia Broadcasting Systems, Inc. **105** Historia-Photo. **106** Sipa-Press/action press. **107** Ullstein Bilderdienst. **109** *balra lent* Szabadtéri ünnepély Schwäbisch Hall, Wilhelm Pabst; *jobbra* Diego Velázquez festménye, 1625 körül, Prado, Madrid, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **110** Francisco Rizzi de Guevara festménye, 1683, Prado, Madrid, Archiv für Kunst und Geschichte. **111** Színezett rézkarc, XVIII. század, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **113** *mindkét illusztráció:* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **114** dpa. **116** dpa. **117** Peter Turnley/Black Star/Transglobe Agency. **118** Aubert Prytanée National Militaire. **120** Litográfia Dumesni festménye nyomán, XVIII. század, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **122** *balra lent* Heinz Eschmat; *jobbra* J. Oster/Musée de l'Homme, Párizs. **123** Schiavonnetti metszete Guttenbrunn nyomán, Archiv für Kunst und Geschichte. **125** *fent* Antoine Jean Gras festménye, 1810, Musée Versailles, Archiv für Kunst und Geschichte; *középen jobbra* L. Kratky rajza, 1894, Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **126** *fent* Karikatúra, Musée de la Ville de Paris/SPADEM 1989; *középen balra* Wyvil: Arckép, 1832, Historia-Photo; *középen jobbra* J. Sant festménye nyomán, Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **127** Guner/Sipa-Press/Transglobe Agency. **128** Jung festménye, Musée Carnavalet, Párizs, J. Guillot/Edimedia. **129** Ullstein Bilderdienst. **131** *középen balra* Festmény F. Clouet iskolája nyomán, XVI. század, Victoria and Albert Museum, London, Archiv für Kunst und Geschichte; *lent* Mary Evans Picture Library. **132** Színezett fametszet Sieben rajza nyomán, 1889, Archiv für Kunst und Geschichte. **134** *balra lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *középen és jobbra lent* Ullstein Bilderdienst. **135** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **137** *mindkét illusztráció:* Archiv für Kunst und Geschichte. **138** Edouard Manet festménye, Kunsthalle, Mannheim, Joachim Blauel/Artothek. **139** *fent* Rothgiesser rézkarca, 1656, Historia-Photo; *lent* Kilian egy metszete nyomán, 1606, Historia-Photo. **140** *fent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *középen balra* Damals-Verlag. **142** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **143** Deutsche Oper, Berlin, Story Press-Jochen Clauss. **144** Merrill K. Lindsay gyűjteménye. **145** *balra* Charles Willson Peale: Arckép, Independence National Historical Park Collection, Philadelphia; *jobbra* H. Steenmans/Zefa. **147** *fent* Nathan Benn/Focus; *középen jobbra Winston Churchill meggyilkolásá*ból, Colin Smythe (Gerrards Cross) Ltd., Buckinghamshire. **148** Színezett metszet, Bildarchiv Jürgens. **149** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **150** Story Press-Jochen. **151** Sipa-Press. **153** *fent* Interfoto; *lent* Ullstein Bilderdienst. **155** Bavaria/BAVARIA. **156** Ullstein Bilderdienst **157** Interfoto. **158** Andrej Reiser/Bilderberg. **159** *balra lent* Archiv für Kunst und Geschichte; *jobbra* Archiv Gerstenberg. **160** Historia-Photo. **161** Keystone. **162** *balra lent* Mary Evans Picture Library; *jobbra* dpa. **163** Historia-Photo. **164** Archiv Dr. Karkosch. **165** Litográfia, XIX. század, Keats–Shelley Memorial House, Róma. **166** Eugène Delacroix festménye, 1822, Musée des Beaux-Arts, Bordeaux, Archiv für Kunst und Geschichte. **167** *lent* Schnorr von Carolsfeld olaj-másolata Anthonis van Dyck festménye nyomán, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **168** Jan Asselyn festménye, 1650 körül, Herzog-Anton-Ulrich Museum, Braunschweig (Brunswick), Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **169** Larry Downing/Woodfin Camp & Associates/Focus. **170** Kunsthistorisches Museum, Bécs. **171** Historia-Photo. **172** Fred/IFA Bilderteam. **173** *fent* Rézmetszet Merian *Theatrum Europeum*jából, 1635, Archiv für Kunst und Geschichte; *jobbra* Kunsthistorisches Museum, Bécs. **174** *középen* Ismeretlen művész rézkarca, 1562, Archiv für Kunst und Geschichte; *lent* Korabeli festmény, Museum of London, London, Bridgeman/Art Resource. **175** EPU/dpa. **176** K. Reinhard/Transglobe Agency. **177** *balra lent* H.J. Kokojan/Black Star/Transglobe Agency; *jobbra* dpa/Ullstein Bilderdienst. **178** *balra lent* Los Alamos National Laboratory; *jobbra* Verlag Das Beste. **179** Deutsches Museum, München. **180** Keystone. **181** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **182** J. Robert Oppenheimer Memorial Committee. **183** G. Hahn/IFA-Bilderteam **184** *balra* Westermann-Archiv; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **185** Historia-Photo. **186** *balra* René Burri/Magnum/Focus; *jobbra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **187** *mindkét illusztráció:* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **189** *balra* Georg Fischer/Bilderberg; *jobbra* A.M. Wasnezow festménye, 1897, Tretyakov Galéria, Moszkva, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **190** Richard K. Dean. **191** Festmény, Fort Ticonderoga Museum, Fort Ticonderoga Association. **192** Ullstein Bilderdienst. **193** Historia-Photo. **194** Volker Hinz/Black Star. **195** *középen* Dr. David Millar/Science Photo Library/Focus; *balra lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **196** Popperfoto. **198** *fent* Charles Neider; *középen balra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **199** Archiv für Kunst und Geschichte. **200** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **201** dpa. **202** dpa. **203** Ullstein Bilderdienst. **204** *balra* dpa; *középen jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *jobbra lent* Heinrich Hoffmann/Interfoto. **206** Camera Press/dpa. **207** dpa. **209** *balra fent* Sipa-Press; *jobbra* AP/Wide World Photos. **210** *fent* Robert Llewellyn. **211** *lent balra* Smithsonian Institution; *jobbra* The Bettmann Archive. **213** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **214** *fent* Joachim Messerschmidt/Ullstein Bilderdienst. **215** dpa. **216** *fent* Michael Ventura/Transglobe Agency; *balra* National Archives. **217** *balra lent* Keystone; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **219** *középen és lent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **220** Lewis Morley/Camera Press, dpa. **221** *fent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *jobbra* Historia-Photo. **223** *lent* Giorgio Vasari festménye, Palazzo Vecchio, Firenze, Scala. **224** Picard/Mainbild. **225** Städtisches Museum, Braunschweig (Brunswick). **226** *középen* Archiv für Kunst und Geschichte. **227** Historia-Photo. **228** *balra lent* Luis Castaneda/The Image Bank; *jobbra* Elisabeth Vigée-Lebrun: Arckép, 1778, Château de Versailles, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **229** G. Guérin színezett rézkarca, 1776, Archiv für Kunst und Geschichte. **230** Historia-Photo. **231** *lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **232** Litográfia Léon Faurat egy rajza nyomán, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **233** *balra lent* Gerald Davis/Contact/Focus; *jobbra* Hoerskel/IFA-Bilderteam. **234** Ullstein Bilderdienst. **235** dpa/Ullstein Bilderdienst. **236** *lent* Vigilius Erichsen festménye, 1770 körül, Musée des Beaux-Arts, Chartres, Archiv für Kunst und Geschichte. **237** *balra lent* A.P. Antropov festménye, Szentháromság Monostor Zagorszk, Novosztyi (APN)/Soviet Union Today; *jobbra (mindkét illusztráció)* Hermann-Josef Müller/Berlini bádogfigurák. **238** *balra* Schwerdgebuerth rézkarca Heideloff nyomán, Archiv für Kunst und Geschichte; *jobbra* Timm Rautert/Visum. **239** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **240** Wagner aquatinta oldala E. Karnejev rajza nyomán, 1812, Kunstbibliothek, Berlin, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **241** *lent* Klaus D. Francke/Bilderberg. **242** *balra lent* Archiv für Kunst und Geschichte; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **243** Wolfgang Kunz/Bilderberg. **244** Ullstein Bilderdienst. **245** Ullstein Bilderdienst. **247** *balra fent* Harry Clarke illusztrációja, Mary Evans Picture Library; *középen* Ullstein Bilderdienst. **248** *balra fent* Paul von Somer egy festményének másolata, St. John's College, Cambridge, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *középen* San Zarember/The Image Bank; *jobbra* N. Hilliard festménye, 1585, The National Portrait Gallery, London. **250** Reynald Elstrack rézkarca, 1614, Archiv für Kunst und Geschichte. **251** *fent* Eckebrecht/Bavaria; *jobbra* W. Otto metszete F. Leutze festménye nyomán, Ullstein Bilderdienst. **252** *fent (mindkét illusztráció)* AP Associated Press. **253** Frieder Blickle/Bilderberg. **254** Bildarchiv Preussischer Kul-

turbesitz. **255** *(mindkét illusztráció)* Ullstein Bilderdienst. **256** *lent* Sir George Hayter festménye, 1820, The National Portrait Gallery, London. **258** *fent* Sir Thomas Lawrence festménye, 1804, The National Portrait Gallery, London; *lent* Bohnacker/IFA-Bilderteam. **259** *balra* Sir Thomas Lawrence festménye, 1814, The National Portrait Gallery, London; *jobbra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **260** Peter Hendrie/The Image Bank. **261** *lent (mindkét illusztráció)* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **262** Verlag Das Beste. **263** *balra fent* Ullstein Bilderdienst; *jobbra fent és középen* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **264** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **265** David Irving. **266** Ullstein Bilderdienst. **267** Archiv für Kunst und Geschichte. **268** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **269** *(mindkét illusztráció)* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **271** *középen jobbra* Ullstein Bilderdienst; *lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **272** *balra* Keystone; *jobbra fent* Ullstein Bilderdienst; *jobbra lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **273** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **274** Archiv für Kunst und Geschichte. **275** Archiv Dr. Karkosch. **276** *középen* Herbert A. Bone falikárpitja, 1879, Vigo Sternberg Galleries. **277** English Heritage. **278** Siegfried Lauterwasser/Bildarchiv Bayreuther Festspiele. **279** *balra* Michael Holford; *jobbra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **280** Könyvillusztráció a *Parsifal-legenda* kéziratához, Amiens, 1286, Universitätsbibliothek, Bonn, Claus Hansmann. **281** *balra* Armin Maywald/Silvestris; *lent* Werner Herzog „Nosferatu, az éjszaka fantomjá"-ból, 1979, Ar-chiv Dr. Karkosch. **282** Oertel/IFA-Bilderteam. **283** *jobbra fent* Archiv Dr. Karkosch; *középen* Ambras kastélyát ábrázoló festmény, Kunsthistorisches Museum, Bécs. **284** Wolfgang Kunz/Bilderberg. **285** *lent* A. Prenzel/IFA-Bilderteam. **286** Mary Evans Picture Library. **287** Interfoto. **288** *középen* Studio Perathoner. **289** *jobbra fent* Archiv Dr. Karkosch; *középen balra* Studio Perathoner. **290** *jobbra lent (mindkét illusztráció)* Studio Perathoner; *jobbra* Claus Hansmann. **291** Claus Hansmann. **292** Archiv für Kunst und Geschichte. **293** *fent* Fametszet, XVI. század, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **294** Részlet Pinturicchio „Krisztus feltámadása" c. freskójából, Vatikáni Múzeumok, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **295** *fent* Bildarchiv Huber; *jobbra* Verlag Das Beste. **296** *lent* André Gelpke/Focus. **297** Schnorr von Carolsfeld freskója, XIX. század, Residenz, München, Claus Hansmann. **298** *balra lent* Kopetzky/IFA-Bilderteam; *jobbra* Archiv Dr. Karkosch. **299** Könyvillusztráció a *Manesse Kódex*hez, XIII. század, Universitätsbibliothek, Heidelberg, Archiv für Kunst und Geschichte. **300** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **301** *lent, balra és jobbra* Buffalo Bill Historical Center, Wyoming; *középen* Culver Pictures. **302** Jack B. Wymore Collection. **303** State Historical Society of Missouri. **304** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **305** *fent balra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *középen* Pinkerton's, Inc. **306** *középen* E. Morell/Helga Lade. **307** *balra lent* Roqueplan festménye, Musée Carnavalet, Párizs, Bulloz; *jobbra* Pictor International. **308** Maurice Quentin de La Tour pasztellképe, Musée du Louvre, Párizs, Archiv für Kunst und Geschichte. **309** *balra fent* Archiv für Kunst und Geschichte; *középen* Verlag Das Beste; *jobbra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **310** *középen* Hans-Jürgen Burkard/Bilderberg; *lent* Rézkarc, 1590, Archiv für Kunst und Geschichte. **311** Archiv für Kunst und Geschichte. **312** *jobbra fent* Westermann Archiv. **313** Stuckey/Photofile/Zefa. **315** *lent* Walter Mayr/Focus. **316** *balra lent* Acélmetszet. Zentralbibliothek, Luzern; *jobbra* Ernst Wrba/Helga Lade. **317** *középen* Freskó, Tell-kápolna, Sisikon, Wilkin Spitta. **318** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **319** Wilkin Spitta. **321** John Collier olajfestménye, 1898 körül, Herbert Art Gallery, Coventry, Bridgemann/Artothek. **322** (*az összes illusztráció)* Metszetek, 1850 körül, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **324** Seebach/IFA-Bilderteam. **325** Interfoto. 326 *középen* Ann Münchow. **327** Toni Schneiders. **328** F. Gohier/Nature. **329** *lent* Színezett képeslap, 1905 körül, Archiv für Kunst und Geschichte. **330** Camera Press/Ullstein Bilderdienst. **331** *jobbra fent* Luftbild Klammet & Aberl; *balra középen* R. Grosskopf/Zefa. **332** Camera Press/dpa. **333** U.S. Navy Department. **334** *balra fent* Johann Georg Laminit toll- és tintarajza, 828, Stadtbibliothek, Nürnberg, Foto Hilbinger· *középen fent* Damm/Zefa. **335** *fent* Foto-Atelier Beer; *jobbra* Foto-Atelier Beer/Johannes Mayer. **336** Korabeli színes litográfia, 1830, Stadtbibliothek, Nürnberg, Foto Hilbinger. **337** *középen fent* Johann Friedrich Karl Kreul pasztellképe, 1830, Martin-von-Wagner-Museum of the University of Würzberg; *balra és jobbra* Korabeli rézkarcok, W. Kraft/Johannes Mayer. **338** *balra fent* H. Kunzendörfer/Johannes Mayer; *középen* Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg; *jobbra* Heinrich Adam fejtanulmánya, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, H. Kunzendörfer/Johannes Mayer. **339** AP Associated Press. **340** Angol iskola korabeli arcképe, magángyűjtemény, Newberry Smith Associates. **341** *lent* U.S. Navy; *jobbra lent* Verlag Das Beste. **342** *jobbra lent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **343** & **344** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **345** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **346** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **347** *háttér, alul* dpa; *balra lent* Egy korabeli festmény másolata, 1731 The National Portrait Gallery, London, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *középen* Ismeretlen művész arcképe, The National Portrait Gallery, London, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra* Abraham von Blyenberch festményének másolata, The National Portrait Gallery, London. **348** *balra lent* Photographers International/action press; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **349** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **350** Walter Mayr/Focus. **351** B. Traven *Halálhajó* c. művének borítója, rororo 126, Ifj. Karl Gröning fedélterve/Gisela Pferdmenges. **352** *lent, balra és jobbra* University of Hartford, Museum of American Political Life; *középen* Culver Pictures. **353** The Granger Collection. **355** Historia-Photo. **357** J. Belcher/Zefa Interfoto. **358** Camera Press/Ullstein Bilderdienst. **359** *lent, mindkét illusztráció* Keystone. **360** *balra lent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra* A Reichstag égése, *Legenda és valóság* c. műből, © 1962, Grote'sche Verlagbuchhandlung KG, Rastatt. **361** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **362** Keystone. **363** *fent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *középen* Ullstein Bilderdienst. **364** *balra lent* Korabeli rézkarc, Musée Carnavalet, Párizs; *jobbra* Hyacinthe Rigaud festménye, 1701 Musée du Louvre, Párizs; *(mindkét illusztráció)* Archiv für Kunst und Geschichte. **365** *jobbra fent* Daniel Faure/Scope. **366** Grimm/dpa. **367** *középen* Jean Petitot egy miniatúrája után, Historia-Photo; *lent* Mike Newall *A vasálarcos ember* c. művéből, 1976, Archiv Dr. Karkosch. **368** Vigée Le Brun festménye, Musée d'Art et d'Histoire, Auxerre, Hubert Josse. **369** *középen* Felix Schwormstädt rajza, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **370** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **371** *fent* Ullstein Bilderdienst; *középen jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **372** *balra lent* Andrej Reiser/Bilderberg; *jobbra* dpa. **375** *középen balra* AP Associated Press; *lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **376** Ullstein Bilderdienst. **377** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **378** *balra lent* Otello Pagliai; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **379** Bohnacker/IFA-Bilderteam. **380** Mary Evans Picture Library. **381** *középen fent* Otello Pagliai; *jobbra* Giuliano Cappelli. Antonio Lonza festménye, Archiv für Kunst und Geschichte. **383** *balra* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra* Bundesarchiv, Koblenz. **384** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **385** *balra fent* Ullstein Bilderdienst; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **386** & **387** Ullstein Bilderdienst. **388** *balra lent* Boul metszete, Ullstein Bilderdienst; *jobbra* Rouargue metszete, XIX. század, Bibliothèque Arts Deco, Párizs, G. Dagli Orti. **389** Verlag Das Beste. **390** Martinet rézkarca, Historia-Photo. **391** *balra lent* Elisabeth Vigée-Lebrun festménye, Bulloz; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **392** P. Graf/IFA-Bilderteam. **393** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **394** *lent* Jacques-Philippe Loutherbourg aquatintája, British Museum, London, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **395** *balra fent* Robert Royal. **396** John Seymour Lucas festménye: *Az armada a láthatáron,* 1588, olaj, vászon, 126,4 x 182,8 mm, Art Gallery of New South Wales, Sydney. **397** *balra lent* Illusztráció egy korabeli angol kéziratból, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra* Mike Beazley/Transglobe Agency. **398** Eileen Tweedy/Reader's Digest/Plymouth City Art Gallery. **399** *balra lent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **400** *balra lent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; *jobbra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **401** dpa. **403** *középen balra* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *jobbra* Archiv für Kunst und Geschichte; *balra lent* Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **404** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **405** *fent* Waud fametszete, XIX. század vége, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **406** Smithsonian Institution/UPI/dpa. **407** *középen balra* Library of Congress; *középen* T Stone/Silvestris; *lent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **408** National Anthropological Archives, Smithsonian Institution. **409** Eberhard Grames/Bilderberg. **410** Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *zászló* Lueticker/Zefa. **411** *fent* Bilderdienst Süddeutscher Verlag; *jobbra* Ullstein Bilderdienst. **412** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **414** *balra lent* Keystone; *lent* Willy Stöwer színezett rajza, 1912, Bildarchiv Preussischer Verlag. **415** The Titanic Historical Society, P.O. Box 51053, Indian Orchard, Mass. **416** *balra lent* Archiv für Kunst und Geschichte; *jobbra* Madison Press Book. **417** Agence France-Presse/dpa. **418** (*az összes illusztráció)* Archiv für Kunst und Geschichte. **419** Scanfoto/dpa. **420** *balra lent* Silvestris; *jobbra* Leutze egy festménye nyomán, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **421** Keystone. **422** Ullstein Bilderdienst. **423** *balra fent* Aberham/IFA-Bilderteam; *jobbra* Paul Fusco/Magnum/Focus. **424** *lent* Adolph von Menzel festménye, 1858, Neue Pinakothek, München, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz. **425** *balra fent* Reinhard Knoetel vízfestménye, 1900 körül, Archiv für Kunst und Geschichte; *jobbra* Koch/dpa. **426** Bilderdienst Süddeutscher Verlag. **427** *balra fent* dpa; *jobbra* Mike Beazley/Transglobe Agency. **428** *középen* Klemens Beitlich/Ullstein Bilderdienst; *balra és jobbra lent* Poly-Press/Ullstein Bilderdienst. **429** Pohlert/dpa. **430** Konrad Kujau. **431** *balra lent* Lothar Kucharz/Ullstein Bilderdienst; *jobbra* Lehtikuva Oy/dpa. **432** *középen jobbra* Hans-Peter Kruse/Ullstein Bilderdienst; *balra lent* dpa/Ullstein Bilderdienst. **433** UPI/Ullstein Bilderdienst. **435** *középen* Van Phillips/Zefa. **437** C. Häberlin rajza, Ullstein Bilderdienst. **438** *középen jobbra* Legrand rézkarca, XVIII. század, Archiv für Kunst und Geschichte; *lent* G. Lory metszete, Bernisches Historisches Museum, Bern, Gottfried Keller-Stiftung. **439** D. von Krafft festménye, Nationalmuseum, Stockholm.

Illusztrációk: Willi Rieb/Margot Klingler: **17, 104, 353, 365.** Werner Neidhardt: **167.**

Térképillusztrációk: Milada Krautmann: **13, 32, 48, 52, 64, 84, 149, 154, 197, 312, 342, 373, 395, 402, 436.** Térképek: Karl-F.Harig: **13, 32, 48, 52, 64, 84, 149, 154, 197, 312, 342, 373, 395, 402, 436.** *A fejezetek előtti kis térképek:* Rolf Salzmann.

Tárgy- és névmutató

Az illusztrációkat a *vastagon* szedett oldalszámok jelölik.

